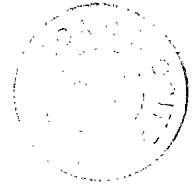

B10. T 5592

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història Medieval

**ELS PROFESSIONALS DE LA MEDICINA
(FÍSICS, CIRURGIANS, APOTECARIS, BARBERS I MENESCALS)
A LA CORONA D'ARAGÓ DESPRÉS DE LA PESTA NEGRA (1350-1410):
ACTIVITAT ECONÒMICA, POLÍTICA I SOCIAL**

Tesi Doctoral que presenta **Carmel Ferragud i Domingo**,
Llicenciat en Geografia i Història (esp. en Història medieval).

Dirigida per:

Dr. Jon Arrizabalaga Valbuena
Departament d'Història de la Ciència,
Institució "Milà i Fontanals" (CSIC), Barcelona.

Dr. Ferran Garcia-Oliver Garcia
Facultat de Geografia i Història (Departament d'Història Medieval),
Universitat de València. Estudi General

València, 2002

UMI Number: U607517

All rights reserved

INFORMATION TO ALL USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI U607517

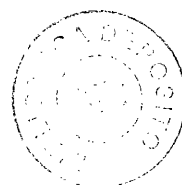
Published by ProQuest LLC 2014. Copyright in the Dissertation held by the Author.
Microform Edition © ProQuest LLC.

All rights reserved. This work is protected against
unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest LLC
789 East Eisenhower Parkway
P.O. Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

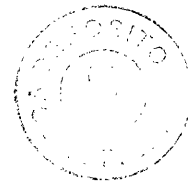

A Rosanna, Maria i Roser, el millor en la meua història.

*A la memòria del Dr. Luis García Ballester,
en agraïment per haver aparegut en la meua vida
i haver-la enriquit tant.*

Sumari

Introducció.....	11
PART I	
L'enquadrament familiar i social.....	23
CAPÍTOL I	
La configuració d'una nissaga de sanadors.....	25
1. Les dimensions i la composició de la família.....	26
2. La construcció del nucli familiar.....	30
3. L'aprenentatge de l'ofici.....	56
4. Entorn de la mobilitat social: observant famílies.....	88
CAPÍTOL II	
Patronatge, companyonia i amistat: relacions de parentesc i relacions clientelars extrafamiliars.....	131
1. Entorn als moments crucials de la vida: entre la família i l'amistat.....	133
2. Xarxes de patronatge.....	144
3. Bandositats i violència entre el col·lectiu mèdic.....	162
PART II	
Ofici, rendisme i especulació mercantil. Participació en les activitats econòmiques (creditícies, agropecuàries, artesanals i comercials) dels professionals de la medicina.....	183
CAPÍTOL III	
Més enllà de la medicina.....	185
1. Els perfils incerts de la pràctica mèdica.....	189
2. <i>Lucrativa operatio</i> : l'adquisició d'un salari en el món de la medicina.....	198
3. Al servei de la monarquia.....	208
4. Autosuficiència, rendisme i activitat comercial.....	218
CAPÍTOL IV	
Activitats creditícies.....	227
1. Necessitats de capital.....	231
2. Prestadors de les elits.....	237
3. La terra o el censal? El deute públic o els préstecs a individus?.....	243
4. Els jueus i el crèdit.....	253
5. El sector comercial-artesà: la comanda.....	264
CAPÍTOL V	
Entre la ciutat i el camp: especulació immobiliària i explotacions agropecuàries.....	269
1. Camp i ciutat: dues realitats inseparables.....	269
2. Explotacions agropecuàries: la pressió ciutadana sobre la terra.....	275
3. Entre l'autosuficiència i el mercat.....	283
4. Els privilegiats i les seues explotacions: masos, torres i alqueries.....	288
5. La construcció d'un patrimoni immoble urbà i rural: els Figuerola de Manresa.....	295

CAPÍTOL VI

El comerç i la manufactura	315
1. Els apotecaris: entre la manufactura i el comerç	316
2. La preferència per la draperia	321
3. La comercialització de productes agropecuaris i el control de recursos naturals	323
4. El comerç internacional marítim	327
5. El control de les imposicions i els monopolis	331

PART III

Manifestació pública del poder:

La participació dels sanadors en les activitats polítiques

i la construcció del seu patrimoni	341
--	-----

CAPÍTOL VII

Activitat funcional i direcció municipal	343
1. Metges en els afers de la casa reial	346
2. Presència dels practicants de la medicina en els governs municipals i de les aljames	355
3. De propietaris de la terra a senyors de vassalls	381

CAPÍTOL VIII

La dimensió domèstica i les mentalitats:

la casa i la cultura material; religiositat i mort	389
1. Els inventaris de béns	390
2. Distribució urbana dels practicants de la medicina	396
3. L'ordenació i la jerarquització de l'espai domèstic	403
4. La cura de la casa i la cura del cos	418
5. En el més profund de la intimitat	431

Conclusions	455
-------------------	-----

Apèndix documental	471
--------------------------	-----

Bibliografia	533
--------------------	-----

Notes

- En els quadres 2, 23 i 24 s'han utilitzat les següents abreviatures no ressenyades al peu:
A= apotecari, B=barber, C=cirurgià, F=físic, MN=menescal, F-MN=ferrer-menescal.
- Al llarg de la tesi s'han usat les següents abreviatures monetàries:
s=sous, ll=lliures, d=diners, sb o llb=sous o lliures de Barcelona, mrv=moneda reial de València,
rm=rals de Mallorca, sj o llj=sous o lliures de Jaca, fl=florins.

Quadres

QUADRE 1	
METGES AMB TITULACIÓ UNIVERSITÀRIA CITATS.....	60
QUADRE 2	
AFERMAMENTS A BARCELONA	74
QUADRE 3	
PARTICIPANTS EN LA SUBHASTA DELS BÉNS DEL BARBER DOMÉNEC ALFONS (Vic, 1380) (Els qui adquiriren objectes relacionats amb la pràctica mèdica).....	96
QUADRE 4	
PARTICIPANTS EN LA SUBHASTA DELS BÉNS DEL BARBER DOMÉNEC ALFONS (Vic, 1380) (Els qui adquiriren objectes vinculats amb la barberia i la higiene).....	97
QUADRE 5	
FAMÍLIA DELS MIRACLE, FÍSICS (València, 1351-1413)	103
QUADRE 6	
FAMÍLIA DELS CORTS, APOTECARIS (València, 1362-1402)	104
QUADRE 7	
FAMÍLIA DELS FABERZÀ, MENESCALS (València, 1322-1385)	105
QUADRE 8	
FAMÍLIA DELS FALCÓ, APOTECARIS (Alzira, 1369-1413).....	106
QUADRE 9	
FAMÍLIA DELS QUEROL, APOTECARIS (Barcelona, 1374-1398)	107
QUADRE 10	
FAMÍLIA DELS MOLINER, ÀLIES METGE, CIRURGIANS (València, 1399).....	108
QUADRE 11	
FAMÍLIA DELS FIGUEROLA, FÍSICS (Manresa, 1344-1436).....	109
QUADRE 12	
FAMÍLIA DELS COMALBA, BARBERS (Manresa, 1357-1408).....	110
QUADRE 13	
ALIANÇA DELS ROQUETA, METGE I ROSSELL, APOTECARIS (Santa Coloma de Queralt, 1358-1391).....	111
QUADRE 14	
ALIANÇA FAMÍLIA SARAGOSSÀ, FÍSICS, I FAMÍLIA VILA, APOTECARIS (Santa Coloma de Queralt, 1351-1393).....	112
QUADRE 15	
FAMÍLIA ESTEVE, FÍSIC I APOTECARI (Santa Coloma de Queralt, 1387-1408).....	113

QUADRE 16	
ALIANÇA DE LES FAMÍLIES BARRIAC, SALES NOVES I VILAR, APOTECARIS (Manresa, 1354-1413)	114
QUADRE 17	
FAMÍLIA DELS CABRIT, CIRURGIANS (Girona, Tàrraga, Barcelona, 1326-1392)	117
QUADRE 18	
ALIANÇA FAMÍLIA DELS BELLSHOM, FÍSICS, I BESALÚ, FÍSICS (Perpinyà i Peralada, 1357-1407)	118
QUADRE 19	
FAMÍLIA DELS CARAVIDA, FÍSICS (Barcelona, 1374-1394)	119
QUADRE 20	
ALIANÇA FAMÍLIA DES CASTLAR, FÍSICS (Besalú) I FAMÍLIA SASALA, FÍSICS (Perpinyà) (1281-1423)	120
QUADRE 21	
FAMÍLIA DELS AVENARDUT, FÍSICS (Osca, 1323-1391)	121
QUADRE 22	
FAMÍLIA DELS BELLVÍS, MENESCALS (Aragó i València, 1343-1526)	122
QUADRE 23	
NOMENAMENT DE FAMILIARS I DOMÈSTICS REIALS (<i>FAMILIARITAS</i>) 1360-1386	144
QUADRE 24	
EXPEDICIÓ DE PRIVILEGI D'ÚS D'ARMES PROHIBIDES	163
QUADRE 25	
METGES RELACIONATS AMB L'ENSENYAMENT	198
QUADRE 26	
RETRIBUCIÓ SALARIAL DEL FÍSIC DE CASA DE LA REINA BERNAT MINGUET	217
QUADRE 27	
INTERESSOS QUE HA PAGAT LA CASA REIAL PER EMPRÈSTITS QUE S'HAN FET EN NOM DEL DUC DE GIRONA	238
QUADRE 28	
"AQUESTES SÓN LES QUANTITATS DE DINERS QUE LS CAMBIADORS HAN REEBUDES EN PAGA D'AÇÒ QUI LS ÉS DEGUT PER LOS AFFERS DE CICÍLIA E DE SARDENYA"	239
QUADRE 29	
PRÉSTECES EFECTUATS PELS FALCÓ (APOTECARIS D'ALZIRA)	247
QUADRE 30	
PRÉSTECES EFECTUATS PER ESTEVE VALENÇA (APOTECARI DE VALÈNCIA)	248
QUADRE 31	
ACTIVITAT PRESTADORA DE BERNAT DE FIGUEROLA JR	250
QUADRE 32	
PRÉSTECES REALITZATS PELS AVENARDUT (FÍSICS, SARAGOSSA)	255
QUADRE 33	
PRÉSTECES REALITZATS PER OMAR TAHUELL (FÍSIC, VALÈNCIA)	256

QUADRE 34	
PRÉSTECES REALITZATS PER JUNÉS TRIGO	258
QUADRE 35	
TRANSACCIONS I PROPIETATS IMMOBLES DELS FIGUEROLA	304
QUADRE 36	
CÀRRECS I ACTIVITATS POLÍTIQUES EN ALGUNS MUNICIPIS CATALANS I VALENCIANS.....	364
QUADRE 37	
CÀRRECS PÚBLICS DESENVOLUPATS PELS BELLVÍS	379
QUADRE 38	
CÀRRECS PÚBLICS DESENVOLUPATS PELS ABENXOA.....	381
QUADRE 39	
DOSSIER D'INVENTARIS DE BÉNS UTILITZATS.....	394
QUADRE 40	
PATRIMONIS A MANRESA	396
QUADRE 41	
DISTRIBUCIÓ ESPACIAL DELS PRACTICANTS DE LA MEDICINA A BARCELONA (SEGONS EL FOGATGE MILITAR DEL 1389)	398
QUADRE 42	
DISTRIBUCIÓ PER PARRÒQUIES DELS PRACTICANTS DE LA MEDICINA A VALÈNCIA SEGONS LLISTES FISCALS I PRÉSTECES A LA CORONA	401
QUADRE 43	
TESTAMENTS TREBALLATS I CITATS.....	445

Mapes

MAPA 1	
CIUTATS ESMENTADES A LA TESI ON S'HAN DOCUMENTAT PRACTICANTS DE LA MEDICINA	22
MAPA 2	
ÀREA D'INFLUÈNCIA DELS PRÉSTECES EFECTUATS PELS PRACTICANTS DE LA MEDICINA DE SANTA COLOMA DE QUERALT	246
MAPA 3	
LLOCS DE LA VEGUERIA DE MANRESA ON TÉ PROPIETATS BERNAT DE FIGUEROLA	308

Plànols

PLÀNOL 1	
MANRESA MEDIEVAL AMB LES PROPIETATS LOCALITZADES DE BERNAT DE FIGUEROLA JR.	303
PLÀNOL 2	
LOCALITZACIÓ PER CARRERS DE PRACTICANTS DE LA MEDICINA EN LA CIUTAT DE BARCELONA	398
PLÀNOL 3	
LOCALITZACIÓ PER PARRÒQUIES DE PRACTICANTS DE LA MEDICINA EN LA CIUTAT DE VALÈNCIA.....	402

Abreviatures

Arxius:

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
ACB	Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona
ACL	Arxiu de la Catedral de Lleida
AHAG	Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona
AHAM	Arxiu Històric Arxiprestal de Morella
AHCP	Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà
AHCVP	Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès
AHPG	Arxiu Històric Provincial de Girona
ADG	Arxiu Diocesà de Girona
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AHPM	Arxiu Històric de Protocols de Manresa
AHCM	Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa
ASM	Arxiu de la Seu de Manresa
AHPT	Arxiu Històric Provincial de Tarragona
AMA	Arxiu Municipal d'Alzira
AMAI	Arxiu Municipal d'Alcoi
AMC	Arxiu Municipal de Cocentaina
AMS	Arxiu Municipal de Sueca
ANM	Arxiu Notarial de Morella
ANZ	Arxiu Notarial de Saragossa
APPV	Arxiu del Reial Col·legi Seminari del Corpus Christi (o Col·legi del Patriarca)
ARV	Arxiu del Regne de València
AHMV	Arxiu Històric Municipal de València
C	Cancelleria
CJ	Cort de Justícia
ER	Escrivania de Ració
MR	Mestre Racional
RP	Reial Patrimoni

Publicacions periòdiques i obres generals:

ACCV	Anales del Centro de Cultura Valenciana (València)
AEM	Anuario de Estudios Medievales (Barcelona)
AHDE	Anuario de Historia del Derecho Español (Madrid)
ARACV	Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana (València)
ATCA	Arxiu de Textos Catalans Antics (Barcelona)
BAH	Boletín de la Real Academia de la Historia (Madrid)
BHM	Bulletin of the History of Medicine (Baltimore; Maryland)
BICF	Boletín Informativo de Circular Farmacéutica (Barcelona)
BRABL	Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona
BSCC	Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura (Castelló de la Plana)
EHM	Estudis d'Història Medieval (València)
EUC	Estudis Universitaris Catalans (Barcelona)
JHM	Journal for the History of Medicine (Cary; North Carolina)
MEB	Miscel·lània d'Estudis Bagencs (Manresa)
MHCM	Monumenta Historicae Civitatis Minorisae (Manresa)
RIEA	Revista del Instituto de Estudios Alicantinos (Alacant)
REJ	Revue des Etudes Juives
DCVB	Diccionari Alcover-Moll català-valencià-balear
AVOMO	Arnaldi de Vilanova Opera Media Omnia

Introducció

L'ocasió, Sényer, per què l'art de medicina se corromp pus fort e s'afolla, és per dues coses: la primera, per ignorància dels metges que la malautia no coneixen, ne les coses qui són necessàries a curar la malautia no saben, en no saben atemprar les quantitats de les qualitats contràries; l'altra ocasió és per ço car los metges no han ordenada entenció a usar de l'art de medicina: car la primera entenció que ells han a usar de l'art de medicina, és per tal que ajusten riqueses e que sien tenguts per bons metges.

Ramon LLULL, *Llibre de contemplació en Déu*.

...apar que profitosa cosa és haver bons metges e notables après si. E açò sia dit del huitén fonament principal de la cosa pública.

Francesc EIXIMENIS, *Terç del Crestià*.

Durant la segona meitat del segle XIV el món dels intel·lectuals, de la cultura, de la ciència i de la tecnologia es trobaren en un moment d'extraordinària vitalitat amb la fundació incessant d'universitats, d'escoles municipals, amb la fecunda producció literària de pensadors i escriptors de procedència ben diversa i la introducció d'una sèrie d'innovacions tècniques aplicades a molt diversos camps. No deixa de ser paradoxal que aquesta incessant producció intel·lectual i tecnològica es produís enmig de greus problemes i tensions socials, polítics i econòmics que anaren colpint la societat europea (pestes, guerres, crisis de subsistència, fams, etc.) i que els historiadors han anomenat "crisi del feudalisme".

En aquest context la medicina va experimentar un desenvolupament inèdit fins aleshores, malgrat que les seues arrels s'havien encetat ja en el segle XII al sud d'Itàlia, en Sicília, i Salern especialment, quan la pràctica mèdica començà a basar-se en la filosofia natural aristotèlica. Aquest fet s'ha de relacionar amb la traducció d'una sèrie de textos àrabs i grecs d'una complexitat intel·lectual desconeguda a l'Occident llatí. L'aplicació dels esquemes propis de l'aristotelisme dotaren de caràcter de *scientia* una disciplina que abans era considerada una art manual. Però, a més, el concepte de salut passà a basar-se també en la filosofia natural esmentada.

Així doncs, un nou concepte de medicina, del seu aprenentatge i també del seu practicant, i el reconeixement com a peça cabdal per al bé de la cosa pública, va fer acte d'aparició en l'horitzó europeu des de sobretot la segona meitat del segle XIII, i la voluntat de fer extensible aquest model a tota la societat per part de les autoritats serà un fet inqüestionable. Ara bé, les realitats al continent europeu eren ben diverses segons els països a què ens aproximem, ja que la tradició d'estudis mèdics i la seua consolidació a través de la creació de les facultats de medicina als *Studia Generalia* —un altre dels punts claus en aquesta nova medicina— imposà ritmes distints de divulgació així com especificitats concretes, per exemple pel que fa al món de la cirurgia, amb una tradició més arrelada del costat italià. Tot plegat conduí a l'aparició d'una nova forma de practicar la medicina, sobretot davant les demandes de la societat civil, conscient dels avantatges que aquesta li podia reportar i que aviat en sotmeté l'exercici al control legal: la salut fou concebuda com una

mercaderia i com un concepte susceptible de ser valorat i quantificat, i per tant de satisfer el manteniment i recuperació d'aquell bé amb un salari. En definitiva, es creà una xarxa d'atenció sanitària que pot mesurar-se en diversos indrets de l'Europa mediterrània. A la Corona d'Aragó aquest model es va consolidar i va penetrar el teixit social amb una gran força. Nobles i pagesos, mercaders i artesans, institucions i tribunals eclesiàstics i civils, consells municipals i corts reials, arreu es volia comptar amb les virtuts i els beneficis de la medicina i es féu tot el possible per garantir la millor i més completa assistència mèdica. D'aquesta manera es va configurar una autèntica xarxa assistencial, òbviament no dissenyada des de l'estat, però amb una indiscutible presència i un vigor manifest a la documentació. Aquest fenomen al qual aludesc començà a conèixer-se amb el mot "medicalització" —que amb les reserves oportunes podem aplicar al context baixmedieval—: comportaments que abans eren jutjats normals o desviats, bons o dolents, per l'autoritat pública, són ara assignats al control mèdic i redefinits com salut o malaltia, producte, aquesta atribució, d'una confiança en l'autoritat dels que tenen coneixements mèdics provats. En conseqüència, els encarregats d'aquestes noves tasques assoleixen un protagonisme fonamental en el bon funcionament de les societats. Amb tot, s'ha de dir que moltes tasques que avui són pròpies dels metges, com ara tot el que ateny a la salut pública, romangué en part aliè a la seua participació, ja que fou el mustassaf, sense cap formació mèdica específica el que se'n feu càrrec. No és pot obviar, en canvi, que els metges universitaris desenvoluparen un paper fonamental en determinats camps, com ara la lluita contra les epidèmies.

Els practicants de la medicina: un col·lectiu ampli i heterogeni

No és senzill descriure i delimitar amb precisió el conjunt d'oficis i professions destinades a guarir, perquè les nomenclatures són diverses i els perfils d'actuació poc precisos. No obstant això, intentaré sistematitzar aquests. El físic (*phiscus* o *fiscus*) era l'expert teòric que amb el seu coneixement podia diagnosticar i donar un remei a la malaltia, mentre que el cirurgià (*chirurgicus*) tractava fractures, ferides, abscessos i malalties de caràcter extern. Amb tot, s'ha de dir que les activitats d'ambdós conflüen amb freqüència i la confusió entre les seues esferes de competència eren contínues. L'apotecari —també designat amb els termes especier (*speciarius*) i, excepcionalment, herbolari (*herbolarius*)— no solament confeccionava les receptes lliurades pel metge, sinó que actuava pel seu compte recomanant o donant medicaments directament als malalts, i tampoc fou infreqüent que davant l'absència del metge les autoritats el prengueren per a exercir les tasques del físic. Tanmateix, les activitats mèdiques desplegades per l'apotecari són moltes vegades difícils d'entreveure i un té la impressió que hi ha una vessant comercial de la seua tasca que s'imposa a la sanitària, sobretot pels beneficis que proporciona. D'ací s'entén el tractament sinònim d'especier, de manipulador i venedor d'espècies, com també molts altres productes. La nomenclatura d'herbolari és molt poc usada i sembla que es tracta de personatges humils dedicats a la recollecció d'herbes. Al present estudi he optat per utilitzar el terme apotecari que entra més directament en

l'òrbita dels oficis de guarir. El barber (*barberius* o *barbitonsor*), a banda del tall de cabell i afaitat de barbes, proveïa d'una cura mèdica rutinària sovint de caràcter profilàctic, amb la flebotomia com a exponent més clar, completada amb altres tasques de cirurgia menor i extracció de peces dentals. Cal remarcar i justificar ací la introducció dels practicants de la medicina animal —fonamentalment equina—, els menescals com se'ls conegué a la Corona d'Aragó,¹ experts en l'*art de la menescalia*, obviats sempre en les obres que versen sobre els practicants de la medicina. Considere que els animals constituïren cada vegada més una part fonamental de la vida de les persones de l'Edat Mitjana, ja fóra directament a través de l'alimentació, o bé com a generadors d'energia en els treballs agraris, en el transport o en la guerra, fins arribar a convertir-se en element vital per a la supervivència de la família camperola o eina fonamental en la guerra i el prestigi del cavaller. Fet i fet, la seua supervivència i la seua salut es trobaven relacionades molt íntimament amb la dels humans i no es poden comprendre els uns sense els altres. En aquest sentit cal tenir present la identitat doctrinal entre la medicina i la menescalia, i que es donà un procés paral·lel d'evolució cap a la professionalització en ambdues disciplines, si bé més endarrerit en el cas de la segona.

Altres termes que mereixen alguna consideració són el de metge o *medicus*, usats de vegades pels escriptors. A l'àmbit de la Corona d'Aragó es va considerar amb aquest mot tant el físic com el cirurgià, usant-lo com a sinònim de "sanador" o de "doctor", i pot aparèixer amb un qualificatiu que corrobora aquesta idea, com ara metge de física o metge de cirurgia. Cada individu que practicava la medicina fou identificat amb un terme o termes concrets que podien ser canviants en funció de la percepció que d'ell en tinguera l'escriu del qual ens ha pervingut el document, o bé d'una evolució cap a una orientació —dir-li especialització seria caure en una concepció actual que no existia llavors— experimentada en el seu ofici. Així, dels termes principals físic, barber, cirurgià, apotecari i menescal se'n derivava tota una extensa gamma de nomenclatures. Físic-cirurgià és una manera de posar de manifest que la persona en qüestió practicava ambdues disciplines habitualment. La denominació barber-cirurgià es va anar estenent al llarg del segle cada vegada més. No era estrany que un barber, amb el transcórrer dels anys, passara a nomenar-se barber-cirurgià per acabar únicament considerant-se cirurgià. Això fou el resultat de l'ascens assolit per una part del dinàmic grup dels barbers, a mesura que també la cirurgia es dotà de component teòric i per tant abandonà l'estatus de treball manual a que havia estat condemnada. El barber que executava tasques de cirurgia menor podia així entrar també en el grup selecte dels més ben considerats socialment. La proximitat entre el mercader i l'apotecari fou molt freqüent, i molt sovint el vessant mercantil superà l'assistencial. De fet, la mateixa consideració que en feren els notaris d'aquells individus amb els dos mots (mercader i apotecari), és un clar

---

¹ Cal fer una puntualització sobre les particularitats ortogràfiques del mot *menescal*. Malgrat que els diccionaris moderns li solen donar entrada amb una *a* en la primera síl·laba, ací he optat per la forma en *e*, per tal com aquesta és la forma present en la documentació oficial, la que apareix més freqüentment en les còpies dels llibres de l'art més acurades, i la que s'ha conservat viva en la toponímia i en el record dels parlars occidentals de la llengua. Entenc que la forma amb una *a* és tardana, eminentment oriental, producte de la confusió fonètica entre *a* i *e*, i les seues aparicions es limiten a textos de segon ordre, escrits per individus gramaticalment ignorants.

exponent de les seues ocupacions. La denominació ferrer-menescal molt habitual, posava de manifest la doble naturalesa d'aquests pràctics: d'una banda ferraven els equins i d'una altra els guarien de les seues malalties. Els menescals, que tingueren el seu origen en el ferratge d'animals, continuaren habitualment executant aquesta tasca malgrat que no es consignara en la seua denominació. Solament uns pocs es dedicarien de forma exclusiva a la tasca mèdica. Cadascun d'ells indicaven matisacions en les feines que desenvolupava el seu titular habitualment.

Doncs bé, aquest és el col·lectiu al qual he adreçat primordialment la meua atenció, aquell que fa referència als individus, homes en la seua immensa majoria, i pertanyents a qualsevol de les tres religions que convisqueren en els territoris de la Corona d'Aragó (cristians, jueus i musulmans), i que exerciren la cura de la salut sota qualsevol de les designacions oficials avalades pel model mèdic difós per la institució universitària, salvada l'excepció de la menescalia. Hauríem de referir-nos, en essència, a aquells que feren de la medicina la seua ocupació, la seua principal via d'ingressos, o, si més no, la font inicial, i de prestigi social, i per als qui constituí un particular *modus vivendi*.

Com definir, en definitiva, aquest grup tan heterogeni d'individus que feien de la medicina una ocupació important en la seua vida? Concretament no sembla haver-hi un mot que serveixa per a referir-se al conjunt dels qui es dedicaren a curar. La historiografia d'altres països utilitza quasi sempre el mot genèric que podríem traduir per "sanador" (del que sana o guareix), que s'utilitza també en castellà. És ben conegut també el cas anglés amb la paraula *healer*. Els diccionaris catalans moderns només porten una accepció per a aquesta paraula la qual es traduïda per "castrador de porcs". Tanmateix, el diccionari d'Alcover-Moll, dona entrada al terme sanador amb l'accepció "que sana o guareix" i com a segona accepció "home que té per ofici castrar porcs". Des del meu punt de vista, i tot acceptant la vàlua del diccionari Català-Valencià-Balear, faré ús d'aquest mot atenent a la seua primera accepció que ací interessa. Sovint optaré també per l'expressió "practicant de la medicina", conscient però que aquest terme presenta confusions amb la utilitat que se li ha donat posteriorment. Igualment la paraula *sanitari* comporta connotacions que poden induir a confusions i per tant és un terme al qual renunciaré d'entrada. Respecte a l'ús de la paraula *metge* cal tenir en compte que per a l'època aquest podia ser de física o de cirurgia, i per tant quan utilitzaré el mot faré referència a tots dos plegats de forma genèrica. Més complex resulta l'ús d'un terme confús i massa actual com és el de *professional*, al que s'ha tendit massa sovint a recórrer per expressar els qui practicaven la medicina tot cercant els orígens primitius de certes activitats actuals.

Finalment, voldria remarcar que seria inexacte reduir a aquest col·lectiu esmentat la totalitat de la pràctica mèdica. Si una cosa resulta realment clara després d'observar acuradament la documentació conservada és que la població no es trobava assistida únicament, ni de lluny, pels individus que oficialment es podien dedicar a la medicina, atenent a una legislació molt estricta que, a la Corona d'Aragó, va sistematitzant-se des de finals del segle XIII i principalment durant les primeres dècades del XIV. Des de la pròpia autoatenció en l'àmbit domèstic, moltes vegades practicada per dones, palesada en l'aplicació de

remeis casolans, però també altres medicines al marge de l'oficial, amb una component empírica i creencial, traduïdes en diverses formes de curanderisme, foren molt habituals i de gran importància en la societat baixmedieval —en realitat en totes les societats tradicionals—, tant entre les classes populars com entre les elits, però també força desconegudes per la seua escassa presència documental. Aquest seria el cas d'una altra medicina racional alternativa que tingué practicants ben reconeguts: el lul·lisme, a hores d'ara encara força desconegut per la manca de fonts.

En aquest sentit cal exposar la dificultat d'explicar que amaga el propi mot, curandero o curandera, per la pròpia indefinició i el pluralisme de l'activitat mèdica en aquesta època. Oficialment, per a les autoritats municipals o l'administració reial, curandero era qui no havia superat l'examen i obtingut la llicència per practicar la medicina, però socialment molts dels sanadors sense llicència eren anomenats metges o metgesses. I és que l'acceptació o rebuig del curandero i de les seues pràctiques no venien en funció de la seua possessió o no del títol universitari mèdic, sinó per raons més complexes.

L'objecte d'estudi i el context temporal i espacial

No és l'objectiu d'aquest treball estudiar la pràctica mèdica després de la Pesta Negra sinó contribuir al coneixement de l'àmplia gamma d'homes anteriorment retratats, i practicants de qualsevol de les tres religions existents en la Corona d'Aragó, que hi van participar com a "professionals" en l'art de guarir. Es tracta d'establir la relació entre l'estima i la necessitat de la societat de la figura del metge, l'apotecari, el barber o el menescal i els beneficis que allò els hi va reportar a ells i a les seues famílies, traduïts en termes de guanys econòmics i, sobretot, de revalorització social, tot tenint en compte la consciència que progressivament aquests homes anaren prenent de la seua pròpia importància i de l'eficàcia dels mitjans que dedicaren a rendibilitzar la seua tasca. Sovint els especialistes no han tractat aquest vessant més sociològic de la medicina i en tot cas ho han fet atenent a la situació particular d'una ciutat, o bé incloent exemples remarcables, bàsicament relacionats amb els practicants de l'elit, els físics i cirurgians universitaris —amb Arnau de Vilanova com a figura senyera—, però mai prenent en consideració un ventall més ampli de practicants. Tanmateix, aquests exemples només conformen una cara de la situació polièdrica que fou la realitat dels practicants de la medicina. L'escorcoll sistemàtic dels materials documentals permeté esbrinar que un altíssim percentatge de notícies relacionades amb sanadors, de fet la major part, estaven relacionades amb qüestions extramèdiques. Per tot arreu apareixien referències a les seues riqueses o les seues misèries, els afers mercantils, la seua vida familiar i les seues relacions socials o la seua religiositat, que han estat negligits o tractats molt succintament com a complement biogràfic curiós. L'estudi d'aquest àmbit havia de ser, doncs, de gran ajuda per copsar el valor real que atribuï la societat a la medicina i els seus practicants.

El marc cronològic proposat per a l'estudi d'aquests fenòmens és la segona meitat del segle XIV i els inicis del XV (1350-1410). Obeeix aquesta tria a les exigències de la documentació que vaig haver

d'exhumar emmotllant-me a un programa d'investigació concret, però sobretot perquè era encara un període mancat d'estudis de conjunt profunds. En realitat a hores d'ara manquem d'una obra que estudei el món mèdic d'aquestes dècades posteriors a la Pesta Negra a la Corona d'Aragó de forma conjunta. Cap dels regnes que composaven la confederació catalanoaragonesa ha disposat d'un treball d'aquestes característiques i encara ens hem de fer una visió a partir d'estudis locals, o més escassament regionals, que aborden generalment una temàtica específica dins el camp mèdic.

La riquesa de les fonts arxivístiques de la Corona d'Aragó possibilitava aquesta aproximació de forma atenta i profunda. Tanmateix, el meu interès s'ha centrat especialment entorn del regne de València i el principat de Catalunya. Les raons d'aquesta elecció han estat en primer lloc perquè d'aquests àmbits procedeix la major part de la documentació que he pogut consultar. A més el temps i la subvenció dels que un disposa per aquests tipus de treballs té unes lògiques limitacions, però hom veurà que en abraçar tots els territoris de la Corona d'Aragó de forma equilibrada no haguera fet variar les conclusions. De fet he esmentat documentació procedent o referent als regnes de Mallorca, d'Aragó i també de Sardenya, amb els quals es podrà comprovar que les situacions són ben idèntiques. També la mobilitat dels personatges estudiats farà inevitable que ens situem ocasionalment en aquest marc geogràfic més ampli que són la globalitat dels territoris de la Corona. Per descomptat, ni el marc cronològic ni el geogràfic constrenyeran absolutament aquest estudi. Així, he pres dades publicades pertanyents a anys anteriors o posteriors als terminis proposats, però també dades procedents dels segles moderns, i casos d'altres zones més o menys llunyanes —Itàlia, França i Anglaterra bàsicament—, la comparació dels quals crec que esdevé fructífera i, per tant, aconsellable. I això perquè bona part del que ací estudiem bé podríem considerar-ho vàlid per a molts punts d'Europa atenent a les dades que he pogut anar consultant, si bé les especificitats són nombrosíssimes i encara mancades d'estudis més complets.

Fonts i metodologia

La prosopografia o l'estudi de biografies col·lectives, que té com a propòsit reconstruir el comportament d'un grup social mitjançant el seguiment de l'esdevenir vital dels individus que l'integren, hauria de ser doncs el mètode més apropiat al nostre objectiu. Jose Maria Cruselles ha fet un ús reeixit d'aquest sistema de treball en el seu estudi sobre el notariat valencià. A partir de la lectura dels seus treballs, com dels dos cursos de doctorat impartits per ell, em vaig introduir en la pràctica i he fet la meua pròpia interpretació sobre com és pot usar en el cas que ens ocupa. Val a dir que la prosopografia és un mètode que ha vingut utilitzant-se en història de la medicina des de fa més de cent anys, també amb la finalitat d'albirar components socials com els que ací interessin, això sí aplicat a l'estudi de científics de l'època contemporània. Ara bé, el procediment, com s'ha demostrat al llarg de diverses discussions en col·loquis internacionals, no es troba exempt de problemes. La primera de les dificultats a destriar és quines

característiques ha de reunir el grup escollit. Per a alguns autors han de prevaldre els criteris d'homogeneïtat social i funcional. Però aquesta qüestió fa plantejar-se fins on ha d'ampliar-se la recollida de dades. Hi ha qui restringeix aquestes a la família més propera, però sens dubte en la xarxa de sociabilitat medieval, tan urbana com rural, és tan important o més la participació en les estratègies de les branques col·laterals i les amistats. Aquest criteri més ampli és sostingut per altres historiadors, que a més proposen la necessitat d'estudiar diverses generacions, fet bastant complicat en el nostre cas excepte determinades excepcions. Per una altra banda, sorgeix la qüestió dels criteris per a seleccionar els individus que mereixen formar part de l'estudi. Les crítiques que han rebut els estudis prosopogràfics aplicats a científics, han vingut ocasionades pel fet d'haver seleccionat els personatges a estudiar en funció de la seua posició social, i que en realitat el que s'ha fet ha estat la història de l'elit o de l'aristocràcia científica. Ací he evitat aquest parany en abraçar tot el contingent de practicants des del més ric al més humil i formats pels dos canals propis de l'època (l'universitari i l'obert). Amb tot, sóc conscient que les fonts sempre deixen veure més i millor els prohoms de qualsevol societat. Es tracta de captar l'ambient mèdic de la Baixa Edat Mitjana i no simplement el d'una elit. Tanmateix, ja he comentat abans que he deixat de banda uns determinats grups per aparèixer minoritàriament a la documentació i fóra del que l'*establishment* marcava.

Altre assumpte que ha suscitat problemes és el de les fonts que han d'utilitzar-se. Bàsicament es parla de les emeses pel grup i les altres. En el nostre cas no hi ha informació disponible en el primer bloc, ja que les nostres fonts procedeixen d'altres vies. En realitat crec que qualsevol font que ens aporte dades sobre els personatges que ens interessin i les seues activitats és susceptible de ser utilitzada. Una qüestió curiosa és l'afany mostrat per alguns historiadors capficats en poder recollir la totalitat dels personatges que pertanyien al grup triat. No cal dir que això resulta impossible en el nostre cas. Per altres historiadors caldria limitar geogràficament l'enfocament, i el més desitjable seria centrar-se en un cas local. Tanmateix això també evidencia problemes. Només un lloc on la conservació documental haja estat molt important permetria aquest tipus d'aproximació. Però, en el cas de la Corona d'Aragó, s'esdevé tan sols en determinats indrets molt concrets, especialment a Manresa. Seguir doncs aquest principi, ens constreny en canvi a les particularitats i problemes de la ciutat i de la comarca, els condicionaments geogràfics, el seu peculiar aprofitament econòmic i només tindrem un cas molt important, però específic, amb la qual cosa perdriem de vista els metges més poderosos però també de practicants molt més miserables en contextos molt diversos. Una altra qüestió, ja seleccionat el grup, és el dels assumptes que es desitja tractar: origen familiar, relacions de parentesc, accés a l'educació i el mercat de treball, carrera professional i política, formació i gestió de fortunes, etc., punts en els que solen estar d'acord els investigadors i que són abordats ací a bastament.

En aquest sentit, les fonts utilitzades han estat molt àmplies i diverses. En primer lloc cal destacar la documentació reial procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Cancelleria, Mestre Racional i Processos de la Cancelleria); en segon lloc la documentació dels fons de protocols; en tercer la procedent dels fons municipals, especialment de Catalunya, molt més abundants que al País Valencià; i finalment, la

documentació conservada en arxius religiosos, fonamentalment la documentació l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Cal dir que alguns dels documents emprats ja havien estat publicats anteriorment en tot de treballs duts a terme pels historiadors i erudits catalans i valencians, però també per alguns estudis forans. Cal també posar de manifest ací que si bé la documentació obtinguda a l'ACA i als protocols conservats a Barcelona ha estat producte del meu treball de recerca, de la gran majoria de les aportacions municipals i part de la dels arxius religiosos, a la gentilesa de Luis García Ballester i també a Lluís Cifuentes. Aquest sistema d'acumulació d'informació exhaustiva ha permès seguir la trajectòria vital de diversos personatges que ens haguera estat impossible entendre des de la visió parcial d'un focus documental. Així, d'un individu com el menescal Ramon de Capcir, estudiat en aquesta tesi, he pogut recollir dades a cinc arxius diferents: ACA, AHPM, ACB, AHPB, AHCB. Crec que aquests són els avantatges de treballar en un projecte d'investigació conjunt. D'altra banda, la importància que ha tingut la utilització dels mitjans informàtics —base de dades— per a la realització d'aquest treball és també cabdal. Moure's entre un mar d'informació com aquest sense una via de consulta ràpida i acurada haguera estat una tasca feixuga i lenta, que hauria entorpit molt el progrés de la recerca i sobretot l'elaboració.

Fet i fet, el lector percebrà ràpidament l'atenció minuciosa pel detall i el matís que hi he posat. Lluny de fer consideracions generalistes i atendre a llocs comuns, he buscat perfilar al màxim la naturalesa del col·lectiu estudiat. Hom podrà trobar un recurs al mètode de treball que hom a anomenat a casa nostra com història local, i que no és sinó una altra manera de denominar el que els italians han batejat com "microhistòria" o els francesos "història de les mentalitats", salvant les distàncies i la complexitat de definició d'aquests camps que tants debats han suscitat. Així l'estudi global o la vocació d'abast total dels aspectes que envolten un grup social com l'escollit, ha estat l'aposta clau i els temes estudiats han estat els més diversos possibles. Els vessants familiar, econòmic, polític, cultural i mental, passant per la formació i la cultura escrita, la religiositat, les actituds davant la mort, les condicions de la vida material, les manifestacions lúdiques i també les actituds antisocials, es veuran reflectits al llarg de l'estudi amb tot el detall que m'ha estat possible. Però més enllà dels practicants de la medicina ens trobarem en el seu periple vital i professional amb un món medieval que no pot entendre's sense el concurs de dos conceptes claus com són salut i malaltia i la intervenció del sanador. Molts episodis de la vida quotidiana, solidaris i violents, plàcids i sagnants, als més variats i distints marcs, a la plaça, el barri i al carrer, a la parròquia, al senyoriu o a les confraries, seran retratats amb profusió. Tampoc no he focalitzat l'atenció en un grup social concret, sinó que des del mateix monarca i la família reial, passant per la noblesa, fins al patriciat, la menestralia o els més miserables dins el cos social han merescut algunes línies en aquest treball. I això perquè la malaltia i la mort igualen tothom; tots la pateixen i tots tenen la necessitat de qui pugui alleujar i restablir el bé més preat.

Cal tenir present que el període històric estudiat, malgrat l'ampli treball de buidatge documental, presenta nombroses mancances en la conservació del material que no ha possibilitat reeixir en la tasca de reunir trajectòries familiars de tants individus com haguera estat desitjable. Únicament una sèrie de casos

dispersos i relacionats amb algunes de les famílies més prominents ens han ajudat a delinear amb profunditat els traços de diverses generacions. Per tant, aquesta tesi només en part pot considerar-se basada en el mètode prosopogràfic. És aquesta una tasca molt més factible per al segle XV, on els rics fons notariais han permés i permetran un aprofundiment major en aquesta línia de treball. En aquest sentit mereix un comentari especial la documentació procedent dels arxius històric i notarial de la ciutat de Manresa. D'aquests procedeixen una bona part dels exemples utilitzats. I és que la particularitat que els notaris dedicaren cada protocol de manera exclusiva per a una família ha estat d'una ajuda inestimable. Ara bé, ni de lluny es troben exhaurides les possibilitats d'aquest magnífic fons, que en ell mateix podria constituir l'objecte d'una tesi doctoral. La seua enlluernadora riquesa m'ha fet explotar-lo amb intensitat, potser per això el lector trobarà molt recurrent aquest exemple. L'estudi d'aquests casos, com d'altres de procedents de diverses ciutats de la Corona, serà, per tant, una bona eina metodològica per aconseguir l'objectiu proposat. Tanmateix, la construcció de les explicacions es basa en les dades parcials i aïllades d'un gran nombre d'individus (vegeu el mapa 1), gràcies a les quals s'ha pogut contrastar i crear un model d'interpretació de conjunt.

En un projecte d'estudi de caire prosopogràfic sempre apareixerà la qüestió de quan finalitza la recollida de dades. Per alguns especialistes aquests estudis esdevenen un projecte constant i mai tancat, perquè busquen la globalització. Tanmateix existeix un "punt de saturació" que indica clarament el moment en què la introducció de més documentació ja no aporta informació addicional rellevant. Cal ser caut, perquè amb tot sempre hi ha matisos interessants que il·lustren mil i una variants, que han conduït moltes vegades al que escriu a no veure clar quina informació cal oferir al lector. No obstant això, cal reconèixer que, suposant que haguérem pogut reunir tota la informació dels qui practicaren la medicina en la segona meitat del segle XIV, és obvi que no ens seria tota imprescindible per a atényer el comportament social del grup. Arriba un moment que les noves observacions només ens ajuden a comprovar fenòmens la dinàmica dels quals ja coneixíem per observacions anteriors. Una de les tendències que s'ha vist en el món dels teòrics i usuaris de la tècnica prosopogràfica, i entre ells també els que han estudiat altres homes i dones pertanyents a altres disciplines científiques, és la d'haver prescindit de les fonts qualitatives en considerar els seus estudis com objectius i experimentals, quan en realitat són el resultat d'una interpretació o valoració subjectiva. S'han limitat així a constatar les dades recollides de forma ordenada i fent uns breus comentaris, sense buscar una explicació. L'objectiu, per tant, no és la reconstrucció fidel i complexa sinó l'explicació a través d'una sèrie, això sí, ben àmplia, d'exemples paradigmàtics.

No es pot acabar aquest apartat de les fonts i la metodologia sense fer un esment a la importància de la literatura religiosa, doctrinal i creativa dels autors medievals de l'època, fonamentalment clergues, com a font per al coneixement de la medicina. De fet, l'ús de la literatura com a base per a aquestes investigacions s'ha utilitzat de forma parcial o complementària a la documentació d'arxiu, i si bé ha tingut exemples reeixits, encara manca un aprofitament exhaustiu, com ara dels rics sermons de Sant Vicent Ferrer o els textos de Ramon Llull, Francesc Eiximenis o Jaume Roig, estudiat parcialment per Agustín Rubio Vela. Per

al cas anglés l'obra del gran escriptor anglés Chaucer és recorreguda en quasi tots els estudis sobre medicina medieval.

Pel que fa a l'estructura del treball, aquest s'ha dividit en tres grans blocs. El primer d'ells analitza la constitució de les famílies dels practicants de la medicina, les estratègies matrimonials, la formació mèdica, el marc de sociabilitat extrafamiliar. En essència tot allò que forma part de les estratègies de manteniment de l'estatus i de progrés social, amb la perdurabilitat o l'abandó progressiu de la tasca i la cultura mèdica per part de les famílies. El segon bloc està dedicat a l'estudi de totes les activitats desenvolupades pels sanadors més enllà de la medicina. Analitzaré com es conformaren els patrimonis a partir de la consecució d'uns beneficis iniciats en la labor assistencial i invertits i multiplicats en una gamma amplíssima d'activitats de molt diversa índole, des del rendisme fins al noliejat de vaixells o la tinença de ramats. El tercer apartat analitza els resultats i elements visibles d'aquest procés d'escalada social que van experimentar els sanadors, manifestat en la seua presència en el govern de les institucions i en la transformació dels seus ideals cap a l'aburgesament i el mimetisme dels comportaments aristocràtics ja siga en l'àmbit domèstic, de l'oci i de l'estètica en general.

Agraïments

Aquesta recerca va començar en el marc d'una beca d'investigació atorgada per la DIGICYT l'any 1995, sota la direcció del Dr. Luis García Ballester, i amb la qual vaig entrar a formar part del personal participant en dos projectes d'investigació dirigits per ell mateix. Vaja per endavant el meu més sincer agraïment al Dr. Garcia Ballester, que des d'un bon principi va confiar en el meu treball. Gràcies a ell vaig descobrir el món de la medicina medieval i de la ciència en general, i vaig poder gaudir d'uns anys de dedicació a l'apassionant tasca de recerca en els rics i diversos dipòsits documentals. La seua generositat envers mi mateix i el meu treball resulta impagable i haig d'agrair-li totes les facilitats, paraules encoratjadores i savis consells que sempre em va donar. El seu traspàs, just quan ja havia finalitzat la seua tasca de revisió i esmenes del text d'aquesta tesi, em va sorprendre, com a tantes altres persones amigues i deutores del seu mestratge. Per tant vull fer constar que a ell correspon la sàvia direcció; del bon ús o dels desencerts me'n faig plenament responsable. També haig d'agrair molt encaridament al Dr. Jon Arrizabalaga i al professor Ferran Garcia-Oliver la seua amabilitat en haver assumit la tasca de suplir el Dr. Garcia Ballester en la direcció, així com els seus consells i la seua ajuda perquè finalment la tesi poguera ser finalitzada.

Vull agrair a la gent del Departament d'Història de la Ciència de la Institució Milà i Fontanals (CSIC, Barcelona), a Josep Pardo i a Montserrat Cabré, i molt especialment a Lluís Cifuentes, pel tracte que em van donar des del primer moment que hi vaig arribar, i el que em continuen oferint cada vegada que hi torne. A Alfons Zarzoso per les converses d'arxiu i l'amistat conreada, molt especialment pel temps de

treball i convivència a Cambridge. Al personal del Departament d'Història Medieval de la mateixa institució pel seu ajut i les valuoses aportacions en les converses mantingudes. També als col·legues del Departament d'Història Medieval de la Universitat de València amb qui he pogut conversar sobre el tema i que m'han facilitat bibliografia, dades i idees, sobretot a Josep Maria Cruselles i Rafael Narbona.

La beca d'investigació em va permetre fer una estada a la Wellcome Unit for the History of Medicine en Cambridge, i voldria remarcar el suport i les converses mantingudes sobre la meua investigació amb Roger French, Andrew Cunningham i Peter Jones. I per últim a tot el personal dels nombrosos arxius i biblioteques que he trepitjat, i als nombrosos companys amb els quals m'hi he trobat i amb els quals tant he gaudit de la recerca. A les persones i a les institucions, moltes gràcies.

En aquesta tesi es podrà apreciar l'important pes que ha jugat l'estudi dels practicants de la medicina de la ciutat de Manresa. En aquest sentit voldria agrair a Joan Salvadó la seua hospitalitat i amabilitat en fer-me de guia per la ciutat i les seues rodalies, per haver-me ajudat a comprendre el Bages i haver contribuït a la vessant cartogràfica i toponímica del meu treball.

En un altra vessant de la recerca també ha estat d'inestimable ajuda el suport informàtic prestat per Bru Baldoví i Maria Jesús Múrcia, tant en el disseny del format com, molt especialment, en la cartografia i els plànols que il·lustren alguns capítols.

Finalment voldria agrair a Rosanna, a Maria i a Roser, la seua paciència pel temps que els he pres en elaborar aquest treball. Espere que totes tres sàpiguen valorar aquesta aportació al coneixement de la nostra història i del nostre país.

MAPA 1
CIUTATS ESMENTADES A LA TESI
ON S'HAN DOCUMENTAT PRACTICANTS DE LA MEDICINA

PART I
L'enquadrament familiar i social

CAPÍTOL I

La configuració d'una nissaga de sanadors

Blanquerna aprés tanta de gramàtica, que sabia ben parlar e entendre lo llatí; e aprés aprengué lògica i retòrica i filosofia natural, per tal que més fàcilment pogués saber la ciència de medecina per a conservar en sanitat son cors, e la ciència de teologia per a conèixer, amar e servir a Déu, i per saber regir sa ànima per a la vida perdurable de paradís.

Ramon LLULL, *Llibre d'Evast e Blanquerna*.

E deus saber que comunament lo servei domèstic de la ciutat del qual aci parlem, si està en servicials e escuders, e en missatgers e servents, e en esclaus. Servicials e escuders són aquells qui són deputats a servei curiós e politic, així com a és servir al senyor en taula e acompanyar-lo per lla on va. Aquests deuen ésser tenguts ben vestits, e en terres en què s'usen portar armes, van detràs de llurs senyors ab armes. Aquests comunament se lloguen, ells e llur servei, per cert preu e a cert temps. Missatges e servents... són donats als treballs pus minves e majors, e pus rusticals.

Francesc EIXIMENIS, *Dotzé del Crestià*.

Durant la Baixa Edat Mitjana tot el que envoltava la salut i la malaltia, la preservació de la primera i el guariment de la segona, anava a prendre un relleu inèdit fins aquell moment. La medicalització de la societat anava a fer-se així cada vegada més profunda com a producte de la demanda d'uns serveis a un personal especialitzat capaç de respondre a una demanda més nombrosa i exigent. Tots aquells que es dedicaren a les activitats de guarir, anaren prenent consciència de la seua posició dins el cos social i que calia tota una sèrie d'actituds per tal de preservar-la i millorar aquest estatus explotant totes les possibilitats que s'hi derivaven. Les estratègies que es podien teixir per a assolir aquest objectiu passaven per diversos camins. Un d'ells era mantenir unit el grup i evitar la dispersió d'esforços per així poder reeixir. En aquest sentit les opcions fonamentals foren, d'una banda orientar la política matrimonial envers una endogàmia

professional força accentuada, i de l'altra en segon lloc la transmissió de l'ofici de pares a fills. Gràcies a aquests dos camins al llarg del segle XIV i bona part del XV nombroses famílies es distingiren perquè molts dels seus membres masculins es dedicaren a la medicina, casant-se amb les filles d'altres membres de la mateixa activitat i també casant-hi els seus fills o filles. La família es convertia així en l'eix de les estratègies per assegurar la reproducció en l'escala social. Si bé no fou estrany que determinats individus caiguessen en la misèria com a producte de les circumstàncies que podien donar-se en aquell convuls segle XIV, d'altres pogueren modificar la seua situació en el cos social assolint per als brots millores molt considerables que empenyeren a gairebé travessar el llindar de la noblesa, objectiu últim i meta cobejada només apta per als tutelats per la corona.

1. Les dimensions i la composició de la família

Són ja nombrosos els estudis que s'han prodigat en l'anàlisi de la família al llarg de la història. Així, s'han establert diversos models atenent a criteris espacials —camp i ciutat—, econòmics —artesanat, camperolat, etc.—, socials —noblesa, patriciat, sectors populars, etc. Amb tot, ha estat summament difícil establir i definir uns ideals i criteris clars per a cada cas. De fet, com ha indicat algun autor, la família va prenent una fesomia canviant al llarg de la trajectòria vital dels seus components, i sobretot a mesura que el cap familiar envella. Podem dir que des del naixement, el moment del casament i fins a la mort d'un individu la família pot passar per distintes etapes (extensa-nuclear-extensa), sobretot a mesura que passen els anys i s'afegeixen altres parents.¹

La mancança documental és molt gran perquè es puga accedir a aquests trets entre les famílies dels sanadors. Amb tot, és possible aventurar com a vàlid el model habitual entre les famílies burgeses europees i dels grups socials de classe mitjana del moment, ço és, la família nuclear formada per pares i fills, i de caràcter neolocal, és a dir, que el nou casament donava lloc a la instal·lació de la nova parella en una nova llar. Però de fet les casuística seria amplíssima i segurament atenyia al nostre col·lectiu com ho feia a altres. Així, conviure amb parents amb debilitats físiques o econòmiques, com ara les viudes, no devia ser gens excepcional. De vegades els acords per compartir la residència podien constituir-se en una bona entrada de diners a les sempre necessitades bosses domèstiques. Per exemple el barber manresà Pere Domènec de Comalba, signà un acord amb el seu cunyat, el prevere Francesc de Bassa, per donar-li alberg, menjar i

---

¹ La llista de treballs que podríem citar és molt extensa. Pot veure's un resum de títols i idees suggeridores en la tesi doctoral de José M^o CRUSELLES, *Comportamiento social social y actividad profesional entre los notarios de la ciudad de Valencia (siglo XV)*, vol. I, València, 1991, pp. 308-318, publicada en català amb el títol *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona, 1998 (les cites les mantindré sempre a partir de la versió de la tesi doctoral i no del llibre publicat).

beguda per 140 s. anuals.² Amb tot s'haurà de veure com a habitual una família de dimensions reduïdes constituïda essencialment per pares i fills.

Resulta significatiu el paper destacat que juga el cap familiar. Ho dirigeix i ho calcula tot, res no se li escapa. El seu poder no cessa fins els moments de decrepitud més palesa. Bernat de Figuerola no emanciparà el seu fill fins que ja cec i totalment incapacitat necessite el concurs del primogènit. I val a dir que els anys dedicats a l'estudi en les fosquíes de les cambres il·luminades lleument amb rudimentaris utensilis, provocaven un empitjorament gradual de la vista d'aquests homes de lletra, que degenerava cap a l'ocàs de la vida en la ceguesa. Coneixem a Manresa el cas del mateix Bernat de Figuerola i el de l'apotecari Jaume de Tresserres, que acabaren els seus dies privats d'aquest sentit, segons indiquen els seus testaments. Potser això fou un signe també de la longevitat assolida per aquests, inusual en l'època. Luke Demaitre ha estudiat diversos autors de tractats mèdics entre 1200-1500 i ha arribat a la conclusió que la mitjana d'edat a la que arribaren era de 60 anys, extraordinària per al període baixmedieval.³ L'autor assumeix que aquest és un símptoma que la medicina podia allargar la vida de les persones i oferir una millora de la qualitat de vida en una edat avançada. Això suposa, en aquest cas, entendre que els metges eren fervents seguidors dels seus propis regiments de sanitat, i això, tal i com ocorre avui en dia, és ser massa optimista. Amb tot, el suggeriment sembla interessant i almenys és una realitat en algun dels nostres casos. Al capdavant Figuerola va viure uns 65 anys (1330?-1394), encara que Figuerola jr., menys afortunat, només en durà 48 (1363-1411). De l'apotecari només sabem que el 1372 segurament arribà a Manresa procedent de Cardona i s'afermà amb el també apotecari local Bernat de Salesnoves, en el que clarament s'ha d'entendre com un contracte en règim d'assalariat perquè el notari ja l'enregistra com a apotecari. Finalment sabem que Jaume de Tresserres va fer testament l'any 1410, el que al capdavant seria el de la seua mort. En definitiva, bé podem dir que com a mínim va viure 50 anys. La figura paterna, i més amb aquests honorables vells, serà, per tant, tinguda en gran consideració. Els comentaris del Talmud també van donar molta importància al fet d'honrar pare i mare. Però en canvi, tal i com mostren els *responsa* dels rabins, el suport dels pares pels fills va ser un problema en les comunitats jueves medievals. Mentre que els tractadistes exigeixen el respecte i sosteniment dels pares, les autoritats civils proposaven primer el sosteniment del fill per damunt del pare.⁴

Però a banda dels cònjuges i els seus fills, la família, entesa ací com a nucli que porta implícit la coresidència, estava composta per d'altres individus aliens al nucli principal amb els quals no compartien cap vincle sanguini i que s'hi afegien mitjançant diversos mecanismes: l'associació professional (*societas*), el servei (criats i esclaus) i l'aprenentatge domèstic. Es tracta d'individus que no compten per a les

---

² AHPM, *Liber comunis* 1358-1359 (1358, març 12).

³ Luke DEMAITRE, "Care of old age in medieval medicine", en Michael M. SHEEHAN (ed), *Aging and the aged in medieval Europe*, Toronto, 1990, pp. 3-22, especialment la p. 21.

⁴ Michael A. SINGER, "Honour the hoary head. The aged in the medieval european jewish community", en Michael M. SHEEHAN (ed), *Aging and the aged in medieval Europe*, Toronto, 1990, pp. 38-48.

estratègies de reproducció familiar, són elements netament secundaris. A mesura que s'estreten els vincles paterno-filials d'afecte mutu, el que és conegut com vida privada, els domèstics quedaran cada vegada més exclosos del cercle familiar i confinats en determinades parts de la casa.⁵ No sembla ser aquest el cas en el període estudiat. Sota la tutela dels practicants de la medicina i habitant sota el seu mateix sostre hi havia una sèrie de persones, servents i/o ajudants (criats —macips i macipes—, esclaus —convertos per norma general—, i joves contractats per al servei de la llar, però també per a ajudar i aprendre l'ofici del patró), amb capacitat suficient per a practicar la medicina, que esdevingueren un element multiplicador de la presència social en el mercat de determinats professionals i que cal tenir ben presents a l'hora de comptabilitzar el contingent que va tenir cura de la salut de les persones i dels animals durant la Baixa Edat Mitjana. Aquesta àmplia gamma de persones alienes al llinatge però que cohabitaven amb la família i formaven part de l'agregat domèstic, eren considerats com un membre més de la família. Les relacions amb els seus aprenents o afermats, els seus criats, o el seus esclaus, presentaven diversos graus d'intensitat, però tot sembla indicar que amb el temps l'amo havia pres afecte a aquells que l'havien servit en tot moment, en la salut i la malaltia, als quals havia ensenyat els secrets del seu ofici i en alguns casos també els de la lletra, i que a més havien contribuït a l'èxit de la seua empresa i l'enriquiment personal i acabava per fer-los mercès, tot augmentant la seua fama de magnanimitat. El grau de relació que podien arribar a mantenir i els beneficis que aquest subordinats podien rebre, palesa que aquesta part de la "família" es trobava ben integrada. Així en les lleixes testamentàries se'ls contemplava juntament amb els parents col·laterals i fins arribar al grup d'amics. Per entendre amb profunditat els aspectes que atenyen a la formació, la composició, l'organització i les estratègies de les famílies vinculades amb la medicina tardomedieval ens vegem obligats a esbrinar, per tant, les vies a través de les quals s'assolien els coneixements mèdics, i la manera de practicar les seues tasques que en tenien els diferents grups d'oficis objecte de la nostra anàlisi encara que siga de forma sumària. El trasllat dels individus cap a les noves cases on aprendran els rudiments del seu futur ofici, o bé cap a les escoles i les universitats, suposa una desestructuració del nucli originari i la transformació dels nuclis familiars que reben aquestes noves aportacions de joves aprenents-servents.

En els mitjans afavorits, acomodats, però no exclusivament aristocràtics, i sobretot urbans, el sentiment d'allò privat desbordava el matrimoni mateix o la parella i s'estenia sobre la parentela, entesa aquesta com el grup construït mitjançant nexes interpersonals de consanguinitat i aliança matrimonial.⁶ El nucli de cosins germans, oncles o nebots els quals són recordats en alguns testaments, ens posen a l'aguait sobre la importància atribuïda a una família extensa dins el patriciat, que no arriba tanmateix a les

---

⁵ F. REGGIANI, "Domestici e domesticità. Marginalia ad un tema emergente", *Società e Storia*, 43 (1989), pp. 113-164, especialment p. 137.

⁶ Sobre el tema de la parentela a l'època medieval vegeu Anita GUERRAU-JALABERT, "Sobre las estructuras de parentesco en la Europa medieval", en *Amor, familia y sexualidad*, Barcelona, 1984, pp. 59-89.

dimensions del clan proposat per Jacques Heers.⁷ Significatiu és també quins són els personatges que solien rebre una dotació en el testament per vestir de dol. Eren aquells qui més estimava el difunt, amb qui més s'identificava. Així Francesc Moliner deixà per vestir-se de dol 200 s. a la seua filla i hereva Elionor, a la seua germana Isabel i al seu nebot Joan la mateixa quantitat.⁸ Bartomeu Querol tenia una llista llarga de persones a les quals va fer lleixes en el seu testament. En primer lloc es trobaven els marmessors (40 s. a cadascun), després els seus germans (Tomàs a qui deixà 200 s. així com 10 s. a cadascun dels seus fills i les seues dues germanes Francesca i Elisenda a les quals deixà 50 s.). Continuaven les lleixes a dues dones *mecum comoranti*, concretament 300 s. *in auxilium maritandi* a Elisenda així com 200 s. a Maria, la viuda d'un tal Salzet, que també vivia amb ell. Continuava una lleixa de 20 s. a fra Jaume Vallirana, el seu confessor. Finalment consta una petita lleixa a la sogra i a una sèrie de dones i homes amb els seus fills, possiblement amistats, per acabar en l'hereva universal, la seua filla Antigona, que era monja del convent de Pedralbes.⁹ L'apotecari Esteve Valença va deixar en el seu testament a un tal Andreuet, del qui deia "està huy en casa mia", i que era fill d'Arnau Destorrent, un llaurador de Tortosa, la important quantitat de 2.000 s., fet que indica que els sentiments envers aquest xiquet anaven més enllà de la servitud.¹⁰ Un fet significatiu és que tant les dones que residien en casa dels apotecaris Querol com l'Andreuet de ca Valença, procedien dels llocs originaris de cadascun d'ells, Olesa de Bonesvalls, el primer i Tortosa el segon, on cal recordar que hi tenia nombroses terres. El cas de l'apotecari Francesc Riera, oriünd de Vic però resident a Barcelona, ens il·lustra molt clarament sobre aquests lligams familiars més extensos. En el seu testament va fer una llista de lleixes a sis cosins germans (*consobrinum*); el seu fillol, que era el fill de Joan Dosa, de la casa reial; a un nebot de la seua cosina Caterina, anomenat Joan Coll, el qual vivia amb ell, i altres personatges que podem suposar devien ser amics. Al llarg del text, Riera demostra la seua gratitud a aquests, entre els quals no solament hi ha habitants de Barcelona, sinó també aquells parents i coneguts que havia deixat a Vic i també en altres llocs com Gurb, Vespella o Igualada. Per guardar memòria de tots ells era necessari que sovintejaren els contactes, que podien esdevenir per mitjà dels viatges o bé, més probablement, per un altre mitjà cada vegada més freqüent per aquell temps: la tramesa de cartes.¹¹ De qualsevol manera, l'important ací és remarcar l'interés per recordar molts dels membres de la família que anaven més enllà del primer grau, i els seus descendents. Quins contactes directes n'havia tingut al llarg de la seua vida és impossible de precisar. Les quantitats esmerçades en lleixes a aquesta parentela se situen entorn els 50 s. per al parent o

⁷ Jacques HEERS, *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, 1978.

⁸ ARV, *Protocols*, n. 2664; 1399, març 13 (Apèndix, § 37).

⁹ AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 116-119 (1398, maig 14).

¹⁰ ARV, *Protocols*, n. 2644 (1398, juny 21).

¹¹ Sobre el desenvolupament de la correspondència familiar vegeu Charles de la RONCIÈRE, "La vida privada de los notables toscanos en el umbral del Renacimiento", en Philippe ARIÈS i Georges DUBY (eds.), *Historia de la vida privada. Poder privado y poder público en la Europa feudal*, Madrid, 1991, pp. 163-309, especialment les pp. 255-258.

amic agraciat i 20 per cadascun dels fills, si bé alguns perceben 100 s. i altres solament 20 s. L'única excepció és Joan Descoll, que rebrà 500 s., atenent probablement als serveis de criat que aquest devia dispensar. Això fa pensar en una preferència per alguns individus i que, per tant, els coneixia millor que a altres i en tenia una relació més estreta. Així un dels marmessors, Bernat Descoll, que rebé 100 s. i 20 s. per cadascun dels seus fills, era fill d'un dels seus cosins germans, Pere Descoll, del castell de Gurb. De fet d'alguns a penes recorda res. Per exemple deixa 50 s. a *heredi mansi de Conamina, parrochie de Vespella, consobrino meo*, i a la seua mare i el seu germà, sense que s'indique el nom de ningú d'ells.¹²

Una de les demostracions clares de la importància clau de la parentela és el paper desenvolupat pels oncles, els quals intervenen, de manera definitiva, en determinats moments de l'existència dels individus, sobretot durant la infantesa. Recordem que anteriorment ja s'ha constatat el seu paper a l'hora de fer més substanciosos els dots de les nebodes. D'altra banda els inicis professionals d'alguns individus estaven vinculats a l'aportació dels seus oncles. Així Roderic Tarragona, barber veí de València, va fer una donació al seu nebot Roderic Mansili (parem atenció en la coincidència dels noms), d'algunes de les eines necessàries per a practicar la barberia —raors, tisores, manils, tenalles d'arrancar queixals, cadires, etc. Podem pressuposar en aquest fet, una ajuda de l'oncle en els inicis de la formació del nebot, que encara no rep l'apel·latiu de barber.¹³ Una altra acció que parla de la bona relació i la intercessió dels oncles sobre els nebots ens la manifesta la venda de totes les propietats mobles i immobles feta per Margarida, l'esposa del mestre de cordes d'instruments Esteve Lleig, al seu nebot, el barber Francesc de Casals.¹⁴ Amb tot, deixaré de banda en aquest capítol els aspectes tocants a la parentela, els quals abordaré àmpliament en el següent, i em centraré en la família com a nucli que habita en una mateixa llar, és a dir pares, fills i personal de servei de distinta índole.

2. La construcció del nucli familiar

2.1. Professió i matrimoni: els dots

Durant l'Edat Mitjana el trànsit de l'adolescència a l'etapa adulta depenia estretament, sobretot dins el sector artesanal i en general dins l'ampli grup mitjà que feia de la pràctica d'un ofici manual el seu mitjà de vida, de la consecució dels anys de formació necessaris per enllestir l'aprenentatge i accedir al mercat

¹² AHPB, Felip Gombau, "Llibre de testaments", 25-V-1384/9-II-1406, ff. 13-17v (1396, juny 10). Ben semblants són les conclusions que podem extraure del testament del també apotecari Barceloní Pere Quintana. Les lleixes a particulars tornen a ser llargues, sense que s'indiquen graus de parentesc (AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 141-144, especialment f. 143 (1399, des. 6)).

¹³ ARV, *Protocols*, n. 3002 (1395, nov. 26).

¹⁴ AHPB, Pere Vives, "*Quartus liber vendicionum*", 15-IX-1377/15-VI-1379, f. 7 (1378, maig 11). Cal remarcar que el cirurgià Nicolau de Casals, pare de Francesc, era marmessor d'Esteve.

laboral, així com la negociació i la culminació del matrimoni. Això, exceptuant els nombrosos joves d'ambdós sexes que ingressaven en les nodrides institucions clericals. Sembla bastant lògic pensar que una vegada finalitzada la seua formació i assolida la competència necessària i, potser també el capital per a independitzar-se en la pràctica de l'ofici, arribaria l'emancipació i es concertaria el matrimoni. Aleshores el cap familiar, assessorat per altres membres de la família i amics, hauria de prendre una decisió sobre el futur dels seus brots. Era l'hora de prendre esment de les oportunitats, els candidats, les ofertes, en fi del "mercant matrimonial" i triar una esposa per als fills o un marit per a les filles. Les famílies implicades conclourien els acords financers i decidirien la data i el lloc de les esposalles. Per tant, la consecució del matrimoni depenia en primer lloc del consentiment patern, i en segon de la consagració davant el rector, perquè l'Església ja havia consolidat definitivament la jurisdicció exclusiva sobre el matrimoni que venia reclamant des de l'alta Edat Mitjana. Com bé és sabut, els cònjuges no hi tenien res a dir en aquest sistema, perquè mentre que l'Església insistia en el caràcter consensual del matrimoni, basat en l'estima, la posició laica era favorable al control i el consentiment patern.¹⁵ Per això qualsevol matrimoni amb anomalies d'aquesta mena era immediatament contestat pels pares, els quals reclamaven la nul·litat i el seu dret a intervenir-hi.¹⁶ Hi havia massa coses en joc com per deixar perdre l'oportunitat que brindava un matrimoni de consolidar o millorar la posició social familiar.

Aquests passos són molt difícils de percebre en la documentació i únicament les escasses emancipacions, açò és, d'alliberament de la *patria potestas*, ajuden a veure amb claredat el traspàs de poder de pares a fills i, per tant, la seua arribada a la plena maduresa.¹⁷ Amb la realització d'aquest acte el pare renunciava a tota la seua ascendència sobre el fill i li lliurava tota una sèrie de béns de molt diversa índole, fonamentals per establir-se en solitari, no sense reservar-se el que li cal per sobreviure, i tot seguit s'enllestia el casament. El 13 d'octubre del 1367 el barber de Barcelona Guillem de Casals emancipa el seu fill Francesc, del qual no s'esmenta que exerceix cap ofici. Tanmateix, Francesc havia pres un afermat el 12 de maig del mateix any per ensenyar-li barberia, signe inequívoc que ja la practicava.¹⁸ En la donació de béns que comporta el document, consten dues cases amb tots els seus béns mobles, un esclau anomenat Joan i una part d'una vinya que posseeixen a mitges el pare i els seus dos fills Nicolau i Francesc. Crec que el barber va

¹⁵ Jack GOODY, *La evolución de la familia y el matrimonio en Europa*, Barcelona, 1986, pp. 202-214.

¹⁶ Això ocorregué quan la filla de l'apotecari de Vilafranca del Penedés, Pere Mestre, es casà amb un tal Francesc Mata: *de consensu dicti patris sui jam matrimonium contraxerat cum altero dicto patre minime consentiente. Imo penitus ignorantis quod est incivile matrimonium contraheret, sicut de facto contraxit, penas inde statutas committere non verentes* (ACA, C, reg. 1099, ff. 68r-v; 1380, des. 29).

¹⁷ L'excepcionalitat d'aquests documents fa difícil precisar conclusions. A Gènova sembla que molts fills no eren emancipats, i molt possiblement en el nostre cas tampoc. Algunes consideracions sobre el sentit d'aquest acte poden trobar-se en Diane OWEN-HUGHES, "Ideali domestici e comportamento sociale: testimonianze dalla Genova medievale", en *La famiglia nella storia. Comportamenti sociali et ideali domestici*, Torí, 1975, pp. 147-183, especialment pp. 171-172.

¹⁸ Es tractava de Berenguer Planella, oriünd de Girona, afermat per un any amb un salari de 160 s. (ACB, *Protocols*, n. 107, f. 23).

anar planificant amb temps la possible emancipació del seu fill i en aquest sentit va anar realitzant algunes adquisicions; tres anys abans havia comprat a un mercader un esclau sarraí anomenat Azmet, que tenia dotze anys. És possible que aquest fóra l'esclau —ara ja convers— donat al fill, en una edat en la qual el captiu podia haver-li estat de gran ajuda. Igualment un any després adquirí, d'un altre mercader, unes cases amb corral en la mateixa ciutat, que, dissortadament, no podem identificar si eren les mateixes de la donació.¹⁹ Acte seguit, Francesc renunciava a tots els seus drets sobre els béns que posseïa el seu pare i que foren de Maria, la seua mare, per raó d'herència o legítima, que li havien estat cedits en el testament d'aquesta. Finalment, l'últim capítol de l'emancipació explicitava l'acord matrimonial segons el qual Francesc es casaria amb Constança, filla d'un pescador, obtenint 3.000 s. del dot —una xifra elevada per a tractar-se d'un barber—, i aportant-hi un creix de 1.500 s. Però si l'equació ofici-[emancipació]-matrimoni sembla que en el món artesanal fou el més habitual, encara ho seria més quan parlem dels metges, físics i cirurgians, formats a un Estudi General. Procedents de medis familiars de prohoms amb un fort pes social, estaven acostumats a actuar sota el comandament del cap del llinatge, el qual prenia totes les decisions fins gairebé la fi de les seues dies. Per això vivien únicament pendents d'aconseguir superar els seus estudis i tornar al lloc on la família tenia posats els seus màxims interessos i continuar-hi el procés de consolidació i millora, tot prenent el relleu patern. Després vindria el temps de l'emancipació, els inicis d'una carrera mèdica pròpia i un casament ben negociat. El cas de Bernat de Figuerola és molt il·lustratiu. Bernat de Figuerola jr., fou emancipat pel seu pare, ja cec i vell, l'11 de maig del 1390. Això vingué acompanyat de la donació *inter vivos* de tots els seus béns, com hereu universal que era, excepte alguns béns que es va retenir el pare per a la seua subsistència: algunes terres de distinta producció, així com tots els esplets que s'hi recolliren, la seua casa, juntament amb un hort annex, fent especial esment als recipients que hi havia per guardar collites —cereal, vi i oli— i una pensió censal de 600 s. anuals concedida pel rei sobre el cequiatge de Manresa. Més endavant, el 15 de gener del 1392, Figuerola renunciaria a 100 s. dels 600 d'aquesta pensió en favor del seu fill. Però tots aquests béns reservats no li farien massa profit al vell físic, perquè al poc de temps moriria. Cal dir que de tots els béns mobles de la casa només va excloure els seus llibres —una notable biblioteca—, de gran valor econòmic valorada en 700 s.,²⁰ i que no hi ha dubte anaven a ser imprescindibles per a desenvolupar l'estudi i la pràctica de la medicina al jove metge en un futur.²¹ Després que confirmara el

¹⁹ *Ibid.*, n. 105, f. 7v (1364, set. 11) i n. 177 (1365, ag. 13).

²⁰ *In dictis hospiciis existencia libros vere qui in dictis hospiciis sub predictam donationem comprehendendi volumus et non sub dictis retencionis* (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1390, maig 11). En el llibre de manifest del 1408-1411 la biblioteca, ja en mans de Figuerola jr. era estimada en un valor de 700 s. Aquesta és l'única biblioteca de metge, barber o apotecari que es valorada en el manifest fiscal de forma independent a la resta dels béns mobles (AHCM, *Liber manifesti*, 1408-1411, f. 115v).

²¹ El propi llibre com a objecte amb un valor intrínsec considerable, és convertí pròpiament en una inversió —com ocorreria, com ara amb l'art i també amb els objecte de plata. Es tractava d'un tresor intel·lectual pel qual els reis també posaren molta preocupació per abastir-se'n. No és d'estranyar doncs, que quan algun municipi volguera tenir ben lligat el físic o cirurgià que tenia contractat,

traspàs patrimonial la mare, i ell mateixa també l'acceptara, Elisenda li va fer lliurament, en la mateixa data de l'emancipació, d'un tros de terra al Mas Poc, a la parròquia de Sant Fruitós de Bages, conegut amb el nom de Bellafulla. Tot quedaria arrodonit amb la part de la pensió cedida pel seu pare, ja esmentada. Era el moment de prendre esposa i, malgrat la poca claredat documental amb què queda precisat el primer matrimoni, Figuerola jr. es degué casar entre el moment de la seua emancipació o bé al llarg del 1393.²² El relleu generacional estava servit. Bernat de Figuerola jr. havia passat a controlar el patrimoni i això quedava ben palés fins i tot a través de l'escripturació dels negocis en un nou protocol familiar.

Encara que el més lògic és pensar en el procés d'arribada a la maduresa fins ara esmentat —la immediatesa entre la consecució d'ambdues situacions formació professional-ofici—, algunes dades semblen palesar que això no sempre era així i que els sanadors també es podien casar sense estar en plena disposició de béns i coneixements per exercir l'ofici. Per exemple Guillem Gojandor, de Castelló d'Empúries, rebé el seu primer dot —una suma de 1.000 s.— de part del carnisser Jaume Calvera, el pare d'Angelina la seua primera esposa, el 9 de juny del 1393, quan encara no era qualificat —segons el costum habitual en els documents notariais— exercint cap ofici. Quatre anys després devia haver enviudat i rebia ara un dot del seu gendre Joan Ferret, un sabater de la mateixa vila, pel seu matrimoni amb Joana, lleugerament superior a l'anterior (1.200 s.). Ara sí, Gojandor era considerat barber, com també ho fóra el seu pare.²³ Igualment ocorria en el cas d'aquells que feien el seu aprenentatge a l'Estudi General. Com a mostra podem citar el cas d'un físic de Santa Coloma de Queralt, anomenat Dalmau Esteve, que es va casar amb Caterina l'any 1387, obtenint un substanciós dot de 6.000 s., i no assolí el seu títol fins sis anys després, pel temps que la seua esposa moria. No hi ha dubte que aquesta aportació de capital podia haver-li vingut molt bé per acabar els seus estudis.²⁴ Semblantment, Bernat Dona, era *studens in scientia fisice sive medicine*, a primeries de l'any 1396, quan reconeixia que el seu sogre Joan Esteve li havia lliurat 1.500 s. *quas mihi confessus fuistis debere per dote Margarite uxoris mee filiaque vestre*, segons document signat el 10 de juliol de 1395 (el dot rebut de la seua dona era de 500 florins d'or —5.500 sb.— més 800 s. de millora). No és d'estranyar que el període dilatat que li estava comportant assolir el màxim grau universitari, li requeria una despesa onerosa que pogué cobrir-se amb la suma del dot. Efectivament Bernat Dona era batxiller encara el 1399. Tal vegada per això vengué un prat en el Pla d'Arenys per 560 s. el 16 de febrer d'aquest any. Fet i fet, ja fóra per la mala sort, la manca de diners, o bé la pròpia voluntat de no continuar els estudis i assentar-se a Puigcerdà

---

obligara aquest a deixar com a garantia els seus llibres. Vegeu el cas citat per Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon. 1285-1345*, Cambridge, 1993, p. 196.

²² Sobre els diversos matrimonis de Bernat de Figuerola jr. en parlaré amb deteniment en aquest mateix apartat.

²³ AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], n. 482 (1393, juny 9 i 1393, set. 2) i n. 490, f. 42v (1397, maig 21).

²⁴ AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 4013, f. 19 (1387, ag. 6).

exercint el seu treball, aquest feia testament el 22 de juny del 1410 sent *bacallarius in artibus et in medicine*.²⁵

Efectivament, una de les claus per millorar la posició social era aconseguir un bon casament, o el que era el mateix, un dot substanciós. Per una altra banda, assolir un bon matrimoni per a les filles, estava en estreta relació amb la capacitat econòmica, amb la possibilitat d'oferir un dot suficientment atractiu a una família desitjable. I és que el dot assegurava la base econòmica inicial del nou nucli familiar, en la mesura que assegurava el traspàs de riquesa entre les famílies. Aquest devia retornar a la dona després de la mort del marit, o a la família d'origen de la dona en cas de la mort d'aquesta, bé a través dels fills o bé als parents consanguinis més pròxims.²⁶ De fet, el dot, més enllà dels diners, de vegades incorporava la casa del nou matrimoni i en altres ocasions s'afegien altres béns materials, algunes terres i, fins i tot, l'obrador on iniciaria el jove la seua tasca com a professional independent. Fou el cas de Joan Llor, cirurgià de Santa Coloma de Queralt, el qual rebé de la seua esposa Guerdona, natural del mateix lloc, un dot de 1.400 s. i altres béns materials no especificats, o l'apotecari de Barcelona Antoni Fonolleda, que rebia el seu dot en terres, fet aquest darrer que degué ser bastant habitual en les zones rurals.²⁷ L'apotecari Montserrat Roqueta, també natural de Santa Coloma de Queralt, ja era difunt quan es concertà el matrimoni de la seua filla Elisenda amb Ramon Rossell. La participació dels marmessors del testament en els capítols matrimonials fou, doncs, necessària, i mereix la pena ací remarcar la identitat d'aquests: Guillem Vila, especier de Santa Coloma, Bernat Pedrissa, especier d'Igualada, el físic Arnau Maler i el cirurgià Bernat Soler, ambdós de Santa Coloma. Aquesta presència palesa, com veurem més endavant, les estretes relacions que mantenien els implicats en la pràctica mèdica, sobretot en els municipis petits. Els marmessors deixaren a Rossell l'obrador del gendre en usdefruit durant deu anys, i després acordaren que passaria a ser de la seua propietat.²⁸ Així doncs, en vespres d'acabar el procés d'aprenentatge —en aquell moment no se'l considerava encara apotecari— la nova llar tenia garantit el sosteniment econòmic ja que el nuvi comptava amb tot el necessari per a independitzar-se professionalment. Però, encara més, davant la imminència del matrimoni de Ramon Rossell, el seu pare el va ajudar amb 800 s., que acabà de lliurar-li un any després de la signatura del compromís matrimonial.²⁹ El dot, per tant, no fou l'únic recurs material de la nova llar. Els pares havien de

²⁵ El pagament del dot restant en AHCP, *Protocols*, “*Firmitatis et extraneorum*”, 1396-1397 (1396, març 2); sobre la venda *Ibid.*, Ramon Muntaner, “*Manualis*”, 1398-1399 (1399, feb. 15); per al testament vegeu *Ibid.*, Ramon Mauri, “*Testamentorum*”, 1406-1419, f. 31 (1410, juny 22).

²⁶ Vegeu per al cas valencià M. A. BELDA SOLER, *El régimen matrimonial de bienes en los 'Furs de Valencia'*, València, 1966 i per al cas català José LALINDE ABADÍA, “Los pactos matrimoniales catalanes (Esquema histórico)”, *AHDE*, XXXIII, (1963), pp. 133-257.

²⁷ AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 3915, ff. 21r-v (1384, nov. 30) i AHPM, *Testaments*, 1394-1396, n. 462 (1395, ag. 8).

²⁸ *Ibid.*, n. 3905, ff. 49v-51 (1376, ag. 16). Al poc del compromís, Rossell ja necessitava un ajudant i prengué un afermat en el seu obrador (*Ibid.*, ff. 263r-v; 1379, feb. 23).

²⁹ *Ibid.*, n. 3906, f. 136 (1377, oct. 28).

subvenir amb les seues aportacions perquè el nou nucli conjugal que acabava de nàixer poguera tirar endavant amb solvència. En aquest punt resultaven molt importants les donacions *inter vivos*, que poden considerar-se com l'avançament d'una part de l'herència. En qualsevol cas, si aquells béns necessaris per als inicis de la nova família no arribaven amb un traspàs de béns materials en el dot, com era molt freqüent, el beneficiari podia immediatament disposar d'un capital que movia al seu albir i organitzar l'economia domèstica en funció de les seues pròpies percepcions d'aquelles necessitats més immediates. Així, el mateix Montserrat Roqueta, en temps de les seues núpcies, invertiria 365 s. en terres, justament el mateix dia que havia cobrat el dot valorat en 1.600 s.³⁰

L'estudi dels capítols matrimonials i les cartes dotals resulta fonamental per abordar nombroses especificitats dels grups socials; ells permeten entreveure les aspiracions socials dels cònjuges, o més aviat de les seues famílies, la relació entre les quals també es fa ací evident, el seu nivell econòmic que queda ben palés en la suma del dot i en la manera de constituir-se i la seua composició, els desnivells socials i les jerarquies dins un mateix col·lectiu socio-professional.³¹ Ara bé, el recurs a aquests contractes resulta altament dificultós en el nostre marc cronològic. Per això cal recórrer sovint a notícies indirectes per tal de detectar les quantitats que en concepte de dot ingressaven pel temps de les seues pròpies núpcies, a quant pujaven els dots oferits pels sanadors a les seues filles o bé el profit que n'obtenien els seus fills. La comparació atenta de les diferències entre els uns i els altres, ens mostra les aspiracions i el progrés o bé la decadència econòmica del llinatge. Amb tot, a penes he pogut reunir una quarantena de referències a dots rebuts per practicants de la medicina per a tot Catalunya i el regne de València. A més a més, la documentació que he pogut consultar no permet una aproximació sistemàtica amb dades suficients per analitzar un mateix col·lectiu professional, i comparar-lo també amb d'altres grups dedicats a la medicina emmarcats dins un medi local concret, ja siga urbà o rural. Tot plegat aconsella d'extremar la prudència a l'hora de traure conclusions de l'anàlisi de les dades. Quina era doncs, la naturalesa i composició d'aquest dot tan important per a la nova família? Quines consideracions en podem traure per al coneixement del nostre grup de sanadors?

El primer que crida l'atenció és la profunda diferència que separava els baixos dots percebuts per alguns sanadors, els quals els situarien dins la *mà menor* (260 s., 600 s., 800 s.), en front d'aquells més elevats (9.000 s., 15.000 s. i 20.000 s.), que arribaven al sostre de les sumes que solien atorgar-se en els dots assolits per professionals liberals, artesans de prestigi i mercaders. La diferència, com veurem, no fa més que retratar l'abisme econòmic que separava un barber de vila, d'un ric apotecari o metge de ciutat (físic i/o

---

³⁰ *Ibid.*, n. 3885, f. 186 (1362, ag. 18).

³¹ Sobre el valor d'aquesta font i la seua utilització en la historiografia europea vegeu la síntesi de Jaume AURELL, *Els mercaders catalans al quatre-cents. Mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida, 1996, pp. 289-291 i la tesi doctoral de José Me CRUSELLES, *Comportamiento social*, p. 326.

cirurgia). En general podem afirmar que els dots més elevats foren els aportats per les esposes dels físics, que en cap cas baixaven dels 3.000 s. i podien atènyer-ne els 9.000. Els més baixos, en canvi, pertanyien als barbers, que eren els sanadors amb menor prestigi i capacitat econòmica (entre 600 i 3.000 s.; la majoria per sota de 1000 s.). Al mig els apotecaris mantenen un nivell que els situa entre els 2.000 o més sots en la majoria de casos localitzats (12, i 4 per sota d'aquesta xifra; solament 3 casos superen o igualen els 6.000 s.).

³² A banda d'això, un altre punt al que cal parar atenció, és a les profundes variacions que hi ha entre els dots més baixos i els més elevats dins un mateix ofici. Així ho podem observar entre els apotecaris, com en els casos dels 15.000 s. de Pere de Font, de Barcelona, enfront dels 600 s. rebuts per Tortosa de Vilar, de Banyoles, o els 2.000 s. de Ramon Pujol, d'Alzira o també entre els barbers: 260 s. del barber de Santa Coloma de Queralt, Joan Castelló, i els 3.000 s. rebuts pels barbers de Barcelona, Pericó Colomer o Francesc de Casals. Aquestes dades manifesten també que les possibilitats econòmiques dels guaridors que habitaven la ciutat estaven per damunt dels qui vivien a la ruralia. El medi urbà possibilitava l'accés a clientele més nombroses i poderoses i, per tant, un increment dels guanys substancialment superior al medi rural. Amb tot, també es pot endevinar la realitat de personatges humils a la ciutat: Joan de Morelló era un barber de la ciutat de València, que tan sols obtingué un dot de 600 s. —500 en moneda i 100 en roba— en casar-se amb Bartomeua, la filla del camperol Pere Domingo.³³ Significativament, el règim matrimonial pel qual s'optà en aquest contracte fou la germania, usat pels grups més desfavorits i especialment en conjuntures difícils per tal de garantir la integritat del patrimoni domèstic.³⁴

A penes en sabem res sobre l'extracció professional a la qual pertanyien els pares de les esposes dels sanadors, és a dir, quina era l'aliança que podia resultar més profitosa per a ells i, per tant, més buscada. La major part dels casos coneguts indiquen les unions amb famílies d'artesans (paraire, flassader, baster, sastre, sabater, teixidor, ferrer, etc.). Ara bé, aquesta que podia ser una bona elecció per a un barber o un cirurgià — salvades algunes excepcions—, no ho devia ser tant ni per a un apotecari ni per a un físic o cirurgià, sobretot si havia estat graduat a l'Estudi General. En aquestes circumstàncies es podia optar pels matrimonis amb filles de mercaders, de notaris o pel matrimoni endogàmic professional. De qualsevol manera, també es registren les oscil·lacions en la suma del dot perquè no era el mateix casar-se amb la filla d'un notari de la

---

³² A tall de comparació podem citar els dots percebuts pels notaris valencians, tot i que amb un tall cronològic lleugerament posterior (primera meitat del segle XV). Ara bé s'ha de tenir present que en aquesta època València era una ciutat rica i dinàmica i que la bonança econòmica podria haver fet créixer les sumes dels dots. Amb tot, la majoria dels dots percebuts per notaris valencians entre les acaballes del XIV i la meitat del XV es troben entre els més de 2.000 i els 6.000 s., una situació que els homologa amb els apotecaris. Per altra banda a la part superior de l'estament notarial es coneixen 8 dots que superen aquest horitzó i que ben bé podrien acostar-se a la situació dels físics (Vegeu José Mª CRUSELLES, *Comportamiento social*, p. 330).

³³ ARV, *Protocolos*, n. 2500 (1403, gen. 15).

³⁴ Honori GARCIA, "La germania", *BSCC*, IX (1928), pp. 170-173 i "Más sobre la germania", *BSCC*, X (1929), pp. 76-79.

ciutat de València que amb la d'un notari d'una petita vila de la diòcesi d'Elna; la diferència podia atènyer els 4.500 s.³⁵

Els esforços familiars per reunir la suma del dot, i més encara si existia l'ambició d'abastar un horitzó social superior al propi, demanava un esforç econòmic redoblat, que de vegades el nucli conjugal no estava en disposició de poder afrontar i que podia culminar afectant la capacitat productiva i en alguns moments abocar a l'endeutament i, fins i tot, a la venda dels béns. Les dificultats i la diversitat de recursos per reunir un dot elevat es fan paleses algunes vegades. Pere de Font es va casar amb Maria, la filla de Pere de Bertrallans, dotada amb una important xifra de 15.000 s. Crec que aquest Bertrallans —malgrat que no consta en els documents del dot— es pot identificar amb un apotecari de Vic, que hauria traslladat la seua residència a Barcelona en una data incerta, on hauria adquirit algunes propietats. Simptomàtic d'això podria ser el casament de dues filles seues, Jaumeta i Maria, amb els apotecaris barcelonins Francesc Riera i Pere de Font, respectivament. D'altra banda, el seu fill Pericó apareixia com a ciutadà de Barcelona a la mort del pare, on el seu cunyat Francesc Riera actuarà com a curador seu. Doncs bé, l'any 1362, ja difunt Bertrallans, Pere de Font continuava cobrant l'important dot per distintes vies. El 3 de setembre assegurava haver rebut de Constança, la seua sogra, 1.000 sb. —80 en florins d'or i 40 en moneda d'argent de Barcelona (croats). Aleshores feia esment al fet que encara romanien 7.000 s. dels 15.000 del dot per pagar-li. El 19 d'octubre, Constança li'n lliurava 2.178 i el 30 de gener de l'any següent, els marmessors de Bertrallans, entre els qui figurava la seua esposa, li retien moneda de plata de Barcelona amb un pes de 16 marques i 7 unces que fou del dit Pere a raó de 80 s. la marca.³⁶ Si el notari Bonanat Rimentol va escripturar aquests pagaments, al mateix temps i davant un altre notari, Francesc de Lladernosa, Pere de Font i el seu sogre havien signat un compromís en una data que desconeixem, segons el qual Bertrallans feia una donació *inter vivos* d'una casa anomenada de Montjuïc que tenia al costat de l'església de Sant Gervasi, a la qual pertanyien onze mujades de terra. De Font obtenia així l'usdefruit dels béns fins que s'arribara —i ací apareix una variació— als 10.000 s. del dot. Possiblement la concertació es va renegociar i el dot s'elevà en 5.000 s.³⁷

El matrimoni era un moment de clara efervescència de la sociabilitat. Tots els esforços eren pocs i, afortunadament, els parents pròxims podien contribuir a elevar la suma del dot, ajudant així considerablement a la consecució del matrimoni i a la consolidació de la nova llar. Amb això també contribuïen a gestar les millors aliances possibles i, per tant, al manteniment o la superació de la posició social de la nissaga. El recolzament dels oncles es fa efectiu en aquestes circumstàncies. Així per exemple, Francesc Moliner, cirurgià de València, deixava en el testament a la seua neboda Magdalena, 200 s. "en

³⁵ L'apotecari valencià Joan de Campgalí es casà amb Clara, la filla del notari Arnau Moliner, i rebé un dot de 6.000 s. (*Ibid.*, n. 2272, f. 64v; 1388, maig 6) en canvi Joan Valers, també apotecari de Castelló d'Empúries, rebé 1.500 s. del dot de la seua esposa Agnès, filla del notari, Pere Nicolau (AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], Pere Despujol, n. 308; 1369, des. 3).

³⁶ AHPB, Bonanat Rimentol, "*Capibrevium...*", 15-VI-1362/26-II-1371, ff. 8v-9, 11 i 24.

³⁷ AHPB, Francesc de Lladernosa, "*Libre comú*", 17-II-1362/4-XI-1362, f. 77 (1362, set. 12).

ajuda de son matrimoni”;³⁸ el barber de Puigcerdà Arnau Enveig, devia a Pere Vidal 40 s. que havia promès a la seua neboda Agnès per al dot;³⁹ Pere Oliver, físic de Castelló d’Empúries, deixava 1.000 s. a la seua neboda Estranya, per completar el dot i casar-se amb el teixidor Berenguer Pasqual.⁴⁰ Tanmateix, algunes famílies s’estalviaren una part d’aquest esforç de recerca de bones candidates per als seus fills, així com la reunió de sumes monetàries i intenses despeses, gràcies a comptar amb el favor d’algun membre de la casa reial. Certament, en algunes ocasions la reialesa va afavorir matrimonis avantatjosos a alguns dels seus “familiars”, com ara en el cas del matrimoni concertat gràcies a la intercessió del Cerimoniós, entre el seu especier i el de la reina, Guillem Tolsà, i la neboda de l’abat de Poblet.⁴¹ Passat el temps de les noces, venia el moment de consolidar una bona aliança amb el casament de la pròpia filla, i ara també el monarca es mostrava generós. Sabem de la filla de l’apotecari Guillem Clavero, a qui l’infant Joan volia casar amb Joan de Barbastre, un membre de la seua tresoreria.⁴² En altres casos el monarca va donar el vist-i-plau i es va constituir en autèntica garantia de la bona finalització de tractes matrimonials quan existien impediments per banda d’alguns familiars. La influència reial fou necessària per solucionar les dificultats sorgides a propòsit de la negociació del casament del menescal Ovecar de Bellvís. Pere el Cerimoniós demanà la compareixença d’un expert per *dar consello en el dito pleyto segunt çunya de moros* i poder solucionar tots els entrebancs, els detalls dels quals ens són desconeguts. Vint-i-tres anys després, ara davant la imminència de les noces de la filla d’Ovecar, l’infant Joan ofería una protecció per a tots aquells moros de Daroca que s’hagueren de desplaçar durant la celebració de les esposalles. Tanmateix, tres anys després donava permís perquè Ovecar poguera col·locar en matrimoni la seua filla amb un sarraí de Tudela anomenat Mahometaric. Si era aquest mateix el matrimoni que s’havia de celebrar feia tres anys no ho sabem. És probable que hagueren sorgit alguns imprevistos que ajornaren la realització de l’acte.⁴³

Altres homes reberen un suport econòmic important per casar-se o per dotar les seues filles, sota la clau *auxilium maritandi*. Per exemple, l’infant Joan ordenà a l’expenedor de la seua casa lliurar graciosament 2.000 s. al seu cirurgià Bernat Desllor, oriünd de Banyoles, en concepte d’ajut econòmic davant la

---

³⁸ ARV, *Protocols*, n. 2664 (1399, març 14).

³⁹ AHCP, Guillem Tallet, “*Firmitatis*”, 1376 (1376, gen. 19).

⁴⁰ AHPG, *Protocols* [Castelló d’Empúries], Pere Despujol, n. 240 (1360, març 14).

⁴¹ “Ja sabets com a tractament e intercessió nostra, fo fet matrimoni entre l’feel de casa nostra e especier nostre e de la reyna (...) en Guillem Tolsà e la neboda del abbat de Poblet qui ladonchs era, e foren-li promesa certa quantitat de diners, de la qual quantitat romanen a pagar III milia sous (...) vos pregam per la dita promissió, requerim a vós qui succeïts en loch del dit abbat, que per honor e reverència nostra e per complir la dita promissió, façats per guisa que ls dits III mil sous sien complidament pagats al dit Guillem Tolsà” (ACA, C, reg. 1179, f. 119v; 1362, gen. 14).

⁴² Amb aquesta intenció escrivia al conseller reial i justícia d’Aragó (*Ibid.*, reg. 1753, f. 55v; 1369, jul. 27).

⁴³ *Ibid.*, reg. 699, f. 207 (1360, ab. 11); reg. 1691, f. 53v (1386, feb 15) i reg. 1667, f. 111v (1383, març 3).

imminència del casament de la seua filla, i donà 50 fl. a Esteve Satorre amb motiu del seu propi casament.⁴⁴ Aquesta generositat reial no ens ha de dur a engany. En realitat, el monarca no estava fent altra cosa que saldar deutes amb els seus assistents mèdics, els quals en un moment determinat necessitaven gastar una suma important que decidien reclamar-li al seu patró dels diners que els devia. Així, l'infant va reclamar als canvistes que tornaren 20.000 s. a Guillem Colteller que aquest li havia prestat “com per lo matrimoni de sa filla haja la dita moneda de gran necessitat”. No sabem amb quina quantitat va dotar Colteller la seua filla, però cal pensar, a tenor de la seua prosperitat, que la xifra degué rondar el deute reclamat a l'infant.⁴⁵ Però els problemes de la hisenda reial també retardaven l'arribada d'aquests ajuts graciosos, amb la qual cosa no es podia confiar en una aportació i disponibilitat immediata del sufragi reial. Pere el Cerimoniós concedia el 8 d'octubre del 1379 al seu menescal Faraig de Bellvís 3.000 sb. *in remunerationem plurium serviciorum... cotidie nobis factis, in auxilium maritandum quandam filiam tuam*. Ara bé, el 24 de febrer de l'any següent continuava sense rebre la xifra i Faraig únicament aconseguí que li n'avançara la tercera part.⁴⁶

Siga com siga, bé amb els seus propis recursos, bé amb el recolzament de familiars, amics o patrons, alguns individus aconseguiren teixir aliances amb famílies de renom. Així, alguns dels físics més notables de la ciutat de València s'emparentaren amb una de les famílies més rellevants en l'organització política de la ciutat durant el segle XIV, els Marrades.⁴⁷ Els dos personatges que encetaren aquesta tasca de participació en el govern local, a més d'una estreta relació amb la corona, foren els drapers Francesc i Domingo Marrades. El segon d'aquests era pare de Lluís, qui contrauria matrimoni l'any 1356 amb Peronella, la filla del metge reial Pere Ros d'Orsins.⁴⁸ El dot oferit pel metge —estimat en 30.000 s.— dóna clara mostra del seu prestigi i potencial econòmic, en situar-se per damunt de la mitjana habitual entre els membres de les professions liberals, i forma part de l'estratègia dels Marrades autèntics caçadors de dots i organitzadors dels emparellaments més avantatjatsos i lluïts. Tanmateix, aquest matrimoni durà ben poc. Així ho mostra el fet que el 1362 ja s'havia concertat el casament de Peronella amb Bernat Mercer, adscrit a la casa reial, i que era fill del camarleng del rei, mossén Mateu Mercer, gràcies a la intervenció una vegada més

---

⁴⁴ *Ibid.*, reg. 1767, f. 75v (1381, gen. 3) i reg. 1769, f. 77 (1383, ag. 20). També la reina Sibil·la auxilià el seu apotecari Jaume Tosell amb 2.000 s. en temps del seu matrimoni (*Ibid.*, reg. 1590, f. 160v; 1386, nov. 28).

⁴⁵ *Ibid.*, reg. 1666, f. 32 (1381, nov. 5). Semblantment concediria uns anys després 1.000 fl. al seu físic Ramon Querol per al casament de la seua filla Francesca (*Ibid.*, reg. 1772, f. 58v; 1385, oct. 12).

⁴⁶ *Ibid.*, reg. 1364, f. 2v i 67r-v.

⁴⁷ Aquesta important nissaga prengué una rellevància inusitada arran del moviment unionista, a partir del qual les principals famílies patrícies desaparegueren o iniciaren un procés de decadència irreversible en favor d'altres que, fins aquell moment, havien tingut un paper modest en la política local. Sobre els Marrades vegeu Rafael NARBONA, “Marrades. Un partit patrici”, en VV. AA., *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baix-medieval*, València, 1995, pp. 17-55 i una versió en castellà del mateix text en *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas. 1239-1418*, València, 1995, pp. 101-137. Vegeu especialment el quadres genealògic adjunt (p. 102).

⁴⁸ ARV, *Protocolos*, n. 11.188 (1356, ag. 24). Rafael Narbona no dóna cap notícia dels fills de Domingo Marrades, que ja era difunt en el moment del matrimoni esmentat.

de Pere el Cerimoniós.⁴⁹ Veiem doncs com la categoria del nou gendre no tenia res que envejar a la del primer. De la influència social d'un individu pertanyent als Marrades, encara en aquell moment a la recerca d'un lloc entre el patriciat social, es passà al casament amb un membre de la noblesa que tenia contacte directe i influent amb el monarca.⁵⁰ El fill d'aquest matrimoni, homònim del seu avi, sembla que abandonaria la professió i únicament sabem que era cavaller. Dues generacions després un altre Marrades, anomenat Jaume, fill de Francesc, major, i Maria, es casaria amb Elionor, la filla de Francesc Moliner, àlies Metge, fruit del seu primer matrimoni amb la difunta Bernardona.⁵¹ Dissortadament no coneixem res sobre l'origen social de les dues esposes del cirurgià, Bernarda i Úrsula. Únicament es pot citar que el dot de la primera pujava als 6.000 s. i que aquesta el deixà en herència al fill que ambdós havien tingut. Fet i fet, els Ros i els Moliner havien aconseguit escolar-se entre els llinatges de cavallers de la ciutat que concertaven matrimonis amb els fills i les filles dels Marrades aquesta segona meitat de segle. Ara bé, cal posar atenció que els beneficiats no eren solament dels metges i les seues famílies, perquè la política matrimonial dels patricis valencians estava molt ben orientada i mai haguera permés unions que a la llarga no anaren a constituir un benefici, com ben segur ho comportarien les famílies i els dots oferts pels sogres escollits.⁵²

A mesura que amb el temps es guanyava en prestigi i renda es podia buscar el millor partit per als fills i les filles. Aquesta circumstància es pot observar per exemple en les diferències entre els dots d'alguns individus en temps de les seues núpcies i la substancial millora del dot ofert als seus gendres. Però això comportava també fugir de certs grups socials i cercar-ne d'altres d'alternatius de major consideració. Bernat de Figuerola es casà l'any 1348 —any de mals records per a qualsevol i, especialment, per a un metge— amb Elisenda, obtenint un modest dot de 1.400 s., almenys per l'època que estem estudiant. No sabem si com una part més, o bé a banda, també va rebre en el dot un tros de terra plantada de vinya i olivera, prop del mas del Guix. Sembla que fou a les acaballes dels anys trenta del segle XIV que el cap de família, el mercader Bernat de Figuerola, va iniciar els contactes amb la família Bonet, també de mercaders per concertar el matrimoni. Jaume Bonet moria l'any 1345 i la seua esposa Gueraula hagué de continuar els tràmits i negociacions de les

---

⁴⁹ ACA, C, reg. 1183, ff. 102r-v (1362, nov. 4). Apèndix, § 4.

⁵⁰ Un exemple de caire semblant és el dels Sarriera de Girona. La imbricació genealògica entre aquesta nissaga de cirurgians i les famílies patrícies de Girona ha estat una realitat estudiada amb deteniment. La seua aliança amb els ciutadans honrats de la mà major els convertirà en una de les famílies que regiran els destins de la ciutat. Continuant amb aquest progrés inaturable la família cercarà en la tercera generació l'aliança amb la noblesa. Així Guillem Sarriera aportarà a Sibil·la de Sant Sadurní una *donatio propter nuptias* de 63.000 s. El matrimoni el convertirà en senyor de Vulpellac a l'Empordà (Vegeu Christian GUILLERÉ, "Milieu médical géronais au XIVe siècle", *Historie médiévale*, vol. I [= 110 Congrès national des Sociétés savantes, Montpellier, 1985], pp. 263-281, especialment p. 271.

⁵¹ ARV, *Protocols*, n. 2664 (1399, març 13). Sobre Jaume Marrades vegeu Rafael NARBONA, *Valencia, municipio medieval*, p. 114, on es posa de manifest el prestigi assolit per aquest individu. Significativament, Isabel, la germana de Moliner, havia contret un matrimoni bastant profitós: estava casada amb el notari Joan Boïl

⁵² En un altre ordre de coses, també un altre metge ben conegut, Pere Figuerola, si bé no emparentà amb aquesta família, hi mantingué relacions com a procurador de Francesc Marrades (*Ibid.*, n. 633; 1380, maig 30).

esposalles de la seua filla Elisenda, hereva universal de Jaume.⁵³ Per aquell temps no devia fer gaire que el primer dels Figuerola s'havia llicenciat en medicina i, per tant, no devia ser un personatge significatiu a la ciutat. De fet, el primer contracte amb la ciutat de Manresa l'assolí l'any següent. Des d'aleshores començà una tasca que el dugué a treballar en nuclis allunyats de la capital del Bages, fins que entrà al servei de la casa del rei. Trenta-quatre anys després, la seua filla Joana contrauria matrimoni amb Francesc Amargós, fill del ciutadà i mercader manresà Jaume Amargós. Els Amargós apareixen a Manresa des de les primeres dècades del segle XIV com una família de mercaders membres del patriciat urbà, i sens dubte, Figuerola no abandonà el costum familiar d'aliar-se amb mercaders i concebé una de les millors unions possibles.⁵⁴ Amb ocasió del casament va oferir al seu gendre un dot que muntava a la gens menyspreable xifra de 9.000 sb. — 7.000 en moneda i “de les terres e possessions que ha, aquelles que'l dit Francesch Amargós volrà o elegirà fins a valor o estimació de dos mil sous”—, xifra bastant superior a la que el metge rebria en temps del seu casament, i que demostra la posició social que havia assolit en aquell moment. S'establí el compromís de lliurar el dot abans de tres mesos, quan se celebraria l'esdeveniment.⁵⁵ Tanmateix, un altre document del 3 de juny del 1383, posa de manifest que Joana i Francesc encara no havien consolidat la seua unió perquè Figuerola tornava a fer donació per al matrimoni amb els 9.000 s. esmentats. Uns diners dels quals el 25 de febrer de l'any següent encara en restaven per satisfer 2000 s.⁵⁶ Possiblement el metge havia estat massa ambiciós a l'hora de tancar l'aliança i no podia fer front amb solvència a la quantitat esmentada. D'altra banda, l'altre fill conegut del físic manresà homònim, tingué una convulsa vida marital. Del seu primer casori amb una tal Agnès, que segurament fou molt breu, i que degué celebrar-se entre les acaballes del 1390 i les del 1393, tan sols tenim unes poques notícies indirectes. Berenguer de Ferrera, de Manresa, el pare d'Agnès, va reconèixer que li havien estat restituïts 3.850 sb. que havia lliurat a Figuerola *ex illa dote seu exovario que seu quod vobis dare et solvere promisseram cum dicta domina Agnete, quondam, filia mea,*

⁵³ Significativament, el recull d'aquests documents sobre l'aliança amb els Bonet enceta el primer protocol particular que el notari dedicà íntegrament a la família Figuerola.

⁵⁴ Jaume Amargós i Romeua tingueren quatre fills: Ramon, Francesc, Jaume i Berenguer. Sabem que els dos últims formaren sengles societats amb altres dos veïns de Manresa destinades a la comercialització del safrà, grana i pells amb guanys molt considerables, i que Francesc, el qual era jurista, va participar ocasionalment en aquests negocis (Francesc RAFAT i SELGA, “Manresa en l'exportació del safrà durant el segle XIV”, *MEB*, 9, (1994), pp. 9-19, especialment les pp. 10-13). De la seua activitat política en tenim algunes notícies, així Jaume Amargós fou enviat per la ciutat a les corts de Tortosa de 1331 i sabem que el 1339 era conseller de la ciutat. Berenguer Amargós, d'altra banda, havia estat enviat a la cort en representació de la ciutat a protestar per les grans càrregues exigides pel monarca. També coneixem la seua participació en la gestió de la construcció de la séquia de Manresa (Vegeu Joaquim SARRET i ARBÓS, “Història de Manresa”, *MHCM*, vol. I, Manresa, 1921, p. 77). Ambdós varen morir en la pesta de 1348. A les acaballes del segle trobem Jaume, el marit de Joana, i Berenguer Amargós en la renovació d'una societat de mercaders (23-1-1397). Per tant els hem de suposar descendents dels patricis Amargós i continuadors de la tradició comercial de la família (Vegeu Joaquim SARRET i ARBÓS, “Història de la indústria del comerç i dels gremis de Manresa”, *MHCM*, vol. III, Manresa, 1923, p. 13).

⁵⁵ AHPM, “Llibre particular de Bernat de Figuerola”, 1334-1392 (1382, feg. 24).

⁵⁶ Els dos documents que palesen l'endarreriment en AHPM, *Nuptiarum XX*, 1379-1383 i *Ibid.*, “Llibre particular de Bernat de Figuerola”, 1334-1392.

prime uxoris vestri.⁵⁷ Sorprenentment el protocol familiar no en dóna cap notícia del fet. Poc després, el 1394, es casaria amb Serena, la filla del ja difunt Ramon Eimeric, un mercader i notable propietari de la contrada, i de Sibil·la, també una dona procedent de cercles notables, la qual aportà un dot de 4.000 s.⁵⁸ Serena era propietària d'un patrimoni territorial bastant notable, que va controlar Figuerola a la mort de l'esposa, quan després que passara a les mans de la seua filla Joana, aquesta va morir el 1409. Fet i fet, si bé la suma del dot no era excessiva, no hi ha dubte que les expectatives d'aconseguir uns béns importants procedents de famílies vinculades al mercadeig i amb la propietat de la terra, devien fer pensar el metge que aquesta era una bona opció. També aquest segon matrimoni va durar, doncs, poc temps, ja que Serena moria el 1403. Finalment, en una data incerta però ja prop de la seua mort, esdevinguda el 1411, Figuerola contragué matrimoni amb Margarida. No coneixem el dot, però a aquestes altures poc devien importar ja al nostre físic aquests detalls. Interessa ací remarcar, d'una banda, aquesta progressió dels dots assolits amb el temps, fruit d'unes aliances que es pot permetre un personatge amb el poder i la influència de Figuerola. I d'altra banda, tot i el pas dels anys, la capacitat de captar bons casaments per als fills i d'esmerçar capital en els dots de les filles es fa ben palesa, malgrat els problemes econòmics subsegüents.⁵⁹

2.2. El matrimoni entre les minories religioses

Que podem dir dels matrimonis entre els sanadors que professaven les religions minoritàries? Els estudis sobre el matrimoni hebreu al llarg de l'Europa mediterrània medieval palesen uns trets definitoris característics a tot arreu. La tendència generalitzada cap a l'endogàmia entre individus dels mateixos nivells econòmics, dificultava enormement la concertació de matrimonis dins unes comunitats sovint massa petites per satisfer els desigs numeraris i les expectatives de prestigi. Això conduïa a una migració irremeiable i, fins i tot, a autèntiques peregrinacions a la captura del dot més apetible per banda dels pares, familiars, parents i amics, en definitiva un grup intermediari que negociava la unió dels contraents, totalment al marge seu. Les negociacions entre els parents i els amics dels cònjuges eren llargues i difícils, i els desacords havien de dirimir-se també davant dels tribunals. Una situació d'aquesta mena pot deduir-se de l'enfrontament entre Mossé Abram del Portal, físic de Perpinyà, i Duran, el seu fill, contra Mossé Magir, físic, Cresques Daví, Bella Aztor i Finnis, filla de Duran, sembla que esposa de Magir, i "els seus parents i amics afins a ells, per raó del dot que fou tingut pels consanguinis, parents i amics dels dits cònjuges, com per altres raons", no

⁵⁷ Els diners foren satisfets de la següent manera: 400 s. foren esmerçats en les despeses *pro anima*; 600 s. se'ls retingué Figuerola com a lleixa feta per la dona; 600 s. foren deixats a la filla de Guillamona de Sitjar, en *auxilium maritandi*; 1.500 s. foren lliurats a través de la cessió de 600 s. censals anuals concedits pel rei del cequiatge de la ciutat (*Ibid.*, 1393-1436; 1394, gen. 7).

⁵⁸ *Ibid.*, (1394, feb. 13).

⁵⁹ Podríem citar com a casos molt semblants el de l'apotecari valencià Esteve Valença que si va rebre 5.000 s. en temps del seu casament, fou capaç d'oferir 15.000 s. per a la seua filla Felipa (ARV, *Protocols*, n. 2664; 1398, juny 21) o el del també apotecari Bartomeu Querol que rebé un dot de 5.500 s. i n'oferí 10.000 per maridar la filla (AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 116-119; 1398, maig 14).

esmentades al document.⁶⁰ No tenim notícies sobre testaments o cartes nupcials que ens puguen aportar informació sobre el comportament al respecte del grup dels sanadors hebreus. A tot estirar les èpoques dels lliuraments de dots i alguns plets i privilegis escripturats des de la Cancelleria reial, són les úniques pistes que podem adduir. Podem esmentar que la naturalesa dels dots és variada, com en el cas dels cristians i que juntament amb els diners poden trobar-se combinats altres béns mobles i immobles.⁶¹ De les escadusseres notícies podem fer les següents inferències:

Les dificultats per trobar una esposa al si de la mateixa jueria es manifesta a través dels casaments fóra del call propi. Els casaments entre cosins-germans tot i que poden induir-nos a pensar en la mateixa raó, cal entendre'ls preferentment com una estratègia de caire endogàmic per reforçar la parentel·la. De matrimonis entre parents pròxims podem citar el cas de Jucef, fill del físic Samiel Asdai i Regina, ciutadans de Perpinyà, però afincats a Puigcerdà, qui es casarà amb Regina, filla de Bonafilla, germana de Samiel, casada amb Vidal de la Cavalleria, també de Perpinyà.⁶² Tanmateix, al marge d'aquesta circumstància infreqüent, sembla que el més habitual en els matrimonis, tant de fills com de filles dels físics i cirurgians jueus, fou que es concertaren amb individus de fora de la comunitat, tot i que aquestes pertanyeren a la mateixa comarca. Dels quatre matrimonis que he pogut recollir dels protocols de Puigcerdà de fills o filles de metges, tan sols en un cas els dos cònjuges pertanyien a la mateixa vila de la Cerdanya; els exemples podrien ampliar-se a molts altres indrets.⁶³ Amb tot, cal afirmar que situar un metge en una comunitat concreta és molt complicat per la quantitat de desplaçaments sovintejats, fet que en dificulta l'adscripció com a veí d'un determinat lloc, és a dir on devia satisfer impostos. Com a "habitador" podien estar-se en molts altres llocs sense haver de satisfer tributs, però això no se sol aclarir als documents.

---

⁶⁰ *Parientes et amicos afinis ipsius, conjuncti vel diversi, a tam racione dotis dicte afinis que tenetur per consanguineos, parentes et amicos dictorum coniugem, quam aliis quibusvis racionibus* ACA, C, reg. 1629, f. 27v (1376, feb. 11). Sobre el tema dels matrimonis hebreus valencians vegeu: Ferran GARCIA-OLIVER, "Observant famílies", *RHM*, 4 (1993), pp. 207-226, especialment pp. 214-220. Per al cas italià, però amb fortes ressonàncies per al nostre context Ariel TOAFF, "Vida material de la comunitat hebrea en la Itàlia tardomedieval", *RHM*, 4 (1993), pp. 11-24 i ÍDEM, *Il vino e la carne. Una comunità ebraica nel Medioevo*, Bolonya, 1989, pp. 15-51.

⁶¹ Quan Asdai Brunell, de Montblanc, casà la seua filla amb Perfet Astruc, de Castellfollit, li lliurà 1.200 s. amb *argentum et libros ebraycos valentes trescentos florenos auri et amplius*. Vegeu en aquest mateix apartat el plet suscitat entre sogre i gendre.

⁶² AHCP, Joan Torrelles, "*Liber manualis*", 1356-57 (1357, ag. 29). Vegeu també Isaac ALTERAS, "Notes généalogiques sur les médecins juifs dans le sud de la France pendant les XIIIe et XIVE siècles", *Le Moyen Âge*, 82 (1982), pp. 29-47, especialment p. 36. També és conegut el cas del físic d'Osca Mossé Avenardut casat amb Regina, la filla del seu oncle, el també físic Alatzar (Antonio CARDONER i Francisca VENDRELL, "Aportaciones al estudio de la familia Abenardut, médicos reales", *Sefarad*, 7 (1947), pp. 303-348, Apèndix § XXXI.)

⁶³ Mossé Cohen i Dolça casaren la seua filla Narbona amb Bonafós, de Soall (AHCP, Bernat Manresa, "*Liber Firmitatis*", 1356; 1356, jul. 21); Samiel Asdai i la seua esposa casaren el seu fill Jucef amb Regina, filla de Vidal de la Cavalleria, de Perpinyà, tot i que en aquest cal remarcar que Samiel tan sols era habitador de Puigcerdà i veí de Perpinyà (AHCP, Joan Torrelles, "*Liber manualis*", 1356-57; 1357, ag. 29); Elies Cohen, i Astruga, d'Agramunt, casaren la seua filla amb Vidal Jucef, fill de Jucef Fahim, de Puigcerdà (AHCP, Guillem Castells, "*Manualis*", 1357-1358; 1358, maig 11); Provençal Levi i Astrugona, foren els únics que casaren la seua filla, Bonafilla, amb Deuslogal Vidal, també de Puigcerdà (AHCP, Bartomeu Amill, "*Manualis liber*", 1367-68; 1367, maç 29).

Hi hagué una endogàmia professional? Tot i que és impossible parlar de tendències, bé podem afirmar l'existència d'algun matrimoni que unia gendre i sogre dedicats a la medicina, tot i que la distància que separava les comunitats on residien era bastant considerable: el físic de Fraga Jucef Rimoc unia la seua filla Ester amb el també físic de Barcelona Saltell Gracià, mentre que Isac Deuslogal, metge de Balaguer, casava la seua filla Astruga amb el cirurgià de Lleida Abram Boniac. També resulta significatiu que el físic de Perpinyà Bonet Bellshoms es casava amb Sobredona, després que aquesta enviudara del metge David de Besalú, que visqué a més a Peralada i a Perpinyà.⁶⁴ La fusió entre famílies de metges jueus degué ser una circumstància bastant desitjada a tenor de la importància i l'alta dignitat social que solien tenir aquests professionals, tant entre els seus correligionaris com entre els cristians. Però possiblement l'alta competitivitat interna dificultà un major nombre d'acords matrimonials d'aquest tipus, això considerant la fragmentació de les dades. Aquesta circumstància s'ha de posar en estreta relació amb el caràcter itinerant de l'activitat realitzada per metges i cirurgians.

En el món hebraic el recurs a la bigàmia —amb permís de la corona—, com a via per a garantir la continuïtat de la successió, fou una constant. Almenys aquesta sembla ser la raó adduïda en la majoria dels casos que coneixem. És a dir, un jueu, emparat per la seua llei que, efectivament, permetia la poligàmia, podia sol·licitar del rei el permís per contraure segones núpcies si no havia obtingut descendència de la seua primera dona. Podem citar com ara el cas d'Astruc Bonsenyor Descortal, físic de l'infant Joan. Aquest comptava amb una edat de 30 anys i estava casat amb una dona de 50 que no li havia donat descendència, quan va sol·licitar unes segones núpcies. Potser aquesta diferència d'edat s'haja de posar en relació amb les dificultats de trobar esposa dins el grup social desitjat.⁶⁵ Alguns sí tenien descendència però o bé no era masculina, com en el cas de Isac Deuslogal, un cirurgià de Balaguer, o bé no era tan nombrosa com seria desitjable, sobretot si tenim en compte la tendència a criar una prole més nodrida que en el cas dels cristians, la qual venia molt bé en un àmbit tan competitiu i tancat com l'hebreu.⁶⁶ Aquesta situació pot posar-se en relació, com ha estat indicat sovint, amb el fet que el matrimoni jueu, com el cristià, es trobava absolutament al marge de l'estima, que caminava en paral·lel al vincle legal. Solament així es poden entendre repudis, maltractes, menyspreus, robatoris i diversos actes de violència contra les esposes. Actes que per la seua naturalesa, per la seua ofensa envers el llinatge de l'esposa, constituïen motiu de protesta al monarca. Isac

---

⁶⁴ ACA, C, reg. 838, ff. 139v-140 (1384, jul. 15); AHPT, *Protocols*, n. 8646, ff. 10-11 (1377, maig 3). Per al matrimoni de Bonet Bellshoms i altres dades sobre aquest vegeu Isaac ALTERAS, "Notes généalogiques", pp. 32-33. Segons Richard EMERY, 42 dels 67 metges jueus coneguts a Perpinyà entre 1250-1418 tingueren estreta relació familiar amb altres famílies de metges ("Jewish physicians in medieval Perpignan", *Michael*, XII (1991), pp. 113-134, especialment p. 116).

⁶⁵ Si és veritat aquesta escandalosa diferència d'edat i no un estratagema per aconseguir el permís per a la bigàmia (ACA, C, reg. 923, f. 104v; 1372, nov. 20).

⁶⁶ Isac Deuslogal tenia una filla anomenada Astruga per a la qual havia acordat matrimoni amb Abram Boniac, un cirurgià de Lleida (AHPT, *Protocols*, n. 8646, ff. 10-11; 1377, maig 3). Sobre el dret a remaridar-se ACA, C, reg. 923, f. 95 (1372, nov. 20). Després de 15 anys de matrimoni amb tan sols un fill Jafudà Bonsenyor Descortal demanà tornar-se a casar (*Ibid.*, reg. 924, ff. 153v-154; 1373, ag. 15).

Gabriel, metge de València, es mostrà molt contrariat en veure el “libell de repudi” que Samuel Mercadell, oriünd de la ciutat, havia fet a la seua filla Sara. El governador, instat per la reina Sibil·la, qui a la vegada havia rebut el clam del seu domèstic Samuel, hagué de considerar el seu veredicté.⁶⁷ En un altre indret allunyat de l'anterior, Asdai Brunell, físic de Montblanc, clamava justícia pel tracte que havia donat el seu gendre a la seua filla. Brunell feia poc temps havia arribat a un acord amb Jacob Astruc per casar la seua filla amb el germà d'aquest anomenat Perfet, ambdós de Castellfollit, quan el gendre fugí una nit de la llar conjugal emportant-se diversos objectes per valor de 300 fl. Durant la fugida havia abandonat la dona mentre dormia i havia deixat totes les portes obertes, amb el perill que això comportava. Finalment el metge apuntava que segons una clàusula del compromís matrimonial aquest estava obligat a residir quatre anys a Montblanc. El rei hagué d'ordenar a Hug, comte de Cardona, que obligara Perfet a tornar al seu sogre tot el que s'havia endut i a obeir en tot allò que s'havia compromés.⁶⁸ Segons Ferran Garcia-Oliver, l'interés patern és més aviat inèdit entre el segment hebraic més pobre, que es desentén pràcticament des de la infantesa del futur dels seus fills i de les seues filles. Els jueus i conversos benestants lluiten, en canvi, per la protecció oberta dels seus brots. A més a més, aposten per la proximitat dels seus gendres que els seran de gran ajuda en els seus negocis, incentivant això, fins i tot, amb la condonació del creix. Així ho va fer el metge valencià Ramon de Vilanova amb l'argenter de Gandia Daniel Martínez.⁶⁹

Si es pensa que el practicant de la medicina mudèjar no apareix en la documentació conservada, s'entendrà fàcilment que a penes disposem de dades sobre els matrimonis entre sanadors musulmans. Tanmateix, la línia seguida pels Bellvís, dels quals he parlat anteriorment, ens pot aportar alguns punts de reflexió. La proximitat a la ciutat de València dels Bellvís es fa palesa cap als anys seixanta del segle XIV, quan Faraig es casa en segones núpcies amb Fàtima, filla del ric mercader i veí del cap i casal Maimó Fuster. Amb aquesta aliança familiar tan reeixida degué arribar als Bellvís una nova font substanciosa d'ingressos, fet que permetria engreixar el ja substanciós patrimoni que gestionaven. L'any 1367 el rei escrivia a Abolabeç Azmet, rei de Bugia, expressant-li que a Fàtima *son daviadas ciertas heredades e quantias de dineros por algunos moros de vestro senyorio, por las quales haver e recibir envia lla su procurador*.⁷⁰ Els deutes, producte de l'activitat comercial desenvolupada amb el nord d'Àfrica, probablement formaven part de la riquesa amb què Maimó havia dotat la seua filla, i que ara era reclamada. Tot sembla indicar que des del moment del seu casament Faraig,

⁶⁷ *Ibid.*, reg. 1590, f. 17v (1383, ag. 20).

⁶⁸ L'advertència a Hug, el comte de Cardona en *Ibid.*, reg. 1670, ff. 22v-23 (1384, feb. 6), Apèndix, § 27; i l'orde de captura de l'infractor als oficials en *Ibid.*, reg. 1640, ff. 200r-v (1384, feb. 6).

⁶⁹ Ferran GARCIA-OLIVER, “Observant families”, p. 220. D'exemples podem adduir el de l'acablat Omar Tahuell, el qual demandava justícia al rei davant les agressions comeses per Jucef Xaprut a la seua filla Mira (*Ibid.*, reg. 1628, f. 213v; 1378, gen. 4).

⁷⁰ *Ibid.*, reg. 1389, f. 66 (1367, març 25).

s'establí a València, o almenys hi tingué habitatge fins a la seua mort.⁷¹ Així, el 5 d'octubre de 1392 el seu nét Alí faria donació d'aquesta casa a la segona esposa de Faraig pels drets que li pogueren correspondre per l'herència.⁷² Malgrat mantenir un important patrimoni a Daroca i les seues rodalies i residir-hi també una bona part de l'any, sembla que la família anà aproximant-se cada vegada més a València. Ovecar mostrà sempre una preferència per aquella zona aragonesa i d'ací buscà també la seua primera esposa Mariem, de Burbáguena. Progressivament es concertaran diferents matrimonis amb notables famílies mudèjars valencianes. Com ara Aixa, una de les filles de Faraig, que contrauria matrimoni amb Jucef Abencoreix, lloctinent del cadí en la moreria de la ciutat, i Alí, fill d'Ovecar, amb Nuza, cunyada del lloctinent del cadí de Xàtiva. Al capdavall, no feien més que tancar el cercle del poder unint-se amb els seus subordinats, ja que els Bellvís foren cadis generals des dels temps de Faraig i fins els inicis del segle XVI.⁷³ Segurament, d'haver-se consolidat abans aquests matrimonis, els Bellvís s'hagueren estalviat molts maldecaps posteriors causats per les desavinences amb els lloctinents reials, especialment provocades per la distància física. Però la millor aliança matrimonial assolida pels Bellvís arribà amb el casament de Mahomat, fill d'Alí, amb Fotoix, durant el decenni de 1430, amb una de les filles d'Alí Xupió, un poderós mercader que es constituí cap a la meitat del Quatre-cents en l'autèntic amo i senyor de l'aljama de València.⁷⁴ El matrimoni no era sinó la culminació d'una clara política dissenyada per Xupió de crear una oligarquia amb les altres dues famílies més importants de la moreria i controlar absolutament els destins de l'aljama. Efectivament, el 1452 Mahomat entrà a formar part de l'empresa del seu sogre. Com bé afirma Manuel Ruzafa, a l'ombra dels Xupió van poder florir —o empal·lidir, segons es mire— d'altres famílies que assoliren un pes important en la comunitat. Com era d'esperar la desfeta familiar va enfrontar diversos interessats en les restes del festí; la lluita per l'herència d'Alí Xupió, enemistaria els Bellvís amb els Ripoll, els seus aliats.

Pel que sembla, els matrimonis concertats per als fills i filles de les nissagues benestants eren difícils al si de la mateixa comunitat de residència habitual, tal i com ocorria amb els jueus, especialment si tenim en compte que estem parlant probablement de la família musulmana més important de la Corona. Si Ovecar de Bellvís es casava amb Mariam, la filla de Mahomet el Castellano, naturals de Burbáguena, una de les aldees de Daroca, i per tant ben a prop d'un dels llocs de residència més habitual dels Bellvís, la filla d'aquest seria maridada, amb el permís reial, amb Mahometaric, un sarraí de Tudela.

⁷¹ El 27 d'octubre de 1367 actuava de testimoni en un procés judicial, on se'l nomenava habitant de València (ARV, Justícia Civil, *Peticions*, n. 3682). Actualment treballa en la publicació d'aquest procés. Tanmateix, Faraig també tenia una casa en el carrer de les Tres Llichs, modernament "Tres Llits" a Barcelona, la qual va llogar mitjançant el seu procurador el canonge Pere Saclara (ACB, *Protocols*, n. 106; 1367, gen. 29). És possible, per tant, que fins i tot haguera residit en aquesta ciutat i que haguera posat en lloguer la casa quan es va traslladar a València.

⁷² APPV, n. 977. Transcrit en la tesi doctoral inèdita de Manuel RUZAFÀ, *Patrimonio y estructuras familiares en la moreria de Valencia (1370-1500)*, València, 1987, vol. II, pp. 68-75.

⁷³ Vegeu el capítol dedicat a la política.

⁷⁴ Sobre aquest personatge i la seua relació amb els Bellvís vegeu Manuel RUZAFÀ, "Alí Xupió, senyor de la moreria de València", en VV.AA., *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baix-medieval*, València, 1995, pp. 137-173.

2.3. La crisi i la desintegració del patrimoni familiar: sobre la defunció dels cònjuges i altres imprevisibles perills

Els perills que assetjaven la bona salut, l'estabilitat i el futur de la família eren molt diversos i per aquesta raó es dissenyaren diverses estratègies que ajudaren a equilibrar les conjuntures negatives. En aquest sentit cal remarcar les previsions fetes en els distints règims matrimonials on la dona es convertí en la garantia per a la preservació del patrimoni, com a mínim, dels béns dotals. Però en quina situació real quedaven les viudes dels sanadors? Tant en el món valencià, a través dels furs, com en el català amb la legislació *Recognoverunt proceres* (1283), la viuda rebria del marit difunt la restitució del dot i el creix, del qual podia disposar lliurement sense cap supervisió del marit, al qual podia demandar en cas de mal ús d'aquests béns. Aquesta circumstància de la invulnerabilitat dels béns aportats al matrimoni i la protecció que en feia la dona serà comuna en el món jueu i islàmic.⁷⁵ Tot el futur d'aquestes viudes quedava establert als capítols matrimonials i depenia de la generositat del marit i dels seus béns; a l'hereu tan sols li podria reclamar el seu dot, el creix proporcional i l'anomenat any del plor, que li proporcionava aliment i vestit per un any. També, algunes viudes podien disposar dels béns parafernals que eren també una ajuda per a sortir-se'n, i que eren igualment intocables per als esposos.⁷⁶ En darrera instància quedava l'estima i la bona voluntat dels fills que, arribat el cas, podien renunciar a una part dels seus béns en benefici de la mare. Així ho va fer Bernat de Figuerola jr. Com ja sabem, emancipat l'any 1390 i dotat tot seguit amb una quantitat de béns i pensions importants, més encara després de la mort del seu pare, va fer donació *inter vivos* a la seua mare Elisenda de la suma de 500 fl. Aleshores Figuerola era un home madur consolidat en la ciutat i que ben bé es podia permetre aquesta deferència amb la seua mare, segurament molt més necessitada.⁷⁷

D'una banda podem dir que algunes viudes es trobaven en disposició de tornar-se a casar i ho feien en ocasions amb individus d'un rang social previsiblement superior al del primer marit. No és estrany, com ara, el cas d'una viuda de sanador que s'uneix a un membre de la casa reial. Aquest fet crec que posa de manifest que al llarg del temps que havia romàs casada, el marit havia aconseguit una posició econòmica estable i sòlida i gaudia d'una reputació social, d'un prestigi considerable. Possiblement aquestes viudes accediren a aquells matrimonis perquè els marits anteriorment ja havien tingut contacte amb la cort i

⁷⁵ La previsió del dot és una de les "conquestes" de la dona. Vegeu al respecte Pedro LÓPEZ ELUM i Mateu RODRIGO, "La mujer en el Código de Jaime I de los Furs de Valencia", en *Las mujeres medievales y su ámbito jurídico*, Madrid, 1983, pp. 125-154. Una breu panoràmica sobre el tema amb un recull dels treballs més significatius per al món valencià en Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals. El País Valencià en la tardor de l'Edat Mitjana*, València, 1991, p. 62 i ÍDEM, "Observant famílies", p. 62.

⁷⁶ Arnau Palou, cirurgià de Barcelona, rebé un total de 80 s. en lleixes que li havien estat fetes a la seua esposa Francesca, 60 dels quals havien estat donats per l'apotecari Bernat Raspall (AHPB, Antoni Bellver, "Llibre comú", 26-I-1370/21-XII-1383, f. 184v; 1380, nov. 9). Bartomeu Ripoll, apotecari barceloní, rebé ultra el dot de la seua esposa Maria 160 sb. de *bonis parafernalis* donats pel també apotecari Guillem Despujol (ACB, *Protocols*, n. 209; 1383, nov. 28). El carnisser Francesc de Vila es va casar amb Francesca qui va rebre una ajuda de 100 s. inclosos en els béns parafernals, producte d'un article del testament del seu oncle, l'apotecari Berenguer Sescases (AHPB, Berenguer Ermengol, "Llibre comú", 29-IX-1371/24-III-1372, 27; 1371, oct. 30).

⁷⁷ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1393-1436 (1394, jul. 22).

especialment amb alguns dels seus components; elles eren bons partits i aquells vells coneguts no dubtaven a esposar-les. Fou el cas de Romeua, la viuda de l'apotecari Guillem Riera, qui es casaria amb el porter del rei Bartomeu Bernés.⁷⁸ En aquest document es posaren en relació diversos personatges vinculats a la casa reial, en un gest que no s'ha de considerar casual. Concretament, Pere de Rocafort, membre de la cort, reconeixia a Romeua el pagament de 300 s. procedents d'una pensió emfitèutica per una casa que Guillem Riera tenia establerta per Rocafort al carrer de la Bòria. Finalment, el testimoni del document fou un altre membre de la casa reial, el conegut físic Bernat Minguet.⁷⁹

Un detall interessant a propòsit de l'endogàmia professional és el fet que algunes viudes prenen com a segon o tercer marit individus que tenien el mateix ofici que els seus primers esposos. Maria tingué per primer marit l'apotecari Guillem Beuda, com a segon Guillem Palet, del qual desconeixem l'ofici, i en tercer lloc Berenguer de Cases, també apotecari, amb el qual tingué un fill anomenat Bartomeu —tots ells de Barcelona.⁸⁰ Saura que havia estat casada primerament amb Guillem de Pereres, un cirurgià de Puigcerdà, es casà en segones núpcies amb el barber de la mateixa vila Guillem Fuster.⁸¹ Eulàlia es casà amb el cirurgià barceloní Francesc Clota i en enviudar va contraure matrimoni amb el també cirurgià de Barcelona Bernat Sacosta.⁸²

Per a algunes d'aquestes dones lluitar per mantenir el patrimoni intacte i poder sobreviure, més encara quan havien contret els deutes del marit, resultà molt complicat i algunes caigueren en una situació d'endeutament que les conduí a desfer-se d'una bona part de l'herència i ocupar un lloc entre els pobres vergonyants. Així ho deixa a entendre el cas de Vilanova, esposa del mestre Vicià Pelegrí, cirurgià de Peralada, tot i que uns anys abans de l'inici del marc cronològic estipulat en la present investigació.⁸³ El mes de juliol de 1337 Vilanova es va desfer de diverses terres i *quandam trileam*, amb arbres, fonts, un colomer i una casa, tot per valor de 810 s. Possiblement això estiguera relacionat amb la necessitat de fer front a deutes del marit i a la supervivència poc després de la defunció d'aquest. Desconeixem la data exacta de la mort, però sabem que el mes de maig de 1336 el metge encara estava viu, i per tant les vendes deuen estar

⁷⁸ ACB, *Protocols*, n. 172 (1362, des. 11).

⁷⁹ Altres casos semblants són el de Francesca, que havia estat l'esposa de l'apotecari Pere Sagrada, es casaria posteriorment amb l'escrivà reial Bertran de Pinós (AHPB, Francesc de Lladernosa, "Llibre de vendes", 11-XII-1360/1-III-1361, f. 15v; 1360, des. 16); i Agnès, l'esposa del prestigiós apotecari barceloní Guillem Metge, germà de l'il·lustre Bernat, qui en enviudar contrauria matrimoni amb l'escrivà de la reina Ferrer Saiol (AHPB, Francesc de Lladernosa, "Llibre comú", 30-I-1363/13-VI-1363, ff. 81r-v (1363, ab. 28).

⁸⁰ ACB, *Protocols*, n. 99 (1383).

⁸¹ AHCP, Joan de Conomines, "*Liber manualis*", 1366 (1366, oct. 14). En aquest document actuava com a testimoni Joan Ferres, *magister in física*, també de Puigcerdà.

⁸² Transcrit en Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariais. Primera part: instruments notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona 1350-1400", *ATCA*, 12 (1993), pp. 141-271, § 58 (1386, juny 22).

⁸³ Podeu veure unes breus però interessants notes de l'activitat mèdica d'aquest metge en Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, pp. 206, 215 i 216.

estretament vinculades amb la posterioritat del traspàs de Vicià. I és que en setembre reconeixia deure 534 s. als marmessors del testament, als quals pensava fer front amb 1.034 croats d'argent "que foren trobats juntament amb altres coses en una caixa que el meu marit difunt em deixà en el seu darrer testament".⁸⁴ No sembla que la situació anara gaire millor uns anys després; les vendes de terres continuaven el 1345 i aquest mateix any sembla que devia 200 s. a un veí de Peralada.⁸⁵

En canvi, per a un altre grup d'aquestes viudes el seu nou estat els va brindar l'oportunitat de substituir els seus esposos al capdavant del negoci. Es tractava de dones els marits de les quals formaven part del sector més prestigiós del col·lectiu de sanadors i la seua òptima situació econòmica i de prestigi els permeté el "luxe" de renunciar a un segon matrimoni. Cal fer-se la pregunta de si realment aquestes dones no havien desenvolupat a l'ombra del marit un paper important en la tasca de l'obrador. L'experiència els hauria valgut per a continuar la gestió econòmica i el comandament del negoci. Com haurien après els detalls i els secrets de l'ofici? Cal parar atenció al fet que algunes dones amb marits implicats en la pràctica mèdica ja procedien de famílies amb una tradició arrelada i que és possible que hagueren assolit els rudiments suficients com per a posteriorment ajudar el marit.⁸⁶ El que sí està clar és que les llicències per exercir la medicina concedides a dones, cada vegada amb major freqüència sobretot a la fi del segle, ens indiquen que el nombre que devia practicar en el món mèdic era notable i que calia tenir-ne un control. Les llicències, d'altra banda, els proporcionaven una dignitat i una consideració social, i les facultava per a desenvolupar un ofici ben remunerat.⁸⁷ Ni totes les viudes foren velles, ni tampoc totes obtingueren la llibertat d'acció per encetar una segona "vida" després del traspàs del marit. Tanmateix, entre les capes més altes de la societat aquesta condició podia proveir a les dones d'una llibertat d'acció i elecció de la qual abans no havien disposat, així com del control personal dels recursos que procedien del seu dot o la seua pròpia herència. Moltes viudes entre els 30 i els 40 anys evitaven de tornar a casar-se, sobretot si els seus fills podien patir les conseqüències d'un segon matrimoni. Es tractava de mantenir la posició de la família i la seua pròpia. Així

---

⁸⁴ *qui fuerunt inventi cum quibusdam rebus aliis in quadam caxia quam dominus viri meus quondam, mi in suo ultimo testamento dimisit.* Els documents esmentats poden trobar-se en AHCP, Joan Arnal, n. 31 (1336), f. 108v (1337, jul. 14); f. 112 (1337, jul. 18); f. 115v (1337, jul. 21) i f. 150v (1337, set. 18).

⁸⁵ Les vendes de terra en *Ibid.*, n. 46 (1345), f. 118 (1345, nov. 3) i 121v (1345, nov. 7); el préstec en *Ibid.*, n. 55, 1344-45 (1345, feb. 21).

⁸⁶ Reflexions sobre el tema, principalment relacionat amb les dones de mercaders i artesans, poden veure's en Paulino IRADIEL, "Familia y función económica de la mujer en actividades no agrarias", en *La condición de la mujer en la Edad Media*, Madrid, 1986, pp. 222-259. Concretament per al tema de les dones practicants de la medicina i la seua possible formació és fonamental Monica GREEN, "Documenting medieval women's medical practice", en Luis GARCÍA BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM (eds.), *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 322-352.

⁸⁷ Segons Monica Green, aquest ràpid desenvolupament de la legislació i altres intents de restringir el control de la pràctica mèdica per banda de les dones, demostra la complexitat de les tensions dins l'ample espectre de la pràctica de la medicina al qual les dones pertanyien. Tensions que afectaren no solament homes i dones sinó també jueus, cristians i sarraïns, entre aquells amb posicions polítiques de poder (metges universitaris) i aquells sense cap poder (els empírics). A aquests múltiples eixos de tensió i rivalitat, s'ha d'afegir les conflictives necessitats del municipi, la reialesa i les autoritats eclesiàstiques (Monica GREEN, "Women's medical practice and health care in medieval Europe", *Signs*, 14 (1989), pp. 434-473).

Jauma, la viuda de l'apotecari Guillem Maians, quedà com a tutora dels seus fills a petició del difunt marit. Sembla que aquesta decidí continuar en l'ofici del marit i per això segurament va ordenar fer l'inventari dels seus béns —entre ells l'apotecaria. Uns anys després la podem trobar cobrant dels marmessors de Bernat Llera, rector de l'església d'Alp, la quantitat de 20 florins (220 s.) per “composició i avinença feta entre mi i vós d'aquelles medicines que vaig trametre a Bernat Llera en el temps de la seua malaltia”.⁸⁸ D'altres decidirien prendre els hàbits i finalitzar la seua vida en la dedicació plena a Déu. En definitiva, el grups de les viudes no es pot veure únicament com un grup pobre i passiu, com de vegades s'ha tendit a pensar.⁸⁹

La cort reial va mantenir relacions amb algunes d'aquestes viudes, fet que possiblement indica una relació anterior dels marits amb la reialesa i és símptoma d'una bona situació socio-econòmica. El mestre racional va pagar 13 sb. a la muller d'en Roca, un especier difunt de Barcelona, per diversos recipients; en un albarà de l'escrivà de ració sabem que eren deguts 754 sb. a Simona Tevera, especiera de Tarragona, per diverses confitures que havia proporcionat a la cort. Tanmateix, fou sens dubte Llorença des Soler la dona dedicada a l'especieria a la qual amb més freqüència va recórrer la cort.⁹⁰ Entre 1361 i 1367 la cort va dependre en l'obrador de Llorença la quantitat de 4.535 sb. —tenint en compte a més que els anys 1362 i 1367 tan sols hi hagué una compra anual de 199 s. 6 db. i 474 sb.— el que mostra el potencial del negoci d'aquesta dona. Són viudes Simona i Llorença? La documentació no ho indica, però ben bé ho podem suposar.⁹¹

El traspàs dels béns als fills, la perdurabilitat dels béns patrimonials de llarga i costosa constitució al si de la família evitant qualsevol possible dispersió, era una preocupació manifestada notablement en els testaments. La cura posada en les clàusules testamentàries a l'hora de traspassar l'herència, mostren una clara estratègia per tal de garantir que sempre es quede el patrimoni, o la major part, sota el control familiar. És interessant veure com els testadors, després de nomenar hereu universal, tenen en compte tota la resta dels seus parents més pròxims com a possibles hereus en cas de defunció dels anteriors o manca de descendència, amb els quals continuaria mantenint-se tot el gruix patrimonial en el si familiar. Així, Bartomeu Querol va instituir hereus universals a parts iguals la seua pubilla Isabel, i tots els fills que poguera tenir amb la seua dona fins al seu traspàs, incloent “el prenys que la meua esposa poguera estar gestant en el seu úter, ja fóra

---

⁸⁸ *Compositio et avinentia inter me et vos de illis medicinis quas dedi et tradidi dicto Bernardo Lera diu est tempore in infirmitate sue*. Sobre la seua activitat en l'apotecaria vegeu AHCP, Guillem Font, “*Extraneorum*”, 1376-1378 (1377, feb. 28). Sobre l'inventari vegeu el penúltim i últim capítol.

⁸⁹ Margaret W. LABARGE, “Three medieval widows and a second career”, en Michael M. SHEEHAN (ed.), *Aging and the aged in medieval Europe*, Toronto, 1990, pp. 159-172.

⁹⁰ Si tenia Llorença algun vincle familiar amb el també apotecari Llorenç des Soler és una dada que desconec.

⁹¹ Per al cas anglés ha estat remarcat el tema de la participació de la dona en el treball artesà. Aquesta ocuparia molt sovint el lloc dels homes, atenent a les clàusules testamentàries (H. SWANSON, “The illusion of economic structure: craft guilds in late medieval english towns”, *Past and Present*, 121 (1988), pp. 28-48.

un o varis, home o dona”.⁹² La prudència degué imposar-se de seguida; Querol degué pensar amb la improbabilitat de tenir més descendència i en la possibilitat que la seua filla no poguera arribar a edat adulta. Per això va disposar que si cap dels hereus previstos no traspassava la barrera de la infantesa o bé no deixava descendència, l’herència passaria a ser controlada per la seua filla Antígona, monja del monestir barceloní de Santa Maria de Pedralbes, mentre visquera, i posteriorment seria dividida a mitges entre el seu germà Tomàs si llavors vivia, i en cas contrari entre els seus fills, i l’altra meitat seria per a les dues germanes de Bartomeu, Francesca i Elisenda, i en cas que no viviren seria repartida entre els fills legítims d’aquestes. Bartomeu Querol tancava així tota possibilitat que els béns patrimonials pogueren escapar-se del control familiar. Per la seua banda l’apotecari valencià Esteve Valença va deixar instituït en el seu testament que tant la seua filla Felipa, com tots els altres fills que tinguera fins la seua mort rebrien 10.000 s. Ara bé, en cas que aquests moriren sense descendència, només podrien llegar en testament 2.000 s. i la resta passarien a ser dividits entre els altres hereus supervivents. Amb aquesta clàusula el perjudici per fuita de capital seria menor i els beneficiaris continuarien sent aquells que portaren el cognom Valença. Després afegia que una vegada repartit tot, la resta passava a mans dels hereus mascles per igual, a condició que quan un morira sense descendència la seua part es distribuïria entre els supervivents. Aquests s’obligaven a lliurar 3.000 s. a cadascuna de les filles que pogueren nàixer no abans del matrimoni i, per tant, com a part del dot. Finalment, en el cas que no sobrevisquera cap descendent mascle, el darrer testador podria comptar amb traspassar la meitat de l’herència, perquè l’altra meitat engreixaria les lleixes pietoses i les misses *pro anima*.⁹³ Semblantment al cas que acabe d’analitzar, Francesc Moliner va repartir la seua herència entre els seus quatre fills, tots mascles, amb la condició que “si algun d’ells morrà quant que quant sens fills legítims sobrevivents a aquell, que ls altres seus cohereus qui li sobreviuran sien per eguals parts mos hereus”.⁹⁴

La perpetuació del llinatge podia esquarterar-se amb la manca de fills d’un matrimoni legítim. Una altra cosa eren els bords nascuts de forma il·legítima. I és que el coneixement de les dades biogràfiques d’alguns sanadors palesen que les seues procreacions extramatrimonials eren un fet consumat i conegut. En aquest sentit existia un privilegi reial, concedit molt escadusserament, que consistia en la legitimació d’aquests fills bastards. El monarca, a petició de l’interessat, podia accedir que fills procedents de relacions extraconjugals passaren a convertir-se en brots de la nissaga amb ple dret. Aquest fou el cas de Francesc Riera. Com ell mateixa indica, Pere el Cerimoniós va legitimar la seua filla Bartomeua el 19 de gener del 1380. Aquesta afortunada rebria tot l’important patrimoni d’aquest apotecari barceloní. Uns béns que Riera va voler especificar: vinyes i recipients per elaborar i guardar el raïm i el vi, diversos censos i la casa i

---

⁹² *...pregnatui si quem dicta domina uxor mea in utero suo gerit, sive unus fuerit sive plures, sive masculini sive femeni sexus...* (AHPB, Jaume Just, “Llibre de testaments”, 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 116-119 ;1398, maig 14).

⁹³ ARV, *Protocols*, n. 2644 (1398, juny 21).

⁹⁴ *Ibid.*, (1399, març 13).

l'obrador que posseïa prop de la plaça Nova, amb tot el seu contingut.⁹⁵ Un altre exemple ben interessant fou el del físic reial Pere Ros d'Orsins. Interessa remarcar ací que l'hereva de la important fortuna de Ros no fou altra que la seua filla Peronella. Això malgrat que l'any 1359 el nostre físic demanara la legitimació de dos fills seus Guifré i Bonifaci. Acte que, pel que sembla, no tingué cap repercusió en el testament i l'herència, la qual recaigué en mans de la filla.⁹⁶

Altres vegades la natura i la pietat religiosa de les persones podien més que la voluntat de mantenir unificades les possessions i a la fi eren institucions piadoses com la Pia Almoïna la que es convertia en beneficiària dels esforços realitzats i les riqueses obtingudes en vida. Es tractava d'individus que no tenien descendència directa i que després de fer les lleixes pertinents per al sufragi de la seua ànima i haver retornat a l'esposa el seu dot i haver cedit els sous pertinents als familiars, consanguinis o no, deixaven la major part dels seus béns a la institució caritativa per excel·lència, moguts pels sentiments d'espiritualitat religiosa de l'època, especialment davant la imminència d'un brot de pesta. Coneixem els casos de tres físics gironins que deixaren els seus béns a aquesta institució de la seu de Girona. Guillem Girondell degué ser un metge poderós econòmicament si atenem a les sumes deixades per a causes pies. Difunt durant la pesta de 1362 i sense descendència directa, fa hereva universal la seua esposa Nicolaua. Solament després de la mort de l'esposa l'herència passarà la meitat a l'Almoïna i l'altra a l'església del Carme. Francesc Sampsó, nomenat al prenyat de la seua dona hereu universal, però aquell mai arribà a nàixer i, tal i com havia deixat instituït, el llegat passà a la Pia Almoïna. Finalment, Marc Roca va morir sense descendència i després de fer unes petites donacions a diversos familiars va preferir també deixar a l'Almoïna els seus béns.⁹⁷

Molt sovint, hi havia la precaució de declarar l'esposa com a usufructuària dels béns quan els fills romanien en minoria d'edat, amb l'objectiu clar de repartir la fortuna domèstica a mesura que els infants arribaven a la majoria d'edat o bé es casaven. El paper de la dona com a gestora i responsable del patrimoni domèstic en casos de viudetat ha quedat remarcat per a tots els sectors socials.⁹⁸ La darrera voluntat del cirurgià Francesc Moliner és d'una claredat meridiana: "vull e ordén que la dita dona na Ússola, muller mia, estant casta e sens marit, tenga en poder los dits Thomàs e Francesch e Johan, fills meus e seus, e no li puxen

⁹⁵ AHPB, Felip Gombau, "Llibre de testaments", 25-V-1384/9-II-1406, ff. 13-17v (1396, juny 10).

⁹⁶ ACA, C, reg. 906, ff. 87r-v (1361, nov. 16). Vegeu al respecte els comentaris de Luis COMENGE, "El protofísico de Pedroel Cerimonioso", *BRABL*, I (1901), pp. 151-157, especialment, p. 155. Les altres legitimacions conegudes són les de Peregrina, filla de Pere Guerau, d'Ullà, diòcesi de Girona, Constança i Caterina, filles del cirurgià Guillem Ressel, fruit de relacions amb dues dores diferents i la del cirurgià Guillem Amat, fill del prevere Guillem Amat. ACA, C, reg. 910, ff. 71v-72 (1366, set. 4); reg. 1363, ff. 97v-98 (1380, nov. 7) i reg. 945, f. 216v (1385, set. 10).

⁹⁷ Per Sampsó vegeu ADG, *Pia Almoïna. Testaments*, n. 143 (1402, juny 30). Per Roca vegeu *Ibid.*, n. 150 (1410, oct. 9). Per Girondell vegeu *Ibid.*, n. 8 (1362, ab. 28). El cas darrer ha estat comentat en un altre lloc, si bé es dóna el cognom Arondell (Christian GUILLERÉ, "Milieu médical géronais", p. 269). De les paraules d'aquest autor sembla deduir-se que fou el metge qui directament féu la cessió a l'Almoïna, però al testament es veu que l'hereva universal és l'esposa.

⁹⁸ Alberto TENENTI, "Familia burguesa e ideología en la baja Edad Media", en *Amor, familia y sexualidad*, Barcelona, 1984, pp. 159-169, especialment p. 161.

ésser tolt per alcú, ella emperò alimentant aquells de tot ço que mester los serà... na Ússola, muller mia, leix dona e poderosa e usufructuària de tots mos béns e drets pertanyents en e de la dita herència als dits Thomàs e Johan e Francesch, fills meus e seus, en axí emperò que aquella sia tenguda a cascadun d'ells derrenclir, desembargada la part que li pertanyerà en e de la dita herència en cas e temps de matrimoni de cascadun d'ells". En cas que Úrsula no complira amb aquests punt li seria restituït el dot —del qual no dóna xifra— i perdria la custòdia dels fills i dels béns. La dona acceptà, "haüda deliberació ab si mateixa e alguns amichs e parents seus", el "donatge e usufruyt", és a dir, acceptà la voluntat del difunt "volent complaure e obeir axí en mort com en vida al dit honrat marit e senyor *quondam* seu".⁹⁹ La circumstància la trobem en altres casos, com ara el de Pere Català, apotecari veí de Perpinyà i la seua esposa Caterina o el de Bartomeu Querol, qui nomena tutora i curadora dels fills la seua esposa Angelina, i en el cas que aquesta no ho acceptara nomenava el seu cunyat Mateu Calderons, individu amb el qual devia haver assolit una forta relació segons indiquen algunes dades.¹⁰⁰

Els problemes, quan no hi havia la dona que poguera controlar el futur del patrimoni domèstic, podien arribar a ser molt greus, ja que les depredacions eren llavors incessants. Com qualsevol altre orfe, els fills dels guardadors corrien el risc d'ensopegar amb la voluntat depredadora dels seus tutors i curadors, els quals veien en la seua condició un moment ideal per apropiarse d'una part del patrimoni dels tutelats. No deixa de ser especialment significatiu el cas del jove apotecari Bernat Faura. Després de la mort del seu pare, natural de Morvedre, havia quedat sota la tutela del seu padrí Arnau. Aquest mogut per l'avarícia retenia els seus béns, els quals Bernat exigia acabat de complir els 20 anys, adduint la seua necessitat imperiosa d'alliberar-se *sub jure domini cum quo artem apothecarie adiscit*, en la vila de Montblanc. Òbviament el desig d'emancipació professional, i possiblement alguna cosa més, atenent al jou del qual parla el jove apotecari, es veia coartat perquè no arribaven els diners paterns. Possiblement el padrí havia calculat molt bé l'apropiació dels béns enviant el seu fillol cap a una vila allunyada del lloc on romanien el patrimoni. A més aquest havia fugit a Castella, moment que Faura va aprofitar per exigir una apropiació dels béns del seu padrí fins cobrir tot el que li devia.¹⁰¹ Un altre cas interessant d'aquesta circumstància és el dels fills del físic Berenguer de Torrelles. Poc devia pensar aquest quan va fer testament el 18 de juliol del 1359 que anava a costar tant als seus descendents gaudir sense impediments de tot el notable patrimoni que els havia deixat. Torrelles, ja vidu de Marquesa de Salvatierra, deixava tres fills anomenats Ramon, Pere i Guerau, i una filla anomenada Constança, tots ells menors d'edat, circumstància que obligà el físic a instituir un tutor i curador de les persones dels fills i també dels seus béns. Efectivament, l'any 1360 sabem que havia nomenat Blanca de Torrelles, de la qual desconeixem el parentesc que en poguera tenir, tutora i curadora dels fills mascles i Maria Pero Català, esposa de Garcia Pero

⁹⁹ ARV, *Protocols*, n. 2664 (1399, març 14).

¹⁰⁰ AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 40r-v (1384, oct. 5) i *Ibid.*, ff. 116-119 (1398, maig 14).

¹⁰¹ ACA, C, reg. 722, ff. 198-199v (1365, des. 1).

de Amigo, salmedina de Saragossa per aquell temps, de Constança. Aquest mateix any, Blanca protestava davant el monarca de l'actitud presa per l'altra tutora. El clam es basava en la violació de la disposició reial, possiblement presa pel Cerimoniós preveient el que podia avenir-se, segons la qual tots els productes que eixiren de les heretats agrícoles del metge —especificant moltes vinyes, camps d'oliveres i altres terres— que “en l'esmentada casa pogueren conservar-se, com hi haja en aquella casa un celler amb abundància de recipients per a la conservació del vi, amb una botiga i una cambra necessàries per a la conservació de l'oli i el blat”.¹⁰² Concretament, Maria Pero es negava a permetre que aquells productes foren emmagatzemats en la casa de Torrelles, el que havia obligat a esmerçar diners en el lloguer d'altres habitatges on aplegar les collites en perjudici dels hereus. I no solament això, ja que la dispersió entre diverses cases era ocasió perquè la comptabilitat de les collites es fera més difícil i la tutora trobara un bon recurs per apropiar-se'n furtivament una part.¹⁰³ El primer abús estava, doncs, servit, malgrat que Pere el Cerimoniós va restablir l'ordre advertint que tots els productes deurién tornar a emmagatzemar-se en la casa. Però el pitjor estava per venir, ja que a les acaballes del 1370, deu anys després dels primers desordres en la tutoria i la curadoria, Gil de los Valles, procurador ara dels fills del metge, exceptuant Guerau, possiblement mort durant aquell període de temps ja que no tornarà a figurar en els documents, feia una demanda en nom dels infants davant Pero Llop de Bonmacip, salmedina de Saragossa. En aquests 10 anys també devia haver succeït la mort de Blanca de Torrelles, perquè el seu marit Guillermo Andrés, un draper veí de la ciutat, l'havia substituït en el paper tutorial. A més a més, sembla que Andrés era també marmessor i executor del testament del difunt metge.¹⁰⁴ Aquest tutelà els joves Torrelles i administrà el seu patrimoni fins el dia de la seua mort. Llavors, els seus marmessors Jaime Savila i Bonanat Cunyat, drapers de la mateixa ciutat, el substituïren en aquelles tasques, i sembla que intentaren enganyar i defraudar els joves, segons el procurador. Aquells devien certa quantitat per no haver fet compte de l'administració de la tutela en temps de Guillermo Andrés, anant contra tot costum i posant en entredit la reputació d'aquell. Ara bé, no sembla que això importara gaire, sobretot a Jaime Savila, qui era el tutor i curador de Martín, el fill de Guillermo Andrés. Sembla que des d'aleshores la seua estratègia fou traspasar béns de la tutoria dels Torrelles a la d'Andreu. I li anà força bé, perquè aconseguí que una sentència condemnara a pagar els hereus a Martín Andrés 8.600 sj. De fet, d'entrada foren pagats 7.560, però malgrat tot, després la sentència seria anul·lada. Tanmateix, Savila insistia en què foren presos els diners als hereus de Torrelles per satisfer el seu tutelat en allò que corresponia per les tasques del pare. Gil de los Valles argumentà finalment que no solament devien retornar aquests diners als hereus sinó que s'hi havien d'afegir 15.000 s. o possiblement més.¹⁰⁵ La

---

¹⁰² *...in predictis domibus tutius et utilius possent quam alibi conservari, cum sint in eisdem domibus cellarium cum copia vasorum ad conservacionem dicti vini necessariorum et botigue ac camere ad conservacionem olei et tritici necessarie.*

¹⁰³ *Ibid.*, reg. 703, ff. 195v-196 (1370, nov. 16). Apèndix, § 3.

¹⁰⁴ ANZ, Simón de Capiella, 33/9, n. 174 (1361, set. 30).

¹⁰⁵ ACA, C, reg. 1622, ff. 6-7 (1370, des. 9). Apèndix, § 11.

solució definitiva arribà dos anys després quan una sentència emanada de la Cancelleria condemnava Jaime Savila a restituir als germans Torrelles 14.500 sj.¹⁰⁶ Pocs mesos després de la sentència un document signat davant el notari saragossà Sancho Martínez de la Peyra, ens informa sobre diverses circumstàncies dels hereus. Ramon i Pere reconeixien com a procurador i administrador dels seus béns i possessions des del 12 de setembre del 1370 al físic concitudà seu Sancho de Riudor,¹⁰⁷ i saldaven el compte pendent amb ell, la no gens menyspreable xifra de 5.672 s. 9 dj. pels quals signà època. Una altra dada, finalment; Pere i Ramon eren aleshores majors d'edat i ja lluien la tonsura, i la seua germana havia ingressat al convent de las Dueñas.¹⁰⁸ Fet i fet, ja havien previst que davant les dificultats la proximitat a l'església era sempre una bona garantia per al futur. Ara ja comptaven amb el reconeixement públic i podien disposar lliurement dels seus béns sense impediments. Cap dels dos germans continuà la carrera eclesial, com ja hem vist abans, i Pere esdevingué un físic notable. Finalment, un detall aïllat però significatiu de la biografia d'aquest metge, ens indica que havia assolit cap a la fi del segle un gran prestigi entre les autoritats saragossanes, que l'enviaren com representant de la ciutat a entrevistar-se amb el monarca amb un salari de 200 fl. Curiosament el seu germà Ramon romandria mentrestant com a procurador dels seus béns.¹⁰⁹

Més enllà d'aquestes ambicions i mals usos d'avars tutors, alguns problemes naturals alimentaven la possible desestabilització del nucli familiar. Els envits de la pesta resultaren traumàtics per a algunes llars. En alguns casos gairebé famílies nuclears completes arribaren a desaparèixer durant les onades epidèmiques tan freqüents en aquest segle. Així Joan de Canes, cirurgià de Cadaqués, va perdre en la gran pesta de 1348 la seua esposa Caterina i la seua filla Clara.¹¹⁰ En canvi, altres problemes més prosaics podien configurar-se com a un risc passatger. Alguns sanadors foren acusats per irregularitats en els seus matrimonis, irregularitats que podrien posar-se en relació amb la voluntat de millorar la posició econòmica i social, però també, per què no, amb els desigs carnals. Marc del Corral, un cirurgià de Montblanc, va ser empresonat *inculpatum quod habebat duas uxores simul viventes* i l'apotecari de Perpinyà Bernat Desbosc denuncià el barber Pere Seguer que, passats tres anys del casori amb la seua filla, aquest va contraure matrimoni amb una viuda, tot al·legant que mai havia estat consumada la primera unió.¹¹¹ Però, sens dubte, el cas que mereix major deteniment és el de Bernat de Figuerola jr. Per a un home com ell no fou fàcil suportar la soledat i contragué

¹⁰⁶ *Ibid.*, reg. 1450, ff. 8-9v (1372, ab. 14). Apèndix, § 13.

¹⁰⁷ Riudor fou metge de l'arquebisbe de Saragossa i autor d'un tractat de pesta datat l'any 1365, el qual encara no ha estat editat (Luis GARCÍA BALLESTER, "La medicina", en *Historia de España*. Espasa-Calpe, vol. XV [La època del gòtic en la cultura espanyola (c. 1220-c. 1480)], pp. 597-696, especialment p. 637).

¹⁰⁸ ANZ, Sancho Martínez de la Peyra, 1Abajo/1, n. 19, f. 224 (1372, jul. 1).

¹⁰⁹ ANZ, Juan de Raro, 24Abajo/2, n. 156, f. 218v (1396, oct. 2).

¹¹⁰ El document on s'indica la dada és el compliment d'una lleixa de l'esposa feta en el seu darrer testament a Vicent Terramala, un camperol de Castelló d'Empúries (AHPG, *Protocolos* [Castelló d'Empúries], Pere Mateu, n. 198, f. 84; 1350, gen. 3).

¹¹¹ ACA, C, reg. 1671, f. 51v (1385, jul. 24) i reg. 1635, ff. 242r-v (1381, set. 30).

matrimoni en tres ocasions com ja s'ha comentat anteriorment. Quan ja envellit i sense un fill mascle, mirà de finir els seus dies en companyia d'una dona, que a més s'ocupava de preservar el patrimoni, i en vistes a això va contraure matrimoni amb Margarida. Tanmateix, un entrebanc sobtat, un desagradable incident al que hauria de fer front, complicaria els darrers anys de la seua vida: Eulàlia, viuda de Jaume Colell, capeller de Manresa, va sol·licitar l'anul·lació del matrimoni del metge amb Margarida acusant-lo que després de cometre adulteri amb ella mentre vivia el marit, s'havien casat.¹¹² Per això va aportar diversos testimonis, entre ells el del rector de Castellgalí. El metge es va mostrar indignat amb la manera en la qual havia estat conduït el procés contra ell pel representant del bisbe de Vic en Manresa i el Bages, Berenguer Dessoler. Aquest havia prescindit de la presència d'ambdues parts per obtenir la versió dels testimonis i decidir la culpabilitat. El metge, considerant-se injuriat, va nomenar procuradors per apel·lar directament al papa Benet XIII. Finalment no sembla que aquest incident transcendira més enllà d'un maldecap més al que fer front, i és molt possible que allò no fóra més que l'intent d'una viuda de traure beneficis aprofitant un escàndol com aquell d'una figura tan rellevant com Bernat de Figuerola. Fóra plausible pensar també que el metge compensara l'absència de la seua dona amb la companyia d'una jove viuda a la qual fera algunes promeses. Tanmateix, dos anys després nomenava procuradors a dos personatges de renom, el prestigiós cirurgià de Barcelona Marc del Corral i el conseller i protonotari del rei Ramon de Comes, per tal que “en nom meu i per mi pugues sobre i pels esmentats tots i singulars, davant el santíssim Senyor nostre el papa Benet XIII o davant el seu sagrat consistori i qualsevol cort, auditors i subdelegats i altres comparéixer” per defensar-lo de les acusacions d'Eulàlia.¹¹³

3. L'aprenentatge de l'ofici

Cal afirmar, d'entrada, que l'educació comença a la mateixa llar, que tot l'entorn domèstic confereix una mentalitat i imprimeix un caràcter especial als individus. Quasi sense adonar-se'n els brots de les distintes famílies estan assolint una sèrie de valors, el que actualment nomenaríem *currículum implícit*, impartits ben freqüentment per les dones —mares, dides i criades. En ambdós casos, el dels estudis universitaris com l'anomenat *sistema obert*, basat en l'afermarment —els dos camins a través dels quals s'assoliren els coneixements mèdics—, suposaven l'abandonament temporal de la llar quan a penes s'havia arribat a l'adolescència, primer durant uns anys, però després segurament de manera definitiva.¹¹⁴ A penes en

¹¹² Les particularitats d'aquest episodi es troben recollits amb detall en el protocol familiar. AHPM, “Llibre particular de Bernat de Figuerola”, 1393-1436, ff. 211-221v (1408).

¹¹³ *...nomine meis ac per me possitis super et pro predictis omnibus et singulis coram sanctissimo domino nostro papa Benedicto XIIIº seu in eius sacro consistorio ac coram quibuscumque curiis, auditoribus et subdelegatis et aliis etiam quibuslibet comparere* (*Ibid.*, ff. 230-231v; 1410, maig 5).

¹¹⁴ Vegeu Luis GARCIA BALLESTER, “La medicina”, pp. 618-622. Més a nivell general Nancy S. SIRAISSI, *Medieval and early Renaissance medicine*, especialment el capítol tercer, pp. 48-77. Per al nostre cas Michael R. McVAUGH, *Medicine before the*

tenim constància de la presència a la llar dels fills dels sanadors. El rastres més precisos ens han arribat gràcies als inventaris de béns. Alguns objectes amb clares connotacions infantils, com ara el bressol, o roba exclusivament del seu ús, i algun altre objecte de difícil ubicació, poden trobar-se de forma aïllada. No podem considerar en general que siguin objectes comuns en els inventaris.¹¹⁵ Al registre dels béns de l'apotecari barceloní Francesc Descamp s'hi registren dos cubertors i un llançolet de batejar infants en un armari de la cambra del difunt, i en el porxo, barrejat amb productes agraris i altres andròmines es guarda un bressol. Dels primers objectes, si més no, podem deduir pel lloc on es conserven, certes connotacions sentimentals. De qualsevol manera, l'estima vers la seua pròpia descendència no sembla que es pugui deduir dels objectes que guardava dels primers anys d'infantesa de la seua filla Eulàlia, l'única que li coneguem, perquè a les llars medievals no es llançava gairebé res. Ara bé, és molt probable que els bressols només s'utilitzaren en els casos de les famílies més notables i que la roba dels xiquets fóra reutilitzada ràpidament. En tot cas, però, el fet d'aquesta conservació podria tenir connotacions sentimentals que palesen l'estima als infants pròpia de les classes més acomodades, i a més en un moment tan important com és el baptisme, on freqüentment es teixien també algunes aliances gràcies a l'apadrinament.¹¹⁶ A casa de Francesc Moliner trobem en una cambra barrejat entre un munt d'andròmines diverses, "una boceta de tenir criatures", de la qual no coneixem per a què servia, però que denota que el seu ús havia passat feia molt temps.¹¹⁷ I res més, cap esment a joguines o a qualsevol cosa que indique una atenció especial a aquesta edat.

En realitat la infantesa és un període breu perquè els xiquets i les xiquetes aviat compartiran la cambra i el llit amb els seus germans, i potser també amb algun altre membre de la família, i amb això hauran també de compartir tasques i responsabilitats. En les llars estudiades no sol haver una diferenciació entre les cambres que ocupen els distints membres de la família, com era més propi de les classes nobles i burgeses acomodades, exceptuant la del pare. Únicament el cas de Francesc Moliner, emparentat amb el patriciat valencià i propietari d'una luxosa llar, és excepcional. Ací es documenta "la cambra dels jóvens de casa, prop lo pati", on devien dormir alguns dels quatre fills homes del cirurgià en l'únic llit citat, convivint amb objectes per a la muntura dels muls i algun altre objecte.¹¹⁸ De fet, els infants a penes s'adonen del que

---

plague, pp. 127-135. Per al cas anglès, el qual manifesta la mateixa distinció universitat-empirisme, vegeu Faye GETZ, "Medical education in later medieval England", en Vivian NUTTON i Roy PORTER, *The history of medical education in Britain*, Amsterdam/Atlanta, 1995, pp. 76-93.

¹¹⁵ A l'encant dels béns de Francesc Sescases trobem un bressol venut per 3 s. (E. MOLINÉ i BRASÉS, "Inventari y encant d'una especieria ceriverina del segle XIV", *BRABLB*, VI (1911), pp. 195-207, especialment p. 204). Algunes camises i caperons d'infants poden trobar-se en l'inventari de Francesc de Torre, apotecari de Manresa (AHPM, "*Inventarium I*", 1384-87; 1386, juny 25) i ".II. parells de mànagues de camisa ab listes de seda de infants", al del manresà Bernat de Figuerola (AHPM, "*Llibre particular de Bernat de Figuerola*", 1392-1436; 1411, juny 3).

¹¹⁶ Tomàs LÓPEZ, "Los bienes de un farmacéutico barcelonés del siglo XIV: Francesc de Camp", *Acta Medievale*, 13 (1992), pp. 17-63, especialment pp. 50 i 60. Vegeu sobre la qüestió del bateig i les aliances Charles de la RONCIÈRE, "La vida privada", p. 251.

¹¹⁷ ARV, *Protocols*, n. 2643 (1399, març 24).

¹¹⁸ *Ibid.*

passa al seu voltant, i sobretot els procedents dels àmbits més humils, han d'acatar les decisions del cap de família i han de partir de la seua llar per ingressar a un altra on aprendran un ofici, potser també per subvenir amb alguns diners a les necessitats de la llar paterna. Altres, sobretot fills de mercaders, alternen l'escola i la pràctica de la mercaderia en una preparació que els durà a continuar la tradició familiar; segurament aquest fou el camí seguit pels fills de molts apotecaris.¹¹⁹ Alguns, els menys, ambicionaven més encara, i conduiran els seus fills vers les universitats europees més prestigioses. Si atenem als projectes educatius dissenyats per alguns autors de l'època veurem que l'edat d'incorporació a la universitat era uns anys anterior a l'actual i que per a un adolescent devia resultar força traumàtic abandonar la llar i la ciutat paterna per anar a viure a un nou lloc. Així, segons el cirurgià francès Bernat de Gordó, una persona que estava educant-se havia de prendre la decisió d'escollir una vocació entre els 7 i els 14 anys, edat en la qual començaria els estudis superiors per assolir el mestratge cap als 20. En canvi, el Blanquerna de Ramon Llull, començà a anar a l'escola als 8 anys i encara hi romania a l'edat de 18.¹²⁰ I és que, amb tot, l'edat podia variar segons el currículum de cada Estudi. La decisió paterna no deuria ser massa fàcil malgrat el convenciment que alimentava aquesta motivació: l'objectiu dels diners i la reputació. La preocupació i l'enyor d'uns i altres, pares i descendents, els quals restarien sense veure's per un període de temps dilatat, resulta evident. Únicament la correspondència servia per mantenir el contacte i alleujar la melangia. Això portà a Pere de Figuerola, físic de la ciutat de València, els fills del qual estudiaven a Tolosa, a adreçar-los el 1415 un breu regiment de sanitat, escrit en llatí, amb algunes recomanacions preventives respecte del menjar, el beure, el vestit i altres costums recomanables.¹²¹

Comptat i debatut, el trasllat sobretot cap a la gran ciutat, mercat on el salari era més atractiu, suposava que, una vegada havien abandonat la casa paterna, difícilment tornarien a integrar-se en el nucli domèstic, o ho farien esporàdicament i per un curt període de temps. De retonr els esperava, segurament, un casament ben preparat, i una nova casa. La llar primigènica havia quedat, doncs, desintegrada però la família continuava unida, fins i tot en la distància, i moltes accions serien empreses de manera comuna.

---

¹¹⁹ Els intents dels teòrics contemporanis —inclosos els metges— per definir els distints períodes de la vida de les persones no foren més que això, però palesen un interès clar pels distints moments de canvi pels que travessen les persones, per les seues peculiaritats, les seues malalties i els seus remeis. En la realitat la qüestió era més complexa. Per Èlisabeth CROUZET-PAVAN, el que permetia concretar l'edat i la naturalesa del grup dels joves italians eren uns criteris morals, més que biològics o socioeconòmics (“Una flor del mal. Los jóvenes en la Italia medieval (Siglos XII al XV)”, en *Historia de los jóvenes*, Madrid, 1996, pp. 215-278).

¹²⁰ Luke DEMAITRE, *Doctor Bernard de Gordon: professor and practitioner*, Toronto, 1980, pp. 12-13, i ÍDEM, “The idea of childhood in medical writings of the middle ages”, *Journal of Psychohistory*, 4 (1977), pp. 461-490, especialment pp. 481-483. Sobre les idees de Llull en el camp de l'educació dels infants vegeu al llibre I (*De Matrimoni*) del *Llibre d'Evast e Blanquerna*, a cura de M. Josepa Gallofré, Barcelona, 1998, pp. 25-27.

¹²¹ Lynn THORNDIKE, “Advice from a physician to his sons”, *Speculum*, VI (1931), pp. 192-203 (Thorndike va donar una data equivocada per al text, la qual ha estat corregida posteriorment per Luis García Ballester). Aquesta actitud ha quedat reflectida en la correspondència entre els metges italians i els seus fills (Katherine PARK, *Doctors and medicine in Early Renaissance Florence*, Princeton, 1985, pp. 120-128).

3.1. L'alfabetització i l'aprenentatge de la medicina a través dels canals oficials: l'escola i l'Estudi General

Els estudis més recents de l'expansió social del coneixement en l'Occident europeu durant els segles XIII i XIV, han posat de manifest la penetració i la difusió de l'escriptura dins la societat a través de la xarxa d'escoles que s'estengué per tota l'Europa mediterrània durant aquestes centúries. Això, en bona mesura, es va donar gràcies a que la societat escolàstica fou capaç de construir rutes de comunicació per on fluïen corrents d'idees i valors entre els cercles universitaris i la resta de la societat, i fou capaç també de crear condicions adients per a un mercat de treball suficientment atractiu per els graduats universitaris mestres, llicenciats i batxillers en arts.¹²² Cal dir que en paral·lel es va generar una altra via d'assolir coneixements d'aquesta mena, i fou el recurs al professor privat contractat pels pares de l'alumne.¹²³ La documentació no aporta dades sobre el pas dels futurs estudiants de medicina per les escoles d'arts, però crec que podem considerar fonamental el paper que va jugar la institució escolar municipal en l'educació del personal que després es dedicaria a guarir, si més no dels més qualificats. Segons José Mª Cruselles que ha estudiat el cas de la ciutat de València, aquestes escoles privades i municipals, laiques o eclesiàstiques, proporcionaren als brots del grup artesanal i comercial els rudiments mínims indispensables per a desenvolupar els oficis que els seus pares projectaven per a ells en un futur, i als fills de professionals liberals un nivell propedèutic molt sovint insuficient, i això perquè l'ensenyament complet del *Trivium* i el *Quadrivium* estava lluny de ser una realitat. La importància que es donava en el currículum mèdic als estudis d'arts els obligava a adquirir freqüentment aquest mestratge per després passar als estudis pròpiament de medicina. En canvi els coneixements obtinguts en gramàtica i lògica semblen suficients com perquè els futurs juristes pogueren passar a cursar estudis directament en les universitats foranies.¹²⁴

Hi ha indicis que palesen l'interés manifest dels físics prestigiosos, però també d'alguns apotecaris, per l'ensenyament de les primeres lletres, especialment per als membres de la seua família.¹²⁵ Cruselles esmenta el cas de l'apotecari de València Jaume Pàmies, el qual va deixar encomanat al seu fill homònim, també apotecari, que s'encarregara de l'educació del seu germà menut Nicolau, tal i com el pare ho havia fet amb el major. També es citat el cas més tardà de la família de Jaume Roig. Ací els llegats testamentaris fets al mestre Berenguer Soler, palesen que el mestre beneficiari és quelcom més que això; ha esdevingut un membre del

---

¹²² Vegeu la introducció de Luis GARCÍA BALLESTER, en Luis GARCÍA BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM (eds.), *Practical medicine*, pp. 4-5.

¹²³ Aquesta modalitat, juntament amb l'ampli marge de possibilitats educatives, poden trobar-se en Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona".

¹²⁴ José Mª CRUSELLES, *Escuela y sociedad en la Valencia bajomedieval*, València, 1997, pp. 203-205.

¹²⁵ Res he pogut esbrinar sobre la presència de fills de barbers i menescals en aquestes escoles. Però res no impedeix pensar que aquests també, sobretot els que més progressaren econòmicament, consideraren la importància d'educar els seus fills. A Mallorca hi ha el cas del barber Gabriel Climent, qui devia certa quantitat al mestre de l'escola d'Inca, Jordi Troter, per raó del seu nebot (Juan ROSSELLÓ LLITERAS, "Escuelas de gramática medievales. Notas para su estudio", *Mayurqa*, 21 (1985-87), pp. 133-146, especialment p. 141.)

cercle de les solidaritats familiars.¹²⁶ Però alguns pares feren més que assegurar el futur aprenentatge dels seus fills. Crec que és possible afirmar el protagonisme dels metges en aquesta extraordinària difusió, organització i consolidació d'escoles municipals que van donar-se en aquesta època i, a més a més, cal remarcar la seua participació com a docents al llarg de tota la geografia catalano-aragonesa.¹²⁷ Els motius que els empenyeren a dedicar-se a aquesta tasca podrien tenir una doble naturalesa. D'una banda hi hauria una causa de caràcter intel·lectual i relacionada amb la concepció global del metge com a sanador, ordenador social i instructor o pedagog, que molt clarament va delimitar Bernard de Gordon, qui sempre va apostar pel professional format en la Facultat d'Arts. El metge com a personatge que guiava i ordenava la vida dels seus pacients seguint un règim sanitari adequat, també integrava en ell la importància de la formació intel·lectual durant la infantesa, i d'ací la seua implicació directa en el món de l'educació que es traduiria en contractes amb municipis per a complir ambdues funcions. Aquesta atractiva hipòtesi es troba encara necessitada d'una investigació més exhaustiva de les fonts.¹²⁸ D'altra banda hi hagué una causa econòmica en aquesta participació com a educador, ja que la recerca de fonts d'ingressos alternatius els portaria, tot aprofitant la seua formació intel·lectual, a acceptar els contractes municipals.

QUADRE 1
METGES AMB TITULACIÓ UNIVERSITÀRIA CITATS

Nom	Ciutat*	Titulació més completa enregistrada	Dates límits amb documentació consultada
Ramon de Tesarac	Barcelona	mestre en arts i en medicina	1354-1363
Francesc de Granollacs	Barcelona	<i>magister in artibus et in medicina</i>	1387-1422
Pere Germà	Barcelona	<i>bacallarius in medicina</i>	1372-1398
Arnau Germà	Barcelona	<i>magister in medicina</i>	1362-1386
Marc del Corral	Barcelona	batxiller en medicina	1362-1382
Bartomeu de Tresbèns	Cervera	<i>in artibus et medicina professoris;</i> astròleg	1360-1375
Bernat Sarriera	Girona	cirurgià	1343-1376
Guillem Colteller	Girona	<i>magister in medicina</i>	1360-1392
Ramon Querol	Girona-Barcelona-Saragossa	<i>magister in medicina</i>	1380-1400
Pere Saflor	Mallorca	<i>bacallarius in artibus et medicina /</i> <i>chirurgicus</i>	1354-1381
Bernat de Figuerola, jr.	Manresa	<i>bacallarius in medicina</i>	1363-1411
Fra Pere Carrasquer	monjo del monestir de Santes Creus	<i>bacallarii in artibus et in medicina</i>	
Nadal Llebri	Morella-Lleida	<i>licenciatus in medicina</i>	1376-1392

¹²⁶ José Mª CRUSELLES, "Maestros, escuelas urbanas y clientela en la ciudad de Valencia a finales de la Edad Media", *Estudis*, 15 (1984), pp. 9-44, especialment pp. 22-23.

¹²⁷ Vegeu al capítol III la tasca desenvolupada com ensenyants per alguns metges a Catalunya i València.

¹²⁸ Aquesta idea procedeix de Pedro GIL SOTRES i Luis GARCÍA BALLESTER, en la introducció *al Regimen Sanitatis ad regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova, en L. GARCIA-BALLESTER, J. A. PANIAGUA i M. R. McVAUGH, *AVOMO*, X.1, Barcelona, 1996, p. 342. Vegeu ací també les recomanacions fetes en alguns regiments per a l'època de la infantesa i l'adolescència (pp. 363-378).

Nom	Ciutat*	Titulació més completa enregistrada	Dates límits amb documentació consultada
Andreu Sabenc	Peralada	<i>bacallarius in medicina</i>	1341-1345
Pere Oliver	Peralada	<i>bacallarius in medicina</i>	1349-1378
Arnau Ginés	prevere a Santa Maria del Real de Perpinyà	<i>bacallarius in artibus et fisica</i>	1376
Pero de Torrelles	Saragossa	[licenciado] en medicina	1360-1396
Simó de Prades	Saragossa	<i>in artibus et medicina professoris</i>	1368-1383
Pere de Prades	Tortosa	mestre en medicina	1393
Bernat Minguet	València	<i>licenciatum in medicina</i>	1359-1392
Domingo Ros d'Ursins	València	mestre en medicina	1404-1437
Pere Figuerola	València	<i>in artibus medicina professoris</i>	1370-1398
Jaume d'Avinyó	València	<i>licenciatus in medicina</i>	1372-1400
Pere Ros d'Ursins	València	mestre en medicina	1342-1367
Andreu Ponç	València	batxiller en medicina	1370-1389
Sanç del Miracle	València	<i>bacallarius in medicina</i>	1351-1362
Miró de Corçà	València	llicenciat en medicina	1366
Joan del Miracle	València-Alzira	<i>bacallarius in medicina</i>	1394-1399

Vegeu també el quadre 25 sobre els metges relacionats amb l'ensenyament.
* ciutat o ciutats a les quals es vinculen majoritàriament la seua activitat.

Diversos exemples palesen la sensibilitat que tenien els metges universitaris per tal de garantir la instrucció dels infants. Per exemple, Ramon de Tesarac, mestre en arts i en medicina, va deixar en un codicil afegit al seu testament, *universitati studii medicine Montepesulani octuaginta solidos convertendos in utilitatem eiusdem universitatis*.¹²⁹ La donació anava adreçada doncs a la institució acadèmica en general. Alguns, en canvi, esmerçaren part dels seus cabals per fer possible l'estudi a aquells individus pobres que no tenien condicions econòmiques per a accedir-hi.¹³⁰ Concretament a Barcelona podem citar el cas del físic Arnau Germà, el qual deixà 110 s. als estudiants del monestir de Santa Maria del Carmel, o el físic de Pere el Cerimoniós Ponç Salvador, que deixava 20 s. a Joan d'Amades, escolà de la capella reial.¹³¹ El coneixement fou, sens dubte, un element fonamental a l'hora d'aconseguir millor projecció social per al llinatge i per a molts comportaria una font d'ascens en l'escala social. Per això aquestes iniciatives solidàries es projectaven també sobre la parentela dels metges, especialment a aquells que no tenien recursos. Concretament, l'apotecari

¹²⁹ Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona", § 13.

¹³⁰ Els precedents d'aquesta actitud podem trobar-los a Itàlia. El clergue Guillem de Brescia, deixeble de Taddeo Alderotti, el pare del qual degué ser un mercader, havia amassat durant la seua vida una important fortuna gràcies a l'acumulació de beneficis i prebendes. En el seu testament, signat a París l'any 1326, va deixar una provisió per a la fundació d'una escola per estudiants pobres, probablement la primera institució d'aquestes característiques en fundar-se a Bolonya. Sembla que la idea la prengué de diverses escoles d'aquest tipus que existien a París. Sobre Guillem de Brescia i l'escola fundada per aquest vegeu Nancy SIRAISSI, *Taddeo Alderotti an his pupils. Two generations of italian medical learning*, Princeton, 1981, pp. 49-54.

Per al cas francès podem citar P. PANSIER, "Guillelmus de Fonte, maître en médecine, bienfateur des étudiants pauvres de l'École de Montpellier en 1361", *Bulletin de la Société Française d'Histoire de la Médecine*, 11 (1912), pp. 25-32, citat en Ernest WICKERSHEIMER, *Dictionnaire biographique des médecines en France au moyen âge*, Geneva, 1936, p. 250.

¹³¹ Antonio DE LA TORRE Y DEL CERRO, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*, Barcelona, 1971, p. 99, § 65. El cas de Ponç Salvador transcrit en Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona", § 47.

barceloní Francesc Canes deixava una clàusula al seu testament perquè els pobres del seu llinatge aprengueren les lletres.¹³² Però la iniciativa més contundent que coneixem per assegurar als descendents un ensenyament, fou la del físic gironí vinculat a la casa del rei Joan I, Ramon Querol. La trajectòria d'aquest home en el món educatiu fou dilatada. Així, entre almenys els anys 1361-1369, sabem que regia l'escola de gramàtica de la col·legiata de Sant Feliu de Girona, quan es produí un plet entre els seus alumnes, de diversa procedència, i el comú de la ciutat que els exigia un impost, sent recolzats aquests pel bisbe en la seua immunitat. Més endavant assoliria major prestigi com educador en passar a exercir com a professor a l'Estudi General de Lleida (1385).¹³³ Per un document datat el 26 de gener del 1395, sabem que havia fundat a Girona un *collegium* on s'impartia gramàtica i lògica, destinat a membres de la seua parentela.¹³⁴ Amb els beneficis que s'obtenien de les rendes del castell de Sobreporta, per ell adquirit, es pogué mantenir el projecte educatiu. El rei, commogut per la bona iniciativa del seu físic, va decidir de confirmar-li l'emfiteusi i, a més a més, va concedir la seua protecció i guiatge, amb tot el que això solia reportar, per a tots els alumnes, mestres i criats que hi residiren. A aquest petit col·legi gironí s'agregaria durant el segle XV un altre de caire semblant fundat pel mercader Jaume Beuda.

Caldria remarcar la vàlua i la importància que assoliren alguns d'aquests individus en el món educatiu, com ara el mestre en arts i medicina Pere Figuerola, fonamental en la constitució d'un model reformat d'ensenyament a la ciutat de València. Aquest lul·lista que havia estudiat a Montpeller i que fou examinador de metges durant diversos anys, fou el més important líder intel·lectual laic del patriciat urbà valencià l'últim terç del segle XIV i els primers anys del XV.¹³⁵ Entre 1359 i 1364 fou el regent de l'escola de gramàtica del Capítol, i des de 1373, es convertí en el principal conseller dels jurats en matèria educativa. A partir d'aquest moment esdevingué un defensor aferrissat de l'intervencionisme municipal en l'educació i de la unificació decisiva de les escoles urbanes, que hauria de possibilitar el control i la competència dels mestres, així com dels continguts i valors a transmetre.¹³⁶

¹³² Antonio DE LA TORRE Y DEL CERRO, *Documentos para la historia*, p. 69, § 42.

¹³³ Sobre Ramon Querol i l'ensenyament vegeu Josep M. MARQUÉS i PLANAGUMÀ, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *ATCA*, 12 (1993), pp. 273-301, especialment pp. 277-279.

¹³⁴ Per tal de finançar les despeses d'habitació i provisió en el col·legi dels escolars, el rector i tot el personal, el metge havia adquirit en emfiteusi a un cens de 20 s. anuals i per una entrada de 1.740 s. el castell de Sobreporta, ubicat en els termes de la ciutat de Girona. L'esmentat castell havia estat cedit *in feudum* a Guillem de Santjoan, ciutadà de Mallorca, i amb el traspàs d'aquest havia passat en les mateixes condicions a una tal Caterina, esposa de Roger Malart, de Girona. Però el 20 de novembre del 1394 el rei autoritzà al seu conseller i batle general de Catalunya Bernat Serra la venda d'aquell castell a aquell que oferira una major entrada. D'aquesta manera Querol obtingué el castell amb la confirmació posterior del monarca (ACA, C, reg. 2009, ff. 48-52v; 1395, gen. 26). Transcrit a l'Apèndix, § 34.

¹³⁵ Així ho ha posat de manifest Luis GARCÍA BALLESTER, "La medicina", en el Col·loqui *Civitas Europa*, p. 12 (en premsa). També notes sobre la formació i la tasca intel·lectual de Pere Figuerola en ÍDEM, *La medicina a la València medieval. Medicina i societat en un país medieval mediterrani*, València, 1988, pp. 64, 66, 82, 88 i 97, i ÍDEM, *Historia social de la medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, vol. I, (La minoria musulmana y morisca), Madrid, 1976, pp. 25-26; sobre la seua condició de lul·lista vegeu Jaume de PUIG i OLIVER, "El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident", *BSCC*, 56 (1980), pp. 356-360.

¹³⁶ Sobre aquest tema i l'evolució de l'escola en el municipi de València durant l'Edat Mitjana vegeu José Mª CRUSELLES, *Escuela y sociedad*, pp. 50-56. Sabem que la seua opinió, reclamada pel consell municipal, fou fonamental per cridar el mestre de

Semblantment els jueus mostraren sempre una gran preocupació per la formació intel·lectual dels seus infants.¹³⁷ La sinagoga, sovint esmentada com “escola”, era el lloc on els joves assimilaven tot el saber científic i teològic de la seua cultura. La seua preparació intel·lectual es movia entorn a l'estudi dels llibres bíblics i el Talmud —segons Sarton aquesta consistia en una sòlida formació religiosa, científica, moral i idiomàtica.¹³⁸ Amb això la gent erudita arribava a conèixer intensament els costums i lleis pròpies del seu poble i estava en disposició d'intervenir en tota classe d'afers públics.¹³⁹

Fet i fet, tot aquest procés educatiu es traduí en el domini cada vegada més ample de la lecto-escritura per un grup determinat de la societat. Estem en disposició de defensar que la utilització del registre escrit estava relativament generalitzat en el món mèdic, de la mateixa manera que ho estava a l'àmbit artesanal i, sobretot, al mercantil de Catalunya i València durant la Baixa Edat Mitjana. I és que en un món on el patriciat urbà havia optat pel desenvolupament comercial com a un dels eixos fonamentals entorn dels quals girava el desenvolupament econòmic, llegir, escriure i comptar esdevingueren eines fonamentals per a aquells que volgueren reeixir en el món dels negocis. Ací és on es troba el germen del magnífic desenvolupament experimentat per les escoles, el lloc on assolir aquests continguts. Des del punt de vista professional, el coneixement de la lectura i l'escriptura seria cada vegada més important. Respecte al primer punt, la possessió de llibres per part de tota la gamma dels professionals, en llatí i en romanç, indica la capacitat de lectura i per tant de consulta i d'estudi de la matèria mèdica.¹⁴⁰ Això es farà cada vegada més necessari quan es generalitze el sistema d'examinacions i llicències. Igual ocorria amb l'escriptura. Per a un físic era fonamental poder confeccionar les receptes, això sí en català per fer-les entenedores i perquè l'apotecari elaborara el medicament ordenat. Però també degué ser freqüent que els metges (físics i/o

Barcelona Guillem Querol, quan aquests necessitaven un mestre de prestigi. El document està transcrit en Agustín RUBIO VELA, *Epistolari de la València medieval*, València, 1985, carta n. 11.

¹³⁷ Per aquests l'educació dels fills era gairebé una obligació segons Maurice KRIEGER, *Les juifs à la fin du Moyen Age dans l'Europe Méditerranéenne*, Paris, 1975, p. 114. De fet alguns quan moriren deixaren diners a l'escola. Com els 20 s. deixats per Ali Abram, jueu d'Arles, a l'escola de Perpinyà. Aquest a banda llegava al seu nét els seus llibres religiosos i *omnes libri medicinales*. Pere VIDAL, “Els jueus dels antics comtats del Rosselló i la Cerdanya”, *Calls*, 2 (1987), pp. 27-112, especialment p. 68. El mateix Krieger cita el cas d'un metge jueu anomenat Elies, també d'Arles, que va fundar una escola per a infants pobres regida per la seua família, i on s'ensenyaria la Bíblia i el Talmud (p. 120). El cas es torna a repetir a Tortosa on Jucef Coen va deixar una casa, juntament amb els seus llibres i mil sous per fundar una escola per a pobres. En Antoni RUBIÓ i LLUCH, “Notes sobre la ciència oriental a Catalunya en el XIVè segle”, *EUC*, 3 (1909), pp. 389-497, especialment p. 390, on també l'autor remarca l'interès per l'ensenyament i la sinagoga com a lloc d'estudi de les primeres lletres.

¹³⁸ A Perpinyà es deia de la sinagoga: *in qua addiscuntur litere et scientie hebrayce*. Pere VIDAL fa un repàs a l'activitat científica i la formació dels jueus de Perpinyà en “Els jueus dels antics comtats”, pp. 64-74. Sarton va posar de manifest aquest nivell intel·lectual elevadíssim que va permetre aquella situació privilegiada. Citat en Harry FRIEDENWALD, *The jews and medicine essays*, 1967, p. 616. Pot veure's una dada concreta sobre la importància que els jueus atorgaven a l'ensenyament en Jaume RIERA i SANS, *Retalls de la vida dels jueus. Barcelona, 1301 – Besalú, 1325*, Barcelona, 2000, p. 104.

¹³⁹ Sabem, a través de la documentació que he pogut consultar, que a les aljames del regne d'Aragó — Saragossa, Osca, Barbastre, Jaca, Calataiud— actuaven com a consellers, missatgers, clavaris, escrivans, jutges, almoiners i rabins. Remetre al capítol de política...

¹⁴⁰ Lluís CIFUENTES, “*Translatar ciència en romans catalanesch*. La difusió de la medicina en català a la Baixa Edat Mitjana i el renaixement”, *Llengua & Literatura*, 8 (1997), pp. 7-42.

cirurgians), recolliren en quaderns de forma conjunta els seus pacients morosos i aquells individus dels quals era creditor. De fet, algunes dades, com ara els reclams dels hereus dels practicants difunts als clients endeutats, val a dir que molt habituals, palesen que d'alguna manera es portava un registre dels deutes acumulats i que això permetia la recuperació del capital, com ja he considerat anteriorment.¹⁴¹ Per als apotecaris —cal recordar ací que sota aquest terme he agrupat botiguers, herbolaris, especiers i, de vegades, també candelers— encara es fa més evident la necessitat d'aquestes habilitats, sobretot per la doble vessant —comercial i assistencial— que implicava la seua comesa. D'una banda, ells foren els intermediaris entre el metge i el pacient, ells eren els qui elaboraven les receptes, procuraven les dosis dels simples receptats pels metges i els que les composaven amb les indicacions terapèutiques complexes, anomenades medicaments compostos perquè eren fabricats amb la barreja de diversos simples. Aquestes mescles, amb les seues corresponents dosis, eren ordenades també pels metges. Això demanava una iniciació en la terminologia mèdica, en el coneixement dels simples per a la seua compra i emmagatzematge i en el control i l'ús de pesos i mesures. En definitiva, el domini de la lectura i de l'escriptura i de les tècniques per a dispensar els medicaments era bàsic per poder exercir l'ofici. Tot el procés esmentat fins ara pot ser reconstruït a partir dels pocs receptaris que se'ns han conservat. Un bon exemple seria el del receptari de Manresa obra de l'apotecari Bernat Despujol.¹⁴² L'apotecari, que, segons els estudis de Luis García Ballester, tenia l'obligació de portar aquests llibres, els quals s'han perdut en la majoria dels casos, hi enregistrava la recepta, la data, el nom del pacient, el del físic o cirurgia que prescrivia i el preu. Aquests elements servien per a garantir el contingut i el control dels simples i els compostos. Però l'interés per la lectura i l'escriptura no es va aturar en físics i apotecaris. També els barbers posseïren llibres i executaren els seus propis registres de morosos. Com ara a Vic on trobem “.I. memorial que tenie en Domingo Alfonso, barber, dels deutes que li [deven]”.¹⁴³ Aquest mateix barber era propietari també d'alguns llibres de medicina. El fet és simptomàtic d'una situació que s'estendrà progressivament entre els cirurgians i també en l'ofici de la barberia, en plena ascensió, açò és, la visió de la cultura lletrada com a via per a desenvolupar millor la seua tasca i millorar l'estatus i la consideració dins el grup dels practicants de la medicina i, en definitiva, dins la societat. En aquest sentit s'hauria d'entendre el compromís del cirurgià barceloní Sisto Fort amb el seu aprenent Guillem Roca. Fort no solament es comprometé a ensenyar-li l'ofici sinó també *legere litteras, prout predictam artem*

---

¹⁴¹ El tutor dels hereus de l'apotecari de Girona Berenguer Cavaller va cobrar 882 s. de quinze clients que devien diners a l'obrador del difunt (ACA, C, reg. 1611, ff. 74v-75; 1364, gen. 25). A Barcelona són coneguts nombrosos casos estudiats que palesen que tots els estaments (artesans, mercaders, masovers, etc.) recollien el volum dels seus negocis en llibres de comptes.

¹⁴² Lluís COMENGE, *Receptari de Manresa (sigle XIV)*, Barcelona, 1899 i Oleguer MIRÓ, “El receptari de Manresa y la mort del infant en Jaume, comte d'Urgell (Sigle XIV)”, *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages*, 59 (1913), pp. 305-314 i 360-372. Sobre aquests registres en el cas castellà vegeu la recent aportació de Luis GARCÍA BALLESTER, “La ‘ciencia y el oficio de la botica’”, en preparació per a la *Historia de la Ciencia y de la Técnica en la Corona de Castilla*.

¹⁴³ Vegeu més endavant el capítol dedicat a l'economia.

sive officium melius adiscere poteris (reparem en la consideració d'art respecte a la cirurgia).¹⁴⁴ Semblantment, també els menescals conservarien la literatura específica de la seua matèria mèdica.¹⁴⁵

Sens dubte, una de les grans inversions de futur que podien realitzar les famílies per millorar les aspiracions del llinatge era finançar els estudis a algun membre del grup per a la consecució d'un dels tres títols superiors que es podien obtenir als *Studia*: dret, teologia o medicina. Això no estava, ni molt menys, a l'abast de tothom perquè les despeses que calia fer en el dilatat període en el qual un estudiant assolía un grau —batxiller, llicenciat o doctor— eren elevades. En primer lloc hem d'apuntar per al cas valencià que l'absència d'una universitat fins a la darrera dècada del segle XVI havia d'empènyer per força vers Lleida, les universitats del Llenguadoc —Montpeller i Tolosa—, París o les universitats del nord d'Itàlia —Bolonya, Pavia, Siena, Pisa i Pàdua—, entre d'altres, aquells individus que apostaren per una formació superior.¹⁴⁶ Si bé a Catalunya la presència de la universitat de Lleida i la major proximitat a les universitats franceses solucionava en certa mesura les mancances valencianes, aviat es configuraria l'Estudi General de medicina de Barcelona, concretament l'any 1401. Eren signes inequívocs de la voluntat de les ciutats d'assolir una major llibertat en el plànol educatiu.

Seguint, doncs, aquesta premissa de la instrucció com a factor de promoció social donada pels diversos autors, què sabem dels fills de metges universitaris: seguiren els mateixos passos dels seus pares, cursaren també habitualment estudis de medicina o bé canviaren l'orientació de la seua formació? Per quines carreres, i per tant, per quines universitats apostaven els metges a l'hora d'instruir els seus fills? Ben difícil resulta d'esbrinar aquestes qüestions. Els casos coneguts són escadussers però sempre sembla planar la disjuntiva entre la carrera eclesiàstica i la civil. De fet, clergues i laics estudiaven junts sovint ja que no existien programes docents específics per ambdues vies. L'adopció de l'estat eclesiàstic era en moltes ocasions una estratègia que podia o no materialitzar-se en l'accés als ordes sagrats; l'ambigüitat i el pragmatisme en front de l'estament clerical era absolut. Així, segons les oportunitats que es presentaren al llarg de la vida estudiantil i sobretot gràcies a les gestions paternes, hom podia optar o no per la carrera eclesiàstica.¹⁴⁷ En aquesta línia crec que es pot entendre les diverses referències que es tenen de prestigiosos físics que apostaren per la via clerical per als seus fills des de ben menuts, abans de proposar-se el camí de la

¹⁴⁴ En Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona", § 21, sobretot p. 170.

¹⁴⁵ Lluís CIFUENTES i Carmel FERRAGUD, "El 'Libre de la menescalia' de Manuel Dies: de espejo de caballeros a manual de albéitares", *Asclepio*, LI (1999), pp. 93-127, vegeu especialment la p. 110.

¹⁴⁶ Ni la bona disposició de la burgesia local ni els corrents intel·lectuals del moment, pogueren en els seus diversos intents aconseguir la creació un Estudi General a València. Així els anys 1373, 1399 i 1400 fracassaren tots els esforços del consell, bàsicament per l'oposició del bisbe, decidit a mantenir el seu poder absolut sobre el control del sistema educatiu. El tema ha estat estudiat en Luis GARCÍA BALLESTER, *Historia social de la medicina*, pp. 26-27 i ÍDEM, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing and learning in fourteenth-century Valencia*, en *Transactions of the American Philosophical Society*, 79, part 6 (1989), pp. 52-53.

¹⁴⁷ Vegeu una àmplia explicació del tema amb exemples referents al cas valencià en José Mª CRUSELLES GÓMEZ, "Los estudiantes de la Valencia preuniversitaria", pp. 22-26.

medicina. La “vocació” anava a dependre, sens dubte, de les oportunitats que es presentaren. Bernat de Figuerola i la seua esposa Elisenda acudiren amb el seu fill *inpuberis*, Bernat, a una capella construïda dins el monestir dels predicadors de Manresa, on s’estava celebrant un capítol de la casa, i demanaren a Romeu d’Area, prior de l’orde esmentada, que el menut Figuerola poguera entrar a formar part de la comunitat. D’entrada tot fa pensar que l’estratègia de futur plantejada pel metge, partia del desconeixement que tenia encara de la capacitat de poder i influència que anava a assolir mesos després, quan s’integrara en la casa reial. A això s’afegia una pietat i devoció religiosa que el matrimoni afirmava tenir a sant Domènec i que els havia fet concebre la promesa que *affectarunt procreare prolem que in servicium Dei laboraret*. No sabem si Bernat va ingressar definitivament al cenobi, i si ho va fer quan de temps hi va romandre. Potser, fins i tot, fou ací on Figuerola jr. va rebre l’educació que el va preparar per després traslladar-se a la universitat on cursà medicina com el seu pare. Però res sabem sobre el jove Figuerola fins la dècada dels vuitanta quan comença a intervenir en els assumptes familiars.¹⁴⁸ També altres físics introduïren els seus brots sota la tutela dels dominics. Així Ramon Isern, de Castelló d’Empúries, nomenà com hereu universal el seu fill Guillem, el qual pertanyia a l’esmentat orde.¹⁴⁹

El desig d’assegurar el futur dels fills i del llinatge, passava en bona mesura per aconseguir la millor posició social. Una part dels metges lletrats recolzaren la carrera mèdica dels fills en el pas temporal per la institució eclesial i l’apropiació, a través de les seues bones relacions amb la monarquia, de béns amb els quals es dotaven les canonges. Aquesta podia ser una bona via d’enriquiment si s’aconseguien posicions amb beneficis o rendes oneroses, com les prebendes pròpies d’aquestes canonges. Simó de Prades, mestre en arts i medicina, i metge reial, havia suplicat al rei pels seus fills Pere i Simó, clergues tonsurats i estudiants de lògica, ciutadans de Tortosa, perquè els concedira la gràcia d’una canongia i prebenda, preferentment en la seu de València, o bé la de Barcelona o Lleida, per al primer, i en la de València, o bé Tarragona o Saragossa, per al segon. Així ho va voler el monarca, quan va intercedir per ells davant el Sant Pare perquè encara que els estatuts, constitucions i costums eclesiàstics establien que devia observar-se un cert nombre de canonges, que semblava estava cobert, aquests pogueren veure’s afavorits amb aquesta dignitat.¹⁵⁰ Al cap i a la fi, l’accés a la canongia demanada l’any 1371 probablement no fou sinó una via d’ingressos per sustentar els estudiants mentre encara residien a Lleida deu anys després.¹⁵¹ Amb tot, el 1383 el rei continuava fent les inquisicions perquè el fill homònim de Simó poguera accedir a una canongia quan quedara vacant un lloc,

¹⁴⁸ AHPM, “Llibre particular de Bernat de Figuerola”, 1330-1392.

¹⁴⁹ Les poques dades sobre aquest individu semblen indicar un poder econòmic i polític elevat dins la comunitat de l’Empordà. No es pot dir res sobre la seua formació acadèmica. Cal remarcar finalment que els seus marmessors eren els caps de les comunitats dels framenors i els dominics, a més de la seua esposa Gueraula (AHPG, *Protocols* [Castelló d’Empúries], Guillem Mallorques, n. 347; 1370, des. 4).

¹⁵⁰ El rei sol·licità aquestes gràcies en dues cartes, una per cada germà, que foren enviades al papa (ACA, C, reg. 1553, f. 3v; 1371, gen 12).

¹⁵¹ ACA, C, reg. 1274, f. 227 (1382, nov. 8).

senyal que les antigues trameses al papa no havien estat ben acollides, o almenys només en part.¹⁵² De fet sembla que el destí final dels fills o, si més no el de Pere, acabà allunyat de l'Església, ja que aquest l'he pogut localitzar l'any 1393 contractat en qualitat de mestre en medicina, per la ciutat de Tortosa —un dels cinc que tenia contractats aquesta ciutat per aquell temps—, per la modesta xifra de 200 s. anuals.¹⁵³ El tercer dels fills de Simó, anomenat Joan, era estudiant de lleis i també rebé les recomanacions reials perquè el capítol de Tortosa el tinguera en compte per a la primera vacant en una canongia.¹⁵⁴ Un cas absolutament paral·lel a l'anterior és el Jaume Ponç. La reina Sibil·la es va adreçar al papa per demanar per a aquest clergue, fill del físic valencià Andreu Ponç, format a la universitat, alguna canongia que poguera quedar vacant a la seu de València.¹⁵⁵ Per què no foren més freqüents aquestes peticions? És que hi havia alguna relació més estreta i major influència per banda d'aquests metges que no en altres casos? Crec que bé podem respondre negativament. Sabem que d'altres metges hi tingueren una major influència i un servei més dilatat i no demanaren aquest tipus de beneficis per als seus fills. Potser fou una necessitat conjuntural imperiosa, després d'un moment de fallida de l'economia domèstica, el que menà aquests individus a voler assegurar per als seus un futur sol·licitant una gràcia al papat, o simplement un camí més dels molts que podien seguir-se en el camí vers una bona formació i una consolidació i millora de la posició social.

Un altre cas significatiu fou el dels germans orfes i tonsurats, Ramon i Pere Torrelles, fills del físic Berenguer de Torrelles. Els seus tutors optaren per la solució habitual: introduir-los en les sendes del clergat per obrir un camí que després podria tombar cap aquesta o altra vocació. Però aquests tampoc no arribaren a concloure la carrera eclesiàstica, i no reberen els ordres sagrats. Sabem que Pere obtindria la llicenciatura en medicina a Lleida, l'any 1376. La protecció reial continuaria fent-se palesa —com havia estat una realitat durant la vida del seu pare i encara després, quan va fer tot el possible per mantenir íntegre el patrimoni del metge—, i als pocs anys de l'obtenció del títol, Pere el Cerimoniós li encarregava l'examinació d'un jueu d'Alcanyís. Però molt més rellevant era el seu nomenament el 29 d'octubre del 1393 com examinador general de tots els jueus i sarraïns que practicaren la medicina al regne d'Aragó, amb la facultat d'imposar penes a aquells que no foren competents i deixar exercir lliurement a aquells que mostraren la capacitat adequada.¹⁵⁶ Desconeixem quins ingressos devia tenir Pere de Torrelles per aquesta tasca i fins on arribà la seua capacitat econòmica i el seu prestigi, però el que sí queda ben clar és la protecció constant del monarca i l'atribució d'un important paper en el control del nombrós personal mèdic que existia format al marge de la universitat, fet inèdit fins aquell moment

---

¹⁵² *Ibid.*, reg. 1281, ff. 54r-v (1383, gen. 1).

¹⁵³ AMT, *Provisions*, vol. XIX, 1392-93, f. 60v (1393, ag. 18).

¹⁵⁴ ACA, C, reg. 1284, f. 23 (1383, juny 23).

¹⁵⁵ *Ibid.*, reg. 1588, f. 54v (1382, ab. 18).

¹⁵⁶ *Ibid.*, reg. 1950, f. 159. Més informació sobre aquesta concessió en *Ibid.*, reg. 2059, ff. 12v-13 (1394, des. 7), i reg. 2050, ff. 177v-178 (1394, des. 7).

en la Corona d'Aragó. La preocupació constant de les autoritats per garantir una assistència de garanties als seus súbdits, gestada des dels inicis del segle, es fa palesa en els documents de nomenament de Torrelles, com en altres preàmbuls de la Cancelleria, on es feia constar que molts homes i dones sense cap permís practicaven l'art de físic, apotecari o cirurgia, quan en realitat els seus coneixements eren insuficients, i ocasionaven greus perjudicis en malalts i ferits, els quals podrien haver estat guarits per persones competents. Tot plegat era considerat un greu dany per als ciutadans de la Corona i per a la "cosa pública" en general.

Mantenir un o més fills durant uns quants anys en la ciutat seu de l'Estudi escollit, es convertia en una autèntica sagnia econòmica. Cal pensar que per a acudir a una universitat de prestigi calia fer, segons els casos, un llarg viatge i després es necessitava el capital que assegurara la manutenció, així com el pagament als professors i el material usat (llibres i material escripturari) en un període temporal que abraçava un mínim de quatre anys. De fet, els fills que cursaven estudis superiors s'incorporaven al món laboral amb un marge aproximat de deu anys de diferència respecte a aquells que es formaven pel sistema de l'afermament. Això no solament privava d'ingressos la família sinó que agreujava les despeses. Bernat de Figuerola jr. va néixer aproximadament el 1363 però la seua primera actuació pública com a procurador del seu pare data del 1380, amb 17 anys complits i encara sense cap titulació. Per primera vegada apareixerà amb el títol de batxiller l'any 1388, quan ja comptava amb 25 anys. Ben bé podem afirmar que si no va assolir mai el mestratge fou per la imperiosa necessitat de tornar a Manresa a fer-se càrrec del patrimoni familiar. Per aquell temps, el seu pare era un envellit i cec prohom que s'havia implicat en moltes bregues al llarg de la seua vida i que no estava ja en condicions de continuar exercint la tasca de cap del llinatge. Era l'hora del relleu i l'any 1390 Figuerola jr. fou emancipat i passà a governar un patrimoni immoble generós cedit pel seu pare. Ja ho veiem, les necessitats de la família, i més quan aquesta restava en perill, estaven per damunt de tot, encara que això no permetera finalitzar el currículum acadèmic.¹⁵⁷

3.2. Assolir els llibres i l'utilitatge mèdic

Les vies que tingueren els practicants de la medicina per aconseguir el material bibliogràfic necessari per a la seua formació i el desenvolupament del seu ofici, foren ben diverses: el traspàs intergeneracional, de pares a fills, o bé a familiars o coneguts, la inversió monetària (la comanda i la compra) i, fins i tot, les vies il·legals com ara el robatori. És lògic que una o altra estratègia estiguera relacionada amb la tradició familiar i les possibilitats econòmiques de l'individu i la seua família. El que sí està molt clar ja des dels inicis del segle és la profunda disseminació o recirculació de manuscrits per tot arreu de la geografia

---

¹⁵⁷ Podem aproximar el naixement de Bernat de Figuerola jr. vers juliol del 1363 quan la seua mare va contractar una dida per alletar-lo (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1363, jul. 3); per a l'emancipació (*Ibid.*, 1390, maig 11).

catalano-aragonesa, fet que va permetre la difusió de les idees en vigor en el món acadèmic entre una bona part del contingent dedicat a l'art de guarir.¹⁵⁸

En el cas dels físics, el traspàs intergeneracional de la biblioteca és una constant i podem citar a tall d'exemple el testament de Sanç del Miracle. Aquest deixà a Bernat, el seu fill major, els seus 21 llibres de medicina, acuradament descrits, així com tots els llibres de gramàtica i lògica, una part dels quals procedien de la biblioteca que li havia cedit el seu germà Miquel. Aquest grup de llibres no mèdics, va ordenar que foren cedits al seu fill Joan, perquè com que Bernat anava a començar a estudiar medicina ja no li eren necessaris. A més, Sanç va preveure que en cas que Bernat morira la biblioteca passaria a mans del següent fill, Joan, i si aquest corria la mateixa sort el beneficiat seria el menut de tots, Miquel.¹⁵⁹ Qui va ser, en definitiva, el que va dedicar-se a la medicina i per tant aprofità aquesta notable biblioteca traspasada entre la família? No hi ha documentació que parli del fill major de Sanç, però en canvi sí hi ha algunes notícies del batxiller Joan del Miracle, contractat per la ciutat d'Alzira l'any 1397, lloc on va arrelar i on acabà els seus dies exercint la medicina.¹⁶⁰

Quan esdevenia que el metge (físic o cirurgià) moria sense descendència masculina buscava un hereu apropiat per al seu patrimoni mèdic. El cirurgià Bernat Soler, il·lustre prohoms de Santa Coloma de Queralt, va ordenar el seu testament entre el 2 de juliol del 1384 i el 19 d'octubre del 1387. En ell va deixar establert un repartiment equànim de diversos béns, incloent-hi tot allò referent a la pràctica de la medicina, entre Joan Llor i Dalmau Esteve, aquest darrer instituït el seu hereu universal. Al primer cedia *libros meos de arte chirurgie et ferramenta et omnia aparamenta artis chirurgie* i al segon, en el cas que volguera fer-se metge, *medietatem dictorum librorum et aparamentorum artis chirurgie*, així com *libros meos artis fisice*. Això sembla palesar que o bé Llor ja havia començat els seus estudis o tenia la clara intenció de fer-ho. Tanmateix, els béns estigueren en mans de Dalmau Esteve, qui era l'hereu universal del cirurgià, i el 19 de novembre del 1391 Joan Llor, ja en qualitat de *chirurgicus*, demanava la part que li corresponia d'aquells. En primer terme exigia 4 mujades de forment, un tros de terra i els llibres i eines de cirurgia que li corresponien segons el testament. Sembla que de tota la demanda només es va fer efectiva la que pertocava a la vessant

¹⁵⁸ Per a la circulació dels textos mèdics i els preus que assoliren a la primera meitat del segle XIV vegeu Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, pp. 87-95.

¹⁵⁹ *Ita quod dicti principiaverit studere super scientia medicinali vel cum non erunt ipsi libri gramaticales et logicales necessarii dicto Bernardo, filio meo, acomodet ipsos Johanni, fratri suo filioque meo, causa in eis adiscendi in quibus omnibus libris supradictis comprehenduntur et nuncuparuntur omnes illi libri quod dictus magister Michael de Miraculo, frater meus [...] michi dimisit seu logavit* (ARV, *Protocols*, n. 2959; 1351, maig 29). Aquesta biblioteca es troba transcrita en la tesi doctoral de Mari Luz MANDINGORRA, *Leer en la Valencia del Trescientos. El libro y la lectura en Valencia a través de la documentación notarial (1300-1410)*, vol. I, Universitat de València, 1990, pp. 80-81, i estudiada parcialment en Luis GARCIA BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, pp. 13-14.

¹⁶⁰ AMA, *Llibres dels actes dels Jurats i Consell*, 03/4, f. 5v (1397, juny 18). Desconec si existeix parentesc entre aquesta família i Pere del Miracle, que exercia com a metge a Xàtiva l'any 1369 (ACA, C, reg. 747, f. 41v; 1369, jul. 10).

mèdica, i encara exceptuant alguns instruments.¹⁶¹ La demanda obeïa al fet que aquest darrer devia haver començat recentment a exercir la cirurgia i tots aquells materials li eren fonamentals. Just al cap d'un any esdevingué un problema entre ambdós personatges que obligà a intervenir la cort el 7 de novembre del 1392 per tal d'efectuar el repartiment dels llibres i els instruments de cirurgia a mitges, tal i com havia previst Bernat Soler en el testament. I és que per aquell temps Dalmau Esteve es trobava finalitzant els seus estudis a Lleida i aquell preuat material mèdic s'havia convertit en un objecte de cobejança per tots dos.¹⁶² Fet i fet, les circumstàncies portaren a ambdós a convertir-se l'un en físic (Dalmau) i l'altre en cirurgià (Joan), i a conviure a Santa Coloma practicant les seues arts. Concretament, el primer seria contractat pel comú el 7 de març del 1399.¹⁶³ El detall del possible enfrontament pel repartiment de l'utilatge mèdic no fou sinó un incident que no enterbolí una bona relació ben palesa en la documentació i que arribà fins a la fi, quan Joan fou nomenat marmessor de Dalmau, juntament amb el seu germà Pere Llor.¹⁶⁴ Per què Bernat Soler escollí precisament aquests dos joves? En condicions normals, si Soler haguera tingut un hereu, la professió i tot l'aparell mèdic haguera passat a les seues mans, però com que això no fou així, malgrat que Soler es casà en dues ocasions, s'hagué de cercar algun candidat adient. A la mateixa vila residia llavors un altre cirurgià que exercia almenys des del 1360, Berenguer de Bufagranyes. Aquest tenia almenys dos fills que aparentment podrien haver estat bons candidats per a aquesta donació. Tanmateix, Bufagranyes no degué veure massa clar el futur dels seus fills a Santa Coloma i afermà amb l'apotecari barceloní Ramon Savall un d'ells. Podríem aventurar com a justificació d'aquestes circumstàncies una mala relació entre ambdós cirurgians com a producte de la competència. Ara bé, no en tenim dades i, sobretot, desconeixem el funcionament dels mecanismes mentals que pogueren empènyer aquells homes a prendre una decisió o un altra. En definitiva, els agraciats, dels quals sabem que eren cosins, bé podien acontentar-se amb el patrimoni rebut. les relacions que pogueren mantenir el carnisser Arnau Esteve, pare de Dalmau, i Joan Llor —individu del qual ho desconeixem tot—, pare del futur cirurgià homònim, amb Soler, resulta un misteri. Segurament l'amistat amb Arnau Esteve degué ser la causa per instituir el seu fill com a hereu universal. En canvi, en el cas de Llor, sembla simplement que fou l'interés mostrat pel jove en la cirurgia i els seus incipients estudis, el que va moure l'il·lustre prohòm a fer-li lliurament d'una part dels seus béns.

---

¹⁶¹ S'exceptuava: "I stog d'argent *in quo habet* [...]sores *minutos de argento* en .I. mànech, e .I. obredor d'uyl, e dues lancetes, la una de [...] e l'altre ab lo mànech de bara" (AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 4017, f. 190).

¹⁶² La decisió de la cort en *Ibid.*, n. 4018, ff. 67-68: *viso testamento... et recepto iuramento per dictum Dalmatium Stephani... quod ipse vult et intendit esse medicus prout possibile sibi ex potestate... declaro dictos libros de arte chirurgie et ferramenta et omnia apparamenta artis chirurgie predicta fore dividenda et quod debet dividi sive partiri inter dictos Johannem Lor et dictum Dalmatium, medium per medium, facta legitima compensatione de uno libro cum alio, et de aliis rebus continentis in dicto legato*. Sobre la dada de l'estudi vegeu *Ibid.*, n. 4019, ff. 12v-13v (1393, set. 3).

¹⁶³ *Ibid.*, n. 3919, ff. 29v-30.

¹⁶⁴ Al capdavant, ambdós participaren plegats com a testimonis en diversos documents (*Ibid.*, n. 4037, 18v-19v; 1408, set. 2).

La via de l'adquisició del material mèdic de primera mà degué estar a l'abast de molt pocs, per això és més lògic que trobem compres en encants (vegeu més endavant els quadres 3 i 4), on el material bibliogràfic podia experimentar una davallada important del seu preu original, o bé a propietaris que bé perquè tinguen una situació econòmica dolenta o simplement perquè es vulguen despendre d'un material que no els és ja útil, decideixen la seua venda; les raons, en definitiva, escapen a la nostra percepció. Per exemple, Pere Colomer, batxiller en arts, veí de Castelló d'Empúries va comprar a un apotecari del mateix indret *quadam libro medicine vocato Commento*, per 50 s.¹⁶⁵ En el cas dels estudiants potser, superats els primers anys d'aprenentatge d'arts, es desprenien dels llibres que havien usat i en reclamaven d'altres quan arribaven els estudis de medicina. Així s'explicaria que Bernat Safont, un estudiant de medicina de Lleida, haguera nomenat procurador seu Joan Llorenç, estudiant de Dret Canònic a la mateixa ciutat, perquè exigira al cirurgià, també estudiant de Lleida, Berenguer de Banyeres, dos comentaris de Sant Tomàs sobre la *Física* i la *Metafísica* d'Aristòtil i un més sobre *Questiones logicales et naturales*, que li havia encarregat que els venguera, així com que li demanara el seu exemplar dels *Anforismorum* d'Arnau de Vilanova, que li havia deixat perquè el copiara.¹⁶⁶ Cal dir que a mesura que es genera una forta demanda de textos no es pot produir en un temps ràpid una resposta satisfactòria i per això caldrà el concurs de personatges que no tenen per ofici l'escriptura, sinó que procedeixen del mateix àmbit, cultura, i en alguns casos com l'esmentat, la professió, que els comendataris de llibres, i que són gent que fa la tasca de copiar llibres per aconseguir uns ingressos extra.¹⁶⁷ Molts procedeixen dels estrats mitjans i baixos de la societat. Altres estudiants recorregueren a la comanda, document del qual ja s'ha esmentat admetia una ductilitat i permetia una quantitat de tràmits força àmplia. Així Andreu Sabenc, batxiller en medicina, oriünd de Peralada i habitador de Castelló d'Empúries, va rebre en comanda durant un any de Pere Oliver, també batxiller en medicina i veí de Peralada, tres volums compostos per distints llibres de medicina que tenien un valor estimat de 270 s., un preu força elevat.¹⁶⁸ Oliver va descriure acuradament aquests volums amb tot el seu contingut, sobretot el que tenia un caràcter miscel·lani, per tal que no hi haguera cap problema d'identificació o frau en el moment de la seua recuperació. La cessió temporal d'aquests llibres degué comportar algun tipus de benefici econòmic que dissortadament el document no posa de manifest, però que atenent a la naturalesa de la comanda cal suposar. D'aquesta manera un podia fer negoci amb la seua biblioteca i aconseguir uns ingressos amb la cessió d'un material que temporalment no li era útil.

¹⁶⁵ AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], Pere Despujol, n. 239, 1359 (1359, set. 18).

¹⁶⁶ Transcrit en Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona", § 71 (1390, set. 3).

¹⁶⁷ Armando PETRUCCI, "Escribir para otros", en A. PETRUCCI, *Alfabetismo, escritura, sociedad*, Barcelona, 1999, pp. 105-116.

¹⁶⁸ AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], Ramon Hortal, n. 269, 1347, ff. 107-108 (1347, set. 13).

No hi ha dubte, tanmateix, que fer la despesa onerosa de comprar un llibre devia ser una càrrega feixuga per a l'economia d'alguns d'ells, i hom fins i tot optà pel robatori a l'hora de fer-se amb aquesta literatura científica. Almenys així es desprèn del cas d'un barber anomenat Jaume qui hagué de fer una composició amb el veguer de Barcelona “delat que li és stat trobat en son poder .I. libra lo qual era stat emblat e no poch mostrar de qui l'avia haüt”.¹⁶⁹

3.3. El servei domèstic i el sistema d'aprenentatge obert

L'afermament fou el mecanisme contractual mitjançant el qual s'adquirien els coneixements propis dels oficis de caràcter artesanal a través de la transmissió que en feien els mestres als macips o macipes, aprenents o afermats. Aquests infants i joves d'entre sis i vint anys aproximadament, abandonaven la llar originària per passar a establir-se en la casa del nou patró on residirien durant un període variable segons els casos, però que en qualsevol cas copsaria els tres anys, açò és, el mínim indispensable per assolir els coneixements necessaris i establir-se individualment fundant un nou negoci, o bé en el cas de les xiquetes per a obtenir el dot necessari per accedir al matrimoni. L'aprenent s'obligava a contribuir al servei domèstic i a l'ajuda en l'ofici amb una submissa obediència, i a canvi rebia vestit, allotjament, manutenció, aprenentatge de l'ofici —encara que no sempre—, i en ocasions molt concretes també de les lletres, i un salari final que oscil·lava bastant segons els casos. Fins que el xiquet assoliria amb el temps una competència professional fonamental per a l'ingrés en el món adult, les tasques que anava a realitzar en favor del seu amo, ultrapassaven l'àmbit professional en gran mesura. La nomenclatura amb la qual eren considerats aquests aprenents era tan diversa (*nunci*, *scutifer*, *famulus* o *mancipium*) com també l'amplitud de les funcions que desenvolupaven tots ells. I és que, com s'indicava als documents, els afermats s'obligaven *pro servendo vobis in dicto officio et omnibus mandatis vestri licitis et honestis die et nocte*. De vegades, però, es preferí contractar un servent pròpiament dit que actuara en tasques molt concretes però que no tenia com a contrapartida l'ensenyament de l'ofici. Hi ha tres casos localitzats amb físics de Barcelona. David Averrut, de divuit anys i procedent de Carmona, al regne de Castella, s'afermà amb Mossé Caravida durant tres anys per tal d'aprendre lletra en hebreu i servir-lo, sense obtenir cap salari a canvi. En segon lloc tenim el cas de Bernat, d'onze anys i oriünd de Mallorca, afermat per la seua mare Guillamona amb Pere Roca, per un període de dos anys, perquè aprenguera lletres i el servira, sense cap remuneració afegida.¹⁷⁰ També, Pere de Montblanc contractà durant un any Guillemó Domènec, procedent de Morella, *pro nuncio et serviciali*

¹⁶⁹ ACA, RP, n. 1547, ff. 28r-v (1370, juny 12). Un altre cas de robatori en llibres de medicina és esmentat per McVAUGH a Tomàs Anglès de Lleida (*Medicine before the plague*, p. 91, nota 91).

¹⁷⁰ Ambdós casos estan transcrits en Josep HERNANDO, “L'ensenyament a Barcelona”, § 35 (1374, feb. 2) i 48 (1381, set. 30) respectivament. Possiblement, el fet que no s'afegira un salari estiga relacionat amb el fet que s'estalviaven així el preu de l'escola i obtenien a canvi un capital en formació que els seria de gran utilitat en el futur.

vestro. El metge li prometé a canvi un salari de 80 s. i a més *docebo vobis legere et scribere*.¹⁷¹ Possiblement això s'haja de posar, d'una banda, en relació amb la importància concedida pels metges a l'educació i la seua tendència a oferir-la a tots els qui depenien d'ells, i, d'altra, amb la manera oficial d'accedir a la professió de físic, que era la de la universitat. Altrament Montblanc, si és que realment podem atribuir-li una formació universitària, haguera anat en contra dels ideals ben assentats en l'època. Com veiem, el contracte d'afermament canalitzà freqüentment l'arribada de nous integrants a les llars de sanadors, alguns amb una procedència llunyana. Tanmateix, la independització final d'aquests mossos resulta impossible d'esbrinar atés que l'abast cronològic d'aquest estudi és insuficient per capir el seu futur desenvolupament en l'ofici. Caldria continuar una recerca sistemàtica de la documentació durant el Quatrecentes per calibrar quins van estar els resultats d'aquests afermaments tant en el plànol econòmic com en el social. S'establiren aquests mossos en el seu propi obrador o per contra tornaren als seus llocs d'origen o es desplaçaren a altres ciutats?

Per il·lustrar les característiques que va presentar aquest sistema d'aprenentatge en el grup dels futurs practicants de la medicina, analitzaré el cas de la ciutat de Barcelona entre els anys 1350-1386, tot afegint alguns comentaris sobre d'altres llocs.¹⁷² L'inici de les relacions entre aquests aprenents i els seus mestres comença amb la vinculació contractual. Tanmateix, s'ha de buscar l'evolució d'aquesta entesa en altres fonts, concretament les judicials, que a més donen clar testimoni de l'existència d'altres afermaments que no es poden localitzar en els protocols notariais i ens ajuda a prendre-li el pols a la convivència quotidiana entre l'amo i l'aprenent. Crec que la riquesa documental de la ciutat més important de la Corona aconsella la seua utilització com a model. Així he localitzat trenta-sis contractes d'afermament distribuïts professionalment de la següent manera: tres amb físics, vint-i-cinc amb apotecaris, set amb barbers o cirurgians i un amb menescal. En primer lloc cal dir que, a banda de les mancances documentals, aquestes xifres es corresponen amb les proporcions de practicants localitzades en aquesta època i també amb les necessitats professionals de cadascun d'ells, com veure'm. Cal tenir present que la seua relativa escassetat es pot deure també al menor volum que les professions ací abordades representen en el conjunt de les activitats econòmiques que es realitzen a les ciutats.¹⁷³

¹⁷¹ AHPB, Guillem d'Orta, "Manual", 14-I-1366/22-IX-1366, ff. 218v-219 (1366, set. 1).

¹⁷² Per a la primera meitat del segle es pot consultar l'estudi sobre els detalls dels contractes d'afermament realitzats a partir dels protocols de l'arxiu capitular per Josep BAUCCELLS, "L'estament dels aprenents dels segles XIII i XIV, segons els contractes notariais de Barcelona", *EHDAP*, VI (1978), pp. 85-142. El document 1 transcrit en l'Apèndix d'aquesta obra —datat el 8 d'octubre de 1338—, es refereix a l'afermament entre Francesc Poal, veí de Manresa, i l'apotecari Joan Garcés, per dos anys. Per al cas jueu pot veure's J. M. MADURELL, "La contratación laboral judaica y conversa en Barcelona (1349-1416). Documentos para su estudio", *Sefarad*, XVI (1956), pp. 33-71 i XVII (1957), pp. 73-102.

¹⁷³ Aquesta hipòtesi és suggerida en el cas dels notaris per José M^o CRUSELLES, *Comportamiento social*, p. 48.

QUADRE 2
AFERMAMENTS A BARCELONA

Data	Afermat	Afermant	Ofici afermant	Procedència	Afermador	Ofici	Remuneració	Anys
9-12-1360	Antoni Guerau	Guillem de Cantallops	escrivà	Tarragona	Guillem Colomer	B	aprenentatge i manteniment el primer any	6
6-2-1364	Pere D'Ortis	ídem		Castelló d'Empúries	Guillem de Casals	B	aprenentatge i 100 s.	4
18-2-1365	Francesc	Berenguer Voltreia		Manresa	Bartomeu Ros	A	aprenentatge	4
1-9-1366	Guillem Doménech	ídem		El Portell (Morella)	Pere de Montblanc	F	manteniment; ensenyarà a llegir i a escriure	1
12-5-1367	Berenguer Planella	ídem		Girona	Francesc de Casals	B	aprenentatge; manteniment; 160 s.	1
30-7-1367	Joan d'Aranga	ídem		Saragossa	Francesc Canes	A	manteniment	4
?	Pere Lloberola	ídem			Bartomeu Sestries	A		
?	Pere Coll				Francesc Mateu	B		
?	Jaume Colomer				Simonet	B		
6-9-1371	Salomó Asbili	familiars diversos		Barcelona	Jacob Andalf	F	manteniment	1
18-1-1371	Berenguer Folquer	ídem.		Sant Cugat del Vallès	Nicolau Bassa	A	aprenentatge i manteniment	2
10-3-1373	Miquel Nadal	Ramon Nadal	menescal	(il·legible)	Francesc Resclosa	F-MN	aprenentatge; manteniments i 80 s.	2
12-3-1373	Joan	Guillem Pera	lambardus	Barcelona	Miquel Tosell	A	aprenentatge i manteniment	5
28-3-1373	Pere Bosch	Pere Bosch	apotecari	Solsona	Esteve Satorre	A	aprenentatge, manteniment i 80s.	2
30-3-1373	Jaume de Montornés	Jaume de Montornés	rector	Castellnou	Nicolau Bassa	A	aprenentatge i manteniment	3
27-5-1373	Salvador Sabater	Salvador Sabater	apotecari	Barcelona	Nicolau Bassa	A	aprenentatge, manteniment i 80 s.	2
30-5-1373	Llorenç Safont	ídem		Càller	Esteve Satorre	A	aprenentatge, manteniment i 200 s.	2
8-11-1373	Antoni Bages	ídem			Francesc Riera	A	aprenentatge	2
16-11-1373	Joan Pujol	ídem	apotecari	Igualada	Simó Major i Nicolau Bassa	A	320 s.	1
6-4-1374	Pericó de Déu	Pere de Déu	mercer	València	Bartomeu Querol	A	aprenentatge i manteniment	3
24-10-1376	Jeroni Pujol	ídem		Sant Cristòfol Dusai	Berenguer Planella	B	aprenentatge, manteniment i 120 s.	1
26-1-1379	Joan	Pere Ribera		Cervera	Esteve Satorre	A	aprenentatge, manteniment i 120 s.	2
23-2-1379	Bartomeu Ribera	Pere Ribera			Antoni de Soler	A	aprenentatge, manteniment i 80 s.	2
8-11-1379	Bartomeu Vicent	ídem		Tortosa	Francesc Canes	A	aprenentatge i manteniment	2
31-12-1380	Guillemó	Guillem Barrera		Girona	Llorenç Bassa	A	aprenentatge i manteniment	4
4-1-1381	Guerau de Fluvià	ídem		Tàrrrega	Nicolau Bassa	A	aprenentatge i manteniment	3
16-7-1381	Berenguer	Pere Bas	corredor públic	Barcelona	Llorenç Bassa	A	aprenentatge i manteniment	3
19-7-1381	Guillemonet	Guillem Proles		Tarragona	Esteve Satorre	A	aprenentatge i manteniment	
30-9-1381	Bernat	Guillamona		Mallorca	Pere Roca	F	aprenentatge lectura i escriptura	2
28-4-1384	Bernat	Berenguer Olofre		Lleida	Guillem Pujol	A	aprenentatge, manteniment i 120 s.	2
31-10-1384	?	Bartomeu Ribera (pare)		Cervera	Miquel Tosell	A	aprenentatge, manteniment i 100 s.	3
16-5-1385	Bartomeu Carcases	ídem		Tarragona	Guillem Pujol	A	aprenentatge, manteniment i 160 s.	1
6-11-1386	Pere Servent	ídem.		Mallorca	Pere Sitjar	B	aprenentatge, manteniment i robes	3

Respecte dels afermats, únicament en sis casos procedeixen de la mateixa ciutat de Barcelona. La gran majoria, per tant, arriben de fóra, de ciutats d'arreu del Principat com Tarragona, Tortosa, Igualada, Manresa, Girona, Cervera, etc., i d'altres regnes de la corona: Aragó (1), Sardènia (1), València (2), Mallorca (2) i fins i tot de Castella (1).¹⁷⁴ Segurament es tractava de fills de pares pagesos i artesans amb pocs recursos que els enviaren a la gran urbs en busca d'uns ingressos complementaris per a la família i una eixida laboral futura. Ells palesen els símptomes de l'emigració rural cap a la ciutat i la recerca d'un ofici digne i productiu en capital social i prestigi. Això no obstant, és difícil de precisar, perquè en la majoria dels casos desconeixem la professió del pare del xiquet afermat. Quan aquesta és coneguda arribem a la conclusió que els fill són afermats amb individus d'igual o superior estatus professional. Així en la majoria dels casos els pares dels afermats són artesans, corredors i individus que comparteixen professió amb l'afermant. En aquest darrer cas, sembla bastant clara la inferior categoria dels primers, que encara resulta més òbvia quan són veïns d'altres llocs menors i que condueixen els seus fills a afermaments en la gran ciutat. I és que aquesta genera un poderós atractiu per a molts que hi veuen un medi amb possibilitats per a superar el seu estatus. Per exemple Berenguer de Bufagranyes era un cirurgià de Santa Coloma de Queralt amb molt bona situació dins la comunitat. Perquè hauria de decidir gestionar l'afermament del seu fill amb l'apotecari de Barcelona Ramon Savall, quan la seua situació a la vila sembla bastant falaguera?¹⁷⁵ Un cas significatiu de progrés social fou el de Jaume Tresserres. Aquest arribà l'any 1370 a Manresa procedent de Cardona per afermar-se amb el també apotecari Bernat de Salesnoves. Però l'afermament no era òbviament per aprendre l'ofici, sinó que servia per assalariar-se, si atenem a que el contracte era d'un any i amb una remuneració de 22 fl. En definitiva, tal i com resa al document, *cum stando vobiscum et servendo in operatorio vestro apothecarie et ipso officio apothecarie utendo prout melius et utilius potero ad comenda vestri*. Ara bé, el contracte seria renovat successivament i el 1375 Salesnoves reconeixia deure-li 246 s. a Tresserres, qui *mecum longo tempore permanistis quod michi desservistis bene et fideliter per totum tempus quo michi fuiste*. Encara un any després rebria una soldada i a partir d'aleshores sembla que, previsiblement, es podria establir per compte propi.¹⁷⁶ A partir d'aquell moment el seu progrés degué ser meteòric, possiblement gràcies al suport del seu patró i la consolidació econòmica i social amb un bon matrimoniu, perquè ja l'any 1383 era considerat prohoms i el 1391 s'encetava un protocol —dissortadament en mal estat de conservació— dedicat a la família Tresserres amb data límit l'any 1451. Amb tot, la situació d'aquest apotecari mostra els límits del progrés, sobretot per algú arribat de fora, ja que el seu patrimoni als inicis del Quatrecentes era el

¹⁷⁴ A València hi ha símptomes molt semblants. Així trobem afermats procedents de llocs tan allunyats com Morella (Guillem Gener aferma el seu fill durant tres anys amb l'apotecari Joan Domínguez. ARV, *Protocols*, n. 2448; 1379, set. 3) o Gandia (Berenguer Contesa és afermat amb l'apotecari Bernat Godall. *Ibid.*, n. 2805; 1372, nov. 22).

¹⁷⁵ AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 4001, f. 174v (1387, set. 10).

¹⁷⁶ Les dades sobre aquests contractes poden veure's en AHPM, "Llibre particular de Pere de Vilar", 1354-1415, (1372, gen. 21; 1375, ab. 13; 1376, juny 7).

més humil de tots els apotecaris coneguts a la capital bagenca. Crec que en un medi reduït i tan fortament competitiu com el manresà aquest nouvingut es pogué fer un lloc gràcies al poder que en la segona meitat del segle XIV tenia el seu patró, Bernat de Salesnoves. Activitats polítiques —sotsbatlle i recaptador d'imposicions— i econòmiques diverses —préstec, terres, etc.—, ens el mostren com un ciutadà amb forta ascendència local i que, seguint la tònica que analitzarem en el capítol següent, faria tot el possible pels seus subordinats. Més encara si després d'un llarg període de servei s'establien vincles més profunds que ultrapassaven el moment de l'aprenentatge i la contractació assalariada.¹⁷⁷ És possible copsar aquest progrés familiar en el matrimoni concertat entre Llorenç de Tresserres, apotecari, presumiblement fill de Jaume, amb Violant, la filla menuda de Bernat de Figuerola jr. un dels personatges més notables de la vila. Malgrat casos com aquests on l'afermat procedeix d'un nucli extern al lloc on es produeix l'afermament, aquest mecanisme contractual no sol constituir-se com una eina d'ascens social per a les classes mitjanes que cohabitaven en la mateixa ciutat, perquè cadascú posa a servir el seu fill en casa de gent propera socialment i, a tot estirar, la mobilitat és mínima.

Pel que fa al temps de durada dels contractes, en divuit casos els afermats van romandre entre un i dos anys en l'aprenentatge, dotze entre tres i quatre i únicament tres ho feren entre cinc i sis. El primer que crida l'atenció d'aquestes xifres és l'abundància de contractes de curta durada. L'objectiu i el profit de l'afermat era en teoria, com explicita el formulari documental, l'aprenentatge de l'ofici (*addiscendum officium vestrum*), l'obtenció d'algunes robes i, excepcionalment, una petita suma de diners —en tretze ocasions— i l'obligació per part del mestre d'ensenyar el macip a llegir i escriure —únicament en quatre casos. Ara bé, sota un formulari estandarditzat i que havia arrelat profundament en la societat urbana de l'època, s'amagaven altres realitats. Quan un home de fora de Barcelona s'afermava sense la presència paterna o tutorial per romandre amb el patró un o dos anys i, a més, percebent una soldada que superava els 100 s. anuals, cal pensar que l'objectiu era únicament obtenir la provisió alimentària i el vestit, és a dir, les necessitats mínimes que bé assegurava el contracte, i a més una mica de diners, perquè cal pensar que de l'ofici no es podria assolir el coneixement profund en un període de temps tan breu. Així quan Jeroni Pujol, oriünd de Sant Cristòfol Dusai, que tenia entre 20 i 25 anys, s'afermava durant un any amb Berenguer de Planella per aprendre l'ofici de barber, no sembla que hi haguera més objectiu que l'obtenció dels 120 s. promesos, de no ser que pensem que haguera estat afermat anteriorment i estiguera ara en disposició de completar amb Planella la seua formació compartint amb aquest el treball de l'obrador.¹⁷⁸ Això encara es feia

¹⁷⁷ José Mª Cruselles ha posat de manifest aquest tipus de relacions en el món notarial valencià (*Comportamiento social*, pp. 57-58.)

¹⁷⁸ D'aquest afermament cal destacar dos aspectes. D'una banda que el fiador d'aquest afermament fou el barber Simó de Guardiola. D'altra banda cal cridar l'atenció sobre el fet que Pujol s'obligava a seguir el seu mestre tant per terra com per mar, la qual cosa ens parla de la dedicació complementària de Planella com a barber de galeres (AHPB, Pere Martí, "Llibre XXXV", 23-VIII-1376/9-XII-1376, ff. 59r-v; 1376, oct. 24. Transcrit a l'Apèndix, § 19). Sobre la pràctica mèdica dels barbers en les galeres de la

més clar quan, a més, l'afermat ja era reconegut en possessió de l'ofici. Així Joan Pujol, de qui es diu era apotecari, s'afermà durant un any amb dos apotecaris, el barceloní Nicolau Bassa i el saragossà Simó Major, a canvi de 320 s., el salari més alt que he pogut localitzar en un afermament.¹⁷⁹ La contractació de curta durada, s'ha de posar en relació des de l'òptica de l'afermant amb necessitats purament conjunturals —més feina, absència obligada de l'obrador, etc.— i des de la perspectiva de l'afermat amb la necessitat transitòria, després d'haver arribat a un lloc nou, especialment en el cas de la gran ciutat, d'aconseguir una ocupació mentre es reuneix un diner que possibilita l'establiment propi, cosa ben difícil atenent als salaris obtinguts. Casos com el de Bernat de Sard, oriünd del comtat del Bearn, instal·lat a partir del 20 d'octubre del 1390 a Vilafranca del Penedés, en serien un exemple. Aquest nouvingut s'afermà amb Berenguer Planes per un any *ad servendum vobis a dicto officio* per 14 fl.¹⁸⁰ No sabem massa coses sobre la posició social d'en Planes, a banda que posseïa algunes terres i que el 13 d'agost del 1393 es va comprometre davant notari a no jugar als daus durant cinc anys, però potser per aquell temps Sard ja no hi era a Vilafranca per compartir els esplais del seu patró.¹⁸¹ Possiblement alguns sanadors procedents de la ruralia es convertirien en una mà d'obra temporal dels obradors més reeixits i consolidats en les comunitats urbanes d'arribada i mai s'establirien per compte propi. Però això són hipòtesis a les que no podem contestar a hores d'ara.

L'afermament proporcionava una mà d'obra molt important per als sanadors, especialment en el cas de grans negocis com els dels apotecaris. En funció del grau d'activitat desenvolupada en un obrador s'acollien més o menys mossos afermats. Per exemple, un apotecari del prestigi d'Esteve Satorre, vinculat a la casa reial, havia de mantenir una força de treball important i entre 1373 i 1381 tingué sempre afermat un mosso: el 28 de març de 1373 era afermat Pere Bosc durant cinc anys, el 26 de gener de 1379 Joan Ribera, per dos anys, i el 23 de febrer de 1381 Guillamonet Prolos. No obstant això, dos mesos després del primer afermament contractava per dos anys Llorenç Safont, símptoma inequívoc de la bona marxa del negoci i la necessitat de més força de treball.¹⁸² Efectivament, per als grans apotecaris del moment aquesta mà d'obra sembla ser fonamental. Vegem sinó el cas dels Bassa. Nicolau va afermar durant l'any 1373 els joves Berenguer Folquer, Jaume Muntornès i Salvador Sabater, per 2, 3 i 2 anys respectivament. Anys després, el 4 de gener de 1381, contractà Guerau de Fluvià per tres anys.¹⁸³ Per la seua banda Llorenç Bassa afermava el

---

Corona d'Aragó és ben interessant el treball de Lluís CIFUENTES, "La medicina en las galeras de la Corona de Aragón a finales de la Edad Media: la caja del barbero y sus libros", *Medicina & Historia*, 4 (2000), pp. 1-16.

¹⁷⁹ AHPB, Ramon de Massana, "*Duodecimum manuale*", 27-XII-1372/24-XII-1373, f. 132 (1373, nov. 16).

¹⁸⁰ AHCVP, *Protocols*, Anònim, "*Liber notularum*", 1390.

¹⁸¹ *Ibid.*, Pere de Comallonga, XLIX-1, 1393.

¹⁸² Els quatre contractes es poden trobar en: AHPB, Ramon de Massana, "*Duodecimum manuale*", 27-XII-1372/24-XII-1373, ff. 43v i 67; AHPB, Berenguer Escuder, "*Manuale*", 29-XII-1378/12-XII-1379, f. 8v; AHPB, Berenguer Escuder, "*Quartum Manuale*", 31-XII-1380/24-XII-1381, f. 55v.

¹⁸³ AHPB, Ramon de Massana, "*Duodecimum manuale*", 27-XII-1372/24-XII-1373, ff. 13, 46, 72v i 132. Cal remarcar el cas de Salvador Sabater, ja que el seu pare homònim era apotecari de la mateixa ciutat. Aquest afermament s'ha de posar en relació amb el

31 de desembre de 1380 Guillem Barrera per quatre anys i un any després Berenguer de Bas per tres.¹⁸⁴ La convivència de diversos mossos en les llars de tots aquests apotecaris que treballaven per a la casa reial o n'estaven vinculats, no es fa gens estranya.¹⁸⁵ De fet, la demanda de la cort de productes d'apotecaria era importantíssima i a més calia atendre els clients de la ciutat. En definitiva, aquests obradors podien convertir-se en autèntiques petites empreses amb una capacitat laboral significativa i tots aquests individus contractats permetien a l' "empresari" al cap ampliar el camp d'acció, en definitiva l'oferta al mercat.

Els menescals foren segurament el grup que més necessità d'una força de treball suplementària constant i difícilment en trobarem cap que no vaja acompanyat d'un servent, perquè la manipulació d'animals voluminosos com eren els equins, els pacients més habituals als quals guarien, i l'abundància de feina, obligava el menescal a captar els serveis d'ajudants, tal i com sovint ens ho il·lustren les miniatures dels manuscrits conservats.¹⁸⁶ Com ara, al-Azrac Hubeyt, portava la ferramenta del menescal Abrahim Abenxoa en un viatge en que aquest acompanyà al rei des de València a Tarragona i Faraig de Bellvís comptava amb els seus *nuncii sive scutifferi*, pels quals sempre cobrava en les quitacions que li feia el tresorer reial.¹⁸⁷ També els ferrers-menescals embarcats en la campanya de Mallorca, Domènec i Joan de Morell, de València i Saragossa respectivament, anaven acompanyats *cum duobus famulis ad suum aptis officium*.¹⁸⁸ Eren macips afermats? Resulta difícil de precisar. Els contractes d'afermament amb menescals, tot i la seua presència des de les acaballes del segle XIII, són molt poc freqüents. Com veurem més endavant, els menescals varen recórrer amb més assiduitat als esclaus que als afermats.¹⁸⁹

---

viatge que Sabater hagué de realitzar durant aquest any a Sardenya per servir el rei. Possiblement en aquest cas, es va preferir que el fill no aturara la seua formació i el pare decidí completar-la amb un apotecari tan reeixit com Nicolau Bassa, també vinculat a la cort (ACA, C, reg. 768, ff. 97v-98; 1373, maig 12).

¹⁸⁴ AHPB, "Berenguer Escuder, *Quartum Manuale*", 31-XII-1380/24-XII-1381, ff. 3 i 55.

¹⁸⁵ Cal dir d'entrada, que he suposat el vincle familiar entre els tres apotecaris d'aquest cognom, tot i que no hi ha cap dada documental que ho ratifique. Nicolau Bassa havia obtingut el privilegi de familiar del rei el 12 d'agost de 1383 (ACA, C, reg. 1687, f. 160v). Anteriorment Guillem Bassa havia obtingut la *familiaritas* per mà de la reina Elionor el 12 de juliol de 1363 (*Ibid.*, reg. 1571, ff. 154v-155). Llorenç, que havia actuat esporàdicament per a l'infant (ACA, RP, ER, n. 918, f. 61) fou cridat pel rei en la campanya de 1384 juntament amb els apotecaris Esteve Satorre i Pere Safont (ACA, C, reg. 1107, ff. 15-16v).

¹⁸⁶ Així ens ho indiquen les quitacions ordinàries efectuades pel Mestre Racional als menescals reials on s'hi troben provisions d'un o dos homes ajudants d'ofici. En l'expedició a Mallorca de 1343 participaren nou menescals, dels quals tres portaven tres ajudants i altres dos únicament un parell (Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval: La sanitat i la participació dels seus professionals en les expedicions militars de la Corona d'Aragó, 1309-1355* [tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993; publ. en microfites; Bellaterra, 1995], p. 221). Poden veure's imatges de l'acció mèdica del menescal sobre els equins amb els seus ajudants en el manuscrit únic del *Libro de menescalia e de albeyteria e fisica de las bestias* de JUAN ÁLVAREZ DE SALAMIELLAS. Sobre aquesta obra vegeu Cesáreo SANZ EGAÑA, *Noticias acerca de la medicina de los animales en la España cristiana de la Edad Media*, Madrid, 1935.

¹⁸⁷ ACA, RP, ER, reg. 857, f. 110v (1347, maig 18); ACA, C, reg. 1566, ff. 44r-v (1356, març 5).

¹⁸⁸ ACA, C, reg. 1406, f. 4 (1343, març 26).

¹⁸⁹ L'únic afermament trobat durant aquesta època és el de Miquel Nadal, fill del menescal Ramon Nadal, que va ser afermat amb Francesc Resclosa, ferrer de Barcelona per aprendre l'ofici durant dos anys, amb una soldada final de 80 s. (AHPB, Ramon de Massana, *Duodecimum manuale*, 27-XII-1372/24-XII-1373, f. 36v; 1373, març 10). A hores d'ara és difícil precisar si aquesta absència d'afermaments és producte de la informació que ens forneix la documentació conservada o si bé es degué a factors socials, com ara una possible dificultat de trobar qui estiguera disposat a treballar en una feina que podia resultar bastant dura i desagradable.

Pel que fa als barbers i els cirurgians la situació resulta més complexa. José Mª Cruselles, que ha estudiat el tema dels afermaments a la ciutat de València en les últimes dècades del Trescents, remarca que la medicina fou una de les professions que garantien en major mesura l'accés a posicions superiors de reconeixement social, juntament amb els oficis vinculats als serveis i la distribució, per les possibilitats d'enriquiment que aportaven.¹⁹⁰ Manté que la cirurgia conservava l'aprenentatge domèstic amb diferències importants dels barbers. Segons aquest, el servei domèstic s'estava desvinculant de l'aprenentatge a finals de segle; des d'aleshores l'aprenent es limitava a aprendre i el servent a les tasques que li eren pròpies. D'aquesta manera els afermats eren els seus mateixos fills o bé parents o personatges de condició similar als afermants, mentre que els criats eren reclutats en àmbits més pobres, i per això eren normalment dones. A la fi del segle XIV ser metge i cirurgià, com també notari, comportava un nivell suficient de prestigi com perquè el seu aprenentatge fóra cobejat. D'aquesta manera l'escola de primera i segona ensenyança, complementada amb la pràctica amb el mateix pare o un parent o amic, acordat de forma verbal, degueren substituir el clàssic contracte d'aprenentatge, que perdé el seu valor de promoció social. Tal vegada l'afirmació siga agosarada per al nostre cas si tenim en compte que es basa únicament en un exemple. Es tracta de l'afermament de Jaume Bernat amb el cirurgià Jaume Torregrossa durant quatre anys. Per contra del que era habitual, els familiars del macip es comprometeren a pagar 120 s. anuals al mestre. No obstant això, la idea resulta suggeridora si atenem l'empenta aconseguida per la cirurgia dins l'àmbit universitari i el prestigi social assolit pels cirurgians amb formació mèdica.¹⁹¹ L'escassetat d'aquest contractes i les alteracions de les clàusules habituals podrien induir a pensar en aquests canvis en les condicions de l'aprenentatge. En canvi, els set contractes d'afermament amb barbers de Barcelona i els quatre que he pogut localitzar a València posen de manifest que les seues condicions romanien idèntiques a les que havien estat habituals durant tot el segle. Aventurar una desvinculació entre els barbers i els cirurgians a la fi del segle, com apunta Cruselles, està lluny de la realitat perquè durant ben entrat el segle XV les tasques pròpies de la cirurgia continuaven sovint en mans dels barbers, els quals tot al llarg d'aquesta centúria i també durant la següent, alternaven en la documentació la denominació de *barbitonsor* i de *cirurgicus* o s'identificaven amb totes dues, si bé alguns acabaven intitulant-se només amb la segona.

Resulta difícil precisar amb quina celeritat i amb quines condicions i mitjans es produïa l'ensenyament en els obradors de cada ofici. Per al mestre aquesta era una inversió productiva a mitjà termini perquè passat el període de l'aprenentatge aquesta era una mà d'obra qualificada molt productiva i que exercia una autèntica tasca amb rendiments palpables. Segurament al cap d'un temps d'engegat l'aprenentatge podien començar a realitzar senzills serveis sota la supervisió del mestre, mentre alternaven

¹⁹⁰ José Mª CRUSELLES, *Comportamiento social*, pp. 47-50 i 55.

¹⁹¹ Michael R. McVAUGH, "Royal surgeons and the value of medical learning: the Crown of Aragon, 1300-1350", en Luis GARCÍA BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM, *Practical medicine*, pp. 211-236.

amb les comandes pròpies de criat que pogueren imposar-los. D'això en dona clara mostra les crides que afectaven a diversos oficis relacionats amb la medicina efectuades pel Consell de Cent de Barcelona. En elles sempre s'inclouïa, a banda dels membres implicats en qüestió en l'activitat, al seu missatger o fadrí.¹⁹² Però, els mossos afermats, que en número variable podien residir en la casa d'un professional, eren molt més que una força de treball. I així, per exemple, podien esdevenir una protecció de la seua persona. Quan Miquel Tosell es va enfrontar a un porter del rei que anava a cobrar-li un impost, els tres macips que estaven al seu obrador subjectaren l'oficial que havia intentat carregar amb la maça sobre l'apotecari.¹⁹³ Si casos com aquest manifesten l'adhesió incondicional al mestre que els acull en casa, en altres ocasions els problemes podien sobrevenir amb la fugida del mosso i el consegüent trencament il·legal del pacte d'afermament. En aquestes ocasions era lícit recórrer a la justícia i demanar compensacions econòmiques pel perjudici causat.¹⁹⁴

Fins ací hem analitzat un servei domèstic i professional marcadament masculí, però també tenim dades que posen de manifest que alguns sanadors també mantenien en les seues cases personal femení. Els estudis insisteixen a afirmar que en les ciutats baixmedievales predominaven les dones en la tasca d'atendre tot el que pertocava a la llar. I, efectivament, les dades mostren que juntament amb el personal masculí dedicat a ajudar en la professió, convivien dones, en molt diversa condició i edat que estaven assalariades i acomplien diverses tasques, com ara l'alletament dels fills, la cuina o la neteja de la casa, juntament amb altres feines pròpies de la llar. Bartomeu Querol deixà diners en el seu testament a dues dones que hi vivien amb ell. L'una, Elisenda, era jove ja que li deixava 300 s. *in auxilium maritandi*, l'altra, Maria, que era la viuda d'un tal Salzet, i que devia ser una criada que s'havia incorporat al servei domèstic segurament per evitar la situació de pobresa en què les enviudades podien restar, rebia 200 s.¹⁹⁵ La manera en què aquestes dones accedien a les llars derivava també dels contractes d'afermament. Concretament podem citar el cas d'Antònia de cinc anys, filla de Miquel d'Alta-rifà, afermada pel seu pare per un període desmesurat i poc habitual, dotze anys, per servir el barber Miquel Soler, de Barcelona. Aquesta a canvi seria mantinguda, educada en els bons costums i lliurar-li 120 s. quan fóra col·locada en matrimoni. Fet i fet, el pare podia desentendre's ja dels problemes econòmics que li poguera ocasionar mantenir la filla i rebia, a

---

¹⁹² Fou el cas de la crida que per manament del veguer feren els consellers que "negun menescal ne missatger o fadrí seu ne altra persona no gos sagnar bèstia denant lo Portal Nou" (AHCB, *Consell de Cent, Llibres de Consell*, I-24, f. 32v; 1374, maig 30). Aquestes advertències eren fetes de forma similar en el cas dels apotecaris i els barbers.

¹⁹³ ACA, C, *Processos en foli*, 134/3 (1375, gen. 12).

¹⁹⁴ En paraules del sotsveguer: "Reebí d'en Pere Loberola, per ço com sens licència e volentat d'en Barthomeu Ses Tries, spaciayra, al qual havia promés de star ab ell e dada palmada s'era axit del dit Barthomeu. Attanent que'l dit Pere Loberola torna star ab lo dit Barthomeu, feu composició ab mi per lo ban... I flori" (ACA, RP, n. 1547, ff. 32r-v; 1370, set. 30).

Pere de Guardiola, fill del barber difunt Ponç de Guardiola, oriünd d'Amer, devia 160 s. per raó de la demanda contra ell posada per Bernat de Fàbrega, barber amb el qual s'havia afermat per un temps per *adiscendo ministerium et usum barbitonsorie*, ja que havia incomplert els terminis del contracte (AHPG, G-5/153; 1355, maig 2).

¹⁹⁵ AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 116-119 (1398, maig 14).

més, un ajut per al seu casament.¹⁹⁶ Un altre cas fou el de Magdalena, la filla de Domènec Crespo, veí de Peralada, que fou afermada durant un any amb el *magister in artibus et in medicina* del mateix lloc, Joan Maguessa, *causa standi vobiscum tam in villa Petralate quan in villa Castilionis et servendi vobis et vestris negotiis... ferendo aquam et coquinando et facendo mandat vestri*.¹⁹⁷ Cal parar atenció en les obligacions més especificades que en altres casos respecte a les activitats a les quals s'obligava, com també als desplaçaments, donada la condició itinerant de la pràctica d'aquell titulat universitari de gran prestigi en la contrada. Això contrasta amb la estaticitat de la pràctica del barber anterior que exerciria en el seu obrador a la ciutat. El metge, per la seua banda, es comprometia al manteniment de la criada i a lliurar-li un salari que hauria d'acordar amb la dona de Crespo. Òbviament no devia ser el mateix servir durant un any que passar mitja vida amb el mateix amo. Possiblement el primer cas esmentat, el de Bartomeu Querol, es troba relacionat amb la presència durant un període llarg de temps en la seua casa de les dones agraciades en el testament, amb les qui l'apotecari havia afermat bones relacions.

3.4. "Deputats per natura a servir als altres": els esclaus i la medicina

Cal posar de manifest que, a banda dels afermats, la presència d'esclaus era molt freqüent als obradors dels artesans de les ciutats de la Corona d'Aragó durant aquesta època, com també de la resta de la mediterrània occidental. Hi conviviren i hi treballaren plegats i no podem entendre completament les relacions productives i socials dins els tallers artesanals sense estudiar detingudament la seua actuació. Els esclaus, tan habituals en les llars burgeses de l'època, podien exercir moltes tasques i sabem que alguns arribaren a exercir els oficis dels seus amos.¹⁹⁸ Això pogué ser així perquè aquests propietaris decidiren ensenyar-los els secrets de la seua tasca o bé directament perquè l'esclau que s'havia adquirit tenia coneixements d'aquesta ocupació.¹⁹⁹ Perquè no emprar-los doncs com a mà d'obra en lloc dels macips o

¹⁹⁶ El document es troba transcrit en Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona", § 104 (1398, ab. 18).

¹⁹⁷ AHPG, *Protocols* [Peralada], Tomàs Prada, n. 138, 1398 (1398, oct. 21).

¹⁹⁸ Roser SALICRÚ ha remarcat el caràcter polivalent del treball de l'esclau, almenys el masculí ("Entre el reclam de les terres islàmiques i l'escapada septentrional: la institucionalització de la por a les fugues d'esclaus a la Catalunya tardomedieval", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* [=Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999], Barcelona, 2000, pp. 87-134, especialment la p. 114).

¹⁹⁹ José HINOJOSA ha estudiat les vendes d'esclaus capturats entre els anys 1410-1434 en la ciutat de València. L'estudi situa entre els compradors al menescal Joan de Prades. Val a dir que entre els esclaus venuts tres manifestaven ser ferrers i que ben bé Prades podia haver-ne adquirit un. Dissortadament l'autor no ens diu quina professió tenien els esclaus adquirits per cada comprador ("Tácticas de apresamiento de cautivos y su distribución en el mercado valenciano", *Qüestions Valencianes*, València, 1979, pp. 5-45, especialment p. 29 i 45). Per una altra banda, Fabiana PLAZOLLES, per a l'any 1448, esmenta el cas d'un físic d'origen magribí anomenat mestre Joan Brunet, llibert d'un apotecari, i conegut com "mestre Johan, lo metge a talla", que aconseguí practicar una professió d'alt prestigi mentre el seu estatus social era menyspreat ("Trayectoras sociales de los libertos musulmanes y negros africanos en la Barcelona tardomedieval", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat*, pp. 615-642). Com podia haver assolit Brunet els coneixements mèdics? Li'ls va trasmetre el seu amo o ja el va comprar sabedor de la utilitat que en podia tenir?

almenys substituint-los en part en certes pràctiques mèdiques? La seua possessió era garantia de força de treball durant molts anys i això haguera fet innecessari la preocupació per una proliferació desmesurada de la competència, ja que aquests mai s'hagueren incorporat al mercat laboral al marge dels seus propietaris si l'amo haguera mort abans. La documentació dóna testimoni de les transaccions i de la presència d'aquests esclaus o *catius* agregats a la unitat domèstica. A algunes llars en devien estar ben acostumats, com la del cirurgià Francesc Moliner on detectem la presència d'un objecte delator: "una anella que acostumen a portar catius". Solien exercir aquests esclaus l'ofici dels seus compradors? Com veurem dins el món de la pràctica mèdica el seu ús fou variat en funció de les necessitats de cada grup professional.

Com ja s'ha dit, els apotecaris precisaven una mà d'obra abundant, d'una banda de caràcter tècnic-professional i d'una altra de treball no específic però amb necessitat de la força física. No s'ha d'oblidar la quantitat d'elements que es produïen als seus obradors i la pila de productes que s'hi emmagatzemaven. La vessant tècnica demanava un coneixement de les lletres, ja que era fonamental poder llegir en els textos farmacèutics de l'època les receptes adequades, així com interpretar i elaborar aquelles que el físic els ordenava. Això exigia el pas previ per l'escola, cosa que estava a l'abast de molt pocs. Per això difícilment podia pretendre's que els esclaus pogueren assolir un coneixement profund de l'ofici, almenys fins que no passara el temps. Problemes idiomàtics podien dificultar encara més un aprenentatge de caràcter mnemotècnic i de comprensió científica i erudita molt complexa. Cal pensar doncs, que el treball de l'esclau a l'obrador d'apotecaria es limitaria a feines molt poc especialitzades i que per això, en els casos dels obradors més dinàmics, calien els reiterats afermats acollits per apotecaris com els Bassa, els quals ben bé podien permetre's la compra d'esclaus. Segurament el més habitual fou el cas d'Esteve Valença. Aquest apotecari de la ciutat de València tenia tres esclaus quan va fer testament (Jordi, Joan i Andreu). A banda d'aquests, Valença comptava amb una esclava anomenada Caterina, que probablement devia cobrir el treball de la casa, i un afermat.²⁰⁰ Els barbers i els cirurgians també tenien esclaus i possiblement els ajudarien en l'ofici.²⁰¹ Tot i que no hi ha testimonis dins el marc cronològic en el qual ens movem sí hi ha pistes al segle XV que permeten aventurar aquesta hipòtesi per a la segona meitat del XIV. Concretament a l'obrador del cirurgià Lleonís Mestre hi treballaven, a més de diversos socis, un barber esclau anomenat Jordi.²⁰²

²⁰⁰ ARV, *Protocols*, n. 2464 (1398, juny 21). Sobre aquesta doble vessant del treball en les apotecaries podeu veure José RODRIGO PERTEGÁS, "Boticas y boticarios. Materiales para la historia de la farmacia en Valencia en la centuria décima quinta", *ACCV*, II (1929), pp. 110-153, especialment la p. 124.

²⁰¹ Simó de Guardiola, barber barceloní, efectuà algunes compravendes (AHPB, Pere Martí, "Llibre XXIX", 15-VI-1374/7-IX-1374, ff. 17v-18 i ff. 51r-v; 1374, juny 2 i jul 6). També en tenien Simó Quibe i Guillem de Casals, de Barcelona i Ramon Tarragona, de València. Sabem de dos barbers de Mallorca, Domènec i Esteve Borràs, que reberen el privilegi de dur armes prohibides juntament amb els seus esclaus (ACA, C, reg. 1431, f. 86; 1372, des. 4).

²⁰² Josep Mª ROCA, "Un cirurgià barber barcelonés del la XV^a. centuria", *BRABL*, 81 (1923), pp. 146-147, especialment pp. 145-162. A més deixà durant set anys un esclau seu anomenat Jaume amb el cirurgià Cristòfol Perpinyà perquè li ensenyara l'ofici i que després fóra deslliurat.

Però si algú va utilitzar amb freqüència la força de treball esclava per al seu ofici foren els menescals. Tant fou així, que els seus esclaus manifestaven, en alguns casos, un elevat grau de competència i d'alguns d'ells se'ns informa expressament que eren instruïts en l'art de la menescalia, cosa que sempre incidia en el seu preu, i, de vegades, en la seua llibertat final. Aquest és un fet que sembla repetir-se particularment a la ciutat de València. Crec que tot plegat s'ha de posar en relació amb l'important nombre d'esclaus sarraïns i la gran tradició que dins el món islàmic tingué el tracte i la cura del bestiar.²⁰³ Nombrosos ferrers i menescals d'aquesta religió poden localitzar-se en les aljames d'arreu del regne. D'aquesta manera el menescal no solament obtenia una força de treball, sinó també probablement una mà d'obra altament qualificada. En ocasions, els menescals els enviaven a fer cures en lloc seu, i eren valorats en els més alts estaments socials. Per això Ramon Faberzà va vendre al rei Alfons el Liberal el seu servent Barcha, que era *instructis in arte menescalquie*, per 1.500 s., una valoració inusual per a un esclau.²⁰⁴ Igualment l'infant Joan, de Perpinyà estant, comunicava que havia arribat a les seues oïdes la vàlua de Joan d'Aragó, l'esclau del menescal Bernat Faberzà, i el va reclamar per curar un cavall seu.²⁰⁵ Crida l'atenció que no reclame mai la presència del menescal, sinó exclusivament la del seu servent manifestant "car lo dit cavall hagué alcun mal de qui los manescals d'aquesta terra no'l saben curar. E hiam entés que Johan, esclau de Bernat Fabarzà, manescal de la ciutat de València, lo guarirà sens tota falla". No devia ser poca la fama i perícia d'aquest Joan si el propi infant havia sentit a parlar-ne.

Dos anys després es va dilucidar una curiosa disputa en la Cancelleria reial entre Faberzà i el seu *catiu* que posa de manifest les particularitats de la convivència entre servent i amo, així com la influència que podia arribar a tenir un d'aquests captius quan estaven recolzats per la monarquia. L'esclau, que devia haver deixat ben content l'infant amb la seua perícia, va acusar el seu amo de tot un seguit de maltractes, i va demanar que s'obligara el seu propietari a vendre'l per evitar-los.²⁰⁶ El rei no va retirar la propietat al menescal, però sí li va prohibir qualsevol tipus de maltractament amb una pena de 1.000 fl. D'ara endavant, qualsevol acció digna de ser punida hauria de ser denunciada davant els oficials reials, els quals aplicarien la pena a l'esclau mitjançant un saig, tal i com corresponia a fur.²⁰⁷ Potser foren aquestes dolentes relacions

²⁰³ Vegeu més endavant en aquest mateix capítol les precisions sobre les famílies de sarraïns menescals estudiades.

²⁰⁴ Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, vol. I, p. 146.

²⁰⁵ "Nós havem un cavall qui és bell e bo lo qual amam molt, car nos trobam bé ab ell. E com lo dit cavall haja alcuna malautia de què havem entés que'l vostre esclau Johan lo sabrà ben curar... volem e us pregam que'l dit Johan nos trametats, liuran aquell a nostre alguatzir mossén Pelegrí Català que'l nos amenerà, e en après lo us tornarà salvament e segura" (ACA, C, reg. 1656, ff. 27v-28; 1380, març 6).

²⁰⁶ "hagués posts clams de paraula dient que'l dit Bernat de Fabarzà, senyor seu, lo maltractave en batre, ferir, nafrar, menjar, beure e altres coses per les quals lo dit en Bernat Fabarzà serie o deurie ésser forçat e constret de vendre aquell Johan a altra persona e traure aquell de poder e senyoria sua, com ab aquell habitat no pogués sens perill de mort, atesa la crueltat del dit en Fabarzà" (*Ibid.*, reg. 1516, ff. 165v-166; 1382, juny 30).

²⁰⁷ L'infant determinà el següent: "Bernat Fabarzà deure cobrar e en si haver lo dit Johan d'Aragó catiu seu a son propi ús e servy en la forma e manera que d'abans lo tenia e havia e haver devia, e segons e en la manera que altres senyors en la ciutat de regne de València han acostumat tenir e haver lurs catius o sclaus. Lo dit emperò Bernat Fabarzà, prestant la caució e seguretat davall escrita, ço és, que convé, promet e s'obliga en poder del dit senyor o del regent la sua Cancelleria en nom del dit senyor, que d'ací avant ell

amb Joan les que van fer que Faberzà adquirira un nou esclau en una subhasta celebrada a València l'any 1385, poc abans de morir.²⁰⁸ Temps a venir, quan Faberzà va traspasar concedint la redempció al seu primer esclau, l'infant va demanar al batle de València que el buscara, perquè era la seua intenció oferir-li un lloc en la seua cort.²⁰⁹

També Antoni de Vallespinosa solia enviar el seu esclau a curar cavalls, rossins i altres bèsties.²¹⁰ Segurament que fou aquest mateix esclau el que a la mort de Vallespinosa va fugir a Castella amb la voluntat d'aconseguir establir-se pel seu compte exercint l'ofici, tot al·legant que l'havien deixat franc. La viuda del menescal va demanar al rei que intercedira davant el monarca castellà per recobrar el batejat Anton Bru, l'esmentat esclau.²¹¹ No sabem si aconseguí la recuperació, però el que sí és cert és que ben pocs gosaren de demanar el concurs reial, perquè sovint es fracassava en l'empresa de recuperar un esclau fugit o furtat, malgrat que s'haguera pogut seguir la pista.²¹²

Fet i fet, els esclaus esdevingueren en alguns casos una mera força de treball domèstic desvinculat de l'ofici de l'amo. En canvi, per a altres captius més afortunats, els menys, l'assoliment d'un bon nivell en la pràctica d'un ofici, i concretament en aquest cas de la menescalia, els podia transformar la vida. El que havia començat amb una trista captivitat després d'haver caigut presa d'algun estol, podia culminar amb una

no maltractarà ne maltractar farà e consintra per se nec per alcú directe nec indirecte lo dit Johan d'Aragó catiu o sclau seu, desordonadament contra ne en altra manera per fur e rahó prohibida e no permesa, consintent e prometent lo dit en Bernat Fabarzà que si lo dit Johan d'Aragó fehie algunes coses que fer no degués per les quals ell meresquès en si suportar alguna pena, correcció o punició, la qual dit Bernat Fabarzà no fos legut de infligir o donar en la persona del dit catiu seu recorreria al portant veus de governador en lo regne de València o al Justicia Criminal de la dita ciutat o a altre official del senyor rey o als lochtinents de aquells, que li liurassen o li fessen liurar un saig de la sua cort qui lo dit Johan d'Aragó punesca, corregesca o castich en la forma e manera que altres catius cometents, diferents o fahents semblants coses que-ll hauria comeses, feytes o dites són acostumats de punir, corregir o castigar, o requerran los dits officials o lochtinents de aquells o la un d'ells que aquell corregesquen, castiguen e punesquen segons que als dits officials sia vist lo dit Johan ésser corregidor, castigador o punidor. E si contra alguna de les dites coses fahia o venia vol éser encorregut per cascuna vegada que serà contra fet en pena de .mil. florins d'or d'Aragó applicadors als cofres del dit senyor e pagadors dels béns del dit en Bernat Fabarzà. E ultra la dita pena volien ésser encorregut en tota altra pena per fur, dret e rahó establida e ordonada per les quals coses a complir obligue si e tots sos béns mobles e immobles haüts e per haver en que sien açò entés. Emperò que si lo dit Joan d'Aragó catiu o sclau seu invahís o invahir volie lo dit Bernat Fabarzà ab armes o en altra manera que mal dan se pugés seguir a la persona del dit Bernat Fabarzà, que en aquell cas li fos legue defensar-se en aquella manera que mellor pogués sens algun encorrimet de pena" (*Ibid.*).

²⁰⁸ L'any 1385 va haver a València una subhasta d'esclaus producte de les armades contra Barberia fetes per la ciutat com a reacció front a l'escalada d'assalts musulmans a aquesta zona. Vegeu Rafael CARINENA i Andreu DÍAZ, "Corsaris valencians i esclaus barbarescs a les darreries del segle XIV: una subhasta d'esclaus a València el 1385", *Estudis Castellonencs*, 2 (1984-85), pp. 439-456 (Taula 2) El document de la compra es troba en ARV, *Protocolos*, n. 2638, f. 7 (1385, jul 28).

²⁰⁹ ACA, C, reg. 1749, ff. 60r-v (1385, feb. 25).

²¹⁰ ARV, *Justicia Civil*, n. 3682 (1364, gener 23).

²¹¹ ACA, C, reg. 1268, f. 37 (1380, maig 10). Sobre les fugues dels esclaus, les seues causes i difusió vegeu Roser SALICRÚ, "Entre el reclam de les terres islàmiques". Per a aquesta autora el lògic desig d'assolir la llibertat per part dels esclaus, no es traduí en fugues reals a tot arreu. A Catalunya, i crec que en bona part per les mateixes raons al regne de València, cal considerar que les possibilitats de fugir devien ser més altes, sobretot entre la població masculina.

²¹² Aquesta és l'opinió de Máximo DIAGO, qui curiosament recull el cas del menescal valencià Ramon Falargan, a qui li fou robat el seu esclau sarraí anomenat Alí, que coneixia també l'ofici, l'any 1311. Després d'esbrinar que es trobava en mans del comendador de Caravaca, de l'orde de Santiago, el rei adreçà una carta al mestre de l'orde, que no va voler accedir després de diverses peticions ("Esclavitud y frontera en la Península Ibérica bajomedieval: el caso de la Corona de Aragón", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat*, pp. 135-150, especialment p. 144).

prometedora carrera després d'assolir la manumissió amb la defunció del propietari, si aquest com solia ser habitual, ho constatava al seu testament. No ens equivoquem això resultarà ser l'excepció, perquè la societat no acceptarà sense reserves la presència de lliberts disposats a instal·lar-se en les seues pròpies ocupacions de forma independent. Els lliberts, encara que posseeixen coneixements per desenvolupar determinats oficis o professions, fins i tot la medicina, s'han de conformar amb l'estatut de treballador ocasional en tasques més penoses.²¹³

3.5. *El servei domèstic en una casa patrícia: els Figuerola de Manresa*

Hem observat fins ara els cohabitants de les llars de practicants de la medicina de formació oberta fonamentalment, els quals tenen a la seua casa l'obrador, el lloc on es resol molt sovint l'activitat mèdica i alguns dels seus negocis, que treballen col·laborant en les tasques de la professió i serveixen com a criats al mateix temps. Ara bé, què hi ha de les llars dels físics de renom, dels membres del patriciat local? Quin paper hi juguen ací els afermats i els esclaus? L'observatori d'un cas concret pot aportar-nos una bona informació al respecte.

No hi ha dubte que la llar de Bernat de Figuerola va estar habitada normalment per un nodrit grup de servents d'ambdós sexes, ja foren assalariats o bé esclaus que havia adquirit. Es tractava d'individus dedicats al servei domèstic i en alguns casos al treball en les terres gestionades directament pel metge, que eren contractats per períodes curts, d'un any habitualment. Com s'ha posat de manifest, la classe mitjana burgesa integrada per professionals liberals (metges, notaris, mestres i juristes) i empresaris (mercadors, grans negociants i propietaris) s'ajudaven de personal femení, d'ús més elàstic i de menor cost. Efectivament a la llar de Bernat de Figuerola sempre hi va predominar el personal femení. Els contractes amb dones signats per Figuerola o per la seua esposa Elisenda obeïen a dues raons: d'una banda l'al·letament dels fills i d'una altra el treball domèstic. Elisenda, de Manresa, i Maria, habitant d'un llogaret de Sallent anomenat Sant Ponç, foren contractades per 180 s. anuals com a dides, la primera per al·letar un any el primogènit i la segona per al·letar durant dos anys la filla menuda.²¹⁴ Però, curiosament, en molt poques ocasions foren contractades dones per a les tasques de la llar.²¹⁵ La circumstància s'explica fonamentalment perquè Figuerola sempre va tenir esclaves; fins a cinc captives gregues i tàrtares seues entraren en distintes transaccions.

²¹³ Fabiana PLAZOLLES, "Trayectorias sociales". L'autora recorda com els estatus i ordenances gremials prohibeixen l'ingrés dels lliberts, descendents de lliberts, moros i jueus.

²¹⁴ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1363, jul. 3 i 1369, jul. 26).

²¹⁵ Únicament coneixem tres casos. Constança, natural de Balaguer, a qui Bernat de Figuerola li va pagar 300 s. que li havia promès per soldada pel temps que va estar amb ell i que va lliurar al marit per completar el dot. Margarida filla del difunt Guillem Costa, de Sant Ponç, lloc del castell de Sallent, s'afermà amb Elisenda per un any; Romiona, l'esposa de Berenguer Sanoguera, carnisser de Manresa, reconeixia que Bernat de Figuerola li va pagar 100 s. per soldada el temps que romangué *vobiscum mansum pro ancilla*. (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1374, ab. 4, 1383, set. 10 i 1389, març 30)

La societat local manresana fou tan usuària d'esclaus com qualsevol altre municipi català mitjà econòmicament dinàmic, i les dades sobre la seua presència es detecten durant tot el segle XIV.²¹⁶ Les notícies de l'aprovisionament d'esclaus per part de Figuerola comencen a mitjan segle. A les darreries de 1353, Bernat de Cabrera arribà a Barcelona procedent de Sardenya portant molts presoners genovesos, els quals foren repartits entre algunes poblacions de Catalunya. Alguns d'aquests presoners serien emprats en l'obra de la famosa séquia de Manresa, davant la presa de fer arribar aviat al terme municipal l'aigua del Llobregat. Aquests eren encomanats, sota fiança, a diferents particulars que els tenien en les seues cases per al servei domèstic. Era el cas de Figuerola qui el 20 d'abril de 1357 s'adreçava al consell manresà dient que tenia en el seu poder un genovés anomenat Esteve de Reto que ell havia pres en seguretat a Barcelona i havia traslladat a Manresa amb permís reial, prometent, en virtut de dita seguretat, que dels seus propis béns empararia i defensaria al dit genovés, el qual tenia confiat Jaume Colteller. Si aquest s'escapava pagaria al metge els diners que va pagar a Barcelona per la seguretat del captiu.²¹⁷ Des d'aquestes dates els esclaus hi seran presents tot al llarg de la seua vida.

La llar dels Figuerola va estar sempre tan ben atesa que el metge podia permetre's de llogar a un altre individu la seua esclava Caterina.²¹⁸ Aquesta dona després d'un llarg servei va ser redimida i, curiosament, quan Figuerola arribava a la vellesa i havia perdut la vista, fou contractada per tenir cura d'ell en la seua malaltia, amb un salari de 100 sb. més la seua manutenció. Era un símptoma de la bona relació i la confiança que amb els anys l'amo havia adquirit amb la serventa.²¹⁹ Dos anys després, Figuerola concediria la llibertat aquesta vegada a Lancelot, qui deuria romandre encara quatre anys més al seu servei.²²⁰ Per la seua banda, Bernat de Figuerola jr., tot seguint l'exemple del seu pare, alliberaria la seua esclava, anomenada igualment Caterina, lliurant-li 200 s. a condició que hi romanguera amb ell durant quatre anys més obeint les seues ordres.²²¹ La redempció d'esclaus no era estranya a Figuerola jr., qui ja el 1365 s'havia compromés a alliberar un esclau seu, al que anomenava Bort, i que es trobava a Mallorca sota el control del seu

²¹⁶ Un estudi parcial sobre l'esclavitud a Manresa durant el segle XV pot trobar-se a Marc TORRAS, "L'esclavisme a Manresa en el segle XV", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat*, pp. 341-359. Amb tot, en basar-se l'autor únicament en els llibres de manifestos i no en els protocols notariais, ha deixat d'enregistrar una part de la realitat. Així no s'esmenta res sobre els esclaus de Bernat de Figuerola perquè en el manifest del 1408-1411 on aquest apareix recollit, no hi ha rastre. Cal remarcar però, que els possessors d'esclaus declaren una riquesa que està molt per sobre de la resta dels declarants de la ciutat.

²¹⁷ Joaquim SARRET i ARBÓS, *Història de l'estat polític-social de Manresa, MHCM*, vol. V, Manresa, 1925, pp. 85-86.

²¹⁸ Bernat de Figuerola confessava que Joan Ferrer, del Puigmercadal (Barcelona), li va pagar 160 s. per la soldada de Caterina (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1381, ab. 18). També Ferran de Pla, de Barcelona li devia 200 s. per mig any *ratione solidata Caterine slave serve et captive mei quam sibi ad certum tempus affirmavi pro lactando quendam eius filium* (*Ibid.*; 1375, gen. 2).

²¹⁹ Sobre la tasca de les esclaves, les seues relacions amb els amos i la integració de les llibertes en la societat resulta de gran interès el treball de Teresa VINYOLES, "Integració de les llibertes a la societat barcelonina baixmedieval", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat*, pp. 593-614.

²²⁰ *Ibid.*, (1388, oct. 16); *Ibid.*, (1386, jul. 8).

²²¹ *Ibid.*, 1392-1436 (1404, gen. 20).

procurador, el canvista Guillem Perell. Aquesta vegada, tanmateix, no es tractava del pacte habitual a condició de servir al propietari durant un temps, sinó que el contracte de llibertat o d'alforria seria lliurat per la via de talla, és a dir, mitjançant la compra d'aquesta per part de l'esclau. En aquest cas seria a canvi de 1.000 s. que l'esclau hauria d'anar satisfent a raó de 100 s. anuals com a mínim, del treball o de l'acapte que poguera fer. Passats dos anys, l'esclau no havia complert el compromís i Figuerola demanava permís al seu patró, l'infant Joan, perquè malgrat aquest pacte fóra venut.²²² Aquest document excepcional sembla també donar-nos una pista sobre la via a través de la qual s'abastia d'esclaus. A les Illes, on es concentrava el mercat d'esclaus més important de tota la corona, hi tenia el seu proveïdor Guillem Perell, qui devia adquirir per ell els esclaus que eren utilitzats per la família o eren revenuts, segurament buscant l'especulació.²²³

El treball masculí presentava unes característiques particulars diferents a les vistes per a les dones. La necessitat de protecció empenyia el metge a dotar-se d'una escolta nodrida. en una data en la que encara no havia començat el seu protagonisme en la política local (1348) va contractar cinc homes *pro mancipiis* per tal defensar la seua persona i servir-lo.²²⁴ Però dels integrants d'aquesta escorta no en sabem res. Amb tot, cal afegir que, en aquell moment, com ara, el manteniment d'un grup elevat de servents i una escorta privada és un signe ostentós. Ambdues causes —protecció i prestigi— feien que no cessaren d'afegir-se altres escuders al seu servei, com ara Pere Castell, d'Igualada, que s'afermà amb Figuerola com a *scutifferio et mancipio vestro*, per una soldada anual de 80 s.²²⁵ Altres necessitats de caràcter econòmic, concretament l'explotació de les terres, també obligarien a contractar un assalariat encarregat de conduir la seua heretat. Per això va contractar per un any i un preu de 120 s., bastant superior com vegem al que havia pagat a un simple macip, el llaurador oriünd de Castellbell, Francesc Satria, com a *mancipio et laboratoris vobiscum*.²²⁶

---

²²² ACA, C, reg. 1615, ff. 123r-v (1367, maig 28). El document resulta excepcional per a la història de l'esclavitud en la Baixa Edat Mitjana, ja que es transcriu una carta en la que Figuerola s'adreçava al seu esclau exposant-li totes les condicions per al seu alliberament. D'altra banda Figuerola donaria un altre permís al seu contacte mallorquí perquè vengera un esclau grec Todorus, convertit amb el nom de Joan (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1369, feb. 15). Per a les distintes vies que tenien els esclaus d'assolir la llibertat vegeu l'estudi de Josep HERNANDO, "Els esclaus sarraïns. De l'esclavitud a la llibertat. Blancs, negres, llors i turcs", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat*, pp. 213-244, especialment pp. 225-244. A aquest mateix article l'autor cita el cas (p. 244) de la venda de l'alforria amb talla que va fer el mestre de medicina Arnau Germà al seu esclau sarraí Sayt Sanagi per 1.600 s., que es pagarien en terminis de 20 s. i que va concloure amb la fuga de Sayt.

²²³ Per a les illes són diversos els treballs que poden citar-se especialment de Ricard SOTO i Onofre VAQUER, tot i que cronològicament s'inscriuen de forma preferent en el segle XV.

²²⁴ Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 130. A Manresa es repetiren les bandositats des de principi de segle. Colles comandades per donzells de la ciutat i dels castells de la rodalia s'enfrontaren sense treva, fet que hagué de ser reprimit constantment pel monarca. Malgrat tot, la concessió de perdons generals fou una constant. En els moments de màxima dificultat el Consell optà per cridar Fra Vicent Ferrer que va predicar en la ciutat el 7 de juny de 1409, malgrat que els resultats de la pacificació foren excessivament curts. Sobre les bandositats a Manresa vegeu Albert BENET i CLARÀ, "El segle XIV", en *Història del Bages*, Manresa, 1987, vol. I, pp. 340-344; Joaquim SARRET i ARBÓS, "Història de l'estat polític-social", pp. 90-101.

²²⁵ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1369, ab. 21).

²²⁶ *Ibid.*, (1370, gen. 15).

Amb tot podem concloure que tots els membres aliens a la família que passaren per la llar dels Figuerola no tingueren mai una relació directa amb l'activitat mèdica, o almenys no hi ha cap dada que així ho indique. Per tant, cal pensar que les seues tasques es limitarien a les indicades (alletament, tasques domèstiques, tasques al camp i defensa) i que prestigiosos físics com aquests es dedicarien en exclusiva a atendre els seus pacients, que si bé és possible no foren massa abundants, sí eren acabats.

4. Entorn de la mobilitat social: observant famílies

Caldria preguntar-se quines eren les circumstàncies que feien possible que una persona optara en un moment determinat per conduir algun dels seus fills cap al món de la medicina. És a dir, com es produïa aquesta dedicació dins un medi familiar concret? Quina percepció en podien tenir de l'ofici aquells que decidien que els seus brots aprengueren els secrets de la professió mèdica, bé a través de l'aprenentatge obert, bé amb l'universitari? La clau es troba en la percepció que tenia la societat de la salut i el seu manteniment i de la medicina i dels qui a ella es dedicaven, així com dels nombrosos beneficis que podien revertir sobre les persones. I, efectivament, a les acaballes del segle XIII i sobretot durant el segle XIV, les autoritats, des de la monarquia, passant per la noblesa laica i eclesiàstica, fins als consells municipals, eren plenament conscients dels beneficis i la importància cabdal d'aquest art. En conseqüència, bé podem afirmar que els qui el practicaren anaven a ser molt ben considerats i molt ben recompensats, i en definitiva, al llarg dels capítols que componen aquest estudi aniré desgranant els magnífics beneficis que es derivaren de l'exercici de les distintes branques de la medicina i es podrà entendre llavors perquè molts triaren aquest camí. No s'ha de descartar tampoc que l'atzar també podia intervenir-hi, capgirant en ocasions la tria estratègica i conscient de la professió. Fet i fet, una vegada iniciat el camí tot era qüestió de millorar la competència i el prestigi professional que feren assolir cada vegada més i millors clients, una mica de bona fortuna i la consecució d'un hereu masculí, perquè començara a forjar-se una tradició familiar que podia dilatar-se durant diverses generacions. En general no sembla que, si tot açò es complia, hi haguera cap interès per abandonar la professió. En aquest sentit les trajectòries de classe semblen bastant estables.

Ja fa temps Carlo M. Cipolla va afirmar que les societats urbanes baixmedievales tingueren entre els seus grups capdavanters aquells que, tot i accedir al poder de la terra quan l'ocasió els fou favorable, no en depenien; eren la classe mitjana o burgesia. Aquesta classe no fou integrada només pels mercaders i mestres dels oficis més afavorits per la bonança dels negocis. Un dels elements emergents més influents entre la classe mitjana en les ciutats de l'Edat Mitjana i el Renaixement europeu foren els professionals, els juristes i els metges, i els notaris i els cirurgians —aquestes darreres professions gairebé germanes menudes de les dues anteriors—, producte de l'immens prestigi adquirit per les universitats naixents, que afectaren la posició

social dels seus graduats.²²⁷ Seguint aquesta concepció que integra el grup mèdic dins les àmples i diversificades capes mitjanes, altres autors posteriorment se n'han fet ressò. Concretament R.S. Gottfried insisteix constantment en aquesta afirmació i manifesta el triomf dels físics i els cirurgians, aquests darrers cada vegada més pròxims als primers gràcies a una instrucció de caràcter universitari, enfront dels barbers i dels apotecaris.²²⁸ Gottfried afirma que el dinamisme social —podríem afegir econòmic— de la tardor de l'Edat Mitjana permeté que alguns ascendiren i arribaren a *gentleman* tot abandonant la pràctica de la medicina.²²⁹ Tanmateix, l'autor reconeix que el grup dels metges, i altres oficis dins el camp de la medicina en menor mesura, fou un dels més estables dins la classe mitjana, en el sentit que en molts casos els fills seguiren amb l'ofici patern.

De fet, bé es pot afirmar que la fluïdesa afectà poc el nostre col·lectiu i que només les trajectòries que culminaren amb la graduació universitària o bé en la inserció dins el món dels circuits comercials de gran abast, practicat per alguns apotecaris, mostraren una clara tendència ascendent dins la classe mitjana. Un bon exemple seria el dels cirurgians. Diferents estudis que abracen àmbits geogràfics diversos, coincideixen a assenyalar que fou el canvi de concepció artesana de la seua activitat en cursar estudis a la universitat el que els equiparà progressivament amb els físics, fins i tot a nivell econòmic.²³⁰ Luis García Ballester ha posat de manifest el magnífic dinamisme del col·lectiu dels barbers i els cirurgians. Els primers, base del sistema assistencial i autèntic paraigua sanitari per a la majoria de la població, anaren consolidant un protagonisme social semblant al dels cirurgians, que va cristalitzar en la segona meitat del Quatre-cents, ja allunyats de la cronologia que ací interessa. A València, fou la creació el 1433 del col·legi de cirurgians, que també integrava els barbers, un punt d'inflexió que acabà per ser definitiu el 1462 quan s'imposava un doble sistema d'adquisició de coneixements i de pràctica, en el que seria una autèntica institució escolar de cirurgia. A partir d'ara, s'ampliava al grup de barbers-cirurgians el sistema propi de la institució universitària.²³¹ El que no queda massa clar és com i quan es va donar aquest pas barber—barber-cirurgià—

---

²²⁷ El fet va ser posat de manifest per Carlo CIPOLLA, "The professions. The long view", *Journal of european economic history*, 2, (1978), pp. 37-52. Vegeu també el treball sobre l'important nucli de metges sortits a la universitat de Bolonya sota el mestratge de Taddeo Alderotti (Nancy SIRAI, *Taddeo Alderotti and his pupils*). Algunes idees sobre la universitat, la importància que assolí dins la societat baixmedieval en el nou context urbà i mercantil, i concretament en l'ensenyament i la difusió social de la medicina en Luis GARCIA BALLESTER, "La medicina", (en premsa), i la bibliografia citada en el treball.

El col·lectiu dels notaris experimentà una evolució semblant a la medicina; foren els canvis experimentats pel procediment jurídic i la praxi del poder, el que va inspirar el creixent prestigi professional i els fets que van revaloritzar el notariat medieval.

²²⁸ Robert S. GOTTFRIED, *Doctors and medicine in medieval England, 1390-1530*, Princeton, 1986, pp. 251-274. Vull advertir que utilitze molt puntualment aquest llibre en el sentit que pot servir de referent per aspectes ací tractats. Tanmateix, la majoria dels autors anglesos adverteixen sobre els nombrosos errors que conté.

²²⁹ Lawrence STONE ha remarcat la importància de la presència del mercat com accentuador de les diferències socials ("Social mobility in England. 1500-1700", *Past and Present*, (1966), pp. 16-65, especialment p. 68).

²³⁰ Per al cas anglès vegeu Robert S. GOTTFRIED, *Doctors and medicine*, p. 253. Per al cas castellà vegeu Juan TORRES FONTES, *De historia médica murciana. Los médicos*, vol. I, Múrcia, 1980, p. 75. Per a la Corona d'Aragó vegeu Michael R. McVAUGH, "Royal surgeons", p. 236.

²³¹ Lluís GARCÍA BALLESTER, *La medicina a la València medieval*, pp. 57-63.

cirurgia, indicat per García Ballester per al cas valencià, que més aviat pot considerar-se una hipòtesi atesa la manca d'estudis per a la darrera meitat del segle XV. En els anys que ens ocupen ací, malgrat tot, podem intuir a través d'alguns testimonis, aquest desig d'homologació del barber amb el cirurgià. La denominació barber-cirurgià atorgada pels notaris a determinats personatges és bastant infreqüent i els pocs casos en què es dona es troben relacionats amb les examinacions i l'obtenció de llicències.²³² Sembla com si la utilització d'aquesta nomenclatura únicament tinguera com a finalitat remarcar la pràctica quirúrgica del barber, a la qual fan especial esment els documents. El control sobre el grup s'anirà estrenyent, sobretot a mesura que els físics acaparen el dret a l'examinació de tots els practicants de la medicina en els municipis i els seus termes. Les denúncies proliferaran per banda dels físics, per una banda per la part de la recompensa corresponent, i, per altra, pel desig d'exercir un monopoli assistencial. Però l'acció mèdica dels barbers continuarà sent una realitat malgrat els obstacles i caldrà esperar als esdeveniments esmentats anteriorment per trobar el seu progrés definitiu. Amb tot, algunes notícies, com ara el patrimoni notable d'algun d'ells fa pensar que tot s'inicià en aquesta meitat de segle.

Crec que, amb el que s'ha vist fins ara, cal mantenir la prudència a l'hora de catalogar com a classe mitjana el col·lectiu mèdic ací estudiat. Si bé una bona part en serien integrants, la manca d'homogeneïtat és absoluta dins el grup i les peculiaritats locals extremades.²³³ Els individus poden canviar la seua posició social malgrat que això en la majoria dels casos no ho podem esbrinar. Amb tot la norma universal sembla ser la immobilitat, només trencada quan es pot traure profit de les profundes transformacions socials: la creixent medicalització de nombrosos sectors de la vida quotidiana i el creixent domini econòmic i cultural de les ciutats sobre el camp. Ara bé, aquests moviments obeeixen a unes pautes concretes i tenen uns límits ben precisos. José Mª Cruselles, estudiant els notaris valencians, parla de trajectòries de classe determinades per la relació que l'individu manté amb els instruments que tendeixen a garantir la reproducció de les relacions socials. En aquest sentit hi ha quatre punts fonamentals: la família, que és qui determina l'herència material i cultural de l'individu i estableix el punt d'origen de tota trajectòria social; el sistema d'aprenentatge, que reparteix desigualment les oportunitats, i que cal tenir en compte que depén estretament de l'origen familiar; el mercat de treball, que assigna a cadascú el lloc social que li correspon en funció del seu origen i la seua formació; els poders públics, que actuen com a elements de control. En la mesura que hom estableix una relació profitosa amb "els instruments de reproducció social" major serà el prestigi, la

---

²³² És el cas de Francesc Corral, *barberio et cirurgico*, de Girona, a qui el rei concedeix el seu permís per practicar la cirurgia sense la necessitat de ser examinat (ACA, C, reg. 1689, f. 280v; 1385, jul. 20) o el de Bernat Bartomeu de Barcelona (*Ibid.*, reg. 1690, ff. 130v-131; 1385, ag. 10) i Bernat Sacosta, també de Barcelona (*Ibid.*, reg. 1279, ff. 168v-169; 1382, nov. 18).

²³³ L'advertència procedeix de Lawrence STONE, "Social mobility", p. 60. En el darrer capítol, on s'estudien els patrimonis dels sanadors, es podran veure clarament aquestes diferències. Charles E. DUFORQ, estudiant el cas de Barcelona, posà de manifest les dificultats per esbrinar dins de quina mà es troba cada ofici. De fet un jurista podia aparèixer dins la mà mitjana i la mà major ("Honrats 'mercaders' et autres dans la Conseil de Cent au XIVe siècle", en *La ciudad Hispánica durante los siglos XIII al XVI*, Madrid, 1985, pp.1361-1396, VOL II).

riquesa i el poder que li corresponen. Això no vol dir, òbviament, que hom estiga condemnat a mantenir-se únicament amb allò que ha heretat. Cadascú pot controlar la seua trajectòria aplicant les “estratègies de reproducció i reconversió” adequades, açò és, el conjunt de les pràctiques destinades a conservar i augmentar el patrimoni. L'àmbit d'aplicació d'aquestes estratègies es familiar, però poden també ser adoptades per un col·lectiu social en conjunt. En essència podem dir que són les estratègies educatives, laborals i matrimonials les que marquen el tipus de genealogies estudiades.²³⁴

Possiblement l'exemple més adequat per il·lustrar aquest marc teòric per constituir un estudi de llarga durada (1371-1538), és el dels Granollacs de Barcelona.²³⁵ En quatre generacions es poden localitzar set metges amb formació universitària. La família, gràcies al favor reial i a la seua política matrimonial, participarà en el govern municipal —amb protagonisme notori en la guerra civil— i s'incorporarà a l'estament superior de la ciutat, només amb la base del prestigi adquirit amb la seua tasca mèdica. Sense una fortuna immoble equiparable a la de la resta dels ciutadans honrats o mercaders, hauran de patir greus sotracos en l'economia domèstica que els conduiran a l'endeutament persistent, sobretot en episodis clau, com ara en el moment de dotar a les filles, i, fins i tot, hauran de recórrer a la beneficència parroquial, al baci dels pobres vergonyants de Santa Maria del Pi. La malaltia i, fonamentalment, la mort del cap de família —acompanyada freqüentment per la venda de propietats en mans de la viuda— en són la causa més freqüent. Són episodis de penúria que aviat són reconduïts i, lluny d'enfonsar-se, la família continua el seu procés ascendent que culminarà el segle XVI amb la consecució de l'estament nobiliari.

Fet i fet, les possibilitats professionals a les quals tenia accés un individu depenien profundament del fet d'haver nascut en una determinada família.²³⁶ Per a alguns la tradició familiar dins la professió podia estar per damunt de tot, malgrat que amb la seua pràctica un no haguera aconseguit passar de ser un miserable. Però això podia ser purament qüestió de l'atzar. Quan hom disposava d'una professió i tenia els mitjans per practicar-la, les circumstàncies que el podien empènyer a l'èxit o el fracàs eren molt difícils de predir. Sense allò principal, el coneixement de les habilitats manuals pròpies d'un ofici, no es podria aconseguir l'inici d'una vida independent de la casa paterna. Per això el barber de Saragossa Nicolás Serrano, considerat *pauperis et miserabilis persone*, no pogué acceptar que el salmedina haguera posat el seu fill com a criat d'un veí de la ciutat en contra de la seua voluntat, al·legant els següents termes: *ipsum cupit instruere in sua arte barbitunsorie vel alia ad hoc, ut tam ipse pater qui in etate senili est constitutus, quam ipse filius valeant eorum vitam melius sustentare.*²³⁷ Com ja hem vist, no és possible pensar que ningú

²³⁴ José Mª CRUSELLES GÓMEZ, *Comportamiento social*, pp. 373-375.

²³⁵ Carme BATLLE, “Els Granollachs metges de Barcelona (segle XIV). De la cort del rei a la beneficència parroquial”, en Manuel RIU (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, vol 2, Barcelona, 1981-82, pp. 383-414.

²³⁶ Aquesta també és l'opinió de Nancy SIRAISSI en *Medieval and early Renaissance medicine. An introduction to knowledge and practice*, Chicago/Londres, 1990, p. 26.

²³⁷ ACA, C, reg. 839, f. 51v (1384, ab. 15).

acceptara per al seu fill l'aprenentatge d'un ofici que, com a mínim, no el conduira a igualar o a superar l'horitzó professional del qual partia la família. Sembla que els practicants de la medicina reservaren als seus fills menuts els afermaments amb membres d'oficis desvinculats de l'art de guarir. Tanmateix, aquests seran col·locats per aprendre oficis que els ubicaven en el mateix estatus.²³⁸ Únicament un cas resulta sorprenent. El prestigiós físic reial Marc del Corral consenteix que un dels seus fills siga afermat amb un cuirasser de Barcelona. L'única explicació possible és que es tracta del seu fillastre, ja que Marc del Corral es va casar amb la viuda de Nicolau Torres.²³⁹ Costa pensar que aquest haguera acceptat per a un fill seu un destí tan poc satisfactori per a un home de la seua categoria social.

El pes de la tradició familiar feia possible que existiren acumulats una sèrie d'elements mentals i materials que condicionaven el futur professional dels joves brots d'una nissaga qualsevol. Concretament en la medicina, a una predisposició cultural a conduir els fills cap una dedicació amb prestigi i molt beneficiosa en el marc econòmic, s'afegia la disponibilitat d'eines pròpies de l'ofici —cambres dedicades a l'estudi ben condicionades, amb la literatura mèdica a l'ús, faristols, il·luminació, eines escripturàries i eines de barberia i de cirurgia— que evitaven que el jove que estava iniciant-se en l'art haguera de fer cap despesa inicial en aquells.²⁴⁰ Aquest punt de partida mereix diverses consideracions depenent de la formació universitària o artesana del nou sanador.

Ja ha estat assenyalada anteriorment la despesa extraordinària que havien de fer les famílies per tal d'oferir un aprenentatge mèdic de caire universitari a les noves generacions. Per desgràcia, no comptem amb documentació que ens permeta seguir amb detall als estudiants de medicina en qualsevol de les facultats de l'arc mediterrani occidental on acudien.²⁴¹ Les notícies ens permeten endevinar diversos camins per obtenir el finançament oportú per tal d'acudir a l'Estudi General. En primer lloc cal parlar, òbviament, de la font més habitual: la família. Cal recordar els inicis d'aquest capítol quan es parlava de l'emancipació, juntament amb les donacions *inter vivos*, com a elements jurídics que avalen el traspàs de l'utilatge professional en l'inici de les carreres mèdiques. D'altra banda, les circumstàncies podien portar que un sanador es veiera obligat a dictar el seu testament quan encara els fills eren petits. Aleshores les disposicions per assegurar la continuïtat de l'estudi d'algun dels brots i la utilitat d'un patrimoni tan valuós com la biblioteca, possiblement ja heretada i augmentada durant els anys de pràctica, amb no pocs esforços monetaris, es feien clarament

²³⁸ Doménec Taust, barber de València, afermà el seu fill Guillem amb el blanquer Jaume Rossinyol per un any i un salari de 50 s. (ARV, *Protocols*, n. 4372; 1366, nov. 30).

²³⁹ AHPB, Joan Eiximenis, "Llibre comú", 31-VII-1386/5-VII-1387, 187v-188v (1387, juny 11).

²⁴⁰ Vegeu un exemple interessant en Lluís CIFUENTES, "La promoció intel·lectual i social dels barbers-cirurgians a la Barcelona medieval: l'obrador, la biblioteca i els béns de Joan Vicenç (fl. 1421-1464)", *ATCA*, 19 (2000), pp. 429-479.

²⁴¹ Jon ARRIZABALAGA, Luis GARCÍA BALLESTER i Fernando SALMÓN, "La medicina valenciana y sus relaciones con Italia entre 1470 y 1520", en M. ARDIT (ed.), *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, 1992, pp. 401-417. A tall d'exemple es pot comprovar les despeses efectuades per les famílies dels notaris en José Mª CRUSELLES GÓMEZ, "Familia y promoción social: Los Lopiç de Valencia (1448-1493)", *Estudis Castellonencs*, 3 (1986), pp. 355-380, especialment les pp. 374-378.

explícites. Crec que en els casos de físics amb formació universitària, els inventaris *post mortem*, els quals no indiquen la presència de llibres ni utilatge mèdic, són indicatius del traspàs efectuat, encara en vida, als fills o parents més pròxims.

L'aprovisionament de biblioteques i altres útils, no era sinó una part del necessari per als estudis i l'inici de la carrera. De vegades la voluntat paterna d'obtenir un grau per als fills era gran però les rendes familiars no podien sufragar-la. Era el moment en què els parents, sobretot els oncles, i també els amics, prenien part en el sufragi de l'educació dels joves. Així Francesc Desprat va prometre de fer front a la meitat de la inversió que calia esmerçar perquè el seu nebot, el fill de l'apotecari gironí Joan Desprat, estudiara dret a Montpeller. Més tard se'n penediria i l'infant Joan l'hauria d'obligar a complir el seu compromís.²⁴² Semblantment, el cirurgià reial, Bernat Serra, també es negaria a pagar els 600 s. que havia despés el seu nebot Ramon en alimentació i vestit durant un any que havia estat a Montpeller com a estudiant, malgrat que la seua esposa Antònia s'hi haguera compromés a atendre fins a aquesta quantitat o més si calia.²⁴³ Una segona via de finançament era la municipal. Aquesta consistia en que el municipi del qual era originari l'estudiant tenia a bé atorgar-li una ajuda perquè poguera culminar els estudis. Sabem que això era comú per als veïns de Calataiud i els de les seues aldees quan algú sol·licitava completar estudis en un Estudi General fora dels límits de la Corona, però no he pogut trobar cap indicatiu que aquesta mateixa iniciativa fóra aplicada a altres indrets. Per això, en certa ocasió la reina Sibil·la intercedí davant el batle d'aquesta ciutat aragonesa perquè acceptara carregar amb el dispendi que Joan Montaner, batxiller en medicina —que havia treballat ja al servei de l'infant—, havia de fer durant quatre anys a Montpeller per finalitzar la seua formació mèdica. Cal contemplar detingudament les circumstàncies que empenyen a aquesta intercessió. En primer lloc, Montaner *es pobre e no ha do que se podiesse sostener en el studio sin ayuda nostra, vostra e d'otros* i en segon lloc, es tractava d'un individu del qual *sabemos que s'espera seer muy apte hombre en art de medicina*.²⁴⁴ És a dir, sense un recolzament econòmic la societat es podria veure privada d'un competent i prometedor físic. I encara més, el monarca i la seua esposa, sabedors de la perícia i el bon rendiment del metge, havien d'encoratjar que es completara la formació acadèmica d'aquest individu, i, si podia ser, estalviant-se els diners. Al capdavant, els interessos de la monarquia i de la ciutat eren comuns: la medicina era un clar benefici per a la cosa pública i aquella despesa no era sinó una mostra de l'estima social vers la medicina universitària i el veure's assegurat un servei de la màxima importància. En altres casos, tanmateix, la intervenció del monarca era directa i els seus fons esdevenien una font de finançament d'aquestes carreres. Així, el 10 de juliol del 1391, Joan I atorgà a Joan Desllor, fill del seu cirurgià Bernat Desllor, 100 fl. perquè

²⁴² ACA, C, reg. 1611, ff. 112v-113 (1364, març 4).

²⁴³ *Ibid.*, reg. 1652, f. 1 (1372, ag. 23).

²⁴⁴ *Ibid.*, reg. 1589, ff. 26r-v (1381, nov. 10), Apèndix, § 33; i reg. 1275, f. 14 (1381, nov. 10).

emprenghera els seus estudis a la facultat de Lleida.²⁴⁵ No seria l'única vegada que intervingueren els monarques en favors dels fills dels seus sanadors. Pere Ros d'Orsins rebé un privilegi segons el qual un fill seu que obtinguera el títol de mestre en medicina, seria nomenat immediatament metge de la cambra reial i a més seria agraciat amb una pensió censal de 2.000 s. anuals.²⁴⁶ Una última possibilitat per a obtenir el grau fou la promoció acadèmica pagada amb el fruit del treball. Aquest seria el cas de Bernat de Barriac, estudiat per M. McVaugh, tot i que data de principis de segle. Barriac encetà els seus estudis a Montpeller l'any 1290, però obtingué el grau de mestre l'any 1309, després que contractat pel municipi de Castelló d'Empúries dos anys abans, haguera obtingut el privilegi de poder passar tres hiverns estudiant a Montpeller per obtenir el màxim grau universitari. Durant aquest període dilatat d'aprenentatge atengué en primer lloc el municipi de Castelló, el comte d'Empúries, el vescomte de Cardona i el bisbe de Vic, per acabar altra vegada el 1307 contractat pel municipi, descontent per una pèrdua tan valuosa.²⁴⁷ Molt possiblement aquest fou el cas també del físic de Puigcerdà Bernat Dona, comentat anteriorment. Mentre aquest fou estudiant exercí a la seua vila, fins que l'obtenció del dot de la seua esposa li permeté assolir el grau de batxiller tres anys després, en possessió del qual acabaria la seua curta vida, a penes vuit anys després d'haver-lo obtingut.

Queda clar, per tant, que l'accés a la professió mèdica —com en qualsevol altra— estava marcat, en bona part, pel capital heretat que rebia un sanador. Això era molt més clar en el cas dels físics, i d'alguns cirurgians, que accedien als Estudis Generals, perquè les actituds i la fortuna familiar eren les claus de volta que explicarien la possibilitat de seguir aquest camí. Era gairebé impossible que un barber o un menescal poguera permetre's que els seus fills accediren a aquest medi. Els apotecaris i professionals formats als *Studia* entenen que per als seus fills el millor és continuar el camí que ells van seguir, perquè de fet els havia situat en una posició favorable, que amb les adequades estratègies de reconversió els empenyava a assolir un lloc encara millor.²⁴⁸ Ja s'ha vist la gran influència que podien tenir alguns metges sobre l'educació dels seus familiars més pròxims, amb fins i tot la creació d'una escola exclusiva per a ells. Altres vegades, individus que residien sota el seu sostre i que eren considerats, gairebé, membres de la família, també es veien afavorits per aquest desig de transmissió d'una eina tan important per progressar socialment com eren aquells coneixements. Guillem Gironell, mestre en medicina de Girona, deixà en el seu testament 200 s. a Pere Nadal, *mecum comorantis, ad auxilium adiscendi sive studendi in arte literarum*.

---

²⁴⁵ *Ibid.*, reg. 1878, ff. 90r-v; 1391, jul. 10 (Apèndix, § 31). Els 100 fl. es cobriren de la següent manera: 30 sobre la vegueria de Girona, 30 sobre la batlia de Girona, 20 sobre la vegueria i sotsvegueria de Besalú i 20 sobre la vegueria de Camprodon. No hi ha cap dada que permeta vincular aquests individus amb els cirurgians Llor de Santa Coloma de Queralt.

²⁴⁶ *Ibid.*, reg. 903, ff. 89v-90 (1359, set. 9).

²⁴⁷ Michael R. McVAUGH, "Bernat de Berriacho (Fl. 1301-43) and the ordinacio of bishop Ponç de Gualba", *ATCA*, 9 (1990), pp. 240-254, especialment pp. 241-242.

²⁴⁸ Nancy SIRAISSI afirma que a major grau de formació majors eren els guanyos assolits (*Medieval and early*, p. 21).

Per a un barber la possibilitat d'establir-se en un obrador nou era ben difícil, com ho demostra la trista situació econòmica d'alguns. Més difícil encara ho seria per als esclaus que havien assolit la professió, moltes vegades gràcies a la benevolència o l'interés dels seus amos. El físic gironí, Marc Roca, va voler per al seu esclau negre anomenat Jordi, que un dels seus marmessors, el barber Antoni Solà, se n'ocupava de *docere suum officium et nutrire et alia erga ipsum habere in omnibus sibi necessariis*.²⁴⁹ Les opcions es limitaven a continuar en l'obrador patern si era possible o bé contractar-se, com ja hem vist anteriorment, amb algun altre barber, que era el recurs per als més humils. L'obtenció del lloc, l'instrumental de barberia i el de cirurgia, potser fins i tot algun llibre de caràcter mèdic, era car, però la família podia subvenir en ocasions a aquestes necessitats. Anteriorment ja s'ha vist el cas de la cessió d'instruments propis de l'ofici fets per Roderic Tarragona al seu nebot, Roderic Mansili. Per això reclamar l'herència paterna era fonamental abans no fóra balafiada. Quan el barber de València Gil de Rosselló va morir a Sardenya, el seu fill reclamà ràpidament la casa i l'obrador on es conservaven objectes de l'ofici de barber, així com altres béns per valor de 1.400 s. Segurament el jove hi va veure una bona oportunitat d'aconseguir unes infraestructures adequades per començar un negoci i calia recuperar-les amb celeritat.²⁵⁰ Tanmateix, una de les millors formes d'obtenir els elements necessaris per a practicar l'ofici de barber i cirurgia era adquirir-los en un encant, ja que el seu preu minvaria considerablement. Una anàlisi acurada dels compradors dels objectes propis de l'ofici en l'encant del barber vigatà Doménec Alfons resulta ben aclaridor (vegeu els quadres 3 i 4).²⁵¹ Cal matisar que hi ha tres tipus de compradors que hi concorren, tots ells vinculats amb la pràctica de la medicina, individus que es poden inserir dins el grup artesanal, i altres dels quals desconeixem el seu ofici. Els primers cercaren principalment objectes que servien al seu propòsit professional —encara que ocasionalment adquiriren altres béns mobles—, mentre que els segons, a banda d'algun objecte mèdic, i sobretot de tall de cabells i afaitat de barbes, adquiriren preferentment altre tipus d'objectes. Com exemple podem posar totes les compres efectuades per Pere Draper. Quina finalitat empenyia els diferents individus a participar en aquestes subhastes? Sabem que hi participaren tres barbers que compraren una bona quantitat de material quirúrgic, i en canvi no adquiriren res de la resta de les eines que podien trobar-se habitualment en un obrador de barberia. Això segurament es degué a que l'alt preu i la menor facilitat de trobar aquests objectes fera més recomanable la seua adquisició en ocasions com aquesta. Guillem Andreu i Guillem Sanoguera, no feia molt que havien iniciat la seua tasca com a barbers, i segurament cercaven en aquests encants la manera de completar l'equipament necessari per a desenvolupar amb solvència el seu ofici.²⁵² Per

²⁴⁹ Vegeu ambdós casos en ADG, *Testaments, Pia Almoïna*, n. 8 (1362, ab. 28) i n. 150 (1410, oct. 9).

²⁵⁰ ARV, *Justícia Civil*, n. 642 (1392, nov. 8).

²⁵¹ Apèndix, § 22.

²⁵² Es conserven algunes notícies d'un barber anomenat Guillem Sanoguera des del 1335. Atenent a aquesta primera dada de la seua aparició documentada, ben bé podem pensar que aquest home devia comptar amb una edat força avançada l'any 1380. En aquell temps segurament no devia encara practicar la medicina i per tant resulta absurd pensar que necessitava fer una compra com la de

un mòdic preu —poc més de 20 s.— ambdós obtenen nombrosos útils per practicar la cirurgia — fonamentalment la flebotomia, la neteja i l'extracció de peces dentals i la sutura— i la barberia. Pensem que un llibre de cirurgia —adquirit curiosament per un peroler— costà tan sols 20 d. Cal dir que la resta dels llibres que aquest posseïa no es veneren en l'encant. No cal desestimar tampoc el fet que alguns professionals consagrats acudiren a les places per aconseguir renovar el seu equipament, adquirint-lo en les subhastes públiques. Així ho podem deduir de la subhasta dels béns de l'apotecari barceloní Francesc Ferrer, a la qual es van congregar també com a col·lectiu principal de compradors els membres del seu ofici. Fins a 17 apotecaris rondaren per les dues sessions de l'encant, adquirint diversos lots que contenien igualment béns d'apotecaria com d'altra diversa índole.²⁵³

Ara bé, més complicat resulta esbrinar què és el que mou els no professionals a comprar objectes tan específics. En principi podem acudir a tres explicacions. En primer lloc, és probable que algun d'ells tingueren pensat fer barber el seu fill i adquiria el material necessari per a l'exercici en un futur. Perquè sinó Pere Draper volia instrumental per realitzar una operació delicada com extraure peces dentals? D'altra banda, potser només volien adquirir alguns objectes que podien ser útils en la higiene quotidiana, com ara tot allò propi de la barberia. Finalment també podria pensar-se en el negoci, és a dir, en una posterior revenda a un preu superior al pagat.

QUADRE 3
PARTICIPANTS EN LA SUBHASTA DELS BÉNS
DEL BARBER DOMÉNEC ALFONS (Vic, 1380)
(Els qui adquiriren objectes relacionats amb la pràctica mèdica)

Comprador	Objectes relacionats amb la pràctica de la medicina	No medicina/ barberia
Arnau Satella	.II. pots de terre ab alguns pochos de augüent (5 d.)	
Gemonic, barber	.I. cove on avia scudeles de segnar (17 d.)	
Guillem Andreu, barber	.I. ^a . mola ab son torn gornida (7 s.) .I. ^a . cadira de barber (9 s. 6 d.) .II. lansetes (12 d.) .II. lansetes (10 d.) .I. caps de lautó de tenir engüent (6 d.) .II. ferres de escurar dents (10 d.)	.I. ^a . sbramadora (8 d.) unes tasorettes poques (3 d.) .I. martelet poch de ferra ab unes moles de ferre poques (10 d.)

l'encant. És probable que el qui compra a la subhasta fóra el seu fill homònim. Sabem que Sanoguera va casar dues filles seues, Elina i Francesca, amb el barber Pere de Puig i el sabater Antoni Riera els anys 1342 i 1346, però no tenim cap indicati d'un possible descendent masculí. El 1367 un Guillem Sanoguera, que podríem identificar com el pare o el fill, participava en un encant on adquiria una tauleta i un llibre del qual desconeguem el seu contingut (ACF, *Inventaris*, 1367-1371: 1367, oct. 26). Ara bé, a la documentació de la cancelleria reial, he pogut localitzar dades sobre un Guillem Sanoguera de Vic que indueixen a pensar en la joventut i l'inici de la carrera d'aquest individu. Sabem, d'una banda, que es veié embolicat vers 1380 en un enfrontament entre bàndols en la vegueria d'Osona, i que la seua participació en aquests actes violents continuaria en repetides ocasions, segons resa en la documentació (ACA, C, reg. 1634, ff. 188v-189; 1380, ag. 23). Per un altra banda, aquest mateix any, un veí es queixava d'una construcció efectuada per Sanoguera en la plaça de Vic. La preferència per les places com a lloc de treball dels barbers, així com una recentment encetada carrera, conduirien aquest jove a millorar el seu negoci en el cor de la vila (*Ibid.*, reg. 1637, 24v; 1380, nov. 20). En un assumpte semblant de bandositats sembla estar involucrat el barber Guillem Andreu entre 1371-1372, dates més antigues on es documenta aquest individu (ACA, RP, n. 584, 37v; 1371, oct.)

²⁵³ Carme BATLLE, "Francesc Ferrer", p. 510. L'autora no ha transcrit l'encant dels béns, únicament n'ha elaborat un estudi.

Comprador	Objectes relacionats amb la pràctica de la medicina	No medicina/ barberia
	.II. ferres de coura males busayes (6 d.)	
Guillem Sanoguera, barber	.II. ventoses de vidra (6 d.) .III. lansetes ab son estoig de fust (12 d.) .I ^a . lanseta ab mànech de vori ab virola d'argent (15 d.) .I. taularot de barber ab .I ^a . parva de vori e alcunes agules de cusir nafres (2 s. 4 d.) unes moles d'argent de barber (4 s. 5 d.) .I. altre manil (2s. 5 d.) .I. altre manil (8s. 10 d.) unes tanales de traure dens (13 d.)	.I. rasor (2 s. 1 d.) .II. rams de fil de li cruu (2 s. 5 d.)
Pere Draper	alcuns ferres de traure dens (13 d.) .I ^a . lanseta ab gorniment de vori ab virola d'argent (20 d.)	unes tasoires trencades (6 d.) .I. rasor (3 s. 1 d.) .I. manil de barber (2 s. 6 d.)
Martí Sec, peroler	.I. libret de paper poch deurgia (20 d.)	
Salamó, jueu	.III. ampoletes de vidra ab alcunes aygües (13 d.)	
Pere Desbosc	.I ^a . esmoladora de barber (19 d.)	
Bernat Adrover, o Dolcet	.I ^a . lanseta ab .I ^a . parva de lautó (6 d.)	

QUADRE 4
PARTICIPANTS EN LA SUBHASTA DELS BÉNS
DEL BARBER DOMÈNEC ALFONS (Vic, 1380)
(Els qui adquiriren objectes vinculats amb la barberia i la higiene)

Comprador	Objectes relacionats amb la barberia
Bernat de Cornudells, sastre	rasor (2 s. 1 d.) unes tesores de barber (2 s. 1 d.)
Bernat Antic, prevere	unes tasoires de barber (2 s. 10 d.)
Jaume Roca	tesores de barber (2 s.)
Ramon des Torró, teixidor	tasores de barber (2 s. 3 d.) .I. rasor (18 d.) .I. rasor (2 s. 1 d.)
Pere de Masdú	rasor (2 s. 3 d.) rasor (4 s. 9 d.) unes tasoires de pocha valor (8 d.)
Martí Sec, peroler	rasor (3 s. 9 d.)
Guillem Eruga, sabater	.I. taularot ab .I. rasoret e unes tesoretetes (11 d.)
Pere Dessoler, prevere	.I. rasor (21 d.)
Pere, qui stà ab lo peroler	.I. altre rasor (3 s. 2 d.)
Puigalriu	.II. pintes de boix (5 d. mealla)
Na Torrentina, apotecària	.I. manil de barber (2 s. 1 d.) .I ^a . resora de pastera e granera (6 d.)
Pere Embrú, apotecari	.I ^a . conquesta de aram (8 s.) altro glavi ab ferre deurat (10 s. 4 d.) altre rasor (3 s. 9 d.)
Ramon Pastor	.I ^a . cortina de barber squeuada ab sa verga de ferre

4.1. Genealogies familiars

Gràcies a l'aplec de tots aquests factors estudiats s'anaren construint un bon nombre de dinasties, molts dels membres de les quals es dedicaven a la pràctica de la medicina. En canvi, poques nissagues de sanadors han estat estudiades amb deteniment i encara menys en un dilatat període cronològic que abrace

distintes generacions, i és ben fàcil entendre per què.²⁵⁴ Només excepcionalment i en algun lloc concret els notaris dedicaren protocols exclusivament per a una família. És d'aquesta manera que podrem trobar reunida en un mateix volum informació sobre una mateixa nissaga i serà possible estudiar-la amb profunditat, almenys dins el període que abracen aquests volums. Així m'ho ha permès la informació recollida en llibres particulars de determinades famílies a l'arxiu de protocols de Manresa. Ara bé, el més freqüent es trobar aquesta informació esparsa entre desenes de protocols, registres impositius, judicials, i documentació de molt diversa índole. Dissortadament hem de retre'ns davant l'evidència que la conservació documental en aquesta època és escadussera i resulta impossible seguir la biografia de la majoria dels individus. És el cas de les dues grans ciutats de la Corona, Barcelona i València, on la conservació de protocols es troba lluny de ser significativa en la segona meitat del segle XIV. A això cal afegir la gran mobilitat geogràfica i per tant l'encara major dispersió d'informació sobre els diferents individus que poden compondre una parentela, fet que dificulta extremadament l'aplec de material suficient per fer-nos una idea de la trajectòria vital de les persones i els seus comportaments, les seues estratègies polítiques i econòmiques, etc. Però acostar-se a l'evolució d'aquestes realitats també significa una aproximació d'abast cronològic secular. Qualsevol estudi monogràfic sobre una família necessita un gran esforç de revisió documental que moltes vegades no es veu recompensat amb els resultats esperats. En definitiva, les aportacions que faré ací no són sinó una aproximació a alguns indicis que semblen oferir-nos la documentació conservada. Només posteriors buidatges documentals ens ajudaran a completar les trajectòries familiars ací encetades.

L'estudi genealògic de totes les variants de sanadors contemplades en aquest treball i, a més a més, pertanyents a qualsevol de les tres religions, permet entreveure que en molts casos la professió mèdica fou transmesa de pares a fills i de generació en generació dins la mateixa família (vegeu des del quadre 5 al quadre 22). Per tal de capir aquest fenomen cal una observació detallada dels sanadors que actuen en àmbits locals concrets. Normalment, i parlant ara dels practicants de la medicina cristians, les famílies solen estar-se diverses generacions residint en una ciutat o una vila concreta, o a tot estirar alguna branca familiar es desvia

---

²⁵⁴ Tal vegada la família que més atenció ha rebut ha estat la dels cirurgians Sarriera de Girona. Dels diversos articles apareguts mereix recordar-se com a més complets el treball inèdit de Christian GUILLERÉ, "Une famille de médecins au XIVe siècle: les çà Riera", amb arbre genealògic; ÍDEM, *Girona al segle XIV*, Girona, 1994, vol. II, pp. 361-370, així com Michael R. McVAUGH, "Royal surgeons", tot i que aquest darrer analitza només la trajectòria de la família durant la primera meitat del Quatre-cents.

Una altra família que ha interessat els historiadors, tot i que no s'ha posat quasi èmfasi en la seua vessant mèdica, són els sarraïns menescals Bellví. Els tres treballs que s'han ocupat de l'estudi més intens d'aquesta família han estat John BOSWELL, *The Royal Treasure. Muslim communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth century*, Yale, 1977, pp. 43-49 i 80-83 i Manuel V. FEBRER ROMAGUERA, "Los Bellví: una dinastía mudéjar de alcaldes generales de Valencia, Aragón y Principado de Cataluña", *Actas del III Simposio de Mudéjarismo* [Terol. Setembre de 1984], Terol, 1986, pp 277-290. Més recentment s'ha ocupat de la vessant professional i ha fet un resum del que ja es coneixia de la família, aportant algunes dades noves Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 222.

Respecte al món jueu, cal posar de manifest la tasca de CARDONER i PLANAS per intentar aproximar-se a les més conegudes famílies hebraïques emparentades amb la medicina. També els treballs de Manuel GRAU i MONTSERRAT sobre diverses aljames jueves, especialment la de Besalú, ha aportat nombroses dades documentals. En les següents pàgines intentaré completar les dades aportades per aquests autors, tot completant l'arbre genealògic fins la fi del segle.

cap a altres indrets de la comarca on es troba inserida la seu originària. Un exemple serien els Figuerola, dividits entre Manresa —on exerceixen de mercaders i després la medicina— i Santpedor, ambdues ciutats pròximes i pertanyents al Bages (quadre 11). Exactament el mateix ocorre amb els Comalba, on una branca familiar roman a Manresa molt vinculada a la pràctica de la barberia, mentre que un altra resideix a Castellbell, comunitat al sud de Manresa i també al Bages, sembla que més vinculats a activitats de caire mercantil, i, fins i tot, desenvolupant un d'ells el càrrec d'abat del monestir de Sant Benet, a la mateixa comarca (quadre 12). La tercera ciutat en importància dins l'àmbit estudiat, Girona, permet una aproximació ben intensa a un col·lectiu mèdic força extens. Guilleré l'ha estudiat en diversos treballs i ha pogut comptabilitzar entre els anys 1320-1370 125 físics, cirurgians, barbers i apotecaris, als quals caldria afegir 3 físics, 3 apotecaris i 2 barbers més, coneguts gràcies als registres de cancelleria buidats en el transcurs de la present investigació, així com probablement també algun altre que no ha deixat rastre documental. Si atenem als cognoms repetits per grups d'oficis i a la cronologia proposada per l'autor, crec que no és gens erroni pensar que es tracta d'individus de la mateixa família. D'aquesta forma podem deduir que una família aplega 2 individus mestres en medicina; 5 famílies 13 dedicats a la cirurgia; 4 famílies a 9 dedicats a la barberia i 10 a 28 dedicats a l'apotecaria. És a dir, que 54 individus dels 133 que podem reconèixer vinculats al món de la medicina en la ciutat de Girona, s'insereixen en famílies amb una mitjana o llarga trajectòria en l'ofici. Però una mirada més atenta fa pensar que possiblement aquests practicants haurien estat molts més de no haver sigut per circumstàncies conjunturals, concretament per les pestes. Hem de pensar que el col·lectiu mèdic estigué molt exposat a les epidèmies perquè malgrat les fugues que pogueren donar-se en moments puntuals de màxim desconcert, els metges posaren un gran esforç i lluitaren per trobar remei a un mal que era superior a la seua saviesa.²⁵⁵ En la línia proposada per diversos autors per a l'àmbit europeu, Guilleré proposa que l'impacte de la pesta a Girona fou molt menor del que hom havia pensat. Tanmateix, atenent a les dades donades per l'autor, observem que l'any 1348 desaparegueren com a conseqüència de l'epidèmia el 40% dels metges (6 de 10), el 25% dels barbers (2 de 8) i el 20% dels apotecaris (3 de 15).²⁵⁶ Una segona onada de pesta datada el 1362, té com a conseqüència la desaparició del 25% dels metges (2 de 8) el 15% dels barbers (1 de 8) i 3 de 13 apotecaris. Curiosament dels 8 difunts no hi ha cap altre signe que evidencie la continuïtat familiar en l'ofici d'algun parent, fet que podria corroborar que aquestes morts foren un entrebanc definitiu a la continuïtat dels fills en l'ofici, o bé perquè no havien nascut o bé perquè l'absència del cap familiar no permetia l'estratègia adequada. Dissortadament una continuïtat del buidatge documental possiblement no ens donaria més detallada informació sobre la continuïtat d'aquestes nissagues. Tant a Girona, com en la resta dels territoris de la Corona d'Aragó el volum de la documentació conservada als protocols notariais, que és la que ens subministra més informació a nivell local, i la qualitat de la informació que contenen varia

²⁵⁵ El cas de Jaume Roig, explicat en diversos llocs, és força conegut.

²⁵⁶ Christian GUILLERÉ, "Milieu médical", pp. 268-269.

notablement després de 1348.²⁵⁷ Potser si la producció i conservació documental haguera seguit un altre camí les dades podrien fer-nos albirar continuïtats. Mentrestant, només podem conformar-nos amb apuntar algun cas en aquesta direcció i ajudant-nos d'altres fonts. Així per exemple els apotecaris Nicolau i Berenguer Cavaller, moren el 1371, any de pesta.²⁵⁸ Tanmateix, a la documentació de la cancelleria reial apareix un apotecari de Girona anomenat Nicolau Cavaller, proveïdor de les cases del rei, la reina i l'infant, que havia estat mustassaf de la ciutat l'any 1376 i que encara es troba ben documentat l'any 1385, quan li són efectuats diversos pagaments i ha de resoldre un plet per la seua actuació en el càrrec abans esmentat.²⁵⁹ Possiblement estem davant una continuïtat familiar, però això resta en el camp de la hipòtesi.

Sense que puguem mostrar dades tan àmplies com en el cas de Girona, Barcelona i especialment València ens forneixen d'exemples de famílies dedicades durant diverses generacions a la medicina en les seues distintes vessants. Es tracta d'una tradició que, almenys fins on arriben les dades, no sembla abandonar-se fàcilment. Això sembla ser especialment significatiu en el món dels apotecaris. Tanmateix, potser només ens trobem davant d'un fet que és conseqüència que aquests són aquells personatges relacionats amb el món de la salut més abundants i més ben documentats. En diversos casos analitzats es pot arribar a la conclusió que és ben freqüent que els fills d'un apotecari s'hi dediquen tots ells a l'ofici patern o bé, en tot cas, a alguna activitat de caire comercial (mercader, mercer o botiguer), ocupacions aquestes estretament emparentades i de molt difícil diferenciació, i finalment es podia optar pel recurs de l'artesanat. A més d'una tradició en l'ofici, que sempre s'ha de tenir present, cal remarcar que la mà d'obra que es necessitava als obradors, especialment si aquests eren dinàmics i amb força clientela, era molt abundant. Aquests joves, per tal d'ajudar en el negoci familiar i adquirir una pràctica suficient, es devien incorporar molt prompte en les tasques pròpies de l'ofici. Fet i fet, els beneficis que s'hi podien obtenir en aquest món de l'apotecaria i el mercadeig no eren gens menyspreables i per això la majoria dels apotecaris volgueren per als seus fills aquesta mateixa ocupació. Podem donar casos a València: de Domingo i Guillem Corts, els quals treballaren també per a la casa reial, coneixem dos descendents del primer —Domingo i Romeu—, dedicats a l'apotecaria, i del segon un tal Joan amb el mateix ofici (quadre 6);²⁶⁰ els dos fills de l'apotecari Pere Pastor, Pere i Joan, es dediquen al mateix ofici del pare, en canvi els fills de Pere Tomàs es dediquen

²⁵⁷ La meua experiència, juntament amb la de Lluís Cifuentes, Luis García Ballester i Michael McVaugh, els quals han buidat la documentació notarial de bona part dels arxius municipals de la Corona d'Aragó per al segle XIV (completa fins el 1348), ha posat de manifest que després de mitjan segle hi ha una davallada molt forta del nombre de protocols i la qualitat del seu contingut. Desconec a quines raons obeeix aquesta circumstància, i si està vinculada a les catàstrofes (guerres, epidèmies i crisis frumentàries) que hagueren de patir els territoris de la corona.

²⁵⁸ Tinc els meus dubtes sobre la identitat de Berenguer Cavaller, ja que el 1364 sabem que un individu homònim era mort i els seus hereus reclamaven a alguns morosos (ACA, C, reg. 1611, ff. 74v-75; 1364, gen. 25). Això fa pensar que el difunt l'any 1371 era fill d'aquest.

²⁵⁹ *Ibid.*, reg. 843, ff. 105r-v (1385, juny 3).

²⁶⁰ Són coneguts també dos apotecaris valencians de la mateixa època que tenen el mateix cognoms, un tal Pere i Vicent Corts. Tanmateix, no tenim dades que ens els puguem fer emparentar amb la família esmentada.

l'un, Pere, a la tintoreria, i l'altre, Joan, a l'apotecaria. A Girona els germans Joan, Pere i Nicolau Cavalleria eren apotecaris, i un altre germà anomenat Guerau era mercader. Si bé per al primer o potser també el segon fill, quedava una feina reservada junt al pare, heretant el seu patrimoni de treball a la mort del progenitor i, per tant, assegurant-se un bon ofici, la resta havia de buscar en altres camins professionals, o bé, amb gran freqüència, en el món eclesiàstic, fet que no fou gens inusual entre les classes mitjanes en aquesta època.

La via eclesiàstica esdevingué un camí important de promoció dins les classes mitjanes, i un comodí habitual també entre una part dels implicats en la pràctica mèdica. Era prevere per exemple Pere Barbarrosa, el fill de l'apotecari valencià Joan Barbarossa. A Alzira una família de prohoms, els Falcó, repeteix la situació amb dos germans apotecaris. Ara bé, en aquest cas els dos fills de Jaume opten l'un pel notariat i l'altre per la carrera eclesiàstica, mentre que el fill de Bernat, Alfons, continua l'ofici patern (quadre 6). A Barcelona podem parlar dels germans Ramon i Bernat Tanyana, ambdós apotecaris que tenien un germà clergue anomenat Pere i que estava beneficiat en la seu; Pere Tarragona, germà de Bernat Tarragona, apotecari de Barcelona, era clergue. Anteriorment he parlat del cas dels fills de Simó de Prades, vinculats a l'església com a via per a obtenir recursos. I sembla que entre alguns metges de renom²⁶¹ (físics i cirurgians) el recurs a la vida eclesial per als seus fills era bastant interessant, sobretot en moments concrets de necessitat, com a garantia d'unes rendes segures. Huguet Maguessa, el fill del cirurgià de Castelló d'Empúries Guillem, era prevere; Maria la filla de Pere Isavals, físic de Puigcerdà, era monja de les Clarises; Francesc Cucci, físic de Barcelona, nomenà procuradors per casar la seua filla Antonieta amb un notari i posar Francesca, l'altra filla, en el monestir de Santa Clara, a Mallorca.²⁶² Però la via eclesial era molt més útil i profitosa amb la desaparició del cap familiar. El tres fills del físic saragossà Berenguer de Torrelles consagraren les seues vides a l'Església. Els homes, Ramon i Pere, eren clergues tonsurats quan nomenaven un procurador dels béns heretats del pare, i la seua germana Constança ingressaria al monestir de las Dueñas més tard.²⁶³

Un estudi detallat ens permet determinar que si a la gran ciutat la configuració de nissagues amb molts dels seus membres dedicats a la medicina, i a més relacionats entre ells per vincles de consanguinitat era habitual, potser en les comunitats de mitjana i menor entitat encara ho fou més, i això per la necessitat i la facilitat de trobar-se i d'aliar-se, com per les menors possibilitats de trobar entitats familiars de rang idèntic o superior. Sembla que algunes famílies monopolitzaren en el seu medi la parcel·la corresponent de l'activitat mèdica que havien escollit. La clau perquè això fóra possible era que habitaven en el mateix municipi des de feia diverses generacions. A través d'una acurada política matrimonial havien aconseguit consolidar-se tot unint-se

---

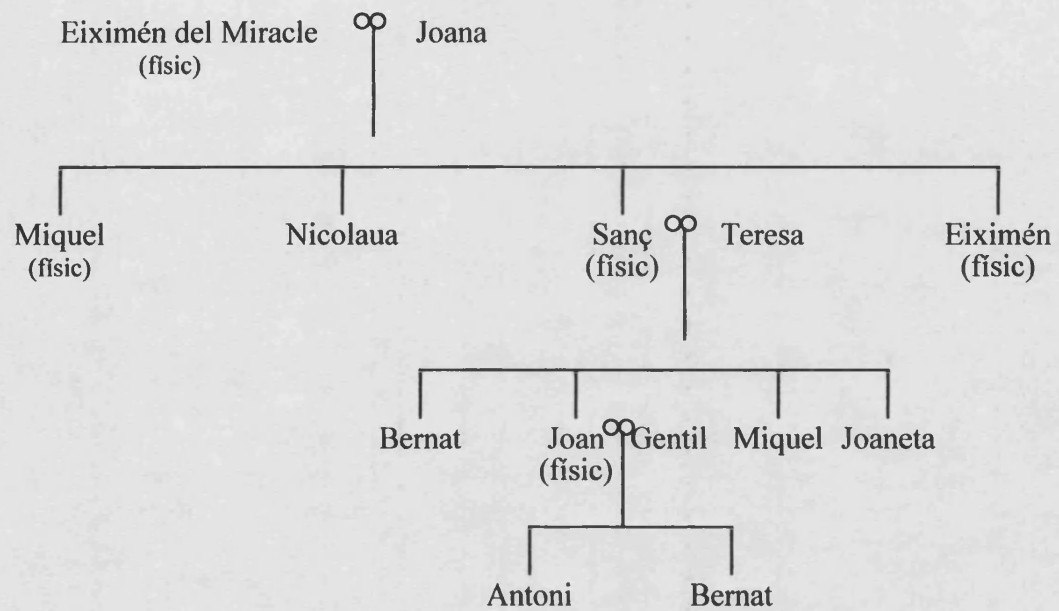
²⁶¹ No he pogut localitzar cap dada al respecte per a barbers o menescals.

²⁶² Sobre el fill de Maguessa AHPG, *Protocols* [Peralada], Pere Despujol, n. 311 (1374, maig 27); sobre la filla d'Isavals AHCP, Bernat Montaner, "*Manualis*", 1384-1385 (1384, nov. 3); de les filles de Cucci AHPB, Berenguer Escuder, "*Manuale*", 29-XII-1378/12-XII-1379, f. 6 (1379, gen. 15).

²⁶³ ANZ, Sancho Martínez de la Peyra, 1Abajo/1, n. 19, 1372, f. 224 (1372, ag. 1).

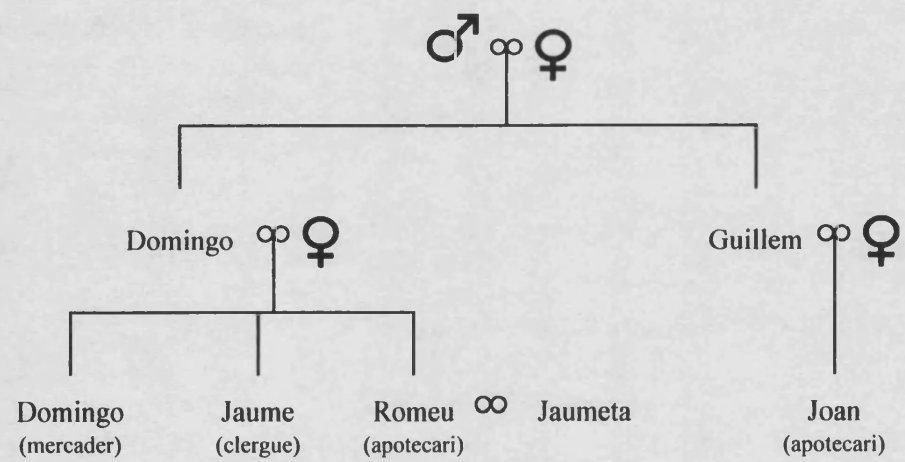
amb famílies de renom. Progressivament, havien acumulat un prestigi elevat, participaven sovint en el govern municipal desenvolupant càrrecs diversos, havien acumulat un patrimoni immobiliari i unes rendes considerables i eren reconeguts pel seu elevat prestigi dins la comunitat. Se'ls respectava i se'ls demanava favors sobretot per aquells que acabaven d'arribar-hi. A més a més, la seua força s'estenia en un radi d'abast comarcal, sobretot actuant com a centre d'influència sobre nuclis encara d'igual o menor entitat. També en part perquè algun braç familiar es desplaçava cap a pobles de la rodalia, o fins i tot a d'altres comarques. Tothom qui volguera practicar la medicina i entrar-hi en competència es trobaria segurament amb un medi hostil. Una altra cosa seria col·laborar i participar en aquest mercat sota el tutelatge d'aquestes famílies, és a dir, constituint-se en assalariats o en arrendataris o comandataris dels seus obradors.

QUADRE 5
FAMÍLIA DELS MIRACLE, FÍSICS
(València, 1351-1413)

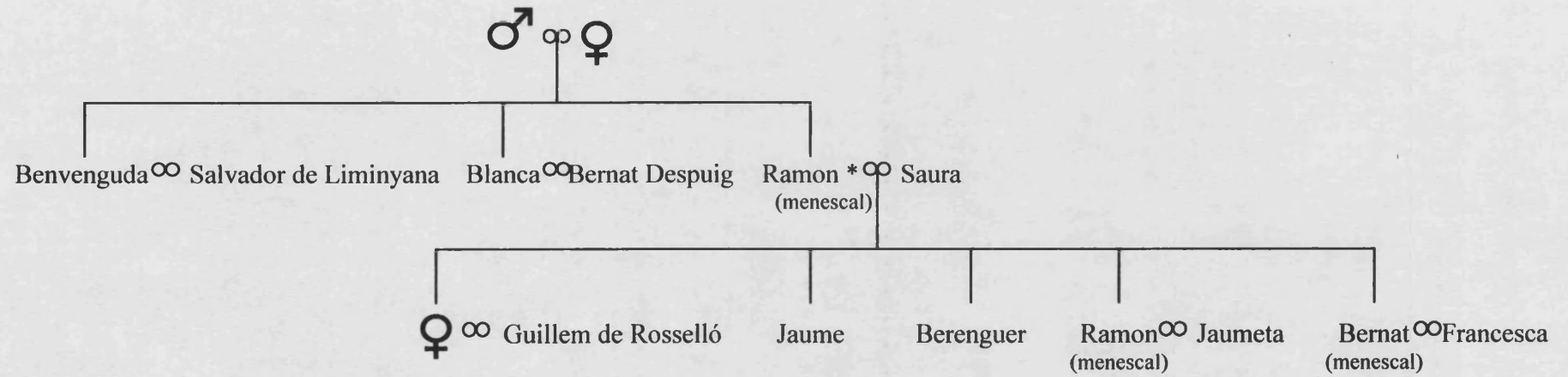

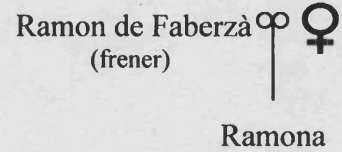
QUADRE 6
FAMÍLIA DELS CORTS, APOTECARIS
(València, 1362-1402)

QUADRE 7
FAMÍLIA DELS FABERZÀ, MENESCALS
(València, 1322-1385)

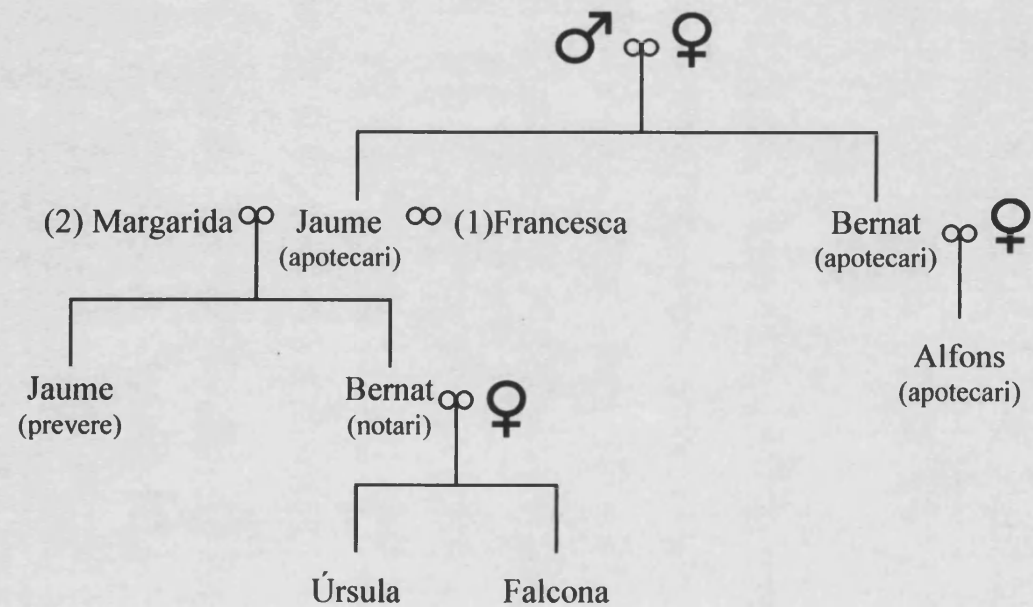

Amb parentiu desconegut:

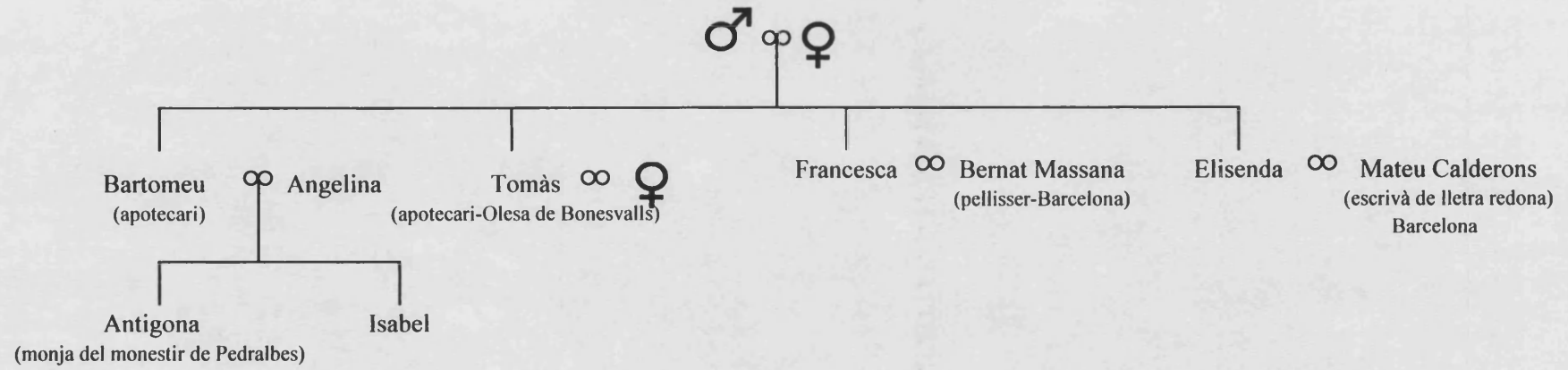

* Al testament se cita un fill espuri anomenat Ramonet, fill de Caterina

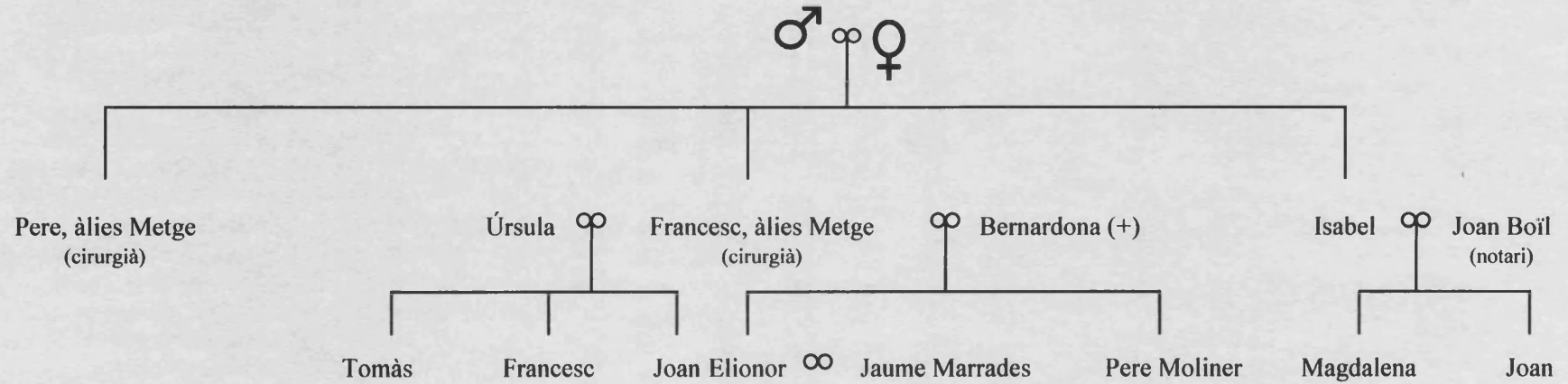
QUADRE 8
FAMÍLIA DELS FALCÓ, APOTECARIS
(Alzira, 1369-1413)

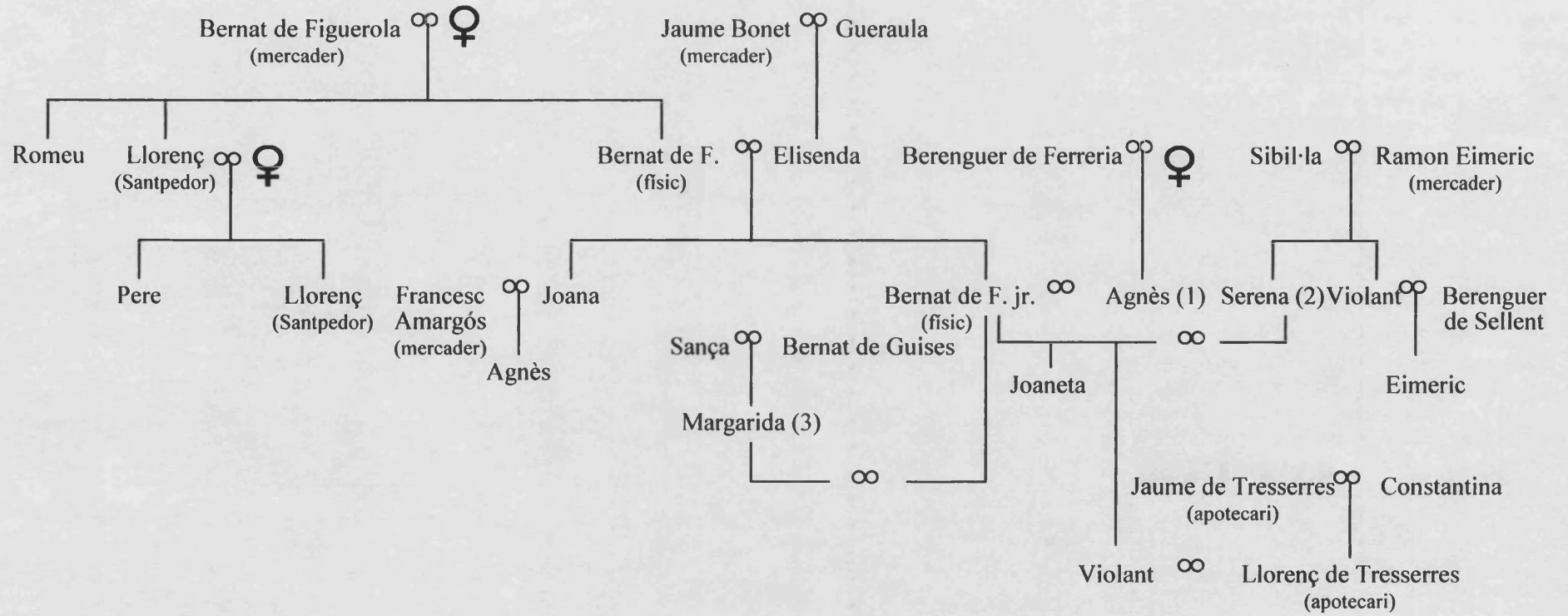
QUADRE 9
FAMÍLIA DELS QUEROL, APOTECARIS
(Barcelona, 1374-1398)

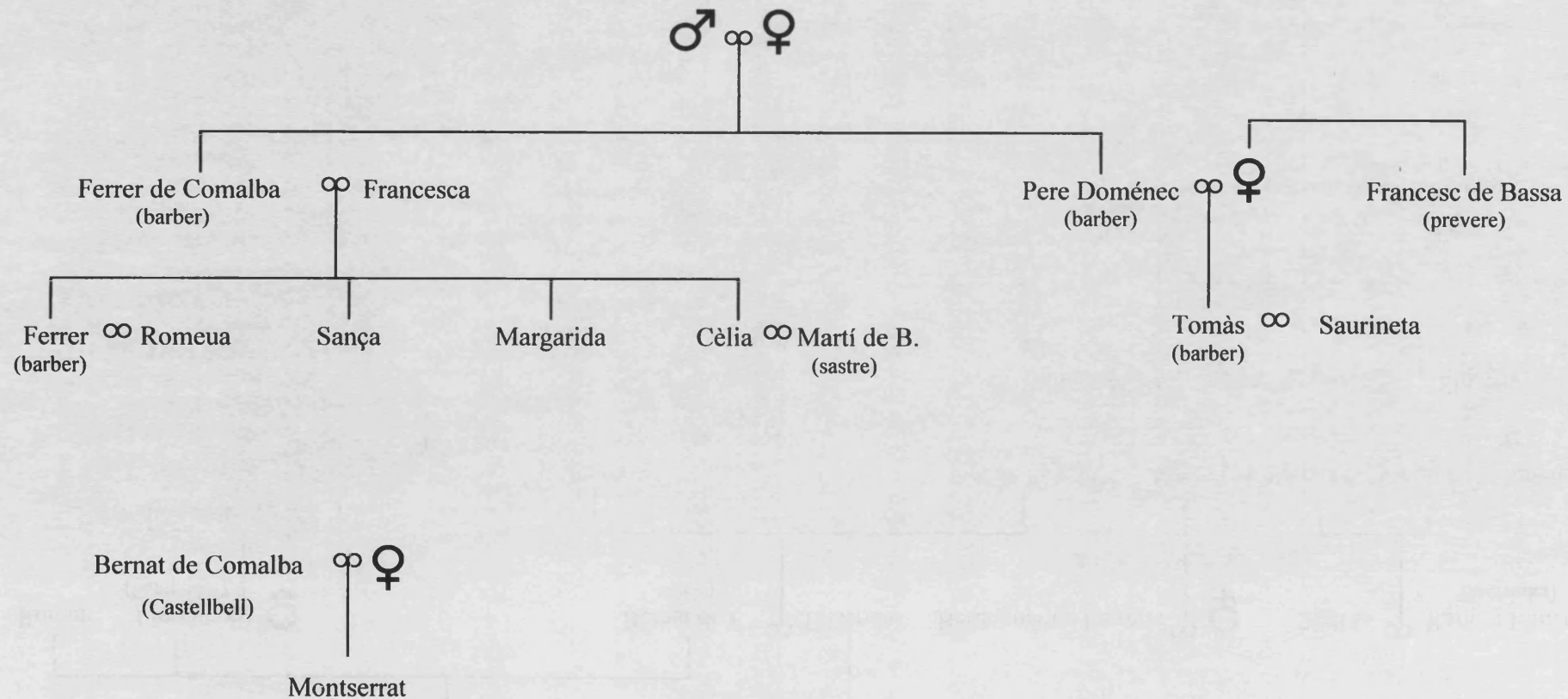
QUADRE 10
FAMÍLIA DELS MOLINER, ÀLIES METGE, CIRURGIANS
(València, 1399)

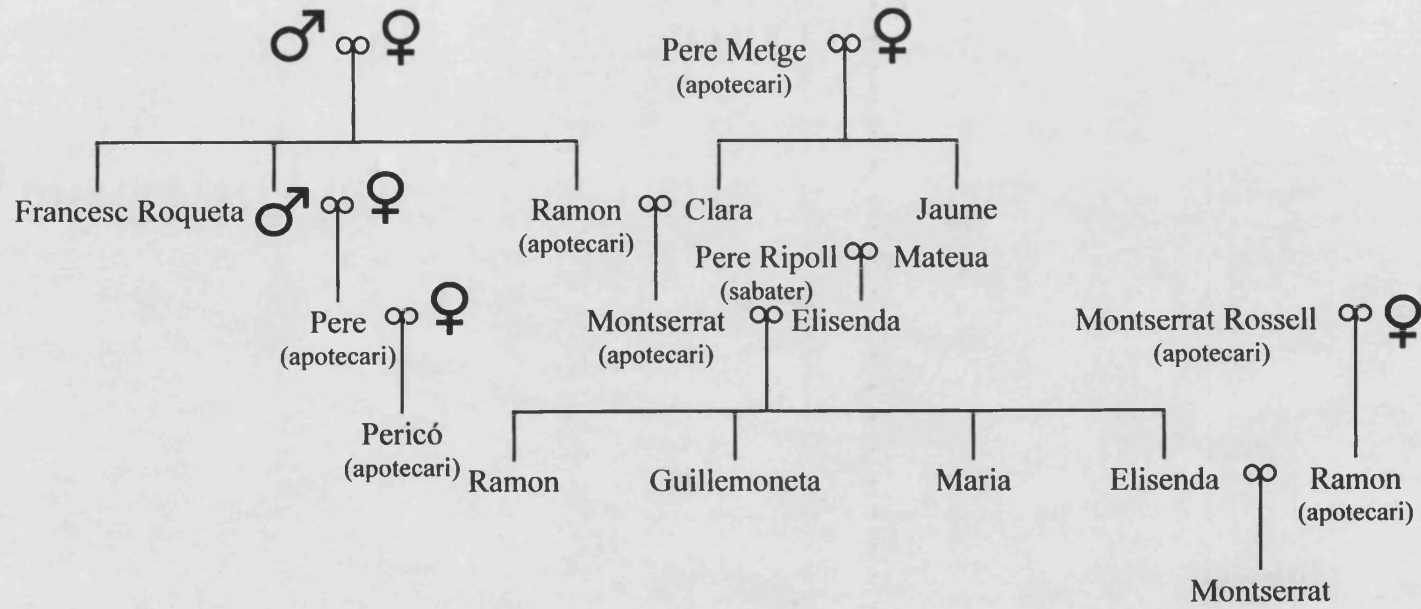
QUADRE 11
 FAMÍLIA DELS FIGUEROLA, FÍSICS
 (Manresa, 1344-1436)

QUADRE 12
FAMÍLIA DELS COMALBA, BARBERS
(Manresa, 1357-1408)

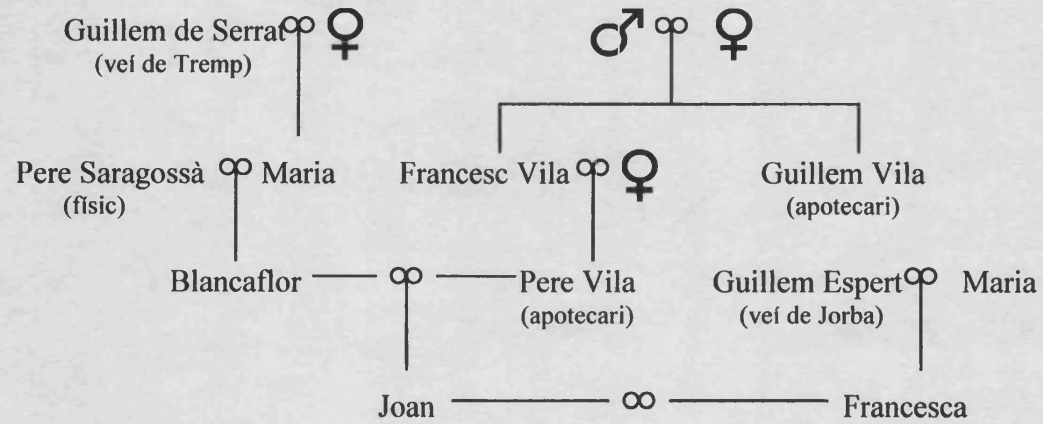

QUADRE 13
 ALIANÇA DELS ROQUETA, METGE I ROSSELL, APOTECARIS
 (Santa Coloma de Queralt, 1358-1391)

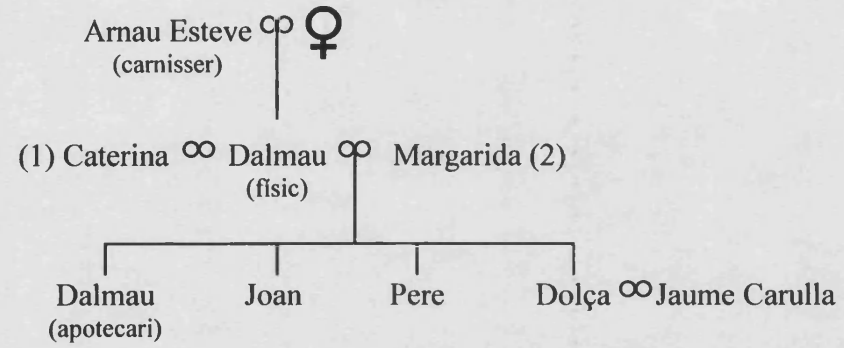

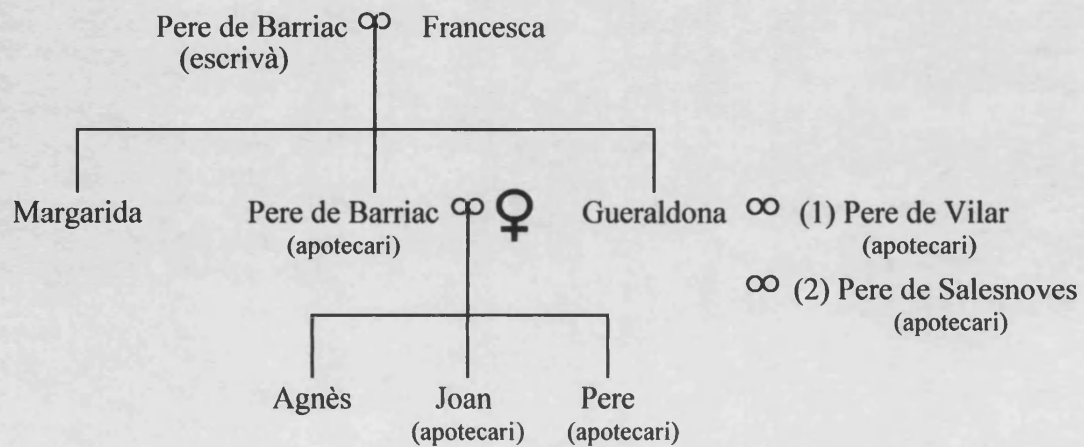
QUADRE 14
ALIANÇA FAMÍLIA SARAGOSSÀ, FÍSICS, I FAMÍLIA VILA, APOTECARIS
(Santa Coloma de Queralt, 1351-1393)

QUADRE 15
FAMÍLIA ESTEVE, FÍSIC I APOTECARI
(Santa Coloma de Queralt, 1387-1408)

QUADRE 16
ALIANÇA DE LES FAMÍLIES BARRIAC, SALES NOVES I VILAR, APOTECARIS
(Manresa, 1354-1413)

A Manresa convivien a la segona meitat del segle XIV diversos llinatges mèdics que mereixen una atenció molt detallada. Es tracta dels Comalba, vinculats a la barberia, els Barriac, els Torre i els Tresserres, tots ells relacionats amb l'apotecaria, i els Figuerola, vinculats amb la medicina (quadres 9,10 i 14). Mentre algun dels seus membres va exercir a la ciutat a penes quedaren possibilitats per a ningú més, de no ser que el municipi es veiera en la necessitat de contractar algun altre sanador. Així mentre els Figuerola, pare i fill, hi treballaren, únicament el físic Galceran de Gostemps va actuar esporàdicament a la vila. Amb el temps aquest es traslladaria a Barcelona i seria metge a la cort, amb la qual cosa no seria cap competència per als esmentats. Pere Descoll, un metge que vivia a Manresa a cavall dels dos segles, no devia constituir cap preocupació per als Figuerola, ja que la seua formació extrauniversitària i el seu esquit patrimonial indiquen que la categoria social i la clientela d'aquest eren força humils. En el mateix sentit no hi ha cap barber treballant a Manresa que no formara part del cercle dels Comalba. Gràcies a societats renovades continuament, i que ja han estat tractades amb anterioritat, tots els Comalba dedicats a la barberia treballaven plegats. Sempre en nombre de tres signaven un document amb una cada vegada més acurada sistematització dels compromisos, i quan mancava algú de la terna aquest era substituït per algun altre barber. Amb aquesta forma de treball coparen un mercat força reduït i assoliren uns beneficis importants. La política matrimonial fou així substituïda per una estratègia professional. Més problemàtic resultava tancar el mercat en el cas dels apotecaris, sempre majors en nombre per les tasques tan diversificades que podien exercir. A Manresa actuaren des de la pesta del 1348 i els inicis del XV setze apotecaris, sense comptar dos afermats procedents de França (Richus Manuel) i de Morella (Tomàs Llambri), i les aparicions esporàdiques d'alguns procedents d'altres indrets. D'aquests en trobem units per parentesc directe o llaços de consanguinitat una bona part (quadre 14). Pere Barriac, que tingué dos fills també apotecaris, Joan i Pericó, era cunyat de Pere Vilar, qui a la seua vegada era consanguini de Bernat Despujol, autor del famós receptari. En enviudar Gueraldona, l'esposa de Vilar, es va casar amb l'apotecari Bernat de Salesnoves. Un dels afermats de Vilar, Jaume Tresserres, oriünd de Cardona, s'instal·là a la vila i el seu fill Llorenç continuà amb la professió. Francesc de Torre, un important apotecari de la vila, fou continuat pel seu fill Joan. Cal dir que al manifest fiscal dels anys 1408-1410 només s'enregistren cinc apotecaris, i curiosament tots ells, exceptuant el més ric de tots, Francesc de Puig, estan inclosos en aquestes nissagues que he esmentat. Dels cinc restants no en quedarà cap rastre, o el que és el mateix, no romandrà cap fill que continue el seu ofici. Alguns és possible que no s'hi estigueren gaire, com ara un tal Pere Morera, poc documentat. Un altre morí jove com era el cas de Pere de Riavall, que va fer hereu el seu pare. Antoni d'Alçamora és molt possible que no es casara, atesa la seua condició de clergue. Comptat i debatut, diverses circumstàncies no permeteren consolidar-se unes famílies, i en canvi d'altres tiraren endavant amb força, mantenint la seua tradició professional.

A Santa Coloma de Queralt, una vila que no devia tenir la meitat dels focs de Manresa, els practicants de la medicina es trobaven amb un limitat mercat matrimonial. Ací fills i filles de sanadors es casaren entre ells amb notable freqüència perquè segurament aquesta era una de les millors opcions a les quals podien optar. El cas dels apotecaris sembla mantenir-se al cap d'aquestes aliances tal i com ocorria a Manresa. Curiosament a Santa

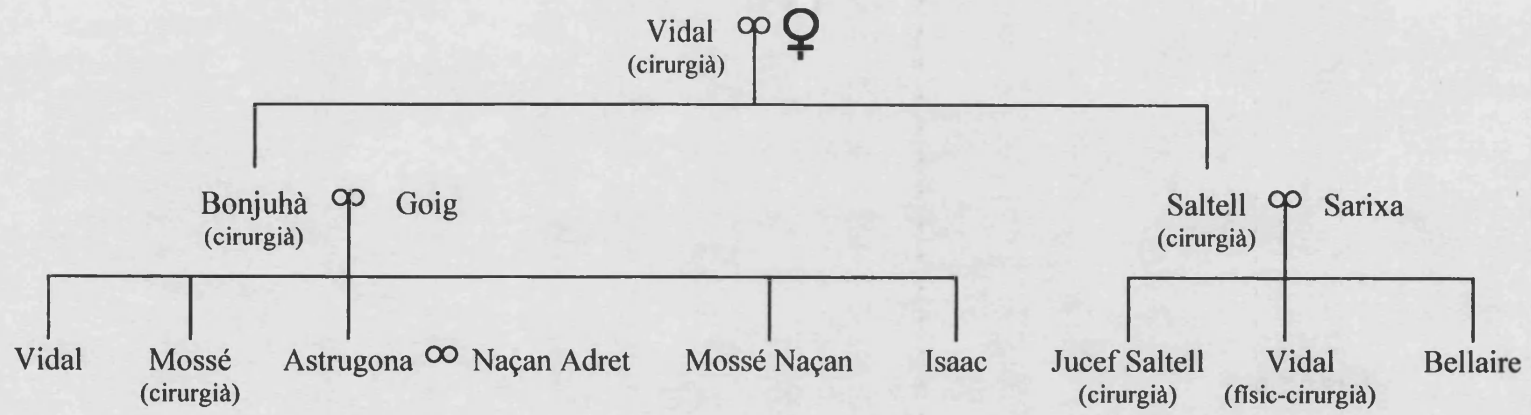
Coloma no exerciren físics cristians fins a la fi del segle, i aquesta parcel·la fou ocupada pels jueus. Tal vegada per això l'any 1389 Climenta, l'esposa del senyor d'aquelles terres, en Pere de Queralt, atenent *quod inopiam fisicorum plures insequi infirmitates*, per la qual raó moria molta gent en la vila i la baronia, va concedir a l'apotecari Pere Vila el permís d'exercir l'art de la física en totes les seues possessions.²⁶⁴ L'individu més destacat dels que practicaren la medicina fou, sens dubte, el cirurgià Bernat Soler, que exercí una gran influència a tots els nivells dins la comunitat però que no va poder veure continuat el seu esforç perquè morí sense fills. Dels barbers i els menescals a penes en tenim dades. La majoria d'ells arribaren a Santa Coloma per via de contracte. Però, en tot cas sempre quedava l'opció de l'església, bastant utilitzada pel que sembla. Sabem que eren preveres Pere Llor, el germà del cirurgià Joan Llor, i Jaume de Bufagranyes, el germà del també cirurgià Berenguer de Bufagranyes. La continuïtat professional pares-fills, fins on arriben les dades consultades, sembla molt habitual. A tenor del que veiem l'opció era molt profitosa per a aquests, perquè els havia proporcionat diners, poder i honorabilitat. La migració cap a altres terres i cap a altres oficis no tenia sentit atenent els profits que en treien de la seua situació.

Una bona manera perquè es consolidara una família en el món de la medicina era haver aconseguit una bona clientela, especialment si aquesta era reial. Efectivament, un bon nombre de practicants de la medicina, i amb ells les seues famílies, prosperaren al recés de la monarquia a través de la concessió del privilegi de *familiaritas* (vegeu el quadre 23). No hi ha dubte que l'adscripció a la casa reial esdevenia per a qualsevol sanador de l'Edat Mitjana un canvi definitiu en les seues vides. A partir d'aquell moment s'hauria de fer front als requeriments de la cort, i els desplaçaments a l'indret on es trobara la cort itinerant del monarca serien una constant en la trajectòria d'aquests personatges. A la mateixa vegada aquesta situació els anava a permetre ascendir en l'escalafó social i assolir una situació econòmica molt favorable. Però de què en depenia l'aconseguitment d'aquesta fita? En primer lloc del renom. Els reis de la Corona d'Aragó, i amb ells els de les corts europees, recorrien als metges sortits dels Estudis Generals, és a dir, aquells que practicaven la medicina concebuda com *scientia*, basada en el galenisme acadèmic, l'única que almenys oficialment era acceptada. Per això la condició de batxillerat, llicenciat o mestre en arts i medicina era una condició a priori a l'hora de l'elecció reial. Aquests serien els metges que ingressarien majors cabals i en traurien major profit de la presència a la cort.

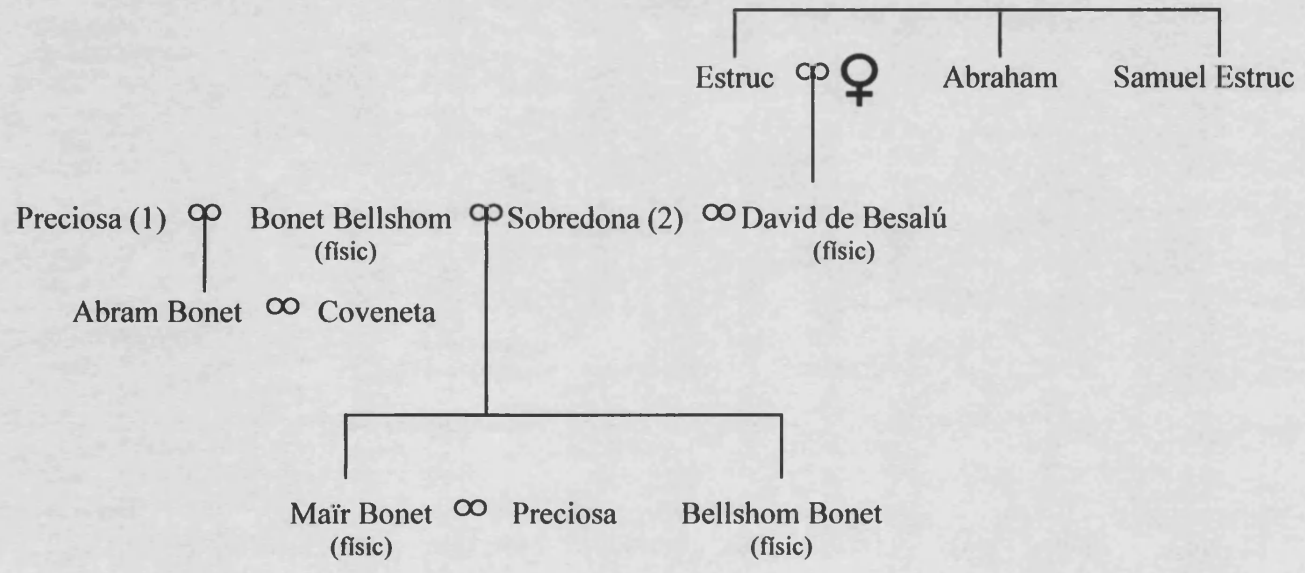
---

²⁶⁴ AHPT, *Protocolos* [Santa Coloma de Queralt], n. 3920, f. 82v (1389, des. 22).

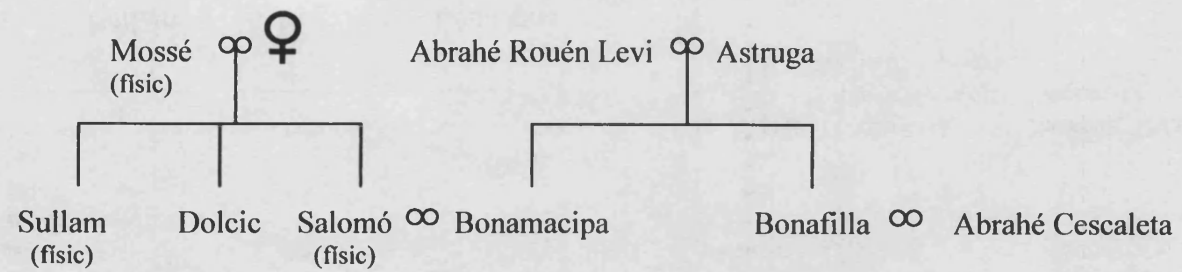
QUADRE 17
FAMÍLIA DELS CABRIT, CIRURGIANS
(Girona, Tàrraga, Barcelona, 1326-1392)

QUADRE 18
ALIANÇA FAMÍLIA DELS BELLSHOM, FÍSICS, I BESALÚ, FÍSICS
(Perpinyà i Peralada, 1357-1407)

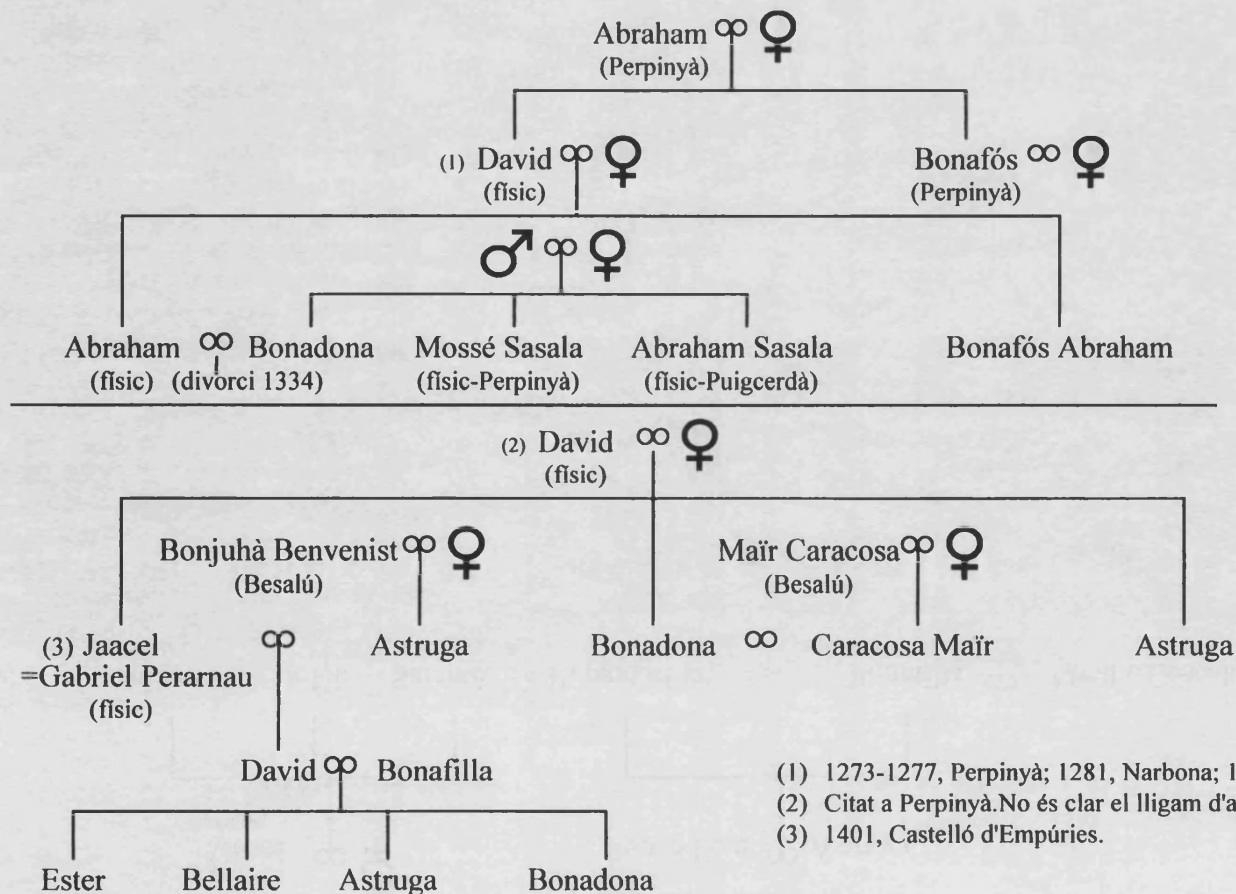

QUADRE 19
FAMÍLIA DELS CARAVIDA, FÍSICS
(Barcelona, 1374-1394)

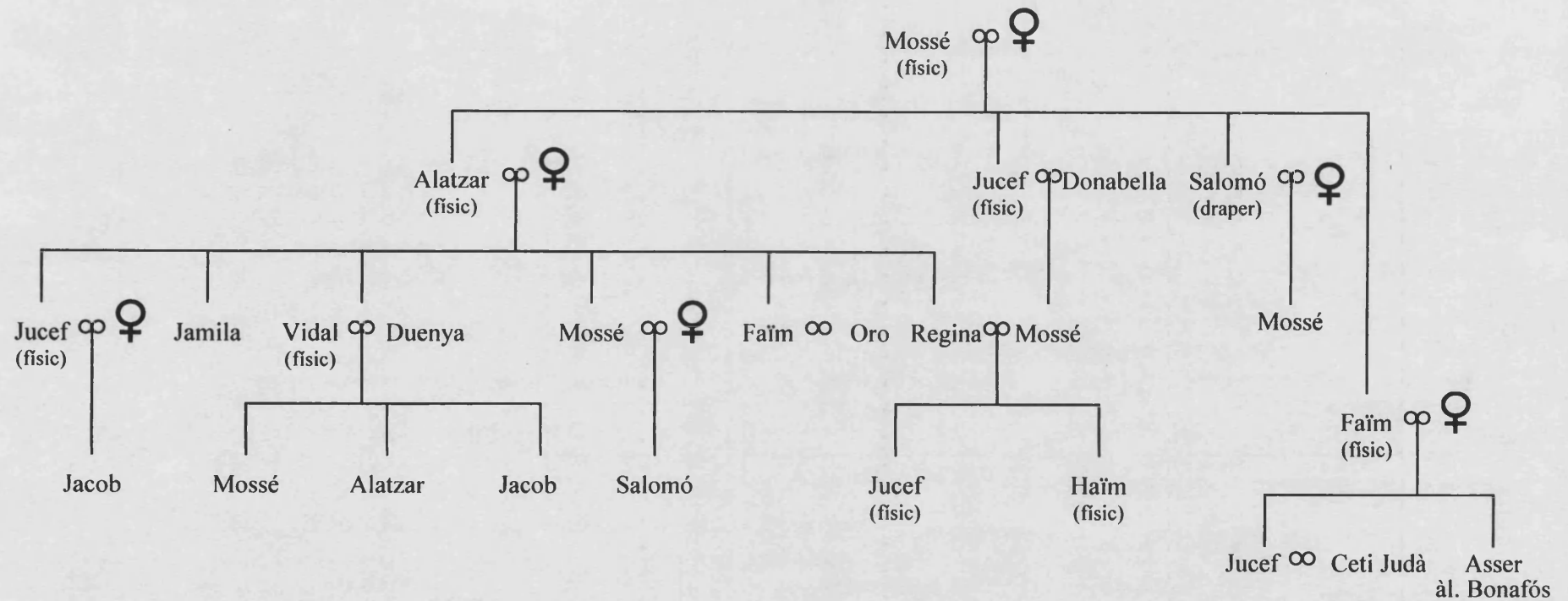

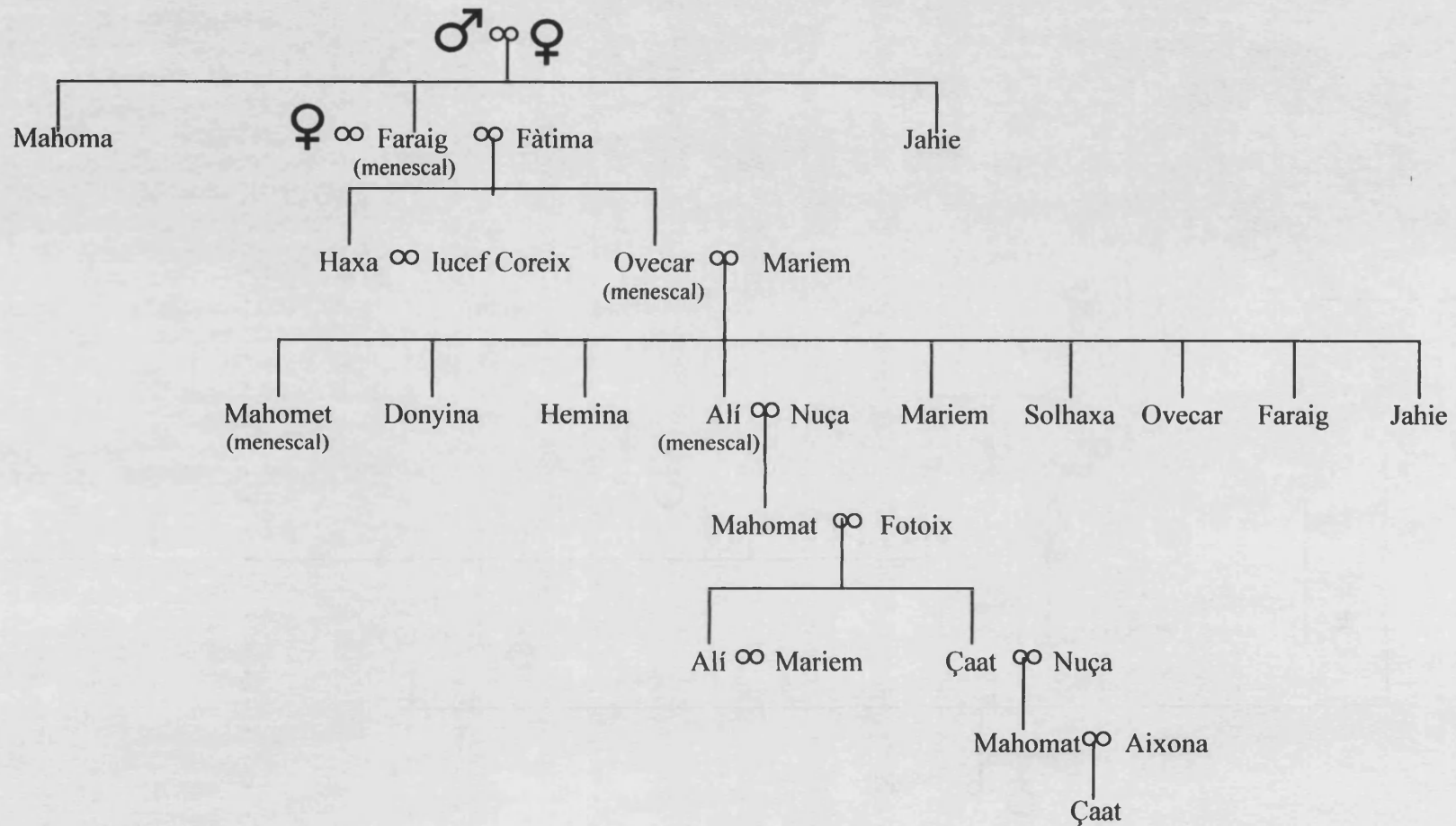
QUADRE 20
 ALIANÇA FAMÍLIA DES CASTLAR, FÍSICS (Besalú)
 I FAMÍLIA SASALA, FÍSICS (Perpinyà)
 (1281-1423)

QUADRE 21
 FAMÍLIA DELS AVENARDUT, FÍSICS
 (Osca, 1323-1391)

QUADRE 22
 FAMÍLIA DELS BELLVÍS, MENESCALS
 (Aragó i València, 1343-1526)

Tanmateix, no s'ha d'oblidar que en moments de desesperació qualsevol individu amb reputació dins l'art de guarir era bo, fins i tot els curanderos. De fet hi havia altres metges i sanadors, la majoria, que accediren a la cort sense haver cursat estudis a les universitats medievals. Es tractava de tots aquells que havien aconseguit la destresa en la pràctica mèdica a través del sistema d'aprenentatge obert. Un grup destaca per damunt de tots en aquest sentit: la comunitat hebraica. Sense caure en els excessos d'una bibliografia clàssica que va voler veure els metges jueus com a majoritaris dins la cort, cal dir que foren altament apreciats. Sembla que la difusió de la pràctica de la medicina dins una mateixa família fou encara més extensa entre els jueus que entre els cristians; sovint podem trobar dos o més germans, fills d'algun físic o cirurgià, exercint la medicina. Cal recordar que entre el medi hebreu les possibilitats de progrés eren més limitades perquè no existien les eixides universitàries o del clergat, a més de la restricció en l'accés als llocs públics, cada vegada menys accessible amb el pas del temps. Per a una família jueva l'aposta per la medicina era òptima, atenent a la posició social que ocupaven dins les aljames aquests professionals. Per això no va haver dubte a l'hora de menar els brots cap a una pràctica lucrativa, plena de prestigi i consideració social. Encara més, si el bon nom arribava a les oïdes del monarca o els seus familiars, el metge podia passar a engreixar l'atapeïda nòmina de sanadors adscrits a la casa reial, i gaudir dels més variats i substanciosos privilegis. Un recorregut per la geografia de les principals aljames de la corona ens proporciona un bon grapat d'exemples (quadres 17 al 22). En tots els casos es fa palés, per diferents circumstàncies, que aquests havien assolit un alt grau de reconeixement i de prestigi social.

El cas dels musulmans presenta dificultats insalvables i únicament podem aspirar a apropar-nos a algun cas simbòlic però ben conegut. Com ara, els Bellvís mereixen una consideració especial. Crec que la família sarraïna més important de la Corona d'Aragó durant el segle XIV, tal i com la va considerar John Boswell, no ha tingut l'atenció que mereixia per banda dels investigadors. A ells s'han dedicat pocs estudis que no han sabut interpretar les claus de l'èxit d'aquesta nissaga de menescals i la seua vertiginosa progressió política, econòmica i social (quadre 22).²⁶⁵ Cap autor no ha assenyalat l'origen d'aquest impressionant ascens social; sens dubte, fou la competència en l'art de la menescalia, el que va portar Faraig de Bellvís a entrar al servei de l'infant Pere, futur Pere III, i posteriorment els seus descendents, Ovecar a servir Joan I, i Alí a Martí l'Humà. Aquest seria el darrer menescal de la família. La quarta generació dels Bellvís canviaria els coltells de menescalia, les tenalles i els martells, per la ploma i els llibres de comptes, dedicant-se a un ofici molt més lucratiu en aquells moment, el de mercader.²⁶⁶ Resulta difícil esbrinar perquè Alí no va formar el seu fill

²⁶⁵ Els dos autors que s'han ocupat de l'estudi més intens d'aquesta família han estat John BOSWELL en *Royal Treasure*, pp. 43-49 i 80-83 i Manuel V. FEBRER ROMAGUERA en "Los Bellvís", pp 277-290. Crida l'atenció l'escassa atenció que han donat tots dos autors a la pràctica de la menescalia, principal ocupació dels membres de la família durant aquest segle. Més recentment s'ha ocupat de la vessant professional i ha fet un resum del que ja es coneixia de la família, aportant algunes dades noves Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 222.

²⁶⁶ Els Bellvís es convertiren en aquest segle en una de les tres famílies més importants del món de la mercaderia valenciana. Jacqueline GUIRAL, *Valence. Port Méditerranéen au XIVe siècle (1410-1525)*, París, 1986, pp. 343-344.

Mahomat en l'art de la menescalia, desvinculant-se així directament del contacte amb la monarquia, i tot el que això els havia suposat. El que sí sembla clar és el desig de traslladar-se a València i concentrar els seus esforços en aquell nucli tan dinàmic i generador de riquesa durant el Quatrecentes. En aquest sentit es podria entendre la venda efectuada per Alí dels obradors que la família tenia a Daroca.²⁶⁷ Potser els Bellví, en part atrets pel poder dels Xupió de València, decidiren abandonar el que havia estat una activitat tradicional entre els membres de la família per dedicar-se a allò que semblava més lucratiu: el comerç.²⁶⁸ A partir d'aquells temps, els joves Bellví canviarien l'obrador i les eines i tractats propis de la professió de menescal, que havia encimbellat els seus avantpassats, per la formació en l'art de la mercaderia. Així entrarien a formar part dels engranatges propis d'aquesta activitat ocupant un lloc com a factors, procuradors o negociadors, en qualsevol de les sucursals on estigueren els interessos familiars.

4.2. *L'atracció de la ciutat: sanadors immigrants*

L'extremada mobilitat geogràfica dels qui es dedicaren a la medicina és un tret que podrà observar-se contínuament a través d'aquest estudi. La complexitat d'aquest fenomen aconsella un tracte més puntualitzat que s'anirà encabint dins els diversos apartats. Ara serà prou amb fer algunes consideracions generals sobre el tema. Caldria destriar en primer lloc els moviments temporals de durades que poden anar entre dies, mesos i, fins i tot, anys, que són freqüentíssims, i els trasllats definitius, més difícils de calibrar, però també bastant presents a la documentació. Cal dir que gran part dels privilegis atorgats i intervencions efectuades en favor de sanadors per banda de la monarquia, es troben relacionats amb els desplaçaments temporals. El consentiment per canviar el lloc de residència, el salconduit, l'ajornament de qualsevol deute mentre dure el viatge, les regulacions impositives, etc., són alguns dels documents que s'hagueren d'emetre des de la Cancelleria reial perquè es pogueren fer els trajectes lliures dels impediments que sempre anaven a posar els zelosos oficials del rei. Els motius per sol·licitar-los eren ben diversos: des de la realització de negocis, la necessitat de concertar un matrimoni, efectuar un viatge de peregrinació, per redimir captius, de caire professional, cercant la millor situació laboral possible.²⁶⁹ Els incentius d'alguns contractes podien ser molt bons i entre ells es comptava en ocasions el pagament de les despeses efectuades en el trasllat. Així el rei Pere el Cerimoniós va ordenar les autoritats locals que lliuraren 20 rals d'or de Mallorca a Francesc Cucci, un físic d'ascendència italiana que vivia a Mallorca, per les despeses que havia fet en traslladar el seu

---

²⁶⁷ ACA, C, reg. 2030, f. 55v (1393, maig 30).

²⁶⁸ El propi gendre d'Alí Xupió, Mahomat de Bellví, ho manifestava en les seues paraules: "Alí Xupió, mentres vixqué e fins a la mort, fonch gran rich e moro molt potent, en tant que en tot lo regne de València no y havia moro ni de fama ni de fets que fos tant potent com ell". Citat en Manuel RUZAFÀ, "Alí Xupió", p. 150.

²⁶⁹ Aquest punt es troba desenvolupat extensament en el capítol següent.

domicili a Barcelona *pro serviendo ibi seu utendo arte predicta*.²⁷⁰ També els consells municipals podien sufragar aquestes despeses als seus contractats. És aquest darrer punt, el laboral, el que presenta major interès per interpretar els desplaçaments de major durada i especialment aquells que es perllonguen de per vida, aquells que ens interessen esbrinar en aquest punt.

Un dels desplaçaments més freqüents fou el de molts individus que van canviar la seua residència buscant l'atractiu mercat de les ciutats. Alguns havien fet llargs camins i s'havien desplaçat d'un regne a un altre.²⁷¹ En aquests casos la situació familiar en el punt d'origen i les aliances possibles en el lloc de destinació, o bé el patronat d'algun poderós, anaven a marcar que es mantinguera el patrimoni i la relació amb el lloc originari, o bé que es produïra l'abandó definitiu de tot lligam. Els qui no volen trencar-los i s'ho poden permetre —els més poderosos—, no es desfan de les propietats sinó que o bé les lloguen o bé nomenen procuradors que les condueixen en el seu nom i els reten comptes periòdicament. D'aquesta manera mantenen una porció del patrimoni al nucli originari on continua residint part de la família, que es recordada en el moment d'ordenar el traspàs. El cas d'Esteve Valença és especialment significatiu ja que en el seu testament va deixar en herència a la seua mare nombroses terres i altres béns que posseïa a Tortosa.²⁷² En aquest ordre es pot entendre també el comportament dels sarraïns Bellvís. Sobre els orígens i la procedència geogràfica de la família les notícies no són massa clares. Amb tot, sabem que els germans de Faraig habitaven en ciutats castellanques. Concretament, Jahia, era un ric i prominent mudèjar de Medinaceli, que l'any 1375 encara romania en aquesta ciutat, i Mahoma vivia l'any 1367 a Molina, quan va demanar poder traslladar-se a Aragó.²⁷³ Cal assenyalar l'extremada mobilitat d'aquests personatges com les seues propietats arreu dels territoris de la Corona. La seua presència en notaries de Saragossa, Barcelona i València així ho demostra. Ara bé, si hem de vincular aquesta família amb una ciutat concreta crec que el més assenyat és considerar València com la residència més freqüent de Faraig i Daroca com el domicili principal d'Ovecar, i també del seu fill Alí, i seua dels interessos econòmics familiars més notables. Altres tenen molt clar quina és la seua destinació i no dubten a anar-se'n en busca de fortuna. Aquest sembla ser el cas del menescal Ramon de Capcir. Després de deixar Cocentaina (capital del Comtat, a les comarques centrals del País Valencià), la seua vila natal, Ramon de Capcir va viure temporalment a Manresa i Morvedre (Sagunt), fins que el 1368 sembla que va fixar la seua

²⁷⁰ ACA, C, reg. 1438, f. 134 (1381, març 27).

²⁷¹ Així el cirurgià Pasqual Sanç, de la casa de l'infant Ferran, s'havia desplaçat de Daroca a València l'any 1349. Catorze anys després reclamava que foren restituïts a la seua dona i a la seua sogra, d'origen castellà, alguns béns que els havien estat segrestats amb motiu de la guerra (*Ibid.*, reg. 713, f. 161; 1363, feb. 5).

²⁷² ARV, *Protocols*, n. 2644 (1398, juny 21).

²⁷³ Sabem que aquest any el rei ordenava a l'escuder Roderic de Linya, de Daroca, que de cap manera inflingira *malum damnum, injuriam vel offensam* en les persones de Jahia, com del seu fill Faraig i el seu nebot Ovecar (ACA, C, reg. 1515, f. 149; 1375, oct. 14). Vegeu també l'apèndix de John BOSWELL, *Royal Treasure*. Davant la conflictivitat fronterera durant la Guerra de Castella, Faraig va demanar que el seu germà Mahoma poguera traslladar-se amb la muller els fills i la seua companyia i béns per tenir residència a Aragó (*Ibid.*, reg. 1388, f. 126v; 1367, maig 16). Aquestes són algunes mostres més de les consideracions que tenia el monarca amb la parentela dels seus familiars.

residència a Barcelona. Efectivament, aquest any comprà per 1.600 s. el domini útil d'una casa a la plaça de l'Oli.²⁷⁴ Tanmateix, aquest moments inicials de la seua trajectòria al principat no estigueren absents de dificultats i hagué de recórrer al préstec per a obtenir el necessari, com ara la nova casa. Per fer front als 360 sb. que devia a Mossé Salomó, jueu de Barcelona, li va fer cessió dels diners en què li era obligada la cort. Igualment per pagar 260 sb. a Massot Aventgena, altre prestador hebreu barceloní, li va cedir diverses quitacions degudes també per la cort.²⁷⁵ Per homes d'aquesta mena serà fonamental concertar un bon matrimoni que els permeta assegurar-se un capital per inserir-se al lloc d'arribada amb garanties. L'assentament de Sisto Fort a la ciutat de Barcelona no fou gens fàcil, tenint com única eina per fer fortuna les seues mans. L'any següent de l'arribada, les coses començaven a complicar-se, sobretot perquè el seu caràcter baralladís li donaria molts problemes. El camí més segur per a l'estabilitat passava amb tota seguretat per un casament profitós, amb un dot generós si era possible, i sembla que concertar-lo fou el primer pas en la nova urbs. Per un document datat l'11 de març de 1365 sabem que els amics de Clarona, la filla de Constança i el traspassat Guillem Martí, paraire, es negaven a que la viuda donara acolliment en la seua llar al cirurgià i menys que aquest poguera traure profit dels béns de la pubilla. Tanmateix, l'octubre del mateix any el matrimoni ja havia estat concertat, però els amics de la família, tement que el patrimoni minvara per certa pena imposada a la mare de la núvia, aconsellaren que Claret fora reclosa en un monestir fins que se signaren els capítols del matrimoni.²⁷⁶ No seria d'estranyar que Sisto aprofitara les condicions d'aquesta família per prendre les regnes. Fet i fet, el matrimoni acabaria per celebrar-se i Fort obtindria un generós dot de 6.000 s., que tanmateix perdria en morir l'esposa al poc temps. Això agreujaria considerablement la convulsa biografia d'aquest individu, empés a canviar Barcelona per València en un afany per abandonar la persecució de creditors i enemics.

La situació del queixaler mallorquí Bartomeu Pere a l'hora d'assentar-se definitivament a Barcelona presenta uns trets ben peculiars. Segurament durant l'any 1376 Pere, o també Peris com se l'esmenta en alguna ocasió, comença a treballar al servei de Pere el Cerimoniós. L'any següent, el mateix monarca advertia al governador de Mallorca que no posara cap impediment a l'esposa del seu nou queixaler perquè abandonara Mallorca amb tots els seus béns, per recalar a Barcelona, on era el marit.²⁷⁷ Sembla que la prudència fou l'actitud de Bartomeu davant el fet que encara no havia rebut el nomenament com a familiar del rei, i no devia tenir massa clar el seu futur laboral. Així l'any 1378, encara considerat com a veí de Mallorca, signava un contracte davant el notari barceloní Pere Martí amb un mercader, també de Mallorca, en el qual es comprometia a acudir allà on

---

²⁷⁴ ACB, *Protocols*, n. 182 (1368, ab. 12). La casa la va comprar al sabater Francesc Caselles, el qual estava establert per Berenguer de Sant Climent, que la tenia per l'alou de la Canonja de la seu.

²⁷⁵ AHPB, Bonanat Rimentol, "Capbreu", 3-XI-1369/22-III-1370, ff. 46r-v.

²⁷⁶ ACA, C, reg. 1613, f. 86v; i reg. 911.

²⁷⁷ *Ibid.*, reg. 1436, f. 123v (1377, març 4).

estiguera per *mudentis et condirigatis juxta bonum scire vestrum et industriam ac artem vestram caxalarie, omnes oris, molares et alios dentes mei proprii seu illos ex eis de quibus michi neccesarium seu utile fuerit ac etiam opportunum*, a canvi d'un salari d'un ral d'or de Mallorca que es pagaria durant la Pasqua.²⁷⁸ Aquest professional estava inserit en el mercat de treball de la gran urbs de la Corona, però significativament mantenia clientela del seu lloc d'origen. El 28 d'abril del 1379 seria concedida la *familiaritas* i es deuria ja sentir plenament acceptat en l'entramat dels personatges que atendien la salut del monarca, perquè el mes següent decidí comprar-se una casa i el rei l'ajudà amb 40 fl. La compra, tanmateix, es demorà un l'any més, quan definitivament esmerçà 5.300 s. en un *hospicium sive ipsas domos cum orto eis contiguo et cum puteo qui ibi est et cum introintibus... in burgo civitatis Barchinone, prope portam vocatam Ferricia, in locho vocato Trillea*, alou de la canonja de Barcelona.²⁷⁹

Dissortadament no se'n sap en cap dels tres casos esmentats —Capcir, Fort i Pere— si va haver perpetuació de la nissaga en el nou medi en el qual s'havien establert els pares, però el que és indubtable és el progrés assolit per aquests personatges —cadascun en un ofici distint— a través de la pràctica de la medicina i la possibilitat de llegar una herència considerable als seus brots. Cal remarcar també les diferències entre la situació personal en cada cas. Si bé de Capcir no hi ha ni una sola referència a cap esposa, en el cas de Fort, un personatge absolutament llançat a l'aventura en una terra on tan bon punt es podia triomfar com caure en la pobresa, assolir un bon casament era fonamental. Per últim, el cas del queixaler manifesta el cas d'aquells que ja amb una família formada es traslladen a un nou nucli cridats pels forts incentius que s'albiren. Dins cada situació particular de les esmentades podríem anotar molts exemples.

Un altre assumpte era la inserció dels fills en el medi urbà. Això es feia mitjançant el matrimoni o bé amb el contracte d'aprenentatge. De la primera estratègia hem parlat ja en aquest punt. Ara bé, el tema de la transmissió d'individus a la ciutat procedents del camp i d'altres nuclis menors, que es convertiran en futurs practicants de la medicina mereix altres consideracions a analitzar. De qualsevol manera, ambdues estratègies conduïren a millorar notablement la situació familiar, superant un horitzó professional patern, o simplement modificant el lloc d'origen pensant que les possibilitats al nou medi anaven a ser, en definitiva, bastant millors.

* * *

Les estratègies de promoció social utilitzades pels membres dels oficis relacionats amb la medicina, giraren durant la segona meitat del segle XIV entorn a dos pols principals: el matrimoni i l'educació. En primer terme la concertació d'un casament avantatjós resultà primordial per consolidar la posició dins el cos social i aspirar a escalar llocs gràcies a la incorporació d'un dot substanciós. La quantia d'aquest marca, de

²⁷⁸ AHPB, Pere Martí, "Llibre comú", 17-VII-1378/31-XII-1380, ff. 141v-142 (1378, març 1).

²⁷⁹ El privilegi en ACA, C, reg. 1684, ff. 193v-194; l'ajuda del rei en *Ibid.*, reg. 1363, f. 129 (1378, maig 6) i la compra en AHPB, Antoni Bellver, "*Sextus liber vendicionum*", 21-XII-1379/21-XI-1380, ff. 116v-119v (1380, juny 21).

fet, les diferències dins un mateix ofici, però també les fortes distàncies entre els distints oficis de guarir. La configuració d'un nucli domèstic nou, amb tota la despesa que això comporta —habitatge, obrador, instrumentals, inversions inicials, etc.—, s'inicia amb la participació de familiars (els oncles especialment), d'amics i de patrons. Els que feren de la seua primera ocupació la medicina i els seus fills i filles, es casaran generalment amb individus de la seua posició social. La tendència és a millorar en l'escalafó gràcies a matrimonis avantatjosos, sobretot amb el patriciat, però això només s'ho poden permetre unes famílies privilegiades. Una de les opcions més comunes és el matrimoni amb membres de la mateixa professió. Sens dubte, la freqüència habitual dels contactes entre famílies amb una clara vinculació al món de la medicina, suposa menys esforços als pares a l'hora de buscar marits i mullers per a la seua descendència, i és també una garantia del manteniment de la posició.

La composició i dimensió de la família són dades complexes. Si la base es troba en el nucli conjugal i els fills, a aquests s'afegeixen altres membres de diversa procedència i grau de parentesc. Com ara, familiars que per diverses circumstàncies s'hi incorporen, però també, criats, aprenents i esclaus conviuen sota el mateix sostre i s'interelacionen de forma estreta en períodes més o menys llargs de la seua existència. La mateixa naturalesa de la pràctica mèdica, amb gran freqüència de societats, comporten una cohabitació amb els socis companys d'ofici —familiars o no— i unes relacions no sempre tranquil·les. El contacte amb parents col·laterals és, per altra banda, molt freqüent i les lleixes testamentàries així ho deixen entendre. El que no hi ha dubte és que un membre de la família, normalment aquell que va començar la pràctica mèdica, destaca perquè controla la majoria de les decisions familiars. Sovint actuarà pels seus parents com a patró, tot intercedint davant les instàncies que calguen per obtenir-los beneficis. El paper del cap de família és cabdal per coordinar i regular el futur de la nissaga, i més amb la longevitat que hem vist que assolien els qui es dedicaven a la medicina.

Però una vegada constituïda la nova llar, i potser també el nou negoci, els perills perquè es desintegre l'estructura patrimonial llargament treballada, no són descartables. L'obsessió per tenir un hereu a qui deixar els béns és manifesta i arriba a accions extremes com la legitimació de fills bastards. Tanmateix, un dels mecanismes de protecció fonamentals és el testament. Amb ell es pot regular la continuïtat de l'empresa familiar. La viuda del metge queda així en una postura oscil·lant. D'una banda, pot contraure matrimoni; això no és difícil sobretot per a les viudes de metges o apotecaris acabats. D'altra banda, pot romandre sola. Això normalment li confegirà la potestat de progressar comandant el negoci del marit —molt clarament en el cas dels apotecaris— i sent usdefruitària dels béns cedits, condicionat això a la permanència en l'estat de viduïtat. De vegades no hi ha la possibilitat de la viuda com a preservadora, i les coses es poden complicar encara més amb les depredacions de tutors i curadors durant la minoria d'edat dels hereus. Això i altres "accidents" com morts sobtades de molts membres de l'agregat domèstic, com en temps de Pesta, atempten contra la possible consolidació de nissagues mèdiques.

Pel que fa a l'estratègia educativa, cal remarcar els dos camins per obtenir formació mèdica: l'aprenentatge primerenc en les escoles municipals i després finalitzat a l'Estudi General, i el sistema obert, a través del mecanisme de l'aferment. Ambdós comportaven necessitats materials i monetàries diverses. D'entrada convé assenyalar l'ús bastant generalitzat de la lectura i de l'escriptura com a eines fonamentals per a desenvolupar les tasques mèdiques amb solvència, fet que obligarà a passar per les escoles municipals a bona part dels qui es dedicaven a la medicina. Obtenir un grau als *Studia* medievals requeria una inversió temporal i monetària gens menyspreable i solament a l'abast d'uns pocs. De fet, els mecanismes per accedir-hi foren diversos, des de l'ajut familiar al públic. El valor social que van donar les autoritats (reialesa i municipis) va contribuir a que un nombre indeterminat d'alumnes pogueren cursar els seus estudis a centres culturals d'arreu de l'Europa mediterrània. Finalment, fou el propi treball una via per assolir la llicenciatura o el mestratge. Però, al cost de l'educació s'afegia el de l'instrumental mèdic i, sobretot, l'alt preu dels llibres. Aconseguir una biblioteca amb els títols fonamentals que tot metge (físic o cirurgià) necessitava consultar en el desenvolupament de la seua activitat, depengué de donacions de diversa índole i de la posterior capacitat econòmica generada. En canvi, l'aprenentatge pel sistema obert, el tradicional en tots els oficis de caràcter artesanal, i amb el qual es formaren la majoria de les persones que es dedicaren a guarir, comportava una estada temporal molt variable segons els casos, al servei i tutela d'un membre de l'ofici desitjat. Aquest contracte canalitzà molts joves des de l'àmbit rural a la ciutat. A mig camí entre criat i ajudant, el mosso anava assolint els rudiments de la tasca mèdica en qüestió, era mantingut en les seues necessitats bàsiques i, en algun cas, rebia un salari a la fi del contracte. A canvi prometia al seu mestre fidelitat, obediència i obligació de residència. Arribat el moment, i després, freqüentment, del casament i amb la incorporació del dot, s'independitzava. Amb aquest sistema aprenien molts sanadors amb una component més estable (barbers, apotecaris i, en menor mesura, menescals), que necessitaven un obrador fixat, front a físics i cirurgians, molt més mòbils per la naturalesa de la seua pràctica, sempre a la captura dels contractes millors. Tanmateix, crear un nou obrador no devia ser gens fàcil i per això també alguns s'associaven amb altres individus amb majors possibilitats econòmiques gràcies a la riquesa que generava la seua tasca. Finalment, hi havia una via d'assolir la independència en l'ofici de guarir i aquesta era la dels esclaus alliberats pels seus amos. Després de ser batejat i d'haver passat anys de treball amb un metge, barber, apotecari o menescal, un captiu podia haver après l'ofici i en tenia una alta competència. La bona voluntat de l'amo era clau perquè aquest poguera començar una nova vida independent i esdevenir un nou practicant de la medicina. Altres esclaus fugirien per cercar la llibertat i la seua autonomia professional.

Amb tots els esforços familiars esmerçats en assolir un ofici i una posició social, no ens ha d'estranyar que hi haguera una tendència clara a perpetuar durant generacions la pràctica dels oficis relacionats amb la medicina al si de la mateixa família. Així ho ha demostrat l'estudi de diverses nissagues dins de la mateixa comunitat i també d'arreu de la Corona. Això es fa especialment palés en el cas dels jueus i musulmans (dins el món de la menescalia), on diversos casos manifesten una clara predilecció per

transmetre als fills, sobretot als majors, la cultura mèdica. Promoció, prestigi, riquesa..., però també com he dit, cultura i tradició mèdica —i altres factors que se'ns escapen— eren molts i complexos aspectes que devien moure a una persona a optar per aquest ofici, a fer d'ell una opció de vida, i fer que, a més a més, aquest perdurara i es consolidara durant diverses generacions. Mentre que algunes nissagues arrelen en un lloc concret i hi resideixen generació rere generació practicant l'ofici que domina en el marc familiar, d'altres individus ofereixen una mobilitat constant producte dels negocis, de la necessitat de concertar matrimoni o bé de la condició itinerant del metge (físic o cirurgià). Aquests casos són especialment rellevants en les comunitats jueva i musulmana.

Tanmateix, i ja ho hem pogut veure al llarg d'aquest capítol, la família no exhaureix, ni de bon tros, els contactes socials dels individus. Les vinculacions, les aliances i també els enfrontament amb altres grups i col·lectius socials són nombroses i mereixen una atenció particular.

CAPÍTOL II

Patronatge, companyonia i amistat: relacions de parentesc i relacions clientelars extrafamiliars

Legal col·ligació no és sinó ajustament de diverses persones faents una comunitat, volents viure sots unes mateixes lleis, furs e regidors; jatsia que les dites persones sien partides segons diversos estaments, e graus, e punts, e maneres, e arts, pertanyents a la dita comunitat. E com aquells no hagen per contemplació d'aitals estaments e grans llurs neguna atenyença natural, per tal no són apellats ésser col·ligació natural,... mas per raó quants tots són units en són dite en unitat e lligament legal... E com aquesta unitat e col·ligació sia necessària... car com multitud de gents hagen mester diverses coses per llurs necessitats naturals e casuals e fortunals, a les quals necessitats no puixa proveir ensems una art ne un tot sol, per tal cové que en la comunitat notable sien diverses hòmens, e diverses arts, e diverses maneres de treballs, tots atesos e ajustats a ajudar-se tots ensems la un a l'altre per diverses maneres d'ajudes.

Francisc EIXIMENIS, Dotzè del Crestià.

Al llarg d'una vida els homes i dones de l'Edat Mitjana es trobaven en moltes circumstàncies que els obligaven a recórrer a l'auxili i, per tant, a la confiança en determinats individus aliens al parentesc natural. Com ara, en saldar un deute amb la justícia (caplleutes i fermances), en atorgar-li a algú la gestió d'un negoci concret, per sotmetre les propietats privades a l'acció directora d'algun expert o d'algun individu de confiança, o bé simplement per ser representat puntualment davant un tribunal (procuradories). Finalment, també després del traspàs, quan es necessitava que algú garantira el compliment de la voluntat del difunt i administrara els béns durant la minoria d'edat dels fills (marmessories, tudories i curadories). És molt probable que una bona part d'aquestes accions, atenent a la seua naturalesa, quedaren absorbides per membres de la mateixa família. Però una altra part corresponia a la intervenció dels amics i dels veïns, segurament companys d'ofici en bona mesura, i també, segons els casos, de persones de prestigi i especialistes en la matèria, bons coneixedors de la lletra i els comptes, així com dels complexos entramats de

la llei, i que per tant mereixien tota fiabilitat. En aquest cas no es disposa d'una documentació suficient per aventurar percentatges fiables entorn del recurs a individus familiars o extrafamiliars, companys d'ofici, sanadors de qualsevol mena, etc., però no m'estaré de fer algunes observacions a partir de l'anàlisi de les intervencions d'aquesta mena que he pogut localitzar.

Cal delimitar també el marc geogràfic del qual parlem, perquè crec que aquest pogué modificar notablement el cercle de les relacions establertes. Segurament en un medi urbà com el de les grans ciutats de la Corona, la dispersió dels pocs individus que practicaven la medicina, exceptuant el cas dels apotecaris reunits per barris, i la possibilitat d'establir relacions amb individus de categoria social equivalent o encara de major prestigi, provocava que no fóra molt freqüent trobar relacionats sanadors en àmbits quotidians, relació que quedava reclosa únicament en els moments claus de la trajectòria vital, quan la intimitat domèstica obre en major mesura les portes a l'exterior (els ritus sacramentals i les corresponents celebracions civils) o bé en les festivitats de la ciutat i les circumstàncies en què els pertanyents a un gremi eren convocats. En canvi, en el medi rural el cercle de les relacions es constrenyia molt més. Dins la limitació en la tria dels contactes provocat per un reduït volum demogràfic, la voluntat per connectar amb sectors d'ídicic estatus feia que els sanadors mostraren una tendència molt clara a augmentar el nombre de contactes professionals i socials. Santa Coloma de Queralt ens forneix un bon exemple, gràcies a l'abundant documentació notarial conservada. Ja s'ha vist en el capítol anterior les nombroses aliances matrimoniales concertades entre famílies de sanadors. Doncs bé, a aquestes s'han d'afegir nombrosos contactes quotidians de distinta naturalesa i de caràcter extrafamiliar.

La història urbana de la Corona d'Aragó durant el segle XIV està solcada per episodis violents que enfrontaran bàndols armats partidaris de determinades famílies patrícies que controlen el govern municipal. És la manera que troben els sectors més allunyats del poder, sobretot els artesans, d'involucrar-s'hi i de mantenir bones relacions amb aquells que en moments de penúries i necessitats poden ser de gran ajuda. Integrats plenament en aquest peculiar cercle de sociabilitat, molts sanadors de formació oberta tastaran les gèlides presons, el pes dels grillons i algú serà penjat a la forca com a conseqüència dels seus crims perpetrats en el marc de les bandositats. Els més miserables, això sí, perquè mentrestant altres podran actuar amb lliure impunitat emparats per la protecció reial.

Tot plegat, en moments plàcids, festius, de gestos i necessitats habituals, i en moments més crítics, més difícils, sempre es podia recórrer a un grup nombrós amb el qual s'estava en contacte i que anava separant-se dels primers graus de parentesc per arribar als més poderosos i influents. Alguns sanadors, per la seua projecció social es convertirien precisament en aquests patrons tan ben considerats pel veïnat.

1. Entorn als moments crucials de la vida: entre la família i l'amistat

Si hi havia grans ocasions per alegrar-se durant la vida aquesta era la celebració d'un acte sacramental. Això aplegava familiars dispersos i amics i coneguts pròxims al llinatge. Un baptisme, una boda o un sepeli són moments en què la llar s'obri a la participació veïnal. Un exemple ens el proporciona l'esposa del barber Francesc des Mas, la qual va acudir a la casa de l'especier Arnau Rouric, juntament amb altres dones, “per endreçar e per veure si era bé endreçat l'alberch del dit Arnau Rourich on les nocces se devien fer”.¹ La solemnitat al temple i després la festa, el menjar i la beguda, el ball i la música devien omplir aquests moments de gaudi, de trencament del ritme de la tasca quotidiana. Un banquet amb àpats variats i succulents, és el moment òptim per a l'ostentació, per a crear clientele i per a demostrar l'estatus del que un gaudeix.² Però això només es trobava a l'abast d'uns pocs. Entre els participants en aquests actes hi deuria haver els companys d'ofici, bé per amistat i veïnatge, bé per imperatius de la participació en la mateixa confraria. Almenys així ocorreria amb els barbers de València.

El 21 de febrer del 1310 Jaume II concedí als barbers de València la facultat de crear una almoina o confraria. Aquesta, com totes les associacions d'aquesta mena del segle XIV, tan sols tenia connotacions socials i, sobretot, funcions religioses-benèfiques. De fet, la primera associació coneguda amb finalitats professionals fou la confraria dels cirurgians de Barcelona de (1400/1408), però entre la primera esmentada i aquesta havien passat gairebé cent anys, i els canvis que havien afectat l'organització de l'ofici eren notables. En aquest tipus d'almoines es recaptaven fons —en alguns casos— per realitzar ajudes als membres en moments de malaltia, o bé aquells que s'havien empobrit, i, fonamentalment, es prenia en consideració algunes accions de caràcter religiós, com mantenir constantment encés un llum en un altar al que es tenia especial devoció o bé fer donacions a determinades obres pies.³ Les almoines anaven millorant amb el pas del temps els seus capítols, adaptant-se a noves circumstàncies i incloent o definint millor altres punts no considerats al principi. Així ho feren els barbers de València l'any 1392. Alguns dels punts més remarcables eren l'obligatorietat, sempre que ho sol·licitaren els majorals, d'acudir a les esposalles dels membres de la confraria i els seus fills, fent regals i comportant-se com corresponia a l'acte, amb pena de “dues lliures d'oli dels béns de aquells al comú e uses piadoses de la dita almoyna applicadors” per a aquells que ho

¹ ACA, C, *Processos en foli*, n. 126/7 (1377, ab. 11).

² Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La jerarquía de la mesa. Los sistemas alimentarios en la Valencia bajomedieval*, València, 1993, pp. 247-251.

³ Coneixem també la confraria dels Deu Mil Màrtirs de Girona, que aplegava a barbers, a metges (físics i cirurgians) i *speciaires* o *apothecarii* (1366/1379), però no conté entre els seus capítols cap dada referent a actuacions semblants (Enrique CLAUDIO GIRBAL, “Noticias sobre los antiguos gremios y cofradías de Gerona”, *Revista de Gerona*, 6 (1882), pp. 229-238). De fet entre els seus capítols només trobem l'obligatorietat de lliurar 2 d. setmanals i la reunió en una missa el diumenge abans de Sant Joan i la celebració d'un dinar, al que devien acudir tots els membres. No hi ha cap esment a tasques assistencials ni participació en cap acte social més.

incompliren.⁴ En definitiva, els companys de l'almoïna esdevenien un referent en els moments de penúries i de dolor, tant per al difunt com per a la seua família, i en els moments de major alegria. La seua presència ajudava a dignificar tots els cerimonials, i a recordar-li que en aquest món no estaria mai sol.

El naixement d'un fill era una bona ocasió per consagrar una bona aliança amb individus que podien resultar profitosos al llinatge, anomenant-los padrins del nadó. No serà estrany trobar entre els beneficiaris de testaments de practicants de la medicina algun fillol. L'apotecari de Barcelona Francesc Riera deixà 50 s. a Bartomeu, el seu fillol, que era el fill de Joan Dosa, qui pertanyia a la casa reial; Guillem Gironell, apotecari gironí, en deixà 60 a Narcís, el fill de Bernat de Cases, apotecari de la mateixa ciutat. Però el cas realment sorprenent és el de Pere Quintana, apotecari de Barcelona, qui va afegir entre els seus beneficiats, amb una suma de 20 s. per a cadascú, tots els fillols i filloles que en el moment de la seua mort poguera tenir. És a dir, sembla que n'estava acostumat a apadrinar o bé ho esperava, fet que parla de la normalitat d'aquesta situació.⁵ Altres sagraments són més íntims i menys festius. És el cas de la confessió.⁶ La importància manifesta del confessor es tradueix en la seua presència com a beneficiari i, fins i tot, com a marmessor d'alguns testaments. A tall d'exemple citaré el cas del cirurgià de Manresa Pere de Rostelloles; dels seus dos marmessors un era el seu confessor fra Jaume Dessoler, un dominic.⁷ Així doncs, tròbem com en aquest estadi de la religiositat s'estableixen forçosament una sèrie de lligams amb personatges aliens, almenys d'entrada i en aparença, al tronc principal de la família. Els cognoms distints en serien un bon indicatiu d'això. El vincle arribarà a ser tan fort que la referència es farà obligada en el testament amb una lleixa que fluctuarà segons la posició del difunt, el grau de contacte amb el beneficiat o el valor atorgat a aquesta relació i també el nombre de lleixes fetes. Per exemple Gironell deixa 20 s. al confessor, 30 a l'escuder, 60 al fillol, 50 a un *comorante* i a un altre, el ja comentat Pere Nadal, 200 s. Massa diferències per a pensar en casualitats. Cadascú devia tenir molt clar les necessitats dels seus pròxims i el paper que jugaven en la seua vida; així, en general els fillols són agraciats en unes desenes de sous més que els confessors (60 front a 20 s.).

---

⁴ ACA, C, reg. 1904, ff. 200-201v (1392, des. 20). Alguns comentaris sobre aquest text i sobre l'evolució de l'almoïna al gremi en Mercè GALLEN, "El gremi de cirurgians de València: procés de constitució (1310-1499)", *Afers*, 1 (1985), pp. 249-269. El document no recull cap data sobre l'origen de la confraria. El rei Joan tan sols va recordar que el seu pare i el seu avi havien concedit privilegis per crear diverses almoïnes a València. Sobre les confraries medievals dels oficis vinculats a la medicina a Catalunya i València vegeu uns breus comentaris a Luis GARCÍA BALLESTER i Michael R. McVAUGH, "Nota sobre el control de la actividad médica y quirúrgica de los barberos (barbers, barbitonsorcs) en los Furs de Valencia de 1329", en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1988, pp. 73-88, especialment pp. 75-77, § 1.

⁵ El testament de Francesc Riera a AHPB, Felip Gombau, "Llibre de testaments", 25-V-1384/9-II-1406, 13-17v; el de Gironell a ADG, *Testaments, Pia Almoïna*, n. 8 (1362, ab. 28); el de Pere Quintana a AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 141-144, especialment f. 143 (1399, des. 6).

⁶ Sobre la difusió d'aquest sagrament i les relacions confessor i feligrés vegeu Jean DELUMEAU, *La confesión y el perdón*, Madrid, 1992.

⁷ AHPM, "Llibre de testaments", 1365-1369, (1369, jul. 9). El confessor dominic de Guillem Gironell rebé una lleixa de 20 s. i Bartomeu Querol, apotecari de Barcelona, deixava la mateixa suma a fra Jaume Vallirana, *confessori meo* (AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 116-119; 1398, maig 14).

Fora ja dels moments excepcionals, i vinculat a moltes accions de la vida quotidiana, trobarem una figura molt freqüentment esmentada als protocols notariais de l'època, com és el procurador o procuradora. Es tracta d'un representant que hom nomena per a un període de temps i amb unes competències determinades, mitjançant un document notarial. El nomenat s'obligava a efectuar la tasca encomanada a canvi d'un salari, i a la fi del temps convingut aquest havia de rendir comptes a l'atorgant. L'incompliment del contracte portaria indefectiblement a l'enfrontament de les parts davant la justícia. Cal pensar que les situacions en què un home o una dona necessitaren el concurs d'un procurador variarien en funció de la seua rellevància social i el desenvolupament econòmic, el volum i la naturalesa dels propis negocis i la seua mobilitat. D'entrada, qualsevol circumstància de la vida que obligara a desplaçaments temporals empenyia a la necessitat de nomenar un procurador. Era el cas de les estades en Estudis estrangers per a finalitzar la formació acadèmica. Així Berenguer Candell, *bacallarius in medicina*, que era ciutadà de Barcelona, i ara *studens Parisius circa scientiam medicine*, nomenava procurador Jaume Mercer, un mercader de Perpinyà, per fer-se càrrec de tots els seus assumptes en aquella zona del país.⁸ D'altra banda, crec que molts dels nomenaments de procuradors que en general pogueren fer els metges, s'haurien de posar en relació amb l'elevada morositat dels clients a l'hora de satisfer els estipendis per un tractament mèdic. Aquesta situació pot albirar-se a través de diverses circumstàncies. D'una banda, l'explicitació clara en la constitució de la procuradoria que la finalitat era recuperar uns diners deguts en concepte de servei mèdic: Berenguer Safranquesa, cirurgià de Manresa, nomenà un procurador per recuperar *omnes et singulas... quantitates que michi debantur... ubique et per quascumque personas... ratione salari mei seu salariorum medicine pro me facte seu imponere quibusvis personis*.⁹ D'altra banda, hi ha els símptomes clars de com d'habituals degueren ser els pagaments diferits en els serveis realitzats pels sanadors. Així ho palesen els quaderns de deutes i deutors que s'han conservat i les penyores amuntegades en les caixes que ocupen les estances de les seues cambres: Galceran Trolionis, rector d'un petit poble de la diòcesi de Vic, es comprometé a pagar Pere de Rostelloles, abans de la festa de Santa Maria de setembre, 170 s. que li devia *ratione salarii et laboris vestri quod in quo sustinuistis in medicinando et sanando quedam vulnera illata in personam meam*. El clergue afegia que en pagar aquella suma Rostelloles li hauria de tornar *quandam taça meam argentea quam tenetis in pignore ratione predicta*.¹⁰

⁸ AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], Guillem Mallorca-Ramon Busigues, n. 304 (1364, oct. 2).

⁹ AHPM, *Liber comunis Iacobi Conamina*, 1393-1394 (1394, ab. 8).

¹⁰ AHPM, "Llibre comú", 1349-1370 (1353, juny 14). D'aquestes penyores en tractaré més endavant quan ens endinsem en el món dels afers econòmics duts a terme pels sanadors.

Dels quaderns de comptes podem recordar el del barber vigatà Domènec Alfons (ACF, "Inventaris", 1380-1387; 1380, des. 24) i el de l'apotecari Francesc Cervera, de Peralada (AHPG, *Protocols* [Peralada], n. 1053; 1344, set. 27), dels quals també parlaré amb més detall.

Ara bé, exercir de procurador depenia de les qualitats tècniques de les quals un disposava, el prestigi social, la proximitat al procurat i també, com no, la possibilitat de guanyar algun sou. A l'hora d'interpretar aquest lligam entre individus hem d'atendre a dos tipus diferents de procures. D'una banda aquelles concertades amb una finalitat ben concreta, com ara, recuperar una quantitat deguda —freqüentment producte de comandes—, cobrar pensions censals, intervenir en la concertació d'un casament, vendre o alienar una propietat, etc.¹¹ D'altra banda es donaven nomenaments de caràcter general, reflectits en els protocols en fórmules estandarditzades, mitjançant els quals un individu atorgava àmplies facultats perquè el procurador intervinguera amb llibertat en la gestió econòmica particular. Cal remarcat també, que els jueus foren grans usuaris de la procura com a producte de la seua extraordinària mobilitat. Efectivament els desplaçaments continuats, temporals o definitius pels assumptes més diversos, eren ocasió per nomenar un procurador que cobrara un deute en una ciutat, s'ocupara de gestionar o d'enllestir un tracte, etc.

La combinació d'ambdós aspectes, com a procurador i com a procurat, i l'ús o dedicació particular que en feren d'aquesta activitat els sanadors, poden veure's a través de l'estudi d'individus concrets. Bernat de Figuerola i el seu fill homònim, ens poden fornir un bon exemple, tot i que, com veure'm, l'actitud d'un i altre respecte a aquests aspectes són distintes. En el més vell dels Figuerola es posa plenament de manifest el seu tarannà i el seu pes dins la comunitat i les terres del Bages. Això pot identificar-se clarament en la diferència entre les accions com a procurador i en el cas de les procuradores fruit de la seua iniciativa. Els usos de procuradors que sol fer Figuerola es troben enfocats a funcions molt concretes. Com ara recobrar determinats deutes, entre els quals es podria remarcar la recuperació encomanada a Berenguer de Lluçà de 210 s. deguts per Ferran Pla, ciutadà de Barcelona, a qui el físic va cedir una esclava temporalment perquè alletara el seu fill, o el cobrament de la pensió d'una casa que posseïa a la plaça del Blat de Barcelona, encarregat a Pere Gasià, cambrer de Santa Maria de Manresa i Perpinyà Gil, prevere rector de Monistrol de Montserrat.¹² També va nomenar procurador Guillem Perell perquè efectuara la venda d'un esclau seu anomenat Todorus, que es trobava a Mallorca.¹³ Cal destacar que en alguns casos va posar-se per davant l'amistat i les relacions de diversa índole mantingudes amb determinats individus de Manresa, com Jaume Draper i Guillem Vilella, a l'hora de considerar el nomenament. En altres casos no coneixem a penes res sobre la identitat, ni l'ofici dels procuradors, però cap cosa no indica que es tracte d'individus de renom. Ans

---

¹¹ Així per exemple el batxiller en dret Pere Serra, va fer procurador el seu germà Vicent, físic de València per vendre una esclava al patró de vaixell Guillem Sala (AHPB, Pere Martí, "Llibre comú", 22-V-1375/24-X-1375, f. 134; 1375, oct. 17). O el cas de Galceran de Gostemps, un físic que quan deixà Manresa per traslladar la seua residència a Barcelona nomenà el prevere Pere Sesfeixes i a Ramon de Part, ciutadans de Manresa, *procuratores meos certos et speciales ad locandum per mei et nomine mei, cuiuscumque seu quibuscumque personis solviter et per quocumque loguerium seu quibuscumque logueriis vobis videbitur, omnes et singules chomores et possessiones meis, ques et quas ego habeo et posideo in dicta civitatis Minorise et in territorio seu vineto eiusdem civitate* (ACB, *Protocols*, n. 107, f. 107; 1368, gen. 26).

¹² AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1375, gen. 2) i (1377, nov. 14).

¹³ *Ibid.*, (1369, feb. 15).

al contrari, quan Figuerola actua com a procurador, en menys casos que com a procurat, ho fa amb individus de cert pes, com amb el jurista Arnau de Mas o amb Roderic Dídac, de casa del Duc. També el gest de la procuració posa de manifest el seu prestigi entre el veïnat. En 1359 es va comprometre a procurar Berenguer de Solaneres i Guillem de Ponents per tal d'evitar-los un empenyorament ordenat per un conseller reial.¹⁴ L'actitud de Figuerola jr. sembla tota una altra cosa. Mai va actuar com a procurador, però en canvi, si que en va disposar de diversos, destacant la tasca desenvolupada per les seues esposes en aquest afer els anys 1399 i 1411. Es tractava de nomenaments generals pensant en el conjunt dels assumptes que pogueren relacionar-lo amb altres persones.¹⁵ En una ocasió hi va haver una variació a les consideracions generals. Això fou quan va nomenar, juntament amb Pere Descoll, llicenciat en medicina, quatre procuradors —Joan Vilella, Narcís Castell, Bernat Ferrer, escrivà del rei, i Francesc Savila, escrivà. En aquesta ocasió es va incloure en el text que la competència dels procuradors afectava *tam ratione seu pretextum artis medicine quam etiam alia quibuscumque*, la qual cosa fa suposar que el conveni es va subscriure a propòsit d'algun acord per practicar conjuntament la medicina, a banda d'altres possibles afers variats, atenent el nombre de procuradors designats.¹⁶ Ara a les procuradories ja no es concretaven els afers puntuals d'antany, possiblement perquè l'abast dels negocis i els assumptes que preocupaven el nostre físic eren de tal magnitud que ell mateix no es bastava per a controlar tot allò que afectava el seu patrimoni i els litigis que havia de mantenir en distints fronts. Únicament un d'aquests incidents el va preocupar de valent durant una temporada. Es tracta d'un tèrbol assumpte en una acusació de bigàmia del qual ja he parlat anteriorment. Per això hagué de tirar mà de les millors influències possibles per anar a aclarir l'assumpte davant la cort papal de Benet XIII. Amb aquesta comesa va fer procuradors el prestigiós metge reial Marc del Corral, i Ramon de Comes, protonotari del monarca.

Actuar com a procurador de determinats personatges —mercaders, nobles, alts càrrecs eclesiàstics, etc.— comportava el domini d'un utilatge escripturari i comptable, unes eines que no es trobaven a l'època sinó a l'abast d'un col·lectiu molt concret. Es tractava en primer lloc dels professionals de l'escriptura —notaris i escrivans—, però també d'aquells que havien passat per les escoles que s'estenien cada vegada amb major profusió per les viles i ciutats de la corona i, òbviament, pels Estudis Generals. Resulta obvi, per tant, que una bona part del col·lectiu mèdic estava en disposició d'afrontar aquestes tasques, sobretot pel que feia als apotecaris i als físics, però també, com veurem, per alguns cirurgians i barbers. En realitat desconexem

¹⁴ AHPM, "Llibre comú", n. 255 (1358, ab. 4).

¹⁵ En general els documents solien incloure: *ad petendum, exhiendum, habendum et recipiendum et recuperandum nomine meo et per me, omnia et singula censualia, violaria, census et eorum annuas pensiones et cum redempcionibus seu luicionibus ipsorum... et super omnibus et singulis causis, questionibus, petitionibus et demandis, litibus et controversiis que utuntur seu verti sperantur inter me et nos et utrusque vel alterius nostrum, agente vel defendentem ex una parte, et alias quascumque personas agentes vel deffendentes ex altera*. Finalment, el document continuava esmicolant tot possible tipus de plet i intervenció que hauria de fer el procurador en cada cas.

¹⁶ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1393-1436 (1395, maig 26).

bastants coses sobre el grau de benefici i de desenvolupament que pogué assolir la pràctica individual de la procura en mans dels qui es dedicaven a la medicina, però tenim notícies que avalen la participació freqüent dels distints sanadors, especialment els apotecaris.¹⁷ De fet, fins i tot podem esmentar el cas d'individus que semblen tenir certa especialització, o almenys disponibilitat, a actuar com a procuradors. Per exemple entre els mesos de juliol i setembre del 1398 sabem que l'apotecari de València Francesc Barceló fou nomenat procurador successivament per tres mercaders de Girona.¹⁸ Pocs anys després, el 1402, seria segurament la seua experiència en aquest camp allò que el validaria per a ocupar-se de la procura del noble Bernat de Sinisterra.¹⁹ El cas d'alguns apotecaris valencians posa de manifest que el seu prestigi i les garanties que oferien als clients els feia dignes de la confiança de personatges notables. L'apotecari Romeu Corts actuà de procurador de Joan de Campos, batle de Mequinensa el 1400, i dos anys després era nomenat procurador del senyor de Xiva i Castellnou en Ramon Guillem de Montcada, fill del noble Ot de Montcada.²⁰ Aquest prestigi podia fer-se extensiu a altres llocs de la Corona: Francesc de Vallseca, canonge de la Seu d'Urgell faria procurador a l'apotecari d'Urgell, Joan d'Arcedo, juntament amb l'escuder Guillem Papiol, i a Barcelona, l'apotecari Vicent Bonanat, actuà com a procurador del cavaller Martí Eximén de Roda.²¹

Cal remarcar com activitats d'aquesta mena palesen l'increment de la capacitació intel·lectual dels barbers i per tant el seu progrés professional i social. Podem posar el cas de Guillem Colomer. De les seues actuacions conegudes cal destacar els dos reclams de 10 s. contra l'hereu de Bernat Comes, veí de Sant Boi, efectuats en qualitat de procurador del rector de Sant Vicent de Vallsromanes i, encara més significativa, la procuració feta al jurista Pere Palau.²² A València sabem que, significativament, els mercaders confiaven també als barbers la gestió dels seus assumptes pendents. Així ho podem veure en la figura d'Antoni Ferrer, un barber que, juntament amb el notari Gonçal Calp, actua de procurador d'un grup de mercaders o la del barber mallorquí assentat a València, Gabriel Canal, a qui el pare de la ciutat Ferran Gomes va contractar *per recipiendum omnia et singula deposita, comandas que mi debentur, tam in artem quod sine*.²³ Només podem explicar aquesta confiança posada en els barbers per un grup tan gelós i conscient de la necessitat de

---

¹⁷ Algunes dades ens poden servir per orientar-nos en els beneficis que es podien obtenir. Sabem que l'apotecari Pere Pastor va lliurar mig florí d'or al notari Jaume Piera per alguns treballs i per una procuració davant la dona del també apotecari Bonanat Major, en la compra d'un alberg adquirit pel primer (ARV, *Justicia Civil*, n. 361; 1375, jul. 28). El menescal Antoni de Vallespinosa lliurà 2 fl. al notari Jaume Pere pels treballs desenvolupats per recuperar 10.000 s. que el duc de Girona li devia segons un document datat el 24 de març del 1374 (APPV, n. 1445; 1376, març 6).

¹⁸ ARV, *Protocols*, n. 2804 (1398, jul. 8; set. 9 i set 11).

¹⁹ *Ibid.*, n. 1332 (1402, oct. 6).

²⁰ *Ibid.*, n. 2161 (1400, des. 15) i n. 2987 (1402, jul. 11).

²¹ AHPB, Pere Vives, "*Secundum manuale*", 25-II-1374/1-IX-1376, f. 30 (1374, ag. 5) i AHPB, Bartomeu Eiximenis, "*Manual*", 30-XII-1377/24-XII-1378, f. 77v (1378, nov. 20).

²² ACB, *Protocols*, n. 164 (1360, des. 11). Podem recordar també el cas del barber Francesc Casals, procurador del notari Pere Balaguer (AHPB, Pere Vives, "*Secundum manuale*", 25-II-1374/1-IX-1376, f. 69 (1375, maig 8).

²³ ARV, *Protocols*, n. 2268 (1405, set. 7).

controlar perfectament els seus negocis com eren els mercaders, en el fet que aquells havien assolit una capacitat i una competència escripturària i comptable que els facultava a controlar, més enllà dels propis assumptes, els d'altres molt més ocupats en viatges i negocis d'alta volada que no els permetien controlar l'extensa xarxa de deutors.

Però, a qui confiaven en general els professionals de la sanitat els seus assumptes? I qui confiava en la competència d'un sanador per ser representat? Vegem-ho en un medi molt concret com són les grans ciutats de la Corona. D'una banda he analitzat 58 documents de procuradories que tenen per protagonistes diversos tipus de sanadors de la ciutat de València, entre els quals en 24 ocasions actuen com a procuradors ells mateixos, mentre que en 36 casos ho fan nomenant un procurador. Aquests documents es daten entre els anys 1389 i 1403. D'altra banda he documentat 67 procuradories a la ciutat de Barcelona entre els anys 1360-1388; en 42 casos els sanadors actuen nomenant procurador i en 25 ho fan com a procuradors. A partir d'aquestes dades és possible identificar a qui consideraren els professionals de la medicina com els més oportuns per gestionar els seus assumptes privats, i quins individus confiaven en els sanadors per als mateixos afers, malgrat que, en no poques ocasions —deixant de banda noms i cognoms—, no podem saber ni el parentesc, ni la relació social, és a dir, qui eren realment aquells individus que exercien la tasca de representar els interessos dels implicats en la pràctica mèdica, així com qui eren els representats per ells. Igualment resulta ben complicat esbrinar com entraren en contacte procuradors i procurats. Per exemple, com arribà Joan Miquel, mariner de València, a fer procurador seu el metge de Barcelona Pasqual de Pina perquè recuperara la resta del salari que li corresponia pel temps que havia estat acordat per remar en una galera?²⁴ Casualitat o no, aquesta darrera circumstància ens fa valorar també la gran mobilitat temporal de certs individus com a conseqüència dels negocis —*propter maris transitum aliisque negociis occupatus non possim intendere seu vaccare, facio, constituo et ordino procuratores*—²⁵ i la necessitat de trobar al lloc d'arribada certes persones en qui confiar, així com també, nomenar al lloc d'origen els procuradors oportuns. El físic mallorquí Francesc Cucci, de Barcelona estant en servei del rei, hagué de nomenar procuradors un jurista i un notari mallorquins *ad collocandum in matrimonio* Antonieta, la seua filla, amb un notari de Mallorca, i per gestionar l'ingrés d'una altra filla anomenada Francesca al convent de Santa Clara.²⁶

En el cas valencià tot sembla indicar la preferència dels sanadors per recórrer a autèntics professionals en la matèria, els notaris. En 17 ocasions foren notaris de la ciutat els tècnics escollits pels distints sanadors, especialment els apotecaris (7), per gestionar els seus assumptes. Fins i tot, quan es

²⁴ AHPB, Pere Martí, "Llibre comú", 27-VIII-1367/20-7-1368, f. 83v (1367, des. 18).

²⁵ La frase la pronuncia el mercader mallorquí Bernat Paraire quan nomena procuradors Bartomeu Sestries, de Barcelona, i el seu propi fill Pericó (ACA, MR, *Pergamins*, c. 295, n. 2975; 1380, maig 4).

²⁶ AHPB, Berenguer Escuder, "*Manuale*", 29-XII-1378/12-XII-1379, f. 6 (1379, gen. 15). Cucci traslladà definitivament la seua residència a Barcelona l'any 1381. Sabem també que la seua filla Caterina, estigué casada amb Llorenç Brunet, ciutadà de Barcelona (ACA, C, reg. 1587, f. 184v; 1383, ab. 13).

necessitava un procurador en una altra ciutat s'optava pel concurs del notariat. Això obeeix, en bona lògica, al desig d'obtenir les màximes garanties d'èxit apel·lant a la competència d'aquests professionals. Cal posar de manifest ací que a València tingué un desenvolupament important la figura del notari-procurador dedicat a treballs de representació i gestió administrativa de clientele privades. Això derivava cap a dues situacions, o bé a la selecció progressiva dels seus clients o bé a optar per una diversificació abundant d'aquests. Doncs bé, en aquest cas no sembla existir una preferència per alguns notaris concrets, ben al contrari, les eleccions són distintes en cada cas.²⁷ Aquesta preferència vers la figura del representant tècnic, per contra, no es manifestà en el cas de Barcelona, on la presència dels notaris actuant com a procuradors de sanadors fou excepcional i, tanmateix, fou més freqüent que un notari, un jurista o un advocat foren procurats per un sanitari. En canvi, el recurs als clergues hi apareix amb major freqüència, però potser això només és un reflex del major volum de documentació conservada en el cas català.²⁸ Significativament, i com a mostra d'aquest fet, Faraig de Bellví va nomenar en certa ocasió Pere Saclara, canonge de Barcelona, *ad locandum per me et nomine meo quoddam hospicium cum pitricibus et exitibus et omnibus pertinentiis... in vico vocato de Les Tres Llichs*, mentre que, quan va triar un procurador a València optà per nomenar un notari, en Pere Besella.²⁹

Seguint amb la lògica de cercar aquells que pogueren representar amb major competència els interessos propis, foren freqüents els binomis mercader-apotecari/apotecari-mercader i apotecari-apotecari, i menys vegades apotecari-artesà/artesà-apotecari, documentats en total en 13 ocasions a Barcelona i 6 a València. En aquest cas la confiança mútua en personatges vinculats al món del mercadeig prové de la lògica de deixar en mans expertes, acostumades a portar també comptabilitats, el destí d'una part dels interessos. D'altra banda també seria normal que s'optara per personatges coneguts i per això segurament es recorreria a veïns —recordem que molts membres del mateix ofici vivien agrupats— o companys de confraria; l'amistat i la companyonia devien formar-hi part d'aquesta tria amb tota seguretat. De fet, no fou estrany, en aquest sentit, que un mercader i un apotecari nomenaren junts un procurador, símptoma dels negocis compartits. En definitiva, la presència dels familiars i residents en el nucli domèstic, entre els procuradors nomenats és, més

---

²⁷ Els noms d'aquests eren Doménech Joan, Guillem Llana, Jaume Gaubeller, Vicent Ferriol, Jaume Pla, Antoni Jover, Arnau Almirall, Antoni Capmany i Joan Ribera. Únicament Ferriol va actuar en dues ocasions com a procurador de sanadors. Concretament es tracta dels acords amb els barbers Arnau Mateu i Joan Noguera, el 26 de gener del 1398 i 13 de febrer del mateix any, respectivament (ARV, *Protocols*, n. 2796).

Sembla que aquest esquema pot fer-se extensible a Alzira. L'any 21 de febrer del 1407 el notari Ferrer Piquer era nomenat com a procurador del físic Pere Ferrando i el 28 de març de l'apotecari Lluís Miquel (AMA, *Protocols*, 040/13).

Sobre els notaris-procuradors valencians vegeu José Mª CRUSELLES, *Comportamiento social*, pp. 195-196.

²⁸ A tall d'exemple es pot citar les dues procures efectuades pel prevere Arnau Noguera a Bernat Mora, barber de Sant Celoni, i a Caterina, l'esposa del difunt Arnau Colomer, apotecari de Barcelona (ACB, *Protocols*, n. 104, f. 139; 1361, ag. 3; i n. 105, f. 3v; 1364, set. 3).

²⁹ ACB, *Protocols*, n. 106 (1367, gen. 29) i n. 191 (1372, ag. 11).

aviat, escadussera.³⁰ Sembla com si en aquest aspecte social tan important i significatiu en les relacions personals i econòmiques, els qui practicaven la medicina a la gran ciutat hagueren optat per la via més segura del professional i el prestigi de certs individus —sovint totes dues coses a la vegada—, i que, també, des de molt diversos sectors socials haguera proliferat la confiança en l'actuació del sanador com a representant en qualsevol afer.

Més complicat resulta esbrinar en el cas dels jueus quina era la relació entre procurador i procurat. I, de fet, resulta gairebé impossible saber en qui es confiava aquest tipus de comesa. Les limitacions demogràfiques dels calls hebraics i més pensant en la possibilitat d'enemistats, fan que una part d'aquests contactes siguin absorbits per la pròpia família. Però la documentació tendeix a mostrar-nos els sanadors del món hebreu, adreçant-se als seus parents més pròxims per representar-los en diverses circumstàncies en la mateixa mesura que el sector cristià. La mobilitat extraordinària pot posar en relació també a personatges d'indrets molt distints. Potser el recurs a ells s'explica pel prestigi que puguen tenir dins la comunitat on resideixen però també potser fou algun veí amb el qual s'hi establí contacte durant una estada temporal. Tampoc no és descartat el confiar en un cristià la tasca de procurador. Isac Tahuell, fill i procurador del físic Omar Tahuell, nomenarà a la seua vegada Miquel de Campos, camperol de Xiva per recuperar una quantitat.³¹ El cas habitual, doncs, és el d'un individu que canvia de residència i deixa assumptes pendants que cal resoldre amb algú de confiança que s'hi queda o que és conegut. Jucef Mossé de Peralada, actua com a procurador de mestre Astruc Mossé, físic que havia abandonat la vila per anar a habitar a Cardona. La tasca consisteix a cobrar algunes quantitats que l'hi eren degudes segons un document.³² La complexitat extraordinària de les xarxes de contacte pot veure's en el cas del cirurgià també de Peralada Samuel Cabrit. En agost del 1361 Isac Satorre i Baró Astruc Satorre, germans de Berga, i fills d'Astruc Satorre, difunt i ciutadà de Girona, reconeixen que Samuel els lliurà tots els contractes del seu pare com a hereus. Cal suposar, per tant, que en algun moment Samuel establí contacte en una de les dues ciutats amb Astruc, un contacte que degué ser intens si aquest li confià les seues escriptures. Un mes després, Cabrit farà procurador el seu fill Abram, afincat a Perpinyà però en aquell moment habitant a Tolosa.³³

Pel que fa al compliment del testament i la cura dels fills i dels béns després de la mort, és a dir, el nomenament de marmessors testamentaris i tutors dels fills i curadors dels béns, la tònica és, bastant semblant. Amb tota la prudència que hem de tenir per l'escassetat de testaments consultats —la gran majoria

---

³⁰ Els germans Sorribes, entre els quals hi havia Francesc, qui tenia per ofici l'apotecaria, actuaven entre ells com a procuradors (AHPB, Berenguer Escuder, "*Quartum Manuale*", 31-XII-1380/24-XII-1381 (1381, nov. 2). L'apotecari barceloní Jaume Bofill, feia procurador el 13 de juny del 1368, el seu macip Pere d'en Bou (AHPB, Francesc de Montalt, "*Capibrevium*", 9-V-1368/19-IX-1368).

³¹ Citat en José HINOJOSA, "La inserció de la minoria hebrea en la formació social valenciana", *RHM*, 4 (1993), pp. 45-64, especialment p. 50. També, d'altra banda, els jueus confiaven en sanadors de prestigi, com ara el barceloní Miquel Tosell, a qui veurem exercint de procurador del seu conciutadà Mossé Nassan (ACB, *Protocols*, n. 255, f. 28v; 1371, nov. 10)

³² AHPG, *Protocols* [Peralada], Anònim, n. 1073 (1387, març 8).

³³ *Ibid.*, Anònim, n. 1066 (1361, ag. 18 i 1361, set. 17).

d'apotecaris— i les notícies indirectes a les quals ens hem d'acollir, el cas de Barcelona palesa una dinàmica bastant clara: el grup dels practicants de la medicina aposta sempre per nomenar com a marmessors algun membre del seu propi ofici, un clergue, o bé la combinació d'ambdós; més esporàdicament s'hi inclou algun parent acompanyant aquests (esposa, germà, cunyat, sogre, etc.). El nombre dels marmessors sol oscil·lar entre un i quatre, possiblement per qüestions de prestigi. Semblantment, el criteri que sembla imposar-se a l'hora de nomenar tutors i curadors és el recurs a companys de l'ofici i familiars. Aquesta darrera circumstància sembla una constant de nord a sud del territori estudiat i els jueus semblen tenir amb això una actitud idèntica al sector cristià.³⁴

Pel que fa a l'exercici d'aquestes funcions per part dels implicats en la pràctica mèdica, cal remarcar que en alguns casos sembla imposar-se com a criteri per al nomenament el prestigi i la proximitat de l'individu, sobretot en aquells llocs d'entitat demogràfica mitjana o reduïda. En aquest sentit sembla bastant indicatiu el cas del cirurgià i prohoms de Santa Coloma de Queralt, Bernat Soler qui va exercir en tres ocasions com a tutor i curador dels fills de diversos difunts de la localitat, i en dos ocasions més ho va fer com a marmessor.³⁵ El patronatge exercit per aquest metge, com d'altres en les seues respectives viles o ciutats és ben eloqüent i, producte del seu prestigi, és lògic que molts volgueren arrecerar-se sota el seu aixopluc en les situacions més delicades i conflictives de la vida i després, en la mort.

Molt possiblement també alguns destacats metges buscaren entre els seus marmessors personatges de renom per tal de garantir el bon acompliment de les darreres voluntats. Un cas notable és el del cirurgià Francesc Moliner. La nòmina dels seus marmessors és sorprenent. En primer lloc fra Francesc Eiximenis, “del orde dels frares menors, mestre en Sancta Teologia, resident ara en lo monestir de València”. Reparem en com Moliner, sabedor del tarannà viatger del famós franciscà, no li importa fer-lo participar en un punt tant conflictiu com és l'execució del testament. Això fa pensar que l'única cosa important ací era comptar en el document amb el recolzament d'un home de tanta reputació en la ciutat, el qual, finalment, no acomplí amb

---

³⁴ Entre els diversos casos localitzats a la ciutat de València podem citar el del físic reial Bernat Minguet, que fou tutor dels fills del seu germà Berenguer, mercader també natural de la mateixa ciutat (ARV, *Protocols*, n. 2794; 1363, set. 14). El barber de Cocentaina Miquel Sánchez era tutor dels seus germans (AMC, *Cort del Justicia*, (1364); 1364, feb. 1). L'apotecari de Morvedre, Bernat Faura, en canvi, fou tutelat pel seu padri Arnau Faura (ACA, C, reg. 722, ff. 198-199v; 1365, des. 1). Blanca, l'esposa de Jaume Sala, apotecari de Girona, era tutora de Pere Riera, nebot seu i fill i hereu de Castelló Riera, apotecari de la mateixa ciutat (*Ibid.*, reg. 932, f. 42; 1378, ab. 6).

Pel que fa al món hebreu podem esmentar el cas de Cerita, esposa de Saltell Cabrit, cirurgià de Barcelona i tutora de Vidal Cabrit, fill d'ambdós (*Ibid.*, reg. 829, ff. 80v-81; 1382, set. 18). Particularment interessant és el cas dels tutors de les filles del totpoderós Jafudà Alatzar, Jamila i Astruga. Entre ells figura Salomó Abenmarvez i mestre Abraham Abenmarvez (*Ibid.*, reg. 806, ff. 80r-v; 1379, des. 5). D'aquest darrer queda palesa la seua rellevància social, ja que era adelantat a València l'any 1383 i sabem que el 1367 quan comptava 50 anys d'edat fou disculpat de continuar una tasca que venia sent habitual en ell: *erudicionem legis Moysiquam mundana a longo citra tempore intendisti* (*Ibid.*, reg. 914, ff. 191r-v; 1367, des. 10). Ara bé, mai s'esmenta que aquest fora *fiscus* o *chirurgicus*. Cas que poguérem confirmar la seua pertanyença a la professió mèdica obtindriem un punt més d'identificació del relleu d'aquests personatges, perquè Alatzar fou una de les personalitats hebraïques cabdals dins la Corona d'Aragó durant el segle XIV. Vegeu sobre aquest personatge Jaume RIERA, “Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XV)”, *RHM*, 4 (1993), pp. 65-100.

³⁵ AHPT, *Protocols*, [Santa Coloma de Queralt], n. 3870, ff. 220-221 (1350, feb. 10); n. 3871, f. 79v (1358, ag. 23); n. 3886, f. 25 (1362, feb. 9). Com a marmessor *Ibid.*, n. 3875, f. 18 (1355, nov. 16) i n. 3887, f. 24 (1362, ag. 13).

la voluntat d'actuar en la marmessoria perquè el dia de la lectura del testament "usar no'n volgués". Seguia en la nòmina el seu gendre, Jaume Marrades, pertanyent a la família més rellevant dins el patriciat valencià del moment, del qual també dubtava el testador que estiguera a la ciutat en temps de la seua mort, atenent a les tasques militars o de representació del municipi a les quals solia dedicar-se, i finalitzava amb un altre personatge anomenat Berenguer Burguera. La validació definitiva d'un testament passava igualment per una nòmina de testimonis en consonància amb la categoria del testador. Per això de vegades fa l'efecte que aquests signataris ofereixen una major entitat social que els propis marmessors escollits, i això perquè possiblement la seua tasca i la seua funció era vista de distinta manera. Així l'apotecari barceloní Bartomeu Querol aporta tres testimonis d'autèntic luxe en la redacció del seu testament: Pere Germà, batxiller en medicina, juntament amb Francesc de Granollacs i Lluís de Jonqueres, mestres en medicina, de gran reputació en la ciutat i pertanyents a nissagues molt vinculades al món de la medicina. Pel que fa als marmessors i seguint amb la tònica habitual que he expressat aquests eren Pere de Corral, beneficiat en l'església de Santa Maria de Pedralbes, Pere Satallada, àlies Maimó, sogre del testador, Mateu Calderons, escrivà de lletra rodona i cunyat del difunt, del qual sabem que tenia el títol de domèstic reial, Francesc Codina, apotecari..³⁶

Per últim l'anàlisi de les manlleutes i obligacions davant la cancelleria, manifesten una presència de sanadors actuant conjuntament amb altres individus per traure de la presó algú i compromentent-se, obligant els béns, a que no escape l'inculpat i acudisca en el termini marcat davant la cort. Ací els problemes per identificar un patró relacional es compliquen encara més. Sembla que en aquest cas no participen els familiars i que normalment són diversos els individus, emmarcats dins de distintes professions, els que efectuen el compromís. És possible que estiguem parlant de vincles d'amistat o de solidaritat veïnal? El 24 de maig del 1365 Guillem d'Albarells, del lloc de Sarral, feia donació *inter vivos* d'una terra d'horta en aquest indret, al físic barceloní Joan de Fontanet. Segons manifestava aquell el motiu era: "els treballs que durant molt de temps i per diversos dies havies fet per mi en tractar d'alliberar-me de la capció i la presó on era detingut en capció per manament del duc de Girona i comte de Cervera... amb certs pactes i condicions m'alliberares i em tragueres de la presó". Tanmateix, és possible pensar que l'actuació del metge estiguera conduïda simplement per vincles d'amistat o parentesc perquè l'acusat va romandre diversos mesos en casa del metge. Possiblement, aquesta unió fou també la que conduí a nomenar el metge marmessor del seu testament i efectuar una lleixa al fill de Fontanet, Macià.³⁷

³⁶ AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 40r-v (1384, oct. 5).

³⁷ *...laborantis quam plurimum temporibus et diebus diversis per me in tractandos ut possetis me abstrahere et liberare a captione et carceraris quaquidem captionem erat detentus in posse captionis domini ducis Gerunde ac comitis Cervarie... cum certis pactis et condicionibus me abstraxistis et liberastis.* AHPB, Pere Martí, "Llibre comú", 3-II-1365/7-VII-1365, ff. 123v-124v (1365, maig 25) i *Ibid.*, "Llibre XIII", 11-VIII-1366/7-XII-1368, ff. 118r-v

2. Xarxes de patronatge

2.1. El millor dels patronatges: la família reial

Un repàs ampli a la documentació emanada per la Cancelleria reial en favor dels sanadors, testimonia, ultra els beneficis econòmics, els quals analitzarem més endavant, que els privilegis que s'assoliren per a la majoria d'ells foren molt variats i de distinta consideració. Tan àmplia era la gamma de guanys potencials que es podien obtenir que no és d'estranyar que tothom volguera tenir contactes amb la reialesa més que fóra a títol honorífic. De fet, els monarques, que tenien un grup fix de sanadors al seu entorn, tot i que no sempre residien a la seua vora i havien de ser reclamats en successives missives, solien nomenar-ne, a banda d'aquests, un grup nodrit que es distribuïen per tota la geografia dels països de la Corona. Molts d'aquests probablement mai atendrien cap personatge de la cort, tanmateix d'aquesta manera el rei hauria assegurat per a ell, la família reial i tots els qui amb ell solien viatjar, una assistència segura on s'hagueren de desplaçar. Obtenir el privilegi de *familiaritas* comportava automàticament un grapat de beneficis, que no solien ser explicitats en la concessió, tret, freqüentment, de la prerrogativa de dur armes prohibides (vegeu el quadre 23). Òbviament no era el mateix estar servint constantment la monarquia que simplement ostentar un títol com aquest; per als primers les possibilitats d'obtenir favors eren, sens dubte, molt majors. Ara bé, els segons tenien garantida l'atenció a les seues demandes i la preferència sobre altres individus.

QUADRE 23
NOMENAMENT DE FAMILIARS I DOMÈSTICS REIALS (*FAMILIARITAS*) 1360-1386

Nom	Ofici	Lloc de residència	Data
Francesc Doménec	A	Perpinyà	12.2.1361
Llorenç Cardellach	A	Perpinyà	10.3.1362
Samuel Salves	F	Perpinyà	15.10.1372
Mahir Cresques	F	Peralada	12.12.1362
Bonjuhà	C	Barcelona	16.7.1364
Nicolau Cavalleria	A	Barcelona	26.8.1365
Vidal Habib	F	Tarragona	4.2.1366
Pere Romeu	C	Montblanc	25.4.1368
Bonanat Clotes	MN	Barcelona	1.2.1368
Baró	F	Perpinyà	3.2.1369
Salomó Sescalaeta	F	Barcelona	21.9.1369
Antoni Bertran	MN	Barcelona	12.10.1369
David de Besalú	F	Perpinyà	3.4.1370
Mosé Abrahe del Portal	F	Camprodon	23.7.1370
Jafudà del Corral	F	Cervera	13.10.1370
Bonanasc Alfaquim	F	Cervera	2.5.1371
Jafudà Descortall	F	Bellpuig	8.4.1371
Astruc Bonsenyor Descortall	F	Perpinyà	3.4.1372
Nicolau Borra	MN	Girona	7.9.1372
Berenguer Gavet	A	Barcelona	28.1.1373
Bonet Maimó	F	Perpinyà	7.5.1373
Bendit Estruc	F	Perpinyà	13.7.1379
Nicolau Escatí	A	Perpinyà	26.8.1374
Mosé Macip	F	Perpinyà	14.3.1377

Nom	Ofici	Lloc de residència	Data
Ovecar de Bellvis	MN	Daroca	13.7.1377
Francesc Codina	A	Barcelona	3.9.1377
Guillem Ferrer	A	Girona	7.6.1380
Mosé Enoch i el seu fill	F	Barcelona	8.6.1381
Bernat Coll	A	Barcelona	22.4.1382
Esteve Negre	A	Barcelona	6.7.1383
Nicolau Bassa	A	Barcelona	12.8.1383
Francesc de Masramon	A	Barcelona	25.6.1384
Pere de Pàdua	QU	Barcelona	27.6.1384
Francesc Sorribes	A	Barcelona	30.8.1384
Berenguer de la Mota	A	Puigcerdà	21.5.1385
Bonjuà Caravida	C	Manresa	23.10.1385
Pere Sartra	A	Girona	17.8.1386

Calen algunes observacions al conjunt de les *gratiarum* reials abans d'analitzar-les amb deteniment. Si bé algun d'aquests variats beneficis partien de la magnanimitat i de la correspondència reial als serveis prestats per determinats individus, en moltes ocasions les gràcies se solien ajustar a les necessitats dels peticionaris. En realitat, moltes de les concessions no feien sinó mantenir, en les millors condicions possibles, els potencials d'actuació d'aquells professionals indispensables per al bon funcionament de la societat. I és que en aquell temps tant la monarquia, com l'església i les distintes autoritats, ja reconeixien i feien extensible a tots els seus súbdits el valor de la ciència mèdica com a garantia de la salut. Però, a més a més, eren ben conscients del paper de la medicina en l'equilibri social i l'estabilitat de la cosa pública. Així doncs, igualment com era necessària la disposició d'un nombre d'artesans, mercaders i professionals de diversa índole, també ho era la presència dels homes de lletra i també els de la medicina, capacitats per a fer front al bon regiment i funcionament de les estructures socio-econòmiques que empenyien la vida quotidiana en temps de pau i també en la guerra. Calia fer tot el possible perquè res posara en perill i minvara la capacitat de treball d'aquests personatges: s'atenien les seues necessitats econòmiques, s'ajornaven els deutes, se'ls ajudava davant determinades dificultats familiars o conflictes veïnals, se'ls facultava una protecció especial i els salconduïts per a desplaçaments, etc. Però, al mateix temps, calia també ubicar-los en el seu lloc just dins la societat, és a dir, proveir-los de les eines de prestigi que simbolitzaven el rang d'una persona al si del cos social, castigar els qui els ofenien, recolzar-los en els plets, etc. El colofó fou la possibilitat d'assegurar el traspàs d'aquestes bones condicions, i també de moltes altres noves, a la seua descendència i també a la parentela amb la qual estaven en contacte estret i que conformaven la primera xarxa dins l'entramat de les aliances. Així, la monarquia s'esforçà sempre per assistir la seua nòmina de sanadors amb tota mena de favors i atencions, atenent a les necessitats no solament més importants, sinó de vegades també allò que pogueren semblar petiteses de la vida quotidiana però que en definitiva tenien repercussions sobre el seu benestar i, el que era més important, sobre la seua art. L'intervencionisme arribava molt sovint a que el rei obviara les funcions i els funcionaris propis de les ciutats o bé passara per alt les lleis i costums tradicionals o, contrariant les seues pròpies consideracions, afavorira completament aquells qui el servien.

El tipus de benefici més nombrós concedit pels monarques als seus sanadors era la concessió de salconduits (*guidaticum et assecuramentum* o “guiatge”), moratòries de deutes (*elongamentum* o “allongament”) i remissions de causes pendents o amnisties. Sovint, com ara en el cas del personal embarcat en l’armada, tots tres privilegis podien coincidir. És possible que arribara un moment que la combinació freqüent d’aquests haguera esborrat els perfils separats de cada una, per això moltes vegades la concessió d’un guiatge més enllà de permetre el trànsit sense impediments i sota la protecció reial, portava implícit un “allongament” o un perdó. Així el rei ordenava als seus oficials que no intervingueren sobre els portadors d’aquelles lletres per motius de deutes o bé per delictes que hagueren comès, almenys durant el temps de durada pel qual s’havia redactat el document. Ben mirat, sense tenir solucionats els problemes amb els creditors i amb la justícia, no era possible el permetre’s absències prolongades. Era el cas de Ramon Maurici, un físic-cirurgià de la ciutat de València que fou afavorit amb un guiatge juntament amb el notari, també de València, Pere d’Altarriba, ambdós adscrits a la casa reial, per poder desplaçar-se arreu sense ser molestats *de omnibus et singulis criminibus de quibus fuistis aut esse possitis quomodolibet inculpati*.³⁸ Amb tot, podem trobar els tres tipus de privilegis tant per separat com plegats amb freqüència.

Gràcies als “allongaments” el beneficiari es veia alliberat, durant un temps força variable entre uns casos o altres, de fer front als deutes i als interessos pels quals estiguera obligat. Sovint solia posar-se una xifra límit per davall de la qual es respectaria l’exempció. Les circumstàncies que concorregueren per fer efectiva la gràcia eren de distinta natura. En primer lloc cal parar esment al fet que dels 38 allongaments localitzats entre 1360-1386 en el nostre àmbit geogràfic, solament dos individus estaven adscrits a la casa reial i en la majoria dels casos afavoriren sanadors cristians; únicament cinc jueus el reberen. Possiblement això s’ha de posar en relació amb el fet que aquest benefici estava en consonància amb uns professionals amb problemes econòmics enutjosos i de difícil resolució per a patrimonis humils. En aquest grup no s’hi solien ubicar ni els hebreus ni aquells adscrits a la casa reial, que sí, en canvi, podien tenir altres necessitats. Tanmateix, el cirurgià del rei Guillemó Gordí tenia nombrosos creditors al comtat d’Empúries, i el rei hagué de demanar una moratòria al comte, el seu cosí, i sobretot que poguera recuperar les eines de cirurgia que tenia empenyorades.³⁹ L’exemple ens il·lustra sobre la preocupació de mantenir en actiu el cirurgià, sens dubte per a la seua supervivència, però també, i sobretot, per constituir la cirurgia un bé social. En alguns casos el monarca afirmava que l’atorgament de moratòries era gentilesa de la Corona. Com ara la participació o la provisió de vitualles per a l’exèrcit o bé la circumstància d’efectuar un viatge amb el monarca, eren immediatament susceptibles d’anar acompanyats d’un “allongament”.⁴⁰ En altres ocasions

³⁸ ACA, C, reg. 1230, f. 146v (1371, ag. 8).

³⁹ *Ibid.*, reg. 1880, f. 146; 1392, set. 26 (Apèndix, § 33).

⁴⁰ L’any 1365 Ramon Banyeres, de l’Arboç, rebia un “allongament” per la seua aportació de vitualles a l’exèrcit romanent a València, que durant tot el mes de febrer havia estat proporcionant (*Ibid.*, reg. 1774, f. 4; 1365, feb. 4). Més tard, sembla que es faria extensiu a tots els proveïdors, exceptuant, però, els instruments crediticis més difosos a l’època: “Com nós hajam elongats de tots

simplement esdevenia una gratificació per serveis prestats. Finalment, podia constituir-se en alleujament per a la situació de pobresa i misèria en la qual havien caigut alguns sanadors o les seues esposes i que feia recomanable donar un temps de gràcia per poder rescabalar-se'n escapant, ni que fóra conjunturalment, a l'espiral del crèdit. Cal remarcar en aquest sentit que la majoria de les moratòries de deutes de les quals en tenim notícia foren realitzades els difícils anys de 1375-76-77.⁴¹

Pel que feia a la llibertat de moviments dels sanadors, veiem que quan se'ls concedia una llicència mèdica, aquesta comportava normalment l'exercici de la medicina arreu de la Corona, tret d'algunes excepcions. Aquest fet posava de relleu el conflicte plantejat durant el segle XIV entre els municipis i el poder reial, que era una cara més de la lluita de la monarquia per consolidar cada vegada més la seua força front a qualsevol altre grup social. Tot i que els furs marcaven a València que el control dels practicants de la medicina pertanyia a la ciutat, el rei es va immiscir contínuament atorgant llicències atenent a raons polítiques (control), econòmiques (com a font d'ingressos) o bé, en termes sociomèdics, per a regular les mancances de sanadors en determinats territoris.⁴² En aquest sentit, els únics sanadors que patiren un control en la seua capacitat de desplaçament foren els pertanyents a les minories religioses —jueus i musulmans—, sobretot en el cas dels hebreus, els quals constituïen una de les principals fonts d'ingressos per a la monarquia. No obstant això, he pogut recollir distints permisos reials per viatjar al regne de França concedits a jueus procedents principalment de la ciutat de Perpinyà, però també a d'altres oriünds de Barcelona.⁴³ Tots aquests permisos citats s'emmarquen en els anys 1365-1366, i de fet pràcticament ja no se'n trobaran gaire més. Ja he dit que el rei es mostrava molt reticent a perdre una font d'ingressos tan profitosa —més encara si tenim en compte que els metges jueus solien tenir una capacitat econòmica molt considerable— i, malgrat

---

deutes, exceptats censals e violaris e veres comandes, totes penes e usures cessants per espay de un any tots aquells qui han aportades e aporten vitalles a nós e a les nostres gents d'armes, e encara les haiam atorgat per lo dit temps sobresehiment de plets". Així es referia quan va concedir a l'apotecari gironí Simó Estrader un "allongament" fins a 660 s. (*Ibid.*, reg. 845, f. 58v; 1385, oct. 17).

L'apotecari Salvador Sabater, davant el seu viatge a Sardenya en servei del Cerimoniós, rebé un allongament durant un any i mig i fins a una suma de 1.400 s. (*Ibid.*, reg. 768, ff. 97v-98; 1373, maig 12). Era tradicional que tots els sanadors que eren embarcats en les expedicions militars de la corona obtingueren una moratòria de deutes, un salconduit especial i una remissió de causes pendents (Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 97).

⁴¹ *Noveritis nos attenta sterilitate messimque altissimo permittente viguet in regnis et terris nostris elongasse penis et usuris cessantibus quibuscumque Laurencium Fornerii, apothecarium Barchinone* (*Ibid.*, reg. 776, f. 8v; 1375, gen. 12). El rei assabentat de la pobresa (*informati veridica de pauperate*) en que havia parat Ramona, la viuda del barber Pere de Déu, natural de Tortosa, li concedí un "allongament" de 120 sb. que devia a Jafuda Abeç, per dos anys (*Ibid.*, reg. 793, f. 70v; 1377, jul. 18). Atesa la misèria en que es trobava Jaume Bofill, del qual s'afirmava *olim* apotecari de Barcelona, se li va concedir una moratòria dels deutes que tenia amb Astruch Biona, un jueu barceloní dels 100 s. que restaven de *mutui* de 220 s. per tres anys (*Ibid.*, reg. 810, f. 60v.; 1380, març 8). D'una altra natura era la causa de la pobresa del físic Joan Jofre, un convers barceloní que arran de l'assalt al call tenia dificultats econòmiques. El rei li concediria moratòria de dos anys per satisfer els seus deutes fins a una quantitat de 1.200 sb. (*Ibid.*, reg. 1988, ff. 177v-178; 1392, feb. 8).

⁴² Vegeu sobre aquest tema Luis GARCÍA BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, "Medical licensing", pp. 47-50.

⁴³ Podem citar els casos dels físics de Perpinyà Samuel Asdai, Mossè Lleó —aquest rebut amb el seu germà Duran— i Bonet Bellshoms (ACA, C, reg. 911, ff. 182v-183; 1365, ag. 29; reg. 912, ff. 124r-v; 1366, feb. 10; i reg. 910, f. 45v; 1366, jul. 3); Samuel Cabrit, de Banyoles —juntament amb un servent— (*Ibid.*, reg. 914, ff. 167r-v; 1367, nov. 28); els físics de Barcelona Abraham Astruch Satorre i un servent seu (*Ibid.*, reg. 911, f. 230v; 1365, oct. 31); i Isac Bonanat (*Ibid.*, reg. 910, f. 45v; 1366, jul. 3).

autoritzar-ne les sortides, prenia les mesures oportunes per aconseguir que aquests pagaren puntualment els seus impostos. La més clara fou l'obligació de deixar les seues famílies com a garantia del compliment. Però de vegades eren tants els jueus que abandonaven els territoris de la Corona, que es feia necessari enviar algú que els buscara i els cobrara les contribucions pertinents.⁴⁴ Pel que fa a les raons que aquests hebreus adduïen per viatjar eren tres: l'exercici de la medicina, els negocis i la concertació d'un matrimoni (*pro suo officio exercendo et matrimoniis suis per agendis et tractandis*). Raonaments que no s'allunyaven de les motivacions dels cristians per a desplaçar-se d'un lloc a un altre. Ara bé la inseguretat dels viatges i els problemes amb que hom s'hi podia trobar en els desplaents trajectes de l'època feien cercar la màxima seguretat i fer tot el possible per obtenir una lletra de guiatge o salconduit que atorgava la protecció reial. Entre els anys 1360-1386 he pogut localitzar la concessió de 43 lletres d'aquesta mena, de les quals 15 foren concedides a jueus i 21 a cristians. D'aquests individus, 19 estaven adscrits a la casa reial. En molts casos no és possible esbrinar quina era la causa del viatge i perquè se'ls hi atorgava. Tanmateix, algunes de les causes més normals eren producte d'un servei a la reialesa o bé dels assumptes propis, recollits sota el terme *negotiis*, entre els quals es podia incloure el cobrament de deutes a morosos llunyans, la pràctica del comerç o, fins i tot, una peregrinació al camí de Sant Jaume.⁴⁵

Finalment es donava la remissió de penes, previ pagament o bé prèvia consideració de manca de proves. S'ha de dir que, en aquest sentit, els individus tutelats pel monarca sempre tenien les de guanyar i quasi sempre sortien ben parats de les seues acusacions. De nou ens torna a aparèixer com a causa important el mantenir en actiu uns professionals, la necessitat dels quals encara els feia més valuosos quan en el lloc on residien n'hi mancaven. Aquest fou el cas del menescal de Vilafranca del Penedés Jaume Vidal. Acusat de l'assassinat de Pere Mir, rebé el perdó reial atenent que no s'havia provat que en fóra el culpable, i que els insults i les ferides que el difunt li havia infligit eren de considerable importància i *maxime cum in dicta villa nullus sit manescallus vel alius qui officio manescallie possit in villa eadem servire ex quo habitatores ville ipsius suscepiunt detrimentum*.⁴⁶

Exempcions com les d'acudir a l'exèrcit, concedides a determinats individus atenent que el seu ofici era considerat primordial per al bon funcionament de la societat, palesen clarament la importància de mantenir en les ciutats una xarxa de professionals que garantira la continuïtat de la vida en els municipis amb

⁴⁴ Sobre els desplaçaments dels jueus del Rosselló i la Cerdanya i un exemple en el qual el rei envià un jueu de Barcelona per cobrar als seus correligionaris occitans en Pere VIDAL, "Els jueus dels antics", p. 48.

⁴⁵ El físic i astròleg reial Bartomeu de Tresbens rebé salconduit amb Guillem Duran i el fill d'aquest darrer per tal que *possitis negociari et mercari atque morari cum rebus seu mercibus vestris* (ACA, C, reg. 922, ff. 75r-v; 1372, ab. 16). Mestre Joan, metge de Vilafranca de Conflent, adscrit a la casa reial, rebé salconduit "per alguns affers nostres qui ns són molt a cor, los quals nós li havíem comanats" (*Ibid.*, reg. 924, f. 203; 1373, oct. 5). El físic resident a Montpeller Guillem Rigordell rebé un salconduit per transitar per la Corona amb cinc o sis cavalls i qualsevol mercaderia amb motiu de la peregrinació que volia fer pel camí de Sant Jaume (*Ibid.*, reg. 935, f. 96v; 1380, març 29).

⁴⁶ ACA, C, reg. 1680, f. 47 (1373; ab. 25).

normalitat. Ciutats com Cervera i Tarragona reberen el privilegi perquè hi romangueren com a mínim un artesà dels oficis més importants, un notari, un jurista, un escrivà, diversos forners i moliners i a més a més en la primera un barber, (en Lancelot Sitjar), i un menescal, (en Rascar), i en la segona un físic (Pere de Ravals), un barber (Ramon de Canet) i un apotecari (Bartomeu de Morrenya).⁴⁷ Lluís Cifuentes va posar de manifest com el personal mèdic dels inicis del segle XIV no estava eximit d'anar a la guerra, com s'havia pensat antigament, i encara que el rei podia concedir-los l'exoneració del pagament d'algunes taxes, com ara la *cavalcada*, les exempcions només afectaven a individus concrets, sobretot metges de física contractats pel consell i d'altres que es podien permetre o bé el favor reial o bé comprar la llicència.⁴⁸ Això continuava vigent en el moment que la guerra de Castella afectava el territori valencià. Tenim notícies de diversos individus alliberats d'anar a l'exèrcit, temporalment o durant tota la seua vida, per totes les raons esmentades. Atenent els serveis prestats pel metge Bernat d'Almenar, ciutadà de Morella, el rei li va concedir l'exempció vitalícia *ab omnes exercitu et cavalcata*.⁴⁹ El metge de València Domingo Pastor quedava disculpat d'acudir a la host si hi arribaven tots els altres especialistes que el rei havia convocat.⁵⁰ El cirurgià de la ciutat de València, Nicolau Barceló, quedà lliure d'acudir a la convocatòria de l'exèrcit, almenys en aquesta ocasió, per l'abundant clientela que necessitava dels seus serveis.⁵¹ Anys després continuaven aquestes exempcions, com ara la que rebé el 1385 l'apotecari de Vilafranca del Penedés Francesc Trescull, atenent a les necessitats de la vila.⁵²

Una altra de les exempcions que el rei podia concedir era la fiscal. Tanmateix, les necessitats d'ingressos de les arques reials, imposava la prudència i aconsellava únicament a exigir a les autoritats municipals o de l'aljama una taxació moderada dels béns dels seus súbdits quan arribava el moment de

⁴⁷ *Ibid.*, reg. 906, ff. 20v-21 i f. 26; (1361, ag. 29).

⁴⁸ Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, pp. 468-473.

⁴⁹ *Respectu servitorum nobis fideliter impensorum per vos fidelem fisicum domus nostre magistrum Bernardus de Almenar, habitorem ville Morelle, eximimus et franchum ac guaticum facimus vos [...] in tota vita vestra, ab omnes exercitu et cavalcata per nos seu primogenitum ac generalem procuratorem et alios officiales nostros quoscumque in dictis quarumcumque dicta ac etiam indicantis set ubi fieret inde redemcio seu compositio per universitatem dicte ville, vos in ipsa redemcione seu compositioe contribuere habeatis...* (*Ibid.*, reg. 1198, f. 308v; 1364, ab. 23).

⁵⁰ "... al amat conseller nostre mossén Garcia de Loriç, governador del regne de València, [...] deïmvos e manam que no forçets ni contragats mestre Domingo Pastor, metge habitant en València, a venir a nós ni a la nostra host en cas que altres metges vinguen de València a nós, segons que havem manat..." (*Ibid.*, reg. 1198, f. 323; 1364, jul. 2).

⁵¹ "...car havem sabut que vós, feel nostre en Nicolau Barceló, cirurgià de València, tenirets en cura molts nafrats e pacients en la dita ciutat, alscons dels quals irien a perill si per venir ací a la nostra host o en altra manera vós los jaquets o ls deseparavets. Per ço, ab la present, vos atorga'm e us dam licència que aquesta vegada no siats tengut de venir ací a nós per fer host, ans sens tota pena puxats romanir en la dita ciutat aquesta vegada per curar los dits nafrats e pacients" (*Ibid.*, reg. 1211, f. 73; 1365, juny 6).

⁵² *...certificati fidedignorum relatu quod in Vilafrancha Penitensis, que villa est insignis et populi copiosa, est indigentia apothecariorum qui personis infermis eiusdem ville de medicorum consilio et alia medicine sunt soliti ministrari. Et cum acudit exercitus ville ipsius de dicta villa exire et quovis casu incedere extra illam villa ipsa remanet seu defectu personis ipsis infermis... liberamus et etiam enfranchimus ac franchum, liberum, exemptum, quitium et immunem facimus vos Franciscum Trescull, apothecarium dicte ville, toto tempore vite vestre ab omni hoste, exercito et cavalcata regali et vicinali...* (*Ibid.*, reg. 944, f. 165v; 1385, ab. 5)

gravar-los amb peites i altres subsidis. Era el cas de dos físics jueus de Girona. El primer, Duran, a qui el rei va perdonar les peites passades i va obligar a taxar moderadament en les de l'any 1374, i el segon Mossé Desportal, de la casa de la reina Sibil·la, qui havia estat taxat immoderadament per l'aljama.⁵³ Per estalviar problemes d'aquest tipus es podien prendre mesures per anticipat. Així el rei Pere va decidir que la taxació que es devia fer a Simó Estrader, el seu apotecari i resident també a Girona, seria supervisada pel batle.⁵⁴ També els sarraïns foren beneficiaris d'aquestes mesures. Concretament, Faraig de Bellvis havia estat enfranquit de tributs l'any 1350, i a l'ombra d'aquest privilegi continuarien gaudint els seus descendents de les mateixes franquesses fiscals.⁵⁵ Un nou benefici arribaria el 6 de juliol de 1382, quan el rei eximiria durant cinc anys Ovecar, el fill de Faraig, del pagament dels 400 sj. del cens que havien de satisfer anualment per les dues botigues que pare i fill mantenien a Daroca.⁵⁶ D'exempcions tributàries concedides a sanadors cristians en tenim poques notícies. Entre els agraciats figuren únicament tres físics —Nadal Llambri, professor a l'Estudi General de Lleida, Guillem Colteller, de Girona, i Bernat de Figuerola, ambdós adscrits a la casa reial de l'infant Joan— i el cirurgià reial de Montblanc, Marc del Corral. En tots els casos sembla que l'exoneració fiscal afectava només una part concreta dels béns.⁵⁷ Per contra, aquestes exempcions sembla que afectaren preferentment els sanadors membres de les religions minoritàries, bàsicament jueus i les seues famílies. Amb tot, tampoc no foren massa els personatges que se'n beneficiaren, tot i que arribà el punt, concretament l'any 1383, que Pere el Cerimoniós va haver d'invalidar el que semblava una remissió general per a tots els membres de la religió hebraica que es dedicaven a la medicina, concedida per l'infant deu anys abans.⁵⁸ El motiu no era altre que l'abús d'aquestes mesures havia generat l'empobriment de les aljames, cosa que havia provocat que els síndics protestaren per aquesta situació. Les confirmacions de privilegis antics d'aquesta natura concedits a avantpassats i els incompliments reiterats d'aquests posen de manifest el xoc d'interessos entre l'aljama, gravada constantment amb imposicions, i les concessions de la monarquia als seus servents i a aquells individus que practicaven un art tan necessària a la societat. Això provocava una situació de tensió i d'enfrontament entre els encarregats de dirigir el govern de l'aljama —adelantats o secretaris— i els beneficiats per les remissions fiscals. Cal tenir present que el privilegi podia acompanyar els familiars i la seua descendència, fet que incrementava la tibantor entre aquestes parts. Això es posà de manifest

⁵³ *Ibid.*, reg. 773, ff. 149r-v (1374 jul. 22), transcrit a l'Apèndix, § 16, i reg. 847, ff. 61v-62 (1385, nov. 30).

⁵⁴ *Ibid.*, reg. 822, f. 75 (1381, nov. 9).

⁵⁵ El Cerimoniós va escriure a l'aljama de València advertint que desistiren de l'intent de fer pagar cap subsidi a Axa, la filla de Faraig, atenent a l'enfranquiment que havia reiterat el 3 de novembre de 1377 (*Ibid.*, reg. 819, f. 138; 1381, ag. 30).

⁵⁶ Les botigues es trobaven prop del portal jussà. *Ibid.*, reg. 939, ff. 202v-203.

⁵⁷ Així Llambri es lliurava de pagar impostos sobre una casa que posseïa a Lleida (*Ibid.*, reg. 1904, ff. 42-43v; 1392, ag. 15); Colteller no contribuiria en el pagament de pensions de censals i violaris contractats per la ciutat de Girona (*Ibid.*, reg. 1783, ff. 45v-46; 1377, oct. 31); i del Corral es lliuraria de participar en la col·lecta de 500 fl. que el rei havia demanat als ciutadans de Montblanc (*Ibid.*, reg. 1757, ff. 33v-34; 1385, juny 28).

⁵⁸ *Ibid.*, reg. 942, f. 37v (1383, ab. 25).

preferentment al regne d'Aragó on confluïren les nissagues hebraïques dedicades majoritàriament a la medicina, freqüentment vinculades a la cort reial. El cas paradigmàtic ens l'ofereix la família Avenardut d'Osca. A l'exempció aconseguida per a la seua família per banda de Mossé, el primer dels Avenardut dedicat a la medicina que coneixem, ja en l'any 1330 i com a gratificació pels serveis prestats a la reialesa, seguiren tota una sèrie de confirmacions periòdiques que s'allarguen fins a la fi del segle.⁵⁹ Alguns menescals sarraïns també rebrien exempcions d'aquesta índole. Així la família Bellví quedava lliure de satisfer impostos des que el 3 de novembre del 1377 el rei així ho concedira al seu menescal Faraig Tanmateix, Aixa, una filla d'aquest protestava uns anys després perquè se l'havia obligat a satisfer un impost per l'aljama de València.⁶⁰ A Ovecar, germà d'aquesta sarraïna i prominent menescal reial, com ho fou el seu pare, li fou condonat durant cinc anys un lloguer de 400 sj. que satisfesia al rei per una botiga que tenia a Daroca.⁶¹

No cal tampoc deixar-se dur per les aparences de la generositat d'aquestes mesures reials, ja que la seua aplicació real distava força de tenir un compliment acurat per banda de les autoritats. Poc es devia imaginar l'il·lustre prohoms Bernat de Figuerola que hauria de lluitar tant per exigir del govern manresà el compliment d'una exempció fiscal concedida pel seu patró, l'infant Joan, i més si atenem al seu poder i a la seua influència en aquella comunitat. Però, de fet, el plet es va espaiar durant molts mesos i va costar dies i més dies d'argumentacions i de presentació de documents de diversa índole, els quals foren enregistrats curosament i minuciosament en el protocol notarial particular del metge. Tot començà pel juliol de l'any 1378. El monarca havia exigit una quantitat a la ciutat amb motiu d'un fogatge, per a sufragar la costosa guerra amb Castella. Quan a Figuerola li fou reclamada la seua part aquest envià el seu procurador, el jurista Berenguer de Lluçà, a la cort del batle de Manresa, Pere Salmella, per advertir que el físic no devia pagar i no es devia fer execució sobre els seus béns, per trobar-se exempt gràcies a un privilegi reial. A fi de demostrar-ho va presentar una carta datada el 7 de juliol del 1378, en la qual l'infant Joan, a la casa del qual estava adscrit el metge, advertia els consellers i prohoms de Manresa de l'exempció impositiva de la qual gaudia Bernat de Figuerola. El motiu no era un altre que, pel que sembla indicar el document, després d'un temps al servei de l'infant, Bernat de Figuerola havia rebut aquest privilegi l'any 1368: "no solia contribuir en quèsties, talles ni altres [imposicions] que foren exigides pel senyor rei... ni tampoc en aquelles que eren

---

⁵⁹ Vegeu aquest privilegi i algunes confirmacions en Antonio CARDONER i Francisca VENDRELL, "Aportaciones al estudio", § XXXII. Confirmacions posteriors d'aquest privilegi són documentades els anys 1360, 1372, 1376, 1389. D'altra banda podem citar incompliments i algunes intervencions reials exigint la rectificació dels seus funcionaris en els anys 1360, 1362, 1363, 1365, 1367, 1371, en dos ocasions el 1372 i 1377.

⁶⁰ *Ibid.*, reg. 819, f. 138 (1381, jul 30). Un altre menescal valencià Manef Abinxuà seria enfranquit dos anys després que Faraig (*Ibid.*, reg. 934; 1379, ag. 2).

⁶¹ *Ibid.*, reg. 939, ff. 202v-203 (1382, juny 7).

imposades o llevades de forma comunitària en l'esmentada ciutat així com fer és dit que es devia segons disposició del dret comú".⁶²

Cal dir que l'actuació del batle venia motivada pel fet que, el 28 de gener del mateix any, el rei havia revocat qualsevol privilegi d'exempció fiscal donat per ell o el seu fill a algun veí de Manresa, per tal de pal·liar la penúria econòmica que vivia la ciutat. Figuerola es va veure, doncs, en la necessitat de reclamar, aquesta vegada directament al monarca. El rei va contestar el 30 de juliol confirmant el que havia estat concedit pel seu primogènit i afegint en el seu discurs una nota ben interessant que afirmava que Figuerola s'acollia a una sanció legal segons la qual els metges de totes les contribucions quedaven lliures de càrregues fiscals.⁶³ Tanmateix, la missiva reial fou ignorada pel batle, que va procedir immediatament a l'empenyorament de dos bous propietat del metge per no haver contribuït a la talla. Al requeriment de Lluçà, el batle respongué que no havia fet sinó seguir les instruccions de Pere Nadal, un dels membres de la Diputació de Catalunya i que, per tant, no havia desobeït el monarca. Amb tot, el Cerimoniós havia ordenat el 12 d'agost que de cap manera continuaren fent-se penyores al metge, davant l'amenaça sobre aquest de prendre-li una casa.⁶⁴ Dies després el rei torna a adreçar-se al batle de Manresa assabentat que s'havia incoat una execució contra el metge amb motiu del fogatge, a requesta del diputat Pere Nadal. Malgrat el document de mitjan d'agost, el rei, havent estudiat detingudament amb el seu consell l'afer, decideix que l'execució contra el metge continue malgrat el privilegi.⁶⁵ El 10 de març de 1379 l'infant tornava a confirmar, malgrat l'actitud ambigua del seu pare, el privilegi de Figuerola.

El cas quedà sense reflectir-se en la documentació notarial entre finals d'agost del 1378 fins l'octubre del 1380, quan es renovaren les hostilitats amb assiduïtat, ja que pel que sembla, la situació continuava sent igual de tensa i irresoluble.⁶⁶ Es tornaven a analitzar els detalls dels inicis dels fets, pel juliol

---

⁶² *non consueverat contribuere in questiis, talliis, neque in aliis que per dominus Regem exigebantur... neque in eis que comuniter in dicta civitate imponebantur seu levabantur sicut nec facere ut dicitur debebat ex dispositione juris communis.*

⁶³ *...legalis sanctionis seu jure communis dispositionis quod magistros in medicina et medicos ab omni contribuione et munerarius solucione eximit, prout in provisione per dictum supplicante, a curie nostri carissimi primogeniti impetrata, laciis continetur...* (*Ibid.*, reg. 800, ff. 39-40; 1378, jul. 30). No conec cap referència general d'exempció impositiva als metges cristians, amb el problema afegit d'esbrinar qui hi ha darrere del terme *medicos*. Per això, cal pensar que es tractava d'una concessió temporal sancionada pel monarca, semblant a la vista per als metges jueus. Cal dir que tota la documentació de la cancelleria citada a propòsit d'aquest afer es troba també transcrita en el protocol particular de Bernat de Figuerola. Ací a més a més queden registrats totes les parts del procés, presentació de proves, procures, etc.

⁶⁴ *Ibid.*, reg. 802, ff. 47r-v (1378, ag. 12).

⁶⁵ *Ibid.*, reg. 800, f. 87v (1378, ag. 26).

⁶⁶ Aquesta aturada s'ha de posar possiblement en relació amb una absència llarga de Figuerola de la ciutat i l'encara minoria d'edat del fill per fer-se càrrec dels assumptes del pare. El seu propi fill afirmava el 3 d'octubre del 1380: "Jo, Bernat de Figuerola, fill e axí com a conjuncta persona del dit mestre Bernat, pare meu, absent de la dita ciutat e qui absent n'és stat mig any ha he més". Els membres de la comissió nomenada pel consell manresà —amb la represa dels fets ja no actuà directament el batle sinó els representants nomenats pel consell local, Francesc Nerell, Pere de Montconill i Pere Vilella— per exigir les quantitats que eren degudes a la ciutat també afirmaven que aquest viatjava molt sovint a Barcelona per negocis, tot i que la seua esposa i fills romanien a Manresa. Ambdues dades en AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1380, oct. 3 i 1380, oct. 16). És molt possible que per aquell temps Figuerola es trobara en la cort, ja que sabem per un albarà datat el 31 de maig del 1380 que li eren deguts 704 sb. per la tresoreria de l'infant (ACA, C, reg. 1971, ff. 112v-114v; 1387, ab. 6).

del 1378, i per això es presentaren altra vegada els mateixos documents i arguments que havien estat utilitzats aleshores. Això va posar en escena per primera vegada Bernat de Figuerola jr. que va assumir el paper de procurador del seu pare tot exigint la reposició dels bous, valorats en 500 sb. —la meitat de les 12 ll. 10 s. per les quals havien estat venuts, car aquesta era la xifra que es demanava al metge— com també una exigència de 8 s. per cada dia que passara sense que els restituïren.⁶⁷ L'excusa que es donaria posteriorment a haver realitzat aquesta penyora, fou la negativa de l'esposa del metge a obrir les portes a les autoritats i només haver pogut aquestes prendre-li els bous. En aquells moments, l'infant escrivia al seu porter Ramon de Mataplana, qui havia estat l'autèntic artífex de l'empenyorament, resumint de nou tots els detalls del cas, fent-lo veure que havia comés una errada i ordenant-li que foren tornats tots els béns que s'havien incautat al metge i foren reparats els danys que li havien estat ocasionats. El porter reial va ordenar d'immediat que li foren restituïts els bous atenent a les decisions de la casa reial, però ni això valgué la solució definitiva del cas, ja que un any després continuava la protesta del metge. Després d'aquests incidents sabem que durant unes quantes jornades del mes d'octubre, els representants de la vila, el porter reial i el metge s'encreuaren rèpliques i contrarèpliques mitjançant cèdules que el notari escrivà del municipi anava transcrivint amb detall, per tal d'avançar en la resolució del problema del qual no s'hi trobava una eixida de tan tancades com estaven les dues parts en els seus raonaments. Els primers rebutjaven sistemàticament la validesa del privilegi reial, perquè de fet era costum a tota Catalunya que els béns dels metges foren taxats i aquests participaren en totes les contribucions. Aquesta exempció no era vàlida ni per a metges ni per a especialistes en dret, ni tan sols si ensenyaven a l'Estudi General, segons afirmaven les autoritats municipals. A més a més, la comissió encarregada de resoldre el plet no es donava per assabentada d'un privilegi, del qual deien no se'ls havia comunicat cap cosa i, per tant, es trobaven en ple dret d'actuar sobre el metge, tal i com era costum.⁶⁸ Per reforçar la seua postura mostraren els quaderns de tres talles antigues on s'hi recollien assentaments de mestre Bernat de Figuerola. Dissortadament, en companyia d'aquestes talles no es molestaren a col·locar la data, però és obvi que aquestes eren anteriors a 1368, any en que li fou concedida l'exempció de mans de l'infant. Aquesta argumentació resulta difícil d'interpretar a la llum de les altres dades, perquè atenent a les paraules del nostre físic i també de l'infant Joan i el seu pare, efectivament existí en algun moment una remissió d'impostos a personal mèdic. Però, encara més, amb motiu del plet es va

⁶⁷ Els motius al·legats palesaven un bon assessorament per part de l'hereu del mestre ja que ultra els privilegis reials aquest va esmentar una de les Constitucions de Catalunya, segons la qual estava prohibit empenyorar animals de llaurança. Vegeu els comentaris al respecte en Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD i Lluís GARCIA BALLESTER, "Els menescals i l'art de la menescalia a la Corona d'Aragó durant la Baixa Edat Mitjana", en *Història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans* [Actes del IV Col·loqui d'Història Agrària (maig, 1997)], Barcelona, 1999, pp. 75-98, especialment p. 75.

⁶⁸ *Magistrum Bernardum et alios medicos dicte civitatis, temporibus citra quod memoria hominum in contra non existit, et non solum tallandi sed etiam exhigendi ab eodem magistro Bernardo et bonis suis et non solum in civitatis predicta est consuetum medicus tallare etiam in toto principatu Cathalonie. Et multum est admirandum magistro Bernardo qui vult obtinere in dicta civitatis videlicet immunitatem quam non obtinet aliquis magister in medicina in dicto principatu ut predictum est. Est etiam dicta litera ducalis ultra impetrata non es veris causis imeo veris, tacitis, videlicet non mencionem aliquam de comissione predictorum* (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1330-1392; 1380, oct. 15).

transcriure el primer contracte de Figuerola amb la ciutat. En aquest contracte figurava clarament en una de les clàusules, que el físic contractat, sembla que per un termini no concret (*vita comes*) —fet inusual en un acord d'aquestes característiques—, quedava lliure de pagar qualsevol tipus d'imposició. Bé podem pensar, però, que un posterior contracte anul·laria la clàusula esmentada.⁶⁹ D'una manera o altra, l'últim episodi enregistrat pel notari i posteriorment reflectit en una protesta en la Cancelleria, també fou negatiu per a Figuerola.⁷⁰ Després que el metge es resignara a haver de bescanviar els seus bous, segurament davant la necessitat d'aquests en el camp, per altres penyores, Figuerola lliurà tres tasses d'argent amb un valor superior a la xifra amb la qual era taxat. De nou hagué de veure com els tres membres de la comissió incomplien els manaments reials i venien en pública subhasta aquestes tasses.

El final incert d'aquest episodi no el sabem, ara bé, podem fer a propòsit alguns comentaris. Alguns favors reials als seus sanadors pogueren entrar en confrontació amb els interessos de les ciutats, i el tema de la fiscalitat se situa com un dels principals. Les nombroses càrregues efectuades per la corona sobre els municipis i les aljames posa de manifest que les autoritats locals no estaven disposades a consentir la impunitat d'alguns privilegiats, per molt que estigueren avalats per la reialesa, i gravar les butxaques d'uns pocs en benefici d'una minoria. Figuerola hagué de patir de valent per fer valer una exempció fiscal, i estalviar-se 250 s., que a la fi no sabem si pogué fer valer. Per a una bossa com la del nostre metge aquesta quantitat no devia suposar gran cosa. Cal pensar que el que es proposava era ni més ni menys que no crear cap precedent perquè si no de res li valdrien els privilegis reials. Les actuacions particulars són, de fet, una còpia de les actuacions dels ens col·lectius, sobretot viles i senyories.⁷¹

2.2. De la cort a la família: la transmissió dels beneficis

Hem vist fins ara una gamma ben extensa de beneficis obtinguts pels practicants de la medicina que d'alguna manera es vinculaven al servei de la monarquia. Aquest protectorat reial era fonamental, efectivament, perquè es consolidara i prosperara socialment una determinada família agraciada a través d'uns

⁶⁹ *Et nichilominus voluerunt quod ipse magister Bernardus de Figuerola, servando predicta, sit semper de tota vita sua quitius, franchus, liber et immunis de omnibus questiis presentis et impositionibus que in dicta civitatis fieri contingeret, sive regalibus sive vicinalibus, quam super regalibus ipsi assumpserunt super se* (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1330-1392; 1349, març 26).

⁷⁰ *Bernardus de Figuerola, magister in medicina, exposuit cum querela quod jurati a probi homines ac ipsorum procuratores pignorarunt, seu pignorari fecerunt, ipsi supplicanti, pro tallis et questiis, in quibus ipsum asserebat teneri duos boves aratores sive arechs, quid jure privilegiati sunt et quos de jure est illicitum, potissime non nulla alia bona mobilia et res pignorari possent magistri Bernardi antedicti. Quod que cum in valorem ipsorum pignorum dictus magister Bernardus tres taceas argenteas in eorum posse posuisset ipsas durante [...] inter ipsum supplicante et predictos juratos et probos homines ac de causa vendi fecerunt in minori precio quam valeret* (ACA, C, reg. 1637, ff. 170r-v; 1381, oct. 10).

⁷¹ Són coneguts els casos estudiats per Ferran GARCIA-OLIVER per a distintes viles de la comarca de la Safor al País Valencià, com ara les demandes de Gandia i Palma a Ausiàs Marc, o el cas també del senyoriu de la Valldigna i els seus veïns (*En la vida d'Ausiàs March*, Barcelona, 1998, pp. 165-172. També ha estudiat el cas saforenc per José Luis PASTOR ZAPATA, *Gandia en la Baixa Edat Mitjana: la vila i el senyoriu dels Borja*, Gandia, 1992, pp. 97-109.

ingressos econòmics substancials, però també en gaudir d'una protecció que els situava en drets per damunt dels seus veïns. Tot plegat creava una imatge pròpia superior en dignitat, que el monarca s'encarregava de reforçar perquè així constara a la resta dels ciutadans amb què s'hi pogueren relacionar. L'estudi de l'episodi que presente a continuació pot resultar ben simptomàtic. El 12 de gener del 1375 començava la vista d'un procés en què un dels apotecaris de Pere el Cerimoniós, Miquel Tosell, compareixia acusat d'haver agredit el porter reial Jaume Perera.⁷² Tot començà, segons el porter, quan els encarregats de la col·lecta del florí per foc, que es collia amb motiu de l'usatge reial del *Princeps namque*, anaren a casa de Tosell per recaptar-lo. Després de diversos intents infructuosos per les absències d'aquest, apel·laren a l'autoritat del saig, de tal manera que acompanyats d'aquest funcionari aconseguiren entrar en l'obrador i hi prengueren en penyora una balança, malgrat les advertències d'un dels seus macips que els digué: “vosaltres ací no deviets penyorar, com lo senyor és de casa del senyor rey!”. Malgrat tot, l'objecte en qüestió fou dipositat en mans d'un tal Francesc Martí, també apotecari, amb qui tornarien més tard els “collidors” a l'obrador de Tosell per reclamar el florí. En arribar, demanaren a un macip per l'amo, el qual en aquest moment començava a baixar del pis superior i s'adreçava amb aquestes paraules al porter reial:

“— Quin porter de merda sots vós, ne qui us ha fet porter?

E aquest depon dix:

— Senyor, lo senyor rey m'à fet porter.

El dit en Tosell dix:

— Com vos ha fets porter si traginer érets?

El depon dix:

— Lo senyor rey m'à pres de sa mercé, axí com ha vós, qui no érets tan gran senyor com ara sots.”

Les paraules sinceres, però a la vegada ofensives per al prestigiós apotecari, degeneraren en una baralla a la qual s'anà incorporant cada vegada més gent i que assolí progressivament major grau de violència. Finalment, els macips de Tosell, els quals es trobaven en aquell moment a l'obrador, acudiren per prendre-li la maça al porter, tot volent desarmar-lo i arravatar-li l'instrument que simbolitzava l'autoritat del delegat reial. Com calia esperar, la versió de Tosell fou bastant contrària a la del porter. Segons l'apotecari, aquest l'intimidà i féu intent d'agredir-lo amb la maça. Tanmateix, el testimoni del saig oferí una versió molt semblant a la primera, on sembla que el menyspreu de Tosell cap al porter i l'encreuament d'insults fou el detonant perquè colpejara el pit del funcionari amb una post de fusta de la seua taula, i quan l'agredit intentà utilitzar la maça fou subjectat pels macips i especiers que acudiren en escoltar l'aldarull, com ara el jove

⁷² ACA, C, *Processos en foli*, n. 134/3.

Esteve Satorre. Mentre ocorria tot això “lo carrer dels Especiayres” (actual Llibreteria) començava a omplir-se de curiosos i a la fi “molta gent [era] plegada que n vides podia hom passar per la carrera”. Quant Tosell s’adonà que les seues paraules no anaven a ser acceptades pel jutge davant la natura dels testimonis en la seua contra, optà finalment per un contraatac contra la integritat moral del saig i el porter, als quals acusà de comportament dubtós, embriaguesa, pràctica del joc i d’usuaris habituals dels bordells municipals, és a dir, individus que pecaven contra tot allò que clamaven fervorosament els predicadors i practicants de tot el que condemnaven acarnissadament.

Aquest interessant episodi que amb tanta claredat il·lustraren les paraules dels testimonis dels fets, palesa, al meu entendre, l’extensa trama de relacions de patronatge establerta entre els practicants de la medicina, i especialment en aquest cas pels apotecaris, empesos a dependre els uns dels altres en una major mesura que els metges.⁷³ D’altra banda, i completant l’anterior afirmació, cal remarcar el gran poder d’ascensió i consideració social d’aquells qui es posaven al servei de la casa reial, sens dubte el patronatge més buscat dins i fora de les fronteres de la Corona d’Aragó durant l’Edat Mitjana per tot tipus de persona.⁷⁴ Fins i tot, podríem parlar-ne de la percepció i valoració de l’ofici propi per damunt d’altres, en aquest cas el de traginer, menys considerat dins la societat, de tracte amb el bestiar i practicats per persones humils, molt sovint sarraïns en el cas valencià.⁷⁵ L’exemple que acabe d’analitzar no és sinó una il·lustració del que pensaven de si mateixos aquells que havien estat agraciats amb el patronatge reial, i com a la seua vegada exercien notables influències sobre els seus propis subordinats. Podem afirmar que realment aquesta imatge degué ser comuna a la resta dels sanadors vinculats a la casa reial als quals no hi havia cosa que els exaltara més que sentir vulnerat el seu honor.

En no poques ocasions els sanadors mantenien enfrontaments amb individus per qüestions que no arribarem mai a esbrinar però que poden ser previsibles, atenent a les especificitats de la sociabilitat i la conflictivitat medieval. Individus amb una alta concepció de si mateixos no podien tolerar que el seu nom i la seua imatge quedara en entredit per les paraules injurioses o difamatòries de qualsevol home o dona. Així, en certa ocasió l’infant Joan va censurar amb paraules molt dures i amb amenaces de càstig Bernat de Pinós, jutge de la cort de Girona, per haver interrogat l’esposa del metge Guillem Colteller en absència d’aquest, davant una acusació de robatori que li havia feta una altra veïna de la ciutat. El motiu d’aquest retret no era

---

⁷³ La idea ha estat posada de manifest en Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 119.

⁷⁴ Això fou comú arreu d’Europa. Vegeu per al cas anglés Carole RAWCLIFFE, “The profits of practice: the wealth and status of medical men in later medieval England”, *SHM*, I (1988), pp. 61-78, especialment pp. 66-72. ; per al cas italià Katherine PARK, *Doctors and medicine*, p. 114.

⁷⁵ Vegeu les consideracions de Jacques LE GOFF a propòsit de la jerarquia d’oficis nobles i innobles, del menyspreu d’uns envers altres en “Oficios lícitos y oficios ilícitos en el Occidente medieval”, dins *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente medieval*, Madrid, 1983, pp. 98-101. També Bronislaw GEREMEK, “Activité économique et exclusion sociale: les métiers maudits”, en A. GUARDUCCI (ed.), *Gerarchie economica e gerarchie sociali. Secoli XII-XVIII* [=Istituto Internazionale di storia economica Francesco Dattini. Atti della “Settimane di Studi”], Prato, 1984, pp. 797-816.

sinó que això havia provocat “lesió de la fama dels dits maestre Guillem e muller sua, donats aquells marit e muller per crimosos de furt”.⁷⁶ Semblantment, l’infant va retreure al batle de Daroca que haguera actuat contra Ovecar, el seu menescal i resident habitual de la vila, i també contra la seua família, mogut només per les acusacions fetes per *algunos malquirrientes suyos e invidiosos, vos dando a aquellos orella enantades o concebides sanya contra el dicto Ovecar e sus parientes*.⁷⁷ Els arguments a favor de la tasca desenvolupada per aquest, tal i com solia esmentar-se en tots els casos en què el rei considerava atorgar el seu benefici, eren suficients perquè fóra sol·licitada una actitud menys contundent als funcionaris, i concedint-los a més les màximes garanties per a la seua defensa.

És, en definitiva, la gran consideració en què es tenia el concepte de l’honor durant l’època, sobretot a mesura que les elits burgeses anaven fent seus els idearis de la noblesa, on rau el quid de la qüestió.⁷⁸ Caldrà parar esment que l’afirmació d’aquest honor, com a concepte, forma part essencial de la cultura de les societats mediterrànies. Ara bé, no és pot considerar com un concepte constant i únic, sinó un camp conceptual dins el qual la gent troba la manera d’expressar el seu amor propi o l’estima als demés. Cada grup social té el seu propi concepte de l’honor.⁷⁹ Tanmateix, a la tardor de l’Edat Mitjana l’ideal d’ennobliment era el predominant i d’una manera o altra ho impregnava tot, molt especialment en el cas dels grups oligàrquics, els seus comportaments i els trets que els definien.

L’honor és un sentiment privat, el valor que una persona es dóna segons els seus propis ulls, però també és el valor que té als ulls de la societat. La honra es genera per tant a través d’uns actes —en aquest cas era prou en estar al servei de la monarquia— i el seu posseïdor reclama el dret a un reconeixement per part dels altres i a un tracte favorable a canvi. L’honor o la honra i la deshonra, té, doncs, una correlació social en la fama o la infàmia. Recordem que el binomi apareix clarament definit en el cas de Guillem Colteller i la seua esposa (“infàmia e molestació” // “vituperi e desonor”). Serà l’abocament al servei d’aquesta honra, el tenir-la com a opció fonamental de comportament, el que concedirà reputació i prestigi.

⁷⁶ ACA, C, reg. 1739, r. 83v (1374, maig 20). Apèndix, § 15.

⁷⁷ *... aquellos qui són en nostro continuo servicio, assí como es el dito Ovecar, no solament él mas todos sus parientes, deven por vos e los otros oficiales seer favorablemente tractados e no perseguidos, pus que no lo merescan. Porque vos rogamos e mandamos que en todos los factos e negocios del dito Ovecar e sus parientes, han per esguart de los servicios que-l dito Ovecar nos ha fatos e faze a nós agradables, les dedes toda favor com justicia que podedes, toda sanya postpuesta e tirada. En tal manera vos en questo haviendo que-l dito Ovecar e sus parientes conozcan como deven que por la nostras pregària havedes consideración de fazer les todas buenas obras...* (*Ibid.*, reg. 1742, ff. 117v-118; 1376, gen. 14).

⁷⁸ Els esforços per explicar la naturalesa d’aquest concepte en les societats al llarg de la història i en la actualitat, els devem a l’antropologia. Demem les reflexions més reeixides sobre el tema, als autors dels llargs assaigs procedents de jornades promogudes en les quatre últimes dècades per Peristiany i Pitt-Rivers. En aquestes m’he basat per interpretar l’ús que en tenim documentat en el cas dels metges i apotecaris. Per a la qüestió del valor atorgat a l’honor i la fama en el món castellà, però amb reflexions ben interessants basades en les consideracions dels antropòlegs abans esmentats poden trobar-se en Juan A. BONACHÍA, “Más honrada que ciudad de mis reinos...”: la nobleza y el honor en el imaginario urbano (Burgos en la Baja Edad Media), en Juan A. BONACHÍA (ed.), *La ciudad Medieval. Aspectos de la vida urbana en la Castilla Bajomedieval*, Valladolid, 1996, pp. 169-212.

⁷⁹ Vegeu la introducció de Peristiany i Pitt-Rivers en Julian PITT-RIVERS i J. G. PERISTIANY (eds.), *Honor y gracia*, Madrid, 1993, pp. 19-20.

Això, per tant, contribueix a marcar les barreres entre les persones dins la societat, perquè existeix una jerarquia de l'honor i de la competència. La reputació juga una funció de reforçament del paper i la condició social de l'individu o del grup, i, pel contrari, la infàmia i la mala reputació fan créixer el deshonor i deterioren la imatge del subjecte que la pateix.⁸⁰ Així, ser anomenat mentider en públic va estar considerat com un afront força greu, i com a prova només cal veure la severitat amb què els furs valencians i els costums catalans li feien front. I la qüestió pública és ací fonamental, perquè la mesura del dany està en estreta proporció amb l'abast de la difusió entre l'opinió pública. Per això Colteller no va poder consentir que es fera aquella acusació a la dona, que a la vegada el tacava a ell i a la seua reputació. I és que la consecució per a la persona està lligat a l'honor col·lectiu. Tant les glòries com les vergonyes arriben a tots els membres del llinatge segons el sistema patrilíneal que impera a l'època. Això establirà aleshores una lluita obsessiva per assolir els màxims honors.⁸¹

Tant en el cas de Tosell com en el de Colteller, ens trobem davant un problema clàssic en el tema de la naturalesa dual de l'honor: honor pretés, que situa socialment l'individu donant-li preeminència, i honor provat, el que és producte d'una conducta virtuosa. La pretensió d'identitat expressada en aquestes actituds és la d'un paper a desenvolupar en l'escena social. Per això el porter Perera acusa Tosell i posa en entredit el seu honor, qüestionant la seua categoria social, i no reconeixent-li la preeminència. El contraatac de l'apotecari acusant de conductes poc llicencioses tant al saig com al porter, és l'arma normal per desqualificar i traure validesa als arguments; com poden acusar-lo homes amb un comportament tan poc virtuos? La seua resposta irada, manifesta que la violència és necessària per rentar l'honor, i que silenciar al qui ofén la consecució de l'honorabilitat, suposa l'obtenció *de facto* de l'honor. D'altra banda, la capacitat de posar en entredit l'honor d'altre, depén també de la categoria relativa dels enfrontats; solament s'ha de respondre a afronts davant els iguals. Si Tosell haguera estat un home tan distint al porter, possiblement no hauria reaccionat iradament. Potser per això un metge de la categoria de Colteller no es pren la justícia per la seua mà i reclama que siga el rei qui retragui al seu oficial el comportament indegut. El mateix infant Joan ho posava de manifest en renyar el jutge gironí, ja que "ell [Guillem Colteller] és al senyor rei i a nós en evident reputació de bona fama". De qualsevol manera l'honor vituperat com a conseqüència d'una infàmia no podia quedar tacat, i necessitava d'una acció contundent que es posa de manifest ací amb l'ús de la violència o la intervenció reial. El cas reflexa finalment que valer més, honra o honor i venjança, són conceptes estretament units en la consciència medieval, tal com manifestara Julio Caro Baroja.

La dignificació social atorgada per la monarquia arribà també per a la minoria hebraica. Així la reialesa va agrair els metges jueus que els atenien —bé en el moment del seu nomenament de familiars o

---

⁸⁰ Vegeu Julian PITT-RIVERS, "Honor y categoría social" en J. G. PERISTIANY, *El concepto del honor en la sociedad mediterránea*, Barcelona, 1968, pp. 21-75, especialment pp. 24-29.

⁸¹ Julio CARO BAROJA, "Honor y vergüenza", en J. G. PERISTIANY, *El concepto del honor*, pp.77-156.

posteriorment en agraïment pels seus serveis— amb la concessió de no portar el signe difamant de la *rota* o rodella sobre els seus vestits, privilegi que solia fer-se extensible a les seues famílies. Amb aquesta disculpa foren agraciats Vidal Habib, físic de Tarragona, Vidal Llobell, cirurgià de Girona, Bonanasc Alfaquí, físic de Cervera, Astruc Bonsenyor Desportal, físic de Perpinyà, entre molts altres procedents d'arreu de la Corona.⁸² Si el no portar el signe els treia d'una baixa consideració entre els cristians, altres signes molt importants els situaven en un rang elevat entre els seus correligionaris. Un dels actes que privilegiava socialment unes famílies sobre altres era el dret a pujar a la tribuna de la sinagoga a llegir la Torà en les festivitats més importants del calendari jueu. Significativament, sabem que a Saragossa hi havia dues famílies amb metges importants entre els seus membres que tenien aquest honor. L'any 1381 fou suscitat un enfrontament entre les famílies amb aquest privilegi i uns jueus que pretenien usurpar-los el dret no solament a dirigir la lectura i la pregària sinó també a nomenar rabins i sagristans. Entre els 12 jueus amb el dret legítim esmentat hi havia Salamó Abnalatzar, fill del metge Esdra Abnalatzar, i també Junés Trigo.⁸³ Aquest darrer, físic reial tot i que no ho esmenta el document anterior, mereix una atenció especial. A les acaballes de l'any 1383 els adelantats de l'aljama protestaven al monarca perquè el rei li volgué atorgar el privilegi de lector de la Torà, però que hauria de comparèixer en les festes assenyalades per complir aquesta obligació amb pena de 500 fl. Una vegada més l'actuació benvolent del rei amb els seus servents va servir perquè Junés poguera defugir la demanda de les autoritats saragossanes. Tot fa pensar que aquests problemes suscitats empenyeren dos anys després al monarca a confirmar-lo en un lloc de prestigi que per tradició no corresponia al seu llinatge i evitar així possibles enfrontaments. L'absència de llinatges que compliren amb aquestes obligacions sembla que era una tònica i el rei li donà llicència perquè davant aquestes mancances ell, el seu llinatge o aquells que volguera, podrien *pujar a la trahuna de la dita sinoga a leyr en la ley de Moysén*.⁸⁴

Tota aquesta honorabilitat i poder destil·lat del contacte amb la monarquia serví perquè els sanadors estengueren a la família la seua estela d'influència i proporcionara uns beneficis que garantien el progrés del llinatge. I és que aconseguiren extraure nombrosos càrrecs i prebendes per als seus familiars i també per a les seues clientele, que a més de consolidar la força del llinatge aconseguien la submissió i el reconeixement d'aquells altres "familiars" que cercant "favors" esdevenien aliats. Efectivament, el veïnat devia percebre perfectament la força econòmica i social emanada d'aquests individus als quals s'adreçaven per aconseguir favors i sota el tutelatge dels quals queien irremissiblement. Resulta ben difícil establir els

⁸²Maurice KRIEGL, *Les juifs à la fin du Moyen Age dans l'Europe Méditerranéennes*, París, 1975, pp. 50-53, afirma que els jueus intentaven per tots els mitjans alliberar-se d'aquest signe vexatori. Posa de manifest com això s'aconseguia principalment quan viatjaven davant el perill dels assalts, i també il·lustra sobre les dispenses del rei als seus domèstics.

ACA, C, reg. 1212, f. 7v (1366, feb. 4); reg. 1229, f. 4 (1370, jul. 19); reg. 920, f. 147v (1371, maig 2); i reg. 1678, ff. 201v-202 (1372, ab. 3).

⁸³*Ibid.*, reg. 823, ff. 101v-102 (1381, nov. 19).

⁸⁴*Ibid.*, reg. 942, f. 155v (1383, des. 1) i reg. 945, f. 121v (1385, ag. 16).

l·ligams que unien molts metges amb determinats personatges pels quals intercedeixen davant el monarca, membres de l'alt estament eclesial o altres personatges poderosos. Però, sens dubte, cal posar-ho en relació amb l'entramat de relacions feudals propi de l'època. Si bé la xarxa de contactes establerta pels sanadors més rellevants no pot equiparar-se amb l'enorme extensió que abraçaven les aliances del patriciat i els grups nobiliaris que arriben fins als sectors més baixos de la societat, crec que no es pot afirmar tampoc, com feia Heers, que els burgesos no tenen clientele.⁸⁵ De fet, en una part del col·lectiu dels sanadors hi trobem reflectits a una escala reduïda aquests trets propis dels sectors privilegiats. Així els veurem exercint una protecció no solament sobre aquells que la reclamen atenent als trets de parentesc i consanguinitat, sinó també envers els aliats, els amics, els veïns, els servents i els mantinguts. I és que el sentiment propi de l'honor, al que he fet esment anteriorment, necessitava i exigia una manifestació externa a través de certs signes i atributs (ascendència, títols, endreçament...), i mitjançant uns actes i comportaments subjectes a determinades claus d'actuació (lleialtat, fortalesa i valor, justícia, magnanimitat...)⁸⁶ Aquest segon terme de l'exteriorització de l'honor, el que implica la relació directa amb els altres, es posarà de manifest a l'hora de concedir una sèrie de favors, que de qualsevol manera sempre podrien revertir en benefici propi.

En primer lloc els grans afavorits foren els descendents directes dels metges. Aquests infants, fills dels servents més fidels i apreciats del monarca, obtindrien els recursos per a una vida acomodada i de vegades, tot continuant la tradició paterna, a redós del recer monàrquic. Fou així el cas del fill del físic Joan d'Ordàs, del qual no sabem quin càrrec ocupava en la casa reial, o el de Jaume Satorre, *scholarius nostra capelle regie*, fill de l'apotecari barceloní homònim.⁸⁷ L'apel·lació a l'autoritat papal per banda dels membres de la casa reial en casos com els dels fills de Simó de Prades i el d'Andreu Ponç, posen de manifest l'enriquiment accelerat dels fills i el seu posicionament dins la societat en els llocs de major dignitat. Pocs d'ells foren elevats a dignitats eclesiàstiques perquè això només fou una via d'ingressos alternativa. El realment important és la intenció paterna i la intervenció decisiva del rei. Després, les peticions es desviaven cap a altres membres de la família. Com ara el cas del físic Guillem Colteller, que aconseguia que el Joan I elevara una súplica a la cort papal en favor d'un consanguini anomenat Francesc perquè assolira un benefici eclesiàstic, o la petició del cirurgià Guillem Sagarriga, gràcies a la qual el monarca demanaria a l'abat de Besalú que fóra acceptat com a monjo el fill d'un tal Joan Vila, habitant de l'esmentada ciutat.⁸⁸ Però, sens dubte, el personatge que més aconseguí traure'n profit per als seus fou el físic Ramon Querol. Gràcies a les

⁸⁵ Jacques HEERS, *El clan familiar*, p. 190 i 262-263.

⁸⁶ Juan A. BONACHÍA, "Más honrada que ciudad", p. 179.

⁸⁷ L'infant Joan nomenava al jove Ordàs, "fiell de casa nostra", i afirmava deure-li 2.400 sj. de temps passats. Per aquesta raó, demanà al castellà d'Amposta que lliurara aquesta quantitat d'aquella pensió que cobrava antigament el metge Ordàs sobre algunes cases, les quals es trobaven sota la jurisdicció d'aquell castell (ACA, C, reg. 1665, f. 6v; 1381, oct. 18). Sobre el fill de Jaume Satorre *Ibid.*, reg. 710, f. 181v (1362, set. 1).

⁸⁸ Sobre la súplica de Colteller vegeu *Ibid.*, reg. 2037, f. 101 (1388, feb. 6); sobre la de Sagarriga *Ibid.*, reg. 1274, f. 62 (1382, maig. 24).

seues peticions alguns nebots seus es veurien afavorits amb importants privilegis. Així el rei, a instàncies del físic, va moure els ressorts oportunes perquè el seu nebot Ramon Lledó, poguera ingressar en un monestir.⁸⁹ Major fortuna esperava a Dalmau Grifell, *scolaris in artibus studens*, el segon dels nebots agraciats, que fou proposat pel rei per assolir una canongia a Girona. Seguint en una altra línia de beneficiats, el gendre de Querol, Miquel Trullars ocuparia la subvegueria de Girona després d'una petició al rei. Tanmateix, el monarca hauria d'intervenir posteriorment quan el càrrec va ser atorgat a una altra persona en perjudici del gendre.⁹⁰ Fins i tot, volia el monarca que els parents més allunyats foren tractats com els propis fills del metge, i així li ho explicitava a l'abat de Sant Pere de Besalú quan li demanava que Ramon Sacosta, de la Jonquera, fóra acceptat com a monjo d'aquest monestir amb tots els drets que açò comportara.⁹¹ No sembla que li unira cap vincle familiar amb un tal Francesc Marco, el qual accedí al càrrec de cambrer del monestir de Banyoles quan aquest lloc quedà vacant pel traspàs del frare que el tenia.⁹² Ultra les peticions d'oficis també eren habituals les demandes de perdó. I és que per aquells moments la participació en bàndols o la simple immersió en escenaris noctàmbuls propensos a la violència i al crim era molt freqüent. Comés el mal i posteriorment amb l'empresonament temporal i sabuda la sentència oportuna, era el moment perquè es recorreguera al patró, cercant la intercessió davant instàncies superiors. A petició del mateix Ramon Querol, el rei concedí el perdó a Pere Galvir, condemnat a l'exili per alguns crims, i li permeté d'habitar en qualsevol territori de la corona sense ser molestat.⁹³

A nivell local el poder assolit per alguns metges fou suficientment elevat com perquè esdevinguera un punt de referència per a famílies humils que desitjaven proporcionar als seus fills eixides per a un futur segur i estable. Accions d'intercessió d'aquesta mena foren protagonitzades freqüentment per Bernat de Figuerola encara abans d'obtenir la *familiaritas* en casa de l'infant, cosa que demostra que la seua influència a Manresa i la seua comarca ja era una realitat des d'antuvi. El 16 d'octubre de 1367 el rei, a petició de Figuerola, concedia a Pere Ramaces, moliner de Santpedor, l'exempció d'anar a l'exèrcit.⁹⁴ Cinc anys després aconseguia per a Jaume Draper el càrrec de porter de la Governació de Catalunya. Cal notar en aquest darrer cas les estretes relacions entre Jaume Draper i el metge, ja que ambdós compartiren responsabilitats en distints afers de la vila i es prestaren diners, fets que explicarien aquesta intercessió.⁹⁵ El mateix any intercedia davant l'infant per un nebot seu que tenia un mas en terme de Montfalcogros, i que per

⁸⁹ *Ibid.*, reg. 1271, ff. 36r-v (1381, ag. 4).

⁹⁰ *Ibid.*, reg. 1288, f. 78 (1385, feb. 4) i reg. 1257, f. 12v (1376, maig. 23).

⁹¹ *Ibid.*, reg. 1368, f. 136v (1383, ab. 7).

⁹² *Ibid.*, reg. 1672, ff. 17v-18 (1384, des. 24).

⁹³ *Ibid.*, reg. 944, f. 58v (1384, oct. 23).

⁹⁴ Però en canvi, l'esmentat sí hauria de satisfer les talles amb les quals fora gravat el municipi per motiu de la guerra. (*Ibid.*, reg. 1678, f. 114v)

⁹⁵ *Ibid.*, reg. 1693, ff. 102r-v (1371, feb. 9). Vegeu el capítol dedicat al crèdit i el de la direcció de viles i ciutats.

motiu dels creditors havia patit diversos perjudicis i tals en les seues collites. L'infant ordenà una investigació i que, de qualsevol manera, ningú gosara anar en contra dels béns d'aquest home ni de cap del terme d'aquell castell per motiu de deutes.⁹⁶

Més endavant el seu fill ja no necessitava la intercessió del monarca i era ell mateix qui s'adreçava a aquells personatges més convenients per donar solució a les seues demandes, segurament perquè en la comarca havia esdevingut un home influent i de renom. Són interessants, en aquest sentit, les peticions al bisbe de Vic perquè els joves tonsurats Bernat Aribau, Joan de Figuerola i Pere Vir, ciutadans de Manresa pogueren accedir als ordes sagrats, amb l'obligació dels béns del propi metge.⁹⁷ L'accés als ordes sagrats i l'obtenció d'una renda suposava un gran esforç econòmic i una ascendència social que poques famílies disposaven, i per aquesta raó es necessitaven vies alternatives extrafamiliars que en aquest cas provenien de parents i patrons amb reputació i amb forta capacitat econòmica.⁹⁸ Desconec les relacions que pogueren existir amb aquests o les seues famílies i únicament podem suposar pel cognom algun grau de parentesc amb Joan de Figuerola. De fet, la hipòtesi sembla refermada en el fet que l'any 1421, ja esmentat com a *presbiter*, l'esmentat Joan va fer de procurador de Violant, l'hereva del metge, juntament amb Gisbert de Rabinat, senyor del castell de Malacara, de la vegueria de Cervera.⁹⁹

3. Bandositats i violència entre el col·lectiu mèdic

3.1. Possessió i ús d'armes entre els practicants de la medicina

Tothom a la societat medieval posseïa armes perquè per a alguns existia l'obligació d'acudir a l'exèrcit quan aquest era convocat, però per a la majoria era una simple qüestió d'hàbit propi d'aquella cultura. El grup que ens ocupa no fou una excepció. Per als practicants de la medicina el poder usar armes amb tota llibertat era fonamental, car les eixides nocturnes per atendre la clientela constituïen tot un perill per

⁹⁶ *Ibid.*, reg. 1712, f. 32v i reg. 1713, ff. 121r-v (1371, març 12).

⁹⁷ El preàmbul de tots tres documents adreçats el primer a Francesc i el segon i tercer a Dídac, bisbes de Vic, deia així: *Attendens meritorium fore eos qui in divino officio laborare volunt et ad servicium dei se deputant verbo et opere, quam plurimum adiuvare potissime clericos qui beneficati non sunt et sacros ordines non assumpserunt et volunt eos adquiretur titulis clericalibus ut promoveri valeant insigniter...* I continuava així argumentant la seua demanda amb poques variacions en cada document: *ad sacros ordines promovendum promittentes vobis bona fide et per firmam validam et solemnem stipulacione ac etiam eidem clerico licet absente in manu et posse subscripti notarius stipulantis ut super quod cum dictum... adeptus fuerit subdiaconatus ordinem providebo sibi prout deceat subdiaconatum et cum fuerit diaconus providebo sibi prout deceat diaconum et cum fuerit presbiter providebo sibi prout deceat presbiterum maliciis et diffugiis omnibus proculpulsis. Et pro predictis omnibus et singulis accedendis firmiter et complendis tenendis et observandis obligo vobis et vestris successoribus ac dicto clerico pro titulo assigno in manu et posse subscripti notario nomine vestri et dicti clerici* (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436, ff. 11v-12 (1395, gen. 7); ff. 40r-v (1401, ab. 7); ff. 193v-194 (1405, maig 25).

⁹⁸ El problema ha estat estudiat per a la ciutat de València en José M^o CRUSELLES, "Los estudiantes de la Valencia preuniversitaria: entre la carrera eclesiástica y la sociedad civil", *Estudis*, 23 (1997), pp. 11-40, especialment pp. 36-37.

⁹⁹ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436, ff. 257v-260 (1421, ab. 21).

a la seua integritat (vegeu el quadre 24). Per això el monarca concedia ocasionalment als qui ho sol·licitaven el permís de dur armes prohibides. I és que, des d'antic els consells municipals, ben conscients del perill que la gent anara armada amb tota llibertat, per la gran quantitat de ferits que es produïen en les trifurques nocturnes, després dels excessos etílics, les vetlades de joc i la delinqüència habitual, optaren per regular mitjançant ordinacions, l'ús de determinades armes.¹⁰⁰ De fet un dels privilegis que comportava el nomenament de familiar reial era precisament aquest ús d'armes prohibides, entre altres.

De la possessió de diferents tipus d'armament per part del personal sanitari, des del barber més humil fins el físic o l'apotecari més reputat, en donen compte els censos militars i els inventaris dels béns que s'han conservat. Els primers ens aproximen a la capacitat armamentística dels habitants d'una ciutat, però els segons esdevenen fonamentals per complementar la migrada informació qualitativa d'aquest censos. Ambdós ens ajuden a comprovar també el poder econòmic i el prestigi social dels possessors de les armes. L'any 1389 circulaven a Catalunya rumors que el comte d'Armanyac preparava un gran contingent de gent armada disposada a envair els territoris de la Corona. El consell de Barcelona, alarmat per la situació, decidí elaborar un cens militar, açò és, la relació de totes les persones que podrien presentar-se, bé ells mateixos o bé algun substitut, a un lloc concret de la ciutat amb l'armament que hom disposava.¹⁰¹ En aquest llibre s'enregistraren homes i dones de les més diverses condicions i oficis, cosa que permet fer una extracció de tots els sanadors que s'hi troben i observar les característiques del seu armament. Així, els professionals recollits són: 23 barbers, 31 especiers, 6 metges, 2 queixalers i 3 menescals.

QUADRE 24
EXPEDICIÓ DE PRIVILEGI D'ÚS D'ARMES PROHIBIDES

Nom	Ofici	Lloc residència	Membre de la casa reial	Extensible a servents	Data
Bernat Ramon	A	Barcelona			29.5.1359
Pere Solà	A	Barcelona			5.6.1359
Antoni d'Alsamora	A	Manresa			8.2.1360
Bernat d'Alòs	A	Lleida			?
Francesc Gener	A	Barcelona			26.11.1363
Pere Colell	B	Barcelona			30.5.1364
Bonjuà	C	Barcelona	X		16.7.1364
Sisto Fort	C	Barcelona (oriünd de Nàpols)		1	31.1.1365
Joan Fuster	B	Tremp		2	15.8.1365
Nicolau Cavalleria	A	Barcelona	X		26.8.1365
Vidal Habib	F	Tarragona	X		4.2.1366
Pere Romeu	C	Montblanc	X		25.4.1368
Bernat Freixenet	A	Barcelona		1	17.11.1368

¹⁰⁰ Per al cas de Barcelona vegeu Teresa-Maria VINYOLES, "La violència marginal a les ciutats medievals (exemples a la Barcelona dels volts de 1400)", *RHM*, I (1990), p. 155-177, especialment la p. 164. Cal dir que les ordinacions municipals de llocs d'arreu contenen consideracions d'aquesta mena. Vegeu per exemple Francesc CARRERAS i CANDI, "Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII-XIV)", *BRABLB*, 11 (1924), pp. 292-334 i 365-431, i 12 (1925-1926), pp. 37-62, 121-153, 189-208, 286-295, 368-380, 419-423 i 520-533.

¹⁰¹ Francesc MARSÀ, *Onomàstica barcelonina del segle XIV*, Barcelona 1977.

Nom	Ofici	Lloc residència	Membre de la casa reial	Extensible a servents	Data
Miquel Morralla	A	Cervera			13.6.1369
Bartomeu Morralla	A	Cervera			13.6.1369
Antoni Bertran	MN	Barcelona	X		12.10.1369
Bonanasc Alfaquim	F	Cervera	X		2.5.1371
Domingo Esteve	A	Xàtiva		2	10.10.1371
Astruc Bonsenyor Descortal	F	Perpinyà	X	3	3.4.1372
Arnau Fontanet	A	Barcelona			1.4.1373
Ramon Berenguer	A	Puigcerdà			1.7.1373
Margarit Sunyer	A	Barcelona			8.12.1373
Pere Bartolí	A	Barcelona			8.12.1373
Francesc Pellisser	A	Girona			6.3.1374
Narcís de Casesnoves	A	Girona			11.3.1374
Berenguer Saplanella	B	Barcelona			20.8.1374
Bartomeu Senós	B	Barcelona			1.10.1374
Mosé Macip	F	Perpinyà	X		14.3.1377
Ovecar de Bellvis	MN	Daroca	X	1	13.7.1377
Francesc Codina	A	Barcelona	X		3.9.1377
Macià Preanyes	A	Barcelona			16.8.1378
Bernat Coll	A	Barcelona	X In.		22.4.1382
Duran de Cruïlles	F	Perpinyà i Barcelona (oriünd de Cotlliure)		6	3.10.1382
Pere Ramon	MN	València		1	14.1.1387
Francesc de Masramon	A	Barcelona	X In.	3	25.6.1384
Pere de Pàdua	QU	Barcelona	X In.		27.6.1384
Francesc Sorribes	A	Barcelona	X In.		30.8.1384
Berenguer de la Mota	A	Puigcerdà	X In.	2	21.5.1385
Bonjuà Caravida	C	Manresa	X In.		23.10.1385
Pere Sartra	A	Girona	X In.	2	17.8.1386

Incloent-hi els casos de privilegi de *familiaritas* on es fa explícit el dret a usar d'armes prohibides.
In. = de la casa de l'infant Joan

Cal, però, posar de manifest dues qüestions. En primer lloc les dificultats per identificar alguns personatges sense ofici o amb l'apel·latiu "mestre" precedint el nom, que podrien engrossir la nostra llista. En segon, aquest registre, tot i la llarga nòmina de personatges recollits, no es pot considerar com un cens de tots els que s'ocuparen de la salut a la ciutat de Barcelona en aquell temps. De fet, crec que l'únic grup que s'ajusta a la realitat és el dels barbers — sumant-hi els queixalers—, i probablement també el dels metges amb títol universitari, amb alguna mancança. Tanmateix, el grup dels apotecaris i els menescals resulta molt inferior al que seria previsible en una societat com la barcelonina, i sobretot atenent a les dades conegudes, que complementen les d'aquest registre.¹⁰² Igualment crida l'atenció l'absència total dels cirurgians. Amb tot, l'aprofundiment en les dades permet extraure una conclusió: les fortes diferències de l'equipament entre els distints grups professionals i al si d'un mateix grup, que no fa sinó il·lustrar les llargues distàncies entre la capacitat econòmica d'uns i altres, que és el que en el fons condiona la possessió d'un determinat

¹⁰² Al fogatge de 1378 del que únicament es conserven dades dels quarts de la Mar i del Pi, s'hi recullen ja 26 apotecaris. Xavier SORNÍ ESTEVA, *El carrer dels apotecaris de la ciutat de Barcelona* [Discurs llegit en l'acte de la seua recepció en la Reial Acadèmia de farmàcia de Catalunya], Barcelona, 1997, p. 27.

armament.¹⁰³ Mentre que l'equipament d'una majoria es basava en la llança i el pavés o bé la ballesta, uns pocs tenien opció de comptar amb un o dos arnesos. És el cas de tots els físics registrats, però també d'alguns, com ara els barbers de la casa del rei Francesc Casals, o Francesc des Mas, i, més freqüentment, els apotecaris com en Sala, Miquel Tosell, Pere Terrassa, Llop Clergue o Guillem Pujol. A més a més, les diferències de condició social i prestigi podien quedar remarcades en l'estructura jeràrquica de la milícia. Aquesta es troba ordenada en cinquantenes i desenes, amb un cap en cadascuna de les unitats. Entre els caps d'una cinquantena es trobava per exemple l'apotecari Silvestre de Camp, i com a caps de desena el menescal Joan Ferrer, els barbers Guillem Eimeric i en Colomer, el físic Pere Germà i l'especier Guillem Pujol. Aquestes peculiaritats observades a Barcelona poden fer-se extensibles a tot arreu de la corona com anirem veient al llarg d'aquest punt.

Vist l'exemple d'aquest cens, calen algunes matisacions a la llum de l'estudi dels inventaris de béns. L'extracte acurat dels distints objectes propis de la defensa i l'atac, palesen que el nombre d'armes i la seua varietat era més ampla del que indica el registre, que sembla limitar-se a uns mínims exigits als individus. El recull és excessivament homogeni i no capta amb minuciositat totes les armes susceptibles de ser emprades i que en realitat posseïen. A Manresa els nou inventaris de sanadors localitzats ho palesen nítidament. Tret d'un cas en que no s'hi troba cap tipus d'armament, en tots els altres s'esmenta com a mínim alguna espasa, la llança, una ballesta, algun pavés o broquer, o almenys un coltell. El que no he pogut trobar és a penes cap referència a l'arnés, en tot cas alguna cervellera, tan sols una cuirassa esmentada, i una malla. Les diferències semblen estar, doncs, en el nombre de peses acumulades. El normal es tenir-ne al voltant de tres o quatre, però quan arribem al membre més important del grup, Bernat de Figuerola, el número s'eleva fins a dotze peces.¹⁰⁴ Cal, doncs, apropar-se a fortunes més considerables per copsar realment la importància que podia arribar a tenir aquest armament. A l'inventari del cirurgià valencià Francesc Moliner, àlies Metge, es recullen les següents peces: "un pavés francès cich, un carcaix vermell de tenir vires, un bacinet ginet ab cordons tenats, una cambera, unes mànegues de malla, un gorial de malla, tres cingles noves desguarnides blaves e blanques, dues corregeres de cambals ginetes negres, vint-e-quatre viratons de matzem, un soldat e una sageta e una vira, una espaça del senyal de la onça ab lo pom de lentilla ab guarniment vermell". A més a més, a la cambra major de l'alberg s'esmenten penjades a les parets dues ballestes revestides de cuir blanc i dues més descobertes, així com unes cuirasses cobertes de cuir "vermell ab lur sobrevesta de cànem blanch, una darga dant i una espasa morisca gineta guarnida d'argent daurat ab lo

¹⁰³ Vegeu els comentaris al respecte, com també els distints tipus d'armes que podien trobar-se a les cases de Barcelona a primeries de segle en Flocel SABATÉ, "Objectes de la vida quotidiana a les llars barcelonines al començament del segle XIV", *AEM*, 20 (1990), pp. 53-108, especialment pp. 78-81.

¹⁰⁴ Dos broquers, una malla de cuir, un pavés antic, un arc de rotlló, un glavi llarg, una maça d'armes, un basalard coltell, amb el pom de llautó antic, una ballesta genovesa pintada "ab ses cubertes de cuyr blanch", altra ballesta "menys de nou", un croc genovés, un pavés amb un senyal en el mig i una cervallereta (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436; 1411, juny 3).

parche de seda e pom e troera e manci d'argent" i un estrep de ballesta. A la mateixa cambra hi ha tots els estris usats en aparellar les mules i muntar-les.¹⁰⁵ Amb aquesta possessió d'una armadura i un equipament d'armes el més complet possible el grup patrici aconseguia també d'aproximar-se culturalment a la noblesa, vinculada a la cavalleria i als fets d'armes. Signes notables d'això eren la utilització d'una simbologia pròpia que identificava la família i que era pintada sobre determinades peces. Com ara els cinc pavesos que figuren a l'inventari de l'apotecari barceloní Francesc Descamp, dels quals es diu que són "partides a senyal del dit defunt".¹⁰⁶

A Vic trobem els inventaris de dos barbers. El d'un, Guillem Ponç, destaca per la senzillesa i escassetat dels béns, però allí s'esmenten dues ballestes, un croc i un escut.¹⁰⁷ El de l'altre, Doménec Alfons, està molt més nodrit i palesa un estatus econòmic molt superior, i en conseqüència apareixen quatre estreps de ballesta, "I.^a bassineta ab sa quereta e ab gorgal de maylles de ferre", uns "guants de ferre ab brassalera", un arnés de ferro a dues ferrades, un "carxat ab creces", dos escuts i un broquer de poc valor, una espasa amb folre, un escudet francès, un arc amb senyal de "liri e arbrer", una ballesta de torn, unes llances i un glavi.¹⁰⁸ Curiosament es tracta d'un dels equipaments més complet que he localitzat en un inventari, la qual cosa ens dona mostra del nivell social i econòmic que podien assolir alguns barbers.

Tanmateix, aquesta possessió i plena llibertat d'ús no era suficient per als més poderosos i influents. Per aquests el rodejar-se d'una "escolta" armada, amb el mateix privilegi per usar aquestes armes, era tan bon punt signe d'ostentació i poder com un clar element de protecció envers l'enemic. Alguns metges comptaven amb un seguici important, com el poderós físic i armador oriünd de Cotlliure, Duran de Cruïlles, amb una escolta de sis homes.¹⁰⁹ Igualment, cal recordar el cas del contracte de cinc macips fet per Bernat de Figuerola el 1343, per tal de defensar la seua persona.¹¹⁰ La dada ens indica que segurament la família Figuerola en aquella època ja devia comptar amb un pes específic elevat dins la comunitat i amb un grup nodrit d'enemics. Els dos casos citats no deixen de ser dues excepcions. En únicament onze casos dels trenta-vuit individus que reberen el privilegi d'ús d'armes —incloent-hi els domèstics— aquest es va fer extensible als seus acompanyants, normalment en número d'un a tres individus (vegeu el quadre 24). Afortunadament

¹⁰⁵ ARV, *Protocols*, n. 2643 (1399, març 24).

¹⁰⁶ Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes de un farmacéutico barcelonés del siglo XIV: Francesc de Camp", *Acta Medievalia*, 13 (1992), pp. 17-73, vegeu p. 59. Els altres objectes per a l'atac i defensa que s'hi recullen són: "I.^a spasa ab foure de cuyr negre, II cuyrases fesas denant de poque valor, la I.^a cuberta de cuyr negre, l'altre de cuyr laonat, ítem, unes de cavaller de poque valor, I scudet francès, I broquer vell". De característiques semblants són les armes de l'apotecari de Puigcerdà Gillem Maïans: *unum scut fusti, unum ensem, unum broquer, quasdam cuirages, unum capellum de ferre, unam capelinam ferri, ítem, unam matzam ferri, tres lanceas et tres lancias ferri* (AHCP, Joan Torrelles, "*Liber firmitatis*", 1361-1362, ff. 170v-173; 1362, set. 16).

¹⁰⁷ ACF, *Inventaris*, 1351-1379 (1351, feb. 25).

¹⁰⁸ *Ibid.*, 1380-1387 (1380, des. 24).

¹⁰⁹ ACA, C, reg. 1685, f. 239v (1382, oct. 3).

¹¹⁰ Sobre l'escolta de Figuerola vegeu Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 130, nota 91.

per personatges com Figuerola la seua proximitat a la cort fou una bona ajuda per tal d'aconseguir privilegis que garantiren la seua protecció. Aquest obtindria el dret d'utilitzar armes prohibides juntament amb els seus servents i més tard la protecció reial mitjançant guiatges. Com ara el de deu dies per traslladar-se a Barcelona juntament amb el seu escuder Tristany Sasala i les seues famílies, en témer les represàlies de Ramon de Poal, veí de Manresa, amb el qual havia tingut un enfrontament malgrat que ningú resultara ferit.¹¹¹

La utilitat d'aquest armament divergeix notablement entre uns casos i altres. La propensió dels barbers i els apotecaris a participar en compromisos militars de diversa índole, com la milícia ciutadana i l'exèrcit, resulta evident i amb això la necessitat d'un abillament característic. Un exemple és la integració d'alguns com a ballesters del Centenar de la Ploma, milícia ciutadana creada per Pere el Cerimoniós a València el 1365 per a la protecció de la ciutat. Entre els integrants de la companyia l'any de la fundació es trobaven el barber Bernat Ramon i els apotecaris Joan Corts i Bartomeu Arveilla. Més endavant un altre barber, Guillem Ivorra, formaria part de la comissió de divuit consellers als quals fou encomanada l'elaboració d'un reglament per als cent homes a cavall, que millorava la milícia, arran d'un privilegi del Cerimoniós del 23 de juliol de 1376. Aquesta participació els proporcionava beneficis econòmics, una sèrie de privilegis, com els atorgats al Centenar per la seua actuació durant la guerra de Castella, i, entre altres coses, una consideració reial que els ajudà a deslliurar-se d'acusacions greus, encara que contínuament es veuriem implicats en tèrboles agressions.¹¹² L'home acostumat a participar en activitats d'aquesta mena sabia que els guanys que se'n desprenien d'un saqueig podien ser molt superiors als obtinguts després de dures jornades de feina. Per això tampoc es menyspreava l'oportunitat de prendre part en els atacs i saqueigs que ocasionalment eren perpetrats contra les minories religioses, especialment durant els progrms del 1391 contra els jueus.¹¹³ Per al cas de Girona, Christian Guilleré apunta que la majoria dels artesans i mercaders que participaren en l'atac contra els jueus d'aquest any eren els "frustrats" de la mà menor dels qui s'afirma que no havien pogut participar en el govern local després de la reforma de 1376. Es tractava de gent que no

¹¹¹ Figuerola va protestar al rei, al·legant el seu privilegi de poder usar d'armes prohibides, quan el batle de Manresa va capturar el seu escuder portant-ne (ACA, reg. 1729, f. 214v; 1384, maig 10). Sobre el guiatge, *Ibid.*, reg. 911, f. 138v (1365, juny 13).

¹¹² Jaume d'Ortal, barber de Bellver, a la Cerdanya, fou perdonat de tota culpa en l'assassinat de l'abat de Sant Cugat, gràcies als serveis prestats al rei *contra illas gentes extraneas que terram nostram discurrunt hostiliter et offendunt* (ACA, C, reg. 1222, ff. 122r-v; 1369, des. 20). Sobre el Centenar de la Ploma vegeu el treball de Francesc SEVILLANO COLOM, *El "Centenar de la Ploma" en la ciutat de València*, Barcelona, 1966, pp. 24-27. El document fundacional i els privilegis concedits arran de la defensa de la ciutat en ACA, C, reg. 1208, ff. 90-91 (1365, juny 3). Sobre la comissió de 1391 vegeu Eliseo VIDAL BELTRÁN, *València en la época de Juan I*, València, 1974, p. 109.

¹¹³ El barber Francesc Mestre fou un dels vint homes considerats entre els més culpables en l'assalt a la jueria de València l'any 1391 (Eliseo VIDAL BELTRÁN, *València en la época de Juan I*, p. 66). A l'assalt de la de Girona hi participen els apotecaris Narcís de Casesnoves, Berenguer Arloví i Berenguer Cavaller, i el barber Guillem Bonet, àlies Pinsac. A aquests s'han de sumar en avalots de l'any anterior el barber Jaume Arloví i l'apotecari Berenguer Cavaller (Jaume RIERA i SANS, "Els avalots del 1391 a Girona", en *Jornades d'Història dels jueus de Catalunya. Actes*, Girona, 1987, pp. 97-113, pp. 152-155).

D'altra banda, el barber de Tortosa Bernat Gassol fou acusat d'haver participat en un avalot contra els sarraïns (ACA, C, reg. 1103, f. 55v; 1383, oct. 30).

era precisament pobra, sinó dels màxims contribuents. Aquest era el cas dels apotecaris Casesnoves.¹¹⁴ Potser també s'ha d'entendre en aquest sentit—el de la frustració de les capes mitjanes i populars enfront dels privilegis dels més poderosos— la participació en alguns avalots ciutadans. Caldria recordar que fou precisament un barber, de nom Gonçalbo de Roda, qui va “capitanejar” la revolta popular de la Unió, que conduí Pere el Cerimoniós i la seua esposa a una humiliació que a posteriori pagaria el barber amb la seua vida.¹¹⁵

3.2. *La lluita pel poder: les bandositats*

La participació de personatges vinculats amb el món de la medicina en les bandositats que sacsejaren la Corona des de mitjan del Tres-cents són evidents a les fonts estudiades. D'entrada sabem que uns formaven part dels prohoms que governaven les ciutats, i fonamentalment les viles i llocs d'orde mitjà. En tots aquests nuclis de població es repetien amb freqüència les baralles pel poder. Objectius diversos que, no obstant podien convergir, obligaven a que el nostre col·lectiu, com qualsevol altre del moment, estiguera preparat per afrontar els perills que estaven a l'aguait. El patriciat que governava les ciutats de la Corona era molt respectat pels seus aliats, però també existien els seus enemics aferrissats amb els quals compartien l'ambició pel control del poder local. Aquestes relacions solien derivar en enfrontaments violents. Per això els metges més poderosos, conscients dels perills als quals s'enfrontaven a diari, optaren des de molt aviat per assegurar-se els mitjans d'intimidació i defensa que corresponien a la seua entitat.

Molts barbers i apotecaris —també un nombre molt elevat de ferrers dels quals no puc precisar la seua vinculació o no a la menescalia— es veieren involucrats en baralles sagnants, les quals acabaren davant l'audiència reial o bé amb la signatura de pactes de pau i treva a les batlies sota la jurisdicció de les quals habitaven. La naturalesa de moltes de les accions violentes perpetrades fou bastant comuna. Es tracta d'homes que actuen en grups amb un contingent variable i professionalment heterogeni i que molt sovint no procedeixen del mateix lloc, però on els cognoms indiquen que alguns d'ells són parents. La coincidència en un bàndol de diversos membres d'una família de practicants de la medicina no sòl ser habitual a la documentació consultada. Tanmateix, coneixem la disposició d'algunes famílies als enfrontaments i la

---

¹¹⁴ Vegeu la discussió que va seguir la ponència anteriorment citada de Jaume RIERA i SANS, “Els avalots del 1391 a Girona”, p, 162.

¹¹⁵ El rei va narrar en la seua crònica aquell episodi en el qual, quan estava amb la reina a punt de retirar-se, “arribà per lo pont del Temple ab gran colp de gents, ço és, ben CCCC hòmens ballants ab trompes e tabals; y vengueren al real e pujaren dessus, e a la final que Nós e la reyna haguem a ballar. E un barber appellat Gonçalbo, qui's fahia capità dels dessus dits, mès-se en mig de la reyna y de Nós, e cantà una cansó qui deya: «Mal aja qui se'n hirà, encara ni encara...»” Sufocada la revolta, el rei va recordar aquest episodi de l'escarni per deixar constància de que ara era a ell a qui, després de dictar la sentència contra els caps de la revolta a ser arrossegats i penjats, li tocava de fer burla: “Vós nos diguéis l'altre jorn, com vingués ballar al nostre real, tal cançó... A la qual cançó lavors no us volguem respondre. Mas ara responem-vos: «E qui no us rossegarà, susara e susara...?»” (Ferran SOLDEVILA, *Les Quatre Grans Cròniques*, Barcelona, 1983). Per a una contextualització de l'episodi vegeu Antoni FURIÓ, *Història del País Valencià*, València, 1995, pp. 106-112.

criminalitat. El 1380 els fills de l'apotecari valencià i domèstic del rei Domingo Corts, anomenats Francesc i Domingo, signen un pacte de pau amb el paraire Vicent Canet. El mateix any un fill de Domingo, Jaume, que era clergue tonsurat, és acusat d'haver furtat un mul que havia llogat a Barcelona. Cinc anys després Domingo, el seu fill Romeu i el seu nebot Joan, juntament amb el notari Gabriel Busquet són inculpats en alguns crims.¹¹⁶ Precisament la preferència per l'activitat militar mostrada per Joan Corts quedà reflectida ja el 1365 en formar part del Centenar de la Ploma. Deu anys després, la seua esposa Joana el denunciava davant el Justícia Civil de la ciutat, farta ja dels desplaçaments sovintejats del marit, qui descurava contínuament el seu ofici, amb la consegüent alarmant minva del patrimoni familiar.¹¹⁷ I és que, no era infreqüent que aquestes colles es mogueren cap a diversos llocs allunyats de la seua residència habitual per trobar-se amb altres bàndols i protagonitzar bregues amb resultats sagnants.¹¹⁸

Ara bé, ens equivocariem si pensarem que les bandositats només afectaren als sectors menys prestigiosos de la professió. En realitat el personal vinculat a l'Estudi General de Lleida presentava un caràcter revoltós que plasmava les seues reivindicacions en colles armades que ocasionaven disturbis i donaven bastants problemes a la Paeria. Aquesta violència es va detectar també en altres ciutats universitàries com ara Salamanca o Oxford, si bé per motius distints. En el cas de Lleida hi havia alumnes procedents d'àmbits geogràfics i econòmics diversos i en conseqüència no es podia esperar cap altra cosa d'un grup masculí de fadrins, lliurats a la violència a la que impulsava l'edat i el desarrelament.¹¹⁹ El 1371 el veguer fou assaltat i injuriat dues vegades, primer a la porta del metge Pere Desprats i posteriorment en la cort de la Vegueria. Ací uns cinquanta estudiants, encapçalats pel rector, "injuriaren malalment lo dit veguer e li nafraren I saig. E moltes altres injúries e offenses en lo dit dia faeren al dit veguer e a sos oficials". Dos

¹¹⁶ Els tres casos es troben en ARV, *Protocols*, n. 633 (1380, feb. 21); ACA, C, reg. 1637, f. 2v (1380, juny 6) i reg. 1732, ff. 81r-v (1385, jul. 27).

¹¹⁷ Les paraules de la dona són clarificadores: "D'un temps ençà Johan ha començat a mal usar de sos béns, jaquín son obrador e desfén aquell, anant-se deçà e delà no havén certa de son offici ni de tenir apper son obrador" (ARV, *Justícia Civil*, n. 361; 1375, agost 2). Joana actuava pel seu compte temps després en cobrar-li una comanda a un mercader. Això podia ser símptoma que el marit continuava sense incorporar-se a les seues obligacions i preferia seguir altres ocupacions que les de l'art de l'apotecaria (ARV, *Protocols*, n. 2937; 1380, jul. 31).

¹¹⁸ A València l'apotecari Bartomeu Amalric formava part d'un bàndol que s'havia enfrontat a homes de Morvedre (ACA, C, reg. 1715, ff. 97v-98; 1373, oct. 10). Simó de Pisa, *erbolarius*, de Barcelona, signava un pacte amb Guillem Girona, de Castelló de la Plana (*per nos et omnis valituros nostros... relixamus, absolvimus et renunciamus una pars altera ad avenitum omnem ranchonie et omnem mala voluntatis quas una pars altera habueri uti habet tam racione vulnerunt quam aliarum rerum*) (ACB, *Protocols*, n. 105, f. 87 (1364, des. 11)).

¹¹⁹ Jacques Le Goff va interpretar aquest fenomen de la violència entre el nucli estudiantil d'Oxford tot posant de manifest que els integrants d'aquest grup eren els brots de l'aristocràcia i el patriciat, i estaven ben posats a veure a la seua família immersa en bregues sagnants (Jacques LE GOFF, "Las Universidades y los poderes públicos en la Edad Media y en el Renacimiento", en *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente Medieval*, Madrid, 1983, p. 196-201, especialment la p. 198). A Salamanca, en canvi, eren els alumnes pobres els qui ocasionaven aldarulls davant circumstàncies com l'elevat preu del lloguer. Adeline RUCQUOI, "Sociétés urbaines et universités en Castille au Moyen Age", din *Cultures et civilization médiévales*, VI [=Milieux universitaires et mentalité urbaine au Moyen Age. Colloque du Département d'Etudes Médiévales de Paris-Sorbonne et de l'Université de Bonn], pp. 103-117, especialment p. 106. En el cas de Lleida es detecten els casos d'estudiants humils que havien de ser atesos per la Pia Almoïna (Prim BERTRAN, "L'almoïna de la seu de Lleida a principis del segle XV", en Manuel RIU (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, vol. I, Barcelona, 1981-82, pp. 347-368, concretament p. 356).

anys després, l'enfrontament havia arribat a tal punt que el rector i els estudiants amenaçaren els consellers de traslladar l'Estudi a Tortosa si el veguer no respectava els seues privilegis.¹²⁰ També entre els mateixos estudiants es donaven altercats que acabaven amb nafrats. Un cas ben interessant fou l'atac perpetrat per Nadal Llambri amb *plures sui complices et coadjutores* sobre el metge Pere de Torrelles. Aquest darrer acabava de ser graduat i es trobava acompanyat pel rector, els doctors, els mestres i els escolars de l'Estudi, així com el batle i alguns representants de la Paeria, tal i com requeria una ocasió solemne i com solia fer-se en aquests actes, quan Llambri i els seus companys entraren armats i injuriaren i feriren mortalment un home. L'odi entre ambdós metges devia ser ben intens a tenor del moment escollit per a l'atac; sens dubte, una ocasió especialment rellevant de la carrera de Torrelles, però a més amb tots els presents desarmats. Possiblement, cal lligar amb aquest atac de Llambri la posterior agressió que va patir quan intentava protegir un macip seu al que havien atacat a prop de la seua casa. Ningú, tanmateix, va poder identificar els agressors.¹²¹ Malgrat el diagnòstic negatiu de la desospitació, que el posava en perill de mort, Llambri es va recuperar i, temps a venir, esdevindria un metge prestigiós que, a banda de treballar per al municipi i per a la noblesa, exercí de professor a l'Estudi General de Lleida.¹²² Sens dubte, es devien a totes aquestes circumstàncies el fet que l'any 1381 es desencadenara un plet entre la ciutat i la comunitat educativa i estudiantil per l'autonomia universitària en matèria de disciplina i ordre. Un dels testimonis així ho sembla ratificar: “stant en l'almodí veé que lo rector del Studi ab en Coll, bedell del dit Studi, entrà en lo dit almodí et veé que el dit Coll se rahonava ab en Miquell sobre la bregua que era stade en l'Estudi e que'l dit Coll parlava fort furiosament dient al dit en Miquell que per què la ciutat se metie en les faenes del Studi que'l rector del dit Studi hi era bastant e la ciutat no se'n devie entrometre... respon-li dient que menester que la ciutat si metre, car lo rector no y ere bastant que ben haven vist en temps passats en algunes bregues que eren en lo dit Studi, que la ciutat e lo rector del dit Studi havien prou que fer”.¹²³

Les minories religioses presentaren símptomes d'enfrontaments freqüents dins les seues aljames. Comunitats tancades¹²⁴ amb fortes tensions internes, els seus membres recorrien contínuament a la calúmnia per difamar els seus enemics i desprestigiar-los amb una grapat d'acusacions, sovint infundades. Al call jueu les enveges i els odis viscerals es canalitzen en injúries constants. Moltes estan relacionades amb el procés gradual de conversió al cristianisme per banda d'alguns elements hebraics, susceptible de problemes

¹²⁰ ACA, C, reg. 1085, f. 10 (1371, ab. 3) i AMLI, *Consells Generals*, A-402, ff. 53v-55 (1373).

¹²¹ ACA, C, reg. 786, ff. 62v-63 (1376, jul. 20) i APLI, *Crims*, A-787, f. 5r-v (1376).

¹²² Sobre Nadal Llambri vegeu unes breus notes en Lluís GARCÍA BALLESTER, *La medicina a la València medieval*, p. 93.

¹²³ APLI, *Administració de Justícia. Crims*, A. 788. Tot el procés en els ff. 114-119; el testimoni al f. 115v (1381).

¹²⁴ Tan tancades que els jueus de Montblanc prohibiren soterrar-hi mestre Perfet Francés, físic de l'Espluga de Francolí, mentre no es pagara una suma amb la qual havia estat castigat. A més, s'al·legava el fet que ell no pertanyia a aquella comunitat (ACA, C, reg. 707, f. 40; 161, des. 8).

evidents, a partir de la percepció que del convers tenien els qui mantenien la fe.¹²⁵ L'any 1366 Jaume de Far, habitador de Manresa, acabada d'abandonar la seua fe talmúdica, denuncià el metge Astruc Jucef davant l'inquisidor Bernat Armengol.¹²⁶ Les acusacions, sis en total, tenien com a rerafons el problema de la seua conversió: l'acusador es queixava de què quan fou batejat, i decidí aquesta mateixa sort per la seua esposa i la seua filla, Jucef les prengué i les portà a la seua casa per convèncer-les amb amenaces, que no haurien de batejar-se mai; el metge va afirmar en casa d'una clienta que per res del món permetria que la filla i l'esposa d'Abraham, el neòfit, es convertiren; Jaume es queixava dels insults i les agressions físiques —l'havien escopit i li havien esquinçat la gonella—que havia patit per part del jueu i dels seus fills contínuament, des que s'havia convertit; sembla que un tal Lleonet, corredor de Manresa, li va transmetre un desagradable missatge d'Astruc sobre el que en pensava d'ell; la cinquena acusació fou la més interessant i significativa de totes, ja que Astruc es negà a donar raó d'una mala cura practicada sobre el neòfit, possiblement abans de la conversió, adduint que *Magister Jacobe, ego persequor vos quia dimisistis legem sacram quam tenebatis et recepistis nescio qualem legem et teneor ex hoc persequi vos et expellere de mundo si possam*; finalment, el denunciant es queixà que, venint la seua esposa de missa amb un rosari en el coll, fou assaltada per Astruc i el seu fill, els quals la insultaren repetidament.¹²⁷ En definitiva, queda clar que una part dels jueus no acceptaven de cap manera que els seus correligionaris renegaren de la seua fe. Això devia ser difícil de capir per ells si atenem que per aquella data la convivència entre jueus i cristians encara tenia el to pacífic, i també esporàdicament violent i convuls, que l'havia caracteritzat durant tants anys. Això afectà, fins i tot, les bases de la bona entesa metge-malalt; Jucef es negà a atendre correctament un individu renegat, perquè aquest darrer fet, la conversió, era precisament l'autèntic pecat, allò que no li podria perdonar de cap de les maneres. Segurament, en canvi, no hauria posat mai cap impediment a atendre un cristià. Ara bé, les coses semblen encara ser més complicades pel fet que Jaume Desfar, el qual és nomenat en dues ocasions *magister*, primer com a Abraham i després com a Jaume, devia ser també metge. De fet hi ha un document datat l'any 1372 a Barcelona on el clavari atorgava un ajut de 50 s. a Jaume Desfar, "mestra de madicina", per a maridar la seua filla Margalida.¹²⁸ La informació coincideix amb la de l'individu de Manresa; ell mateix afirmava que tenia una filla de 9 anys quan es va convertir, cap el 1366. Com acceptar la conversió d'un correligionari i a més col·lega en la professió degué ser doblement difícil per a un jueu que, com la majoria, tenien en altíssima consideració el seu poble, la seua religió i la seua professió. Deixant a banda la

¹²⁵ A la ciutat de Múrcia les conversions que succeïren a les predicacions del dominic Vicent Ferrer tingueren fortes repercussions sobre el personal mèdic convers. Alguns sanadors veieren com els seus antics correligionaris els feien el buit i tenien molts problemes per continuar practicant el seu ofici. Vegeu Luis GARCÍA BALLESTER, "La 'ciència y el oficio de la boticaría'", en *Historia de la Ciencia y la Técnica de Castilla* (en premsa).

¹²⁶ El 23 de maig del 1368, Astruc demanava al monarca ser examinat a Barcelona, ja que a Manresa no hi havia qui poguera dictaminar la seua competència (ACA, C, reg. 712, f. 179r).

¹²⁷ ASM, *Sèrie Vermella*, n. 98 (Miscel·lània-Jueria). Apèndix, § 5.

¹²⁸ AHMB, *Clavaria* (XI-10), f. 93 (1372, juny 26).

qüestió mèdica, l'abisme social que devia haver-hi entre ambdós era insalvable. Astruc era un home que, estranyament entre els jueus, havia romangut a la ciutat per un llarg període de temps. Com esmenta l'estudiós de Manresa Joaquim Sarret i Arbós, aquest metge fou enfranquit l'any 1359 perquè vinguera a residir i a practicar la seua art a Manresa i l'any 1391 Astruc feia testament davant un notari de la mateixa ciutat.¹²⁹ Segurament, aquesta persistència dilatada en el temps li havia conferit el pes i l'autoritat dins la comunitat que només podien assolir aquelles nissagues consolidades i que Sarret i Arbós ens confirma. La seua obligació devia passar, doncs, per la defensa aferrissada de la fe i els costums jueus, i la recriminació d'aquells que es constituïren en un mal exemple. Per contra, del convers Jaume de Far no he pogut localitzar als arxius de Manresa cap més dada. Pel que ja he comentat no ens ha d'estranyar que, pressionat per Astruc, decidira traslladar-se a un altre indret, en aquest cas sembla que Barcelona. Cal dir que amb la participació d'ambdues famílies en el conflicte i la coerció contínuament exercida descoratjaria absolutament els dissortats conversos. Amb tot, hauríem de considerar que les declaracions efectuades per Jaume podrien estar tan exagerades com l'acusador volgués per tal d'assolir els seus objectius. Però al capdavant resta ben clar les profundes tensions obertes en els calls, així com les grans diferències socials entre uns i altres individus.

Aquests enfrontaments eren habituals entre les famílies més poderoses de les comunitats i els seus valedors, els quals havien de fer front als grups rivals amb qui competien pel control polític local. Jafudà Albala, jueu de Montblanc, fou acusat d'haver donat una coltellada al nebot d'Izrac Caravida. La circumstància no tindria res de particular si no fóra perquè sabem que l'agressió fou realitzada en un moment en que hi havia signada una pau i treva entre *Jehuda et suis valituros, ex parte una, et Izrach Caravida, judeum medicum, et alios suos valitores, ex parte altera*. Curiosament fou nomenat assessor en aquest cas el físic reial Joan Navarro, qui no podria, tanmateix, dictar sentència o interrogar amb turment, prerrogatives que es reservà el monarca.¹³⁰ En aquest context, com veiem, es podia passar de les paraules a les mans i d'aquestes a les armes amb notable facilitat. Era la posada en escena del joc de la política en el qual tot s'hi valia, fins i tot l'agressió. Però és cap als individus més poderosos que es dedicaven més sovint les agressions i les falses acusacions; és el tan esmentat cas del malsinatge, una realitat constant des del segle XIII.¹³¹ Fets com aquests afectaren Omar Tahuell, notable físic de la ciutat de València, qui hagué de patir

¹²⁹ Vegeu Joaquim SARRET i ARBÓS, *Els jueus de Manresa*, Manresa, 1917, pp. 24-26. En aquest llibre també s'estudien altres jueus vinculats amb la medicina. El testament en AHPM, "Llibre de testaments", 1391-1395 (1391, ab. 2).

¹³⁰ ACA, C, reg. 1733, f. 77v (1386, gen. 5). Aquest tipus de bandositats semblen també evidents en el món aragonés. Coneixem el cas dels jueus de Taust Astruch Sivili, Jucé Abendarda, Bitas, físic, i Çetri; d'Eixea Jaco Griva; Açach Palència i Mossé Abenforma, físic, d'Alagón, acusats de diversos actes criminals (*Ibid.*, reg. 1733, f. 71v; 1385, des. 18). Recentment, Jaume RIERA ha estudiat dos processos criminals on es poden entreveure nombrosos detalls de la vida quotidiana dels jueus catalans, amb les seues amistats i enemistats i relacions socials de distint caire entre ells mateixos i la comunitat cristiana i sarraïna (*Retalls de la vida dels jueus. Barcelona, 1301 – Besalú, 1325*, Barcelona, 2000).

¹³¹ El fenomen ha estat estudiat i interpretat per al segle XIII en Ferran GARCIA-OLIVER, "De Perpinyà a Elx. Desenvolupament econòmic i geografia de les aljames", en *Xudeus e conversos na Historia*, Santiago de Compostel·la, 1994, pp. 247-261, especialment p. 252. Segons RIERA, aquestes acusacions venien forçades per enemistats i per les pressions que sobre els acusadors exercien els cristians (*Retalls de la vida*, p. 103).

les acusacions d'heretge ("docmatixa públicament algunes coses contra la ley ebrayca"). Els seus detractors no l'acusaren davant el rei, sinó davant del bisbe, car sabien que el rei protegiria el metge com solia fer amb tots aquells qui el servien fidelment. Efectivament, quan el rei rebé la queixa d'Omar ordenà al bisbe que desistira de prendre cap mesura, ja que la reial era l'única jurisdicció vàlida front als jueus, i ordenà al batle que fóra ell qui investigara els fets.¹³²

Aquests episodis violents semblen reproduir-se en les aljames sarraïnes. Tornem un moment al cas ja esmentat del menescal de l'infant Joan, Ovecar de Bellví i la seua família. El rei escrivia el 3 de març de 1378 a quatre ciutadans de Daroca demanant-los comptes per una querella presentada pel seu menescal, segons la qual alguns sarraïns de la dita ciutat, *por escalfamiento de vostra favor e menospreciando la corrección del dit senyor e de nós, se esfuerçan cadaldía dampnejar e vituperar el dicto Ovecar e su casa e Mahoma de Luzera, parient suyo, e a lures companyas, sin toda razón*. L'infant Joan els hagué de recordar que hi hauria penes per ells si continuaven alimentant aquest odi. Ací es va barrejar, doncs, el menyspreu d'alguns cristians que devien veure un obstacle i, possiblement també mostraven enveja envers el magnífic patrimoni i favor que gaudia el menescal, juntament amb sentiments idèntics dels propis correligionaris que només esperaven una excusa per atacar-lo. Finalment el que pagà les conseqüències fou el seu parent Mahoma qui, estant a l'obrador, fou assaltat, robat, i ferit durant la nit.¹³³

Freqüentment aquelles violències acabaven amb la mort d'algun dels adversaris, però normalment la signatura d'una pau i treva entre els bàndols tancava l'enfrontament amb el perdó de les parts afectades. Observem el cas de Guillem de Casesnoves, apotecari de la ciutat de Girona. Aquest formava part d'un bàndol que el 1383 atacà un altre amb el resultat de la mort de l'argenter gironí Bartomeu Seguí. Els integrants d'ambdós grups eren el paraire Ramon Ros, Pere Besalú i els germans Jaume i Pere Colell, juntament amb *eorum amicos et valitores*, contra l'argenter i els seus companys. Guillem fou capturat per aquest motiu i patí la incautació dels béns, ràpidament contestada per l'esposa, que no tenia altra forma de subsistència, i els creditors que es veien impossibilitats per cobrar-li. El fet que la mort haguera estat produïda en una lluita entre faccions portà a que l'infant Joan absolguera els inculpats. La conseqüència immediata fou l'expedició d'una llicència per a l'apotecari per poder estar en la ciutat i un guiatge de seguretat per la seua família i els seus béns.¹³⁴ I és que, com hem vist, una vegada s'aconseguia la signatura de la pau l'actitud reial esdevenia condescendent. També, com a resultes de la baralla haguda entre dos bàndols en la plaça de Sant Llorenç de la ciutat de València, fou mort Pere Eximenis, escuder del bisbe

¹³² ACA, C, reg. 1101, ff. 121r-v (1381, maig 29); 122v; 124r-v; 124v-125v; 169v-170. He pogut recollir altres exemples procedents del món aragonés que palesen, com a tot arreu, que aquests rellevants membres de les aljames eren assetjats pels seus enemics amb acusacions infundades. Podem citar els casos de Junés Trigo, físic saragossà (*Ibid.*, reg. 1363, f. 83 (1380, oct. 29) i Açach Falicell, de Daroca (*Ibid.*, reg. 703, ff. 64r-v; 1360, jul. 2).

¹³³ *Ibid.*, reg. 1745, ff. 52v-53 (1378, març 3).

¹³⁴ *Ibid.*, reg. 944, f. 86v (1384, des. 27); reg. 1689, ff. 238v-240 i 282r-v (1385, març 3); i reg. 944, f. 147v (1385, març 16).

Ferran d'Osca, canceller del rei, a mans de Joan Bonfill, barber de l'esmentat bisbe. El barber pogué aconseguir el perdó ja que finalment havia hagut una pau entre les dues parts.¹³⁵

Tanmateix, els pactes eren trencats amb facilitat, malgrat que això suposava multes importants, i, en definitiva, la reincidència era normal fins i tot sense esperar que passara el període acordat de no agressió. Quan el barber vigatà Guillem Sanoguera i els seus companys atacaren en el claustre de la Seu de Vic al noble Hug de Cervelló, hagueren de pagar 150 fl. per obtenir el perdó reial. L'esmentat Sanoguera ja havia participat en unes lluites de bàndols en la vegueria d'Osona per l'any 1379. Més endavant, l'any 1385, fou acusat de *violacionem securitatis juramento et homagio ac pena peccuniaria vallate* que tenia signat amb els germans Guillem i Jaume Sacomella, aquest darrer apotecari de la ciutat de Vic.¹³⁶ Però Sanoguera no era l'únic barber de Vic immers en conflictes d'aquesta mena. Guillem Andreu, juntament amb un metge de la mateixa ciutat anomenat Guillem d'Altasala, feren una composició amb el bisbe vigatà "per ço com eren stats delats de alguns crims en la sua cort e que havien sostenguts en Pere Çacavalleria e'n Francesch Vuycubri e altres de la vegueria d'Osona, gitats de pau e de treva".¹³⁷

Què hi ha al darrere d'aquests enfrontaments? Per la nostra banda és bastant complicat intentar destriar l'autèntic fons de les baralles en les quals participen els practicants de la medicina perquè la documentació és molt poc precisa. A penes si coneixem la composició dels bàndols enfrontats i molt sovint la informació es limita a la declaració de la pau o al seu trencament. Resulten de particular interès per a la interpretació d'aquest fenomen els estudis realitzats sobre el tema per Rafael Narbona. Aquest classifica els diferents tipus de bandositats atorgant a les dels oficis una dinàmica pròpia que també els vincula amb les dels patricis. Segons l'autor, la reduïda presència dels oficis en el govern municipal els va conduir a intervenir de manera indirecta posicionant-se al costat d'un partit per protegir els seus propis interessos com a col·lectiu. Patricis i membres del món dels oficis es veuen, per tant, mútuament afavorits en els seus interessos. Però seran els elements més baixos d'aquesta aliança els que protagonitzaran els enfrontaments quotidians. De fet, al llarg del procés de recerca d'arxiu he pogut comprovar com existeixen gran quantitat de referències a aquestes bandositats per tot arreu de la geografia de la Corona d'Aragó. El món dels oficis és conscient del valor de si mateixa i el que li atorga la ciutat; la pertanyença a ell identifica a les persones i crea uns vincles d'amistat i col·laboracionisme. Altercats, baralles i revenges no són més que la plasmació d'injúries i enemistats heretades, que en fer-se extensibles i estructurar-se en famílies es tradueixen en greus

¹³⁵ *Ibid.*, reg. 940, ff. 42v-43 (1382, set. 13). En un altre cas, el rei s'adreçava al veguer de Montblanc perquè investigara i obligara a signar una pau entre el seu conciudadà, l'apotecari Ferrer d'Angulera i Guillem Torre, de la parentela del mercader de Montblanc Guillem Marcial, després que Ferrer fou ferit en una baralla (*Ibid.*, reg. 774, ff. 151r-v; 1374, jul. 6). I això que dies abans havia escrit al batle de Montblanc ordenant castigar Ferrer d'Angulera per haver entrat en la cort armat i haver ferit un escrivà (*Ibid.*, reg. 722, ff. 27v-28; 1375, maig 26)

¹³⁶ *Ibid.*, reg. 1689, ff. 289r-v (1385, set. 1) i reg. 1785, ff. 231-233 (1385, set. 1).

¹³⁷ ACA, RP, n. 584, f. 37v (1371, oct.).

problemes per al bé públic. A mesura que amics i valedors participen cada vegada més en la presa de decisions personals, els clans prendran una força inusitada. A aquesta conflictivitat de caire sentimental i natural, acompanya un enfrontament provocat per motius econòmics producte de la competitivitat dins la ciutat i els desequilibris econòmics, que poden enfrontar els oficis. Finalment apareix l'element polític, la recerca d'un vot dins el poder local.¹³⁸ El mal endèmic en què es convertiren les bandositats causaren gran preocupació no solament entre les autoritats municipals sinó també en la monarquia. Els primers optaren per la contractació de predicadors que apaivagaren els ànims posant la por al cos dels fidels més avesats a l'ús del coltell. D'altra banda, el rei, assabentat de les circumstàncies per les denúncies efectuades, s'adreçava als oficials competents sol·licitant que aclariren els fets immediatament i incitaren als enfrontats a signar pactes de pau, i no fou estrany que fins i tot concedira perdons col·lectius davant actes massius d'enfrontaments com els que es donaren a Manresa a les darreres dècades del Tres-cents.¹³⁹

3.3. La violència quotidiana

Els practicants de la medicina es veieren colpits, com qualsevol altre membre de la societat tardomedieval, pels sotrats ocasionats per les crisis de subsistència o per episodis de penúria que malbarataven l'economia domèstica. Aquesta situació podia conduir cap a una espiral de delinqüència en la qual penetraven sens dubte els membres més baixos del col·lectiu que estudiem. El 21 de juliol del 1390 el Justícia Criminal de València condemnava a mort en la forca al barber veí de València Francesc de la Plaça, acusat de l'assassinat d'un tal Joan López, segons la seua pròpia confessió "per haver donat coltellades per diners, per robes o altres remuneracions equipollents".¹⁴⁰ En realitat uns dies després, quan anava a ser ajusticiat, va efectuar una confessió en la qual incriminava diverses famílies patrícies enemistades políticament i enfrontades amb les armes per pressionar els regidors municipals en l'adopció de mesures polítiques concretes. És a dir, el barber no era sinó un més dels nombrosos artesans implicats en baralles arborant l'estendard d'una família concreta al partit de la qual eren fidels.¹⁴¹ Per altres individus la delinqüència esdevenia una font d'ingressos ocasional. Guillem Claustres, apotecari de Perpinyà, assaltà l'era de Berenguer Cabestany, llicenciat en lleis i habitant d'aquesta ciutat, amb vint homes i, després d'atacar els familiars d'aquell que s'hi trobaven vigilant les 30 càrregues de blat que tenia guardades, se les van endur a Illa. Com que Guillem era clergue, l'autoritat civil no es va atrevir a intervenir fins que el rei ho

¹³⁸ Totes aquestes idees poden trobar-se en Rafael NARBONA, *Malhechores, violencia y justicia ciudadana en la Valencia Bajomedieval (1360-1399)*, València, 1990, pp. 108-120.

¹³⁹ El rei s'adreçaven a un tal micer Francesc demanant-li que s'apressara a enllestir el procés de pau i treva que estava gestionant entre l'apotecari barceloní Guillem Bassa i alguns homes del terme del castell del Papiol (ACA, reg. 840, f. 111; 1384, ag. 25).

¹⁴⁰ ARV, *Protocols*, n. 2058.

¹⁴¹ Vegeu la versió dels fets en Rafael NARBONA, *Valencia, municipio medieval*, p. 130.

ordenà.¹⁴² Moltes vegades, en canvi, la violència solament traspuaava els efectes de contrastos propis de la vida quotidiana i del mateix caràcter de les persones. Algunes signatures de pau així ho deixen veure.¹⁴³ Sovint, el caràcter agressiu dels macips que residien en els obradors juntament amb els seus amos, podia tornar-se en un perill per a la integritat d'algunes persones i els seus béns. Les composicions trobades a la mateixa vegueria de Barcelona així ho indiquen.¹⁴⁴ Els joves eren el grup que més problemes solia ocasionar en la societat medieval i és freqüent trobar-los en petites colles que constitueixen la seua xarxa de sociabilitat. Significativa és l'estampa de Pasqual de Vilaspesa, un apotecari que treballava a València sota les ordes del també apotecari Romeu Corts, qui, a "l'hora del seny del ladre", a la porta de la casa del seu patró, feia burles a la gent del carrer juntament amb altres dos macips.¹⁴⁵ De qualsevol manera l'actitud més o menys positiva condicionaria el bon tracte i el favor de l'amo.

Una revenja personal per netejar l'honor tacat podia ser-ne la causa freqüent d'enfrontaments. Francesc des Mas, barber-cirurgià barceloní, fou processat per haver atacat el frare del Carmel Bernat Rouric quan, juntament amb el cirurgià Pere Durbau, anava cap a la casa d'un client després d'haver dinat. Tot havia començat quan la dona del barber anà amb altres dones a l'alberg de l'especier Arnau Rouric, cosí germà del frare, que anava a contraure matrimoni. Ací "vench lo dit frare Bernat a la dita dona e ab gran violència la hantà, ço és, que la pres per lo cabeç e lançà la en terra", ja que el frare l'acusava d'haver deshonrada i amenaçada la seua mare en demanar-li uns diners. Però "despuys III o V jorns ha, aquest [el barber] de present anava visitar pacients e quant fou en la placeta devant casa d'en Francesch de Gualbes, ell viu lo dit fra Bernat qui pujava per la volta d'en Noguier, lo qual fra Bernat viu aquest depon girà la cara e torna-se'n avall fugent". Era el moment que el barber decidia empaitar-lo per venjar la injúria.¹⁴⁶ El detall d'aquesta agressió confirma també el fet de l'ús quotidià de les armes, sempre aparellades, a qualsevol hora del dia o de la nit, per a qualsevol circumstància, perquè Francesc des Mas atacà el clergue amb un coltellet que duia sota la gramalla.

Existeixen casos excepcionals que mesuren les dificultats dels sanadors que emigraven cap a les grans ciutats en busca de fortuna. Els grans entrebancs per reeixir i la necessitat de fer front a un àmbit inhòspit, combinat amb un caràcter especialment agressiu, podien convertir-se en una font contínua de

¹⁴² ACA, C, reg. 1650, f. 56 (1367, ag. 13).

¹⁴³ Així la que signaren els barbers de la ciutat de València Arnau Mateu i Jaume Ponç des de març fins a sant Joan amb pena de 300 mor. en cas d'incompliment (ARV, *Protocols*, n. 2603; 1402, març 6); la d'Antoni Amat, barber de Tarragona amb el pareire de València Guillem Savella, oriünd del Principat, des de la festa de sant Miquel en dos anys (*Ibid.*, n. 3228; 1398, jul. 22); Bartomeu del Pou, i l'apotecari Bartomeu de Favars, de València, signaren una pau amb una pena de 2.000 s. per a aquell qui la trencara (ACA, C, reg. 1515, f. 108; 1375, juny 20).

¹⁴⁴ El 12 de desembre de 1370 el sotsveguer indicava: "Reebi d'en Pere Coyll, qui sta ab en Francesch Matheu, barber, per ban, com de nit entrà en .I. ort d'en Berenguer des Puig, ortolà, e-n trasch rahims- X s.") (ACA, RP, n. 1547, f. 75v).

¹⁴⁵ ARV, *Justicia Criminal*, n. 49 (1399, maig 10).

¹⁴⁶ ACA, C, *Processos en foli*, 126/7 (1377, ab. 11).

problemes amb la justícia. Les aliances amb personatges i famílies locals es constituïa en un fet primordial per poder arrelar amb garanties d'èxit; en darrera instància sempre quedava l'emigració a la recerca de millors condicions. D'aquest perfil ens forneix un bon exemple la figura del cirurgià, oriünd del regne de Nàpols, Sisto Fort, del qual ja he esmentat algun detall biogràfic al capítol anterior. La primera dada sobre aquest individu la recollim el 31 de gener del 1365. Sembla que acabat d'arribar de Nàpols s'instal·là a Barcelona i immediatament aconseguí per a ell i també per al seu *socius, famulus aut nuncius*, el privilegi reial de dur armes prohibides, del qual anava a fer-ne bon ús durant una llarga trajectòria delictiva solcada d'abundants baralles sagnants.¹⁴⁷ De fet, després de les dificultats per trobar els mitjans per establir-se protagonitzà per primera vegada l'any 1366 un enfrontament amb Felip Guitard, prevere de la seu de Barcelona, al qual va proferir diverses ferides. Això li va costar una pena que consistia en l'amputació de la mà dreta. Com era habitual quan el condemnat s'ho podia permetre, i més quan el seu ofici podia ser útil a la cosa pública, la pena fou commutada per una multa de 3.000 s. Encara l'infant Joan li'n perdonà altres 1.000 ateses les dolentes condicions econòmiques en les quals es trobava Sisto. Constança, la futura sogra, juntament amb el pare Pere Gaçol, actuaren de manllevadors quan aquell es trobava en poder de l'agutzil acusat del crim. Però les penúries continuaren i, un mes després de concedit aquest perdó, el cirurgià pagava al prevere 300 s. dels 1.000 s. que li havia de satisfer segons una sentència arbitral.¹⁴⁸ En una data incerta entre 1366 i 1369 Sisto Fort contragué matrimoni amb la filla de Constança, aquesta darrera viuda del pare Guillem Martí, el que degué alleujar notablement la seua situació. Fou també per aquell temps que va agafar per aprenent a Guillem Roca, un xicot de 14 anys fill d'un camperol barceloní, per un període de cinc anys.¹⁴⁹ Després del seu casament i la seua estabilitat com a practicant, es vinculà encara més a aquell llinatge i el seu patrimoni quan Pere Marimon, germà del difunt Guillem Martí, li va transferir els seus drets sobre l'herència per 1.600 s.¹⁵⁰ Aquesta estabilització, però, no va evitar que es veiera involucrat amb molta freqüència en diversos altercats que l'obligaren a satisfer multes en la vegueria de Barcelona, i l'any 1371 Sisto Fort tornava a estar empresonat a la ciutat *de nonnullis et diversis negociis inculpatus*.¹⁵¹

¹⁴⁷ *Ibid.*, reg. 1676, f. 109.

¹⁴⁸ *Ibid.*, reg. 1677, ff. 21v-22v (1366, juny 22). La carta de manlleua fou cancel·lada el 23 de juny, un dia després de la intervenció reial (*Ibid.*, reg. 1549, f. 129; 1366, juny 19). La sentència pot trobar-se a AHPB, Guillem d'Orta, "Manual", 14-I-1366/22-IX-1366, f. 178v; (1366, jul. 1).

¹⁴⁹ El document es troba transcrit íntegrament en Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona", § 21 (1367, març 18).

¹⁵⁰ AHPB, Antoni Bellver, "Llibre comú", 26-I-1370/21-XII-1383, ff. 85v-86; (1371, feb. 17).

¹⁵¹ ACA, RP, n. 1547, f. 7v (1369, ab. 28): "Reebi... de maestra Sisto Fort, metge cirurgià de Barcelona, inculpat que havia ferit en Gabriell Orench, pellisser de la dita ciutat però no y hac nafra ne nafres. Attanent que los demunt dits faheren pau en poder meu, remetent-se la .I. al altre tota acció e qüestió perquè la dita rahó se poguessen fer, e attanent encara la qualitat del dit fet migensant bones persones, féu composició ab mi per la dita rahó a XXVII sous VI diners encamerats, dels quals levades avaries de jutge, de fiscal e del scrivà resten quitis al senyor rey - XXII s".

Ibid., f. 77v (1371, feb 8): "per ban d'armes, ço és, que trasch la spaa contra en n'Ernau Riera, son veñn, quitis al senyor rey - XX s".

Cap el 1375 la situació de Sisto comença a ser insostenible. Els enfrontaments amb la seua sogra el portaren, fins i tot, a colpejar-la l'any 1370 i quatre anys després pagava 200 sb. a Bernat de Pont, *legum doctori*, per l'actuació d'aquest en un arbitratge entre ell i na Constança i, finalment, li havia de pagar a la dona la quantitat d'11.100 sb. en els següents quatre mesos.¹⁵² A través d'un paper solt, conservat en l'interior d'un protocol del mateix notari que va recollir la sentència anterior, descobrim que el cirurgià havia enviudat i s'havia querellat amb la seua sogra pel control del dot de la filla. Els detalls de la sentència, els quals es recullen en aquest document, obligaven Sisto, no solament a tornar els 6.000 s. del valor del dot, sinó també a fer front a les oneroses despeses que havia causat el plet.¹⁵³ Això el conduïa a una situació d'endeutament desesperada per satisfer creditors, com ara Antònia esposa del mercader barceloní difunt, Jaume de Canalies, a la qual va concedir tots els seus drets en 200 s. que Bonanat Fuster, del lloc de Vilarig li devia en un instrument de comanda.¹⁵⁴ Sens dubte el panorama era molt greu i únicament quedà temporalment apaivagat quan el monarca li concedí el 23 d'octubre de 1375 un guiatge que el permetia respirar tranquil durant un any.¹⁵⁵

La pròxima notícia coneguda el situa a la ciutat de València. Amb tot el que hem vist no ens ha d'estranyar que Sisto decidira emigrar temporalment a una altra gran ciutat on no era coneguda la seua reputació violenta i podia intentar refer-se econòmicament. Efectivament, el 3 d'octubre de 1378, era examinat pel tribunal de metges de la ciutat, i el 27 de novembre del mateix any rebia la llicència per poder practicar la cirurgia al cap i casal, així com a les viles i llocs de tot el regne de València.¹⁵⁶ L'any següent Sisto reconeixia un deute de 500 s. a Cília, la filla d'un menescal veí de Torrent (*siti in Catalonie*) per raó d'alguns béns que li va comprar a Mallorca.¹⁵⁷ La dada no deixa de ser confusa, però ens il·lustra sobre la mobilitat d'aquest individu així com el seu endeutament constant. Dos anys després d'haver-s'hi instal·lat establia una societat per practicar el seu ofici juntament amb Albert Despuig, *licenciatus in medicina*, que era abans ciutadà de Morvedre i s'havia traslladat a Barcelona en esdevenir metge del comte d'Empúries. Possiblement, entre les raons que s'han d'adquirir per a entendre aquesta societat, estiga el fet que quan li fou lliurada la seua llicència els examinadors especificaren que, en el cas que ell haguera d'intervenir en alguna desospitalització ho hauria de fer assessorat per "algun físich apte e suficient en acompanyat". El fet ha estat

---

¹⁵² ACA, RP, n. 1547, f. 43v. (1370, jul 10): "reebí de mestra Sisto, cirúrgich qui sta al carrer de Sent Pere, subirà, delat que havia donat .I. colp per la mà a la dona na Constança, sogra sua, però no-n axí sanch. Per la qual rahó féu composició ab mi - 2 fl". Respecte la sentència favorable a la dona vegeu AHPB, Joan Eiximenis, "Llibre comú", 6-VI-1375/5-XII-1375, f. 91 (1375, set. 18).

¹⁵³ AHPB, Joan Eiximenis, "(*Liber vicesimus*)", 31-VIII-1383/29-III-1384 (bossa).

¹⁵⁴ AHPB, Antoni Bellver, "Llibre comú", 22-VIII-1374/28-I-1376, f. 105v (1375, oct. 12).

¹⁵⁵ ACA, C, reg. 1252, f. 97.

¹⁵⁶ Ambdós documents es troben transcrits en Luis GARCIA-BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, pp. 79-80.

¹⁵⁷ ARV, *Protocols*, n. 2948 (1379, juny 25).

analitzat per alguns autors com un signe d'incompetència d'aquest cirurgià. Ara bé, tot mirant la trajectòria professional de Fort i el reconeixement reial, no sembla que aquesta siga la raó. De qualsevol manera, la notícia ens parla de la seua voluntat de romandre amb garanties de practicar l'ofici en terres valencianes tot associant-se a un metge amb bona reputació adscrit a una casa nobiliària, que li permetera efectuar una activitat tan lucrativa com podia ser l'exercici de la desospitació.¹⁵⁸

Casualitat o no, l'11 de febrer del 1380 Sisto és testimoni d'un pacte de pau i treva signat pels germans Domingo i Francesc Corts, fills de l'apotecari Domingo Corts, amb el paraire Vicent Canet, el qual hem citat anteriorment. Seria massa agosarat pensar que a penes uns mesos després d'arribar a València, l'incorregible Fort ja havia entrat en contacte i s'havia introduït en les xarxes de bàndols? Només cal pensar en la trajectòria dels Corts en el marc més purament violent de la violència ciutadana.¹⁵⁹ L'història violenta del cirurgià, tanmateix, no va acabar amb el seu trasllat a València. Després d'uns anys sense notícies, el 1386 queda refermada la seua inclinació al crim i el rei Pere es negava a continuar oferint la seua protecció a un home amb un historial delictiu com el de Fort.¹⁶⁰ De qualsevol manera dos anys després Sisto era altra vegada habitant de la ciutat de Barcelona, i aquesta vegada els seus crims rebien el "vist-i-plau" temporal del nou monarca Joan I, el qual li ofería un guiatge per un any *de omnibus et singulis criminibus, excessibus seu delictis de quibus sitis vel fueritis inculpatus usque in hunc presentis diem*. Com s'explica, doncs, que davant aquesta reincidència criminal el monarca consentira a continuar disculpant-lo? Les raons esgrimides per Joan I ens ofereixen la resposta: la mancança d'experts en cirurgia en la ciutat, com també els interessos dels seus *domèstics (pro salute et provisione rei publice civitatis Barchinone, indigenti peritos in arte chirurgie, et ad quorundam familiarium et domesticorum nostrorum humiles interessus)*.¹⁶¹ Crec que cal entendre açò en el sentit d'experts en medicina formats a la universitat, perquè la Barcelona de l'època que estudiem devia estar molt ben abastada de personal mèdic. S'ha de tenir en compte, però, que la pràctica totalitat d'aquests no havien rebut formació universitària i de fet molts no eren més que barbers que havien après el seu ofici a través del sistema obert de transmissió dels coneixements mèdics, i dels que ja en aquesta època començava a haver força recel per banda de l'autoritat reial.¹⁶² Això explicaria que un professional com Sisto Fort —considerat *fisicus et chirurgicus*—, que procedia del context italià, on la cirurgia tenia una tradició força

¹⁵⁸ *Ibid.*, n. 2809 (1380, març 2).

¹⁵⁹ *Ibid.*, n. 633.

¹⁶⁰ "Lo Rey d'Aragó. Car cosí reebuda havem vostra letra tramesa en favor de maestre Sisto, e plagues que de la remissió que ns pregats li fassam vos poguéssim complaure axí com aquell a qui volenterosament complauriem de tot ço que bonament poguéssim. Mas lo homicidi perpetrat e los altres crims comeses per ell són tan enormes e tan greus que per res la dita remissió no fariem com no u poguéssim fer sens fort mal eximpli de nós e de nostra justícia e sens gran càrrech de nostra consciència. Per que car cosí hajats-nos-en per escusat axí com devets raonablement" (ACA, C, reg. 1372, ff. 137v-138; 1386, març 13).

¹⁶¹ *Ibid.*, reg. 1893, ff. 125v-126 (1388, feb. 28).

¹⁶² Segons les dades d'arxiu que he pogut consultar en aquestes últimes dècades del Tres-cents proliferen els exàmens i llicències per a barbers al principat, quan durant tot el segle els Costums no obligaven a l'examinació d'aquests, la qual cosa no vol dir que no existira cap tipus de control.

arrelada, i que hauria demostrat a bastament la seua competència, degué ser benvingut. Diversos testimonis palesen les atribucions professionals de Sisto. El més clar és l'operació quirúrgica, amb obertura abdominal, que va practicar al castlà de Castellvell, Guillem Arnau, cap a l'any 1374. Fort fou anat a buscar pels homes d'Arnau a l'hort conegut com el de les Jonqueres i hort de Sant Pere, fora de les muralles de Barcelona, on devia tenir alguna propietat, per tal que acudira a visitar el seu senyor. En el desplaçament al lloc on es trobava el malalt, traspuen diversos detalls interessants. Fort acudeix acompanyat dels seus escuders i muntant un cavall, dos signes inequívocs de la posició que havia assolit als pocs anys d'haver arribat a la ciutat. Amb tot, l'enfrontament amb els companyons del malalt, no massa d'acord amb els riscos que havia pres el bcirurgià li feren rebrotar el caràcter agressiu que demostraria durant tota la seua vida. Quan l'escuder de Guillem Arnau el va advertir que els amics del castlà havien decidit tancar el castell i tirar-li amb les ballestes si tornava, la reacció irada de Sisto fou la d'agredir-lo —“li havia dada una glaviada desús l'axella e que li havia squinsà la gonella”— i a més adreçar-se en aquests termes als seues escuders: “ensella, dam lo meu cavall, que per lo cap de Déu jo no he pahor de negú, e que si hic ha negun hom qui res més fassa, qualque un n-ych romandrà ab mi si jo he a morir”.¹⁶³

Sabem que Fort havia treballat per a personatges de renom i, probablement també per a la noblesa. Els resultats de les seues realitzacions mèdiques i la bona disposició i defensa que en feren els clients de la seua persona demostra que en aquella època la consideració de la medicina era elevada i que el problema de conservar la salut es trobava entre els que més preocupaven els estaments més alts de la societat, que desembocava en un comportament ambigu envers els crims més esgarrafosos comesos pels seus metges tan curosament protegits.

* * *

Alguns dels moments claus de la vida de les persones des d'on s'albiraven importants vincles de sociabilitat, es trobaven especialment relacionats amb la celebració dels sagraments, especialment del baptisme, en temps de núpcies i del traspàs. Llavors es feia visible la participació dels col·legues d'ofici, vinculats per la confraria. D'ells es rebia un suport fonamental, i gràcies a ells en els moments cabdals ningú no es trobava sol. El moment de la mort, en ordenar la voluntat abans de deixar aquest món, es tenia en compte uns marmessors que en garantiren el compliment, i igualment uns tutors i curadors adequats per als fills. Tanmateix, a la vida diària es feia necessària la participació de procuradors en la representació davant tribunals, en transaccions de qualsevol índole, en la recuperació d'allò degut per un morós —recordem que

---

¹⁶³ AHPB, Pere Martí, “Llibre comú”, 24-III-1374/6-VI-1374, ff. 91v-94. Una part de l'acta es troba transcrita en Ricard CARRERAS VALLS, “Introducció a la història de la cirurgia a Catalunya: Bernat Serra i altres cirurgians catalans il·lustres del segle XIV”, en *Tres treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat*, Masnou, 1936, pp. 1-63, especialment les pp. 28-34. Cal remarcar ací els problemes que podien tenir els cirurgians amb els familiars i amics del malalt si aquest eixia malparat de l'operació. Els contractes signats eren la garantia —sempre teòrica— que el professional quedava disculpat de qualsevol errada. Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 184.

els pagaments ajornats, també per serveis mèdics era una constant—, i en definitiva en els més variats assumptes. Igualment aquells que es dedicaven a la medicina actuaven, amb major o menor freqüència segons els casos, procurant pels afers de molts altres personatges. Els arguments per nomenar aquests representants de la pròpia voluntat depenien de la proximitat de la persona —moltes vegades s’optava per familiars—, el compartir l’ofici i el prestigi que aquest tinguera dins la comunitat. Per això no és estrany el recurs al clergat, que en bona mesura complia amb vàries d’aquestes premisses. Però en el món dels negocis comptava alguna cosa més, açò és, el domini de les tècniques de comptabilitat i lectoescriptura necessàries per a conduir amb diligència aquests afers.

Els practicants de la medicina entraren en una xarxa extensa de patronatge i solidaritats. No hi ha cap dubte, la millor manera de progressar en l’escalafó social practicant la medicina era aconseguir tenir entre la clientela la reialesa. El rei i la seua família, juntament amb els seus arrimats de la cort, constituïen el patró ideal i el millor “negoci” que mai poguera fer un sanador. La gran varietat de les *gratiarum* reials posen de manifest fins a quin punt mereixia la pena. Al salari i altres ingressos alternatius, s’afegien remissions, exempcions i permisos de diversa índole, que malgrat el fet que causaven alguns problemes el seu compliment, no deixaven de ser una garantia reial per la qual lluitar i exigir drets. Amb l’etiqueta de “domèstic” del rei, de la reina o dels infants, un individu assolía una honorabilitat i una fama de la qual era plenament conscient i per a la qual exigia un reconeixement als seus conciutadans. Per això els musulmans i els jueus practicants de la medicina lluitaren per deslliurar-se —amb la complicitat reial— de tots els signes difamatoris inherents a la seua condició religiosa, segons les lleis de la Corona d’Aragó. Però això no acabava ací. Calia aconseguir que tots aquests beneficis tingueren una perdurabilitat, açò és, la transmissió del privilegi a la família, perquè aquesta es fera creditora del reconeixement. A partir d’aquest poder assolit, ja fóra amb la magnanimitat i la generositat del rei, o bé amb el propi esforç durant la residència fixada en un municipi al llarg de dècades, alguns metges —em referesc exclusivament a aquells que ocupaven els llocs més rellevants en la medicina, i que tenien grau universitari—, exercien un autèntic influx i domini, és a dir, esdevenien un punt de referència en les comunitats i, sovint també en un radi comarcal, i a ells acudien familiars més o menys pròxims i també amics i coneguts, a sol·licitar favors, llocs de responsabilitat per als seus fills, que el metge obtenia del monarca o d’algun altre personatge rellevant. Així aquests individus esdevenien un graó en l’engranatge social entre els sectors més influents de la societat i la classe mitjana o, fins i tot, gent més humil.

La possessió d’armes és una realitat ben visible i la violència un fenomen que no resulta aïllat en el marc d’anàlisi proposat. Les consideracions a propòsit de la naturalesa d’aquests fets són diversos. Els principals actors dins el grup estudiat són els barbers i els apotecaris. En primer lloc la participació en l’exèrcit en determinats episodis bèl·lics tant com a practicant d’un ofici mèdic, o bé com a soldat, suposa una font d’ingressos gens menyspreable si considerem la importància del botí. Però la clau de volta de gran part dels enfrontaments localitzats a la documentació són les bandositats. Els oficis es posaran sovint al

costat de partits patricis buscant un lloc en el poder polític del qual estan marginats. Aquests grups armats esdevindran una de les xarxes d'engranatge social i condemnaran algunes famílies a la ruïna i la destrucció. En un altre context, el de les comunitats jueves i sarraïnes, la violència s'extrema. Les tensions internes i els enfrontaments, acaben sovint en ferits i morts. Assolir-hi el prestigi i el poder polític resulten en aquest context molt cars. En altres casos el recurs a les armes i a la violència és qüestió de pura supervivència; la situació els empeny irremeiablement cap a la delinqüència. Hi ha que en canvi no ho pot evitar, el seu propi temperament, la seua complexió colèrica, en paraules de l'època, el conduiria a una vida de bregues i passeigs per les sales de justícia de totes les ciutats que trepitjava.

PART II
Ofici, rendisme i especulació mercantil.
Participació en les activitats econòmiques
(creditícies, agropecuàries, artesanals i comercials)
dels professionals de la medicina

CAPÍTOL III

Més enllà de la medicina

Cert l'art de medicina e cirurgia no stiga menys en pràctiques hàüdes de sol[em]ples físichs e cirurgians en les dites arts aprovats que en especulació d'aquells que han per art, de que s'és seguit que moltes persones que no havien praticades per estudi les dites arts sinó per sola pràctica de aprovades persones en les arts damunt dites, fahien e fan axi bones e aprovades cures e per fetes com fahien alcunes que han pres los dits graus per assiduhitat de studi. E les dites coses haïam vistes no solament en la ciutat e regne de València, mas en Barcelona e en Saragoça e en moltes altres parts.

Maria López, reina de la Corona d'Aragó, amb motiu de la concessió de llicència per exercir la medicina a Maria Sánchez (ACA, C, reg. 2340, f. 29; 1404, nov. 25)

... iam scitis non ambigitus, quod inter utilissimas artes quas ad sustentandam humane fragilitatis indigenciam, divina tribuit providencia nulla prestare videtur aliquid simile quam potest auxiliaris medicina conferre. Ipsa enim, morbo periclitantibus materna gracia semper assistit contra dolores pro nostra inbecilitatis conflagint, ibi nos vicitur sublevare ubi nulle divitie posunt nullaque valent dignitas subvenire se sicut nostris auribus est deductum.

Violant de Bar, reina de la Corona d'Aragó, amb motiu de l'encàrrec al mestre en medicina Pere de Torrelles, d'examinar a tots aquells que practiquen la medicina al Regne d'Aragó sense títol (ACA, C, reg. 2050, ff. 177v-178; 1394, des. 7)

Tres condicions són de persones: qui de rriquea tornats a pobrea se fan metges o horats o alquimiyres.

Llibre de Tres.

Durant la Baixa Edat Mitjana un bon nombre d'activitats de caràcter artesanal eren concentrades freqüentment en les mans de la mateixa persona i, a més a més, el productor actuava també com a comerciant del seu propi producte, això malgrat el creixent procés de descentralització i fragmentació de les tasques

productives, palesat en la multiplicació de la cadena d'oficis interrelacionats que anirien desgranant-se en el decurs del temps. L'exemple més extrem ens el proporcionaria la dinàmica indústria tèxtil desenvolupada a l'època tardomedieval. Fet i fet, l'afinitat entre molts oficis resultava evident i també la manca de límits clarament establerts entre les activitats realitzades. En el cas dels practicants de la medicina els perfils i els límits de les seues activitats havien quedat fixats molt clarament amb el nou model de medicina i de sanador, almenys en el nivell teòric, però en la pràctica les coses no eren tan senzilles.

Hi hagué doncs, un programa "ideal" que marcà una tendència a voler circumscriure la pràctica mèdica a tres nivells física, cirurgia i apotecaria, i que es va plasmar per exemple en els furs de València de l'any 1330. Es tractava d'una vella divisió del treball fonamental dins la mentalitat escolàstica que separava l'art intel·lectual, basat en l'estudi, del treball manual, propi de les arts mecàniques. Tanmateix, l'adveniment a les acaballes del segle XII i els anys inicials del XIII del mètode racional d'indagació i el coneixement raonat de les realitats materials, portà al convenciment de la bondat d'aquest món material i a la dignitat del treball manual. De fet, el món medieval aparegué com l'escenari on l'home europeu aprenia lentament a considerar-se *homo faber*, amb vocació de transformar la terra i el que ella oferia i transformar-la amb l'enginy. Els pensadors de la tardor de l'Edat Mitjana (segles XII, XIII i XIV) posaren gran interès per integrar les arts i el valor de la tècnica com a categoria del coneixement.¹ S'ultrapassava així l'esquema altmedieval del *Trivium* i del *Quadrivium* i altres disciplines, com era el cas de la medicina, prenia la categoria de *scientia* i s'integraven en el conjunt de les arts liberals. Des d'aleshores aquell qui volguera exercir la medicina havia d'assolir uns coneixements sobre la constitució de la matèria i del cosmos en general, que li permetera respondre de forma satisfactòria a les preguntes bàsiques sobre les causes dels processos naturals com aquells que originaven la salut i la malaltia. Aquests coneixements foren proporcionats pel galenisme renovat durant el segle XIII. Amb aquest paradigma, que s'havia nodrit plenament d'aristotelisme, es podia diagnosticar les malalties, és a dir, conèixer les seues causes, i oferir un tractament, bàsicament perquè com a pas previ ajudava a comprendre els elements que constituïen el cos. Cal recordar que assolir aquests coneixements assistint als Estudis Generals només fou possible a uns pocs, i que la majoria aprofitaren la penetració profunda en la societat d'aquest context teòric per fer-ne ús i transmetre'l als seus aprenents (els formats pel sistema obert). Aquest últim procés fou propi del món de la menescalia, on els coneixements bàsics del galenisme s'aplicaren al cos animal.²

En realitat aquesta jerarquia en el món de la medicina vingué lligada al creixent procés de divisió del treball dins l'època ja esmentat i producte també de la voluntat dels físics de protegir el seu lloc

---

¹ Reflexions importants sobre el tema poden trobar-se en Luis GARCÍA BALLESTER, "Naturaleza y ciencia en la Castilla del siglo XIII. Los orígenes de una tradición: los *Studia* franciscano y dominico de Santiago de Compostela (1222-1230)", *Arbor*, CLIII (1996), pp. 69-125.

² Amb tot, recordem, que els menescals no tingueren en tota l'Edat Mitjana cap institució educativa que els oferira un marc teòric científic sobre el qual es basara la seua pràctica.

privilegiat dins el competitiu mercat de la pràctica mèdica, i consagrat pel filtre de l'examinació i l'expedició de llicències obligatòries per als practicants acceptats per les autoritats. Però a la vegada hi havia una realitat condicionada per molts altres factors que dotava d'unes peculiaritats molt especials aquest sistema: socioreligiosos (la presència de minories religioses), estructurals (el marc de la societat feudal i les relacions que la caracteritzen), socials (el desenvolupament de les ciutats i del món urbà en general), econòmics (la difusió del mercat), sociològics i de valors (la nova valoració de la tècnica i de la salut), el trencament d'un rígid estamentalisme (els tres ordres altmedievals), dependència del medi (guerres, malalties catastròfiques, crisis de subsistència i manca d'higiene). En conseqüència cal atendre a tots aquests fenòmens per interpretar acuradament la realitat.

Com s'ha pogut comprovar a la Corona d'Aragó, en realitat ni aquesta delimitació de les tasques era real ni tampoc que s'acompliren les legislacions sobre qui havia d'exercir la medicina i qui ho tenia prohibit.³ De fet la ambigüitat fou l'actitud més habitual entre les autoritats, tan bon punt proclius a condemnar els guaridors no examinats i, per tant, sense el permís preceptiu per practicar, com a lliurar llicències sense cap reserva i fer ús de metges i sanadors de les tres religions, molt pròxims a activitats curatives de caràcter màgic condemnades per l'església. En realitat, l'oficialitat i l'intrusisme del practicant no importava quan la malaltia era greu i fallava la medicina oficial i, llavors, s'atenia únicament a la fama del guaridor o guaridora per permetre la seua actuació. Fins i tot, també es podia donar el cas que algú amb una professió tan distant de la medicina com el notariat poguera convertir-se, sobretot en circumstàncies excepcionals, en metge.⁴ Practicar sense llicència continuaria sent freqüent sobretot entre les dones i entre homes i dones de les minories religioses, malgrat la pressió cultural, professional i legal contra els sanadors tradicionals i els exponents de la medicina màgica, altament perseguida per l'església. Malgrat tot, no hi hagué una erosió d'aquest tipus de pràctica i menys encara en les comunitats rurals. Al capdavant, la divisió tripartida de la professió mèdica no fou més que un somni utòpic. Cada comunitat, ja fóra una ciutat o una simple parròquia rural, contractava els sanadors, tractant de buscar els millors i de major reputació. Però,

---

³ Era molt freqüent que el mateix físic o cirurgià elaborara ell mateix els medicaments o que l'apotecari actuara com a metge. Això era també freqüent al món anglosaxó sobretot en el cas dels cirurgians que comptaven amb tot el necessari per preparar medicaments (Leslie G. MATTHEWS, *The royal apothecaries*, p. 2). He pogut localitzar algunes llicències concedides a apotecaris per exercir la medicina. Concretament Guillem Canet, rebia llicència per exercir el 23 de gener de 1356 (ACA, C, reg. 683, f. 99v-100). El document es troba transcrit en Amada LÓPEZ DE MENESES, *Documentos culturales*, pp. 695-696. Bartolí Morai, apotecari de Cervera, rebé llicència per exercir l'art de física i de cirurgia el 9 de juny de 1369 (ACA, C, reg. 1678, ff. 13r-v); Antoni Punyet, apotecari de Morella, rebia llicència per exercir la cirurgia l'11 de novembre de 1374 (ACA, C, reg. 1654, f. 22); El consell de Castelló va encarregar l'apotecari Pere Morades que tractara els pobres i els malalts de l'hospital, davant la manca de personal assistencial (Luis GARCÍA BALLESTER, Michael McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, p. 21).

⁴ Vegeu al respecte el punt III (*The social implications of the Furs of 1329*) de Luis GARCIA BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, pp. 19-32. Sobre els notaris practicants de la medicina vegeu el cas del notari de Morella Doménech Joan, el qual exercia la medicina *non tantum causa lucri sed amabiliter consulendo*, i que fou disculpat de qualsevol acusació que poguera fer-se-li acudint als furs (ACA, C, reg. 906, ff. 59r-v; 1361 oct. 20). A Tarragona el notari Francesc Conill s'intitulava metge a la coberta dels seus protocols (AAT, Francesc Conill, "*Liber Notularum*", n. 11, c. 4, 1387-88). Casos com aquests també foren localitzats a Gènova per Laura BALLESTO, *Medici e farmaci scongiuri ed incastesimi. Dieta e gastronomia nel medioevo genovese*, Gènova, 1986, p. 21.

juntament amb aquests actuaven una sèrie de dones i homes amb un talent especial amb formació purament empírica els quals podien ser emprats en qualsevol moment.

Això sí, la preeminència que havien tingut els religiosos en la pràctica de la medicina durant l'Alta Edat Mitjana s'havia esvaït. L'Europa baixmedieval, salvada l'excepció fonamentalment d'Anglaterra — encara mancada però d'estudis per al segle XIV—, era un continent de sanadors laics, i el nostre cas ho corrobora.⁵ En els anys que abraça aquesta recerca a penes s'ha pogut trobar la participació testimonial d'algun clergue. Els pocs localitzats solen ser individus que tenen un títol universitari, encara que no es descarta la presència de clergues que han après el seu ofici pel sistema obert, com ara el d'apotecari o menescal.⁶ La complexitat fou molt més gran del que moltes vegades apunten les fonts.⁷ Ara bé, l'èxit i la divulgació assolida indiscutiblement pel nou model de medicina al llarg del Tres-cents, consolidà el model esmentat com un ideal i tots aquells que hi volgueren entrar com a practicants habituals, amb un procés formatiu concret, ja fóra pel sistema obert o, en el cas d'uns pocs privilegiats, mitjançant l'Estudi General, s'hagueren d'acoblar a les exigències de control establertes per l'autoritat reial i municipal. Entrar en la dinàmica oficial d'aquest model era fer-se partícip del prestigi que gaudia la professió i les seues grans potencialitats de promoció social, política i econòmica.

Estudis recents arreu d'Europa, i molt especialment en l'àmbit de la Corona d'Aragó, han posat de manifest que el debat entorn de la professionalització ha enfosquit molts aspectes del que va ser realment la naturalesa de la pràctica i dels practicants de la medicina medieval. La idealització de l'activitat mèdica d'aquells que practicaven l'ofici de curar per banda d'una historiografia que abordà la professió mèdica de l'Antic Règim, especialment en el món anglosaxó, denunciada per Margaret Pelling, no pot fer-nos oblidar les implicacions que l'activitat dels practicants de la medicina tingueren més enllà de la medicina i de l'estricta activitat assistencial i íntimament vinculada a la seua condició de metges i sanadors. Com a professió allunyada del món artesanal i comercial propis de l'època, es negava a acceptar l'entesa persistent i les connexions entre la medicina i d'altres activitats econòmiques i socials, i això per l'absència d'un tractament per part de la historiografia tradicional que no ha dedicat ni un sol treball a abordar les

---

⁵ Les transformacions de la medicina i els seus practicants entre l'Alta i la Baixa Edat Mitjana han estat analitzats en Comelius O'BOYLE, "Surgical texts and social contexts: physicians and surgeons in Paris c. 1270 to 1430", en Luis GARCIA BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM (eds.), *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 156-185.

⁶ D'Arnau Ginés, *bacallarius in artibus et fisica*, es diu que era *presbiter* beneficiat a Santa Maria del Real de Perpinyà (ACA, C, reg. 790, f. 56v; 1376, des. 20); de l'apotecari de Manresa Antoni d'Alsamora es diu que era clergue tonsurat (*Ibid.*, reg. 721, f. 51; 1364, oct. 8); Pere Boixó, *menescallus ac clericus ut dicitur tonsuratus*, de Cervera (*Ibid.*, reg. 1215, ff. 142v-143; 1367, feb. 22); però encara vers 1385 l'infant Joan nomenava capellà i domèstic seu Sanç Dessoler, *rectorem ecclesie de Castellens, òcesi llerdense, bacallarium in artibus et magistrum in medicina* (*Ibid.*, reg. 1690, 123v-124; 1385, març 9); Fra Pere Carrasquer, *bacallarii in artibus et in medicina*, monjo de Santes Creus, intervé com un dels representants del monestir en la qüestió de la compra de la jurisdicció del lloc de Conesa (*Ibid.*, *Pergamins de la Cancelleria*, c. 300, n. 3242).

⁷ Margaret PELLING i Charles WEBSTER, "Medical practitioners", en Charles WEBSTER (ed.), *Health, medicine and mortality in the sixteenth century*, Cambridge, 1979, pp. 165-235.

connexions entre l'activitat assistencial dels metges i les seues altres activitats econòmiques i socials. La medicina i els metges no foren ni una tasca —la primera— limitada tan sols a l'acció de guarir malalts, prevenir i mantenir o tenir cura de la salut, ni el metge deixà d'implicar-se en la vida social més enllà de la medicina, tot utilitzant la seua activitat o ofici com a plataforma de llançament d'altres activitats comercials o de promoció social. Això va ocultar una gran part de l'activitat mèdica i els seus practicants, definint aquest període ple d'enfrontaments, estretament vinculats al control centralitzat i, al mateix temps, rígidament estratificat entorn de la divisió tripartida de la medicina. Fet i fet, hem de reconèixer que resulta poc apropiat aplicar a èpoques anteriors els criteris de professió desenvolupats a partir del segle XIX. Aquests criteris considerats tradicionalment són: especialització i educació avançada; un codi ètic de conducta; examinació i lliurament de llicències als competents; alta consideració i prestigi social en comparació amb les tasques manuals; monopolització del mercat de serveis; considerable autonomia en la direcció dels afers professionals.⁸ Si bé en podem trobar ja la seua presència, no oblidem que són conclusions a partir d'una anàlisi centrada a la primera meitat del segle XIX.

1. Els perfils incerts de la pràctica mèdica

Ben conegut és a hores d'ara el procés de vinculació a l'activitat mèdica dels barbers des de les primeres dècades del segle XIV, uns anys abans de la Pesta Negra.⁹ Tradicionalment els barbers, com el seu nom indica, treballaven únicament la vessant higiènica, amb llavat, tall i pentinat de cabell o rasurat de barbes. Però, amb el temps incorporaren al seu ofici l'exercici de la petites operacions de cirurgia i, sobretot, la flebotomia o sagnia terapèutica, acció molt habitual des del segle IX, que començarien a posar en pràctica per completar el que devien ser uns magres ingressos.¹⁰ Després resultarà impossible definir per quina de les dues ocupacions ingressaven majors guanys, perquè molt probablement els clients serien coincidents i, tot aprofitant la mateixa visita, farien ús dels distints serveis. Ben mirat, i tal i com era entesa la medicina a l'època medieval, el barber tenia una professió que contribuïa a mantenir la salut en quant que feia més higiènics els cabells, que devien estar infestats de polls, rentant-los i retallant-los, i rasurant les barbes dels

⁸ Sobre les aportacions esmentades vegeu Margaret PELLING, "Occupational diversity: barber-surgeons and the trades of Norwich, 1550-1640", *BHM*, 56 (1982), pp. 484-511. ÍDEM, "Medical practice in early Modern England: trade or profession?", en Wilfred PREST (ed.), *The professions in Early Modern England*, Londres, Nova York, Sidney, 1987, pp. 90-128. La mateixa crítica contra el concepte utilitzat per a etapes pretèrites ja va ser formulada també per José Me LÓPEZ PIÑERO en la seua *Ciencia y técnica en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, Barcelona, 1979.

⁹ Luis GARCÍA BALLESTER i Michael R. McVAUGH, "Nota sobre el control", pp. 73-88.

¹⁰ Aquesta opinió es pot trobar en Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 40. Juntament amb les activitats esmentades l'autor cita algunes altres com les de tragner, venedor de ferro o, fins i tot, tintorer. Sobre les activitats mèdiques i en especial sobre la pràctica de la flebotomia vegeu Luis GARCÍA BALLESTER i Michael R. McVAUGH, "Nota sobre el control", pp. 78 i 79. E. A. HAMMOND ha destacat especialment l'activitat a temps parcial dels barbers en el cas anglés, però sense aportar dades concretes que corroboren aquesta opinió. "Incomes of medieval english doctors", *JHM*, XV (1960), pp. 154-169, especialment p. 167.

homes.¹¹ Juntament amb açò, la neteja de les dents i l'extracció de peces també va estar en mans dels barbers-cirurgians, però fonamentalment dels "queixalers". Així ho testimonien determinades eines inventariades en les cases d'aquests sanadors.¹² Que la reialesa estava ben preocupada per tenir cura de la seua dentadura ho palesa la documentació en diverses ocasions. El consum desmesurat que feien de sucre, la manca d'higiene bucal i altres factors, els devien causar més d'un dolorós trastorn, el qual també va deixar rastre a la documentació de la Cancelleria.¹³

De com es materialitzava aquesta activitat i la combinació amb la resta dels serveis que s'oferien en un obrador de barberia poc s'ha escrit. Els valencians i els catalans de l'època gòtica podien identificar ràpidament quan es trobaven davant una barberia. Aquests negocis tenien un element distintiu que els identificava clarament: la cortina. De fet a la facultat o el dret d'obrir una botiga d'aquestes característiques es coneixia com el dret de "tenir cortina". Aquest privilegi era concedit per l'autoritat municipal a canvi del pagament dels drets.¹⁴ Però a banda d'aquest element, els barbers utilitzaven altres sistemes publicitaris més agressius, com ara deixar ampolles plenes de sang en les finestres dels seus obradors fora de la cortina.¹⁵ Un estudi dels inventaris de béns d'aquests barbers ens posa de manifest que juntament als instruments per a la pràctica de la cirurgia, i en alguns casos dels llibres de cirurgia i medicina,¹⁶ hi havia tot un seguit d'elements

---

¹¹ Entre les tasques especificades per al barber reial en les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós figuren: "aquell lo cap nostre pinten e en temps degut lau con a nos serà vist expedient primerament fet tast" ("Del barber", Pròsper DE BOFARULL i MASCARÓ, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón (CODOIN)*, vol. V, p. 75).

Sobre la importància com a gest higiènic i de sociabilitat, del llevar-se mútuament els polls, vegeu Emmanuel LE ROY LADURIE, *Montaillou, aldea occitana de 1294 a 1324*, Madrid, 1988, pp. 199-200.

¹² Concretament Doméneq Alfons, barber de Vic, tenia entre el seu instrumental diverses eines per a l'extracció de peces dentals, així com "ferrets de scurar dents" (ACF, *Inventaris*, 1380-1387; 1380, des. 24).

¹³ Sobre els "queixalers" reials, les seues competències i altres dades sobre el tema vegeu José RAHOLA SASTRE, "Los 'caxales' o 'mestres caxales' del siglo XIV en Barcelona y en la corte real aragonesa", *Revista Española de Estomatología*, 10 (1962), pp. 228-246; ÍDEM, "Els odontòlegs dels segles XIV i XV a Barcelona", *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana (Barcelona, 1970)*, vol. I, Barcelona-Montpeller, 1970, pp. 293-300. Caldria cridar l'atenció sobre el fons d'aquesta literatura contaminat pel desig de trobar "precedents" medievals en l'activitat actual. Cal dir que a l'Edat Mitjana no es va donar un procés d'especialització en els termes en què actualment entenem el significat d'aquesta paraula.

¹⁴ Excepcionalment l'infant concedí a Ramon Vives barber de Vilafranca del Penedés, *quod, non obstante inibicione quacumque, possitis tenere cortinam et pelves ab opus vestri officii cum sine ipsa non posset comode exercere... et licenciam plenariam impartimur cum dominus Rex et nos de hiis et similibus veluti in Regalia nostra sistentibus ad libitum disponere debeamus*. Tanmateix, Vives va pledejar amb un veí que l'acusava dels perjudicis que li causava aquesta cortina i pel fet d'haver anat contra el costum de la ciutat quan el lloctinent del batle general li va concedir la cortina per un cens anual de 6 d. (ACA, C, reg. 1685, ff. 183v-184; 1385, oct. 5 i reg. 826, ff. 83r-v; 1382, juny 6).

¹⁵ Les prohibicions comencen a inicis del segle XIV a Barcelona i continuen trobant-se posteriorment. Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 126. Prohibicions semblants s'establiren a la mateixa època a la ciutat de Londres. Vegeu al respecte Carole RAWCLIFFE, *Medicine and society in later medieval England*, Sutton, 1995, p. 137.

¹⁶ Només en els casos amb un evident progrés social del barber s'ha pogut constatar la tinença de llibres de medicina, que devien estar en alguns casos traduïts al català. Cal remarcar que aquest ús del vulgar es constituí en pont intel·lectual que permeté unir el món acadèmic (expressat en llatí) i el dels pràctics no formats en els *Studia*, però que desitjaven absorbir les doctrines del galenisme, de gran prestigi social. És per això que bona part de les obres traduïdes al català pertanyeren al camp de la *medicina pràctica*. El tema ha estat abordat especialment per Lluís CIFUENTES en "Traduït de la ciència". Es devien tractar de petits manuscrits escrits sobre paper amb poc valor intrínsec, però de gran transcendència per a la pràctica mèdica. No ens ha d'estranyar que en una data primerenca, el 1330, a una petita vila valenciana, Alcoi, el draper Guillem Oliva tinguera en penyora "I libre de paper qui parla de medicines" que pertanyia al barber Pere Dalmau (AMAlcoi, II-1, 1330, f. 363; 1330, maig 31). Com més avance el segle i progresse

destinats a la neteja (cadires especials, bacins sostinguts en alt per trespeus, tovalloles, roba) i afaitat (“raure”) de barbes i tall (“adobar”) de cabells (pintes, tisores, “raors”, miralls, etc.) i robes pròpies de la indumentària de l’ofici com el “mandil” o “manil” de barber. Aquesta mena de davantal sembla que va assolir una gran acceptació en l’època i molts individus que necessitaven protegir-se d’alguna manera la roba mentre treballaven, en feren ús. A tots aquests acompanyaven sempre instruments per a l’esmolat de l’instrumental (pedres d’esmolar). No fou estrany durant tot el segle que els barbers formaren societats en les que es contemplaven ambdues vessants: la mèdica i la higiènica.¹⁷

L’obrador de barberia es constituí en un espai propi de sociabilitat masculina on segurament es desenvolupà una vessant lúdica i sociològica que s’ha de tenir molt present, perquè complementa el perfil socio-professional que s’ha considerat tradicional dels barbers-cirurgians fins ben entrat el segle present. Crec que en aquest sentit, les propostes fetes per al cas anglés per Margaret Pelling resulten força suggeridores. És possible que, sobretot a les grans ciutats, l’obrador de barberia esdevinguera un lloc on s’oferia, a banda dels serveis habituals, beguda, joc, música i conversa, fets que donen peu a aquesta autora a explicar el perquè s’insistia tant en les prohibicions de no obrir les barberies els diumenges.¹⁸ Aquesta mateixa prohibició pot trobar-se habitualment a Barcelona des de principi del Tres-cents, malgrat que no tenim dades que puguin assimilar-la al cas anglés.¹⁹ Aquesta vessant analitzada per M. Pelling sembla insinuar-se en el cas del barber-cirurgià barceloní Lleonís Mestre, tot i que la notícia és uns anys posterior a la nostra cronologia.²⁰ Aquest barceloní devia pertànyer al sector més acabat d’entre els barbers, a tenor del que indica el seu inventari de béns. Sabem que en el seu obrador treballaven ell, el seu esclau Jordi, un tal Joan i Salvador Garriga, amb els quals compartia els beneficis. A l’obrador hi havia sis cadires per a la pràctica de l’ofici i també dos bancs, la qual cosa palesa que allí podien atendre’s diversos clients a la vegada, malgrat que és probable que alguns hagueren d’esperar. Ultra les converses que devien sostenir els qui esperaven el torn, podem intuir que els elements destinats al joc (“I. taulell de fust de noguer migenser,

---

l’educació lletrada del barber es farà més evident la necessitat de posseir els textos bàsics de cirurgia. A l’inici del XV Pere Sant, barber de Barcelona, havia ordenat a l’escrivà barceloní Bernat Monelles, la còpia de l’*Ars Chirurgie* de Gui de Chauliac per a un altre barber anomenat Bernat Soler. Tanmateix, el copista en va fer un altra sense permís previ per a un altre barber Francesc Riba (Transcrit en Josep HERNANDO i DELGADO, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, vol. II, Barcelona, 1995, § 449, datat el 29.1-1400). El document palesa a bastament l’interés del sector dels barbers per comptar amb una obra de caràcter eminentment pràctic, si bé és ben significatiu que l’obra no estiga traduïda.

¹⁷ Els barbers manresans Pere de Comalba i el seu fill Tomàs, formaren una societat amb Ferrer de Comalba *super officio barberie et arte chirurgie*. Els guanys a repartir serien tant per “raure o adobar com per segnar com per ofici de cirurgia” (AHPM, “Llibre particular de la família Comalba”, 1373-1434; 1389, oct. 9).

¹⁸ Margaret PELLING, “Occupational diversity”, p. 506, explica que a l’època moderna a Norwich —una ciutat força dinàmica— els barbers-cirurgians optaren per emprar diferents elements per atraure clientela als seus obradors. Aquest pretés ambient no ens és possible de justificar directament per a la Corona d’Aragó. Els inventaris de béns coneguts de barbers i cirurgians són escassos i a més pertanyen normalment a membres humils de la professió, fet que no permet indagar aquest aspecte.

¹⁹ Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 126.

²⁰ Totes les dades sobre aquest les he preses de Joseph M^o ROCA, “Un cirurgià barcelonès”, pp. 145-161.

de la una part apta a jugar eschacs e de la altra a marro” i “.I. capsa de riscla, en que havia .I. joch de scachs sotils”) que apareixen inventariats a l’obrador, estigueren destinats a fer més lleu el temps d’espera. La hipòtesi és encara més suggeridora si atenem que aquests obradors solen ubicar-se en molts casos en les places de les viles, llocs de contacte i sociabilitat per excel·lència. L’existència de barberies, amb diferències notables en la concurrència de clients entre unes i altres, ens condueix a pensar sobre la importància de la moda i el prestigi obtingut per un barber dins el món burgès cada vegada més frívol i interessat per la imatge personal.²¹

Més complicat resulta esbrinar detalls sobre la possible audició musical dins les barberies. No obstant, tenim constància de l’afecció entre els barbers a practicar el cant i tocar instruments. Cal recordar el cas ja citat del barber Goçalbo que va protagonitzar un episodi en la revolta de la Unió a València. Al so del seu cant hagueren de dançar el Cerimoniós i la seua novella jove esposa. Una altra pista, en aquest sentit, ens la forneix el conegut escriptor Jaume Roig en un passatge del *Llibre de les dones e de consells*:

“o si ta afaytes,
ser bon barber,
cantant cançons
ballant als sons
de les tisores
tots jorns dos hores
prou guanyaràs”.²²

Capital il·luminada procedent d’una còpia de les acaballes del XIII del Llibre de Sanitat d’Aldobrandino de Siena. Palesa el poder de la música per a restaurar els esperits i superar la malenconia. Es tracta de la ben coneguda història bíblica de David, el músic, i el rei Saül, qui mostra un clar rostre sumit en la depressió.

Font: Carole RAWCLIFFE, *Medicine and society*, p. 39.

Sabem, també del cas d’un jove barber valencià que tocava una arpa en un ball, durant unes festes celebrades a la ciutat.²³ Hem de tenir ben present la importància atribuïda a la música dins la terapèutica

²¹ Joan RUIZ i CALONJA ha fet un recull de textos literaris que posen de manifest el gust cada vegada més desenvolupat, tant per part d’homes com de dones, pel maquillatge, la cura en el vestit, el pentinat i la manicura (*Retaula de la vida medieval. Textos catalans coetanis*, Barcelona, 1990, pp. 203-213).

²² Jaume ROIG, *Espill o Llibre de les dones*, a cura de Marina GUSTÀ, Barcelona, 1998, p. 36. La dada ens informa no solament sobre la vinculació dels barbers amb el cant, la dansa i la música, sinó també amb les possibilitats d’obtenir bons ingressos amb la pràctica de l’ofici.

²³ ARV, *Justícia Criminal*, n. 49 (1399, juny 3).

mèdica, i que, per tant, podria existir una justificació mèdica al fet de fer-ne ús en l'espai dedicat a l'ofici. Efectivament Arnau de Vilanova en el seu "Regiment de sanitat" va parlar en dos moments dels beneficis de la música: aquells que hagueren menjat tempradament haurien d'anar al llit sentint coses plaents, "axí con són istòries de sans e de reys, e encare estrumentz de música". Més endavant parlava "Del profit de tenir alegra", i és així que el paper de la música com animador de l'esperit s'arribà a considerar com una part més de l'alleujament del malalt.²⁴ Un exemple ens el proporcionen les despeses ocasionades durant la malaltia del castlà Ramon Pasqual, al castell de Benavarre, d'Osca. En un dels punts diu: "Ítem, puyaren de la vila en Felip Boyll, Berenguer Barils, en Sagarra e Ramon Mir, Pere Mercer e altres de la vila, e sonaren laüt e rabeu e guitarra, e féu-los donar vi, que costà... XII diners".²⁵ La dada resulta de gran importància perquè manifesta la connexió entre el camp doctrinal basat en el sistema mèdic vigent en l'època, el galenisme, i la posada en pràctica dels seus principis. El concepte d'*utilitas* estigué estretament lligat a la justificació de la presència del metge en la societat, en demostrar l'eficàcia del seu coneixement a través de la pràctica. El metge es va convertir segons l'expressió de Tomàs d'Aquino —posada de relleu i interpretada per Garcia Ballester— en l'*artifex factivus sanitatis*.²⁶ Així s'ultrapassava l'especulació proporcionada per la filosofia natural aristotèlica, que havia permès encimvellar la medicina al grau d'*scientia*, en justificar l'actuació mèdica a través de proporcionar-li com objectiu fonamental la salut del cos humà. Efectivament, un dels conceptes claus del galenisme foren les "sis coses no naturals", que serviren per explicar les causes de les patologies i proporcionaren al metge els instruments per intervenir-hi, ja que el seu control era necessari per a la preservació de la salut. Aquestes sis coses, que s'anomenen no naturals perquè són externes al cos, actuaven sobre l'organisme alterant el balanç de les qualitats dels humors, components interns bàsics del cos. Una d'aquestes coses, la sisena, sobre la qual es va fixar Galè especialment, eren les passions o els accidents de l'ànima, on l'activitat intel·lectual tenia gran importància.²⁷ Ací és on cal inserir el nostre cas estudiat; Ramon Pasqual rebé les atencions d'uns músics per prescripció del seu metge, mestre Vidal, que volgué

²⁴ "E, per tal, aquels qui an a tenir moltes cures e molts afaenamentz deuen-se tener alegres, e deuen entendre en onetsz solaçes per tal que la ànima sia a les sues obres pus poderosa e ls esperitz sien recreats". Arnau de VILANOVA, *Regiment de Sanitat a Jaume II* (Versió de Berenguer Sarriera), en *Obres Catalanes*, vol II: *Escrits mèdics*, a cura de Miquel BATLLORI, Barcelona, 1947, pp. 126 i 133. Tot seguint les teories desenvolupades a l'Edat Mitjana sobre el fet musical, cada ritme té un efecte sobre la psicologia de l'individu. Boeci va aclarir la raó d'aquests fenòmens en termes proporcionals: "l'ànima i el cos de l'home estan subjectes a les mateixes lleis que regulen els fenòmens musicals, i aquestes mateixes proporcions es troben en l'harmonia del cosmos, de tal manera que microcosmos i macrocosmos apareixen lligats per un nus únic, per un mòdul matemàtic i estètic alhora. L'home ha estat conformat a la mesura del món i troba delectança en qualsevol manifestació d'aquesta semblança" (Umberto ECO, *Art i bellesa en l'estètica medieval*, Barcelona, 1987, p. 57).

²⁵ ARV, *Mestre Racional*, vol. 9.620 (1375, juny 23). Agraesc la notícia a la gentilesa de Juan V. GARCÍA MARSILLA. El document es troba transcrit en l'apèndix de la seua tesi de llicenciatura *Los sistemas alimentarios en la sociedad bajomedieval. El modelo de la ciudad de Valencia*, Universitat de València, 1992, § 5.

²⁶ Luis GARCÍA BALLESTER, "*Artifex factivus sanitatis*", p. 145.

²⁷ Vegeu sobre el tema Luis GARCIA BALLESTER, "On the origin of the 'six non-natural things' in Galen", en J. KOLLESCH; D. NICKEL (eds.), *Galen und das hellenistische Erbe*, Stuttgart, 1993, pp. 105-115.

compensar el seu estat d'ànim en els moments depressius que li pogué causar la malaltia.²⁸ I en aquest punt també és on crec que podem trobar una explicació mèdica a aquestes activitats desenvolupades en les barberies. Efectivament, Arnau de Vilanova ens ofereix la raó en la seua obra *Parabola medicationis* on indica la pràctica de la sagnia ha de disposar l'ànim del pacient procurant-li goig i alegria que confortaren el seu cor i corroboraren les seues forces, evitant-li la tristesa, la ira i l'abatiment, les passions que més calia bandejar per part d'aquell qui volguera mantenir la salut. No hi ha dubte que uns serveis com els indicats preparaven l'ànim del pacient convenientment.²⁹ Tot plegat es troba en estreta consonància amb l'evolució dels estudis efectuats sobre la música a la Baixa Edat Mitjana. L'assumpció de les teories aristotèliques per damunt del platonisme altmedieval conduirà al reconeixement de la *delectatio*, com a fi últim de la música. Es defugiran progressivament les concepcions musicals purament teòriques basades en Boeci i s'estudiarà, com en el cas del tractadista flamenc de la segona meitat del Quatre-cents Tíctoris, les utilitats i efectes de la música, entre les quals figurarà: *Tristiam depellere.../ Homines laetificare./ Aegrotos sanare.*³⁰

El grup dels menescals il·lustra igualment aquesta varietat d'activitats que es desprenien del seu ofici amb l'ensinistrament, l'enfrenament, el posar ferradures i la cura de la salut dels equins. Les dificultats per separar oficis com el de ferrer i menescal no són poques. Les seues competències es confongueren durant tota la Baixa Edat Mitjana perquè ambdós tan bon punt ferraven equins com els guarien de les seues malalties. Efectivament, l'origen de la menescalia es troba en els ferradors que, proveïts d'un bagatge mèdic producte de l'empirisme, acabarien per especialitzar-se cada vegada més en la cura dels equins, fins esdevenir professionals de gran consideració entre determinats sectors de la societat.³¹ La legislació reial aclareix una mica les missions d'aquests professionals. Segons les *Ordinacions* del Cerimoniós, el menescal formava part de la munió de persones que, sota l'alta direcció del cavallerís, s'ocupaven de tenir cura o "pensar" dels cavalls i dels estables reials, del condicionament, l'alimentació o el tractament de les bèsties malaltes o "afollades". A més a més, un estudi detallat de la documentació reial permet destacar que a les obligacions de

---

²⁸ En realitat el document en qüestió mereixeria una atenció molt més detallada, perquè la música és solament un exemple de l'aplicació terapèutica basada en els principis mèdics del galenisme. Bé podem pensar que Ramon fóra ja un home vell a tenor de les pistes que ens dona la comptabilitat. En primer lloc, la "primera cosa no natural" es tingué en compte a través de la modificació de la dieta prescrita. Així sembla indicar-ho l'abundància de vi adquirit continuament per al malalt i els seus visitants, a banda de gallines, pollastres i ous que li eren donats per la nit en brous. Eren tots ells aliments indicats als règims de sanitat com a molt convenients en situació de malaltia, però especialment aplicables a la dieta dels vells (Vegeu la introducció de Pedro GIL SOTRES al *Regimen Sanitatis* d'Arnau de Vilanova pp. 383-384). Però especial cura es va posar en la "sisena cosa no natural", ja que, a més de l'esmentada actuació musical, s'afegiren continues visites al malalt, de personatges que es quedaven a menjar. La tristesa no era gens recomanable i per això era molt important la companyia, rodejar-se de coneguts i amics i parlar de coses agradables (*Ibidem*, p. 352).

²⁹ Juan A. PANIAGUA, "La psicoterapia en las obras médicas de Arnau de Vilanova", recollit en *Studia Arnaldiana. Trabajos en torno a la obra médica de Arnau de Vilanova, c. 1240-1311*, Barcelona, 1994, pp. 425-437, especialment p. 429.

³⁰ Enrico FUBINI, *La estética musical desde la Antigüedad hasta el siglo XX*, Madrid, 1993, pp. 121-125.

³¹ Sobre aquest problema i la pràctica de la menescalia durant la baixa edat mitjana en general vegeu Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD i Lluís GARCIA BALLESTER, "Els menescals i l'art de la menescalia", pp. 77-78.

ferrar i guarir, s'afegien l'ensinistrament dels animals amb la doma i l'enfrenament.³² Que els menescals en tenien competència no hi ha dubte, perquè de totes aquestes matèries venien ben reblerts d'explicacions els tractats de menescalia de l'època.³³ Els membres de la família Bellví ens ofereixen diversos exemples. El Cerimoniós demanava a Pere Jordà que exigira al seu cavallerís un cavall que Faraig de Bellví li havia dit *enseyó el otro día... el qual dixo que sería bueno per a nós*.³⁴ Anys després Ovecar no domava directament els animals. Això sembla desprendre's del fet que tenia cedida una mula a un parent seu de Molina perquè la domara, mentre el menescal li enviava periòdicament la provisió de menjar oportuna. El fet és interessant d'altra banda perquè palesa com les ocupacions familiars presentaven nexes comuns, i especialment com la relació dels sarraïns amb el tracte del bestiar era molt freqüent.³⁵ El que sí va practicar Ovecar fou la fabricació de frens, sovint amb indicacions terapèutiques, i per això el tresorer reial li lliuraria 3 fl. per "I. fre ginet que feu fer a ops d'un ginet del dit Senyor", segons constava en l'albarà.³⁶ Però el cas dels Bellví no fou únic i altres menescals com el valencià Antoni de Vallespinosa també es dedicaren a domar equins.³⁷

Els apotecaris foren, tal vegada, els més dispersos en la seua naturalesa productiva (cera, confiteria...), mèdica (elaboració del medicament) i d'intercanvi (espècies, aliments, paper, matèries primeres...)³⁸ Però, ni tan sols el físic, moltes vegades, es limità a l'exercici de la medicina exclusivament. Una petita part es va dedicar a conrear la vessant més intel·lectual de l'ofici a través de l'escriptura i traducció de tractats³⁹ i la difusió del coneixement mèdic mitjançant l'ensenyament a l'Estudi General. Tal i com mostren les quantitats que copsaven els salaris, ben mirat hagués estat més profitós per ells haver-se

---

³² "La cura dels cavalls no tan solament està en vitalles aministradores ans encara en ferradures als peus delles posadores en malalties curadores e en sagnies faedores les quals totes coses se solen per los menescals espatxar. E axí ordenam que en nostra cort deja ésser persona alguna feel e sabent en les coses deús dites qui l'ofici de la menescalia exercesca e menescal sia nomenat... e deu obeyr als cavylerices après los majordòmens en aquelles coses que al ofici d'ell pertanyer se guarden..." (Pròsper de BOFARULL, *CODOIN*, v.5, pp. 47-48).

³³ Recentment s'ha estudiat el tractat de menescalia més important dels que es van redactar: el de Manuel Dies de Calataiud. Ací es poden trobar algunes notes sobre el contingut d'aquest i en general els tractats en matèria hipiàtrica de l'època (Lluís CIFUENTES i Carmel FERRAGUD, "El 'Libre de menescalia'", pp. 93-127).

³⁴ ACA, C, reg. 1228, f. 13 (1370, feb. 11).

³⁵ *Mandamos e comendamos a vos que fizissedes guardar en la ciutat de Daroca e en sus aldeas que d'aquellas partidas no sacassen pan encà las partidas de Castiella, dius pena de perder el dito pan e las bestias que lo levarian. E como hayamos entendido que les guardas a les quales vos haviades acomendado las sobreditas cosas en el anyo más cerca pasado priesssen un asna con fanega e media de cevada la qual asna e cevada Ovecar de Bellví, menescal nostro, enviava por a provisión de una muleta que un parent suyo le domava en Molina. E como no sea intención nostra que la dita asna ni cevada del dit Ovechar sea por aquesta razón confiscada e mayorment porque l dito Ovechar no era cierto del dito vedamiento...* (*Ibid.*, 1723, ff. 1v-2; 1377, maig 20).

³⁶ ACA, RP, n. 601, f. 56v (1383, oct.).

³⁷ "Nós trametem per lo feel cavalleriç nostre en Gilabert de Rexach al feel menescal nostre n'Antoni de Vallspinosa .I. cavall nostre per tal que aquell adob e endreç per manera que sia bo a nostra mà. Per ço, volem e a vosaltres manam, que dels diners que per la cort reebets e reebrets donets e liurets al dit Anthoni ço que lo dit cavall haurà mester, axí en provisió com en altres coses..." (ACA, C, reg. 1743, ff. 108v-109; 1376, set. 8).

³⁸ Les distintes ocupacions manuals i comercials dels apotecaris són abordades amb deteniment al capítol sisé.

³⁹ Sobre la literatura mèdica en llatí i en vulgar produïda i traduïda a la Corona d'Aragó vegeu Luis GARCÍA BALLESTER, *La medicina a la València medieval*, pp. 87-101; ÍDEM, "La medicina", pp. 633-642 i Lluís CIFUENTES, "Transllatar ciència".

dedicat a treballar per a membres notables de la societat o bé al servei del municipi, que podien pagar bastant més.⁴⁰ Com es justifica doncs, aquesta opció? Per a alguns escriure i ensenyar es va convertir en la clau per aconseguir en primer lloc una gran reputació i una nodrida i acabalada clientela, sobretot, quan deixaven la docència.⁴¹ Les mires, pel que feia a la tasca intel·lectual, no estaven posades en les repercussions directes del guany, sinó en el prestigi i l'atracció d'importants clientele a posteriori. Ara bé, no tot són diners i fama, ni abans ni ara, i cal també comptar amb factors com la pròpia exigència intel·lectual i els gustos de l'autor. Alguns, fins i tot, foren força coneguts per la seua literatura extramèdica. Aquest fou el cas de diversos metges jueus, com ara el conegut Rabí Ishaq ben Siset Perfet, savi en medicina i dret talmúdic, del qual es conserva una petita obra poètica, i el també cèlebre Maimó Gallipapa, metge i poeta lleidatà.⁴²

Altres físics, en no poques ocasions, acceptaren ser contractats per les autoritats municipals com a mestres d'escola.⁴³ I és que la nova valoració de la cultura lletrada per part de la societat i l'escàs nombre de batxillers i llicenciats en arts en el mercat per a cobrir la demanda social, es va constituir en un camí obert per als metges i una via més per aconseguir ingressos. A nombroses ciutats i viles, petites i grans, d'arreu de Catalunya i el País Valencià —Castelló de la Plana, Elx, Dénia, València, Morvedre, Barcelona, Cervera, Girona, Tortosa, Vilafranca del Penedès, La Bisbal— els graduats en arts i medicina assoliren un protagonisme directe o indirecte en la difusió de les lletres, i alguns municipis optaren per la via d'oferir-los contractes per a assistir la seua població, amb la condició que també es dedicaren a l'educació dels joves (vegeu el quadre 23).⁴⁴ Però no sempre fou el desig de lucre el que va moure aquests homes vers el camí de l'educació. Potser el seu convenciment de la importància que tenia l'ensenyament, la valoració del seu paper social com a difusor de cultura entre una gent la major part de la qual no tenia la capacitat econòmica ni la

---

⁴⁰ El salari que pagaven els paers de Lleida als professors de medicina era bastant inferior al dels docents en dret, així com la remuneració que rebien els professors dels alumnes de medicina. Pere Colom per llegir en l'art de medicina en l'Estudi lleidatà rebia 600 sj. l'any 1324, mentre que el 1330 Guillem d'Avinyó cobrava 400 s. per llegir en art de cirurgia (Michael R. McVAUGH i Luis GARCÍA BALLESTER, "Medical faculty at early fourteenth-century Lérida", *History of the Universities*, 8 (1989), pp. 1-25, especialment els documents 2 i 4 de l'apèndix). A la mateixa època el servei a algun noble o a algun consell municipal els hagués reportat semblants o superiors beneficis, tal i com es podrà comprovar en aquest mateix apartat. No en tenim gaire notícies sobre les quantitats que podia reportar la redacció per encàrrec d'un tractat mèdic.

⁴¹ Katherine PARK, *Doctors and medicine*, pp. 128-134. Aquest fou el cas d'alguns físics notables italians del Trescents com Taddeo Alderotti. Curiosament Villani, un dels biògrafs renaixentistes d'Alderotti, remarcava la vàlua moral i intel·lectual del metge que abandonava les grans recompenses econòmiques per concentrar-se en l'estudi. Però el metge reconeixia que es veié obligat a ajornar l'acabament d'un comentari per a acudir a una *lucrativa operatio* (Nancy G. SIRAISSI, "The physician's task: medical reputations in humanist collective biographies", en A. C. CROMBIE i Nancy SIRAISSI (eds.), *The rational arts of living* [=Smiths College studies in history, vol. L], Northampton/Massachusetts, 1987, pp. 105-133, concretament p. 120.

⁴² Eduard FELIU i MABRES i Jaume RIERA i SANS, *Poemes hebraics de jueus catalans*, Barcelona, 1976, pp. 151-165

⁴³ Així ho ha expressat José M^o CRUSELLES, *Escuela y sociedad*, pp. 87-88. Henri de Mondeville utilitzà l'escola com a font d'ingressos temporals davant els problemes econòmics que travessava: *oportet me scolas intrare et propter lucrum et victum omni die discurrere hinc et inde, quoniam sub sola Dei gratia parum crassa cum proprio labore manuum mearum mihi et toti familiae necessaria omnia subministro*. Citat en Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 521. La direcció d'escoles de gramàtica per banda dels metges lletrats és recollida al territori francès (Danielle JACQUART, *Le milieu medical en France du XIIIe au XVIe siècle*, Paris, 1981, p. 191).

⁴⁴ No sembla que això fóra habitual en el regne de Mallorca. Així ho deixa entendre l'estudi de Juan ROSSELLÓ LLITERAS, on no s'hi recull ni un sol cas de metge exercint de mestre d'escola ("Escuelas de gramática medievales", pp. 133-146).

necessitat d'aprendre lletres, va conduir a Berenguer Borràs, "metge e mestre en arts", a oferir-se al municipi de Castelló de la Plana per legir de gramàtica e de lògica als scolans en la dita vila frànchament, sens negun salari que no volia de la dita vila".⁴⁵ Potser ja es considerava suficientment pagat amb els quatre-cents sous que li lliurava el consell municipal pel seu contracte anual com a cirurgià? No és probable ja que els endarreriments del pagament eren habituals i la rendibilitat de l'ensenyament era escassa, com ha estat demostrat per José Mª Cruselles, i Castelló, una vila eminentment rural no n'era una excepció. Tanmateix, el cas és que a la capital de la Plana i els seus termes l'any 1409, Borràs i l'altre mestre, Arnau de Peralta, ensenyaren gramàtica i lògica per a tothom que ho desitjara, sense rebre cap honorari municipal, tot i que no se'n diu res del pagament dels alumnes, que segur que existiria. A més es repartiren les "aldees" a fet de no concórrer en l'ensenyament.

El cas de Cervera resulta especialment interessant per la quantitat de físics que es dedicaren a l'ensenyament de la gramàtica i la lògica de manera exclusiva o bé alternativament amb el seu ofici. De fet, una bona part dels mestres d'escola coneguts a l'època que ens ocupa ho foren.⁴⁶ Tres d'ells alternaren ambdues tasques però un, Berenguer Valentí, cobrava 40 fl.(800 s.) únicament per ensenyar, una xifra bastant elevada si atenem que per atendre les dues tasques s'havien percebut únicament 500 s. Tanmateix, el contracte de Valentí seria rescindit ateses les distintes queixes que d'ell tingueren els paers per no atendre l'escola com calia.

Totes aquestes activitats formaven, en definitiva, part del seu bagatge ocupacional més habitual, això sí, amb grans peculiaritats segons els casos, però que en essència començaven per configurar l'inici dels seus ingressos i la seua futura riquesa, a banda, és clar, dels béns heretats pel patrimoni familiar, quan existia, especialment en el cas de les famílies de metges i/o cirurgians que més endavant analitzaré.

---

⁴⁵ Francisco ROCA TRAVER, "El tono de vida en la Valencia Medieval", *BSCC*, LVIII (1982), pp. 2389-308, especialment Apèndix § 40, i continuació en *BSCC*, LIX (1983), pp. 1-81 (té un tiratge apart). Sobre els salaris que solien rebre els mestres dels estudiants vegeu al mateix Apèndix § 1, on Joan Ferrandis, també batxiller en arts i medicina ensenyava i feia de metge: "Ítem, encara és convengut entre nosaltres sobre los salaris que pendrets dels studians que és acostumat, ço és, dels que hoiran lògiqua XXVI sous; ítem, els doctrinals dos florins [22 s.]; ítem, los canonistes XI sous; ítem, los partistes XI sous. E que us paguen segons en el Studi de Leyda és acostumat, és a saber, la meytat a Santa Caterina e l'altra meytat a Nadal". Cal remarcar també aquesta darrera característica que fa esment al mimetisme del costum universitari.

⁴⁶ En aquesta vila trobem metges exercint com a mestres des de 1355 fins 1475. Ultra els esmentats en el quadre, cal posar de manifest la continuïtat del fenomen. Així per a la resta del Quatre-cents trobem: Joan Domínguez, mestre en arts i batxiller en medicina (1445); Lluís Serena, metge (1446,1447,1449,1452,1491); Lluís Mandoll, mestre en Sacra Pàgina i en arts i batxiller en medicina (1475).

QUADRE 25
METGES RELACIONATS AMB L'ENSENYAMENT⁴⁷

Metge	Escola regentada	Lloc	Anys	Remuneració
Domingo Rodrigo	ensenyament de gramàtica i pràctica de la medicina - anual	Castelló de la Plana	1379	200 s.
id.	id.	id.	1389	50 fl.
Joan Ferrandis, batxiller en arts i medicina	id.	id.	1382	15 fl.
Berenguer Banyeres, "metge e mestre en arts"	ensenyament de gramàtica i lògica	id.	1404	gratis
Guillem Miravet, batxiller en arts i medicina	ensenyament de gramàtica i lògica	Elx	1401	
Felip de Sant Naçari i Bartomeu de Montsó,	comissionats per a examinar els mestres de gramàtica que ensenyen a la localitat <i>medicis</i>	Morvedre		
Pere de Figuerola, batxiller en arts i medicina	regenta l'escola del Capítol	València	1359-1364	
Ramon Querol, mestre en arts i medicina	regia l'escola de gramàtica de la col·legiata de Sant Felu	Girona	1361-1369	
id.	fundà escola	Girona	1393	
Joan de Bonaventura, físic	ensenyament de gramàtica i lògica	La Bisbal	1381	
Arnaldus [...], cirurgicus et magister gramatica		Puigcerdà	1361	
Pere d'Isòvol, físic	"usant de son ofici de física e té escola"	Cervera	1355	500 s.
Bartomeu de Tresbéns	id.	id.	1371	
Berenguer Sabater, metge	id.	id.	1372, 1377	
Bernat Valentí, físic	"fisich e mestre de les escoles de la dita vila"	id.	1398, 1399, 1405, 1410, 1411, 1417	22 ll.(1399) 40 fl.(1405)
Pere Pau, magister in medicina	magister scholarium et medicinis	Vilafranca del Penedés	1394	800 s.

2. *Lucrativa operatio*: l'adquisició d'un salari en el món de la medicina

Com he dit, la principal via d'ingressos per als practicants de la medicina deuria ser la dels guanys obtinguts dels seus oficis, si més no en un principi, fins que arribara el moment de poder diversificar les inversions cap a altres camins externs al treball. La medicina havia patit des de l'antiguitat una disjuntiva entre el seu caràcter filantròpic i la necessitat d'uns estipendis del guaridor per sobreviure.⁴⁸ El triomf definitiu de la introducció del salari com a objectiu i expressió tangible de la relació del metge amb el malalt

⁴⁷ Totes les dades poden trobar-se en: Luis REVEST CORZO, *La enseñanza en Castellón de 1374 a 1400*, Castellón, 1930, pp. 42-44 i documents a l'apèndix (Domingo Rodrigo i Joan Ferrandis); Francisco ROCA TRAVER, "El tono de vida", § 40 (Berenguer Banyeres); José HINOJOSA MONTALVO, *Textos para la historia de Alicante. Historia Medieval*, Alacant, 1990, p. 456 (Guillem Miravet); Agustí DURAN i SANPERE i Frederic GÓMEZ GABERNET, "Las escuelas de gramática en Cervera", *BRABL*, XVII (1944), pp. 7-17; Josep M. MARQUÉS i PLANAGUMÀ, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la il·lustració", *ATCA*, 12 (1993), pp. 277-279 (Ramon Querol i Jordi de Bonaventura); José SANCHIS SIVERA, "La enseñanza en Valencia en la época foral", *BAH*, CIX (1937), pp. 7-80, especialment la p. 20 (Felip de Sant Naçari i Bartomeu de Montsó); AHCP, Joan Torrelles, "*Liber extraneorum*", 1361 (1361, gen. 14) (Arnau [...]). També esdevingué el mateix fenomen a Aragó. Sabem que a Terol era freqüent que el contracte per als metges comportara l'obligació de l'ensenyament (C.L. DE LA VEGA, "Un centro medieval de enseñanza: el Estudio de Artes de Teruel", *Teruel*, 51 (1974), pp. 95-114).

⁴⁸ Això que havia afectat la societat clàssica des dels temps d'Hipòcrates i Galè, es va traslladar a l'Islam, hereu i transmissor a Occident d'aquesta tradició (H.H. BIESTERFELDT, "Some opinions on the physician's remuneration in medieval Islam", *BHM*, 58 (1984), pp. 16-27).

no es materialitzà sinó amb la conjunció de tres factors: la reintroducció del Dret Romà a l'Europa medieval llatina, l'aportació del coneixement de la filosofia aristotèlica i la difusió del Nou Galè.⁴⁹ Tot plegat va permetre la relació contractual del metge, físic o cirurgià, i també, és clar, del barber i el menescal, amb el malalt (humà o bèstia) amb la finalitat de guarir la seua malaltia, o prevenir-la, mitjançant l'acció tècnica del contractat. Aquest benefici podia materialitzar-se en diners (amb distintes modalitats de cobrament) però també en espècie, bé de forma directa, amb blat, llenya, animals o proporcionant-li la casa, o bé indirectes amb l'exempció d'impostos i el pagament del trasllat cap al lloc on era contractat. La funció d'intercanvi de l'apotecari era molt més clara i no desenvoluparia la literatura del cas mèdic. En definitiva, com bé ha explicat Garcia Ballester, la medicina adaptà així l'activitat dels seus professionals als costums comercials dels grups burgesos que governaren les ciutats dels segles XIII i XIV. Com a conseqüència, la medicina esdevingué no solament una font de salut sinó també de riquesa per a aquells que la practicaren.

Tanmateix, l'homogeneïtat dels ingressos salarials va estar molt lluny de ser una realitat. Per poder establir una jerarquia econòmica i d'estatus dins els practicants de la medicina, cal fixar en primer lloc la naturalesa dels ingressos de cada grup. El prestigi, unit estretament amb la formació universitària i la religió que professava el sanador, tenien molt a veure amb les possibilitats d'aconseguir sous més o menys elevats. Els metges formats en l'Estudi General tenien tot l'avantatge per aconseguir substanciosos contractes, encara que no sempre eren ells els beneficiaris d'aquestes contractacions. En primer lloc, podien assolir un sou temporal, de caràcter variable segons el moment i el lloc, treballant per a les autoritats municipals i exercint una sèrie de tasques que podien ser molt diverses. El contracte més lucratiu era el d'assistència a la població del clos emmurallat, que podia fer-se extensiu també als llogarets de la rodalia que pertanyeren al l'entorn municipal; existia també la possibilitat d'exercir de "desospitador" en les causes judicials amb sang i de tenir cura dels empresonats i dels que patien algun tipus de pena (amputació); la intervenció com a examinador municipal d'aquells qui volien obtenir una llicència per exercir la medicina; en determinats indrets on el comerç d'esclaus era més desenvolupat s'imposà la figura del metge que taxava i valorava els captius que haurien de vendre's als mercats; finalment, tampoc no era gens menyspreable el treballar al servei d'un hospital.⁵⁰ Amb el temps no hi ha dubte que a aquestes comeses se n'afegiren d'altres a mesura que les

---

⁴⁹ Luis GARCÍA BALLESTER, "Medical ethics in transition in the latin medicine of the thirteenth and fourteenth centuries: new perspectives on the physician-patient relationship and the doctors's fee", Andrew WEAR, Johanna GEYER-KARDESCH i Roger FRENCH (ed.), *Doctors and ethics: the earlier historical setting of professional ethics*, Amsterdam/Atlanta, 1993, pp. 38-71, especialment les pp. 47-59.

⁵⁰ El treball més complet sobre el rol social jugat per la medicina fins a la Pesta Negra i, que en bona mesura pot fer-se extensible a la resta de l'Edat Mitjana i el Renaixement, és fins ara el de Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, pp. 190-241. Un complet estudi sobre el model local valencià en Luis GARCIA BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*. Amb tot hi ha la necessitat d'aprofundir en els matisos d'aquestes comeses desenvolupades pels metges, de gran pes en la vida política dels municipis. Per al cas italià amb un retrat de totes aquestes comeses vegeu Vivian NUTTON, "Continuity or rediscovery? The city physician in classical antiquity and medieval Italy", en Andrew W. RUSSELL (ed.), *The town and the state physician in Europe from the Middle Ages to the Enlightenment* (Wölfenbüttel Forschungen, 17), Wölfenbüttel, 1981, pp. 9-46, especialment pp. 24-34.

autoritats en prenien consciència del valor que tenien per a la cosa pública els coneixements mèdics. El cas de Castelló de la Plana és ben il·lustratiu. A les tres últimes dècades del segle apareixen nombrosos documents a la Cancelleria reial on s'aprecia un greu conflicte entorn al conreu de l'arròs. Els monarques presentaran una actitud ambigua —entre la prohibició i l'acceptació— respecte al tema, ja que per una banda són ben conscients dels problemes de salubritat, de consum d'aigua i d'alteració de les infraestructures que aquest conreu suposa, i per altra han d'admetre que el manteniment de l'arròs és molt important pels beneficis que comporta a molts camperols (*corruptio et infectio valde graves scilicet perdicio et destructio aquis fluentibus pro terminum eiusdem et pro consequens dampnum non modicum nobis et habitatoribus ante dictos manifeste subsequi*).⁵¹ En definitiva el progrés de les terres que s'hi dediquen als termes de Castelló, però també a tots els indrets del País Valencià on predomina el regadiu, evidencia que les prohibicions forals, els arrancaments de plantes i les denúncies i multes, que més enllà de constituir penes dissuasives es feren efectives, no desencoratjaren els camperols valencians en el seu afany. Per això, davant aquesta impossibilitat d'evitar el desenvolupament de la gramínia el 19 de maig del 1434 el governador de València va recórrer a Domingo Ros, “maestre en arts e en medecina”, i altres metges “per veure e regonéxer, atesa la necesidad del dit regne, on ne en quines parts se porien fer arroços per als presents anys, al menys dan de les persones habitants en la dita Plana”, una tasca que els ocupà set dies i per la qual cobraren 3 fl. (33 s.) diaris.⁵² Més peculiar resulta la intervenció, ja en l'any 1420, del barber Arnau Ferragut, enviat pel mestre racional de València a verificar l'autenticitat d'un fet “miraculós” esdevingut en el castell de Murla. Ací la imatge de Sant Joan Baptista pintada sobre el retaule, rajava sang per un clau que es deia li havien clavat uns moros en la panxa. En realitat el barber demostrà que no era sinó un clau que sostenia el quadre al bastiment del retaule i “que la sanch que-s mostrave ésser sobre la dita cabota del dit clau e entorn d'aquella no era sanch que per rahó del dit clau fos exida de la dita ymatge... mas era sanch... d'algun troç de fetge o de lleu o de sach presa d'alcuna res, que per alcuna persona fon lançat manualment vers lo dit retaule”.⁵³ Juntament a aquests afers desenvolupats en el marc municipal, altres assumptes d'estat, com ara la guerra, podien resultar també altament profitosos, i no solament per als ben formats acadèmicament, sinó també per a aquells amb una preparació no universitària (cirurgians i menescals). Però a banda d'això també es podien establir acords contractuals, notarials o de paraula, amb particulars, que completaven els anteriors.

---

⁵¹ ACA, C, reg. 1622, ff. 172r-v (1372, jul. 9). Esmente només aquest document entre una sèrie ben àmplia que mereixeria una atenció especial que ací no és el lloc oportú de tractar.

⁵² Transcrit en Francisco ROCA TRAVER, “El tono de vida”, p. 282 i a l'Apèndix § 33. En general per a les característiques agràries de la Plana de Castelló vegeu Carne DOMINGO, *La Plana de Castellón. Formación de un paisaje agrario mediterráneo*, Castelló de la Plana, 1983.

⁵³ Publicat en Francisco ROCA TRAVER, “El tono de vida”, § 25, amb data de l'any 1420.

De fet l'ampla diversificació de les clienteleles fou una característica comuna a tots els sanadors.⁵⁴ Això es fa palés en el cas del físic-cirurgià de la ciutat de València Jaume d'Avinyó. Aquest havia aconseguit ser un dels dos examinadors de la ciutat els anys 1354, 1372, 1385, 1389 i 1395.⁵⁵ També havia estat metge de l'hospital d'en Clapers entre els anys 1374-1376, i després altra vegada des de 1379 al 1383, amb un salari anual de 200 s.⁵⁶ Aquest salari l'hem de considerar baix si atenem que el metge tenia l'obligació de visitar diàriament els malalts, que l'hospital es trobava fóra murs, i que per la mateixa època un metge municipal podia cobrar quatre vegades més.⁵⁷ Crec que el físic únicament buscava en aquest tipus de contracte no un benefici econòmic sinó l'obtenció d'un reconeixement social de la seua caritat i probitat i que segurament devia ajudar a mitigar la imatge d'home ric perseguidor del guany i poc preocupat per garantir realment la salut dels seus pacients més humils. És possible que aquest fóra un element de compensació, perquè mentre que hom pot considerar un privilegi traure-li les botes al monarca, ben pocs es devien sentir privilegiats de canviar-li els embenatges a un pobre anònim consumit per les febres. Finalment el 6 de febrer de 1378 va aconseguir de l'infant Joan el privilegi d'efectuar totes les "desospitacions" en la Cort del Justícia Criminal de la ciutat, durant el temps d'aquesta oficialia, encara que sembla que no el va poder efectuar amb llibertat fins el 1382.⁵⁸ La quantitat de ferits que solien haver-hi en una societat tan violenta com la medieval feien, sens dubte, molt apetible aquest ofici, i més per les possibilitats davant la indefinició salarial d'un càrrec, el de "desospitador", de perfils irregulars en aquella època.

Altres sanadors s'empraven en les cases nobiliàries. El sistema de retribució dissenyat per la casa reial —al que tornaré tot seguit— fou copiat curosament per la noblesa. Un exemple ben característic és la

⁵⁴ Aquest fet ha estat remarcat per al cas de Florència. Vegeu Katherine PARK, *Doctors and medicine*, p. 142

⁵⁵ Luis GARCÍA BALLESTER, Michael McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, pp. 57-58.

⁵⁶ Agustín RUBIO VELA, *Pobresa, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, València, 1984, p. 122.

⁵⁷ A França les quantitats percebudes pels metges que treballaven per als hospitals eren tan baixes que hom opina que els qui exercien ho feien per caritat. Danielle JACQUART, *Le milieu médical*, p. 182. Per contra Park opina per al cas de Florència que aquests contractes eren molt cobejats perquè eren altament lucratiu i prestigiosos. Tanmateix, l'autora no dóna dades dels salaris i únicament parla del prestigi com al profit que es desprenia d'aquesta caritat i probitat envers els pobres. D'aquesta manera els metges que treballaven per a l'hospital eren els més rellevants de l'època. Katherine PARK, *Doctors and medicine*, p. 141.

⁵⁸ ACA, C, reg. 1631, f. 49v. En un principi les autoritats rebutjaren acceptar aquesta imposició al·legant que ells ja havien nomenat altre cirurgià i que s'estava anant contra els seus drets (*Ibid.*, reg. 1633, f. 73; 1378, oct. 2). Si bé el mes d'agost el rei ja havia claudicat a aquestes protestes, finalment les demandes continuades del cirurgià varen convèncer uns anys després al rei que havia de retornar-li aquest privilegi (*Ibid.*, reg. 802, pp. 58v-59; 1382, ab. 26). Des de les acaballes del segle XIII, però sobretot a mesura que avancem en el XIV, els cirurgians començaren a tenir un paper destacat en el peritatge dels ferits que acudien a les corts judicials. El terme acurat que definia aquestes actuacions era *desuspitatio* o "desospitació" (traure de sospita), açò és, el pronunciament sobre l'estat de sanitat d'un ferit i el pronòstic de pèrdua d'un òrgan, mutilació o disfunció per culpa, exclusivament, de la lesió. Sense aquest peritatge no es procedia a donar un veredict i pena, ni es concedia la manlleuta a l'acusat. El més habitual era que es demanara l'opinió del mateix professional que havia atés el malalt i a més recórrer a diversos criteris. Amb el temps l'ofici de "desospitador" va tendir a estabilitzar-se perquè els beneficis econòmics que reportava eren sucosos, tot i els esforços dels governs municipals per controlar les sumes exigides als interessats. I és que el "desospitador" no solament cobrava per testificar, sinó que també eren requerits els seus serveis pels acusats. Els inculpats es veien obligats a satisfer unes taxes elevades per aconseguir un testimoni, de vegades dubtós i manipulat, que reduïra la importància d'una ferida. Per a totes aquestes idees vegeu Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 215-216. Tanmateix, el tema està mancat d'un estudi global que abaste tot el segle i explique la penetració de la medicina en l'àmbit judicial.

del senyor marquès de Villena i comte de Ribagorça i Dénia.⁵⁹ Gràcies a la comptabilitat de l'any 1381 sabem que hi formaven part els següents sanadors: el físic Bernat de Flors, el barber Antoni Roca, els apotecaris Berenguer Cantosa i Bernat de Guda, i el menescal sarraí Abrafim del Castelló. En principi tots ells percebien per terces, una "quitació", que en el cas del primer únicament sembla una aportació salarial, i en els altres fa esment a les bèsties, una normalment en cada cas, i un ajudant esmentat de l'apotecari Guda. Igualment els eren "abatuts" o descomptats els dies que havien estat absents de la cort. Les sumes ingressades per cadascun palesaven la jerarquia professional ja coneguda. El físic cobrava en florins d'or i el seu salari anual se situava en una important xifra, 400 fl. (=4.400 sb.), molt superior a la que podia ingressar un metge contractat per un municipi i proper als ingressos dels físics reials. Els altres cobraven en maravedís, moneda castellana; el barber i el menescal cobraven a raó de 5 mar. diaris, mentre que l'apotecari en rebia 6. Hem de concloure doncs, que l'extensió de la preocupació de la salut entre les elits, i també el manteniment de l'ostentació i els signes externs de l'estatus, va fer-los captar un grup de practicants de la medicina capacitats per fer front a totes les necessitats en la salut i la malaltia i pel servei dels quals estaven disposats a pagar, igual com els monarques, elevades quantitats. Com calia esperar la via més natural fou copiar el sistema propi dissenyat i imposat a a la casa reial des de les acaballes del segle XIII.

Per a un individu amb formació no universitària la situació era diferent. L'adscripció i percepció de salari de la casa reial o una de nobiliària quedava com a possibilitat més remota, tot i que de fet uns i altres podien recórrer ocasionalment a empírics i tenien al seu servei barbers, apotecaris i menescals. Igualment ocorria amb la possibilitat de contractar-se amb un municipi. Així, les notícies que es tenen de la contractació de cirurgians amb els municipis és menor —almenys durant l'època—, si exceptuem que el recurs a ells en les *desospitacions* era obligat. D'altra banda el cas dels jueus, també contractats freqüentment, indica que la seua situació social influïa també en unes remuneracions bastant inferiors a les dels cristians. La majoria d'aquests professionals preferien tractar directament amb individus amb els quals es contractaven per tal de guarir-los. I és que aquesta forma de treball, amb la qual era possible negociar el preu a canvi del qual es proporcionaria l'assistència mèdica, podia aportar beneficis molt substancials.⁶⁰ Sent així que aquells que tenien un contracte amb qualsevol institució cobraven també dels acords puntuals als que arribaven amb particulars.

Ser beneficiari d'un contracte, fóra qui fóra el patró, no era, ni de bon tros, plena garantia d'un cobrament regular, i els endarreriments no es farien esperar. Hi ha testimonis que els ajornaments en els

---

⁵⁹ ARV, MR, n. 9601, ff. 160v, 161, 186v, 232 (entre altres).

⁶⁰ En alguns casos, sempre i quan s'assolira l'èxit, es podia arribar a guanyar 1.000 s. Vegeu Michael McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 178. Per això Carole RAWCLIFFE adverteix que a Anglaterra molts metges preferien la llibertat d'acceptar o desestimar pacients i negociar amb ells les taxes més favorables en cada cas. "The profits of practice", p. 65. Tommaso del Garbo, metge florentí de mitjans del segle XIV es feia pagar un florí per cadascuna de les visites a domicili. Els seus elevats honoraris el convertiren en un home extremadament ric (Giovanni CHERUBINI, *Signori, contadini e borghesi. Ricerca sulla società italiana del Baso medioevo*, Florència, 1977, p. 34; Katherine PARK, *Doctors and medicine*, pp. 131-132).

pagaments es donaven per part de la monarquia, els municipis, hospitals i els contractants particulars, i que això obligava continuament els guaridors a cercar la via legal per poder anar recuperant tot el que els seus clients tenien pendent.⁶¹ En definitiva, aquestes circumstàncies obligaren a buscar tota una sèrie de recursos, no solament per completar i assegurar-ne la supervivència sinó per emprendre una escalada social que els portara al lloc on la concepció que tenien de si mateixos com a grup mereixia. Els diners podrien tardar en arribar, però quan ho feren anaven a proveir-los d'una font de recursos i inversions molt notable.

No tenim la sort que s'hagen conservat llibres de comptes on els metges recolliren els fruits econòmics de la seua tasca, i que ens hagen permés esbrinar l'abast real que podien assolir els seus ingressos, però no hi ha dubte que les possibilitats d'enriquiment eren molt variables i, en alguns casos, extremadament importants. D'una banda resulta incomprensible com al llarg dels protocols que el notari manresà va dedicar exclusivament per als metges Bernat de Figuerola i el seu fill homònim, apareguen tan poques referències a la pràctica de la medicina. Tanmateix, aquesta fou una característica també en altres professions. Tampoc a l'inventari del jurista barceloní Burget de Sarrià apareixien restes de la seua tasca, ni el mercader valencià Joan Amalric tenia al seu escriptori cap comptabilitat ni document que il·lustrara la seua naturalesa de mercader.⁶² En canvi la cura que es tenia en conservar els documents justificatius de les propietats es manifesta en tots els casos. Per què aquestes diferències d'escripturació i conservació documental? D'una banda hi ha la consideració que moltes de les actuacions professionals no serien recollides davant de notari perquè això era car, i segons per qui no devia eixir a compte escripturar-ho tot. D'una altra, està la possibilitat que cap a la vellesa, quan progressivament s'abandonara la pràctica de l'ofici, resultava més factible invertir en rendes i d'això en quedaria una bona mostra quan es realitzaven els inventaris *post mortem*. Es tractava també de tenir controlat el patrimoni familiar, el consignar per escrit i guardar tots els títols de propietat que cimentaven una base segura de guany i que s'havien de transmetre a les generacions futures per perpetuar el prestigi de la nissaga. El que no es pot posar en dubte és que els metges, com els mercaders i els prestadors locals, devien portar comptabilitats privades, que en la majoria dels casos s'han perdut irremeiablement.⁶³

---

⁶¹ De la freqüència amb que es repetien aquests fets entre els domèstics reials Michael R. McVAUGH, "Royal surgeons", pp. 215-217. Aquest problema fou comú a d'altres corts europees com ara a Anglaterra (Carole RAWCLIFFE, "The profits of practice", p. 64). Per al cas municipal Michael McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 195; per als hospitals Agustín RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad y asistencia*, p. 122; per a casos particulars vegeu Michael McVAUGH, pp. 182-187.

⁶² Shatzmiller relata el cas del físic jueu Astruc Cohen d'Aquis, al sud de França, del qual no es conserva cap rastre de la seua activitat mèdica, però sí en canvi de la seua freqüent activitat com a prestador (Joseph SHATZMILLER, "Doctors' fees and their medical responsibility. Evidence from notarial and court records", Paolo BREZZI-Egmont LEE (ed.), *Sources of social history: private acts of the late middle ages*, Toronto, 1984, pp. 201-208, especialment p. 202). Sobre Burget de Sarrià vegeu Pere ORTÍ i GOST, "La casa i les possessions d'un jurista barceloní segons el seu inventari de béns: Burget de Sarrià (1338)", *Miscel·lània de Textos Medievals*, 7 (1994), pp. 323-337; Sobre Joan Amalric vegeu Pau VICIANO, "L'estratègia rendista del patriciat valencià: el censal i la terra en les inversions d'un mercader del segle XV", *Afers*, 11/12 (1991), pp. 127-136, especialment p. 130.

⁶³ A l'inventari de béns del cirurgià manresà Berenguer de Franquedina es pot trobar: "Ítem, una carta feta a .XVIII. dies de juny del any de la nativitat de nostre Senyor M.CCC.LXXX. nou, e closa per en Francesch de Garniçans, notari públich de Menresa, per l'onrat pebordre de Menresa, en què's conté que en Bernat Çagarriga, en Johan Colom, Jacme de Casadurana e en Ramon dez

Finalment cal deixar ben clar les grans i diverses possibilitats d'acumular capital mitjançant l'ofici i la canalització d'aquest vers altres activitats econòmiques, que és del que m'ocuparé de forma extensa en aquest capítol. Així, amb tota seguretat, els principals emoluments per a la majoria eren el treball, pilar bàsic de les estratègies econòmiques. Ara bé, molt possiblement, com veurem, les posteriors inversions pogueren arribar a superar els ingressos per la pràctica de la medicina, explotant un patrimoni inicial més o menys divers heretat dels pares o altres familiars. Tot plegat va crear al metge una fama d'individu assedegat de riquesa i disposat a abusar i xuclar el màxim de la seua clientela. Fet i fet, d'algunes actituds del grup podem fer una lectura en aquest sentit. Em referesc al fet del frau observable en la dicotomia del pagament que feia el malalt per la seua assistència entre el metge i l'apotecari. Aquesta associació entre metges, cirurgians i apotecaris amb la finalitat d'escurar les bosses als seus clients, fou un tema de denúncia social i de control legislatiu acurat que es va fer palés ja en els furs de València de l'any 1329.⁶⁴ Aquesta era una de les prohibicions més obstinades de les autoritats en aquell segle on la normativa anava imposant-se a tot arreu per regular el món de la medicina. Si l'aplicació de lleis restringint els acords professionals entre metges i apotecaris es va fer progressivament habitual en les ciutats i municipis majors, és molt probable que als nuclis rurals la llibertat d'acció fóra major i el seu control més difícil d'establir. A Santa Coloma de Queralt, una petita vila d'uns 350 focs propera a Tarragona, es reflectirà ben sovint en la documentació notarial la presència testimonial combinada de cirurgià-apotecari, fet que crec que no es pot atribuir a la casualitat.⁶⁵ Efectivament, no sembla que fou estrany que físics i cirurgians establiren acords amb els apotecaris. Tenim suficients dades com per a sospitar que aquest comportament poc ètic, front al qual no sabem quina devia ser la reacció municipal, fou una constant en la comunitat. Concretament El físic Arnau Maler i l'apotecari Pere o Pericó Vila són un exemple clar d'aquesta circumstància. Sabem que van rebre dels executors del testament d'Arnau Queralt, rector de Pontils, poblet de la Conca de Barberà, 99 i 85 s. respectivament, *pro medicinis quas fecimus dicto rectori dum infirmabatur*. Curiosament el cirurgià Bernat Soler actuà com a testimoni. Els mateixos nomenaren un procurador per tal que recuperara una xifra deguda per Huguet de Montorgull, castellà, i Berenguer Arnau de Montorgull, del lloc de les Piles, *ratione medicinarum fisice quas feci in quibusdam infirmitatibus eorum*.⁶⁶ En aquestes mateixes dates,

---

Cellors, del terme del Castell de Castellet de Cornet, atorguen deure al dit Berenguer ça Franquedina XXII. libras de moneda de Barcelona de tem... Ítem, altres cartes de diverses contractes" (AHPM, "*Inventariorum IIII*", 1394-1397; 1396, ag. 26).

⁶⁴ Una contextualització i interpretació del tema ha estat feta recentment per al cas de Castella per Luis García Ballester en *La "ciencia y el oficio de la boticaria"*, en premsa.

⁶⁵ Es podrien citar els següents exemples: L'apotecari Pere Vila i el cirurgià Joan Llor (AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 4004, f. 164 (1400, gen. 7); L'apotecari Guillem Vila i el cirurgià Joan Rajadell (*Ibid.*, n. 4013, f. 276 (1388; maig 26); El cirurgià Berenguer de Bufagranyes i el barber Joan Miquel, (*Ibid.*, n. 4014, 35v; 1388, set. 15). Pere Vila i Joan Miquel (*Ibid.*, n. 4016, f. 98v; 1391, gen. 24); El físic Pere Saragossà i Berenguer de Bufagranyes (Ídem, n. 3991, f. 99v (1369; des. 13); el físic Arnau Maler i Pericó Vila (*Ibid.*, n. 3994, f. 220; 1376, gen. 26).

⁶⁶ *Ibid.*, n. 3994, f. 402 (1376, maig 23) i n. 3995, f. 96 (1378, oct. 5). Un altre possible cas seria el de Miquel Fontanet, cirurgià de Montblanc, i Montserrat Rossell, apotecari de Santa Coloma, però el contracte que començà a redactar-se davant de notari no fou estés (ídem, n. 3998, f. 177; 1384, gen. 4).

quan un metge i un apotecari de Barcelona sol·licitaven als hereus d'un difunt allò degut per les despeses ocasionades en la darrera malaltia, aquests presentaven sempre les seues demandes de forma separada. El cas esmentat resulta ben interessant per diverses raons: en primer lloc sembla indicar una connivència entre ambdós professionals; en segon lloc ens il·lustren sobre el radi geogràfic de la seua competència i com es desplacen a atendre clients de les rodalies; i finalment apunten les dificultats per a cobrar a un client com a conseqüència del pagament ajornat, tan habitual en l'època.

Una altra via utilitzada freqüentment en la pràctica mèdica fou la *societas*, una mena d'associació empresarial entre individus molt popular entre els mercaders i els artesans baixmedievals. Mitjançant un pacte escrit i signat davant el notari, dos o més individus posaven en comú una sèrie de béns i arribaven a uns acords per aconseguir un millor desenvolupament i rendiments econòmics de la tasca per a la qual era formada la societat o companyia. En principi aquesta manera de fer negocis o practicar un ofici no pressuposava cohabitació, però també és cert que en alguns casos sota un mateix sostre hi podien conviure individus que es trobaven vinculats per convenis laborals d'aquesta mena.⁶⁷ La popularitat que gaudiren les societats entre el grup mèdic fou notable —observable ja des de la segona dècada del Tres-cents—⁶⁸ i a la documentació han pervingut símptomes que indiquen la tendència per part de barbers, apotecaris, menescals i, fins i tot, professionals amb títol universitari, a associar-se per col·laborar dins els seus oficis —la cirurgia, l'apotecaria, la menescalia— però també en altre tipus de negocis al marge de la medicina.⁶⁹ El sistema traspasà l'àmbit cristià per a ser utilitzat també pels jueus i els sarraïns. Aquest fou el cas del mudèjar Gavilan, sarraí i menescal de Calataiud, acusat, juntament amb el seu soci, pel prior del monestir de Santa Maria de la Penya, de la mateixa ciutat, després que com a conseqüència d'una intervenció terapèutica haguera mort el seu mul.⁷⁰

Crec que a l'hora d'analitzar les societats, devem destriar clarament quins individus en formen part i quins beneficis poden obtenir-hi en conseqüència, això actuant amb prudència davant les dades limitades de les quals disposem. D'entrada els integrants poden ser membres de la mateixa família o bé individus sense cap vincle aparent i, fins i tot, procedents de ciutats distintes. En quant a les motivacions, sembla bastant evident que és la qüestió dels guanys la que prima per damunt de tot. Ara bé, el repartiment desigual dels beneficis pot ser indicatiu —encara que no sempre siga així— de les diferències entre les parts contractants.

⁶⁷ Tot i que no és possible saber quina relació professional unia els apotecaris Joan Tanyana, Antoni Oriol i Guillem Pujol, dels dos primers se'ns diu que eren *comorantes* amb el tercer. Aquesta dada la coneixem gràcies a l'afermament de Bartomeu Carcases, veí de Tarragona, amb el tercer, en el qual els seus dos col·legues actuen com a testimonis seus. Tot plegat fa pensar en alguna mena d'acord professional que originaria una petita empresa, en la qual col·laboraven fins a quatre individus ensinistrats en l'ofici (AHPB, Berenguer Escuder, "*Manuale*", 29-12-1384/22-12-1385, f. 46v; 1385, maig 16).

⁶⁸ Tot i que Michael R. McVAUGH va citar algunes *societas* a Catalunya, no va donar una explicació satisfactòria a aquest interès per associar-se, especialment en el cas de la cirurgia. *Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon. 1285-1345*, Cambridge, 1993, pp. 110, 124, 134 i 135n

⁶⁹ Sobre els diversos tipus de societats al marge de la medicina integrats per sanadors vegeu el capítol dedicat a l'economia.

⁷⁰ ACA, C, reg. 790, f. 86 (1377, gen. 29).

Un individu en els inicis de la seua trajectòria professional, podria buscar el suport professional, social i, potser també anímic, d'un expert amb un prestigi reconegut, especialment si acabava d'arribar procedent d'un altre indret.⁷¹ La protecció mútua davant els vaivens del mercat i la necessitat d'encetar una carrera i d'assegurar-se una projecció i uns ingressos estables són punts, doncs, a tenir molt en compte en aquestes aliances. Mentre que un aspira principalment a obtenir un "capital" de major profit en el futur i ara es conforma amb el que el seu company li deixa, per contra, aquell més experimentat obtenia una mà d'obra amb la qual es repartia desigualment els beneficis. Quan parlem de societats entre familiars cal remarcar, ultra el benefici econòmic, els profits generals per al llinatge i entendre aquest fet com una estratègia familiar de cohesió. Les societats creades pels barbers de la família Comalba a les acaballes del segle XIV són un exemple ben aclaridor. El 2 de juliol del 1382 Ferrer de Comalba, juntament amb el seu germà Pere Domènec de Comalba i el seu fill homònim, constituïen *societatem super nostro officio* per un període de 15 anys.⁷² Els beneficis econòmics —els quals es repartirien a parts iguals— i socials que se'n desprenien, semblen obvis després d'analitzar els breus capítols constitutius. En primer lloc es podia aconseguir acollir una major clientela, ja que mentre un es desplaçava davant la sol·licitud d'algun veí o bé anava als poblets de la rodalia amb menys oferta mèdica, els altres podien continuar atenent la clientela habitual a l'obrador, per bé que no en tenim senyals d'aquesta coordinació ("que tot guany que façam en la ciutat, ne fora de la ciutat, de guany del offici de la barberia, que sia partit terç per terç"). A més a més, aquest pacte era un mecanisme d'assegurança, perquè "és emprés entre nosaltres tres que si la .I. de nos haia necessitat de malautia ne que no pogués usar del offici, que aquells qui seran sans hagen a donar sa part bé e lealment, aquell que necessitat hauria". Dues clàusules més marquen que del capital obtingut finalment hi hauria un fons de 40 s. que vindria a subvenir amb les necessitats de l'obrador de Ferrer i altres 50 s. anirien a parar a Tomàs, fill de Pere Domènec, que devia ser encara menor d'edat. Per tant, s'estava assegurant el manteniment de les infraestructures i també el pervenir dels fills. Fet i fet, set anys després Tomàs ja entrava a formar part de la nova societat fundada el 9 d'octubre, i amb una durada de deu anys, després que Ferrer haguera traspasat aquell mateix any. Els capítols de la societat es mantingueren en essència, encara que foren suprimits els dos darrers i la resta foren modificats en la seua redacció per remarcar quines eren les activitats que implicaven i com s'havien de recollir i repartir els diners, el que fa pensar que els socis podien haver tingut algun problema per distribuir els guanys.⁷³ Tampoc aquesta societat arribaria al seu termini de finalització. El 9 de

---

⁷¹ Així sembla dependre's dels casos analitzats per Michael R. McVAUGH, citats anteriorment.

⁷² AHPM, "Llibre particular de la família Comalba", 1373-1434 (1382, jul. 2).

⁷³ "En Pere Domingo de Comalba e Thomàs de Comalba, son fill, e en Ferrer de Comalba, barbers de la ciutat de Manresa, fan companhia, tots tres ensemps, sobre lur offici de barberia e de cirurgia, duradera per *decem annos* vinents sots la forma següent:

Primerament, que's hauran bé e feelment tots en lo dit lur offici e en aquell entendran de dia e de nit, axí dins la dita ciutat com fora. E de tot quant guanyaran dins lo dit temps, axí per raure o adobar com per segnar, com per offici de cirurgia, en qualque manera

març del 1395 Pere Doménech i el seu fill Tomàs, formaren una societat amb el barber Joan Bassa en termes semblants als anteriors.⁷⁴ Crec que aquesta insistència per practicar l'ofici sempre emmarcat en una *societas*, demostra els notables beneficis que se'n desprenien per als integrants, i formaven part d'una estratègia familiar per obtenir uns ingressos constants que consolidaven la posició econòmica i el futur de la família.

Tenim notícies, d'altra banda, de realitats de coresidència entre individus associats entre els quals no existia cap parentesc familiar. Així s'entenen els casos d'alguns homes ja adults, que bé perquè havien romangut fadrins o havien enviudat, cercaven en les llars d'altres col·legues de la professió el calor i el recolzament que els mancava. Sens dubte, aquesta convivència no seria una bassa d'oli, i el deteriorament de les relacions planaria constantment. Ben bé podem pensar que una llar amb dos homes i una sola dona era susceptible d'esdevenir una font de recels i d'enfrontaments. Així, el barber de Girona Bernat de Fàbrega, després de molt temps d'haver quedat vidu, va convenir amb un altra barber, Pere de Guardiola, que podria residir en la seua casa utilitzant la cuina i una cambra, així com el seu obrador. També acordaren que es repartirien els guanys del treball. Dissortadament, no tenim més detalls del contracte i únicament és sabut que la convivència pacífica es trencà quan Bernat tornà a contraure matrimoni. A partir d'aleshores el deteriorament de les relacions arribà al punt que ambdós contractants arribaren a les mans, i Bernat demanà a la justícia l'expulsió del seu soci.⁷⁵ En un altre cas observem curiosament un altre possible embolic de faldes. El menescal Antoni Martí sembla que havia arribat a tenir més amistat amb l'esposa que no amb el menescal amb qui residia. Així es desprèn del fet que deixara a Isabel, la dona de Pere Amorós "uns patrenostres de ambre groch e blanch, los quals són ja en poder de la dita dona", mentre que al mateix testament no fa cap esment a n'Amorós.⁷⁶ Altres enfrontaments entre socis no es relacionen amb les dones sinó amb un altre motiu de pecat capital: els diners. Bernat Angilverd era fill i hereu de l'astròleg reial Pere Angilverd. Aquell va fer una reclamació al monarca per alguns béns que, pretesament, obraven en mans de Dalmau Sesplanes, metge i astròleg reial amb qui havia format una societat i coresidia en un alberg barceloní. Les acusacions greus i poc clares de l'hereu d'enverinament de Sesplanes a Engilverd, denoten, si més no, el desig de justificar l'apropiació indeguda dels béns, si bé l'enfrontament entre els coneguts astròlegs no es pot provar.⁷⁷

---

o guanyaran per lo dit temps, cascú d'ells o metrà dins .I. caxa en la qual haja .III. tancadures e tres claus, de les quals tinga cascú .I. clau, e cascuna setmana o cascun mes comptaran sobre lur guanys e pertran-se egualment, ço és, que cascú ne haja egualment la terça part.

E en cas era que la .I. o los .II. fossen malauts dins lo dit temps, axí que no pogués entendre en lo dit ofici, que durant la malautia haguessen axí matex lur part del guany que farien los altres qui sans, seurs e en lo dit ofici treballaren, egualment, sens tota disminució" (AHPM, "Llibre particular de la família Comalba", 1373-1434; 1389, oct. 9).

⁷⁴ AHPM, "Llibre particular de la família Comalba", 1373-1434.

⁷⁵ ACA, C, reg. 738, f. 94 (1368, set. 7).

⁷⁶ APPV, núm. 1357 (1395), ff. 48v-49v (1395, juny 19).

⁷⁷ ACA, C, reg. 707, f. 158v (1362, març 24).

Per evitar qualsevol conflicte en la creació i dissolució de les societats i companyies mercantils, molt habituals entre els mercaders i els apotecaris, se signaven capítols molt acurats i es feia un còmput final amb acta notarial d'acabament. La dissolució d'una societat i la divisió dels béns, venia marcada simplement amb la bona voluntat de les parts⁷⁸ o bé amb la intervenció d'uns àrbitres. Així els apotecaris Jaume Bofill i Galceran Nicolau, ciutadans de Barcelona demanaren la presència de Simó Despuig i un tal Francesc, *arbitri et arbitratores et amicabile compositores inter nos cogniter electi super omnibus actionis (...) demandis que inter nos eriti possent quobis modo, ratione divisionis societatis olim inter et dependendum et emergentum ex eadem in eorum sentenciam inter nos lata*.⁷⁹ Això era simptomàtic de la fragilitat i les dificultats que podien comportar les divisions de guanys.

Generalment, als tractats sobre l'ètica i deontologia de la professió no se solia fer al·lusió al comportament respecte a les activitats econòmiques desenvolupades pels metges més enllà dels arguments sobre la justificació del salari, objectiu i expressió tangible de la relació metge-malalt. Però, possiblement per fer front a aquesta imatge, algun moralista de la professió mèdica, vinculat sempre a la medicina oficial escolàstica, intentaria allunyar els seus companys de les activitats alienes a la medicina i especialment les tasques manuals, sobretot les lligades amb el treball de la terra.⁸⁰

3. Al servei de la monarquia

No hi ha dubte que el patronatge més buscat fou el reial o el nobiliari, per l'abundor dels guanys que es desprenien a banda del salari pròpiament dit. Efectivament, les quantitats que podien adquirir-se cada any al servei del rei eren molt superiors als guanys per qualsevol altra via. Els ingressos principals perfectament condensats en les Ordinacions, tot i que amb un funcionament que es detecta des de la fi del segle XIII, eren la "quitació" ordinària constituïda per la provisió del vestit —situada en 360 s. per als físics—, l'aliment, les bèsties de bast per als trasllats i candeles de cera, així com una provisió per als seus ajudants; totes les quantitats de les dotacions oscil·laven segons la categoria del professional.⁸¹ Era el sistema habitual usat per a tots els membres de la casa reial i que només es feia efectiva atenent als dies que havien

⁷⁸ Bartomeu Ros d'Orsins i Francesc Moya, manifestaven que havien arribat a *finale computum et racionem claram et manifestam super omnibus et singulis societatibus et companyiis que inter nos fuerunt vel exciterunt* (ARV, *Protocols*, n. 2805; 1377, nov. 11).

⁷⁹ AHPB, Jaume Ferrer, "Manual", 11-VI-1361/31-I-1362, f. 19v (1361, jul. 5). Els mateixos renovaven el seu compromís social uns dies després, ídem, f. 44 (1361, ag. 8).

⁸⁰ Gabriele de Zerbi, metge italià de la meitat del Quatre-cents s'expressava així en el seu tractat *De cautelis medicorum* (Roger FRENCH, "The ethics of Gabriele de Zerbi", en Andrew WEAR, Johanna GEYER-KARDESCH i Roger FRENCH (ed.), *Doctors and ethics: the earlier historical setting of professional ethics*, Amsterdam/ Atlanta, 1993, pp. 72-97, especialment la p. 74).

⁸¹ El sistema retributiu ha estat estudiat de manera acurada en Lluís CIFUENTES i Michael McVAUGH, *Regimen Almarie*, pp. 30-39. Però fonamentalment en Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, pp. 511-530. Tot i que l'autor fa l'estudi a partir de les retribucions per participar en les campanyes de la primera meitat de segle, també en temps de pau es va mantenir un sistema molt semblant, que a més continuaria sense canvis significatius la segona meitat del Trescents.

romanguent a la cort. Tot aquest sistema no passava de ser absolutament teòric i quasi mai es complia de forma rigorosa. Normalment s'acordava com a salari la remuneració atenent a un nombre de bèsties, que normalment augmentaven en funció de la qualitat del professional. Aquestes eren comptades a raó de 2 s. diaris per cadascun dels equins que el físic tinguera acordats, mentre la cort estiguera en terres catalanes, si ho era en aragoneses es comptaria a raó de 18 d. Així, per gratificar amb una major suma el sanador el rei ordenava que se li comptaren més cavalls en el seu haver. Tanmateix, moltes vegades ni tan sols portaven cap animal, almenys de la seua propietat, als estables reials, i aleshores el monarca els concedia una provisió de 3 s. diaris, o bé "graciosament" els feia les assignacions que considerava oportunes. Les candeles també eren cobrades únicament per alguns personatges amb variació de l'estatus del sanador, igualment com en el cas dels ajudants, normalment sota les ordres dels menescals i també dels apotecaris.⁸² A més a més, una bona part del personal mèdic adscrit a la casa del rei, i que vivia bàsicament d'aquest sistema remuneratiu, cobrava cada certs períodes anuals en què el rei decidia fer-los el comput del temps —ben escàs en la majoria dels casos— durant el qual s'havien traslladat als requeriments del servei mèdic a la corona.⁸³ Finalment, també s'indemnitzaven les despeses que aquests feien quan es desplaçaven per atendre el rei o algun membre de la cort, i les pèrdues d'equins durant el servei. Finalment els productes elaborats pels apotecaris eren pagats a banda.

En temps de guerra existien altres possibilitats retributives en determinar-se un sou extraordinari que els sanadors podien rebre per l'assistència donada als individus que participaven en l'exèrcit al marge de la cort. Es tractava de la cessió d'un dia de sou que l'escrivà de ració descomptava a cada soldat dels albarans i afegia al personatge beneficiat. Aquest sistema sembla que es va copiar i es feu extensiu, també en moments de guerra, en el cas de les hosts armades encarregades de la defensa.⁸⁴

---

⁸² Miquel Tosell cobrava una "quitació" per dues bèsties i també per un ajudant (8 d.) (ACA, RP, ER, n. 831, f. 16v; 1366, oct. 31); el físic Marc del Corral, a banda de la quitació habitual entre els físics de 3 bèsties, rebia el preu d'una unça i mitja de candeles diàries (*Ibid.*, ff. 56r-v; 1367, gen. 31/ f. 61; 1367, ab. 31/ f. 63, 1367, jul. 31); el menescal Faraig de Bellvis rebia quitació per una bèstia, el preu de mitja unça de candeles de cera, però cal tenir present que cobrava 10 d. de provisió per cadascun des dos homes que l'ajudaven en el seu ofici (*Ibid.*, f. 54; 1367, gen. 31/ f. 60; 1367 ab. 31/ f. 117, 1367, oct. 31/ f. 169v-170; 1368, ab. 30); el barber i porter de maça Pedro Martínez de Botorrita cobrava per quitació d'una bèstia i per mitja lliura de candeles de cera (*Ibid.*, f. 81; 1367, ab. 30); el menescal Ramon de Capcir rebia únicament quitació per una bèstia (*Ibid.*, ff. 56v-57; 1367, ab. 23/ ff. 171v-172; 1368, ab. 30).

⁸³ El cirurgià Bonjuà Cabrit va estar-se sense percebre quitació entre novembre del 1361 i octubre de 1366. D'un total de 60 mesos tan sols havia estat al servei del rei 12 mesos i 13 dies. Per això se li va fer un comput de 8 mesos i 17 dies per la quitació ordinària de 2 s. per bèstia que copsaren els 542 sb. La resta del temps —3 mesos i 26 dies— no va mantenir cap bèstia i com era habitual se li va fer un compte a raó de 3 s. diaris que sumaren 348 sb. Cabrit no solia mantenir bèsties i normalment se li comptava el salari a raó de 3 s. (ACA, RP, ER, n. 831, f. 18v (1366, oct. 31). Després el pagament d'aquesta suma que ascendia a 1.740 s. aniria realitzant-se pel tresorer a terminis. Els primers poden trobar-se en ACA, RP, n. 353, f. 73; 1367, feb. (150 sb.) i f. 126v (132 sb.) Sobre la resta d'albarans vegeu *Ibid.*, f. 42v (1367, gen. 31), f. 130v (1368, gen. 31) i f. 163v (1368, ab. 30). Aquesta circumstància amb major o menor amplitud temporal es repetiria freqüentment amb els personatges que he esmentat a la nota anterior.

⁸⁴ A les acaballes de la Guerra de Castella Ovecar de Bellvis exposava com en començar el conflicte arribà a un acord amb el capità de la ciutat de Daroca, Berenguer de Montpaó i els cinquanta genets al seu càrrec per a la defensa del lloc que aquests li lliurarien el sou d'un dia per la seua tasca. Aquesta quantitat els fou deduïda del seu salari però sembla que els col·lectors encarregats no la van fer arribar al menescal que protestà a l'infant Joan (ACA, C, reg. 1618, f. 37; 1368, des. 18).

Les dificultats per fer front a aquesta detallada llista de retribucions a un col·lectiu nombrosíssim com era el que formaven els membres de la cort obligaven a ajornar contínuament els pagaments i a buscar altres vies remuneratives. De fet, fa l'efecte que els membres més poderosos d'aquesta nòmina de guaridors, els físics, entraren excepcionalment en aquest sistema de *quitacions* i, tot i que també es un procés detectable des dels inicis del Trescents, es va tendir a convertir tots aquests beneficis en pensions fixes, bàsicament violaris cobrats sobre algun bé patrimonial de la monarquia. Els recursos de la corona eren variats i davant la insuficiència monetària i la impossibilitat de satisfer puntualment els salaris als seus empleats, es recorregué a la concessió d'aquestes pensions, les quals tornaven normalment a formar part de les propietats de la corona quan moria el beneficiari.⁸⁵ Això volia garantir la percepció d'una suma anual, però ben sovint continuà significant retrazos i impuntualitats. Freqüentment, aquestes pensions foren carregades sobre les aljames jueves. Quan el rei va voler assegurar-se els serveis de dos metges per por a la pesta que atacava greument la corona els anys 1375 i 1376, va proveir Guillem Colteller i Ramon Querol amb pensions censals. Ambdós rebrien 3.000 s. carregats sobre l'aljama de Perpinyà i 3.000 s. sobre la de Lleida.⁸⁶

Guillem Colteller fou nomenat físic reial possiblement cap el 1371, quan localitzem el seu primer cobrament de la tresoreria. Tot i això, cal esmentar que ja havia realitzat alguns serveis per a la reina i el rei des de 1367. Després rebria anualment algun diner pel temps que estava al servei de l'infant.⁸⁷ Tanmateix, l'any 1376 cobrava 805 sb. deguts segons un albarà de maig de 1374 de 1.235 sb. que li eren deguts. Aquests diners procedien en part dels dos mesos anteriors que no li havien estat pagats amb els 20 s. diaris assignats.⁸⁸ El mateix any de 1374 el rei li devia 3.160 s. i li permeté cobrar-los a través de l'aljama jueva de Girona.⁸⁹ Posteriorment, arribaria la concessió d'una pensió de violari, com s'ha indicat anteriorment. I és que arribats a extrems insuportables no era d'estranyar que el físic es negara a acudir al reclam del monarca al·legant els pagaments endarrerits. En certa ocasió, quan Pere el Cerimoniós va urgir a Colteller la seua presència, va afegir en la crida el següent text: "no se ature per paga ni per cosa del món car nós vos farets ací satisfer complidament".⁹⁰ Dos anys després tot quedava solucionat i l'infant, reconeixent efusivament els serveis que li havia prestat Colteller des de la seua infantesa, li va concedir 7.000 s. anuals sobre els rèdits,

---

⁸⁵ El 2 de setembre del 1381 el rei manava al seu tresorer que lliurar 100 ll. a un físic de la casa, el jueu barceloní Salamó Caravida. El motiu era la privació que havia patit de la seua *quitació* durant un temps no especificat. Les paraules del Cerimoniós ho explicaven de la següent manera: *propter multitudinem domesticorum recipientium quitaciones in curia nostra, thesaurarius noster ad quitandum illos sufficere nequibat quandam fecimus ordinacionem per quam providimus supersederi in quitando dictos domesticos propter quosdam per nos nominatos in ordinacione prefacta* (*Ibid.*, reg. 1367, f. 47v).

⁸⁶ *Ibid.*, reg. 1359, ff. 87r-v (1375, des. 20); *ibid.*, ff. 96v-97.

⁸⁷ ACA, RP, TR, n. 360, f. 62; n. 584, f. 54v; n. 585, f. 44v.

⁸⁸ *Ibid.*, n. 593, f. 66v.

⁸⁹ ACA, C, reg. 1762, ff. 164v-165 (1374, març 6).

⁹⁰ *Ibid.*, reg. 1249, f. 39 (1375, ab. 19). Citat en Luis COMENGE, "Formas de munificencia real para con los archiatros de Aragón", *BRABL*, 9 (1915), pp. 1-15, especialment, p. 9.

lleudes, emoluments i altres drets qualsevol que pertanyeren al rei sobre el castell, la vila i el port de Cotlliure i els seus termes.⁹¹ Paral·lelament a aquests pagaments rebria ocasionalment una sèrie de compensacions per les despeses fetes en els seus desplaçaments a atendre l'infant malaltís, així com algunes sumes amb caràcter graciós, que completen els magnífics ingressos al servei de la monarquia.⁹²

Dos dies després de la concessió de la pensió de Ramon Querol es repartia el pes fiscal i la suma va passar a cobrar-se sobre els drets de la cera i el vi de Mallorca.⁹³ Passat el temps epidemial el rei, complagut amb els serveis mèdics prestats per Querol va voler que aquest romanguera al seu servei i per això li va concedir 10.000 s. anuals que serien distribuïts 5.000 sobre l'aljama de Perpinyà i altres 5.000 sobre la d'Osca. La quantitat era molt elevada per al que solien guanyar els metges adscrits a la cort. El fet probablement s'haurà de posar en relació amb la necessitat d'assegurar-se els serveis continuats de metges competents en temps epidemials, com a conseqüència de la gran confiança i el valor donat al sistema mèdic que havia nascut abans de la pesta. Però en paral·lel hem de valorar també la qüestió d'estatus; comptar amb bons i diversos metges es va convertir en signe de prestigi. Fet i fet, el sistema mèdic, lluny de fracassar, en va eixir reforçat i continuaria el seu procés de consolidació en tots els àmbits socials, tot i que no va evitar les crítiques puntuals i ferotges d'autors com Petrarca, amb la seua *Invectiva contra medicum*, redactada poc temps després de la gran Pesta Negra del 1348.⁹⁴ Tanmateix, aquelles concessions esmentades no eren, ni molt menys, plena garantia d'un cobrament ràpid i els endarreriments no es farien esperar. Així, el 1377 el rei comunicava a un dels seus porters que devia carregar 5.000 s. de l'aljama en favor del metge *faciend*

⁹¹ ACA, C, reg. 1764, ff. 159-160 (1377, maig 20). Citat en Joseph M. ROCA, "Mestre Guillem Coltellier (segle XIV)", en *Quart Congrés de Metges de Llengua Catalana* [Girona, 26-28 de juny del 1921], Barcelona, 1922, p. XXXV.

⁹² El 23 de juny de 1376 l'infant manava pagar a Coltellier 30 fl. per les despeses sostingudes pel metge l'any anterior quan va ser cridat a Martorell (ACA, C, reg. 1655, f. 55). Aquest any mateix el tresorer li pagava 50 fl. "per raó de gracirosa concessió per lo dit senyor a ell feta per ço com de manament seu vench II vegades de la ciutat de Gerona a Barchinona" (ACA, RP, TR, n. 368). Citat en Joseph M. ROCA, "Mestre Guillem Coltellier", p. XXXV.

⁹³ ACA, C, reg. 1359, ff. 87v-88 (1375, des. 22), respectivament.

⁹⁴ *Ibid.*, reg. 1369, ff. 76v-77 (1376, jul. 20). Aquests moments de pànic foren aprofitats especialment pels metges per demanar als municipis quantitats desmesurades. Així, Bernat de Figuerola era contractat per la universitat de Manresa l'any 1349, l'endemà de la gran plaga, quan els estralls encara es feien notar, amb un salari anual de 800 s., quan l'habitual uns anys abans era percebre la meitat (AHPB, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1330-1392; 1349, març 27). Els contractes anteriors a la Pesta voltaven entre els 300-400 s. segons Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, pp. 190-200. Per la mateixa suma que Figuerola, seria contractat Joan del Miracle pel consell d'Alzira, una ciutat de dimensions semblants a l'anterior, a les acaballes del Trescents (AMA, "Llibres dels actes dels jurats e concell", 03/4, ff. 4r-v; 1397, juny 18). Cal observar, amb tot, les notables diferències d'aquests salaris amb la suma aconseguida pels metges reials esmentats.

Semblantment, Katherine PARK observà com en el llibre de *ricordanza* del mestre Iacopo, de Florència, quedava palesada la tendència a augmentar els ingressos considerablement en els moments d'epidèmia (*Doctors and medicine*, p. 139). El fet degué ser comú, en bona lògica a tot arreu d'Europa. Sabem que aquesta mateixa circumstància de l'augment salarial, basat també en la gran confiança acumulada per la societat envers els professionals de la medicina fou una constant a tota l'àrea del Mediterrani occidental —des de les costes de l'Adriàtic fins Múrcia. Així ho podem comprovar en indrets com Ragusa, l'actual Dubrovnik (Susan MOSHER STUART, *A state of deference: Ragusa/Dubrovnik in the medieval centuries*, Philadelphia, 1992, p. 46). Sobre l'actitud dels metges davant la pesta i la visió d'èxit o fracàs que en tingueren la seua societat vegeu, Darrel W. AMUNDSEN, "Medical deontology", pp. 403-421 i Nancy SIRAISSI, "The physician's task", pp. 108-110. Cal dir que no podem valorar els resultats de la pràctica mèdica medieval des de la nostra òptica actual; no es pot jutjar l'eficàcia del galenisme medieval, que va fer tant com va poder per resoldre aquella circumstància, amb el nostre criteri actual d'eficàcia.

proinde executione rigidam et expeditam, si calia. Les dificultats per recollir la quantitat sobre aquesta aljama es van repetir l'any 1384 i 1386, tot i que abans, el 1382 eren els jueus de Perpinyà els que es mostraven reticents al pagament.⁹⁵ Efectivament, és comprensible que els diners no arribaren amb la fluïdesa esperada tot tenint en compte les successives demandes de moneda fetes pel monarca als jueus i els deutes contrets amb els prestadors, que afectaven les provisions dels metges. Per exemple l'any 1380 exigia a l'aljama de Perpinyà la quantitat de 22.000 s. i quatre anys després 38.500, xifres que contenien també els 5.000 deguts anualment a Querol.⁹⁶ L'any 1386 existia un nou entrebanc perquè Querol i el metge Bonanat Gironès cobraren el que tenien assignat sobre Osca. Sancho Avarca, escuder de la casa del rei, tenia emparades les rendes de l'aljama per una quantitat que li devien, la qual cosa feia que els metges no pogueren cobrar quitacions ni provisions. La reina Sibil·la pregava encaridament a l'oficial responsable que fera tot el possible perquè s'arribara a un acord amb Avarca i que retornara el que havia pres perquè els metges cobraren el seu salari.⁹⁷

Amb tot, aquest sistema retributiu fou aplicat des dels inicis del segle per als practicants de la medicina que eren domèstics de la casa reial.⁹⁸ I és que la veritable maleabilitat del model oferia les màximes garanties al monarca i als seus metges. En qualsevol moment es podia revisar la quantitat de la pensió i si el lloc o el bé patrimonial sobre el que estava carregada era el més indicat, o si existia qualsevol tipus d'entrebanc que fera recomanable el canvi. Les perniciosos circumstàncies de la guerra de Castella alteraren notablement la marxa d'aquestes pensions. Per exemple, el físic Pere Ros d'Ursins va haver de renunciar, a petició reial, als 5.000 s. que li havien estat concedits sobre l'aljama jueva de Barcelona. A canvi va rebre 148 sb. censals d'aquells 400 s. que Pere de Vilanova, en temps que vivia, rebia sobre els subsidis de l'aljama dels jueus de València, perquè cada any els seus prengueren d'aquests subsidis la suma esmentada. També li vengué l'ofici de la carcelleria comuna de la ciutat de València durant la seua vida i la d'un hereu amb tots els emoluments corresponents a l'ofici de carceller, per un preu de 26.000 sb. El rei li prenia en compte 21.000 s. pel preu i per satisfacció dels 5000 s. de violari que prenia sobre l'aljama de Barcelona als quals havia renunciat i la resta els lliurà al comptat.⁹⁹

⁹⁵ Sobre les dificultats en el pagament de la pensió ACA, C, reg. 791, ff. 161v-162 (1377, gen. 11); reg. 1290, ff. 151r-v (1384, des. 30); i reg. 1368, ff. 54v-55 (1382, gen. 28).

⁹⁶ ACA, RP, MR, n. 373, f. 24 (set 1380). "Reebí de Pasqual de Torramotxa, porter comissari deputat pel rei ab consentiment de Pere dez Caus i Andreu d'Olivella, cambiadors de Barna, a qui la present quantitat és especialment obligada per diverses dites que han fetes per la Cort del dit senyor a demanar haver e reebre de l'aljama dels jueus de Perpenyà aquells XVII M sou barchelonins d'aquells XXII M sous que l'aljama atorgà al rei en III terços per la demanda feta de M CCC LXXX, com dels romanents V M sous l'aljama deu respondre a Maestre Ramon Querol, fisich de casa del Senyor Rey per concessió que'n ha" (ACA, C, reg. 1689, ff. 157r-v; 1384, març 23).

⁹⁷ *Ibid.*, reg. 1590, ff. 147v-148 (1386, set. 24).

⁹⁸ Lluís CIFUENTES i Michael R. McVAUGH, *Regimen Almerie (Regimen castra sequentium)*, dins L. GARCIA BALLESTER, J. A. PANIAGUA i M. R. McVAUGH (eds.), *AVOMO*, X.2, Barcelona, 1998, pp. 33-34.

⁹⁹ *Ibid.*, reg. 908, ff. 24-26; ACA, RP, TR, n. 345, f. 46 (1362, nov.).

Si bé cada cas dels practicants de la medicina era tractat d'una manera per la cort, i l'aprofundiment en la diversitat resultaria probablement alié als objectius d'aquest treball, no m'estaré de fer una anàlisi més d'un cas concret, perquè es puguem entendre les actituds i les circumstàncies canviants que s'acobraven al sistema de retribució sempre en evolució conjuntural. Bernat Minguet¹⁰⁰ va viure a València tota la seua vida, i hi va exercir la medicina, malgrat que el seu caràcter itinerant seguint al monarca i la seua família fou una constant. Tanmateix, era possiblement originari de la ciutat de Vic. No obstant, únicament una dada el vincula amb aquell indret: el 27 de maig del 1345, *magister* Bernat Minguet, *fisicus*, que es reconeixia fill del venerable Francesc Minguet, ciutadà de Vic, admetia deure pel seu pare a un daurador 140 s. *causa mutui*.¹⁰¹ Minguet fou cridat al servei permanent del monarca després de la pesta del 1348, just quan acabava de morir la reina. Però sembla que l'oferta finalment es formalitzà el 24 de maig de 1353. Mentrestant, entre aquestes dates havia participat com a membre dels tribunals examinadors de la ciutat de València. Ocasionalment apareixerà esmentat en els registres de la tresoreria del rei i dels infants, perquè quan faltaven metges s'havia recorregut als seus serveis i se l'havia remunerat en idèntiques condicions a les habituals en cada tresoreria. Per exemple, el 1364 percebia 750 sb. del temps que havia estat al servei de l'infant durant l'absència a la cort del metge titular, Bernat de Figuerola.¹⁰² No sembla, i de fet no en tinc cap notícia que ho pugui corroborar, que aquest metge exercira la medicina al marge de la cort, com de fet fou habitual en altres casos. L'estreta relació amb la monarquia, ja ben cimentada des de mitjan segle, els bons ingressos i una ocupació continuada sembla que convenceren Minguet que hi devia romandre fidel a aquesta institució. Les seues reticències únicament s'observaven en ocasions puntuals, quan començaven a acumular-se de manera excessiva els deutes envers ell. Això ja era una realitat el 1360. Aquell any el rei assignava 3.000 sj. d'una composició que Eiximén Pere de Salanova devia fer amb el municipi de Montblanc per satisfer-li una prorrata. Dies després el rei feia referència a 6.000 sb. que eren deguts al metge i que devien cobrar-se sobre una imposició carregada sobre la ciutat de València. Ara la urgència de fer arribar a mans del metge els diners era major perquè amenaçava d'abandonar el servei del rei (*posset nostrum servicium deserere*). El mes de novembre d'aquest any el Cerimoniós li concediria 1.000 sb. anuals que anirien deduïnt-se pel notari al dors de la cautela a mesura que es signaren les èpoques fins arribar a saldar el deute.¹⁰³

¹⁰⁰ Una ressenya biogràfica amb la documentació publicada sobre ell la podeu trobar a Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, vol. II, p. 343, nota 23. L'única dada que el vincula posteriorment a Vic serà quan el 1383 Pere el Cerimoniós l'enviarà a la ciutat per comprovar l'estat sanitari de la ciutat, com era costum en els desplaçaments en època de pestilències (*Ibid.*).

¹⁰¹ ACF, Pere Puigjoan, n. 321, 1348.

¹⁰² ACA, RP, TR, n. 574, f. 103 (1364, maig).

¹⁰³ ACA, C, reg. 1170, f. 78v (1360, març 9); reg. 1173, (1360, ab. 17); reg. 1334, f. 15v (1360, nov. 23). Del pagament d'aquestes cauteles davant notari en tenim un testimoni de 1361, quan Minguet davant el notari barceloní Francesc de Lladernosa va reconèixer que el tresorer li havia lliurat 200 sb. per la prorrata de 9.666 s. 8 d. deguts segons albarà del mestre racional Berenguer de Codinacs signat el 28 d'abril del 1358. El notari especificà diverses deduccions que ja constaven al dors, tal i com era la voluntat del monarca. Concretament 6.861 s. 9db. i 1.062 s. 3 dj., la qual cosa mostra com els diners eren tornats a batzegades dependents de les entrades de numerari a les arques reials.

La seua remuneració va consistir des de l'entrada al servei reial en la "quitació" "de III bèsies (a raó de 6 s. diaris) ab vestit (360 s. anuals) e rebedors de qualsevol moneda a la sua cort provenidora". Efectivament, les quantitats assignades a Minguet foren en sous barcelonins o jaquesos depenent del lloc on es trobara en aquell moment la cort itinerant. A banda d'això eventualment es produïa un pagament en concepte d'"acorriment per sa quitació", sense que s'indiquen més dades. Cal pensar que aniria destinat a complementar els ingressos necessaris en l'exercici de l'ofici, com esdevenia amb donacions gracioses que percebia també ocasionalment en agraïment per la seua actuació.¹⁰⁴ Ara bé, el 1355 davant la protesta del metge de la insuficiència de la seua remuneració i la conveniència d'apujar el salari i si era possible fixar-lo sobre una renda, el monarca li va concedir 4.000 s. anuals sobre la Vall de Seta, al regne de València. Tanmateix, aquest violari no el va començar a percebre fins la fi del 1358. A mitjan de 1361 però el rei ordenava que es feren tots els albarans corresponents al violari que feia algun temps no percebia el seu beneficiari.¹⁰⁵ La negativa del mestre racional a fer el còmput del violari favorable al metge s'argumentava en el fet que al mateix temps Minguet continuava percebent de la tresoreria de la reina les quitacions habituals, com bé es pot comprovar al quadre 24. La resposta del monarca fou rebaixar en 1.000 s. la suma del violari sense que haguera de renunciar a les quitacions. Aleshores, juny de 1365, feia quatre anys que el metge no percebia el violari i el Cerimoniós va ordenar al mestre racional que realitzara l'albarà del compte pendent. Així ho va fer Berenguer de Codinacs el mes següent en fer-li el compte pendent que ascendia a 16.333 s. 4 db. A poc a poc el metge aniria recuperant en porcions desiguals la suma indicada. El 1374 cobrava dues èpoques fetes davant el notari valencià Bartomeu de Villalba per un valor de 933 sb. En aquell mateix moment el tresorer recordava que al dors hi havia un total de vint-i-dues deduccions que ascendien a 10.370 s. 8 db., és a dir que a aquest ritme de 471 s. de mitja per cadascun dels pagaments Minguet encara hauria d'esperar un temps per recuperar els diners.¹⁰⁶ Els albarans fets pel mestre racional indiquen que el metge va anar cobrant de manera bianual els 3.000 s. del violari durant aquest període, tot i que aquests pagaments no es feren efectius i no consten a la tresoreria.¹⁰⁷

¹⁰⁴ L'infant ordenava al seu expenedor que lliurara 100 fl. a Bernat Minguet *quos nos ei gratiose huius serie ducimus concedendos* (ACA, C, reg. 1781, f. 94; 1374, ag. 9).

¹⁰⁵ Els motius al·legats pel metge per sol·licitar la pensió, i posats en boca del mestre racional posteriorment cada vegada que Minguet exigia el pagament, serien repetits amb molta freqüència per tots els sanadors de la cort: "Per tal com la dita quitació a vós no bastava a suportar les despeses e càrrecs que vós fahiets e sosteniets continuament en lo servey del dit senyor ne la dita quitació en temps covinent haver no podiets, que la dita quitació vos degué crèixer lo dit senyor e aquella en cert loch assignar". Sembla que l'agost del 1356, tot pensant en la insuficiència de les rendes de la vall, es va intentar traslladar-l'hi al terç delme del pa i del vi de l'Horta de València i la gabella de la sal. Tanmateix, no hi ha cap informació que indique que això s'arribà a dur a terme (Per totes aquestes informacions vegeu Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 374, nota 80).

¹⁰⁶ Tots els passos que s'han indicat poden resseguir-se perfectament en la documentació reial servada a l'ACA. Així l'ordre de fer l'albarà en ACA, C, reg. 1342, f. 38 (1365, juny 20); la confecció i lliurament de l'albarà a Minguet en ACA, RP, MR, n. 644, f. 219 (1365, jul. 8); els pagaments del tresorer en ACA, RP, TR, n. 352, f. 60 (1366, gen.); *Ibid.*, n. 353, f. 165v (1367, juny); *Ibid.*, n. 356, f. 114v (1368, set.); *Ibid.*, n. 358, s.f. (1369, ab.-juny-set.-nov.); ACA, RP, TR, n. 590, f. 63v (1374, jul.).

¹⁰⁷ Així 5.250 sb. corresponents a desembre del 1366 fins agost del 1368 (ACA, RP, MR, n. 645, f. 185; 1368, set. 4); 6.000 sb. des del setembre del 1370 al setembre del 1372 (*Ibid.*, n. 646 s.f.; 1372, set. 10).

Tot aquest sistema remuneratiu del que era beneficiari Minguet finalitzà amb la defunció de la reina Elionor l'any 1375; a partir d'aquell any Bernat Minguet no va percebre quitacions ordinàries. Durant aquell temps només ingressaria numerari de les profitoses rendes de la Vall de Seta i dels 1.000 s. censals que percebia sobre l'alqueria de l'Alcúdia ubicada en terme de Cocentaina. Aquesta renda era cobrada per la seua esposa Benvençuda, sembla que heretada del seu primer espós Gil de Sagra (Azagra).¹⁰⁸ El pas definitiu a la conversió de tots els ingressos mitjançant el rendisme arriba l'any 1382 quan el rei va decidir que a partir de la mort de la reina el violari tornaria a apujar-se als 4.000 s. originaris. Així se li va fer un compte des de l'1 de setembre de 1372 fins el 20 d'abril de 1375, data de la mort de la reina, atenent al valor anterior del violari, i un altre des d'aquest dia fins el 31 de maig del 1382. En conjunt la cort passava a deure a Minguet una important xifra, 36.350 sb. que de nou s'haurien d'anar lliurant pel sistema de les deduccions.¹⁰⁹

L'estudi de l'evolució dels ingressos salarials de Bernat Minguet palesa una flexibilitat extraordinària del sistema retributiu que s'acoba a les necessitats de l'empleat i el patró amb facilitat. Tan emmotillable com també era l'assistència als membres de les tres cases —del rei, de la reina i dels infants, amb els seus domèstics inclosos— als quals podien atendre davant les demandes ocasionals, malgrat estar adscrits a una en concret. Com a producte notables ingressos, efectivament, no obstant amb fortes oscil·lacions. Fet i fet, es tracta de trets característics que s'han de fer extensius a qualsevol sanador dels que són objecte en aquest estudi, independentment de la seua categoria professional o religió. En major o menor mesura tots ells es veieren colpits o beneficiats per la situació econòmica conjuntural de la corona i dels ingressos que pogueren arribar a les arques reials. El mestre racional sempre vetlava pel sanejament de l'economia i podia actuar de manera contrària a les indicacions del monarca que mostrava una posició ambigua enfrontada als seus empleats als quals accedia a pagar tot el que demanaven, que era el que en realitat els corresponia, sabedor que en realitat la seua economia no s'ho podia permetre. Potser per això la trajectòria dilatada d'alguns dels vinculats a la cort, com ara Guillem Colteller, els aconsellava de mantenir clienteleles paral·leles com a recurs a les fretures de la monarquia. Amb tot, ni així estaven absents de problemes.¹¹⁰ Així, paral·lelament al seu servei a l'infant Joan, va visitar diverses vegades a l'abat de Ripoll, fra Ramon de Savartès. Després de la mort d'aquest va reclamar en repetides ocasions els diners deguts per

¹⁰⁸ Ja el 15 de juny de l'any 1365 Benvençuda protestava perquè a instàncies de Joan Alfons de Xèrica el vicegovernador del regne de València li havia concedit un sobreseïment per no pagar la pensió dels 1.000 s. (ACA, C, reg. 1194, f. 151v). Més tard, quan Cocentaina passà a mans de la reina Sibila, aquesta va reconèixer que la pensió devia continuar pagant-se (ACA, C, reg. 1586, ff. 89r-v; 1370, ab. 5). En tenim una notícia del lliurament d'aquesta pensió a través de la tresoreria de la reina en dos terminis (ACA, RP, TR, n. 510, f. 163r-v; 1381, gen. i des.).

¹⁰⁹ ACA, RP, MR, n. 650, ff. 236v-238v (1382, juny 5).

¹¹⁰ Guillem Colteller tingué clienteleles diverses, tant procedents de l'àmbit públic i institucional, com de particulars, i que a la vegada podien incloure els més variats segments de la societat. Així, a banda de la seua adscripció a la casa reial, iniciada vers 1371, cal remarcar que aquest també va estar contractat pel consell de Girona des d'una data incerta fins 1357, per 400 s. anuals i pel capítol de la mateixa ciutat ho estava l'any 1362, del que percebia uns ingressos en espècie. Tanmateix, no hi ha notícies que confirmen que mantenia més d'un d'aquests contractes a la vegada (Christian GUILLERÉ, "Milieu médical", pp. 265-266).

la labor de guariment del frare, però després de cinc anys de reclam no sembla que haguera pogut resoldre el deute.¹¹¹

---

¹¹¹ ACA, C, reg. 1288, ff. 93r-v (1385, ab. 14), publicat en part en Joseph M. ROCA, "Mestre Guillem Colteller", p. XXXIV; i reg. 1843, f. 175v (1390, juny 28).

QUADRE 26
RETRIBUCIÓ SALARIAL DEL FÍSIC DE CASA DE LA REINA BERNAT MINGUET

Any	"quitació" 4 bèsties / perfodes mensuals	Vestit	Pagament extra	Pagament ajornat (prorata)	Esmena bestiar	Total
1360	720 sb. : 270 sj./juny-nov R ^a		8 dobles d'or; 74 s. 2dj.(2) R	200 sb./170 s. 10 dj./200 sb.(1) R		1.120 sb.-515 sj.-8 dobles d'or
1361	989 s. 4 db./juny-nov R ^a			200 sb. (4) ; 200 sb.(3) R		1.389 sb.
1362	1.746 sb. : 67 s. 6 dj./des-nov R ^a	360 R ^a				2.106 sb.-67 s. 6 dj.
1363	804 sb. : 299 s. 6 dj. /des-nov // asq. 180 sb. : asq. 300 sj. R ^a	360 R ^a				1.344 sb.-599 sj.
1364	150 sb./des-maig // asq. 200 sb.R ^a 750 sb./gen-maig (5) I	360 R ^a				1.460 sb.
1365	1.490 sb./juny1364-nov asq. 200 sb. : asq. 540 sb. R ^a	360 R ^a	1000, 300, 200 sb.(9)			4.090 sb.
1366	998 s. 4 db./des-maig R ^a	360 R ^a	550 sb.(6) R : 500 sb.(13) R ^a	1.232 (7) R // 500 sb.(8) R		3.780 s. 4 db.
1367	470 s. 1 dj./des-maig : 540 sb./juny-ag R ^a	360 R ^a		200 sb. (11) R		1.110 sb.-470 s. 1 dj.
1368	660 sb./set1367-ag R ^a 760 sb./26nov1367-feb (10) I	360 R ^a		300 sb. (14)	400 sb. I	2.480 sb.
1369	1740 sb./des-nov R ^a			200, 1.100, 110, 1.100 sb. (12) R		4.250 sb.
1370	1.266 sb./des-ag R ^a	360 R ^a				1.626 sb.
1371	1.476 sb./des-ag R ^a	360 R ^a				1.836 sb.
1372	1.620 sb./des-nov R ^a	360 R ^a				1.980 sb.
1373	1.260 sb./des-nov // asq. 210 sb.	360 R ^a				1.620 sb.

(1) "paga prorata de ço que li romania a pagar d'aquells" 9.966 s. 8db. en albarà (28.4.1358).

(2) en paga de 3.666 s. 8db. en albarà (8.6.1360).

(3) "en paga prorata" de 4.000 sb.

(4) Ídem, 1.

(5) en substitució de Bernat de Figuerola.

(6) "esmena e remuneració dels treballs per ell sostenguts e dels bons serveys per ell fets en mejar e procurar la persona del dit Senyor e de la Senyora Reyna en art de medecina com dels domèstichs seus en lurs necessitats e especialment en lo viatge que l dit Senyor feu a la illa de Cerdanya."

(7) pertanyen a 16.333 s. 4db. deguts segons albarà (8.7.1365) "per raó de minva o falta de l violari" de 4.000 sb. assignats sobre la Vall de Seta.

(8) de 2.000 s. deguts.

(9) paga d'aquells (2.000 sb.) "los quals la dita Senyora, ab letra sua dada" (7.9.1365) "li atorgà per squart dels serveys a la dita Senyora fets per lo dit mestre".

(10) "quitació" de tres bèsties.

(11) Ídem nota 7.

(12) Idem.

(13) gratiose concedimus.

(14) Idem nota 7.

R= Tresoreria del rei R^a= Tresoreria de la reina I= Dispenseria dels infants asq= acorriment per sa "quitació"

(:) separen pagaments del mateix concepte en distinta moneda

(/) separen pagaments diferenciats

(.) separen pagaments fraccionats del mateix concepte en idèntica moneda

4. Autosuficiència, rendisme i activitat comercial

Moltes vegades la pràctica d'aquests oficis tenia un component regional, i fins i tot local, bastant acusat. És coneguda la importància numèrica que tingueren els barbers a València o la dels apotecaris a Barcelona, en front de la resta de practicants durant la primera meitat del segle XIV.¹¹² Igualment sabem que els menescals a la Cerdanya abundaren més que no a la resta dels llocs documentats.¹¹³ Perquè aquests “desequilibris”? Això està lligat estretament a una evolució peculiar, a una tradició mèdica, a la naturalesa del nucli, les activitats econòmiques concretes de cada lloc i, sobretot, a la naturalesa de la documentació conservada. Barcelona com a centre d'intercanvi de primer ordre era lògic que comptara amb una gamma àmplia d'agents comercials, entre els quals es trobaven els apotecaris. En canvi, la Cerdanya era una comarca on la ramaderia tenia un pes especial, i segurament per això es desenvolupà d'una forma tan clara l'art de la menescalia. D'altra banda era normal que els físics i cirurgians més entrenats s'assentaren a les ciutats, sobretot les més importants i amb major dinamisme polític i econòmic, perquè allí acudien prínceps, nobles, eclesiàstics i rics burgesos pels més diversos afers, i perquè aquestes solien ser la seu dels *Studia*, amb les seues facultats de medicina. Això demanava una quantitat suficient de metges preparats per fer front a aquesta demanda, com de menescals per a les cavalleries d'aquests personatges. Des de la ciutat pròpiament dita o els centres urbans mitjans, caps comarcals, els sanadors, especialment els universitaris, desenvolupaven la seua tasca que molt freqüentment s'estenia pels petits llogarets de l'entorn rural. Això no volia dir que els nuclis poblats de la ruralia, grans i petits, no estigueren atesos per si mateixos, sense dependre en la seua assistència mèdica de les ciutats, encara que sotmés als vaivens de les conjuntures econòmiques pròpies de la societat baixmedieval. D'aquesta manera la medicina ofería una cara més de la relació ciutat-camp tan rica en detalls i fonamental per entendre la lògica del funcionament del sistema social medieval. Finalment, les activitats extramèdiques d'aquests guaridors anaven a combregar amb el medi en el qual es trobaven inserits tot aprofitant els mitjans d'enriquiment que els ofería la seua societat particular i el seu entorn més immediat. I és que els guaridors, especialment els formats en el nuclis de saber per excel·lència, foren especialment sensibles al món que els envoltava i l'observaren i estudiaren amb cura per millorar en el seu ofici, però, sens dubte, d'aquest grau de coneixement en tragueren un bon profit econòmic.¹¹⁴

---

¹¹² Vegeu Luis GARCÍA BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, taules I, II i III.

¹¹³ Vegeu Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD i Lluís GARCIA BALLESTER, “Els menescals i l'art de la menescalia”, pp. 80 i 81.

¹¹⁴ Danielle JACQUART, “Le regard d'un médecin sur son temps: Jacques Despars (1380?-1458)”, *Bibliothèque de l'école des chartes*, CXXXVIII (1980), pp. 35-86.

Detinguem-nos ara breument en un aspecte més relacionat amb la necessitat d'establir tota la riquesa de matisos que va donar l'entesa metge-malalt, i que fins ara no s'han tingut en consideració. Crec que hem d'afegir alguns interrogants i preguntar-nos si aquests contactes ultrapassaren l'àmbit exclusivament mèdic-terapèutic. Fou aquesta estreta relació una porta per establir negocis (crèdit, comerç...)? No hi ha dubte que el fet resulta obvi en aquells àmbits que tenim millor documentats, els dels privilegiats. Ara bé, exerciren aquest mateix influx sobre els clients més humils, sobre aquells personatges anònims dels quals sabem ben poca cosa?¹¹⁵ Les llars a les quals tenia accés el metge eren nombroses i al llarg del seu períple quotidià, en atenció als requeriments de la seua clientela, podia trobar-se immers en els més distints ambients domèstics, des dels més afavorits als més empobrits. La confiança del pacient resultava fonamental i segurament no faltarien ocasions en el procés de guariment perquè aquest comentara amb el seu sanador els seus *accidentia anime* —maldecaps i necessitats que l'atemorien.¹¹⁶ Era un bon moment perquè oferira els seus diners a un camperol amb necessitat de cereals en els mesos complicats de l'hivern, o bé ajudara a completar la suma del dot a la filla d'algun humil, o no tan humil, artesà o mercader de la contrada.¹¹⁷ Estava contribuint així a millorar la situació anímica del seu pacient i en definitiva actuant en favor del seu restabliment?¹¹⁸ Hagué solament altruisme en la relació amb els malalts? Com es comportà el metge en aquestes situacions? Obtingué d'elles un profit en el seu favor i en detriment a la llarga de la situació econòmica del client? Hem de ser cauts ja que la documentació amb la que comptem només ens permet, una vegada més, contestar en part a aquestes preguntes.

L'exemple més clar ens l'aporten altra vegada els Figuerola de Manresa a través d'un arbitratge encarregat a Guillem de Guix pels hereus de Guillem Ferrer i Bernat de Figuerola, Francesc Ferrer i Bernat de Figuerola jr.¹¹⁹ Segons aquest mutu acord, Figuerola jr. quedava obligat a pagar tretze florins i mig "per terços e censos" que ell o el seu pare degueren per qualsevol raó a Guillem o al seu hereu Francesc. Igualment Francesc era obligat a pagar a Bernat de totes coses que "lo dit discret Bernat li fos tengut o

¹¹⁵ Gabriele de Zerbi era partidari que el metge no entrara en contacte amb les classes plebees més enllà de la relació mèdica. No es deuria guardar amb aquesta clientela cap familiaritat ni conversar sobre res que no fóra trivial, perquè en cas contrari s'aniria en detriment del seu prestigi front a la classe alta (Roger FRENCH, "The ethics", p. 75).

¹¹⁶ Sobre la complexitat de la relació metge-malalt desenvolupada arran de la recepció del "Nou Galè", i especialment pel que respecta a la qüestió salarial i al bon funcionament de la tasca curativa, vegeu Luis GARCÍA BALLESTER, "Medical ethics in transition", pp. 42-47. En general sobre la relació metge-malalt vegeu l'extens estudi de Pedro LAÍN ENTRALGO, *La relación médico-enfermo. Historia y teoría*, Madrid, 1964, especialment les pp. 130-177.

¹¹⁷ Robert JÜTTE, tot estudiant els contactes entre els metges jueus i els pacients cristians a la zona germànica durant l'època moderna, adverteix com la difusió d'una clientela cada vegada d'extracció més humil permeté l'oportunitat per a pràctiques econòmicament i moralment dubtoses. "Contacts at the bedside: Jewish physicians and their Christian patients", en Ronie Po-Chia HSIN i Hartmunt LEHMANN (eds.), *In and out of the ghetto. Jewish-gentile relations in late medieval and early modern Germany*, Cambridge/ Nova York / Melbourne, 1995, pp. 137-150, especialment p. 139.

¹¹⁸ Ja ho deia Anselm TURMEDA en el conegut fragment satíric del *Llibre de bons amonestaments: Dinners tornen los malalts sans*.

¹¹⁹ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1393-1436, ff. 21-22v (1396, des. 12).

pogués ésser tengut ell o sos béns al dit Guillem Ferrer, *quondam*, e Francesch Ferrer per rahó de censos e terços, alienacions de compres de camps o de vinyes o de orts, e alberchs, e patis, e de que-s vulle alre, fins al dia de huy”. Aquest punt, com es pot comprovar, posa de manifest una relació econòmica que abraça traspassos de propietat i de censos que dissortadament no podem calibrar. Un altre punt de l’arbitratge ordenava a Figuerola que realitzara albarans “al dit Francesch Ferrer e sos béns de totes e sengles coses a què lo dit Guillem Ferrer, *quondam*, ho lo dit Francesch Ferrer fill seu, e hereu universal fossen e poguessen ésser tenguts al dit mestre Bernat, *quondam*, o al dit Bernat, fill seu e hereu universal, “axí per rahó de cura de malalties com per préstech de diners” que lo dit discret Bernat de Figuerola hagués feta al dit Francesch Ferrer o al dit Guillem Ferrer...” I s’afegia com a pendents de pagament: “tres sous deu diners e malla, com d’aquells noranta sous barchelonins dessus dits, en los quals lo dit discret Bernat de Figuerola prestà al dit Francesch Ferrer, e le’n feu cessió sobre la dita ciutat en aquella pensió o part de pensió de censal que la dita ciutat fa al discret Bernat tots anys de censal mort”. A més Figuerola s’obligava a pagar-li tots els censos als quals estiguera compromés en Nadal i en la festa de Santa Maria d’agost, independentment de l’acordat en l’arbitratge. En aquest capítol s’enriqueixen notablement les dades de la vinculació entre els nostres protagonistes. Anem per parts. A la confirmació de la diversitat dels contactes econòmics observem ara el que sembla una absència de documents que certifiquen i clarifiquen els negocis portats a terme. Efectivament, no he pogut localitzar cap altre document que relacione els quatre personatges citats en l’arbitratge. Aquesta absència de contractes podria explicar-se per la confiança entre ambdues famílies, fet que provocara l’abundància de tractes de manera oral. Tanmateix, la mort dels dos caps del llinatge porta a un nou canvi en les relacions dels joves hereus que desitgen conduir d’un altra manera el seu patrimoni. El desig de conèixer l’entitat del llegat i tenir-ne un millor control exigeix un arbitratge amistós que solvente el tema sense el recurs a la via judicial, que sens dubte hagués resultat problemàtica sense la presència de documents. A la llum del que hem vist, crec que no seria descabellat afirmar que l’origen de la relació de Bernat i Guillem segurament va començar amb una simple consulta mèdica. Així el tracte estret i continuat podria ben bé haver conduït al negoci i perquè no a la confiança i l’amistat. Ens trobem davant d’un punt que cal tenir molt en compte per entendre la relació metge-malalt com el punt de partença d’una relació comercial de índole molt variada i amb molts diversos desenllaços. No seria el cas Ferrer-Figuerola l’únic que enfrontaria hereus de pares units per l’amistat i l’estima per culpa dels negocis poc clarificats i l’ambició econòmica dels fills. En certa ocasió els marmessors de Pere Ros d’Ursins, físic de la ciutat de València, es trobava enfrontat amb Pere Vives, mercader de València. Sembla que el físic li manllevà 400 s. feia quinze anys, dels quals romanien per pagar 360 en temps de la defunció. Jaume Creuer, professor en medicina i habitador de València, intervingué com a testimoni per aclarir els fets. Segons aquest, quinze dies abans de morir Pere ordenà al seu germà Bartomeu que li lliurara al mercader el que li devia i, amb aquest motiu es va

elaborar un memorial. Creuer volia mostrar que amb tota seguretat Pere Ros va voler restituir al seu amic el que li devia i ho va mostrar subratllant els signes d'afecte que es professaven.¹²⁰

D'altra banda, l'activitat mèdica i quirúrgica es va caracteritzar per una impressionant mobilitat fóra quin fóra el seu estatus, com ja hem vist. Els més poderosos, vinculats a la monarquia, perquè havien de seguir els sobirans i els seus familiars quan eren requerits o perquè havien d'atendre la pròpia clientela noble del monarca, moltes vegades allunyada del lloc de residència habitual del metge; els barbers perquè s'havien de desplaçar de vila en vila per captar el major número possible de clients; els físics i cirurgians contractats per municipis, hospitals, etc., perquè els contractes eren de curta durada i buscaven la seua millora salarial en altres llocs; els apotecaris perquè havien de desplaçar-se cap els indrets i les rutes de trànsit mercantil, etc. Les circumstàncies que empenyien als trasllats eren nombroses i formen part de la mateixa naturalesa de la societat medieval i dels guaridors, entre els quals la condició itinerant fou la habitual. Per això s'establiren xarxes de clientele d'un radi d'abast ampli. Així els més rics podien contactar fàcilment amb municipis i membres de la noblesa i de la pròpia cort necessitats de diner, de la mateixa manera que abans ho havien fet amb particulars.

Tots tres sectors tingueren un pes diferent segons els interessos de cada individu o família. L'actuació econòmica dels implicats en la pràctica mèdica s'ha d'entendre dins l'ampli marc de les relacions camp-ciutat, i especialment en un aspecte concret: la penetració i consolidació territorial de distints grups urbans en l'entorn rural de la ciutat a partir del segle XIII.¹²¹ Els grans beneficis adquirits per la burgesia enriquida els va fer posar els ulls en la possibilitat de modificar i elevar el seu estatus social tot volent assimilar-se al grup aristocràtic, assolint el prestigi de ser terratinent i poder viure del que donava la terra. L'objectiu no fou altre, doncs, que seguir el camí de la transformació d'homes de negocis en rendistes. Les primeres grans inversions de la ciutadania tingueren com a punt de referència els béns immobles, bàsicament els habitatges —cases i patis—, els obradors, els horts intramurs, destinats a una producció intensiva per a l'autoconsum i, amb cada vegada major força, les terres conreades que començaven als peus de les muralles i s'extenien per una superfície rica, sovint ben irrigada, i dominada pels horts i les vinyes. Tanmateix, el *hinterland* sobre el qual projectava la seua ombra la ciutat medieval, aviat va ser insuficient per a la classe

¹²⁰ "Pere Vives era gran amich del dit honrat maestre Pere Ros e aquell dit honrat Pere Vives fahia de grans plaers al dit honrat maestre Pere en temps vivia. E special ben un dia, del qual no era membrat, bé podia haver XV anys e més, ço és, any que lo dit honrat maestre Pere anàs en Çerdenya ab lo senyor rey, que-l dit en Pere Vives donà a aquell una [...] taça daurada ab smalt, e per anar alguns dies donà-li axí mateix una peça de xarnelot lardim de seda, ho encara lo dit en Pere Vives donà a hun escuder de casa del honrat mestre Pere una caxa de noguer que valia bé [...] sous" (ARV, *Justícia Civil*, n. 322; 1369, maig. 16).

¹²¹ Vegeu el dossier "La ciutat a la conquesta del camp: Riquesa i poder a la Catalunya Baix-Medieval", *l'Avenç*, 94 (1986). Un resum sobre el tema per al cas català en Joan J. BUSQUETA, "Algunes consideracions a l'entorn del tema 'ciutat i camp' a la Catalunya baix-medieval", *Burriac*, 1988, pp. 77-81 i a ÍDEM, *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, 1991, pp. 19-26; Josep FERNÁNDEZ i TRABAL, *Una família catalana medieval: els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona, 1995, pp. 264-268. Per al cas valencià vegeu Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals*, pp. 82-84; ÍDEM, "Estructura agrària i crisi rural. La Corona d'Aragó en el tombant de l'Edat Mitjana", en Esteban SARASA i Eliseo SERRANO (eds.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo. Siglos XV-XVI*, Saragossa, 1997, pp. 41-61, especialment les pp. 54-55.

burguesa desitjosa d'invertir tots els seus beneficis amb la voluntat d'assemblar-se a la classe nobiliària. Arribà el moment en que alqueries, masos, torres i castells, dominadors de superfícies conreades, però també custodis d'erms, boscos, aiguës, prats... foren objecte d'aquests "insaciabls" col·lectors de rendes i profit. Com a membres de la ciutat amb capital disponible orientaren les seues inversions cap els *hinterlands* rurals cap els quals s'endinsaven els tentacles urbans. De la participació en aquest fenomen dels dedicats a la pràctica mèdica en tenim ample testimoni. A les majors ciutats de la Corona —Barcelona, València— seguint per d'altres més modestes —Lleida, Puigcerdà, Manresa, Morella, Santa Coloma de Queralt, Gandia i Girona— ho podem observar clarament. En les contrades rurals que envoltaven aquestes grans ciutats —hort i vinyet a Barcelona, l'horta a València— posseïen vinyes, terres i horts, molt sovint amb construccions annexes on residien temporalment, sense que puguem precisar la naturalesa del conreu, tot i que sembla haver-hi una preferència per les explotacions vitivinícoles per tal de garantir el subministrament de vi. Molt sovint dintre la pròpia ciutat existien espais dedicats al conreu de petits horts destinats a l'abastiment dels nuclis domèstics. De fet s'ha de remarcar que no existia un pas bruscat entre la ciutat i la ruralia, sinó que es donava un trànsit progressiu i dins el mateix nucli urbà eren freqüents aquests petits jardins on començava ja a veure's el patrimoni dels sanadors. Tanmateix, la inversió econòmica, la donació o l'estratègia familiar els portava a dominar indrets més llunyans i alguns físics es convertiren en senyors de masos i fins i tot de castells termenats. Com bé recorden els autors, la possessió de la terra donava prestigi, seguretat, poder, aprovisionament i rendes, tot plegat massa beneficis com per renunciar-hi a participar del festí.

Això sí, no s'ha d'oblidar que les inversions foren molt variades. Freqüentment i de vegades connectada amb la possessió de la terra hi havia el crèdit, en les seues més diverses manifestacions, des del mutu tradicional fins els títols de deute violaris i censals. Finalment el comerç i, fins i tot, la manufactura es convertiren també en una part més de l'activitat habitual d'alguns practicants de la medicina, ben conscients de la riquesa que proporcionaven aquestes activitats en expansió. Era, d'altra banda, la millor manera de diversificar els riscos en les inversions.

En un moment, doncs, que la burgesia triomfava com a grup emergent en les ciutats de l'Europa mediterrània, gràcies als negocis i el comerç, i constituïa el patriciat que hi governaria, la medicina adaptà l'activitat dels seus professionals als costums mercantils d'aquesta oligarquia, de la qual passarien a formar part molt aviat un sector. En definitiva, els professionals de la salut participaren obertament de tots els mitjans d'enriquiment que ofería aquesta societat. Començant per assegurar-se la pròpia autosuficiència, no dubtaren en esmerçar els seus guanys en la pràctica de la professió en les explotacions agropecuàries, els actius mercats immobiliaris, el crèdit i el comerç de tota mena de productes, dels quals sovint també eren productors.

Des del punt de vista estrictament econòmic, l'interés dels sanadors per mantenir la memòria escrita i documentada de les seues actuacions i els seus drets sobre possessions i pensions resulta obvi. Baguls, caixes, arquivancs i fins i tot sacs, servien per conservar instruments notariais, privilegis reials i

documents d'altra natura.¹²² Tanmateix, aquestes referències eren poc precises perquè el notari que confeccionava els inventaris *post mortem* prescindia parcialment o total de la seua descripció, en considerar que eren poc valuoses dins el conjunt patrimonial catalogat.¹²³ Coneixem casos d'alguns documents que foren breument descrits en aquests inventaris, tot i la poca claredat dels continguts, els quals sovint es redueixen a la data del document i el notari que el va cursar, així com els seus protagonistes i la xifra deguda.¹²⁴ La quantitat de rendes que podien arribar a controlar i percebre eren tan elevades, que dur-ne el control obligava en ocasions a confeccionar un quadern amb el recull minuciós de totes elles.¹²⁵ Per als apotecaris el registre escrit era fonamental per al bon funcionament de la botiga des del punt de vista comercial,¹²⁶ i això perquè l'escriptura és l'instrument que possibilita una memòria que fa factible l'acumulació i la racionalització del material informatiu. Del seu interès per mantenir aquesta memòria escrita ens donen una bona mostra els seus llibres de comptes. Així, per exemple, a l'inventari dels béns de l'apotecari de Peralada Francesc Cervera, s'hi reproduïa un llibre de creditors i deutors, entre els que figurava un altre apotecari que li devia 4 s. i un barber al que únicament devia pagar 4 d. La mínima quantia d'aquestes xifres demostra la limitació econòmica d'aquests afers però també l'afany per controlar

¹²² A l'inventari de Miró de Corçà s'explicitaven els següents documents: "Ítem, un albarà en lo qual és contengut que'l rey donava al dit mestre Miró cent lliures. Ítem, un altre albarà en lo qual la senyora reyna li donava cinquanta lliures" (ARV, *Justicia Civil*, reg. 300; 1366, feb. 19). A l'inventari de l'apotecari de Puigcerdà s'esmenta entre els seus llibres *quandam candeleriam copertam de coceo de bou in qua sunt instrumenta bonorum immobilium in presenti inventario contentorum* (AHCP, Joan Torrelles, "Liber firmitatis", 1361-1362, ff. 173v; 1362, set. 16).

¹²³ El notari que inventariava els béns de Pere Moliner, àlies Metge, va escriure amb profusió de detall el contingut que es trobava dins una caixeta de noguer de la cambra major d'aquesta casa. Entre diversos anells i objectes preats del seu ofici (quadran, estoig de cauteris) el notari descrigué: "Ítem, havia en la dita caxa diverses cartes e scriptures les quals a present nos són pogudes regonéixer si:s mereix aquelles o alcunes d'aquelles metre en inventari, mas romanen tanquades ara en la dita caxa per a altra hora" (ARV, *Protocols*, n. 2644; 1399, març 24).

¹²⁴ A l'inventari de béns del cirurgià manresà Berenguer de Franquedina es pot trobar en una de les cambres — sobre lo carrer— i dins una caixa: "Ítem, una carta feta a .XVIII. dies de juny del any de la nativitat de nostre senyor M.CCC.LXXX. nou, e closa per en Francesch de Gamiçans, notari públich de Menresa, per l'onrat pebordre de Menresa, en que:s conté que en Bernat ça Garriga, en Johan Colom, Jacme de Casadurana e en Ramon dez Cellors, del terme del Castell de Castellet de Cornet, atorguen deure al dit Berenguer ça Franquedina XXII. libras de moneda de Barcelona de tern... Ítem, altres cartes de diverses contractes" (AHPM, "Inventariorum III", 1394-1397; 1396, ag. 26). Juntament apareix un "libre de paper de medicines". Tot sembla estar tancat en una caixa que està en la cambra. Vegeu també els documents registrats a l'inventari de l'apotecari de Barcelona Francesc Descamp (Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, "Un farmacéutico barcelonés", pp. 62-63).

Aquesta pràctica degué ser també habitual en el món dels jueus. Tot i que per al nostre àmbit d'estudi no s'hi documenta, si ho podem trobar a l'inventari de Sastruc de Sestiers a la Provença. Els ff. 11v-12v del seu inventari s'hi dediquen a recollir la llista dels deutors i els creditors i les sumes implicades, però no per quin concepte (Danièle IANCU-AGOU, "L'inventaire de la bibliothèque et du mobilier d'un médecin juif d'Aix-in-Provence au milieu du XVe siècle", *REJ*, 134 (1975), pp. 68-76).

¹²⁵ A l'inventari de Ferrer de Comalba s'indicava: "Ítem, una tahudeta sotil ab cartes de possessions". En canvi més endavant es transcrivía un quadern amb tots els censos que percebia el barber de distints immobles (AHPM, "Llibre particular de la familia Comalba", 1373-1434; 1389, feb. 1). Aquest registre ha estat estudiat més endavant en l'apartat dedicat a l'economia.

¹²⁶ En aquest sentit —el de la vessant mercantil— l'entorn familiar i cultural amb el qual es trobaven els apotecaris des de la infantesa era molt semblant al dels mercaders. Vegeu Coral CUADRADA, "Volèn ynstroir los mercaders, aquells qui d'aquest art de mercaderia volen ussar", *RHM*, 5 (1994), pp. 107-130. M.ª Luz MANDINGORRA ha reflexionat sobre l'ús escripturari dels apotecaris valencians del segle XV a través dels albarans que són enregistrats als llibres administratius de les institucions que proveïen ("Aproximación a la cultura gráfica de los boticarios a finales de la edad media", *Saitabi*, XXXVI (1986), pp. 57-70).

acuradament la comptabilitat.¹²⁷ Un altre exemple notable és el de l'apotecari barceloní Francesc Ferrer. Fins a tres llibres registraven els interessos econòmics, tocants a l'ofici o no, d'aquest rellevant personatge. Així: "I libre de paper ab cubertes de pergami on ha scrits alguns deutes qui eren entre lo dit deffunct e en Barthomeu Ferrer, frare seu", "I libre de paper ab cubertes de cuyro vert ab II botons, on ha scrites alcunes cartes de pocha valor", finalment, en els darrers fulls del quadern del seu inventari consten els noms dels clients deutors i les sumes degudes —"I libre de forma maior, scrit en paper, ab cubertes engrutades cubertes"—, xifres que deixen traslluir la magnífica dinàmica del seu obrador; escripturat en 70 fulls, amb 139 deutors que devien tots plegats 7.825 s. 2 d. Si bé podem intuir que es tracta de xifres esmerçades en medicines i articles diversos venuts a crèdit, l'escrivà no es molestà en recollir-ne les causes.¹²⁸ Però sabem que no tan sols foren anotats els comptes, sinó que també es realitzaren inventaris de les apotecaries. El botiguer Nicolau Pere va confeccionar un inventari de certes "medicines et aynes apothecarie", que li havien estat confiats, junt amb una suma de diner, per un altre company d'ofici anomenat Maties Martí, amb l'objectiu de vendre-les al comtat d'Urgell.¹²⁹ Idèntics interessos per enregistrar de forma escrita la comptabilitat els trobarem també en els barbers que posseïren llibres i executaren els seus propis registres de morosos. Podem esmentar el cas del memorial de deutes del barber de Vic Domènec Alfons. Al foli 5 de l'inventari del seu inventari es pot llegir: "Ítem, mig full de paper prim escrit en el qual les esmentades persones, dels quals ja hem dit els noms, digueren que el dit difunt feia escriure els deutes que a ell li eren deguts i que ell devia a altres persones, escriptura la qual em donaren per a l'inventari". Al final del registre, l'escrivà decidí posar per extens aquest full, proporcionant-nos detalls interessants sobre els clients del barber.¹³⁰

* * *

Atenent a la naturalesa de la pràctica mèdica desenvolupada pels sanadors durant la Baixa Edat Mitjana, cal observar dos grups, no sempre fàcils de destriar. Per una banda físics i cirurgians, alguns amb una formació acadèmica i la majoria ensinistrats amb el sistema obert, es veuen sotmesos a una mobilitat

¹²⁷ AHPG, *Protocols* [Peralada], n. 1053 (1344, ag. 27).

¹²⁸ Carme BATLLE i GALLART, "Francesc Ferrer", pp. 507-509. Encara podríem afegir un altre cas més a Barcelona. Es tracta de la comptabilitat de Francesc Canes. Vegeu Carles VELA i AULESA, *El llibre de comptes de Francesc Canes, especier i ciutadà de Barcelona (1378-1381)*, memòria de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1995. Quan més avance el temps major desenvolupament i cura es posarà en aquests llibres de comptes. Així ho posarien de manifest els llibres que s'inventariaven a mitjan segle XV en el cas del gironí Guillem Descoll. Concretament s'hi enregistren un llibre on "són scrits de mà del dit defunct deutes e altres afers seus, axí de la sua botiga com d'altres" (200 cartes); un altre "de deu e deix de la botiga" (153 ff., "ha cartes scrites e no scrites"); i finalment, "un libre vermell cobert de paper de forma maior, en lo qual lo dit deffunct en sos derrés dies comensa a continuar e scriure e volia mudar los deutes dels dits llibres o manuals en lo dit libre vermell" (Lluís BATLLE i PRATS, "Inventari dels béns de Guillem Coll, apotecari-especier de Girona. 1454", *EHDAP*, VI (1978), pp. 197-213, especialment 212.

¹²⁹ Citat en José Mª CRUSELLES, "Maestros, escuelas", p. 21.

¹³⁰ *Item, medium folium papiri prime scriptum in quam dictae persone, nominibus jam dictis, dixerint dictus defunctus fecisse scribi debita quam sibi debebantur et ipse aliis personis debebant, quam scripturam michi dederunt pro inventario* (ACF, *Inventaris*, 1380-1387; 1380, des. 24). Transcrit a l'Apèndix § 22.

geogràfica força important, a la recerca dels contractes municipals, nobiliaris, o bé amb la reialesa, que els pugen aportar majors beneficis. Solament una part d'ells, en bona mesura desconeguda, però possiblement uns pocs afortunats que podem observar en cada comunitat, s'hi assenten i romanen durant generacions. Per altra banda, barbers, apotecaris i menescals, tenen una major tendència a optar per un lloc concret, potser el del seu naixement, però no sembla així en molts casos, tal com ho mostren els afermaments, i quedar-s'hi constituint un obrador. La naturalesa de la seua pràctica exigeix un lloc estable, majorment en el cas dels apotecaris —necessitats de magatzem o magatzems diversos i obrador—, on atraure clientela i atendre-la amb la cura necessària. La varietat de les activitats que es practiquen en aquests obradors és força considerable, i l'activitat mèdica és una part més, això sí, la inicial i principal, d'entre altres serveis prestats. La indefinició de la pràctica mèdica esdevé una realitat evident, a la llum de les fonts.

La valoració positiva i fonamental de la salut i del seu manteniment i recuperació, es posa de manifest en una creixent medicalització de la societat i el consegüent augment de tasques que han de desenvolupar els practicants de la medicina. Peritatges judicials (“desospitacions” i testimonis en judicis amb informes tècnics acurats), atenció als hospitals, a les presons, valoració d'esclaus, contractes d'atenció mèdica amb els municipis, contractes privats amb individus del mateix lloc o d'altre qualsevol, amb els nobles o, finalment, amb la reialesa, obren un futur òptim per a la consecució d'uns guanys considerables. La necessitat d'assegurar-se ingressos amb regularitat, i també els desigs d'omplir les bosses i guanyar prestigi, fa que combinen diversos treballs d'aquesta mena. Ara bé, les possibilitats d'accedir a aquests llocs pugen amb el grau de formació; els camins per als metges universitaris estan tots oberts. Però entre totes les possibilitats sobresurt la d'entrar al servei de la monarquia. Les possibilitats d'enriquiment una vegada s'ha assolit aquest lloc són immenses, producte d'uns ingressos en metàl·lic a través de les “quitacions” i lliuraments de pagues complementàries, però també gràcies a un grapat de privilegis de molt diversa índole.

Els seus ingressos, les seues influències, el seu poder, la seua ascendència, tot comença a funcionar en benefici del sanador. Les possibilitats de negoci són amplíssimes, i poden començar, en alguns casos, al si mateix de la relació del metge (físic o cirurgià) amb el seu malalt. El metge és un privilegiat que pot entrar lliurement a les cases dels seus pacients, parla amb el malalt i els seus familiars i coneix l'entorn, i també les necessitats que hi puguem haver. S'obren així les portes a les relacions més íntimes i als negocis, sense que en puguem, per desgràcia, conèixer l'abast. Però això només constituirà una mínima part de la inversió. Amb els ingressos producte d'aquestes tasques, els practicants de la medicina comptaren amb un capital a partir del qual desplegar tot un seguit d'inversions que la prodigiosa dinàmica dels centres urbans permetien cada vegada més. Per això els més poderosos no es conformaran amb la ruralia sinó que s'instal·laran als centres comarcals de poder i de riquesa, o bé a les grans ciutats Barcelona o València, des d'on realment es controla un *hinterland* rural que els abasteix d'una bona part del necessari, almenys durant les bones anyades. Comença així l'assalt a la terra —fonamental en els valors d'aquesta societat—, no solament com a font de riquesa, sinó també de prestigi, però també a les propietats immobiliàries, i s'enceten les inversions en el

préstec, el comerç i la manufactura, els eixos que realment vertebraren el magnífic creixement econòmic que es farà palès en l'explendor del Quatre-cents.

CAPÍTOL IV

Activitats creditícies

Quoniam in Cathalonia ab universitatibus et quandoque a singularibus sepe venduntur reditus ab antiquo constituti seu qui de novo constituantur, quod sepius contigit, et quandoque ad semper, quandoque ad vitam unius persone vel duarum, tali lege, pacto seu conditione: quod, cum vendens voluerit retinere eodem pretio quo vendidit, emptor habeat sibi vendere seu remittere reditus antedictos, vertitur et sepe versum est in dubium utrum talis venditio possit in foro conscientie tolerari, cum videatur in fraudem fieri usurarum.

Pulchriores allegationes super contractibus censualium.

*Diners tornen los malalts sans
moros, jueus e cristians,
lleixant a Déu e tots los sants,
diners adoren.*

Anselm TURMEDA, Llibre dels bons amonestaments.

El préstec a interès fou una activitat quotidiana amplament difosa en la societat medieval malgrat les restriccions eclesiàstiques, cada vegada més dures des de la segona meitat del segle XIV. El sistema de préstec tradicional (*mutuum*), molt sovint en mans dels jueus, i caracteritzat per la curta durada i per uns interessos elevadíssims, fou substituït progressivament pel censal i el violari, com a instruments bàsics per a l'obtenció de diner. Amb la introducció i la difusió massiva de la pensió perpètua i la pensió vitalícia, se superarien progressivament les contínues condemnes a l'usura, malgrat que les controvèrsies entre els clergues i les prèdiques contra l'usura, i els consegüents temors per part dels inversors, serien una realitat fins ben entrada la quinzena centúria. Tant era així que quan el cirurgià valencià Francesc Moliner, àlies Metge, va fer el seu testament, tot apel·lant "Nostre Senyor Déu, al qual és caritat molt plaent, i a més, volent usar de caritat envers mon proïsme", va deixar estipulat que després de la seua mort devien ser reconeguts

tots els instruments dels violaris que a ell li eren obligats per universitats o per particulars. En cas que les pensions pagades superaren ja el preu del violari, es faria el quitament pels marmessors i serien cancel·lades les cartes. Ara bé, aquells que no hagueren superat encara la quantitat prestada deurien continuar pagant fins que les pensions lliurades durant la vida, més les de després de la mort de Moliner, assoliren el volum prestat.¹ El temor a ser condemnat per usura planava encara sobre l'esperit dels prestadors. Tanmateix, els sectors enriquits de les ciutats trobaren en aquest sistema creditici una via excel·lent per donar curs als seus beneficis, tot abandonant, ni que fóra en part, les clàssiques formes de rendisme lligades a la propietat immoble. Tan gran arribà a ser la difusió que a inicis del segle XV la gran majoria dels habitants, fins i tot dels més petits nuclis rurals no podien escapar a la xarxa del deute censalista.²

I és que, la lubricació de les estructures econòmiques passava en bona mesura pel bon estat del mercat creditici. Institucions públiques, nobles i patricis, artesans i camperols, tothom necessitava en alguna mesura recórrer ocasionalment a l'emprestit. Les crisis de subsistència provocades per catàstrofes naturals de diversa índole —males collites, mortaldats, terratrèmols, inundacions, sequeres...— sacsejaren contínuament els territoris de la corona i els municipis hagueren de recórrer amb freqüència a creditors per fer front a les seues necessitats d'abastiment. D'altra banda, l'increment de la pressió fiscal, producte de les necessitats per sufragar les guerres sostingudes per la corona, va culminar amb l'endeutament dels municipis i també dels seus veïns, empesos contínuament a la demanda de capitals. Amb el desenvolupament del censal i el violari, les emissions de deute públic foren una constant sobretot gràcies al baix interès i les bones condicions d'aquesta modalitat creditícia. Els grans afavorits per aquesta demanda de capital foren aquells membres de la noblesa, el patriciat local, sobretot mercaders i membres prominents de l'artesanat i les professions liberals, que amb grans sumes de capital acumulat podien oferir una sortida a la situació de manca de numerari de les universitats. Per a les fràgils economies camperoles, resultava també inevitable recórrer al prestador a mesura que les reserves alimentàries anaven esgotant-se i quan s'havia de fer front a les imposicions fiscals, les despeses en la sembra o el conreu de la terra, les constitucions dels dots, etc. Per a la noblesa mantenir la imatge d'ostentació i opulència demanava despeses constants força elevades i no sempre

---

¹ ARV, *Protocols*, n. 2644 (1398, juny 21). Similars càrregues de consciència mostraven també els notaris valencians. Vegeu l'interessant cas del notari Arnau Despuig, així com algunes consideracions sobre la difusió i legalitat de la inversió censalista en Jose Mª CRUSELLES, *Comportamiento social*, pp. 465-467. Josep HERNANDO ha estudiat en diversos treballs el debat teològic suscitat al voltant de la legitimació moral del censal: "El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)", *Acta Medievalia*, Annex I, (1982), pp. 133-136. A partir d'aquest treball, ja clàssic, l'autor ha fet l'edició crítica i ha estudiat acuradament diversos tractats d'usura. Darrerament pot citar-se del mateix autor, "El contracte de venda de rendes perpètuas i vitalícies (censals morts i violaris), personals i redimibles (amb carta de gràcia). El tractat d'autor anònim *Pulchriores allegationes super contractibus censualium* (segle XIV)", *ATCA*, 11 (1992), pp. 137-179, on s'hi recull en nota les seues diferents aportacions al tema i on el lector podrà trobar abundant informació sobre el tema.

² Un resum excel·lent de l'evolució del sistema creditici a la baixa Edat Mitjana, especialment en la societat valenciana, en Antoni FURIÓ, "Crédito y endeutamiento: el censal en la sociedad rural valenciana (siglos XIV-XV)", en *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica, siglos XIII-XIX*, Saragossa, 1993, pp. 501-534.

al seu abast. Finalment la burgesia per tal de sostenir els seus negocis, sempre necessitats d'inversions, recorrien ocasionalment a les fonts de capital.

Un estudi dels inventaris de béns ens mostra com de quotidià i habitual va resultar el préstec. D'una banda, hi podem trobar les penyores lliurades com a garantia de retorn d'una quantitat prestada. La qualitat de l'objecte depenia de la suma atorgada; podia tractar-se de peces artístiques i luxoses, molt sovint d'argent, i també d'altres més senzilles. Així per exemple, Francesc Moliner, cirurgià de València, tenia "uns patrenostres de coral menut ab alguns granets de perles menudes, los quals patrenostres e dues tovalles... se diu que tenia penyora... per vint-e-cinch florins que sobre les dites coses prestà a la dona na Palaua, que ara està vers les parts de Girona, en Catalunya".³ Joan Torrelles, apotecari de Puigcerdà, tenia una llista abundant de penyores inventariades. Per un total de nou deutes que ascendien a 645 s. tenia en penyora vuit copes i una corretja de plata i tres capes de diferents tipus.⁴ Però la referència més clara eren els documents, breument descrits en aquests inventaris, tot i la poca claredat dels continguts, sovint limitats a la data del document i el notari que el va cursar, així com els seus protagonistes i la xifra deguda. Més estranyament era transcrit algun quadern on el metge recollia, juntament als deutes dels seus pacients, els morosos als quals havia prestat alguna cosa. Un clar exemple n'és el memorial de Domingo Alfonso, citat anteriorment.

La possibilitat de participar directament en la gestió dels seus negocis en aquest mercat estava estretament relacionada amb la naturalesa de les tasques, mèdiques o socials, desenvolupades per aquests personatges. Per aquell qui s'havia d'absentar freqüentment del seu lloc de residència era obligatori el nomenament d'un procurador que s'encarregara, habitualment o bé de forma puntual, de controlar l'ingrés de les pensions degudes i efectuar els reclams que es pogueren escaure davant les institucions judicials. No hi ha dubte que malgrat el coneixement de la persona destinada a aquest afer i la confiança dipositada, els problemes podien aflorar fàcilment. El físic de Saragossa Berenguer d'Alós va haver de recórrer durant anys al sobirà per haver de recuperar totes aquelles pensions de censals i violaris que el seu procurador Pere de la Porta, draper de Lleida, havia recollit del terme de Ravals en la ciutat de Lleida. La mort d'aquest procurador en va dificultar la recuperació i s'hagué de demanar comptes al fill de l'acusat.⁵ Però si recuperar els 500 sj. del seu primer procurador a Lleida va costar quatre anys, aconseguir el que li devia Arnau del Miracle, el seu segon procurador a la mateixa ciutat, després de la seua defunció, es va allargar nou anys.⁶

---

³ ARV, *Protocols*, n. 2643 (1399, març 24).

⁴ AHCP, Joan Torrelles, "*Liber firmitatis*", 1361-62, f. 173v (1362, set. 16).

⁵ ACA, C, reg. 756, f. 171v (1371, maig 30); reg. 763, f. 86v (1372, març 28); i reg. 781, f. 62r-v (1375, maig 14). Sabem que Pere de la Porta va gestionar els censals de Berenguer d'Alós, el qual va residir la major part de la seua vida a Saragossa, des d'almenys el 16 de setembre del 1341, data en que d'Alós va nomenar el draper com al seu procurador. Tanmateix, el primer censal sembla que ja va començar a cobrar-se el 22 de febrer del 1321. Per complicar les circumstàncies de la distància i de la procuradoria el Pere de la Porta nomenava a la vegada un procurador seu el 1359, en aquest cas Simó Caldera, notari de Lleida (ANZ, Simón de Capiella, 33/9, n. 173, f. 170; 1359, jul. 8).

⁶ ACA, C, reg. 817, ff. 20r-v (1381, ab. 26).

El perfil del prestador resulta difús, ja que tan bon punt es pot esdevenir creditor com morós en funció de la situació econòmica i social de l'individu. Cal tenir present que solament una part de la societat podia aspirar a fer del préstec un negoci i que molts únicament van prestar diner en comptades ocasions. Per això els criteris per resoldre quan un personatge esdevé un prestador de manera premeditada, producte d'una clara estratègia, no sempre són clars. Metges i apotecaris obtingueren elevats beneficis amb l'aprofitament de les distintes modalitats sota les quals es podia manifestar el préstec usurer. La seua condició dins la societat els permetia una acumulació major de capital; els primers perquè eren els que ingressaven beneficis més substancials dels seus clients i els segons perquè el seu era purament el món dels negocis, més enllà de la seua tasca mèdica. D'altra banda, els barbers i menescals actuaren més com a clients que no com a creditors, això sí, per motius diferents als que pogueren afectar els altres. Efectivament, els seus ingressos inferiors els feren acudir sovint a la recerca de moneda per pal·liar necessitats i no per invertir en negocis. Ambdós grups capdavaners, metges i apotecaris, es trobaven inserits dins la teranyina urbana del país, tot formant part dels grups dirigents urbans i participant activament de tots els ressorts econòmics (també els barbers i els menescals, però en menor mesura i més excepcionalment). Per això es trobaren en condicions idònies per diversificar l'àmbit d'actuació i a més de prestar diner a la reialesa i la noblesa, n'estigueren vinculats o no pel seu ofici, també era ben freqüent que adquiriren deute públic a través de les emissions censalistas dels municipis, i prestaren a personatges privats, ja foren els membres més notables o els més humils de la societat urbana i, finalment, orientant el seu capital cap a la ruralia.

A qui preferien com a clients? Sens dubte la situació personal de cadascú, les disponibilitats de numerari, la mobilitat, el fet de tenir un contracte... Hi havia multitud de paràmetres que poden explicar perquè s'optava per un client determinat. Això ho anirem analitzant a través de diversos casos. Però el que en definitiva hem de veure, és l'interés manifest per un ampli sector dels guaridors de recórrer obertament a una via de guany pròpia de la dinàmica econòmica de la societat medieval mediterrània. Cal remarcar, finalment, que mereix una especial consideració la presència del col·lectiu hebreu en aquest camp de l'economia. En qualsevol comunitat cristiana que convivira amb una aljama, per petita que aquesta fóra, trobarem una forta presència del diner jueu.

Fetes aquestes consideracions inicials anem a aprofundir en les distintes orientacions que va prendre l'activitat creditícia. He optat per utilitzar la naturalesa de la clientela i dels instruments crediticis com a fil conductor. Amb tot cal tenir present que qualsevol classificació resulta inexacta perquè la selecció d'una determinada clientela és infreqüent i el recurs a diverses eines de préstec i la heterogeneïtat dels prestataris és una constant en l'activitat dels personatges que estudiarem. Comencem, però, per veure els guaridors en el seu paper de prestataris, de demandants de capital.

1. Necessitats de capital

Els motius pels quals un sanador podia veure's en la necessitat de sol·licitar un préstec eren bastant diversos. Intervenir tant de prestador com de prestatari era freqüent en funció de la conjuntura econòmica i la situació familiar. La situació personal de cadascú durant la seua trajectòria vital, els èxits o fracassos de la professió, l'accident, la dissort o el colp de mà de la fortuna podien situar una persona en ambdós costats de la balança. Amb tot, és clar, que per uns era molt més fàcil caure en la pobresa i l'endeutament que per altres. Els béns patrimonials dels més poderosos, producte de l'estratègia rendista, asseguraven un benestar i una seguretat que no disposaven els membres més humils de la professió. Els motius pels quals uns i altres demandaven capitals eren ben distints. El poderós físic o cirurgià, normalment amb estudis universitaris, invertia en negocis, en ocasions d'alt risc, i esmerçava diners dels quals sovint no disposava. Per contra per un barber o un apotecari humil el simple fet d'adquirir una casa esdevenia un problema. Les seues eren necessitats vitals les quals no solia cercar-se el profit econòmic. Passades les necessitats i acumulats els ingressos per l'ofici, els beneficis de la terra o d'algun altre negoci, era el moment d'optar per la immersió en aquest mercat tan lucratiu.

Les freqüents migracions portaven als nuclis urbans més habitats un gran nombre de persones molt heterogeni. Entre ells també alguns membres del sector mèdic. Per tots ells els inicis a la ciutat eren durs. Molts cercaven fortuna i el seu patrimoni devia ser ben minso i per tal d'aconseguir les condicions mínimes d'habitatge i sustentació durant els primers mesos de l'arribada calia recórrer a diner prestat. Els nouvinguts no podien fer altra cosa que endeutar-se. A tall d'exemples podem esmentar la situació inicial i l'endeutament forçós del menescal Ramon de Capcir, oriünd del regne de València, i del cirurgià d'origen italià Sisto Fort, en arribar a Barcelona. Per altres, els membres més humils de la pràctica mèdica, fonamentalment barbers i menescals, per la seua reduïda capacitat econòmica la situació deficitària de la seua economia era gairebé crònica i havien de recórrer amb més freqüència a l'emprestit. Les sumes que demandaven eren reduïdes i això fa pensar que es tractava simplement de préstecs al consum, però també en ocasions devien servir per cobrir despeses necessàries per a mantenir l'obra o pagar un dot.⁷ Per a una economia modesta realitzar inversions que demanaven injeccions fortes de capital obligaven també a la venda de censals. Per exemple, per comprar una casa l'apotecari d'Alzira Joan Martí necessitava 400 s. dels 900 que valia. Per aquest

---

⁷ Així Pere Colomer, barber de Barcelona, fill del també barber Guillem Colomer, venia a Pere Galí, prevere de la mateixa ciutat, 30 s. de censal mort per un preu de 360 sb. (AHPB, Bartomeu Eiximenis, "*Quintus liber vendicionum, stabilimentorum*", 10-II-1381/18-V-13, ff. 178v-180; 1385, març 23). A Castelló d'Empúries el barber Joan Flandí i la seua esposa havien demanat l'any 1380 125 s. en *mutui* a un jueu de la vila, i set anys després en demanaven 425 a un de Besalú (AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], Guillem Mallorques, n. 330, 1378-83, f. 80; 1380, feb. 6; i *Ibid.*, Pere Jacme, "*Liber judeorum*", n. 514; 1388, març 1). A Puigcerdà el barber Bartomeu Espades venia al pastor Ramon Duran una pensió censal de 5 s. per un preu de 68 (AHCP, Guillem Pere, "*Compilatio*", 1364-65; 1364, ag. 28). El menescal barceloní Domènec Baró manlevà 110 sb. en *mutui* al capellà del duc Joan Martí (AHPB, Antoni Bellver, "Manual", 26-V-1384/26-VI-1386, f. 90; 1386, juny 4). El menescal Pere Boixó, ciutadà de Cervera, no podia fer front a la restitució de 320 s. que li havia prestat Adret Daniu, i el rei li concedí un ajornament de dos anys per la seua intervenció en la Guerra de Castella (ACA, C, reg. 740, f. 60; 1368, ag. 3).

motiu va vendre un censal a Eximén López de Pomar, ciutadà d'Alzira.⁸ Altres realitzaven inversions més fortes buscant un profit econòmic a mig termini i per això necessitaven més capital líquid. Quan el calderer Jaume Peralada i l'apotecari Joan Ibáñez, àlies Gosalbo, juntament amb les seues esposes, decidiren comprar una alqueria en el terme de Campanar, valorada en 3.700 s. hagueren de vendre una pensió de 66 s. 8 d. al donzell Gonçal de Roda, per un preu de 8.000 s.⁹

Els esforços i despeses inicials per esdevenir un membre del patriciat també implicaven el pas obligat per l'endeutament. No hi ha dubte que famílies poderoses, com les que hem estudiat anteriorment, necessitaven ingressos constants per mantenir-se dins l'elit local. Això no era gens difícil per als que havien aconseguit alguns contractes, perquè les xifres a ingressar amb aquests eren considerables. Ara bé, també hem pogut comprovar les dificultats per cobrar els estipendis, com ara en els casos més coneguts vinculats a la casa reial. Aquestes circumstàncies marcaren notablement l'activitat de la família davant el crèdit i els fets ens mostraran com en paral·lel es donaren molt sovint tant l'oferiment com la sol·licitud de diner.

La participació en el món del préstec per un personatge del perfil del metge universitari Bernat de Figuerola ve marcada per distints ritmes. Els seus primers contactes amb aquest mercat ens mostren les necessitats d'un home que, acabat segurament d'assolir el seu grau en l'Estudi General, lluità per inserir-se amb força en la comunitat manresana. L'any 1351 es comprometia a retornar poc a poc una xifra de 950 s. 6 d. Crec que cal posar en relació a aquest fet la sèrie de vendes practicades l'any següent de terres heretades del seu pare, segurament destinades a sufragar el deute. Això mostraria la manca de liquiditat que tenia Figuerola en aquell moment inicial de la seua carrera mèdica.¹⁰ Tanmateix, a penes uns anys després començava la seua activitat prestadora. L'any 1364 el jurista Berenguer de Lluçà li reconeixia un deute de 630 s. en mutu que li havia prestat en diverses ocasions. Al mateix individu comprava tres anys després una pensió de violari de 75 s. per un preu de 525 sb.¹¹ L'any 1365, rebia la cessió per part de Ramon de Viladés i Jaume Desprat dels drets sobre el delme de la parròquia de Manresa, que a la seua vegada els devien altres tres veïns de Manresa. La circumstància fa pensar en un possible trasllat dels drets favorable a Figuerola per cancel·lar un deute que amb ell tingueren els anteriors. L'any següent Jaume de Salesnoves, cursor i domèstic del rei, tenia en comanda del metge 200 s. que aquest volia recuperar, cosa que li resultava complicada com aquell morós s'haguera traslladat a Morvedre durant la guerra de Castella i el procurador

⁸ AMA, *Protocols*, 040/7, f. 36 (1383, feb. 6). Guillem Ivorra, barber de València, juntament amb Isabel, la seua esposa, vengueren 100 s. censals per un preu de 1.200 s. (ARV, *Protocols*, n. 2678 (1390, juny 17). Cal dir d'aquest barber que tingué una trajectòria política bastant notable.

⁹ *Ibid.*, n. 2604 (1404, ab. 8).

¹⁰ AHPM, "CXVI", 1351 (1351, oct. 1). Això no llevava que el mateix any reconeguera que el prevere Bernat Desvilar li deguera 60 s., no sabem en concepte de que, i que l'any 1356 fera front a un deute del seu germà Llorenç (*Ibid.*, "CXIX", 1352-1353; 1352, nov. 23 i "Comú", 1356; 1356, ag. 9).

¹¹ *Ibid.*, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1364 ab. 8); *Ibid.*, (1367, jul. 10). Anys a venir, seria Figuerola qui hauria de demanar diner al jurista. Això formava part de les relacions econòmiques i personals ben estretes entre les capes patrícies de la societat. El mateix Lluçà va actuar de procurador de Figuerola en alguna ocasió (*Ibid.*; 1376, juny 16).

enviat per Figuerola haguera perdut el document de la comanda. Finalment l'any 1369 Berenguer d'Area renunciava a 160 s. que li devia el prevere de Santpedor Pere de Calders, per satisfer un mutu al metge.¹² La dècada dels seixanta deixa pas a un canvi significatiu; Figuerola només apareixerà a partir d'aquell moment sol·licitant diner fins a l'emancipació del seu fill l'11 de maig del 1390. L'explicació s'ha de buscar probablement en les grans inversions immobiliàries realitzades durant aquests anys (vegeu el quadre 35). Després d'uns anys sense notícies el 1376 carregaren un censal de 30 s. per un preu de 430 s. a Eulàlia Despuig, monja del convent de Santa Clara de Barcelona, que seria quitat l'any 1384. El 1389 sabem que Figuerola va renunciar a la pensió anual de 600 s. que percebia del municipi, en favor de Ramon de Casaldàguila, mercader de Barcelona, a compte d'una quantitat que li devia. Dos anys després reconeixia un deute de 30 fl. a la vescomtessa d'Illa.¹³

El 1393 trobem els primers signes del recurs al censal; el vegem pagant 50 s. al procurador de sor Francesca Ricarda, monja del monestir de Sant Damià per una pensió de censal mort que li feia anualment en maig. També havia venut un censal a Berenguer Celura, veí de Santpedor, que tot i suposar al principi el pagament d'una pensió anual de 75 s. es va anar reduint fins als 20 s. Bernat de Figuerola jr. cedia al seu pare el 1393, en pagament d'un préstec sense document, quatre pensions de censals morts de 200 s. que li feia el mercader Francesc Amargós, el seu sogre, probablement per ajudar-lo en la seua vellesa. L'any següent, en canvi, venia a Jaume Draper, veí de Manresa, 100 s. censals per un preu de 1.240 s.¹⁴ Vegem doncs, com els Figuerola mostren una actitud envers el crèdit marcada tant per la demanda com per l'ofertament de capital en funció de les necessitats conjunturals.

D'altres, però, no tenien la seua preocupació en establir-se i aconseguir un lloc preminent dins el seu lloc d'origen, sinó que apostaven per la mobilitat i el risc en el sector econòmic més lucratiu i en expansió del moment, el comerç. Les necessitats de capital d'aquells que esmerçaven els seus interessos en negocis de gran volada eren enormes i contínues. Podem posar el cas del físic i armador de Cotlliure Duran de Cruïlles. La seua condició de morós habitual el portà tan bon punt a enfrontar-se amb la justícia reial com a gaudir de la seua empara. El 1367 era comminat a pagar els 5.768 s. 1 db. que devia a la cort segons un instrument de comanda o s'intervindria prenent-li part dels seus béns.¹⁵ Uns anys després, concretament el

¹² Tots els crèdits comentats poden trobar-se respectivament en ACA, C, reg. 723, ff. 26r-v (1365, ag. 6); reg. 1614, ff. 3r-v (1366, març 13); AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1369, maig 23).

¹³ Totes tres notícies respectivament en AHPB, Berenguer Escuder, "*Septimum manuale*", 28-XII-1382/24-XII-1384, 52v-53 (1384, maig 21); AHPM, "Llibre particular de Ramon de Casaldàliga", 1360-1415 (1389, oct. 18); AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1391, ab. 8).

¹⁴ Aquest any, a petició de Francesc, nebot i hereu de Celura, Bernat de Figuerola li va avançar les pensions de cinc anys, i li va lliurar 100 s. (*Ibid.*, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1393-1436 ; 1395, maig 26). Sobre la pensió de Francesc Amargós, cal dir que deu anys després, ara ciutadà de Vilafranca del Penedès, encara continuava satisfent aquestes quantitats al procurador del metge (*Ibid.*; 1393, nov. 6). Finalment la pensió deguda a Jaume Draper es cobrava sobre la de 600 s. que rebia de la ciutat com hereu del seu pare (*Ibid.*; 1394, maig 11).

¹⁵ ACA, C, reg. 1615, f. 118 (1367, maig 18).

1371, Duran va fer una composició amb el tresorer de la reina, que ascendia a 1.000 s. Aquesta multa li fou imposada per haver comés “crim de fals”. Cruïlles s’havia negat a pagar 213 francs d’or de França i Pere Terre, d’Agde i al mercader de Barcelona Nicolau Beltran recolzant-se en una carta segons la qual Nicolau li devia una quantitat semblant. En realitat es pogué demostrar que aquest deute ja havia estat saldat i el document cancel·lat, i que el metge havia intentat enganyar la justícia.¹⁶ Tanmateix, aquesta punició sobre el seu patrimoni no li va suposar cap daltabaix econòmic perquè el mateix any adquiria els drets sobre la imposició dels raïms de Cotlliure per als anys 1371-1372, per un preu de 3.000 s. anuals.¹⁷ Però no fou aquesta l’única ocasió en que hagué de passar pels tribunals en el decurs dels seus negocis. Uns anys després, concretament el 1374, sembla que el metge decidí canviar la seua residència, almenys temporalment, i s’establí a Barcelona. Ací continuen els seus problemes econòmics i és aleshores que el rei li concedeix un *elongamentum* o *allongament* fins a una suma de 1.000 s. per dos anys. No obstant això, els creditors pressionaren perquè fóra anul·lat aquest privilegi i fera front als seus deutes. L’any següent el mercader de Mallorca Pere Salort, a qui Duran devia 4.760 s., va protestar al rei enèrgicament però, malgrat que en un principi se li donà la raó, posteriorment es confirmà l’allongament favorable a Cruïlles. Finalment, a primeries de maig del 1376, el rei l’obligà a pagar el que devia.¹⁸ No seria aquest l’últim enfrontament del nostre metge amb els seus creditors. El 1378 era el físic de l’infant Joan, Bernat Oriol, qui protestava perquè Duran “li devia pagar, temps ha, certa quantitat de moneda, la qual jassie request, diffuig e prolongue pagar en gran dan del dit mestre”. De res serviren les súpriques d’Oriol, ni tampoc la seua pertanyença a la casa reial, perquè quatre anys després insistia encara sobre el mateix assumpte. Aquesta vegada l’infant es mostrà més agressiu en exigir que s’incautaren els béns de Cruïlles amb la finalitat que a Oriol “no·l covengua recórrer a nós altra vegada per aquesta rahó”.¹⁹ Com veiem, els problemes que els endarreriments en els seus pagaments podien ocasionar-los amb la justícia eren apaivagats per la benvolença del monarca sempre disposat a atorgar els *allongaments* oportuns perquè l’interessat poguera refer-se de la seua penúria conjuntural a l’espera del reeiximent d’un negoci. Sobretot si aquests negocis eren propicis a la cosa pública.

Els germans Pere i Bartolí o Bartomeu Ripoll, mercaders i apotecaris, membres del patriciat local de Cervera, s’endeutaren considerablement amb alguns creditors de Barcelona, possiblement per la necessitat d’abastir el seu obrador, ja que per a l’aprovisionament devien traslladar-s’hi freqüentment. També s’ha de tenir en compte que l’any 1376 el rei els havia donat permís, juntament amb un veí de la Guàrdia, per traure 200 somades de blat per mar per poder comerciar amb ell. Això indica que, com era ben freqüent en el món

¹⁶ ACA, RP, TR, n. 498, ff. 19v-20 (1371, set.).

¹⁷ *Ibid.*, n. 500, f. 5 (1372, jul.) i n. 502, f. 2v (1373, jul.).

¹⁸ ACA, C, reg. 788, ff. 84v-85 (1376, maig 1).

¹⁹ *Ibid.*, reg. 1745, f. 68 (1378, maig 10); i reg. 1747, f. 19v (1382, març 6).

dels apotecaris, existien uns interessos comercials innegables, i una necessitat de capital per invertir-hi.²⁰ Tot plegat ens empeny a la consideració d'un cas de patricis necessitats de capital per enllestir els seus negocis.

El primers símptomes dels seus problemes per fer front a distints crèdits arriben el març del 1378. En primer terme Bartomeu és obligat a pagar 2.000 sb. i 600 d'interessos al frare Guillem Guimerà, de l'orde de l'Hospital a Barberà i Ulldecona, que havia actuat com a fiador seu en l'obligació de pagar a uns canvistes de Barcelona. Atenent que no podia tornar la suma, el rei va donar permís per prendre-li'ls dels seus béns.²¹ Encara, fra Rigot, comanador de l'orde de l'Hospital de Barcelona, acusava Pere, Bartomeu i la seua mare que estaven obligats en 1.200 fl. que aquests rebutjaven tornar. Altra vegada el tribunal decidí que havien de pagar o es faria execució sobre els seus béns. Però lluny d'això el febrer de l'any següent fra Rigot protestava perquè aquests s'havien mudat a Balaguer eludint les obligacions de la comanda.²² El mateix mes de març comença a dilucidar-se en l'Audiència Reial un altre plet en el qual, aquesta vegada, participaven els dos germans, juntament amb l'esposa del primer Brunissén, i la mare d'ambdós, Maria. Aquests havien quedar obligats en 3.155 sb. a Pere d'Anglesola, canonge de Guissona, en una carta de comanda, la qual, posteriorment, aquest darrer va cedir al mercader de Cervera Bernat dels Arcs, i també denegaven qualsevol obligació. Els Ripoll posaren una apel·lació a la sentència donada pel sotsbatle de Cervera que els obligava a respondre de la suma, però el tribunal no els donà la raó i els obligà encara a pagar 459 s. 2 d. per les despeses del plet. Aquells continuaren sense pagar la quantitat malgrat la sentència, però això va conduir a l'emparament d'alguns esplets i béns dels apotecaris, el que ens confirma la seua insolvència.²³ No hi ha notícies sobre els germans Ripoll durant tot aquest temps, tanmateix les protestes de Brunissén, que demanava la recuperació d'alguns dels béns emparats per poder sobreviure, podria ser indicatiu d'un empresonament. El monarca ordenà al batle de Cervera que lliurara a la dona el safrà i les espècies expropiades per cobrir les seues necessitats vitals. En realitat, no era infreqüent que les esposes d'apotecaris prengueren les regnes de l'obrador davant l'absència del marit. Però aquesta condescendència reial no va agradar Bertran d'Arcs, el principal creditor, que no tan sols es va negar a acceptar-ho sinó que sembla que va injuriar la dona. Finalment, tot l'afer quedà esvaït temporalment quan el rei, seguint el seu costum, va concedir el 1379 un allongament de cinc anys a tots els implicats perquè no hagueren de fer front a la quantitat demanada. Encara més el 1381, quan ja havien traslladat la seua residència a Balaguer, rebrien un

²⁰ El privilegi d'extraure blat pot trobar-se en *Ibid.*, reg. 1253, f. 126 (1376, ab. 28).

²¹ *Ibid.*, reg. 797, ff. 51v-52 (1378, març 8).

²² *Ibid.*, reg. 797, ff. 100r-v (1378, març 23); i reg. 1745, f. 183v (1379, feb. 16).

²³ Probablement siguen indicatives d'aquesta manca de liquiditat les minses sumes de capital que es podien trobar en l'obrador d'un apotecari. Per exemple a l'obrador dels apotecaris manresans més humils no es podia trobar més que 200 o 300 s. i en el cas dels més poderosos la totalitat del cabal acumulat copsava els 5.500 s. Això no obstant, hem de tenir present que les dades fan referència al que es va trobar en el moment que es realitzà el manifest per a la talla i que potser aquestes xifres s'incrementaren ocasionalment. En qualsevol cas, sembla que les possibilitats econòmiques d'inversió devien ser molt limitades. Vegeu AHCM, "*Liber Manifesti*", 1408-1411, ff. 33v i 57v.

guiatge per dos anys, i en acabar aquest un altre per dos anys mes, amb motiu de la seua anada a les Corts de Montsó per abastir els qui allí es trobaven reunits. Això provocaria, poc després, les protestes del procurador dels aniversaris de l'església de Santa Maria de Cervera. Els germans, emparant-se en el privilegi reial, no feien front al cens d'una casa per la qual havien de pagar 55 sb. anuals. El rei efectivament els va obligar a pagar perquè en les condicions de l'allongament s'especificava que únicament feia al·lusió als diners de la comanda.²⁴ Altra vegada, doncs, queda ben remarcada protecció reial i insolvència del grup regidor dels destins de les comunitats mitjanes del país.

Fins ara he parlat d'individus que s'enfronten de manera solitària a aquest mercat. Però no seria infreqüent que diverses persones sol·licitaren i es comprometeren a satisfer pensions de forma conjunta. El cas de València resulta particularment interessant. En diverses ocasions barbers i apotecaris junts, i també amb altres artesans i, fins i tot, algun notari, venen una pensió censal a canvi d'una suma que, en tots els casos, deu voltar pels 1.500 a 2.500 s.²⁵ Què hi ha al darrere d'aquestes demandes de capital? Atenent a la quantia de les xifres probablement es tracta de xifres per invertir en societats mercantils, ben freqüents a l'època. La capacitat inversora d'aquestes passava en ocasions per la venda de censals. En altres ocasions pot intuir-se també una solidaritat entre membres del mateix ofici i una amistat que portara a alguns dels que intervenien en el préstec a integrar-se en qualitat de fiadors dels més insolvents. Especial atenció deuriem mostrar als casos de préstecs entre els mateixos companys d'ofici. Aquests es donen entre individus d'un estatus semblant, com ara, entre els pertanyents a la casa reial, com analitzaré en el següent punt. Ja hem vist que l'arribada a un nou municipi provocava unes necessitats pecuniàries importants fins la consolidació econòmica al nou lloc. No era d'estranyar que per subvenir aquestes necessitats foren els col·legues de professió, assentats des de temps enrera en la ciutat, els qui exerciren de creditors als nouvinguts. El 17 d'octubre de 1381, Joan Serra que era batxiller en arts i medicina, oriünd del lloc de Limoux (Limós), a la diòcesi de Narbona, confessava deure al físic Pere de Serra, habitant i contractat per la ciutat des del 27 de maig de 1359, 100 ll. per un valor de 100 francs d'or de França, *ratione mutui per vos me facta gratuito*.²⁶

²⁴ Tota la documentació sobre el plet pot trobar-se en ACA, C, reg. 795, ff. 86v-87 (1378, març 1); reg. 1452, ff. 20v-22 (1378, ag. 9); reg. 802, ff. 123r-v, 137r-v, 155 (1378, nov. 3); reg. 801, ff. 81v-82 (1378, nov. 15) i els allongaments en *Ibid.*, reg. 807, ff. 188v-189 (1379, set. 8); i reg. 941, 105v (1383, maig 25).

²⁵ Per exemple Nadal Magrana, notari de València, Guillem Portalés, apotecari, també de València, i Pere Gros, barber d'Alzira, reconeixien haver venut una pensió de 300 sv. per un preu de 2.100 s. a Bernat d'Abelló (ARV, *Protocols*, n. 2642 (1392, ab. 4)). Semblant és el cas dels germans Llorenç i Pere Ballester, que juntament amb els apotecaris Pere Pastor i Tomàs Nicolau satisfien 300 s. censals a Elionor Escrivà. La primera notícia que en tenim és el pagament de la pensió el 24 d'octubre de 1392. El quitament del censal es va produir el 28 de maig de 1399 (*Ibid.*, n. 2642 i n. 2643). L'apotecari valencià Joan de Jaca hi participarà en la venda d'una pensió de 500 s. a Esteve Valença, juntament amb altres artesans —Berenguer de Bellprat (fuster), Mateu Portalés (sastre) i Joan Ribera (notari). Poc després eren ells els qui feien procurador el notari per reclamar un cens, sense que hi haja indici del concepte. Però Joan de Jaca vendria una pensió de 157 s. 2 dv. a Bernat Penyarroja, juntament amb altres individus, Bernat Cortés i Vicent Morell, i, també, un altra de 200 sv. de forma individual a Pere Redó. Tots quatre instruments en *Ibid.*, n. 2781 (1397, nov. 10); n. 1491 (1398, març 14); n. 1552 (1401, gen. 13); i n. 2797, f. 203v. Per altres exemples vegeu les societats de fusta al capítol VI.

²⁶ AHPG, *Protocols*, Guillem Mallorques, n. 338.

L'endeutament per part de tots els membres del col·lectiu mèdic és una realitat, almenys en determinats moments. Ara bé, cal remarcar una vegada més les profundes diferències en les demandes de capital. D'una banda hi ha els qui es veuen empesos per les necessitats d'inversió ordinàries, de subsistència, i el pagaments de les coses necessàries, d'una altra, les inversions més agosarades en el món dels negocis. Els primers arraconats cap a l'endeutament i empentats en alguns casos cap a la delinqüència. Els segons rebent la protecció absoluta del monarca, que malgrat condemnar contínuament els endarreriments i la manca de compliment dels compromisos acceptarà i protegirà el patrimoni dels seus familiars i dels patricis, d'aquells que són fonamentals per sostenir el bon regiment de la ciutat. Això crearà el malestar i l'oposició dels implicats que hauran de conformar-se amb la voluntat reial.

2. Prestadors de les elits

Prestar a les més altes instàncies socials, a la monarquia i la noblesa, estava únicament a l'abast d'uns pocs, perquè les demandes dels potentats eren excessivament elevades per a una economia humil. Únicament alguns jueus, com el totpoderós valencià Jafudà Alatzar, o les banques més desenvolupades podien fer front a les exigències de la reialesa. Tanmateix, un bon nombre dels seus domèstics, i entre ells els dedicats a tenir cura de la salut dels membres de la casa reial i dels seus equins, emparats per la seua proximitat i intimitat, a petició del monarca o els seus subordinats esmerçaren petites i grans xifres, que sempre venien bé per engrossir unes arques necessitades. Igualment, el mateix sentiment donat pel servei, el coneixement i la confiança en els especialistes en curar, conduïa la noblesa a sol·licitar ocasionalment una part dels seus diners.²⁷ Aquests préstecs eren esporàdics —el més habitual era la diversificació de clients—, però confiats en la protecció que els anava a donar el seu patró, eren una garantia que fins i tot en les situacions més conflictives anava a ser possible recuperar les quantitats prestades.²⁸ Si més no, anava a ser un acte d'assegurança del favor del senyor que reconeixeria l'ajut dels fidels en moments conflictius.

Les despeses a les quals havien de fer front les corts reials de l'Europa medieval foren força elevades i moltes vegades exhauriren la seua capacitat econòmica. Qualsevol esdeveniment extraordinari,

---

²⁷ Amb tot, dels ajuts a la noblesa no en tinc massa referències. Val a dir que a penes s'ha treballat documentació sobre els sectors nobiliaris. Concretament pot esmentar-se el préstec de 100 fl. fet pel metge d'origen italià Joan de Fulgeni (molt sovint Fulgineo, versió llatina del cognom Foligno; també escrit en ocasions Fulgenis o Foltzi) a la Comtessa d'Urgell, amb penyora de *duas coronas auri, lapidibus preciosis et margaritis ornatas et nonnulla alia jocalia auri et argente*, que la mort de Fulgeni no va permetre retornar a la seua propietària (ACA, C, reg. 777, ff. 159r-v; 1375, juny 18). Vegeu també en aquest mateix punt el cas del menescal Antoni de Vallespinosa.

²⁸ Berenguer Desprats, havia fugit a Narbona amb una quantitat d'argent que li havia prestat Guillem Sagarriga, cirurgià de la Casa reial. Aquest darrer no dubtà en perseguir el morós, però en arribar al Rosselló, Desprats el va acusar d'espia i fou empresonat. Per això el rei escrigué al governador de la zona pregant-li per l'alliberament del cirurgià i la captura del fals acusador. Al poc moria Desprats i el rei ordenà prendre 8.000 sb. dels béns d'aquest per a Sagarriga (*Ibid.*, reg. 1263, f. 74 i 99v; 1379, gen. 28 i feb. 18. Publicats en Joseph M. ROCA, "Notes medicals històriques", pp. 5-6). Com era freqüent també al cap de deu anys Sagarriga havia passat a ser deutor de Pere Girgós en 540 s. (IDEM, p. 6).

com ara l'inici o les reparacions d'unes obres a un palau o el casament d'un membre de la família reial, resultaven durs sotracos per a les arques reials. Un exemple ben clar fou el casament de l'infant Joan amb Mata d'Armanyac, celebrat el 25 d'abril de 1373. L'ocasió era especialíssima i les despeses enormes; només el dot estava valorat en 150.000 francs. A banda, el rei havia avançat el pagament del mes d'abril a tots els seus familiars i domèstics perquè pogueren proveir-se de vestits i ornaments adequats. Les fonts de subministrament per cobrir tota aquesta parafernàlia foren diverses i, a més del préstec jueu, es van operar a través dels poderosos banquers barcelonins Pere Descaus i Andreu d'Olivella. Després vindria el moment de tornar les sumes i aleshores molts personatges posaren diners en la taula dels canvistes, entre ells alguns metges.²⁹

QUADRE 27
INTERESSOS QUE HA PAGAT LA CASA REIAL PER EMPRÈSTITS
QUE S'HAN FET EN NOM DEL DUC DE GIRONA.

Nom	Ofici	Suma	Interés (sous)	Data
Bartomeu Pere	QU		100 / 160	
Esteve Satorre	AP		1.201	16-12-1374
Miquel Tosell	AP		4.820	17-8-1374
Bernat Oriol	F		330	10-4-1375
Joan de Fulgíneo	F		11.000	13-9-1375
Ponç Salvador	B		300	24-3-1377
Bernat Verdaguer	AP		1.100	11-7-1379

ACA, RP, MR, n. 2381 ("Reebudes que en Pere dez Caus e n' Andreu Olivella, cambiadors de Barcelona, han fetes de la cort del senyor rey de compte de la sua tresoreria. Lo qual compte comensa a V de febrer del anys M CCC LXX III, los quals entren en pague de ço que la dita Cort deu als dits cambiadors")
QU= queixaler AP= apotecari F= físic B= barber

Però les temporades en què va regnar la pau sobre els territoris de la corona aragonesa durant el Tres-cents foren poques. La monarquia es va veure cada vegada més necessitada de cabals a mesura que una ambiciosa política territorial expansiva, conduïda bàsicament per Pere el Cerimoniós, va fer minvar de forma aclaparadora les seues reserves monetàries. Aquesta necessitat continuada de diner va obligar a prendre mesures, com ara el despendre's d'una bona part del patrimoni reial i recórrer cada vegada més al préstec. Les nombroses campanyes i agressions a les quals l'exèrcit reial va haver de fer front durant el segle XIV varen constituir una font d'ingressos molt profitosa per als homes pròxims a la casa reial, i entre ells els metges (físics i cirurgians), els barbers, els apotecaris i els menescals. Ens consta que en pogueren traure

²⁹ Sobre tots els detalls d'aquesta boda cal remarcar el treball de Josep M. MADURELL i MARIMON, "Les noces de l'infant Joan amb Matha d'Armanyac", *EUC*, 19 (1934), pp. 1-57. També hi ha algunes dades en Joseph M. ROCA, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, 1929, pp. 40-64. Sobre aquests banquers i la relació amb el monarca i l'infant vegeu Rafael CONDE, "Els banquers Descaus i Olivella", en *Història dels Països Catalans*, pp. 286-287. Aquest autor explica així aquest tipus d'operacions: "La banca girava la quantitat des del compte del prestador al del tresorer reial, i el mateix dia girava la mateixa quantitat des del compte del tresorer al prestador, incrementada amb els interessos (el 10% quadrimestral) ajornada a quatre mesos". També sobre dades concretes dels llibres dels banquers en relació a la Corona USHER, "Banking in Catalonia 1240-1723", en *The early history of deposit banking in Mediterranean Europe*, vol. I, Cambridge, 1943 (citat per Pierre VILAR, *Crecimiento y desarrollo. Economía y reflexiones sobre el caso español*, Barcelona, 1993, p. 268).

profit i cadascú va contribuir en la mesura de les seues possibilitats a sufragar les costoses campanyes.³⁰ Les despeses fetes en les expedicions per pacificar les illes de Sicília i Sardenya en són una bona mostra de la participació econòmica dels practicants de la medicina mitjançant l'aportació de capital.

QUADRE 28
 “AQUESTES SÓN LES QUANTITATS DE DINERS QUE·LS CAMBIADORS
 HAN REEBUDES EN PAGA D'AÇÒ QUI·LS ÉS DEGUT PER LOS AFFERS DE CICÍLIA E DE
 SARDENYA”.

Nom	Ofici	Suma	Interés (sous)	Data
Antoni Vila	AP	500		23-4-1379
Ponç Salvador	B	500		7-1-1379
Gràcia, esposa de mestre Astruc Bonet		6.000	240	11-9-1380
Bernat Minguet	F	12.640	1.264	4-4-1381
Saltell Gracià	F	6.160 / 6.000	616 / 600	22-5-1381
Guillem Colteller	F	5.500		16-1-1381

ACA, RP, Tesoreria del rei., n. 2383.
 AP= apotecari B= barber F= físic

Aquests préstecs en moments puntuals de màxima necessitat indiquen una participació de tots els sectors dins els practicants de la medicina, des del queixaler i barber fins al físic, cadascú en funció de la seua riquesa. Així la preeminència és clarament favorable als físics i a algun apotecari. En qualsevol cas, els beneficis producte de l'interés no eren gens menyspreables, com es pot observar. Malgrat aquesta difusió del deixar a la corona, només alguns eren prestadors habituals i esmerçaven grans quantitats a favor del monarca, la seua esposa o els fills, els infants, quan rebien la demanda. Observem ara alguns casos concrets de com es va manifestar aquesta capacitat de subministrament monetari.

Un dels grans representants d'operacions de crèdit amb membres de la reialesa fou el físic universitari Bernat Minguet, adscrit a la casa de la reina Elionor. El 1360, en plena guerra de Castella, Minguet va prestar 14.000 s. al rei en *carta mutui per vos nobis facta ad nostris preces et instanciam et per nostris necessitatibus*, que devien ser restituïts en l'abril vinent, però malgrat el compromís, el metge hagué d'esperar deu anys per recuperar un deute que no cessava de créixer.³¹ El rei, davant la impossibilitat d'utilitzar moneda, va decidir destinar els béns confiscats als rebels de Terol durant la guerra, per pagar al

³⁰ Les campanyes militars de la primera meitat del segle foren sufragades en part amb l'aportació econòmica dels practicants de la medicina. El tema ha estat estudiat amb detall per Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, pp. 44-47 (campanya d'Almeria de 1309-1310); pp. 141-144 (la conquesta de Sardenya en 1323-1324); pp. 299-308 (reintegració de Mallorca entre 1343-1344). Igualment els metges anglesos contribuïren a la realització de campanyes amb la seua aportació monetària segons indica Carole RAWCLIFFE, "The profits of practice", p. 75.

³¹ ACA, C, reg. 1334, ff. 43v-44 (1360, des. 12). El rei reconeixia haver rebut 12.000 sb. en florins i els altres 2.000 entraven en una quitació deguda al físic i que es va arreglar amb una cautela amb el tresorer. Com a garantia li varen ser lliurades una "mitra ab ses dues falmudes e la creua, e dos bacins d'argent de la nostra capella". A la primeria de 1363 el rei feia el primer intent per tornar-li els sous i recuperar les seues penyores, per les quals es mostrava preocupat. Amb aquesta finalitat va ordenar que es destinaren els primers ingressos que arribaren des de València a la cort. Lluny de solventar el deute, el maig del 1366 el deute reial amb el metge ja ascendia a 18.000 sb. Sobre el problema hi ha diversos documents: *Ibid.*, reg. 1337, f. 10 (1362, feb. 10); reg. 1338, f. 164v (1363, gen. 4); i reg. 1339, ff. 21r-v (1363, feb. 10).

metge. Així, el tresorer va trametre ordi per valor de 8.000 s. a un preu de 5 s. 6 d. la faneca, un preu de taxació excessivament alt en opinió de Minguet que, gràcies a la seua protesta, va obtenir que el rei finalment rebaixara el compte de la mesura a 4 s. 6 d. amb la finalitat de traure el màxim interès aconseguint una major quantitat de blat pel mateix preu.³² Cal tenir present les importants possibilitats comercials que es derivarien d'un acaparament tant notable de gra. Tanmateix, no es conserva, però, cap dada sobre l'activitat mercantil d'aquest físic que ens il·lumine sobre aquest punt. L'any 1370, quatre després de recuperat tot el degut pel rei, reprén els préstecs, en aquest cas a la casa de l'infant Joan, i en tres actuacions diferents lliurà 13.560 s. que li reportaven uns guanys anuals de 2.153 s.³³ El tercer gran préstec concedit es va realitzar l'any 1381 quan va dipositar en una taula de canvi de Barcelona 12.640 sb. en nom del rei. Davant la impossibilitat de restitució l'infant va carregar l'any 1384 un censal en favor del metge de 843 s. 4 db. (*ad rationem quindecim mille solidorum pro millenario*) sobre la *quema seu vectigali que colligitur et levatur in Regno Valencie*.³⁴

Finalment, cal dir que Minguet també va establir relacions creditícies amb individus de procedència més modesta, tot i que a penes en tenim dades. Probablement no es prodigà en aquestes ja que la suma de les quantitats prestades —40.200 s. en vint anys— i el guany obtingut no feia necessari el recurs a altres vies de canalització dels substancials profits al servei de la monarquia.³⁵

El més habitual, tanmateix, entre els components de la cort fou la diversificació de la clientela. Una bona mostra d'aquesta diversificació l'aporta el físic gironí, també universitari adscrit a la casa de l'infant Joan, Guillem Colteller. L'any 1388 sabem per una operació feta des de la cancelleria reial per retornar diners prestats a un banquer i a Colteller, que l'infant es va endeutar amb el metge en 11.000 s., dels quals 8.800 li'ls havia prestat el 18 de novembre de 1379 i la resta el 20 de desembre del mateix any. D'altra banda, la ciutat de Girona li havia carregat diversos violaris, de la percepció periòdica dels quals protestava al rei en alguna ocasió. Altre tipus de consideració mereix el préstec a l'atzempler del duc Berenguer Despuig, que s'ha d'entendre dins les relacions creditícies que habitualment existien entre els membres de la cort.³⁶ El que resulta més important per veure el potencial econòmic de personatges com aquest és que

³² "Volem e manam que li seien pagats per vosaltres en e de qualsevol béns mobles que vosaltres havets ocupats e ocupets dels béns dels enemichs e de rebelles nostres en la ciutat de terminal de Terol... e li metats entre mans tant forment e ordi e altres béns mobles que ja havets ocupats o per avant ocuparets que basten entegrament a la dita quantitat" (*Ibid.*, reg. 1211, f. 91v; 1366, ab. 20; i reg. 1343, ff. 132v-133; 1366, set. 28). A gener de 1370 restaven encara 8.000 s. per satisfer i, finalment, el maig d'aquest any es completaven els 3.000 s. darrers i s'exhortava el metge a tornar les penyores les quals va descriure bellament, i amb tota mena de detalls (*Ibid.*, reg. 1226, ff. 92v-93; 1370, maig 10).

³³ ACA, RP, TR, n. 590, f. 63v (1374, ab. 8). Independentment de les quantitats i els terminis de retorn l'interés establert era de 2 d/l, la qual cosa ens porta a un interès bastant elevat d'un 15'8%.

³⁴ *Ibid.*, Tresoreria del rei, reg. 2383, f. 100v (1381, ab. 4) i ACA, C, reg. 1701, ff. 207v-210 (1384, març 18).

³⁵ El 1383 sabem de tres pensions de 315, 420 i 333 s. que li eren satisfetes a València i Alzira (ARV, *Protocolos*, n. 2660 (1383, maig 19 i 20; juny 25).

³⁶ ACA, C, reg. 1974, ff. 109r-v (1388, ab. 13). Sobre els violaris de Girona vegeu *Ibid.*, reg. 1745, ff. 103r-v (1378, juny 5) i reg. 1657, ff. 3v-4 (1379, març 21).

l'infant es trobava endeutat amb el metge en un total 20.666 s. i 8 db., en part perquè com era habitual durant molt temps no va cobrar les seues quitacions o pensions, i que malgrat això es podia permetre esmerçar grans quantitats en altres préstecs.³⁷

Els apotecaris més poderosos econòmicament mostraren una actitud semblant a la dels físics. En el barceloní Miquel Tosell, es conjuguen les diverses formes d'explotació de capital mitjançant el préstec usurer. D'una banda els seus préstecs a la corona li van reportar uns ingressos de 5.020 s. l'any 1374 i l'any 1380 la reina Sibil·la ordenava al tresorer lliurar 50 fl. a l'apotecari que aquest havia bestret en el seu nom al monestir de les Penedides de Barcelona.³⁸ Però el préstec més important realitzat en favor de la corona s'havia donat l'any 1367. El rei, molt pressionat pel conflicte sard, havia rebut una ajuda de 20.000 ll. de la Diputació del General d'Aragó. Sabem que un tal Miquel Tosell, del qual no consta l'ofici, va "fer dita" a Pedro de Luna per pagar als cavallers. Es tractava d'una important xifra que ascendia a 1.910 llj. (38.200 s.) No crec aventurada la identificació de l'apotecari amb aquest personatge perquè a la cort i la casa reial no he pogut localitzar ningú més que responga a aquesta denominació. En tot cas, això demostraria el potencial econòmic d'aquest personatge, autor del préstec més elevat que he pogut trobar, i l'esmerç de capital en favor de la corona en grans quantitats. Amb tot, a aquests préstecs cal afegir la pensió de 500 sb. que rebia del municipi barceloní per compra a un tercer i les comandes relacionades amb la seua activitat.³⁹

A les acaballes del regnat del Cerimoniós l'exhaurida hisenda reial continuava necessitant ingressos alternatius. Per aquell temps el futur Joan I, encara infant, venia al seu apotecari i cambrer Esteve Satorre una pensió de censal mort de 1.500 s. per una xifra bastant significativa, 21.000 s. Poques dades més hi ha sobre la participació d'aquest apotecari en el món del préstec. Amb tot, la recuperació de 22 s. del sabater de València Pere Despí, que no sembla ser sinó la darrera tramesa del pagament a terminis d'un

---

La viuda de l'atzempler s'enfrontava amb Coltellor al·legant el seu dret per dot i creix sobre els béns del marit per damunt les exigències del metge (*Ibid.*, reg. 1516, f. 89v ; 1379, feb. 1). De vegades la confiança entre aquests personatges companys en la casa reial, feia que no calguera ni tan sols el pas per la notaria. Així per exemple, l'apotecari Guillem Metge va pagar els 160 s. que l'apotecari de la reina Elionor, veí de Sant Mateu, devia al porter reial Bernat Riba *ex causa mutui*, i sense instrument (ACB, *Protocols*, n. 815; 1356, gen. 28).

³⁷ El 5 de novembre de 1381 l'infant ordenava pagar aquesta suma per les necessitats pecuniàries del metge amb motiu del casament de la seua filla (ACA, C, reg. 1666, f. 32). El 22 de maig de 1388 era la reina Violant qui insistia al tresorer sobre el pagament de la quantitat, carregada sobre "les comissions de les demandes de la coronació del dit senyor", ordre sobre la qual tornava a insistir l'1 d'agost del mateix any (ACA, C, reg. 2037, ff. 126r-v i reg. 2037, f. 149) Transcrits en Joseph M. ROCA, "Mestre Guillem Coltellor", pp. XXXV-XXXVI.

³⁸ ACA, RP, MR, n. 2381, f. 5, 9 i 10 (1384, ag. 17). Sobre la bestreta al Monestir ACA, C, reg. 1587, f. 65 (1380, gen. 27).

³⁹ Guillem Solatret, cuirasser de Barcelona, reconeixia tenir 60 fl. en comanda de Miquel Tosell (ACB, *Protocols*, n. 185; 1370, oct. 9) Pere Argent, de Gavà, tenia 44 s. també en comanda (AHPB, Berenguer Ermengol, "Llibre comú", 11-IV-1375/10-IX-1375), f. 38v (1375, maig 24). La pensió sobre el municipi havia estat venuda pels marmessors d'una tal Valençona i ja era satisfeta el 1377 (AHCB, *Clavaria* XI-11, 13, 14), f. 68v; 1386, març 11).

mutu, ens indica que no va rebutjar qualsevol oportunitat per establir relacions amb personatges de menor rellevància i, a més, molt allunyats de la seua residència.⁴⁰

Fins ara he parlat dels oficis vinculats a la cort i la medicina humana, però també la menescalia va proporcionar suficients ingressos per poder reinvertir-los en aquest mercat. Antoni de Vallespinosa, menescal de la ciutat de València, estava vinculat a una clientela força selecta que anava des mercaders a cavallers de renom, fins arribar a la casa de l'infant i del rei. Aquests mateixos individus que li confiaven les seues muntures malaltes, també li van demanar ocasionalment suport econòmic. Així l'esposa del cavaller Francesc d'Espluga estava endeutada amb ell i també la *despenseria* dels infants li satisfieia interessos per diners que havia prestat. Però a banda d'això també podem parlar de la participació en el mercat censalista amb carregaments a individus de la seua ciutat.⁴¹

En definitiva, he parlat d'un grup relacionat de forma intensa i continuada amb la casa reial, propietaris d'un patrimoni rendista important. Habitaven les ciutats més importants de la corona on trobem les seues propietats i on, ocasionalment, han adquirit censals dels seus municipis i en menor mesura dels seus conciutadans. És a dir, han preferit realitzar i invertir en pocs préstecs però de gran volada, amb forta inversió de capital, contràriament al que veure'm en el cas dels residents habituals de ciutats grans i mitjanes habituats a deixar petites quantitats o comprar pensions de violaris o censals relativament baixes però en un nombre elevat.

3. La terra o el censal? El deute públic o els préstecs a individus?

Una vegada es disposava del capital necessari per invertir calia prendre decisions. Les opcions en aquella època es polaritzaven entre el préstec tradicional, el *mutuum*, o bé la comanda, que es retornaven amb un interès elevat o bé la compra de pensions censals i violaris. Però calia, encara més, plantejar-se a qui deixar aquests diners. Cal dir que l'ideal era tenir com a client institucions solvents com la Generalitat o un consell municipal, perquè els petits, però també els grans deutors privats podien arribar a convertir-se en un autèntic maldecap i obligaven a contractar una bateria de procuradors que requeriren puntualment les

---

⁴⁰ Respecte dels problemes econòmics i els recursos per fer-los front l'infant s'expressava així: *prospicientes nos seu curias nostras tenere et obligati pluribus et diversis personis in diversis et magnis peccunie quantitatibus, diversis necessitatibus atque causis. Considerantes etiam nos diversos modos exquisuisse quibus dictas peccunie sumas possemus exsolvere et aliis nostris necessitatibus succurrere prout decet nec aliquas invenisse post laboriosas meditationes unde ipsas comodis suis exsolvere valeamus quam per modeum vendicionum censualium mortuorum super juribus et redditibus nostris instrumento perpetue, gratie mediante...* (ACA, C, reg. 1701, ff. 221v-226; 1384, set. 2). Més dades en *Ibid.*, Pergamins, n. 3249 (1384, set. 16). Sobre el préstec a Despi vegeu ARV, *Protocols*, n. 1551 (1398, maig 21).

⁴¹ *Ibid.*, n. 122, f. 56 (1366, nov. 11). Jaume de Santhilari, de Vila-real, juntament amb altres veïns, li van manllevar 2.000 s. a canvi d'una pensió de violari, interrompuda en el pagament durant la guerra de Castella. Això va provocar les protestes del menescal i que s'incautara de béns d'aquests per valor de 1.600 s. de forma il·legal. Per això el rei encomanà a un jurista que investigara els fets tretze anys després (*Ibid.*, reg. 1619, f. 146v; 1369, oct. 27.; i reg. 1683, f. 9; 1382, nov. 10). Traces importants de la seua trajectòria professional poden trobar-se en un procés en l'estudi i edició del qual treballa actualment (ARV, *Justicia Civil*, n. 3682; 1367, oct. 31) Apèndix, § 8.

pensions i denunciaren davant les instàncies judicials els incompliments dels morosos. El més habitual, tanmateix, era combinar el crèdit a institucions públiques amb el préstec a individus privats de distintes categories, possiblement perquè no sempre es disposava d'àmplies xifres com les que demanaven els primers i perquè el petit préstec també era una forma d'obtenir una clientela afí.

Alguns bé s'ho podien permetre com ara el físic universitari de Barcelona Arnau Germà. D'ell tan sols he pogut localitzar préstecs a nuclis de població, en la seua majoria ubicats en un radi d'extensió ample i, fins i tot, a una institució religiosa. Així el consell de Barcelona li feia una pensió anual de 1000 s. per un violari; el de Granollers 520 s. per un censal mort i 100 s. per un violari; a Igualada rebia 640 s. per un violari de 4.380 s.; a Camprodon 571 s. 6 d. per un violari i a Sabadell 320 s. de censal mort i violari. Finalment cal esmentar que el convent de Ripoll li feia un cens anual de 1.000 s. per censal mort.⁴² No és possible saber durant quant de temps va percebre aquestes rendes, però encara que solament hagueren coincidit un any això li hauria reportat un benefici de 4.151 s. 6 d. anuals. De la mateixa manera l'apotecari de Barcelona Berenguer Sescases tenia com a clients del seu diner les universitats de Flix i La Palma, que li feien 200 s. i Cotlliure que li'n feia 300, nuclis força aïllats de Barcelona, a banda dels seus contractes amb particulars —un violari amb un mercader de Lleida i un altre amb un camperol de Sant Andreu de Palomar.⁴³

Semblantment, per al cas valencià podem parlar del físic Pere Figuerola, amb el grau màxim universitari. El 1378 tenia un plet amb el municipi d'Alzira per 100 fl. que aquest assegurava havia prestat a la ciutat. Deu anys després comprava un cens de 1000 s. anuals a la ciutat d'Alacant per un preu de 12.000. Sabem que cap a la fi del segle XIV rebia una pensió de 500 s. anuals del síndic de Puçol i que el 1391 va comprar a Jordi Joan, veí de València, per 6.000 s. una pensió de 500 s. dels 1.333 s. 4 d. que aquell rebia de l'aljama dels sarraïns de Paterna per donació reial.⁴⁴ En qualsevol cas tant Arnau Germà com Pere de Figuerola, foren membres distingits de la professió amb contractes i influxos importantíssims sobre els seus municipis, i amb capacitat econòmica suficient per permetre's aquestes immersions en el mercat creditici. Si en aquests casos sembla que hi ha una especial predilecció per prestar als consells municipals, no s'exclou en qualsevol manera el préstec a individus.⁴⁵

⁴² AHPB, Andreu Figuera, "Manual d'èpoques del clavari de la ciutat de Barcelona", 3-VI-1366/22-III-1368, f. 9v (1366, set. 10). *Ibid.*, Berenguer Ermengol, "Llibre comú", 11-IX-1375/6-III-1376, ff. 24v-25 (1375, oct. 1) i ff. 151v-153 (1376, gen. 23). *Ibid.*, Berenguer Ermengol, "Llibre comú", 10-IX-1376/26-III-1377, f. 7v (1376, set. 13). *Ibid.*, 5-VIII-1385/31-III-1386, f. 97 (1385, des. 4). *Ibid.*, Guillem d'Orta, "Llibre comú", 23-V-1375/28-IX-1375, f. 141 (1375, set. 1).

⁴³ ACA, C, reg. 796, ff. 29r-v (1377, ag. 23); AHPB, Ramon de Massana, "Llibre comú", 3-VI-1367/11-VIII-1367, f. 4v (1367, juny 13). Alguns encara estenien més lluny els seus vincles econòmics com l'apotecari barceloní Berenguer Duran del qual únicament he trobat un esment al crèdit, una pensió de 1.000 sb. de censal mort de la universitat de Mallorca (AHPB, Antoni Bellver, "Llibre comú", 22-VIII-1374/28-I-1376, ff. 128r-v; 1375, des. 10).

⁴⁴ ACA, C, reg. 1628, ff. 227v-228 (1378, març 1); ARV, *Protocols*, n. 2797, f. 179v (1388, nov. 5); n. 11210, f. 52v (1389, ag. 11); i n. 2681, f. 218v (1391, oct. 14).

⁴⁵ Sobre el contracte d'Arnau Germà per la ciutat de Barcelona vegeu. Per a Pere Figuerola i la seua relació amb el consell de València vegeu el capítol anterior.

Molt més heterogenis se'ns presenten les clienteleles i l'estil del préstec d'altres personatges. Fixem-nos per una banda en els casos dels apotecaris d'Alzira Jaume, Bernat i Alfons Falcó, i per altra el de l'apotecari de València Esteve Valença. Dels primers coneixem un total de 13 censals carregats. Sis a la mateixa universitat, un al monestir de Sant Agustí i la resta a particulars, artesans i llauradors de la vila. Les diferències entre uns i altres es poden veure en pensions que van entre 3 i els 300 s. de diferència. Cal remarcar, però, que en alguns casos resulta complicat entreveure si estem davant d'una pensió, la resta d'un *mutuum* o qualsevol altre tipus d'obligació. Els Falcó formen part del patriciat local alzireny; el grau de riquesa, del que és un exemple aquestes compres de censals, així com la seua participació en el govern municipal ho demostren. Les seues tasques mèdiques i d'apotecaria en general són documentades habitualment en aquesta època, vinculant-los amb particulars i amb institucions. I ací, sobre el medi local és on extenen la seua inversió i el seu domini econòmic. Esteve Valença, un apotecari resident a València, presta els seus diners a una clientela més selecta; artistes, notaris, artesans i, sobretot, cinc personatges d'adscripció nobiliària són els venedors de deu violaris tres censals i un *mutuum*, dels quals tenim notícia entre 1396 i 1404. Les pensions van des de 50 modestos sous fins a més de 500.⁴⁶ Tanmateix, l'abast geogràfic continua sense ultrapassar a penes les muralles de la ciutat per allargar-se en tot cas a Alzira, a 35 quilòmetres de la capital, i esporàdicament a Oliva, a la Safor.

Pel que fa a l'àrea de Catalunya podem citar les activitats d'aquells practicants de la medicina oriüds de Santa Coloma de Queralt que actuaren com a prestadors. En primer lloc cal citar el cirurgià Bernat Soler qui combina ambdues clienteleles, municipis i particulars. En el seu haver podem consignar d'una banda pensions per violaris carregats sobre els llocs de Santa Coloma de Queralt (200 s.), Biure (300 s.), Les Piles (100 s.), Conesa (100 s.; 500 s.; juntament amb l'apotecari Montserrat Roqueta 1000 s.), Sarral (500 s.) i Llorac (3 mutjades i 4 prunyeres de blat). Tampoc no va defugir inversions en centres de major envergadura. Així amb altres individus —segurament pel volum del capital prestat— va comprar una pensió censal a Tarragona (615 s. 3 d.) i també una altra a Barcelona.⁴⁷ D'altra banda podem entreveure clients particulars seus dispersos per les rodalies del seu lloc de residència. Així Bernat Bartomeu i Vidal Ferragut del lloc de les Piles li feien anualment un cens en espècie de 2 mutjades i 12 prunyeres de forment⁴⁸ i Francesc Morató, doctor en lleis de Santa Coloma, li va vendre el 1363 un cens anual en forma d'una mutjada de blat.⁴⁹ En el cas de l'apotecari Guillem Vila observem préstecs i compres de pensions a particulars dins la vila i en la mateixa xarxa de llogarets en els quals s'esmerçà el cirurgià Soler (Les Piles, Rocamora, Fillol,

⁴⁶ S'ha de remarcar també que altres d'apotecaris prestadors d'àmbit local i amb una capacitat econòmica menor existeixen a altres indrets. És el cas de Bartomeu Nadal a Castelló d'Empúries.

⁴⁷ AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 3904, f. 21 (1387, març 11); i n. 3996, 79r-v (1381, ag. 31).

⁴⁸ Tenim consignats diversos pagaments anuals. Entre altres es pot veure *Ibid.*, n. 3900, f. 47 (1373, feb. 14).

⁴⁹ *Ibid.*, n. 3900, f. 184 (1373, juny 11).

etc.).⁵⁰ L'apotecari Guerau de Basqueran repeteix aquestes vendes de censals a petits municipis de la zona, com ara Copons (1000 s.), Rocafort (500 s.) i Albi (500 s.).⁵¹ Basqueran, tanmateix, va ultrapassar els límits comarcals comprant pensions en nuclis més aïllats i importants com ara els 1000 s. que rebia dels jurats de Balaguer, Agramunt, Gerb i Albesa.⁵² D'altres casos com el del cirurgià Berenguer de Bufagranyes o l'apotecari Montserrat Roqueta ens condueixen vers una imatge semblant a l'exposada. En definitiva aquests perfils ens ajuden a entreveure la posició adoptada pels practicants de la medicina en un indret poc significatiu com Santa Coloma des d'on irradien capitals, sobretot cap a petits llocs de la rodalia, en un radi inferior a 25 quilometres (vegeu el mapa 2). Es tracta de llocs ubicats bàsicament en la via que puja des de Montblanc fins a Manresa.⁵³ Santa Coloma manté aquesta petita àrea d'influència sobre aquells llogarets a la vegada que ella es atreta per la influència de llocs com Cervera, Vilafranca o Montblanc. Això manifesta una vegada més que certament la teranyina de les relacions entre els nuclis habitats es troba bastida entorn d'un joc de forces jeràrquiques complexes.

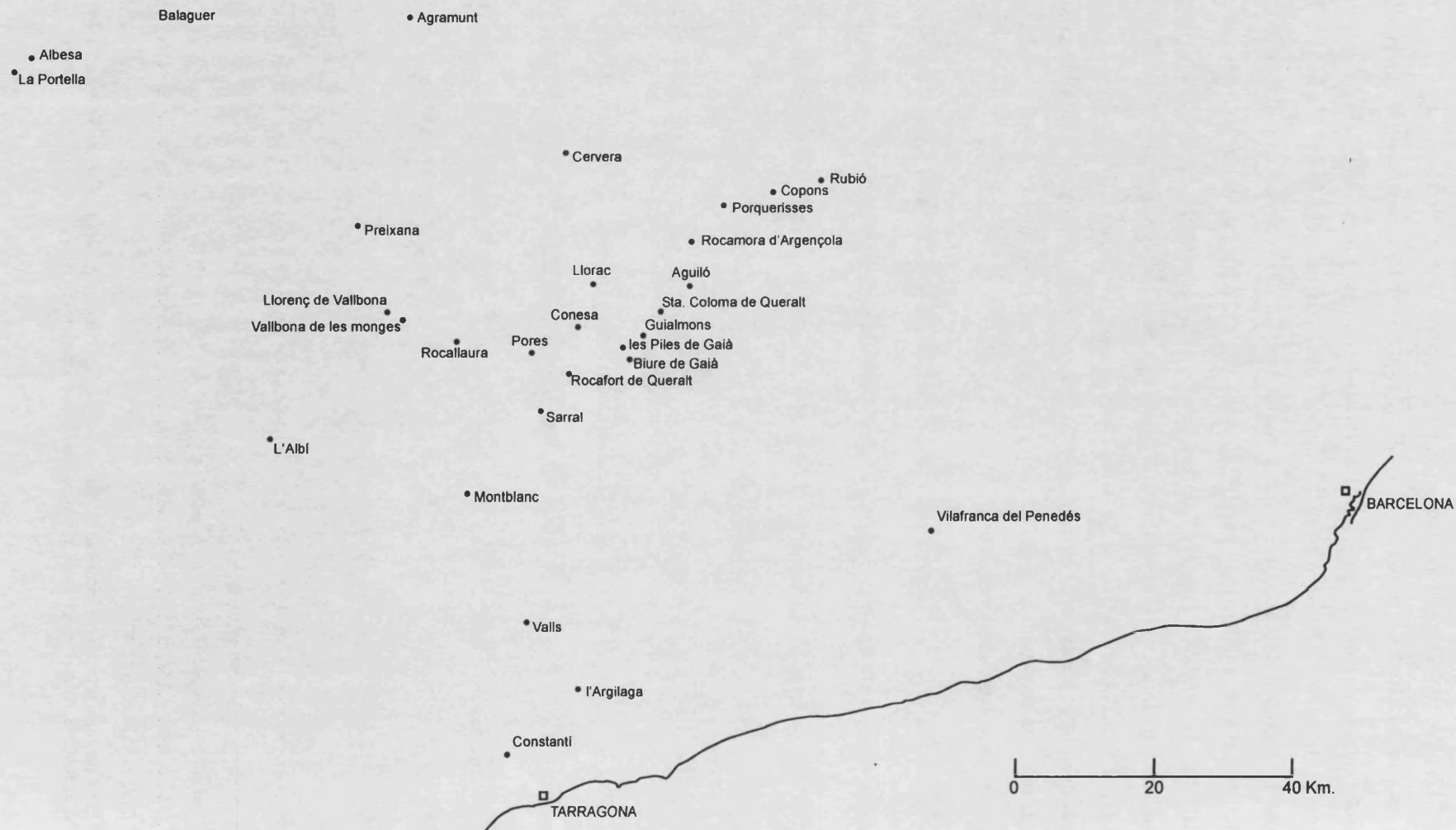
⁵⁰ *Ibid.*, n. 3912, 40 (1367, oct. 17); i n. 3922, f. 40 (1393, ab. 7).

⁵¹ *Ibid.*, n. 3906, f. 151 (1377, nov. 9) i f. 165 (1377, nov. 19); i n. 3995 (1378-79), ff. 379 r-v (1379, maig 5).

⁵² *Ibid.*, n. 8622, f. 4v (1381, juny 7).

⁵³ Per a les rutes principals i secundàries amb els mercats més importants del país vegeu Víctor HURTADO, Jesús MESTRE i Toni MISERACHS, *Atlas d'història de Catalunya*, Barcelona, 1995, p. 104.

MAPA 2
ÀREA D'INFLUÈNCIA DELS PRÈSTECES EFECTUATS PELS PRACTICANTS
DE LA MEDICINA DE SANTA COLOMA DE QUERALT

QUADRE 29
PRÉSTECES EFECTUATS PELS FALCÓ (APOTECARIS D'ALZIRA)

Creditor	Deutor	Ofici	Lloc	Suma	Pensió	Data c Data p
Jaume Falcó (JF)	Monestir de Sant Agustí		Alzira	930 s.		c. 1382
JF	Guillem Canella	sastre	Alzira	350s. traspasat per Jaume Serra		
JF	Llorenç Jordà i Beatriu		Alzira	(C)	47s.11d.	c. 3-8-1383
JF	Antoni Ferrer i Barcelona	obrer de vila	Alzira	260s. (C)	21s.8d.	c. 12-3-1394
JF	Universitat d'Alzira		Alzira	(C)	100s. traspasats per Pere Soler	c. 15-3-1398
JF	id.		id.	(C)	70s.	p. 31-5-1399
JF	id.		id.	(C)	100s.	p. 31-5-1399
JF	Andreu Navarro i Joana	fuster	Alzira	180s. (C)	16s.	c. 30-6-1399
	Martí Roig i Francesca		Alzira	200s. (C)	16s.8d.	c. 14-7-1399
JF i Jaume Manuel (neòfit)	municipi d'Alzira		Alzira	(C)	200s.	p. 1400
JF	Universitat d'Alzira		Alzira		100 de 500s. traspasats per Berenguer Vendrell	p.
JF	id.		Alzira	4.500s (C)	300 s.	c. 22-8-1402
Bernat Falcó (BF)	Pere Despeus i Antònia, muller de B Català		L'Alcúdia	250s. (C)	23s.4d.	c. 28-12-1402
BF	Pere Vidal		Alzira	65s. (C) ven aquest censal a Bernat Perpinyà	2s.6d.	p. 29-12-1402
BF	Ramon Noguera i Guillamona; Pere Robiol i Dolça	P Robiol és teixidor	Alzira	1000s. (C) li ven Eximén Pérez de Pomar	83s.4d.	c. 3-11-1403
BF			Alzira	300s. (C) ven al prevere Pere Romello	25s.	c. 22-3-1407
Alfons Falcó	Esteve Barba	espasser	Alzira		200s.	c. 2-6-1405
Alfons Falcó*	Jaume Loarre i Bernat Martorell	paraires	Alzira	29s.8d.		p. 27-6-1408
Alfons Falcó*	Lluís Miquel	apotecari	Alzira	20s. i 20fl.		p. 27-6-1408
Alfons Falcó*	Blancaflor		Alzira	2fl.		p. 27-6-1408

*Desconec els motius pels quals en aquest document intenta recuperar unes sumes mitjançant procurador.
c: carregament de censal/violari o establiment del préstec p: pagament de la pensió
(C) Censal

QUADRE 30
PRÉSTECES EFECTUATS PER ESTEVE VALENÇA (APOTECARI DE VALÈNCIA)

Deutor	Ofici	Lloc	Suma	Pensió	Data c Data p
Agnès de Soler, esposa del cavaller Ramon de Soler	noble		200 sv.(M)		p. 8-11-1396
Pere Pastor i Jaume Vilarzell	mercader; notari	València	10.050s.(V)	150s.	c. 24-10-1397
Olf de Proixita, paga a través d'Elionor Escrivà, esposa de Bartomeu de Sentleyre	noble	València	2.200s.(V) quitació	314s.3d.	31-1-1398
Joan Ribes, Berenguer de Bellprat, Joan de Jaca, Mateu Portalés i Antoni Sanç	notari; fuster; apotecari; sastre i mercer	València	(C)	500s.	c. 14-3-1398
Pere Lloret i Antoni Martorell		Alzira	(V)	571s.6d.	p. 3-6-1398
Vicenta, muller de Bernat Camporell	colteller	València	(V)	50s.	p. 8-6-1398
Nadal Lleopart	fuster	Alzira	(V)	340s.	p. 11-6-1398
Bartomeu de Coscolla	argenter	València	(V)	167s.2d.	p. 17-6-1398
Vall d'Artana		Vall d'Artana	(V)	500s.	p. 15-11-1398
Gilabert de Rexach	cavaller	València	340s. (V)	50s.	c. 12-7-1399
		Oliva		algunes pensions	p. 28-2-1400
Andreu Civera			2.400s(C)	200s.	c. 19-3-1400
Pere Nicolau, Pere Sanoguera i Bernat d'Alpicat	pintor; cavaller; ?			100s.	p. 16-10-1400
Nicolau de Vilanova			700s.(V)	100s. ven a Pere Dauder i Joan de Lleida	p. 8-4-1401
Elionor Safont, esposa de Ramon Alemany	noble		1.200s.(C)	100s. ven a Andreu Cirera (València)	p. 21-4-1401
Pere Lloret		Alzira	1000s.(V)		c. 1403 p. 24-12-1404

c: carregament de censal/violari o establiment del préstec p: pagament de la pensió
(C) Censal (V) Violari

Després de trobar-nos amb estratègies de préstec mixtes a l'ens públic i als privats, arribem a l'estudi d'aquells que únicament orientaren el seu capital cap al segon sector. Un exemple molt clar ens el proporciona el mestre en física Bernat de Figuerola. Fins aquest moment, les acaballes del segle, l'actitud d'aquest metge davant el crèdit havia estat marcada per la demanda i l'oferiment de capital d'una manera moderada, o almenys això deixa entreveure la documentació. Tot el contrari havia succeït en el tema de la terra, on es va fer tot el possible per abastar un ample ventall de terres i rendes agràries. Aquells finals de segle, i sobretot els tres primers anys del Quatrecent, marquen un canvi molt significatiu en l'actitud davant el diner. Aviat comencen les redempcions de censals, com el de Berenguer Celeura i el de Jaume Draper, i s'inicia una activitat creditícia sense precedents, com es pot comprovar en el quadre adjunt. Quina explicació podem donar a aquest interès "sobtat" en l'activitat prestadora? La resposta es troba, probablement, en la recuperació de Bernat de Figuerola jr., en una data incerta però que probablement cal ubicar cap el 1401, dels

9.036 s. deguts pel rei al seu pare i pels quals cobrava una pensió anual de 600 s.⁵⁴ Una entrada de capital d'aquesta consideració li va permetre destinar una part a inversions de distinta naturalesa i entre elles el mercat del diner. Així, quan li fou valorat el patrimoni a l'estima de 1408-1411 el valor donat als seus censals morts que percebia sobre diversos singulars era de 5.760 s., la tercera part del conjunt dels béns. Igualment hi havia un altre apartat que parlava dels "violaris e censos menuts dels quals no reeb res e profit no-n ha; los preus dels quals són" 3.880 s. Amb tot, no es va poder estar de demanar el 9 de gener de 1403 95 fl. al jurista Berenguer de Lluçà, el que demostra que la seua liquiditat era escassa.⁵⁵ De fet, l'estudi del seu patrimoni immoble fa pensar que els ingressos procedien directament dels censos de la terra, com veure'm més endavant i que el recurs al crèdit fou absolutament conjuntural i poc concebut com a estratègia. Això mateix sembla vàlid per a tota la resta dels sanadors coneguts a Manresa en aquesta època.

Les modalitats emprades durant aquest període pel físic manresà que ens ocupa foren tres:

- El censal mort amb carta de gràcia. Aquests préstecs portaven associat un interès aproximat del 10 % i la cancel·lació per part de l'endeutat arribava pocs anys després de la compra.
- La venda de *moneta auri boni*. En aquest cas els clients reconeixien que Figuerola els havia venut florins d'or. Ací el benefici radicava en el tipus de canvi, el qual emmascarava l'interès. A efectes de la devolució el prestador estipulava per al florí un canvi superior en sous al vigent en el mercat. En aquest cas desconec quin va ser el benefici. Era un sistema habitual per amagar els interessos propis de qualsevol préstec.⁵⁶
- Els *mutui sine instrumenti*. El volum d'operacions que pogueren haver-se realitzat per aquest sistema són inabastables perquè, com bé s'indica, el tracte no comportava la redacció per escrit de cap document. Cal considerar la naturalesa d'aquests en relació a l'amistat i confiança entre les parts implicades; Figuerola en va recórrer tant per prestar com per demanar capital.⁵⁷

---

⁵⁴ Així queda explicat en la quitació del censal que Jaume Draper havia adquirit del metge: *quod ex illis novem mille triginta sex solidos barchinone monete de terno, quos habuistis et recipistis ab honorabili Bernardo Michelis... pro luicionem seu redempcionem illarum triginta libras quas tamquam heres predictis recipiebatis anno quolibet proprio in mense marcii in et super universitate dicte civitate Minorise titulo vendicionis inde per illustrisimum Johannes, Regem Aragonum, bone memorie, facte dicto patri vestro* (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1393-1436, ff. 46-47v; 1402, juny 14).

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Aquest sistema creditici es troba clarament exposat en Pablo LARA IZQUIERDO, "Formulas crediticias medievales", pp. 26-31.

⁵⁷ El 14 de febrer de 1404 Caterina, la viuda de Guillem Teixidor, per rescabalar un *mutuum* fet per Figuerola al marit, li cedia 275 s. que a ella li devia el mercader Galceran de Prat (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1393-1436, ff. 174r-v) El 10 de gener de 1407 era Figuerola el que cedia els 300 s. de la pensió que li feia Santpedor al cavaller Andreu de Peguera per *mutui sine instrumento* (*Ibid.*, f. 197v.)

QUADRE 31
ACTIVITAT PRESTADORA DE BERNAT DE FIGUEROLA JR.

	Censal	Préstec	Total
nombre	22	10 MA - 3 s.i.	35
capital	4.030	2.226	6.256
pensions	417/2		
En sous i diners MA= moneta auri s.i.=sine instrumento			

Pel que fa a la seua clientela es tracta d'onze camperols, vint-i-dos artesans (ferrers, sabaters, pellissers, cuirasser, pergaminers, sastres...) i únicament un mercader. Tot i que els préstecs es van efectuar al llarg de tot l'any la majoria es concentren a l'hivern (9) i a l'estiu (11), es tracta per tant d'un préstec destinat segurament a les inversions dels artesans i no per al consum, que sol concentrar-se en altres mesos. El radi d'acció es limita quasi exclusivament a l'àmbit local manresà. De fet únicament trobem fóra de la ciutat un veí de Castellgalí, un d'un mas de Copons i un altre de Vilella.

Després de vistos diferents casos al voltant del préstec bàsicament desenvolupat a partir de la compra de pensions censals o de violaris, observem que els beneficis oscil·len notablement en funció de les clientele. Entre els 4.150 s. que podia ingressar Arnau Germà, els 970 de Jaume Falcó (vegeu el quadre 29), els 3.300 d'Esteve Valença (vegeu el quadre 30) o els 417 de Bernat de Figuerola (vegeu el quadre 31) — xifres totes aquestes aproximades, que normalment s'han d'entendre a la baixa per la manca de dades—, hi ha diferències notables, que s'expliquen pel diferent grau de riquesa assolit per cadascú i l'estratègia econòmica desenvolupada, depenent aquesta, en bona part, del grau de penetració d'una mentalitat aristocràtica-rendista. Tanmateix, ben bé poden considerar-se aquests ingressos dins els paràmetres entre els quals s'emmarcaven les inversions censalistes, això sí, una mica més tardanes, de grups com els notaris i, fins i tot, els mateixos mercaders.⁵⁸

Tot seguint les idees proposades per Fernández i Trabal per a l'estratègia de préstec dels Bell-lloc de Girona, cal distingir la doble funció dels censals i violaris. D'una banda hi ha els censals i els violaris comprats a pagesos i menestrals que guarden una relació directa amb l'activitat creditícia, i en són una faceta més que complementen els préstecs tradicionals.⁵⁹ D'altra banda, els censals comprats al municipi, a nobles, a clergues i a ciutadans, amb la voluntat d'obtenir unes rendes fixes i estables (que no sempre ho serien tant

⁵⁸ Els notaris ciutadans de la València del XV esmerçaren freqüentment capitals en la compra de censals. Les inversions d'aquests els solien reportar uns beneficis anuals que oscil·laven força segons les possibilitats econòmiques del notari, i amb fortes fluctuacions interanuals, ja que continuament s'estava invertint, venent i comprant censals. Un mateix notari al llarg de la seua existència podia passar d'ingressar unes pensions modestes del voltant dels 300 s. a copsar els 2.000. Entre els diferents integrants de la professió podien trobar-se rendiments entre els 75 i els més de 2.000 s. (José Mª CRUSELLES, *Comportamiento social*, pp. 469-477). Per altra banda, els mercaders barcelonins podien arribar a obtenir rendiments bastant més elevats, entre 10.000, passant per vora els 7.000, 2.000, 1.000 i de bastant més baixos d'únicament 100 s., producte, tot plegat, d'una tendència cada vegada més acusada envers el rendisme i uns ingressos econòmics importantíssims (Jaume AURELL, *Els mercaders catalans*, pp. 333-339).

⁵⁹ Josep FERNÁNDEZ i TRABAL, *Una família catalana medieval*, pp. 382-386.

com hem vist). Es tractava d'una redistribució dels ingressos i de les rendes entre els privilegiats (cal recordar que una part dels guanys en la medicina anaven a parar també a les butxaques dels prestadors conjunturalment). Hi ha l'interés per assegurar-se unes rendes més que per obtenir un benefici financer. El censal servia al seu beneficiari encara després de la seua vida i es convertia en instrument per donar curs a les peticions de caire espiritual, les quals solien constituir bona part de les clàusules testamentàries, com ara la provisió d'un benefici. Així ho faria Esteve Valença amb 520 sv. censals, "sens loïsm e sens fadiga però ab tot altre plen dret emphitèotich", per a la porció del beneficiari (400 s.) i per als aniversaris i "dobra" (120 s.).⁶⁰ Aquestes rendes, però, resultaven fonamentals per garantir el manteniment de les esposes i les filles; marits i pares els se'ls cedien per assegurar-los el casament a les primeres, o la provisió en la vida religiosa, i la vellesa a les segones, en cas que aquestes ja no estigueren en edat de tornar-se a casar.⁶¹ Moltes dones gestionarien a la mort del marit el seu patrimoni censalista gràcies al qual podrien sobreviure amb comoditat. Margarida, la viuda de l'apotecari barceloní Berenguer de Tresserres percebia, en qualitat d'usufructuària, una pensió de 500 s. que li feia el municipi. Anys a venir podria permetre's vendre als arrendadors de les generalitats de Catalunya una pensió de 500 s. de censal mort *ementi de bonis hereditatis dicti viri sui*.⁶² També Peronella, la filla del metge major del rei Pere Ros d'Orsins, gestionava els ben substancials censals del seu pare, del que era hereva universal, no sense problemes i friccions amb els venedors, fets que obligaren a la intervenció reial.⁶³ L'apotecari barceloní Bartomeu Querol deixà establert al seu testament que els marmessors havien d'adquirir amb 1.400 sb. una pensió de censal mort de 100 s. que serien assignats a la seua filla Antígona, monja a Santa Maria de Pedralbes.⁶⁴

⁶⁰ ARV, *Protocols*, n. 2644; 1398, juny 21 (Apèndix, § 37).

⁶¹ Aquests són trets comuns a d'altres grups socials que utilitzaren els censals com instruments per assegurar una correcta transmissió dels béns en els pagaments d'herències, en el lliurament de dots o la provisió de capellanies (José Me CRUSELLES, *Comportamiento social*, pp. 467-468; Jaume AURELL, *Els mercaders catalans*, pp. 337-339).

⁶² AHMB, *Clavaria*, XI-11, f. 121 (1377); AHPB, Antoni Bellver, "*Manuale Quintum*", 20-VI-1381/20-V-1384, f. 139v (1383, nov. 4). Durant la vida del seu marit només he pogut localitzar la compra d'un censal de 5 mor. per un preu de 2.500 s. a Pere Corretger (ACB, *Protocols*, n. 108; 1370, nov. 6).

⁶³ Entre el magnífic patrimoni de Pere Ros hi havia la possessió d'algun censal de considerable quantia. Concretament el 3 de novembre del 1359 va comprar a la universitat de Castelló de la Plana una pensió de 1.000 s. per un preu de 12.000 (ARV, *Justícia Civil*, n. 4014; 1364, ag. 3). Ambdós cònjuges, sota la procuració del notari Jaume Ros, s'enfrontaven a Bonaventura d'Arborea, hereva d'en Pere de Xèrica, pels 1.000 s. censals, així com les pensions, els quals havia venut a Francesc Marrades i que aquest amb solemne evicció vengué al metge. Aquests diners havien estat carregats sobre el lloc de Fanzara. El problema vingué quan aquest lloc li fou entregat a l'infant Martí després que fóra recuperat amb altres possessions pel monarca a la mort del noble Pere de Xèrica. Finalment la sentència els fou favorable i Bonaventura hagué de fer front a les quantitats degudes i a les despeses del plet Vegeu sobre la pèrdua del patrimoni dels Xèrica i la restitució de les senyories a la monarquia Maria Mercé COSTA i PARETAS, *La casa de Xèrica i la seua política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, 1998, p. 269. Sobre el plet i la sentència ACA, C, reg. 1782, ff. 128-130 (1374, ag. 31). Però no eren únicament el cobrament dels censals els únics que causaven problemes. Com ja hem vist anteriorment la percepció del salari per atencions mèdiques se sumava al que els hereus s'afanyaven per demanar als morosos. Aquesta recuperació era relativament senzilla per a personatges com Peronella i el seu marit, cambrer del rei, molt arimats a la cort. Bernat Mercer, el gendre, demanar ia al rei la recuperació dels 1.000 s. restants de 2.000 deguts pel Comte de Luna a Pere Ros per les atencions que li va prestar en el viatge a Sardenya (*Ibid.*, reg. 744, f. 137v; 1369, oct. 30).

⁶⁴ AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, 119 (1398, maig. 14).

Més allunyats del benefici semblen estar els préstecs ocasionals en els quals es veuen involucrats alguns barbers. Era el cas de Guillem Colomer, veí de Barcelona. Les dues úniques vegades que va prestar diner ho va fer amb motiu de la configuració de dots. És per això que podem intuir una relació d'amistat amb els prestataris. El 1362 va prestar 200 s. per configurar el dot de la filla d'Arnau de Sant Martí, de Sant Boi de Llobregat i deu anys després, juntament amb Ramon Llorenç, *cursor phelpe*, feien un instrument de deute per 900 s. a Ramon de Font, llaurador de Barcelona, pel dot de Constança, la futura esposa d'aquest, òrfena procedent de Sant Fruitós de Bages.⁶⁵ Les relacions amb les viles de l'entorn rural barceloní es confirmen amb la comanda de 50 sb. feta a Antoni Oliver i Arnau Isern de Sant Joan Despí, o el seu nomenament com a procurador del jurista Pere Palau, veí de la mateixa parròquia.⁶⁶ D'altra banda, en la venda d'un censal feta per Ferrer d'Avellaneda i la seua esposa, a Bernat, prevere rector de l'església de Sant Vicent de Valls, aquests prometen pagar la pensió a Barcelona en la casa que Guillem Colomer tenia a la Plaça Nova.⁶⁷ La naturalesa de la pràctica mèdica d'aquests barbers, però sobretot dels cirurgians i alguns físics, també s'ha de tenir en compte per entendre les peculiaritats de la seua activitat prestadora. Els seus desplaçaments de radi curt per oferir els seus serveis sanitaris els feren entrar en contacte amb veïns de les rodalies del seu domicili i establir amb ells vincles de solidaritat.

Amb tot el més habitual era que els prestadors foren conciutadans dels prestataris i que la majoria dels préstecs posaren en relació, d'entrada, homes del mateix lloc. Ara bé, l'extraordinària mobilitat de persones i béns a aquesta època es traduïa també en la dinàmica del mercat creditici. La flexibilitat del censal era extraordinària i alienacions de la propietat, transaccions, herències, donacions, permutes i, la ja comentada mobilitat dels metges, confonia en un gran entramat creditici habitants de molt diversos llocs els quals posava en relació. Això portaria en ocasions a conflictes de titularitat i satisfacció de les pensions.⁶⁸

---

⁶⁵ ACB, *Protocols*, n. 104, f. 181v (1362, feb. 26); i n. 255, f. 36v (1372, gen 7). En aquest darrer cas prenia compromís explícit, juntament amb els futurs esposos i Llorenç, de que aquest matrimoni es duiguera a terme en gener sota pena.

⁶⁶ *Ibid.*, n. 209 (1383, des. 15) i n. 164 (1360, des. 11)

⁶⁷ AHPB, Berenguer Ermengol, "*Primum capibrevium*", 11-XI-1366/9-VIII-1370, ff. 85v-88 (1368, set. 6).

⁶⁸ Pere Soler, físic de València, va cedir per un pacte amb l'apotecari Joan Ferrer 155 fl. (1.705 s.) de les 146 ll v. (2.920 s.) que li pertanyien d'una obligació de Pere Pastor i la dona de la pensió de 1.100 s. censals que li fan en quatre terminis anuals. Desconec quin vincle devia haver entre Soler i Ferrer però els florins esmentats varen servir perquè el darrer pagara una part dels 8.600 s. pels quals havia comprat una casa a Pere Pastor (ARV, *Protocols*, n. 503; 1403, març 1).

Respecte de la conflictivitat que podia comportar aquestes accions es pot remarcar el cas següent. Bernat d'Alòs, apotecari de Lleida i Berenguer Fillol, apotecari de la mateixa ciutat i tutor del fill i hereu del també apotecari Romeu Palau, es trobaven enfrontats davant la Audiència Reial per un censal que Romeu i la seua muller Bernadona havien venut a un prevere de Balaguer. L'esmentat clergue a la seua vegada va vendre aquesta pensió de 40 s. a Bernat d'Alòs, que després de la defunció del prestatari exigia la satisfacció del cens al seu hereu. Poc d'èxit va tenir en les seues protestes perquè tres anys després, ja difunt, eren els seus fills els qui continuaven exigint el pagament (ACA, C, reg. 784, f. 175 ; 1376, maig. 20; i reg. 807, ff. 86r-v; 1379, maig. 9).

4. Els jueus i el crèdit⁶⁹

Richard Emery, estudiós dels metges jueus de Perpinyà, arribà a la conclusió en un dels seus treballs, que cap jueu va fer fortuna exclusivament de la pràctica de la medicina, ni tan sols primàriament.⁷⁰ Per demostrar-ho presentà nombrosos documents de préstecs efectuats per metges jueus, tot conclouent que el deixar diners a interès era la seua primera activitat. Segons ell, la majoria actuaren com a prestadors i alguns a gran escala, i això també fou un fet en el cas de la Corona d'Aragó. Ara bé crec que no es pot estar d'acord quan Emery planteja que probablement per a la majoria d'aquests la medicina no fou més que un “interesting hobby”, o una respectable tasca intel·lectual, o potser una manera de guanyar-se el favor reial, o el que era el mateix, el prestigi social i sovint una exempció de taxes. Encara més, l'autor planteja que per a alguns altres la medicina només fou una mena d'apèndix a la seua ocupació real: el préstec usurer. La seua pràctica s'hauria convertit doncs, en una eina útil, especialment per als qui vivien en pobles petits, perquè això els permetia assolir uns ingressos extra i, a més, guanyar-se la confiança del veïnat mostrant la façana caritativa pròpia del sanador, front a l'esfereïdora del seu ofici primari. Crec que cal superar interpretacions sesgades com la esmentada, sens dubte fruit d'una preconcepció clàssica del jueu, i en segon lloc per deixar-se dur pel parany documental, el qual també es planteja en el nostre cas perquè, com he dit també, la majoria dels metges jueus catalans i valencians documentats prestaven ocasionalment i alguns s'enriquieren d'aquesta lucrativa tasca, però no pocs cristians ho feren igualment. Les dificultats per trobar enregistrada la tasca mèdica amb tota la seua extensió i detall, sobretot associada a un mateix practicant, impedeixen fer-se una idea clara del volum total de la tasca desenvolupada. Segons la interpretació d'Emery hauriem de pensar que cap sanador —ni tan sols els cristians— visqueren de la seua professió. Cal preguntar-se també, com s'havien generat aquestes sumes que prestaven els metges jueus si no era a través de l'exercici d'una activitat remunerada, perquè el que sembla estar ben clar, a tenor de les investigacions realitzades, és la forta divisió interna al si de les comunitats hebraïques i que no podem pensar que les famílies disposaren totes d'un capital etern, menys encara si atenem a les sagnies fiscals i la depauperació d'alguns calls. D'altra banda, si els beneficis que es desprenien de la professió eren els esmentats per Emery —i un bon grapat més que no cita—, la decisió d'estudiar medicina depenia de més complexes qüestions. No crec que pagara la pena fer l'esforç d'estudi, amb el pas per una examinació i l'obtenció d'una llicència, per posar-se la pell d'anyell de metge, tot siga dit de pas amb una mala fama ja creada a nivell popular, i actuar per sota com un llop assedegat de capitals. En definitiva crec que la seua intensa dedicació i les especificitats de la seua pràctica

---

⁶⁹ Per tal d'arribar a aprofundir en tota la riquesa de matisos que aporta l'activitat prestadora jueva recorreré en bastants ocasions als exemples de metges jueus d'Aragó i algun de Mallorca, sense la il·lustració dels quals quedarien detalls sense perfilar. Crec que en bona mesura, les similituds de comportament de tot el col·lectiu dins la Corona d'Aragó justifica un apropament a les aljames d'arreu.

⁷⁰ Així ho considerava un estudiós dels metges de Perpinyà. Vegeu Richard W. EMERY, “Jewish physicians”, especialment la p. 117.

com a prestadors aconsella dedicar-los un apartat especial. Tractaré de mostrar com molt sovint ambdues activitats, crèdit i medicina, eren dues cares de la mateixa moneda i que un alt percentatge de físics i/o cirurgians jueus d'arreu del territori catalano-aragonés, i també de l'Europa occidental, van dedicar part del seu capital al préstec, ja fóra a altres correligionaris, a cristians o a musulmans.⁷¹

A l'època que estudiem el caràcter de l'activitat econòmica jueva havia canviat considerablement respecte de la realitat del segle XIII i fins el moment de la Pesta Negra. La contínua pressió fiscal que patiren les aljames hebraiques, juntament amb la disminució dels seus membres, sobretot a partir de les conversions que provocaren els fets de 1391, ocasionaren una minva de la seua capacitat per a oferir capitals. De fet, de mica en mica es trobaren en una situació més dolenta per a competir amb els cristians. Això els va conduir a desenvolupar un préstec al consum, emmarcat en un radi local i comarcal, caracteritzat per basar-se en petites quantitats, en numerari o en gra, ofertes a aquells individus amb recursos econòmics més baixos. De fet l'aljama es convertia en el centre d'un hinterland comarcal, que de vegades podia ultrapassar-se. Amb l'expansió agrària i el creixement urbà dels segles XIII i XIV els caps comarcals articularen els seus propis circuits de materialització del crèdit i els jueus es convertiren en els reguladors econòmics i el seu diner en l'instrument necessari per al desenvolupament agrari accelerant els processos endògens de desenvolupament de la societat rural. En aquestes condicions els principals clients esdevingueren els camperols, tal i com mostren els estudis.⁷² Tanmateix, hi havia clares diferències entre les possibilitats econòmiques dels poderosos jueus que residien a la gran ciutat, vinculats en molts casos a la casa reial, i els que ho feien als nuclis mitjans i menors. Per als primers tots els estaments de la societat —nobles, burgesos, artesans, monestirs...— eren susceptibles de convertir-se en clients i entrar a formar part de la teranyina creditícia

---

⁷¹ Diversos estudis a nivell europeu han posat de manifest la rellevància del sector mèdic jueu en l'àmbit prestador. Els casos de ciutats italianes són bastant significatius. Per exemple a Bolonya el metge Daniele de Museto va obrir un banc a la parròquia de Sant Hipòlit (Antonio Ivan PINI, "Famiglie, insediamenti e banchi ebraici a Bologna e nel Bolognese, nella seconda metà del Trecento", *Quaderni Storici*, 54 (1983), 782-814, especialment la p. 800. A Roma la seua riquesa econòmica els permetia participar activament en aquest mercat (Anna ESPOSITO, "Gli ebrei a Roma tra quattro e cinquecento", *Quaderni Storici*, 54 (1983), p. 815-846, especialment la p. 822. També a la Provença era bastant freqüent la mateixa situació. Així a Salon podem observar els cirurgians jueus oferint capitals (Monique WERNHAM, *La communauté juive de Salon-de-Provence d'après les actes notariés 1391-1435*, Toronto, 1987, pp. 107-165).

⁷² En aquest sentit, entenc el paper del crèdit desenvolupat pels jueus tal i com l'ha expressat Ferran GARCIA-OLIVER, "De Perpinyà a Elx", p. 254: "En qualsevol cas, l'activitat hebraica juga un paper remarcable en els lligams de dependència que la ciutat estén sobre el camp, i sobre el rerafons dels vincles engegats entorn dels fenòmens expansius del mercat és on es desplega el crèdit, no com un tret antropològic que defineix l'especialització semita sinó com la forma més agressiva que el capital urbà emprà per sotmetre el camperolat. El préstec s'integrà en un conjunt d'empreses plurals, on acomplia un paper hegemònic, complementari o marginal en relació a altres inversions, com ara companyies draperes, participació en nòlits, arrendaments feudals o simplement un ofici artesà" (o la pràctica de la medicina). Una visió general de la presència jueva en el crèdit, tot anunciant aquestes característiques que he esmentat, pot trobar-se en Maurice KRIEGER, *Les juifs a la fins du Moyen Âge*, pp. 88-99. Entre els abundants estudis d'àmbit comarcal i, sobretot, local amb que comptem actualment, es pot remarcar per al cas valencià els articles sobre les estructures del crèdit del dossier "Jueus, conversos i cristians" a la *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993), amb la bibliografia tradicional que s'hi recull. A Catalunya els estudis s'han centrat bàsicament al segle XIII i els inicis del XIV, quan el crèdit jueu alcançà la seua màxima expansió. Tanmateix, el model tradicional que perdurarà encara la segona meitat del XIV pot trobar-se en Montserrat CASAS i NADAL, "El 'liber Iudeorum' de Cardona (1330-1334)", *Miscel·lània de Textos Medievals*, 3, (1985), pp. 119-157. Per al cas aragonés vegeu Pablo LARA IZQUIERDO, "Fórmulas crediticias medievales en Aragón. Zaragoza, centro de orientación crediticia (1457-1486)", en *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 45-46, (1983), pp. 7-90.

teixida per tan hàbils negociants. Un estudi dels metges jueus prestadors i la seua activitat permet entreveure aquestes diferències econòmiques i els dos caires entre els quals es troben ubicats els metges jueus de l'època.

QUADRE 32
PRÉSTECES REALITZATS PELS AVENARDUT (FÍSICS, SARAGOSSA)

Creditor	Deutor	Suma	Pensió	Data c Data p
Salomó Avenardut	monestir Sigena	300 sj. i 130 <i>pro lucro</i>		c.15.3.1349 p.24.1.1353
Jucef Avenardut	casa reial	6.800 sb.		c.?.12.1354
Jucef Avenardut	consell d'Almudéver	2.200 sj.		c.13.8.1360
Mossé Avenardut	catedral d'Osca	1.000 sj.		c. 1361
Bella, viuda de Jucef	convent de Casues	<i>panis et dineriorum</i>		p. 8.6.1376
Bella, viuda de Jucef	Jaume Canter, senyor del Castell del Pueyo		280 sj.	p.27.4.1388

c= data del carregament del censal
p= data de pagament de la pensió

En primer lloc, es tracta de nissagues en les quals diversos membres, siguen o no practicants de la medicina, presten habitualment durant un període més o menys dilatat, generalment de manera individual i, excepcionalment, de forma conjunta amb algun membre de la família, o bé algun soci.⁷³ Per tant el crèdit és una eina complementària de la pràctica mèdica, i el diner acumulat permet esmerçar-hi quantitats freqüentment. Es tracta d'un diner que no estava destinat a les bosses de camperols necessitats en moments precisos de l'any, seguint el calendari agrícola, quan encara no ha arribat la collita i el rebost està buit, ni tampoc anava destinat majoritàriament a millorar l'aparell productiu d'aquests. Les quantitats prestades superen quasi sempre els 300 s. i van adreçades a universitats, aljames jueves o sarraïnes, institucions eclesiàstiques, nobles, cavallers i la mateixa monarquia. A penes apareix el préstec en grans i el carregament de censals i violaris ha igualat bastant el préstec tradicional d'interés elevat. Aquests metges, sobretot els membres de la casa reial, continuen formant part d'una cúpula privilegiada que encara pot permetre's de tenir entre els seus clients els estaments més elevats de la societat. Això sí, el radi d'acció d'aquest diner continua situant-se entorn del lloc de residència.

⁷³ Entre les poques associacions de creditors podem parlar del cas del físic Bahiel Constanti i el seu germà Tadroc, de Calataiud (ACA, C, reg. 1843, ff. 27v-28; 1389, des. 1) i el de Bonjuhà Cabrit i el seu soci Abraham Rouén Levi, de Barcelona (*Ibid.*, reg. 740, f. 23; 1368, juny 28).

En alguns casos aquests familiars bé podien servir de garantia i fer front als compromisos adquirits. El físic Vidal Descortall, a qui no trobem mai efectuant préstecs, i el seu germà Benvenist, van actuar de fiadors del seu germà Astruc Bonsenyor Descortall en dues ocasions: primerament lliurant per ell dues-centes lliures a una taula de canvi i en segon lloc dipositant una pensió de 200 sb. que Astruc feia a Ramon Solsonés, prevere beneficiat en la seu de Barcelona amb motiu d'un violari (AHPB, Antoni Bellver, "*Manuale Quintum*", 20-VI-1381/20-V-1382, ff. 35r-v; 1382, gen. 10 i *Ibid.*, "[*Comun*]nium librum", 2-VIII-1381/5-III-1383, f. 173; 1383, gen. 12). Anys abans, Astruc i Benvenist havien tingut negocis junts amb el físic Benvenist Samuel que havia dipositat per ells en una taula de canvi 4.620 sb. (AHPB, Pere Vives, "*Secundum Manuale*", 25-II-1374/1-I-1376, f. 8; 1374, març 22).

QUADRE 33
PRÉSTECES REALITZATS PER OMAR TAHUELL (FÍSIC, VALÈNCIA)

Deutor	Ofici	Lloc	Suma	Pensió	Data*
Guillem de Girona i Antònia		València	754		16-10-1358
			300		18-8-1362
veïns de Torrent		Torrent	1.220		25-5-1373
Jenso Ripoll		Sogorb	12 fl. (M)		23-11-1380
Jaume Piera		València	2.000 (amb <i>lucro</i>)		11-2-1382
Joan i Ramon Miquel		Torrent	200		20-6-1386
Marti d'Arenys i Jaumeta	agricultor	Torrent	300 (M)		27-11-1386
universitat i aljama sarraïna de Castellnou		Castellnou	(C)	1.000	29-3-1390
Aljama dels sarraïns de Vilamarxant		Vilamarxant	(C)	500	26-9-1390
Ramon Tolsà			1.000		7-10-1399
Pere Belluga i Simó Cestreus	mercader/ canvista	València	450 fl. (M)		11-10-1391

(C)= censal (M)= *mutuum*
 *data coneguda d'algun pagament de pensió
 Totes les quantitats expressades en sous, moneda real de València, excepte fl.=florins

Els Avenardut, una família de jueus de Saragossa vinculada durant tot el segle XIV a la casa reial, en són un bon exemple d'aquests trets. Una simple ullada als préstecs que s'han conservat posa de manifest que els clients eren tots ells provinents dels sectors més alts i més segurs per a prestar dins el cos social; a més de la monarquia, tres institucions religioses, un noble i un municipi aragonés. Per tant l'estratègia rendista de caràcter urbà era clara, lluny de cercar les subvencions econòmiques als menors (vegeu el quadre 32). També natural de Saragossa Junés Trigo va ser un prestador important. Tot i que les quantitats esmerçades per aquest no semblen copsar les xifres dels Avenardut no hi ha dubte que els seus clients, de vegades reunits en grups d'individus pertanyents a la seua religió o la islamita i habitants de ciutats i viles, en alguns casos bastant allunyats de Saragossa, reportaven beneficis importants, això malgrat la manca de dades que ens han pervingut.⁷⁴

En una estratègia semblant podem ubicar el cas dels Tahuell de València. José Hinojosa, en el seu estudi sobre el préstec jueu a la ciutat de València, va remarcar el caràcter ocasional de la gran majoria dels prestadors. En canvi la família Tahuell, resident al cap i casal, es va caracteritzar per ser una de les habituals en aquests afers.⁷⁵ D'aquesta nissaga interessa el seu cap Omar, físic, qui es convertiria al cristianisme, després dels avalots del 1391, amb el nom de Bernat d'Artés. Resulta difícil precisar el tipus de préstecs però sembla que aquests es van diversificar entre els clàssics *mutui* a individus de la ciutat -exceptuant el cas d'un

⁷⁴ Una de les vessants més conflictives de la relació jueus-sarraïns, i també jueus-cristians, es va centrar en torn del préstec a interès. Les queixes dels jueus al voltant de la negativa dels oficials musulmans i jueus per administrar justícia i fer execució sobre els béns dels morosos seran una constant. En ocasions això pogué degenerar en violència (Vegeu David NIRENBERG, "Muslim-jewish relations in the fourteenth-century Crown of Aragon", *Viator*, 24 (1993), pp. 249-268, especialment pp. 262-264).

⁷⁵ José HINOJOSA, "El préstamo judío en la ciudad de Valencia en la segunda mitad del siglo XIV", *Sefarad*, XLV (1985), p. 315-339.

préstec en Sogorb- i el carregament de pensions censals a universitats i a aljames sarraïnes pròximes també a la ciutat de València. Efectivament, la segona meitat del XIV fou especialment dura per alguns dels municipis i les seues aljames de l'Horta, com ara Torrent, que colpits per les mortaldats, les males collites i les pesants exigències senyorials arribaren a despoblar-se i a patir avalots contra la senyoria. En aquells moments l'endeutament era ineludible i els hàbils estrategues del diner no deixaren escapar ocasions tan propícies per fer guany.⁷⁶

En l'altre costat, habitant ciutats de segon ordre i petites viles, actuaven prestadors d'artesans i camperols de les contrades. Un cas significatiu és el de Puigcerdà. No puc mostrar el total dels préstecs que els metges de la ciutat van efectuar en l'època estudiada perquè en bastants casos els notaris no registraren el motiu pel qual rebien pagaments. Tanmateix, la seua dedicació al préstec és ben palesa en bastants casos. Els que la documentació permet localitzar com a prestadors durant la segona meitat del segle són els físics Samiell Addai i Provençal Levi, i els cirurgians Jacob Bonet Coen, Samuel Jacob Coen, fill de l'anterior i Boniac Abram. Alguns d'ells, amb una estada esporàdica a la ciutat, que s'explica per la contractació mèdica temporal, arrossegaven deutes del seu lloc d'origen. Fins i tot, la instal·lació els podia costar diner fins que arribaven els primers pagaments. Tanmateix, al poc de temps els podem trobar esmerçant els seus beneficis en el mercat del diner.⁷⁷ La fórmula creditícia més habitual fou el *mutui* o *mutui amicabile*, a favor de veïns de Puigcerdà i dels pobles de la rodalia, a escasos quilometres, i pertanyents a la Cerdanya —Saneja, Santa Llocaia, Alp, Vilallobent, Saga, Montmalús, Queixans, Age, Querol... Es tractava de viles amb una població dispersa per la Cerdanya que rebia les assistències mèdiques des del nucli urbà de Puigcerdà, igual com també eren abastits de diner i productes agraris.⁷⁸ De la condició pagesa, i a totes llums humil, dels habitants d'aquests llogarets ens donen compte les sumes prestades, entre 20 i 520 s. però amb una mitja de 122 s. És a dir, es tractava de préstecs al consum concertats preferentment els mesos d'hivern (en tres ocasions), mentre que les restitucions, que és del que més tenim notícia, s'efectuaven els mesos de l'estiu i algun durant la primavera, una vegada s'havien efectuat les collites -en nou ocasions-, i més esporàdicament a l'hivern (en

⁷⁶ Manuel V. FEBRER ROMAGUERA, "La crisi del segle XIV a la conca de l'Albufera i els avalots d'Alfagar de 1367", *Afers*, 11/12 (1991), pp. 117-126.

⁷⁷ Quan Samiell Addai va arribar vers 1353 a Puigcerdà, procedent de Perpinyà, Boniac de Montpeller, concitadà seu, li lliurava 800 s. que li devia (AHCP, Bernat Manresa, "*Liber firmitatis*", 1353; 1353, març 12). Però aquell mateix any confessava deure amb *mutui* 1.000 s. a Maimó Monier i l'any següent devia altres quantitats a alguns jueus de la seua nova ciutat. Encara el 1361 venia per 466 s. 8 d. tot el que li devien a Perpinyà. Tot i que ací, a Puigcerdà, va casar la seua filla Regina, el 1363 tornava al seu lloc d'origen, previsiblement perquè la seua tasca mèdica en la Cerdanya havia culminat. Així semblen indicar-ho els diversos pagaments endarrerits que li fan els síndics de la comarca (AHCP, Joan Torrelles, "*Liber extraneorum*", 1361-1362, f. 63; 1362, maig 6). Salamó Bedocs, físic habitador de Puigcerdà, va fer donació al cirurgià de Barbastre Vidal Gateny, de tots els deutes que li eren deguts a França per persones de qualsevol condició (AHCP, Ramon Martí, "*Debitorum*", 1383-84; 1384, març 11).

⁷⁸ Així una talla de poblacions de la Cerdanya entre 1379-1382 dona una població de 20 focs per Santa Llocaia i 6 per a Alp. De la resta de viles i llocs sobre els quals s'estenia el crèdit jueu no en tenim dades demogràfiques. Però cal suposar un contingent demogràfic força reduït i que la gran majoria es troben per davall dels 20 focs (AHCP, Bernat Montaner, "*Manualis*", 1382). Un mapa ben característic de la localització d'aquests llocs i de la distribució de la influència de Puigcerdà en aquesta regió com a centre de crèdit es troba publicat en Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Barcelona, 1997, pp. 426-427.

tres). Per contra els préstecs i les comandes concertats dins la ciutat de Puigcerdà i també a Perpinyà pugen considerablement i la mitja s'eleva a 485 s. Ja no es tracta de préstecs al consum, sinó de préstecs financers i comercials. Totes les comandes en-què actuà Salomó Jacob Coen com a dipositari, generalment d'artesans, foren concertades durant la tardor i l'hivern, seguint un ritme similar a les anteriors. I és que el préstec sempre va seguir un ritme estacional marcat en tots els casos per les tasques agràries i l'arribada de les collites. És possible que la substitució del censal en front del préstec tradicional pugui explicar els escassos crèdits consignats mentre que les cancel·lacions de les quals hi ha notícia són més freqüents. Tanmateix, ens caldria una anàlisi general del sistema creditici a la Cerdanya per poder assolir-ne conclusions.⁷⁹

Lluny de l'estabilitat d'alguns dels personatges i les nissagues que he descrit fins ara, l'habitual fou una mobilitat extremada. Les dificultats per reeixir i per buscar les millors condicions econòmiques eren molt superiors als seus correligionaris de la gran urbs. Molts havien de recórrer a desplaçaments sovintejats, cercant un bon contracte amb municipis o bé un bon matrimoni com hem vist anteriorment. Un exemple concret ajudarà a veure la naturalesa de la seua activitat prestadora i de negoci en general acompanyada de canvis de residència constants.

QUADRE 34
PRÉSTECES REALITZATS PER JUNÉS TRIGO

Creditor	Deutor	Ofici	Lloc	Suma	Pensió	Data
Junés Trigo	Mahoma de Luengui		Osera	2 s. 6 d. i 1 cafis de blat		e.17-1-1370
Junés Trigo	Juan Don Sancho, Francisco Gavas i Jaime Pujol	drapers	Saragossa	rep pagament per un contracte entre ells		p. 22-9-1372
Junés Trigo*	17 famílies jueves		Alagón	1.200 (rep 500)		e. 1-6-1376 p. 7-11-1376
Junés Trigo i Alatzar Adiagez	Llorenç de Romana en nom dels parroquians de Sant Pau		Saragossa	2.300 (M)		16-1-1377
Junés Trigo	Çalema Alquateni i Lop de Bilel	ferrer; alfaquí de Cabañeros de Aznar	Saragossa	30 (M)		e. 10-4-1377
Junés Trigo	Moros		Escatrón			1-12-1378

⁷⁹ Les operacions reflectides als protocols poden conduir moltes vegades a un error sense una interpretació profunda. Jaume Riera va remarcar diversos problemes al voltant d'aquests préstecs jueus que s'hi recullen als protocols, així com les nombroses ocultacions que fan impossible esbrinar la quantia i la durada autèntica d'aquests compromisos, ja que les maniobres per fugir les acusacions porten a cancel·lar i renovar amb molta freqüència aquests petits préstecs, i a fragmentar la suma utilitzant el nom de familiars i coneguts d'altres llocs. Per Riera la cancel·lació d'un deute no és sinó l'obertura d'un de nou impossible de calibrar. Amb tot no crec que aquestes observacions modifiquen un esquema generalitzat per tota la Corona d'Aragó de petit préstec de curta durada que es difon a nivell local i comarcal, principalment entre els camperols. Vegeu el diàleg suscitat després de la ponència de Jaume RIERA i SANS, "Els avalots del 1391 a Girona", en *Jornades d'Història dels jueus de Catalunya. Actes*, Girona, 1987, especialment pp. 170-172.

Creditor	Deutor	Ofici	Lloc	Suma	Pensió	Data
Junés Trigo*	Nicolau de Nodrico i Franca Gastón		Belchite	117 (M)		e.30-3-1383 pr. 29-5-1386
Junés Trigo (difunt; cobra els deutes el germà i hereu Salomó)	Joan Pérez de Lumbierre	escuder	Alagón	diversos deutes		p.30-5-1399

* Cobrat amb procurador (1.Salomon, 2 Jucé Mayor, Saragossa)
e: data de l'establiment notarial del préstec p: data del pagament pr: data de la protesta
M=mutum V=violari C=censal
Tota la moneda és comptabilitzada en sous jaquesos

La família Cabrit ens forneix una bona mostra de desplaçaments continuats i difusió i diversificació dels negocis.⁸⁰ Segons les dades amb les quals comptem, podem afirmar que el membre més rellevant de la família fou Bonjuhà Cabrit. El seu servei a la cort va començar l'any 1353, una vegada examinat i obtinguda la llicència per a practicar la cirurgia. Sembla que la seua residència va ser des d'aleshores Barcelona. Ací va ser on exercí la medicina per al rei i els seus servents, tot i que, ocasionalment, es va traslladar allà on el monarca el sol·licitava. Per exemple, l'any 1360 patia un robatori a Saragossa mentre era a la ciutat obligat per la seua tasca.⁸¹ També cal recordar la seua estada en la frontera d'Aragó durant la guerra de Castella, que com a mínim va durar un mes.⁸² No obstant això, els seus principals deutors no es troben a la gran urbs barcelonina sinó que els seus interessos estan dispersos per diferents indrets del regne. La política matrimonial practicada per aquesta família palesa una recerca d'interessos econòmics molt clara, tal com indiquen la procedència de les esposes, vinculades a llocs on preferentment s'establien els negocis, i probablement es desenvolupava l'activitat mèdica d'aquests personatges. Així, per exemple, la primera filla de Bonjuhà es va casar amb Mossé Naçan, fill de Salomó Naçan de Tàrrega, el gener de 1361. Aquest matrimoni a penes va durar uns mesos perquè a novembre Bonjuhà actuava com a procurador dels hereus de Mossé.⁸³ Desconeixem la fortuna dels Naçan però el què sí sembla clar és que el nostre personatge va fer tot el possible per controlar l'herència del seu gendre. Així ho mostra el fet que el mateix any actuara de mitjancer perquè els hereus de Mossé Naçan pogueren recuperar els deutes pendents que l'aljama tenia amb ells aprofitant la seua relació amb la cort.⁸⁴ Tàrrega fou una ciutat amb la qual Bonjuhà mantingué relacions estretes i, potser, va ser el seu primer lloc de residència en abandonar la llar paterna de Girona, després que sembla es va casar amb Goig, filla d'un jueu de Piera. De fet el 1362 fou nomenat com un dels quinze

⁸⁰ Fins ara el treball més complet sobre aquesta família el deguem a Antoni CARDONER PLANAS, "El linaje de los Cabrit en relación con la medicina del siglo XIV", *Sefarad*, 16 (1956), pp. 357-368.

⁸¹ ACA, C, reg. 701, ff. 77r-v (1360, juny 4).

⁸² ACA, RP, ER, n. 829, f. 6 (30, ab. 1360) "...abatut un mes que estagué en sou del rei en la frontera d'Aragó durant la guerra de Castella".

⁸³ ACA, C, reg. 709, f. 147 (1361, nov. 26).

⁸⁴ *Ibid.*, reg. 707, ff. 85r-v (1362, feb. 10).

consellers de l'aljama de l'esmentada ciutat. Els plets que mantingué aquest any amb la ciutat de Girona, i també el lloc de Maldà, de Tàrrega, per motius que ens són desconeguts, palesen altra vegada la vinculació amb llocs de residència temporal de membres de la nissaga on es continuaven mantenint contactes.⁸⁵

El 1380, ja difunt Bonjuhà, la seua filla Astrugona celebrava matrimoni amb el jueu de Cervera Naçan Adret, motiu pel qual el marit obtenia un guiatge reial que ajornava els deutes que tenia, sens dubte gràcies al favor que la reialesa atorgava als seus servents més fidels.⁸⁶ Com era d'esperar, també a la vegueria de Cervera es mantenien negocis. Concretament les universitats de Talavera i Pavia havien carregat pensions censals que el nostre físic havia adquirit juntament amb Abraham Rouén Levi, també jueu de Barcelona. Les peticions a la cort per recuperar el que els era degut es documenten des de 1367 a 1376. Els creditors obtenien aquest darrer any el vist-i-plau del rei per confiscar els béns dels morosos. Però aquesta admissió no es podrà dur a terme per un problema jurisdiccional ja que aquests llocs varen ser alienats.⁸⁷

De Saltell, germà de Bonjuhà, coneixem que primerament va residir a Girona, però l'any 1361 ja s'havia mudat a Barcelona. Aquest trasllat no va constituir l'emplaçament definitiu. Bonjuhà el 1369 feia procurador al seu germà Saltell del qual afirmava que era *habitatorem ville Tarrage*. La seua clientela continuava amb els anys fent-se més dispersa i el 1372 Saltell, altra vegada anomenat com a ciutadà de Barcelona, declarava Samuel Rossell com a procurador seu a Tarragona, on tenia alguns deutes pendents. De la mateixa manera protestava al rei pels 4000 sb. que li devien els adelantats de l'aljama de Tortosa, passat ja el termini de restitució del préstec. Els darrers anys de la seua vida el trobem implicat en el comerç de mercaderies però sembla que assentat en la seua ciutat, Barcelona.⁸⁸ El fill de Saltell, Vidal Cabrit, en canvi seria físic a Peralada l'any 1385, introduint una nova ciutat en la dilatada xarxa habitada per aquesta família.⁸⁹

Un altre suposat membre de la família, tot i la seua difícil connexió, és Samuel Cabrit. D'aquest resulta extremadament complicat el seu seguiment i fins i tot podem arribar a dubtar que estiguem estudiant

⁸⁵ Com a conseller es pot trobar a *Ibid.*, reg. 906, ff. 165r-v (1362, gen. 11). Sobre els plets *Ibid.*, reg. 711, ff. 88v i 89 (1362, nov. 6).

⁸⁶ *Ibid.*, reg. 1267, ff. 153r-v (1389, jul. 16).

⁸⁷ Els fets evidencien una vegada més els problemes per recuperar els préstecs en conjuntures tan desfavorables. *Ibid.*, reg. 1372, f. 197 (1367, des. 8); reg. 740, f. 23 (1368, ag. 28); reg. 1627, ff. 114v-116 (1376, jul. 20).

⁸⁸ No sabem des de quina data residia a Barcelona però el 1361 exigia un deute d'un draper de Girona al que havia guarit d'un colp al cap l'any 1349. Ací s'afirmava *Saltellus Cabrit, chirurgicus olim judeus Gerunde nunc vero judeos Barchinone* (AHPB, Bonanat Rimentol, "*Capibrevium notularum sive rogacionum*", 16-VIII-1361/3-XII-1361, ff. 37-38v; 1361, oct. 13). Sobre els seus procuradors *Ibid.*, "*Capibrevium [notularum sive rogacionum]*", 7-VI-1369/31-X-1369, ff. 35v-36 (1369, ag. 2) i ACB, *Protocols*, n. 255, f. 40 (1372, nov. 30). El deute de Tortosa en ACA, C, reg. 802, f. 115v (1378, oct. 14).

Sobre l'activitat comercial en tenim algunes dades. El 1380 Jaume de Julo Forti, mercader de Barcelona, li reconeixia deure 480 sb. per cotó que li havia comprat, així com un any després Joan Ribes, mercader de Perpinyà, afirmava deure, a la ja viuda de Saltell, 1.300 sb. per una quantitat de gingebre que havia comprat a Saltell a Barcelona (AHPB, Pere Martí, "Llibre XLIII", 11-VIII-1380/14-XII-1380, ff. 109v-110; 1380, nov. 20 i AHPB, Pere Martí, "Llibre XLI", 21-VI-1381/3-X-1381, f. 5v; 1381, ag. 2).

⁸⁹ AHPG, *Protocols* [Peralada], Pere Pellicer, "*Liber particularis de Petrus Trabes, apothecarius*", n. 124 (1385, nov. 14).

un únic personatge. La dada més antiga sobre aquest sse situa pels volts del 1360. Aquest any és esmentat com jueu de Peralada en un document recollit a Perpinyà.⁹⁰ Tal i com s'ha pensat tradicionalment podem suposar que el seu origen estiguera a aquesta ciutat.⁹¹ Ara bé el que sí sembla clar és que aquest va romandre a Peralada fins el 1365 exercint la medicina i efectuant préstecs a veïns de la rodalia, malgrat que el 1364 habitara un temps a Besalú.⁹² El 1366 obté un privilegi reial per marxar cap a França amb un servent per tal de maridar-se i solventar alguns negocis i després tornar.⁹³ Aquest any és l'únic en que es recull com habitador de Banyoles. La següent dada, posteriorment a la seua tornada, és de 1372, quan per resoldre alguns negocis de Peralada, ens el situa com a ciutadà de Figueres i es recorda que anteriorment era de Besalú.⁹⁴

Aquesta dependència del capital jueu no fou vista molt sovint amb bons ulls i els plets per acusacions dels abusos comesos en els seus préstecs fou freqüent. El 1385 s'explicitava pel monarca la protesta feta per metges jueus de Saragossa i de la resta del regne d'Aragó per la persecució a la qual es trobaven sotmesos per part dels comissaris del primogènit, els quals els acusaven de prestar per damunt del cot o interès oficial (20%).⁹⁵ El document, a banda de remarcar el paper desenvolupat pels físics i cirurgians jueus en l'activitat creditícia, palesa les dificultats que hi trobaven per desenvolupar-la amb plena llibertat. Denúncies d'aquesta mena sobre aquells que practicaven la medicina o la cirurgia es repetiren durant l'època i cal pensar que, si efectivament els jueus solien carregar amb interessos elevadíssims, malgrat les prohibicions reials, i la signatura de compromisos davant el monarca de no superar el cot reial, també era cert que l'odi suscitat davant el prestador, cristià o jueu, els feia susceptibles de l'oposició i del descrèdit popular.⁹⁶

⁹⁰ Isaac ALTERAS, "Notes généalogiques", p. 36.

⁹¹ Antoni CARDONER, "El linaje de los Cabrit", p. 366. Fill d'un Abraham i nebot d'un Salomó que vivia cap el 1372 a Perpinyà.

⁹² Prim Roca i Pere Joan, de Vilarnadal, i Bernat Olmells i Pere Falcó, de Viure, reconeixen deure a mestre Samuel Cabrit, de Peralada, *nunc vero commorans Bisulduni*, 368 s. *ratione mutui*. Rep 26 s. deguts pel pagament d'un tractament efectuat a un tal Guillem, veí de Peralada (AHPG, *Protocols* [Peralada], Ramon Ferrer, n. 61; 1365, feb. 10). El 30 de gener de 1363 rebia 638 s. que li devien els consuls de la ciutat segons una carta del 5 de desembre de 1362, més 5 s. de lucre deguts d'altre temps (*Ibid.*, "Liber consulatus ville Petralate", 1362-1366).

⁹³ ACA, C, reg. 913, f. 89 (1366, nov. 28). Citat en Antoni CARDONER, "El linaje de los Cabrit", p. 366.

⁹⁴ AHPG, *Protocols* [Peralada], Pere Ricart, n. 92, f. 7v (1372, gen. 11).

⁹⁵ *Quorundam relacione percepimus quod aliqui comissarii nostri carissimi primogeniti, tam contra judeos medicos Cesarauguste et aliorum locorum dicti regni quam generaliter contra omnes et singulariter contra singulo judeos ipsius regni, super tam occasione quod peccunias suas ultra quotum debitum mutuarunt, et aliis diversis modis inquisitiones et fortes persecuciones faciunt ipsos capiendo, et variis calumpniis et oppresionibus indebite molestando* (ACA, C, reg. 1291, ff. 10r-v; 1385, set. 7).

⁹⁶ El Cerimoniós va obligar a jurar Mossé Avintida, de Montsó i també a Jucef Abnaçaia, de Barbastre, contractat el segon en aquestes dates per la universitat de Tamarit de Llitera, que no prestarien *ultra cotum regnum nec implicabunt lucrum capitali*, segurament assabentat de l'agressivitat dels préstecs d'aquests individus (*Ibid.*, reg. 923, f. 35v; 1372, agost 4). Poc després, el 18 de setembre de 1372 Mossé Avintida, aquesta vegada esmentat com del lloc de Sant Esteve de Llitera, reclamava al rei els diners que li devien diversos morosos d'aquest lloc (*Ibid.*, ff. 46v-47). El 16 de juliol de 1376 continuava queixant-se perquè amb els nombrosos allongaments que el monarca havia atorgat al veïnat de la ciutat no podia cobrar els seus deutes. El rei va actuar favorablement

La pressió que aquests crèdits, de vegades agressius, podia posar sobre poderosos i humils conduïa als uns a desfer-se d'una part del seu patrimoni i als altres a cercar la pietat reial o a perdre els béns empenyorats. Com ara Marquesa, l'esposa del donzell Guillem de Torres, va cedir al cirurgià de Barcelona Saltell Cabrit, una part d'un cens de 1.000 sb. que rebia sobre la Generalitat de Catalunya per satisfer els 600 sb. que li devia.⁹⁷ En el segon cas el rei havia de contemporitzar en favor del creditor o del deutor. De vegades consentia en atorgar els *elongamentum* a aquells que, estant fortament endeutats, els era impossible fer front als requeriments. En certa ocasió Ferran de Rada, veí de Taust, va suplicar al rei que li revalidara un privilegi d'aquesta mena per tal de no fer front a les seues obligacions de fer ferma en favor d'Aznar de la Casta. Aquest darrer tenia uns deutes contrets amb el cirurgià Vites que era qui rebutjava la validesa de l'*allongament per certis obstantibus provisionibus aljame judeorum Cesarauguste sive aljame ipsius ville Tahusti concessis elongari non possunt*. El rei, *informati veridice de pauperate dicti Ferdinandi et attento quod debitum in quo se pro dicto Acenario obligavit nedum triplicatum sed fere quaduplicatum est usura crescente*, va ordenar al justícia que de cap manera actuara sobre els béns de l'esmentat fiador.⁹⁸ Aquestes protestes podien portar a la revocació del privilegi. El Cerimoniós va haver de revocar en certa ocasió l'*allongament* concedit a Pere de Perestortes davant la protesta de Sicard de Montilles, metge de Perpinyà, que se sentia fortament agreujat per aquest fet.⁹⁹

Però el rei, zelós del seu patrimoni, sempre va defensar els drets dels jueus de la corona i més encara si es tractava de metges i, sobretot, adscrits a la seua casa. Alguns d'ells protestaren freqüentment al seu senyor pels endarreriments i les dificultats que trobaven en cobrar les rendes dels seus morosos. El cas de Bahiel Constantí, físic del rei i habitant de Calataiud, resulta paradigmàtic. En maig de 1378, febrer i agost de 1381 i desembre de 1389 trobem protestes de Constantí contra les gents de Calataiud i Daroca, i els habitants de les seues aldees, perquè "són degudes diverses quantitats de diners, tant per raó de dipòsits o comandes, com també per causa de mutu, com per altres causes sobre alguns heretades, i tant amb document

---

ordenant als oficials que investigaren quins d'aquells estaven en condicions de pagar-li i que se'ls obligara a fer-ho així (*Ibid.*, reg. 1257, ff. 105r-v).

Un mostrari dels problemes als que devien enfrontar-se els creditors de les aljames jueves catalanes pot trobar-se en Elena LOURIE, "Jewish moneylenders in the local catalan community, c. 1300: Vilafranca del Penedés, Besalú and Montblanc", *Michael*, XI (1990), pp. 33-98. L'autora planteja, a través de l'estudi de tres processos, els abusos i extorsions als que es podien veure sotmesos per l'autoritat local i com alguns, fins i tot, hagueren de marxar a viles veïnes. Pel que fa al nostre període hi ha algunes acusacions a particulars enregistrades en les fonts reials. Com ara un tal mestre Salamó, físic de Puigcerdà, juntament amb altres veïns de la vila, varen ser acusats d'haver prestat per damunt de l'interés oficial (ACA, C., reg. 1950, ff. 13r-v; 1392, oct. 30).

⁹⁷ AHPB, Antoni Bellver, "Llibre comú", 9-V-1376/30-VII-1377, ff. 3r-v (1376, maig 20).

⁹⁸ ACA, C, reg. 1673, f. 34 (1386, gen. 28). S'ha de dir que Aznar havia ja mort i era la seua filla Maria i el seu gendre Miquel Macip els qui com a propietaris dels béns eren els deutors del jueu.

⁹⁹ *Ibid.*, reg. 836, ff. 49r-v (1383, ag. 26) Semblantment podem trobar altres casos com el guiatge a un matrimoni endeutat amb 575s. amb el fill del metge Esdra Abnalatzar, de Saragossa (*Ibid.*, reg. 2081, ff. 110v-111; 1388, març 5). O la concessió d'allongament per dos anys a Sança, viuda de Joan Batella, argenter de Barcelona, que amb una magra economia no podia fer front als deutes amb Saltell Cabrit (*Ibid.*, reg. 806, f. 30; 1379, oct. 30)

com sense ell, per algunes persones que habiten en les aldees de l'esmentada ciutat i també per les universitats d'aquestes aldees". El fet palesa les dues modalitats de préstec preferides pels hebreus, la comanda i el *mutuum*, amb la utilització de béns com a garantia, així com el detall que aquests préstecs podien no ser recollits per escrit, la qual cosa dificulta el nostre coneixement global del total de la seua activitat. La resposta a aquestes raons adduïdes tan sovint per molts altres col·legues de professió, era ordenar als seus oficials que actuaren ràpidament obligant a pagar els morosos.¹⁰⁰

Que les aljames jueves hagueren de suportar unes càrregues fiscals superiors a les dels cristians és una realitat sobradament provada i, no en va, els jueus eren considerats pel rei com "nostre cofre". La seua capacitat per a satisfer les col·lectes reials es trobava estretament vinculada al funcionament sense traves del crèdit, d'ací la llibertat proporcionada i la permissivitat d'un alt interès que després repercutia en benefici de la corona.¹⁰¹ A més les aljames jueves varen ser comminades sovint per la monarquia a carregar censals en el seu favor en moments de necessitat, amb la garantia d'exempció temporal d'impostos i de no fer ni permetre enquestes contra els jueus usurers. Aquesta sobreexplotació fiscal podia acabar amb l'endeutament de l'aljama que es veia obligada a carregar censals per aconseguir ràpidament el capital demandat per la corona. En aquest moment els membres més poderosos, però també els més humils, devien fer front a les restitucions, en ocasions problemàtiques.¹⁰² Tal com explica Jaume Riera, els secretaris, a proposta de la cort, carregaven sobre tota l'aljama el deute d'un capital prestat. A això hi aplicaven, per satisfer-ne les pensions, els impostos que gravaven les rendes de tots els singulars de l'aljama. A canvi s'obtenia que la cort permetera l'exercici de la usura. Això, és clar, beneficiava uns pocs, aquells més rics que habitualment practicaven el préstec, i que solia coincidir amb el perfil dels secretaris, càrrec que, com hem vist, a la vegada era freqüentment exercit per metges, qui havia de dividir les càrregues entre els seus

---

¹⁰⁰ ... *debentur diverse peccunie quantitatis tam ratione depositi sive comande, quam etiam ex causa mutui, quam etiam aliis de causis super aliquibus hereditantibus, atque bonis cum instrumentis et sine, per nonnullas personas habitantes in aldeis dicte civitatis necnon etiam per universitatis dictarum aldearum*. L'abundància de jueus a la zona de Calataiud i Daroca i les seues aldees, molts d'ells prestadors feia sovintejar aquestes situacions. Vegeu per al cas de Constantí *Ibid.*, reg. 1843, f. 27v-28 (1389, des. 1). Igualment, Jucef Avencabara, físic de Calataiud, que també tenia la seua clientela en aquesta ciutat i les seues aldees, a banda d'algunes viles de Castella, va protestar per la negativa d'alguns veïns a pagar-li (*Ibid.*, reg. 1843, f. 28r-v; 1389, des. 1). Ja dins pròpiament del nostre àmbit d'estudi, es pot parlar d'un veí de Sarra. La reina Violant obligà al batle de la vila que lliurara els béns de Pasqual de Bianyes per fer execució d'un deute de quatre florins amb el metge Abraham Desportell (*Ibid.*, reg. 2054, ff. 57v-58; 1390, nov. 6). Finalment, el problema també es fa extensiu a les illes. El físic de Mallorca Cresques Ferrer també tingué problemes amb el *lucri seu mogubelli* del diner que havia prestat a Arnau Rosselló (*Ibid.*, reg. 1421, f. 180; 1362, març 27).

¹⁰¹ Maurice KRIEGER, *Les juifs a la fin du Moyen Âge*, p. 93.

¹⁰² Els físics de Perpinyà Bonet Maimó, Duran Lleó, Samiel Addai, Bonet Bellshom i Jaco Douge, juntament amb altres jueus, estaven obligats a pagar 12.000 sb. al cavaller Francesc de Pau, al que sembla es negaven. El rei ordenà al batle que els obligara (ACA, C, reg. 1852, f. 12; 1391, gen. 24).

En altres ocasions resulta més complicat saber si aquests préstecs demanats per jueus de forma col·lectiva estaven destinats a sufragar demandes de la reialesa o els seus creditors. A Puigcerdà un grup de jueus, entre ells el físic Samiell Addai, el cirurgià Mossé i Bonafilla, la viuda de Jacob Coén, afirmaven deure a donya Blanca, esposa de l'*aventurerius* Bernat Maians, 48 ll. *causa mutui amicabile*. I els mateixos juntament amb el físic Perenczall i altres, reconeixien deure a Comprat Bonfill, jueus de Puigcerdà 33 ll. per la mateixa raó (AHCP, Joan Torrelles, "*Liber debitorum*", 1362; 1362, oct. 19).

correligionaris.¹⁰³ El carregament de nous censals podia revertir altra vegada en el benefici de sanadors que es convertien en creditors dels hebreus. Com es pot entreveure, la tensió al si de la comunitat hebraica empenyà a l'oposició a la voluntat reial. El desig dels més rics de mantenir les seues prerrogatives era, de fet, incompatible amb les economies més humils, en una societat on existia un abisme entre unes i altres fortunes.

Tot observant les característiques del préstec efectuat pels metges jueus, arribe a la conclusió que en certa mesura aquest grup va trencar amb la tònica. La direcció dels capitals oferts per alguns d'aquests personatges, oposada a la dinàmica general tant pels beneficiats del seu diner i les xifres prestades, com pel lloc de la seua residència, així ho palesen. En molts dels casos observem que són consells municipals, institucions eclesiàstiques, cavallers i personatges notables, amb la monarquia al cap, els qui tracten amb ells. A mesura que el censal es difon els metges jueus, amb capital suficient, orienten els seus interessos a l'adquisició de pensions, malgrat que en aquest camp no podien esdevenir competència per als cristians. A més a més, la procedència d'aquests crèdits ultrapassà l'àmbit comarcal. Altra vegada hem de pensar en l'extraordinària mobilitat d'aquest grup i especialment dels practicants de la medicina, bé per la seua vinculació a la cort reial itinerant o bé en la recerca de llocs més profitosos per al seu ofici i els seus negocis. Cal dir que això els feia deixar antics deutors en els llocs on anaven residint i que el desplaçament del guardador a la vegada originava nous negocis en la seua nova localitat.

5. El sector comercial-artesà: la comanda

La comanda era aleshores un procediment de préstec autènticament usurer plenament conegut i admés sense reserves des de tots els sectors de la societat, inclòs l'estament eclesiàstic i la pròpia autoritat política i judicial. Les operacions creditícies emparades per la comanda es manifestaren activament tant en la ciutat com en el camp, i quedaren consignades en la documentació notarial de manera oportuna. I és que aquesta fórmula aixoplugava els més diversos tipus de préstec usurer; cap contracte de l'època va presentar un caràcter tan plural com aquest. La freqüència del seu ús i la seguretat que comportava la seua pràctica fou tal que fins i tot els jueus la varen utilitzar amb normalitat, malgrat que no els calia amagar les seues fonts de crèdit.¹⁰⁴ El funcionament de l'instrument de la comanda, de manera generalitzada, consisteix en el

---

¹⁰³ Jaume RIERA i SANS, "Els avalots del 1391 a Girona". Aquesta situació perdurava a inicis del Quatrecent. Molts jueus i conversos gironins, entre ells el metge Francesc Gracià, hagueren de fer cauteles de naturalesa diversa per assegurar la quitació dels censals. Concretament aquest metge convers l'any 1420 amb 873 s. 9 d. estava per damunt de la mitja dels titulars coneguts que es feren càrrecs de censals de l'aljama (Josep M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "Nota sobre crèdits de jueus", en *Jornades d'Història dels jueus de Catalunya. Actes*, Girona, 1987, pp. 33-338, especialment la p. 334).

¹⁰⁴ Així ho feren Bendit Caravida que va efectuar un dipòsit de 320s. en poder de David Isac (AHPB, Pere Vives, "*Secundum manuale*", 25-II-1374/1-IX-1376, f. 75v; 1375, juny 14) i també Benvenist Samuel que va dipositar 2.000s.b. en comanda a Samuel Benvenist (AHPB, Ramon de Massana, "*Duodecim manuale*", 27-XII-1372/24-XII-1373, f. 56; 1373, maig 20).

reconeixement per part del dipositari d'una determinada suma de diner, o productes en espècie, del dipositant o prestador, la qual cosa permet de tornar sota l'obligació de diversos béns. Aquest renuncia a tot tipus d'acció judicial que pugui anar en contra de l'estipulat. A més el dipositari es compromet a tornar el dipòsit en el termini o terminis prèviament convinguts. Tots els instruments de comanda inclouen d'una manera o un altra formes més o menys depurades d'usura.¹⁰⁵

La comanda va formar part substancial de l'activitat comercial i artesanal de la ciutat i el seu àmbit econòmic, i els practicants de la medicina en van fer ús com qualsevol altre membre del cos social. Ara bé, per la naturalesa de les seues activitats varen ser preferentment els apotecaris els qui van fer servir aquest mecanisme en els seus negocis. Cal posar de manifest que molt sovint no és possible esbrinar quina operació comercial s'amaga al darrera del dipòsit. Lara Izquierdo proposa tres models: venda a cobrament diferit, compres amb pagament anticipat i cobrament diferit per serveis prestats. Tots tres models varen ser utilitzats pels qui feren de la seua ocupació la medicina.

L'estudi del cas de Saragossa ha permès observar una distribució mensual de les comandes que troba els seus màxims en els mesos de desembre, març, abril i maig i mínims en agost i setembre, la qual cosa duu a establir que les fluctuacions estacionals i el cicle de les collites tenien una incidència clara sobre el préstec comercial i financer i això permet suposar l'existència en aquests contractes d'operacions combinades de crèdit i compra-venda de productes agraris. Alguns d'aquests dipòsits realitzats en moneda varen ser en realitat lliuraments de productes la devolució del qual quedaria establerta en matèries primes o productes alimentaris bàsics.¹⁰⁶ En aquest sentit caldria interpretar per exemple les vuit comandes que he pogut localitzar realitzades per l'apotecari i mercader barceloní Arnau Andreu, entre els anys 1367 i 1370: tres foren realitzades en desembre, una en febrer, dues en abril, una en maig i una en juliol. Un altre cas significatiu és el del barber gironí Guillem Costa que juntament amb dos mercaders conciutadans tenia en comanda d'un llaurador 34 sacs d'avellanes. La compra anticipada de la producció va quedar molt clara quan la defunció del llaurador que els havia venut la collita va provocar la protesta de la viuda que exigia el cobrament de la lletra debitòria.¹⁰⁷

Des del meu punt de vista, hem d'interpretar una bona part de les comandes que tenen com a protagonistes dos mercaders o apotecaris simplement com compra-vendes de productes propis del negoci que són cobrats de forma fraccionada, amb carregament d'interés, o en els que intervenen algun tipus d'intercanvi per a l'abastiment d'un i altre protagoniste del dipòsit. En nombroses ocasions els apotecaris opten per aquest sistema en el qual un personatge els reconeix haver rebut en la seua comanda una quantitat

---

¹⁰⁵ Una anàlisi molt completa sobre el funcionament de la comanda pot trobar-se en Pablo LARA IZQUIERDO, "Fórmulas crediticias medievales", pp. 2-23.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 25.

¹⁰⁷ ACA, C, reg. 1614, ff. 188r-v (1367, oct. 9).

de diner. Igualment es podia utilitzar el mecanisme per tal d'adquirir altres béns necessaris. Tot sembla fer plausible que quan Guillem Colomer va rebre en comanda 88 sb. del sastre Francesc Vernet en realitat s'havia establert una compra d'alguns articles, en el que, potser, fins i tot anava inclòs un pagament per serveis del barber.¹⁰⁸ De fet un mes després el sastre venia *duas fexies terre* a Colomer per 165 sb. en les que també podia anar inclòs un pagament del que hem vist.

Un altra vessant de la comanda fou el convertir-se en el pagament ajornat o avançat d'un salari, en el qual tal vegada no s'introduïa un interès. El cas dels barbers o menescals així sembla indicar-ho. La comanda és freqüentment utilitzada per ells segurament com un sistema per rebre de manera fraccionada, i amb un interès carregat, els serveis prestats. És probable que això vulguen significar circumstàncies com la de Pere de Riba, de Sant Boi de Llobregat, que reconeixia tenir en comanda del menescal de Barcelona, Guerau de Casanova, 50 sb.¹⁰⁹

No fou habitual que els físics involucraren el seu capital en aquesta modalitat creditícia. En canvi el metge de procedència italiana Joan de Fulgeni domèstic de la reina Elionor, la utilitzà diverses vegades. De fet, he pogut localitzar tres instruments de comanda a dos taverners de Barcelona per valor de 194 sb. i un altra a tres nouvinguts procedents de Girona, entre ells el cirurgià Guillem Sagarriga, per valor de 2.160 sb.¹¹⁰ Potser cal lligar aquesta preferència amb la seua estreta relació amb el món bancari i mercantil. Així Joan de Fulgeni participà en alguns contractes de canvi típics dels que es desenvoluparen en l'època producte del desenvolupament del comerç internacional i la creació de colònies de mercaders en places estrangeres. Bertran Sala, patró de l'uxer o panfil Sant Joan Evangelista reconeixia deure al metge en dues cartes 37 besants i mig d'or d'Alexandria, d'una banda i 125 besants més en una altra. El motiu pel qual havien estat manllevades les xifres quedava reflectit en les paraules de l'escrivà del panfil: *recepisse et misisse ac convertisse in panatica et conductu marineriorum, ac in aliis necessariis dicti uxeri et expedicione eiusdem pro presenti viagio(...) ad partes Alexandrie. Et sine peccunia comode a plagia Barchinone expedire non poteramus*. En definitiva la quantitat manllevada seria esmerçada en totes les despeses pròpies del viatge. A canvi, en arribar a port, el patró hauria de lliurar la quantitat a Marc Gener i Bartomeu d'Oliveres en nom seu abans de quinze dies. El benefici radicava en que el metge havia fet el préstec en 600 i 2.000 sb. Però al canvi en besants corresponia una quantitat realment major en sous de Barcelona, que era d'on s'obtenia realment el benefici. Sens dubte, al contracte el besant havia estat sobrevalorat per damunt del canvi estipulat

¹⁰⁸ AHPB, Joan Eiximenis, "Manual", 22-II-1386/19-I-1387, f. 38v (1386, nov. 28) i f. 40 (1386, des. 7)

¹⁰⁹ AHPB, Joan Eiximenis, "(Liber) primum", 22-I-1362/9-IV-1367, f. 143 (1366, oct. 8)

¹¹⁰ AHPB, Felip Gombau, "Llibre comú", 20-IX-1370/4-III-1371, f. 20v (1370, oct. 10), ff. 19v-20 (1370, oct. 19) i f. 99v (1371, gen. 27); AHPB, Joan Eiximenis, "Llibre comú", 16-V-1379/9-VI-1373, ff. 120v-121 (1374, març 5).

en sous barcelonins.¹¹¹ Un altre contracte de canvi de més difícil interpretació va ser el que efectuà amb el canonge Nicolau de Vallcalçada. Fulgeni reconeixia haver rebut 1.200 fl. i 2.500 sb. per nom del cardenal Guillem de Santa Maria, ex causa *cambii inter me et vos*.¹¹²

* * *

La societat baixmedieval catalanoaragonesa va desenvolupar diversos sistemes de crèdit, tot i que la usura va estar proscribida, prohibida i denunciada. Però el bon funcionament de les estructures econòmiques —ja fóra la llar camperola o la casa reial, passant per tots els grups intermedis— i, sobretot, la inestabilitat de la societat i l'economia medieval, sotmesa a vaivens conjunturals, necessitava d'instruments correctors que facilitaren el desenvolupament i la recuperació en moments de crisi. La importància que tingué el crèdit fou senzillament essencial. Ara bé, entre prestar ocasionalment a un familiar o un veí necessitat —fets que deuriem ser molt comuns— o fer del préstec a interès una activitat lucrativa habitual, és a dir, el constituir-se com a rendista, hi havia un canvi considerable, que passava, òbviament, per disposar de capital suficient, i, també, per tenir la voluntat d'invertir-lo en aquest negoci. De qualsevol manera travessar la barrera de creditor a prestatari, i a l'inrevés, era freqüent. I això perquè les necessitats de capital en un moment donat de la vida, davant una inversió important, així ho disposaven.

Cadascú, segons el medi on es trobava inserit, on exercia principalment la seua tasca, buscava de traure'n profit. Així, la monarquia, embarcada en nombroses campanyes militars durant la segona meitat del segle XIV, demandava contínuament ingressos suplementaris. Els metges de la cort —com altres domèstics del rei— ho aprofitaven freqüentment per invertir part del seu salari i com més alt era aquest, major el préstec i el benefici. Però el més freqüent era diversificar la clientela i deixar diners al patró, al municipi on un residia, a un monestir o bé a qualsevol veí que manifestara la necessitat. Les modalitats, els propis mecanismes dels instruments i els interessos que generaven, s'acoblaven a les demandes de cadascú. Fou sens dubte la popularitat alcançada pel censal i el violari el que incentivà la participació massiva del segment cristià en el negoci creditici, copat fins les primeres dècades del segle XIV pels jueus, als qui no era prohibida la usura. Amb la introducció d'aquest mecanisme hom podia prestar i invertir lliurement, però tenia també una eina fonamental per a obtenir capital a un interès mòdic —comparat amb els altíssims interessos dels préstecs. Però els mecanismes emprats, a banda dels censals, eren diversos i, tot i que no es feia explícit, moltes operacions comercials portaven ocult un interès. Això es fa especialment significatiu en un instrument tan flexible com la comanda, pivot entorn al qual giraven nombrosos negocis, dissortadament ocults per la senzillesa de la redacció del document.

---

¹¹¹ ACA, MR, Pergamins, c. 13, n. 617 (1374, maig 20) i n. 619 (1374, maig 23). Tot aquest mecanisme de funcionament del contracte de canvi pot trobar-se exposat en Josep M. SALRACH, *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, Barcelona, 1982, vol. I, pp. 685-686.

¹¹² ACB, *Protocols*, n. 105, f. 189v (1365, jul 11).

Els dedicats a la medicina, i sobretot els metges (físics i cirurgians) amb ingressos substanciosos i coneixedors de la lletra, i els apotecaris, personatges acostumats al mercadeig i el món dels negocis i la comptabilitat, disposaven dels mitjans oportuns (coneixements, capital i mobilitat) per endinsar-se en aquest món. Sense voler caure en reduccionismes, hem de reconèixer que els físics i cirurgians jueus practicaren el préstec amb gran freqüència. Si algun grup dins el món hebraic era habitual en aquest camp eren els qui es dedicaven a la medicina. I això segueix també la lògica de la inversió d'uns ingressos gens menyspreables en una activitat que els era clarament franca. El radi que abastava el capital prestat solia ser de caràcter comarcal a tot estirar, perquè això facilitava el cobrament dels diners en els terminis indicats, tot i que el recurs a procuradors era sovint inevitable, i perquè la relació ciutat-camp generava centres distribuïdors des d'on circulaven béns i capitals en les dues direccions. Fet i fet, els practicants de la medicina no eren sinó una part més d'aquells ciutadans dinàmics que utilitzaven els mecanismes a l'abast per a fer fortuna o salvar una situació compromesa

CAPÍTOL V

Entre la ciutat i el camp: especulació immobiliària i explotacions agropecuàries

Si tots fóssem pagesos no ens bastara terra a colre, ne lo món no fóra bé regit, ne bé proveüt, ne bé informat, ne bé defensat de males gentis... doncs, convengué que, ultra pagesos, fossen altres gentis posades en congregació solemne, qui es regissen per altra manera que no fan los pagesos, e, per consegüent, com aquells qui estan en aitals congregacions sien delicats e d'altra manera de viure de què no són los pagesos, per tal convengué que a aquells, per llur sanitat a conservar, fossen ordenats metges e altres coses moltes que no han mester los pagesos. E quan dius que los pagesos no fan contractes ne els han mester, no dius ver, car per força han a comprar llur vestir e calçar, e altres coses que els són necessàries, que ells no saben fer en llurs cases de comun cos.

Apar, doncs, com fons necessari d'edificar ciutats per ajudar l'humana misèria, així com deïa aquesta quinta raó.

Francesc EIXIMENIS, *Dotzè del Crestià*.

1. Camp i ciutat: dues realitats inseparables

A la Baixa Edat Mitjana, la Corona d'Aragó continuava sent un país rural. El predomini de la població que habitava al camp en nuclis més o menys desenvolupats era aclaparador, i l'activitat agropecuària ocupava la majoria dels individus.¹ De fet la visió del món pròpia del camperol dominava la

---

¹ Ramon d'ABADAL considerà que un 70% de la població del Principat residia al camp, això malgrat una xarxa de 48 nuclis que són apuntats com ciutats, atenent a les seues dimensions demogràfiques (més de 200 focs) (*Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, 1986, pp. 20-21). Al País Valencià ciutats pròpiament dites només es podia considerar la mateixa València. Ara bé, hi havia tota una sèrie de viles com Alzira, Xàtiva, Morvedre, Castelló, Borriana, Gandia, Oriola o Alacant, que complien, malgrat la seua grandària, amb les tasques pròpies de la ciutat i comptaven amb un apreciable nombre de notaris, artesans, eclesiàstics, mercaders i cavallers (Antoni FURIÓ, *Història del País Valencià*, p. 90).

consciència i les conductes socials i l'home concebia la natura com una part de si mateix. Havia una minoria educada en la nova visió del món (macro-microcosmos) oferida per la filosofia natural construïda des del segle XII en els medis urbans. Un dels elements d'aquesta filosofia fou el galenisme o sistema mèdic explicatiu dels fenòmens relacionats amb el binomi salut-malaltia. Una visió del món en la qual el procés de cristianització fou fonamental, especialment en el terreny fronterer que fou València. Sota aquesta concepció no existia una oposició entre l'home (microcosmos) i la resta del món (macrocosmos) i les transicions de l'un a l'altre eren fluïdes i indefinides.² Aquesta nova medicina i la seua pràctica, basada en la filosofia natural (galenisme) que fou el sistema vigent entre la població baixmedieval, tant cristiana, com jueva i musulmana, va créixer al calor del procés d'urbanització del Mediterrani occidental; urbanisme i nova medicina foren fenòmens inseparables. Ara bé, el motor de l'economia continuava arrelat a la terra, i aquesta realitat també en les ciutats, no ocultava ni exclouïa la visió del món de una minoria creixentment intel·lectualitzada. La importància de la terra, assolir la seua possessió i molt sovint la seua explotació continuava ocupant una de les preocupacions més rellevants per tothom. Ara bé, aquell era un temps de canvi, i entre altres hi havia el de la concepció del temps, fomentada per la importància cada vegada major assolida pel comerç i la pràctica manufacturera. El control del temps va nàixer al segle XIV com la necessitat d'una burgesia emprenedora, àvida de riqueses i preocupada per millorar el temps de treball, que era el dels seus guanys. El control acurat del temps amb el recurs al rellotge, aniria substituint el ritme pausat de la vida camperola, conduït per les estacions i les tasques que marcava l'entorn rural. L'obediència del temps col·lectiu marcat per la torre de l'església, passaria a estar substituïda per una disciplina personal del temps, marcada pel propi rellotge. Ràpidament s'apuntarien els metges a aquesta filosofia. Així ho demostraria la presència del rellotge entre els béns dels més enriquits.³ Ara bé, això serà un procés lent, com tots els canvis de mentalitat. La dedicació agrícola dels nostres protagonistes és indiscutible i s'han de moure necessàriament entre ambdues concepcions del temps: l'urbà més frenètic i mesurat, i el rural circular i intangible.

---

² Aaron J. GURIEVICH, *Las categorías de la cultura medieval*, Madrid, 1990, pp. 67-76. L'autor, remarca l'estreta relació existent entre la concepció del món i l'autopercepció de l'home de l'Edat Mitjana que s'emmiralla en la natura i que a la vegada troba a aquesta en si mateixa. Aquesta no diferenciació de l'home respecte al seu medi natural no solament no exclouïa els elements d'admiració i valoració artística de la mateixa, sinó que, pel contrari els suposava. Era aquest un aspecte més d'una relació amb l'univers més complexa i variada. Possiblement per això la prosa laudatòria de Josep M. Roca va convertir Guillem Coltellier en una mena de Sant Francesc dedicat, més que a gaudir dels plaers de la cort, a la contemplació de les meravelles que ofería la natura de la seua Girona natal (*Mestre Guillem Coltellier*, p. 20).

³ A l'inventari dels béns de Bernat de Figuerola s'esmenta "una servidora pintada hon ha arena de hores" (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436; 1411, juny 3). Vers 1408-1409 hom adquiriria unes "ores de vidre ab son stoig" per tal de controlar les hores de descans per menjar que havien de fer els obres de la Sotsobreria de murs i valls de València. El venedor d'aquest rellotge era un tal Bartol, "lo specier" (José SANCHIS SIVERA, *Vida íntima de los valencianos en la época foral*, Altea, 1993, p. 54). Sobre el canvi de concepció en el temps medieval vegeu el ja clàssic treball Jacques LE GOFF, "El tiempo del trabajo en la crisis del siglo XIV: del tiempo medieval al tiempo moderno", en *Tiempo, trabajo y cultura*, pp. 63-75. Més recentment pot veure's, amb algunes matisacions a l'opinió de Le Goff, el llibre d'Hervé MARTIN, *Mentalités médiévales, XIe-XVe siècle*, París, 1996, pp. 168-179.

Tanmateix, establir en aquesta època unes diferències clares entre el món urbà i el rural resulta poc encertat; a la ciutat molta gent es dedicava al conreu de la terra i la majoria dels artesans i professionals liberals en posseïen ni que fóra un hort, i en canvi a moltes viles hi solien treballar membres dels més variats oficis. La complexitat de les relacions camp-ciutat aconsella molt sovint un tracte conjunt.

Els interessos econòmics s'iniciaven dins de les muralles en la vila o la ciutat. Els burgesos adinerats començaren per invertir el seu capital en els immobles que hi havia tancats pels murs. Tots els habitacles, obradors, botigues, etc, propis de la fesomia urbana i del món del negoci, formaven part de la riquesa i de les contínues transaccions dels practicants de la medicina. A això s'han d'afegir parcel·les de terra intramurs, lligades a edificacions. Molt sovint dintre la pròpia ciutat existien espais dedicats al conreu de petits horts destinats a l'abastiment dels nuclis domèstics. De fet s'ha de remarcar que no existia un pas bruscat entre la ciutat i la ruralia, sinó que es donava un trànsit progressiu, i dins el mateix nucli urbà eren freqüents aquests petits jardins. Això ho trobarem estés per tot arreu. Ho comprovem en les grans ciutats però també a nuclis menors com Puigcerdà, Manresa, Santa Coloma de Queralt, Morella, Alzira, etc.

Els mecanismes d'accés a aquests béns urbans i la seua tinença coincidien amb els de la terra. Així, la forma contractual emprada majoritàriament per accedir-hi fou l'establiment emfitèutic, pel qual el domini útil, cedit pel propietari alodial, moltes vegades una institució eclesiàstica, venia a desembocar en el subestabliment i una cadena de traspassos d'aquest domini. Fent una anàlisi dels protagonistes d'aquests documents trobarem clares estratègies en busca del guany i aquests mateixos personatges propietaris del sòl i els edificis urbans, en molts casos, són també els grans propietaris de la terra fora murs. Però resulta evident que l'especulació era més factible en les infraestructures i vivendes urbanes que no en la terra i les actuacions i estratègies d'alguns envers aquest mercat lucratiu ho palesen clarament. Una vegada assolida la propietat es passava a subestablir-la, arrendar-la o fins i tot a vendre-la, tot rescabulant en poc temps el preu d'adquisició o augmentant-ne el seu valor en una venda posterior.⁴ Les pensions que es pagaven divergien notablement en funció de la conjuntura econòmica, com també la ubicació, el propietari alodial i els intermedis, les condicions de l'edificació, com ara la grandària, l'estat de conservació i els complements annexos, i altres detalls que se'ns escapen, els quals modificaven en gran mesura el preu. Cal recordar que una bona part dels professionals liberals, i amb ells els dedicats a la medicina, tenien la seua llar instal·lada a la plaça de la vila

---

⁴ Ferrarona, l'esposa de l'apotecari barceloní Andreu de Canals, establí na Clara en unes cases, que ambdós tenien com hereus del també apotecari Guillem Loreta, que a la vegada les tenia per Ferrer de Gualbes, *qui in hiis succedunt domini Regis*. Clara va acceptar, entre altres condicions, no vendre *aliquas res vel bona apothecarie nec revendere, exceptuant congre, figus, atzabib eciam vasa vitri et terre, linum, faves, fasols*. Sembla doncs, que Canals tenia aquesta casa com a magatzem on guardava algunes reserves d'aliment, o llavor, i també de totes aquelles coses tocants al seu ofici. Aconseguia amb aquest contracte assegurar-se un espai i els ingressos d'un lloguer. Quatre anys després, el 1355, era l'apotecari l'establert per Guillem Dariga, en unes cases *supra portale Novum*, que aquell tenia per l'abadessa de Sant Pere de les Puel·les amb una entrada de 100 s. —que faria efectiva cinc mesos després— i per una pensió realment baixa, d'un morabatí. La mateixa casa, ara amb un hort contigu plantat d'arbres que, suposadament, hauria adquirit amb posterioritat, era venuda per un preu de 300 s. L'any 1358 Canals i l'esposa creaven un censal de 5 mor. sobre les cases que tenien a prop el Palau Major —aquelles que havien donat en emfiteusi a Clara— (ACB, *Protocols*, n. 140, f. 60, 1351, set. 22; n. 103, 1355, oct. 1; n. 197, 1375, ab. 3; i n. 159, 1358, nov. 23).

o les diverses places de la gran ciutat, o bé als carrers més centrals. Això volia dir que havien de fer front a pensions més elevades del que era acostumat, i que les seues llars eren valorades molt per damunt de la resta de la comunitat. A Manresa, concretament, on més de la meitat dels sanadors de la ciutat vivien a la plaça, les cases eren valorades en el Llibre de Manifest de 1408-1411 en 2.490 s. de mitja, oscil·lant entre els 4.000 i els 300 s. A més a més, les pensions que havien de satisfer copsaven de mitja els 40 s. que anaven des d'una gallina a 81 s. En canvi, la llarga llista de censos que rebia el barber Ferrer de Comalba de propietaris de diverses cases, a penes arribava als 5 s. de mitjana. A Barcelona, i les grans ciutats, els censos a pagar solien ser molt més elevats i, semblantment, es troben aquestes grans diferències entre les pensions, les quals oscil·len entre els 57 mor. (513 s.) pagats pel físic Berenguer Alcover per una casa ubicada en la zona de major creixement del Raval durant el Tres-cents, al carrer de les Cabres, a banda d'una entrada de 400 s., i els 5 mor. (45 s.) pagats pel cirurgià reial Guillem Sagarriga per una casa i un hort a prop del Portal Nou. A banda de les pensions la documentació indica que aquests contractes solien incorporar una entrada bastant forta. Tot plegat, indica que adquirir un nou habitatge suposava una despesa bastant onerosa.⁵

En altres ocasions ens trobem amb la preferència per l'arrendament de breu termini —entre un i tres anys—, molt difós a tot arreu en el temps estudiat, i que permetia una revisió periòdica del contracte, el qual s'acoblava a les demandes econòmiques del propietari. A la ciutat de València o Alzira, i també a Santa Coloma de Queralt, els sanadors posen en lloguer alguns habitatges per un curt període.⁶ A Barcelona, en canvi, una ciutat on els lloguers eren elevadíssims en determinats barris, no es va fer a penes ús d'aquest contracte, mentre que fou habitual l'establiment emfitèutic i les vendes de cases.⁷ D'altra banda, se sap, gràcies a alguns plets, dels lloguers de cases amb titularitat hebrea, dins i fora dels calls.⁸ Pel que sembla els

⁵ Jaume d'Altafalla, mercader de Barcelona, va establir en emfiteusi una casa ubicada prop del portal de la Portaferrixa, al cirurgià Eiximenis Gaví a cens de 6 mor. i mig i amb una entrada de 2.400 s. (AHPB, Felip Gombau, "Llibre comú", 2-IV-1370/29-VII-1370, ff. 81r-v ; 1370, juny 25). L'apotecari barceloní Francesc Riera va establir en emfiteusi el paller Bernat Rovira una part d'unes cases que tenia junt al forn d'Arcubus, sota alou de l'aniversari creat per un canonge, per un cens de 14 mor. i una entrada de 600 s. (*Ibid.*, "Manual", 17-X-1373/2-V-1374, f. 20 ; 1374, gen. 21).

⁶ Els apotecaris de València Francesc Conill, Joan Domínguez i el cirurgià Llorenç Dessoler, posen en lloguer cases per 340, 210 i 180 s. anuals respectivament ARV, *Protocols*, n. 2448 (1379, ab. 6) i (1379, set. 24); i n. 1445 (1399, ag. 25). A Alzira, l'apotecari Antoni Bascanó, llogà a Pere Bascanó, fuster, durant tres anys una casa per 100 s. (AMA, *Protocols*, 040/13; 1407, gen. 11). A Santa Coloma de Queralt el cirurgià Berenguer de Bufagranyes optà en canvi per un contracte de major durada i, juntament amb la seua esposa, llogà una casa nou anys per una suma de 85 s. anuals (AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 4014, 1388-1389, ff. 156r-v).

Els mateixos breus terminis els trobem a altres àmbits de la Corona, com ara Saragossa. Ací el cirurgià Miguel de Alagón, posseïa una casa a la parròquia de Sant Salvador i una a la de la Santa Creu. La primera fou llogada en novembre de 1359 per 50 s. i el gener de 1361 per 45. La segona en canvi es llogada en novembre de 1360 per una xifra que desconeguem, i un any després es torna a llogar per 15s. (ANZ, Simón de Capiella, 33/9, n. 173, f. 135v (1359, nov. 1) i f. 327 (1360, nov. 9); i n. 174 (1361, gen 13) i (1361, nov. 29).

⁷ Vegeu al respecte les reflexions de Maria T. VINYOLES, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, 1985. A la Barcelona de final del Tres-cents els lloguers eren molt alts a la vora del Born i el carrer Ample i existia un bon mercat a la Vilanova i el casc antic.

⁸ Per exemple, Jucef Bonafós, cirurgià de l'Arboç, va denunciar Jacob Abraham Cofen, de Barcelona, el seu gendre, per raó de la negativa d'aquest darrer a pagar-li el lloguer d'una casa en el call de la darrera ciutat, tot apel·lant a un sobreseïment fet a petició dels familiars en perjudici del cirurgià. L'infant Joan revocà el privilegi i ordenà que es fera el pagament en quant finalitzara el període del

lloguers a familiars dins el món jueu eren habituals. Crec que això s'ha de posar en relació a la mobilitat tan freqüent dins el grup hebraic. Això creava alguna mena de suport familiar i feia que arribats a un nou indret amb caràcter temporal calia recórrer als coneguts, als membres del mateix llinatge, per aconseguir un aixopluc. Així, Astruga, la viuda del físic barceloní Jacob Andali, segons carta notarial li tenia llogades dues cases dins el call a Dolça, la viuda de Maimó Andali, cirurgià de la mateixa ciutat, antigament ciutadà de Lleida, i previsiblement germà de l'anterior, per 140 s.⁹

Tanmateix, la possessió de diversos albergs no necessàriament s'ha de relacionar amb l'especulació. Molt sovint, no era sinó únicament producte de la necessitat de més superfície. Depenia de la grandària, de les andròmines i de les collites que pogueren acumular, dels materials de construcció, d'objectes diversos, dels animals, etc, que s'hagueren d'aconseguir i habilitar altres espais. Tal com mostren els inventaris, la casa principal on habitaven els practicants de la medicina era destinada preferentment a habitatge i també a obrador on atenien la seua clientela i on trobem ubicats tots els instruments propis de l'ofici —eines de cirurgia, matèries primeres i estris destinats a la preparació de medicaments, i aquests ja confeccionats, i llibres. Si s'ho podien permetre els metges, apotecaris, barbers i menescals compraven llogaven o s'establien en altres albergs que podien servir de graners, cellers o magatzems. El cas de Domènec Alfons no era gens infreqüent. Aquest barber vigatà, tenia, a banda de la seua residència, una casa al cap del call dels jueus on hi trobem eines per treballar les vinyes juntament als elements habituals de qualsevol celler per transportar la verema i per a la transformació i emmagatzemament del vi. També, s'hi amuntegaven bigues de fusta i andròmines velles i gastades.¹⁰

Mentre alguns obtenien grans beneficis de les seues inversions immobiliàries, d'altres més humils havien de viure llogats. De fet arrendar una casa podia ser un negoci força rendible, tot depenent-hi de la ubicació. La culpa, en bona mesura, la tenia l'alta mortalitat, en la qual jugava un paper important les epidèmies, però no l'únic, i la baixa esperança de vida. La mort de molts marits joves sense descendència

lloguer. Aquest plet va donar un rastre d'uns quants documents que ens permet veure que la realitat era més complicada del que simplement s'indicaria en el protocol notarial. El problema radicava en saber si la casa, obligada en la carta d'esposalles, segons Mireta, la filla de Jucef, els pertanyia o no. A l'Audiència Reial es va decidir ajornar el problema per un any. Mentrestant, el cirurgià els obligava a satisfer un lloguer, a la qual cosa aquests es negaven (ACA, C, reg. 1635, ff. 175v-176; 1381, maig. 6; reg. 1776, ff. 62v-63; 1381, maig 17; i reg. 1273, f. 39; 1382, ab. 14).

El cirurgià de Barbastre Vidal Gateny, exigia el desallotjament de Bernat de Pena i la seua esposa Maria de la casa que els havia llogat per dos anys, prop del mercat ja que no li pagaven el cens (*Ibid.*, reg. 788, ff. 152v-153; 1376, ag. 1).

⁹ ACB, *Protocols*, n. 259 (1379, juny 2).

¹⁰ ACF, *Inventaris*, 1380-1387 (1380, des. 24), Apèndix, § 22. També l'apotecari barceloní Francesc de Camp tenia un alberg destinat, sembla que exclusivament, a celler (Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes", p. 61). A Manresa els patrimonis més importants, dins el grup de guaridors, manifestaven aquesta diversificació d'espais. Entre altres casos podem citar el de l'apotecari Pere Barriac, qui tenia al costat de la seua casa en la plaça una altra "qui-s té ab lo dit alberch apel·lada celler"; l'apotecari Francesc Despuig tenia una casa al carrer de la Bosseria i una altra al carrer de Cererols en la qual havia un "truy de fer cerut", és a dir, on es realitzava una part de la seua tasca, l'elaboració de candeles (AHCM, "*Liber Manifesti*", 1408-1411, ff. 29 i 58). El cerut és una substància cerosa amb què les abelles unten el rusc abans de fer-hi l'estructura hexagonal característica del rusc, destinada a l'emmagatzematge de la mel i el polen (DCVB, vol. 3, p. 133).

conduïa al reaprofitament dels espais i les cases eren dividides per a ser arrendades. Els barbers de la ciutat de València Pasqual Fuster i Jaume Agullana estaven llogats en cases per les quals pagaven el primer 32 sv. anuals i el segon 405 s. per dos anys, mentre que el barber de Barcelona Pere Furet pagava 55 sb. per una casa que havia llogat al carrer de Sant Pere, diferències realment notables que mostren també les diverses possibilitats al si del grup.¹¹

Dins el clos emmurallat sovint localitzem transaccions que constitueixen autèntics lots en els que s'hi inclouen una casa, una petita parcel·la d'hort, un jardinet dedicat a l'autoconsum familiar, alguna taula que dóna al carrer, necessària per a la comercialització de productes, tant dels obradors com els possibles resultats de collites, i encara podia incloure altres béns com una bassa, un pati o un corral. L'apotecari de Barcelona Francesc Cerdà vengué de manera consecutiva les següents propietats: una casa amb taula en el carrer de la Boqueria, que tenia per Sibilla, l'esposa del carnisser Joan Olzina, que a la seua vegada la tenia per Pere Safont, senyor alodial, a cens de 2 mor. per un preu de 1.850 s.; en segon lloc una bassa que feia un cens de 9 s. al mateix Safont, per 150 s.; finalment una casa que es trobava darrere la plaça del Pi, que feia un cens de 2 mor. a l'altar de Santa Maria de l'església del monestir de Sant Damià, per 150 s.¹² Perquè aquestes transaccions? Un dels motius de venda o lloguer de vivendes és el desplaçament de ciutat en ciutat propi dels físics i cirurgians cristians i jueus (dels mudèjars no sabem a penes res a través de la documentació). Així, quan Galceran de Gostemps físic originari de Manresa, marxà a residir a Barcelona, nomenà procuradors a Manresa perquè llogaren en el seu nom totes les possessions que tenia en la ciutat i el vinyet d'aquesta.¹³ Si la mobilitat era elevada en el cas dels cristians molt més en el cas jueu, com ja hem vist. Per això s'observa que el trasllat a un altre lloc, de vegades temporal, fa arrendar la propietat a breu termini per traure profit.¹⁴

Altres, possiblement, buscaven prendre una posició millor, més estratègica, i per això es traslladaven a zones més centrals, o bé buscaven una petita casa amb hort annex per guanyar-li la partida a l'autosubsistència. Els preus que arribaren a pagar alguns a la zona del burg de Barcelona eren força elevats i divergien molt entre ells mateixos, el que indica que s'ha de tenir en compte també tots els detalls anotats anteriorment per als establiments, els quals modificaven en gran mesura el preu final. El queixaler reial Bartomeu Peris comprà al notari Pere de Coll una casa amb un hort i un pou pel preu de 5.300 s., molt a prop

¹¹ ARV, *Protocols*, n. 2793 (1363, ag. 28) i n. 2805 (1372, març 26); AHPB, Berenguer Escuder, "*Septimum manuale*", 28-XII-1382/24-XII-1384 (1384, feb. 9).

¹² ACB, *Protocols*, n. 252, ff. 13-17 (1366, des. 3).

¹³ *Ibid.*, n.107, f. 107 (1368, gen. 26).

¹⁴ Entre els jueus de la zona del nord de Catalunya sovintejaven els desplaçaments i aquestes circumstàncies esmentades. Samiell Astruc, de Perpinyà, va arrendar a mestre Mossé, físic de Puigcerdà, per dos anys, tot l'usdefruit d'una casa a la ciutat *intus callum judeorum et in barbana murorum dicte ville*, per 60 s. (AHCP, Bartomeu Amill, "*Liber manualis*", 1364-65; 1365, oct. 14). Guillem Ramon, físic traslladat a Ripoll, va llogar per un any al també físic Iterio Jacob, una casa en aquesta ciutat en el carrer de la Merceria, juntament amb un obrador que hi havia al mateix domicili, per un preu de 80 s. que es pagaria en dues meitats (AHCP, Joan Torrelles, "*Liber firmitatis*", 1361; 1361, maig 24).

de la Portaferrissa, al lloc conegut com Trillea, en canvi al mateixa burg una casa amb corral costava al barber Guillem de Casals 500 s.¹⁵

Els llocs on es desenvolupava la pràctica mèdica, l'obrador, i la venda dels medicaments i espècies, les taules, foren també objecte freqüent de transacció. En aquest sentit resulta ben palesa l'estratègia especuladora d'alguns membres de la professió, especialment els apotecaris. Romeu Oller, un apotecari de València, era propietari de tres obradors. Un d'ells, ubicat al carrer de la Portanova, sota el domini a cens de Joan Suau, fou llogat per un any a Simó Calder, apotecari de la mateixa ciutat, per una quantitat de 240 s. Tres dies després Oller llogava a l'apotecari valencià Francesc Ponç per quatre anys un obrador que tenia franc en la parròquia de Santa Caterina per una suma de 360 s. anuals.¹⁶ Alguns ni tan sols podien permetre's tenir el seu propi obrador en la seua llar i havien de llogar-lo o, fins i tot, conformar-se amb una part de la casa d'algú.¹⁷ Per la seua banda, Tomàs Nicolau, apotecari de València, llogava taules als notaris de la ciutat els quals anaven a la Llotja dels Mercaders buscant clientela, tot aprofitant que la seua casa es trobava al costat mateix d'un indret tan dinàmic. El 27 d'octubre del 1404, en llogava una durant quatre anys al notari Jaume Pastor, per la xifra de 100 s. anuals i el mateix dia reconeixia que Bernat Esteller li havia pagat 8 fl. per *tabulam meam in qua de presenti moratis, sitam in logia mercatorum, ad latus hospicii mei, confrontatam cum tabula in qua manet Jacobus Pastor, notarius, et ad tabulem in qua manet Andreas Stellari et ad viam publicam*. El primer any aquest devia pagar un lloguer de 90 s. i els tres anys restants 100 s.¹⁸

2. Explotacions agropecuàries: la pressió ciutadana sobre la terra

Des de finals del segle XIII i tot al llarg del XIV, els propietaris del domini directe de la terra optaren per abandonar en mans d'arrendadors la direcció econòmica de les seues possessions. Aquests grans

¹⁵ AHPB, Antoni Bellver, "*Sextus liber vendicionum*", 21-XII-1379/21-XII-1380, ff. 116v-119v (1380, juny 21). Algunes notícies sobre aquest personatge poden trobar-se en José RAHOLA SASTRE, "Los caxalés o mestres caxalés", pp. 228-246. Sobre la casa de Guillem de Casals, ACB, *Protocols*, n. 177 (1365, ag. 16).

¹⁶ ARV, *Protocols*, n. 2805. Dissortadament tots tres apotecaris estan molt poc documentats en les fonts i no hi ha més detalls de la seua posició social.

¹⁷ Per exemple el barber Arnau de Palou feia un cens discret de 3 mor. a Saurina per un obrador que era alou de l'hospital d'en Colom i que formava part de la casa de Pere Ferriol (AHPB, Ramon de Massana, "Llibre comú", 7-IV-1373/7-V-1375, f. 137; 1374, oct. 4). Guillem Vila, mercader, llogà a l'apotecari Pere Vila, una casa amb obrador i tres taules situades a Santa Coloma de Queralt en la plaça de l'Om, per un preu de 140 s. anuals (AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 3908, 1380-1381, f. 198v; 1380, nov. 22). Cal recordar altra vegada la insistència en ocupar les places. El barber barceloní Arnau de Palou tenia el seu obrador prop del portal de Castri Novo concedit en emfiteusi per Ramon d'Om, al qual feia anualment 3 mor, i que a la vegada el tenia per l'hospital d'en Colom (AHPB, Ramon de Massana, "Llibre comú", 7-IV-1373/7-V-1375, f. 137; 1374, oct. 10).

¹⁸ ARV, *Protocols*, n. 1332. Un estudi sobre l'ús i lloguer d'aquestes taules de notaris pot trobar-se en José Me CRUSELLES, *Comportamiento social*, pp. 140-152. Segons l'autor els preus de les taules tendiren a pujar tot al llarg del segle XV per la manca d'espai, el que va obligar a la seua fragmentació i a que els notaris s'hagueren d'apropar entre ells per aprofitar les façanes de les cases propietàries que a la llarga passarien a ser llogades de forma completa.

propietaris, provinents bàsicament de les files de la noblesa laica i eclesiàstica, es desplaçaven cap a les grans ciutats empentats pels nous hàbits de vida emmarcats per la “civilització urbana”. Ací les possibilitats de guany i prestigi ocupant un lloc en la casa reial o en l’administració local, o bé amb els negocis, eren immensament superiors a les de la ruralia. A partir d’ara el senyor percebia únicament unes rendes que cobraria en uns terminis establerts. Això va suposar que apareguera una nova figura entre els amos de la terra i els establerts: el senyor intermedi. Es tractava dels membres de grans famílies associades a l’administració reial però també d’altres de banquers, mercaders, artesans i també professionals liberals, entre els què s’ha d’incloure tota la gamma dels oficis de la salut, tal com anirem veient, que d’ençà de les acaballes del Dos-cents i sobretot al llarg del Tres-cents assoliren un poder sobre les contrades rurals sense precedents, gràcies a l’ocupació d’aquesta posició intermèdia, i la seua capacitat administrativa per gestionar aquestes explotacions. Hem de tenir present que una cosa era la possessió de la terra i un altra la seua explotació. Com s’ha posat de manifest, la forma més recorreguda de tinença a tot el territori de la corona d’Aragó va ser, sens dubte, l’establiment emfitèutic.¹⁹ L’emfiteusi atorgava al camperol, o a qualsevol establert, una àmplia autonomia productiva i la facultat de cedir, vendre o, fins i tot, subestablir el domini útil de les terres, a canvi d’una part de la collita o d’un cens fix en espècie o en metàl·lic. Crec que podem considerar que una part dels dedicats a la medicina formaren part de la capa emergent d’emfiteutes benestants que va acumular terres i béns per a subestablir-los, almenys en part. Però no hem de simplificar, a aquests homes ens els trobarem participant en el sistema com a senyors directes, senyors mitjans o simplement emfiteutes amb el domini útil, tot i que repetesc foren els llocs segon i tercer, els que van ocupar preferentment.²⁰ La particular adaptabilitat del contracte va conduir sovint a una extensa i complexa teranyina de posseïdors que no va fer més que marcar una forta estratificació interna al si del camperolat. L’avantatge consistia a aconseguir establir-se en terres gravades amb pensions baixes, generalment propietats alodials d’institucions eclesiàstiques, per a posteriorment cobrar més als camperols amb el pagament d’entrades elevades i de censos més onerosos que els que ells pagaven.²¹ Un repàs a vint documents, datats entre 1350-1390, a la ciutat de Barcelona, els quals

¹⁹ Antoni FURIÓ, “Una pagesia dividida: diferències jurídiques i desigualtats econòmiques”, en *Història dels Països Catalans. Segles XIII-XIV*, Barcelona, 1996, vol. 3, pp. 191-192.

²⁰ Pere de Montblanc, físic de Barcelona, era establert en emfiteusi en una peça de terra pel notari Francesc Costa en el Raval de Barcelona, en el lloc anomenat Cap de Tàpies, i que era tingut per un tal Pere Riera, el qual, a la vegada, el tenia per l’almoïna creada pel canonge Miquel de Palau (AHPB, Ramon Morell, “Llibre comú”, 15-III-1346/5-IX-1350, ff. 80v-81; 1350, jul. 10). L’apotecari Salvador Sabater era establert per Constança *in quadam peciam terre cum olivarii et aliis arboribus diversorum generum*, alou del monestir de Sant Pere de les Puel·les, en el lloc anomenat Perdipans per un cens de 4 mor. (ACB, *Protocols*, n. 186, ff. 50v-52; 1370, gen. 9). Podem citar els casos d’altres emfiteutes barcelonins com ara l’apotecari Andreu de Canals, el del barber Pere de Pla o el cirurgià Guillem Sagarriga, entre molts altres.

Altres contractes resultaven més onerosos i portaven aparellat el pagament d’una entrada. Era el cas de l’establiment fet pel jurista Francesc Lena a l’apotecari Llorenç Forner d’un hort a San Pau del Camp a cens de 3 mor. i entrada de 400 s. (AHPB, Berenguer Escuder, “*Sextum manuale*”, 29-XII-1382/19-X-1383, f. 56; 1383, maig 28). A més l’emfiteuta tenia l’obligació de construir una paret per separar l’hort en emfiteusi del del propietari.

²¹ Aquest fenomen ha estat estudiat per al País València per Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals*, p. 84. Per a Catalunya Joan J. BUSQUETA, *Una vila del territori de Barcelona*, p. 178 i 186.

mostren propietaris alodials que rebien censos dels sanadors, ens posen de manifest que en catorze casos aquests propietaris eren una institució eclesial —l'almoïna de la ciutat, la pabordia, el monestir de Santes Creus, Santa Maria de les Puel·les, Sant Pau del Camp i alguns beneficis eclesiàstics.

La commutació de les particions de fruits per la percepció de censos fixos en metàl·lic fou com més anava el segle, una realitat més patent.²² Aquest fet deixava emfiteutes i intermediaris en una posició òptima per obtenir marges de benefici molt superiors als dels senyors. No obstant això, s'han de tenir en compte les variants regionals ja que, com es demostra a alguns indrets, la percepció de censos va continuar consignant-se en gra, alternats amb d'altres encara esporàdics en moneda, com ara a Santa Coloma de Queralt o a Cervera.²³ Progressivament l'interés pel camperol o per la terra es va perdre i es va centrar en el control de censos; les transaccions amb al·lusió a *totum censuale* seran, cada vegada, més freqüents.²⁴

El *hinterland* rural, sobre el qual es produí la projecció econòmica i política de la ciutat cercant un sempre complicat abastiment, fou on primer esmerçà les seues inversions el nostre col·lectiu mèdic. Fent una ullada als censos satisfets el 1382 a la catedral de Lleida per individus vinculats a la medicina —entre cinc i deu sous— trobem cinc esments de vinyes, tres d'horts i una terra sense especificar, propietat de quatre apotecaris, un barber, un cirurgià i dos físics, la ubicació de les quals era a les partides de Marimon, Sant Gili, Fontanet, Santa Cristina i els Rovals, a la vora totes elles del nucli urbà. A Barcelona les terres sobre les quals establien la seua xarxa d'influència eren a Sant Pau del Camp, la Vila Nova, Valldonzella, l'horta de Sant Daniel, Sarrià, Montjuïc i la Creueta del Coll. A València l'objectiu foren les terres ubicades als petits nuclis poblats, antigues alqueries sarraïnes, tant de reialenc com de senyoriu, ubicades a l'Horta —Alboraia, Marxalenes, Russafa, Rajosa, Alfafar, Altell, Torrent, Burjassot, Paterna i Massanassa.²⁵ Obtenir drets sobre

²² Ferran GARCIA-OLIVER, "Estructura agrària", p. 54. Bernat de Figuerola havia de satisfer a l'abat del monestir de Sant Benet de Bages la tasca de tots els productes que obtenia d'una terra en Puigenguiró, on estava establert en emfiteusi, però el 24 de febrer del 1372 l'abat va modificar aquest contracte, amb la conformitat del metge, i a partir d'aleshores el cens quedava estipulat en 4 s. 2 d. que es pagarien en la festivitat de Santa Maria d'agost (ACA, *Monacals* [Sant Benet de Bages], n. 2012).

²³ El cirurgià de Santa Coloma, Bernat Soler rebia el pagament corresponent a 2 mitgeres i 12 punyeres de forment que cada any li devien satisfer Bernat Bartomeu i Vidal Ferragut, del lloc de les Piles (AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 3900, f. 47; 14 feb 1373); Soler reconeixia que li havien pagat 150 s. per tres quartans de blat censal anual que va comprar en 1369 (*Ibid.*, f. 176,); Francesc Morató, doctor en lleis de Santa Coloma, li havia tornat part d'un deute en forma d'una mitgera de blat censal anual comprat el 1363 (*Ibid.*, f. 184; 1373, juny 11); rebia de veïns de les Porquerisses i de Constança, 400 s. per 4 mitgeres de forment censals comprades el 1370 (*Ibid.*, n. 3905, f. 231; 1370, feb. 22). L'apotecari de Cervera Ramon Solsona rebia una mitgera de forment censal de na Blanca i un altra del sabater Jaume Llobet, mentre que de Guillem Deslor rebia 100 s. censals i de Berenguer d'Albarelles, de Sant Guillem de la Rabassa, 24 s. 4 d. (AHCC, FM, *Manifest*, 1382, f. 58).

²⁴ El físic barceloní Arnau Germà va comprar a Francesc Cardona un cens de 6 mor. que li prestaven a mitges el camperol Francesc de Puig i el sastre Bartomeu Just per dues peces contínues de terra pròximes a la Creueta del Coll. Aquestes terres eren alou de l'altar de Sant Salvador de la seu de Barcelona (ACB, *Protocols*, n. 251, f. 50; 1367, març 29). Aquestes compres de censos aniran sovintejant cada vegada més.

²⁵ ACL, "Capbreu autèntic", 1382, ff. 1v, 5v, 22v, 34v, 69, 88v, 111, 115. Vegeu Antoni FURIÓ, "Una pagesia dividida", p. 190, on hi ha recollit un mapa dels conreus en les partides que envoltaven la ciutat de Lleida. A banda de les partides citades, s'esmenten Sant Lar i Santa Eulàlia, la ubicació de les quals desconec. L'hort i vinyet de Barcelona es troba estudiat en Joan BUSQUETA, *Una vila del territori de Barcelona*, pp. 27-32. Per a l'Horta de València vegeu Rafael NARBONA, "La guardia de la huerta: instrumento ciudadano para el abastecimiento de Valencia en el siglo XIV", *Ier. Col·loqui d'Història de l'Alimentació*, Lleida, 1995, vol. II, pp. 167-179, especialment p. 177.

aquestes terres esdevenia una bona inversió per als guanys obtinguts en el curs de l'ofici. Una vegada assolit l'establiment o realitzada la compra es passava a utilitzar les distintes modalitats de cessió de la terra, entre elles l'arrendament a mitges, a partició de fruits o per un preu en diner. Per exemple Esteve Valença arrendà al camperol Joan Rovira un tros de terra que tenia franc en el terme de Rascanya, a costum de bon llaurador, durant tres anys per un preu total de 990 s.²⁶ El mateix Valença arrendà al sabater Vicent d'Alguaire un hort prop del seu molí a la rambla, durant dos anys, per 300 s. anuals.²⁷ A Puigcerdà l'apotecari Martí Artal, va fer un contracte d'arrendament d'unes terres, prats i casa amb Guillem Sala a canvi de la meitat de la producció.²⁸ I és que l'arrendament a canvi de diner concedia al camperol una major llibertat d'actuació, únicament havien de fer front al pagament del lloguer i a les obligacions de tenir bona cura de la terra. En canvi el contracte amb divisió a mitges de la producció comportava la participació activa del propietari en l'explotació de molt diverses formes.

En el que hem vist fins ara sembla imperar una idea de lucre, de negoci. Tanmateix, subestablir podia ser tant un negoci —amb l'entrada i el pagament d'un cens major al del propietari intermedi— com una necessitat, és a dir, dependre's de la terra per fer front a deutes. En la societat medieval, no obstant tot el que hem vist, per damunt de l'afany de lucre, hi havia la necessitat de l'autoabastiment, d'assegurar-se totes les necessitats alimentàries sense haver de recórrer al mercat. Però, per a poder assolir la desitjada autosubsistència calia una diversificació de la producció i per això un control sobre la terra conreada. No hi ha dubte que els únics que es trobaven en aquesta disposició eren els grans propietaris, camperols rics, cavallers, i els mercaders i artesans enriquits, que disposaven de les eines, els animals i les llavors necessaris i que a l'hora de posar en marxa les explotacions decidien i podien imposar el tipus de conreu.²⁹ Els inventaris ens posen de manifest que els metges es reservaren algunes terres especialment d'horta i vinya amb la conseqüència de poder aspirar al tan difícil repte de l'autoabastiment, únicament a l'abast dels sectors benestants, i, en tot cas, amb la possibilitat d'enviar els excedents al mercat. A banda de les consideracions de caire alimentari i comercial, resulta complicat d'esbrinar si el control de la producció obeeï a raons lligades a la pràctica de la medicina. Hom ha esmentat que la utilització del vi com a component dels medicaments obligava a assegurar-se un autoproveïment, no solament per al consum o la venda, sinó també

---

²⁶ Vegeu al respecte l'estudi de José Me CRUSELLES, "Producción y autoconsumo en contratos agrarios de la huerta de Valencia (siglos XIV y XV)", *Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*, vol. II, Lleida, 1995, pp. 61-75, especialment pp. 66-67. ARV, *Protocols*, n. 2645 (1400, gen. 21).

²⁷ ARV, *Protocols*, n. 1491 (1398, juny 14).

²⁸ AHCP, Bartomeu Amill, "*Liber manualis*", 1364-65 (1365, jul. 1). La situació, de fet, era també corrent a la resta de la Corona. Així, el cirurgià de Saragossa Sancho Oliver i la seua esposa arrendaren terres en Gállego, en el terme de Saragossa, a una partició de fruits del quart (ANZ, Francesc Martínez de Teruel, n. 181, f. 42v; 1363, ab. 9).

²⁹ Per a totes aquestes qüestions vegeu Maurice AYMARD, "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie?", *Annales E.S.C.*, 38 (1983), pp. 1392-1410.

per imperatius de l'ofici, en constituir el vi un component habitual de receptes mèdiques.³⁰ Tanmateix, des del meu punt de vista la petita dosi esmerçada en els medicaments difícilment pot justificar la possessió de cap vinya. D'altra banda, els horts annexos a les vivendes dels sanadors —la majoria d'ells elaboraven medicaments malgrat les indicacions forals que únicament atorgaven aquesta tasca als apotecaris—, pogueren constituir-se en un rebost on aconseguir cert tipus de plantes, malgrat que la majoria foren recollides en estat natural als boscos, en herboritzacions periòdiques, o bé importades a través dels canals del comerç marítim.³¹ Una pista respecte al fet de la recol·lecció i l'eixugat de les plantes a casa ens l'ofereix el cas de l'apotecari Francesc Ferrer. Al seu inventari de béns s'hi recull en “lo terrat dejús una taulada o porxo, diverses erbes e reyels seques qui stan penjades ab fils”, i en l'obrador s'hi recull un “càvech d'erbes”.³²

Amb tot, els inventaris de béns posen de manifest que tant físics, barbers, cirurgians i apotecaris, a banda de controlar nombrosos censos procedents de les terres, tenien un interès manifest en una sèrie de parcel·les i en la protecció d'aquestes. Així per exemple l'apotecari valencià Pere Bou, protestava davant el justícia civil “que ell poseeix un troç de vinya en el terme de l'Altell, et alguns façent passatge s'esforcen fer carrera per la dita vinya, en gran dan e perjudici d'ell”.³³ De la mateixa manera Esteve Satorre, apotecari barceloní, de la casa de l'infant Joan, protestava perquè alguns habitants del mas de l'Olivera, a Sarrià, sense cap permís *mutuarunt sive de novo fixerunt lapides sive fites infra possessiones mansi predicti*.³⁴ En diferents graus intervenien en la gestió d'aquestes, eren autèntics camperols, i segurament una part l'explotaven directament amb assalariats, mossos o també amb esclaus, que la majoria d'ells solien posseir.³⁵ També, significativament trobarem eines destinades a les tasques agrícoles; diversos equins als estables amb el bast i

³⁰ Un estudi sobre els metges jueus italians ha posat de manifest com aquests posseïen les seues pròpies vinyes, compraven collites i de vegades cobraven als seus clients en most, i la possible vinculació d'això amb la necessitat del vi per a l'elaboració de determinats medicaments (Ariel TOAFF, *Il vino e la carne*, pp. 99-100).

³¹ Raffaele CIASCA afirma que els metges vivien envoltats d'horts on se suposa que conreaven les herbes que necessitaven per a elaborar medicaments o bé les recollien en boscs autòctons. Tanmateix, no dona cap dada documental que confirme aquesta idea (*L'arte dei medici e speziali nella storia e nel commercio fiorentino dal secolo XII al XV*, Florència, L. S. Olschki (Biblioteca Storica Toscana, 4), 1927 [reimpr. Florència, 1977], p. 311 i 404). Per contra Carmélia OPSOMER-HALLEUX, “The garden's role in medicine”, en *Medieval Gardens*, Washington, 1986, pp. 94-112, opinava que malgrat les nombroses propietats de les plantes de jardí o hort aquests jugaren un rol menor en matèria mèdica. Menys d'una cinquena part de les plantes descrites als tractats eren de jardí i, en canvi, la majoria eren salvatges i exòtiques. Els herbolistes medievals pensaven que una planta salvatge era més eficient que una domèstica. I això s'ha d'afegir que a més era bastant més car. Cal dir que el medicament fou molt sensible a la diferenciació socioeconòmica del malalt, i que existia una gran preocupació respecte als preus màxims i mínims dels medicaments i, alguns metges fins i tot arribaren a denunciar, en el marc de la Corona de Castella, l'abús de receptes amb productes exòtics i d'alt preu, per a estar d'acord amb la posició social del client (Luis GARCIA BALLESTER, “La ‘ciencia y el oficio’”). Per contra segons l'autora a l'Alta Edat Mitjana eren recomanats remeis més casolans i barats amb plantes autòctones.

³² Carme BATLLE, “Francesc Ferrer”, pp. 536-537. Sobre el càvec, vegeu el DCVB, vol. III, p. 88: “Espècies d'aixada que té la fulla ampla de la part posterior i estreta de la part anterior, de manera que resulta de forma trapezial o triangular i serveix per a cavar”.

³³ ARV, *Justícia Civil*, n. 4014 (1364, ag. 3).

³⁴ ACA, C, reg. 1729, f. 158 (1383, nov. 20).

³⁵ Bartomeu Ros va contractar en certa ocasió alguns llauradors d'Alboraia per a conrear les seues terres (ARV, *Protocols*, n. 2937; 1380, ag. 7).

el jou; reserves d'oli, de grans i de vi; animals de corral, com ara les gallines engaviades o els porcs. Són elements, en definitiva, que demostren el caràcter agrari i autàrquic d'aquestes llars.

Molts camperols rics i també els metges (físics i cirurgians) i apotecaris benestants seguien estratègies comunes, tot maldant per aconseguir reunir unes explotacions que cobriren les seues exigències alimentàries i els permeteren uns excedents que conduir al mercat. A partir d'unes terres esparses dins el clos murat o bé pel voltant de les muralles, o encara més lluny, es teixeix una estratègia que conduirà a la concentració de les parcel·les per tal d'estalviar despeses i controlar millor l'explotació.³⁶ I és que en ocasions, l'extraordinària mobilitat del grup, tenint en compte la recerca de contractes beneficiosos amb els municipis majors i de clients adinerats —els nobles, els burgesos i la reialesa—, en definitiva l'atracció ja comentada per la ciutat, els obligava a deixar propietats en llocs on havien residit. Una donació, una oferta irresistible per a una bossa plena, un deute d'un client morós, d'algú que no havia pogut satisfer un préstec, etc, podien portar a les mans d'un metge béns immobles que amb un nou trasllat es veia obligat a abandonar. A més a més, la fugida del camp cap a la ciutat deixava en les seues mans les restes d'un antic patrimoni familiar. Aleshores la gestió del bé passava a mans del procurador, home de confiança encarregat de recollir el total de les rendes. Era el cas de Berenguer de Torrelles, físic del rei Pere, el qual va vendre els anys 1353 i 1357, diverses possessions que tenia a Santa Coloma de Queralt, únicament explicitant que entre elles hi havia un hort, a través del poderós cirurgià de la vila Bernat Soler.³⁷ Alguns acabaven per vendre aquestes propietats, però per a altres en canvi mantenir un important patrimoni des de la llunyania i durant molt de temps no era cap obstacle. Vegem sinó el cas d'Esteve Valença. En el seu testament, redactat el 1398, va deixar a la seua mare en usdefruit tota una sèrie d'immobles que posseïa a Tortosa.³⁸ En concret 77 s. censals que percebia de sis parcel·les de vinya, dos camps i un olivar, així com dos albergs i una vinya que tenia com a emfiteuta pels quals feia 70 s. a un hostaler, 40 s. a un benefici i 8 s. al bisbat. Cal remarcar que en aquests béns es compleixen una bona part de les característiques que hem anat analitzant: establiments emfitèutics en la totalitat dels casos, en els que tant es participa com emfiteuta com en qualitat d'establidor; els censos són

³⁶ Una actitud ben eloqüent és la de l'apotecari barceloní Arnau Andreu. El mateix dia va comprar dues peces de terra veïnes, *propter stagnum Castri de Porto*, una a Pere de Villalta i l'altra a na Valença; ambdues feien censos a la prepositura de setembre de la canongia de Barcelona (ACB, *Protocols*, n. 175; 1364, des. 6). Curiosament quatre anys després renunciava a la donació *inter vivos* mitjançant la qual el seu germà Guillem li havia lliurat una terra a Caldes el 16 d'abril de 1364. No és massa aventurat suposar que aconseguides unes parcel·les en el territori barceloní ja no fóra tan convenient servir-se d'aquelles molt més llunyanes al lloc de residència. Efectivament la raó adduïda no fou altra que ja no en feia ús (*Ibid.*, n. 182; 1368, maig 1).

³⁷ AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 3874, f. 12 (1353, ab. 13); i n. 3959, f. 7v (1357, oct. 4). Berenguer de Torrelles va ser metge a Santa Coloma durant els anys 1334-1337, com a mínim. Tanmateix, uns anys després es traslladava a Montblanc i posteriorment, el 1340, a Saragossa. Vegeu aquest periple en Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 198.

³⁸ Tot fa pensar que Tortosa seria el seu lloc de procedència. La primera notícia que en tenim de la seua presència a València data de 1383, quan va actuar de testimoni en un document notarial (ARV, *Protocols*, n. 11.196; 1383, ag. 1), i se sap que almenys el 1407 encara era viu. Entre aquestes dues dates tenim recollides nombroses dades que manifesten l'impressionant volum de negocis de distinta mena que mantenia al cap i casal, bàsicament enfocats al comerç i el crèdit, però sense descuar el patrimoni territorial, com ho indica el fet que fora propietari d'una alqueria en Rascanya (vegeu més endavant). El seu testament en *Ibid.*, n. 2644 (1398, juny 21).

consignats en moneda en la seua totalitat; totes les terres es troben ubicades a la vora de la ciutat, en el que s'anomena terme de Vilaroja, que pertany a la seua horta, i amb una proximitat manifesta els uns als altres — dels dos camps esmentats es diu que són contigus a una vinya i són establerts juntament amb aquesta.

La transmissió intrafamiliar era normalment el mecanisme més habitual del canvi de mans de les parcel·les, lligades molt sovint a conflictes. Les propietats acumulades, com hem vist esparses i allunyades, moltes vegades conduïdes amb procuradors acabaven per reportar conflictes de titularitat i contínues usurpacions, que es feien encara més paleses a la mort dels titulars. Al primer capítol s'ha comentat els diversos problemes suscitats després de la mort de Berenguer de Torroella i els intents d'aprofitament del seu patrimoni per banda dels administradors i finalment la recuperació per part dels fills del patrimoni patern (terres i vinyes, entre altres coses). Molt semblant s'esdevé després de la mort de Pere Ros amb la seua filla Peronella que ha de lluitar per mantenir el llegat del seu progenitor.

Fins ací m'he centrat en l'estudi dels guaridors cristians, però quina va ser l'actitud dels grups religiosos minoritaris envers la terra? Si en el cas dels cristians resultava complicat aproximar-nos amb exactitud a l'estudi del patrimoni immobiliari, encara més en el cas dels practicants de la medicina musulmans i jueus. A penes unes poques notícies, gairebé en la seua totalitat procedents del regne d'Aragó, ens mostren que també en aquest cas els immobles en general i també les explotacions agropecuàries formaren una part del patrimoni d'aquests individus.³⁹ És a través de notícies de molt diversa índole, però sovint allunyades dels registres sistemàtics o inventaris, que serien la font més desitjable, que tenim l'oportunitat d'aproparnos-hi.

Sabem que els Bellví gaudiren de diverses explotacions ubicades en algunes de les aldees de Daroca, gràcies als maldecaps que els va causar el seu manteniment amb el terrible desgast de la guerra de Castella, quan el principal escenari d'aquesta es traslladà a la frontera aragonesa. Entorn de l'any 1365 tant Faraig com Ovecar protestaren al monarca i l'infant per l'actuació de diversos rebels a la corona, partidaris del monarca castellà, que havien ocupat les seues terres tot expulsant aquells que hi havia establerts, amb el consegüent perjudici per a la seua economia.⁴⁰ Altres problemes, aquesta vegada de caire més habitual en l'univers quotidià de l'economia pagesa, continuen parlant-nos del patrimoni d'aquesta família. La seua gestió, molt sovint des de la llunyania i cedida a procuradors, així com la seua condició de privilegiats, els posava en plets de difícil resolució, tot i que sempre es comptava amb el recurs a l'auxili del seu patró.⁴¹

---

³⁹ Un estudi sobre les explotacions agràries dels jueus aragonesos en Miguel Ángel MOTIS DOLADER, "Explotaciones agrarias de los judíos de Tarazona (Zaragoza) a fines del siglo XIV", *Sefarad*, XLV (1985), pp. 353-390.

⁴⁰ Es tractava de l'ocupació de terres ubicades a Burbàguena, les quals el rei havia lliurat al seu menescal per valor de 10.000 s. que li devia (ACA, C, reg. 723, f. 159; 1365, des. 20). Igualment els rebels ocuparen els camps de Vilafelig (*Ibid.*, reg. 727, f. 84v; 1366, juny 18).

⁴¹ En certa ocasió es queixaven dels dampnatges causats en les seues edificacions, vinyes i ramats a Sant Martí del Riu per veïns de Daroca (ACA, C, reg. 732, f. 105v; 1367, maig 16). D'aquestes possessions sabem que l'arquebisbe de Saragossa havia concedit *alguns fruits de delmes venidors de tres vinyes assetidades en lo terme de Sant Martí del riu de Xiloca, aldea de Daroca e de un*

Per al cas jueu les notícies són també escadusseres, tot i que s'ha de tenir en compte que el crèdit i el comerç deixen més rastre documental que no l'explotació de la terra. M. Wernham ha posat de manifest en el seu estudi sobre els jueus de la Provença, concretament de la comunitat de Salon, l'interès per adquirir petites parcel·les sobretot de vinya, horta i, més excepcionalment, d'olivera. Les necessitats del vi casher destinat al culte i l'autoproveïment per a les necessitats alimentàries de la família, més que no la recerca de guany, són els principals arguments donats per l'autora per a l'adquisició de parcel·les.⁴² A Aragó les explotacions dels jueus eren en el seu 80% vinyes, seguides de peces sense identificar i un 10% de terres d'olivar, generalment amb un modul força reduït que absorbia molta mà d'obra temporal, tot coincidint amb el plantejament del sud francès. Podem esmentar els casos de físics aragonesos, com ara el saragossà Junés Trigo, que posseïa una vinya a Cofita;⁴³ la possessió d'unes terres d'olivar per part de la família del físic de la mateixa ciutat Esdra Alatzar, així com un hort a Valimanyan, terme de Saragossa;⁴⁴ o l'hort de Jucef Avenardut, d'Osca.⁴⁵ Sabem d'altra banda, que Omar Tahuell de València era propietari d'una casa amb hort en el terme de Russafa.⁴⁶ A Valls en el llibre de les estimes hi ha considerat un olivar de Mestre Samuel, metge de la vila. També consten "los splets així de blats com de varema que avia comprada", fet que ens confirma les petites compres pensant en l'abastiment més que el propi conreu.⁴⁷ Tot fa pensar que la gran mobilitat dels jueus, i especialment del col·lectiu mèdic, obligara a inversions de més curt termini i més factibles pels hebreus, com era el crèdit. De vegades fou el favor reial i la necessitat d'assegurar l'assistència mèdica en determinats indrets el que va aportar a aquests alguna heretat. Fou el cas de Jafudà Abenlengo, cirurgià que va rebre casa i heretat a Tarasona pels serveis prestats en la guerra de Castella, a canvi de romandre en aquest lloc mentre continuara la guerra, i a més amb la impossibilitat de vendre durant cinc anys les propietats sense permís de les autoritats i fent front al lluïisme i la fadiga en cas d'alienació.⁴⁸ En altres

---

camp assetjat en lo terme del dit loch, los quals vinyes són del dit Ovecar, segurament en reconeixement dels serveis prestats (Ibid., reg. 830, ff. 146v-147; 1383, ag. 25) Anys després Miquel Gil havia construït una séquia que passava per un camp d'Ovecar sense el seu consentiment (Ibid., reg. 1712, f. 43v; 1371, ab. 2).

⁴² Monique WERNHAM, *La communauté juive*, p. 101. L'autora cita el cas del metge de Salon Josse Bondia Cohen, que cedeix unes oliveres en un contracte de *facherie* durant 10 anys.

⁴³ ACA, C, reg. 835, ff. 108v-109 (1384, feb. 16). El germà de Junés, el també cirurgià Salamon, tenia al celler de la seua casa de la jueria sis cups (*unas casas mias situadas en la juderia devant el castiello de la juderia con VI cubas que están en el çellero de las casas*). Això fa pensar que la quantitat de verema que s'hi devia enmagatzemar era bastant important. La casa fou donada *inter vivos* a la seua esposa Duenya de Palència en satisfacció de les arres (ANZ, Domingo Pérez Dazelin, 24 Abajo/1, n. 157, 1377, f. 79 (1377, ag. 30).

⁴⁴ *Ibid.*, Juan Sánchez de los Cabrillos, 33/9, n. 189 (1346, ag. 12); *Ibid.*, Domingo Pérez Dazelin, 24abajo/1, n. 157, f. 267 (1368, nov. 14).

⁴⁵ ACA, C, reg. 1847, f. 149v (1391, març 11).

⁴⁶ ARV, *Protocols*, n. 978 (1379, gen. 6).

⁴⁷ Gabriel SECALL i GÜELL, "Els jueus de Valls i la seua època", *Estudis Vallencs*, IX (1980), pp. 155-181, especialment pp.177-178.

⁴⁸ ACA, C, reg. 908, ff. 56v-57 (1363, des. 23).

casos hom ha posat de relleu que l'accés a la terra no fou més que el producte d'expropiacions forçoses a morosos que acabaren per cedir béns que havian posat com a garantia de retorn d'un préstec. L'interés per la terra, almenys per assolir l'autoabastiment, fet difícil de provar documentalment en el nostre cas, fou habitual en altres comunitats i, més concretament, entre els metges semites de la comunitat de Trets, a la Provença.⁴⁹

3. Entre l'autosuficiència i el mercat

L'estudi del col·lectiu de guaridors que va habitar Manresa a la segona meitat del XIV pot resultar il·lustratiu d'aquesta obligada tria entre la vessant del mercat o la de l'autosuficiència. D'una banda, tant els inventaris de béns com els manifestos fiscals palesen que hi havia un interés posat clarament en l'obtenció de censos, bàsicament diner, i que no interessava res més que la percepció oportuna d'aquests en els terminis contractuals establerts. D'altra banda existia la necessitat de controlar la producció d'una terra que cobrira les necessitats alimentàries i assegurara la supervivència familiar. Al llibre de comptes de 1374, descrit en l'inventari dels béns del barber Ferrer de Comalba, no hi trobarem cap interés per l'estatut jurídic en el que es troben els camperols, segurament en la totalitat dels casos sotmesos a l'emfiteusi, ni trobarem tampoc una preocupació per definir les unitats de superfície —sempre esmentades com a trossos, feixes o peces— més enllà de la seua localització espacial, únicament trobarem especificades les rendes que aquest percebia i que estaven distribuïdes de la següent manera: d'un total de quaranta censos sobre terres recollia 84 s. 3 d., a banda de mig quarter d'oli, i del mas de Corrons recollia un quart de tots els esplets.⁵⁰ En canvi l'inventari dels seus béns donava detall únicament de dos trossos de terra els quals devia explotar amb els seus mitjans. Més endavant el seu fill homònim, presentava un quadre patrimonial distint en el manifest de 1408-1411.⁵¹ Continuava havent-hi la dicotomia entre les terres registrades i els censos recollits. Tanmateix, l'interés havia canviat; ara els censos (“censal menut”) eren estimats en 110 s. —entre diners, oli i verema— front als 185 s.

⁴⁹ Curiosament a l'interessant anàlisi efectuat sobre la comunitat semita de Trets per F. Menkes, la majoria de les relacions amb la terra documentades impliquem físics i cirurgians. Tant Mossé Cohen com Salomonet Cohen, ambdós cirurgians de la vila, apareixen amb freqüència efectuant vendes de vinyes, terres, horts i farraginals. El primer venia 10 parcel·les entre 1323 i 1332 i el segon altres 3 entre 1326-1327. El fet que els jueus gairebé no apareixen en enfrontaments parcel·laris i que la seua relació amb la terra sol ser la de posar-la a la venda, ha fet pensar, primerament que és versemblant que aquestes no foren les millors terres i que a més a més els creditors es desferen ràpidament d'aquests béns dels deutors insolvents. Això fou conjuntural, perquè els mateixos optarien des de finals de la tercera dècada del segle per començar a captar terres en emfiteusi o en règim de parceria. Aquest fou un fet que experimentà una acceleració des de la meitat del Tres-cents i que portà a una buscada estratègia de concentració de la terra i un augment de la superfície en explotació. Destaca especialment el cas del físic Bonfils de Courthézon, documentat a aquest lloc durant la segona meitat del segle i amb una explotació concedida en *facherie* realment important. Eren signes, tot plegat, de la prosperitat d'aquella aljama (F. MENKES, “Une communauté juive en Provence au XIVe siècle: étude d'un grup social”, *Le Moyen Âge*, 26, n. 2 i 3-4 (1971), pp. 277-304 i 417-450, especialment pp. 441-443).

⁵⁰ AHPM, “Llibre particular de la família Comalba”, 1373-1434, (Apèndix, § 29). Pel que fa a cases i patis d'un total de 21 guanyava 64 s. 1 d., a banda els 20 s. per una taula de carnisseria i 17 s. per cinc censos sense especificar.

⁵¹ AHPM, “*Liber Manifesti*”, 1408-1411, ff. 85v-86.

4 d. i els censos en espècie de trenta-quatre anys abans. Contràriament, les terres que ara eren enregistrades pujaven a deu unitats, entre elles una de les dues terres del pare. És a dir, s'havia intensificat la terra posseïda i explotada amb recursos propis. La tendència és també comprovable en el cas de l'apotecari Francesc de Torre; de les quatre vinyes i un hort que eren anotats en el seu inventari de béns realitzat el 1386, s'havia passat a adquirir tres trossos més al manifest d'inicis del XV, havent-se desfet el propietari d'una sola parcel·la. Cal considerar, doncs, que en lloc d'optar per la renda es va triar un control de la terra per al subministrament directe de la llar? Una visió general ens mostra que hi ha una estreta relació entre la possessió d'utilitat agrícola i la capacitat d'emmagatzemament dels habitatges, així com també amb la varietat dels productes dipositats, i que totes tres circumstàncies conflueixen en les cases més notables.⁵² Això indueix a pensar que quant més capacitat econòmica més es busca assegurar els mínims per al sosteniment de la família i quan hi apareguen els excedents el seu abocament al mercat.

A la casa del mateix Francesc de Torre, que és d'entre el nostre grup valorat amb el tercer lloc en el manifest de 1408-11, amb 678 ll., documentem cànecs, destrals i aixades, emprats en el treball de la vinya, fet que s'explica perquè la majoria de les seues parcel·les estaven plantades amb ceps. Respecte a les possibilitats d'acumulació cal parlar de recipients, distribuïts en dos cellers, amb capacitat per recollir 1.144'56 l. de verema i 851'2 l. de vi, com també alguns recipients per al vinagre.⁵³ A banda hi havia un poc de farina de forment, mig dotzè de fesols, un sac amb tres dotzens de faves, sacs de tenir farina i 6 braços d'all. Finalment la casa tenia una part especial destinada a criar aus de corral, "la casa de les gallines", on hi havia una gallina i dos pollastres. Únicament trobem a faltar la presència d'oli, tot i que el manifest el pren en valoració juntament amb el blat i el vi uns anys després.

A la resta dels inventaris, en canvi, no hi trobem eines, exceptuant el cas de Berenguer de Franquedina, on s'esmenta una falç i un jou. Igualment la varietat de productes alimentaris resulta inferior en llars com la del barber Ferrer de Comalba o Berenguer de Franquedina, on únicament es pot comptabilitzar una mica de forment i d'oli, a penes per alimentar una persona durant 50 dies i vi per al consum domèstic.⁵⁴ Únicament a casa de Bernat de Salesnoves, on no s'esmentava cap instrumental agrícola, hi havia una

---

⁵² Un estudi sobre els habitatges camperols a l'àmbit florentí, posa de manifest que a les cases del senyor es localitzen un gran nombre d'eines, considerades com una mena de reserva per donar eventualment al llaurador. El cost elevat feia que per al camperol fóra impossible assolir l'instrumental complet i de vegades als contractes de *mezzadria* eren cedits temporalment per l'amo de la terra (Maria S. MAZZI, "Arredi e masserizie della casa rurale nelle campagne fiorentine del XV secolo", *Archeologia Medievale*, VII (1980), pp. 137-152, especialment p. 149). D'altra banda ha estat posat de manifest per al cas italià la pràctica generalitzada, especialment entre la burgesia, de l'emmagatzemament de productes alimentaris de tota mena, especialment grans i vi, eixits en bona part de les seues explotacions (Charles de la RONCIÈRE, "La vida privada", pp. 201-203).

⁵³ AHPM, "*Inventariorum I*", 1384-87; 1386, juny 25): una tina de 12 somades i un follador de 4 (1.526 l.); una bota de 9 sisters, una altra de 5 i dues mes de 6 (790'4 l.).

⁵⁴ No puc precisar amb exactitud aquestes xifres perquè en ocasions no es donen dades concretes de la capacitat dels recipients, però normalment es tracta d'un total de 3 o 4 —bótes i tones— que voltaven pels 8 sisters, uns 243'2 l., quantitat que podia consumir una persona en uns 304 dies. Faig aquesta aproximació a partir dels càlculs de consum de vi dels mercaders que ha estudiat Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La jerarquía de la mesa*, p. 246.

varietat important de productes, ultra els esmentats, i en major quantitat, apareixen fruits secs, com les nous i les ametlles, cebes i alls. Tanmateix, una de les particularitats més interessants és que a totes les llars s'havia destinat un lloc per al celler, independentment que el propietari posseïra o no vinyes. Eren llocs on trobem tots els estris necessaris per a la recol·lecció del raïm, el procés de transformació del vi i els instruments per a la seua comercialització.⁵⁵ La qual cosa indica que la verema seria adquirida al mercat i la transformació s'efectuaria a les llars. Aquests cellers constaven d'una "vexella" que consistia en tots els elements necessaris per al transport del raïm ("portadores"), l'emmagatzematge de la verema (cups o tines), el xafat ("folladors") i per a guardar el vi (botes, "carratells"), a banda de petits recipients per a mesurar-lo i consumir-lo ("llibrell", "tramostador", "embut", "pimanteres", "barrals"). La importància d'aquests elements queda consignada en els manifestes on queda reservat un apartat per a la valoració de la "vexella e vi most".⁵⁶ A tenor de les dimensions d'aquests recipients sembla que el vi acumulat anava destinat segurament al consum domèstic.

Aquests cellers els trobem en les cases de sanadors d'arreu. Per exemple podem esmentar el cas de l'apotecari barceloní Francesc de Camp. En el seu celler trobem els recipients per a la verema anteriorment esmentats que venen a donar una capacitat bastant superior a les vistes anteriorment, uns 6.104'32 l. —tot i que allunyada de la dels ciutadans més rics— i que possiblement s'ha de posar en relació amb la possessió de diverses vinyes.⁵⁷ Tanmateix, no trobarem un sol element propi de les feines del camp, la qual cosa indueix a pensar que únicament s'interessava per aconseguir els fruits de la verema no sabem si amb particions de fruits o simplement amb la compra del raïm. A Vic fins i tot un barber com Guillem Ponç, amb un inventari caracteritzat per l'esquifidesa dels seus béns, hi queda reflexada la presència d'un celler amb dues tones, un barril, un cup i un follador.⁵⁸ En un altra dimensió l'inventari de l'apotecari de Cervera Francesc Sescases ens apropa a una realitat que en els nostres registres té menys reflex: cap terra en possessió, cap eina agrícola i un celler únicament amb capacitat per al vi i sense esment a les possibilitats de recollir verema i

⁵⁵ Carme BATLLE, "Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla", *L'Avenç*, 94 (1986), pp. 28-34, especialment la p. 33. A casa seva disposaven de bons cellers amb tots els atuellis necessaris per elaborar el vi, conservar-lo i també procedir a la seua comercialització.

⁵⁶ Les set estimes consultades contemplaven aquest paràmetre i valoraven una mitja de 620 s. en cada cas, amb una variació entre els 465 s. de Joan Satorre i els 1.180 s. de Bernat de Figuerola. En el cas de Cervera els manifestos remarquen igualment la possessió abundant de "vexells vinaders" on es guardava el vi, probablement d'elaboració pròpia. Cal tenir en compte que un elevat nombre de persones tenia vinya (Max TURULL, "Agricultura i ramaderia a Cervera als segles XIII i XIV", *Miscel·lània Cerverina*, 8 (1992), pp. 65-96 especialment, p. 75).

⁵⁷ Els recipients esmentats són: 2 cups de 60 i 25 somades —el primer s'indica que està buit—, 6 bótes de 20, 14, 12, 10, 8 i 6 somades —aquesta darrera s'indica que plena, és a dir que com a mínim tenia a casa en aquell moment 572'28 l.— i dos bótes de mena buides. A banda s'esmenten quatre llibrells de liurar vi, un embut petit, un embut gran de tremostar i un *liball* de lliurar vi. Respecte de les seues terres coneguem: un hort en la Vila Nova "en lo qual avie entró a XV somades de rabasses de cep" i dos trossos de vinya a Lligalbe, l'una tinguda per l'altar de Sant Cristòfol a cens de tres morabatins i sota la seua senyoria i alou, i un altra que tenia per Jaume Salzet a cens de dos morabatins alou de la pabòrdia de setembre de la canonja (Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes de un farmacéutico", pp. 60-61). A l'inventari del jurista Burget de Sarrà es contempla un emmagatzemament de 7.843 l. de vi, i així sembla habitual en el cas d'altres mercaders (Pere ORTÍ i GOST, "La casa i les possessions", p. 330).

⁵⁸ ACF, *Inventaris*, 1351-1379 (1351, feb. 25).

transformar-la.⁵⁹ El vi complia en la societat mediterrània de l'Edat Mitjana un paper socioeconòmic i cultural de primer ordre. Era una peça indispensable en la dieta de tots els grups socials i constituïa per a uns, els més desfavorits, una evasió de la vida atribolada i rigorosa i per als altres, els rics, un plaer i un signe d'ostentació.⁶⁰ El vi també fou un producte altament utilitzat en la medicina i recomanat per als malalts, però no sembla factible pensar que això justificara de cap manera la tinença de vinyes. Del contrari no s'explicaria que a Castelló de la Plana es permetara entrar vi en la vila durant el mes d'agost de l'any 1380, esgrimint l'argument que no hi quedava vi per atendre les persones malaltes. Molt possiblement almenys els metges i els apotecaris haurien fet una reserva pensant en els malalts.⁶¹ Finalment el vi era un producte que reunia unes bones condicions per ser comercialitzat als mercats i per a alguns individus enriquits degué ser una realitat que, tanmateix, no ha pervingut a la documentació.

Tots els inventaris, sense excepció, enregistren els instruments necessaris per a l'elaboració del pa. Això indica, doncs, que també a totes les llars es confeccionava quotidianament l'altre component bàsic de la dieta medieval. Normalment trobarem a la cuina o en dependències properes, la farina i el sedàs per garbellar-la, normalment confeccionat en seda. Tot seguit trobarem la pastera, de fusta o metall i situada sobre un trípode. Després, aquest pa pastat seria portat al forn per a coure'l en posts de fusta.⁶² Aquesta activitat pogué arribar a representar tanta rellevància que es concebia una estança per a aquest afer. Així a la casa de l'apotecari de Cervera Francesc Sescases, hi havia junt a la cuina una "*domo <...> vocata del pastar*". Efectivament, com indicava el seu nom, la destinació no era altra que la de la confecció del pa, tal i com palesen els objectes enregistrats (una pastera, un sac de farina i dos sedassos).⁶³

D'altra banda complides les necessitats pròpies era clar que podia considerar-se la postura d'orientar les explotacions cap a conreus de caire especulatiu. Així els metges, com els mercaders i els artesans, podrien haver orientat una bona part de la terra al conreu de plantes industrials i comercials, de caràcter purament especulatiu, com ara el vi i també el safrà. Amb aquest motiu haurien delineat uns contractes amb el camperolat obligant a dedicar una part de la terra a aquest tipus de plantacions, gràcies a

⁵⁹ E. MOLINÉ, "Inventari y encant", p. 199.

⁶⁰ Sobre la importància en general de la vinya veure Antonio Ivan PINI, *Vite e vine nel medioevo*, Bolònia, 1989, pp. 39-40. Els senyors europeus des del segle XIII intentaren mantenir un control estret sobre la producció vinícola i dirigien moltes vegades l'explotació de forma directa, ja que per a ells era un símbol de gran prestigi oferir en la seua taula el vi elaborat de les seues pròpies vinyes. Vegeu Georges DUBY, *Economia rural y vida campesina en el Occidente medieval*, Barcelona, 1973, pp. 189-190.

⁶¹ Document transcrit en A. SÁNCHEZ GOZÁLBO, "La sanidad en el Castellón trecentista (veterinarios, médicos y boticarios)", *BSCC*, XLVIII (1972), pp. 246-274, § XXIV. Semblantment havia ocorregut amb el blat el 25 de novembre del 1374 (§ VIII), "com en la botigua agués forment fort poch e aquell fos necessari als malalts de la dita vila". Dos dones serien les encarregades de vendre el gra als malalts que ho sol·licitaren.

⁶² Exemples clars els trobem a cases riques com la de Francesc Moliner ("Ítem, una pastera de pastar ab sos peus. Ítem, quatre posts de portar pa. Ítem, un paner gran de verga. Ítem, un librel de pastar trencat". ARV, *Protocols*, n. 2643), i també a d'altres humils com la de Berenguer de Franquedina ("una pastera" i "dos paners". AHPM, "*Inventariorum III*", 1394-1397; 1396, ag. 25) o Ferrer de Comalba ("una pastera ab sos peus". AHPM, "Llibre particular de la família Comalba", 1373-1434; 1389, feb. 1).

⁶³ E. MOLINÉ i BRASÉS, "Inventari y encant", pp. 199-200.

fórmules contractuals com la parceria. Tanmateix, en el cas dels metges no hem pogut localitzar aquesta circumstància. Un estudi de les vendes de producció agrària que he pogut trobar no deixa gens clara aquesta situació. No hi ha un nombre de compra-vendes que pugui induir-nos a pensar que efectivament el seu interès es trobava en la comercialització. Tot sembla indicar que tret d'excepcions, que analitzaré tot seguit, en la majoria dels casos els nostres personatges únicament perseguiren, amb el control de propietats i rendes, la pròpia autosuficiència.

El conreu d'alguns productes, d'altra banda, com ara el safrà, i amb menor mesura alguns altres, es van constituir al llarg del XIV com un element fonamental en les exportacions del principat que a la vegada va permetre una injecció de capital per introduir les matèries primes, així com cereals i queviures necessaris.⁶⁴ El safrà era un condiment molt apreciat a les bones taules, però també tenia usos medicinals, s'usava com a colorant en les pintures i tenia aplicacions en la perfumeria. En definitiva era un producte que no faltava en les apotecaries i en bona lògica participar de la seua producció i intercanvi podria ser d'interès per als membres d'aquest ofici.⁶⁵ A Santa Coloma de Queralt, un dels grans mercats del safrà, localitzem l'apotecari Guerau Basqueran i el cirurgià Joan Llor obtenint substanciosos beneficis de la comercialització d'aquest, ara bé, resulta impossible saber si l'espècia procedia de les seues explotacions agràries.⁶⁶ Amb més seguretat podem aventurar que el safrà que venia el barber tarragoní Martí d'Aquí al mercader de Barcelona Ramon Montserrat procedia del seu camp.⁶⁷ En altres casos es preferia el conreu de grans que després podien ser venuts fàcilment als camperols necessitats o bé dur-los a les ciutats. Però de vegades l'acumulació de cereal era producte d'una estratègia d'adquisicions directes, a través de la compra massiva i controlant imposicions, amb l'objectiu de l'especulació. En aquest cas el vist-i-plau del monarca era fonamental per poder moure amb llibertat aquest cereal cap a les zones demandants. El barber reial Esteve Salvador va rebre permís de traure 60 cafissos de blat, o per cada cafís de blat dos d'ordi, a mesura de Saragossa, per vendre'ls a Navarra, afectada notablement per les crisis frumentàries.⁶⁸ Igualment l'especier reial Antoni Mallola rebé

⁶⁴ Josep M^e. SALRACH, *Història dels Països Catalans*, pp. 616-617. Sobre el conreu i difusió a Catalunya i casos concrets: Max TURULL, "Agricultura i ramaderia a Cervera", pp. 81-86; J. SEGURA i VALLS, *Història de la vila de Santa Coloma de Queralt*, pp. 124-127; Albert BENET i CLARÀ, "Manresa en l'exportació del safrà", pp. 9-19.

⁶⁵ Raffaele CIASCA posà de manifest totes aquestes utilitats i a més esmenta que el safrà català era el més preat després del produït a Itàlia (*L'arte dei medici*, 1977), p. 394). En el plànol alimentari cal dir que les cases nobiliàries valencianes es proveïen d'ell cada dia, juntament amb altres espècies, i que el safrà era de totes elles la més cara. Moltes salses —que no eren sinó una barreja intensa d'espècies— la tenien com un condiment, això sí, menor, atenent al preu esmentat. Segons Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, de qui he recollit aquestes idees, l'ús massiu d'espècies i contrastos de sabors estaria en relació amb una atracció per l'exòtic, per la recerca de gusts nous i cars, que devien caracteritzar els poderosos (*La jerarquia de la mesa*, pp. 116-169 i 206).

⁶⁶ Trobem tres vendes de safrà efectuades per Guerau Basqueran, per valor de 17.246 s. 8 d., a mercaders de Barcelona i Perpinyà (AHPT, *Protocolos* [Santa Coloma de Queralt], n. 8646, 1377, ff. 11v-12; 1377, maig 8; n. 3843, 1379-1389, f. 99; 1379, oct. 20; i n. 3908, 1380-1381, ff. 146r-v; 1380, oct. 5). Joan Llor, va invertir 28 ll. en 22 ll. i 4 un. de safrà que va posar en comanda d'un mercader de Santa Coloma que viatjava a Xipre i Alexandria (*Ibid.*, n. 4015, 1389-1390, ff. 142r-v; 1390, nov. 15)

⁶⁷ AHPB, Joan Eiximenis, "Llibre comú", 16-V-1373/9-VI-1374, f. 30v (1373, ag. 18).

⁶⁸ ACA, C, reg. 1678, ff. 186v-187 (1370, març 19). Sobre Navarra Maurice BERTHE, *Fams i epidèmies al camp navarrès als segles XIV i XV*, Barcelona, 1991, pp. 50-51. Altres casos semblants són els dels apotecaris Pere i Bartomeu Ripoll, de Cervera,

privilegi per abastir el rei i les seues companyies, que en aquell moment es trobaven sufocant la rebel·lió del comte Joan d'Empúries, el darrer episodi bèl·lic del regnat del Cerimoniós, traguent forment o altres grans del Camp de Tarragona amb vaixells per transportar-lo a Sant Feliu de Guíxols, amb pena de 500 mor. per qui s'oposara.⁶⁹

4. Els privilegiats i les seues explotacions: masos, torres i alqueries

A aquestes petites adquisicions, vendes, permutes i lloguers, va acompanyar l'adquisició de masos, alqueries i torres, explotacions integrades que podien estar habitades per una o diverses famílies i sota les quals es podia tenir o no jurisdicció. A Catalunya i a València fou bastant usual que els implicats en la pràctica mèdica que habitaven les grans ciutats adquiriren aquest tipus d'heretats, ja fóra per compra o per donació. Es tractava d'una unitat d'explotació agrària completa, amb vocació autàrquica, de la qual els senyors obtenien una font abundosa en rendes o tot el necessari per a la seua subsistència. Els posseïdors no eren ja qualsevol membre del grup sinó aquells que es trobaven al cim: personal adscrit a la casa reial, o amb vinculació directa, metges de renom i de reputació contrastada. El que sembla bastant clar és que hi hagué un interès manifest envers aquestes adquisicions. D'una banda hi havia qui no dubtava en aliar-se amb un altre i, fins i tot endeutar-se, per adquirir els drets d'una d'aquestes heretats, d'altra banda alguns sanadors, o bé els seus parents, mantindrien llargs litigis per aconseguir-ne els drets.⁷⁰ Això fou especialment significatiu entre els físics de València, barallats amb altres personatges notables de la ciutat per la titularitat d'alguna alqueria. Com ara Francesc de Calçaroja, fill del mestre Martí de Calçaroja, sostenia un plet amb el jurista de València Joan Sala amb motiu dels drets sobre l'alqueria i algunes possessions que Sala tenia *minus justo titulo*, ja que aquest darrer havia estat expropiat dels béns i drets que tenia sobre l'alqueria com a càstig per la seua adhesió a la Unió. Fou aleshores que el rei va decidir donar a Francesc 4.000 s. dels béns de Sala. Malauradament per a Francesc, vint anys després d'aquesta sentència encara estava esperant els seus diners i no sembla que poguera fer efectiu els drets que exigia sobre aquesta alqueria.⁷¹ Un altre plet era el sostingut per Vicent Serra, físic de València, procurador de Caterina, la seua esposa, filla i hereva de Francesc

---

autoritzats per traure 200 somades de blat per mar (ACA, C, reg. 1253, f. 126; 1376, ab. 28). També Pere Solà, apotecari de Saragossa, era autoritzat a traure deu càrregues d'arròs de València o Castelló (*Ibid.*, reg. 1679, ff. 6v-7; 1370, març 9).

⁶⁹ *Ibid.*, reg. 1288, f. 75 (1385, feb. 16). El privilegi a individus dedicats a la medicina per abastir els exèrcits d'aliments, i molts altres productes, havia estat freqüent durant el segle. Vegeu Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, pp. 289-299 i 386-390.

⁷⁰ L'apotecari Joan Ivanyes, àlies Gosalbo, i la seua esposa Dolça, compraren per 3.700 s. *quandam alquaream cum orto et terris eidem contiguís sitam in termino Campanar*, juntament amb el calderer Jaume Peralada i la seua esposa Francesca. L'alqueria feia un cens anual de 150 s. a la seu de València i per poder fer front a la despesa veneren al donzell, Gonsal de Roda, 66 s. 8 d. censals (ARV, *Protocols*, n. 2605; 1404, ab. 8).

⁷¹ ACA, C, reg. 1336, f. 185v (1362, ab. 5); i reg. 1367, ff. 180r-v (1382, juny 9).

Solanes, canvista de València, amb Francesc Munyós, cavaller de Morvedre, per raó d'una alqueria en la vall de Segó, terme de Morvedre, la qual sembla que el cavaller tenia en títol de propietat.⁷²

A Catalunya tenim documentades nombroses referències de personatges dedicats a la medicina propietaris alodials o emfiteutes d'aquestes heretats.⁷³ Però, ben poques coses es poden dir sobre les característiques concretes d'aquests masos i les seues explotacions annexes, com de la naturalesa jurídica de les relacions amb els camperols que els habitaven. El mas Oller de l'apotecari vigatà Guillem de Bertrallans constava de cases i possessions no especificades, però també un palomar, un bancal de terra anomenat Gat-i-lloba (*Gatilopa*) i un camp anomenat Llepassa (*Lapaçar*) que en depenien. Aquest darrer camp feia un cens de 4 s. als hereus de Pere de Codinacs que havia estat el primer propietari de la terra, segurament després adquirida per al conjunt de les explotacions del mas. Els homes i dones que habitaven aquell mas eren pagesos de remensa, adscrits a la terra, i entre els drets adquirits per l'apotecari estaven els de la seua redempció, a banda del lluïsmo, la firma i la fadiga.⁷⁴ En tot cas aquestes possessions no era obstacle perquè pogueren establir el seu domini més enllà de les grans honors o heretats.

També trobarem els barbers com emfiteutes o compradors d'aquests masos, tot i que l'esquifidesa de les dades no ens permet aprofundir en els detalls d'aquests i la seua explotació. Pere de Colomer, barber de Barcelona, retornava el 1370 a Blanca, l'esposa del donzell Ramon de Blanes, ja difunt, el mas de Colomer, *cum domibus, honoribus, terris et possessionibus, juribus et pertinentiis* en la parròquia de Sant Joan dels Camps.⁷⁵ Nicolau de Castelló va comprar a Bernat de Congostell, mercader de Barcelona, el mas de Congostell per un preu que desconeixem.⁷⁶ En qualsevol cas, aquestes iniciatives per banda dels membres

⁷² *Ibid.*, reg. 161, ff. 8r-v (1367, des. 3).

⁷³ Al territori de Barcelona l'apotecari Ramon de Camp tenia el mas dels Heremites a la parròquia de Santa Maria de Sants, propietat de Santes Creus (AHPB, Joan Eiximenis, "*Liber primum*", 22-I-1362/9-IV-1367, f. 165; 1366, gen. 27) i el físic Arnau Germà va comprar el mas de n'Albanella al pla de Barcelona, *apud locum dictum Lacuna*, a Francesc Carreres (ACB, Jaume Ferrer, 27-VI-1354/3-VII-1355, f. 47v (1354, oct. 28; signatura antiga); en terres gironines, concretament a la parròquia d'Esponellà, Guillem Coltellera era propietari alodial del mas de Puig de Vallòria (ACA, C, reg. 1452, ff. 50v-52; 1378, des. 7; i reg. 804, ff. 35r-v; 1379, gen. 21). Posteriorment em detindrà a analitzar amb més detall aquest cas. A Girona són coneguts els casos de diverses famílies d'apotecaris i metges propietaris de masos servils segons Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XV*, Girona, 1994, vol. II, p. 372. A la parròquia de Seguer el menescal de Besalú Pere de Roure era propietari del mas Ca n'Ot, que va vendre per 9.000 s. a Pere Guillem de Renart (Manuel GRAU MONSERRAT, "Medicina a Besalú (s. XIV) (Metges, apotecaris i manescals)", *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1982-83* (1984), pp. 101-133, especialment la p. 120). L'apotecari de Vic Pere de Bertrallans passà a ser propietari alodial del mas Oller, al qual satisfieien 39 sb. Simó i Guillem Espasser, quan li va estar venut pel monarca el 12 de març del 1343 per 2.500 sb. (ACA, C, reg. 990, f. 40v-41v; 1342, març 12). Traduït del llatí al castellà i amb facsímil en Ramon JORDI GONZÁLEZ, "Viejos papeles del siglo XIV", *BICF*, 81 (1976), pp. 34-41, on consta la data errònia del 1342). També era propietari d'un altre mas anomenat d'Espolner, també en terme de Vic, pel qual cobrava uns censos que el seu fill, ciutadà de Barcelona, sol·licitava al procurador que els havia rebut de Bartomeu Barrat, el pagès del mas, durant la seua minoria d'edat, concretament per onze anys (AHPB, Felip Gombau, "Llibre comú", 20-9-1370/4-III-1371, ff. 27r-v; 1370, oct. 29).

⁷⁴ Vegeu la nota anterior. Més informació sobre els masos, en concret els de Bernat de Figuerola, poden trobar-se al següent apartat.

⁷⁵ AHPB, Francesc de Montalt, "*Capibrevium*", 17-XII-1369/31-V-1370, f. 65v-66 (1370, feb. 28).

⁷⁶ Sabem que el propietari protestava perquè el barber, emparant-se en un allongament, no li havia satisfet el pagament. El rei ordenà al veguer que obligara al nou posseïdor a fer-se'n càrrec malgrat el privilegi (ACA, C, reg. 792, f. 79; 1377, ab. 20).

més humils de la professió palesa la seua progressió social i les seues disponibilitats i predisposició a accedir a importants explotacions més enllà de la simple parcel·la.

Pel que fa a la possessió de torres, trobem el cas del cirurgià reial Guillem Sagarriga. Aquest va rebre per concessió i establiment perpetu del rei un heretament amb terres, cultes i ermes, en la parròquia de Sant Esteve de Ripollet, a la vegueria de Barcelona, *de pertinentiis turre vestra vocate domus de Belver, sistentis in parrochie Santi Aciscli de les Fexes, sive etiam maniorum, mergues et cerarols parrochie predicte de Ripollete, sive defesa ac bovalare vestri...* el document continua fent esment a tots els drets i censos de la seua explotació (ramats, molins, etc.).⁷⁷ Tot plegat dona mostra de quines eren les possibilitats econòmiques de les torres, entorn a les quals s'articulaven molt sovint les grans heretats. A banda de la casa i altres construccions hi havia les terres de labor i també una part de bosc i terres de pastura destinades al ramat.

Els qui practicaven la medicina a la ciutat de València també mostraren gran interès per explotacions integrades equivalents al mas: les alqueries. Aquestes unitats, herència del passat islàmic del regne de València, es convertiren en la unitat socio-geogràfica més petita del paisatge humà valencià. Progressivament reduïdes en nombre, en favor dels nuclis més grans en els quals s'assentaven preferentment els colons cristians, es transformà molt sovint, ja a la fi del segle XIII en una heretat, una casa aïllada amb tinences annexes.⁷⁸ De vegades es parlà directament d'heretat, partides senceres o fragments pertanyents a un únic propietari, en el que poden establir-se una o més famílies camperoles. La proximitat a la casa reial ajudà a molts personatges, i entre ells els metges, a assolir la propietat d'aquestes heretats o alqueries senceres, i amb elles, de vegades, la jurisdicció.⁷⁹ Els problemes amb els habitants d'aquells indrets ens pot fer pensar en la possibilitat que sobre aquests s'imposaren nous gravàmens i drets, possiblement de caràcter jurisdiccional, que provocaren la resposta irada del camperolat front a les noves condicions. Quan Pere Ros d'Ursins, físic reial, va rebre per donació terres a Vilafranca, una de les aldees de Morella, algunes gents del lloc es negaren a que en prenguera possessió, ja fóra personalment o mitjançant procurador.⁸⁰ Però l'ambició del metge no s'aturaria amb aquests imprevistos i va comprar anys després per 10.000 s. al protonotari reial Mateu Adrià i la seua esposa Antígona l'alqueria de les Canes, en el lloc anomenat Rambla del Riu.⁸¹ Un problema semblant a l'anterior va afectar el menescal del rei Ramon de Capcir quan va estar "heretat" amb algunes possessions a Morvedre (Sagunt) i el seu terme. No coneixem la naturalesa i condicions d'aquesta

---

⁷⁷ En realitat el document reial tracta de protegir les seues propietats de la invasió de ramats veïnals i de que s'exploten furtivament els seus emprisos imposant-hi multes (*Ibid.*, reg. 948, f. 34v; 1386, ag. 31), Apèndix, § 28. Sobre les característiques pròpies de la torre dels Bell-lloc, a Sant Andreu del Palomar, en bona mesura homologable al nostre cas vegeu Joan J. BUSQUETA, *Una vila del territori de Barcelona*, pp. 201-205.

⁷⁸ El procés ha estat explicat en Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals*, p. 45.

⁷⁹ Ferran Garcia-Oliver posa de manifest nombrosos casos d'homes vinculats a la cort. *Ibid.*, p. 71.

⁸⁰ ACA, C, reg. 701, f. 81 (1360, oct. 23).

⁸¹ ACB, *Protocols*, n. 102 (1355, març 29).

donació però s'esmentava la conveniència per al menescal de residir a la vila, i com això havia provocat el disgust del veïnat envers Capcir.⁸² Dos anys després de la notícia dels problemes d'aquest, el rei li concedia la facultat d'alienar l'heretat. No serien pocs aquells ciutadans que en la seua cursa pel poder compraren o bé foren agraciats amb petites senyories, els habitants de les quals posteriorment es rebel·laven contra aquestes noves jurisdiccions.

Alguns casos concrets ens permeten identificar de forma acurada quina era la naturalesa d'aquestes explotacions i quin profit en treien aquests personatges. Entre els propietaris d'alqueries podem destacar Miró de Corçà, metge del bisbe de València l'any 1341 i de la reina Elionor de Portugal i el rei Pere, el 1349, i veí de València.⁸³ El seu patrimoni fundiari consistia en deu "masmodines", uns 70 s. aproximadament, que li feien els emfiteutes establerts en terres del terme de Torrent. Però, a banda tenia altres possessions de les quals desconexim en quin sistema de conducció s'explotaven. Consistien en una alqueria, ubicada en el terme de Torrent, que era alou de l'orde de l'Hospital; una vinya "francha et quítia", a la vora d'aquesta alqueria; quatre vinyes pertanyents a l'Hospital i nou fanecades de terra al terme de Soterna pertanyents a les monges de Santa Maria Magdalena de València, "a cert cens, loysme e fadiga". Aparentment, l'interés estava centrat d'una banda en la percepció d'unes rendes en metàl·lic que li proporcionaven els seus emfiteutes. Tanmateix, la quantitat d'estris, eines i animals dedicats a treballar les terres, ens fan pensar que, d'alguna manera, aquests elements de la seua propietat eren utilitzats per camperols que treballaven directament sota les seues ordres i amb unes condicions que desconexim.⁸⁴ Respecte a la capacitat d'emmagatzemament d'esplets només sabem de cinc gerres grans, quatre de petites i dos sense especificar, totes elles buides. El que sí tenia era una pastera, la qual cosa indica que s'hi feia pa per a consum domèstic. Per tant crec que ens trobem davant una doble estratègia; d'una banda l'interés lucratiu, amb la compra de rendes, i de l'altra l'interés per l'autoabastiment, a través del control de la producció.

El segon cas a destacar és el del metge Miquel Climent, que arrendà el 1414 una alqueria d'Alfàfar a Bernat Esteve, llaurador de Benetusser. José María Cruselles ha estudiat els pormenors d'aquest contracte "a mitges", amb clàusules ben significatives. D'una banda el camperol utilitzaria els seus animals i per alimentar-los podria plantar "erba", sense poder vendre a ningú res d'aquesta o en tot cas satisfent la meitat dels guanys al metge. Cal destacar les condicions imposades per Climent als seus colons excloent-hi del seu

⁸² El rei Pere escrivia així al batle de Morvedre: "Entés havem que alguns habitants o vehins de la vila de Murvedre han enoy o esgrà mestre Ramon de Capcir, menescal, lo qual nós... havem heretat de certes possessions en la dita vila e terme de aquella, per los quals li cové de fer residència personal en la dita vila. E nós, volent provehir al dapnatge que al dit mestre se poria seguir per lo dit oy o rancor que ha ab los desús dits, vullam haver de vós certificació plena" (ACA, C, reg. 730, f. 109v; 1367, gen. 10).

⁸³ ARV, *Protocols*, n. 2923 (1341, oct. 2) i n. 2709 (1349, set. 24).

⁸⁴ ARV, *Justícia Civil* (Executòries), n. 300 (1366, feb. 19): "Ítem, dos ganxos de ferre. Ítem, un legonet poch... Ítem, dos àsens blancs ab ses albardes velles... Ítem, tres exades amples. Ítem, tres exades grans. Ítem, uns ganxos de girar fem. Ítem, un legonet poch. Ítem, un dall. Ítem, una destral. Ítem, dues selles. Ítem, un aradre. Ítem, un jou... Ítem, un aradre d'asse vell menys de rella... Ítem, un mul e una mulla [d]e pèl negre ab selles e frens". És probable que aquestes eines formaren part del mobiliari no de la seua casa sinó de la seua alqueria, però el notari no ens va donar detalls que ho aclaresquen.

ús les moreres i rosers, tot i que el contracte obligava al conreu d'aquests darrers, els beneficis dels quals revertirien únicament en profit de l'amo. Però, a més més, tampoc podrien utilitzar l'almàssera i la bassa, haguent de pagar per usar-les. Amb això queda palés l'actitud d'imitació del sector burgés envers la noblesa tot utilitzant imposicions, exigències, drets i monopolis propis d'aquella.⁸⁵

El cas més clar i significatiu del que hem estat veient fins ara és el del cirurgià Francesc Moliner, propietari d'una alqueria anomenada "Coscollana", amb les seues terres i vinyes, que estava entre els camins de Rocafort i Godella i dos camins públics més, on estava establert el llaurador Miquel Martí.⁸⁶ Afortunadament en l'inventariació dels seus béns es va tenir en compte el detallar tot el que es conservava a la seua alqueria. Ací hi trobem tot l'instrumental necessari per al conreu de la terra i especialment per a efectuar els treballs propis de les vinyes (cavar, empeltar i podar).⁸⁷ Continuem endinsant-nos en l'edificació i trobarem totes les andròmines pròpies del cycle productiu del vi. Primer els cups on s'havia de traslladar el raïm per a després ser trepitjat en el follador. Per això hi havia "en lo pati de la entrada de l'alqueria un cub de roure de deu gerres, o poch més o menys, ab huyt cèrquols e follador e talles del dit cup. Un cubellet de castanyer de una gerra". Per preservar tots els productes transformats, especialment el vi i l'oli, hi havia dissenyats cinc espais. En primer lloc "lo celler de la entrada", on hi havia set recipients —un cànter, un porró i una gerreta— que podien contenir 75'39 l. de vi, malgrat que tot estava buit; en segon lloc "en lo celler prop la entrada", set gerres grans plenes de monestrell i tres gerres grans buides (considerant que gerra gran és igual a gerra grossa, podien contenir un total de 4.308 l.); en tercer "la botiga après lo prop dit celler", amb un contingut més heterogeni, tot barrejant-se els grans (arròs i forment) amb un total d'onze recipients —gerres i cànters— que podien emmagatzemar 256'496 l. d'oli, tot i trobar-se plenes solament en part.⁸⁸ Però l'espai de l'habitatge amb major capacitat era "lo celler major". Enfront mateix d'aquest gran celler es practicava també el trepitjat del raïm que després passaria a ocupar una gran quantitat de recipients:

⁸⁵ El cas és estudiat en José M^o CRUSELLES, "Producción y autoconsumo", pp. 61-77.

⁸⁶ Tot i les poques dades que ens han pervingut d'aquest personatge hem de remarcar el seu vincle amb la notable nissaga dels Marrades i el fet que Francesc Eximenis intervinguera com a marmessor en el seu primer testament. L'inventari, d'altra banda, palesa un elevat grau de riquesa i a ell em remetré per a l'estudi de la seua alqueria (ARV, *Protocols*, n. 2643; 1399, març 24). Les terres de Francesc Moliner, però, no acabaven amb l'explotació annexa a l'alqueria. L'inventari ens parla de 18 fanecades de terra campa en terme d'Alfagar, que feien 21 s. de censal mort perpetua a l'església d'aquest lloc per a dos aniversaris perpetus; també tenia establides en emfiteusi 4 cafissades de terra campa en Borbotor que feien un cens de 7 s. per cafissada al mestre de Montesa.

⁸⁷ Els elements que ací esmente es trobaven dispersos per les diferents estances de l'edifici: "un dayll per a esbardiçar, un pich per a trencar roble, una pala de fust, una corbella dayll, un jou ab ab sa traygua e exenguers e collars, dos coltells hu ab mànech de podadora, una rella sotil, dues xades estretes, tres lagonos de cavar, una destral ab son mànech, un legonet d'entrecavar arroç, una serreta d'empeltar, una corbella d'esbardiçar ab son mànech, una scala de nou graons o escalops per collir fruyta. A més en l'estable fou atrobat un mull de pèl vermell. Ítem, una mula roia de laurar ab lurs albardes... una somera de pèl bru".

⁸⁸ "Ítem, un oró d'espars ab cinch cafis d'arroç vermell poch més o menys... Ítem, quatre gerres formenteres... Ítem, una gerreta on ha tres roves e poch més o menys d'oli, buyda" (35'79 l.). "Ítem altra gerreta ab qualque arrova e mija d'oli (17.895 l.). Ítem, altra gerreta plena d'oli de tres roves, poch més o menys" (35'79 l.). "Ítem, quatre gerres xiques olieres buydes de terna rova (143'16 l.). Ítem, tres cànters oliers buyts. Ítem, un cànter vert ab dues anses de dues roves" (23'86 l.).

concretament 24 gerres de vi que podien contenir 9.477'61 l.⁸⁹ Finalment “la era denant l'alqueria contenia vint gerres grans vinaderes sanceres” (8.616 l.), a banda d'una gerra trencada vinadera i dues gerres grans bladeres”. Per últim es parlava de l'almàssera de l'oli, dada que palesa per tant que també l'oliva era transformada allà mateix en oli. Les dades són clares: l'alqueria es constitueix com l'autèntic centre productor, de transformació i d'emmagatzemament dels esplets. Ací es podia acumular una gran quantitat de vi —més de vint mil litres— que, sens dubte, anaven destinats en una bona proporció a la comercialització. Amb tot resulta difícil esbrinar-ho sense saber quant devia destinar-se el consum que en feia habitualment la família. Es tractava d'una família nuclear integrada pel matrimoni i cinc fills, producte dels dos casaments, amb Bernardona i Úrsula. Però també hi ha indicis que amb ells vivia més gent —es parla de la cambra dels joves de casa— i segurament devia haver-hi algun mosso o esclau, com era freqüent en el cas dels metges. En definitiva cal pensar que com a mínim la família necessitava 2.080 l. anuals, per a consum propi.⁹⁰ Tampoc sabem el que un metge podia necessitar per al seu ofici, o en circumstàncies especials, com els banquets. Amb tot, no hi ha dubte que la quantitat de litres comercialitzables devia ser molt considerable. Moliner podia acumular també oli i grans, que per la dosi recollida devien anar més exclusivament destinats al consum, sobretot el segon, completant-se així les necessitats bàsiques alimentàries de l'època. En tot cas, crida l'atenció l'absència de cap tipus d'aviram, ben típic en aquella època i en aquestes alqueries. Tanmateix, sabem que en aquest cas Moliner el va preferir tenir a prop, a la seua mateixa casa, així en qualsevol moment podia disposar-hi.⁹¹ I és que a la casa de la ciutat tan sols s'acumulava el suficient com per anar abastint-se durant una temporada.⁹² En aquest habitatge trobem a més, algunes de les eines de treball per al camp, com ara uns ganxos de ferro de girar el fem, però sobretot algunes eines necessàries en les vinyes: una cistella de canyes de veremar i una serreta d'empeltar.

Per últim parlaré d'un cas que mostra com aquests dominis no s'aturaren en les immediacions de la ciutat sinó que s'arribà a adquirir drets sobre alqueries allunyades dels termes de la ciutat. El prestigiós cirurgià de València Jaume d'Avinyó va posseir almenys des de 1368 l'alqueria de Vilella, ubicada en el

---

⁸⁹ “Un cup de roure de quinze gerres ab sos deu cèrcols e ab ses talles. Ítem, altre cup de sis gerres de roure ab sos huyt cèrcols e ab follador. Ítem, una trescholadora. Ítem un banch dels cups. Ítem, una gerra de trenta càneters dolents que tenia vinagre”. Respecte dels recipients: “deenou gerres de vi plenes grans” (8.185'2 l.). “Ítem dues gerres grans buydes” (861'6 l.). “Ítem, una gerra de vint càneters” (215'4 l.). “Ítem, altra de deu càneters” (107'7 l.). “Ítem, una altra de sis càneters e quatre de tern càneter vinader” (64'62 i 43'08 l.). “Ítem, un barril de fust. Ítem, dos ambuts. Ítem, un vermecat gran. Ítem un càneter vinader. Ítem un porró gran e altre porró xich. Ítem, tres exetes de cups e quatre cups de fust”.

⁹⁰ Els estudis sobre el tema indiquen que el consum diari de vi aproximat d'una persona ascendia a $\frac{3}{4}$ de litre. Vegeu Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La jerarquia de la mesa*, p. 246.

⁹¹ Així en el terrat de la seua casa criaven dues gallines d'índia, quatre capons, un gall i dues gallines.

⁹² “Una gerra vinadera de .X. càneters buyda” (107'7 litres). “Ítem, cinch gerretes xiques de tres en quatre quànters cascuna” (215'4 litres). “Ítem, sis gerretes farineres o bladeres buydes de huyt e nou barcelles cascuna” (134 i 150'75 l.). Maria Serena MAZZI ha remarcat per al cas florentí l'interés dels senyors a allunyar de l'esguard indiscret les reserves alimentàries destinades al consum o a la venda per tal de no incitar a l'enveja del veí o la còlera del poble menut afamat i no procurar-se agravis en les talles fent ostentació de l'abundància. En “Arredi e masserizie”, p. 141.

terme de Sueca (la Ribera Baixa), i pertanyent al senyoriu de Montesa.⁹³ És precisament, gràcies a un plet mantingut entre el municipi de Sueca i Jaume d'Avinyó, pel pagament de la peita, imposició que es negava a abonar el cirurgià pel caràcter franc de la seua possessió —únicament havia de satisfer una part dels esplets—, que en sabem alguna cosa d'aquest domini.⁹⁴ Es tractava d'un petit llogaret on vivien unes poques famílies de camperols arrendataris i emfiteutes que devien lliurar unes rendes al seu senyor, tot i que la naturalesa d'aquestes ens són totalment desconegudes, com també si aquest hi podia tenir algun vincle jurídic. L'enfrontament va començar el 1368 després que les autoritats municipals varen exigir al cirurgià la contribució en la peita, com corresponia per ser propietari de béns dins el terme, i apel·lant al fet que havia estat habitual des de molt temps enrere en els que antigament havien estat senyors del lloc la seua satisfacció. Una primera sentència del lloctinent del governador del regne de València va obligar l'abril de 1370 a retornar a Avinyó tot el que li havien pres. Tanmateix, obviant la sentència, els peiters el van taxar en el següent registre impositiu, el que va provocar altra vegada les protestes del metge. Amb la finalitat de solucionar el litigi definitivament va intervenir el jurista Ramon Nebot, per tal que s'arribara a una entesa cordial entre les parts. Aquesta va arribar el 17 de setembre de 1370 quan s'acordà primerament una indemnització de 400 s. favorable al metge per tot allò que li havien pres en les imposicions. En segon lloc Avinyó es comprometia a lliurar anualment 14 s. 8 d., a través dels habitants que estigueren en l'alqueria, en la festa de Sant Joan, per tal d'eludir les càrregues fiscals. Encara no havien passat quatre anys de l'acord, que el consell municipal tornava a exigir al cirurgià la imposició.⁹⁵ El problema continuava sense resoldre's l'any 1382, però el rei sentencià al seu favor imposant una pena dissuasòria si no es respectava l'acord de 1370.⁹⁶

Cal concloure que, si bé esporàdicament es pogueren efectuar vendes en el mercat dels excedents produïts, les tinences que hem anat analitzant en aquest apartat (masos, torres i alqueries) obeeixen més a la necessitat de satisfer les necessitats alimentàries bàsiques, i aquelles que no sent vitals, responien a la demanda de l'estatus en què es trobaven aquests individus. L'obligació de veure satisfetes totes aquestes

---

⁹³ Jaume d'Avinyó era un professional d'elevada reputació dins la ciutat, com ho demostra el fet que va exercir repetidament com a examinador de metges i cirurgians en la ciutat de València al llarg del segle. Luis GARCÍA BALLESTER, Michael McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, pp. 56-58. També el 1378 va rebre de mans de l'infant Joan el privilegi d'exercir de desospitador de tots els casos que foren presentats davant el Justícia Criminal de València (ACA, C, reg. 1631, f. 49v; 1378, feb. 6). Cal dir, que a més de l'alqueria he documentat les següents terres d'aquest cirurgià ubicades en l'horta valenciana: una terra plantada de préssecs en la partida d'Algirós (ARV, *Protocols*, n. 2759; 1372, ag. 18); una vinya en Andarella (*Ibid.*, n. 1008; 1383, gen. 9); dos trossos de terra venuts a un llaurador de Burjassot (*Ibid.*, n. 1009; 1389, des. 9); una vinya en terme de Coscollana (*Ibid.*, n. 2664, 1399, març 13).

⁹⁴ AMS, *Pergamins*, n. XXII (doc. n. 48 del catàleg); 1370, des. 17 (Agraesc a Antoni Furió haver-me indicat l'existència d'aquest pergami). Vilella, com la resta de les alqueries del terme suecà, desapareixerien com a nuclis poblats, esdevenint únicament el topònim d'una partida rural ja a mitjans del segle XV. Bona culpa s'ha d'atribuir als esdeveniments crítics del segle XIV. Sobre Vilella i la seua evolució dins el terme suecà vegeu Antoni FURIÓ, *Camperols del País Valencià. Sueca una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, 1982, pp. 43-52.

⁹⁵ ACA, C, reg. 1782, ff. 107v-108 (1374, jul 24) i ff. 110-111 (1374, ag. 4).

⁹⁶ *Ibid.*, reg. 1369, ff. 102-103 (1382, maig 14).

coses empentava a un control directe de la producció (a les terres de les alqueries) i al sotmetiment del camperolat i l'adscripció a la terra (en els masos) als quals cobrar periòdicament les rendes consignades en espècie i moneda.

5. La construcció d'un patrimoni immoble urbà i rural: els Figuerola de Manresa

Fins ara he mostrat la gran complexitat i variabilitat d'estratègies entorn de la propietat immoble i concretament l'ús fet tant a la ciutat com al camp d'aquests béns. Es tracta ara de veure en un cas concret com es van anar ajustant estratègies canviants en funció d'interessos conjunturals. En ben pocs casos podem traçar amb nitidesa l'evolució d'un patrimoni com en el cas de la família Figuerola. Gràcies als dos protocols notariais dedicats a la família podem seguir pas per pas com es va configurar el notable patrimoni del físic Bernat de Figuerola i el seu fill homònim.

Les primeres notícies indiquen que el pare de Bernat de Figuerola, un mercader de la ciutat també anomenat Bernat, ja era posseïdor d'algunes terres que li va cedir en l'herència. Tanmateix, com a conseqüència de l'endeutament l'any 1352, en un temps de dificultats, l'endemà mateix de la gran pesta, el metge se n'hagué de despendre almenys d'una part. A la fi de la mateixa dècada, però, comencen les adquisicions de terres, horts, camps i vinyes, que esdevindrien ininterrompudes fins els anys setanta. La clau d'aquesta estratègia adquisitiva s'ha de posar en relació amb l'imminent arribada de l'aigua de la séquia al terme de Manresa. Bernat de Figuerola, un dels principals promotors de l'obra, va bastir la major part dels seus esforços en la vida política manresana entorn a la consolidació i finalització del projecte, com veurem al capítol VII. Sabedor que només era qüestió de temps que les aigües arribaren als peus de la muralla, i, albirant un futur esperançador per a les eixutes terres bagenques, va invertir en terres que sabia que esdevindrien productives i revalorades amb el temps. Entre els anys 1359 i 1376 mitjançant diferents mecanismes, especialment la compra (33), compra de cens (2) però també ocasionalment la donació (2), el canvi (1), l'arrendament (3) i l'establiment emfitèutic (5) Bernat de Figuerola assolí el domini sobre vint-i-sis sorts, trossos de terra, camps, dues pensions sobre altres terres, dues cases amb hort annex, el mas d'en Sala, a Montfalcó el Gros (Cervera) i diferents patis (3) i cases (7) dins de la ciutat, extramurs i també a la mateixa ciutat de Barcelona. L'única part del seu patrimoni territorial arribat a través del dot de la seua esposa Elisenda, fou un tros plantat de vinyes i oliveres conegut com la Coma, pertanyent al mas del Guix, al nord de Manresa.⁹⁷ No importava la forma d'aconseguir la titularitat i el domini útil d'aquestes possessions, l'únic interès era aconseguir quan més parcel·les i edificacions millor.

---

⁹⁷ Al document d'emancipació del seu fill Figuerola es reservava aquesta, entre altres parcel·les (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1390, maig 11).

Les adquisicions seguiren un ritme creixent molt significatiu. Entre l'any 1359 i fins l'any 1373 les operacions localitzades són un total de 47, amb una inversió coneguda que pel capbaix copsava els 3.150 s. esmerçats en 22 compres. En canvi, entre l'any 1374 i 1376 les adquisicions es van disparar amb 15 operacions i 1.475 s. invertits. Durant els anys 1370-71-72 les compres serien quatre anuals fins que l'any 1373 passaren a 8 per continuar amb 3, 5 i 6 els tres anys següents. L'explicació no és altra que la peculiar conjuntura travessada durant els anys 1374-76 amb greus crisis frumentàries i epidèmies que sacsejaren tots els territoris de la corona i que colpiren profundament la societat i l'economia de Manresa. El moment fou aprofitat especialment pels privilegiats per enriquir-se a costa del camperolat i l'artesanat més necessitat que havia de vendre les seues propietats a preus més baixos dels que eren habituals.⁹⁸ Algunes edificacions es trobaven molt malmeses, com ara les dues cases sense coberta que va comprar al carrer de Sant Andreu. Probablement aquest fet era simptomàtic de l'abandó per part dels seus inquilins en els moments conflictius dels anys setanta, després de les guerres de l'època, i l'adquisició avantatjosa del metge. Però també era significatiu que quan per primera vegada, almenys que conste documentalment, una d'aquestes cases fou cedida en emfiteusi bastants anys després, l'edificació estava *diruta*, però s'havia incentivat la seua revalorització amb l'adquisició d'un *orto ei a parte retro contiguo*. Aquesta degradació progressiva denotava el poc interès de Figuerola per un immoble ubicat extramurs i exposat als assalts i els saqueigs en els temps més conflictius, això malgrat que al temps de l'establiment havia aconseguit la propietat alodial que anteriorment pertanyia a l'església de Santa Maria. Probablement, davant la dificultat d'establir un immoble degradat als afores de la ciutat no hi hagué més remei que buscar-li aquest complement de la terra, d'altra banda ben habitual.⁹⁹ Si realment es volia mantenir un bé a ple rendiment i en bones condicions era indispensable mantenir-lo ocupat i explotat. Una bona estratègia era cedir a un fuster una casa que necessitara unes bones reparacions i establir al contracte l'obligació d'efectuar-les. Així ho va fer el metge amb Pere de Colldat, fuster del Castell de Rocafort, qui va ser establert per l'esposa de Figuerola en una casa

---

⁹⁸ El fenomen ha estat apuntat per al cas de Manresa per Marc TORRAS i SERRA, "La carestia de blat de 1374-1376 a Manresa", *MEB*, 9 (1994), p. 99-138. Aquest autor localitza el cas d'un pagès manresà que ven la terra per poder acudir a les necessitats vitals de l'alimentació. Els registres de la Cancelleria es troben atapeïts de perdons i allongaments a persones properes al monarca o bé amb especial rellevància per a la cosa pública, que es trobaven assetjats pels deutes davant les caresties. Aquest és el cas del menescal barceloní Guillem Pujol, qui rebé un allongament reial. Les paraules del monarca foren ben aclaridores: *tam propter ingentem victualium et prosertini bladorum penuriam et caristiam que in dicta civitate et aliis locis et terris nostris domini vingerunt annis proxime lapsis et videntur etiam* (ACA, C, reg. 782, ff. 57r-v; 1376, gen. 26). Aquestes mateixes paraules serien repetides en molts altres casos.

L'espoliació d'un sector del camperolat a les mans de la burgesia fou un fet generalitzat a tot arreu. El burgés benestant i amb vocació rendista, aprofitava les necessitats de numerari del camperol per a sostenir el ritme de creixement, per oferir els seus capitals. Amb el temps la insolvència portaria a desfer-se de les terres en favor dels creditors. A través del crèdit i el préstec, doncs, la burgesia canalitzà una part de les seues adquisicions territorials en una buscada estratègia. L'actitud de la família Bell-lloc de Girona n'és un bon testimoni (Vegeu totes aquestes reflexions en Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval*, pp. 249-264).

⁹⁹ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1372, juny 12 i 1401, ag. 23). Figuerola es va retenir l'altra casa que afrontava amb l'esmentada (*cum quibusdam domibus quas ibi habeo et michi retineo*).

del carrer de Sobrerroca a canvi de la gens menyspreable xifra de 480 s. d'entrada, compromentent-se a pagar una pensió de 5 s. i obligant-se a reparar el sostre de l'esmentat immoble.¹⁰⁰

La mitjana de les quantitats per les quals Figuerola efectuà les compres en el primer període, fins l'any 1373, se situaven al voltant dels 143 s. mentre que durant els tres anys en els quals s'extené la crisi la mitjana dels preus va baixar fins els 98 s. Per norma general aquestes compres només comportaven el domini útil del bé perquè la propietat alodial era la majoria de les vegades d'una institució eclesiàstica. Tanmateix, consta en un parell de casos la recerca del domini directe. El 2 de maig de 1370 Figuerola comprava a Jaume de Prat per 500 s. un camp proper al portal de na Seniosa; el mateix dia comprava a Pere d'Artès per 180 s. la pensió de 3 s. 10 d. que gravava aquesta terra.¹⁰¹ Una cosa semblant esdevindria en un pati de cases al portal de na Seniosa. Aquestes cases eren tingudes per Bernat Sacosta que feia per elles al donzell Joan Gaver un cens de 2 s. 6 d. El primer pas fou comprar el domini útil a Bernat Sacosta per 25 s. i només calgué esperar la conjuntura propícia per adquirir de Gaver el pati per tan sols 10 s.¹⁰² L'estratègia d'apropiació del domini directe sembla bastant òbvia en ambdós casos però fou inviable per a la resta de les seues possessions.

No ens consta l'ocupació dels personatges que veneren propietats a Bernat de Figuerola, però, si atenem que una bona part dels manresans devien ser camperols i que normalment en aquests casos no s'indica en el registre notarial la condició, cal concloure que la majoria ho serien. Després tenim referència a dos picapedrers i algun artesà sabater i tintorer. Un tercer grup de venedors foren els nobles, especialment els joves donzells de la contrada. Així, a banda el cas de Joan Gaver, també Francesc de Manresa, i Dalmau de Torres vendrien distints immobles als Figuerola els anys 1373, 1374 i 1403 respectivament. I és que, amb forts problemes financers, la noblesa feia temps que anava reculant en les seues propietats en favor del patriciat enriquit que copiava els seus hàbits. Algunes adquisicions mereixen una observació més detinguda perquè palesen estratègies i relacions socials producte de la condició patrícia de Figuerola.

Les relacions de Bernat amb altres membres de la comunitat s'establí a nivell de família més que no de forma individual. D'aquesta manera els fills i altres parents continuaven mantenint els lligams que en un principi el cap familiar havia establert. Tradicionalment aquest patriciat es va rodejar d'extenses clientele ja fóra per aliances matrimonials o simples llaços de veïnatge i amistat. Partint d'aquesta situació s'arribava a través de la confiança i el favor a la col·laboració i al negoci, i les parts aliades se'n beneficiaven mútuament del patronatge.¹⁰³ Una mostra clara en fou la compra realitzada al seu germà Llorenç d'una terra al mas de

¹⁰⁰ *Ibid.*, (1382, des. 9).

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*, (1364, ab. 6) i (1373, ag. 12).

¹⁰³ Vegeu les pàgines dedicades a les aliances. Jacques HEERS ha posat de manifest com des d'aquesta situació de patronatge s'arribava a la concessió de crèdits als membres del clan (*El clan familiar*, p. 92). En el cas de Figuerola, a banda del patronatge, s'observa una relació solidària amb membres de la comunitat que mantenen una situació de patricis idèntica a la seua i que, desafavorits en algun moment de necessitat, recorren entre ells a buscar ajuda.

Goronats, a Sant Iscle, per 700 s., un preu inusualment alt. El mateix dia Bernat llogava la terra al seu germà durant tres anys per un preu de 30 s. anuals. Passat el temps del lloguer es va comprometre a retornar-los la terra si abans de tres anys li lliuraven el diner. Indubtablement, Bernat de Figuerola havia realitzat un préstec encobert al seu germà, mitjançant el qual fingia una compra que no era sinó el capital prestat a un interès del 10%, el qual es cobrava del diner del lloguer.¹⁰⁴ Més enllà de la família, les relacions amb altres llinatges com a via d'incorporació de terres resulta habitual. La donació favorable a Bernat de Figuerola d'un hort en el Mercadall per Jaume Draper, amb la procuració d'Antoni d'Alsamora és bastant clarificadora. Les relacions dels tres individus i les seues famílies resulten ben simptomàtiques i indiquen que, en el fons, aquella donació representava una variable més dels assumptes i els negocis que els unien. Cal recordar que tots tres personatges foren capdavanters en la represa de les obres de la séquia de Manresa, que junts hagueren de fer front a les despeses i els entrebancs que això va suposar, i que actuaren en diverses ocasions com a procuradors entre ells. Les causes que portaren a la donació podrien ser diverses com ara saldar un deute o simplement ajudar a augmentar i arrodonir el patrimoni buscant un favor posterior a canvi. Amb el temps Bernat de Figuerola jr. el 1394, anys després d'aquells fets, venia a Jaume Draper un censal, símptoma que els lligams familiars continuaven perpetuant-se.¹⁰⁵ El 31 de maig del 1371, d'altra banda, comprava a Guillem i Pericó Vilella una sort de terra a Puigterrà per 50 s. La relació de Figuerola amb aquesta família resulta especialment significativa. El mateix Guillem havia estat nomenat procurador per Figuerola per tal de vendre una casa en la qual estava establert a Barcelona.¹⁰⁶ Anteriorment, Jaume Vilella, el pare dels venedors, havia quedat endeutat en 408 s. amb Figuerola, no se sap en concepte de què. El ben cert és que Jaume hagué de renunciar en favor del metge al salari que li corresponia per haver acudit a les corts de Montsó en representació de la ciutat.¹⁰⁷ La dada és indicativa; la família Vilella pertanyia també al patriciat, i continuaria la tradició amb Pere, el qual sabem que va arrendar el forn de la Plana de Sant Miquel per la gens menyspreable xifra de 3.240 s.¹⁰⁸ Finalment, el 21 d'agost del 1373, quan Bernat de Joncar va traslladar-se a Mallorca li vengué un camp al portal de na Seniosa, anomenat camp d'en Joncar, per 500 s. i un mes després comprà a un tal Berenguer Joncar, previsiblement parent de l'anterior, una sort de terra a Sant Iscle per 100

---

¹⁰⁴ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1376, oct. 23; 1379, oct. 20). Cal recordar que ja l'any 1371 havia comprat a Llorenç una pensió censal de 130 s. per un preu de 1.560 (*Ibid.*; 1371, ag. 25).

¹⁰⁵ De la donació, *Ibid.*(1364, març 1); de la compra del censal *Ibid.*, 1392-1436 (1394, maig 11) i de la seua lluçió (*Ibid.*; 1402, juny 14).

¹⁰⁶ *Ibid.*, 1334-1392 (1370, oct. 1).

¹⁰⁷ *Ibid.*, (1363, juny 3).

¹⁰⁸ Marc TORRAS i SERRA, "La carestia del blat", p. 111.

s. El fet que tres anys més tard aquest individu tinguera en comanda de Bernat de Figuerola una quantitat, no fa més que corroborar els lligams que vinculaven econòmicament aquests llinatges.¹⁰⁹

Aquest esforç econòmic i polític que hagué de fer el primer metge Figuerola per tal d'assolir unes possessions amb les dimensions i les rendes pròpies del seu estatus, no va ser necessari en el cas del seu fill; l'herència paterna i, sobretot, un bon casament foren suficients per fer-se amb un patrimoni ben rellevant. Es confirma d'aquesta manera que una de les vies fonamentals de promoció social, consolidació i manteniment de l'estatus era una bona política matrimonial. Bernat de Figuerola jr. es maridà en segones núpcies amb Serena, filla de Ramon Eimeric, un mercader local, el qual sembla que disposava d'amples dominis en la comarca els quals va cedir a les seues filles, Serena i Violant.¹¹⁰ L'esposa de Figuerola era senyora dels masos del Quer i dels Simons, pertanyents al terme de castell de Guàrdia de Montserrat. A la mort de Serena aquesta propietat passà a les mans de Joaneta, la filla que havia tingut amb el metge i que havia nomenat hereva universal, però fou controlada per Bernat de Figuerola jr. que exercia de tutor de la xiqueta fins que aquesta fou emancipada l'any 1409, just el mateix any que Joaneta feia testament i moria, cedint-li així tota la propietat al metge. Segons consta en l'inventari dels béns del menut dels Figuerola, l'herència de Serena es feia extensible també sobre altres parts de la comarca. Així, cobrava "algun delme que la dita heretat d'en Ramon Eymerich (el seu sogre) pren sobre algunes peces de terra appellades Pla de les Valls, en lo terme de Castellfullit del Boix", ubicat uns pocs quilometres al sud-oest de Manresa. Així com també, "alguns censos que pren sobre lo mas d'Ayguas Calents, del terme del Castell de Calders, e sobre lo mas de la Alzina de Calders, (uns quilometres al nord-est, justament la zona oposada a Castellfollit del Boix) en axí que hi pren la terça part car les dues són d'en Eymerich Sellent", qui era nebot de Ramon Eimeric. A Figuerola jr. no li quedava sinó arrodonir el patrimoni heretat del seu pare i l'acumulat amb el dot, adquirint algunes peces a la vora d'aquelles on ja es trobava present des d'anys enrere l'empremta familiar. Algun establiment emfitèutic i algun lloguer, juntament amb la compra de la propietat intermèdia d'algunes terres, és tot el balanç en l'adquisició immobiliària.

Respecte de la ubicació de tots aquests béns cal observar una tendència a la concentració progressiva del parcel·lari a prop de la ciutat i bàsicament en l'eix marcat per la plaça, el carrer de Sobrerroca, el qual abocava a una porta de la muralla coneguda popularment amb el nom d'en Seniós, i després na Seniosa, i la continuació extramurs a prop de l'antiga capella i hospital de Sant Andreu (vegeu el plànol 1).¹¹¹ En les terres adquirides fins el 1376 hi ha un predomini de la dispersió, tot i que semblen haver-

---

¹⁰⁹ Sobre les compres als Joncar AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1373, ag. 21 i 1373, set. 20). Sobre la comanda, *Ibid.*, (1376, oct. 8).

¹¹⁰ De fet Violant era senyora del mas de Corral (*domine domus de Curtibus*) (*Ibid.*, 1392-1436; 1398, ag. 27).

¹¹¹ Sobre l'hospital de Sant Andreu vegeu Juan RAFAT SELGA, "Aspectos de la medicina en Manresa (siglos XII al XVII)", en *I Congrés d'Història de la Medicina Catalana*, Actes vol. I [Barcelona-Montpeller, de l'1 al 7 de juny de 1970], pp. 94-95. Sobre el

hi dues concentracions a prop del portal de na Seniosa i al Coll Berenguer, amb tres i cinc parcel·les.¹¹² Un dels problemes més importants per a l'efectivitat de les explotacions camperoles i la rendibilització del treball, era la dispersió de les parcel·les. Tanmateix, els Figuerola sembla que intentaren reunir les seues terres en les partides més riques i profitoses per tal d'aconseguir millors resultats i economitzar despeses. L'estratègia de concentració es feia ja palesa des de les primeres adquisicions, es confirmava amb el document d'emancipació de Bernat de Figuerola jr. i, definitivament, en el manifest dels béns d'aquest darrer, enllestit just l'any de la seua mort. Queda ben palés que s'havia apostat per alienar les terres més allunyades del centre urbà, i segurament també més pobres, i quedar-se únicament les més riques i properes, així com els masos.¹¹³ Tot i que no és possible de quantificar, s'ha de remarcar les bones condicions de productivitat que devien gaudir aquestes terres. Així ens ho posa de manifest un dels elements més importants per a garantir el bon rendiment i productivitat de la terra, els fems. En tres ocasions trobem esmentat a l'inventari de Figuerola jr. la "barriscada de fem". Dues d'elles es trobaven en l'estable, la qual cosa ens indica que els detritus produïts pel bestiar domèstic, i segurament també pels humans, eren amuntegats per posteriorment traslladar-se al camp. Però resulta especialment significatiu el fet que un dels munts de fem estiguera a Puigterrà, just on major nombre de terres tenia concentrades en el temps de la confecció de l'inventari, concretament quatre, però curiosament en un indret on no feia molt havien arribat les aigües de la séquia de Manresa, després que una ordinació municipal permetera captar l'aigua per part dels propietaris de terres, informant prèviament.¹¹⁴

---

portal de na Seniosa vegeu Raquel VALDENEBRO MANRIQUE, "Les muralles de Manresa en el segle XIV", *MEB*, 9 (1994), pp. 161-177.

¹¹² La distribució territorial és la següent: als termes del llogaret de Sant Iscle, al nord de la ciutat i en un radi d'uns 3 quilometres, cinc terres al Coll o Puig Berenguer, una al Coll de l'Om, un a la Coma, un al mas de Goronats i tres més a Puigenguiró; dins de la ciutat o el seu terme, tres terres al portal de na Seniosa, una al carrer de Sant Andreu (casa i hort), un hort al carrer de Pla, dos al Puigterrà o antigament Puigderran, una al Puig Mercadall, dues al mas Poc i un al mas Coll.

¹¹³ Les primeres terres establides a favor de Figuerola l'any 1349, a l'horta de na Mercadall, limitaven amb un altre hort de la seua propietat (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1359, març 12).

Al document d'emancipació Figuerola es va reservar una sèrie de terres per a la seua supervivència. Un grup es trobava al voltant de La Coma, al mas del Guix. Després que aquest indret fóra adquirit amb el dot de l'esposa el metge va aconseguir un mallol i altre tros de terra plantat, comprant-los a un tal Riudescales, en una data incerta. Al mateix personatge compraria una altra terra a Puigenguiró (*Ibid.*; 1390, maig 11).

Al Llibre de Manifestes únicament es conservaven quatre parcel·les a Puigterrà, els horts de la Sènia, al cap del Pla, un tros a la Pujada, un al Guix, a la Torre i a les Arnaldes, quatre terres a Puigenguiró, una vinya a Sant Iscle i dos trossos al mas Poc. Respecte als masos, apareixen citats al manifest dos al castell de la Guàrdia, quatre al Pla de les Valls i dos a Caules. El mateix any que culminava el manifest es realitzava l'inventari del ja difunt Figuerola. Les variacions en les propietats però tornaven a aparèixer. Dues vinyes havien estat adquirides al mas del Guix, un hort al torrent dels Predicadors i un altre a Puigterrà, sempre com és ben visible, practicant l'apropament i la concentració de parcel·les als llocs més profitosos.

¹¹⁴ A banda les compres del seu pare Figuerola jr. llogava per dos anys el 10 de maig del 1400 un hort ubicat en aquesta zona de Francesc Amargós per 30 s. anuals i uns anys després, el 6 de maig de 1409, s'establí en un altre tros que pertanyia a un benefici de Santpedor amb una pensió de 6 s. (*Ibid.*, 1392-1436).

El 8 de març de 1382 el consell concedia als veïns amb terres a Puigterrà que pogueren regar amb l'aigua de la séquia prenent-la del canal principal amb les obres oportunes. Vegeu l'apartat anterior.

Igualment els immobles i els patis eren adquirits en aquests mateixos indrets: el seu propi barri, el de Sobrerroca, especialment a les vores del portal (dues cases i tres patis, que s'ha d'afegir a tres cases amb hort annex abans esmentades), a prop de la capella de Sant Andreu (5) i també a la plaça (3). Diverses dades indiquen que la sobreexplotació d'aquest darrer espai. On els preus eren elevadíssims, era una realitat.¹¹⁵ Per exemple la seua sogra Sibil·la li va llogar durant cinc anys i per 100 s. anuals una part d'una casa en aquest indret, tot exceptuant la part on residia la jueva Bonadona i l'altra part que era dedicada al *rationalatus* de la vila. En realitat això no era sinó una part del pagament del dot degut per la seua esposa Serena. Poc després, la casa seria arrendada per Figuerola a Sibil·la.¹¹⁶ Però la set de prestigi, mesurable en el desig de tenir la més ampla participació en l'espai més considerat de la vila, no s'aturava i el 27 de desembre del 1403 el donzell Dalmau de Torres li venia una casa en la Plaça sobre l'obrador de Guillem Calbet per 110 s.¹¹⁷

Ultra l'esmentat fins ara, s'han de remarcar algunes tinences a la ciutat de Barcelona. Concretament es tracta d'una casa al carrer de Besella i alguns censos sobre diverses tinences a la Plaça del Blat. Desconec quina funció hi devien desenvolupar dins el conjunt de l'economia de Figuerola. Probablement la primera no fóra sinó una residència per aquelles ocasions en que s'havia de traslladar temporalment a la ciutat per algun assumpte. La casa era patrimoni d'un benefici creat sobre l'altar de les Onze mil verges de la parròquia manresana i el 18 de maig de 1369 fou establert en ella per Pere Calders, el prevere beneficiat a Santa Maria de Manresa, a un cens bastant elevat de 40 mor. anuals. Al poc de temps Figuerola volia vendre la casa i amb aquest motiu nomenava un procurador. Però sembla que la seua opinió es degué capgirar i el 12 d'agost de 1373 optava per la compra de tots els drets emfitèutics al seu propietari per 110 s. convertint-se en el senyor directe.¹¹⁸ Desconec en quin moment es va desfer d'ella però ja no constarà en cap més enregistrament de les seues propietats. Respecte a les tinences de la Plaça del Blat, únicament és conegut que efectuà la venda al jurista Francesc Lena i que els diners obtinguts, 430 s., serviren per fer el quitament del violari de la pensió de 30 s. que havia comprat, juntament amb la seua esposa Elisenda, a Eulàlia de Puig, monja del convent Santa Clara de Barcelona, el 28 de maig del 1376.¹¹⁹

En quins règims de tinença eren conduïdes i explotades aquestes terres, i quina part es reservaven aquests metges és molt difícil de destriar. No hi ha notícies sobre establiments de les terres i cases que va anar adquirint el primer Figuerola, i nombrosos indicis indueixen a pensar que aquest explotà bona part de

¹¹⁵ El barber Pere Domènec de Comalba arrendà una casa seua en la Plaça a un botiguer per cinc anys i 40 s. Al mes de signar el contracte es procedí a la venda de l'immoble, pel qual es pagaren 1.200 s. (AHPM, "*Liber Francischi et Bartholomei Gamiçans*", 1371-1373; 1372, jul. 18 i ag. 20).

¹¹⁶ *Ibid.*, (1395, juny 2).

¹¹⁷ *Ibid.*, (1403, des. 27).

¹¹⁸ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1369, maig 18; 1370, gen. 10; 1373, maig 31).

¹¹⁹ En un primer moment el 25 de maig de l'any 1381 s'havia acordat la venda per 30 fl. però Francesc de Lena no va estar d'acord i Figuerola li'ls va tornar (AHPB, Berenguer Escuder, "*Quartum Manuale*", 31-XII-1380/24-XII-1381, 49r-v). En canvi tres anys després sí es procediria a efectuar la venda (*Ibid.*, "*Septimum manuale*", 28-XII-1382/24-XII-1384, ff. 52v-53; 1384, maig 21).

forma directa. L'estudi en profunditat de l'inventari de béns de Bernat de Figuerola jr. es caracteritza per l'abundància d'utilitat agrícola.¹²⁰ El seu pare devia tenir un aparellament idèntic. De fet era propietari d'una parella de bous que li va ser empenyorada i venuda en pública subhasta per un porter reial en negar-se a pagar unes talles. Es tractava de “dos bous aratoris que lo dit mestre tenia per laboració de ses lauraós e tenguts ha per alguns anys passats notòriament en la dita ciutat”.¹²¹ Sembla, doncs, que hem d'acceptar que si posseïen eines i animals era perquè gestionaven i explotava les seues pròpies terres, ja fóra contractant mossos o jornalers o bé amb els seus propis esclaus.¹²²

---

¹²⁰ Podem trobar al porxo: “Ítem, .II. podadores. Ítem, un tayaromagers (...) II. càvechs. Ítem, .Ina. reya. Ítem, .Ina. axada. Ítem, .Ina. dastral. Ítem, .I. barra de ferre. Ítem, un maç. Ítem, un axol ab capmartell”. A la cuina “IV. falçes de segar”. En l'entrada major: “Ítem, .I. jou de laurar. Ítem, .I. aradra menys d'esteva e de reya”. En una cambra: “.Ina. axada sens mànech. Ítem, Ina. gaffa d'estrényer”. Fins i tot, al mateix estudi del metge es localitza una podadora i una falç (AHPM, “Llibre particular de Bernat de Figuerola”, 1392-1436; 1411, juny 3).

¹²¹ Aquests bous varen ser venuts per 200 s. a un sabater manresà, tot i que Figuerola els valorava en 500. (*Ibid.*; 1380, oct. 10).

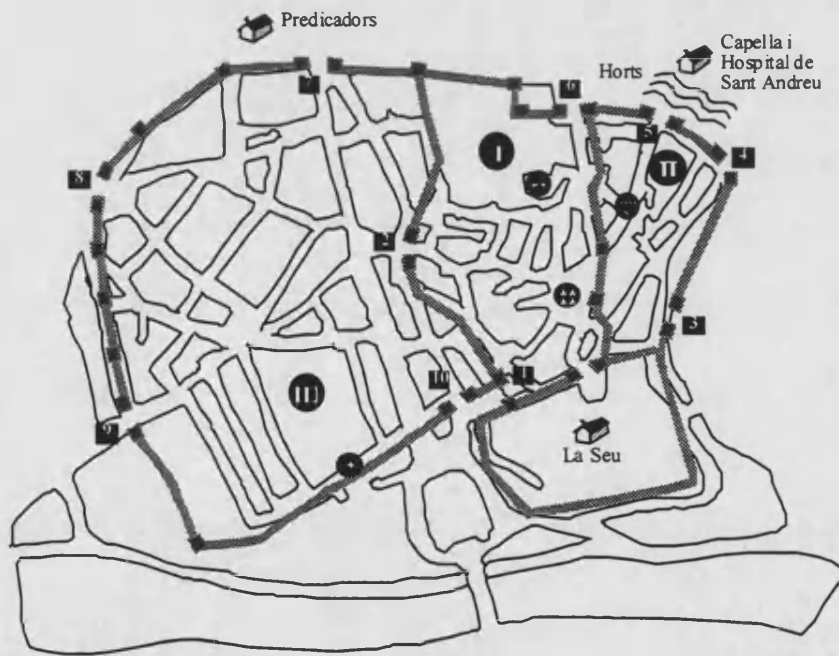
¹²² Per això va contractar el 15 de gener de 1370 per un salari de 120 s., quantitat bastant superior a la que pagava als seus macips, el llaurador oriünd de Castellbell Francesc Satria, com a *mancipio et laboratoris* (AHPM, “Llibre particular de Bernat de Figuerola”, 1334-1392). Sobre els criats i els esclaus dels Figuerola vegeu anteriorment pp. Josep FERNÁNDEZ i TRABAL ha posat de manifest per al cas de la família Bell-lloc de Girona com la carestia de mà d'obra i l'increment salarial els va obligar a diversificar les fonts de proveïment, i únicament les explotacions que pogueren cercar vies alternatives a l'increment dels jornals pogueren créixer impulsades per la manca de competència. Els Bell-lloc recuperaren la figura dels *servi rustici* amb els quals explotaren les seues terres. A banda d'això també es comptava amb el treball assalariat en moments puntuals (*Una família catalana medieval*, pp. 255-259). Per al cas de Figuerola no hi ha notícies directes d'esclaus treballant la terra, però els excedents d'esclaus dedicats a les tasques domèstiques fa pensar que també s'usaren en l'agricultura.

PLÀNOL 1
 MANRESA MEDIEVAL AMB LES PROPIETATS LOCALITZADES
 DE BERNAT DE FIGUEROLA JR.

Puigberenguer

Els Cigalons

Puigterrà

● I Nucli emmurallat al segle XI	● Carrer de n'Arbonés
● II Recinte al segle XIII	● Puig Mercadal
● III Ampliació del segle XIV	● Carrer de Sobrerroca
	● Plaça Major

Portes: 1. Coll del Castell, 2. Sant Miquel, 3. Mossén Bosc, 4. Cuireteria o Santa Llúcia, 5. Sobrerroca o de Na Seniosa, 6. Carne o d'En Planeta, 7. Predicadors, 8. Urgell o Valldaura, 9. Lleida, 10. Tria o de les Piques.

QUADRE 35
TRANSACCIONS I PROPIETATS IMMOBLES DELS FIGUEROLA

Data / operació	Tipus de propietat / situació	Senyor alodial	Senyor mitjà	Senyor útil / establerts / arrendataris	Cens	Atorgant	Preu
12.3.1359 E	hort a l'horta de Na Mercadall (afronta amb un altre hort que té aci Figuerola)	prepositura de l'església i convent de Manresa		BF	10	Romeu, paborde de Manresa	
3.7.1359 AR	hort al cap del carrer de Pla/tres anys	Jaume de Moraria i Berenguer Sarta, juntament amb Pere Sarta, ciutadà de Barcelona		BF	30		
8.2.1361 E	tres cases retrocontigus prop de la capella de Sant Andreu			BF	5 / 3	Joan de Gaver, donzell	
3.4.1361 V	hort a Puigterrà					Arnau de Boxó, jurista	200
3.4.1361 V	casa al carrer de Sobrerroca					Arnau de Boxó, jurista	800
1.8.1362 V	dues terres a Puig Enguirió	Sant Benet de Bages		BF	una fa 6 d. i l'altra és alou	Guillem de Sobralt	80
1.8.1362 V	terra a Puig Enguirió	Francesc Carner, fuster			2	Guillem de Sobralt	
1.4.1364 D	hort a l'horta de Na Mercadall	benefici a les Clarisses	BF	En Sobralt, llaurador	3	Jaume Draper (com a procurador de la donació actua l'apotecari Antoni d'Alsamora)	
6.4.1364 V	pati de cases al portal de Na Seniosa	Joan Gaver, donzell		BF	2	Bernat Sacosta	25
22.6.1368 V	sort de terra	Sant Benet de Bages		BF	2	Pere Codina, fuster	33
27.6.1368 Co	casa junt a la del metge					Simó de Sala i Sança confirmen la venda feta per Ramon de Comes, picapedrer	
22.1.1369 V	olivar a Puig Enguirió	Sant Benet de Bages		BF		Pere Oliver	35
18.5.1369 E	casa al carrer de Besella (Barcelona)	altar de les Onze Mil Verges a Santa Maria de Manresa		BF	40 mor.	Pere Calders, tinent del benefici	
10.1.1370 V	la casa anterior	Id.		BF	40 mor.	fa procurador a Guillem de Vilella per vendre la casa	
24.4.1370 V	casa i hort al darrere, a prop el portal de Na Seniosa					Francesc de Franquedina, escrivà	140
2.5.1370 V	camp al portal de Na Seniosa			BF		Jaume de Prat	500
2.5.1370 VC	pensió de 3 s. 10 d. de cens del camp anterior al portal de Na Seniosa			BF		Pere d'Artes	180
17.4.1371 V	mas d'en Sala a Montfalcó el Gros (vegueria de Cervera)			BF		Arnau de Cornet, del mas de Cornet (Castellgalí)	160
31.5.1371 V	sort de terra a Puigterrà			BF		Guillem Vilella	50
16.6.1371 VC	8 s. censals per una terra mas Poc (Sant Fruitós)	Sant Benet de Bages	estava subestablerta Elisenda, l'esposa de Figuerola	BF		Berenguer de Ferrera	90
26.8.1371 V	terra al mas Coll	Sant Benet de Bages		BF	2	Ramon d'Enfesta, picapedrer	35
11.6.1372 V	camp a Na Seniosa			BF		Berenguer de Poal	640
12.6.1372 V	dues cases sense coberta al carrer de Sant Andreu	Sta. Maria		BF	8 d. in	Caterina, esposa de Pere Boxó i	40

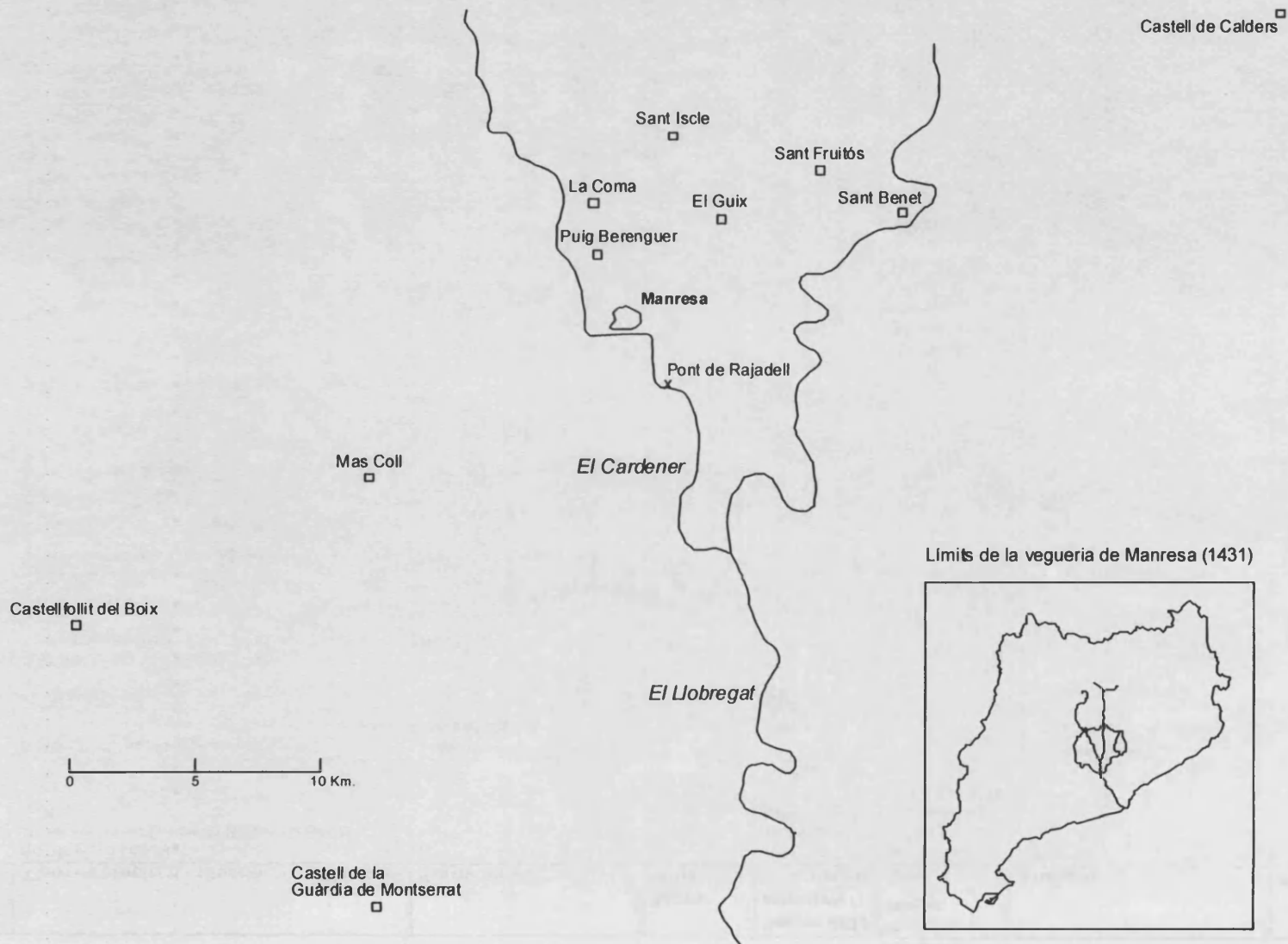
Data / operació	Tipus de propietat / situació	Senyor alodial	Senyor mitjà	Senyor útil / establerts / arrendataris	Cens	Atorgant	Preu
					adjutorium; 2 s. 2 d.	la filla Elisenda	
1.8.1372 V	pati de cases al portal de Na Seniosa (afronten amb casa i hort del metge) Si abans de cinc anys li torna el capital restituirà la casa					Galceran d'Olius	22
29.7.1372 AR	tros de terra al Coll de l'Om (Sant Iscle)/tres anys	Santa Maria de l'Estany (Moianés)		BF	4	Guillem de Torreblanca, cambrer de les rendes del monestir	
7.1.1373 V	tros de terra al Coll de Berenguer (Sant Iscle)			BF		Maria, esposa de Guillem de Cortils	180
30.5.1373 V	casa als Socarrats (afronta amb una casa seua)	Bernat de Lladernosa		BF	8 d.	Bernat Galceran	160
31.5.1373 V	fadiga, lluïsmc, quarta i cinquena sobre la casa del carrer de Besella a Barcelona	altar de les Onze Mil Verges a Santa Maria de Manresa				Pere de Calders, prevere beneficiat	110
12.8.1373 V	pati al portal de Na Seniosa			BF		Joan Gaver, donzell	10
21.8.1373 V	camp a prop el portal de Na Seniosa			BF		Bernat de Joncar, ciutadà de Mallorca	150
8.8.1373 V	tros de terra al Coll de Berenguer (Sant Iscle)	benefici a Santpedor		BF	4	compra a Jaume Fuster i Maria, l'esposa, per 50 s.	50
20.9.1373 V	sort de terra al Coll de Berenguer (Sant Iscle)	benefici a Santpedor		BF	4	Berenguer de Joncar i Francesca, l'esposa	100
21.10.1373 D	sort de terra a Puig Enguirió	Santa Maria de Manresa		BF	4	Berenguer de Socarrats	
14.5.1374 V	casa a prop del portal de Na Seniosa	hereus de Jaume Amargós		BF	8 d.	Llorenç de Figuera i l'esposa Esclarmunda	70
16.11.1374 V	tros de terra al Coll de Berenguer (Sant Iscle)	benefici a Santpedor		BF	4 / 2	Francesc de Manresa, donzell	
27.5.1374	terra	Pere de Soler, prevere de Santpedor		BF	4	confirmació de pagament dels censos, des de l'establiment el 21.10.1366 fins 1370	
11.3.1375 E	hort a Mercadall	Santa Maria		BF	10	cessió sense drets emfitèutics	
6.3.1375 V	casa i hort al carrer de Sant Andreu	hereus de Pere Roca			5 d.	Ramon Borrell	10
24.4.1375 V	sort de terra a Puigterrà	benefici a Santa Maria		BF	2	Pere Subac, llaurador i l'esposa Francesca	60 per la terra i 30 pels esplets
1.6.1375 V	casa i hort a prop del portal de Na Seniosa	Guillem Ferrer		BF	2 s.	Berenguer Coll, picapedrer	
25.8.1375 V	tros de terra Coll de Berenguer (Sant Iscle)	Guillem de Cases, Barcelona		BF	1 d.	marmessor de Francesc de Santpedor, prevere	200
3.1.1376 Ca	canvia a Berenguer Coll la terra que té en alou lliure i franc, venuda l'1.6.1365, per una casa						
11.2.1376 V	ven una terra a Puigterrà (afronta amb la del metge) en lliure i franc alou					Berenguer Coll	60
4.2.1376 E	terra a Montfalcó el Gros	BF		Pere Sala	forment		
27.4.1376 V	sort de terra Puigterrà	benefici de Santa Maria		BF	2 s.	Elisenda, esposa de Berenguer de Casanova, qº	45
24.5.1376 V	tros de terra a La Coma (St. Iscle)	Sant Francesc		BF	14 d.	Elisenda, esposa de Jaume Colteller, i el seu fill	300
23.10.1376 V	tros de terra a Maçanet, prop del mas de Goronats (Sant Iscle)	cambrer de Santa Maria de l'Estany		BF	4 d.	Llorenç de Figuerola i la seua esposa	700
23.10.1376 AR	id.	id.		id.	id.	tot seguit els lloga durant tres anys i per 30 s. la mateixa terra	

Data / operació	Tipus de propietat / situació	Senyor alodial	Senyor mitjà	Senyor útil / establerts / arrendataris	Cens	Atorgant	Preu
	20.10.1379, es compromet a retomar-los la terra si abans de tres anys li tornen el preu que va pagar					que els ha comprat	
25.6.1381 V	restitució de la quantitat per la qual es comprava a BF unes pensions censals sobre tinences a la Plaça del Blat a Barcelona					Francesc Lena, jurista	30 fl.
9.12.1382 E	part d'una casa al carrer de Sobrerroca	BF		Pere de Colldat, fuster del Castell de Rocafort	5 (es compromet a realitzar obres en el sostre)	Elisenda, esposa de BF establir	480 entrada
1383 ? V	terra a prop el portal de Na Seniosa (es compromet a pagar abans de tres anys) i una altra sense més detalls	Guillem Ferrer/benefici altar de Sant Francesc				BF les ven a Francesc Amargós	700
26.4.1383 V	casa al carrer de Sant Andreu					BF ven a Guillem de Remolins	360
21.10.1390 V	terra a Sant Iscle (li paga 120 s. que li devia de la compra)					BF vené a Francesc de Garzila	250
1.8.1391 AR	casa al carrer de Sobrerroca/ cinc anys				35 fl.	Antoni Doménec	
8.1.1395 AR	una part d'una casa				49 s. 6 d.	BF lloga a Llorenç Martí, sastre	
12.6.1395 AR	casa a la Plaça, excepte la part que té Bonadona, jueva, i la part que fa de seu al <i>rationalatus</i> de la ciutat/ cinc anys				100 anuals	Sibil·la, la seua sogra li la lloga en pagament del que resta del dot	
AR	lloga la mateixa casa				60	a la mateixa dona	
3.4.1398 E	terra al mas Poc	Benefici a l'altar de Sant Francesc de Santa Maria de Manresa		BF	un parell de gallines	Pere Sabater, prevere beneficiat	
5.11.1399 AR	part d'una casa al carrer Narbonés, exceptuant el celler i l'hort				27 s. 6 d.	BF lloga a Bernat de Llisós, tintorer	
10.5.1400 AR	hort a Puigterrà/ dos anys			BF	30	Pere Amargós	
15.2.1401 AR	camp de blat a La Pujada/ cinc anys (cancel·lat el 10.4.1410)	BF		Bernat Sarroca, traginer- M	es dedueix dels esplets la llavor per sembrar; 1 ls. i 1/3 de la collita		
id.	sort de terra amb vinya i arbres al cap del carrer de Pla	BF		id.	id.		
id.	2 sorts de terra a Puigterrà	BF		id.	id.		
1.8.1401 AR	2 camps amb blat i arbres a Na Seniosa/ 5 anys (cancel·lat el 3.4.1410)	BF		id.	18 s. i 1/3 de la collita		
23.8.1401 E	casa (<i>diruta</i>) i hort prop la capella de Sant Andreu	BF		Berenguer de Pla, teixidor	18 d.		
18.12.1402 AR	mas del Quer, al Castell de la Guàrdia de Montserrat/ 9 anys	BF		Bernat Marc	censos habituals (delme, 1 q d'ordi i un parell de gallines, el primer any)	BF	

Data / operació	Tipus de propietat / situació	Senyor alodial	Senyor mitjà	Senyor útil / establerts / arrendataris	Cens	Atorgant	Preu
5.2.1402 AR	tros de vinya i olivera al mas Poc (Sant Fruitós de Bages) excepte el mallol/ 5 anys (comanda <i>ad laboracionem</i>)	BF		Joan Pujol i Jaume de Caselles (Sant Benet de Bages)	3s., 1/7 dels esplets i obligació de llaurar lo mallol	BF	
8.4.1403 V	hort a l'Horta de Na Mercadal	Santa Maria del Carmel		BF	6	Pere Martí, barber	93 s. 6 d.
31.1.1404 V	hort prop de Manresa	Santa Maria de Manresa	BF	Galceran Andreu	12	Pere de Montserrat, sastre	220
20.2.1404 V	hort prop de Manresa	Santa Maria de Manresa	BF	Galceran Andreu	8s.	Pere de Coll, sastre	88
12.3.1405 V	hort a prop dels frares Predicadors (afronta amb un hort seu)	Berenguer de Comes (jurista)	BF	Galceran Andreu	4	Guillem Colomer, sastre	44
6.5.1409 E	un tros de terra Puigterrà	benefici a Santpedor		BF	6		
6.5.1409 E	un tros de terra a la Coma del Guix	benefici a Santpedor		BF	14		
5.11.1410	camp portal de Na Seniosa	benefici a Santa Maria de Manresa		BF	11		
7.4.1412 AR	2 camps al mas Poc/ tres anys	Margarida esposa de BF		Pere Poc, de Sant Fruitos	21 s. 8 d.		
7.7.1413 E	camp de Les Conomines Portal de Na Seniosa	Tomàs Ferrer		BF	9 s. 1 d.		emfiteusi
id. E	dos patis de cases i un hort(junt al camp anterior) id.	id.		Margarida	6	Santa Maria d'agost	emfiteusi
21.4.1421 E	mas de Quer	Violant i Margarida		Antoni Cortal, del castell de la Guàrdia	10s. i dècima dels esplets (delme). Entrada de 55s.		emfiteusi
id. E	mas dels Simons id.	id.		Bernat March	10 s. i dècima dels esplets (delme). Entrada de 44 s.		emfiteusi
inventari	terra a Els Clapers						
id.	camp a Els Cigalons						
id.	vinya Sant Iscle						
id.	erm al Pont de Rajadell						
id.	peces de terra en Pla de les Valls (Castellfollit del Boix)				censos		
id.	mas d'Aigües Calentes (Castell de Calders)				alguns censos		
id.	mas de l'Alzina de Calders (idem)				1/3 dels censos		

V= venda VC= venda de cens AR= arrendament E= establiment emfiteutic D= donació Ca= canvi M= Manresa BF= Bernat de Figuerola

MAPA 3
LLOCS DE LA VEGUERIA DE MANRESA
ON TÉ PROPIETATS BERNAT DE FIGUEROLA

Les característiques pròpies de la llar ens parlen d'un autèntic i variadíssim rebost que cobria totes les necessitats alimentàries d'una extensa família. La capacitat d'emmagatzemar productes agrícoles era bastant important i els espais destinats molt diversos. S'esmentaven tres cellers: el que estava "sots l'alberch hon stan los juheus", l'ubicat "vers la plaça" i l'altre "vers la seu". El primer contenia les tines o cups destinades a la verema i els folladors on es trepitjava el raïm, així com elements per fabricar aquests recipients, ja fets malbé, i un munt de fem.¹²³ El segon celler guardava a més de la producció vinícola l'oliera.¹²⁴ El tercer en canvi estava destinat a l'emmagatzemament de vi importat i la majoria dels recipients (carratells o carratellts) de petites dimensions —2 o 3 sistes (60'8 o 91'2 l.)— contenien vi grec, però també vi blanc agre i vi cuit,¹²⁵ algun recipient amb oli i un cabàs amb salces. Aquesta descripció acurada ens permet determinar una especialització de cada celler segurament per la necessitat d'acoblar-se a les dimensions de l'espai disponible. El primer celler, que sembla el més gran i més inaccessible es trobaria destinat a la tasca de recollir la verema i trepitjar el raïm, això malgrat que els objectes per al transport es troben en el tercer celler. Tot seguit el most passaria als altres recipients més menuts ubicats als altres dos cellers, juntament amb el vi comprat. Aquests es troben a prop de les estances més importants de la casa i els seus propietaris podrien gaudir-ne fàcilment de les seues provisions i oferir-les als convidats, per això hi havia els barrals, de fusta en aquest cas. Cal dir tanmateix que la producció de vi com la seua reserva no devia ser molt elevada a tenor de les dimensions dels recipients i que per tant devia ser destinat en la seua totalitat a l'autoconsum. En aquesta casa es guardaven diferents tipus de grans —forment, ordi, espelta o mixtura—, llegums —faves, fesols, llentilles, llobins— i algunes llavors, olives, magranes, un cànter i mig de mel, tres cames d'all i cansalada. Crec que, atenent a la gran quantitat de terres de diferents característiques posseïdes pels Figuerola, ben bé podem pensar que la gran majoria d'aquests productes procedien de la seua explotació. Els horts, amb una petita construcció annexa, de vegades malmesa, i dedicada a guardar les eines, serien els llocs d'on s'obtidrien els llegums i verdures esmentades. El policultiu és la tònica en algunes de les seues terres i al voltant dels ceps i els blats es poden trobar oliveres i altres arbres sense especificar, probablement fruiters.¹²⁶ A banda, algun esment esporàdic i les vendes

¹²³ Ací hi havia dues tines de 30 i 25 somades (2861'4 i 2385'5 l.) i dos folladors de 5 o 6 somades (entre 152 i 182'4 l.) l'un i de 8 l'altre (763 l.) (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436; 1411, juny 3).

¹²⁴ Hi trobem la pica oliera i també quatre bótes per al vi de 14, 30, 10 o 12 i 7 o 8 sistes (4.134'4 l.), alguna d'elles amb contingut.

¹²⁵ El carretell, servia sobretot per tenir vinagre, vi i vi blanc, cru o cuit i de vegades era conegut com a *vinblanquer* (E. CORTÉS, *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca Baixmedieval*, Mallorca, 1994, p. 66).

¹²⁶ El mateix Bernat de Figuerola en l'emancipació del seu fill es reservava una sèrie de terres, com he comentat, però també *omnis et singula expleta: pannis, vini, olium et saffrani et aliorum frumentum que dari dederit in terris, honoribus et possessionibus superius nominatis* (AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392; 1390, maig 11). Al cap del carrer de Pla té una sort de terra plantada amb vinya i arbres (*Ibid.*, 1392-1436; 1401, feb. 15); a Na Seniosa té dos camps plantats de blats i arbres (*idem*; 1401, ag. 1) i al mas Poc té un tros plantat de vinya i olivera (*Ibid.*; 1402, feb. 5).

practicades per Figuerola delaten que una part de la terra era destinada al conreu comercial del safrà molt difós a l'època en aquella comarca.

A partir de la fi del 1376-s'observa un canvi substancial no solament en la política d'adquisicions sinó també en l'explotació i la tinença dels béns immobles, que a partir d'aquells moments passen a ser arrendats o establerts.¹²⁷ Això coincideix amb la vellesa de Bernat de Figuerola i sobretot a partir de l'emancipació del seu fill, l'any 1390. Però no es pot atribuir aquest fet únicament a la incapacitat del ja envellit Figuerola, que havia quedat cec per aquell temps, en paral·lel hi havia fenòmens d'abast més general que afectaven tot Catalunya i que cal tenir presents. El període de crisi generalitzat amb particulars manifestacions en les males collites, i dificultats d'abastiment, les contínues mortaldats i els consegüents despoblaments, anaven a colpir també la família Figuerola. Els efectes es poden observar en l'endeutament. Per aquella època és simptomàtica la compra d'un violari en maig de 1376, que hem vist anteriorment, així com els 350 s. deguts en una comanda a Francesc Llena l'any 1381 o el lliurament dels 600 s. que li feia la ciutat anualment a compte del que devia al mercader Barceloní Ramon de Casaldàliga vers 1389.¹²⁸ A partir d'aquells moments començà una alienació incessant ja amb el major dels Figuerola. Concretament, el 1383 venia dues terres ubicades prop del portal de na Seniosa a Francesc Amargós per un total de 700 s. i el mateix any una casa prop de la capella de Sant Andreu a Guillem de Remolins per 360.¹²⁹ Bernat de Figuerola jr. va adquirir dues cases mitjançant contractes d'arrendament però sobretot quatre horts per compra de domini intermedi. En canvi va arrendar set immobles, entre ells vuit parcel·les de terra i el mas del Quer, i una casa amb hort. Els beneficis eren molt clars; una suma en metàl·lic, una part de les collites, per assegurar-se l'abastiment, i, en alguns casos, prestacions en treball en les terres pròpies. A partir d'aleshores l'especulació es va fer evident en alguns dels seus negocis. Per exemple fou habitual llogar parts de cases a artesans. Així Figuerola havia arrendat al prevere Antoni Domènec una casa al carrer de Sobrerroca durant cinc anys des de l'1 d'agost de 1391 i per un preu de 35 fl. El darrer any del contracte va subarrendar al sastre Llorenç Martí una part de la casa per 49 s. 6 d. que hauria de pagar en dos terminis.¹³⁰ L'any 1399 repetia una operació semblant i aquesta vegada a través de Serena, l'esposa, llogà al tintorer

---

¹²⁷ El cas dels Figuerola és perfectament contrastable amb els dels Bell-lloc de Girona. La gestió del patrimoni d'aquests experimentà un canvi radical a partir de 1380. A la crisi particular financera per la gestió durant la minoria d'edat d'algun hereu, s'afegeix la conjuntura de crisi del moment que va portar a reconsiderar les estratègies d'explotació directa de la terra i a caminar vers l'establiment, la parceria i la pressió sobre els pagesos dels masos constrenyits amb censos més forts i recordant-los contínuament per escrit les seues obligacions feudals (Josep FERNÁNDEZ i TRABAL, *Una família catalana medieval*, pp. 343-352).

¹²⁸ AHPB, Berenguer Escuder, "*Quartum Manuale*", 31-XII-1380/24-XII-1381, ff. 49r-v (1381, juny 25); AHPM, "Llibre particular de Ramon de Casaldàliga", 1360-1415 (1389, oct. 18).

¹²⁹ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392 (1383, març 26; de la data de la venda a Francesc Amargós tan sols coneguem l'any).

¹³⁰ *Ibid.*, (1391, oct. 22) i *Ibid.*, 1394-1436 (1395, juny 12).

Bonafós de Llisos una part d'una casa que tenia al carrer de Narbonés, exceptuant la part on estava Ferrer de Ranes, així com el celler.¹³¹

Cal fixar-se especialment per la seua importància econòmica en l'explotació dels masos.¹³² La primera dada coneguda es la compra a Arnau de Cornet, de Castellgalí, del mas d'en Sala a Montfalcó el Gros, vegueria de Cervera el 17 d'abril del 1371, *cum casis, casalibus, ortis, ortalibus, ferregenibus e barqueriis, montibus, pratiis et pasturiis et aliis universis juribus et pertinentiis ad ipsum mansum pagesiam suam utilem dictum ipsius pertinentibus et spectantibus ac competentibus*.¹³³ És molt probable que acabara desfent-se d'aquest mas perquè la llunyania no el permetia conduir-lo com era desitjable, continuant així amb l'estratègia habitual. De fet l'any 1376 va haver de demanar el suport reial per exigir a Francesc Sala, l'home que treballava aquelles terres, el pagament de les parts de la collita a les que estava obligat.¹³⁴

La segona notícia de la gestió dels seus masos arriba amb l'arrendament el 18 de desembre del 1402 a Bernat Marc del mas del Quer, ubicat al terme del castell de la Guàrdia de Montserrat, durant nou anys. L'arrendament costaria a l'esmentat individu els censos habituals establerts en el delme, i a banda una quartera d'ordi i un parell de gallines el primer any. Pel que sembla, doncs, es tractava d'unes condicions bastant favorables i que s'han de posar en sintonia amb una època difícil que va obligar els senyors dels masos a assuavir la pressió impositiva sobre els camperols.¹³⁵ Poc després Marc esdevindria home de Figuerola en comprar el mas dels Simons a Pere Simó i li retrià homenatge i reconeixement com a legítim administrador de Joaneta, la seua filla, propietària del mas per herència materna. Es tractava d'un mas de remença i es convertia en home *proprium, solidum et naturalem ac de redempcione habitantem et affocatum in dicto manso*. Quedava obligat per les tradicionals obligacions remenses: *intestias, cugucias, exorquias, redempcionis hominum et mulierum et alia jure assueta exceptis firmamentis sponsaliorum*.¹³⁶ No en sabem res, tanmateix, del que devia pagar aquest home per la tinença del mas. En qualsevol cas tot sembla indicar que Figuerola mantenia envers els seus camperols del mas una pressió forta que els subjectava a la terra i que es perdria anys a venir quan establerts en emfiteusi aquests masos despoblats es renunciava a

¹³¹ *Ibid.*, (1399, nov. 5).

¹³² Una explicació general sobre el mas en Antoni FURIÓ, *Una pagesia dividida*, p. 191. Explicació gràfica en pp. 194-195; Mercè AVENTÍN i PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, 1996, pp. 144-159 i Jordi de BOLÓS, *El mas, el pagès i el senyor*, Barcelona, 1995.

¹³³ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392.

¹³⁴ ACA, C, reg. 782, f. 65 (1376, feb. 4).

¹³⁵ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436.

¹³⁶ *Ibid.*, (1403, nov. 11) i (1403, maig 17). Tot seguit va deslliurar Simó, juntament amb tota la seua descendència, de tota servitud que el poguera vincular amb la seua filla, propietària del mas, i poder traslladar-se i escollir el senyor que desitjara sense impediment. Aquesta llibertat va costar 220 sb. a Simó (*Ibid.*, 1403, maig 17 i nov. 10). Cal destacar com a punt rellevant la presència del senyor de Castellgalí, Dalmau de Torres, com a testimoni d'aquest darrer document.

Un resum del significat de totes aquestes servituds pageses en Josep M. SALRACH, *Història dels Països Catalans*, pp. 596-600.

aquestes servituds.¹³⁷ El mateix Marc, que havia abandonat el mas, seria establert vers 1421. Efectivament, tenim il·lustrats els establiments ja tardans després del traspàs de Bernat de Figuerola jr. dels masos de la seua filla Violant posteriorment a la seua despoblació.¹³⁸ En el primer cas es tractava de l'establiment fet pel prevere Joan de Figuerola i Gisbert de Rabinat, senyor del castell de Malacara, en la vegueria de Cervera, procuradors de Violant, la filla i hereva universal de Bernat de Figuerola jr., a Antoni Cortal, habitant del Castell de la Guàrdia de Montserrat, del mas anomenat del Quer, inserit en el terme d'aquest castell i que era propietat alodial, lliure i franca de la xiqueta. En aquest contracte es fa descripció de tot el contingut del mas, que ens ajuda a veure la seua naturalesa: *cum casis, casalibus, ortis, ortalibus, ferregenalibus et barqueriis, montibus, planis, pastuis et pasturis, venationibus et devesis, petris magnis et minimis, arboribus fructiferis et infructiferis, terris, honoribus et possessionibus cultis et heremis, plantatis et non plantatis et aliis omnibus et singulis juribus et pertinenciis ipsius mansi et ad ipsum mansum pagesiam glebam, seu vomerem aut utile dominium pertinentibus et pertinere debentibus quocumque modo, causa vel ratione forum et staticam ipsius mansi ut predicatur amortizando*. Es va consignar una entrada de 55 s. i els censos, parts d'esplets i drets als que estava obligat, eren els que s'acostumaven i 10 s. i el delme, sense cap més cens ni servitud. S'obligava a la residència i com a drets jurídics es reservava el lluïisme i la fadiga. L'altre establiment, el del mas dels Simons en el mateix terme, era efectuat en condicions idèntiques a l'anterior a Bernat Marc, habitant també al castell de la Guàrdia de Montserrat, amb els mateixos censos i condicions però amb una entrada de 44 s.¹³⁹ Això formava part d'un progressiu abandó de l'explotació directa de les terres que els Figuerola anaren practicant des de finals del segle XIV en favor de la cessió a parts de fruits, cens en metàl·lic i treball.

* * *

Als nuclis urbans medievals es desenvolupà un actiu mercat immobiliari, on l'especulació jugava un paper important. Cases, obradors i les seues taules, horts, corrals i patis, entraven en el joc dels intercanvis intramurs. Els qui practicaven la medicina necessitaven d'amplis espais on residir, realitzar la seua tasca quotidiana i on emmagatzemar productes agraris, sobretot el vi, la llenya i altres andròmines. Això els obligava a participar d'aquest mercat i més si el seu negoci i les seues pertinences anaven en augment, fet que es feia especialment rellevant en el cas dels apotecaris. L'hortet a la vora de la casa era una realitat

¹³⁷ En els casos dels masos abandonats (*rònecs*) la reducció de la renda sostreta fou molt important. En general, però, les fluctuacions d'aquesta renda són molt gran depenent de la producció, el tipus de poblament, el senyor i la tradició local (Jordi de BOLÓS, *El mas*, p. 229).

¹³⁸ Així ho expressava l'esposa de Figuerola en fer l'inventari: "II. masos en los quals no sta negú, situats en lo terme del Castell de la Guàrdia anomenats les Simones la .I., l'altre lo Quer". El mateix efecte de les despoblacions de masos durant el segle XV i la disminució de les rendes per la propietat directa de la terra és consignat en el cas dels Bell-lloc de Girona, com a conseqüència de "la persistència de les mortaldats i les dificultats de trobar pobladors estables per als masos abandonats per llurs possessors" (Josep FERNÁNDEZ i TRABAL, *Una familia catalana medieval*, pp. 350-352).

¹³⁹ Ambdós documents en AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436 (1421, ab. 21).

quotidiana; d'ell s'extreien productes per al consum de la família. A través del lloguer, sotmés als vaivens del mercat, i l'emfiteusi, un mecanisme que es dibuixà molt apropiat en aquests casos, es podia obtenir de forma temporal, o bé a llarg termini, el domini útil, segons un cas o altre, d'uns béns immobles indispensables.

La societat medieval, malgrat la importància cada vegada major dels centres urbans, era un món on la component rural, la mentalitat camperola i on la major part de la gent, i un bon nombre també en les ciutats, es dedicaven a l'activitat agrària. Els ideals imperants eren els de la noblesa i aquesta fonamentava la seua riquesa i el seu prestigi en la possessió de la terra, per això cada vegada més els burgesos posaren les seues miras en obtenir unes terres i una producció suficientment diversificada que els garantira l'abastiment de les seues llars i també unes rendes producte de l'acaparament de censos emfitèutics. Les comptabilitats d'alguns sanadors o un estudi minuciós de la documentació conservada, ens il·lustra sobre la importància d'aquestes rendes. Cada vegada serà més freqüent la possessió intermèdia de la terra, és a dir, la concessió d'un bé emfitèutic, com ara una terra, per subestablir-lo a un camperol per un cens superior al pagat al propietari real. Però també sembla freqüent que els practicants de la medicina gestionaren personalment una part de les seues terres. Per això comptaven amb els animals i els instruments necessaris, i assalariaven els camperols necessaris per a dur a terme aquestes tasques. Però això comportava més maldecaps i compartir els problemes del camperolat, com ara, la inseguretat de les collites, la necessitat d'aigua, els preus dels productes i el treball. Però, també sens dubte seria garantia de l'èxit de l'empresa. Aquest fet es va fer més evident amb la voluntat dels practicants de la medicina enriquits d'adquirir unitats d'explotació completes capaces d'autoabastir-se i d'on es podia obtenir una font de renda elevada o tot el necessari per a la subsistència (masos i torres a Catalunya i alqueries a l'horta de València). A això acompanyava el desig d'equiparar-se a la nobles sent senyor d'uns camperols que estaven sotmesos a règims variats de tinença, però que en qualsevol cas devien satisfer uns censos. Un altre assumpte anava a ser el de les minories jueva i sarraïna, poc conegudes però sembla que poc avessades a la terra, si exceptuem aquells més arrelats a un lloc determinat. El canvi constant de residència no era precisament un bon al·licient per adquirir béns immobles. Especial interès es posava en la provisió del vi, element bàsic de la dieta, per això la possessió de vinyes i tot l'instrumental necessari en els cellers per a la transformació del raïm en el vi i el seu emmagatzematge és una constant a totes les llars conegudes, fins i tot les humils. Aconseguits els productes bàsics, apareixia la possibilitat de transformar una part de les explotacions en produccions destinades al mercat. Això amb el pas del temps era una estratègia que s'anava a fer molt habitual, com en el cas concret del safrà.

CAPÍTOL VI

El comerç i la manufactura

L'onzena causa per la qual foren edificades ciutats si fonc aquella que posa Aristòtil.... que s'apella necessitat de contractes. Perquè deus saber que, com no sia neguna nació qui abunda en totes coses, mas una nació abunda en pa, altres en vi, altres en carn, altres en draps, altres en llanes, altres en metalls... per raó d'açò, per tal que tots hagen bastantment ço que els és necessari, cové que los uns contracten ab los altres e facen diverses commutacions e mercaderies, e vendes e compres.

Francesc EIXIMENIS, *Dotzé del Crestià*.

Entre los altres oficis que posen la cosa pública en bon estament són los mercaders, car terra on mercaderia corre e abunda, tostemps és plena, e fèrtil e en bon estament. Per tal, los mercaders diu que deuen ésser favorits sobre tota gent seglar del món, car diu que los mercaders són vida de la terra on són, e són tresor de la cosa pública, e són menjar dels pobres, e són braç de tot bon negoci, de tots afer compliment.

Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*.

Tractaré en aquest capítol un grup d'activitats molt heterogeni i que engloba l'elaboració i comercialització de productes, ja siga en els mercats locals o bé inserint-se en els mercats internacionals. La gran diversitat d'aquests afers, posa de manifest que els qui practicaven la medicina no rebutjaven cap tipus de negoci que es posava al seu abast. La varietat de grups socials amb els que entraven en contacte, afavorien aquesta dispersió d'inversions, malgrat que, com ja hem vist, l'interés fonamental es va centrar en els punts anteriorment esmentats (préstecs, explotacions agràries i immobles urbans). A les societats de fusta, les matèries primeres, els aliments, la draperia, els vaixells, les comandes comercials, els esclaus, la producció

agrària, s'han d'afegir els recursos obtinguts, també fàcilment comercialitzables segons els casos, de l'arrendament d'impostos i de monopolis reials (forns i molins).¹ Per a un sector dels guaridors, el dels apotecaris, la seua activitat es trobava absolutament emparentada amb els grups artesanal i mercantil i per això cal una atenció especial dins aquest apartat.

1. Els apotecaris: entre la manufactura i el comerç

Sens dubte el grup que desenvolupà un major protagonisme en l'àmbit artesanal i comercial fou el dels especiers o apotecaris. Des del punt de vista mèdic eren encarregats de la custòdia i manipulació dels productes medicinals, tot donant forma a la recepta mèdica. Però l'apotecari o especier, i el nom en aquest sentit té una especial significació, va haver d'inserir-se en l'entramat mercantil per tal de poder controlar les espècies i medicines de procedència estrangera que servien per preparar els medicaments simples o els compostos. Les vies de provisió foren diverses, però s'ha de notar que foren les grans ciutats les que actuaren de distribuïdors comarcal. Des de principi del segle XIV un reduït grup d'apotecaris abastia una bona part del territori arribant fins i tot als pobles més petits. Aquesta xarxa de distribució no solament perdurava sinó que s'havia ampliat i des de la Cerdanya, el Conflent o el Vallespir acudien a Barcelona apotecaris de llocs com Puigcerdà o Elna. Però tampoc no era estrany que des d'indrets més allunyats, com ara Aragó o Navarra, arribaren especiers amb la finalitat d'abastir-se en la ciutat comtal. I és que aquesta capital actuà durant tot el segle com a centre redistribuïdor de mercaderies i en concret de les espècies arribades d'ultramar, les quals anaven destinades cap a Aragó, Navarra i Castella.² A la fi, la distribució s'efectuava

¹ Situació molt semblant pot trobar-se entre el col·lectiu notarial també abocat a inversions manufactureres i comercials ocasionals en tota aquesta gamma d'intervencions que he esmentat (José Me CRUSELLES, *Comportamiento social*, pp. 489-497). Tampoc els seus col·legues francesos i anglesos es quedaren enrera en la pràctica del comerç ja fóra de gran envergadura o de la clàssica venda de vi, cereals i draps als mercats locals. Per al cas francès vegeu Danielle JACQUARD, *Le milieu médical*, p. 193. A Salon el metge Videt Salves és considerat pels notaris com metge i mercader (Monique WERNHAM, *La communauté juive de Salon*, pp. 106-107). A Londres alguns metges, els familiars dels quals tenien interessos mercantils, ocuparen al port els llocs més cobejats, com ara el de cobradors dels drets de duana i enregistrament de vaixells (Carole RAWCLIFFE, "The profits of practice", p. 69).

² Sobre les relacions dels apotecaris barcelonins amb la resta del principat durant la primera meitat del segle vegeu Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 119. Pere de Prades, apotecari d'Elna comprava a l'apotecari de Barcelona Nicolau Bertran *rerum apothecarie* per valor de 480 s. (ACB, *Protocols*, n. 230, f. 118v; 1361, nov. 16); Bernat Cugot, apotecari de Puigcerdà comprà espècies per valor de 140 s. al barceloní Francesc Camps (AHCP, Bernat Blanch (II), "*Manualis*", 1374; 1374, juny 21).

Pero Aznárez de Cariñena, especier de Saragossa, pagà algunes quantitats a Guillem Destorrent, mercader barceloní (ANZ, Domingo Pérez Dazelin, 24 abajo/1, n. 157, f. 18v). El rei concedí una llicència perquè l'apotecari del rei de Navarra, un tal Pedro, del qual no és possible llegir el cognom al document original, poguera transitar lliurement amb els seus animals i béns per comprar espècies i altres coses a Barcelona sense pagar cap tribut (ACA, C, reg. 1089, f. 2; 1373, feb. 27). Sobre les relacions comercials en general entre els distints regnes de la corona i els productes que hi intervenien vegeu Josep M. SALRACH, *Història dels Països Catalans*, v. I, pp. 696-701. Cal assenyalar ací la tesi doctoral en preparació de Carles VELA, *El comerç al detall d'espècies a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana*.

tant pels apotecaris com pels mercaders que podien comprar-los les espècies per revendre-les com a minoristes.³

El perfil de l'actuació laboral d'aquests homes resulta bastant difús perquè el conglomerat d'activitats artesanals i d'intercanvi que podien desenrotllar era amplíssim.⁴ Fet i fet, la vessant vinculada fonamentalment a l'especiaria i la comercialització d'aquests productes i la importància manufacturera i mercantil en molts àmbits de la vida quotidiana, semblen tasques inseparables que ocupen el temps d'aquest individu.⁵ Així, tots els cerimonials i el món material que envoltaven els esdeveniments més importants i intensos de la vida de les persones, que no eren altres, segons l'espiritualitat cristiana que impregnava la trajectòria vital dels individus, que els que giraven entorn de les celebracions sacramentals i els actes de caràcter litúrgic —baptisme, eucaristia, matrimoni i enterrament especialment—, depenien en bona mesura de l'abastiment que en feien els apotecaris-especiers.

Les celebracions sacramentals foren commemorades amb gran festa i fastuositat per tothom, però especialment entre els sectors més adinerats. Tan intenses arribaren a ser les despeses que les autoritats hagueren de legislar per restringir aquests excessos i evitar els desequilibris financers en que podien devenir aquests malbarataments.⁶ En aquest context, entre el fervor religiós i les despeses immoderades atenent exclusivament al prestigi i la imatge de grup, els proveïdors dels elements propis d'aquestes manifestacions

³ Guillem Sunyer, mercader de Barcelona va comprar pebre a Bernat Despuig, apotecari barceloní per 1996 s. 6 db. *ad opus mei officii*, compromentent-se a pagar-los abans de l'11 de novembre (AHPB, Jaume Ferrer, "Manual", 11-VI-1361/31-I-1362, f. 46).

⁴ Vegeu sinó les obligacions que Pere el Cerimoniós atribuïa en les seues Ordinacions al seu apotecari. Alimentació: "Qualsque coses per manera de medicina o de menjar per nós prenedores o devant nós posadores s'esdevindrà presentar, deguda cosa és, no per no coneguda persona mas per feel et provada, sien confites et contrastades... per tal que alguna no-s pusca aquí notar suspició ne alguna ocasió no sia donada a algun estrany de mesclar aquí alguna cosa nociva et no nedea. E axí ordenem que en la nostra cort sia tots temps un bo et feel apothecari principal, lo qual *qualsque quals confits per la persona nostra ell personalment confesca*". Més endavant s'especificava que també serien beneficiaris d'aquest apartat als personatges més propers al monarca (camarlencs i escuders). Medicina: "E si per a alcuna necessitat de nostra persona freturavem d'alscuns *letouaris et de axarops o de qualsque altres medicines lo dit apothecari aquelles personalment faça et secretament tast* d'aquelles faça si són coses tastables abans que a nós prenedores o per altra qualque manera sien presentades". Il·luminació: "e encara *de illuminaris de cera tortes et tortices et de candelas serva ordenació nostra* la qual sobre açò havem feta et la qual ordinació haja en escrit per tal que aquella mils sens violació quart et observar haja et aquelles als rebosters do et liure. Totes tres obligacions afectaven l'apotecari enllà on estiguera en aquell moment el rei i el seu seguici: Quart-se encara lo dit apothecari a la cura del qual specialment açò pertànyer sàpia que de les damunt dites confeccions et luminaris algun defalliment en nostra cort no sia. En après con caminan en alcun loch irem deurà l'apothecari lo coadjutor seu davant trametre per tal que en lo loch don partirem ne en lo loch destinat al qual irem de confits et illuminaris fretura et defalliment no sia trobat..."

Sobre aquells que es trobaven per damunt de l'apotecari en la jerarquia domèstica deia el següent: "En après *deurà obehir l'apothecari als meges* en aquelles coses que per ell seran faedores concernents medecina mas serà sotsmés als camarlencs: emperò d'aquelles coses que aministrarà, compran o distribuén, al mayordom o al escrivà de ració de la nostra cort sia tengut de retre rahan e del tresorer con mester hi serà reebre moneda per les damunt dites coses..." (El subratllat és meu). Pròsper BOFARULL, *CODOIN, [Del Apothecari]*, V. 5, pp. 87-89).

⁵ Carne BATLLE, "Els apotecaris de Barcelona en el món dels negocis pels volts de 1300", *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, XVIII (1978), pp. 97-109. Aquestes activitats de manufactura de diversos productes, entre ells els medicaments, era el que veritablement i clarament els diferenciava d'un mercader qualsevol. Per això quan hom abandonava aquests afers per dedicar-se exclusivament al mercadeig modificava la manera professional d'esmentar-se. Pere Safont es reconeixia *mercator, olim apothecarius*, de Barcelona i en aquest sentit cobrava a uns clients eclesiàstics una antiga quantitat per *aliquibus speciayriis quas ad operatorio tunc speciayrie meo eriatur habuerat et receperat* (ACB, *Protocolos*, n. 107, f. 107v; 1368, gen. 26).

⁶ Vegeu per al cas de València la breu explicació de José SANCHIS SIVERA, *Vida íntima*, pp. 39-48.

festives feren bons negocis. Els apotecaris es convertiren així en aquests proveïdors de tot allò que feia falta per a una celebració festiva de caràcter sacramental.⁷ Per exemple, les cerimònies pròpies de les defuncions eren una font d'ingressos habitual ja que tothom utilitzava els mateixos elements, com a mínim el sudari i la cera que acompanyava el difunt en la vetla i la celebració de l'enterrament. Molt sovint trobem que després de la defunció d'un client els apotecaris demanaven als hereus sumes procedents dels medicaments que els havien servit durant la malaltia, així com la cera i els draps de lli amb els quals s'havia amortallat el difunt.⁸ Però a banda d'aquestes despeses clàssiques que efectuava tothom, hi havia les famílies més poderoses que el dia del sepeli obsequiaven els assistents, familiars i amics, amb un refrigeri. Es difonia així un costum, ja ben arrelat a Catalunya, però que de bon principi només anava destinat al clergat que participava en la cerimònia.⁹ Es tractava d'una ocasió especial en què es llogava un cuiner d'ofici, juntament amb els seus ajudants, vaixelles i coberts, per donar una millor imatge i per completar els de la casa que devien ser insuficients per al nombre dels convidats. Per exemple, l'apotecari barceloní Bartomeu de Trilles, reconegué que Constança, l'esposa de Pere de Bertrallans, li lliurà 424 s. 11 db. per diverses despeses el dia de l'enterrament del seu marit entre les que s'inclouïa la cera, el menjar —amb gran abundància de carn— i els coberts utilitzats. Remarcaria, d'aquest cas, entre altres aspectes, el lloguer de peces de vidre, un autèntic luxe en aquella època, on la literatura específica recomanava als senyors el seu ús preferentment a l'argent.¹⁰ Un altre esdeveniment de primera magnitud, la celebració matrimonial, venia aparellada d'un convit que gaudia cada vegada de major predicació i despesa immoderada, els àpats del qual també eren fornits pels magatzems dels apotecaris. Així ho mostra, per exemple, el cas de l'apotecari de València Tomàs Nicolau,

⁷ Raffaele CIASCA, referint-se al cas italià, també va observar aquestes tasques entre els apotecaris. També afegia la d'embalsamar cadàvers, que en el nostre cas no he pogut documentar (*L'arte dei medici*, p. 347).

⁸ Els exemples que podríem citar són nombrosíssims, perquè el model d'enterrament era molt difós i sempre s'utilitzaven els mateixos elements. Francesc Gener confirmà que el curador dels béns d'Andreu d'Olot li havia pagat 149 s. per unes cases que li comprà mentre vivia, les medicines que li comprà durant la seua malaltia i el drap de lli, les ciris, les candeles i la creu de cera blanca de la sepultura (AHPB, Ramon de Massana, "*Duodecim manuale*", 27-XII-1372/24-XII-1373, f. 66; 1373, maig 16). Igualment Bernat Raspall, apotecari de Barcelona, reconegué que Guillem Ferran, patró de lleny i marmessor de Pere Rovira, i Margarida, la viuda, li van lliurar 70 sb. per: *duabus canis pani lini cum dimidia quas a me emistis ad opus coporiendo corpus dicti difuncti* - 7 s. 6 d.; mitja lliura de candeles - 1 s. 2 d.; 4 ciris de 20 ll. a 22 d/ll - 37 s. 7 d.; *cruce cere albe* - 8 s.; per caixa *in que fuit sepultus* - 16 s. 4 d. (AHPB, Pere Martí, "Llibre XXXIII", 14-XI-1375/14-III-1376, f. 234; 1376, març 6).

⁹ Així ho posa de manifest José Ramón JULIÀ VIÑAMATA, "Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV", *AEM*, 20 (1990), pp. 15-51, especialment pp. 31-33. Sobre la contractació de cuiners professionals i també la celebració de banquets vegeu Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La jerarquía de la mesa*, pp. 153 i 170-171.

¹⁰ Les despeses es distribuïren de la següent manera: pa - 30 s.; vi - 16 s.; carn de moltó - 35 s. 6 d.; carn salada - 5 s.; cabrit - 26 s.; sàlsia - 4 s.; "sal de pa e de altre" - 8 d.; "jurvent" - 6 d.; per lloguer de plats i coberts - 8 s.; de vidre - 8 s. 7 d.; als cuiners - 10 s.; "tirats" - 1 s.; *cos* - 5 s.; formatges - 3 s.; 2 fetges - 2 s.; lloguer de coses, ciris, candeles i creus - 81 s.; 60 s. per a pobres i altres despeses diverses del soterrar (AHPB, Bonanat Rimentol, "*Capibrevium... quo fuerunt notata aliqua instrumenta faciencia pro hereditate venerabile Petri de Bertrallans*", 15-VI-1362/26-II-1371, ff. 60v-61; 1367, ab. 8). Altres casos poden trobar-se citats en Maria Teresa VINYOLES, "Alimentació i ritme del temps a Catalunya a la baixa Edat Mitjana", *I Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*, vol. I [Lleida 1995], pp. 115-151, especialment p. 148. L'autora posa de manifest la vigència de la presència dels aliments, sobretot verdures per a salses i carns, tal com en el cas que presente, en els rituals funeraris i com això induï l'apotecari a encarregar-se de l'abastiment total d'aquests ritus. Sobre el vidre en les taules catalanes vegeu Jordi CARRERAS i Ignasi DOMÉNECH, "El vidre de taula a Catalunya a l'època del Gòtic", *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Barcelona, 1994, pp. 71-76.

que reconeixia que Pere Martorell, de Gandia, li havia pagat 462 s. 6 dv. per productes que li vengué per a la celebració del seu matrimoni.¹¹ Es tractava bàsicament de confits, fruits secs i tota mena de lliminadures. Efectivament la quantitat de dolços que eren consumits per aquesta societat i especialment per les classes més poderoses i la reialesa era extraordinària.¹² Una anàlisi dels comptes de la casa reial —l'escrivania de ració, de la tresoreria i del mestre racional—, palesen que les xifres i les quantitats que es manipulaven gràcies a aquests productes són sorprenents. De fet qualsevol festa era excusa perquè el membres de la cort recorregueren als seus apotecaris per abastir-se profusament de dolços, refrescos, confitures, fruites, etc. Als inventaris dels apotecaris és molt freqüent trobar aquests productes que elaboraven i després comercialitzaven amb gran facilitat. Sembla, en definitiva, que una gamma molt variada d'aliments podia sortir dels magatzems d'aquests. Sabem, per exemple, que durant les corts celebrades a Montsó l'any 1376, l'apotecari de Lleida Simó Despuig va ser l'encarregat de transportar totes les provisions per als qui es trobaven allí reunits.¹³ Paral·lelament, en les grans ocasions cerimonials que he comentat i la vida quotidiana de les elits en general, la noblesa i el patriciat s'endreçaven i usaven de perfums i productes cosmètics que també eren adquirits en els obradors d'aquests apotecaris.¹⁴ La presència de les aigües, bàsiques en els components cosmètics, serà molt freqüent a les apotecaries, i aquestes seran obtingudes mitjançant un procés de destil·lació en alambins gràcies a processos àmpliament descrits en els tractats de l'època.¹⁵

Molt sovint l'elaboració de ciris, brandons i candeles, que cremaven en les esglésies contínuament i que eren fonamentals en la il·luminació, eren fabricats pels apotecaris, malgrat l'existència de candellers de cera que en tenien en l'elaboració d'aquests la seua primera activitat. Cal posar de manifest que la proximitat d'aquests oficis, el d'apotecari i el de candeler, és estreta i es manifesta en que comparteixen activitats com la fabricació dels elements de cera per part dels apotecaris o el tràfic d'espècies pels candellers.¹⁶ Segurament

¹¹ ARV, *Protocolos*, n. 11214 (1394, jul. 10). Vegeu també Maria Teresa VINYOLES, "Alimentació i ritme", pp. 142-144.

¹² José SANCHIS SIVERA, *Vida íntima*, pp. 27-28.

¹³ Les autoritats de Lleida no degueren creure'l i l'empenyoraren acusant-lo de que portava suficients productes com per a mercadejar en aquelles terres a banda de la comanda de les corts. Però el rei ordenà que li tornaren totes les penyores (ACA, C, reg. 788, ff. 147r-v; 1376, juny 26).

¹⁴ Per a la ciutat de València vegeu José SANCHIS SIVERA, *Vida íntima*, pp. 59-62. Per a Barcelona, Maria Teresa VINYOLES, *Les barcelonines*, pp. 184-197. Cal recordar que aquests productes eren considerats també dins de la medicina per les seues funcions terapèutiques.

¹⁵ Sobre la tècnica de destil·lació i els materials emprats vegeu Luis GARCÍA BALLESTER, " 'La ciencia y el oficio' "

¹⁶ Durant molt de temps els fabricants de candeles foren membres de la mateixa confraria que els apotecaris. Vegeu més endavant el punt dedicat a les ordinacions de Perpinyà. A Florència aquesta corporació aplegava a tots els professionals de la medicina i la farmàcia (Raffaele CIASCA, *L'arte dei medici*, p. 45). De fet, un metge de renom com el florentí Taddeo Alderotti es dedicà en la seua joventut a la venda de candeles (Nancy SIRAJI, *Taddeo Alderotti*, p. 29). Carles VELA ha insistit en les situacions de conflicte entres especiers i candellers barcelonins producte de la coincidència, almenys parcial, de les seues activitats ("Aportacions per a un cens dels especiers i candellers de Barcelona a la segona meitat del S. XIV", *Butlletí de la Societat d'Amics de la Història i de la Ciència Farmacèutica Catalana*, 5 (1994), pp. 24-31).

El candeler barceloní Bernat Sitjar va vendre a Bertran Nicolau, especier i ciutadà de Barcelona, 8 arroves i 19 lliures de gingebre baladí, a for de 40 ll. la càrrega, qui muntaren a 382 sb.; 8 arroves i 23 ll. de canella, a raó de 30 ll. la càrrega, que muntaren a 445 sb. Aquestes vendes se feren per mà del jueu Abraham Isac Bonavia. Finalment la quantitat deguda fou de 1.027 s. (AHPB, Pere Martí,

seria la major o menor dedicació a una o altra activitat el que condicionaria la seua nomenclatura. Els consells municipals tenien entre les seues despeses aquests ciris i recorrien sovint a apotecaris als quals pagaven periòdicament per la provisió de cera de la parròquia.¹⁷ Els mateixos fidels en devien recórrer quan volien obtenir algun exvot de cera representant alguna part del cos humà per tal que fóra exposat en les capelles i santuaris de renom, en agraïment pels malalts que havien recobrat la salut.¹⁸ D'altra banda, els monarques feien donacions d'aquests elements a determinats temples als quals tenien especial devoció o bé per als aniversaris de familiars.¹⁹

Un altre dels àmbits abastits habitualment pels apotecaris fou el de les escrivanies i també qualsevol empresa que necessitara dur una comptabilitat.²⁰ Les raimes de paper, la cera gomada i la tinta de diferents colors eren productes, fabricats alguns, però especialment comercialitzats freqüentment pels apotecaris. Per descomptat els clients més importants serien els monarques, els enregistraments dels quals necessitaven una quantitat ingent de paper i d'això ens podem fer una idea només fent una ullada als catàlegs dels fons de l'Arxiu de la corona d'Aragó. Per això, als comptes de les administracions reials trobem freqüentment el pagament als apotecaris que subministren aquests productes.²¹

"Llibre comú", 3-II-1365/7-VII-1365, 61v-62; 1365, març 20). De vegades el notari, atenent a aquesta doble activitat optava per atorgar ambdós oficis a la mateixa persona. Era el cas de Pere Pastor, "candeler o speciayre", de València, l'any 1373 (ACA, RP, MR, n. 1713, f. 60v).

¹⁷ El consell municipal d'Alzira nomenava anualment el seu *operarius luminarie ecclesie beate Caterine*, el qual anava percebent temporalment un diner per la cera que es consumia en la parròquia. Simó Sanç rebia el 27 d'octubre de 1397, de mans del majordom de la vila, 134 s. 3 d. *pro operando luminarium cere*, i el 17 de juliol de 1399 altres 258 s. pel mateix motiu (AMA, "Llibre dels actes dels jurats e concell", 03/4, f. 36; 03/6, f. 15v). Però els materials amb els quals els apotecaris abastien l'obreria de la parròquia de la Ribera eren molt més abundants. Vegem-ne sinó el compte fet per Domingo Corts de 970 s. 10 d. a l'obrer de la parròquia de Santa Maria: *Item, una rova XLX libras de trap de bona mena, ad de VIII solidos la lliura. Precium cuius ascendit sumari CCCXC duorum solidorum. Item, IX libras de indi bagadell, ad rationem VIII solidorum per qualibet libra, qui ascendit ad sumari LXXII solidorum. Item, blanquet XXX libras, ad rationem XI dineriorum per qualibet libra, quod ascendit XXX solidos. Item, aygua cuyta; viginti solidorum sex dineros. Item, cabaços ad opus predictarum rerum duos solidos; duos dineros. Item, clasa XXIII libras, ad rationem sex dineriorum pro qualibet libra et IX dineros quos deysticarunt cabasos; XVI solidos IX dineros. Item, aljepz II LX faneques [...] XXII sol XI dineros. Item, oli de linós LX libras III onces; centum decem solidos sex dineros. (Ibid., Protocols, 040/3, ff. 55v-57; 1371, març 22).*

¹⁸ José RODRIGO PERTEGÁS, "Boticas y boticarios", p. 134.

¹⁹ Domingo Corts, especier de la ciutat de València, elaborà durant algun temps els quatre ciris "los quals lo senyor rei en Jacme de bona memòria ordenà e manà ésser donats cascun any perpetualment a nostra dona Santa Maria del Puig de València en la vigilia de Santa Maria d'agost". Aquests estaven valorats en 189 s. 4 d. (ACA, RP, MR, n. 1716, f. 186, 1383-84 i reg. 1717, f. 248, 1385-86). Guillem Altimir, especier de Perpinyà, proveí de 20 brandons que foren necessaris per a l'aniversari del noble mossén Francesc de Perellós. Igualment lliurà 80 brandons per a l'aniversari del duc d'Anjou (*Ibid.*, TR, n. 604, f. 85 i 91; 1384, oct.).

²⁰ Així com ara les corts judicials com la del veguer de Cerdanya i Puigcerdà que lliurava a l'apotecari Miquel de la Mora 203 s. 8 d. per vuit mans de paper destinades a confeccionar llibres (*Ibid.*, Cort del veguer de Cerdanya i Puigcerdà, reg. 1499, f. 61). Igualment les despeses en la construcció d'un vaixell o les obres d'un castell, incloïen el preu del paper on s'enregistraven. Francesc Conill, especier de València, rebé 7 s. 6 d. per nou mans de paper de Xàtiva per escriure les despeses en l'administració de les obres del castell de Morvedre (*Ibid.*, Obres de castells, 2433, 118v).

²¹ Tot i que per aquest concepte la casa reial va recórrer també als apotecaris que no tenia adscrits, normalment foren Miquel Tosell i Esteve Satorre, els qui percebien quantitats durant tot l'any per raimes de paper que anaven venent a les escrivanies vinculades a la cort. Segons els comptes del tresorer, Tosell cobrava habitualment les raimes de paper de tres en tres. És obvi que les compres variarien en funció de la necessitat escripturària de cada moment, però sembla que normalment podien consumir-se sis raimes mensuals a un preu mitjà de 30 s. En canvi la cera gomada verda era consumida en menor grau. De la importància d'aquest

En definitiva, la varietat dels objectes fabricats i comercialitzats és molt extensa i no sembla que existira una especialització en un producte concret. Així els notaris es referien a l'apotecari de Santa Coloma de Queralt Guillem Vila amb els termes *apothecarius*, *draperius sive ypothecarius*, *draperius* i *mercator*. De fet, la confluència de tots tres oficis en la seua persona feia que el notari els utilitzara indistintament. Tanmateix, caldria parlar possiblement en el cas particular de Vila, de l'abandó progressiu de l'apotecaria en benefici de les activitats estrictament mercantils. En aquest sentit podríem entendre que el seu obrador d'apotecaria amb tres taules contigües, situat en un angle de la plaça de l'Om d'aquesta vila, fóra llogat l'any 1372 al seu nebot Pere per cinc anys a raó de 100 s. anuals.²² Entre els seus negocis es comptaven més sovint la venda de bestiar, grans i drap, a banda de distintes transaccions amb terres i compres de censals.²³ Així, en el període 1364-1381 va ingressar per venda de bestiar 1.468 s. 6 d. i per venda de draps 756 s. 6 d. A més a més, la seua imbricació dins aquest món es confirma amb l'associació i relació freqüent amb mercaders.²⁴ No ens ha d'estranyar per tant que 10 anys després decidira vendre definitivament l'obrador al seu nebot per 850 s.²⁵ Vila havia abandonat així definitivament una activitat que sembla feia temps havia estat substituïda per un conjunt de negocis molt variat i que no li permetien la dedicació que demanava l'elaboració de medicaments i altres activitats pròpies d'un apotecari. El beneficiari d'aquesta decisió fou el seu nebot, cridat a desenvolupar un notable paper dins la comunitat de Santa Coloma i els encontorns.

2. La preferència per la draperia

La venda de draps i de la matèria per a la seua elaboració fou una de les activitats comercials que més practicaren els apotecaris. I és que al llarg del segle XIV la indústria drapera es va constituir en la més important i estesa de Catalunya i València, amb una ampla xarxa de viles que tenien entre els seus habitants un ample contingent d'oficis relacionats amb el ram tèxtil.²⁶ De fet la comercialització de draps era considerada pròpia d'aquest grup sense cap objecció. Així, entre les ordinacions per a l'ofici dels especiers

---

negoci en pot donar compte que Francesc de Camp tenia al seu obrador de Barcelona una cambra exclusiva per al paper on es guardaven 44 raimes de quatre varietats distintes de paper (Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes", p. 44).

²² AHPT, *Protocolos* [Santa Coloma de Queralt], n. 3992, ff. 235r-v (1372, nov. 8).

²³ Respecte a transaccions amb equins *Ibid.*, n. 3994, f. 103 (1375, oct. 31) i f. 227 (1375, nov. 26) ; n. 8646, ff. 17r-v (1377, maig 10) ; i n. 3996, ff. 79r-v (1381, ag. 30). Ramat cabrum en *Ibid.*, n. 3993, ff. 152r-v (1374, set. 18). Vendes de blat *Ibid.*, en n. 3892, f. 145 (1365, set. 12). Vendes de drap en *Ibid.*, n. 3891, f. 150v (1364, oct. 3); n. 3993, f. 255v (1374, nov. 15).

²⁴ Es trobava associat al mercader Ramon Grau (AHPT, *Protocolos* [Santa Coloma de Queralt], n. 3886, 121v-122; 1362, ag. 8) i també actuà com a procurador del mercader Ramon Serra, de Cervera, ciutat on també tenia altres negocis (*Ibid.*, n. 3892, f. 127; 1365, ag. 13). D'associacions mercantils d'aquesta mena hi ha diversos testimonis com ara la que l'apotecari valencià Joan Domínguez va fer amb un draper i altre soci en la qual el capital aportat per aquest era de 10.000 s. front als 722 s. 6 d. esmerçats per un i els 1.696 s. 4 d. per altre (ARV, *Protocolos*, n. 633; 1380, set. 18).

²⁵ AHPT, *Protocolos* [Santa Coloma de Queralt], n. 3997, f. 19v; 1382, nov. 29).

²⁶ Josep M. SALRACH, *Història dels Països Catalans*, pp. 645-653.

de Perpinyà —que es trobava unit als dels candelers de cera i els mercers—, que el 20 de gener de 1369 sancionà Pere el Cerimoniós, se'n trobava una referida a com devien exposar-se les robes que venien.²⁷ Al cas de Guillem Vila, vist anteriorment, podem sumar d'altres com el de l'apotecari valencià Pere Bou involucrat en negocis de draperia amb grans beneficis. Tenim localitzades tres vendes de llanes i draps realitzades els dies 1, 16 i 19 de gener de l'any 1379 per un valor de 17.000 s. i dues més de llana a veïns d'Alginet (Ribera Alta del Xúquer) el 13 de febrer i el 15 de mig del 1383 per 6.643 s.²⁸ Tampoc, malgrat la preeminència dels apotecaris, es va rebutjar aquesta activitat per banda d'altres practicants de la medicina. Sabem que el físic Marc del Corral tenia esmerçat capital per comerciar amb drap. Durant una treva declarada en temps de la guerra de Castella, els macips del físic i Esteve Bernat, veí de Mosquerola (a Terol molt a prop de la frontera valenciana), amb qui compartia l'empresa comercial, foren assaltats en un lloc anomenat “Castell de Garcia Monyoç” (Castell de Garcimuñoz, a l'actual província de Cuenca), on se'ls va prendre a més de 4.000 s. en diner, *aliquas pecias panii de cerliç et pani de sayal gros et unam mulam et unum asinum*, per un valor estimat de 3.000 s. Després de l'atac aquests es refugiaren a Talalluelas (Regne de Castella) on encara els van prendre totes les armes, vestits i atuells que els restaven. Els titulars de la societat protestaren amargament al monarca, i el Cerimoniós ordenà que s'incautaren béns dels castellans que pogueren trobar-se en territori de la corona fins un valor de 8.000 s.²⁹ Tanmateix, cinc anys després dels fets, ambdós continuaven demanant al monarca la indemnització, que ara el Cerimoniós xifrava en 4.420 s. 7 d., segurament perquè era la xifra que mancava per satisfer de la que els havia promés en un principi.³⁰ Un altre físic i astròleg de gran prestigi involucrat en empreses de draperia fou Bartomeu de Tresbéns, el qual rebria un salconduit reial per poder mercadejar amb els seus companys Guillem i Joan Duran, procedents del Comtat de Foix.³¹ Finalment, també els cirurgians podien formar part de societats de draperia com la vista

²⁷ “Ítem, sopleguen si alcun especiayre traue en la carrera pública pus avant dels taulers algunes robes perquè a son vesí ne vengués embarch o dampnatge, que-ls dits sobrepausats ab lo dit missatge de la cort o pusquen conéixer e fer tornar atrás” (Ramon JORDI GONZÁLEZ, “Viejos papeles”, p. 76).

²⁸ ARV, *Protocols*, n. 2448 i 2660. Els reis anglesos també van facilitar a metges la possibilitat d'extraure productes d'aquesta mena per mar. Així, un tal Ponç, fou autoritzat a traure pel port de Southampton 80 sacs de llana lliures d'impostos (E.A. HAMMOND, “Incomes of medieval english doctors”, p. 161).

²⁹ ACA, C, reg. 733, f. 10v (1367, maig 12). Apèndix, § 7. Ens trobem en un moment incert de la guerra amb Castella, on Enric de Trastàmara, recentment proclamat rei, continuà enfrontat a la Corona d'Aragó en no voler acatar els seus compromisos. Tanmateix, aquesta era una fase de treva i potser per això els mercaders s'aventuraven altra vegada en aquest territori. Sobre les distintes campanyes d'aquest enfrontament vegeu el mapa publicat en Pau CATEURA BENASSER, “Les dificultats polítiques a la baixa edat mitjana”, en VV.AA., *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, p. 264. Malgrat la treva, els saqueigs de les forces acampades a la frontera eren ben freqüents. Però molt més encara davant la fragmentació interna dels castellans que s'havien dividit en partidaris d'un i altre germà. Vegeu al respecte Antonio GUTIERREZ DE VELASCO, “La financiación aragonesa de la ‘Guerra de los dos Pedros’”, *Hispania*, XIX (1959), p. 3-43, especialment la 26. Per això, els protagonistes d'aquest assalt es veieren sorpresos pels habitants d'aquells dos pobles castellans que els atacaren, segons els testimonis, al crit de ¡Castella, Castella, por el rey don Pedro!

³⁰ ACA, C, reg. 763, f. 124 (1372, maig 8).

³¹ El privilegi deia així: *possitis negociari et mercari atque morari cum rebus seu mercibus vestris* (*Ibid.*, reg. 922, ff. 75r-v; 1372, ab. 16).

anteriorment. El cas del poderós cirurgià de Santa Coloma de Queralt Bernat Soler, és ben significatiu. El 21 de novembre de 1360 formava, juntament amb altres dos veïns, una *societatem ad tenendum operatorium pannorum*, on va invertir 1.000 s. que seria dissolta el 15 de setembre de 1363. Tanmateix, un any després Bernat Soler i el seu soci, el sastre Guillem Guàrdia, havien de pagar 53 s. 4 d. per *imposicione pannorum operatoris*, el que ens dóna peu a pensar que el negoci continuava endavant.³²

Una de les poques operacions comercials en que veiem involucrades les minories religioses practicants de la medicina, sembla també ser la draperia, bàsicament, però, en la zona d'Aragó. En certa ocasió el mustassaf de València va incautar-se d'una peça de drap de llana d'Ovecar de Bellvís al·legant que aquesta havia estat teixida sense seguir les disposicions reguladores. El rei va ordenar que li fora tornada previ pagament de 80 sj. i que es cridara algun teixidor de Daroca que confirmara en què havia estat mal feta la peça.³³ El detall només ens informa de la possibilitat de comercialització d'aquest drap, tot i que no en tenim cap més senyal que ho confirme. Més clar sembla el cas del físic Junés Trigo qui tenia un *operatorio pannorum* en Saragossa, juntament amb alguns socis. Sabem que la reina Violant li concedí que per cap deute o càrrega comuna que degueren Junés o els seus socis a l'aljama, no es poguera fer execució sobre aquest obrador.³⁴

3. La comercialització de productes agropecuaris i el control de recursos naturals

Respecte d'aquest apartat cal tornar on s'ha parlat de la producció agrària per veure les diverses vies especulatives. Ací em detindré únicament en la qüestió de l'explotació ramadera. Les activitats comercials dels menescals sembla que es van concretar sovint en el lloguer i venda de bestiar, elements amb els quals estaven familiaritzats. En alguns casos es tractava de negocis modestos, però profitosos, amb particulars. Com ara el del barceloní Domènec Baró, que va llogar durant trenta dies un rossí a Valentí Esplugues, ciutadà de Montsó, per un preu de tres sous diaris.³⁵ Dificil resulta avaluar fins a quin punt es podrien convertir en criadors i subministradors d'equins, tant de la pagesia, sempre amb la necessitat de reposar els animals malalts o envellits, com de la noblesa, demandant dels equins de major qualitat. Per exemple, el menescal de València mestre Francesc, va vendre una mula a Bernat Torrent, camperol d'Alboraia, per 110 sv.³⁶ També el mateix monarca

³² AHPT, *Protocolos* [Santa Coloma de Queralt], n. 3883, f. 152v; n. 3885, f. 206; i n. 3891, f. 64.

³³ ACA, C, reg. 1634, ff. 51v-52 (1378, des. 2).

³⁴ *Ibid.*, reg. 1848, ff. 41r-v (1391, feb. 22).

³⁵ *Ibid.*, reg. 771, ff. 77r-v (1373, oct. 21). També Jaume de Montserrat, ciutadà de Barcelona, llogava un rossí a un jueu de la ciutat de València anomenat Maçana, al preu més baix de dos sous diaris. L'esmentat Maçana, passat el termini del lloguer, no tornà l'animal i el menescal protestà davant la cort esperant poder recuperar-lo. Efectivament, el rei, escoltada la súplica, ordenà a tots els oficials la captura del jueu, esdevinguda ja el mes de juliol (*Ibid.*, reg. 749, f. 167v; 1370, maig 24; i reg. 751, f. 42v; 1370, jul. 12).

³⁶ ARV, *Protocolos*, n. 3231 (1360, gen. 22). A Girona els Bell-lloc s'associaren amb els menescals Nicolau Despuig, de la Bisbal, i Cristòfol Bovera, de Girona. Aquests després d'aconseguir una massa de capital suficient per invertir en bestiar major (vaques,

adquiria de tant en tant equins que eren propietat dels menescals, tot i que s'ha de tenir present que igualment adquiria bons animals dels altres sanadors, ja fóra per a ell o per algun membre de la seua cort. Sens dubte, era més còmode per al monarca, sabedor de que la seua voluntat seria respectada, adquirir animals directament dels seus "familiars", que ja haurien fet un esforç per tal de trobar al mercat les millors cavalleries. En definitiva, qualsevol sanador adscrit a la casa reial podia proveir el monarca o l'infant amb equins, sobretot aquells que per la seua categoria eren idonis per satisfer deutes contrets pel rei o bé per regalar a personatges amb qui convenien millorar les relacions.³⁷ Per exemple, el 1366 la guerra de Castella experimentava un canvi notable quan les companyies Blanques de Bertran Duguesclin, juntament amb les tropes rebels d'Enric de Trastàmara, germà de Pere el Cruel i aspirant al tron castellà, i les catalanoaragoneses envaïen el regne castellà i proclamaven rei el pretendent. L'alegria del Cerimoniós no podia ser major després del desgast que la llarga contesa estava suposant per la corona d'Aragó i per demostrar la seua amistat al nou monarca li envià un cavall —regal que anava a servir de poc com demostrarien els fets. Per aquest animal, propietat del seu menescal Faraig de Bellví, despengué la gens menyspreable xifra de 4.000 sb.³⁸ El caràcter puntual de la majoria d'aquestes vendes ens du a considerar-les més que com un negoci, pròpiament dit, com una inversió "feudal", és a dir una mena de servei al patró al que sempre s'havia d'estar sol·lícit a acontentar, ja que a canvi sempre s'obtidrien altres beneficis.

Els tractes més importants amb ramats únicament els he pogut localitzar al País Valencià, malgrat que també a alguna zona de Catalunya és possible trobar pistes que ens parlen de possibles especialitzacions en el món de la cria i venda d'animals. A la Cerdanya, un medi eminentment ramader, els practicants de la medicina s'adaptaren a les oportunitats econòmiques de la comarca i alguns posseïren diversos terrenys de pastura.³⁹ Entre els distints negocis del menescal Antoni de Vallespinosa destaca la propietat d'un gran ramat —fins a 1.500 ovelles—, el qual Pere el Cerimoniós li permeté traure del regne de València a condició d'introduir-hi cabres, moltons i vaques pel mateix preu que les ovelles, en una clara al·lusió al problema de l'abastiment

---

cavalls i muls) posaven en comanda i establien contractes de parceria amb camperols obtenint substanciosos beneficis (Josep FERNÁNDEZ i TRABAL, *Una família catalana medieval*, pp. 369-375). No seria d'estranyar que una actitud econòmica semblant es repetirà també en el cas del cirurgià gironí Jaume Sarriera. La seua esposa tenia en la seua possessió deu bous, per les tales dels quals fou denunciada. Difícilment una família devia mantenir deu animals per al conreu de la terra i cal pensar en una destinació comercial (ACA, RP, n. 1547, f. 91v; 1371, feb. 20).

³⁷ El rei comprà a Pere Ros d'Ursins per 1.000 sb. un cavall per a mossén Manuel d'Entença (*Ibid.*, Tresoreria del rei, reg. 345, f. 158v; 1362 des.); Bernat Minguet rebria 384 sb. i 225 sj. per un rossí que el rei li comprà per pagar a Bernat de Tresserres al qual devia diners (ACA, C, reg. 1340, f. 55; 1363, des. 15); a Joan de Fulgeni li comprà una mula per a mossén de Puigcornet (ACA, RP, TR, n. 365, f. 68; 1374, gen.) i una mula per 1.000 fl. per als domèstics de Mata d'Armanyac (*Ibid.*, reg. 364, f. 148v; 1373 maig); a Miquel Tosell li comprà un mul per a Ramon de Peguera (*Ibid.*, reg. 357; 1369, juny); a Sanç del Forch li comprà un mul per 700 sb. que lliurà a Pere d'Aragall en paga del que li devia la Cort (*Ibid.*, reg. 356, f. 196; 1368 des.).

³⁸ ACA, RP, TR, n. 353, f. 160 (1367, juny). Les compres d'equins a menescals es repetiran amb Antoni de Vallespinosa, a qui comprà un mul "a ops de la sua persona" per 1.350 sb. o amb Arnau de Tolosa de qui adquirí un rossí per 50 fl. (*Ibid.*, n. 351; 1365, des. 1 i n. 382, f. 167; 1386, maig).

³⁹ A Puigcerdà els apotecaris Perpinyà Berenguer i Guillem Maians havien tingut en el seu poder alguns prats. AHCP, Bernat Montaner, "*Manualis*", 1381 (1381, oct. 8) i Ramon Martí, "*Firmitatis et extraneorum*", 1383-84 (1384, maig 23). Igualment Bernat Donat, batxiller en arts i medicina, de Puigcerdà va vendre un prat en el Pla d'Arenys per 560 s. (*Ibid.*, Ramon Montaner, "*Manualis*", 1398-1399; 1399, feb. 15).

alimentari de la ciutat.⁴⁰ Un altre ramat de dimensions molt semblants el posseïa l'apotecari valencià Joan Domingo. Aquest, durant la guerra de Castella, es queixà al rei que havia perdut a mans dels castellans una cabana de bestiar en Javalambre estimada en 2.000 caps, a banda de 12 ases i 10 gossos. Finalment rebé una compensació de 10 s. per 1.600 caps.⁴¹ Aquestes inversions tampoc escaparen a altres sanadors com el cirurgià Salvador Martínez, habitant de Morella, zona de gran importància ramadera, on comprà ramat llaner per valor de 500 sv.⁴² A banda, però, d'aquesta ramaderia incorporada als circuits de transhumància, existia la possibilitat de mantenir un nombre menor d'animals destinats a l'abastiment carni i llaner del mercat urbà. Per exemple, l'apotecari i cambrer del rei Pere Gener fou agraciats pel Cerimoniós amb la facultat de poder mantenir en el territori de la ciutat de Barcelona cent caps de ramat, ovelles i anyells, o moltons i ovelles, a la lliure elecció, però advertint-lo que aquest ramat hauria de guardar-se de damnar les vinyes i els camps.⁴³

Realment no està molt clara la forma amb la qual aquells que es dedicaren a la medicina pogueren accedir al control d'aquests recursos, però algunes dades parlen de l'emmagatzematge i comercialització de metalls.⁴⁴ Segurament una de les vies fou la concessió reial. Efectivament, Pere el Cerimoniós va concedir a alguns dels seus físics més arrimats la facultat d'excavar en busca de tresors i metalls preciosos a canvi d'una part de les troballes.⁴⁵ Però fou l'explotació de boscos i la comercialització de fusta la via que sembla resultà especialment lucrativa sobretot a través de la creació de societats a aquests efectes. A València he pogut trobar dos casos ben interessants. Esteve Valença va participar a les acaballes del Quatre-cents en dues companyies fusteres. D'una d'elles es dona compte en el seu testament. En el document posa de manifest com juntament amb Pere Pastor, llicenciat en lleis, i Joan Martí, mercader, ambdós ciutadans de València, va

⁴⁰ ACA, C, reg. 1680, f. 78 (1373, set. 20). Apèndix, § 14.

⁴¹ *Ibid.*, reg. 1713, ff. 171r-v (1371, jul. 20).

⁴² AHAM, Antoni Cerdà, 1395 (1395, nov. 6).

⁴³ ACA, C, reg. 877, f. 25v (1344, oct. 23). Traduït al castellà i amb facsimil en Ramon JORDI GONZÁLEZ, "Viejós papeles", concretament pp. 59 i 60. A mesura que el consum carni es va intensificar, el proveïment de la ciutat fou una assignatura cada vegada més complicada per a les autoritats urbanes. L'espai dels contorns urbans es va tornar cada vegada més controlat pels ciutadans, i les dificultats per dur els animals on hom desitjara, més complicat. Per això aquest privilegi, i la necessitat segura de carn pel municipi era, sens dubte, un bon negoci per a Pere Gener. Sobre el tema vegeu Josep FERNÁNDEZ i TRABAL, "Aprofitaments comunals prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la baixa Edat Mitjana", *Acta Medievalia*, 9 (1989), pp. 189-220, especialment pp. 193-199.

⁴⁴ Jaume de Roure, apotecari de València, cobrà del mestre d'obra Mafomet Sat, àlies Alçamariri, de Manises, 183 s. 9 d. per plom, estany i sofre que li va vendre (ARV, *Protocols*, n. 3004; 1397, gen. 31). Francesc de Casals tenia al seu obrador 5 arroves i mitja, 14 ll. i 2 mitges lliures de ferro (Tomás LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes de un farmacéutico barcelonés", p. 46).

⁴⁵ Pere el Cerimoniós va concedir al seu metge Marc del Corral, juntament amb l'escuder Guillem de Lozano i Amet Abdefac, la facultat per realitzar excavacions en busca de metalls preciosos, amb la condició de donar un terç a la Corona de tot el que pogueren extraure (ACA, C, reg. 924, ff. 116v-117; 1373, juny 5). Semblantment, el físic reial Bernat Oriol rebé permís per poder excavar a Mallorca, juntament amb els seus companys, i extraure metalls preciosos i tresors a canvi d'un sisé dels materials trobats (*Ibid.*, reg. 1231, ff. 144v-145; 1376, oct. 7). Aquest tema ha estat poc estudiat i únicament coneixem l'existència de diverses llicències concedides a personatges pròxims a la Corona, recollides en Antonio M. ARAGÓ, "Licencias para buscar tesoros en la Corona de Aragón", en *Martínez Ferrando. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Barcelona, 1968, pp. 7-21. A Anglaterra el rei Enric III concedia al metge de la reina Elionor alguns roures per a fer llenya i bigues, en pagament pels seus serveis (E.A. HAMMOND, "Incomes of medieval english doctors", p. 161).

constituir una companyia per tal de comprar un pinar en terme de Moya, a prop de la frontera amb Castella.⁴⁶ D'aquesta encara restava per aclarir els comptes entre els tres participants i per això Valença va deixar Bernat Llorenç, altre mercader de la ciutat, la seua part, sempre que els altres socis n'estigueren d'acord.⁴⁷ D'aquesta empresa percebé importants beneficis que el clavari de la societat, Pere Tarroja, anava lliurant a mesura que es venia la fusta. L'any següent continuava esmerçant diners en el que potser era un altra companyia, ara integrada per Joan Martí, qui havia esta associat anteriorment amb l'apotecari, i l'argenter Bartomeu de Coscolla, probablement els representants d'un grup més ampli perquè al document es parla de *societatis vestre ac nostre* —el clavari també hi participa— *et aliorum*. Ara compraven un pinar pel qual havien de pagar 1.765 s. 7 d. a repartir entre els tres, segons estimava el clavari, el mateix Torroja. Probablement per això veneralen uns mesos després una pensió censal de 1.000 s. per una xifra de 13.000.⁴⁸ Cal tenir present que la inversió inicial hauria de ser forta; s'havia de comprar la fusta i emprar a la gent per conduir-la, emmagatzemar-la i vendre-la. Una altra societat, bastant menys documentada, també entre veïns de València, involucrava Gabriel Fuster, Joan Gaia, paraire, Jaume Pàmies, apotecari, i Guillem Riera, barber. Aquests reconeixien que l'alamí de l'aljama de Benixep, a Xelva, els havia pagat 6 fl. per fusta que els comprà.⁴⁹ Posteriorment serien altres els qui esdevindrien clients d'aquestes societats distribuint a la menuda la fusta. De fet, no era estrany que els apotecaris actuaren com a proveïdors d'aquest material per a la construcció d'embarcacions o altre tipus d'obres.⁵⁰

4. El comerç internacional marítim

Com no podia ser d'altra manera, els sanadors també participaren en l'activitat econòmica puntera dels Països Catalans durant l'època, el comerç marítim. La participació en les activitats vinculades amb el

⁴⁶ ARV, *Protocols*, n. 2644 (1398, juny 21). Moya era una vila castellana ubicada entre les zones bosquines de les quals se'n treia fusta per a cobrir les necessitats del Regne de València, aprofitant el cabal del Túria i del Guadalaviar per conduir els troncs. Vegeu al respecte Maria Teresa FERRER i MALLOL, "Boscos i deveses a la Corona Catalano-Aragonesa (s.XIV-XV)", *AEM*, 20 (1990), pp. 485-539, especialment la p. 518.

⁴⁷ El mateix Bernat Llorenç està documentat en altres companyies d'aquestes característiques (*Ibid.*, pp. 518-519.) Desconec si tenia algun parentesc amb Pere Llorenç, un altre dels socis de Valença.

⁴⁸ Els venedors eren, ultra els esmentats, Francesc de Fluvià, Andreu Parençons, mestre d'aixa, Vicent Gil, corder i Jaume de Castre, fuster. Crec que els oficis d'aquests resulten significatius per estar vinculats al tracte amb aquesta matèria primera (ARV, *Protocols*, n. 2645; 1400, gen. 7).

⁴⁹ *Ibid.*, n. 2854 (1404, març 5).

⁵⁰ Guillem de Campomar, apotecari de València, reconeixia deure a Pere Tarroja i a la seua societat 175 s. per certa quantitat de fusta (*Ibid.*, n. 3228; 1398, juny 3). Posteriorment es va cancel·lar el document.

El mercader barceloní Ferrer Guasch vené en certa ocasió quatre taules i un coster a Bertran Sala, el patró del pamfil Sant Joan Evangelista, ancorat a la platja de l'Arenal de Barcelona (ACA, RP, MR, Pergamins, c. 12, n. 574; 1373, nov. 23). El pagament quedà reflectit en el compte que va fer el patró en l'adobament d'aquest vaixell, el qual el rei havia donat al cavaller Ramon de Vilanova (*Ibid.*, Marina de guerra, n. 2312, f. 55v; 1374, set. 4). La situació la podem fer extensible a Aragó. L'apotecari de Saragossa, Llorenç de Romana rebé de l'obrer del Pont Major de la ciutat 100 s. per dos *fustes de pino que fueron en el dicto puente* (ANZ, Vicente Rodiella, 9/2, n. 51, f. 55v; 1372, ab. 14).

món de la mar es va donar a través de quatre vies: com a constructor de naus, com a patró, com a soci inversor (“parçoner”) o bé com a inversor o gestor de mercaderies a través de comandes. Les dues primeres tasques foren ben excepcionals. De fet l’únic armador del qual tenim notícia és el físic veí de Cotlliure Duran de Cruïlles.⁵¹ De la seua tasca com a tal només en dona manifestació el plet que mantingué amb Torró Palomer, per una antena i un arbre del lleny anomenat Santa Maria del qual aquest era propietari i que es negava a pagar-li.⁵² D’altra banda, l’únic patró de vaixell que he pogut recollir és l’apotecari Esteve Valença. Aquest juntament amb Manuel de Ripoll, senyor d’Alcàntera, i Joan Igual, armer de València, patronejava una galera de les que sortiren en les expedicions de càstig de València contra Barberia el 1388.⁵³ Els principals beneficis d’aquestes expedicions serien les vendes d’esclaus en el port, de les quals en parlaré en aquest mateix apartat.

Una atenció especial mereix el cas de l’apotecari reial Miquel Tosell. Aquest rebé el 2 de novembre de 1363 una autorització reial per tal de “enviar o fer enviar per aquells que volguera en lloc seu a Alexandria, Egipte o altres parts ultramarines prohibides, una nau o coca propietat del Summe Pontífex, amb mariners i altres tripulants necessaris per a la nau o coca, així com mercaderies exceptuant armes, ferro, llenya i altres mercaderies prohibides per llei”. Sabem que uns anys després, el 3 de novembre de 1370, els síndics de la ciutat de Barcelona es queixaven que hi havia una nau comandada per Jaume Ferrer, carregada amb mercaderies per anar a Romania, Xipre i Alexandria, que no podia salpar per una prohibició feta pel propi Pere el Cerimoniós. La qüestió és que ràpidament corregí als seus oficial i autoritzà la sortida, atenent que aquest Jaume Ferrer actuava en nom de Francesc Saclosa, i aquest a la seua vegada en el de Miquel Tosell, que era qui havia rebut l’autorització. No podem saber si aquesta autorització és concretament la que havia rebut set anys abans, però el que si resta clar és que Tosell no viatjaria sinó que faria ús del seu privilegi cedint-lo a algú altre i aprofitant-se econòmicament amb algun tipus d’acord.⁵⁴ Finalment la nau degué arribar a bon port o així sembla indicar-ho una notícia tres anys posterior als fets esmentats. Es tractava de les declaracions preses a Guillem Joan que anava a ser penjat per diversos delictes. En una de les seues declaracions afirmà que Miquel Tosell “me comenà e yo reebí d’ell XXXIII canes de drap de li prim de Alexandria de los quals li devia fer e obrar una vànova”. Acabada la feina Tosell no rebé el resultat perquè l’acusat el va vendre a un altre individu.⁵⁵

Les empreses marítimes reclamaven inversions elevades i la inseguretats i el risc d’aquestes era sempre vigent. Per això, per fer front a l’alt cost de construccions navals i per reduir el risc, es va acudir a

---

⁵¹ Així és considerat en Danielle JACQUARD, *Le milieu medical*, p. 191.

⁵² ACA, C, reg. 1780, ff. 154v-155v (1371, nov. 20).

⁵³ ARV, *Protocols*, n. 2644 (1388, juny 21).

⁵⁴ ACA, C, reg. 909, ff. 15v-16 i reg. 753, ff. 104r-v, transcrit en Apèndix, § 12.

⁵⁵ AHPB, Joan Eiximenis, “Llibre comú”, 16-V-1373/9-VI-1374, 51 (1373, set. 28).

formes associatives i a la fragmentació i inversió de capitals en molts negocis alhora. El patró, que al mateix temps era contractista, dividia el vaixell en un cert nombre de parts, normalment setzenes, que eren venudes als *parçoners* abans de començar la construcció del vaixell. L'empresa era arriscada i calia tenir els diners suficients com per poder prendre part en aquests negocis. Tanmateix, una gran varietat de menestrals, comerciants i membres de les professions liberals hi participaven. Fou així freqüent que sobretot els apotecaris, però també barbers i cirurgians, habituats en alguns casos a viatjar com a metges de bord, hi esmerçaren diners.⁵⁶ Aquests copropietaris no es desplaçaven, únicament es limitaven a noliejat col·lectivament el vaixell del qual eren propietaris, el qual llogaven a un mercader. Després es repartien els beneficis de forma proporcional a la propietat que n'ostentaven. Quin benefici n'obtingueren? Segons manifestà Claude Carrère això resta quasi impossible de capir per la manca de dades. Tanmateix, crec que perquè un barber o un cirurgià arriscara el seu diner en un negoci tan fugisser, els resultats havien de ser, per força, beneficiosos ben sovint, sempre, és clar, que la nau arribara a bon port.

Els sanadors participaren activament en la forma d'associació més característica del moment: la comanda comercial. Les bases de funcionament consistien en que un soci capitalista donava en comanda en un viatge, a un mercader o soci gestor, una suma de diners implícita en una sèrie de mercaderies. El comandatari vendria els productes rebuts en comanda, i amb els diners obtinguts en compraria d'altres que serien venuts en el viatge de tornada. Una vegada el capitalista recuperava el diner repartia els beneficis sobre una base quasi constant que consistia en les tres quartes parts per al capitalista i una quarta per al mercader, que no arriscava fortuna sinó probablement l'instrument més preat que disposava, la seua pròpia vida.⁵⁷ En el nostre cas els practicants de la medicina actuaren igualment com a comandants o comandataris. En tenim els casos normalment d'alguns apotecaris com Pere Rupit i Nicolau Bassa que posaren en comanda 550 i 725 s. respectivament esmerçats en distints productes, a mercaders que viatjaven en la galera de Guillem Pujades.⁵⁸ Quan no es disposava de capital però es tenia la disponibilitat i la capacitat de moviment i desig de guany es podia acceptar el diner o els productes d'altre per comerciar amb ells. Era el cas d'alguns barbers que rebien comandes per mercadejar, possiblement aprofitant que viatjaven en qualitat de guaridors de la tripulació dels vaixells. Així el barber Berenguer Corder rebé del també barber Simó de Guardiola una comanda de 104 s., en pells de cabrit i cordes d'instruments, per comerciar a Sicília on anava amb la coca de

---

⁵⁶ El 17 d'octubre de 1397, el cirurgià Bonanat Desmàs comprà una setzena (18 ll. 14 s.) de la barca nova de Guillem Vinyoles (Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, 1977, p. 218). També sabem que el cirurgià Ramon Degà era parçoner del lleny Sant Nicolau, del qual era patró Antoni Mataró (AHCB, Arxiu Notarial, IX-13 (Documents mercantils 1400-1420); 1400, feb. 10). Al llibre de Carrère citat anteriorment es troben diversos exemples d'apotecaris parçoners de vaixells durant la tercera dècada del segle XV (pp. 222-223). A València l'apotecari Guillem Bosch, venia per 340 s. un quarter que posseïa en una barca de ribera anomenada Sant Antoni, ancorada en la platja del Grau de València (ARV, *Protocols*, n. 11193; 1361, nov. 3).

⁵⁷ Sobre aquestes formes associatives vegeu Josep M. SALRACH, *Història dels Països Catalans*, pp. 680-681.

⁵⁸ Jose M. MADURELL i Arcadi GARCIA, *Comandas comerciales barcelonesas de la baja Edad Media*, Barcelona, 1978, p. 42.

Guillem Llopart. Igualment Pericó Busquets, mestre de panys de senyals, li lliurà 144 s. en draps en el mateix viatge. Tanmateix, ambdós documents foren anul·lats posteriorment.⁵⁹

Tot i que encara no s'havia desenvolupat la xarxa comercial amb la qual arribarien nombrosos captius d'arreu a la Corona d'Aragó durant el Cinc-cents, el mercat dels esclaus de les acaballes del segle XIV a tota la mediterrània fou bastant dinàmic, atesa l'elevada demanda que existia.⁶⁰ També la compravenda d'esclaus fou un dels camps on es va fer notar cada vegada més la presència dels físics i cirurgians, a dos nivells distints: el propi de l'ofici i com a particip de les transaccions. En el primer cas s'ha de remarcar el paper que desenvoluparen en el peritatge i la valoració dels esclaus mitjançant un acurat examen mèdic. Era una altra vessant de la creixent medicalització de la societat, que confiava cada vegada més tasques de caràcter tècnic als metges. Qui millor per examinar les possibilitats de treball d'un esclau atenent a la seua complexió, i per tant, donar un valor ajustat a la realitat en moneda?⁶¹ Tanmateix, els detalls d'aquesta tasca encara romanen per estudiar i escapen als objectius d'aquest estudi. Interessa ací, en canvi, la segona de les opcions esmentades.

S'ha de dir per entendre la naturalesa del comerç amb individus apressats, que en l'època estudiada existia una divergència molt clara entre l'esclau del camp i el de la ciutat. Al primer àmbit predominaven els homes com a conseqüència del treball agrícola. En canvi, a la ciutat el nombre d'esclaves era superior ja que la destinació era preferentment el treball domèstic, en les tasques de la llar, com a

---

⁵⁹ AHPB, Pere Martí, "Llibre comú", 31-VII-1373/1-XII-1378, f. 112 i 112v (1378, gen. 16). És possible intuir en l'activitat de Simó de Guardiola una certa especialització ramadera pels elements que es desprenen de la seua comanda: pells i cordes d'instruments, que eren elaborades amb els budells d'animals. No serien aquests, però, els únics barbers en participar en aquestes activitats. El 17 de setembre de 1375 Guillem Martí, també de Barcelona, reconeixia haver rebut en comanda de Bartomeu de Prats 1.200 sb. implícits *in quinque pannis lane diversorum colorum*, amb els quals comerciaria en Alexandria on viatjava en la coca de Jaume Sala (*Ibid.*, 22-V-1375/24-X-1375, f. 99).

⁶⁰ Vegeu en general les obres de Charles VERLINDEN, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, 2 vols., Gant, 1977 i Jacques HEERS, *Esclaves et domestiques au Moyen Âge dans le monde méditerranéen*, Paris, 1981; traduït al castellà València, 1989. Més concretament per a la Corona d'Aragó Vicenta CORTÉS, *La esclavitud en Valencia durante el reinado de los Reyes Católicos (1479-1516)*, València, 1964; Manuel GRAU i MONSERRAT, "La esclavitud en 'els termes generals del Castell de Morella' (Castellón)", en *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol I, Barcelona, 1965, pp. 445-482; Joaquim MIRET i SANS, "La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media", *Revue Hispanique*, 11 (1917), pp. 1-82 [tiratge a part: Nova York-Paris, 1917]. L'obra més recent ja citada anteriorment és la de Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES, *De l'esclavitud a la llibertat*. Intentaré extraure les meues observacions sobre aquest tema a partir d'un dossier amb 46 transaccions —32 vendes i 14 compres— en les quals poden entrar més d'un individu i en les quals es veuen involucrades 54 captius, dels quals 45 són dones i 9 homes. En alguns casos les transaccions inclouen més d'un individu. El físic gironí Gabriel Quintana comprà dues sarraïnes, mare i filla, per 1.120 s. (AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], Guillem Mallorques, n. 339, 1383; 1383, gen. 28). El físic de Castelló d'Empúries Ramon Isern, nomenava procuradora la seua dona per tal de vendre les seues esclaves tàrtares Francesca i Margarida (*Ibid.*, n. 325, 1375; 1375, oct. 30).

⁶¹ Segons ha indicat Luis García Ballester, el desenvolupament del comerç d'esclaus a l'Edat Mitjana estigué estretament vinculat amb la difusió del *Pantegni* i la participació del físic com a garant de la bona o la mala *complexio* d'aquesta mercaderia humana. Aquest tractat, una de les enciclopèdies mèdiques millor organitzades del món àrab, circulava dins el món mèdic les primeres dècades del segle XII gràcies a la traducció, feta per primera vegada per Constantí l'Africà, i assolí tot al llarg de l'Edat Mitjana una gran divulgació. Al *Pantegni* es descrivia minuciosament com havia de ser l'examinació física desenvolupada pels metges (Luis GARCIA BALLESTER, "'Artifex factivus sanitatis': health and medical care in medieval latin galenism", en D. BATES (ed.) *Knowledge and the Scholarly Medical Traditions*, Cambridge, 1995, pp. 127-150, especialment p. 131).

serventes. En tot cas els menestrals utilitzaren homes amb freqüència en ajuda del seu ofici, com ja he observat anteriorment.

De vegades a les compravendes s'indica la raça i el nom. En 30 ocasions es diu que són conversos i en la resta, o no s'especifica o, en menor mesura, conserven la seua religió i el seu nom. La gran majoria són turcs, i excepcionalment hi ha algun sarraí i algun rus. Respecte dels compradors i venedors, sabem que són preferentment procedents de les grans ciutats (15 de Barcelona, 7 de València, 3 de Girona), malgrat que la difusió per tota la geografia resulta evident (2 de Castelló d'Empúries, i un en les ciutats de Manresa, Xàtiva, Tarragona, Santa Coloma de Queralt, Lleida). Respecte a l'estructura per oficis d'aquests, 15 són apotecaris, 10 físics, 3 cirurgians, 3 menescals i un barber. En aquestes xifres es posa de manifest la capacitat econòmica del comprador i també la seua necessitat professional, lucrativa i social o d'honorabilitat.⁶² Els preus oscil·laven en funció de la capacitat del captiu per a determinat treball o ofici, la seua força física o salut, l'edat i el sexe. A Catalunya els sanadors pagaven per terme mig de l'orde de 620 s. per a les dones i 510 s. per als homes, tot i que cal tenir present que les dades per als homes són molt menors.⁶³ Al regne de València en canvi la mitja per a les dones és una mica inferior —600 s. (cal tenir present la diferència amb la moneda real de València)— i els tres sarraïns que coneixem que varen ser adquirits feien una mitja de 1.100 s., un valor inusualment alt en aquesta època. Amb tot, el preu més car pagat va ser de 1.120 s. i el mínim 160 s.

Ara bé, ens hauríem de plantejar si la compravenda d'esclaus va constituir en algun moment un negoci per als practicants de la medicina com ho va ser per a altres menestrals.⁶⁴ En realitat observem que, tret de tres excepcions, els que intervingueren en aquestes transaccions ho feren únicament en una ocasió, i per tant s'intueix la decisió habitual a l'època de recórrer al mercat per adquirir puntualment esclaus. El cas més clar de benefici amb aquest tipus de comerç sembla el de Bernat de Figuerola el qual va intervenir en quatre vendes i una compra d'esclaus. Com s'ha vist amb anterioritat, aquest va tenir sempre a la seua casa, a banda dels servents habituals contractats, algun esclau que amb el temps va ser redimit a canvi d'algunes condicions, o va ser venut per comportament rebel. L'estudi d'aquesta llar palesa que els esclaus que van romandre llarg temps al seu servei foren Caterina i Lancelot, amb els qui realment es va establir una relació intensa que duria finalment a l'alliberament i fins i tot a la posterior contractació de la mateixa esclava com a serventa quan aquesta ja era lliure. En canvi no hi ha cap notícia d'altres esclaus i esclaves que degueren estar molt poc temps a la seua llar i dels que tan sols sabem de la seua compra o venda.

---

⁶² Durant la resta de l'Edat Mitjana el nombre de metges, apotecaris i menescals que adquiriren esclaus en les subhastes fou cada vegada més elevat tal i com ha posat de manifest Vicenta CORTES, *La esclavitud en València*, p. 126.

⁶³ Solament així s'expliquen les contradiccions amb la resta dels estudis sobre el tema, que remarquen el preu més elevat dels esclaus de sexe masculí. Vegeu sobre el tema John BOSWELL, *Royal treasure*, p. 53 i Manuel GRAU I MONSERRAT, "La esclavitud", p. 451.

⁶⁴ Juan V. GARCÍA MARSILLA mostra el cas d'un flequer de València dedicat a l'especulació amb esclaus. *La jerarquia de la mesa*, p. 129.

D'altra banda, l'apotecari barceloní Francesc Riera actuà en dos compres i dos vendes. El 17 de febrer de 1373 venia una esclava tàrtara de 22 anys per 800 s.; l'11 novembre del mateix any comprava una rusa de 18 per 780 s.; el 30 de gener del 1374 venia una esclava de 23 anys per 760 s. i el 16 de juliol del 1382 comprava una esclava tàrtara per 600 s.⁶⁵ La veritat és que únicament podem aventurar l'especulació com a hipòtesi a manca de més dades. No crec que el nostre personatge buscara en les noves adquisicions un relleu per vellesa de les seues serventes, a tenor de l'edat tan propera de totes les que intervenen en les transaccions.

5. El control de les imposicions i els monopolis

Dos camins, com sempre, portaven a l'adquisició dels drets sobre aquestes profitoses inversions, o la compra o bé les donacions reials. La posició privilegiada dels guaridors al servei de la corona els afavoria clarament en aquest aspecte front als qui havien d'esmerçar esforços estratègics i monetaris per aconseguir-ne la gestió. Així, per al físic reial Pere Ros d'Ursins no fou necessari invertir res per aconseguir controlar un gran nombre de rendes d'aquesta mena: l'any 1348 la carceraria de València, un forn a Vilafranca, aldea de Morella, i el dret de fornallatge del mateix, ampliant la donació el 1349, 1353 i el 1360, així com també l'escrivania de l'esmentada ciutat; el 1350 el dret de fadiga d'una taula de canvi de València; el 1352 una taula de carnisseria a València i el 1354 també la taula del pes per vint anys.⁶⁶ Aquestes donacions, com les d'altre tipus vistes anteriorment, no estaven exemptes de problemes. El mateix Ros d'Ursins va haver d'enfrontar-se amb el batle reial, per causa del forn que havia rebut en alou a Vilafranca, entestat el batle en demanar-li una pensió de 70 s.⁶⁷ Aquestes concessions del monarca als seus metges s'han d'entendre dins el context de penúria econòmica per a les malmeses arquees reials. L'alienació del patrimoni de la corona era un alleujament constant i, sovint, es recorria a algun dels monopolis quan s'havia de fer front a les quitacions dels funcionaris reials.⁶⁸

Aconseguir els drets d'explotació d'un molí, fariner o draper amb alguns horts annexos, fou un interès ben clar en alguns dels personatges estudiats. No hi ha dubte que la seua tinença resultava altament

⁶⁵ AHPB, Felip Gombau, "Llibre comú", (8)-XII-1372/8-VII-1373, ff. 70r-v; *Ibid.*, "Manual", 17-X-1373/2-V-1374, f. 8 i 21v; i *Ibid.*, 3-VI-1382/2-I-1384, f. 14v.

⁶⁶ Pocs detalls tenim d'aquests ingressos i del que va esdevenir amb ells a la seua mort. Cada anys rebia 200 s. "per tenir e regir los pesos e canastons" de la taula del pes (ACA, RP, MR, n. 1709, f. 36v; 1364). A la seua mort l'esposa continuava cobrant aquests drets (*Ibid.*, n. 1713, f. 56v; 1372-1373). El 10 de febrer del 1386 es va concedir als hereus del metge que pogueren seguir cobrant els drets sobre l'escrivania de la cort del justícia de Castelló (ACA, C, reg. 1692, ff. 3v-4). Tots aquests beneficis reials a Pere Ros es troben recollits, juntament amb una ressenya biogràfica del personatge en Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, vol. I, p.225.

⁶⁷ *Ibid.*, reg. 1170, f. 159 (1360, juny 7). Anys a venir, la seua filla Peronella, hauria de repetir el plet amb la batlia (*Ibid.*, reg. 748, f. 29v; 1369, des. 17).

⁶⁸ Mª Teresa FERRER i MALLOL, "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionalis en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV", *AEM*, 7 (1970-71), pp. 351-491.

profitosa. Per una banda aquest enginy hidràulic resultava vital a l'època medieval per la necessitat de moldre el cereal i confeccionar el pa, element bàsic de la dieta, més encara després que a la Baixa Edat Mitjana la consolidació de la senyoria banal bloquejara l'accés del camperolat a la propietat dels mitjans de transformació de matèries primeres agràries, forns i molins, tot introduint el monopoli senyorial.⁶⁹ Així els ingressos pels drets de mòlta eren substancials i, si bé l'arrendament del molí —amb totes les seues instal·lacions— als moliners resultava necessari, la percepció d'una pensió en moneda o bé en grans resultava igualment substancial.⁷⁰ Per l'altra banda, associats a aquestes tinences hi havia una sèrie d'hortos annexos altament productius ja que, beneficiats pel cabal de la séquia que alimentava les moles, fornien als tinents del molí amb una bona quantitat de productes destinats a engrossir els seus rebosts.⁷¹ Per això, l'explotació dels molins fou ben atractiva per quasi tots aquells que es dedicaren a la medicina. Ultra els poderosos personatges de la cort, trobarem una presència significativa de guardadors propietaris de molins.⁷²

Per als metges i apotecaris vinculats a la cort la forma tradicional d'accés a la propietat d'aquests enginys fou la donació.⁷³ Pere el Cerimoniós concedí l'any 1367 al seu metge Marc del Corral la construcció de dos casals de molins a Borriana, així com també l'obra de la séquia que havia d'alimentar el cacau del molí, *sub censum quinque solidos regalium valentie per qualibet casali* que es pagarien per Pasqua al batle de Borriana, una quantitat minsa que era únicament testimoni de que la propietat pertanyia al rei. El metge el podria vendre o alienar a la seua voluntat —*exceptis tamen militibus atque sanctiis*— i la corona mantenia un

---

⁶⁹ Luis Pablo MARTÍNEZ, "La lluita per l'aigua com a factor de producció. Cap a un model conflictivista d'anàlisi dels sistemes hidràulics valencians", *Afers*, 15 (1993), pp. 27-44, especialment p. 42.

⁷⁰ Esteve Valença arrendava durant un any a dos moliners de València un molí anomenat "de la Rambla", pel qual feia anualment 600 s. als hereus de Vicent de Torre, per un preu de 52 barcelles i 4 almuts de forment. Igualment llogava l'hort que estava a la vora del molí per 300 s. anuals (ARV, *Protocolos*, n. 149; 1398, juny 14). Aquest molí es trobava ubicat prop d'Algirós i era tributari de la séquia de Mestalla (Vicenç M. ROSSELLÓ, "Els molins d'aigua de l'Horta de València", en *Los paisajes del agua. Libro jubilar dedicado al profesor Antonio López Gómez*, València, 1989, p. 317-334, especialment p. 320). La bibliografia sobre els molins hidràulics valencians ha experimentat un creixement notable els darrers 20 anys. Un bon resum dels treballs i els debats suscitats i una posada al dia del tema es pot trobar al volum col·lectiu de Thomas F. GLICK, Enric GUINOT i Luis P. MARTÍNEZ (eds.), *Els molins hidràulics valencians. Tecnologia, història i context social*, València, 2000, pp. 29-99. Especialment interessant per a la nostra època dins l'esmentat treball és l'article de Thomas F. GLICK i Luis P. MARTÍNEZ, "La molinaria hidràulica valenciana: debats oberts".

En un altre context distint al valencià l'apotecari Jaume Riera establia a cens el seu molí draper de Sant Adrià de Besora (AHPB, Jaume Ferrer, 27-6-1354/3-7-1355, f. 23; 1354, set. 22).

⁷¹ Ramon MARTÍ, "Hacia una arqueología hidráulica: la génesis del molino feudal en Cataluña", en Miquel BARCELÓ (ed.), *Arqueología medieval. En las afueras del medievalismo*, Barcelona, 1988, pp. 169-171.

⁷² El barber mallorquí Francesc Parera, va comprar amb altres els drets sobre l'ús d'un molí que pertanyia al monestir de Santa Maria del Real, Mallorca (ACA, reg. 1628, ff. 34v-36; 1376, març 1). Els apotecaris valencians Andreu Barceló i Joan de Jaca, veneren a Pasqual Gil un casal de molí en terme de l'Altell *sub dominio nostro*, i que feia un cens de 250 s., per un preu de 1800 s. (ARV, *Protocolos*, n. 1552; 1401, feb. 16).

⁷³ Desconec tanmateix la forma com va començar a obtenir els drets sobre molins el cirurgià reial Guillem Sagarriga. Aquest era propietari d'uns casals a la parròquia de Sant Esteve de Ripollet pels quals va mantenir un plet (ACA, C, reg. 1285, 173; 1384, set. 19). Posteriorment sembla que va ser també tenidor d'uns molins bladers a Sant Martí de Cerdanyola, tal i com indica Ricard CARRERAS VALLS, "Bernat Serra", p. 45.

lluïisme de 30 dies.⁷⁴ Les noves obres provocaren una problemàtica taxació dels danys ocasionats i la indemnització als hereters per les terres dels quals passaria l'esmentat canal, despeses que corrien a càrrec del monarca.⁷⁵ En un altra ocasió, quan l'any 1375 el Cerimoniós va voler agrair amb 4.000 s. el seu apotecari Miquel Tosell pels serveis que li havia prestat, li va atorgar en forma de violari, amb una pensió de 600 s., una mola del casal jusà dels molins del Clot, a Barcelona, amb la possibilitat d'alienar-lo.⁷⁶ Quatre anys després el rei comunicava a l'infant la necessitat de la seua confirmació i la de comunicar-li al batle general de Catalunya la circumstància d'aquesta donació. Tanmateix, l'infant i el rei es reservaven la possibilitat de recuperar el molí per la quantitat de 8.000 s.⁷⁷

En algunes ocasions podem apropar-nos acuradament a l'estratègica insistència a assegurar-se el control sobre aquest mitjà de transformació per banda d'algun personatge concret. El seguiment dels molins de Bernat de Figuerola, del qual cal recordar que era físic de l'infant Joan, palesa aquest interès. Un d'ells es trobava situat a la riera de Calders, prop de Navarcles, del qual era propietària Sança, l'esposa del donzell difunt Ramon de Castellet. El primer contracte d'arrendament d'aquest molí data del 6 de febrer de 1366, amb una durada de 5 anys i per una quantitat anual de 160 s. per aquest i els horts annexos. Però la pensió acordada no es satisfieia amb puntualitat i el metge va pagar el 17 de juny de 1371, any en que expirava el contracte, 440 s. que restaven del lloguer.⁷⁸ L'última notícia que el vincula amb aquest molí data del 13 d'abril del 1388 quan va donar a Sança 100 s. que restaven pel lloguer i altres 40 s. de l'estima feta dels esplets collits en l'hort annex mentre el va tenir llogat.

Els mesos de març i maig de 1373 s'afermaven per un any amb Figuerola Berenguer de Pruna i el moliner Guillem de Torreblanca per treballar en el molí sobirà construït prop del pont Nou de Manresa, fet

⁷⁴ *Ibid.*, reg. 911, f. 97 (1365, feb. 15)

⁷⁵ *Ibid.*, reg. 1217, ff. 130v-131 (1367, març 9). Sobre la construcció de molins per concessió reial i les qüestions d'abastiment de cabal vegeu Pere ORTÍ GOST, "La construcció i explotació dels Molins del Rec Comtal al segle XIV: els Casals dits de Bonanat Sopera (1328-1386)", *Ir. Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*, vol. 2, Lleida, 1995, pp. 81-91; ÍDEM, *Renda i fiscalitat a una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XV*, Barcelona, 2000, especialment el capítol 4, pp. 245-385).

⁷⁶ S'ha de remarcar la peculiar forma en què l'infant anunciava al batle general de Catalunya que es produiria l'arrendament: "que los dits emoluments e drets de la dita mola com cascun any se vendran se puxa retenir, donam-hi major preu que negun altre. Per ço us deïm e manam que lo dit Miquel, en aquells donar lo dit major preu davant tots altres, li arrendets la dita mola e, en aquell cas, li prenats en compte del dit preu los dits DC sous" (*Ibid.*, reg. 1359, ff. 27r-v, 1375, oct. 9; Apèndix, § 17 i 18). Tosell tenia, per tant, el benefici en l'explotació directa del molí ja que la pensió era esmerçada en la subhasta. Potser els problemes que causava donar preferència a uns personatges sobre altres en la concessió de béns tan preats, va obligar el monarca a aquesta solució. Al voltant dels arrendaments i carregaments de violaris sobre molins vegeu Pere ORTÍ, "La construcció i explotació dels Molins", pp. 92-94. La ubicació dels molins del rec Comtal —entre ells els del Clot— pot veure's cartografiada en Víctor HURTADO, Jesús MESTRE i Toni MISSERACHS, *Atles d'història de Catalunya*, Barcelona, 1995, p. 121.

⁷⁷ *Ibid.*, reg. 1265, f. 41 (1379, set. 18). Els detalls i la confirmació donada per l'infant en *Ibid.*, reg. 1684, ff. 235v-236 (1380, gen. 10); i reg. 1768, ff. 31v-32v (1381, nov. 15).

⁷⁸ AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1334-1392. Crec que aquests endarreriments s'expliquen perquè Sança mantenia altres relacions amb la família Figuerola. Així tenia en arrendament una casa del metge i sabem que l'esposa d'aquest havia deixat diverses quantitats a la propietària del molí. *Ibid.*, (1369, des. 24). La rigidesa en la percepció dels censos resultava, per tant, inadequada dins aquest context solidari.

que ens indica que aquest any ja el tenia llogat.⁷⁹ Ara bé, l'any següent el metge era propietari mitger d'aquests molins sobirans juntament amb Pere Descoll i el sistema d'explotació de l'enginy va canviar significativament des d'aleshores. El primer any Descoll es faria càrrec del pagament de la pensió de 160 s. a la pabordia de Manresa així com del personal que treballara en la moltura. Els beneficis serien per a Figuerola de 12 quarteres de forment ja moltes, i que serien lliurades d'una a una en mensualitats. L'altre rebria "les moltures totes e sengles e emoluments qui seran o venran als dits molins per sos treballs e messions e dret". A part d'això, qualsevol despesa esmerçada en el molí o els canals que l'alimentaven, i que no excedira de 5 s. correria a càrrec de Descoll. Cas de superar aquesta xifra les obligacions serien repartides a mitges. Una vegada finalitzat el primer any Figuerola passaria a ocupar el lloc del seu company i les condicions per a cadascú s'invertirien.⁸⁰ Aquest segon any Descoll i el seu pare, varen voler romandre com a moliners del metge i, per això, dos dies després d'acabar la seua part del contracte es van afermar amb ell per un salari de 320 s. juntament amb Guillem Vidal que també es va afermar amb Figuerola per 280 s.

Un altre dels molins amb horts llogats per Figuerola fou el de Sibil·la de Castellar, viuda del donzell Pere de Castellgalí, ubicat en la riera de Calders i del qual es deia que havia estat propietat de Pere de Riera. L'instrument de *locatio* datat el 9 de febrer de 1374 va ser establert en dos anys i per una suma total de 440 s.⁸¹ El molí tornaria a ser llogat per Figuerola en idèntiques condicions en finalitzar el primer contracte. Finalment, el 19 de setembre de 1376 Ramon Botí arrendava a Figuerola durant 5 anys *medietatem meam quam habeo in molendinis superioribus que sunt in flumini Cardonerii prope civitate Minorise predicta cum aemprivo casalis orti rodarum molarum et aliorum apparatus que ibi sunt*, pel preu de 12 quarteres de forment.⁸²

L'existència de metges assistents dels empresonats és un fet difícil de constatar a la corona d'Aragó, ben al contrari del que ocorre en altres casos com l'italià. Possiblement també per això la tinença de la presó en mans de metges fou molt esporàdica i únicament es pot veure relacionada amb una font més de renda.⁸³ Coneixem dos casos de fet. El primer és el ja esmentat de Pere Ros d'Ursins, que obtingué aquest

⁷⁹ *Ibid.*, (1373, març 11 i 1373, maig 30).

⁸⁰ *Ibid.*, (1374, feb. 10).

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*

⁸³ Els estudis elaborats per a la Corona d'Aragó no ens mostren si les autoritats municipals varen contractar els serveis d'un metge perquè atenguera els empresonats i aquells que havien estat condemnats a patir alguna mutilació. Sembla, però, que puntualment la monarquia va nomenar cirurgians per assistir els ferits, presos i turmentats que hi havia a les presons (Lluís COMENGE, "Perdrà lo puny", *BRABL*, I (1901), pp. 66-71, especialment p. 69). Amb tot, sabem de l'existència d'una infermeria a la presó de València i que per tant d'alguna manera s'havia de canalitzar la necessària assistència mèdica (José SANCHIS SIVERA, *Vida íntima*, p. 85. Sobre la freqüència en l'aplicació de turments i amputacions vegeu les pp. 83-98 del mateix llibre). El que resulta indiscutible és la necessitat de celeritat en el recurs a l'expert per tal d'evitar la mort dels mutilats. Possiblement devia haver-hi la presència d'algun metge en l'acte, l'acció del qual no tenia un lloc propi on aplicar-se. A Barcelona per exemple aquest tipus de penes (amputar mans i peus i travessar amb un ferro la llengua) s'aplicaven el primer quart de segle en l'obrador del menescal Pere

dret per donació reial. Concretament, la carceraria fou valorada amb 26.000 s. dels quals 21.000 foren comptats com a compensació per haver renunciat a una pensió de 5.000 s. sobre l'aljama jueva de València, i els altres 5.000 els hagué de lliurar el metge.⁸⁴ La mort del físic va comportar el retorn del dret al patrimoni reial.⁸⁵ El segon cas és el de Guillem Sagarriga, qui el 1373 va comprar la carceraria del veguer de Barcelona al mateix carceller, qui la tenia per concessió reial de per vida, per un preu de 15.000 s.⁸⁶ Tanmateix, als pocs mesos venia la meitat d'aquesta carceraria per un preu mòdic, 2.600 s., a Pere de la Porta, de Tarragona, amb tots els emoluments. És possible que amb això únicament estiguera rescabulant un deute, ja que tot seguit va admetre haver rebut 1.000 s. en comanda del mateix Pere de la Porta.⁸⁷ Tanmateix, resulta estrany que les autoritats, sensibilitzades amb la importància de mantenir la salut i evitar les epidèmies, no tingueren ben en compte aquest punt de l'atenció mèdica als empresonats. Igualment no s'explica que els cirurgians desospitadors no aprofitaren una oportunitat de guany com la que els oferia aquest indret. Ja hem vist anteriorment com els empresonats per agressions, cosa ben freqüent, necessitaven del testimoni mèdic, de vegades fraudulent, que els exculpara després d'analitzar els individus objectes de les seues agressions.

Alguns practicants de la medicina, especialment els apotecaris, s'especialitzaren en aconseguir la recaptació d'alguns impostos municipals —les “cises” o imposicions— en les subhastes; molts d'aquests després serien subarrendats. Les possibilitats monetàries i la seua preferència i coneixement del món mercantil i dels negocis afavorien sens dubte la participació en aquestes gestions. Bàsicament els trobarem inserits en l'adquisició d'una de les càrregues bàsiques de la fiscalitat municipal, les imposicions o cises.⁸⁸ Això es ben palés a les grans ciutats com ara Barcelona, Girona i València. L'apotecari de València Pere Bou, subarrendava ja el 1379 la imposició sobre la “roba grossa”.⁸⁹ Però les màximes inversions es realitzaren el 1380 quan va adquirir la imposició de la mercaderia (*emptor in presenti anno impositionis mercaterie*). Aquesta sisa es podia desglossar en molts altres productes que de fet va vendre entre gener i febrer obtenint

---

Colom (ACA, C, reg. 225, ff. 201v-202; 1324, març 23). Per al cas italià s'han pogut documentar contractes amb metges per atendre la presó i sobretot els mutilats (A. GAROSI, *Siena nella storia della medicina*, Siena, 1958, pp. 301-302).

⁸⁴ ACA, RP, TR, n. 345, f. 46 (1362, nov.).

⁸⁵ Així ho exigia el monarca assabentat de la defunció del metge (ACA, C, reg. 1079, f. 95v; 1367, set. 25).

⁸⁶ AHPB, Joan Eiximenis, “Llibre comú”, 16-V-1373/9-VI-1374, ff. 95v-96 (1373, des. 12). Citat en Antoni CARDONER, *Història de la medicina a la Corona d'Aragó (1162-1479)*, Barcelona, 1973, p. 96.

⁸⁷ AHPB, Joan Eiximenis, “Llibre comú”, 16-V-1373/9-VI-1374, ff. 95v-96, ff. 163r-v (1374, ab. 14).

⁸⁸ Des de mitjan del segle XIV les imposicions, un impost indirecte sobre el consum, es convertirà en un dels pilars econòmics bàsics del municipi, per donar resposta a les creixents exigències fiscals d'una monarquia amb greus problemes financers. D'aquesta manera a mesura que avança el segle i augmenten les despeses s'incorpora un ample ventall d'imposicions que gravaran la pràctica totalitat de béns que circulaven pel mercat, el comerç d'exportació i els traspessos de propietat immoble. Sobre el desenvolupament fiscal municipal a Catalunya vegeu el resum de Pere ORTÍ GOST, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ i Max TURULL RUBINAT, “La génesis de la fiscalidad municipal en Catalunya”, *RHM*, 7 (1996), pp. 115-134 i Antoni J. MIRA i Pau VICIANO, “La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)”, *RHM*, 7 (1996), pp. 135-148.

⁸⁹ ARV, *Protocols*, n. 2448 (1379, des. 22).

uns beneficis de 38.080 s.⁹⁰ Dos anys després concedia a un carnisser quatre taules i un obrador de carnisseria que tenia *in carniceria Majoris* de la ciutat, durant tres anys, per un preu de 2.000 s. la qual cosa és simptomàtica de les seues contínues inversions especulatives.⁹¹ Altres es devien conformar en una participació més modesta. Sabem del cas del també especier valencià Joan Besalduc que va adquirir el terç del delme de l'hortalissa de l'Horta de València per 2.130 s.⁹²

En algunes ocasions també l'afecció reial conduïa a que alguns sanadors cobraren a través dels drets fiscals sobre algun lloc. Alguns se'n desfarien aviat, segurament per les dificultats per cobrar-ho i preferint que ho feren altres i aconseguir una bona xifra ràpidament. Així, l'apotecari gironí Narcís de Casesnoves, venia a Pere de Prat, jurista de Girona *tota decima tam pannis quam vini, lini, canapis, carnatici quam aliorum quorumcumque de quibus decima prestatur seu prestari consuerit in Montanae Gerunde vocata de Valle Profunda et de Fonte Virnilio et in aliis locis circumvicinis* per un preu de 1.400 sb. L'infant confirma la venda ja que el delme era tingut per aquell.⁹³ Però més freqüentment els alts costos els obligaven de vegades a establir aliances per poder guanyar la subhasta. Això esdevingué en diverses ocasions a Girona on el menescal Pere de Roure era comprador juntament amb Francesc Beuda i Bartomeu Rigau, de la imposició de la carn d'aquesta ciutat.⁹⁴ Per la seua banda l'any 1363 Pere Bordils, Pere Benet i l'apotecari Joan Desprat adquiriren per dos anys i 1.020 s. la lleuda o dret del mesuratge del blat de la plaça de la Pedra de Girona. Igualment l'any 1365 l'apotecari Joan Desprat repetia l'adquisició, aquesta vegada amb Francesc Sant Martí, amb qui aconseguí en les mateixes condicions la imposició esmentada.⁹⁵

A Barcelona també hi hagué una certa participació en aquests afers per banda del sector mèdic. L'any 1363 el barber de Barcelona Simó de Guardiola adquiria juntament amb l'hostaler Pere Sacort les

⁹⁰ Les taxes sobre la producció artesanal s'aplicaren a partir de 1333 com a conseqüència del creixement de les despeses municipals. Pany, cuir, espart, fusta i molts altres productes entraven sota la sisa de la mercaderia. Vegeu Juan V. GARCIA MARSILLA, "La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia", *RHM* 7 (1996), pp. 149-170, especialment la p. 162. La venda realitzada per Bou es desglosa de la següent manera: *impositionis quinquellerie, lanarum, lanatarum e draps*, per 19.000 s.; *imposicionis cordellatis* per 4.400 s.; *impositionis de la pelleteria* per 2.220 s.; *capitulum de la obra de tra(?) et moles* per 1.300 s.; *capitulum impositionis in cayram adobat et lanam* per 9.700 s.; *capitulum impositionis in fusta* per 1.480 s. (ARV, *Protocols*, n. 633, 1380, des. 30).

⁹¹ *Ibid.*, n. 2858 (1382, juny 12).

⁹² ACA, RP, MR, n. 1713, f. 4v (1372-73).

⁹³ ACA, C, reg. 1628, f. 46v (1376, ab. 7). Al f. 47 consta com l'infant va rebre els 140 s. que li corresponien per la venda. També l'apotecari de València Joan Domínguez va vendre a l'honorable Pere Marrades, i el tresorer del rei Minguell Palau, *omnia jura et acciones michi pertinentes quatenus submissos Regis Castelle et in quema que colligitur et levatur in civitate et Regno Valencie*, per raó de 3.859ll. 3s. 4d. que li eren deguts en dues sentències (ACA, RP, MR, Pergamins, c. 295, n. 2996; 1380, jul. 10). Altre agraciat amb una imposició fou el físic de Morella Bernat d'Alteraga. L'infant Joan li va donar 400 sv. que el mestre de Montesa i comanador del lloc d'Onda li feia, així com 133 s. 4 dv. que els habitants d'aquest lloc li solien donar l'u de gener *pro cena absentie* (ACA, C, reg. 1742, ff. 16v-17; 1374, nov. 7).

⁹⁴ El menescal protestava perquè malgrat el compromís de repartir-se el preu estipulat entre els tres el batle li exigia a ell fer front a tota la suma (*Ibid.*, reg. 782, f. 23v; 1375, nov. 25). El físic Bernat Minguet i el notari Arnau Ferrer, varen comprar per un any els rèdits del lloc del Puig, a València (*Ibid.*, reg. 748, f. 105; 1370, març 22).

⁹⁵ ACA, RP, MR, n. 996, 3; n. 994, f. 3; i n. 997, f. 4v.

lleudes del peix i de les olles de Barcelona durant dos anys per 400 s. anuals.⁹⁶ Pere de Casafranca, l'apotecari Mateu Santcalb, i el barber Nicolau Castelló tenien arrendada per 38 ll. durant els mesos d'agost, setembre i octubre del 1372-la imposició anomenada dels carratals.⁹⁷ L'apotecari Bernat Carles, juntament amb Berenguer de Coll i un tal Guillem tots ells ciutadans de Barcelona, foren els compradors i collidors de la imposició que es feia els mesos de novembre, desembre i gener *de honoribus [...] qui vendunt in eadem civitate*.⁹⁸ Com vegem els terminis pels quals s'arrendaven aquestes impositcions eren normalment trimestrals amb la finalitat per tal d'afavorir les revisions a l'alça i ingressar ràpidament la totalitat del preu. A banda de les impositcions característiques altre tipus de càrregues foren recollides per practicants de la medicina. El físic Bonjuà Cabrit, per exemple, fou col·lector dels terços de la cort del veguer de Barcelona l'any 1377 i l'apotecari Jaume Figuera ho fou de les talles elaborades amb motiu de la construcció de la muralla del Raval.⁹⁹

Especial atenció mereix, en canvi, el cas de Castelló d'Empúries, on és relativament freqüent l'arrendament d'impositcions per guardadors associats. El 23 de maig de 1382 el menescal Francesc Ferrer es va quedar una part de les ajudes o impositcions del vi.¹⁰⁰ L'1 de juny de 1387 el barber Joan Flandina i el físic Joan Maguessa, veïns d'aquesta vila tragueren la imposició de la carn per un preu de 1.400 s.¹⁰¹ Fins ara havíem vist com els nostres protagonistes s'havien associat a d'altres persones alienes al seu ofici per poder fer front a l'arrendament d'alguna sisa. En aquest cas trobem associats dos membres de la professió, però a més, amb una posició ben distinta pel que feia al prestigi i el poder social com són les que hi havia entre un barber i un físic. Això fa pensar d'altra banda com la posició del barber en alguns casos deixava de ser tan humil com hom podria pretendre.¹⁰² Una nova associació d'aquesta mena s'anava a donar el 31 de maig de 1397, quan l'apotecari Guillem Coll i el cirurgià Arnau Seguer, juntament amb dos veïns més, anaven a traure "la ajuda del molre del gran".¹⁰³

Més enllà de l'àmbit municipal solament uns pocs notables es podien permetre l'arrendament de drets amb una demanda de capital molt elevada i fins i tot de les generalitats. Un cas bastant clar és el de la

⁹⁶ *Ibid.*, n. 994, f. 11v.

⁹⁷ AHMB, *Clavaria*, XI-10.

⁹⁸ Tots tres reconeixien que la Diputació els havia lliurat 990 s. 1 d. segons un pacte al que havien arribat (AHPB, Andreu Figuera, "Llibre de negocis de la Deputació del General de Catalunya", 1-XII-1378/26-IV-1379, f. 37; 1379, feb. 21).

⁹⁹ ACA, C, reg. 792, ff. 162v-163 (1377, juny 29) i AHPB, Pere Vives, "*Secundum manuale*", 25-II-1374/1-IX-1376, f. 125 (1376, maig. 24).

¹⁰⁰ AHPG, [Castelló d'Empúries], "*Liber claverie ville*", n. 1841, 1382, f. 8.

¹⁰¹ *Ibid.*, "*Liber consulatus ville*", n. 2027, 1397-1388, f. 9. El barber trauria la imposició del peix, també en col·laboració amb altres veïns, l'any 1397.

¹⁰² Si més no, aquest és el cas de Girona on des de 1341 els barbers Pere Nadal i Francesc Conill obtenien respectivament la lleuda de la pedra i del peix. Citat en Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, pp. 372-373.

¹⁰³ AHPG, [Castelló d'Empúries], "*Liber de claveria*", n. 1842, 1396-97, f. 65.

societat entre el físic valencià Manuel de Vilafranca, i el jueu Samuel Najar de Terol. Aquests arrendaren per cinc anys a partir de l'1 de gener de 1402, la gabella de la sal de València, per un preu de 11.500 sv. anuals —que farien finalment 42.000 s.- D'entrada aquests s'obligaven a pagar una entrada de 2.700 s. *ad complementum* dels esmentats 11.500. Sembla que una vegada arribat el moment d'entrar en el dret de recollir-ho, haurien d'anticipar el diner segons les necessitats de la monarquia (*anticipastis integre ad nostram voluntatem*).¹⁰⁴ Finalment podem citar el cas del físic reial Ramon Querol, el qual apareix esmentat com arrendador de les generalitats en un plet, juntament amb un draper, un jurista i dos individus més.¹⁰⁵

* * *

Fins ara hem vist els practicants de la medicina immersos en activitats econòmiques de molt diversa índole. Amb aquesta implicació i l'esperit demostrat en intervenir en tots els engranatges de l'economia baixmedieval, no podien quedar al marge les activitats urbanes per excel·lència, el comerç i la manufactura. Després d'observar amb detall la participació en aquest món, arribem a la conclusió que les opcions triades eren tantes com possibilitats mostrava el mercat, i que aquesta tria devia estar en funció de les estratègies pròpies de cada família, i dels individus concrets, així com d'un complex entramat de circumstàncies difícils d'esbrinar. Això va afectar especialment el sector dels apotecaris o especiers. Les tasques específiques que aquests individus desenvoluparen foren ben diverses. Sens dubte es tracta del grup més dinàmic pel que fa a la varietat d'activitats i de negocis diversos en els quals inverteixen o participen directament, dins el col·lectiu dels practicants de la medicina. Separar el seu perfil del d'un mercader resulta sovint molt difícil —de fet els mateixos notaris i escrivans els podien catalogar amb diversos oficis a la vegada, i a més solien estar enquadrats en les mateixes confraries que candelers, botigueres o mercers— i ben bé podríem associar ambdós de no ser per les particularitats mèdiques de l'apotecaria, amb la preparació de receptes que obligaven a assolir uns coneixements i a mantenir un paper dins la societat molt específic. Però la implicació en el món del comerç ja hem dit que no fou exclusiva d'apotecaris. Els metges esmerçaren també capitals en negocis, ja fóra individualment o bé formant societats de caràcter mercantil, molt especialment relacionades amb la draperia, activitat de gran expansió durant l'època. Aquesta activitat no serà exclusiva dels cristians i ocuparà també jueus i sarraïns. També es va donar l'explotació de recursos naturals, com ara amb la participació de societats per l'explotació de la fusta dels boscos, una activitat ben lucrativa a tenor de l'abundant matèria que es necessitava per a la creixent flota que navegava per la Mediterrània, com també sempre necessària per a les construccions. Però també les riberes d'aquella mar veieren articular-se cada vegada més un substanciós mercat d'esclaus, que tenia en els practicants de la medicina uns clients habituals, però també algun especialista en la compravenda. Anteriorment també

¹⁰⁴ ACA, C, reg. 2059, ff. 182r-v (1400, feb 3).

¹⁰⁵ *Ibid.*, reg. 1288, ff. 53v-54 (1385, gen. 16).

s'havia esmentat la comercialització de productes agraris, ja fóra dels excedents o de productes directament cultivats pensant en la seua sortida en el mercat (safrà), a això s'afegia la dedicació, molt especialment en el cas dels menescals avesats al tracte quotidià, a la venda d'animals —equins bàsicament— però també ramats de rumiadors.

Tots aquests intercanvis en els quals participaven, tenien un radi d'abast local o comarcal. Cal recordar com els centres urbans d'ordre mitjà, els predominants a Catalunya i València, es convertien en directores i organitzadors del territori, en llocs des d'on irradiaven els capitals i els béns manufacturats cap a la ruralia, mentre que des d'ací arribaven els productes del camp tan necessaris per abastir el creixent mercat urbà. Només uns quants arriscaren els seus béns en negocis que cada vegada s'albiraven més lucratiu i més segurs amb les noves tècniques comercials, aquells que implicaven l'entrada en les xarxes marítimes internacionals que intercanviaven productes per tot el Mediterrani occidental.

PART III
Manifestació pública del poder:
La participació dels sanadors en les activitats polítiques
i la construcció del seu patrimoni

CAPÍTOL VII

Activitat funcional i direcció municipal

*Honora el metge pels seus serveis
que també a ell l'ha creat el Senyor.
Perquè de l'Altíssim ve la guarició,
i del rei rep honoraris.
La ciència del metge li fa aixecar el cap,
i és admirat davant els poderosos.
El Senyor ha creat de la terra els remeis,
l'home de seny no els menysprea.*

Eclesiàstic 38, 1-4

On, devets ací notar que no tots aquells qui s'hi affaiten deuen ésser rebuts e messes a aquest ofici, mas aquells qui no tant solament sàpien e puxen versemblant aprofitar en la cosa pública, ans encara que hurs persones, paraules e obres sien tals que apareguen honorables e denoten quanta és la ciutat e lur ofici, e que, de reverència pertanyent a la dignitat de l'ofici no reporten menyspreu e escarn, a minva de la ciutat e gran confusió d'aquells.

Anònim, *Doctrina compendiosa*.

Tot i que la majoria de les societats preindustrials d'arreu del món foren dominades per una aristocràcia rendista vinculada primordialment a l'agricultura i la terra, les societats urbanes baixmedievales foren controlades per grups que, tot i accedir al poder de la terra quan l'ocasió fou favorable, no depenien d'ella: eren la classe mitjana o burgesia. Aquest col·lectiu fou integrat en principi per mercaders, prestadors i manufacturadors exitosos. Tanmateix, un dels més influents elements dins la classe mitjana a totes les ciutats europees de les acaballes del segle XIV, i sobretot durant el segle XV, foren els professionals, sobretot els

notaris, advocats i metges.¹ De fet fou l'immens prestigi adquirit per les universitats naixents el que va afectar la posició social dels seus graduats. També els governs municipals, els col·legis i els gremis tingueren un fort paper en limitar la competència i obtenir el dret a llicenciar. A partir d'aquell moment l'accés era molt restringit i relacionat amb determinades famílies, tot limitant el dret a practicar a aquells que havien estudiat un currículum determinat i havien superat uns exàmens específics. Això fou un pas definitiu en el camí per a distingir aquest col·lectiu "professional" i afegir-li poder i respectabilitat.

Així doncs, al llarg de la Baixa Edat Mitjana va anar produint-se la substitució progressiva dels personatges habituals que havien governat les ciutats, grans i petites, des dels moments inicials de la seua "emancipació", açò és, els emprenedors i homes de negocis, per aquells amb una formació intel·lectual sòlida, o el que és el mateix, aquells que havien obtingut un títol universitari a l'Estudi General, bàsicament relacionat amb el món de la judicatura. El procés pot veure's retratat a tota Europa amb més o menys intensitat i amb un ritme temporal divers.² I és que l'atracció que generava l'exercici d'aquests càrrecs era irresistible. Primerament perquè amb ells era possible obtenir una bona fortuna de forma directa, però també permetia situar algun parent directe, un fill o un nebot, en l'exercici d'una funció pública de la qual es podria obtenir algun benefici en el futur.

Si bé podem entendre que aquell era un moment òptim per als versats en lleis, com podem explicar l'accés del col·lectiu mèdic a les institucions de poder? Al llarg de la Baixa Edat Mitjana la salut i els sanadors foren considerats com una part de l'organització urbana tant en les grans ciutats com als llocs petits. La quantitat de tasques desenvolupades per als governs municipals a banda de l'assistència als malalts privats pròpiament dita foren nombroses (assistència a hospitals, presons, penes de tortura i mutilació, consells sobre sanitat, desospitacions i peritatges d'altre tipus). Crec que una tasca com la desospitació podia dotar el cirurgià que la practicava no solament d'uns ingressos econòmics sinó també d'un poder inusitat. Recordem que la desospitació consistia en comprovar el pronòstic en l'estat de salut d'un individu que haguera estat atacat per un altre, així com també la possible indemnització pel mal i les despeses ocasionades. L'atacant per la seua banda podia ser o no tret de la presó en funció de la versió del metge. El monopoli que el rei dipositara en ocasions en algunes ciutats en mans d'una única persona li podia permetre gairebé condemnar indirectament a qualsevol individu. I és que els límits de la culpabilitat podien ser molt flexibles. En certa ocasió l'infant Joan va cobrar una quantitat a Joan de Fortes, un habitador d'Alfàfar, en l'horta de València, per haver-lo disculpat de la seua culpabilitat respecte de la mort de Bernat Despuig, de la qual era acusat pels parents d'aquest. L'infant al·legà com a argument una errada de procediment judicial i els resultats de la desospitació ordenada, la qual demostrava que aquest no havia mort per l'acció de la ferida

¹ Carlo M. CIPOLLA, "The professions", p. 37-52.

² Georges JEHEL i Philippe RACINET, *La ciudad medieval. Del Occidente cristiano al Oriente musulmán (siglos V-XV)*, Barcelona, 1999, p. 181.

que li havia infligit amb un dard al genoll, perquè podria haver estat guarit d'aquesta si ell haguera volgut.³ El cas de Vilafranca del Penedés resulta més clarificador encara. El rei Pere el Cerimoniós hagué d'avisar els seus oficials en la ciutat perquè prohibiren als cirurgians del lloc d'abusar dels preus exigits en les seues desospitacions, com també desospitar amics.⁴ Segurament per això les desospitacions eren realitzades per dos o tres metges. En definitiva, el poder i el prestigi ja assolit a partir del control d'aquestes tasques em sembla que era suficient, almenys per una part dels practicants, com per a conformar-se amb no mantenir un càrrec municipal. Amb tot el pas d'aquestes activitats a l'exercici d'un càrrec municipal estava proper i, de fet, cal remarcar que aquesta presència és una realitat des dels inicis de segle i no una novetat pròpia de les acaballes del Tres-cents. El canvi fonamental radicaria en el grau i la àmplia difusió del poder assolit pels sanadors. A poc a poc es va fer notar amb major grau la necessitat d'individus més ben preparats intel·lectualment, coneixedors de les lleis i amb els mecanismes adequats per governar amb solvència els destins de les ciutats. No hi ha dubte que una part d'aquells que es dedicaven a la medicina estaven dotats de la capacitat intel·lectual necessària per desenvolupar determinats càrrecs i comptaven amb el prestigi suficient perquè els foren atorgades comeses molt concretes. Hi havia un altre factor que feia que el seu concurs en tots aquells afers fóra rellevant, concretament l'enorme confiança dipositada en ells tant per banda de la monarquia com per banda dels veïns d'aljames i d'universitats. Una confiança que arrancava de la mateixa naturalesa de la relació dels metges amb els seus malalts.

Podríem afirmar, en definitiva, que una part dels practicants de la medicina formava part del que s'ha conegut ja fa temps entre els historiadors com el grup dels prohoms i, fins i tot, del patriciat urbà? Per a això caldria atendre'ns a la definició concreta del terme, si bé els contorns que envolten aquest grup no tenen una definició jurídica, tot i que formen part de la burgesia, sent una facció, generalment la més rica i poderosa perquè monopolitza el govern de la ciutat. Tal classe no es podrà donar sinó en ells llocs on el desenvolupament del comerç i la manufactura permeten unes possibilitats il·limitades d'enriquiment. Pel que fa al seu ofici, sembla que sol estar vinculat primordialment al comerç, malgrat que localment es pot matisar amb la pràctica d'altres activitats. Fet i fet, els patrimonis més notables, el poder econòmic, i el poder polític, esdevenien cares de la mateixa moneda, depenent lleugerament del sistema d'elecció de càrrecs. Una vegada assolit el patrimoni i el poder, aquest s'estenia a la família, que generació rere generació anava ostentant les comeses amb poder significatiu. A les grans ciutats de la Corona d'Aragó, Barcelona i València, no hem pogut trobar aquesta presència dels metges en el patriciat local. En canvi, les ciutats de segon ordre ens han permès albirar una realitat distinta: els qui feren de la medicina la seua ocupació hi esdevingueren personatges de màxima rellevància econòmica, política i social. El seu pes dins la política local fou en definitiva clau.

---

³ ACA, RP, TR, n. 594, f. 3 (1377, gen.).

⁴ ACA, C, reg. 472, ff. 270r-v (1385, jul. 1).

Però solament a través de la integració en el món feudal es podia aconseguir el màxim progrés social. Sense uns mínims de vida noble, ningú pot arribar a patrici. La ciutat medieval va tendir sens dubte a l'estandardització dels comportaments socials. Es donà una convergència dels sistemes de valors i de la ideologia que es transmeté en el mimetisme de la classe mitjana amb relació al model noble i cavalleresc, fet que conduí sovint a una simbiosi del patriciat i del poble en una amalgama aristocràtica d'estils de vida. D'aquesta manera podrem trobar palesa la ruralització de metges criats en un medi urbà a la recerca del seu castell amb marc jurisdiccional propi, i la tendència al seguiment d'activitats cinegètiques, o bé professionals de la sanitat oriünds del món rural aveïnats en les grans ciutats de la corona.

1. Metges en els afers de la casa reial

Tot i els precedents salernitans, fou al llarg del segle XIII que les relacions metge-malalt foren concebudes com una peça cabdal per obtenir el màxim benefici possible de les cures. En aquest context Arnau de Vilanova i Henri de Mondeville, entre altres, dedicaren molts esforços intel·lectuals a un assumpte que a mesura que avançaven els anys esdevenia més rellevant, sobretot perquè de la bona relació en depenia l'èxit de l'acte mèdic.⁵ Un munt d'aspectes socials —etiqueta— impregnaven la relació metge-malalt, com detallaren aquests tractadistes. Aquesta etiqueta condicionà la naturalesa tècnica d'aquesta relació, i crec que per començar a estudiar la projecció del metge sobre la seua societat, ultra la vessant mèdica, s'ha de tenir en compte també aquest nucli del pensament i l'actitud del metge respecte dels seus pacients i de la vida i el seu microcosmos particular. Es tracta, en definitiva, d'un codi que s'acobla a les noves necessitats de la societat baixmedieval.

Un dels elements fonamentals de l'entesa metge-malalt fou la mútua confiança, la qual pertanyia a la sisena cosa no natural: els accidents de l'ànima. El codi moral que regia aquestes relacions no prohibia un aprofundiment major del contacte estrictament professional, ans al contrari, l'èxit de l'acció mèdica en depenia de la profunditat de la confiança dipositada per ambdós protagonistes en l'acte de guarir. La medicina medieval fou especialment individualista, fet que es traduïa en el concepte de salut. Així, una de les comeses bàsiques de la medicina era canviar la condició moral del malalt i els seus costums patològics i per això era fonamental que el bon metge esdevinguera una mena de director espiritual del seu pacient. Per la seua banda el malalt devia respondre amb el sotmetiment absolut.⁶ Així, les variacions de la complexió d'un

---

⁵ El que esdevindria ètica mèdica tingué un origen tècnic i intel·lectual. Aquesta moralitat del practicant derivava del seu entrenament pràctic, ja que arribats un gran volum de nous coneixements arran del "nou Galé" incrementaren la natura tècnica del diagnòstic i foren també conseqüència de la rellevància d'aquest factor. Vegeu Luis GARCIA BALLESTER, "Medical ethics in transition", pp. 44-45. Per al cas anglés destaca l'aportació de John of Arderne. Vegeu Faye GETZ, "Charity, translation, and the language of medical learning in medieval England", *BHM*, LXIV (1990), pp. 1-17.

⁶ Aquesta actitud ha estat nomenada *paternalisme carismàtic* (Diego GRACIA, *Fundamentos de bioètica*, Madrid, 1989, pp. 72-86). El tema ha estat també estudiat en Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, pp. 166-171.

individu justificaren la creació i prodigalitat d'un gènere literari mèdic produït pels metges medievals, els *regimina sanitatis*.⁷ Els hi havia d'individuals, i a través d'ells el metge elaborava unes regles de vida particulars a la mida del subjecte que les havia d'utilitzar, a l'efecte de mantenir-lo sa, però hi havia d'altres de generals destinats no al pacient, sinó al metge que n'havia de fer ús. Un cos com el dels humans, nascut d'aportacions de fluïts humits, podia fàcilment emmotllar-se a condicions negatives que l'alteraven i causaven així la malaltia. El pacient podia aprendre amb l'ajut d'aquests texts a dur un comportament higiènic i no caure en excessos que podien tenir conseqüències nefastes. En definitiva, seria la moderació en la dieta i en la conducta moral i la consulta al metge en els moments de dubte, el que aportaria la felicitat i una vida llarga. En canvi, hi hagué qui va pensar que seria possible mantenir la salut i prescindir de l'atenció mèdica amb aquest règim de vida. Recentment, Faye Getz ha fet una anàlisi dels aspectes mèdics que suren en l'obra del reputat escriptor anglés del segle XIV Geoffrey Chaucer. Concretament, el conte de la monja del capellà pertanyent als famosos "Contes de Canterbury", palesen aquest ideal de vida moderat, auster i estoic, però a diferència del gènere dels *regimina*, l'escriptor pretenia prescindir del metge a qui considerava un individu vanitós i buscador del guany sense escrúpols.⁸ Chaucer se situa així en la línia d'obres tan populars a l'època com el *Thesaurum pauperum*, que tenia com a objectiu oferir a un públic molt ampli els remeis pràctics per solucionar determinades malalties.

Bé podem intuir doncs, que per aconseguir aquest grau de coneixement de la complexió del pacient, calgueren un nombre elevat de visites o bé un contacte estret i com més quotidià millor. Un llarg període de contacte del metge amb el seu pacient acabava per derivar en nombroses formes de convivència i cooperació mútua, i fins i tot amistat.⁹ Ja he comentat abans les conseqüències i els profits econòmics que se'n podien derivar d'aquesta estreta relació. Ara bé, el màxim nivell de confiança s'assolia amb la clientela fixa, normalment, amb els prohoms i patricis, la noblesa, laica o eclesiàstica, i, sobretot, la reialesa que podien permetre's contractar els serveis dels metges amb millor reputació. Cal pensar que el temps dedicat a fer entendre i explicar-li al pacient, i més de manera erudita, la naturalesa de la seua malaltia, i establir diagnòstics i pronòstics amb la seua col·laboració degué ser difícil de no ser que estiguérem parlant dels més rics i ben formats, i en tot cas excepcionalment alguns amb la voluntat de cooperar. Cal pensar doncs que

---

⁷ Vegeu el complet estudi al món dels regiments de sanitat de Pedro GIL-SOTRES en la introducció al *Arnaldus de Vilanova. Regimen Sanitatis ad regem Aragonum*, en Luis GARCIA BALLESTER, Juan A. PANIAGUA i Michael R. McVAUGH, (eds.), *AVOMO*, vol. X, part 1, Barcelona, 1996, pp. 18-110.

⁸ Faye GETZ, *Medicine in the english middle ages*, Princeton/New Jersey, 1998, pp. 88-89. Per al text original hi ha versió en català a *Quaderns Crema*, Barcelona, 1998, per Victòria Gual.

⁹ Encara a les acaballes del segle XVI es podia trobar una insistència en aquest fet: "Por esto dezia Hippocrates, que el Medico avia de visitar muchas veces y con diligencia, y Cornelio Celso dezia, que los amigos y conocidos mejor los curamos... que para bien curar aprovecha mucho conocer la complexion particular del enfermo, y esta se viene a saber del uso y conversacion frequente". En Enrique JORGE ENRIQUEZ, *Retrato del perfecto médico*, Salamanca, 1595, p. 8.

quan més preparat estiguera un metge major temps dedicaria a l'enteniment i l'explicació dels processos morbosos, però això estaria reservat a una clientela també molt preparada econòmica i intel·lectualment.¹⁰

Tal com s'ha comentat en diverses ocasions, la importància assolida pel concepte de salut i la seua conservació i les peculiaritats de la relació metge-malalt dins la concepció mèdica medieval, expliquen bona part de la situació social a la que arribaren els qui feren de la medicina la seua ocupació principal. Una clara mostra de la confiança del pacient envers el seu metge —la clau de volta de la relació i de la bona consecució de l'acte mèdic— ha quedat palesa en el gran pes que tingueren de manera oberta i directa i, molt probablement, de manera oculta i indirecta, sobre les decisions més o menys transcendents dels monarques, ja no únicament en la seua vida privada, sinó també en la política i els afers d'estat més rellevants. El coneixement d'aquest influx s'ha de posar en relació amb el fet que la documentació que ens ha pervingut amb major volum i amb millor qualitat és la de la cancelleria reial. Però podem fer extensible aquesta ascendència sobre els seus pacients nobles, eclesiàstics o laics? Ben bé podríem afirmar-ho a partir del que anirem veient.

L'arribada de la filosofia natural aristotèlica, i l'aristotelisme en general, modificat per les interpretacions procedents del món àrab, impregnà el coneixement científic, i amb ell la medicina, amb tota una sèrie de noves concepcions assimilades lentament però ininterrompudament per la cultura escolàstica. La incorporació de la filosofia natural aristotèlica a la medicina, convertí aquesta de pràctica empírica en activitat científica, en *scientia*. Una *scientia* que permetia el coneixement causal dels moviments naturals, tant del microcosmos com del macrocosmos, tots ells en estreta unitat. S'incorporaven així les nocions del microcosmos i el macrocosmos, segons les quals existia un estret paral·lelisme entre els éssers terrestres —especialment l'ésser humà— i el cosmos.¹¹ De tal manera que, tot seguint Aristòtil, el veritable motor d'un agent és l'atracció que li inspira l'objecte cobejat, cosa que explicaria la relació entre els moviments dels cels i els esdeveniments terrestres, perquè la terra i tot el que hi ha en ella serien l'objecte natural de l'activitat dels astres. Durant segles s'establiria la màxima segons la qual sense el respecte i el coneixement de les estrelles era impossible guarir la més lleu de les malalties humanes. La plasmació pràctica i la manipulació d'aquesta visió analògica de les relacions de l'home amb el seu entorn i amb el cosmos fou l'astrologia, i també la màgia i la nigromància. S'ha de tenir present l'estreta connexió que l'astrologia —inseparable en el món medieval de l'astronomia— i la medicina anaren adquirint al llarg del període estudiat, juntament amb les altres disciplines esmentades. Així, la manca d'interés mostrada per monarques com Jaume II contrasta amb la passió amb que Pere el Cerimoniós i el seu fill Joan defensaren, estudiaren i incentivaren l'astrologia,

---

¹⁰ Nancy R. SIRAJI, "The physician's task", pp. 113-114.

¹¹ Sobre aquestes nocions vegeu George BOAS, "Macrocosm and microcosm", en Philip P. WIENER, *Dictionary of the History of Ideas: Studies of selected pivotal ideas*, vol. III, Nova York, 1973, pp. 126-131 i Francisco RICO, *El pequeño mundo del hombre. Varia fortuna de una idea en la cultura española*, Madrid, 1986, pp. 157-170.

síntoma que també era visible a d'altres corts d'Europa.¹² Els metges cregueren que era important posar en relació les posicions dels cossos celestes amb el curs de la malaltia i, de mica en mica, ells mateixos s'anaren especialitzant —especialment els de formació universitària— en l'observació del cel i el conreu de la ciència astrològica, fins el punt d'escriure tractats sobre la matèria.¹³

Més enllà de les virtuts que aquest coneixement podia comportar al seu benestar, els reis foren temptats pel desig de conèixer el futur a través dels signes observats pels seus astròlegs, freqüentment els seus propis metges. Des de la celebració d'un fet rellevant, fins l'aparició d'un cometa en el firmament commocionaven el poruc i crèdul Joan I que ràpidament demanava l'opinió i el diagnòstic als seus experts.¹⁴ A això s'afegien altres formes de predicció basades en les pseudociències o la màgia —amb perfils poc definits— molt populars en l'època, malgrat les crítiques dels predicadors.¹⁵ Les interpretacions dels somnis o la quiromància eren conegudes des d'antic i practicades pels metges; el mateix Arnau de Vilanova no es va estar d'interpretar els somnis dels seus patrons Jaume II i de Frederic de Sicília. És per això que els sobirans

---

¹² Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, pp. 164-165. L'autor vincula aquest interès reial en paral·lel al desenvolupament de l'astrologia mèdica. Segons McVaugh, foren les epidèmies de mitjan segle les que encoratjaren els metges a explorar noves i més efectives tecnologies mèdiques. El contrast amb el cas anglès és notable. A Anglaterra els teòlegs en desconfiaren i els reis acolliren la pràctica astrològica amb precaució, sobretot després dels escàndols que havia provocat l'astrologia judicial i les prediccions sobre el resultat d'algunes batalles. Fins el Quatrecent no van mantenir astròlegs a la cort i únicament els consideraren ocasionalment. Solament uns pocs pogueren assolir un alt coneixement d'aquesta ciència, al mateix temps que s'anava difonent durant els segles XIV i XV l'interès per l'astrologia i les ciències ocultes i finalment s'estenia a les classes populars a través dels almanacs. Sobre el cas anglès vegeu Hilary M. CAREY, *Courting disaster: astrology at the English court and university in the late Middle Ages*, Londres, 1992, pp. 79-164.

El cas francès posa de manifest, semblantment, un discret èxit de la disciplina durant la primera meitat del XIV, de tal manera que l'art astrològic es vincula estretament amb els metges reials i les prediccions d'aquest s'esteneren tant al camp mèdic com al polític (Danielle JACQUART, "Medical practice in Paris in the first half of the fourteenth century", en Luis GARCÍA-BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM, *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 186-210, especialment pp. 201-205).

¹³ En general sobre l'astrologia mèdica a la Corona d'Aragó vegeu Antoni CARDONER, *La medicina*, pp. 203-231. Vegeu també l'edició de Josep CHABÁS i BERGON i Antoni ROCA i ROSSELL, (eds.), *El "lunari" de Bernat de Granollachs*, Barcelona, 1985. Igualment vegeu les explicacions de Lluís GARCÍA BALLESTER, *La medicina a la València*, pp. 94-96, i la bibliografia citada. També Roger FRENCH, "Astrology in medical practice", en Luis GARCÍA-BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM, *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 30-59.

¹⁴ "Els astròlechs són els seus grans auxiliars y coajutors y fa interrogar els astres sobre qualque acontexement important, com la celebració del seu matrimoni y el naxement d'un fill". En Joseph M. ROCA, "Johan I y les supersticions", *BRABL*, 72 (1921), pp. 125-169, especialment pp. 133-134 i 141-144.

¹⁵ Vegeu en general sobre aquestes activitats en les corts europees Richard KIECKHEFER, *Magic in the Middle Ages*, Cambridge, 1993, pp. 95-100. L'il·lustre predicador franciscà Francesc Eiximenis en feu una clara advertència en en el capítol XXIII del seu *Regiment de la cosa pública*: "E per aquesta mateixa raó deuen forts esquivar totes doctrines pecadores e prohibides, així com és nigromància, e ciromància e semblants <...> E sàpies per cert que, jatsia que alquemiste sia possible, emperò Déu, per conservació de la cosa pública del món, no la revela sinó a fort pocs e a tart <...> Per què consellaren los antics que, per tal que no vingués a aquesta tan lleja art, que nengú no se'n trametés pregonament de astrologia en de alquímia, car aquestes dues ciències són gran disposició a caure en aquesta mala art de nigromància. Cascuna, així mateix, de ses males espècies deu hom esquivar així com a vies de mort, car totes són espècies de adivinar, la qual cosa se pertany a Déu" (Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, edició a cura de P. Daniel de Molins de Rei, Barcelona, 1927). Eiximenis advertia les autoritats valencianes dels greus perills que pot comportar el voler prendre-li el seu paper a Déu i com la gran majoria dels qui s'hi dedicaven ho feien per enganyar i obtenir riquesa. Tanmateix, deixava la porta oberta a uns pocs privilegiats amb la capacitat de dur a terme aquestes "arts pestilents", que el mateix Eiximenis sembla que dominava. De fet el 15 de novembre del 1381 l'infant Joan davant l'albirament d'un cometa —segurament el Halley, que es calcula va fer una passada visible des de la terra en aquell any— sol·licitava l'opinió del frare franciscà i del metge i astròleg Dalmau Sesplanes sobre quins auguris podien despendre's d'aquell fet (ACA, C, reg. 1666, f. 38v).

es rodejaren d'un grup de professionals que orientaven la seua vida i la seua activitat en els sentits més amples.

En definitiva, en l'època que ens ocupa bé es pot afirmar que l'alta consideració dels metges, també en la vessant quirúrgica, en les seues distintes facetes d'actuació —mèdica i astrològica—, els havien convertit en peces indispensables en les corts reials i nobiliàries de l'Europa medieval. Per al bon control del regiment de sanitat de les persones fou sempre considerat com a més convenient rebre les atencions durant tota la vida del mateix sanador. Per això els monarques confiaren durant tota la seua existència en els mateixos metges que els havien atés des de la seua infantesa. Així, quan Elionor de Sicília va casar-se amb Pere el Cerimoniós va dur amb ella el seu metge personal d'origen italià però conegut habitualment a la cort com Joan de Fulgeni. Aquest hi romandria com a metge de la reina fins a la mort d'aquesta i posteriorment continuaria exercint la medicina a Barcelona fins a la seua mort l'any 1380.¹⁶ Un altre exemple interessant fou el de Joan o Jean de Polignac. Aquest clergue francès de la diòcesi de Besançon entrà l'any 1346 al servei de la duquessa de Bar, na Violant, la qual es casaria amb el futur Joan I. Gràcies a la intervenció de la futura reina, aquest mestre en arts i medicina obtindria una prebenda a l'església de Santa Maria Magdalena de Verdum l'any 1350.¹⁷ Les notícies d'aquest metge són escadusseres en la Corona d'Aragó, però sabem que el 25 de juliol de l'any 1380 l'infant Joan reclamava una disculpa de tres anys de les obligacions pastorals a Polignac, ja que aquest es trobava al servei de la parella en la cort.¹⁸ És obvi, doncs, que ningú volia prescindir d'elements tan valuosos per a dur una vida saludable.

Ben coneguda és la llarga tradició de servei diplomàtic dels metges i erudits jueus que arrancava del temps de dominació islàmica sobre la península.¹⁹ Durant els segles X i XI són nombrosos els testimonis de físics que esdevingueren rabins, visirs, tresorers i diplomàtics. Semblantment, des de la fi del segle XI i durant el XIII els reis castellans reconeixien que els jueus fornien gran part dels oficis diplomàtics i de l'exèrcit i que el govern resultava impossible sense ells, mentre els papes els feien retrets per la seua preferència envers aquests. A la Corona d'Aragó serà Jaume I el que es rodejarà d'una àmplia plana de col·laboradors hebraics.²⁰ No tardaria, però, en fer efecte la recomanació papal i els jueus anaren perdent el seu protagonisme en els càrrecs polítics, com ara en les batlies, per a passar a exercir càrrecs dins de lesaljames en les que progressivament s'anaren recloent per imperatius ideològics, socials i polítics, malgrat que mai no deixarien de ser ben vistos, i també utilitzats, pels monarques.

---

¹⁶ El 29 de maig del 1375 es recordava en una protesta contra el metge un reconeixement i posterior adquisició d'una esclava per Joan de Fulgeni quan aquest vivia al servei de la reina a Sicília (ACA, C, reg. 781, ff. 50r-v).

¹⁷ Unes notes biogràfiques sobre aquest metge poden trobar-se en Ernest WICKERSHEIMER, *Dictionnaire biographique des médecines en France au moyen âge*, Ginebra 1979, pp. 466-467.

¹⁸ ACA, C, reg. 1659, f. 69v.

¹⁹ H. FRIEDENWALD, *The Jews and Medicine essays*, pp. 617-619.

²⁰ Vegeu el llibre clàssic de Y. BAER, *Historia de los judíos en la España cristiana*, 2 vols., Madrid, 1981.

No hi ha dubte que foren els sanadors cristians els que ocuparen un lloc més rellevant al costat dels sobirans. Dins el nostre marc d'estudi el cas més conegut i estudiat ha estat el d'Arnau de Vilanova.²¹ Ambaixador de diferents monarquies —Jaume II i Frederic de Sicília— i papes, davant les més diverses instàncies, intervingué en els assumptes més espinosos del seu temps, com ara la devolució de la Vall d'Aran, ocupada per França des de les Vespres Sicilianes, o en la supressió de l'orde del Temple. Aquest magnífic exemple, tal vegada enlluernador per la pròpia natura de la figura d'Arnau, es perllonga durant tot el segle en nombroses figures mèdiques adjacents a la casa reial que no deixaren de jugar un paper determinant en els afers de la corona. Els monarques i els seus familiars, varen utilitzar freqüentment els seus metges, barbers i apotecaris per a solucionar les qüestions més senzilles pròpies de la vida quotidiana,²² fins a encomanar-los les missions més compromeses que afectaven a l'evolució política de l'Estat. Ben habituals són els casos en què foren enviats a transmetre missatges de contingut secret: el 27 de maig de 1361 Pere el Cerimoniós ordenava al seu tresorer pagar 740 sb. a l'apotecari Miquel Tosell els quals li havia promés *pro aliquibus negociis secretis dicte nostre curie liberis expediendis*,²³ igualment el 15 de maig del 1376 ordenava pagar algunes quantitats al seu físic Bernat Oriol per idèntic motiu.²⁴ Especialment significatiu resulta el cas del barber, habitant de Càller, anomenat Pere Polit. Aquest passà de mer integrant de la *xurma* d'una galera l'any 1367, a una mena d'informador que mantenia assabentat l'infant de la situació en Sardenya i especialment de la zona més rebel, el cap de Lugudor, vers 1382.²⁵ Gràcies, segurament, al risc de

²¹ La quantitat de treballs que s'han dedicat a la persona i l'obra d'Arnau són elevadíssims i no és aquest el lloc més adient per tornar-los a citar. Ací ens interessa fonamentalment la seua extensa tasca política i diplomàtica. El darrer treball que s'ha ocupat de recopilar de manera extensa tota la bibliografia sobre Arnau ha estat Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, pp. 49-64. Aquest dedica especial atenció a la participació del metge en la campanya d'Almeria. A la pàg. 50 hi ha un bon resum de les activitats diplomàtiques que va desenvolupar. Per a la seua obra mèdica vegeu els amplis estudis introductoris de les *AVOMO*, Barcelona 1975 i següents.

²² El físic reial Bernat Minguet lliurava al brunyidor del rei, un tal mestre Enric, un mantell de persset vermell (ACA, C, reg. 1183, f. 180v; 1362, des. 12). Guillem Colteller lliurava en certa ocasió a l'infant Joan, "I libret que en Dalmau ça Plana nos ha tramés del eclipsi del sol e de la luna e del girament e del ple de la luna" (*Ibid.*, reg. 1658, f. 11v; 1379, set. 11). Publicat en Jordi RUBIÓ i LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, vol. I, Barcelona, 1908-21, p. 280, doc. 304. El dispenser va pagar 26 fl. i mig al físic de l'infant Joan Dalzén, "los quals bestreguen en II taulettes d'argent quadrades e daurades ab letras franceses les quals mestre Johan Dalzén... feu fer per manament del dit senyor en la ciutat de València" (ACA, RP, TR, n. 585, f. 116v; 1373, maig).

²³ ACA, C, reg. 1334, f. 135v. No seria l'última vegada que Tosell faria treballs d'aquesta mena per al seu patró, ja que el 1377 era enviat a altra missió secreta (*Ibid.*, reg. 1260, f. 128; 1377, ag. 3), i encara el 1380 actuava de missatger entre un tal Micer Bernat (d'Olzinelles?) i l'infant Joan. Aquest darrer s'adreçava en aquests termes al personatge: "vostra letra havem vista de que havem haüt plaser com nos havets tramesa la letra de Miquel Tozell, e tota vagada que'n haurets reebudes d'ell les nos trametets, car nós, de present com les haurem ligides les farem cremar" (*Ibid.*, reg. 1746, f. 119; 1380, nov. 2).

Durant la reintegració de Mallorca el Cerimoniós va utilitzar dos dels seus metges hebreus, Cresques Elies i Alatzar Avinardut, en certes tasques diplomàtiques que foren remunerades generosament. Vegeu al respecte Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, pp. 312-315.

²⁴ ACA, C, reg. 1359, f. 187v.

²⁵ *Ibid.*, reg. 2303, f. 6 (1367, jul. 12). Cobrava 326 s. 5 db. pels quatre mesos que havia servit en la galera de Berenguer Ses Pujades (la soldada era de 130 sm. mensuals).

En un dels missatges que trametia l'infant al rei amb la informació arribada a través de Polit es pot llegir: "Maestre Polit... ab lettres Senyor que-m ha aportades dels consellers e prohòmens de Càller recitants los grans mals e perills e scàndels de tota la illa de

la seua comesa esdevingué en pocs anys un home apreciat pel rei, i així ho mostra el fet que temps a venir se'l coneguera com mestre Polit, i que per aquesta mateixa època alternara la seua tasca d'espionatge amb la d'administrador de l'hospital de Sant Antoni en Càller.²⁶ També la reina Sibil·la, darrera esposa del Cerimoniós, utilitzava els seus metges per transmetre missatges de paraula, segurament com a garantia de la confidencialitat de les missives trameses.²⁷ La infanta Mata, esposa del futur Joan I, envià el seu apotecari Joan d'Avella *apud Vasconie partes, per associare Gueralda* —en realitat per a lliurar-li un salconduit.²⁸

En altres ocasions les missions foren més complicades i suposaven una acció de major compromís. Al físic del rei Marc del Corral li fou encomanat capturar i conduir a la presència reial alguns homes del regne de Nàpols que es trobaven dispersos per tot el territori de la Corona.²⁹ D'altra banda, per remeiar alguns perills i escàndols comesos per alguns contra l'orde de l'Hospital pel que feia a la col·lecta de les indulgències emeses per a la construcció de les defenses de la ciutat d'Esmirna, el rei envià al seu físic-cirurgià Berenguer Banyeres, ciutadà de Barcelona, perquè intervinguera com a missatger i intermediari.³⁰

Una altra activitat que els va ser encomanada en no poques ocasions per la monarquia fou la d'intervenir com a jutges en determinats plets.³¹ Aquest seria el cas de Joan Navarro, batxiller en medicina, de *domo nostra*, el qual davant una agressió perpetrada per Jehudà Albala, jueu de Montblanc, sobre un nebot del metge Izrac Caravida durant una pau i treva, fou enviat perquè *de consilio alicuius jurisperiti, vobis super hiis in assessorem assumpti exacta diligencia usque ad difinitivam sentenciam seu tormentorum*

Serdenya e specialment d'aquell cap. E com senyor, aquí són ja una galiota armada de jenoveses e I leny de XVI banchs e altre de XIII que vogen tota la illa e prenen e cativen tots los hòmens, vostres servidors, qui han anat per cercar lur vida..." (*Ibid.*, reg. 1747, ff. 40r-v; 1382, març 7).

²⁶ Sobre aquesta administració vegeu *Ibid.*, reg. 1747, f. 51 (1382, ab. 16). Situacions semblants podem sondejar-les a Anglaterra. La carrera del físic anglés Lewis Caerleon és ben significativa en aquest sentit. Caerleon, tot aprofitant la seua facilitat per accedir a diferents pacients de renom, va participar com a missatger en una conspiració contra la corona. Això el conduiria a la presó, fins que el bàndol rebel va aconseguir el tron i aquest pogué tornar a ocupar un lloc destacat en la cort (Carole RAWCLIFFE, "Consultants, careerists and conspirators: royal doctors in the time of Richard III", *The Ricardian*, 106 (1989), pp. 250-258, especialment pp. 254-255).

²⁷ "Maestre Johan Jacme, nós vos trametem lo feel metge de casa nostra maestre Guillem ça Garriga, portador de la present, sobre algun fet que ell vos dirà de part nostra. Perquè us pregam afectuosament que'l cregats d'açò que us en dirà de nostra part e allò complits per obra" (*Ibid.*, reg. 1586, f. 82v; 1379, març 18). El mateix Guillem Sagarriga, rebria l'any següent 100 fl. de mans del tresorer del rei, *pro aliquibus negociis nostris propriis per ipsum expediendis* (*Ibid.*, reg. 1100, f. 46; 1380, oct. 18).

²⁸ *Ibid.*, reg. 1630, f. 8v (1376, març 1).

²⁹ *Ibid.*, reg. 1086, ff. 164r-v (1372, maig 3).

³⁰ *Ibid.*, reg. 1964, f. 160 (1394, març 30).

³¹ A Sicília alguns físics exerciren de jutges en les ciutats on habitaven. Així es recollia en les cartes en les quals actuaven com a testimonis del monarca Frederic, rei de Sicília, Atenes i Neopàtria. Coneixem el cas de Joan de Mestremateu, físic i jutge *terre Leoncini* (ACA, C, *Pergamins*, n. 2553; 1369, feb. 13). Però, si un cas resulta especialment interessant és el de la ciutat de Catània. Ací he pogut documentar la presència de tres físics intitolats també jutges. En primer lloc Nicolau d'Usina (*Ibid.*, n. 2879; 1377, nov. 18). En segon lloc Guillem d'Ansalò, qui pertanyia a una família amb tradició en el món de la judicatura (ACA, MR, *Pergamins*, c. 294, n. 2944). Sens dubte, de tots tres, el cas més rellevant fou el de Balasc de Scammacca (ACA, C, *Pergamins*, n. 2767; 1374, des. 5). Aquest metge pertanyia a una notable família patrícia de Catània, que assolí un important pes a la política local durant la segona meitat del Tres-cents. Sobre els Scammacca vegeu Henri BRESCH, *Un monde Méditerranéen. Économie et société en Sicilie 1300-1450*, París, 1986, pp. 727, 748 i 870. Bresch esmenta la freqüència amb la qual els metges intervenien en càrrecs polítics, com ara el físic reial Thomasius de Turtureto, protonotari reial l'any 1340.

interloquutoriam exclusive, quas nobis huius serie reservamus, inquiratis. En aquest cas no crec que fóra indiferent la presència de Navarro, ja que no hi ha dubte que el prestigi d'un metge amb títol universitari com ell contentaria un altre metge jueu com Izrac.³² El 10 de juliol del 1381 l'infant encarregava a Bartomeu de la Torre, mestre en medicina, i al mercader Guillem de Manresa, ambdós habitants de Balaguer, en el comtat d'Urgell, que intervingueren en el plet suscitat entre els socis d'una companyia mercantil. Això posava de manifest que existia per banda del metge el coneixement de les qüestions legals que podien afectar l'art de la mercaderia.³³

Tanmateix, també molts altres aspectes de menor volada, però igualment de gran interès per a la monarquia, i de no poca conflictivitat, els foren encomanats a aquests sanadors vinculats a la casa reial. A l'hora de solucionar algun assumpte amb municipis concrets, generalment relacionats amb les imposicions fiscals, el rei solia utilitzar homes de la seua confiança, més encara quan habitaven o es trobaven relacionats amb el lloc concret. D'aquesta manera els metges, cristians, jueus i musulmans, es convertiren en pont entre la universitat i l'aljama i la corona. El físic del Cerimoniós Pere Ros d'Orsins fou enviat el 1367 a Castelló de la Plana per fer unes gestions respecte a la col·lecta dels impostos.³⁴ Aquesta situació fou idèntica en el món jueu, de tal manera que els monarques recorregueren als metges hebreus per resoldre els problemes suscitats en el tracte amb les aljames. El cas paradigmàtic és el dels Avenardut d'Osca. Antoni Cardoner i Francisca Vendrell estudiaren fa temps el paper en les activitats diplomàtiques i administratives desenvolupades durant la primera meitat del segle XIV pel primer dels membres d'aquesta família vinculat a la casa reial, Alatzar Avenardut.³⁵ Per una banda fou nomenat jutge en els plets suscitats entre els jueus del regne d'Aragó (1332), i per altra actuà com a repartidor de les càrregues fiscals que gravaven les aljames hebraïques (1328-1332). Ultra aquestes dues missions desenvoluparia paral·lelament algunes altres de caràcter secret. Després del traspàs d'aquest seria el seu fill Jucef, i després el seu nebot homònim, el que, tot prenent el relleu dels seus antecessors, ocuparia llocs idèntics en l'administració reial. El 27 de gener de 1378 Jucef Avenardut era reconegut com el titular del jutjat d'apel·lacions a qualsevol judici que enfrontara a jueus del regne d'Aragó. Aquest ofici l'hauria d'exercir tal i com ho havia fet Jucef Avenardut fill d'Alatzar tot rebent per salari el que s'acostumava en aquests casos.³⁶ L'1 d'agost del mateix any rebria el títol de

³² ACA, C, reg. 1733, f. 77v (1386, gen. 4). Sobre la percepció que tenien els metges jueus de la medicina escolàstica vegeu Luis GARCIA BALLESTER, Lola FERRE i Eduard FELIU, "Jewish appreciation of fourteenth-century scholastic medicine", *Osiris* 6 (1990), pp. 85-117.

³³ Els implicats en la societat eren Francesc Bleda, de Barcelona, Guillem Vilella, de Lleida, i els germans Guillem i Joan Arnau, de Cervera (ACA, C, reg. 1637, ff. 236r-v). Just un any després ambdós continuaven com a jutges d'aquest plet (*Ibid.*, reg. 1639, ff. 116r-v; 1382, jul. 15). Vegeu el capítol anterior dedicat a les activitats comercials.

³⁴ *Ibid.*, reg. 1343, ff. 10v-11 (1366, feb. 6).

³⁵ Antonio CARDONER i Francisca VENDRELL, "Aportaciones al estudio", pp. 308-312. Amb algunes transcripcions documentals en apèndix.

³⁶ ACA, C, reg. 1694, f. 98v.

jutge, per un període de sis mesos, en les qüestions civils entre els jueus del mateix regne *secundum ritum judeorum et legem ebraycam*.³⁷ Sembla que mentre hi hagué un buit en aquesta judicatura el rei va encomanar puntualment al hebreus millor preparats que dirimiren en aquests plets. Quatre mesos abans de concedir a Jucef el seu càrrec de jutge, havia encarregat al físic de Daroca Vidal Gracià intervenir en el plet que enfrontava Açach Passarell amb cinc veïns més d'aquesta aljama.³⁸ Malgrat la seua procedència aragonesa, el 1359 el rei l'havia nomenat *ad taxandum universas aljamas judeorum Cathalonie*.³⁹ Anys després el Cerimoniós obtingué unes butles papals per a totes les aljames jueves de la Corona. Amb motiu d'açò es feren moltes despeses les quals bestragué Cresques Salamó, jueu de Barcelona, qui es desplaçà a Avinyó per aquest motiu. El rei considerava el més just que donat que el benefici era comú, també ho fóra el repartiment de les despeses. Per això, a súplica dels tutors dels fills de Cresques, manà a Jucef que s'encarregara de la recaptació, i d'aquesta lliurara als tutors la part de les despeses. Per això manà fer una taxació general als porters reials, datada el 13 juny 1367.⁴⁰

Cal tenir present que no solament els professionals de major preparació i renom tingueren lloc en aquestes comeses. El monarca distingí amb oficialies alguns membres del personal mèdic. Així l'apotecari de Berga Miquel Dardalló, era batlle i procurador dels rèdits i drets que la infanta Violant tenia en la vila de Berga i la vegueria del Bergadà.⁴¹ D'altra banda, Sanç del Forc, a banda de barber del rei era porter de maça.⁴² Possiblement en qualitat de porter, o enviat del monarca, treballà vuit mesos en el procés en el qual el Governador General de Catalunya va jutjar la família dels Marquets acusada de l'assassinat del donzell Ramon de Sant Vicent. Temps després, Sanç del Forc, a qui se li havia promés un salari de 6 s. diaris per una feina que desconeixem, protestava perquè després d'un temps dilatat no havia cobrat res.⁴³ Alguns individus assoliren tasques com la col·lecta d'impostos gràcies a la intervenció dels seus patrons regis. Així, quan el

³⁷ *Ibid.*, reg. 1631, f. 105.

³⁸ *Ibid.*, reg. 1631, f. 69 (1378, ab. 23).

³⁹ *Ibid.*, reg. 700, f. 73v (1359, des. 2). Malgrat això sabem que un any després també intervenia en la taxació de Calataiud (*Ibid.*, reg. 700, ff. 190r-v; 1360, març 2).

⁴⁰ *Ibid.*, reg. 736, f. 182v (1368, maig 27). Un any després els tutors reclamaren que les aljames de Saragossa, València i Barcelona o els síndics procuradors, s'aplegaren en llocs centrals perquè del contrari les nombroses gestions que hauria de fer Jucef serien abundants i durien moltes dificultats per a la recaptació. El rei permeté que pogueren fer taxacions separades. Així a Catalunya, tret de Perpinyà, es concentraran les recaptacions a les aljames de Barcelona, Lleida i Girona; en Aragó a Calataiud, Terol i Saragossa, i en el regne de València, a la ciutat de València.

⁴¹ *Ibid.*, reg. 1691, ff. 128r-v (1386, set. 26).

⁴² L'any 1362 ja era retribuït com a barber i porter de maça del rei (ACA, RP, TR, n. 344, f. 99). Segons les Ordinacions de Pere el Cerimoniós els porters de maça eren una guàrdia personal integrada per vuit individus, els quals acompanyaven el monarca en tot moment; custodiaven la seua taula i també la seua cambra per evitar molèsties i atacs imprevistos. Sobre les particularitats d'aquesta guàrdia vegeu Pròsper BOFARULL, *CODOIN*, pp. 98-100. Cal també subratllar l'existència d'altres barbers actuant també com a porters, com ara Pedro Martínez de Botorrita (*Ibid.*, RP, ER, n. 831, f. 71; 1367, març 30). D'una banda podríem pensar que això pretenia ser un estalvi en reunir dos càrrecs en la mateixa persona. Tanmateix, també és possible que el porter esdevinguera un càrrec honorífic.

⁴³ ACA, C, reg. 1339, ff. 167r-v (1363, des. 8).

cirurgià barceloní Pasqual de Pina decidí de passar a l'illa de Mallorca, la reina Sibil·la va pregar al governador del lloc que li concedira la recol·lecció de tots els delmes sobre els blats i els demés productes, amb el salari i drets acostumats.⁴⁴

Igualment, quan un govern local necessitava adreçar-se al monarca no dubtava a utilitzar algun dels professionals de la medicina que hi residien. El cas de Bernat de Figuerola resulta ben il·lustratiu per les diverses vegades —fins a cinc conegudes— que va ser enviat a negociar amb el monarca, sobretot per assumptes fiscals.⁴⁵ Un altre cas destacat fou el de Guillem Colteller. Quan mossén Galceran de Vilarig fou imposat a la ciutat de Girona com a capità amb motiu del pas d'unes companyies armades per Catalunya, els prohoms elegiren Colteller per mostrar la seua disconformitat al rei Pere, que es trobava en Barcelona. El metge, acompanyat de Bernat Sitjar, es traslladà per efectuar aquesta comesa.⁴⁶ També els jurats gironins sol·licitaren del metge que suplicara al rei perquè dictara provisions per a la defensa de la ciutat, ja que pagesos de la vegueria, homes rics i eclesiàstics d'altres jurisdiccions, juntament amb homes de la ciutat, amenaçaren d'atacar la ciutat per atemptar contra els jueus.⁴⁷ De la mateixa manera Bonsenyor Brunell fou enviat per les autoritats de Montblanc *per quibusdam tractatibus nobiscum nomine dicte universitatis in eundis et ad effectum per ducendis utilitatem et bonum publicum ville ipsius concernentibus cum letris ipsius universitatis credencie*.⁴⁸ El 6 de juliol de 1388 el rei ordenava a l'aljama de Perpinyà a pagar el que devia al físic Vidal Descortal per haver actuat de delegat de l'aljama davant la cort sense haver cobrat res encara.⁴⁹

2. Presència dels practicants de la medicina en els governs municipals i de les aljames

Un estudi dels individus que integraren els organismes de govern en les ciutats de la Corona d'Aragó de la segona meitat del segle XIV resulta altament difícil, i encara més si ens allunyem dels grans i mitjans recintes urbans, car la documentació ens arriba de forma fragmentària i difícilment podem establir unes llistes amb una continuïtat suficient que permeten obtenir conclusions definitives. D'aquesta manera

⁴⁴ *Ibid.*, reg. 1587, ff. 44r-v (1379, maig 20). Pasqual de Pina a penes apareix documentat; la seua última referència de la qual en tinc notícia és la que ací es recull.

⁴⁵ Vegeu en aquest mateix punt l'apartat dedicat a Bernat de Figuerola. El fet era comú també al regne de Mallorca. Bernat Montaner, cirurgià de la vila de Ciutadella, protestà quan, en absentar-se de la vila per anar a representar en qualitat de síndic els menestrals, els pescadors i els forans de l'illa davant el monarca, el consell es va negar a pagar-li la seua pensió de 400 rals d'or de Mallorca. Ràpidament el monarca obligà les autoritats a fer front a la remuneració (ACA, C, reg. 1436, ff. 75v-79; 1376, des. 11). Amb tot el 10 d'abril de 1380 l'assumpte no era encara solucionat (*Ibid.*, reg. 1458).

⁴⁶ Josep M. ROCA, "Mestre Guillem Colteller", p. XXXII.

⁴⁷ Gemma ESCRIBÀ i M. Pilar FRAGO, *Documents dels jueus de Girona. 1124-1595*, Girona, 1992, p. 199, doc. 707.

⁴⁸ ACA, C, reg. 826, ff. 80v-81 (1382, juny 4).

⁴⁹ *Ibid.*, reg. 1833, f. 185. Aquestes mateixes circumstàncies eren freqüents en les aljames aragoneses. Vidal Gateny, cirurgià de Barbastre, era enviat pels adelantats amb diversos missatges per al rei, sense que se li haguera pagat l'acordat (*Ibid.*, reg. 786, ff. 29v-30; 1376, juny 17). Un plet semblant mantenia Jacob Azarias amb els clavis de Calataiud que es negaven a pagar-li el seu salari per haver exercit de delegat (*Ibid.*, reg. 2029, ff. 195v; 1392, març 30).

ens veiem en la necessitat de fer una sèrie de consideracions a propòsit del que aquestes restes documentals palesen, a la llum però de les nombroses reflexions sobre el municipi i la seua organització política que s'han anat elaborant els darrers anys.

Cal començar afirmant que poder econòmic i polític anaven plegats, de tal manera que tots els grans contribuents participen sovint en els governs municipals. Després de fer una ullada a les fortunes acumulades per alguns sanadors amb la pràctica de la medicina i molts altres negocis, podrem entendre que molts d'ells s'hi implicaren en afers polítics amb summa facilitat. Així per exemple un home com el físic Joan del Miracle, jurat d'Alzira en dues ocasions, era la sisena fortuna de la vila el 1399 amb 411 ll.⁵⁰ Un dels homes més implicats en càrrecs de govern i afers polítics que coneixem, Bernat de Figuerola, tenia un patrimoni declarat en 1.398 ll. que el situaven per damunt la mitja dels jurisperits i com una de les fortunes de Manresa, tot i que allunyat de les 5.126 ll. del protonotari Ramon Comes que encapçalava la llista dels més rics.⁵¹ A la fi de l'Edat Mitjana ja era difícil trobar als grans consells municipals altres dirigents cívics que no foren ciutadans rendistes, mercaders o banquers, ben sovint difícils de distingir de la minoria de cavallers que influïa, cada volta més, en les pautes socials i culturals d'aquesta élite urbana. L'ascens polític dels homes de llei i, en general, l'aristocratització de les antigues famílies burgeses eren tendències que marcaven el trànsit cap a l'època moderna en tot l'arc mediterrani des del sud d'Itàlia a Sevilla. En les ciutats més modestes el procés es podia veure retardat però arreu el poder municipal era controlat per una oligarquia que havia sorgit bàsicament del món dels negocis mercantils i dels afers legals. Crec, amb tot, que en aquestes perspectives generals acceptades per la historiografia s'ha valorat poc la presència dels practicants de la medicina en els governs municipals i el seu pes específic en les decisions de la política local, possiblement perquè la seua actuació siga reduïda enfront dels col·lectius més representats. Efectivament el nombre de sanadors desenvolupant una tasca dins el govern municipal, i de vegades també en el nombre de vegades que s'hi mantenen, és reduït.⁵² Aquesta migradesa quedaria una mica més compensada si els autors hagueren considerat els apotecaris o especiers dins el món de la medicina i no en el sector dels botiguers i mercaders, com sòl ser habitual. Crec, tanmateix, que una consideració en termes generals de l'escàs nombre de sanadors, sobretot procedents del món acadèmic, que hi havia a les viles d'aquesta època, i el seu notable pes específic, modificaria bastant aquesta perspectiva. Caldria tenir present en aquest sentit algunes notícies ben esclaridores, com ara la que ens proporciona el cas de Lleida. L'any 1391, els síndics de l'Estudi General de Lleida es queixaven al monarca de la crítica situació per la qual travessava l'ensenyament i les nombroses

⁵⁰ Antoni FURIÓ, *El camperolat valencià*, pp. 728-729.

⁵¹ Marc TORRAS, *La crisi del segle XV*, p. 79 i ÍDEM, "Les declaracions de béns", p. 289.

⁵² Pau VICIANO, per al Castelló de la Plana del segle XV, remarca com la importància dels apotecaris que participen en el govern municipal es dispara quan atenem al nombre de càrrecs ostentats. En *Poder municipal i grup dirigent local al País Valencià. La vila de Castelló de la Plana (1375-1500)*, València, 1994, Tesi doctoral inèdita, p. 249. L'autor separa, crec que erròniament, especiers i apotecaris, cosa que segurament encara modificaria més aquesta indicació.

protestes dels alumnes *propter absentiam doctorum et magistrorum in dicto Studio*. Les causes les entendrem a partir de l'exhortació feta pel monarca a les autoritats lleidatanes: "concedim que cap dels mestres i doctors que llegeixen ordinàriament en l'esmentat estudi, no puguem ser obligats pels paers i la universitat de l'esmentada ciutat de Lleida, ni per cap dels seus oficials, a fer ambaixades en nom de la ciutat o el seu consell ni interrompre les seues lectures ordinàries amb ocasió de cap negoci".⁵³ S'afegien entre altres arguments per evitar-ho, les grans despeses que feien les famílies dels alumnes arribats d'arreu de la Corona, que no devien estar gens contentes amb la situació. En aquest cas es generalitza a tots els doctors i mestres i, per tant, bé podem pensar, amb les dades que ja hem vist anteriorment, que els governs municipals, posaren la seua confiança en la capacitat d'influència i en els coneixements "tècnics" dels universitaris. Les autoritats locals sabien que per tal d'aconseguir els seus fins en les negociacions amb altres ciutats, institucions, personatges, etc., necessitaven un representant de prestigi, amb pes específic i bon coneixedor de la seua comesa.

Una primera ullada a la participació del grup que estem estudiant al poder local, ens duu a considerar que aquesta presència fou habitual per tot arreu dels àmbits observats. D'ella en tenim constància a les ciutats més importants,⁵⁴ entre elles Barcelona (6.670 focs), València (6.275), Morella (1.898 el 1418), Alzira (1.652 el 1418), Girona (1.590), Tarragona (1.365) i Cervera (1.060); les de segona fila, com ara Castelló de la Plana (972 el 1415), Vilafranca del Penedès (820) o Manresa (690); i encara nuclis menors de menys de 400 focs com Castelló d'Empúries, Santa Coloma de Queralt o Peralada. Ara bé, el poder assolit en els nuclis mitjans i menors està molt per damunt de l'aconseguit en les dues grans ciutats de la corona. Això és obvi perquè a les segones es concentraren els grups més poderosos, la noblesa i els mercaders enriquits, que es perpetuaren en el poder i coparen totes les magistratures de caràcter executiu malgrat deixar un espai a l'ampla representació de tota la ciutadania en el Consell, organisme de caràcter merament consultiu. Ni tan sols els metges més rics i, fins i tot, al servei de la casa reial, accediran a aquests llocs a Barcelona i València, tot i que la seua tasca social i vinculació amb el govern municipal siga ben clara en altres aspectes, com veurem.⁵⁵ Potser per això davant la impossibilitat d'aconseguir el poder buscaren els seus propis espais de domini en l'adquisició de petites senyories.

---

⁵³ ACA, C, reg. 1899, ff. 221r-v; 1391, maig 29 (Apèndix, § 30).

⁵⁴ Les dades demogràfiques per a Catalunya procedeixen de José IGLESIES FORT, "El fogaje de 1365-1370", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, (1962), pp. 249-356 i les de València d'Antoni FURIÓ, *Història del País Valencià*, p. 186.

⁵⁵ A Barcelona no els trobem entre els consellers —corporació executiva— fins ben entrat el segle XV. És al 1455 quan un especier, Francesc Arnau Quintana, forma entre aquests. Després trobarem barbers i especiers amb certa assiduitat, símptoma inequívoc de la rellevància social assolida (Esteve Gilabert BRUNIQUER, Rúbriques de... *Ceremonial dels magnífics Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, v. I, Barcelona, 1912, pp. 40-41). Un estudi sobre el funcionament i composició del Consell de Cent en Carme BATLLE, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, 1973, vol. I, pp. 75-100.

Resulten obvis els desavantatges per al nostre col·lectiu a l'hora de penetrar en les estructures de poder. Per als més humils —menescals i barbers— perquè la riquesa exigida superava les seues possibilitats; per als més poderosos —els universitaris— el problema es trobava en la seua forta mobilitat en busca dels contractes millor dotats, que evitava el seu arrelament en una comunitat i per tant la possibilitat d'entrar a formar part del nucli de poder. Els llinatges de major relleu polític eren els més assentats a les viles i ciutats, tant pel nombre de famílies nuclears que havien sorgit del tronc originari com per la seua perpetuació cronològica en la societat local.⁵⁶

L'autèntic acaparament d'amples parcel·les de poder per part dels professionals de la sanitat s'ha de buscar, efectivament, en nuclis de menor entitat demogràfica. La imatge habitual que ens mostren aquests llocs és la d'una família que es perpetua en el poder, ja siguen els seus membres professionals de la sanitat o bé abandonen l'ofici amb el pas del temps. D'altra banda un grup més ample ocupava llocs ocasionalment. Això sí, per contra del que ocorria a València i Barcelona, entre els llocs ocupats pels metges als nuclis mitjans i menors estaven els de màxima responsabilitat —jurats, consuls, paers i consellers— i no únicament els consultius propis del Consell General.⁵⁷ A Cervera, el cirurgià Bernat Foix ocupà set vegades el càrrec de paer i un el de mustassaf, a banda de les vegades que fou considerat elector. A Tarragona l'apotecari Pere Sobirà sabem que fou conseller els anys 1358, 1359, 1374 i 1375. A Alzira la família d'apotecaris Falcó obtingué el càrrec de jurat per a tres membres: Bernat (1378 i 1393), Jaume (1385) — aquest havia estat majordom o clavari el 1383— i Alfons (1425). A Girona els Sarriera, alguns d'ells cirurgians de renom, destaquen per una tasca política ampla i variada, que comença ja amb el primer membre conegut de la nissaga, un tal Berenguer, que fou batle de Girona entre 1304 i 1306, i que participà en una ambaixada reial a Montpeller aquest mateix any.⁵⁸ Bernat Sarriera serà un dels gestors de l'*obra dels murs* de la ciutat sembla que durant dotze anys, després que li és encomanada la tasca pel rei, juntament amb el jurista Pere de Prat, en

---

⁵⁶ Pau VICIANO, *Poder municipal i grup dirigent*, p. 181. Així ha estat posat de relleu també per al cas Florentí. Ací els metges que arribaven de nou a la ciutat es veien privats del poder polític de les famílies arrelades, sota les quals solien caure en dependència (Katherine PARK, *Doctors and medicine*, pp. 185-186).

⁵⁷ Danielle JACQUART en el seu estudi sobre els sanadors francesos va posar de manifest que era al sud del Loira (Llenguadoc) on aquests havien alcançat un poder polític important al si de les viles i ciutats. L'autora els considera una part del patriciat. Així remarca que de 57 metges, 4 cirurgians i 13 barbers coneguts 41, 2 i 11 individus del grup respectivament, tenien responsabilitats dins les viles. Sens dubte en el cas d'haver inclòs els apotecaris la xifra encara hauria estat més crescuda. *Le milieu médical*, p. 190. Estudis concrets d'algunes viles com ara Manosque (Michel HÉBERT, "Travail et vie urbaine: Manosque à la fin du Moyen Âge", en Claire DOLAN (ed.), *Travail et travailleurs en Europe au Moyen Âge et au début des temps modernes. Papers in Mediaeval Studies* 13, Toronto, 1991, pp. 161-173), palesen la incorporació de sanadors en el govern municipal. Per contra algunes viles, com ara Nimes, manifesten la incorporació d'aquests en dates més tardanes, cap a mitjan del segle XV (A. DUPONT, "L'évolution sociale du Consulat nimois du milieu du XIIIe au milieu du XVIe siècle", *Annales du Midi*, 51 (1960), pp. 287-308). De qualsevol manera, el fet cabdal sembla ser en general per al Midi la incorporació progressiva de majors sectors professionals, sempre però en favor d'un grup reduït dominant, patrici. La supremacia de l'aristocràcia de rics mercaders serà contestada, sovint violentament, pels membres dels oficis menors. D'aquells enfrontaments en trauran profit els coneixedors del dret. Al llarg del XIV es va fent cada vegada més palesa la importància d'una bona formació per governar, i les xifres ho demostren en la quantitat de juristes i notaris que ocupen els consulats (Albert RIGAUDIÈRE, "Hierarchie socioprofessionnelle et gestion municipale dans les villes du Midi français au bas Moyen Âge", *Revue Historique*, CCLXIX (1983), pp.25-68).

⁵⁸ Michael R. McVAUGH, "Royal surgeons", p. 215.

no triar els prohoms de la ciutat dos obrers. Nombrosos rastres documentals ens han pervingut d'aquesta feixuga tasca. D'una banda les urgències per construir una fortificació davant les nombroses amenaces externes, sobretot en temps de la guerra amb Castella, la direcció dels mestres d'obres i la gestió de l'empresa, i d'una altra les dificultats per recaptar els diners necessaris per dur a terme les construccions, degueren ser causa de nombrosos maldecaps, i demanaven una preparació i capacitat gestora als individus que rebien la comanda, juntament amb un prestigi notable. No oblidem tampoc que els guanys devien ser també substancials. L'any 1369 el rei mostrava la seua preocupació amb l'aparició dels primers problemes, en no voler contribuir els habitants de Girona amb la quantitat que solia ser preceptiva i adient a tot arreu.⁵⁹ Però sembla que els problemes més greus de recaptació vindrien de la part forana. L'any 1377, ja difunt Bernat es recordava el gran esforç fet per acabar l'obra malgrat la resistència dels habitants forans de la batlia i la vegueria que es resistiren a contribuir-hi.⁶⁰ Curiosament la construcció de les muralles perjudicà el patrimoni immobiliari de Bernat. Algunes cases, sobre les quals cobrava censos, foren enderrocades per aquell temps i el rei manà a les autoritats gironines que indemnitzaren el metge o bé el seu hereu. Davant la negativa d'aquests el Cerimoniós hagué d'insistir perquè foren estimades les pèrdues i li fora lliurada una indemnització deduïda de les talles.⁶¹ Amb tot, cal dir que la majoria dels Sarriera que exerciren de jurats de la ciutat no foren cirurgians, ja que els fills abandonaren l'ofici patern i passaran a convertir-se en juristes, mentre que altres sí el mantingueren.⁶² A Santa Coloma de Queralt serà el cirurgià Bernat Soler i els apotecaris Guillem i Pere Vila els qui semblen mantenir-se en el poder, almenys participant en el consell com a prohoms.

Max Turull ha posat de manifest quins són els objectius perseguits a l'hora d'obtenir càrrecs per banda del "patriciat" urbà.⁶³ En primer lloc es tracta d'obtenir càrrecs operatius amb parcel·les de poder. Això permetria canalitzar les perspectives del consell municipal cap als interessos propis. Així els sanadors es

---

⁵⁹ Les paraules neguitoses del monarca palesen la seua contrarietat i les urgències de l'obra, així com també indueixen a pensar que Sarriera i el seu company portaven ja algun temps al càrrec de les obres: "Entés havem que alguns per ambargar les dites obres en les quals se ha procehit bé entrò ara segons que n som informats, no volen consentir contribuir en aquelles sinó per sou e lliura. E açò no és a dir altra cosa sinó que les dites obres no's façen, car en Barchelona ne en los altres lochs notables de nostra senyoria no's ha tenguda, ne's té, en la contribució del mur de semblant manera" (ACA, C, reg. 741, f. 184; 1369, març 11).

⁶⁰ *Ibid.*, reg. 1259, f. 65-66; 1377, juny 30 (Apèndix, § 20). Pere de Prat seria gratificat amb 100 fl. d'or, que serien lliurats de les contribucions ordenades sobre els forans, pels dotze anys que havia esmerçat en les obres. El document no diu res sobre els drets dels Sarriera al respecte, ni tan sols els hereus.

⁶¹ "haviem manat que la ciutat de Gerona hagués prendre en compte de les talles, a les quals mestre Bernat ça Riera, en temps que vivia, era tengut, e vuy és tengut son hereter, ço que los era degut per les estimes d'alberchs qui foren derrocats per la obra del mur nou de la dita ciutat, sobre'ls quals alberchs, lo dit mestre Bernat, rebia alguns censos e tenien per ell a dreta senyoria" (*Ibid.*, reg. 1260, ff. 73r-v; 1377, maig 3).

⁶² Guillem, cirurgià, fou jurat el 1328, com a representant de la mà mitjana, i després Berenguer els anys 1337, 1343 i 1355 i el fill d'aquest homònim el 1367 i finalment Joan el 1389. Arnau, cirurgià, seria síndic el 1336. Berenguer tornaria a ser batle com el seu avi els anys 1363 a 1366, i aniria de representant de la ciutat a les Corts el 1358. Totes les dades en Christian GUILLERÉ, "Une famille de médecins", p. 5.

⁶³ Max TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, 1990, pp. 342-343.

mogueren entre l'interés propi i el bé de la cosa pública que, com veure'm, no tenien perquè caminar separats. En segon lloc aquest era un mitjà d'introduir-se en l'engranatge municipal però també un mitjà de progressar en la política i, fins i tot, arribar a la casa reial. És a dir, el mitjà d'assolir un prestigi i consideració social de primera magnitud. Finalment, la remuneració era un altre dels factors a tenir en compte, ja que el servei al municipi en qualsevol de les seues dimensions comportava uns ingressos gens menyspreables. Per tal d'observar amb profunditat aquestes tres dimensions, al segon punt d'aquest apartat abordaré l'estudi de Bernat de Figuerola i el seu fill homònim, els quals encarnen les actituds i accions pròpies d'un grup professional elitista i que en absolut resulta excepcional, tal i com deixen entreveure altres casos menys documentats.

I en el cas de les minories? El cas islàmic ens resta molt poc clar en aquest aspecte. Marginats a l'àmbit rural o bé reclosos en moreries en les principals ciutats del regne de València i del sud del Principat, on encara hi hauria un bon nombre de musulmans durant tota la centúria, cal pensar que si bé perviurien àmplies diferències socials, el grup dels metges, que havia caigut estrepitosament en la seua consideració social, no degué assolir les parcel·les de poder reflectides en el cas jueu. Efectivament, l'esclatxa oberta entre la minoria jueva establerta en el poder i la gran majoria de la població, era enorme. Aquella minoria, vinculada normalment a les tasques empresarials —però també a la medicina— s'havia consolidat mitjançant fortes pressions i enfrontament entre diversos individus i els seus partidaris, tot engendrant alts graus de violència al si de les aljames, i amb l'ajut d'una clara estratègia endogàmica segons el grau de riquesa. Una bona part dels individus que arribaven al poder cercaven la glòria que donava el càrrec i l'honorabilitat per a la família més que cap altra cosa.⁶⁴

2.1. *Les grans ciutats i el poder polític dels practicants de la medicina: Barcelona i València*

La ciutat de València és un focus d'observació privilegiat per tal de capir la presència dels professionals de la medicina en les institucions de poder municipals, gràcies a les magnífiques sèries documentals de Manuals de Consell conservades. Des de 1306 i fins 1419, quasi de manera ininterrompuda, es conserven registres que permeten documentar que els metges, barbers, apotecaris i menescals participaren en els òrgans consultius del govern del cap i casal, almenys des dels inicis del Tres-cents, i tot al llarg de la centúria.⁶⁵ No tenim tanta sort amb la documentació de Barcelona però, malgrat tot, tractaré d'establir comparacions entre els dos casos. Caldrà remarcar altra vegada, la diferència entre ambdues ciutats i la resta de nuclis mitjans i petits. A aquestes la tasca es va limitar a la participació en els consells consultius i

⁶⁴ Ferran GARCIA-OLIVER, "De Perpinyà a Elx", p. 257.

⁶⁵ Les idees que s'expressen en aquest apartat procedeixen bàsicament de Rafael NARBONA, *València, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas. 1239-1418*, València, 1995, p. 39 i ÍDEM, *Gobierno político y luchas sociales. Estrategias de poder del patriciado urbano. La ciudad de Valencia (1356-1419)*, València, 1988. Tesi doctoral inèdita, especialment l'Apèndix.

excepcionalment van participar dels grups executius i els oficis. Ben al contrari va esdevenir a la resta de municipis on era freqüent que alguns personatges acapararen un gran nombre de càrrecs executius any rera any.

L'evolució que va experimentar el Consell municipal de València des de la seua creació, i especialment des de la reforma de 1283, va conduir a que els consellers de parròquies de ciutadans esdevingueren la pesa clau del govern municipal valencià, perquè segons Rafael Narbona es reservava l'organització i la consecució de la pràctica electoral per a la provisió de llocs de govern. Efectivament era l'estament ciutadà el que monopolitzava les magistratures dels Jurats. Ara bé, aquesta reforma va regular també els oficis que havien de formar part de la corporació. Concretament eren quinze oficis, entre els quals apareixia esmentat ja des d'antic el dels barbers, que havien de triar quatre representants per corporació per integrar-se al Consell.⁶⁶ Aquest col·lectiu professional, el dels barbers, comptava a la ciutat de València amb una nodrida presència ja des de principi de segle, el que provocà una legislació sobre el control de l'ofici, expressada als furs de 1329, mitjançant l'examinació dels practicants, fet que no va esdevenir a Catalunya fins a les acaballes del segle, segurament perquè el nombre d'aquests practicants fou molt inferior.⁶⁷ Per aquella època els reis ja consideraven la salut com un dels béns d'utilitat pública i la gran consideració i prestigi que degué assolir aquest grup, autèntic paraigua sanitari de la major part de la població, juntament al grau de cohesió i d'organització suficient com per a pressionar i lluitar per les seues necessitats, els va conduir a establir-se definitivament al si del govern a través dels "consellers d'oficis e mesters". A Barcelona, amb un pes demogràfic bastant menor, almenys durant la primera meitat del segle, tardarien a entrar a formar part del Consell de Cent. Ben al contrari una ciutat amb una proliferació comercial tan altament dinàmica va donar peu a una major proliferació dels apotecaris, molt vinculats a les activitats mercantils, a banda de la seua ocupació en l'elaboració de receptes (vegeu el quadre 36.VI). Efectivament com mostren les dades conegudes per a la mateixa època, el grup dels apotecaris era molt superior a Barcelona i el seu pes dintre l'economia urbana era importantíssim.⁶⁸ Per això el 1302 tenim les primeres notícies de la presència dels apotecaris o especiers en el Consell de Cent.⁶⁹ I és que s'ha de tenir present que la composició professional dels oficials era un clar reflex de la societat local.

A València els apotecaris, a diferència dels barbers, no entraren a formar part dels consellers d'oficis, i per tant a integrar la mà menor, sinó dels "consellers de ciutadans de parròquies", on era inclosa la mà mitjana (vegeu el quadre 36.IV). D'entre cadascuna de les dotze parròquies s'escollien sis membres representants al consell, entre els prohoms que hi habitaven. Més endavant Pere IV reduiria a quatre el nombre de representants. A la llum de les dades hem de situar cap a la meitat del segle el moment en què els apotecaris

---

⁶⁶ Des de 1364 els oficis veurien reduït el seu nombre de representants a dos per corporació. Vegeu Rafael NARBONA, *Valencia, municipio medieval*, p. 38.

⁶⁷ Luis GARCIA BALLESTER i Michael R. McVAUGH, "Nota sobre el control", pp. 76-78.

⁶⁸ Vegeu el quadre publicat per Michael McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 44, amb la comparació any per any (1310-1345) del grup de practicants de la medicina entre Barcelona, València i Saragossa.

⁶⁹ Carme BATLLE, "Els apotecaris de Barcelona", p. 99.

apareixen com a representants d'aquest grup. Acompanyant-los en aquesta representació trobem un nombre reduït de físics i cirurgians, entre els quals destaca Jaume d'Avinyó, el qual va ostentar tretze vegades el càrrec per la parròquia de Sant Llorenç. Dins aquest grup mereix una atenció especial el cas de la família de menescals Faberzà.⁷⁰ Coneguem quatre membres d'aquesta família, tots ells dedicats a la menescalia, que foren consellers entre els anys 1306-1355 cadascun per una parròquia distinta (vegeu el quadre 36.IV). Ramon i Bernat, els altres dos membres de la família, també menescals, que centraren la seua activitat la segona meitat del Tres-cents no tornaren a actuar en el govern municipal malgrat la seua vinculació ocasional amb la casa reial.

Com ocorria en la resta dels oficis, de la majoria dels barbers que hem recollit —coneguem el nom de vuitanta-un barbers que exerciren de consellers a València—, concretament un 75% va ostentar la conselleria entre una (trenta-nou individus) i tres vegades. Normalment les famílies no estaven vinculades a l'ofici més enllà d'una generació. Tanmateix, s'ha de posar de manifest el cas dels Gençor —encara que anterior al període estudiat— que entre 1309 i 1347 ostentaren vint-i-quatre conselleries amb solament cinc personatges. Guillem Gençor va ocupar el lloc almenys en dotze ocasions, una més que el barber Domingo Moya, amb qui va coincidir diversos anys com a representant de la corporació.⁷¹ A la segona meitat del segle els Gençor, ja allunyats de la pràctica de la barberia, es convertiren en una de les famílies que regentaren major quantitat de magistratures, seixanta-nou en total, front a les cinc de la primera meitat.

Una de les manifestacions més importants del poder polític i econòmic i el prestigi social de l'ofici es manifestava durant les grans celebracions festives de la ciutat. L'entrada del rei a les ciutats, ja fóra per jurar els furs, celebrar una victòria o el naixement o casament d'algun membre de la família reial, era un esdeveniment de primera magnitud. Amb una litúrgia molt especial la ciutat s'afermava davant el monarca mitjançant una exhibició de fidelitat, però també defensant la seua autonomia front a l'autoritarisme creixent. Una delegació desplaçada fins els límits de la ciutat rebia al monarca i l'introduïa dins les muralles. Després s'anaven afegint al seguici tota la menestralia amb els seues estendards que anaven fent jocs i quadres inspirats en fets, còmics burlescs, amb elements bèl·lics i fins i tot amb elements religiosos d'història sagrada. L'obligatorietat de desfilat corporativament tocava als "officis e mesters" però no a les arts. Per això alguns oficis, entre ells els metges i especiers cavalcaven a la vora del monarca abillats amb els seus millors vestits i ornaments, fent honor a la categoria dels visitants. Tenir un parament per a aquestes ocasions era imprescindible i no eren en realitat molts els que podien permetre's el luxe d'una despesa tan gran. Hem

⁷⁰ Alguns aspectes concrets d'aquesta família son abordats en Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD i Luis GARCÍA BALLESTER, "Els menescals i l'art de la menescalia".

⁷¹ Recollit en Rafael NARBONA, *Valencia, municipio medieval*, p. 97. A la llum de l'arbre familiar d'aquesta nissaga de barbers presentat per Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 76, cal modificar lleugerament les dades aportades per Narbona. Aquest va considerar Guillem i el seu fill Guillemó com la mateixa persona i, per tant, que aquest personatge havia estat en quinze ocasions conseller. A més, per acabar de confondre'ns apareix entre els Consellers de Parròquies de l'any 1311 un G. Gençor que encara dificulta més la identificació. Per tant únicament podem afirmar que pare i fill ostentaren entre 1312 i 1347 les quinze conselleries. Finalment hem de parlar també d'un Gençor conseller l'any 1307, que pense s'ha de fer coincidir amb el membre més antic de la família, Folquet.

de pensar que perquè pogueren tenir vestits adients i cavalcadures l'any 1349 el salari dels consellers de Barcelona s'havia pujat de 300 a 1.200 s. i els jurats de Mallorca rebien per al vestit 400 s. l'any 1370 front als 200 s. de principi de segle.⁷² Fent una ullada al luxós vestuari i les joies que s'inventarien en la casa de Francesc Moliner trobem complements excepcionals per al cavaller i per al cavall, que manifesten el grau d'esplendor que devia presidir aquells actes.⁷³ No s'ha d'oblidar que l'honor i la reputació van lligats també a l'ornament, la bellesa i la riquesa amb els vestits i ornaments que realcen la presència del qui ho porta per damunt dels demés. Això exterioritzava la noblesa del subjecte i li procuraven distinció social. Aquest honor es feia extensible a la ciutat en moments cabdals com l'esmentat. Per això des del govern municipals no s'escatimaven esforços per engalanar i mostrar tot el millor. Eren bones ocasions per mostrar el bon crèdit de l'urbs i els seus veïns; la fastuositat de la festa satisfia i enaltia l'orgull urbà.⁷⁴ Òbviament aquesta representació cívica enfortia dins la societat la posició privilegiada del sector integrat per arts i col·legis, dels oficis de major prestigi, fortuna i poder polític, posició que miraven d'assolir per tots els mitjans. Aleshores el que per a uns, els més baixos, podia significar un moment de glòria de prestigi i reconeixement, per a altres era sinònim d'imposició i degradació. A València els apotecaris ho aconseguiren i mai participaren de les desfilades i processons, en canvi els barbers haurien d'esperar a la seua consideració d'art l'any 1481.⁷⁵

---

⁷² Pau CATEURA, *Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval*, Palma, 1984, pp. 117-118; Carme BATLLE, *La crisis social y económica*, p.

⁷³ Amb motiu de l'entrada de la duquesa de Girona a la ciutat de València l'any 1373 ("lo que se acordà per a l'entrada de la senyora duquesa deu fer en la ciutat de València") es va disposar: "Sien aemprats los pròmens ciutadans, juristes, drapers, notaris, mercaders, canviadors, metges, especiers e tots altres pròmens, qui puxen ésser trobats ultra aquells qui seran elets e deputats al destrament de la dita senyora, que's vesten e s'arreen al mils e pus honorablement que poran, e isquen ab los dits Jurats e deputats cavalcan" (Salvador CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries de diverses coses e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, València, 1930, p. 109). Cal suposar entre el que Francesc Moliner devia utilitzar en aquestes ocasions: "un parell d'esperons daurats de roda, un parell d'esperons morischs platonats guarnits d'argent, les astes de ferre argentades e lo guarniment de les corregues d'obra de fil d'argent daurat, un fre ginet guarnit d'argent ab alcalades d'argent daurat" (ARV, *Protocols*, n. 2643; 1399, març 24). Ben lluny de València es repeteixen aquests mateixos interessos per honorar els grans personatges que visiten la ciutat. A Castelló d'Empúries el cirurgià Guillem Maguessa proporcionà, això sí, per un preu de 33 s., el cordó de seda vermell que fou utilitzat per al fre del cavall que muntà l'infanta Joana el dia que entrà en la vila (AHPG, "Llibre de claveria", n. 1840, 1374, f. 13v; 1374, ag. 23).

⁷⁴ Vegeu unes reflexions al respecte en Juan A. BONACHÍA, "Más honrada que ciudad", pp. 191-193. Vegeu per al cas de la ciutat de València Pau VICIANO, "Ideología y representación de la ciudad", en A. FURIÓ (dir.), *Historia de Valencia*, València, 2000 (en curs de publicació), pp. 150-153.

⁷⁵ Vegeu en general sobre el tema i en concret sobre els barbers i apotecaris l'article de Paulino IRADIEL, "Corporaciones de oficio, acción política y sociedad civil en Valencia", *Cofradías, gremios, solidaridades en la Europa medieval*, Estella, 1992, pp. 253-284, especialment pp. 283-284.

QUADRE 36
CÀRRECS I ACTIVITATS POLÍTiques EN ALGUNS MUNICIPIS
CATALANS I VALENCIANS

I. MANRESA

Nom	Professió	Anys d'exercici	Activitat pública desempenyada
Bernat de Figuerola	F	1360	procurador de la ciutat
		1361	missatger enviat pel consell de Manresa per negociar un impost en la Cort
		1362	prohom/ procurador pel barri de Sobrerroca per tancar la ciutat amb muralla
		1363	viatja a les Corts de Montsó
		1364	membre d'una comissió reial per investigar el comportament d'oficials reials
		1364	jurat (=membre del Consell)
		1369	jurat
		1369	comissionat per exposar problemes al rei
		1371	jurat
		1371	comissionat per negociar amb el duc la reducció de l'exèrcit de Manresa
		1374	missatger enviat pel consell davant del rei
		1386	obrer de la ciutat
		Bernat de Figuerola jr.	F
1396	membre del Consell General CG		
1397	CG		
1398	missió de pau entre bàndols		
1398	CG		
1400	obrer de la ciutat		
Galceran de Gostemps	F	1362	investigació del comportament dels oficials reials a Manresa
		1383	investigació del comportament dels oficials reials a Manresa
Antoni d'Alsamora	AP	1360	CG
		1364	jurat
		1369	prohom
		1372	síndic
		1374	prohom
Pere de Barriac	AP	1374	prohom
		1388	prohom
		1389	clavari
		1390	prohom
		1393	prohom
		1394	jurat i conseller
		1395	jurat CG
		1400	prohom
Francesc Despuig	AP	1394	jurat
		1400	prohom
Bernat de Salesnoves	AP	1364	jurat
		1365	recaptador d'impostos
		1366	recaptador d'impostos
		1367	sotsbatlle
		1369	prohom
Francesc Satorre	AP	1362	prohom
		1364	jurat
		1393	prohom
		1400	prohom
Jaume de Tresserres	AP	1383	prohom
Ferrer de Comalba	B	1374	prohom
Pere Domènec de Comalba	B	1364	jurat
		1369, 1390, 1391	prohom
Francesc Clavell	C	1360	prohom

Font: elaboració pròpia a partir dels registres de l'AHMM. F=físic; AP=apotecari; B=barber; C=cirurgià

II. CERVERA

Nom	Professió	Anys d'exercici	Activitat pública desenvolupada
Bernat Foix	C	1332,1349,1358,1365,1371,1381, 1386	paer
		1356	obrer
		1358,1372,1373	elector
		1373	conseller
		1388	mustassaf
Jaume Berga	AP	1358,1362,1366,1368,1373	elector
Pere Berga	AP	1356	paer
		1381,1393	paer
Francesc Cases	AP	1384	conseller
		1358,1372	elector
Bartolí Ripoll	AP	1366,1372	conseller
		1358,1366	elector
Pere Ripoll	AP	1362,1366,1373	elector
		1365	conseller
Ramon Solsona	AP	1373	conseller
Guillem Vatllòria	AP	1373,1384,1388	conseller
Pere de Berga	AP	1332-3	clavari
Ramon Canet	B	1358,1372,1373	elector
Pere Isòvol	F	1358,1362, 1366	elector
Pere Òdena	F	1373	elector

Font: Max TURULL I RUBINAT, "Relació nominal per ordre alfabètic i cronològic de paers, consellers i electors de la Paeria de Cervera entre 1331-1395", *Miscel·lània Cerverina*, 8 (1992), pp. 155-193.

III. ALZIRA

Nom	Professió	Anys d'exercici	Activitat pública desenvolupada
Bernat Falcó	AP	1377, 1378, 1393	jurat
Jaume Falcó	AP	1384	
Alfons Falcó	AP	1425, 1426	
Bernat Falcó	?	1393	
Antoni Falcó	?	1425	
Joan del Miracle	F	1384, 1395	

Font: Aureliano J. LAIRÓN, *Las ordenanzas municipales de la villa de Alzira en los siglos XIV y XV*, Alzira, 1986, pp. 223-225.

IV. VALÈNCIA

Nom	Professió	Anys d'exercici	Activitat pública desenvolupada (CP= Conseller de parròquies)
Jaume Avinyó	C	1354,1356,1359,1369,1373,1375,1378 1384,1385,1389,1396,1406,1409	CP / Sant Llorenç
Lluís Gil	C		CP / Santa Creu
Bernat Borràs	M	1321,1327	CP / Sant Salvador
Joan Safont	M	1350,1356,1359	CP / Sant Salvador
Pere Gironés	F	1403,1413,1417	CP / Sant Tomàs
Pere Soler	F	1407,1410,1411,1412	CP / Sant Martí
Joan Agostí	AP	1415	CP / Santa Caterina
Pere Altell	AP	1349	CP / Sant Bartomeu
Joan Bonshons	AP	1414	CP / Sant Tomàs
Guerau Botí	AP	1351	CP / Santa Maria
Francesc Canet	AP	1349	CP / Santa Maria
Guillem Canet	AP	1348,1351,1353	CP / Santa Maria
Berenguer Clapers	AP	1408,1410	CP / Sant Bartomeu
Joan Gascó	AP	1412	elector
Gabriel Jofré	AP	1414	CP / Santa Maria
Pere Oller	AP	1343	CP / Sant Joan
Guillem Portalés	AP	1412	elector / Santa Maria

Nom	Professió	Anys d'exercici	Activitat pública desenvolupada (CP= Conseller de parròquies)
Pere Roig	AP	1321,1323,1327,1338,1345	CP / Santa Maria
Ramon Roures	AP	1415	CP / Sant Llorenç
Joan Samoncada	AP	1412	CP / Santa Maria
Ramon Faberzà	MN	1306,1308,1311,1315,1335,1338	CP / Sant Salvador
Ramonet Faberzà	MN	1321,1335,1337,1342,1344	CP / Sant Joan
Miquel Faberzà	MN	1348,1349,1355	CP / Santa Creu
Antoni Faberzà	MN	1353,1355	CP / Sant Bartomeu

V. VALÈNCIA

Consellers d'oficis i mesters (barbers)

Nom	Anys d'exercici en el càrrec
Domingo Aler	1347
Bonanat Antoli	1404,1410
Pere Ardèvol	1313,1321
Joan	1338,1342,1346
Andreu Barber	1306,1312
Berenguer Barber	1307
Bernat Barber	1311
Domingo Barber	1306,1313,1319,1322
Eximén Barber	1307,1311,1316
Francesc Barber	1306,1329
Jaume Barber	1308,1312,1315,1320,1323
Joan Barber	1348
Mateu Barber	1319
Miquel Barber	1307
Pasqual Barber	1310
Pedrolo Barber	1310
Sanxo Barber	1308,1310
Andreu Calataiud	1310
Eiximén Calataiud	1325
Francesc Calataiud	1309,1313,1315,1318,1341
Joan Camps	1414
Jaume Castellet	1309,1321
Domingo Taust	1364,1368,1373,1377,1384
Guillem Certosa	1318
Bernat Sescases	1340
A. Certit	1308,1312
Bernat Despuig	1335,1340,1343,1345,1363,1370,1375
Jaume Escrivà	1315
Arnau Ferragut	1405,1409,1411
Francesc Ferrando	1388,1393
Antoni Ferrer	1372,1379,1385,1391,1396,1403
Gençor	1307
Folquet Gençor	1311
Guillem Gençor	1309,1311,1312,1319,1321,1323,1325,1334,1336,1340,1343,1345,1347
Guillemó	1316,1334,1336
Miquel Gençor	1323,1327,1333,1336,1341,1344
Ramon Gençor	1328
Joan Gil	1390,1393,1398,1408,1412
Pere Gilabert	1316,1321
Pere Gros	1394,1415
Guillem Ivorra	1373,1378,1381,1383,1387,1390,1396,1399
Guillemó Jafa	1339
Guillem Jafa	1344
Francesc Mestre	1380
Bernat Martí	1318,1402
Guerau Martí	1394

Nom	Anys d'exercici en el càrrec
Berenguer Martorell	1389,1392,1399,1403
Ferran Mestre	1308
Domingo Moià	1315,1319,1323,1327,1333,1336,1339,1340,1341,1344,1346
Pere Moià	1325,1329,1333
Pere Barber	1338
Berenguer Morell	1384
Pere Morell	1320,1334
Alfons Morera	1418
Domingo Moya	1366,1371,1375
Domingo Navarro	1329
Antoni Negre	1417
A. Palafrugell	1422
Guillem Pedrera	1391,1397,1401,1406,1410
Rodrigo Pere	1313
Jaume Perera	1322,1325
Pere Perera	1339-1342
Joan Peris	1369
Bartomeu Plana	1345
Bernat Pons	1309,1323,1327,1328,1338
Francesc Porta	1407
Bernat Riera	1401,1408,1411,1417,1428,1435,1442,1444
Guillem Riera	1380,1385,1389,1392,1397,1402
Ramon Riera	1370,1374,1378,1382,1386,1388
Goçalbo Roda	1329,1333,1338,1347
Pere Sacorbella	1363
Pere Sanxis	1343,1347
Joan Sanxis	1327,1335,1339,1346
A. Sapenya	1316,1328,1364,1368,1374
Bartomeu Sapllana	1338
Bernat Soler	1398
Francesc Soler	1373
Guillem Tàpies	1306
Jaume Tarazona	1320
Ramon Tarragó	1366,1369,1371,1376,1379,1381,1383,1386
Bartomeu Vega	1406,1413,1416
Joan Vilanova	1414

Font: Rafael NARBONA VIZCAINO, *Gobierno político y luchas sociales. Estrategias de poder del patriciado urbano. La ciudad de Valencia (1356-1419)*, Tesi Doctoral inèdita en part; Universitat de València, València, 1988. Apèndix.

VI. BARCELONA

Membres del Consell de Cent

Apotecaris	
Francesc Descamp	1354,1355,1358,1360,1361, 1367
Ramon Descamp	1356,1357,1366,1368
Francesc Canes	1354,1358,1360,1361,1367,1373
Bernat Tanyana	1354,1357,1358,1360,
Ramon Tanyana	1350,1361
Pere Tanyana	1362
Jaume Bofill	1350,1357,1358
Miquel Tosell	1350,1357,1358
Pere Safont, àlies "lo Roig"	1354,1356,1357,1358,1360,1361,1362,1366
Guillem Metge	1355
Francesc Descoll	1356
Jaume Metge	1357
Berenguer Duran	1361,1362,1366,1367,1373
Vicent Bonanat	1366,1367,1373(?)
Pere Safont o En Font, àlies "lo Gros"	1366, 1367,1373
Pere Safont, de la Volta	1365

Apotecaris	
Francesc Flandina	1373
Bernat Catllús	1373
Bonanat Vicenç	1365
Barbers	
En Sinola	1366
Nicolau Amigó	1366,1365,1373
En Casals, "maior de dies"	1373
Menescals (dins el grup ferrers)	
En Clotes	1366
Guillem Pinyol	1360

Font: elaboració pròpia a partir dels registres de l'AHCB.

2.2. Bernat de Figuerola, prohoms a Manresa

El 24 de novembre del 1360 tenim la primera notícia de l'activitat pública en el món de la política de Bernat de Figuerola. Aquell any es convertiria en el procurador de la universitat de Manresa per tractar uns assumptes amb el duc de Cardona i amb el mateix rei. Just el mes següent el consell rebia una carta del rei exigint 1.000 ll. al municipi. Immediatament Figuerola hagué de partir cap a la cort, juntament amb Berenguer de Villa Olzinoso, per protestar d'aquella quantitat demanada pel monarca al municipi i que els manresans consideraven massa onerosa. De fet, el 2 de gener de l'any següent el rei escrivia al govern de la capital bagenca confirmant que s'havia arribat a un acord amb els procuradors de la ciutat. Un acord que, tot s'ha de dir, posteriorment portaria a un enfrontament del metge amb el batle i el veguer reials per les condicions imposades.⁷⁶ Potser aquesta fou la primera vegada que el metge es trobava amb algun membre de la casa reial i fruit d'aquest contacte inicial començà la vinculació amb la cort de Pere el Cerimoniós —la primera quitació coneguda data de l'any 1363—, i les cases de la reina Elionor i, especialment, de l'infant Joan, la qual no abandonaria fins a la seua mort. Des d'aleshores, any rere any, se succeiran les activitats com a actiu element polític de la vila, exercint el càrrec de jurat, obrer, jutge i de representació del municipi davant el Cerimoniós. La seua condició de metge reial, sens dubte, esdevingué en aquest sentit un punt fonamental per entendre la preferència que envers ell tingueren sempre els consellers de Manresa en reivindicar millors condicions fiscals o qualsevol altre afer (vegeu el quadre 36.I).

Les contínues absències obligades per tal d'acudir als reclams del malaltís infant i d'altres membres de la cort, a banda les comeses instades pel govern manresà, no foren obstacle per controlar i consolidar els seus negocis i interessos en la seua ciutat delegant en la seua esposa i en molts altres procuradors, sobretot per exigir els pagaments puntuals dels violaris pels quals li estava obligada la ciutat. Temps a venir, quan el seu fill arribara a la maduresa actuarà en el seu nom en els diversos afers. Fet i fet, aquests petits

⁷⁶ Les notícies d'aquests fets en AHMM, *Manual dels Consellers* (Fragments 1355-1362) (1361, març 6) i ACA, C, reg. 1073 (1361, gen. 2).

inconvenients no eren comparables amb els beneficis potencials dels seus viatges i estades a la cort. Més enllà del bon servei que poguera reportar a la ciutat la notable influència de tan ben avingut personatge en la cort, no hi ha dubte que Figuerola es cobrava amb escreix les absències de la seua llar. El profit que el seu paper actiu en la vida política local li va garantir fou mol considerable. D'entrada això ja li havia permés entrar en contacte amb la reialesa, factor clau de progrés per a una nissaga de sanadors, per tots els beneficis que s'obtenien.⁷⁷ Però la pràctica d'aquests oficis i comandes duia aparellat uns beneficis econòmics gens menyspreables. Així el 1363 rebé 100 s. per haver assistit a les corts de Montsó en representació de la ciutat i l'any 1369 rebia 200 s. per despeses en el trasllat que havia de fer a entrevistar-se amb el rei. Finalment, el seu lloc de privilegi en el coneixement i en la conducció del govern municipal li permeté conduir la política per aquells camins més propicis per satisfer els seus interessos. El protagonisme de Bernat de Figuerola en la convulsa i llarga història de la construcció de la séquia de Manresa fou un clar exemple de com el metge vehiculà les seues estratègies en busca del benefici econòmic.⁷⁸

Després de la sequera del 1337 els habitants de Manresa es van veure en la necessitat d'un cabal major per regar les eixutes terres del terme. Així els prohoms locals van concebre la idea de la construcció d'un canal que conduira a la vora de la ciutat l'aigua del riu Llobregat.⁷⁹ El privilegi de la seua construcció l'atorgà Pere el Cerimoniós el 1339, tot concedint una exempció impositiva per deu anys a la ciutat. Tanmateix, un seguit d'enfrontaments amb el bisbe de Vic, que va culminar amb l'excomunicació de la ciutat durant 1341-1345,⁸⁰ i posteriorment la guerra de Castella, aturaren les obres durant dècades. Fou necessari esperar a que se solucionaren aquests conflictes i que arribaren millors temps per a l'economia municipal perquè es reprengueren les obres. Així el 17 d'agost de 1373 alguns mestres d'obra i veïns de la vila són encarregats de fer un reconeixement general del terreny i l'avaluació dels costos del tros de canal que calia; entre ells hi figurava Bernat de Figuerola. Però les obres encara tardarien en tirar endavant i el 20 de juny de 1375 els consellers reberen una requesta signada per alguns veïns per tal de continuar la séquia. La llista anava encapçalada, com no, per Bernat de Figuerola, juntament amb Jaume Draper i Antoni

---

⁷⁷ Ben aviat el metge s'havia fet creditor del favor reial i rebia encàrrecs del monarca. El 1364 va participar com inquisitoribus tabule que tenetur contra officiales qui inter civitatem et vicaria Minorise et Bagiarum, Berge et Berguitani officia regia exercentur. Els beneficis eren de 500 sb. que s'havien de repartir els membres d'aquesta comissió i que el batle de Santpedor els havia de lliurar (AHPM, "Comunis Berengarii de Tresserris", 1363-65; 1364, ab. 5). Tanmateix, uns mesos després el metge va protestar al rei que els altres membres de la comissió l'havien substituït per un tal Guillem Escuder, fet que el perjudicava notablement en perdre el salari convingut (ACA, C, reg. 1612, f. 33; 1364, des. 5). És probable que el seguiment d'aquesta activitat durant els cinc mesos estipulats fora difícil d'abastar per un home amb les obligacions de Figuerola i per això els membres de la comissió buscaren un substituït.

⁷⁸ Comptem amb una bona monografia sobre la construcció d'aquesta séquia des de fa molts anys. Joaquim SARRET i ARBÓS, *Història de la séquia de Manresa*, Manresa, 1909.

⁷⁹ Entre els implicats hi havia una família de rics mercaders, els Amargós, amb els quals emparentarien més tard els Figuerola.

⁸⁰ El bisbe de Vic era el senyor de Sallent i la negativa a que continuaren les obres en el seu terme va provocar l'enfrontament amb el municipi. S'ha de notar que aquest enfrontament va cessar amb el conegut "miracle de la llum", que encara perdura entre les festivitats locals i que remarca el pes que la construcció de la séquia va tenir per a la capital del Bages (Albert BENET i CLARÀ, *Història del Bages*, vol. I, pp. 353-354).

d'Alsamora, del qual sabem que era apotecari, i tots dos pressupostaren el cost de l'obra en 42.800 sb.⁸¹ L'interés manifestat per aquests individus en la consecució del canal venia fundat en els grans beneficis econòmics que podia reportar a la ciutat, i òbviament, a ells mateixos. Mirem sinó com es queixaven de la mala gestió de l'obra: "E aquella cíquia e obratge sie la pus bella obra d'aygua qui sia en Catalunya e cost a la ciutat passat .II. comptes de moneda e per mal regiment e mala cura sia romasa de continuar. Perquè lo consell general, desiyant e cobeyant la dita aygua per la qual loch hauria gran restaurament e reparació en tant que cascun any valrie de profit .C. mil sous o més, e lo dit loch qui se'n poblaria e tot dia profitaria..."⁸² L'interés de Figuerola en la culminació de l'obra el va convertir en un dels obrers que es comprometeren a avançar el capital necessari a tal efecte.⁸³ Al protocol particular que la notaria de Manresa dedicava al metge, es recullen dissortadament pocs documents sobre les gestions dutes a terme pels obrers. La particular aplicació dels capítols subscrits en l'escrivania municipal, tanmateix, es posen de manifest en aquests acords entre els obrers, anotats al registre notarial de Figuerola.

El 26 d'agost de 1375, els obrers —Bernat de Figuerola, metge; Bernat de Guitardes, sastre; Pere Satorre, candeler; Romeu d'Arters; Bertran Descoll, sabater; Pere Descoll, fill de l'anterior; Pere d'Alerigues, picapedrer; Berenguer Corb, moliner— recordaven el seu compromís de "reparar, refer i consumir el canal, séquia o rec pel qual s'ha de conduir i derivar l'aigua del riu Llobregat fins a la ciutat de Manresa per irrigar terres, honors i possessions dels ciutadans i habitants de l'esmentada ciutat dins del temps esperat".⁸⁴ També s'explicitava com els síndics Francesc Nerell i Francesc de Planes, els pagarien a canvi els 42.800 sb. en terminis per la finalització de l'obra de la séquia del Llobregat. Per això havien d'anar posant 4.000 sb., és a dir 500 s. cadascú, que periòdicament recuperarien. Això els donaria finalment un *lucrum* que consistiria en el repartiment a parts iguals de tot el que excedira a la xifra compromesa una

---

⁸¹ Cal posar de manifest les relacions econòmiques (préstec) i socials (procuras) que he pogut documentar entre Bernat de Figuerola, Jaume Draper i Antoni d'Alsamora. D'altra banda, s'ha de destacar la complicació tècnica de l'obra i, en aquest sentit, cal indicar la participació de dos *llivelladors* de Manresa, juntament amb dos de Barcelona i quatre de València, en algunes obres hidràuliques projectades amb la finalitat de "metre l'aygua de Júquer per lo castell de Tous" l'any 1376. Cal pensar, doncs, que l'obra de Manresa devia haver assolit renom en terres valencianes (Salvador CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries*, pp. 116-117).

⁸² Joaquim SARRET i ARBÓS, *Història de la céquia*, p. 95

⁸³ El funcionament del sistema de finançament era el següent: "Ítem, que la persona o persones qui la dita obra faran hagen a fer la dita obra ab lurs diners per la forma devall escrita, ço és a saber, que hagen a fer de la dita obra segons que és ordenada per quantitat de dos-centes lliures bona e ben ferma a conexença dels dits mestres e de present los sien pagades per la dita universitat les dites dues-centes lliures que hi hauran meses e après tantost ne hagen a metre altres dos-centes lliures segons que dessus és dit, los sien pagades per la dita universitat e axí per avant hi sien mester e pagades les dites dos-centes lliures tant e tant longament tro fins que les dites obres sien fetes ab tot acabament, segons que en lo dit capbreu són ordenades, e après per un any tengudes en peu e en fermetat axí emperò los sia pagat ço que més hi hauran de dos-centes en dos-centes lliures tro que la quantitat qui·ls se'n serà promesa los sia pagada. E si cas és que alguna quantitat los restàs a pagar del preu qui·ls serà promès per les dites obres e tenir en peus aquella o aquelles, los sia pagada realment e de fet après un mes que les dites obres hauran fetes e tengudes en peu o en son dret un any de la quantitat qui·ls restàs a pagar los sia feta venda de censal mort per la universitat a rahó de catorse mil·lia sous per mil·lenar" (*Ibid.*, pp. 99-101).

⁸⁴ *reparare, refacere et consumare alveum, cequiam sive regum per quam ducti et derivari debet aqua a fluminum Luppricati usque ad civitatem Minorise pro irrigandis terris, honoribus et possessionibus civium et habitatorum dicte civitatis infra certum temporis speratum.*

vegada finalitzades les obres. En cas que mancaren diners per a enllestir aquelles es comprometrien a afegir-ho. En aquesta data escolliren com a dipositari dels 4.000 s. a Bertran Descoll, perquè contractara *magistro, manobris et alios operaris quos necessariis noveritis in opere supradicto et ematis calcem et alias res necessarias in eodem*. Era, sens dubte, el punt de partença de la fase que definitivament conduiria l'aigua del Llobregat a la ciutat. A partir d'aleshores i amb una temporalitat que desconeixem, probablement fins que s'exhauriren els 4.000 s., un darrere altre els obrers ocupaven el seu torn en la gestió de l'obra. D'això es dona bon compte en un arbitri realitzat entre els socis el 30 de gener de 1377 per Pere Nadal i Domingo Mertor (Mercer), ciutadans de Manresa. Aquell any havien desaparegut ja del grup Romeu d'Arters i Berenguer Corb. A banda d'això hi havia un altre punt a tenir en compte, els moliners Descoll. Efectivament, cal recordar que els Descoll mantenien l'explotació d'un molí a mitges amb Bernat de Figuerola. Alguna cosa no funcionava bé encara no feia dos anys que s'havien iniciat les obres. Aviat es donaren desajustos i protestes perquè o bé els diners recaptats durant el temps que s'encarregava cadascú no eren suficients per a cobrir les despeses de les obres, o bé que pel contrari l'obrer no havia retornat els diners sobrants en la seua gestió. Per exemple el primer gestor Bertran Descoll havia pagat 127 s. 11 d. més del que havia rebut i la composició ordenava als seus companys a retornar-li-ho sempre que aquest haguera ja pagat tots els salaris i despeses a les quals ja s'havia compromés en l'obra. En canvi, Pere d'Alarigues devia tornar 42 s. 1 d. al fons comú. Per la seua banda Figuerola havia de rebre 182 s. 7 d. del comú de la companyia, les quals sobrepassaven la xifra lliurada i de les quals encara havia de pagar 21 s. que eren deguts a Pere Satorre pel transport d'arena amb ases. Així els jutges varen repassar finalment tots els comptes de "l'empresa" per tal d'equilibrar els comptes.

Amb tot, no podem menys que fer una reflexió sobre aquest grup que va dirigir i gestionar l'empresa hidràulica. Primerament, cal parar esment en els oficis dels integrants de la companyia: tres moliners, un metge, un sabater, un terratinent, un candeler, un sastre i un picapedrer. Per als artesans no hi ha dubte que la disposició d'aigua era fonamental dins el perímetre urbà; igualment resultava un bon al·licient per als moliners i, com no, per a aquells que podien veure incrementar la rendibilitat de la seua terra amb l'arribada de la irrigació, cas de Figuerola. Constituïa, en definitiva, un guany per a la cosa pública i un guany per a les butxaques dels particulars. Però, a més, curiosament hem pogut establir connexions entre els mateixos obrers anteriorment a la construcció del canal, la qual cosa els vincula a una elit patrícia solidària en els seus interessos, i que fidel al que seria general a tota Europa confon els interessos públics amb els privats.⁸⁵

Tanmateix, per aquelles dates de la represa de l'obra els maldecaps del municipi no es fixaven en els beneficis que li podia reportar aquella magna obra. Bastants problemes tenia ja. A les despeses de la nova església, que continuarien fins el 1425,⁸⁶ i de la séquia, s'afegien les successives onades epidèmiques⁸⁷ i entre

---

⁸⁵ Georges REHEL i Philippe RACINET, *La ciudad medieval*, p. 134.

⁸⁶ Albert BENET i CLARÀ, *Història del Bages*, v. I, p. 346.

els anys 1374 i 1376 un seguit de males collites culminarien en una greu crisi frumentària que va obligar a la intervenció del consell per assegurar l'abastiment de la ciutat. Això va portar finalment a una política de compra de cereal i a l'emissió de censals per obtenir els diners amb què pagar el blat. D'altra banda, l'amenaça d'un imminent atac de les tropes de Jaume de Mallorca, en aquell moment enfrontat amb el Cerimoniós, obligaren a l'acabament de les muralles de la ciutat (1365-1373), i l'aturada de les obres de la séquia.⁸⁸ La penúria econòmica del municipi va provocar diversos plets del metge amb el govern local, incapaç de fer front a les exigències econòmiques de l'obra, que s'hagueren de solventar amb la participació reial. De fet el rei havia concedit a la ciutat de Manresa un "allongament" pels nombrosos deutes que tenia i va exigir que es respectara malgrat la insistència del metge a cobrar el que li era degut.⁸⁹

El 1377 obtenim les primeres notícies a la cancelleria sobre els problemes suscitats per aquest motiu entre el govern municipal i els sequiers encapçalats per Figuerola. El representant del rei enviat per a actuar d'àrbitre, el secretari Pere de Gostemps, va dictar que s'havia de pagar al metge 2.000 sb. En realitat sabem per altre document que el secretari va delegar en els veïns de Manresa Francesc Nerells, Bernat de Valls i en un jurista, que foren els que exerciren l'arbitratge sancionat pel secretari i que havia de ser redactat pel notari Berenguer de Tresserres. El 14 de juny de 1378 el rei exigia al batle de Manresa el pagament de la suma acordada al metge abans de 10 dies. Tanmateix, vuit dies després Bernat de Figuerola protestà perquè el document encarregat al notari Berenguer de Tresserres no havia estat enllestit, i va acusar el notari d'haver-se negat a estendre el compromís en forma pública com s'havia ordenat. El rei va instar al batle a que es computara i taxara la tasca del notari i que se li fera pagament pel seu treball, però el notari recriminava dies més tard la negativa del metge a fer efectiu el pagament del document.⁹⁰ En realitat darrere de la negativa del notari a estendre el document s'amagava segurament la necessitat d'ajornar el pagament al metge davant les altres necessitats de la ciutat. Aquest mateix notari, sent clavari de l'obra de les muralles el 1374, protagonitzaria un plet semblant amb l'encarregat de la botiga del blat Pere Nadal, al qual reclamaria una quantitat donada per a comprar blat per tal d'agilitzar la construcció de la muralla. Nadal hagué de claudicar a aquestes exigències davant l'ordre del capità de la vegueria. No fou aquest, però, el cas de Figuerola que tenia a qui recórrer per defensar els seus interessos. En qualsevol cas el problema encara romania sense solució a començament de l'any següent en perjudici del metge que havia de fer despeses que no li

---

⁸⁷ L'any 1377 la situació arribà a ser molt greu i emmalaltiren diversos jurats i s'ordenà que dos consellers i deu jurats pogueren tenir Consell especial mentre durara la pesta. Citat en Juan RAFAT SELGA, "Aspectos de la medicina en Manresa", p. 102.

⁸⁸ Per al problema d'aquesta crisi a Manresa vegeu Marc TORRAS i SERRA, "La carestia del blat" i ÍDEM, *La crisi del segle XV a Manresa. Una aproximació a partir dels llibres de Manifest*, Manresa, 1994, p. 42; per a la construcció de les muralles vegeu Raquel VALDENEBRO MANRIQUE, "Les muralles de Manresa".

⁸⁹ ACA, C, reg. 1264, f. 5 (1378, nov. 19).

⁹⁰ ACA, C, reg. 798, ff. 80v-81 (1377, oct. 9); reg. 799, ff. 92r-v (1378, ab. 10); reg. 797, ff. 167r-v (1378, juny 14); reg. 799, f. 166 (1378, juny 22); i reg. 799, ff. 182r-v (1378, jul. 2).

corresponien,⁹¹ això malgrat que en desembre el rei havia cridat el síndic de Manresa a presentar-se en Barcelona davant del jurista Francesc Sacosta.⁹²

Finalment l'artèria principal va ser sagnada amb tota una sèrie de braços que s'esteneren per bona part del terme. El 8 de març de 1382, per exemple, els consellers concediren a uns quants veïns que tenien terres en el lloc de Puigterrà que pogueren regar amb l'aigua de la séquia i prendre-la del canal principal. Això comportaria noves obres. També el nucli urbà se'n beneficià amplament i especialment totes les activitats artesanals, especialment les del cuir que es desenvoluparen notablement.⁹³ I és gràcies a l'ordinació del consell tothom podia captar l'aigua cap a les seues terres informant prèviament.

Així doncs, aquest interès manifest per aconseguir culminar les obres del canal palesa el desig dels grans propietaris i rendistes, entre ells el nostre metge, d'aconseguir millorar les condicions i productivitat de les seues explotacions. A la fi, una decisió política amb nombroses complicacions culminà amb un benefici extraordinari per a l'agricultura i l'artesanat locals.

2.3. El govern de les minories religioses. L'exemple de les famílies de menescals Bellví i Abenxoa

El protagonisme desenvolupat pels metges en el govern de les aljames jueves fou més acusat que en el cas dels cristians. I és ben lògic si atenem al reduït contingent demogràfic de la majoria dels calls i moreries de la Corona d'Aragó. Això obligava que els homes cultes i millor preparats intel·lectualment, i entre ells es trobaven òbviament els metges, coparen cada any els llocs de govern. Així s'explica la freqüència amb què el rei reclamava metges per a dirimir alguns plets entre jueus. Entre altres podem esmentar el cas del físic de Peralada Mahir Cresques, cridat pel rei el 18 d'agost de 1373, juntament amb altres correligionaris per jutjar en un plet,⁹⁴ o el de Saltell Gracià cridat a Barcelona el 19 d'octubre del mateix any, mentre era resident a Lleida, per una qüestió semblant.⁹⁵

Barcelona i Perpinyà en són dos exemples clarificadors. Les dades que podem aportar són poques però il·lustren la presència de sanadors dins l'assemblea que governava l'aljama (consell), com a executors dels dissenys d'aquest consell (secretari) o com a representants de la col·lectivitat (síndic). Així a Perpinyà el 1380 Mossé Mager i Bonet Bellhoms eren secretaris; el 1382 sabem que mestre Baró Daiot Cohen i mestre

⁹¹ *Ibid.*, reg. 807, ff. 1v-2 (1379, feb. 1).

⁹² *Ibid.*, reg. 802, f. 135 (1378, nov. 12).

⁹³ Recordem el nombre d'artesans d'aquest sector que formen part de la clientela que demana diners a Bernat de Figuerola jr.

⁹⁴ ACA, C, reg. 1239, f. 86v.

⁹⁵ *Ibid.*, reg. 769, f. 12. Semblantment, el físic de Daroca Vidal Gracià seria cridat per la reina Violant a inquirir circumstàncies idèntiques el 2 d'abril de 1389: *Nobis relatum fuit per aliquos judeos, in lege ebrayca expertos, quod nonnulli judei aljame nostre judeorum civitatis predictae, in lesionem preceptorum dicte legis multa facere attentarunt. Idcirco supplicato nobis super hiis condescens remedium impartiri, tibi dicimus, comittimus et mandamus, quatenus de predictis inquiratis diligentissime veritatem compellendo quoscumque judeos ad prohibendum testimonium veritatis super istis per ebrayca interdicta tuo arbitrio imponenda* (*Ibid.*, reg. 2029, f. 65v).

Jacob Bonjuhes, ambdós físics, eren *sindici et procuratores et nuncii* i que entre els quinze consellers coneguts cinc eren també metges (mestre Mossé Vides, mestre Baró, mestre Jacob, mestre Samuel Asdai i mestre Abraham Isac);⁹⁶ el 1384 Bonet Bellshoms tornava a ser secretari amb Mossé Macip i Samuel Asdai i Mossé Vides, repetien en la conselleria.⁹⁷ Hem de remarcar que Samuel Asdai ja tenia un pes important a Puigcerdà els anys 50. El 1353 era segurament secretari amb el cirurgià Jacob Bonet Cohen i un tercer individu, quan veneren la imposició del vi a Astruc Facim.⁹⁸ El 1354 encapçalà una protesta contra els carnisers de la ciutat pel subministrament de carn.⁹⁹ El 1396 un dels creditors de l'aljama el tancaria en una sitja com a hostatge, apel·lant a la seua condició de ser un dels homes més rics de la comunitat.¹⁰⁰ Barcelona ens forneix d'altres bons exemples. Així l'any 1381 al Consell de Trenta (*Celeolim*) hi havia cinc metges: Saltell Gracià, Jucef Abenafia, Vidal Descortal, Mossé Caravida. Tot i que sembla que alguns més formaren part del govern local, en desconeixem en quina mesura. Aquest fou el cas de Jucef Caravida, Isac Bonanasch, Asdai Cresques i Vidal Cabrit.¹⁰¹

Un altre dels càrrecs als quals tingueren accés fou el de rabí. Algun d'ells com Ishaq Ben Saset Perfet arribaren a assolir un enorme prestigi i esdevingueren caps espirituals del judaisme del seu temps, fins el punt de ser consultats des dels més dispersos punts de la geografia occidental. Tot i haver nascut a Barcelona el 1326 fou nomenat rabí de Saragossa (1373) i més tard a València (1385).¹⁰²

L'intervencionisme del monarca en l'elecció de càrrecs en les aljames fou continu, en dues vessants: per una banda cominant a l'elecció de determinats personatges, o bé nomenant-los o bé imposant-los directament, i per altra disculpant-los d'exercir determinats càrrecs. D'aquesta manera l'infant Joan ordenava a l'aljama de Perpinyà, amb una pena de 1.000 fl. en cas de no compliment, que el seu físic Bonet Maimó i el del rei Samuel Salves foren admesos en l'ofici de consellers sense cap obstacle.¹⁰³ S'ha de dir que la limitada massa demogràfica de moltes de les aljames provocava que sovint es repetiren els homes que dirigien la política local any rere any, amb el perjudici que ocasionava de cara a la resta de les activitats que aquests desenvolupaven. Així el rei va atorgar un privilegi al mestre Abram Almaruaç, segurament metge, que

⁹⁶ AHPB, Francesc de Lladernosa, "Llibre comú", 4-II-1372/2-IV-1372, ff. 20-21v (1382, març 1).

⁹⁷ Sobre l'organització administrativa de l'aljama de Perpinyà vegeu P. VIDAL, "Els jueus dels antics comtats", pp. 36-45.

⁹⁸ AHCP, *Protocols*, Bernat Manresa, "Manual", 1353 (1353, oct. 28).

⁹⁹ *Ibid.*, Joan Torrelles, "*Liber firmitatis*", 1354 (1354, març 17).

¹⁰⁰ P. VIDAL, "Els jueus dels antics comtats", p. 43.

¹⁰¹ ACA, C, reg. 1700, 1271 i 818, ff. 85-93, 2v-3v, 89r-v (1381, ab. 1; 1381, jul. 8; 1381, ag. 7). El Consell de Trenta fou creat arran de les ordinations promulgades per Jaume II el 1327. Era escollit cada trienni pels secretaris, nomenava tots els oficials de l'aljama, resolvia la recaptació d'impostos i redactava ordenances. *Història de la ciutat de Barcelona*, p. 113.

¹⁰² Eduard FELIU i Jaume RIERA, *Poemes hebraics*, p. 157.

¹⁰³ ACA, C, reg. 1739, ff. 21v-22v (1373, ab. 23).

aquest exhibirà més tard davant els adelantats de l'aljama de València, pel qual quedava exempt d'haver de complir cap càrrec en aquesta aljama.¹⁰⁴

Un dels punts que més crida l'atenció és com els menescals sarraïns associats a la cort obtingueren un poder polític sorprenent en gran part dels territoris de la corona. Faraig de Bellvís, menescal d'Alfons el Benigne i Pere el Cerimoniós fou obsequiat durant el seu servei a la casa reial amb una dotzena de càrrecs —alfaquinat, salmedinat, alaminat, alcadinat, escrivanat i judicatures— distribuïts entre ciutats dels regnes d'Aragó, de València i el Principat. Això dóna mostra del poder i el prestigi que va arribar a assolir aquest personatge i la seua família, ja que els càrrecs anirien passant de pares a fills de manera ininterrompuda fins el segle XVI. Sabem que d'entre el grup dedicat a la medicina animal o veterinària, únicament els menescals eren els personatges de religió musulmana que tingueren una relació habitual i perllongada amb la casa reial. Ja hem vist com la seua competència en la menescalia, una més de les professions per mantenir la salut, era altament apreciada i d'ací que amb aquesta estima i confiança que els professaven els monarques acabaren per aconseguir un poder polític que no va deixar de créixer durant tot el Tres-cents fins assolir les màximes cotes durant les primeres dècades del Quatre-cents.

La naturalesa dels càrrecs als quals van accedir fou extremadament variada. Hem de considerar que el rei únicament pretenia amb això deixar els llocs de poder a personal de confiança amb el qual, a més a més, havia de mostrar-se agraït, i és que les rendes que es derivaven d'aquests oficis no eren gens menyspreables.¹⁰⁵ Un exemple ben clar d'aquesta atenció del monarca és la maniobra mitjançant la qual Faraig va poder accedir al càrrec de cadi de la moreria de Xàtiva, prenent-li'l a Çaat Alcafaç. Faraig sol·licità al Cerimoniós l'11 de maig de 1365 l'alcadiat i escrivania de la moreria de Xàtiva. Després que el sobirà posara algun impediment, el 14 de juny hi accedí al·legant que Faraig era més competent que Çaat Alcafaç i a més aquest darrer residia a València.¹⁰⁶ Al·legar aquest absentisme era absurd perquè Faraig va continuar mantenint el càrrec de la mateixa manera, malgrat les protestes dels xativins. La reina Elionor recordaria als sarraïns de la ciutat que devien respectar l'autoritat de Faraig o el seu lloctinent, i que haurien de tenir en compte que quan ell estiguera a la

¹⁰⁴ *Ibid.*, reg. 798, ff. 111-112 (1377, nov. 6). El fet era també habitual en el regne d'Aragó i el regne de Mallorca. Així el rei ordenava davant les protestes, que els germans Azaries de Calataiud, entre ells el físic Jacob, *non possitis compelli ad assumendum aliquid officium... tam operum judarie recognoscendi vel faciendi tallias vel colligendi peytas vel alias exacciones quam alia onera quacumque*, durant quatre anys (*Ibid.*, reg. 1257, ff. 13r-v; 1376, maig 23). El motiu d'aquestes protestes ens el proporciona l'exempció feta al físic mallorquí Aron Abdalhat: *expositum reverenter quod et eo quare fuit et est in consiliarium et in secretarium dicte aliame electus, non potest, occupatum officii circa eius arte medicine exercendum vaccare comode seu praticare, nedum in dicte sua artis que per studium et praticam expertiur et recipit incrementum, immeo etiam aliorum suorum negociorum evidens dampnum et non modicum nocumentum* (*Ibid.*, reg. 1638, ff. 147v-148; 1382, oct. 13).

¹⁰⁵ Així es manifestava el futur Joan I sobre Faraig i Ovecar: "...longament sien estats en servey del senyor rey e meu, e per lo dit servey que fet han lo dit senyor rey e yo los siam tenguts de procurar-los tot bé e profit que puxam..." (*Ibid.*, reg. 1657, f. 98v; 1379, ag. 15).

¹⁰⁶ L'afer és explicat en John BOSWELL, *Royal treasure*, pp. 47-48. Aquest autor, però, no fa referència a l'enfrontament de Faraig amb Çaat durant el relleu en el càrrec, davant la negativa de l'excadi de lliurar les escriptures generades durant la seua activitat com a jutge de la moreria xativina (*Ibid.*, reg. 1210, f. 159; 1365, jul. 16).

ciutat podria exercir directament el càrrec.¹⁰⁷ El rei també volgué que els seus fills, esposa, i parents tingueren en compte la competència i el favor degut a aquesta família i recomanaren que els acceptaren per ocupar els llocs de poder. Pere el Cerimoniós demanaria al seu nebot el comte d'Urgell que tinguera en compte a Faraig perquè ocupara l'alcadiat en les seues possessions al Regne de València. Igualment, l'infant Joan exhortaria a la reina Sibil·la que proveira de l'ofici de cadí a Cocentaina, d'on ella era senyora, a Faraig i després a Ovecar, ja que dit ofici "se ha a regir per moro, e pus per moro ha a ésser regit, molt més val sia regit per los servidors del rey e meus que no per altre".¹⁰⁸

De fet els Bellví ocuparen totes les dignitats que existien en el món mudèjar de la Corona d'Aragó si bé els càrrecs foren exercits *in absentia*. I no podia ser d'altra manera car la geografia i la gamma d'aquests càrrecs era molt extensa i inabastable.¹⁰⁹ Aquesta circumstància duria a nombrosos problemes amb els seus substituïts que renunciaven a retre'ls comptes o tardaven en fer-los efectius. Sense anar més lluny, el primer delegat de Faraig a Xàtiva, Alí Çabba, es negava a retre-li comptes de l'administració feta mentre era el substituït en l'ofici.¹¹⁰ Anys després es repetia un altra vegada l'enfrontament amb el seu lloctinent de Xàtiva, Asmet Alfaquí,¹¹¹ i més tard la protesta de Faraig seria contra el batlle de Xàtiva que intervenia en assumptes que per dret eren competència del cadí.¹¹² Idèntics problemes enfrontaren Abdalà Alfudey amb Faraig. El menescal li havia cedit la meitat dels drets de l'alcadiat de València a canvi que aquest mantenia l'ofici retent-li comptes, cosa a la qual es negava posteriorment.¹¹³ Encara que no en tenim massa dades, sembla que aquests lloctinents mai foren imposats, i, per tant, devien ser homes de la confiança de l'oficial en cap, la qual cosa no evità el naixement dels problemes esmentats anteriorment. Cal afegir, però, que en determinades ocasions el rei va ratificar el nomenament d'aquests personatges. Així, per exemple, Ajute Aros fou nomenat pel Cerimoniós

---

¹⁰⁷ *Ibid.*, reg. 1579, f. 43 (1370, juny 19).

¹⁰⁸ *Ibid.*, reg. 1657, f. 98v (1379, ag. 15) i reg. 1272, ff. 58r-v.

¹⁰⁹ De vegades s'explicitava la possibilitat que poguera cedir a un substituït el càrrec i repartir-se els beneficis. Lliurar el càrrec a segons va ser una constant. El cas d'Osca ens mostra com tant Faraig com el seu fill Ovecar arrendaren tots els seus oficis. El 1361 el primer cedia l'escrivania a Aroz Alfaquí, l'alaminat a Mahoma Alfanaquí i el savalaqueminat a Abrahe de Marguam. Per la seua banda, Ovecar lliuraria el 1387 l'alaminat a Mahoma Hixbilí, l'escrivania a Abraham Orocuia i el savalaqueminat a Muça Dalbaho. Totes les referències en Blanca BASÁÑEZ, *La aljama sarracena de Huesca*, pp. 19, 20, 28 i 32.

¹¹⁰ ACA, C, reg. 1227, f. 54v (1369, ab. 14).

¹¹¹ *Ibid.*, reg. 783, f. 27v (1375, juny 25). El rei li donava un any perquè anara presentant les proves contra el seu lloctinent al batlle general, Francisc Marrades.

¹¹² *Ibid.*, reg. 789, f. 171 (1377, feb. 13).

¹¹³ *Ibid.*, reg. 1616, f. 3 (1367, nov. 20) i reg. 739, f. 84v (1368, juny 16).

lloctinent de Faraig com a cadí d'Osca l'any 1375.¹¹⁴ L'any 1382 tornaven els cristians a usurpar llocs exclusius per als mudèjars a Xàtiva, quan el rei va nomenar Francesc Ferrer lloctinent d'Ovecar.¹¹⁵

De qualsevol manera, tenien aquests menescals la formació adequada per exercir càrrecs de tan variada naturalesa —judicial, religiosa o governativa? La pròpia paraula reial sembla apel·lar a la formació d'aquests menescals per acceptar la seua presència en els llocs de màxima responsabilitat, malgrat que després en realitat no en prengueren part en aquesta comesa. De fet, només esporàdicament actuaven en algun cas, possiblement, com es recordava a Xàtiva, quan aquest es trobava en el lloc concret sobre el qual exercia un càrrec, potser per motius de seguiment de la Cort reial, bé per inspecció de la seua lloctinença, o quan hom hi per motiu d'apel·lacions.¹¹⁶

Respecte a la naturalesa dels oficis mantinguts,¹¹⁷ cal remarcar, en primer lloc, que ocuparen sempre les dignitats més elevades, de nomenament reial, i amb remuneració. En cap cas he pogut localitzar que formaren entre el col·lectiu que governava la vida de les aljames, una mena de jurats per al govern intern de l'aljama, triats per cooptació o per elecció, que actuaven sobretot a efectes fiscals, tot i que podien redactar ordinacions i normes i tenir poder judicial per imposar penes, bans i calònies. Quines competències cal atribuir a aquests oficis? Tot fent un repàs a la bibliografia sobre el tema s'arriba a la conclusió que la importància i les competències d'uns i altres variava bastant segons el lloc. Així, mentre que Roca Traver i Macho y Ortega subratllaren el poder dels cadis, Burns o Boswell el consideraren secundari. Més recentment B. Basáñez s'inclina per dibuixar l'alamí com la figura central i principal de l'aljama d'Osca, i per contra a Lleida J. Mutgé posa l'alamí supeditat a la figura del cadí. Per la meua banda, tractaré d'ajustar-me al que indica la documentació estudiada. En qualsevol cas, el que no es pot negar és la naturalesa judicial de la seua comesa, tant de l'alamí com del cadí —exceptuant el cas del regne de València on l'alamí no va tenir competències judicials, reservades a l'alfaquí, però si d'ordre públic o com a agent senyorial—, amb causes civils (justícia, moral, religió, herències, compra-vendes, matrimonis, etc.) i criminals, tot i els perfils incerts de les seues competències modelades amb el temps. Un altre ofici de

¹¹⁴ *Com el fiel menescal nostro Ffaraig de Bellvis, al qual havemos feta concessión de su vida del officio de alcadi de la moreria de la dita ciutat e tinencia d'aquella regidor e exercidor, o por aquellos substituidos suyos que ell querrá, non pueda agora regir personalmente el dito officio e haya substituido vos al régimen d'aquella... en nombre del dicto Faraig tegades e exerciades el dito officio segunt que es acostumbrado por tanto tiempo quanto el dito Faraig querrá* (*Ibid.*, reg. 778, ff. 63r-v; 1375, ag. 20).

¹¹⁵ *Ibid.*, reg. 826, f. 121 (1382, oct. 24).

¹¹⁶ Boswell esmenta l'ocupació de Faraig en apel·lacions en llocs on no tenia cap judicatura com Borja o Lleida. *Royal treasure*, p. 48. El rei confirmava el privilegi donat per Faraig a l'aljama de Paterna de *tenere colloquium* (*Ibid.*, reg. 917; 1369, jul. 25). També sabem d'una sentència donada a Osca i reoberta després de l'apel·lació al savaquem (Blanca BASÁÑEZ, *La aljama sarracena de Huesca en el siglo XIV*, Barcelona, 1989, p. 81).

¹¹⁷ Han estat molts els autors que s'han ocupat sobre el tema. Ací m'he basat en els següents: R.I. BURNS, *L'Islam sota els Croats. Supervivència colonial en el segle XIII al Regne de València*, vol. II, València, 1990, pp. 348-387; M^a del Carme BARCELÓ, "La moreria de Valencia en el reinado de Juan II", *Saitabi* XXX (1980), pp. 49-71; John BOSWELL, *Royal treasure*, pp. 63-106; Francisco ROCA TRAVER, "Un siglo de vida mudéjar en la Valencia medieval (1238-1338)", en *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, V (1952) pp. 115-208; Francisco MACHO Y ORTEGA, "Condición social de los mudéjares aragoneses (siglo XV)", en *Memorias de la Facultad de Filología y Letras de la Universidad de Zaragoza*, I (1922-23), pp. 137-320; Josefina MUTGÉ, *L'aljama sarraina de Lleida a l'Edat Mitjana. Aproximació a la seua història*, Barcelona, 1992, pp. 17-40; Blanca BASÁÑEZ, *La aljama sarracena de Huesca*, pp. 15-28.

caràcter judicial era el savalaquem (a Aragó) o salmedina. Aquest era el jutge en les causes entre cristians, moros i jueus, i president del tribunal d'apel·lació de l'aljama, malgrat que aquesta tasca sembla que la va assumir, almenys al regne de València, el cadí. Finalment, sobre el sabasala, només ostentat en sengles ocasions, i sobre el que no hi ha dades de la seua pràctica, sembla que possiblement restà com un càrrec honorífic, ja que aquest tradicionalment dirigia les oracions comunitàries i s'ocupava del actes del culte i l'escola. Fou molt habitual que diversos d'aquests oficis es lliuraren conjuntament, o com a mínim portaven aparellat el lliurament de l'escrivania corresponent.

Pel que indiquen les nostres dades, el càrrec més significatiu i rellevant per als Bellví fou el de cadí, mantingut en dotze llocs distints —quatre de senyoriu— i que progressivament assolí major abast geogràfic en la seua competència, sobretot a València. Sens dubte la màxima consideració vingué amb el nomenament de cadí general del regne de València i d'Aragó, és a dir, cap del tribunal d'apel·lacions a les sentències donades pels demés cadis del Regne.¹¹⁸ Cap a la fi del segle Alí de Bellví s'intitulava *alcadius generalis domini regis Aragonum*, el que va donar peu a Febrer Romaguera a considerar que el càrrec depenia directament del sobirà i tenia competència en tot el territori de la Corona, fet del qual no en tenim proves documentals. Als inicis del segle XV el cadí general acumulà nombroses atribucions fins col·locar-se com a l'únic jutge dels moros de reialeng, deixant a la resta de cadis com una mena de lloctinents.

Els beneficis que s'obtenien de l'exercici d'aquests càrrecs eren diversos. D'una banda podia comportar una exempció d'impostos, com en el cas d'Osca.¹¹⁹ D'altra banda existien els beneficis salarials directes. Les protestes de l'aljama de Xàtiva al nomenament reial de Faraig són una mostra més de la prepotència reial en deixar de banda els privilegis concedits anteriorment a l'aljama i afavorint el seu protegit, i de com el nomenament d'un personatge exterior feia témer, com ja havia esdevingut abans, que els abusos en el salari anaven a ser constants. El rei volgué, davant les protestes, suavitzar la situació i els va concedir el nomenament del lloctinent que substituïra Bellví i que una vegada mort Faraig recuperarien el privilegi de poder nomenar el seu cadí i traure'l de l'ofici en cas de mal compliment. També es remarcava que el salari hauria de ser corresponent al que deia el nou fur —no es podia rebre salari per ofici de judicatura— i, segons l'antiga tradició dels moros, hi havia una pena si es trencava aquesta disposició.¹²⁰ No anaven errats els xativins en la seua presumpció de que aquest nomenament suposaria nous abusos. Cap el 1382 ens assabentem que a Xàtiva Ovecar cobrava 2 s. per lliura en les divisions de béns fetes en les herències. L'aljama protestava al·legant que únicament

---

¹¹⁸ Sobre l'evolució d'aquest càrrec durant tota l'època medieval i l'exercici dels Bellví vegeu Manuel V. FEBRER ROMAGUERA, "Los Bellví", pp. 277-290.

¹¹⁹ Aquesta exempció no sempre era respectada cosa que demanava la intervenció del monarca recordant el privilegi al batle i els adelantats de l'aljama (ACA, C, reg. 768, ff. 45r-v ; 1372, març 27). Per això quan Faraig recuperà el 1373 el savalaqueminat d'Osca que havia cedit el 1361 s'apressà a recordar al rei la seua exempció impositiva (Blanca BASÁÑEZ, *La aljama sarracena de Huesca*, p. 19).

¹²⁰ ACA, C, reg. 736, f. 165 (1368, maig 1).

devia cobrar 2 d. i el rei ho acceptà a canvi d'una indemnització de 30 fl. per al sarraí.¹²¹ A Lleida el salari que percebia el cadí el 1355 era el terç de les multes, tot i que aquest any s'hagué de conformar amb les masmodines del cens. En canvi, el 1380 era gratificat amb una part dels drets del batle.¹²² D'altra banda s'ha de dir que l'exercici del càrrec podia costar una pensió anual. Així, pel oficis de salmedina i cadí de Lleida Ovecar havia de pagar 2 masmodines o 14 sj.¹²³ No obstant això, no tenim cap dada més que indique que aquests càrrecs costaren alguna pensió als Bellví. Tot plegat explica l'interés dels oficials en que tothom es presentara davant la seua autoritat en qualsevol assumpte tocant a la dignitat sense fer cap frau. A Osca el rei hagué d'ordenar diversos pregons amb penes intimidatòries perquè cap sarraí defugira l'obligació de tramitar i escripturar els seus actes administratius davant l'autoritat de Faraig.¹²⁴ Igualment els moros d'Aranda, aldea de Calataiud, es negaven a acudir davant la seua jurisdicció.¹²⁵

QUADRE 37
CÀRRECS PÚBLICS DESENVOLUPATS PELS BELLVÍS

Nom	Càrrec polític	Lloc d'exercici	Any de la concessió (confirmació)
Faraig	alfaquí, escrivà	Borja	1339 (1344,1354)
Faraig	cadí	Borja	1340
Faraig	savalaquem, alamí	Osca	durant 1342-1343
Faraig	cadí	Saragossa	durant 1342-1343
Faraig	sabasala	Osca	1346
Faraig	cadí	València i cadí general de tot el Regne	1348
Faraig	savalaquem, escrivà, alamí*	Osca	1350
Faraig	cadí	Saragossa	1350
Ovecar	cadí, escrivà	Lleida i els seus termes	1360
Faraig	cadí, escrivà	Xàtiva i regne de València <i>dellà Xúquer</i>	1365
Faraig	jutge d'apel·lacions	regne de València	1372
Faraig	cadí (vitalici)	Osca	1375 (potser abans)
Ovecar	salmedina	Lleida	1375 (confirma els anteriors oficis a Lleida)
Faraig	cadí	Calataiud i les seues aldees	1376
Ovecar	salmedina, alamí i escrivà d'Osca; cadí de Saragossa; cadí i alfaquí de Calataiud; cadí de València i Xàtiva i els seus termes		(1377)
Ovecar	cadí, escrivà	Lleida	1379 (de per vida)

¹²¹ *Ibid.*, reg. 826, ff. 144v-145 (1382, set. 20). Dos anys després continuaven les protestes perquè Ovecar continuava cobrant els 2 s. front a la moderació exigida pel monarca (*Ibid.*, reg. 839, ff. 92r-v; 1384, maig 11).

¹²² Josefina MUTGÉ, *L'aljama sarraïna de Lleida*, pp. 34-37.

¹²³ Ovecar havia de satisfer al batle general de Catalunya aquesta xifra però el mateix batle va intentar cobrar tres masmodines ja el 1376 (ACA, RP, MR, n. 1006, f. 35v) fet que tornaria a repetir-se més endavant provocant les protestes del menescal (ACA, C, reg. 1728, f. 134v; 1383, nov. 26).

¹²⁴ ACA, C, reg. 757, f. 84 (1371, ag. 29) i reg. 777, f. 205 (1375, jul. 21). L'any 1371 únicament es dona compte del càrrec de savalaquem, tot i que també tenia l'ofici d'alamí, escrivà i cadí, al qual presenta en els següents termes: *procepimus omnes questionem, lices seu controversie que orientur inter vos, tam verbo quam scriptis, habeant in posse dicti Faragius, çavalaquem vestrum, seu eius substituti, decidi et determinari et non per alium necnon idem Faragius seu eius substitutis omnes contractus donacionem, partitionem bonorum, tutele vel cure et quecumque alia instrumenta vos seu aliquem ex vobis tangentia quoquomodo habeat conficere et recipere ex privilegio.*

¹²⁵ *Ibid.*, reg. 798, f. 161 (1377, nov. 28).

Nom	Càrrec polític	Lloc d'exercici	Any de la concessió (confirmació)
Ovecar	alfaquí, escrivà	Tarazona	1379
Ovecar	cadi	Vall d'Uixó, Elx i Crevillent (propietat de l'infant Martí)	abans 1379
Ovecar	cadi	Cocentaina (propietat de la reina Sibil·la)	1379 (petició de lliurament de l'ofici de l'infant Joan a Sibil·la de Fortià)
Alí	tots els càrrecs d'Ovecar		1389
Alí	cadi i sabasala <i>omnium et singulorum aljamarum locorum ordinum, nobilium et militum, et aliorum quorumcumque infra Regnum Aragorum sistentium</i>		1391
Alí	cadi i escrivà (amb jurisdicció civil i criminal)	Daroca i aldeees, i Burbàguena	1393
Alí	cadi general del regne de València. Nomina tots els càrrecs que operen en les aljames juntament amb el batlle general, el qual sanciona i garanteix la seua activitat		1418

* El 1371-72 únicament és esmentat com savalaquem.

Una altra família de menescals sarraïns, els Abenxoha, també destacaren pel seu pes polític durant tres generacions, aconseguit gràcies també al servei prestat als monarques aragonesos i la competència que devien tenir per desenvolupar els llocs de govern. Així s'expressava el Cerimoniós quan li donava a Abraham l'alcaiat de Xàtiva: *experta industria quam habes in çunya sarracenorum*. Amb tot, cal dir que el seu pes serà més reduït que en el cas anterior, això malgrat haver començat la seua cursa en el govern polític abans que els Bellví, i també els estudis dedicats han estat menors.¹²⁶ Els individus d'aquesta família amb vinculació directa amb la monarquia foren Façan, menescal de Jaume II des des 1303 i de l'infant Alfons; Azmet, menescal de l'infant Alfons i de Pere III; finalment Abraham, fou menescal de les reines Maria de Navarra, Elionor de Portugal i Elionor de Sicília i el seu cosí homònim ho fou del fill de la reina Elionor, Alfons. Serà amb la mort d'Abraham —segurament el 1365— que desapareixerà la vinculació d'aquest cognom amb la casa reial i la resta d'oficialies esmentades. Després no tenim cap constància de la perdurabilitat del cognom entre les grans famílies sarraïnes de la resta de l'Edat Mitjana.

Poc més podem afegir de l'activitat política d'aquests personatges, la qual podem considerar semblant a la practicada pels Bellví. Únicament cal destacar la seua participació en distintes ambaixades, tret que distancia una mica la tasca de l'altra nissaga estudiada, i demostra una confiança plena en la fidelitat i la competència diplomàtica d'aquests Abenxoa.

¹²⁶ A banda d'unes poques línies dedicades per John BOSWELL en *Royal treasure*, p. 43 i 83 i ss, el treball més complet el deguem a Lluís CIFUENTES, *Guerra i medicina*, p. 220.

QUADRE 38
CÀRRECS PÚBLICS DESENVOLUPATS PELS ABENXOA

Nom	Ofici	Lloc	Any
Façan	cadi	Tortosa	1319
Façan	jutge d'apel·lacions de les sentències dictades pels cadis del regne de València		1319
Azmet	cadi	Saragossa i tots els seus termes	suspès durant 1342-43 durant una investigació
Azmet	savalaquem i alami	Osca	
Azmet	ambaixador a Avinyó per la qüestió de Jaume de Mallorca		1344
Azmet	investigació secreta d'un adulteri		1345
Abraham	cadi	Tarazona	1345
Abraham	cadi	Terol i altres llocs de la reina Maria	1345
Abraham	intèrpret dels sarraïns que volgueren emigrar i dels immigrants en el regne de València		1345
Abraham	cadi	Vall d'Uixó	1353
Abraham	cadi	Xàtiva i <i>dellà Xúquer</i>	1354 (fins 1365)
Abraham	ambaixador a Sicília		1355
Abraham	ambaixada al rei Boçalem		1360
Abraham	ambaixador a Granada		1361
Abraham	cadi	Seta, Granadell, Barxell i Xirillent (regne de València)	1361

3. De propietaris de la terra a senyors de vassalls

La penetració del model de vida de la noblesa i la tendència a imitar els trets simbòlics més significatius que identificaven el cercle nobiliari serà una constant entre els prohoms (ciudadans honrats) dels grans i mitjans nuclis urbans medievals. Per això trobarem entre els nostres protagonistes una conducta comuna que pretén mimetitzar els trets definitoris de la vida aristocràtica. D'una banda el comportament econòmic inversor ve marcat per una tendència cada vegada més acusada envers el rendisme; d'altra banda el calc en algunes de les afeccions i, sobretot, la tendència dels més afavorits entre els sanadors envers el luxe i l'ostentació en les llars així com l'ús de l'heràldica i l'abundància d'armes trobades als inventaris.

Però el màxim de les ambicions del sector mèdic, tal i com esdevingué amb la resta dels sectors urbans enriquits, es va satisfer amb l'adquisició de drets jurisdiccionals sobre les persones gràcies a la compra de petites senyories composades per alqueries, masos, torres o castells termenats. La majoria dels nous senyors havien fet el pas previ amb la possessió de masos o alqueries sense jurisdicció; a partir d'aquests dominis va arribar el salt definitiu consolidant el seu ascendent senyorial sobre aquells que antigament només havien estat sotmesos al pagament d'un cens o una partició de fruits.¹²⁷ Era el pas més indicat que es podia donar per a arribar a l'ideal social del grup burgès: la noblesa.

¹²⁷ També els metges anglesos de l'època aconseguiren esdevenir senyors a través de la possessió del *manor*. Amb aquest senyoriu jurisdiccional el monarca agraciava als seus vassalls, delegant únicament una porció de l'autoritat —la justícia menor relativa a problemes quotidians de les seues terres— però no la jurisdicció pública, en mans del *sheriff*. Això limità el poder d'exacció

La lluita per la més alta dignitat i prestigi social equivalia en aquest època a l'assoliment del grau nobiliari i això només va estar a l'abast d'uns privilegiats. Concretament coneixem tres casos, el dels físics Joan Amell, Pere Ros d'Orsins i el de Bernat Minguet. Després d'un llarg i intens servei a la corona, aquests metges es van veure obsequiats amb un privilegi d'ennobliment, la qual cosa era un somni impossible per a molts senyors sense títol.¹²⁸ El primer cas es remunta a la primera meitat del segle XIV. La intensa i ben coneguda biografia d'Amell ha estat estudiada per Michael McVaugh, especialment en el seu vessant mèdic. Aquest doctor en medicina fou metge de Jaume II durant molt de temps i amb les recompenses monetàries rebudes pogué comprar el 1308 Novalles, a prop de Sagunt, i més endavant, el 1321, la vila de Xeresa, al nord de Gandia, la qual ja tingué en qualitat de *miles*, gràcies al seu ennobliment el 1313.¹²⁹ En el cas de Pere Ros el títol fou atorgat el 10 de desembre del 1342, i fou l'ascendència nobiliària d'aquest personatge el que li va valer el privilegi. Efectivament, aquest era descendent per línia directa d'Ofred Ros d'Orsins, un cavaller italià que participà en la conquesta de València.¹³⁰ En el cas de Minguet únicament es va tenir en compte el servei prestat a la corona.¹³¹

Doncs bé, alguns casos concrets ens permeten contemplar aquesta estratègia d'apropiació d'una jurisdicció, objectiu final al qual aspiraven tots els cavallers i individus prominents de la societat catalanoaragonesa medieval, a partir del pas previ per un domini senyorial del qual únicament sortien uns ingressos econòmics. En primer lloc citaré el cas del metge valencià Domingo Ros d'Orsins, membre d'una important nissaga valenciana. Cap el 1404 va esdevenir físic del rei Martí gràcies a que el seu avantpassat Pere Ros d'Orsins —del qui ja hem dit que aconseguí l'ennobliment—, que havia estat metge del rei Pere el Cerimoniós, va obtenir un privilegi d'aquest monarca perquè qualsevol descendent seu que obtinguera el títol de mestre en algun Estudi General esdevinguera metge de la corona i, a més, fóra obsequiat amb una renda,

---

fora del *manor* i les talles i banalitats tingueren un pes molt menor al d'altres països. Sobre aquest tema vegeu Paulino IRADIEL, *Las claves del feudalismo. 860-1500*, Barcelona, 1991, pp. 36-38. El rei Eduard III va agrair els seus metges amb *manors* a canvi d'algunes quantitats de diners que els devia, de la mateixa manera que els monarques aragonesos ho feren amb els seus. Vegeu G.E. GASK, "The medical staff of King Edward the Third", en *Essays in the history of medicine*, Londres, 1950, pp. 1-16. Circumstàncies idèntiques també es donen a Sicília. Podem remarcar el cas del físic Balasc de Scammacca, que va obtenir el *fundi* de Murgo a la segona meitat de la centúria consolidant-se com a membre de l'elit (Henri BRESC, *Un monde Méditerranéen*, p. 870).

¹²⁸ Són interessants sobre el tema les reflexions fetes per Jan ROGOZINSKI, "Ennoblement by the crown and social stratification in France 1285-1322: a prosopographical survey", en W.C. JORDAN, B. McNAD i T.F. RUIZ (ed.), *Order and innovation in the Middle Ages. Essays in honor of Joseph R. Strayer*, Princeton, 1976, pp. 272-291. Aquest privilegi era infreqüent en França on el més habitual era aconseguir el grau mitjançant l'aliança matrimonial. Tanmateix, la conjuntura i les necessitats de la corona marcarien sens dubte la concessió. L'estatus del pare i el patró marcaven la possibilitat tant com la riquesa personal o l'ofici desenvolupat. Amb tot l'autor proposa que els privilegis reials no servien per a conferir un estatus de noblesa, sinó que el reconeixement social era fonamental en aquest sentit. La monarquia no podia controlar el curs del canvi social i la manca d'aquestes cartes indiquen les seues limitacions del poder reial per a crear privilegis de classe. La noblesa era creada ella mateixa com a expressió d'una consciència de classe que formulava tradicions regionals profundament implantades en la realitat quotidiana de poder i respectabilitat.

¹²⁹ Michael R. McVAUGH, *Medicine before the plague*, p. 13, nota 31.

¹³⁰ Luis COMENGE, "El protofísico", p. 152.

¹³¹ ACA, C, reg. 903, ff. 70-71; 1359, gen. 27 (Apèndix, § 2).

instituída per ell mateix.¹³² Aquest metge reial va atorgar carta de població als musulmans de Ribesalbes, Truxelles i Berita el 1405 i uns anys després, el 1432, Alfons el Magnànim li va concedir el mer i mixt imperi sobre aquestes llocs. Els seus assumptes a Onda, on tenia terres i parents, el van obligar a recórrer al seu nebot Joan Arrufat així com a d'altres procuradors. En tenim constància també de diversos plets suscitats amb els seus vassalls sobretot l'any 1428.¹³³

Ara bé, si en algun lloc es posa de manifest aquesta estratègia és a la ciutat de Girona. En aquesta ciutat residiren diversos metges, vinculats estretament i per un llarg període de temps a la casa reial, els quals aconseguiren el domini jurisdiccional de certs llocs mitjançant una llarga estratègia de consolidació encetada per ells mateixos o els seus avantpassats, partint i culminant aquesta del favor reial. Atenent a l'estreta relació metge-malalt mantinguda per aquests metges amb els sobirans i els seus familiars, no ens ha d'estranyar que l'aconseguint del domini jurisdiccional d'alguns indrets fóra producte de l'ambició d'aquests professionals, resultat de l'adquisició d'una mentalitat feudal, de la qual ja hem parlat anteriorment, i el seu influx sobre els seus patrons als quals atenien en nombroses ocasions.¹³⁴

El primer cas conegut és el dels Sarriera. L'any 1349 el rei Pere va lliurar en violari a Bernat Sarriera totes les rendes, foriscapis i esdeveniments dels llocs de Quart, Palau i Montalt —masos habitats per remenses molt probablement— situats a les rodalies de la ciutat, i que havien estat propietat de la família des dels inicis del segle.¹³⁵ Més endavant, el 1363, Bernat rebria la confirmació dels béns que per indivís posseïen les dues branques familiars en aquests llocs. Una situació conjuntural, concretament el casament de Bernat Sarriera, va obstruir temporalment la percepció dels magnífics ingressos que la família obtenia dels masos. El pare, Berenguer, hagué de concedir durant set anys les rendes de Quart i de Palau per tal de satisfer els 30.000 s. del creix.¹³⁶ Minvats els recursos d'una família patrícia necessitada com totes elles, d'ingressos constants, Bernat haurà de pressionar sobre aquells que encara podia fer-ho. Això es traduí en la demanda d'algunes servituds als habitants del mas de Montalt. Aquesta actitud fou contestada per Ramon de Montalt, en nom dels *mansati*, apel·lant a un privilegi del rei Alfons el Benigne pel qual aquests habitants del mas *debeant esse libere et immunes ab omni servitute personali et reali*. Un jutge fou encarregat de contrastar les

¹³² José RODRIGO PERTEGÀS, *Recuerdo apologético*, pp. 8-9.

¹³³ Ferran GARCIA-OLIVER, *Terra de feudals*, p. 122. El document, reproduït en *BSCC*, XIII (1932), pp. 33-38, es caracteritza, segons Garcia-Oliver, per la seua duresa i per repetir un esquema de gestió de les hisendes típic de la noblesa. Sobre la concessió del mer i mixt imperi vegeu transcripció en José RODRIGO PERTEGÀS, *Recuerdo apologético del maestro en medicina Domingo Ros de Ursins, archiatro de los reyes de Aragón*, València, 1902, pp. 28-31. Sobre els procuradors *Ibid.*, p. 11.

¹³⁴ Coral CUADRADA, "Vers l'adquisició d'una mentalitat feudal: Pere des Bosc, ciutadà de Barcelona i la compra dels castells de Sant Vicenç i Vilassar (Segle XIV)", en *Fortaleses, torres, guaites i castells de la Catalunya Medieval*, [Acta/Medievalia, Annex 3], Barcelona, 1996, pp. 179-199, especialment p. 199.

¹³⁵ Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 224, nota 59, i Christian GUILLERÉ, "Une famille de médecins", p. 10. Sabem que Berenguer, i un parent anomenat Joan, posseïen per indivís amb la família Net, aquests llocs, els quals sembla que els Net abandonarien en la seua part posteriorment.

¹³⁶ *Ibid.*

al·legacions d'una i altra part, i el plet fou resolt favorablement per als Sarriera l'any 1377. Mentrestant, Bernat havia aconseguit que el seu fill Joan esdevinguera, mitjançant donació *inter vivos*, hereu dels seus drets, i li aconseguí la meitat en els drets de la jurisdicció civil que percebia Berenguer Sarriera —membre de l'altra branca familiar— per dret de compra que havia fet al rei, fins el moment que expirara el termini d'aquesta concessió a Berenguer. Bernat Sarriera aconseguia així, pocs anys abans de la seua mort, estendre i consolidar per al seu hereu uns nodrits beneficis.¹³⁷ Això no evitaria, però, els problemes amb els quals s'hagué d'enfrontar immediatament Joan Sarriera per tal de cobrar els drets dels quals n'era beneficiari.¹³⁸ Aquelles rendes es completaven amb una adquisició notable que el seu pare havia fet temps enrera. L'any 1352 el rei cedí a Bernat el dret de fadiga del castell de Requesens, que exercí l'any següent comprant el castell. Dos anys després adquiriria la batlia annexa i al cap d'un temps el rei li concedia el lluïisme dels terços i la fadiga de les vendes.¹³⁹ Els Sarriera havien consolidat la seua posició amb l'aconseguint d'una senyoria notable.

Però, sens dubte, per tractar un cas paradigmàtic hem de parlar del físic gironí Guillem Colteller, metge del rei Pere i l'infant Joan, i posteriorment també quan aquest darrer va esdevenir rei. El 6 d'octubre de 1380 l'infant, endeutat en 1.000 fl. amb Colteller, decidí entregar-li a canvi de renunciar a aquesta xifra i pel lliurament de 500 fl. més, el *mero et mixto imperio et alia jurisdictione, domus, forcie, loci et parrochie de Spondiliano* (Esponellà).¹⁴⁰ En realitat els interessos del metge en aquest lloc eren anteriors a la venda; sabem que era propietari alodial del mas de Puig de Vallòria, per compra que havia fet al donzell Bernat Sord, i que per aquesta raó exigia als habitants del mas *facere recognitionem, juramento et homagio roboratum*, és a dir, pretenia el seu reconeixement com a senyor a través del signe més elemental i simbòlic del món feudal: l'homenatge.¹⁴¹ El rei i l'infant van intervenir obligant els habitants del mas a retre-li l'homenatge i pagar les despeses fetes en el judici. També Colteller era propietari d'un molí en aquell terme. El metge observava com els pagesos, sovint endeutats, no acudien al molí perquè els creditors estaven a l'aguait per empaitar-los. Colteller, tement la minva dels seus ingressos, va suplicar la protecció per a la seua clientela. L'infant, atenent sempre als bons serveis prestats des d'antic pel metge, va concedir un guiatge de

¹³⁷ Sobre el conflicte en Montalt ACA, C, reg. 734, f. 46 (1368, feb. 3), transcrit en Apèndix, § 9, i la resolució en *Ibid.*, reg. 1783, ff. 27v-28 (1377, ab. 22). Sobre la donació *inter vivos* *Ibid.*, reg. 916, ff. 154v-156; 1368, des. 6 (Apèndix, § 10).

¹³⁸ El rei intervingué immediatament per tal d'exigir tots els pagaments escaients a Joan Sarriera en qualitat de hereu de Bernat (*Ibid.*, reg. 1253, ff.65r-v; 1375, jul. 24). Com que tots aquells béns revertirien a la mort de Joan a la corona, el rei n'ordenà una capbreuació (*Ibid.*, f. 65v-66).

¹³⁹ Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra*, p. 224.

¹⁴⁰ ACA, C, reg. 1766, f. 174v (1380, oct. 6). Sobre la venda, a més a més, en parlen altres documents: *Ibid.*, reg. 1699, ff. 10-14 (1380, oct. 8); l'advertiment de la donació al sotsveguer i el batle de Besalú (*Ibid.*, reg. 1660; 1380, nov. 25) i altra confirmació (*Ibid.*, reg. 1686, ff. 90v-92; 1381, jul. 26). Breus notícies poden trobar-se a *Els Castells Catalans*, Barcelona, 1992, v. III. pp. 207-211 i un breu resum sobre la donació i els problemes suscitats posteriorment en Joseph M. ROCA, "Mestre Guillem Colteller", p. XXXIV.

¹⁴¹ *Ibid.*, reg.1452, ff. 50v-52 (1378, des. 7) i reg. 804, ff. 35r-v (1379, gen. 21)

seguretat a tots els habitants de la parròquia perquè pogueren acudir al molí sense haver de patir per la intimidació dels creditors.¹⁴²

El poder que de mica en mica havia aconseguit en la zona anys enrera, recolzat en el seu patró, ara es trobava definitivament consolidat amb la compra d'Esponellà i els seus termes. Només va caldre esperar a les urgències monetàries de les castigades arque reials dels anys vuitanta. Una vegada més les revoltes a Sardenya, juntament amb altres problemes i necessitats de la corona, havien conduït a una difícil situació econòmica. L'estrangulament de la hisenda reial provocat pels nombrosos interessos dels préstecs concertats amb la banca barcelonina —definit en paraules de l'infant com *mogubelli voraginem*— aconsellava l'alienació de patrimoni. En aquest context s'ha d'interpretar l'adquisició del metge. Què representava aquesta adquisició?¹⁴³ A partir d'aquells moments Coltellier esdevingué senyor jurisdiccional —assolint el mer i mixt i imperi i tota la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal— o baró de la parròquia gironina d'Esponellà, de la qual era propietari alodial sense cap condició ni restricció. Això suposava que aquell podria *sustinere bannitos* (proposar lleis) sense que el rei i els seus oficials s'hi pogueren oposar, sota pena; podria erigir forques, costells, perxes i qualsevol altre signe d'aquest poder, que l'habilitava per poder fuetejar, empresonar i amputar peus, mans i altres membres i, fins i tot, a ordenar penes de mort en la forca.

Immediatament després de la venda, l'infant advertia els oficials reials de la vegueria de Besalú, on es trobava inserit el nou senyoriu, que no devien immiscir-se en els assumptes jurisdiccionals del seu senyor. En cap moment des de la compra inicial s'adverteix cap esment a la fortalesa si bé únicament es parla de cases, lloc, parròquia i terme.¹⁴⁴ Ara bé, això canvià quan el rei va erigir Esponellà en castell termenat el 13 de juny de 1381. A partir d'aquell moment Coltellier era senyor d'un *castrum* i així ho indicaven els documents. El 7 de novembre del 1381 l'infant exhortava en una crida a tots els seus oficials sobre el fet de respectar la figura de Coltellier, qui s'havia queixat d'alguns atemptats contra la seua autoritat en el *castrum et parrochiam de Spondiliano*, atenent a la compra que havia fet del castell i els seus termes, imposant una pena de mil morabatins a qui contravenira l'ordre.¹⁴⁵ Tanmateix, aviat les ordres i exhortacions de l'infant Joan foren oblidades i el terme d'Esponellà i les possessions de Coltellier foren saquejades i alguns dels

---

¹⁴² *...guidamus et assecuramus omnes et singulos homines et mulieres ac quos peria alios venientes ad molendinum, loci seu domus, aut parrochie de Sponellario, que est dicti magistri Guillelmi, tam cuiuscumque condicionis et status existant, venientes ad molendinum predictum et in ibi stando seu habitando, tam demolendi dicta blada seu legumina. Et donec ad propria remeaverint, pretextu seu occasione alicuius debiti ac marche concessa seu concedende ac cuiusvis obligationis, neguerat capi, pignorari, impediri seu modo aliquo detineri ad instanciam alicuius eorum creditores qualicumque racione seu causa quinimo possint ad illud molendinum venire et in ibi morari et stare et moram trahere dicta de causa ac ab eadem recedere necnon ad eorum domos proprias salve periter et secure absque metu, capcionis et pignoracionis et impedimenti cuiuscumque dum tamen obligationes eidem a censualibus et violarii non descendacit (Ibid., reg. 1684, ff. 173v-174; 1379, gen. 14).*

¹⁴³ Les competències i obligacions jurídiques derivades de la possessió d'aquestes senyories ha estat estudiat en Josep Maria PONS GURI, "Compendi sobre els drets dels castells termenats", en VV.AA., *Burriac*, Mataró, 1988, pp. 69-76.

¹⁴⁴ En els fogatges de 1365-70 apareix enregistrada la parròquia d'Esponellà amb tan sols 10 focs (José IGLESIES FORT, "El fogaje de 1365-70").

¹⁴⁵ ACA, C, reg. 1727, ff. 91v-92 (1381, nov. 7).

vassalls del metge foren empresonats per un grup armat procedent de Besalú i algunes viles de la vegueria tot obviant els penons reials que aquest havia posat en les seues torres, i, finalment, els símbols del poder feudal, els costells i les forques, foren enderrocats.¹⁴⁶ El motiu no era altre que el rebuig a una jurisdicció que no fóra la reial, tot apel·lant a un privilegi concedit pel monarca *de non alienando jurisdictionis comitatus Bisulduni*. Aquest crim de lesa magestat va quedar redimit a costa d'una sanció de 1.500 fl. demanats al síndic de Besalú en concepte de danys materials, i 909 recollits entre els prohoms de la vegueria pels problemes i vexacions causades pels responsables de l'agressió, malgrat que els culpables es justificaven amb el privilegi esmentat.¹⁴⁷ El rei va ordenar que immediatament foren recomposats els costells i les forques i foren alliberats els empresonats sense cap fiança, però passats els mesos els problemes continuaven i el rei i l'infant continuaven exigint multes i recordant als seus oficials que Colteller era el senyor del lloc.¹⁴⁸ Així l'any 1383 el rei recordava a Eximén de Tobies, el nou veguer de Besalú i Girona, que havia de respectar l'autoritat de Guillem Colteller sobre Esponellà i poc després exigia als homes de Besalú i els forans de la vegueria els 76 fl. que restaven dels 200 amb els quals els havia condemnat a indemnitzar Guillem Colteller.¹⁴⁹ Després ja no tenim més notícies que indueixen a pensar en nous enfrontaments. Únicament s'esmenta el 1387 l'assalt i destrossa del colomar del castell per alguns desconeguts. Altres aspectes semblen indicar una estabilització de la vida en aquell lloc. Com ara l'infant concedia als prohoms del castell d'Esponellà el 1386, que pogueren crear una confraria dedicada a Santa Maria, que es constituïa en l'església del castell, indicant que ni el veguer de Besalú ni el de Girona posaren cap impediment.¹⁵⁰ En realitat sembla que el metge sempre va residir a Girona. Ho podem comprovar l'any 1382 quan l'infant li concedeix la possibilitat d'efectuar-hi unes obres, justament quan feia uns mesos que la seua casa d'Esponellà havia estat enderrocada, els arbres talats i pavons, capons i altres aus que allí eren havien estat saquejats.¹⁵¹ Segurament aquest habitatge d'Esponellà no fou altra cosa que una segona residència, cosa que no era infreqüent a l'època entre el patriciat urbà.

No fou Girona l'única ciutat que va tenir senyors de castells metges. Un altre cas de similars característiques a l'anterior, per bé que molt menys documentat és el del físic de Barcelona Arnau Germà. Aquest obtingué per 2000 fl. la senyoria *directa, alodialia, dominia potestates, superioritates, servitutes seu*

¹⁴⁶ *Ibid.*, reg. 1701, ff. 246v-247; 1381, des. 18 (Apèndix, § 24). Una situació equiparable fou la de Miquel Desbosc, senyor del castell de Vilassar, que suportà nombroses protestes de tots els seus parroquians davant l'aixecament dels aparells de càstig, sempre vists amb recel pels pagesos. Coral CUADRADA, "Vers l'adquisició", p. 190.

¹⁴⁷ ACA, C, reg. 1685, ff. 216v-217; 1382, feb. 20 (Apèndix, § 25).

¹⁴⁸ Algunes mostres d'aquest enfrontament i la intermediació reial poden trobar-se en *Ibid.*, reg. 824, ff. 156r-v (1382, ab. 16); reg. 825, ff. 123-124 (1382, ab. 17); reg. 827, f. 51v (1382, set. 5); reg. 829, ff. 47v-48 (1382, ag. 15); i reg. 1690, ff. 83v-84 (1385, març 9).

¹⁴⁹ *Ibid.*, reg. 1284, ff. 11-12 (1383, juny 15) i reg. 1785, ff. 133r-v (1383, jul. 7).

¹⁵⁰ *Ibid.*, reg. 1692, ff. 1v-2 (1386, feb. 15).

¹⁵¹ *Ibid.*, reg. 1685, f. 212 (1382, feb. 14).

servicia, del castell de Vespella, ubicat en la vegueria de Vilafranca del Penedès, venut per la monarquia durant l'agost del 1381 pressionada per les necessitats monetàries.¹⁵² Aviat es recordaria als seus vassalls l'obligació de retre-li homenatge. El castell de Vespella fou finalment llegat a la ciutat pel metge i aquesta el vengué per 15.000 s. l'any 1398.¹⁵³

* * *

Tres camins foren els seguits pels practicants de la medicina per integrar-se en el món de la política: el servei a la corona i la participació en afers interns dels monarques i altres assumptes d'estat; els governs municipals; i l'adquisició de senyories amb vassalls i la transformació en senyors feudals.

La monarquia sempre es va sentir molt unida als seus metges els quals regien les seues vides amb consells per mantenir la salut. La profunditat de la seua relació els va fer creditors d'una confiança plena per tractar els assumptes més delicats de la política d'estat. Moltes relacions entre la corona i els municipis i les aljames s'articularen gràcies a la presència d'un físic o un cirurgià de prestigi, en un i altre lloc. D'altres aconseguiren oficialies de la corona amb prestigi i remuneració, per a ells o per als seus familiars. Difícil resulta saber fins a quin punt aquests personatges pogueren influir en decisions transcendents per a la vida dels regnes.

A les acaballes del segle XIV es va notar un canvi en la procedència dels integrants dels quadres dirigents dels governs municipals, on cada vegada apareixia més gent dedicada a les professions liberals formada a l'Estudi General, substituint en part els mercaders i canvistes. Els practicants de la medicina desenvoluparen un paper polític de primer ordre en l'organització i el control dels governs municipals producte de les tasques encomanades a ells específicament i de l'entrada directa en el poder a través dels sistemes electius tradicionals a cada lloc. Aquest és un fet que no s'ha posat de relleu suficientment pels estudiosos no vinculats amb el món de la història de la medicina que han discriminat el seu paper, sobretot per la manca de divulgació i desconeixement d'aspectes tan rellevants com la desospitació, però també pel nombre menor, proporcionalment, de la participació dels sanadors dins els òrgans rectoris de la política municipal. Es tractava normalment dels individus més prominents, els majors contribuents del grup, però també amb un temps de permanència en els llocs més dilatats. Assolir un càrrec públic per al qui fluctuava contínuament entre un i altre municipi no era propici, si bé no es pot descartar. El que resulta ben clar és la presència de practicants de la medicina cristians, jueus i musulmans exercint càrrecs en els governs locals arreu de la geografia de la Corona. Ara bé, les comeses desenvolupades no eren de caràcter executiu a les grans ciutats, reservat això a un patriciat molt més selectiu que no als nuclis mitjans on es fa notar molt més

---

¹⁵² *Ibid.*, reg. 1702, ff. 26-29 i ff. 36r-v. Alguns dades en *Els Castells Catalans*, pp. 91-95.

¹⁵³ Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, p. 360. Ací es posa de manifest que la ciutat decideix desfer-se'n ja que d'aquest castell no en treia profit "com tots dies decaygués", i necessitava el diner per adquirir el castell de Flix i la Palma.

la presència i el poder de metges i apotecaris, però també de vegades de barbers i menescals —sovint amb la presència de successives generacions familiars. Amb aquest exercici obtingueren poder que canalitzaren en bé del municipi i el propi, el progrés polític i en ocasions amb l'arribada a la casa reial, el prestigi i la consideració social, i una remuneració substancial.

Però en aquella societat el model sobre el qual col·locar el punt de mira era la noblesa. El mimetisme dels comportaments nobiliaris es fa evident en molts reflexos, però assoleix el seu cim amb l'obtenció d'una senyoria, un castell termenat amb uns veïns als quals cobrar imposicions i sobre els quals exercir l'autoritat judicial, malgrat les dificultats que això poguera comportar-los. Era un privilegi reservat a uns pocs, els més propers al rei, els qui comptaven amb formació universitària i també amb majors riqueses i dignitat social. Tan sols faltava coronar-ho tot amb aquestes donacions i si podia ser amb l'ennobliment.

CAPÍTOL VIII

La dimensió domèstica i les mentalitats: la casa i la cultura material; religiositat i mort

Tum quia ipse vicus non est multum latus et propter congregacionem equorum et aliorum animalium retrocalcitracium que ratione officii dicti manescalli ante ianuam hospicii seu habitacionis et in eodem vico conveniunt, sit maximum impedimentum illis qui per ipsum vicum suum transitum faciunt... Tum in super quia ipse faber curat inibi morbida animalia et etiam sanguimiruit, ea unde tantus fetor pervenit quod vicinus eius ipsum fetorem nequentes suferre in ipso vico et in eorum propriis hospiciis habitare vix possuit cum animalium visionem crudissimam suos retrocedere oculos ex quibus infectionem modica ipsis infertur vicinis. Tum etiam qui innumerabilis muscarum examinibus que pro fetoribus et samebus seu putrefaccionibus ipsarum animalium abundant.

Del plet de Jaume de Montserrat, menescal de Barcelona,
amb els veïns de la Portaferrissa
(ACA, C, reg. 846 , ff. 47v-48; 1385, juny 5).

Grafus demana: Si, donchs, los metges saben uy tan poch de metgia, per què los grans seryors e les majors ciutats, e menors, e tot lo món demana e vol e paga tan bé los famosos metges? Helion respon que per tal los deven uy axí voler, e ara més que jamés, car, jatsia ells no sàpien plenàriament ne punctual en de fet la gran alteració de natura, emperò ells són pus abtes a mills investigar e a cercar-la per ço que han legit e ligen de lur art e de filosofia e de astrologia, qui són arts inmutables en lus principals fonaments, que no farien si res no sabien.

Francesc EIXIMENIS, Dotzé llibre del Crestià.

Les circumstàncies qui agreugen lo peccat són les següents:

(...)

Sciència: Ítem, car qui més ciència ha o més sery, més pecca.

Espill de consciència.

De la superfluïtat de l'arrear e del lligar de les dones no ha culpa altra persona sinó ells, qui cascun jorn troben guises novelles, deshonestes e sumptuoses. Adés van tan llargs que no els veu hom los peus; adés tan curts que mostren les vergonyes. Adés escombren les carreres ab les mànegues; adés les

porten trossades a mig braços; adés les fan tan estretes que par que vullen garrotar; adés les fan tan amples que par que porten a cascuna part un manto. Adés porten los cabells plans, adés rulls, adés rossos, adés negres, adés llargs, adés curts. Adés porten caperó en lo cap, adés tovallola, adés xapellet, adés vel; adés paternostros, adés correja; adés capell de vebre; adés barret.

Bernat METGE, *Lo Somni*.

1. Els inventaris de béns

No hi ha dubte que la millor manera de penetrar en la intimitat de les llars de l'Edat Mitjana s'aconsegueix mitjançant l'estudi dels inventaris de béns *post mortem*, i el seu complement ocasional, l'encant.¹ Quan esdevenia la mort d'un individu ocorria en ocasions que l'esposa, per tal que no es balafiara cap peça del patrimoni, demanara que un notari executara l'inventari dels béns del marit. Les fórmules notariales n'han deixat bon compte d'aquesta intenció: *Quod cum propter doli maculam evitandam omnisque fraudis suspicionem tollendam, quolibet mulier mortuo eius viro, debeat et teneatur facere inventarium seu reportorium de bonis viri sui in ipsa bona occultari valeant vel lapsu temporis deperiri*. Crida l'atenció la minuciositat i el detall, en general, amb el qual els escrivans s'empraven a l'hora d'inventariar tot allò que configurava el patrimoni del difunt. O bé al principi o bé al final del registre es podia fer un recull de les seues propietats immobles —cases, camps, etc.—, però la part més extensa i acurada venia constituïda per l'absoluta descripció de la intimitat domèstica. L'autor del registre s'endinsava en cada cambra, en cada dependència, buidava tots els receptacles, grans i petits, i anava posant per escrit tot el que copsaven els seus ulls. L'enregistrament era minuciós i s'hi recollien tota mena d'estrís i andròmines prescindint del valor, la qualitat i el deteriorament. També podien oferir-se breus regests dels documents que conservava en alguna caixa o baül, però més sovint tan sols s'indicava la seua presència. No cal dir, doncs, que amb l'estudi aprofundit d'aquests inventaris podem conèixer amb bastant exactitud tot el que envolta la cultura material dels sanadors de l'època, tal i com també s'ha fet per a altres col·lectius socials, i també la vessant intel·lectual (biblioteques) i el saber tècnic, mitjançant l'instrumental quirúrgic (cirurgians i barbers) i l'instrumental per a la confecció de medicines (morters, balances, alambins, etc.), un món, l'intel·lectual i el tècnic, que he deixat de banda intencionadament per no pertànyer a la dimensió que ací ens ocupa. El nivell

---

¹ Les referències documentals que es donaran en aquest capítol procedeixen exclusivament dels inventaris de béns de sanadors, realitzats *post mortem* pels seus hereus. Una vegada s'esmente un individu, donaré unes breus pinzellades sobre la seua identificació —professió i lloc de procedència— i es podrà recórrer al quadre 39, on proporcionaré la referència documental de l'inventari. Estalviaré així reiteracions constants al lector. Sobre els inventaris de béns com a font, els seus avantatges i inconvenients, vegeu Jaume AURELL, "Els inventaris 'post mortem' i la cultura dels mercaders medievals", *Mediaevalia*, 24 (1994); Núria SALES, "Inventaris post-mortem", *L'Avenç*, 92 (1986); Mª Serena MAZZI, "Gli inventari dei beni. Storia di oggetti e storia di uomini", *Società e Storia*, 7 (1980), pp. 203-214; ÍDEM, "Arredi masserizie" i ÍDEM i Sergio RAVEGGI, *Gli uomini e le cose nelle campagne fiorentine del Quattrocento*, Florència, 1983. D'inventaris de béns se n'han publicat molts a hores d'ara, i també ja alguns casos per a barbers i apotecaris, fonamentalment, que ací utilitzaré exhaustivament. En general per a Catalunya pot veure's el treball de Flocel SABATÉ, "Els objectes de la vida quotidiana", amb abundants referències a inventaris publicats i amb algunes qüestions de cautela a l'hora d'abordar la font. Per al cas de Mallorca, amb molts punts de contacte vegeu Jaume SASTRE i MOLL, *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la ciutat de Mallorca (època medieval)*, Palma, 1993.

d'acumulació i la qualitat dels objectes ens parlaran de luxe i d'ostentació o d'estretors i mediocritat, també del món intel·lectual i del nivell tècnic.

Tanmateix, els problemes que se'ns poden presentar a l'hora d'interpretar aquesta font són diversos i han estat abordats a bastament pels historiadors que n'han fet ús. Una dificultat que sempre es troba present als inventaris és la de quin percentatge de veritat estan reflectint, és a dir, si realment s'hi enregistren en tots els casos cadascun dels objectes que hi havia a la llar. Un temor que queda confirmat quan comptem a més de l'inventari amb l'encant dels béns. Ací s'observa perfectament que el que s'hi inclou en un no se sol incloure en l'altre. Ocorre així només en aquests casos o sempre s'ometen detalls, com ara d'aquells objectes i andròmines considerats menys importants i de poc valor? En general és possible afirmar que la tendència és a enregistrar absolutament tot malgrat el seu pèssim estat de conservació, tal i com s'expressa en els qualificatius comuns ("oldà", "sotil", trencat, esgavellat, etc.) Una altra dificultat afegida seria el temps transcorregut des de la mort fins a la redacció de l'inventari. Per exemple, no podem saber quan de temps feia que havia deixat d'exercir el seu ofici i per tant si ja s'havia desfet de part del seu instrumental i la literatura mèdica en benefici d'algun jove parent o aprenent.

Ultra aquestes consideracions generals, calen algunes observacions atenent també a la naturalesa del dossier d'inventaris amb què comptem. Si atenem a la gran diversitat de practicants de la medicina que han estat analitzats al llarg del present estudi, i la voluntat de fer-nos una idea de quin nivell econòmic i prestigi social havien adquirit uns i altres amb un rol mèdic i un prestigi concret, així com el seu medi socioeconòmic peculiar, cal considerar la importància de reunir inventaris d'individus procedents dels distints àmbits mèdics, així com de procedència geogràfica diversa, i que ens permeta introduir-nos en l'àmbit rural i l'àmbit urbà. Al mateix temps també caldria fer una anàlisi de distints sanadors que exerciren dins un espai concret, com ara una ciutat. Això ens permetria observar les diferències d'estatus econòmic que podien donar-se dins un grup amb les mateixes possibilitats de mercat, clientela, etc. Dissortadament els inventaris de béns de practicants de la medicina d'aquesta època són ben escassos. Tan sols he pogut localitzar dinou inventaris complets procedents de diverses ciutats catalanes i valencianes que conformen un dossier informatiu esquifit amb individus procedents de les ciutats més poblades de la corona (vegeu el quadre 39). Res sabem del segment més pobre, ni dels més poderosos físics i cirurgians formats als Estudis Generals, o també els rics apotecaris que treballaven sota el patronatge reial. Sens dubte, el seu coneixement haguera projectat unes diferències abismals entre les llars i els patrimonis d'uns i altres. Igualment els atzars de la conservació documental han fet que la distribució no corresponga de la mateixa manera per a cada grup, i així ens trobem amb vuit inventaris d'apotecaris, dos de cirurgians, cinc de barbers, dos de físics, un de menescal i un de metge. Amb això bé podem argumentar que els coneixements que obtindrem de cada grup serà dispar. Encara més, la situació dels menescals romandrà pràcticament oculta, davant la quasi total absència d'informació. L'únic inventari localitzat procedeix de la ciutat de València, i ens informa dels béns d'Antoni Martí, el qual era fadrí i residia en la casa d'un altre menescal anomenat Pere Amorós —individu

del qual no en tenim cap més referència documental. Altra vegada ens trobem davant una possible situació que indica una condició humil. De fet, les possessions de Martí es limiten a les robes, alguna arma, les eines i els llibres de l'ofici, ja que de la resta en devia fer ús en casa d'Amorós.²

Més complicat encara resulta endinsar-se en el món íntim dels metges hebreus. No he pogut localitzar ni un sol inventari i els comentaris que faré al respecte procedeixen dels ja publicats, el d'Astruc de Sestiers, d'Aix-en-Provence i el de Lleó Mosconi, de Mallorca, i la comparació amb altres casos jueus coneguts no de metges.³ En general aquest tipus de documentació en el món jueu és escadusser, i més si atenem al grup que ací ens interessa, tanmateix hom comprendrà que les poques dades que hi tenim cal aprofitar-les exhaustivament.

Amb inventaris procedents, doncs, de cinc ciutats catalanes i la representació del cap i casal valencià, haurem d'intentar extraure conclusions sobre aquest punt. Les limitacions d'aquests inventaris són evidents, però, com veurem, això no serà obstacle, sinó que permetrà enfocar la reflexió vers una comparació més profunda en individus que viuen circumstàncies socials, polítiques i econòmiques molt semblants. Així els primers contrapunts significatius els podem albirar en el grup dels barbers. Els seus inventaris de béns manifesten diferències molt notables i un gran abisme entre les seues propietats i per tant en el nivell de riquesa. L'exemple més notable d'aquest fet el trobem a Vic. Ací tenim localitzats els inventaris de dos barbers ben distintes; d'una banda el de Guillem Ponç, datat el 1352 i d'altra el de Domènec Alfons del 1380.⁴ És possible també afirmar, atenent a la diferència d'anys que separen ambdós inventaris, que els barbers havien anat assolint progressivament una millora en la seua condició econòmica i consideració social. En la casa del primer reconeixem dues plantes. S'esmenta primerament el que sembla una petita estança amb uns pocs objectes i una cuina. Tot seguit es parla d'una "casa subirana" sense divisions i un celler. Uns cinquanta ítems recullen a penes uns seixanta objectes els quals solen qualificar-se com "sotils" o "de poca valor". El llit i els seus complements, algunes caixes amb llençols, unes poques armes, unes poques eines de l'ofici de barber i els instruments per a emmagatzemar i transformar el raïm en vi, era tot el que l'escrivà pogué enregistrar en la casa de Ponç. Res de roba o objectes selectes, i una cuina ben pobra. L'inventari d'Alfons era tota una altra cosa. S'hi parla de tres cases: una amb entrada ubicada en la plaça, amb obrador, una cambra major, una cuina i un porxo (una mena de golfes en el pis alt); *alia domo juxta introitu dicti porticus*; i una casa prop del call dels jueus dedicada a emmagatzemar productes agraris i altres objectes. Aquests habitacles es trobaven farcits d'una innombrable quantitat d'objectes que manifesten una vida allunyada dels

² APPV, n. 1357, notari Bernat Montfalcó (1395), ff. 51v-52 (1395, jul. 24).

³ Danièle IANCU-AGOU, "L'inventaire de la bibliothèque et du mobilier d'un médecin juif d'Aix-en-Provence au milieu du XVe siècle", *REJ*, 134 (1975), pp. 47-80; I. LÉVI, "L'inventaire du mobilier et de la bibliothèque d'un médecin juif de Majorque au XIVe siècle", *REJ*, 39 (1899), pp. 242-260 i la publicació de la seua biblioteca i l'encant dels llibres en Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and books in Majorca (1299-1550)*, vol. 2, Paris, 1991, § 96.

⁴ ACF, *Inventaris*, 1351-1379 (1352, feb. 25) i *Inventaris*, 1380-1387 (1386, des. 24). Vegeu Apèndix, § 1 i 22.

rigors de l'altre barber. En l'àmbit de la pràctica de l'ofici trobem ja diferències extraordinàries. El darrer disposa d'un espai propi amb una gran quantitat d'instrumental adequat a les tasques de la barberia i, fins i tot, llibres de medicina, mentre que el primer tot just compta amb una caixeta amb sis "resós", un cot de barber i un cove amb escudelles de sagnar.

Però si continuem davallant graons en l'ofici més humil, el dels barbers, arribarem als casos d'extremada contingència en el viure. Així per exemple el cas de la ciutat de València ens proporciona dos exemples notables. En primer lloc el barber Joan Noguera, de la casa del qual va manar fer un inventari el justícia criminal de València, i gràcies al qual coneixem el recull més humil de tots els coneguts.⁵ En segon, el cas del barber Martí Noguera —del qual desconeixem un possible lligam amb l'anterior. Aquest signà un contracte davant el notari Bernat Montfalcó el 19 de juny de l'any 1395 pel qual es comprometia, juntament amb la seua esposa Antonieta, amb l'administrador de l'hospital de la Reina, en Miquel de Conca, a "servir personalment en lo dit espital de tot nostre poder e saber los pobres del dit espital e fer encara les fahenes del dit espital dins e fora aquell justament e honesta segons nostre poder". La prestació comportava com a benefici la manutenció per part de l'òrgan rector de l'esmentada institució, i el contracte tenia com a límit temporal la mort dels implicats, tot i que la dona podria marxar-hi, en el cas de desitjar-ho, amb tots els béns que hi havien introduït amb ells dins l'hospital.⁶ Efectivament, aquesta és la part del document que interessa: el recull de tots els béns amb els quals comptava el matrimoni en el moment del contracte i els quals van ser inventariats quan aquests passaren a residir entre els murs de la benemèrita fundació. La conclusió de la migradesa de les propietats, com el simple fet de contractar-se tan sols a canvi d'aconseguir la subsistència i sense cap més al·licient monetari —per bé que no se'n diu res que el barber no poguera treballar fora de la institució hospitalària, ben bé es pot pensar que el control que exercirien els regidors perquè aquest dedicara la major part del temps possible a atendre els malalts—, fa pensar en la condició humil de Noguera i la seua esposa.

En contrast amb les circumstàncies dels individus més pobres abans esmentats se'ns presenta el pol oposat en la persona del cirurgià de València Francesc Moliner, àlies Francesc Metge.⁷ Sens dubte l'inventari més extens ens posa al davant del cim de la professió, aquells individus que han assolit un grau de riquesa que els situa dins l'elit burgesa. Només el físic manresà Bernat de Figuerola s'aproxima, i només lleugerament, a la magnífica riquesa d'objectes i de luxe que prolifera a la llar de Moliner.

---

⁵ ARV, *Justícia Criminal*, n. 50; 1400, set. 15 (Apèndix, § 36).

⁶ APPV, n. 1357 (notari Bernat Montfalcó), ff. 20v-21v (Apèndix, § 35).

⁷ ARV, *Protocols*, n. 2643; 1399, març 24 (Apèndix, § 37).

QUADRE 39
DOSSIER D'INVENTARIS DE BÉNS UTILITZATS

Professió	Nom	Residència	Referència
A	Francesc Ferrer	Barcelona	ACB, <i>Notarial</i> , Julià de Roure, Inventaris 1401-1419 (1410, ag. 17)
A	Francesc Descamp	Barcelona	ACB, <i>Notarial</i> , n. 249 (1353, ag. 8)
A	Francesc Sescases	Cervera	E. MOLINÉ i BRASÉS, "Inventari i encant d'una especieria" (1373, maig 24)) Sense referència.
A	Francesc Satorre	Manresa	AHPM, " <i>Inventariorum I</i> ", 1384-1387 (1386, juny 5)
A	Bernat de Salesnoves	Manresa	AHPM, "Llibre particular de Bernat de Salesnoves, Pere Barriac i Tomàs de Solà", 1354-1415 (1385, feb. 21)
A	Pere de Riaval	Manresa	AHPM, " <i>Inventariorum I</i> ", 1384-1387 (1385, ab. 12)
A	Pere de Vilar	Manresa	AHPM, "Llibre particular de Bernat de Salesnoves, Pere Barriac i Tomàs de Solà", 1354-1415 (1359, nov. 2)
B	Ferrer de Comalba	Manresa	AHPM, "Llibre particular de la família Comalba", 1373-1434 (1388, oct. 30)
C	Berenguer de Franquedina	Manresa	AHPM, " <i>Inventariorum III</i> ", 1394-1397 (1396, ag. 1396)
F	Bernat de Figuerola	Manresa	AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436 (1411, juny 3)
M	Pere de Rostolloles	Manresa	AHPM, " <i>Inventariorum</i> ", 1389-1391 (1369, jul. 20).
A	Guillem Maians	Puigcerdà	AHCP, Joan Torrelles, " <i>Liber firmitatis</i> ", 1360-1362 (1362, set. 16)
B	Joan Noguera	València	ARV, <i>Justícia Criminal</i> , núm. 50 (1400, set. 15)
B	Martí Noguera	València	APPV, n. 1357, notari Bernat Montfalcó, ff. 20v-21v (1395, juny 19)
C	Francesc Moliner	València	ARV, <i>Protocols</i> , n. 2643 (1399, març 24)
F	Miró de Corçà	València	ARV, <i>Justícia Civil</i> , n. 300 (1366, feb. 19)
MN	Antoni Martí	València	APPV, Bernat Montfalcó, n. 1357, 1395, ff. 51v-52
B	Domènec Alfons	Vic	ACF, <i>Inventaris</i> , 1380-1387 (1380, des. 24).
B	Guillem Ponç	Vic	ACF, <i>Inventaris</i> , 1351-1379 (1352, feb. 25)

A= apotecari B= barber MN= menescal C= cirurgià F= físic

Aquests contrastos els podem observar fonamentalment a la ciutat de Manresa. Ací hi he pogut localitzar vuit inventaris, concretament tres d'apotecaris (Francesc Satorre, Pere de Riaval, Pere de Vilar i Bernat de Salesnoves), un de físic (Bernat de Figuerola), un de metge (Pere de Rostolloles), de barber (Ferrer de Comalba) i de cirurgià (Berenguer de Franquedina). pertanyents a tots els professionals practicants de la medicina humana. Tres d'ells —Figuerola, Comalba i Salesnoves—, a més, pertanyen a famílies consagrades a l'ofici durant diverses generacions. A més a més, podem completar la informació amb altre tipus d'inventaris, com ara davant alguna compra d'apotecaria, o amb motiu de la posada en marxa d'una societat. Crec que l'anàlisi d'aquests casos ens pot apropar als estàndards de l'època. També aquesta informació privilegiada sobre Manresa la podem arrodonir amb l'aportació dels "Llibres de Manifest", ben conservats des d'inicis del segle XV, on s'hi recull breument el volum del patrimoni dels veïns i entre ells també el d'alguns dels sanadors amb inventari, la qual cosa ens ajuda a ubicar-los en una posició social concreta i a identificar un *modus vivendi* característic per a un nivell econòmic concret. Al manifest dels anys 1408-1411 a Manresa es localitzen un total de dotze sanadors: els apotecaris Francesc Despuig, Francesc Satorre, Pere Barriac, Joan Satorre i Jaume Tresserres; els barbers Tomàs de Comalba, Pere de Santacreu, Ferrer de Comalba i l'absent de la ciutat Pere Martí; els metges Bernat de Figuerola, batxiller en medicina, i Pere de

Coll, sense títol, i finalment el cirurgià Joan Bassa. La quantitat amb la qual foren taxats ens és força útil per classificar el seu grau de riquesa respecte al grup sanadors i respecte a la resta del col·lectiu manresà.⁸ L'individu més poderós del grup, atenent a aquestes dades, era Bernat de Figuerola amb una valoració de 1.398 ll. En principi la suma era força allunyada de les més grans fortunes de la vila, la principal de les quals ultrapassava les 5.000 ll. Tanmateix, aquest físic posseïa béns suficients com per a situar-lo entre els benestants de la ciutat. Cal tenir present que la mitjana de l'estima dels jurisperits era de 1.290 ll. i, per tant, inferior a la de Figuerola. Si la seua ubicació dins la societat local manresana era entre el grup dels prohoms, igualment notòries eren les diferències respecte a la resta del personal practicant de la medicina.⁹ Així la seua estima era superior a la dels quatre barbers de la ciutat junts i era molt major que la dels apotecaris, que en cap cas superaven les 800 ll., i això que cal pensar que Manresa era un nucli urbà dinàmic i bastant important, i que devia donar ocasió a la realització de nombrosos intercanvis i negocis.¹⁰ Dins del mateix grup d'ofici també es fan notar unes diferències bastant importants. En els apotecaris mentre dos casos se situen al voltant de les 200 ll. de valor estimat, altres tres ultrapassen les 500. Entre els barbers la riquesa sembla ser més homogènia, i crida l'atenció que siga un cirurgià l'individu més pobre del grup. Una altra qüestió és com es conformen aquests patrimonis. Pel que fa als immobles la majoria solen comptar amb més d'una edificació que en funció de les seues dimensions, estat de conservació, i, en algun cas la localització, reben una valoració distinta. Quasi tots tenen alberg i obrador, o una de les dues coses, a la plaça o ben a prop (Bossèria), per tant això no sembla que és el que marca les diferències entre les edificacions. De fet en el cas de Tomàs de Comalba es valora millor l'alberg que té al carrer de Gostemps. De la mateixa manera Joan Satorre i Francesc de Puig tenen albergs als mateixos llocs, a la Bossèria, a prop de la Plaça i al carrer de Cererols, sent més del doble la valoració que se'n fa dels béns del darrer. Els valors de les terres i el seu nombre també divergeixen notablement. Això es deu sens dubte a si són de regadiu o de secà, quin tipus de productes hi ha plantats, quins censos fan i quines dimensions tenen. Pel que fa als béns mobles cal dir que existeix una relació directa entre la valoració de les cases i el preu dels objectes, els aliments emmagatzemats i el capital líquid que s'hi troben. Així es pot comprovar veient les dades de Figuerola, Despuig i Barriac.

---

⁸ Cal aclarir que el procediment per extraure la base imposable que donaria la definitiva valoració dels béns d'un individu fou peculiar en els distints municipis catalans. Concretament la via seguida a Manresa ha estat considerada com la més complexa. Els estimadors elaboraven en aquest cas dues llistes. La primera consistia en un recull exhaustiu dels béns immobles i els mobles; sobre alguns d'aquests darrers s'operava una reducció del 50 % en la base. Un segon llistat donava unes xifres a través d'unes operacions de les quals es desconeix el mecanisme de la seua obtenció. El tema ha estat estudiat per Jordi MORELLÓ i BAGET, "Aproximació a les fonts fiscals de la Catalunya baixmedieval: llibres d'estimes, valies i manifestes", *AEM*, 22 (19), pp. 425-451, especialment p. 436.

⁹ Un llistat de les declaracions dels béns d'aquests pot trobar-se en Marc TORRAS i SERRA, "Les declaracions de béns dels metges i apotecaris de Manresa en el segle XV", *Gimbernat*, XXI (1994) [=VIIIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Barcelona, 3-5 juny 1994. Actes. Volum I], pp. 288-292. Per a un estudi acurat dels Manifests de Manresa ÍDEM, *La crisi del segle XV a Manresa. Una aproximació a partir dels llibres de manifest*, Manresa, 1994.

¹⁰ Respecte als barbers les estimes foren Tomàs de Comalba, 464 ll.; Pere de Santacreu, 323 ll.; Ferrer de Comalba, 281 ll.; Pere Martí, 90 ll. Pel que fa als apotecaris Francesc de Puig, 721 ll.; Francesc Satorre, 678 ll.; Pere Barriac, 570 ll.; Joan Satorre, 259 ll.

Això ens parlarà també com veurem d'una vida més plena de confort i que permet superar les estretors d'altres llars. Finalment crida l'atenció que el rendisme no siga una activitat pròpia dels apotecaris manresans, i més aviat siguen els barbers els qui opten per aquesta via d'inversió. Amb tot és Bernat de Figuerola, un prestador important com ja s'ha vist, és el que rep més ingressos per aquest concepte.

Cal remarcar que tots els practicants de la medicina estudiats, excepte el barber Ferrer de Comalba, tenen deutes pendents, generalment pensions que han de satisfer per carregament de censals. El menys endeutat és Figuerola amb 200 s. però cal fixar-se que els apotecaris més adinerats tenen contrets deutes importants (Francesc Satorre i Pere de Barriac). Això té la seua explicació en el fet que les inversions necessàries per a adquirir els productes amb què comercialitzaven eren abundants i constants.

QUADRE 40
PATRIMONIS A MANRESA

	Edifici-pati-obrador	Edifici agrari	Terres	Mobles / aliments	Diner	Rendes de terres i crèdit censalista	Deutes ¹	Total
Pere de Barriac-A	2/4.240		3/580	3.600/78s. 6d.	2.900		1.400	11.398
Joan Satorre-A	2/1.944	66(pallissa)	6/1.030	1.265	300		580	4.655
Jaume de Tresseres-A	1/ 2000		4/1.020	894	220		125	4.134
Francesc Satorre-A	1/3.000		7/5.240	2.760/236	5.538		1.326	16.774
Francesc Despuig-A	2/5.510	700(trull)	11/150	5.878s.6d.		980		13.218
Pere de Santacreu-B	1/1.320		2/1.420	1.000		3.000	500	6.740
Ferrer de Comalba-B	3/1.800		10/680	653s.4d.	2.000	2.400		7.533/ 4d.
Tomàs de Comalba-B	4/2.500	260(colomer)	9/3.337	2.828		545	1.420	9.470
Bernat de Figuerola-F	2/5.220	1.600(8 masos)	16/6.080	4.260		8.805	200	25.965
Joan Bassa-C	1/300		1/600	967			664*	1.867

¹Els deutes no s'han comptat en la suma final.

* Li deuen 540s. per aixovar.

A=apotecari B=barber F=físic C=cirurgia

Font: AHCM, *Liber Manifesti*, 1408-1411

2. Distribució urbana dels practicants de la medicina

Els habitants de la ciutat medieval no estaven distribuïts en absolut de forma atzarosa. La seua localització obeïa a una lògica molt clara basada en gran mesura en la tradicional ocupació de l'espai però sobretot en la disposició estratègica pròpia de la professió que desenvolupaven. Una referència topogràfica (plaça, església, monument, etc.) definia el mòdul bàsic de la sociologia urbana: el barri. Aquest sovint venia caracteritzat per l'activitat dominant dels residents i també marcava els nivells de riquesa. De vegades les mateixes necessitats de l'ofici requerien l'acumulació dels seus practicants en un lloc concret. Com ara, els artesans que necessitaven cursos d'aigua s'ubicaven a prop de les séquies que entraven o vorejaven la ciutat. Igualment aquells que es dedicaren a la medicina, humana o animal, s'ubicaren en l'entramat urbà atenent a les particularitats de la seua activitat. En realitat resulta difícil estudiar amb detall aquesta localització sinó disposem de registres fiscals adients. Aquest és el cas de ciutats com Barcelona, Manresa, Cervera i més

parcialment València. Amb aquests podrem intentar apropar-nos a la distribució dels sanadors en l'espai urbà i a la lògica concreta d'aquest emplaçament.

Per a l'estudi de la ciutat de Barcelona disposem de les dades dels censos militars coneguts del 1378 i 1389, així com diversos fogatjaments realitzats els anys 1363, 1378, 1390 i 1399. Val a dir que aquestes dades s'han de contemplar amb precaució perquè són reflex d'un moment concret, i que les evasions i les exempcions fan que no s'hi recullen la totalitat dels personatges que ens interessarien. Per això he utilitzat el complement de les notícies que ens aporten els protocols notariais al voltant d'establiments, vendes i lloguers d'immobles urbans, entre els anys 1360 i 1386. Amb ells podem fer una aproximació de quins eren bàsicament els llocs on residien els practicants de la medicina i on es practicava la seua tasca. Per realitzar els fogatges la ciutat es va dividir en quatre quarters, d'una forma artificial i amb una finalitat purament administrativa, a partir d'una pedra situada en la plaça del Blat. Una primera ullada manifesta que hi ha una difusió de practicants de la medicina per tot el perímetre urbà, des del centre del *burgus* romà, fins a les perifèries i especialment el Raval (vegeu el quadre 41). Això demostra que tots els habitants de la ciutat podien tenir al seu abast una assistència mèdica perquè existia una distribució geogràfica àmplia dels sanadors dins l'espai urbà barceloní. Ara bé, cal fer-hi matisacions. Com indiquen aquestes dades, es dona una concentració important en el quarter del Pi quan en realitat en una bona part, el 86 % dels seus habitants es dedicaven a l'agricultura. Això s'explica perquè a la part nord de la ciutat s'hi trobava una ampla superfície no urbanitzada de terrenys hortícoles que servien per abastir la ciutat i que havien estat protegits per la muralla durant aquest segle. Ben al contrari, al centre d'aquest quarter es va configurar una àrea de serveis destinada a cobrir les necessitats del poder civil i religiós —l'abundància de preveres, per exemple, és molt elevada.¹¹ Així una àmplia nòmina d'escrivans, juristes i procuradors hi residien, i amb ells, també els practicants de la medicina. En definitiva, el carrer de la Portaferrissa fins a la Plaça Nova, d'una banda, i el de la Boqueria, els voltants del Call, el carrer dels Especiars fins a la Plaça del Blat, punt de partença de la divisió en quadrants de la ciutat, d'altra, eren els dos eixos entorn als quals vivien i exercien majoritàriament els sanadors, això és en definitiva el mateix que dir al bell mig de la ciutat, on es trobaven les institucions polítiques i eclesiàstiques més importants, i els clients potencials més acabats, i de passada els llocs més concorreguts per estar ben a prop de les places on els intercanvis eren molt freqüents i el trànsit de vianants molt important (vegeu el plànol 2).

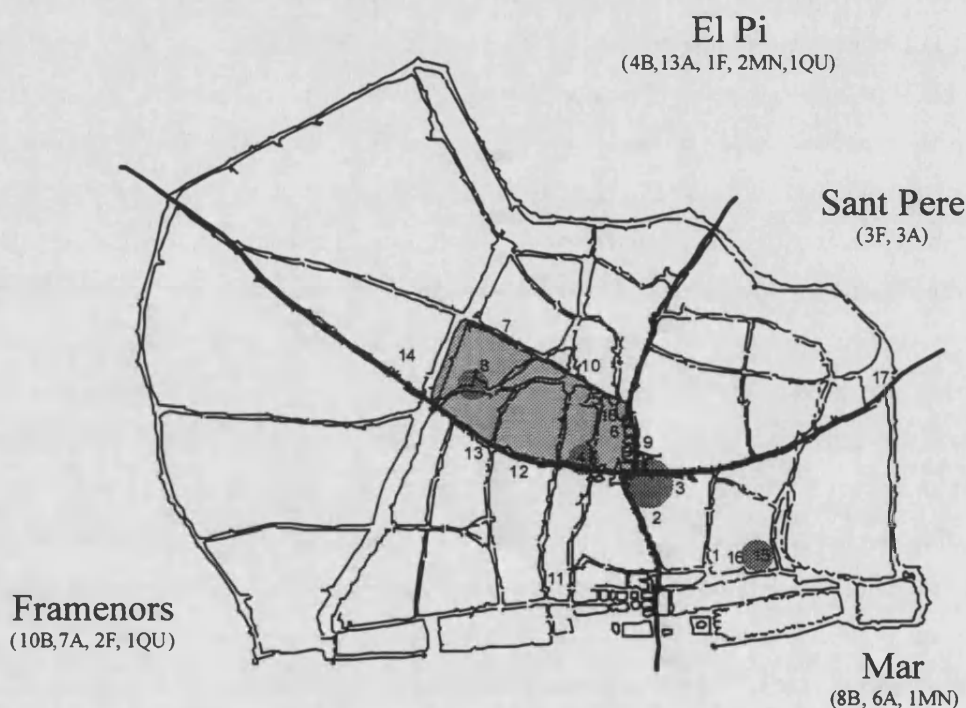
---

¹¹ "Els quarters resulten d'una divisió que vol representar una geometria essencial, si bé es tracta d'unitats absolutament disperses per la forma, pels continguts sociofuncionals i pel contrast dels seus valors demogràfics" (A. GARCIA ESPUCHÉ i M. GUARDIA, "Consolidació d'una estructura urbana: 1300-1516", en *Història de Barcelona*, Barcelona, 1992, p. 47).

QUADRE 41
DISTRIBUCIÓ ESPACIAL DELS PRACTICANTS DE LA MEDICINA A BARCELONA
(SEGONS EL FOGATGE MILITAR DEL 1389)

	Barbers	Apotecaris	Menescals	Queixalers	Físics
Quarter de la Mar	8	6	1		
Quarter del Pi	4	13	2	1	1
Quarter dels Frares Menors	10	7		1	2
Quarter de Sant Pere		3			3

PLÀNOL 2
LOCALITZACIÓ PER CARRERS DE PRACTICANTS
DE LA MEDICINA EN LA CIUTAT DE BARCELONA

Carrers on s'han localitzat practicants de la medicina durant la segona meitat del segle XIV.

1. Illes entre El Bom i l'Esparteria (17A), 2. Carrer de l'Argenteria, 3. Carrer de la Bòria, 4. Illa dels Especiers (19A)
5. Plaça Nova (2B), 6. Carrer de la Tapineria, 7. Carrer de la Portaferissa, (1MN) 8. Illes al voltant de l'Església i fossar del Pi, (10A)
9. Plaça de l'Oli (2MN, 1B), 10. Arcs (1MN), 11. Regomir, 12. Carrer del Call, 13. Carrer de la Boqueria,
14. Carrer de les Cabres, 15. Carrer de Sant Joan, 16. Carrer de les Olles, 17. Portal Nou (1B,1C), 18. Plaça del Rei (1FC),
Nota: quan no s'indica els que hi resideixen o tenen propietats, són apotecaris.

■ Illes on es concentren el major nombre de sanadors.

● Illes amb major concentració d'apotecaris o especiers.

A=apotecari, B=barber, C=cirurgià, F=físic, FC=físic-cirurgià, M=metge, MN=menescal, Q=queixaler.

El Pi, Sant Pere, Mar i Framenors (Dades segons el fogatge de 1389).

A propòsit dels apotecaris barcelonins comptem ja amb diversos treballs que ens ajuden a perfilar millor la seua distribució.¹² A partir del cens provisional publicat per Carles Vela s'enregistren per al període

¹² Xavier SORNÍ ESTEVA, *El carrer dels apotecaris de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1997. Vegeu també Carles VELA, "Aportacions per a un cens dels especiers", pp. 24 - 31.

que ací interessa 115 apotecaris, que òbviament no foren contemporanis. Cal dir respecte a la seua distribució que a penes un 10% s'ubiquen en el quarter de Sant Pere (3) i dels Framenors (7). És a dir, la resta vivien als quarters de la Mar (44) i del Pi (48). Però dins aquests s'agrupaven en tres nuclis, l'illa dels Especiers (19), les illes al voltant del Fossar del Pi (10) i les illes entre el carrer del Born i de l'Esparteria (17). Els restants ocupaven el carrer de la Bòria i de l'Argenteria, al quarter de la Mar i arreu del quarter del Pi. Alguns havien començat a instal·lar-se els uns al costat dels altres ja en el segle XIII, el que va donar peu a que aquest carrer fóra conegut molt aviat com dels Especiaires, actualment de la Llibreteria. Durant tot el segle següent augmentaria el nombre fins arribar a nou veïns apotecaris el 1378, una quantitat molt semblant a la que es donaria cap a la fi del segle. En front d'això la dispersió és clara en la zona del Raval. Així trobem alguns obradors a prop dels portals de Castellnou i el Portal Nou.¹³ Altres detalls indiquen que les tinences al Raval no són més que edificis amb una explotació agrària annexa destinada a l'abastiment familiar.

Els barbers preferiren, en canvi, residir al quarter dels Framenors. D'aquest quarter interessa remarcar la concentració del 58 % dels ferrers de la ciutat, sobretot al Regomir, que es posa en relació amb la construcció de vaixells i que desconec si afectà també els menescals. Cal destacar que alguns d'aquests practicants buscaren preferentment els espais oberts, les places, com a llocs de residència i de pràctica de la seua activitat professional. Això fou molt clar en el cas dels barbers, cirurgians i menescals, i més excepcionalment en el dels apotecaris. Així podem trobar tota aquesta gamma de professions instal·lats a la plaça Nova, també al quarter de la Mar, la dels Arcs i la del Born, i a la de Sant Pere, la de l'Oli i la Bòria, la majoria a prop del centre.¹⁴ L'explicació obeeix fonamentalment a tres raons. En primer lloc a que les places eren espais oberts més saludables i airejats, i permetien el treball amb menys estretors i perill per a la salut dels vianants i sobretot del veïnat. El costum de posar taules a les portes dels obradors i les construccions d'embans ocasionaven moltes molèsties perquè deixaven la via en una estretor tal que el trànsit es feia difícil. Aquestes situacions devien ser molt freqüents a carrers com el dels Especiers o Apotecaris. I això explicaria el testimoni d'un veí durant l'enfrontament de Miquel Tosell amb un saig del rei, anteriorment explicat (vegeu el segon capítol), quan davant l'acumulació de curiosos al carrer esmentat afirmava "que n

¹³ Diversos barbers en donen testimoni. Nicolau Barber té una casa amb un hort a prop del Portal Nou; Bernat Oristany un obrador amb taula i embà; i el cirurgià Guillem Sagarriga, casa i hort. Arnau de Palou té el seu obrador a prop del Portal de Castellnou.

¹⁴ A la Plaça Nova el barber Guillem de Casals venia el 1364 la seua casa per traslladar-se l'any següent més al centre al *burgo civitatis*, com es dedueix del fet que hi comprara per 500 s. una casa amb corral a Berenguer Maçanet, propietat però del prevere Pere Roca (AHPB, Pere Borrell, "Manual", 13-VI-1363/17-VIII-1364; 1364, març 13 i ACB, *Protocols*, n. 177; 1365, ag. 16). A la mateixa plaça tenia una casa Guillem Colomer (*Ibid.*, Berenguer Ermengol, "*Primum capibrevium*", 11-XI-1366/9-VIII-1370, ff. 85v-88; 1368, set. 6). A la Plaça de l'Oli, adquirien vivenda els menescals Domènec Baró i Ramon de Capcir (Comprada per 1.600 s. a Francesc Caselles, propietat de la Canonja de Barcelona. ACB, *Protocols*, n. 182; 1368, ab. 12), així com el barber Bernat Conill (*Ibid.*, Pere Borrell, "*Capibrevium*", 12-IX-1369/6-XI-1369, f. 67v; 1369, oct. 15). A la dels Arcs el menescal Pere Oriol (ACB, *Protocols*, n. 166, f. 40; 1361) i a la del Born tenia obrador l'apotecari Bernat Verdaguer (AHPB, Felip Gombau, "Llibre comú", 18-V-1379/3-XI-1379, ff. 32v-33; 1379, set. 19). A la Bòria, l'apotecari Guillem Riera (ACB, *Protocols*, n. 172; 1363, des. 11) i el barber Ferrer Faener (ACA, MR, Llibre de comptes de la sotsvegueria de Barcelona, n. 1547, f. 42v; 1371, jul. 5).

vides podia hom passar per la carrera". A les acaballes del Tres-cents era molt difícil aconseguir a la ciutat un permís per poder construir aquests elements esmentats —embà i taules—, i solament quedava el recurs al permís reial, com veure'm més endavant.¹⁵ En segon, la plaça era el centre de sociabilitat per excel·lència de la ciutat medieval. A les places de Barcelona existia una gran activitat comercial amb considerable especialització, fet que devia conduir a un nombre molt elevat de persones i bèsties a transitar-hi. Tenir oberta una parada al públic en una plaça era una publicitat impagable i una atracció segura de clientela.¹⁶ Per últim la plaça es va convertir, a mesura que passava el temps, en el lloc de residència de major prestigi social, i el lloc escollit per les cada vegada més potents i prestigioses professions liberals (notaris, juristes, escrivans i metges). Tenir la casa en la plaça esdevenia un símptoma de prestigi perquè en definitiva aquest indret satisfia i s'acoblava perfectament als desigs d'aparença i poder polític pels que tanta empena estava posant el nostre grup. El cas de Manresa ho palesa perfectament. A la plaça hi vivien —tots ells establits en emfiteusi— tres apotecaris (Pere Barriac, Jaume Tresserres i Francesc Satorre), dos barbers (Pere de Santacreu —a prop de la plaça— i Tomàs de Comalba) i un físic (Bernat de Figuerola), mentre que a la resta de la ciutat estaven distribuïts dos apotecaris al carrer de la Bosseria, molt a prop de la plaça (Francesc Despuig i Joan Satorre), un al dels Predicadors (Joan Bassa) i un barber al carrer d'en Valls, tot i que tenia taula i obrador a la plaça (Ferrer de Comalba). D'aquests individus, Tresserres, Barriac, Figuerola i Satorre, eren els més rics de tot el grup i els tres primers formaren part habitualment del govern local. Únicament Francesc Despuig, amb la segona renda més alta de tots els professionals i participant en el govern local no residia a la plaça.

Un estudi semblant per a la ciutat de València presenta moltes més dificultats per l'absència de llistes impositives semblants i a més pel reduït nombre de protocols conservats. Cal recordar que la capital fou enfranquida del pagament del morabatí l'any 1364, i mentre que a altres indrets aquest es conserva i permet fer distints tipus d'observacions sobre el volum, el component professional i altres aspectes concrets de la població, no és així per al cap i casal. Tanmateix, recentment han estat publicats diversos registres nominals que abracen alguns milers de persones i que foren confeccionats amb la intenció de cobrir algunes demandes de numerari sol·licitades per Pere el Cerimoniós amb motiu de la campanya de pacificació de Sardenya i per a subvenir a les necessitats generades durant la guerra de Castella, col·lectes que es dugueren

---

¹⁵ La qüestió és citada en Maria T. VINYOLES, *La vida quotidiana*, p. 46.

¹⁶ La plaça és un punt vital des del punt de vista econòmic, per ser el nucli on s'efectuen les transaccions i contractacions, on s'aixequen les escrivanies; nuclis de poder perquè sovint s'hi ubiquen les seus dels distints poders; nucli d'espiritualitat, ja que allí està situada la parròquia; en resum nucli de sociabilitat, car tothom acudeix i s'hi troba en la plaça pels més distints afers, també per desfermar la violència. Vegeu al respecte per a les viles valencianes Antoni FURIÓ i Ferran GARCIA, "Del dia i la nit. Actituds i comportaments al món rural valencià", *Ullal*, 9 (1985), pp. 51-64, especialment la p. 45. Semblants observacions es troben per al cas de Cervera, en Catalunya, en Jaume RIBALTA i Max TURULL, "Ciutat i poder en el feudalisme declinant a la Catalunya baixmedieval (Diferenciació social i distribució social de l'espai urbà a Cervera, 1340-1382)", *AEM*, 22 (1992), p. 137.

a terme els anys 1368-1369 i 1373.¹⁷ La fórmula emprada fou un préstec efectuat pels veïns de forma proporcional als seus béns, que després seria restituït o no a voluntat dels interessats. Certament la informació que ens aporta aquesta font és parcial i no exempta de dificultats, si atenem als problemes que presenten les fonts fiscals per estudiar la població. Encara més, ja que una de les recaptacions, la de la peita del 1355, fou interrompuda sense que se'n sàpiga la causa. També el nombre de contribuents en cadascuna de les tres divergeix notablement, i de fet hi ha parròquies sense dades per a una o dues de les col·lectes. Cal advertir també que el nombre de practicants de la medicina consignats (22 persones) està molt per davall dels 54 coneguts per a la València del 1334.¹⁸ Per últim no podem precisar amb l'exactitud d'altres nuclis urbans la localització per carrers i únicament ens podem cenyir a les parròquies. Conscient de totes aquestes limitacions considere interessant aportar les dades per poder intentar establir algunes apreciacions en un marc de comparació amb l'altra gran ciutat de la corona.

QUADRE 42

DISTRIBUCIÓ PER PARRÒQUIES DELS PRACTICANTS DE LA MEDICINA A VALÈNCIA SEGONS LLISTES FISCALLS I PRÈSTECES A LA CORONA

Parròquia	Nom	Professió	Préstec	Suma*
Sant Joan del Mercat o de la Boatella	Bernat de Rius	A	GS	1, 0, 0
	Romeu Oller	A	GS	10, 0, 0
	Bernat Ros	A	GS	2, 10, 0
	Bartomeu de Favars	A	GS	3, 7, 8
	Ramon Tarragona	B	GS	2, 0, 0
	Bernat Cases	B	GS	5, 0, 0
	Antoni Vilana	B	GS	2, 10, 0
	Guillem Rovira mag. Simó	M QU	GS GS	1, 0, 0 1, 5, 0
Santa Caterina	Joan Pere	B	PI	0, 2, 6
	Guillem Riber	A	PI	1, 15, 0
	Nicolau Barceló	M	PI	5, 0, 0
Santa Creu	Guillem Cardona	A	GS/GC	2, 0, 0/1, 10, 0
	Balaguer	B	GS/PI	0, 5, 0/0, 3, 9
	Guillem Sifre	M	GS	1, 10, 0
Sant Martí	mag. Domingo Pastor	F	GC	7, 0, 0
	mag. Narcís	M	GC	2, 0, 0
	mag. Jaume Traver	F	GC	2, 0, 0
Sant Salvador	Joan Safont	M	GS	2, 0, 0
Sant Tomàs	Pere Moliner	M	GC	0, 19, 6
Sant Bartomeu	mag. Francesc	MN	PI	0, 8, 9
Sant Nicolau	Francesca	A		0, 5, 0

* El primer dígit indica lliures, el segon, sous, i el tercer, diners.

GS= Campanya de Sardenya, PI= Peita interrompuda, GC= Guerra de Castella

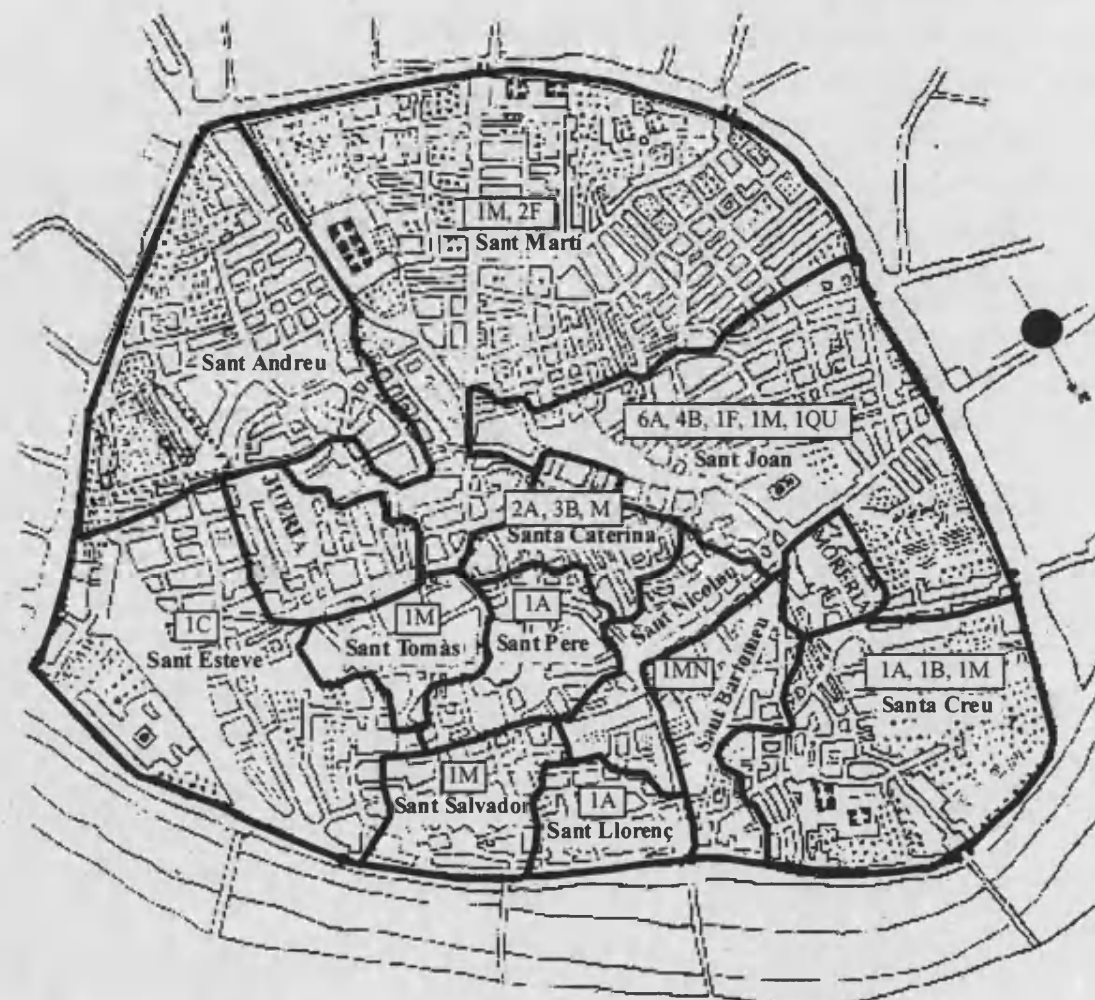
A= apotecari, F= físic, B= barber, MN= menescal, QU= queixaler, M= *medicus*, mag.= magister

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades en Agustín RUBIO VELA i Mateu RODRIGO LIZONDO, *Antroponimia valenciana del segle XIV. Nòmnes de la ciutat de València (1368-69 i 1373)*, València, 1997.

¹⁷ Agustín RUBIO VELA i Mateu RODRIGO LIZONDO, *Antroponimia valenciana del segle XIV. Nòmnes de la ciutat de València (1368-69 i 1373)*, València, 1997.

¹⁸ Vegeu la llista proporcionada en Luis GARCÍA BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, *Medical licensing*, p. 37.

PLÀNOL 3
 LOCALITZACIÓ PER PARRÒQUIES DE PRACTICANTS
 DE LA MEDICINA EN LA CIUTAT DE VALÈNCIA

A=apotecari, B=barber, C=cirurgià, F=físic, M=metge, MN=menescal, Q=queixalcr.

Els 22 individus enregistrats en les llistes fiscals que practicaven la medicina a València es distribueixen en vuit parròquies en el casc urbà. Si bé la dispersió per bona part de la geografia urbana resulta una realitat,¹⁹ el primer que crida l'atenció és la presència de 9 d'ells, especialment barbers i apotecaris, en la zona del Mercat (vegeu el plànol 3). Si bé cal tenir en consideració que és en aquesta parròquia on s'han recollit amb diferència major nombre de contribuents, també és cert que la lògica en justifica la major presència. Així, tot seguint les idees ja introduïdes anteriorment, cal pensar que, atenent a la

¹⁹ Tenim dades de la presència de sanadors en altres parròquies, com ara Guillem Portalés qui llogà una casa ubicada en la parròquia de Sant Pere al també apotecari Bartomeu Losella (ARV, *Protocols*, n. 503; 1404, març 11), o el cirurgià Jaume Sabarguera que tenia una altra a Sant Esteve (*Ibid.*, n. 2834, 1365, feb. 13).

voluntat d'assentar els seus obradors en llocs de pas de molta gent per tal de captar la seua atenció, fóra lògic buscar ubicació en una zona tan favorable com aquesta, on per privilegi de Jaume I se celebrava mercat cada dijous.²⁰ D'aquesta tendència ens donen mostra dades recollides procedents d'altres fonts. Sabem que el 1396 Pere Gros era nomenat com “barber del mercat”;²¹ també tenien cases en la mateixa parròquia l'apotecari Pere Bou, que cobrava un censal de 50 s. anuals per un habitatge (1383); el físic Gabriel Descortell rebia d'Antoni Domènec 210 s. durant un any (1384) per lloguer d'una casa;²² l'apotecari Romeu Marqués llogava un obrador per tres anys a raó de 200 s. anuals a Pere Ferrandes, també apotecari.²³ En la mateixa línia es poden interpretar les dades de Santa Caterina, parròquia que també limita amb el mercat. Als personatges enregistrats fiscalment en aquesta zona també podem afegir els barbers Ramon Soler —al carrer de la Draperia del Ili— (1372) i Bartomeu Veac (1404);²⁴ o els apotecaris Pere Pastor, que va vendre una casa al també apotecari Joan Ferrer per un preu força elevat, 8.600 s. i Guillem Bosch que vengué una casa per 1.600 s. a Llorenç Vell (1365).²⁵

En definitiva crec que aquestes dades confirmen la tendència dels sanadors de la ciutat de València a situar-se en els espais més dinàmics del mercat, com ara les places, especialment per banda dels apotecaris i els barbers que exerceixen la seua tasca en punts fixos de la ciutat.²⁶ L'adquisició de drets sobre albergs i obradors i el seu lloguer posterior manifesta una estratègia d'acaparament per a l'especulació en llocs on tothom qui ofereix serveis necessita estar si vol tenir un negoci pròsper.

3. L'ordenació i la jerarquització de l'espai domèstic

D'entrada, l'estudi del nombre d'estances que hom pot trobar en una llar marquen les primeres diferències entre els individus; a major riquesa i entitat del propietari major nombre i major varietat en els compartiments de l'alberg. D'una banda els dos homes estudiats amb la casa de majors dimensions i els

²⁰ Sobre els espais de venda de productes comestibles a la València medieval i especialment el mercat vegeu Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La jerarquía de la mesa*, pp. 104-131.

²¹ ARV, *Justícia Criminal*, n. 42 (1396, nov. 7).

²² ARV, *Protocols*, n. 2660 (1383, gen. 31). Sabem que també en tenia un altre llogat a Sant Tomàs (*Ibid.*, 1383, jul. 30). El lloguer de Descortell en *Ibid.*, n. 11210, f. 69 (1389, des. 9).

²³ Cal dir que s'especifica que aquest obrador, amb les seues taules, confrontava amb altres obradors, un d'ells del mateix Marqués (ARV, *Justícia Civil*, n. 274; 1361, maig 29).

²⁴ ACA, RP, MR, n. 1713, f. 11. Es tracta del pagament de 88 s. de llúisme per la venda de la casa efectuada per la viuda per un preu de 48 ll. al seu fill Ramon Soler. Veac venia al sabater Joan Jorba per 2.500 s. un alberg (ARV, *Protocols*, n. 2604; 1404, ag. 20).

²⁵ *Ibid.*, n. 501 (1403, març 1) i n. 2834 (1365, nov. 29).

²⁶ Podem afegir el cas de Saidó, “lo major de dies”, que es diu era un barber “qui stat prop lo dit almodí”, altre dels espais de venda més dinàmics de la ciutat (ARV, *Justícia Criminal*, n. 49; 1399, juny 3). Com a Catalunya als nuclis urbans mitjans i menors també trobem la localització en la plaça dels apotecaris. A Morvedre en tenim dades semblants, concretament d'un apotecari “lo qual ha malalt lo un hull”, anomenat Bernat Pàmies. (*Ibid.*, n. 47; 1396, març 11).

inventaris més complets són, el cirurgià de València Francesc Moliner, àlies Francesc Metge, i el físic manresà Bernat de Figuerola. La llar del primer es trobava articulada en dotze estances, de les quals cinc eren cambres, i a aquestes s'afegia una entrada, un menjador —síntoma de màxima distinció i que únicament es dona en un altre cas—,²⁷ un celler, un pati, un estable, una cuina i un terrat.²⁸ El contrast és notable si el comparem amb l'inventari de béns del barber, també ciutadà de València, Joan Noguera; l'austeritat és absoluta i l'escrivà no es va molestar ni en dividir les estances. Dissortadament són diversos els casos en el que els escrivans es limitaren a descriure objectes sense especificar en quina part de la casa es trobaven. Per altra banda, Bernat de Figuerola, que recordem era un dels personatges més acomodats de Manresa, vinculat a la casa reial, participant habitual en la política local i home influent de la comarca, tenia una casa en la plaça amb setze espais definits, a la qual s'accedia per dos accessos: l'entrada major que devia donar a la plaça i al darrere hi havia el portal jussà. La casa comptava amb tres cambres de diferents dimensions. D'això en dona clara mostra la quantitat diversa d'objectes que s'hi podien aplegar i també la nomenclatura (cambreta). Espais ben definits eren la cuina i l'estudi. Finalment s'esmentaven tres cellers, el porxo i un estable. Aquests nou grans espais domèstics es trobaven articulats i connectats mitjançant "passadors". Així hi havia el "passador de la cuyna", el "passador del porxo" i el "passador de la naya". Aquest darrer sembla que devia tenir, segons indica el seu nom, un sostre amb voltes. També sembla que les estances estaven ubicades en dos pisos, i així sembla indicar-ho la presència d'un "pujador". Tanmateix, a l'inventari no s'indica la posició en la part baixa o alta de la casa d'aquests espais.

Normalment el nombre d'estances es limitava a la meitat de les esmentades en els casos anteriors i consistia en l'entrada, una o diverses cambres, la cuina, el menjador molt excepcionalment, el porxo, l'estable, el celler i en alguns casos l'obrador, la botiga i els magatzems. En altres ocasions ni tan sols es fa una divisió acurada de l'espai i simplement es fa repàs de tot el que s'hi trobava dins durant la visita del notari, amb la qual cosa es fa més difícil fer-se una idea de les dimensions i la entitat de l'immoble.

En primer lloc s'ha de deixar clar que en una llar medieval es podien realitzar tasques diverses en funció de les diverses ocupacions que poguera desenvolupar el propietari i la seua família. És a dir, tal i com hem vist al capítol tercer, és erroni pensar que un sanador es dedicara exclusivament a la medicina, si bé, normalment, seria la seua activitat principal i la seua primera font d'ingressos. Això és ben normal en uns nuclis domèstics que busquen l'autoabastiment amb les seues pròpies explotacions i recursos. El cap de casa gestionarà la manera de conduir les terres, d'optimitzar la producció i durà una acurada comptabilitat, sobretot si apareixen els excedents que s'acumulen al celler i s'han de portar al mercat per a la seua

---

²⁷ Es tracta de l'apotecari de Puigcerdà Guillem Maïans, qui contràriament al que és habitual, presenta en una casa de dos plantes, però amb poques dependències —tres cambres i un obrador—, un menjador en la part baixa. La majoria solen menjar a la cuina on es poden trobar cadires, bancs i taules. El menjador pertany a l'elit social i encara no s'ha difós el seu ús.

²⁸ ARV, *Protocols*, n. 2643 (1399, març 24).

comercialització. Passat el temps de la collita, arribats els productes a la llar, és el torn de la dona. Sembla que en aquestes llars on es practiquen activitats tan diverses els espais s'havien dissenyat per a dur a terme unes funcions específiques, malgrat que de vegades es poden mostrar permeables a la confusió d'algunes d'elles. Cal dedicar una especial atenció a destriar aquells llocs relacionats amb la pròpia pràctica de la medicina, que com veure'm poden ser ben diversos segons els casos —dins i fora de la llar— i també totes aquelles estances que hi guarden una estreta relació.

3.1. L'espai domèstic i la pràctica mèdica

Tot i que progressivament *artes mechanicae* i *artes liberales* foren considerades amb el mateix respecte, i de fet les fronteres entre el coneixement teòric i pràctic anaren diluint-se, no hi ha dubte que des que la medicina s'institucionalitzà, es va tendir a crear una gran rasa entre el practicant especulatiu (el físic), i el manual, (barber-cirurgià i apotecari).²⁹ Durant tota la Baixa Edat Mitjana es desencadenarà una lluita entre els físics —eminentment teòrics— i els cirurgians-barbers i apotecaris, en la qual els primers tractaran de sotmetre al seu control els practicants d'oficis mèdics de caire manual (*ars mechanica*) sense fonament teòric, i els segons tractaran d'adoptar uns coneixements teòrics que dignificaren cada vegada més la seua posició. Això no hi ha dubte que es va anar aconseguint progressivament en tot l'occident. Cal recordar, com ja s'ha dit anteriorment, que aquest fet no exclou que els mateixos físics pogueren practicar cures i preparar medicaments, és a dir, fer servir les seues pròpies mans, i que els altres professionals consultaren la literatura mèdica de l'època ja traduïda a les llengües vulgars.

Del que no hi ha dubte és que el físic esdevingué un estudiós de la seua disciplina, i la lectura atenta i la reflexió dels textos en degué formar part important de la seua vida, quan no l'escripturació de textos mèdics. Segurament els altres no buscaren comprendre sinó aplicar els receptaris i les cures concretes que pertocaven als símptomes per ells detectats. En aquest sentit els espais destinats a l'ofici són clarament diversos segons les comeses, més intel·lectual i especulativa, o pràctica, desenvolupades pels diversos professionals. En la majoria dels casos, i tal i com ho feren tota mena d'artesans de l'època, els practicants de la medicina, amb l'excepció dels metges, solen guardar la part del seu alberg més pròxima al carrer com a obrador, de tal manera que ací es confon espai públic i privat.³⁰ En altres casos l'opció és tenir l'obrador a banda, sobretot buscant un espai amb majors possibilitats de captar clientela. Alguns, els que s'ho podien permetre, en tenien més d'un. Però l'espai propi del físic és l'estudi, i em sembla que amb aquest mot ja estem dient moltes coses sobre la seua tasca.

²⁹ Vegeu el capítol tercer.

³⁰ A la zona mediterrània, la funcionalitat de l'arquitectura domèstica integra espontàniament la vida professional i la vida privada. És molt comú que la botiga o el taller ocupe la planta baixa, afavorint el contacte amb el carrer. D'aquesta manera l'habitatge assumeix la mediació entre allò públic i allò privat (Georges JEHEL i Philippe RACINET, *La ciudad medieval*, p. 129).

En aquest marc caldria fer un esment especial a les biblioteques pròpies dels practicants de la medicina, en el sentit del gran valor econòmic que tingueren i el seu ús com a garantia de compromisos econòmics. Dissortadament la conservació d'inventaris amb llibres mèdics durant la segona meitat del segle XIV no és tan abundant com a la següent centúria, i menys encara la seua valoració. En el cas que ens ocupa cal dir que la insuficiència de les fonts no permet de fer un estudi aprofundit amb conclusions definitives, sinó que més aviat ens hem de conformar amb algunes apreciacions de caràcter general. Així doncs, d'entrada cal afirmar que hi ha una gran diferència entre les biblioteques d'uns i altres practicants, atenent a la seua dedicació —més teòrica o més pràctica—, i la seua fortuna, perquè els llibres són cars, especialment si són luxosos amb enquadernacions i il·luminacions curoses i escrits sobre pergamí. Així trobarem biblioteques amb més de cinquanta volums, com és el cas de Bernat de Figuerola o els més de trenta de Francesc Moliner o Miró de Corçà, però hi ha bastants casos més on no s'hi enregistra un de sol. Alguns d'aquests volums es trobaven prestats a alguns personatges. Per exemple un tal Joan de Paguera tenia un *Libre d'Impne e Calimpne* i un llaüt que li havia prestats Bernat de Figuerola, o mestre Arnau qui tenia *L'art de Ypocràs*, segurament els Aforismes hipocràtics, o d'altres. No hi ha dubte que serien aquests homes els que omplirien el lleure amb partides d'escacs o de taules i amb els qui discutiria sobre ciència. Hem de posar atenció que són biblioteques constituïdes al llarg de la segona meitat del segle XIV i inventariades a la fi del segle o bé a inicis del XV (tret de la de Corçà). A més pertanyen a l'elit dels practicants. És per això que no hauria de sorprendre el cas de Francesc Descamp, un apotecari important que tan sols compta amb mitja dotzena de llibres de caràcter religiós a la seua mort el 1351. Fet i fet, és simptomàtic d'un procés canviant al llarg de la centúria que marca l'accés a la literatura per part d'un major nombre de professionals de la medicina, i que tindrà el seu corol·lari durant el Quatre-cents.

Quant a les temàtiques que abracen aquests volums són diverses, però especialment les podem enfocar entorn a la religió, la disciplina científica (filosofia natural) i concretament la medicina, l'entreteniment i la formació humanística. Com bé es pot comprendre el nombre de volums relacionats amb la pràctica mèdica ocupen un lloc preferent, si bé resulta irregular la seua possessió. No és moment ací d'analitzar la literatura mèdica, i de caràcter científic en general, perquè no és l'objectiu d'aquesta investigació el coneixement del vessant intel·lectual de la medicina medieval ni la seua pràctica. La literatura d'entreteniment només té una aparició incipient a través de llibres de rimes i sobretot alguns llibres de música o cant. En altres casos hi ha una opció per una lectura més humanística i s'opta per llibres de lògica (*Lògica d'Albert*,³¹ en el cas de Francesc Moliner), filosofia (cas de Bernat de Figuerola amb el *Boeci*³² i el

³¹ Possiblement es tracte del *Perutilis logica*, d'Albert de Saxònia, un famós autor d'obres de caràcter científic i de lògica, primer rector de la universitat de Viena, que va morir l'any 1390 (Brice PARAIN (dir.), *Historia de la Filosofia*, vol. IV [La filosofia medieval en Occidente], Madrid, 1980, p. 340).

³² Probablement el *De consolatione philosophie*. Boeci transmeté als primers temps medievals una gran part del coneixement d'Aristòtil aleshores disponible. A través d'aquest llibre de filosofia natural aristotèlica una gran majoria de la població lletrada però

*Cató*³³) i de gramàtica, i textos clàssics sense que els escrivans ens hagen donat massa detalls per a la seua identificació (també Bernat de Figuerola poseïa el *Libre d'Impne e Calimpne*³⁴).

Diversos exemples ens permeten posar de manifest que els metges (físics i/o cirurgians) posseïen un volum suficient de llibres que podia ben bé copsar el preu d'un bon habitatge. Al cas ja conegut de Figuerola podem afegir el del mestre en medicina mallorquí Pere Fabregat. Dels 24 ítems que recullen el registre de les obres posseïdes, incloent-hi els "sisterns" (quadernets de paper de sis fulls plegats) també de medicina, es va obtenir la gens menyspreable xifra de 1.107 s. 2 d.³⁵ Això denota que segurament el preu pagat en un encant per la biblioteca de Bernat de Figuerola haguera estat molt superior a la valoració feta pels qui elaboraren el document fiscal. Els llibres tenien valoracions molt diverses en funció de la seua extensió i del seu caràcter miscel·lani, de la qualitat del suport de l'escriptura (paper o pergami), la il·luminació, l'enquadernació, l'estat de conservació i possiblement la demanda, però també estaven a mercè del transcurs de l'encant. Així dins l'encant de Fabregat es pot trobar que pel llibre d'*Eviçena*,³⁶ amb cobertes de cuir vermell, es paguen 501 s. pel picapedrer Bernat Sisquer; per un menut llibre en pergami amb coberta verda anomenat *Guido dictaminis* es paguen 6 s. pel notari Bartomeu Morro; per un llibre menut escrit en paper *De stronomia*³⁷ paga Gabriel Mestre 5 s. 4 d.; mentre que pel *Guido*³⁸ en paper paga Guillem Pastor 120 s. Els llibres que deixà en comanda el metge de Peralada Pere Oliver a Andreu Sabenc, estudiant de medicina de la mateixa localitat, estaven valorats amb 100, 120 i 50 s., i es tractava del *Gilbert*,³⁹ *scriptum in pellibus edulivis completum coopertum pellis viridi*, un volum *coopertum pellis niger scriptum*

no especialitzada pogué assolir els coneixements del savi grec (Frederik COPLESTON, *Historia de la filosofia*, vol. II [De S. Agustín a Escoto], Barcelona, 1982, pp. 105-109). El text va ser traduït al català el 1360. Sobre el text la seua importància i difusió, així com les traduccions i altra bibliografia vegeu Lluís CIFUENTES, "Els barbers-cirurgians a la Barcelona", pp. 457-458.

³³ Tal vegada el *Liber Cathonis philosophie*.

³⁴ Col·lecció d'apòlegs d'origen sanscrit.

³⁵ Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and books*, § 135. Hillgarth remarca al seu estudi sobre les biblioteques mèdiques mallorquines els alts preus pagats en general pels encants d'aquests llibres, així com la varietat de temàtiques que solen aplegar-se en els volums propietat de sanadors (*Ibid.*, vol. I, p. 90). Amb tot les conclusions d'aquest treball s'han de prendre amb cura ja que es fan a partir de les dades extretes en un període cronològic llarg que abraça des de les acaballes del XIII i fins a la meitat del XVI.

³⁶ Probablement es tracte del *Canon* d'Avicenna, una de les obres mèdiques de caràcter enciclopèdic més conegudes procedents del món àrab. Habitualment els llibres que integraven aquest extens compendi circulaven separatament. Ací no dóna pistes al respecte, tot i que sí podem afirmar, atenent al preu considerable de l'obra, que possiblement el metge la conservava íntegra. Per una descripció de l'obra vegeu Danielle JACQUART i Françoise MICHEAU, *La médecine arabe et l'Occident médiévale*, Paris, 1990, pp. 79-85.

³⁷ Ja he comentat anteriorment l'estreta relació entre la medicina, l'astronomia-astrologia i la filosofia natural, i la presència de llibres sobre el tema en les biblioteques mèdiques ho corrobora. No és possible assenyalar, tanmateix, de quina obra concreta es tractava en aquest cas. Hillgarth remarcava també la gran quantitat de tractats anònims d'aquest estil.

³⁸ Gui de Chauliac va escriure a la segona meitat del segle XIV una de les enciclopèdies quirúrgiques més importants que varen circular per tota la Corona d'Aragó, la *Chirurgia magna*, que amb seguretat correspon al *Guido* que s'esmenta (Lluís CIFUENTES, "Tres notes sobre traduccions quirúrgiques medievals al català", concretament la part tercera "Una traducció catalana desconeguda de la *Chirurgia parva* de Gui de Caulhiac", *ATCA*, 19 (2000), pp. 601-609).

³⁹ Es tracta segurament del *Compendium medicine* de Gilbert l'Anglés, una guia mèdica de caràcter pràctic escrita a mitjan del segle XIII destinada al gruix dels guaridors que no havien estat formats a la universitat (Luis GARCÍA BALLESTER, "La medicina", p. 628).

pergameno, que contenia vuit obres de Galè i finalment un altre sobre paper anomenat *Collectorium Galieni*.⁴⁰ Altres casos aïllats de vendes de llibres mèdics ens ajuden també a copsar el possible preu de la majoria dels volums que formaven aquestes biblioteques. Així Ramon de Soler, físic de Barcelona, va rebre en herència de Pere Gavet, mestre en medicina i també concitadà, l'*Art de medicina*, valorat en 60 s.⁴¹ El batxiller en arts oriünd de Castelló d'Empúries Bernat de Colomer, comprava a un apotecari per 50 s. el *Commento*.⁴² En definitiva podem observar uns preus variats, però generalment alts.

En moments de penúria econòmica aquest capital potencial entrava en acció com a penyora i fins i tot els llibres acabaven per ser venuts. Al recull documental de biblioteques barcelonines fet per Josep Hernando queda palés que no fou infreqüent que els llibres foren empenyorats com a garantia del retorn d'alguna quantitat prestada. Però l'exemple més significatiu, tot i que datat a mitjan del segle XV, és el del físic barceloní mestre Bernat de Granollacs. La implicació de la seua biblioteca com a garantia de diversos préstecs es reiterada en els moments de major pressió i resulta significatiu el fet que aquests llibres puguen avalar demandes de capital tan substancials. Així el *Rasis*⁴³ i el *De animalibus*,⁴⁴ foren suficients per fer front als 1.300 s. que li havia prestat un altre físic, Joan Roser. En canvi hagué d'empenyorar vuit llibres per fer front al crèdit de 480 s. que li feu Jaume Riera, causídic.⁴⁵ L'evidència del valor d'aquesta biblioteca no té dubte i encara més si analitzem la qualitat dels volums, alguns il·luminats (*cum duabus cartulis depictis de figuris medicorum et infirmatum*).

a. Un obrador obert al carrer

Generalment barbers i menescals posseeixen obradors on solen rebre majoritàriament la seua clientela i hi practiquen les cures oportunes. És bastant evident que tant l'activitat dels barbers com la dels menescals tenia lloc en ple carrer, davant mateix de l'obrador. Una mena de vela o tenda que s'enganxava amb

⁴⁰ AHPG, *Protocolos* [Castelló d'Empúries], Pere de Pujol, n. 269 (1347, set. 13).

⁴¹ Transcrit en Josep HERNANDO, *Llibres i lectors*, § 114 (1346, juny 22). Un mes després un tal Ramon Soler, qualificat com *scolaris pauper*, possiblement el mateix individu, comprava als marmessors de Gavet el *Colliget* d'Averrois per 51 s. (*Ibid.*, § 116; 1346, jul. 11). Sobre la importància de l'averroisme mèdic i el que suposà aquesta obra en l'època, així com les rèpliques d'Arnau al seu contingut vegeu l'estudi introductori al *Tractatus de intentione medicorum*, edició i estudi de Michael R. McVAUGH, dins AVOMO, V. 1, Barcelona, 2000, especialment pp. 22-29.

⁴² AHPG, *Protocolos* [Castelló d'Empúries], Pere de Pujol, n. 239 (1359, set. 18).

⁴³ Possiblement fóra el *Liber Almansoris* de l'autor àrab Razés.

⁴⁴ Probablement es tractava de la traducció comentada dels llibres d'Aristòtil per Albert Magne, base biològica i metodològica de la formació dels metges. En aquests llibres es resumia el contingut de filosofia natural necessari per a la lectura de les obres mèdiques que nodriren el nucli doctrinal del galenisme. Cal dir que Albert Magne tingué com a projecte fer intel·ligible Aristòtil, mostrant el seu valor a la vegada que assenyalava les seues errades. Aquest autor oferí a l'escolàstica llatina del XIII l'enciclopèdia científica completa aristotèlica (Luis GARCIA BALLESTER, "La medicina", p. 627).

⁴⁵ Carne BATLLE, "Els Granollacs", pp. 398-399.

dos pals a la paret de l'edificació servia per fer ombra als clients que eren atesos.⁴⁶ Entre els motius que podem al·legar a aquesta particular ubicació hauríem d'esmentar-ne per una banda de caire sanitari, però també, per una altra, probablement, publicitaris. No hi ha dubte que la necessitat de la llum solar vindria molt bé per a les tasques més delicades que devia executar el barber, així com també per a un estalvi de cera o d'oli. Cal recordar que la majoria d'aquestes llars estaven ben il·luminades artificialment. A aquest detall, cal afegir la necessitat de renovació de l'aire d'aquest espai, sotmés contínuament a l'evacuació de "superfluitats" dels pacients. Arnau de Vilanova va deixar ben clar en el seu Regiment de Sanitat, la preferència per les teles de les tendes, perquè els teixits deixen transpirar i renovar l'aire amb facilitat, fet que no és possible en les construccions corrents.⁴⁷ De fet, alguns barbers hagueren de protestar a les autoritats quan una construcció els entorpia l'arribada de la llum.⁴⁸ Tanmateix, a les barberies altres aspectes deixaven molt que desitjar en la vessant higiènica. Sembla que els barbers, almenys com ho indica el cas de Castelló de la Plana, eren poc curosos a l'hora de desfer-se de la sang que extreien dels seus pacients. A la mateixa vila de la Plana el mustassaf hagué d'amonestar a alguns barbers "que tinguen la sanch d'aquells que sachnen davall la taula e los cans venen e menjén-se aquella". El consell hagué d'admetre que les escudelles es pogueren deixar en taules altes.⁴⁹ Això ens torna a conduir a la idea que ja havia avançat al tercer capítol sobre la publicitat que es feien els barbers, i que sembla ser la lògica que s'imposa a l'hora d'escollir la ubicació de l'activitat.

Però amb més motiu l'atenció als animals es feia al mateix carrer, amb els grans perjudicis que això ocasionava. La pròpia tendència dels oficis medievals a concentrar-se en determinats barris de les ciutats va portar a la localització de les activitats de ferratge i curació dels animals en punts molt concrets. Això va produir aglomeracions de bèsties que eren ferrades i sagnades a carrers, la fesomia dels quals no era la més adequada per aquests afers. A Barcelona, per exemple, el ferrer-menescal Jaume de Montserrat es va enfrontar amb els veïns del carrer de la Portaferrixa pels perjudicis que ocasionaven les seues tasques.⁵⁰ Davant aquests problemes el rei va haver de prohibir que cap ferrer ni menescal s'instal·lara en aquell carrer al·legant les següents raons: en primer lloc que aquest era un carrer molt transitat i habitat per gents nobles; en segon lloc era un carrer estret i la presència abundosa d'animals dificultava el pas, i a més a més provocava algun esglai entre les dones i els infants; finalment, el rei va posar de manifest que l'abundància

⁴⁶ Entre les coses venudes en l'encant dels béns de Lleonís Mestre es trobava ".II. astas de lanxa, qui servian per stendre la tenda del obrador" i ".Ina. tenda de drap de cànem, qui servia a defensar lo sol que feria en lo dit obrador" (Joseph M. ROCA, "Un cirurgià barber", p. 161).

⁴⁷ Vegeu la introducció de Pedro GIL SOTRES, *Regimen Sanitatis ad regem Aragonum*, p. 124.

⁴⁸ El barber gironí Guillem Sacosta, es queixà que havia estat autoritzada una construcció al seu veí que l'havia perjudicat notablement, perquè *introitem dicti hospicii amisit et tentorium officii sui barbitonsorie in obscuro remansit et permanet*. Per això demanà que s'enderroquen les parets que condicionaven el pas de la llum. L'infant Joan ordenà a l'autoritat local la visualització del lloc (ACA, C, reg. 1612, ff. 52r-v; 1365, gen. 10).

⁴⁹ Transcrit en A. SÁNCHEZ GOZÁLBO, "La sanidad en el Castellón", § XXIX, data de 14 de maig del 1385.

⁵⁰ ACA, C, reg. 846, ff. 47v-48 (1385, juny 5).

de sang i animals malalts provocava el malestar dels vianants per la visió i per la sentor fortíssima del bestiar i la proliferació de mosques. Per tant, en aquests casos el que es coneixia com obrador tenia una prolongació al carrer que deixava la construcció, molt sovint una cambra de la mateixa llar del barber o el menescal, com a lloc on quedaven dipositats els objectes propis de l'ofici. Així era el cas de l'obrador del barber de Vic Domènec Alfons. Ubicat immediatament després de l'entrada del seu alberg, s'hi podien trobar una part de les eines de l'ofici. Amb tot, la major part d'aquestes, juntament amb set llibres de medicina, estaven inventariats en la cambra on jeia.⁵¹ Segurament s'aconseguia així conservar i protegir les eines més valuoses i que proporcionaven els ingressos habituals. Per contra una casa tan petita com la del manresà Ferrer de Comalba no donava per instal·lar-hi el negoci, i aquest igual que el de Domènec Alfons, es trobava ubicat a la Plaça, un lloc, sens dubte, amb molta major capacitat d'atracció de clientela. A l'obrador trobem també a més de la cortina tots els estris per a l'afaitat i tall de cabell com per a la sagnia.

Pel que fa als apotecaris, l'obrador és l'indret on emmagatzemen grans quantitats de productes que comercialitzen; elaboren confits i elements d'il·luminació amb cera, confeccionen les receptes ordenades pels físics i finalment practiquen la venda del producte. Els inventaris mostren una quantitat de productes acumulats de molt diversa índole que, cal pensar que a mesura que prosperava el negoci serien cada vegada més. Amb això els apotecaris degueren veure's en la necessitat d'augmentar les dependències de les seues cases per encabir les matèries primeres i els productes que anaven elaborant. Crec que s'ha d'entendre en aquest sentit les diverses notícies que tenim a propòsit de la construcció d'embans concedits per la corona a diversos apotecaris de la casa reial. Es tractava d'un cos construït que sortia horitzontalment fora d'un mur. Concretament Pere el Cerimoniós concedí al seu apotecari Bernat Catllús l'any 1354 que poguera construir un embà en la casa que tenia al carrer del Mar, a Barcelona.⁵² Però més interessant és el cas de Nicolau Bassa. Aquest, amb el permís del batle general de Catalunya havia construït un embà en la part superior del segon pis de la casa que tenia al carrer dels Apotecaris en la mateixa ciutat. Poc després el rei li donava permís perquè poguera construir-ne un altre en la planta baixa, de pedra, rajola cuita i ciment, o bé de fusta si ho considerava millor. Ara la diferència estava en que Bassa es convertia en emfiteuta del rei, en comprometre's a pagar per aquesta nova construcció 12 d. de cens anuals mentre l'embà romanguera en peu.⁵³ Com en el cas anteriorment esmentat, i tots els coneguts, es va tenir cura de delimitar les dimensions de la nova ampliació —segons costum de la ciutat. En principi ocupaven tota l'amplària de la casa, i

---

⁵¹ A l'obrador únicament s'esmenta en un armari de fusta ficat en la paret "los rasós e altres eyines del ofici seu", així com la mola per esmolar-les i ".I. covanet e en aquel .XXXIII. scudeles de segnar". En canvi *In dicta camera in qua dictus defunctus obiit* hi havia ".V. parells de tesorettes de barber"; ".X. resors de raure barbes"; ".II. pintes de fust; dues tenayes de son offici e dos ferrets de scurar dens", entre altres moltes eines de treball. Apèndix, § 22.

⁵² ACA, C, reg. 897, f. 82v (1354, maig 3). Traduït al castellà i amb un facsimil en Ramon JORDI GONZÁLEZ, "Viejos papeles", pp. 59-60.

⁵³ *Ibid.*, reg. 1732, f. 28 (1385, feb. 20); i reg. 945, f. 45v (1385, juny 11), aquest darrer traduït al castellà i amb un facsimil en Ramon JORDI GONZÁLEZ, "Viejos papeles", pp. 56-60.

s'equiparava als altres embans que hi havia construïts, de manera que no podia sobresortir. Així Nicolau devia seguir la mesura de l'embà de la casa veïna, la del seu germà, també apotecari Llorenç. Cal recordar que ambdós germans treballaren habitualment per a la casa reial i que el seu augment de treball es posa de manifest en els successius afermaments i contractacions. Els estudiosos de l'urbanisme medieval europeu han remarcat el greu problema que tingueren les autoritats públiques per controlar aquest tipus de construccions particulars sobre la via pública, que envaïen el carrer i arribaven a formar fins i tot autèntiques galeries que encara que protegien del calor dificultaven el pas, sobretot en determinats moments com en temps de celebracions públiques, com ara les processons.⁵⁴

De vegades, i en funció de la importància del negoci i la capacitat econòmica de l'apotecari, l'obrador o obradors, se situaven en un lloc diferent de la llar habitada.⁵⁵ I és que la capacitat d'emmagatzematge era molt important per la quantitat de productes que fabricaven com per la comercialització d'espècies (vegeu el capítol sisé). L'apropament a aquestes apotecaries palesa moltes diferències segons els casos. Per exemple en el màxim desenvolupament de l'obrador trobem una distribució acurada dels espais. Un exemple molt clar és el del Francesc Descamp. Plantes i herbes, fruites, unguents i espècies, aigües, olis i xarops, omplien centenars de marsapans, bacins i pots que s'arrangaren en prestatgeries o bastiments. A aquest magatzem hi ha tanta varietat que les cambres s'estructuren de manera homogènia segons la naturalesa del contingut i els recipients. Així trobarem la cambra del paper, la cambra de la regalèssia o la del sucre, i fins i tot un lloc exclusiu per a pesar sacs d'espècies. També, com no, les balances amb les seues peces. Tanmateix, crida poderosament l'atenció que entre els llibres esmentats no hi apareix cap de medicina. Un cas diferent és el de l'apotecaria de Guillem Metge. El contingut minuciosament descrit no està distribuït amb la cura de l'anterior i a més en aquest cas s'hi reflecteixen els antidotaris per elaborar receptes.⁵⁶ A ambdós casos però es consignen quantitats de diner en metàl·lic, símptoma que ací es guardaven els beneficis i es tenia el canvi oportú. En el primer hi havia 160 fl., que s'afirma valien 88 ll. (1.760 s.), així com 8 ll. (160 s.) i 10 s. en menuts i 14 ll. (280 s.) en diners "manuts e florins"; en el segon 15 ll. (300 s.) a les que calia afegir 126 ll. (2.520 s.) 11 s. 6 d. deguts.

En aquests mateixos obradors es devia disposar d'un lloc on elaborar les receptes i portar la comptabilitat dels negocis. Per exemple observem la distribució de l'obrador de Francesc Satorre. Primerament hi ha un sala davant de l'obrador on s'hi troben "unes taules d'escriure ab balancetes e ab

---

⁵⁴ Georges JEHÉL i Philippe RACINET, *La ciudad medieval*, p. 128.

⁵⁵ Per exemple Bernat de Salesnoves tenia dos obradors. L'un es trobava en el seu alberg i pel contingut s'ha de considerar el principal. L'altre de fet era considerat com un obradoret i devia ser complementari de l'anterior per l'escassetat de material que s'hi recull.

⁵⁶ AHPB, Francesc de Lladernosa, "Manual" (1364), ff. 23v-28v (1364, maig 30), publicat per Marçal OLIVAR, "Noves precisions sobre la infantesa de Bernat Metge", *Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, v. VI: *Miscel·lània Pere Bohigas 3*, Montserrat, 1983, pp. 61-84.

pesals”, clar indicatiu que ací devien elaborar-se les pesades dels ingredients de receptes i anotar-se les diverses consideracions oportunes. Ací mateix es troben diversos llibres que no tenen relació amb l’ofici. És a l’obrador que juntament amb els productes típics trobem un llibre de receptes i un manual d’albarans, a més de tres “llibres de medicines de poca valor”. És significatiu de la pèrdua del valor intrínsec del manuscrit i de la recerca de còpies barates pel caràcter eminentment pràctic que s’atribueixen a aquests llibres. Finalment els dos antidotaris i uns quaderns de llibres de medicina, i altres llibres religiosos es troben inventariats a la cuina. A mesura que els metges i el poder polític va exigir major seguretat en la preparació i dispensa de medicaments, els apotecaris-especiers hagueren de formar-se amb major intensitat, anant més enllà de la seua formació empírica i de caràcter artesanal. Això anirà canviant des de mitjans del segle XV, però mentrestant hauran de recórrer a la literatura mèdica sobre la matèria. En aquest sentit s’han d’entendre els llibres de medicina i els receptaris que els apotecaris tenien a les seues llibreries. A l’apotecari, una vegada es fa obligatòria la seua examinació, li serà fonamental el coneixement

b. L'estudi i l'exercici: l'àmbit privat de la pràctica dels metges (físics i cirurgians)

Les peculiaritats dels espais on es realitzen les tasques manuals dels barbers i apotecaris, contrasten amb els estudis dels metges amb formació universitària. Avesats a l’aprenentatge continuat producte de l’estudi dels tractats, es proveeixen d’un espai curosament ordenat on es recullen totes les eines que són usades en l’ofici i també els llibres, ordenats en petites biblioteques. O bé l’atenció es realitzava en la intimitat de l’estudi, o bé, pense que més freqüentment, el que predominava són els desplaçaments a domicili. Cal pensar que, al cap i a la fi, el físic, i menys amb grau universitari, no voldria rebaixar-se a oferir els seus serveis a la porta del carrer com un simple practicant manual. Del progrés de la ciència mèdica i el benefici social, amb les solucions als problemes quotidians que podien aportar, n’eren ben conscients els reis, la noblesa i la burgesia. Per això afavoriren especialment les condicions per al desenvolupament de la medicina i el coneixement en general. I és que els metges, amb la seua formació acadèmica i la seua capacitat d’estudi podien ser capaços de donar remeis a problemes cabdals entorn de la salut i la malaltia i dirigir les solucions que havien de prendre els governs per millorar la primera i evitar la segona, fets que a la vegada revertien en el prestigi del físic o cirurgià.⁵⁷ Pere el Cerimoniós ho valorava en tal grau que la preocupació per el tema arribà fins als extrems més sorprenents. Només per donar una mostra de tot això faré esment del cas que s’esdevingué el 1382 amb el prestigiós cirurgià mallorquí Pere Saflor, a qui el monarca tenia en gran estima, sobretot després dels serveis que li prestà amb motiu de la guerra contra Castella. Saflor tenia aleshores una família veïna molt sorollosa que el molestava contínuament, fins a tal punt que el rei,

---

⁵⁷ Cal recordar ací la cita tan reproduïda del *Dotzé llibre del Crestià* de Francesc Eiximenis, sobre la vàlua de la medicina i dels metges universitaris que encapçala aquest apartat (Curt WITTLIN i al. (eds.), Francesc EIXIMENIS, *Dotzé llibre del Crestià*, cap. 882, vol. 2, part 2, Girona, 1987, pp. 481-482).

tement que es veiera perjudicada la capacitat d'estudi del seu cirurgià (“ne sofer gran e importable desplaer, en tant que quaix del tot ne pert son estudi”), així com “los grans e notables serveys que (...) nos ha fets, com encara veents que *la sua sciència e pràctica és fort profitosa a la cosa pública* d'aquexa ciutat, per les cures e medicines que fa de diverses malalties”, decidí que la família es traslladara a una altra casa, el lloguer de la qual, això sí, correria a càrrec del metge mentre aquest volguera pagar-lo. Finalment, Saflor tindria dret a comprar-li la casa al seu veí per un preu just, moment a partir del qual deixaria de satisfer l'esmentat lloguer.⁵⁸ M'he permès d'emfasitzar una frase de la resposta del Cerimoniós perquè condensa tot un seguit de termes fonamentals per entendre el concepte de medicina a l'època baixmedieval i la consideració i estima que se'n tenia. Efectivament, aquesta és considerada una *scientia*, i això que Saflor es dedicava a la cirurgia, activitat tradicionalment de caire artesanal i per tant de menor rang. Això ens vindria a situar en la qüestió ja esmentada anteriorment referent a l'ascens de la cirurgia i la seua consideració d'una ciència, tot dotant-la d'uns continguts teòrics i doctrinals. Però de qualsevol manera, ciència i pràctica apareixen juntes per a refermar-nos, una vegada més, que els continguts teòrics del galenisme no foren simple especulació, sinó que tingueren una aplicació pràctica en la societat amb l'actuació dels metges. Però, Pere el Cerimoniós va afegir en una frase molt clara la clau —“fort profitosa a la cosa pública”—, així deixava expedida l'enorme importància assolida per la medicina universitària.

En el cas de Francesc Moliner, no ho oblidem un cirurgià amb una biblioteca considerable, s'ha de fer notar l'absència d'un obrador. Cal preguntar-se doncs, on realitzava les cures i atenia els seus clients aquest individu. En realitat crida l'atenció que el seu abundant instrumental —entre el qual apareixen també eines específiques de barberia— i els seus llibres, es troben repartits per distintes cambres i poden estar ben guardats dins de capces o bé simplement dins una cistella.⁵⁹ En aquest cas, tanmateix, he localitzat un espai específic per tenir cura del material quirúrgic, netejar-lo i guardar-lo, així com per a preparar medicines. Es tracta del terrat de l'alberg. Ací s'hi localitza “un foguer de ferre xich per a escalfar ferres de cirurgia”, així com “dos morters de pedra grans per picar medicines”. Igualment s'hi trobaven un poal i la corriola del pou, la qual cosa s'ha de relacionar amb la necessitat de disposar d'aigua. A més d'un banc i algunes taules amb tovalloles i tovallons, sabem que en aquest terrat hi havia algunes taules de menjar i que es trobava molt ben il·luminat. La cosa fa pensar que devia ser un lloc on la família sortia en les càlides nits de l'estiu a prendre la fresca mentre menjaven i on ben bé, també es podia atendre algun client. Seria aquell el peculiar obrador de Moliner? Probablement no. Em decante per la primera opció apuntada, ja que a banda de tot l'esmentat hi

⁵⁸ ACA, C, reg. 1438, f. 168 (1382, oct. 10), Apèndix, § 26. El problema que experimentava Saflor amb el soroll ocasionat pel veïnat, ja havia estat subratllat per Bernat de Gordó en el seu regiment de sanitat. Gordó recomanava als seus alumnes, que entre els aspectes que devien examinar dels seus pacients estava si vivien a la vora d'algun obrador regentat per un fuster, ferrer o qualsevol altre artesà que poguera molestar-lo amb l'enrenou de la seua activitat. Els sorolls nocturns com el lladruc del gos, l'escama d'algun begut o la presència de bandits, eren considerades causes de l'ansietat i de la malaltia.

⁵⁹ En una de les cambres més grans apareixen nombrosos llibres de medicina i “una cistella en la qual ha cinquanta peces de ferrer de cirurgia”. La cambra major conté alguns llibres de medicina però cap instrument de cirurgia.

havia un corral de gallines, amb nou aus de distintes espècies, que completava la fesomia d'aquell lloc tan peculiar.

Dissortadament no disposem d'inventaris que ens puguen aproximar a aquells qui arribaren a les màximes cotes de saviesa mèdica i deixaren el seu coneixement per escrit. Tal vegada l'aproximació més clara ens l'ofereix l'estudi —i és l'única vegada que he trobat una cambra d'un metge designada amb aquest significatiu nom— de Bernat de Figuerola jr. Tots els llibres de la casa, uns cinquanta volums, entre llibres de medicina, de lectura religiosa, gramàtica i lògica, s'apleguen en aquesta cambra, juntament amb instruments de cirurgia. A la sala es registren nombrosos instruments escripturaris, com ara tinters de plom, “unes taulerets ab un graffi e un astoix qui servexen per scriure”, altres estojos i suports per aquesta escriptura com ara un cove i una capceta amb papers, “un abrecart de paper sotil”, diversos quaderns de pergami. Però aquest estudi tenia segurament una altra comesa i esdevindria el lloc des d'on es controlaven els negocis rendistes i de préstec que efectuava el metge. Així s'explica la presència d'un “astoix ab ses balanças e pes e minves de pesar florins”. Tanmateix, i com era habitual, els documents i cartes particulars es trobaven amagats en algun moble en qualsevol de les cambres, juntament amb un grapat de petits objectes i andròmines de diversa consideració. En aquest cas Figuerola usava “una tahud hon ha moltes cartes” i un altre “tahud hon ha moltes scriptures”, que hi havia en el que sembla la cambra més important de la casa. L'estança estava també proveïda d'una il·luminació fixa, indispensable per a les tasques que allí es duïen a terme, mitjançant un canelobre de paret.

En aquests llocs el control del temps va constituir-se cada vegada més en una necessitat imperiosa. Aquells que es dedicaren a la medicina adoptaren progressivament aquesta nova mentalitat mercantil: com menys arena abocada i més clients atesos, majors ingressos assolits. Hem de tenir present tanmateix, que el fenomen de la difusió dels rellotges en àmbits urbans públics es donà cap a la fi del segle i que la introducció en el marc privat serà més tardana. Juntament amb això proliferarà cada vegada més una il·luminació intensa dels llocs dedicats al treball intel·lectual, símptoma del temps dedicat.

3.2. Espais de treball desvinculats de la medicina: els criats i les dones

Crec adient incloure dins els espais relacionats amb les tasques quotidianes aquell que pertoca a la cria d'animals de bast. Una part que solament trobarem en uns quants inventaris és l'estable, i amb ells l'esment a algun equí. No hi ha dubte que els nombrosos desplaçaments que podien originar-se en el transcurs de la pràctica de l'ofici i dels negocis en general, però també qualsevol altre assumpte com ara un reclam des d'alguna instància judicial, la visita cortés o obligada a familiars veïns d'altres indrets, el conreu de l'amistat, etc., a banda de les tasques de transport i llaurança en els camps propis, demanaven la possessió d'animals de muntura, de bast i de treball. En tots tres casos resulta clara la predilecció de les mules, si exceptuem el de Bernat de Figuerola, el qual compta amb un rossí al seu estable per a les càrregues i un parell de bous per a treballar la terra. Aquesta predilecció per la mula s'ha de posar en relació amb el seu

preu, molt inferior al del cavall, però també a la virtut del seu pas més acompassat, cosa que feia més plaents els enutjosos desplaçaments de l'època. A casa de Francesc Moliner hi trobarem tres mules a l'estable, una d'elles jove (mulat); d'aquestes una estava destinada a la muntura i l'altra com a bèstia de bast. Així a una cambra alta hi trobem esmentats dos parells de "corbes de cuyr de portar roba en atzembles", juntament amb tres selles (mular, sauresa i gineta), i tres esperons "ginets". A la cambra major de l'alberg hi trobem la resta de les peces adreçades a aparellar les mules, així dos frens, "unes capçanes de fre e pitral de la mula del dit defunct" i dos parells d'esperons sotils. Segurament, la disposició de diversos criats en la casa podia fer que ocasionalment aquells animals foren ferrats a la mateixa llar. Això explicaria l'aparició en un altre cofre de la mateixa cambra d'unes tenalles i un martell de ferrar. Ultra aquestes necessitats de desplaçaments més habituals s'han de remarcar les desfilades en els esdeveniments cabdals de la ciutat, com ara l'entrada dels monarques, on solament determinats personatges com Moliner podien comptar amb el privilegi de cavalcar a la vora del rei. Els altres casos d'animals documentats són el de Miró de Corçà, amb un mul i una mula "ab selles e frens", i Francesc Descamp amb un "mul de pèl castany poquet", per al qual hi havia destinat un bast i una sella. La resta, molt probablement, haurien de recórrer al lloguer de bèsties de bast i cavalcadures.

Fins ara hem vist retratada la vessant masculina. Però, hauríem de tenir present que en aquestes llars, com en les de la resta de la societat medieval, les dones desenvolupaven una tasca primordial. Conductores de la llar; cusen, renten, cuinen, pasten, i fan esforços ingents per mantenir en bon estat i equilibri la despesa de la casa.⁶⁰ Però, no solament això. Crec que podem afirmar amb certesa, que participaran del negoci dels marits als quals ajudaran, previsiblement, en els moments inicials d'engegar l'obrador acabat de consolidar-se el matrimoni, i sobretot a la mort d'aquests. Sens dubte el seu protagonisme en algunes labors i en alguns espais domèstics resulta indiscutible. Com ara la seua dedicació intensa a proveir tots els habitants de la casa de la roba necessària. A les diverses caixes que hi ha a les cambres trobarem una gran quantitat de trossos de draps i roba de distinta llargada així com instruments per a la confecció.⁶¹ Però, sovint, no sols la roba sinó el mateix teixit s'elabora a casa. La presència d'instrumental i de matèries primeres destinades a la seua elaboració així ho demostren.⁶² Entre els fils més freqüents cal

---

⁶⁰ Vegeu sobre el tema Mª Teresa VINYOLES, "El pressupost familiar d'una mestressa de casa barcelonina per l'any 1401", *Acta Medievalia*, Annex I, (1983), pp. 101-112.

⁶¹ A casa de Domènec Alfons ".I. sistela ab XIII fusos"; a casa de Francesc de Torre "un cinyell de seda ab stro a .C. agulles de cusir".

⁶² El cas paradigmàtic se'ns presenta a casa de Bernat de Figuerola, on trobem en una cambra ".II. torns ab lurs banchs de filar lana... unes cardes sotils... un scudi ab sa roda... .I. parell de cardaces... una aspia". La carda és un instrument de paraire, que consisteix en una post amb mànec, folrada de couro per una cara i armada d'una multitud de punxes de filferro un poc punxagudes, que serveix per pentinar la llana o el cotó i anar separant la borra de l'estam per tal de facilitar la filatura (DCBV, v. II, p.1026). L'aspia és també un instrument que s'empra en el filat. A casa del barber vigatà Domènec Alfons ".I.ª pinta de pentinar li... dues cardasses migenses". A casa del cirurgià Francesc Moliner "un torn de filar cotó". A casa de l'apotecari de Cervera Francesc Sescases "Unes pines de pintenar.— unes cardes.— uns cardots.— Un dobler ab xulleres de lana de pintenar... Pintes de pintenar lana noves". A casa de l'apotecari Francesc Ferrer "III fusos de coure e d'eram domesquins per filar prim".

esmentar el lli, l'estopa, el cànem o el fustany.⁶³ Crec que la concentració de les eines en una cambra concreta indica que era ací on devien reunir-se les dones de la casa per dur a terme les tasques de filat, teixit i confecció de les peces i els vestits. És possible que la necessitat abundosa de teles per als embenatges obligara, si cap, a una major capacitat d'elaboració de draps com els que trobarem a totes les llars. És molt possible que una bona part de la roba ja confeccionada que s'hi esmenta haguera estat creada a la mateixa llar. Em referesc a tantíssimes tovalloles, tovallons, tovallotes, estovalles, llençols llisos, llistats o obrats.

Una altra activitat domini de la dona era l'alimentació. En qualsevol llar mitjana els espais dedicats a la conservació, la preparació i el consum d'aliments eren diversos. Ja a l'entrada mateix de la casa s'amunteguen en ocasions sacs amb farina i també a altres cambres podem veure inventariat algun producte comestible.⁶⁴ Anteriorment, en parlar de l'intent d'autoabastiment de les llars, ja he comentat la importància dels espais de conservació d'aliments. Recordem, doncs, que en aquest sentit resulta fonamental el celler, on es guarda i s'elabora el vi i també en ocasions l'oli, el porxo del pis superior, on podem trobar diversos productes, com ara, cereals,⁶⁵ olives, cansalada, fruites, alls, etc. La possibilitat de descomposició ràpida empeny a pensar que les úniques coses que es conserven són només aquelles que per la seua naturalesa o tractament podien tenir major durada.

Alguns d'ells criaven aus de corral, tot i que i això no devia ser massa freqüent a la ciutat.⁶⁶ És important remarcar que aquests animals eren bastant cars i desenvolupaven un paper molt important en el tractament i alimentació dels malalts. Existia una cultura molt estesa entre la població de les virtuts de la modificació dietètica en casos de malaltia. De fet són diverses les circumstàncies que ens manifesten les esposes i mares, primeres "metgesses" de la casa, subministrant brous elaborats amb gallines i capons als seus marits i fills malalts.⁶⁷ Però això suposava una càrrega massa gravosa per unes llars freqüentment sotmeses als embats de les conjuntures negatives. Així, quan un individu era ferit i el metge li ordenava un

---

⁶³ A casa de Bernat de Figuerola "IIII. feigs de cànem ab les canamuxes" i "un fexet de li qui no és amarat"; a casa de Francesc de Torre, "una senalla ab stro a una liura d'estopa qui no és filada... una tahudeta ab stro a .IIII. lliures de li pentinat e ab stro a .VI. lliures d'estopa filada"; en la de Francesc Moliner "una arova de li per filar... li filat e cuyt en madexes, que és deu lliures". A casa de l'apotecari Francesc Sescases "Stam filat XVI liures... Un saquaç en que havie cotó utyll III. liures... un cabaç ab XIII liures e miya de bri de cànem affilat".

⁶⁴ Possiblement, aquesta presència dels sacs de farina a la porta s'haja de posar en relació amb l'arribada del gra mòlt, el qual s'hi dipositaria i s'anirira entrant a mesura que es necessitava pastar pa. Cal tenir present que les mesures que s'hi recullen als sacs inventariats són ínfimes. Així, a l'entrada de la casa de Berenguer de Franquedina "un sach ab tro una quartera e miya de farina de forment", i a la de Domènec Alfons, *J. sachum cum farina circa mediam quarteriam*. En una recambra de la casa de Bernat de Figuerola, i barrejat entre diverses andròmines, trobem un cànter i mig de mel i tres cames d'all.

⁶⁵ Solament en el cas de Bernat de Figuerola apareix un espai esmentat com a graner, i on, efectivament, podem trobar guardats diversos tipus de grans.

⁶⁶ El cas de Francesc Moliner, Francesc de Camp i Francesc Satorre.

⁶⁷ Els autors dels *Regimina Sanitatis* tenien molt clar les virtuts del brou de gallina com a aliment més adequat per a l'home, sobretot si està dèbil o malalt, perquè tempera i conserva la complexió del cos humà. Les carns d'au són, en general, menys nutritives que les altres, però, en canvi, són més digeribles. Fet i fet, la carn de pollastre, de gallina i de capó, es va convertir en la més consumida i usada en els receptaris de cuina i els regimens de sanitat (Pedro GIL SOTRES, *Regimen Sanitatis*, pp. 229-231).

canvi en la seua dieta, aquest reclamava immediatament al seu agressor una indemnització per les despeses efectuades en medicaments i aliments específics receptats pel metge. Domingo Vinyoles, un colteller de la ciutat de València, fou agredit per un moro que li etzibà una coltellada en la mà. Després d'açò estigué molt de temps sense poder treballar i per això reclamava una part proporcional del que suposadament haguera ingressat en cas de no haver descurat la feina, així com les despeses fetes en el metge i el cirurgià, en els medicaments i “en dieta de viandes que ha haüt a haver, viandes a ell no acostumades com és [sos] dits galines e a sos dits polls, que li costen e costaren, més que no aguera fet ab ses viandes comunes, V. florins (55 s.) poch més o menys”.⁶⁸ No podem obviar, doncs, la importància que van atribuir els metges als aliments i les maneres tècniques de preparar el menjar. De fet molts llibres de medicina, i especialment els regiments de sanitat, tenien capítols consagrats a l'alimentació en general i en especial per als malalts. Els metges, per tant, tenien un bon coneixement de l'art culinari, més enllà del que era freqüent i aquest va ser aplicat als règims de salut. I això per dues raons, una mèdica i altra social. Conèixer els distints sistemes de preparar aliments i condimentar-los els podia ajudar a la important tasca d'alimentar el pacient amb l'apetit o la digestió deteriorats. Però al mateix temps, el metge col·locava els seus pacients mitjançant l'alimentació en el lloc social que els corresponia. En bona lògica, mirant a qui anaven adreçats els regiments de sanitat s'explica que s'hi recomanaren els aliments propis de l'estament superior.⁶⁹ Ara bé, tindria tot aquest cos teòric un reflex en les cuines de les cases dels metges? Posarien una cura especial en la preparació dels àpats, tot seguint aquelles receptes indicades als llibres que posseïen? La veritat és que això és molt difícil d'esbrinar. Com a mínim podem dir que aquest espai domèstic es troba present a totes les cases. Dues coses semblen també comunes a totes les llars estudiades, la capacitat de transformar el raïm en vi i el cereal en pa. A partir d'ací les divergències són grans depenent del grau de riquesa, començant pel propi espai destinat a ingerir aliments.

Com a la majoria de les llars medievals, les menjades devien realitzar-se a la cuina, on trobarem les taules i bancs per a tal menester, i excepcionalment, en els casos de les famílies més notables, trobarem la presència del menjador, o bé anomenat també “la casa del menjar”.⁷⁰ Els més poderosos tenien al seu abast una quantitat i varietat d'aliments i unes cuines ben proveïdes, que tenien la capacitat de preparar els àpats més suculents i més afinats amb la seua capacitat econòmica. Així crida particularment l'atenció l'aparellament de la cuina de Bernat de Figuerola amb més d'un centenar de peces, realment excepcional comparat amb els altres casos.⁷¹ Des dels objectes per a preparar el menjar, com ara morters —molt

⁶⁸ ARV, *Justícia Criminal*, n. 42 (1396, juny 19).

⁶⁹ Totes aquestes reflexions en Pedro GIL SOTRES, *Regimen Sanitatis*, pp. 205-209.

⁷⁰ Només trobem menjadors a la casa de Francesc Moliner, Francesc Ferrer, Francesc de Camp —referit com a “porxo o casa de menjar”—, i de Guillem Maians.

⁷¹ Les cases nobles de la ciutat de Mallorca solien tenir en les cuines una mitja de 70 a 75 peces, les dels mercaders entre 50 i 60, les dels ciutadans de 40 a 50, i les més modestes uns 25 utensilis (Jaume SASTRE i MOLL, *Alguns aspectes*, p. 85).

habituals—, graelles, asts, paelles, olles, calderes i eines per a remenar (lloses i giradores), que permetien cuinar els aliments de forma diversa (rostir, bullir o fregir), els estris per servir el menjar (talladors i servidores de diverses dimensions), la vaixella (escudelles), fins als instruments per a netejar-ho. Els coberts no solen aparèixer mai. Òbviament una possessió menor d'aquests objectes permetia menys formes de preparació i a més denotava una taula més pobra d'aspecte i de menjars. La qualitat dels materials sembla ser sempre la mateixa, predominant fonamentalment la fusta i la terrissa, i menys el metall.⁷² Caldria remarcar la particularitat de la cuina d'algun apotecari, on es poden trobar instruments relacionats amb la pràctica professional, segurament per una mancança d'espai a l'obrador o per la facilitat d'accés al foc. Això ens empeny a considerar que la cuina es constituï també en un lloc on l'ofici es feia present. Així podrem trobar els alambins per a destil·lar o els neulers a la cuina de l'apotecari de Cervera Francesc Sescases i, encara que unes dècades després del marc cronològic que ací s'abasta, també hi ha els mateixos objectes a la cuina del gironí Guillem de Coll.⁷³

4. La cura de la casa i la cura del cos

4.1. Els béns mobles: el luxe i l'ostentació en front de l'austeritat

Alguns dels homes que es dedicaren a la medicina, com a membres d'una burgesia ascendent, foren participants també del progrés del seu confort privat. Tot un seguit de símptomes il·lustren la voluntat de rodejar-se d'uns elements que alegren el viure quotidià. Ben bé podem intuir que els musulmans i els jueus, delerosos d'imitar la societat que els envoltava intentaren fer també una exhibició del que consideraven element distintius del propi estatus.⁷⁴ El mobiliari —armaris, cofres, capces, etc.— és tractat amb riquesa i vivacitat de colors, i una profusió de cortinatges i estores, decorats amb diversos motius, cobreixen llits i parets i separen les estances, minvant l'austeritat i la fredor de l'espai domèstic, i en les llars més notables arriben a tots els racons de la casa. Els materials que s'hi esmercen són molt diversos —teles de lli o cànem, jonc, espart— fet que indica que no hi ha gaire selecció a l'hora de penjar coses. A casa del metge Bernat de Figuerola hi trobarem penjat al menjador un “pergamí historiat” i a la cambra del difunt Francesc Descamp un “drap pintat de camàs ab figures, qui avie de longuera II canes e III palms e mig”. El mateix apotecari en el moment de la seua mort tenia en “lo porxo o case de menjar”, “I drap lo qual lo dit defunt feya pintar, qui

⁷² Sobre les cuines i els estris que s'hi poden trobar vegeu Flocel SABATÉ, “Els objectes de la vida quotidiana”, pp. 74-78 i Noël COULET, “L'équipement de la cuisine a Aix-en-provence au XVe siècle”, *Annales du Midi*, 103 (1991), pp. 5-17.

⁷³ No he pogut trobar cap dada que esmente o explique la presència dels alambins a les cuines. Luis GARCÍA BALLESTER al treball ja esmentat sobre els *boticarios* castellans no dóna cap dada.

⁷⁴ A les ciutats italianes els consells de les comunitats jueves hagueren de posar en marxa lleis sumptuàries per tal d'evitar la carrera per impressionar la comunitat amb despeses desmesurades, sobretot amb ocasions especials, particularment durant les noces. Vegeu al respecte Ariel TOAFF, “Vida material”, pp. 17-19.

solament era comensat del mestre que exicave”.⁷⁵ Aquest gust per les pintures sembla encara incipient, i segurament massa car, però no ens trobem massa lluny de la magnífica i abundantíssima capacitat d'introduir objectes decoratius de caràcter pictòric que es desenvoluparà al llarg del Quatre-cents.⁷⁶ A manca d'un bon tapís, l'apotecari Francesc Ferrer tenia penjada en la seua cambra “I stora en torn paret ab roses negres, nova” i també s'esmenta en el mateix habitacle “I stora pocha pintada”.⁷⁷ També trobarem objectes de caràcter decoratiu a la casa de Lleó Mosconi, metge mallorquí. Crida l'atenció, en canvi, la senzillesa del mobiliari —on l'austeritat sembla la norma— d'un metge provençal mort el 1439, Astruc de Sestiers, sobretot si atenem que la seua és, amb diferència, la biblioteca més extensa que es coneix.⁷⁸ Sembla més freqüent emprar-hi les armes que, com ja hem vist, les posseeix tothom i, sobretot, aquelles més luxoses. A les parets de la cambra major de casa de Francesc Moliner pengen una quantitat ingent d'armes defensives i ofensives, amb peces d'armadura incloses, i Francesc Ferrer té també a la paret de la cambra major “I pavés de paret ab .I. senyal redon”.⁷⁹ En són un bon motiu d'orgull i un recordatori de la freqüència amb que alguns les fan servir i de la seua adhesió programàtica a l'ideari cavalleresc que lidera els afanys burgesos. Així doncs, aquestes armes compleixen una doble funció, que de vegades és especificada o intuïda clarament: d'una banda són un objecte decoratiu i de contemplació, sovint marcats amb les senyals del propietari, que són penjats a la paret o guardats curosament en capces per ser objecte de luxe i estar elaborats amb metalls preciosos, i d'altra banda, esdevenen eines fonamentals per a la protecció personal i per a la defensa dels interessos d'aquells homes més prestigiosos i amb implicacions en el govern local. En aquest sentit, podem considerar també el recurs sovintejat a l'heràldica com a element decoratiu, en diversos paraments de la llar, generalment els cortinatges.⁸⁰ Juntament amb aquests decorats de l'àmbit privat es va fer ús d'altres elements

⁷⁵ AHPM, “Llibre particular de Bernat de Figuerola”, i Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, “Los bienes”, p. 49 i 57.

⁷⁶ Vegeu l'inventari del barber-cirurgià Joan Vicenç, recentment estudiat, on es comptabilitzen diversos retaules i draps pintats amb motius religiosos, mitològics i mèdics. Lluís CIFUENTES, “La promoció intel·lectual i social dels barbers-cirurgians a la Barcelona medieval: l'obrador, la biblioteca i els béns de Joan Vicenç (fl. 1431-1464)”, *ATCA* (2000), pp. 427-439. Els inventaris de les cases mallorquines també posa de manifest aquesta profusió de draps i tapissos amb motius religiosos i mitològics, sobretot a mesura que avança el segle XV (Jaume SASTRE i MOLL, *Alguns aspectes*, pp. 69 i 81).

⁷⁷ Carme BATLLE i GALLART, “Francesc Ferrer”, p. 524 i 527.

⁷⁸ Danièle IANCU-AGOU, “L'inventaire de la bibliothèque”, pp. 66-67.

⁷⁹ “Ítem, en les parets dues ballestes vestides de cuyr blanch. Ítem, dues altres ballestes descubertes. Ítem, dos cints ab lurs manaters. Ítem, dos matroços. Ítem, dues cuyraces cubertes de cuyr vermell, ab lur sobrevesta de cànem blanch. Ítem, una darga dant. Ítem, una espasa morisca gineta guarnida d'argent daurat, ab lo parche de seda e pom e croera e mantí d'argent”.

⁸⁰ Per a Menéndez Pidal, existia una conjugació entre la utilitat i la decoració d'aquestes armes, però progressivament l'interés es decantà cap a la segona via. Això es fa perceptible a mesura que augmenta la vistositat i la seua grandària. També l'autor remarcava la freqüència d'ús de teixits i brodats per la facilitat de la seua realització i transport. Vegeu F. MENÉNDEZ PIDAL, “La heràldica en las artes decorativas del Medioevo”, *BRABL*, XXXIX (1983-84), pp. 63-82. Símbols heràldics identificatius del propietari de la llar els podem trobar en els inventaris del metge valencià Miró de Corçà (“VI recolçadores de [drap] ab senyals del dit defunct; III cortines blaves ab senyals del dit defunct”); Francesc de Torre, apotecari de Manresa (“una cortina ab senyal de Torra”); Francesc de Camp, apotecari de Barcelona (“VII quartines, la Iª complex a II parts ab sobracel, ab senyals del dit defunt e de abre”); Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, “Los bienes”, p. 47); Francesc Moliner; “un taravacho ab senyal del defunct”. El mateix afany es donava entre els mercaders barcelonins (Jaume AURELL, *Els mercaders catalans*, p. 79).

personals d'utilització externa que definien també la nissaga del personatge en qüestió. Com ara podem parlar d'una "verga d'aur ab una turquesa en aquella encastada", la qual es diu que solia portar el difunt cirurgià valencià Francesc Moliner, així com "altra verga d'aur ab una cornelina entallada ab senyal de sala del dit defunct".⁸¹

Les cortines les trobarem amb una gran freqüència, decorades o no, segons la funció siga merament ornamental o articuladora de les separacions dels espais, car les portes no existeixen a l'interior de les vivendes.⁸² Les llars més notables han extremat exageradament el color, els complements amb serrells luxosos, etc. A cap lloc trobem tovalloles obrades sinó en la magnífica llar de Francesc Moliner. Ací no és estrany trobar-hi "una tovallola de li obrada de seda ab molts botons negres de seda als caps" o uns llançols de lli de tres teles força originals, amb "randes amples de grius e de àguiles", "cubertors" i flassades blaus, grocs, morats, verds, vermells, amb llistats acolorits amb orlats daurats i serrells de seda. Un altre element decoratiu, i també, és clar, de força utilitat, molt freqüent en les llars són els espills, dels quals se'n solen tenir diversos i de distintes grandàries. Finalment, i com a detall més exòtic, s'utilitzen les gabietes de filferro o vímet les quals aixopluguen petits ocells, com ara calàndries.⁸³

Diversos objectes molt preats i amb finalitat vària (religiositat, medicina i higiene personal) acabaren revestint-se d'un valor intrínsec que els convertí en objectes de luxe i contemplació.⁸⁴ Un objecte amb el qual ocasionalment ocorregué això, tot i que la seu finalitat era higiènica, fou el "lavacap". Es tracta, com es defineix en el cas de Francesc Moliner, d'un objecte amb "un peu de ferre per a lavar lo cap, appellat comunament lavacap". Bernat de Figuerola en posseïa dos que estaven ubicats en el "puyador" que devia donar accés a la segona planta de la seua vivenda. I una clara mostra d'aquesta derivació de l'objecte cap al luxe queda reflectida en el cas de Francesc Descamp. A la cambra on "jaen misatges" hi havia "I lavacap de ferre". A la cambra del difunt hi havia "I lavacap de homa obrat de seda de poque valor", que bé podem intuir era d'ús freqüent, mentre que barrejat amb els objectes d'argent i altres béns preuats s'hi enregistrava

---

⁸¹ Un altre cas interessant fou el del menescal de València Joan d'Aragó. Aquest lliurà en dipòsit al sarraí de Mislata Abraham Faraig 97 fl. els quals reconeixia *michi in presencia notarii acomodastis ipsosque in quoddam panno lini albi, cum filo lini albi ligato sigillatoque cum sigillo vestro, ad signum leonis in cera rubei impresso sive imprimito* (ARV, *Protocols*, n. 3173; 1383, oct. 1).

⁸² A la cambra major de Francesc Moliner hi ha "un cortinatge vermell que és cinch peces, e una cortina que és de aquell mateix drap, en la paret que té tro a lo portal de la cambra". A casa de l'apotecari cerverí "dues cortines verts ab senyal de ca e de leó", a més d'un "drap pintat oldà", tot suposadament penjat en la cambra anomenada mitjana (E. MOLINÉ i BRASÉS, "Inventari y encant", p. 200).

⁸³ A casa de Bernat de Figuerola s'inventaria una gàbia a la seua cambra i una gabiota en un passadís, ambdós de filferro, sense indicar el contingut. En una cambreta junt al menjador de Francesc de Camp hi ha una gàbia de tenir —crec que l'autor comet un error en transcriure "tamiz" per "tanir"— "calandri" (Tomás LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes", p. 59). Al menjador de Francesc Moliner hi ha dues gabietes, l'una de fil d'aram i l'altra de verga sense especificar el contingut.

⁸⁴ Sobre tots els tipus d'objectes artístics que podien trobar-se a les llars barcelonines durant el Quatrecentos vegeu J. SOLER i PALET, "L'art a la casa del segle XV", *BRABL*, VIII (1915-16), pp. 291-305 i 385-394. Cal dir que es tracta d'un llistat extret dels protocols notariais sense que es donen referències d'arxiu i tampoc s'identifique el propietari de cada objecte. A més, molts d'aquests són d'ús quotidià i difícilment catalogables com a objectes d'art.

“I lavacap obrat d’or e de seda de hom”.⁸⁵ Igualment a casa de l’apotecari manresà Francesc de Torre s’inventaria a la cambra de l’embà un “lavacap obrat”.

Molt sovint els objectes amb finalitat religiosa, bàsicament per a la pràctica de l’oració personal, també acabaven per convertir-se en autèntiques peces d’art que més bé servrien per la recreació i la contemplació, com simples objectes de luxe, que no per a la seua autèntica finalitat pràctica. Un exemple clar ens l’ofereixen els “patrenostres” o “paternostres”, elaborats a partir de metalls nobles i joies encastades. Com ara el de Francesc de Torre (“uns patrenostres de turqueses de lambre e d’argent”) o el de Bernat de Figuerola (“patrenostros de coral en que ha .III. botons de perles”) i Francesc Moliner (“uns patrenostres de atzebeia”). Francesc Ferrer, “I coffret patit ab son pany e ab sa clau enlaunat de ferre ab I reliquiari d’or ab sa cadena d’or”.

No és estrany trobar objectes de plata en aquests inventaris. Es tracta fonamentalment de petites peces de vaixel·la —tasses, copes, culleres, plats, etc.— d’argent blanc o sobredaurat i amb decoracions d’esmalt pintat, corall o bordons d’argent obrats en metall, però també de petites joies, com ara anells amb pedres precioses incrustades.⁸⁶ La possessió d’aquests béns, més que com un símptoma d’ostentació, s’ha de relacionar amb una clara vocació de la major part dels estaments socials d’atresorar objectes preciosos i luxosos com un dipòsit de riquesa estable.⁸⁷ Com a prova d’aquest fet, hem de considerar que molts d’aquests objectes, generalment presents escadusserament, es troben empenyorats o bé estan inventariats com a penyora presa a algun deutor.⁸⁸ Però això sí, en poden posseir des dels més poderosos als no tant, amb una clara tendència al seu acaparament per aquells qui habiten en les grans ciutats. Quan es van vendre en pública subhasta els béns del barber vigatà Doménec Alfons, es va destinar un apartat especial als objectes més significatius d’entre els béns mobles. Així de les seues millors robes s’obtingueren 238 s. 8 d. i dels seus objectes de plata —una tassa de 4 un., 7 culleres de 4 un. i 3 d’11 un., una tassa de 10 un. i altra de 4’5 un.— s’obtingueren 272 s. La xifra no ens ha d’estranyar, ja que si bé les peces eren poques la seua qualitat era contrastada, com ho demostra el fet que portaren impresa la marca de Barcelona i la de Montpeller. En segon lloc la seua ubicació, mai en la cuina sinó en les cambres més importants de la casa i guardats en capsos,

⁸⁵ Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, “Los bienes”, pp. 50 i 53. Cal dir que l’autor transcriu “mitatges” en lloc de “misatges”, en el que, sens dubte ha de ser un error d’interpretació.

⁸⁶ Exemples significatius són el de l’apotecari Francesc de Camp, on es recullen els següents objectes d’argent: 7 tasses, 2 copes, 8 plats, 8 escudelles, 6 platets, 10 culleres (2 daurades) (*Ibid.*, pp. 52-53).

⁸⁷ Algunes consideracions al respecte en Isabel de la FUENTE i CASTELLÓ, “La revenda d’objectes d’argent a la Barcelona baix-medieval”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 18 (1997), pp. 377-396.

⁸⁸ A Manresa, on tenim localitzat el gruix dels inventaris del dossier utilitzat, ni tan sols els contribuents majors tenen gaire objectes d’aquesta mena. En tot cas, aquests es troben empenyorats barrejats amb altres objectes —armes i petites joies—, com ara en el cas de Bernat de Figuerola. Francesc de Torre, apotecari i tercer contribuent en el grup dels sanadors, tan sols té inventariats una sèrie d’anells daurats i d’argent, amb algunes incrustacions de pedreria, i alguns botons. A l’humil inventari del cirurgià Berenguer de Franquedina apareixen dues tasses d’argent, estimades en no més de 12 unces.

denota la seua poca utilització.⁸⁹ Amb la vàlua d'aquests béns el grup dels sanadors, tal com ho feia tothom, fins i tot el monarca, podia permetre's de sol·licitar diners quan la conjuntura domèstica ho requeria, i igualment efectuar préstecs amb la seguretat de tenir un valor segur en possessió. El més habitual fou que la vaixella que s'utilitzava per tothom fóra de terrissa. Només en un cas excepcional, el de Francesc Moliner, ens presenta una vaixella completa feta d'estany i que se solia utilitzar, tal i com palesa el fet d'ubicar-se en el menjador. Les fonts per servir el menjar, tot i ser de fusta, esdevenien objectes preats en presentar una decoració pictòrica.

Tota aquella profusió ornamental podia ser contemplada gràcies a una preocupació cada vegada més palesa per l'enllumenat de la casa. Els suports de les candeles —llanternes, llumaneres i canelobres— considerats excepcionals a les llars barcelonines d'inicis del segle, eren ja molt comunes en les cases dels sanadors estudiats. A aquests s'afegien ara els cresols alimentats amb oli. La seua localització en la casa era irregular. Algunes llars, especialment les més riques, tenien distribuïdes per les cambres distints objectes d'il·luminació. Francesc Moliner presenta una gamma molt àmplia d'elements d'enllumenat que permeten dir que gairebé totes les estances comptaven amb focus de llum autònom, cosa inaudita en els inventaris que he localitzat. Alguns, fins i tot, es convertien en objectes de decoració, com el “canalobre de cervo ab una ymatge de Sent Miquel”. Algunes de les estances comptaven amb una il·luminació fixa, com ara l'estudi, que per la tasca que s'hi desenvolupava, com pel temps de dedicació, en necessitava un focus continu. Així, Bernat de Figuerola tenia en el seu estudi “un canelobre de paret” i Francesc Moliner tenia al terrat tres llumaneres i un canelobre, que es justifiquen per ser aquell un espai on tenia cura del seu material quirúrgic i on també menjava la família, suposadament de nit. Però, generalment, la llum es concentrava a la cuina des d'on era desplaçada a la resta de la casa. Domènec Alfons, posseïdor d'una casa amb cinc estances, comptava amb tres llumaneres ubicades a la cuina, i tres canelobres venuts en l'encant, un d'ells “ab sa quadena” localitzat a la cambra del difunt. En aquest sentit contrasten les opcions preses per distints apotecaris. També a la cuina, Francesc Sescases, propietari d'una casa amb vuit estances, tenia dos canelobres i, junt a la cuina, una “candelaraça buyda”. Francesc Descamp, amb una casa de dotze estances i un obrador de vuit, tenia vuit llumaneres en la cuina, a més d'un tros de brandó en un porxet i un canelobre i una “candelerà” en la cambra dels criats.⁹⁰ En canvi, Francesc Ferrer, que era propietari d'una casa molt més modesta que l'anterior, tenia distribuïda la llum a l'obrador (“I llumanera ab XII cresols de coure”), la cambra major (“I parell de mig de brondons de cera”), la cambra de la companya del difunt (una llanterna de vidre, paper i fusta), la cambra del sucre (un canelobre de ferro gran). Ferrer tenia junt a aquesta una petita casa adossada que feia el paper bàsicament de magatzem. Tot i això, la il·luminació era també intensa amb “I

⁸⁹ Apèndix, § 22. Vegeu una opinió semblant en Flocel SABATÉ, “Objectes de la vida quotidiana”, p. 84.

⁹⁰ Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, “Los bienes”, pp. 56 i 59.

lanterna de banya” al segon obrador, i llumaneres i un parell de canelobres a la cuina.⁹¹ Cal remarcar finalment, la importància de les llanternes per als dedicats a la medicina, ja que freqüentment s’havien de desplaçar de nit per atendre clients. Bernat de Figuerola en tenia tres fetes de banya.

4.2. “Per demostrar la diferència de les persones”. *Mesures higièniques personals i la cura de la imatge pròpia*

Com bé s’ha afirmat, els notables de la societat llatina medieval desenvoluparen un gust considerable per la higiene personal, i és clar, el nucli benestant i, sobretot, l’elit burgesa, sempre delerosa de seguir l’exemple dels *nobiles* i, a més, en disposició de poder afrontar amb garanties la despesa de fer efectives les mesures higièniques adients o costejar-se un tractament mèdic oportú, farien seu també aquest gust.⁹² Segurament aquest fenomen s’haja de posar en relació amb el desenvolupament d’una literatura específica: els *Regimina sanitatis*. Com he comentat anteriorment, aquests escrits, adreçats pels físics als personatges més rellevants de la societat, sobretot els monarques proliferaren des de les acaballes del segle XIII, i tot al llarg del XIV, estenent-se el seu ús als burgesos acabalats. I consta en la documentació que aquests s’esforçaren per dur a terme les recomanacions per mantenir la seua salut. Una observació de la documentació medieval conservada ens permet albirar que, efectivament, aquells preceptes emanats de la medicina, penetraren ja des dels inicis de segle, el teixit social i tant en l’àmbit públic com en el privat, les recomanacions mèdiques es fan perceptibles en les actituds i els costums dels homes i les dones. Estarien els sanadors de l’època en disposició de posar en pràctica ells mateixos sobre les seues persones aquests principis higiènics que bé devien conèixer?

Els esforços per fer la vida més agradable són grans, però amb tot, és difícil lliurar-se d’incomoditats notables, com ara, la presència de rosegadors. Unes cases on l’acumulació de grans i altres productes recol·lectats als horts propis o adquirits al mercat és bastant considerable, i on les teles i els vestits són emmagatzemats cada vegada amb major profusió dins de distints receptacles, s’hauria de lluitar contínuament contra aquests molestos animalons. Per això, no és gens estrany, que a les cases es tinguera sempre alguna ratera, i potser també algun gat. Les hi havia a casa de Francesc Moliner, i això no impedí que hi haguera un “barragà listat... foradat en alguns lochs de rates”.⁹³ A això podríem afegir el fum del foc que

⁹¹ Carme BATLLE i GALLART, “Francesc Ferrer”, pp. 523, 524, 525, 527, 528 i 533.

⁹² Jaume AURELL, en referir-se als mercaders barcelonins del segle XV, afirma que la higiene formava part de la seua vida quotidiana. L’autor fa “peculiar i específica” dels mercaders aquesta característica, ja que foren els primers a generalitzar el seu ús després de copiar-lo de la noblesa. No tinc res a objectar de la segona afirmació, però respecte a la primera crec que ens caldrien estudis més intensos d’inventaris, i no solament dels més poderosos, per veure si aquests usos higiènics estaven més estesos del que hom puga suposar. Per la nostra banda, efectivament, són els apotecaris, assimilables al grup dels mercaders, no ho oblidem, el grup que ha conservat més inventaris, els qui actuen amb una major diligència higiènica. *Els mercaders catalans*, pp. 75-76.

⁹³ Al costat de les robes més preades de Bernat de Figuerola s’inventaria també una ratereta; Francesc de Torre la té parada en la cuina.

hi havia a les llars, la sentor del bestiar sempre pròxim, inevitable en els àmbits rurals, es podia evitar amb el posicionament de les cambres allunyades d'aquests desagradables focus d'emanació. De les instal·lacions sanitàries a l'interior de les cases no hi ha notícies, i si bé se sap que a l'Itàlia de la mateixa època s'havien començat a construir aquestes instal·lacions en les llars dels notables, no se'n sap res sobre la qüestió en el nostre àmbit d'estudi.⁹⁴ Les necessitats fisiològiques eren realitzades, doncs, en els orinals que trobarem amb assiduïtat en totes les cases estudiades. Així en casa de Bernat de Figuerola trobem "III calgueres ab II orinals en el porxo".

Què en sabem de la neteja personal d'aquests individus? Durant tota la Baixa Edat Mitjana hi hagué una gran afecció als banys, en bona part herència del món islàmic. Aquests proliferaren per tot arreu i es convertiren en llocs on recuperar-se de malalties, però també en indrets d'encontre i sociabilitat.⁹⁵ La introducció del bany dins l'àmbit domèstic seria molt més tardana i, per aquells anys estudiats, solament els reis i els més notables en posseïen.⁹⁶ Més freqüent fou, en canvi, l'ús del "lavacap", ja esmentat anteriorment. Si bé, com algun autor ha comentat, l'objecte era considerat de luxe als inicis del segle, sembla que a poc a poc es difongué el seu ús, malgrat que no serà un objecte massa comú als inventaris de l'època, i el luxe li vingué donat pel seu puntual tractament artístic.⁹⁷ També cal afegir que fou utilitzat tant pels homes com per les dones. Així s'entén que l'escrivà especifique si l'instrument en qüestió és d'ús masculí exclusivament.⁹⁸ Un altre objecte de neteja personal, aquest documentat en una sola ocasió, és el "lavador de mans", localitzat en la cambra sobirana de l'apotecari de Cervera Francesc Sescases. Desconec a que es referiexen "uns lavadors d'estany" documentats al menjador de l'apotecari de Puigcerdà Guillem Maians. Els perfumadors i el perfum només apareixen esmentats en la casa de Francesc Moliner.

Per eixugar-se després de la neteja personal es disposava d'un munt de tovalloles inventariades amb moltíssima freqüència. Per altra banda, les estovalles i els tovallons utilitzats en els àpats són un altra mesura clara, tot i que també podem relacionar-ho amb el luxe.⁹⁹ A la casa de Francesc Descamp es té una cura especial en cobrir totes les taules ("II tovalles abtas a menjar en taula rodona"), però també perquè cada

⁹⁴Maino Maineri, en el seu regiment, acceptava aquestes cambres sempre i quan comptaren amb aigua corrent. Citat en Pedro GIL SOTRES, *Regimen Sanitatis*, p. 124.

⁹⁵José SANCHIS SIVERA, *Vida íntima*, pp. 131-146. Vegeu sobre la recuperació de banys de l'època andalusí i la seua estructura arquitectònica J.M. PALOMAR ABASCAL, "Uns banys àrabs a Sagunt. El hamman del Portal de les Granotes", *Braçal* 7 (1990), pp. 13-36, especialment l'Apèndix.

⁹⁶Flocel SABATÉ, "Els objectes de la vida quotidiana", p. 81, cita alguns casos de mercaders que posseïen en la seua casa una tina o banyera.

⁹⁷A Vic el barber Domènec Alfons tenia en la seua cambra "I lavacap de pocha valor". Arnau de Vilanova donava clares instruccions sobre com s'havia de practicar el bany, així com la neteja de les cames, els peus i el cap (*Regiment de Sanitat*, pp. 113-115).

⁹⁸Sobre el "lavacap" i altres objectes d'higiene personal vegeu Flocel SABATÉ, "Els objectes", pp. 81-83.

⁹⁹Juan Vicente García Marsilla ha remarcat que a poc a poc va anar imposant-se la individualització dels instruments utilitzats en el menjar com a signe de distinció social usat pels poderosos. Això es manifestava en el rebuig de tocar el menjar amb les mans, sobretot si es tractava de plats o fonts comunes, però també en la utilització del "drap de boca" (*La jerarquia de la mesa*, p. 179).

membre de la família tinga un ús exclusiu de les seues peces. Així Francesc tenia “T^a tovalola ab alcunes obres ab cabes, la qual lo dit defunt tania com seia e taule” i també “III tovalles, cascú per si, listats als caps”. Però, observar els armaris i caixes de la llar d’aquest apotecari, suposa trobar-se amb una ingent quantitat de tovalles, tovalloles i tovallons fabricats de lli i d’estopa fonamentalment, i ordenats dins de caixes. I no és d’estranyar, perquè a diverses estances de la casa es troben moltes desenes de canes de drap de lli i lli prim i canemàs i canemàs prim, fonamentalment, i també “drap de scarlata de grenà”. Hi ha indicis que fóra a la mateixa llar on es produïren, a partir de la matèria prima sense tractar, aquests draps. Així, a la cambra dels criats s’inventaria “I sach en què avie XVIII liures de li no pentinat en masses”, juntament amb “I rastell de pentinar li” i “V parells de cardes velles”, i algunes canes de canemàs. Ja en la cambra principal es trobaven dos sacs amb vuit lliures de lli pentinat, juntament amb peces de lli. No podem deduir el pas de l’elaboració del fil al teixit perquè no trobem les eines escaients, com sí ocorre a altres llars. En definitiva, aquest centenar llarg de peces pot atribuir-se a la necessitat de mantenir un capital moble que bé es podria usar, per exemple, en els dots. Més sorprenent resulta la conservació de les vànoves, les flassades, i, sobretot, els llençols, de diverses teles i valors, molts esquinçats, també acumulats de forma notable en els armaris de la cambra principal. Els diversos llits de la casa tenien el seu parament, però de recanvis se n’hauria d’anar a buscar a la cambra principal. El resultat seria la possibilitat de canviar amb freqüència la roba del llit i la consegüent millora higiènica. En cap cas, podem prendre com a paradigma la casa d’aquest barceloní. La multiplicació de teles per eixugar-se, i a més destinades a distintes parts del cos (eixugamans), és una realitat estesa però que no arriba a copsar el cas esmentat. Tothom en tindrà, perquè tothom hi té la capacitat de fabricar-ne. Ara bé, la quantitat sempre serà suficient a les necessitats de la casa, sense els excessos del cas anterior, i segurament aniran reposant-se les mancances pel desgast de les peces velles amb noves filatures i teixides.

En paral·lel a la cura de la neteja del cos es desenvolupa una preocupació per mantenir nets els objectes d’ús quotidià, com ara la roba i els estris utilitzats durant els àpats. Relacionats amb la primera qüestió apareixen alguns útils per despenpolsar les robes polsoses i brutes després de moure’s per carrers i places de terra, de muntar animals, de suportar els fums de les llars. En la cambra de la “companya” — segurament una criada— de Francesc Ferrer hi ha “I scombria de espolçar robes” i en la cambra de Bernat de Figuerola “I aspolsador de vestit”.¹⁰⁰ En determinades llars, i sempre dins la cuina, també podem trobar les bugaderes, destinades a rentar aquesta roba. Així en la de Bernat de Figuerola hi havia “un bugader gran ensogat, ab son cobertor” i “una pedra bugadera”, i de nou al porxo una altra pedra bugadera i Francesc Descamp tenia també a la cuina “I bugader de terra enserpallat ab son banch”. Molt més excepcional encara resultava la presència del gavadal, una eina que solia trobar-se a la cuina i que era utilitzada per a rentar els

---

¹⁰⁰ Carme BATLLE i GALLART, “Francesc Ferrer”, p. 527.

coberts i la vaixella. Bernat de Figuerola, l'únic que en tenia, en posseeix un parell, un de trencat i un altre "fes". Excepcionals instruments dels quals solament uns quants en fan ús sobretot perquè l'aigua corrent no és fàcil de trobar en les cases de la ciutat. De pou propi només disposen uns pocs privilegiats. Francesc Moliner en té un al seu pati que proveeix també d'aigua els diferents pisos de l'edificació, gràcies a una corriola instal·lada en el terrat. Aquest detall, autèntic luxe apte només per als adinerats, li permetia criar aus de corral en la part més alta de l'edificació.¹⁰¹

Pel que fa a la indumentària, a la imatge en general i també a les maneres de comportar-se, si alguna cosa van coincidir a demanar els grans autors mèdics de l'Edat Mitjana d'arreu d'Europa —Henri de Mondeville, Arnau de Vilanova, Gui de Chauliac, Jan Yperman i John of Arderne, entre altres—, als seus col·legues, fou la discreció i la moderació —el vestit, el pentinat, les joies, etc. Aquest codi fou una herència dels antics principis hipocràtics els quals s'havien combinat durant l'Alta Edat Mitjana amb els ideals cristians, fet palesat en els manuscrits salernitans del segle XII.¹⁰² Però, de fet, entre el conjunt d'ideals proposats i la realitat que palesa la documentació s'obri un abisme. En els anys que ocupen el present estudi, resta ben clar que els practicants de la medicina d'arreu d'Europa, havien fet seus l'afany de lucre i l'assimilació d'un conjunt d'ideals propis de la noblesa que contrastaven amb moltes de les recomanacions de la tradició pre i salernitana. L'ostentació mostrada en la llar i en l'abillament personal n'eren una clara mostra. Fet i fet, aquest era un dels millors indicadors del prestigi social. El vestit senyala arreu i amb insistència les oposicions socials; als mercats de les ciutats tan sols cal fer una ullada general per distingir els nobles i els burgesos de la gent del poble. L'obsessió dels potentats per diferenciar-se dels humils es fa evident i la "moda" naixerà per a disgust dels predicadors com Eiximenis, que trobem abominable aquell camí de dispendi i malbaratament en uns canvis en les formes molt periòdics, i impossibles de seguir pels més humils.¹⁰³ Les lleis sumptuàries responen a la saviesa dels governs, però més encara a la irritació de les altes classes socials quan són imitades pels nous rics.¹⁰⁴ A més a més, molts practicants de la medicina exerceixen tasques polítiques de primer ordre, les quals requerien una cura en la indumentària especial com corresponia a la comesa i al rang. Qualsevol que haguera d'entrevistar-se amb el rei —, ambaixadors, procuradors, consellers, etc.— o estiguera al cap d'un govern municipal podia estar-se'n de la seua imatge personal. Però aquest dispendi era gran i per això els governs municipals i també la reialesa ajudaven a qui

¹⁰¹ "Un poal de aram sens cadena" i "una coriolla del pou en lo terrat" (ARV, *Protocols*, n. 2643; 1399, març 24). També sabem que Francesc de Camp en tenia un (Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes", p. 59). Sobre els pous i l'accés restringit a l'aigua corrent vegeu Charles de la RONCIÈRE, "La vida privada de los notables toscanos", pp. 203-204.

¹⁰² Loren E. MacKINNEY, "Medical ethics and etiquette in the early middle ages: the persistence of hippocratic ideals", *BHM*, XXVI (1952), pp. 1-31.

¹⁰³ Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, "El buen orden. Imagen pública y refinamiento de las costumbres", en Antoni FURIÓ (dir.), *Historia de Valencia*, València, 2000.

¹⁰⁴ Vegeu al respecte Fernand BRAUDEL, *Civilización material, economía y capitalismo. Siglos XV-XVIII. 1. Las estructuras de lo cotidiano*, Madrid, 1984, pp. 265 i 284-285. Aquesta actitud d'assimilació al model de vida noble a través d'aquest aspecte de la vida quotidiana ha estat abordat per Jaume AURELL a la seua obra *Els mercaders catalans*, pp. 74-76.

estava al seu servei i a la seua representació.¹⁰⁵ Cal recordar que el fet d'estar adscrit a la casa reial tenia entre les distintes remuneracions una partida per al vestit. Això sí, la cort també va fer distinció entre els practicants de la medicina, ja que la quantia de la quitació depenia del grau d'importància de la professió i de l'individu; no era el mateix el metge universitari que el barber o l'apotecari. Així, tot analitzant els albarans que va fer l'escrivà de ració l'any 1360 pel vestit, trobem que els físics, els cirurgians i els menescals — aquests darrers els més estimats a la cort— cobraven 360 s. (casos del cirurgià Bernat Sarriera, el cirurgià jueu Bonjuà Cabrit i el menescal sarraí Faraig de Bellví), mentre que els barbers en rebien 150 (Sanç del Forc) i altres rebien 200 s. més 100 s. en concepte d'una peça concreta anomenada cotàrdia (l'apotecari Miquel Tosell i el barber Joan de Caldes). En una ocasió, el cas de Faraig de Bellví, a més es van concedir 160 s. per al vestit dels seus dos ajudants, el que remarca la bona consideració en la qual es tenia el menescal, la seua companyia continuada de dos mossos necessaris en la pràctica del seu ofici i la voluntat de vestir-los també en consonància amb el seu amo.¹⁰⁶ Aquestes generoses xifres de vegades no bastaven a determinats individus per satisfer les seues necessitats. D'aquesta forma el valencià Pere Ros d'Orsins, físic major del rei, li van ser concedits 450 s. per al vestit de l'any 1360 malgrat que les ordinacions indicaven que ningú rebria més de 360 s. si no era cavaller.¹⁰⁷ Si complex ens resultarà observar la qüestió de l'afany per la cura de la imatge en el món musulmà i jueu, donada la manca de dades, qüestions com les que acabem de veure ens fan pensar que aquest afany d'ostentació fou idèntic al del món cristià.

A l'Anglaterra del darrer quart del segle XIV, John of Arderne, per la seua banda, apostava perquè els metges vestiren a la manera dels clergues perquè això oferiria major confiança als *gentlemen*.¹⁰⁸ Tanmateix, el metge que apareix descrit per Chaucer als seus *Contes de Canterbury* no transmet precisament aquesta imatge austera: "Anava tot vestit de vermell i blau, amb folre de sendal i tafetà". Això malgrat que l'autor s'afanya a dir —amb cert caire irònic— que, amb tot, no era malgastador ("s'havia guardat el que guanyà durant la pesta. Com que l'or és un cordial, l'estimava amb predilecció").¹⁰⁹ Crida poderosament l'atenció de les il·lustracions dels manuscrits perquè palesen de fet aquesta tendència del físic i el cirurgià a vestir d'una manera sumptuosa. Vestits plens de colors, de plecs i de pells d'animals abriguen uns metges que sostenen un flascó d'orina en una mà, que ensenyen o atenen algun malalt. Però especialment fastuós és

¹⁰⁵ A Mallorca el reformador Berenguer d'Abella recordava el 1372 sobre els ambaixadors: "cascuna vegada que fan missatgeries al senyo rei, se vesten los missatges e lurs companyes axí com si eren trameses per gran sollempnitat o per grans cerimònies" (Citat en Pau CATEURA BENNASER, *Sociedad, jerarquía y poder*, p. 119).

¹⁰⁶ ACA, RP, ER, n. 853.

¹⁰⁷ "Al honrat micer Bernat d'Olzinelles, Tresorer del senyor rey et cetera. Mana lo dit senyor rey que donets a maestre Pere Ros, metge de fisica de casa sua, per son vestir del any present, no constrastant la ordinació per lo dit senyor feta que a nangun official sinó era cavaller no hagués sinó CCCLX sous de vestir. Lo senyor Rey mana per ço com és doctor en la dita art de medicina li sien dats *quadrigentos quinquaginta* sous barcelonins" (*Ibid.*, f. 152; 1361, ab. 1).

¹⁰⁸ John of ARDERNE, *Treatises of fistula in ano, haemorrhoids and clysters*, citat en Vern L. BULLOUGH, *The development of medicine*, p. 96.

¹⁰⁹ Geoffrey CHAUCER, *Contes de Canterbury*, Barcelona, 1997, p. 18.

el vestit dels professors representats, símptoma del seu graó superior en riquesa i prestigi entre tots els practicants.¹¹⁰ Ara bé, aquelles primerenques idees perduraven encara al Quatre-cents, i així l'italià Gabriele de Zerbi continuava demanant una-vestimenta que no fóra plebea, simplement decent i evitant els excessos que pogueren captivar el client.¹¹¹ En definitiva, crec que aquests escrits no són sinó la transmissió d'uns ideals venerats, aquells que, com tot el corpus del coneixement mèdic, era transmés amb fidelitat per uns autors que bastien els seus coneixements en la confiança absoluta en la tradició antiga, però que es trobaven molt allunyats de la concepció que en tenien de si mateixos i de la seua posició dins el cos social dels sanadors. Lluny quedà aquell ideal d'*usus pauper* per al metge proposat per Arnau de Vilanova, com a imitació de la pobresa apostòlica, perquè, com veurem, el progrés econòmic dels sanadors portà aparellat un gust per les robes i els abillaments més exquisits, que l'inventari dels béns del propi Arnau posa de manifest.¹¹²

Un dels signes distintius per tant de molts dels individus que es dedicaven a guarir fou tant la quantitat, com la varietat i la qualitat de la roba.¹¹³ En general la tendència fou a inventariar les peces de major qualitat, açò és, la roba que es visualitza, i en alguns casos trobarem al registre una descripció minuciosa. Hi ha ocasions en les quals es fa al·lusió a qualsevol roba per molt que estiga estripada, mentre en altres ni tan sols s'hi esmentava cap tipus. Tampoc no sembla haver massa interès en la roba interior, i en tot cas s'esmenten algunes camises o fassets, calces i bragues, depenent dels casos.¹¹⁴ Així no hi ha cap dada sobre el vestit en el cas del barber vigatà Guillem Ponç, ni en el de l'apotecari cerverí Francesc Sescases; ells poden representar el vessant humil de la professió. Bé podem afirmar que les millors robes les tenen els habitants de Barcelona i València; els drapers hi concorren i la varietat i la qualitat del producte és grandíssima, i amb ella la competitivitat en el fast. Amb tot, als nuclis urbans mitjans, els béns de metges, apotecaris i barbers de renom palesen la penetració d'aquestes robes luxoses, com en el cas de Manresa o

---

¹¹⁰ Especialment il·lustrativa és la imatge d'un manuscrit francès de les acaballes del XV, el qual representa la dansa macabra i en la que s'aprecia un metge ric que sosté un flascó d'orina mentre és assaltat per la mort, representada en un esquelet que li estira el vestit. La incomoditat d'aquesta tasca amb unes robes com les que porta el metge es fa evident (Carole RAWCLIFFE, *Medicine and society*, p. 82 i 117). Per als professors vegeu les imatges 10, 11 i 12 de les pp. 74 i 75 recollides en Nancy SIRAI, *Medieval and early*.

¹¹¹ Roger FRENCH, "The medical ethics", p. 74.

¹¹² Joseph ZIEGLER, "Arnau de Vilanova", p. 254. El propi Arnau advertia, tanmateix, que l'estil de vida, inclosa la d'aquells que volgueren seguir l'ideal de la pobresa apostòlica, hauria de ser adaptat a les circumstàncies naturals: geografia, clima, edat i salut. Fet i fet no sabem en quin grau personal afectaria aquesta premissa la vida del famós metge, però del que no hi ha dubte és que els baguls de la seua casa es trobaven atapeïts de les més diverses peces de roba, amb caràcter també luxós, i algunes regal dels seus patrons, com ara una *camisia romana de serico quam dedit Summus Pontifex*. Vegeu per a l'inventari la publicació que es feu per Roc CHABÀS, "Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 9 (1903), pp. 189-203.

¹¹³ Per a la comprensió del paper del vestit i la seua descripció en la Baixa Edat Mitjana als territoris de Catalunya i València vegeu Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana al segle XIV*, Barcelona, 1991 i Marisa ASTOR, *Valencia en los siglos XIV y XV. Indumentaria e imagen*, València, 1999.

¹¹⁴ F. Sabaté considera el fasset com una samarreta molt cenyida (*Objectes de la vida quotidiana*, p. 62). En canvi al DCVB, vol. V, p. 757, es defineix com un gipó encotonat que es posava sota l'armadura.

Vic. Així, la gramalla, que era una peça destinada exclusivament al patriciat de la Barcelona dels inicis del segle XIV, es degué difondre amb profusió i penetrà les capes mitjanes de la població, fins i tot aquests nuclis urbans de segon ordre. Així s'explica que el barber de Vic Doménec Alfons tinguera una “gramala blave ab tay velencià” i “altra gramala rugada ab color grana, fesa davant de botons, ab son caperó” i el barber manresà Ferrer de Comalba dues gramalles i diverses cotes amb ús de pell de conills. Aquests casos ens parlen de l'ascens social dels barbers i de la mimetització dels mateixos costums nobiliaris amb l'ús d'aquesta indumentària. I és que en el cas d'Alfons, ultra les gramalles hi trobarem gran profusió de cotes, cotàrdies i gonelles d'ambdós sexes, plenes de color i amb llenques de pells d'animals, i altres complements com els caperons. Fins i tot, hi ha enregistrat un “*epitogium* de blau scur”, una mena de sobretúnica molt cridanera, i un “mentel (mantell) folrat de tefetà vermell listat ab listes blanches e verdes de fill d'or, de color blau, e curtapeu¹¹⁵ de semblant drap foltrat de drap de li”.

El colorit del vestit és extraordinari. Els morats, blaus, vermells, etc. són utilitzats amb freqüència en les gramalles, les cotes, els caperons, alguns tipus de túniques, com les aljubes i les cotes, les gonelles, etc. Algunes d'aquestes peces, com la gonella (cos i falda llarga que solien portar homes i dones), podien tenir un valor molt alt, potser fins i tot sentimental.¹¹⁶ Moltes d'aquestes peces com les túniques estaven confeccionades amb teles de reconegut prestigi, com les vingudes de Malines (mellines) folrades en part amb pells d'erminis, conills, esquirois, raboses o “vayres”, el que augmentava considerablement el seu valor. Són destacables les diverses túniques (“aljubes” i mantells) inventariades per l'esposa de Bernat de Figuerola.¹¹⁷ A Barcelona els apotecaris palesen aquest gust per les robes luxoses i llueixen uns armaris atapeïts amb elles. Així Francesc Descamp tenia sis gramalles, cinc cotes i mantons, la majoria d'ells confeccionats amb pells i draps importats de gran qualitat.¹¹⁸ Francesc Ferrer, per la seua banda, en un inventari confeccionat cinquanta anys després de l'anterior, presenta una vestuari molt més variat on apareix una gramalla de drap de verví de color verd, quasi nova, una “gona de drap blau de la terra folrada de anyines negres”, una “folrada de drap morat vella, migencera” i una de “verví folrada de rabosas, nova”. Curiosament s'esmenta el gipó, una peça de vestir amb mànegues ajustada al cos i que cobria el cos des dels muscles fins a la cintura, bastant inusual

¹¹⁵ El curtapeu és una peça de vestit amb mànegues o sense elles, i que és dut per homes i dones (*Ibid.*, vol. 3 p. 869).

¹¹⁶ Bernat de Figuerola li deixà en el testament a la seua esposa “*I*. gonella scura folrada de pells d'anyells lo qual vestit pur prop dit és deputat a ús e servey meu, (lo qual lo dit marit meu ma lexat)” fet que mostra l'estimació que es devia tenir envers aquesta roba. Sobre la gonella *Ibid.*, vol. VI, p. 336). Existeix també la variant coneguda com gona, i que no és sinó una túnica que usaven indistintament homes i dones (*Ibid.*, p. 335). A casa de Francesc Ferrer se'n documenten vàries (“*I* gona de verví folrade de rabosas, nova”).

¹¹⁷ L'aljuba és una túnica llarga d'origen àrab, després usada pels cristians, que arribava fins als genolls (*Ibid.*, vol. 1, p. 519). “*Í*tem, *P*. aliuba de mellines blaves ab les managas folrades de terçanell. *Í*tem, un mantell del dit drap, folrat de taffetà vermey ab erminis. *Í*tem, una manteta del dit drap, folrada de vays. *Í*tem, *.I*. mantell de mellines blaves ascorxat usat”.

¹¹⁸ Així per exemple es pot citar entre altres, “*I* gramalla de drap blau florentí ab taffetà vermella listat” i “*I* cota o polanda de drap mesclat de verví amb pells de conills”. La polanda, deformació de hopalanda, era una túnica llarga i folrada que portaven els homes damunt del vestit (*Ibid.*, vol. VI, p. 548).

fins al moment. Per això el que més crida l'atenció és la seua aparició en quatre ocasions i a més en unes condicions (oldà, sotil) que denoten un ús freqüent. També s'ha de dir que és una peça confeccionada amb tela barata, el fustany blanc o la saia, que és un teixit gruixut de cotó que solia ser pelut per un costat i servia per folrar diverses peces de roba, entre elles el gipó. S'ha de tenir present, i en aquest sentit la varietat és també un punt a tenir en compte, que el gipó es va posar de moda en el segle XV, quan la tendència a escurçar la roba fins la cintura i vestir de forma cenyida, tot utilitzant unes calces per cobrir les cames, es va fer molt habitual entre els homes. El canvis afectaren principalment els homes que volien remarcar així l'amplària de les esquenes i l'estretor de la cintura.¹¹⁹ Però, potser aquesta peça estiga vinculada amb la recerca de la comoditat a l'hora de desenvolupar tasques delicades com en el cas dels apotecaris. Això donaria sentit al fet que un "jupó de drap morat oldà" aparega en la cambra dels sucres.

Tot el vist fins ara s'accentua quan ens endinsem en el cas de del cirurgià valencià Francesc Moliner. Ni el físic conciutadà Miró de Corça es pot apropar al luxe que el cirurgià exhibeix. El seu inventari és amb diferència aquell que presenta la major quantitat, qualitat i varietat d'elements pel que fa al vestit, al calcer, els barrets i als complements, bàsicament joies. En la seua llar hi trobarem totes les peces de roba comunes a l'època des de les més senzilles a les més sofisticades (complements com escarpins —baixos de les calces— i trobigueres —llogacama—), elaborades amb tela de la terra, les menys, o amb teixits, generalment de seda, i d'importació (Malines, Vervins, Florència, Granada) d'alt preu. Els botons de fil d'argent són guardats amb cura juntament amb els altres objectes de plata per ser incorporats en les magnífiques teles que es guarden en els armaris. Peces com la següent donen mostra del nivell econòmic i social: "una gramalla de drap de seda de grana vermella, sembrada de escuts d'or, forrada de tafatà groch ab deu botons de fil d'argent daurats e esmaltats de obra de Gènova, los sis grans e los quatre xichs ab sengles perles als caps". Però fer una descripció pormenoritzada de la indumentària masculina i femenina seria ací una tasca que ultrapassa el nostre objectiu, per això crec que cal remarcar l'interés pel luxe desmesurat manifest en un llistat abundant de tot tipus de vestit amb la major sumptuositat. Una especial atenció mereix en aquest cas tots els detalls del seu vestuari i els complements d'abillament que tenen trets clarament propis de la cultura musulmana, i especialment granadina: draps d'or amb lletres morisques; una sàvena morisca; una alcandora morisca; moneda d'argent menuda morisca; quaranta-sis "ciris éntegres de Granada"; i un anell amb el signe del rei de Granada, entre altres objectes. Com es va fer Moliner amb aquesta indumentària? Va desplaçar-se en algun moment per a tractar mèdicament algun governant granadí? Va exercir d'ambaixador, tasca ja habitual com hem vist entre els qui es dedicaven a la medicina? Totes dues hipòtesis semblen difícils d'esbrinar si bé no hi ha cap notícia en les investigacions realitzades sobre el tema que puguen indicar que exercí cap tasca diplomàtica, i per altra banda a l'escadussera informació que en

---

¹¹⁹ Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, "El buen orden", p. 176.

tenim del personatge no hi ha res sobre la seua pràctica mèdica.¹²⁰ Amb tot no seria estrany que d'haver-se donat una de les dues circumstàncies, Moliner haguera rebut en recompensa alguns regals d'aquesta mena, com sabem que els reis, papes i nobles solien fer als seus metges.

5. En el més profund de la intimitat

5.1. Temps d'oci i entreteniment

Els inventaris de béns ens permeten d'arribar fins i tot a les inquietuds i creences més profundes dels nostres protagonistes. En les cambres més ocultes a la gent aliena al grup familiar, es desenvolupen les activitats amb tints més personals. Al marge ja del temps dedicat al treball, arriba un moment per al conreu del lleure i la dedicació als plaers del cos i de l'esperit. Un temps que, com més avancem i ens trobem amb un progrés econòmic i social, se'ns presenta com més ampli. Per això, les fondes diferències socials que existien al si dels practicants de la medicina es manifesten també en la intimitat de les seues llars, en les hores de lleure, en les seues afeccions i la manera de desenvolupar la seua religiositat. Les possibilitats d'accedir al temps lliure, però també a la cultura, passa per un bagatge econòmic i una solvència que permeta, bé gràcies al treball d'altres —mossos, criats o esclaus—, i, en definitiva, per comptar amb un grau de riquesa suficient, limitar la jornada laboral i buscar hores per al conreu d'afeccions normalment vinculades al món de l'aristocràcia. Amb tot, a penes he pogut trobar referències a elements que ens parlen del lleure i de l'oci del nostre grup, tot exceptuant el cas d'alguns més poderosos.¹²¹

Anteriorment, he parlat sobre la possible vinculació de les barberies i els barbers amb el món musical, però hi ha també altres indicis que manifesten les inclinacions cap a la música dels membres més notables de la comunitat mèdica. I és que cal indicar que la música formava part del *quadrivium*, que junt amb el *trivium* forçen els elements bàsics de l'educació de les elits medievals.¹²² De Bernat de Figuerola sabem a través del seu inventari que era propietari de tres llaüts i dos rabells.¹²³ L'altra pista ens la dona la

---

¹²⁰ Cap rastre en els treballs més complets sobre les relacions de la Corona d'Aragó amb Granada. Vegeu Maria Teresa FERRER i MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, 1988; Roser SALICRÚ i LLUCH, *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458*, Barcelona, 1998.

¹²¹ Igualment als inicis del segle XIV a les llars de menestrals i mercaders barcelonins a penes si es podien trobar algun instrument musical en les cases més notables i cap referència hi ha als jocs. Vegeu Flocel SABATÉ, "Objectes de la vida quotidiana", p. 91. Més curiós resulta que per als mercaders del segle XV, l'exhaustiu estudi de Jaume Aurell —citada anteriorment— no haja dedicat cap línia a l'assumpte.

¹²² Edward GRANT, *The foundations of modern science in the middle ages. Their religious, institutional, and intellectual contexts*, Cambridge, 1996, pp. 42-47.

¹²³ El primer sembla que estava molt deteriorat ("un lahut en que no's té lo cap"). El segon es trobava en mans d'un individu al que l'havia prestat ("té en Johanet, fill de mossén n'Andreu de Paguera, un lahud lo qual li prestà lo dit marit meu"). Finalment s'esmenta un tercer llaüt. Els rabells ("II. rabeus, .I. gran, altre poch"), es trobaven en una de les cambres. El rabell és una mena de violí de tres cordes que es tocava amb un petit arquet curt i corbat (DCBV, vol. 9, p. 78). Sobre els instruments típics de l'època, el

possessió d'un "llibret de Cant", per part de l'apotecari manresà Francesc Satorre. A l'apotecari barceloní Francesc Ferrer, li foren inventariats una "arpa ab ses cordes", ubicada en la seua cambra i venuda en subhasta per 8 s. 6 d., així com un llibret de paper i tapes de pergamí "on ha scrites rimas de pocha valor", no sabem si escrites per ell mateix, però que poden estar relacionades amb l'ús de l'instrument. Més tard, a l'encant, també es ressenyaria un llibre amb cançons "e altres dictats", venut per 3 s.¹²⁴ Diverses preguntes poden ser formulades al respecte. Tenien coneixements musicals aquests posseïdors d'instruments i llibres de cant o bé simplement contractaven ocasionalment a professionals del tema? Això és difícil d'esbrinar, i més perquè la bibliografia sobre el tema de la història de la música medieval no sol baixar a aquests nivells de pràctica quotidiana i tan personalitzada, més aviat es limiten a l'estudi de les partitures i dels instruments de l'època. Ara bé, el que sí podem notar és que els instruments musicals documentats eren tots de corda i que en les representacions pictòriques on n'apareixen tots ells van associats normalment amb entronitzacions i coronacions de la Mare de Déu. Són àngels els qui en les seues mans sostenen llaüts, arpes i guitarres al voltant de l'escena principal o de manera aïllada. Enfront d'aquestes representacions artístiques que il·lustren el sentir religiós de l'oligarquia ciutadana, els artistes posen en mans de la *plebs* instruments de caire popular i festiu destinats a l'aldarull i la gresca, com són els instruments de vent i percussió.

El joc dels escacs, que des de la seua difusió a partir de l'any mil per tota Europa a través de la Península Ibèrica i la Italiana, havia estat elitista i aristocràtic, formant part, fins i tot, de la formació dels joves nobles, passà a ocupar un lloc entre les afeccions burgeses. D'aquesta manera, tot i que és molt estrany trobar-lo inventariat, l'he pogut localitzar en dues ocasions. El primer en la casa de Bernat de Figuerola, on a banda d'"un taulell ab ses taules", s'esmenta ".I. taulell de ascachs".¹²⁵ L'altre joc es troba en l'obrador del barber Lleonís Mestre, anteriorment esmentat. Hem de parar esment que els escacs devien haver-se popularitzat ja als inicis del segle XV entre la societat catalana i valenciana que ja no en feia objecte de luxe i que segurament era emprat com a joc d'atzar. Així es desprèn del qualificatiu "sotil", amb el qual el notari qualificà el joc en possessió d'aquest cirurgià. L'apotecari Ramon Amalric el 1401, "un taulell de jugar escachs".¹²⁶ Jocs de caire més popular a l'humil inventari de Pere de Riaval, especier Manresa, on s'esmenten "dos taulells de grescha" i un "de taules"; o "un joc de naips" a una de les cambres de Francesc Ferrer.

---

seu aspecte i manera de tocar-se vegeu Jordi BALLESTER i GIBERT, *Els instruments musicals a la Corona d'Aragó (1350-1500): els cordòfons*, Barcelona, 2000.

¹²⁴ Carme BATLLE i GALLART, "Francesc Ferrer", pp. 512, 525 i 527.

¹²⁵ Jean-Michel MEHL, *Les jeux au royaume de France du XIIIe au début du XVIe siècle*, Paris, 1990, pp. 115-134. Fa l'efecte que aquest autor, condicionat per les fonts que utilitza, considera el joc excessivament aristocratitzant i amb poca penetració entre el poble, tret dels casos en que és considerat entre els jocs d'atzar jugat amb daus, que ell anomena "escacs de pobres". Més recentment ha palesat la mateixa opinió Robert FAVREAU, "Fêtes et jeux en Poitou", en *Jeux, sports et divertissements au Moyen Âge et a l'Âge classique*, Paris, 1993, pp. 41-42. Per a la València medieval vegeu, José SANCHIS SIVERA, *Vida íntima de los valencianos*, p. 74-75.

¹²⁶ José RODRIGO PERTEGÁS, "Boticas y boticarios", p. 142.

Una de les activitats aristocràtiques per excel·lència, la falconeria, es trobava a l'abast de molt pocs perquè demanava una despesa temporal i monetària onerosa. I és que la caça fou considerada com un element indispensable en l'educació dels nobles en implicar una iniciació a la guerra a través de les pràctiques d'equitació i d'ús de les armes.¹²⁷ L'únic cas que he pogut documentar en el que sembla haver-hi una certa passió per aquesta activitat és el del cirurgià valencià Francesc Moliner, qui tenia entre les seues pertinences “un cavallet de tenir esparvers” junt a una gàbia de fusta. De qualsevol manera encara que Moliner no tinguera massa temps per dedicar-s'hi a les activitats cinegètiques, si tenia en aquell ocells un element identificador del seu escalafó social.

5.2. *Els practicants de la medicina i la religiositat*

Cal remarcar que tota presa de consciència es fa a l'Edat Mitjana per i a través de la religió, en el pla espiritual. La mentalitat medieval no es pot expressar de cap manera al marge de les referències religioses, per això ens convé esbrinar com es va desenvolupar aquesta relació amb el diví per banda dels professionals de la sanitat. Això ens interessa especialment perquè la seua ocupació té una vessant de contacte humà i d'ajuda al proïsme indubtable que els aproxima des d'una òptica cristiana a la figura de Jesucrist, malgrat que aquesta tasca es faça a canvi d'una remuneració.¹²⁸ D'alguna manera una aura de misteri i quelcom d'ocult —una ocultació volguda i recomanada— envoltava la tasca mèdica. Per als pacients, fonamentalment els il·letrats, la intervenció del sanador demanava una confiança, una fe, en el seu poder curatiu —element que esdevenia una part de la teràpia—, poder que tenia el seu origen en el coneixement i en la experiència, però també, com reivindicava Arnau de Vilanova, en la revelació divina, això sí, que solament afectava a uns pocs.¹²⁹ En definitiva, i com indiquen els versicles del llibre de l'Eclesiàstic en els quals es va basar Arnau per fer aquesta i altres afirmacions sobre la legitimitat d'usar la teologia per part del físic, el metge era un agent diví, un ministre de Déu, creença que tot siga dit, tenia els orígens en el món clàssic, perquè era el transmissor i la garantia del bé màxim, la salut:

¹²⁷ Fidel reflex de la importància que es va donar a la caça la trobem en la passió manifestada pel monarca Joan I (Joseph M^o ROCA, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, 1929). Sobre la difusió de la caça a Catalunya vegeu M.J. PELÁEZ ALBENDEA, “Algunas manifestaciones del derecho de caza en Cataluña (Siglos XIII-XIV)”, en *La Chasse au Moyen Age* [=Actes du colloque de Nice (22-24 juny 1979)], 1980, pp. 70-82.

¹²⁸ M'agradaria remarcar aquesta imatge de Jesucrist com l'exemple del primer gran metge segons el cristianisme. Les referències que es fa a ell en els Evangelis com a metge quan sana malalts, i la quantitat de curacions que apareixen, bé ho justifiquen. Tot i que unes dècades després del marc cronològic que ací ens ocupa, voldria citar que el barber-cirurgià Joan Vicenç, tenia penjat al seu obrador “un drap de pinzell, de larch de deu palms o entorn e de ampla de sinch palms, lo qual és pintat del Pater Noster figurat gorint, de fusta, antich” (Lluís CIFUENTES, “La promoció intel·lectual”, p. 442).

¹²⁹ Joseph ZIEGLER, “Arnau de Vilanova: a case-study of a theologizing physician”, *ATCA*, 14 (1995) [=Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova, vol. II], pp. 248-307, especialment pp. 286-287.

*¿No és tornà dolça l'aigua per una branca,
 per fer conèixer quines virtuts té?
 També ell ha donat la ciència als homes
 per glorificar-se en les seues meravelles.
 Amb els remeis cura i treu el dolor;
 amb ells l'apotecari fa diverses fórmules.
 Així no s'extingeixen les obres de Déu,
 i la pau prové d'ell sobre la terra.
 Fill meu, en la malaltia no t'atabalis,
 sinó prega el Senyor, i et posarà bo.
 Allunya tota culpa i corregeix l'obra de les teves mans,
 purifica el teu cor de tot pecat.
 Ofereix encens i un memorial de flors de farina,
 fes ofrenes grasses segons els teus mitjans.
 Després deixa fer al metge, que també el Senyor l'ha creat,
 i que no s'aparti de tu perquè el necessites.
 Hi ha moments en què l'èxit es troba a les mans d'ells,
 ja que ells també pregaran el Senyor
 perquè faci reeixir el tractament
 i la guarició que ha de preservar la vida.
 El qui peca davant el seu Creador,
 que caigui a les mans del metge.
 Eclesiàstic 38, 5-15.*

Tanmateix, la dinàmica de la societat tardomedieval havia convertit la cura de la salut i l'assistència a la malaltia en un problema mercantil, sotmés a la llei de l'oferta i la demanda. La salut passà a ser un bé que es comprava i es venia amb diners, que era resultat d'un contracte i que el metge rebia un *salarium* per la seua tasca. Les denúncies reiterades durant l'Edat Mitjana pel comportament dels metges amatents del poder i cobejosos de riquesa posen de manifest quina degué ser l'actitud d'almenys els sectors més acabalats dins la pràctica mèdica. En una societat marcada per la pobresa unes actituds com les esmentades mal podien acoblar-se a la *caritas* cristiana. Tanmateix, els pobres, en la seua més ampla dimensió de la paraula, atenent a l'època a que em referesc, foren atesos i això perquè es trobà el camí per fer

compatible el manament de la caritat amb els nous valors mercantils de la societat urbana. Els pobres serien atesos, però era lícit que el metge cobrara bons honoraris a aquell que poguera permetre-s'ho.¹³⁰

Cal recordar que juntament al procés de consolidació de la medicina com un saber acadèmic de caire científic fonamental per a la societat medieval, es desenvolupa la seua “cristianització” ja que l'accés a les aules universitàries estava vetat a jueus i musulmans. A més a més, quedava sancionat legalment des dels furs de València del 1329 —que seguien l'esperit del dret canònic de l'època, cada vegada més insistent en la necessitat de confessar cada aspecte de la vida diària—, que abans de començar cap acció mèdica el pacient devia confessar-se o bé el metge li havia d'indicar la conveniència que així ho fera.¹³¹ D'altra banda, la fe va alimentar durant tota l'època estudiada, i encara segles després, l'esperança en la curació. Així l'eucaristia —un altre dels sagraments els quals es va anar consolidant en la seua pràctica entre les classes populars, així com la difusió del seu coneixement teològic entre els sacerdots—, i la seua manifestació màxima en l'hòstia, es va constituir en un element màgic amb un poder extraordinari de guarició.¹³² Oracions guaridores, encanteris i conjurs de la més diversa índole eren ben habituals, com l'ús d'amulets i talismans amb poders curatius; tot es podia mesclar amb altres remeis casolans.¹³³ L'ús entre les classes populars —i fonamentalment per les dones—, però també entre les elits, era freqüent. Cal recordar que els notaris les copiaven en els seus manuals, sens dubte per conservar-les i fer-ne ús.¹³⁴ I és que, a l'hora d'interpretar en el pla intel·lectual les causes de la malaltia, intervingueren la voluntat de Déu i per tant una lectura moral directament vinculada amb la relació malaltia-pecat (causa primera),¹³⁵ i el plànol merament natural (el de les

¹³⁰ Dec aquestes reflexions a l'epíleg del llibre en premsa de Luis GARCÍA BALLESTER, *La búsqueda de la salud: sanadores y enfermos en la Corona de Castilla (siglos XIII al XVI)*, Barcelona, 2001. També es poden veure les consideracions de Pedro LAÍN ENTRALGO, *La relación médico-enfermo*, pp. 158-159.

¹³¹ Vegeu sobre la confessió i la medicina Luis GARCÍA BALLESTER, Michael R. McVAUGH i Agustín RUBIO VELA, “Medical licencing”, pp. 42-44. L'esperit d'aquests furs s'aniria transmetent a la resta de la corona al llarg del segle.

¹³² Miri RUBIN, *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge, 1991 i Carole RAWCLIFFE, *Medicine and society*, pp. 18-19, han insistit en el tema de la importància de la relació entre els sagraments i la curació dels malalts atribuït en l'Edat Mitjana.

¹³³ M^{re} del Carmen GARCÍA i M.J. TORREBLANCA, “Curar con palabras (Oraciones bajomedievales aragonesas)”, *Alazet*, 2 (1990), pp. 68-82; Josep PERARNAU, “Activitats i fórmules supersticioses de guarició a Catalunya en la primera meitat del segle XIV”, *ATCA*, 1 (1982), pp. 47-78. Per al cas valencià José V. BOSCA CODINA, “Sortilegas, adivinas y conjuradoras: inicios de una religiosidad prohibida”, *RHM*, 2 (1991), pp. 63-76. Oracions de caire semblant poden trobar-se per al cas anglés en el capítol 4 de Carole RAWCLIFFE, *Medicine and society*, pp. 94-101.

¹³⁴ José RODRIGO PERTEGÁS en va reunir algunes del segle XIV i XV pròpies de la ciutat de València en “Notas de archivo: efemérides notariales”, *ACCV*, 4 (1931), pp. 1-20. També ocorregué el mateix amb el notari d'Osca Antón de Boninfant, vegeu M^{re} del Carmen GARCÍA i M.J. TORREBLANCA, “Curar con palabras”, pp. 71 i 75. Algun individu arribà a configurar el seu propi receptari on es combinaven fórmules religioses curatives, receptes amb herbes medicinals i remeis casolans de diversa índole. Vegeu Josep PERARNAU, “El receptari del sabadellenc Joan Martina”, *ATCA*, 11 (1992), pp. 289-328.

¹³⁵ El pecat d'Eva, d'inabstinència, de no haver pogut controlar el seu “apetit”, va conduir la humanitat segons els primers grans autors de la Patrística, a suportar el pecat d'aquella primera parella i a suportar el treball, la malaltia i el patiment. La figura de Jesucrist però, va canviar la fesomia de la malaltia i el pecat; és possible que aquest no procedesca del perdó i el seu sentit rau en el fet que és una prova enviada per a la santificació. A partir d'aleshores convindrà per tant acceptar amb estoïcisme el dolor ocasionat per la malaltia, confiant en la reparació per part de Déu i del metge. Sobre el tema vegeu Jean-Claude LARCHET, “La enfermedad, el sufrimiento y la muerte en sus relaciones con el pecado ancestral”, *Concilium*, 278 (1998), pp. 725-734 i el estudi clàssic de Pedro LAÍN ENTRALGO, *Enfermedad y pecado*, Barcelona, 1961, pp. 45-84. Especialment delicat fou el cas dels leprosos i els bojos, i

causes segones), on sí intervenia directament el metge. Fet i fet, la combinació de la cura espiritual i la física fou una realitat, i invocar a Déu i al metge al mateix temps fou una realitat habitual: ànima i cos eren realitats inseparables i ambdues necessitaven de l'atenció pertinent. Ara bé, utilitzava el metge que basava la seua actuació en el galenisme, aquests recursos de forma habitual en les seues cures? No ho sembla. En l'actuació mèdica —almenys dels físics i cirurgians lletrats— hi hagué una clara distinció, tant en el plànol teòric com en la pràctica, entre el plànol de la causalitat primera i de la causalitat segona o del món natural. La malaltia fou un fenomen natural i com a tal fou tractat.¹³⁶

Però el metge també es veu sotmés al control penitencial que marcarà el seu comportament en exercir la seua professió. Cal recordar que al llarg del segle XIII, es desenvoluparà la redacció de manuals per a confessors. En aquests ja no importa solament la categoria de pecats, sinó també la de pecadors. I aquestes no són altres que categories professionals. Ja no és possible preguntar a un cavaller pels pecats que sol fer un camperol, o a un camperol pels que pot fer un metge, perquè cadascú observa una vocació i un comportament distint segons les seues atribucions socials.¹³⁷ I pel que sol veure's a través d'algunes fonts, no serien pocs els metges pecadors no respectuosos amb el dret dels seus pacients (quan el físic no seguia les pràctiques establertes per la seua art i atemptava contra la salut del pacient prenent riscos innecessaris, o bé quan no seguia diligentment el cas concret d'un pacient) i cercadors del guany per damunt de tot. Possiblement, podem intuir en aquest context, que no fóra casualitat el fet que Lleonís Mestre tinguera al seu obrador els "Set Salms Penitencials", o que alguns metges confiaren profundament en els seus confessors i els agraïren econòmicament els seus serveis, com veurem tot seguit.

a. Formes de religiositat privada i individual

Al llarg del segle XIV la devoció individual es va estendre al llarg d'Europa i tingué un dels seus punts característics en la difusió d'objectes de pietat personalitzats. Això es traduí en la presència cada vegada més abundosa de llibres d'espiritualitat, imatges i oratoris de diferent grandària i importància, i objectes diversos, com ara, *patrenostres* (rosaris) crucifixos o reliquiaries. L'impuls donat pels ordes mendicants al llarg del segle XIII i XIV a l'espiritualitat dins el marc urbà, prenia exemple en aquesta devoció particular, molt sovint enfocada a la mare de Déu i a determinats sants, que a poc a poc s'imposava

---

també els greus moments epidemials, foren malalties i episodis que es va tendir a associar sempre al pecat, per bé que progressivament els metges feren tot el possible per prescindir d'aquesta explicació i cenyir-se a l'àmbit de les explicacions naturals (Richard PALMER, "The church, leprosy and plague in medieval and early modern Europe", en W.J. SHEILS (ed.), *The church and healing*, Oxford, 1982, pp. 79-99.

¹³⁶ Arnau de Vilanova refuta en els seus escrits la creença que la malaltia era un resultat de la intervenció divina directa, que podia ser explicada en termes del comportament moral del pacient. La seua noció d'etiologia evitava el creure que existia un lligam entre comportament moral i malaltia física real. Vegeu el comentari en Joseph ZIEGLER, "Arnau de Vilanova: a case-study", p. 276.

¹³⁷ Vegeu al respecte Jacques LE GOFF, "Oficio y profesión según los manuales de confesores de la Edad Media", en *Tiempo, trabajo i cultura*, pp. 155-172, especialment pp. 169-170.

entre tots els grups socials. Però pel temps que estudiem, i per les referències que tenim en el grup dels sanadors, sembla que podem afirmar que les característiques de la vida i la pràctica religiosa dels laics, foren un element distintiu més del poder i el nivell sociocultural entre els distints estaments socials, ja que únicament les cases més poderoses entre les estudiades manifesten una presència de diversos llibres i objectes associats a la pràctica de la religió.¹³⁸

Durant la Baixa Edat Mitjana es va donar un important procés de renovació en les formes de pietat i un progressiu apropament als textos sagrats mitjançant una lectura devocional que pretenia alimentar una meditació individual i íntima. La lectura privada complementava el sermó i estimulava la transformació de l'individu. En aquest context el llibre religiós constituï una presència habitual en les biblioteques de l'estament clerical, però també de la burgesia ciutadana.¹³⁹ Els llibres bíblics, els litúrgics, els salteris, les oracions, i les vides de sants o *Flos sanctorum*, s'arregleraven juntament amb els textos clàssics i els llibres de caràcter tècnic específic de la professió. Aquest llibre devocional perpetuava els efectes de la predicació i dels actes religiosos col·lectius. La seua lectura, a tenor dels diversos llocs de la casa on es troben localitzats els llibres, podia tenir lloc en qualsevol estança. Alguns es trobaven al menjador, com el llibre del Gènesi i el *Mater* de Francesc Descamp, és possible que per efectuar una lectura familiar dels textos sagrats, o fins i tot en la cuina —el lloc on habitualment solia menjar la família—, com en casa de Francesc Satorre on aquest tenia, a banda dels antidotaris, “II llibres d'oras, un libret d'ores, una caxeta ab un doctrinal e un Tobias ab posts escrits en pergami, e un Alexandre de paper ab posts”.¹⁴⁰ Altres els tenien al lloc on treballaven com el cas citat de Lleonís Mestre o el de Bernat de Figuerola, que hi tenia els Evangelis i un “cuhern sotil de salms vesprals”. Així, una vegada acabades les tasques diàries restava un temps lliure que es podia dedicar a l'oració al mateix estudi o obrador, en un desig d'agradar Déu com a contrapunt de l'activitat professional, o bé per a reflexionar sobre els possibles excessos que s'hagueren comés amb la clientela durant la jornada. En aquest sentit podem entendre les esmentades vespres que conservava Bernat de Figuerola al seu estudi en un petit quadern d'ús freqüent i al qual qualificava de poc valor (“sotil”), o bé els dos llibres d'oracions de paper que hi tenia l'apotecari Francesc Satorre.¹⁴¹ Aquesta lectura privada finalment tenia la seua més clara

¹³⁸ El procés ha estat estudiat curosament en el cas dels mercaders barcelonins del XV, quan ja sembla que s'havia difós de forma massiva l'ús d'aquests objectes de culte popular. Vegeu Jaume AURELL, *Els mercaders catalans*, pp. 193-208.

¹³⁹ Sobre aquest tema per a la València del XIV vegeu la tesi de llicenciatura inèdita de Mre Luz MANDINGORRA LLAVATA, *Leer en la Valencia del Trecentos. El libro y la lectura en Valencia a través de la documentación notarial (1300-1410)*, València, 1985, pp. 123-126. Algunes idees d'aquesta tesi són resumides en l'article de la mateixa autora, “El libro y la lectura en Valencia (1300-1410). Notas para su estudio”, *Saitabi*, 21 (1991), pp. 549-567, especialment pp. 555-556.

¹⁴⁰ A aquests llibres cal afegir una “*Summa Bernardina* de pergami ab posts”, localitzada en la casa davant l'obrador.

¹⁴¹ Uns anys després, a mitjan del segle XV, el barber-cirurgià Joan Vicenç augmentava els símbols religiosos presents al seu obrador en incloure un drap pintat penjat en la paret on es representaven els Sants Metges Cosme i Damià, patrons de la professió mèdica i dels apotecaris (Lluís CIFUENTES, “La promoció intel·lectual”, p. 442). Aquests sants eren venerats des de les acaballes del segle XIV en una capella de la catedral de València. El 25 de novembre del 1405 era contractat el retaule sota la seua invocació i Sixte III va enviar relíquies a la seu, entorn a les quals es generà un culte i unes oracions (José SANCHIS SIVERA, *La catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, València, 1909, p. 322).

manifestació en la intimitat de la cambra. Ací tenia una Bíblia en tres volums Francesc Descamp, com també en una cambra secundària s'hi trobava un *Flos Sanctorum*.¹⁴²

Juntament amb aquests llibres podien aparèixer una sèrie d'objectes de culte. He comentat ja anteriorment la presència dels "patrenostres o paternostres", però el valor material d'aquestes peces fa pensar més en objecte ornamental que no d'oració. Només en un cas denota el seu poc valor i un possible ús quotidià. Es tracta del trobat en la cambra major de Francesc Ferrer ("dos troços de paternostres de fust e de lambre de poch valor"). En altres casos però, trobarem objectes amb referències clares d'ús religiós. Al terrat de la casa de Francesc Moliner hi trobem "un canelobre de cervo ab una ymatge de Sent Miquel", objecte curiós —purament decoratiu i ornamental— i que lliga amb la tradició de culte als sants, que devia ser de gran bellesa si com sembla indicar la descripció, es tractava d'una imatge tallada sobre la banya d'aquest cèrvid. Molt més clar resulta el fet que en la cambra major apareguera en un armari que estava excavat en la paret de la capçalera del llit "una caldereta de aram per tenir aygua beneyta". D'altra banda, els oratoris i les capelletes es feren cada vegada més populars. En el cas dels oratoris es tractava de pintures d'imatges sagrades confeccionades sobre diversos materials, que servien de retauler portàtil davant el qual es feien oracions, i que estaven il·luminats amb imatges referents a Déu, la Verge Maria o els sants, amb un diferent grau d'ornamentació i riquesa. En algunes ocasions esdevenien gairebé una mena de capelleta portàtil abundant en ornamentació i que es constituïa en element de pura contemplació i objecte de luxe. Però en el nostre cas bé podem afirmar que l'ús que se'n feia era el que el propi nom indica. Així, al menjador de la casa de Francesc Moliner s'esmenta "un oratori gran de pergami e altre xich de fust pintat" i a la cambra del difunt Francesc Descamp "I oratori gran e I altre petit ab images de mon Senyor Deus e de Madona Sancta Maria e d'altres Sants".¹⁴³ Quan Martí Noguera va esdevenir barber de l'hospital de la Reina, va portar-hi els seus béns, entre ells "un oratori daurat en lo qual és pintada la Santa Trinitat e la salutació de la verge Maria". Les dades mereixen diversos comentaris. En primer lloc, les dimensions, els materials i la localització d'aquests oratoris, denoten un ús quotidià, familiar o bé més particular i íntim a les cambres. Cal recordar que a la seua cambra Francesc Descamp també hem dit que guardava la Bíblia en diversos volums, i que per tant la lectura davant la presència d'una imatge seria corrent. En segon, veiem reiterat el culte als sants i a la Mare de Déu que he vingut comentant, propi de l'època. Respecte a les capelletes només he pogut

---

¹⁴² Els més importants autors de l'època, Ramon Llull, Francesc Eiximenis i Arnau de Vilanova, i els educadors en la fe, recomanaren la lectura de les hagiografies i el *Flos Sanctorum* es convertí a Catalunya a la fi de l'Edat Mitjana en fonament de la devoció als sants i un veritable fonament per a les creences religioses i element imprescindible de la vida religiosa individual i col·lectiva (Dominique de COURCELLES, *Les histories des saints, la prière et la mort en Catalogne*, París 1990, p. 17).

¹⁴³ Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, "Los bienes", p. 53. El luxe d'aquests llibres alterna amb la senzillesa d'altres. Per exemple els del mateix Francesc de Camp: "I llibre apellat *Flos Sanctorum*, qui no és acabat, de poche valor", i per un altra banda, "I vïbbia en III volums ab posts e ab claus ab cubertes vermelles, en pergami, la qual és romans complida" (pp. 56-57). Igual senzillesa impera en els llibres religiosos de Bernat de Figuerola: "I llibre de paper hon ha alguns evangelis e altres coses"; "I cuhern sotil de salms vesprals".

documentar la de Pere de Vilar, que devia ser molt petita i de poc valor, atenent a que les figures eren de cera i es va vendre en la subhasta dels seus béns per un sou (*unum tabernaculum parvum fustis imaginis cere*).¹⁴⁴

De vegades però, la pietat anava més enllà. A Guillem Rigordell, *magister in medicina*, resident a Montpeller, li fou concedit un permís per poder transitar per totes les terres de la corona amb cinc o sis cavalls i animals, amb qualsevol tipus de mercaderia, sense cap obstacle, amb motiu de la peregrinació que anava a fer a Santiago de Compostela.¹⁴⁵ Molt més freqüents foren les peregrinacions als llocs sants l'endemà de la gran Pesta Negra del 1348. Pere Oliver, batxiller en medicina i veí de Castelló d'Empúries va marxar *in partibus ultra marinis, scilicet apud Terram Sanctam causa visitandi Sanctum Sepulcrum transferre*.¹⁴⁶ Els pelegrinatges als llocs on es trobaven soterrats els cossos de santes i sants a dipositar exvots de cera amb formes del cos humà —que recordem eren fabricats pels apotecaris— i aconseguir així el guariment, fou molt habitual en l'Edat Mitjana.¹⁴⁷ També determinats santuaris amb advocacions marianes gaudien de molta fama. Tanmateix, entre això i emprendre un viatge tan llarg i perillós com el d'Oliver hi havia una gran salt, en part explicable pel terror ocasionat per l'adveniment d'una epidèmia.

b. Formes de religiositat i pietat col·lectives

Els moments on la participació de la comunitat com a col·lectiu es feia més palès era durant les celebracions de dos sagraments: el baptisme, el matrimoni o l'ordenació sacerdotal. Els detalls sobre aquests esdeveniments ens són poc coneguts —sobretot en el darrer cas— tret d'alguns actes de caire social que els envolten, com ara en el matrimoni la concertació, la intervenció de familiars i amics, el banquet, aspectes que he tractat en parlar de la família. Cal dir també que, excepcionalment, en un cas he pogut documentar dades referents al sagrament del bateig. Es tracta de l'inventari de Francesc Descamp, on podem trobar: “I cuberter de batiar cubert de sendat barrajat”; “I. cubertor de batiar cubert de sendat barrejat” i “I. lansonet de batiar infants”.¹⁴⁸ Sense deixar de pensar en la importància que devien tenir aquests actes, hi ha molts altres aspectes relacionats sobretot en la caritat i la pietat que ens són molt més coneguts per la seua penetració social i la necessitat del seu reconeixement.

¹⁴⁴ Es possible que fins i tot hagueren estat modelades per ell mateix. Cal recordar que el treball amb la cera era molt habitual en els casos dels apotecaris, i que solien tenir motlles per als exvots.

¹⁴⁵ ACA, C, reg. 935, f. 96v (1380, març 9).

¹⁴⁶ AHPG, *Protocols* [Castelló d'Empúries], Pere de Pujol, n. 193, 1349-50, f. 105v (1349, oct. 13).

¹⁴⁷ Aquestes peregrinacions eren també molt populars a Anglaterra. Vegeu Carole RAWCLIFFE, *Medicine and society*, pp. 21-23.

¹⁴⁸ Desconec si la conservació d'aquestes robes té alguna vessant supersticiosa, ja que la significació popular donada al sagrament de vegades feia que es guardaren com a talismà, o bé si simplement era un recordatori afectuós d'un dels fets més transcendents de la vida cristiana. Vegeu al respecte Jean DELUMEAU, “La religión ante la desgracia y la enfermedad en occidente durante otras épocas”, *Concilium*, 278 (1998), pp.707-723, especialment p. 711.

Les formes de vida indicades per l'Església del moment recomanaven una interiorització de la pietat però també una major participació en la vida religiosa. L'elit burgesa de les grans ciutats es va caracteritzar per crear i impulsar obres de caràcter benèfic, expressió del sentiment caritatiu i de la necessitat imperiosa de la salvació de l'ànima, fets que no estan exempts tampoc de prestigi social.¹⁴⁹ Els practicants de la medicina de major reputació, els més rics i influents, també vinculats en ocasions a la casa del rei, foren els fundadors d'institucions caritatives i assistencials de primer ordre i igualment hi ocuparen càrrecs i dignitats de màxima responsabilitat, i també de prestigi. Aquesta circumstància resulta particularment interessant a les grans ciutats i, com he pogut comprovar, fou una constant arreu dels territoris estudiats. Però per aquells que obres de tal magnitud no estaven a l'abast, la col·laboració en institucions de caràcter benèfic i religiós-assistencial és freqüent per tot el territori estudiat. Molt particular resultarà això en el cas dels apotecaris, com veurem.¹⁵⁰ En definitiva, la presència en la vida pública i en les institucions caritatives de l'època per part dels sanadors fou molt intensa i va substituir en certa mesura el pes que no pogueren assolir en les trames del poder local controlades per la mà major. Les pràctiques relacionades amb la caritat i la pietat serviren perquè els individus dedicats a la medicina trobaren una via alternativa a un buscat protagonisme al si de la societat.

A les acaballes del Tres-cents naixien dos hospitals a la ciutat de València, el d'en Bou, "a obs de la vida e sustentació de malalts", i el d'en Conill, per als pescadors pobres caiguts en malaltia, que completaren la xarxa hospitalària de la ciutat desenvolupada tot al llarg del XIV amb sis fundacions, quatre d'elles d'iniciativa burgesa.¹⁵¹ Pere Bou i Francesc Conill eren ambdós especiers i ciutadans de València. De les seues activitats econòmiques ens han pervingut nombroses referències que palesen una elevada capacitat econòmica que els permeté destinar suficients fons com per a la construcció d'un hospital.¹⁵² Sabem ben poc de la seua vinculació a institucions benèfiques i religioses durant la seua vida, però és molt probable que aquestes es donaren. Únicament és possible afirmar que Pere Bou ocupà el càrrec de majordom de l'almoïna de les òrfenes a maridar durant els anys 1391-92.¹⁵³ De Francesc Conill sabem que va establir un benefici en l'església de Sant Joan de 400 s. que eren cobrats de les cases i altres possessions que tenia en la ciutat i en

---

¹⁴⁹ Agustín RUBIO VELA, "Infancia y marginación. En torno a las instituciones trecentistas valencianas para el socorro de huérfanos", *RHM*, I (1991), pp. 111-153, especialmente p.126.

¹⁵⁰ Joan Maguesa fou procurador de la caritat a Castelló d'Empúries (1394-96); Joan Massot fou procurador de la caritat major a Peralada (1363); Antoni d'Alsamora era un dels dirigents de la confraria de Tots Sants de Manresa (1361) i Guillem Armenguer fou clavari i majoral de la confraria de Sant Martí de València (1380).

¹⁵¹ D'aquestes institucions a penes ens han arribat notícies fiables, però sabem que funcionaven amb tota certesa a la darrera dècada del segle. L'estudi més complet sobre aquestes institucions i en general sobre els hospitals valencians medievals, pot trobar-se en Agustín RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad y asistencia*, pp. 38-39.

¹⁵² La documentació que he pogut consultar d'aquests personatges palesa una activitat econòmica bastant important.

¹⁵³ Agustín RUBIO VELA, "Infancia y marginación", p. 125 (nota 56). En aquest document Bou era considerat *mercatori*, però com hem vist això era habitual entre els apotecaris.

l'Horta de València.¹⁵⁴ Caldria destacar en el cas de Conill l'afany per perpetuar i fer privatiu de la família l'administració de la institució hospitalària, símptoma d'un buscat reconeixement social associat al cognom familiar. D'altra banda tenim d'altres notícies amb la presència d'apotecaris com a administradors d'institucions hospitalàries. Crec que aquest fet possiblement s'ha de posar en relació amb la necessitat de millorar la gestió dels hospitals. El seu coneixement d'aquestes institucions per haver-hi treballat com a subministrador i la seua familiaritat amb els llibres de comptabilitat, necessaris per una tasca com aquesta, els feia uns candidats òptims. La circumstància es va donar a Barcelona on Francesc Canes seria l'administrador de l'hospital d'en Vilar l'any 1381¹⁵⁵ Però és a València on els casos són més clars i abundants. Algunes mostres de factures detalladíssimes dels productes retirats dels seus obradors per abastir l'hospital poden trobar-se en el cas de l'hospital d'en Clapers, a la ciutat de València on durant els anys 1382-85 i 1388-89 el subministrador oficial fou Domingo Corts.¹⁵⁶ Anteriorment, l'any 1379, Corts havia estat nomenat pels jurats administrador de l'hospital de la Reina. També els apotecaris apareixen vinculats a la fundació de l'hospital dels Innocents el 15 de març del 1410. La quarta disposició presa després de la Constitució fundacional ordenava la direcció de l'òrgan a través d'un col·legi de deu diputats. Entre aquests hi havia el majordom, o director de l'hospital, que era designat per una rotació preestablerta. Doncs bé, en el torn tercer i nové són esmentats Francesc Barceló i Esteve Valença, dos notables apotecaris de l'època, estretament relacionats en els negocis i la vida personal.¹⁵⁷ Un funcionament molt semblant al d'aquest hospital s'observava en l'almoïna de les òrfenes a maridar, instituïda per a ajudar a joves òrfenes en edat de núpcies a obtenir el seu dot. Es trobava conformada per deu confreres que es turnaven en l'exercici de la gestió administrativa. El físic valencià Pere Soler era un dels confreres i com tal exerciria en el seu torn el càrrec de majordom com així esdevingué els anys 1394 i 1403.¹⁵⁸

D'altra banda, l'obligada proliferació i tolerància del bordell durant la Baixa Edat Mitjana tingué com a contrapartida la creació d'institucions destinades a regular la reinserció social de les prostitutes. Determinats convents femenins s'ocuparen d'albergar aquestes dones i el seu nom fou comú a tot arreu: de les dones penedides. Ací eren recloses les dones en els moments més intensos del calendari religiós per evitar les temptacions de la carn i alliçonar-les en la doctrina cristiana, tot incitant-les a l'abandó de l'ofici. El penediment, després d'un any de reclusió i contrició, portava a l'obtenció d'un dot que corria a càrrec del

¹⁵⁴ ACA, C, reg. 935, ff. 150-151 (1380, març 15).

¹⁵⁵ AHPB, Joan Eiximenis, "Llibre comú", 27-V-1381/8-XI-1381, f. 41v (1381, jul. 2).

¹⁵⁶ Agustín RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad y asistencia*. Vegeu l'Apèndix II.

¹⁵⁷ Hélène TROPÉ, *Locura y sociedad en la Valencia de los siglos XV al XVII*, València, 1994, p. 99. Cal remarcar que al document s'esmenten tots els integrants de la comissió com a mercaders.

¹⁵⁸ Agustín RUBIO VELA, "Infancia y marginación", § 2 de l'Apèndix. Més informació sobre aquesta confraria i el seu funcionament en Jaime CASTILLO, "Asistencia, matrimonio e inserción social: *La Loable Confraria e Almoïna de les Òrfenes a Maridar*", *Saitabi*, XLIII (1993), pp. 135-145.

municipi per tal d'assolir el casament i la normalització social. A València la Casa de les Repenedides, fundada el 1345, fou administrada i regida pels jurats, i sempre va patir greus mancances monetàries malgrat les almoines que arribaven des de diverses vies.¹⁵⁹ Possiblement per això a Barcelona el funcionament d'aquesta institució fou diferent. Segons Carreras i Candi la data fundacional s'ha de situar l'any 1365, tot i que la finalització de la construcció, amb el sotmetiment a la regla de Sant Agustí, data de 1372.¹⁶⁰ Que la institució funcionava per aquelles dates en dóna testimoni que dos apotecaris, Ramon Descamp i Francesc Cerdà, ja exercien d'administradors i procuradors l'any 1366.¹⁶¹ El 15 d'agost del 1370 Pere el Cerimoniós, a prec de la priora del convent, va ordenar la configuració d'un patronat constituït per sis prohoms d'entre els apotecaris que es dedicaren a recaptar els fons per al Convent de les Repenedides (*conventus sororum repenitarum*). Els sis apotecaris que cada any estigueren actuant com a patrons obtenien al mateix temps una exempció d'anar a l'exèrcit, amb la finalitat que no minvaren els ingressos del convent.¹⁶² Passats els primers anys, la iniciativa i l'empenta caritativa dels apotecaris va començar a esmorteir-se i alguns descuraven l'administració i recollida d'almoines, de tal manera que el rei hagué d'imposar el 8 d'octubre de 1378 a tots els apotecaris, botiguers i candelers de la ciutat l'obligació a recolzar i administrar el monestir i el convent, seguint una nova normativa. El dia dels Sants Innocents es reuniren tots ells en el lloc decidit per escollir el nou organigrama directiu vehiculat en tres organismes: quatre administradors dels béns, dos procuradors per exigir els legats i altres drets, i sis almoiners que havien de recollir l'almoina a favor del monestir en les col·lectes ordenades en les parròquies de la ciutat. Tots aquests quedaven exempts d'acudir a l'exèrcit quan aquest fóra convocat.¹⁶³ Cal observar com per primera vegada l'any 1378 es fa referència als altres dos oficis tan vinculats amb l'apotecaria, botiguers i candelers. Fins aquell moment el rei s'havia adreçat al grup dels apotecaris, malgrat que en aquest document afirma que el lloable propòsit de construir en la ciutat un monestir de dones penedides havia partit dels tres grups. En realitat no hi ha sinó un rerafons de prestigi i

---

¹⁵⁹ Un dels sanadors relacionats amb aquesta institució fou l'apotecari Vicent Corts, qui exercí d'administrador l'any 1379 (AHMV, Bartomeu Villalba, ll-5; 1379, ab. 15). Desconec el grau de parentesc que poguera tenir amb la resta de la família d'apotecaris Corts. Sobre la Casa de les Repenedides a la ciutat de València vegeu Rafael NARBONA, *Pueblo, poder y sexo. Valencia medieval (1306-1420)*, València, 1992, pp. 193-203.

¹⁶⁰ Una notícia posterior indica que per aquells anys acabava de ser edificat el nou monestir regit pels apotecaris. *Conventus monialium penitencium noviter erectum et erectus in civitatem Barchinone sub regula beati Augustini <...> quarum corpus speciarorum sive apothecariorum patroni Barchinone principalis existunt* (ACA, reg. 1254, ff. 36r-v; 1376, juny 1).

¹⁶¹ Aquests cobraven als marmessors d'una tal Andreueta, els 35 s. que aquesta havia deixat al monestir (AHPB, Francesc de Lladernosa, "Trecesium (...) capibrevium", 7-IV-1367/22-VI-1367, f. 10v; 1366, ab. 10).

¹⁶² ACA, C, reg. 919 (1370, ag. 15).

¹⁶³ El document es troba traduït i en versió facsímil en Ramon JORDI GONZÁLEZ, "Viejos papeles del siglo XIV", *BICF*, 83 (1976), pp. 55-59. El 23 de gener de 1381 el rei els concedia que pogueren reunir-se el dia dels Sants Innocents per realitzar la plega sense cap impediment (*Ibid.*, reg. 821, ff. 27v-28).

superioritat dels apotecaris per damunt dels altres dos oficis. No seria estrany que la pressió dels “discriminats” finalment conduira al rei a fer esment a tots ells.¹⁶⁴

Una altra acció de caire benèfic on veurem implicats metges i apotecaris en diverses ocasions serà com a obrers i procuradors de diversos temples parroquials. Així, Bernat Soler, cirurgià de Santa Coloma de Queralt, actuà com a obrer de l'església de Santa Eulàlia el període 1360-62 i posteriorment esdevingué obrer de Sant Miquel almenys entre 1364-68;¹⁶⁵ el cirurgià Guillem Maguesa fou el procurador de la nova església de Santa Maria de Castelló d'Empúries l'any 1350¹⁶⁶; l'apotecari de Peralada Berenguer Sunyer fou procurador de l'obra de Sant Martí el 1363¹⁶⁷; el físic valencià Jaume Roig seria l'any 1399 obrer de Sant Salvador i Pere Figuerola de Sant Martí el 1386. El 16 de novembre de 1395 el prestigiós pintor valencià Pere Nicolau es comprometia davant el físic Pere Soler, a acabar de pintar un retaule amb la història de Sant Llorenç abans de la Pasqua per un preu de 40 fl. amb pena de 20 fl en cas de no acabar a temps. El 16 de setembre de 1396 el retaule havia estat acabat satisfactòriament i Nicolau havia cobrat l'acordat.¹⁶⁸

c. “*Pensant que res no és als hòmens pus cert que morir*”. Els practicants de la medicina davant la mort

Després dels estralls de la Pesta Negra del 1348 entre els homes i les dones de les acaballes de l'Edat Mitjana es desencadenà una reacció en la manera de veure el món i la mort, en front de la imminència dels perills i la fugacitat de la vida. Aquest fenomen d'abast europeu es traduirà en l'ordenació acurada de la voluntat del difunt abans dels traspàs, i això conduirà a la multiplicació del nombre de testaments. Per a la salvació de l'ànima ja no hi ha prou amb les accions fetes en vida, cal també després de la mort prendre les mesures oportunes i confiar amb la participació de la família. És el fenomen que Ariès va anomenar “domesticació de la mort”. La creació eclesial del Purgatori fou clau en aquest sentit, perquè permetia al pecador esperar un temps a la redempció gràcies a la col·laboració dels vius —pares, confraries, ordes religioses de les quals havien estat benefactors, sants de la devoció particular— que podien abreujar la permanència amb oracions i ofrenes, amb la intercessió.¹⁶⁹ En paral·lel s'iniciaran tota una sèrie de costums al voltant del soterrar, tot intentant situar el difunt en el lloc oportú d'acord amb la categoria social. Tot

¹⁶⁴ Raffaele CIASCIA ha remarcat, per al cas florentí, la lluita que van protagonitzar els botiguers a la menuda per aconseguir una consideració social similar a la dels seus companys de gremi, els especiers i els físics. En *L'arte dei medici*, pp. 17 i 25.

¹⁶⁵ Bernat Soler, cirurgià de Santa Coloma de Queralt, *operarius opere ecclesie*, encarrega un retaule a mestres imagners de Montblanc per a l'església de Sant Miquel. Periòdicament anirà satisfent quantitats als pintors mestre Anglés i mestre Esteve, *magistri ymaginarum* (AHPT, *Protocols* [Santa Coloma de Queralt], n. 3891, f. 91, 92 i 178; 1364, juny 27; *ibidem*, n. 3894, f. 136v; 1368, ab. 12).

¹⁶⁶ Apareixen nombroses dades en aquesta activitat a AHPG, *Fragments*, n. 18-F, 1350.

¹⁶⁷ AHPG, “Llibre de consolat de la vila de Peralada”, 1362-1366 (1363, gen. 4).

¹⁶⁸ ARV, *Protocols*, n. 3002. La transcripció d'aquest document pot trobar-se en José SANCHIS SIVERA, “Pintores medievales en Valencia”, *Archivo de Arte Valenciano*, XIV (1928), pp. 3-64, concretament la p. 55.

¹⁶⁹ El tema ha estat tractat per Jacques LE GOFF als seus llibres *El nacimiento del purgatorio*, Barcelona, 1982 i *La Bolsa y la vida. Economía y religión en la Edad Media*, Barcelona, 1987.

començarà per l'elecció del lloc de la sepultura, i així cada vegada seran més freqüents els enterraments dins les esglésies i la confecció de capelles i panteons familiars ricament ornamentats, però més generalment abundaran escenificacions durant el sepeli plenes de parafernàlia i sumptuositat exagerada, com ara accions de pietat amb els pobres que hi acudeixen (el repartiment del pa o diners), els banquets, la participació de les comunitats monàstiques, de les confraries, etc. Fins a tal punt arribarà la desmesura que els predicadors del moment hauran de fer esment continuat a la necessitat d'aturar aquesta competició entre els prohoms, però també entre els no tan rics. I és que per als qui no havien nascut nobles l'única manera d'accedir-hi a aquest graó era la realització de nobles accions i concedir moltes lleixes pietoses. Per a aquells que volen assolir el prestigi, que volen col·locar-se dins la classe patrícia, les bones obres constitueixen un eix fonamental. En definitiva, els testaments han esdevingut una font de primer ordre per fer una aproximació molt acurada de la religiositat dels testadors.¹⁷⁰ Tanmateix, cal ser caut. Aquest document sempre té un filtre, el del notari, que utilitza un formulari en funció de la seua pròpia visió de la religiositat i també en general de l'extracció social del testador. A més no és el mateix testar en circumstàncies particulars, com ara per emprendre un viatge o davant la visita de la pesta, que fer-ho com a conseqüència d'una malaltia o la vellesa, en la qual es veu irremeiablement l'hora de la fi. Però el testament també és un clar indicador de la situació econòmica i social del qui el dicta. Ambdues circumstàncies són producte de la doble naturalesa del testament com a passaport al més enllà: la religiosa (garantir la vida eterna) i la jurídica (ordenació del patrimoni acumulat en vida).

Si algú degué viure amb especial intensitat aquell procés foren els qui es dedicaven a curar. Homes i dones habituats a tractar quotidianament amb la malaltia i la mort, adoptaren un comportament semblant al de la resta de la societat davant la mort? Intentaré a partir d'un dossier de testaments extraure algunes conclusions respecte aquests dos punts (religiositat i posició econòmica), ni geogràficament ni atenent a l'ofici. El cos més homogeni el formen sis testaments d'apotecaris de la ciutat de Barcelona, datats les darreres dècades del segle, l'estudi sobre Girona de Guilleré basat en 21 testaments des de la pesta a la fi del segle, i els testaments localitzats a Manresa, les comparacions dels quals poden aportar-nos bastants dades. Amb aquests i amb les aportacions complementàries d'altres testaments procedents d'altres llocs, intentaré aproximar-me a les realitats esmentades (vegeu el quadre 43).

---

¹⁷⁰ Jacques CHIFFOLEUAU, *La comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Âge*, Roma, 1980.

QUADRE 43
TESTAMENTS TREBALLATS I CITATS

Nom	Professió	Lloc	Data	Font
Francesc Riera	apotecari	Barcelona	30-7-1392	AHPB, Felip Gombau, "Llibre de testaments", 25-V-1384/9-II-1406, ff. 13-17v
Bartomeu Querol	apotecari	Barcelona	14-5-1398	AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 116-119
Pere Cartalà	apotecari	Perpinyà	5-10-1384	AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 40r-v
Pere Quintana	apotecari	Barcelona	6-12-1399	AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 141-144.
Francesc Canes	apotecari	Barcelona	18-2-1381	AHPB, Guillem de Sant Hilari, " <i>Secundus liber testamentorum</i> ", 1364-1387, ff. 118v-121.
Pere Gil	apotecari	Barcelona	5-10-1380	AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 11v-12
Bernat Pineda	barber	Barcelona	30-8-1380	AHPB, Jaume Just, "Llibre de Testaments", 7-X-1372/19-XI-1403, ff. 64-65.
Francesc Moliner, àlies Metge	cirurgià	València	13-3-1399	ARV, <i>Protocols</i> , núm. 2664
Esteve Valença	apotecari	València	21-6-1398	ARV, <i>Protocols</i> , núm. 2644
Francesc Sampsó	magister in medicina	Girona	30-6-1402	ADG, Testaments, Pia Almoina, núm. 143
Marc Roca	físic	Girona	9-10-1410	ADG, Testaments, Pia Almoina, núm. 150
Guillem Gironell	magister in medicina	Girona	28-4-1362	ADG, Testaments, Pia Almoina, núm. 8
Bernat de Figuerola	magister in medicina	Manresa	4-12-1391	AHPM, <i>Testamentorum VIII</i> , 1391-1394, ff. 1-5v
Pere de Rostolloles	medicus chirurgicus	Manresa	9-7-1369	AHPM, <i>Testamentorum III</i> , 1365-1372
Francesc Satorre	apotecari	Manresa	18-1-1386	AHPM, <i>Testamentorum VI</i> , 1382-1386
Ferrer de Comalba	barber	Manresa	9-9-1426	AHPM, <i>XV Testamentorum</i> , 1423-1431

Els testaments de l'època segueixen la següent estructura fixa: Protocol; Text, subdividit a la vegada en Dispositiu, Clàusules Pietoses i Clàusules d'Herència; i en tercer lloc el Protocol Final. Ací em centraré primordialment en les clàusules pietoses on s'hi recullen els punts que interessa ara destriar. Dins el capítol de les clàusules pies podem trobar els següents aspectes: elecció de la sepultura i disposicions addicionals a aquesta; lleixes pietoses; misses i altres celebracions; lleixes particulars (marmessors, familiars, amics, etc., ja tractat al segon capítol); i altres restants. Cal dir que alguns metges i apotecaris van deixar els seus béns a la Pia Almoina de la seua ciutat. Això podia considerar-se "normal" en el cas de morir sense descendència, però el fet denotava un símptoma clar de la importància de la religiositat quan això es feia tot i tenir familiars vius i descendència, fet que degué ser poc habitual i almenys no es dona en cap cas dels que he pogut enregistrar. Respecte a l'elecció de la sepultura, que anirà acompanyada també per un nombre major de lleixes, els casos estudiats palesen que, d'acord amb la seua categoria social, pràcticament tots els casos estudiats sol·licitaren ser soterrats en cementeris de parròquies, normalment a la que un pertanyia, o de monestirs, una elecció aquesta darrera que es va fer cada vegada més popular a l'època, depenent de la

rellevància social i la popularitat de la institució. Guilleré ha posat de manifest la predilecció dels metges, barbers i apotecaris de Girona pels ordes mendicants, tant a l'hora d'escollir sepultura com de beneficiar-les amb els seus donatius. Concretament s'observa una elecció tripartida entre la parròquia, el cementeri dels frares menors i aquell del Carmel, on es troba ubicada la confraria. L'autor sosté l'argument que els practicants de la medicina, pel fet d'estar més en contacte amb major nombre de grups socials i sobretot amb la pobresa, foren més proclius a prendre la decisió d'optar per afavorir els mendicants.¹⁷¹ Per exemple a Girona fou bastant clara la predilecció dels Sarriera pel monestir dels frares menors, de coneguda influència espiritual a Girona. Ací fou soterrat a la capella de Sant Cosme i Sant Damià, patrons de la medicina, Bernat Sarriera.¹⁷² Unes eleccions semblants poden albirar-se en el cas de Manresa. Concretament sembla existir una predilecció dins el grup dels metges pel convent dels dominics. Aquest orde, tot i que es va instal·lar a la capital del Bages el 1304 no fou fins 1321 que assolí consistència amb la construcció de l'església de Sant Pere. L'any 1336 comencem a tenir notícies sobre la construcció del claustre nou, on molts membres de les famílies il·lustres foren soterrats.¹⁷³ Els físics Bernat de Figuerola i Pere de Rostelloles hi van demanar sepultura.¹⁷⁴ Però la relació encara és més estreta i denota el vessant religiós i caritatiu quan veiem que Figuerola demana ser vestit amb un vell hàbit de l'orde pertanyent a fra Bartomeu, frare llec, a qui pagava un hàbit nou.¹⁷⁵ Desconec perquè la resta de la família Figuerola, en canvi, fou més procliu al monestir del Carmel. Allí foren soterrats la seua esposa Elisenda, el seu fill homònim, l'esposa d'aquest i la seua filla Joaneta. Però tornant a Bernat, el primer dels assentaments en la llista d'èpoques dels llegats i despeses fetes per la seua ànima, que es conserva a un dels protocols familiars, recull el pagament d'11 s. a fra Pere Mata, de l'orde dels predicadors de Manresa, *quos sibi assignarunt pro laboribus suis quia aliquibus noctibus et diebus inter hic infirmitati dicti magistri Bernardi et pro missis quas celebravi pro anima ipsius*. Heus ací el reconeixement a la tasca espiritual feta pel frare durant la malaltia de Figuerola. Aquesta dada ben interessant, ens il·lustra sobre les necessitats i el comportament dels homes de l'època. Aquestes dues dades esmentades semblen tenir ben poc a veure amb el prestigi i sí amb la profunditat amb què un home il·lustrat, coneixedor de les sagrades escriptures feia front al més enllà, amb l'auxili d'aquells amb qui confiava, els

¹⁷¹ No s'ha d'oblidar que a banda de la renovació espiritual lligada a les ciutats i a la burgesia, els ordes mendicants (dominics i franciscans) jugaren un paper clau en la construcció d'una filosofia natural, resultat de la cristianització de la filosofia pagana (l'Aristotelisme per als dominics, i més barrejada amb el Neoplatonisme pels franciscans), base de la medicina universitària (Roger FRENCH i Andrew CUNNINGHAM, *Before science. The invention of the friar's natural philosophy*, Adderstat/Arhgate, 1996).

¹⁷² Christian GUILLERÉ, "Milieu médical", pp. 269-270.

¹⁷³ Joaquim SARRET i ARBÓS, *Història religiosa de Manresa*, Manresa, 1924 i Albert BENET i CLARÀ, "El segle XIV", p. 347.

¹⁷⁴ AHPM, *Testamentorum VIII*, 1391-1394, ff. 1-5v (1391, des. 4) i *Testamentorum III*, 1365-1372 (1369, jul 9), respectivament.

¹⁷⁵ Joaquim SARRET i ARBÓS, "Testaments dels segles XIV i XV", *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages*, VI (1927-29), pp. 332-333. L'esposa del físic Galceran de Gostemps deixava establert en el seu testament datat el 5 de març de 1404, que li fos fet també un hàbit de l'orde de Predicadors per a sepulturar-la al monestir. Possiblement el marit no fou soterrat a Manresa perquè va treballar bastant temps a Barcelona.

frases dominics. En el mateix sentit crec que podem intuir el fet que Rostolloles nomenara marmessor fra Jaume Soler, dominic i confessor seu. A Manresa també es detecta un altre focus on els metges i apotecaris decideixen la seua sepultura. Es tracta de la magnífica església de Santa Maria, que fou seu de la capella de la confraria de Tots Sants, on eren soterrats els confreres. Ací sabem que demanà ser soterrat el ric i prestigiós apotecari Francesc Satorre,¹⁷⁶ que hi pertanyia, com també Pere de Barriac, un dels marmessors de Francesc i membre de la confraria, de la qual era regent l'any 1390, càrrec que ostentava igualment sobre la confraria de la Santíssima Trinitat de l'església del Carmel.¹⁷⁷ Al claustre de Santa Maria seria soterrat el barber Ferrer de Comalba *in tumulo que ibidem habeo*.¹⁷⁸ Finalment, entre els apotecaris barcelonins trobem les següents eleccions: Cartalà i Riera a Santa Maria del Mar; Quintana, a Santa Maria del Pi; Pere Gil, al cementeri dels Frares Predicadors; i Querol a la seu. Cap d'ells tenia opció a ser soterrat dins una església i menys a tenir capella pròpia, com corresponia a les famílies distingides de la noblesa.

La dignificació el dia de l'enterrament vingué assegurada en molts casos per la presència dels confreres, tal com s'estipulava en la normativa de les almoines, que seria sempre un toc de distinció i una manera de presentar-se acompanyat en un moment tan transcendent com el traspàs. L'almoina dels barbers de València constituïda l'any 1392 tenia entre altres prerrogatives que en els sepelis dels membres, així com del pare, la mare, l'esposa o els fills, haurien d'acudir amb vestidures blaves. A més, caldria no marxar fins que s'hagués complit el cerimonial. Els majorals quedaven encarregats de dignificar el màxim possible la cerimònia i en el cas que els amics i familiars no portaren suficients caperons com per emmotllar-se a l'honor que mereixia el difunt, deu membres escollits pels dirigents de l'almoina haurien d'"encapironar-se".¹⁷⁹ Alguns que buscaven un reconeixement major no en tenien prou amb aquesta participació de l'ofici i es permeteren alguna distinció a través de les disposicions addicionals per al dia de la sepultura, com ara tota la parafernàlia que acompanyara el sepeli (la mortalla, els preveres, el toc de campanes, etc.) El cas de Francesc Riera és bastant exemplificador. Aquest deixà establert que cadascun dels beneficiats de la seu que hi acudiren al sepeli rebria 2 s.; qualsevol escolar de la seu que es presentara endreçat amb el sobrepellís 6 d.; i 4 d. tots aquells pobres que es presentaren en la seua casa el dia del traspàs.

Una atenció especial mereix el cas de l'apotecari valencià Esteve Valença. Conscient del perill que corria la seua vida en embarcar-se "ab l'estol de la santa armada que's fa... a la or e glòria de nostre senyor Déu e a exalçament de lo seu sant nom contra ls infeels enemichs de la Santa Creu, moros de Barberia", va decidir testar. Amb tot Valença sobreviuria encara uns quants anys posteriorment a aquesta armada, ja que com es recordarà fou un dels fundadors l'any 1410 de l'hospital dels Innocents de la ciutat de València.

¹⁷⁶ AHPM, *Testamentorum VI*, 1382-1386 (1386, gen. 18).

¹⁷⁷ Sobre la de Tots Sants AHPM, *Inventarium II*, 1388-1389 (1390, ab. 7).

¹⁷⁸ AHPM, *XV Testamentorum*, 1423-1431 (1426, set. 9).

¹⁷⁹ ACA, C, reg. 1904, ff. 200-201v (1392, des. 20). Vegeu també els comentaris fets en el segon capítol.

Només les dimensions del seu testament (21 folis), en són ja una bona mostra de la quantitat de disposicions que va tenir en compte aquest apotecari a l'hora d'enllestir el seu traspàs i el llegat dels seus béns terrenals a familiars i pròxims. Valença no escatima cap detall. En primer lloc elegeix que la seua sepultura tinga lloc en una capella que hauria de ser construïda en la seu de València. Per això suplicava al bisbe que aleshores ocupara la titularitat, “plàcia atorgar-me loch en lo respadle del cor de la dita seu per a construir e edificar la dita capella, ço és, après la capella que l'onorable micer Bernat de Carn, canonge de la dita Seu, hi ha feta... de semblant obratge de les altres noves que's fan en lo dit respadle”. A més afegia que volia que aquesta capella fóra enreixada i que en ella “sia fet bell retaule sots les dites invocacions de mossén Sent Christòfol e de mossén Sent Estheve, papa e màrtir”. En cas que no hi quedara lloc, l'apotecari comptava amb que la capella fóra edificada a l'altra part del cor, davant la capella de Santa Maria de l'Esperança, i si tampoc era possible es conformaria amb ocupar una de les capelles ja construïdes a elecció dels seus marmessors. Adscrita a aquesta capella seria instituït un benefici o capellania on es pregaria per la remissió dels seus pecats per a remei de l'ànima, però també, i aquest detall és força significatiu, per l'ànima del pare i de la mare. Aquesta dada ens parla de la importància atribuïda al llinatge, més aviat pròpia de l'ideari de la noblesa i del patriciat. La capellania seria coberta amb una pensió censal de 400 s. més 125 per a l'aniversari o dobla. Però davant la por a morir lluny de la calidesa afectiva i espiritual dels llocs estimats, Valença va disposar que “si per aventura s'esdevenga que yo muyra fóra de la dita ciutat de València” que “en après consumida la carn sia traslatada la mia ossa en la demunt dita capella en la seu de València”, amb tots els rituals que foren escaients en aquests casos. Després calia preocupar-se per la parafernàlia que acompanyaria el sepeli. Tretze pobres mendicants vestits amb gramalles blaves i portant ciris encesos, envoltarien el cos quan es lliurara a la sepultura. El taüt aniria cobert “ab bell drap d'aur”, folrat i orlat amb el seu senyal, altre símbol inequívoc del mimètic comportament burgés de les imatges nobiliàries. S'ha de recordar que al llarg de la seua trajectòria com a home de negocis entrà en contacte freqüentment amb nobles valencians i segurament això el va fer cada vegada més sensible a la identificació amb aquests ideals. Aquest drap quedaria per a servei de la capella, i durant la celebració de l'aniversari seria col·locat sobre el cos. Fet i fet, aquestes demandes de Valença s'han de posar en relació amb la intromissió, cada vegada més freqüent en la tardor de l'Edat Mitjana, de la societat civil dins els temples en forma de capelles funeràries per a les quals es nomenaven sacerdots especialitzats. Aquestes capelles es configuraven en un punt d'atracció fonamental per a artistes i artesans molt variats. Arquitectes, escultors, pintors, ferrers, brodadors i orfebres hi concorrien per magnificar el panteó familiar i donar la fastuositat que el difunt volia per a ell i la seua nissaga. Ara bé, no hi ha dubte que ser soterrat en aquests indrets estava només destinat a aquells que tenien els diners suficients. Això anava a proveir-los d'un element fonamental per a demostrar la seua pertinença al grup dels privilegiats. A València molts membres de la petita noblesa i burgesos adinerats, entre els qual podem

comptar el nostre apotecari, reberen el permís per a constituir aquestes capelles, per bé que Valença sembla que mai arribà a veure realitzat el seu somni.¹⁸⁰

En els casos de físics amb prestigi es fa evident el comportament de l'apotecari valencià. Guillem Gironell es pot situar en la categoria de Valença i d'aquesta manera va demanar ser enterrat a la catedral de Girona, en el altar dels dos vasos, junt a l'altar major. Les despeses en la cerimònia del seu enterrament ja posen de manifest la sumptuositat i la preocupació per les aparences: 10 s. per a la cera; 2 s. a cadascun dels eclesiàstics de Sant Feliu que anara al seu sepeli, més 12 d. als qui estigueren presents en la seua casa; 4 d. a cada escolar tonsurat que acudira a la cerimònia; 12 d. per a qui portara la creu; 12 d. a qui tocara les campanes; 10 s. per a dos canonges que pregaren per la seua ànima; una quantitat no descrita, a decidir pels marmessors per als acompanyants de l'hospital nou; 12 d. a tot capellà o monjo que acudira a la seua casa a pregar; 20 s. als franciscans que hi anaren; 10 s. al qui predicara; 12 d. al prevere que l'ungira amb els sants olis; 100 s. a repartir 1 d. a cadascun dels pobres que passaren el dia de la seua defunció; 10 s. a cada acòlit que l'acompanyara, més 2 d. per a altres acòlits. En definitiva es tractava d'una cerimònia ben programada per mostrar la categoria social del difunt. Res de semblant es pot trobar en els casos dels físics gironins Francesc Sampsó i Marc Roca, on a tot estirar es deixa algun diner per vestir de dol algun familiar. En canvi, tot comparant la situació de Bernat de Figuerola, sembla que per a la importància del físic, no va acompanyar una excessiva ostentació. Entre les despeses ocasionades pel seu sepeli podem esmentar: onze ciris de 32 lliures i mitja; els 2 s. *pro labori faciendi fossam*; 7 s. 6 d. als pregoners que avisaren a les tres confraries (*tribus cridis*) a les quals pertanyia el mestre —una altra dada sobre la religiositat o sobre el prestigi del metge?—; i 11 s. a l'escolà de Santa Maria *pro laboribus pulsandi cimbala dicte ecclesie in signum mortis*.¹⁸¹

Les clàusules pies típiques de l'època ens ofereixen un altre bon indicador de la situació econòmica i de les devocions. Aquestes solen repartir-se, tal com era habitual en l'època, entre la parròquia de la sepultura i les altres de la ciutat, els bacins dels pobres d'aquestes parròquies i les obrieres, els hospitals i cases de malalts, els monestirs, les obres públiques, els captius a redimir, les òrfenes a maridar i altres.¹⁸² No tots feien el mateix tipus ni el mateix volum de donacions. En primer lloc cal dir que els més acabats esmercen més diners i en una gamma més àmplia de possibilitats. Per exemple Pere Quintana va deixar 500 s. per solucionar la seua sepultura, per a la salvació de la seua ànima i altres lleixes pietoses, mentre que Pere

¹⁸⁰ Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, "Capilla, sepulcro y luminaria. Arte funerario y sociedad urbana en la Valencia medieval", *Ars Longa*, 6 (1995), pp. 69-80. No hi ha cap rastre d'una capella sota les invocacions predisposades per Esteve Valença als capítols corresponents de l'estudi clàssic de José SANCHIS SIVERA, *La catedral de Valencia*.

¹⁸¹ No crec que siga casualitat que sonen les campanes de Santa Maria, a més per un preu bastant considerable, ja que és l'església situada en el punt més alt de la ciutat, i que per tant més se sent arreu del nucli urbà.

¹⁸² Carme BATLLE i Montserrat CASAS, "La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona (segle XIII)", en Manuel RIU (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, vol. 1, Barcelona 1981-82, pp. 117-190.

Gil tan sols n'esmerçava 100 (Francesc Moliner, esmerçava 1.400 s.). Crida l'atenció que alguns individus facen lleixes especials a determinats establiments. Així Bartomeu Querol fa una lleixa ben particular a l'hospital d'en Marcús (*decem solidos qui converti habebant per dictos meos manumissores in quadam lodice sive flassade vel in uno pari linteaminum ad opus eundem hospitalis*), mentre que havia deixat 12 d. a la resta dels hospitals i xifres més magres a la resta d'institucions. Molt possiblement Querol haguera treballat suficient temps en aquell hospital com per adquirir una vinculació sentimental més intensa, i per això decidí abocar una suma major. En la seua darrera voluntat el físic convers Pere Bernat deixà un diner perquè els seus hereus contribuïren a les obres de la custòdia del Santíssim Cos de Crist de la seu de Barcelona, del qual era obrer des de 1375. Amb la intenció que aquesta obra anara endavant, el rei anul·là tots els allongaments amb que estigueren afavorits els deutors cristians o jueus d'aquest metge.¹⁸³ Podem destacar també les lleixes fetes per Francesc Riera al convent de les Penedides (200 s.). Efectivament, ja he esmentat la vinculació que els apotecaris tenien amb aquesta institució, i això es nota en la seua generositat. Possiblement en aquest sentit s'han d'entendre també les lleixes fetes per Francesc Canes per a dotar a xiquetes sense possibilitats econòmiques (30 s. per a cadascuna de les 4 esmentades).¹⁸⁴ Però Riera mostrà també la seua vinculació estreta amb la parròquia de Santa Maria del Mar, on a més de decidir ser soterrant, va deixar a la seua obra 100 s., una xifra solament superada per la lleixa a les Penedides. Cal dir que Riera mostra la gamma més àmplia de lleixes a institucions no contemplades en cap altre cas, com ara a la Mercè per a redimir captius, a les obres dels murs nous, o als monestirs de Sant Agustí i del Carmel. Aquest apotecari amb arrels familiars a Vic, no va voler oblidar la seua família que hi romania, ni tampoc els seus orígens.¹⁸⁵ Allí havia ordenat construir un oratori junt al pont anomenat de Queralt, consistent en una creu coberta de pedra, amb una coberta també de pedra. Sembla que amb el temps havia quedat malmesa i necessitada de reparació, i per això assignà un morabatí anual a aquest efecte, de la gestió del qual es faria càrrec la confraria dels sabaters de Vic. També deixà 500 s. per a tots els pobres que vingueren a fer oració (tres parenostres i tres avemaries) a aquell oratori de la creu coberta amb motiu del seu aniversari. Molt més humil, Pere Cartalà, un apotecari de Perpinyà afincat a Barcelona, a penes pot deixar 12 d. per a cada una de les obres de les esglésies i monestirs de la ciutat, enfront de les sumes donades per Riera (10 s. a Sant Agustí i el Carmel; 25 s. als frares menors); o els 12 d. donats als hospitals, enfront dels 10 s. de Riera.

¹⁸³ ACA, C, reg. 811, f. 169 (1380, nov. 14); ACA, C, reg. 927, f. 122 (1375, maig 9).

¹⁸⁴ El testament de Francesc Canes en AHPB, Guillem de Sant Hilari, "*Secundus liber testamentum*", 1364-1387, ff. 118v-121 (1381, feb. 18), transcrit parcialment en Josep HERNANDO, "L'ensenyament a Barcelona", §45. La marmessoria es conserva en els fons de la Pia Almoïna de Barcelona. Vegeu l'estudi d'aquesta en Carles VELA i AULESA, "Les marmessories de Francesc Canes, especier i ciutadà de Barcelona, i de Sança, la seva esposa (1381-1386)", *Miscel·lània de Textos Medievals*, 8 (1996), pp. 463-521.

¹⁸⁵ Conservem algunes dades de la seua època a Vic l'any 1351. Desconec en quin moment passà a convertir-se en ciutadà de Barcelona. Sabem que el 7 de gener rebia diners en herència per mà de l'apotecari Joan Torrent, fill del també apotecari Bernat Torrent, de Barcelona, qui havia fet la lleixa. La procedència dels Torrent ens indica la relació primerenca amb la ciutat (ACF, Berenguer Molí, n. 385, 1351); el 18 de juliol la seua esposa Jaumeta, que era filla del també apotecari Pere de Bertrallans, nomenava procurador; i el 4 d'agost venia una casa de Vic, potser planejant ja el trasllat (ACF, Pere Simó, n. 384, 1351).

Per fer un estudi comparatiu, només les lleixes pietoses d'Esteve Valença són realment considerables i atenyen els 4.420 s. La suma encara resulta més extraordinària si es compara amb la resta dels testaments coneguts. Així segons Christian Guilleré les lleixes pietoses fetes pels apotecaris gironins eren superiors a la mitjana del grup dels sanadors, i copsaven de mitja els 300 s., una quantitat molt inferior a la despesa per Esteve Valença.¹⁸⁶ D'aquests diners se'n beneficien la major part dels monestirs de la ciutat, la seua confraria i la seua parròquia (Sant Pere), diverses fàbriques d'edificis religiosos, el bací de l'armada, els bacins comuns de totes les esglésies i la confraria de les òrfenes a maridar.¹⁸⁷ El conjunt de lleixes pies i misses *pro anima* augmentaria considerablement en el cas que la seua descendència quedara exhaurida, ja que la meitat de l'herència hi seria esmerçada en altres punts detallats. Les lleixes pietoses de Guillem Gironell també superaren els 300 s. de mitja dels apotecaria gironins, situant-se en 340 s. i omplint tots els camps habituals, destacant les lleixes als franciscans (100 s.). Tampoc no va oblidar la seua parròquia originària a Beziers, on fou batejat. Ací deixà 20 fl. per a comprar un calze o alguna cosa que hi mancara, així com 20 més per a misses i aniversaris, i fins i tot una almoina de 10 fl. per a pobres de la parròquia. Més humil, Marc Roca només deixarà 90 s. per a Sant Feliu on decideix ser enterrat, 10 s. per a l'hospital nou, 15 s. a repartir entre distints convents i per a l'obra del pont nou sobre el Ter 5 s. més. 200s. per al convent dels frares predicadors de Manresa, per a dos aniversaris.

En el punt destinat a les misses i altres actes religiosos per a la salvació de l'ànima pròpia i la d'alguns pares i parents, tornem a trobar diferències, des d'aquells que no esmenten aquest tipus de clàusules, sempre necessitades de capital per al seu compliment, i altres que sí tenen cura d'assegurar-se que els d'ací pregunten amb insistència per la seua salvació. Pel que fa als apotecaris de Barcelona, no hi ha cap rastre en Pere Gil, ni en Pere Cartalà, tampoc en el cas del barber reial Bernat Pineda. En el cas de Pere Quintana apareixen les trenta-tres misses a Sant Amador, en l'església de Sant Vicent de Sarrià, i que en l'aniversari de la mort els marmessors feren llegir *aliquem religiosum hominem pauperem... conversationis salmos penitencialis*, per a la qual cosa deixava tres florins (220 s.). Finalment va deixar dos diners per a cadascun dels pobres que acudiren el dia de la seua sepultura *in redemptione omnium peccatorum meorum et fidelium deffunctorum*. Un altre cas seria el de Bartomeu Querol. Aquest va deixar a la seua filla Antígona, monja del convent de Pedralbes, 100 s. censals que rebria cada any per a les seues necessitats. Una vegada es produïra la mort d'aquesta els diners serien esmerçats en un aniversari perpetu que se celebraria en el convent. Tots aquells que participaren en el prec per la seua ànima, i la de totes aquelles persones a les quals haguera causat cap injúria, també per l'ànima de la seua filla i els difunts de la família rebrien 12 d. Guillem

¹⁸⁶ Christian GUILLERÉ, "Le milieu médical géronais", p. 269.

¹⁸⁷ Caldria considerar dins la història de l'art, el paper significatiu que tingueren ciutadans d'aquesta entitat, els quals contribuïren a sostenir i augmentar les magnífiques obres de la València tardomedieval. Com a exemple només citaré una significativa lleixa de 1.000 s. que va fer Valença "a obs de fer una archada en lla claustra del dit monestir de Sent Agostí e de Sancta Maria de Gràcia".

Gironell, tot seguint amb la línia del seu llegat *pro anima*, esmerçarà 670 s. en misses i deixarà 10 d. per a cadascun dels 60 capellans que vol que en el seu aniversari facen pregària en la catedral. A Sant Feliu l'aniversari s'hauria de celebrar amb 30 preveres que rebrien 8 d. En una línia semblant Bernat de Figuerola deixarà 200 s. als frares predicadors, 200s. als frares de Santa Maria del Carmel, per a dos aniversaris, 100s. a les menorettes de Santa Clara de Manresa, per a un aniversari, 100s. a la confraria de Tots Sants de l'església de Santa Maria de Manresa, *ad opus et in augmentum elemosine qui singulis diebus dominicis quadragesime per confratres seu regentes ipsam confratriam elargitur et tribuitur pauperibus indigentibus*. D'aquells diners deixats comprarien *cot, census vel alii redditus* amb el qual es pagarien anualment 10 s. en els dos primers casos i 5 s. en els dos últims. A tal efecte la dona de Figuerola assignà 30 s. dels 600 s. de censal mort que rebia anualment sobre la quèstia reial de Manresa el darrer dia de març i que li havia deixat el metge en el testament. Finalment l'acord quedà cancel·lat durant el mes de juny de l'any 1402, ja que com manifestava Bernat de Figuerola jr. el censal havia estat redimit. Des d'aquell moment aquest es feia càrrec de les despeses ocasionades per la celebració dels aniversaris.¹⁸⁸ Altra vegada podem notar aquest interès pels ordes mendicants, tot prescindint de la parròquia com a centre d'identificació espiritual on es vol confiar l'oració per l'ànima.

Amb tot crida poderosament l'atenció el fet que determinats individus que gaudeixen d'una reputació, i uns béns bastant importants no en facen gala en una major ostentació per a la seua sepultura i el dia del seu soterrar o bé a través de les lleixes pietoses i la celebració de misses o altres actes. Pot ser indicatiu d'una religiositat moderada o d'una manca de diners ocasional? El cas de Francesc de Granollacs, metge del rei i canceller a l'Estudi General de Barcelona, sembla evident. Aclaparada pels deutes del marit la seua viuda Joana haurà de vendre bona part del patrimoni immoble per fer-hi front. És lògic que en aquestes circumstàncies Granollacs únicament haguera deixat 33 s. per la pitança dels frares del convent de Santa Maria del Carmel, on va decidir ser soterrat, i cinc sous per a cadascuna de les parròquies de Barcelona.¹⁸⁹ Tampoc Francesc Moliner, amb un important patrimoni, pot aconseguir un millor lloc per soterrar-se, i les seues lleixes pietoses es queden en 111 s. Tanmateix, com s'explica aquest marge entre aquesta suma i la resta dels 1.400 s. destinats a la salvació de l'ànima? De Moliner he destacat la riquesa de la seua casa, la gran varietat de vestits luxosos i robes endreços i joies de tota mena. Doncs bé, sembla que el bon gust va estar per a Moliner per damunt de tot, fins i tot a l'hora del seu sepeli i de considerar la salvació de la seua ànima. Tant és així que va deixar 800 s. a la seua esposa, la seua germana i els dos nebots, fills d'aquesta, per vestir-se de dol. El contrast amb els físics estudiats resulta bastant evident.

---

¹⁸⁸ Sobre el compromís de la mare vegeu AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436 (1394, maig 23) i sobre la participació de Figuerola jr., *Ibid.*, (1402, juny 15).

¹⁸⁹ Carme BATLLE, "Els Granollacs", p. 387 i § 1.

Tot sembla indicar, en definitiva, que els practicants de la medicina actuaren segons la mesura de les seues possibilitats amb la mateixa actitud davant la mort que la resta dels homes i dones d'aquell convuls segle XIV. El temor era el mateix perquè el metge era ben conscient que no es podia salvar ací mateix. A partir de 1348 la confrontació entre la mort i el físic es posarà de manifest en il·luminacions de manuscrits amb la representació d'un metge important abillat amb vestits cars i amb un flascó de vidre per examinar orina a la mà que és assetjat per la mort macabra. És la clara expressió de que la mort l'assetja i que hi és tan pròxim com el més feble i ancià dels seus pacients. Així doncs, el camí cap al més enllà fou enllestí seguint els mateixos principis, i aproximant-se molt a la divinitat amb el concurs d'homes i dones d'església. El recurs a ells en els últims moments, a l'alleujament de la confessió, i la voluntat de traspassar quasi en una aura de santedat és ben palès en molts casos. Tot es prepara esmerçant part de la fortuna en garantir-se un lloc a la vida eterna. És el producte de la mala consciència després d'una vida d'amuntegar rendes o la culminació d'un sentiment religiós profund que s'havia practicat al llarg d'una vida devota? Possiblement totes dues coses. Perquè juntament amb la devoció d'última hora hi ha també la voluntat de mostrar que aquell que mor i roman soterrat amb la família durant generacions en el lloc escollit i endreçat a tal efecte, és un prohóm, un individu que vol deixar indeleble l'empremta del seu pas per la terra. Si els apotecaris deixaren sumes tan elevades fou perquè també eren un grup molt poderós econòmicament i immiscit en el regiment i el govern de les institucions ciutadanes, i en la consecució del bon estament de la cosa pública. En canvi les accions pietoses en els casos dels físics poden ser producte, a banda de l'esmentat, d'una cultura religiosa major i també d'una consciència superior de les necessitats dels pacients. De fet les activitats assistencials són molt més òbvies i fonamentals que en el cas dels apotecaris, més proclius a activitats mercantils i al món dels negocis.

* * *

La manifestació del lloc social ocupat es fa palès en la cultura material dels individus. Totes aquestes realitats de la vida quotidiana —aliments, begudes, vivendes, vestimenta i moda, etc.— són realitats únicament fruit de necessitats imperioses. Però més enllà esdevenen llenguatges, amb tot el que el nom comporta, dels quals l'home i la dona es fan presoners. Aquests llenguatges han de ser considerats en el seu context. Si el luxe no és una bona manera de sostenir o promoure una economia, sí és un medi de fascinar una societat. En general podem parlar de grans diferències no solament entre tots els grups de practicants sinó dins mateix dels propis oficis. Els barbers, ofici en franca expansió, palesen els majors abismes entre individus lletrats propers a l'ambient del cirurgià i els més humils practicants que viuen en la més absoluta humilitat. No són els únics tanmateix. L'èxit de les estratègies promogudes (contactes socials, matrimonis, empreses i inversions, i la sort) pot conduir cap amunt o cap avall en l'escalafó que hom ocupa. En general podem situar al físic i el cirurgià universitari per damunt de tots els practicants pel que fa al seu patrimoni, seguit pels que no tenen formació acadèmica, com també els apotecaris —alguns d'ells força rics i poderosos—, i els barbers, salvada alguna excepció en clar progrés. Dels menescals a penes podem dir res, si

bé hi ha la seguretat que alguns assoliren un alt nivell econòmic, com ho demostraria el cas dels Bellví. No seria el mateix el menescal d'una petita vila rural que aquell que tenia com a principal clientela els cavallers de la ciutat.

Els espais habitats pels practicants de la medicina divergeixen en dos sentits: el de la seua forma, atenent a les especificitats de la seua tasca, i el de la seua riquesa, atenent a les possibilitats econòmiques del propietari i el seu desig i necessitat d'ostentació. Pel que fa al primer punt cal dir que les demandes de l'ofici ocasionen un particular tipus d'habitatge. És a dir, segons predomine la pràctica de l'ofici en la pròpia llar, amb l'emmagatzematge de productes (apotecaris) i la necessitat d'atraure públic a l'obrador (apotecaris, barbers i menescals), les pròpies mesures publicitàries, higièniques i de condició de la pràctica que se'n deriven, o bé la necessitat d'estudi a la llar i l'assistència a domicili del malalt (físics i cirurgians). Igualment s'originarà una estratègia envers el lloc concret de residència dins l'entramat urbà. Els llocs preferits seran els de més trànsit, entrades i eixides de la ciutat, però especialment en els espais oberts, les places, llocs de sociabilitat per excel·lència.

El comportament del nostre col·lectiu respecte als béns materials es troba impregnat dels gustos burgesos desenvolupats en la Baixa Edat Mitjana. Els mercats en expansió, interns i externs, proporcionen vies de guany i d'accés al luxe inimaginables i els qui poden permetre-s'ho s'enganxen als capricis de la "moda". La casa s'impregna de color, d'ornament, d'art, i es desenvolupa el gust per la higiene, vista aquesta com un valor tant en el cos, com en el vestit i en la pròpia la llar. Els olors i els gustos són tinguts ben presents. La cuina s'abasteix dels estris necessaris per preparar la gamma més variada d'àpats; una bona taula sempre és signe de distinció. Lluny quedà la discreció en la imatge pregonada pels tractadistes que s'ocuparen de l'etiqueta mèdica. Els colors i les textures agraden els metges que vesteixen amb rics vestits de pells i brodats, amb pedreries incrustades, ells, les seues esposes i també els seus servents.

Les pràctiques religioses, indefugibles en una societat del cristianisme triomfant, escindeixen també els homes de la sanitat. La intimitat es nodreix d'objectes i llibres d'oració necessaris per apropar-se a la divinitat, i als sants i les santes, a qui tanta devoció es guarda. Però aquesta religiositat es trasllada a la vida pública, com a via de salvació de l'ànima, també com a camí per aconseguir el prestigi. Les obres pies en vida són freqüents entre aquells que es preocupen pel bé de la cosa pública. Però això es perllonga en la mort. La por a un destí incert condueix a fer nombroses lleixes en bé d'ànima, i també de la dels parents més pròxims. És el triomf de la idea del valor del llinatge transmesa pels nobles; un lloc on reposar plegats, bé en la parròquia, propera quotidianament, bé en l'indret de culte preferit, per la seua devoció o pel valor afegit de la consideració ciutadana envers aquest lloc.

Conclusions

*També ell ha donat la ciència als homes
per glorificar-se en les seues meravelles.
Amb els remeis cura i treu el dolor:
amb ells l'apotecari fa diverses fórmules.
Així no s'extingeixen les obres de Déu..
Després deixa fer al metge, que també el Senyor l'ha creat,
i que no s'aparti de tu, perquè el necessites.
Hi ha moments en que l'èxit es troba a les mans d'ells,
ja que ells també pregaran el Senyor
Perquè faci reeixir el tractament
i la guarició que ha de preservar la vida.*

Eclesiàstic, 38, 5-15.

Entre les altres famoses ciències, e aquella ab la qual per la major part se conserva lo stat, sanitat e vida mundanal, és art de medecina, per la qual molts hòmens en lo món, encara que de poch stat sien stats, han obtés gloriosa honor e fama.

AMV, *Lletres Missives*-29, f. 81r-v (1478, des. 1)
(Els jurats de València a Joan II).

Les necessitats d'assistència mèdica s'anaren multiplicant a mesura que avançaven els segles baixmedievals. Les convulsions que afectaven aquella societat eren nombroses i els europeus s'acostumaren a patir una successió de situacions calamitoses, especialment les guerres i les epidèmies.

Els conflictes bèl·lics s'accentuaren i el volum i l'organització dels exèrcits va créixer en paral·lel. Allà els soldats sabien que difícilment podrien evitar els perills, i les conseqüències s'haurien de patir després per la família de l'impedit. En repetides ocasions el monarca llicenciava de l'exèrcit individus que havien perdut la vista, les mans o les cames, ja fóra durant la remor de la batalla o bé en un càstig posterior, i es veia en l'obligació moral d'ajudar a la supervivència d'aquests i de les seues famílies amb almoines. Mentrestant, les epidèmies acompanyaven els habitants del vell continent europeu i episòdicament feien estralls sobre una població, sovint també famolenca com a resultat de males collites.

Però aquells foren anys on el dolor, la fam, el sofriment i la mort estaven ben presents en la vida diària dels homes i les dones, i no tan sols durant la posada en escena d'aquestes catàstrofes reincidents en ritmes de temps diversos. La vida quotidiana durant l'Edat Mitjana estava estretament vinculada amb la pobresa i les més diverses penúries, solcada per constants atemptats contra la salut derivats d'una pobra dieta —basada en la ingesta del cereal—, els baixos nivells higiènics, les altes taxes de mortalitat infantil, l'alta mortalitat de les dones, a resultes d'eventuals complicacions de l'embaràs i al part, i de les infeccions que sovint acompanyaven el postpart, els accidents i les ferides en enfrontaments. La paleopatologia, la documentació escrita, l'art i les cròniques de l'època, ens parlen a bastament de totes aquestes circumstàncies. La sèrie de registres on es recullen assumptes criminals palesen la freqüència de terribles mutilacions, conseqüència de la facilitat amb què hom pot traure el coltell o l'espasa en els carrers de les ciutats i les viles medievals. Un insult, una revenja o un excés etílic, desfermen irades discussions que

deriven massa sovint en el seu punt àlgid en l'ús d'armes, del qual tothom n'està proveït, i acaben en la casa del cirurgià o del barber per rebre la sutura i la cura pertinent. Episodis esgarrifosos ens il·lustren sobre mutilacions corporals i la pèrdua o inhabilitació de membres necessaris per a desenvolupar les tasques laborals. Les bandositats foren un mal endèmic d'aquella societat, i a tots els nuclis urbans es pot palpar la presència de nissagues que conciten lluites entre faccions armades que els són proclius i que acaben amb ferits i morts. Els predicadors, convocats per les autoritat municipals, seran els encarregats d'apaivagar els ànims irats.

Però no cal sortir al carrer per trobar-hi perills. Els accidents domèstics estan a l'ordre del dia, especialment en les llars humils. Ací les eines del camp, juntament amb les armes i les andròmines més diverses, s'amunteguen per tots els racons, i la convivència estreta amb el ramat, esdevé un camí òptim per a les infeccions i via també per a altres accidents. Un infant, que innocentment juga a la vora de la llar, mor per les cremades que li produeix l'aigua bullent vessada del perol on es prepara un àpat; un altre petit rebrà un colp d'un cavall en el cap i el seu cervell quedarà irremeiablement afectat.

El món de la malaltia palesava els abismes socials que separaven uns grups d'altres. Així trobarem malalties pròpies dels pobres i malalties dels rics. Els camperols esguerrats per l'esforç quotidià, perquè encara els seus braços i les seues espatles han de suportar el pes d'una tecnologia, que experimentà ja a l'Alta Edat Mitjana notables avanços, però insuficients per deslliurar-los d'un autèntic esgotament quotidià. Els nobles, en canvi, hauran de patir en la maduresa les seqüeles d'una alimentació plena d'excessos, massa decantada cap a les carns, i especialment la volateria, i dolces llepolies. Innombrables són els casos de disculpes i ajudes consignades pels monarques en favor d'individus cridats al seu exèrcit els quals pateixen la "podagra", més popularment coneguda avui, encara que també aleshores, pel mal de gota. També les dentadures patiren considerablement la manca d'higiene i una alimentació massa carregada de sucre — almenys en el cas dels més poderosos. Els efectes de cavalcar cavalls durant bona part de la seua vida tindrà com a conseqüència que de vells s'hagen de passar a les mules, de pas més acompassat, tal i com assenyalava Manuel Dies de Calataiud en el seu cèlebre tractat de menescalia, i hagen de rebre freqüentment banys als testicles. Altres, els avesats al treball intel·lectual, acabaran patint les deficiències visuals, havent d'usar lents, i fins i tot la ceguesa, pròpies d'una vida immersa en la lectura de manuscrits en cambres fosques, il·luminades amb la llum escadussera de llànties i ciris.

Una nova concepció de la medicina i dels seus practicants

Les nombroses necessitats (no solament les mèdiques) d'una societat cada vegada més urbanitzada com la de l'Europa llatina i, en conseqüència, amb una concentració de població major, demandà una quantitat de recursos llunyans als del món ruralitzat altmedieval. Tot aquest conjunt ampli de "professionals" (predicadors, juristes, metges i estudiosos de les arts liberals) foren formats a les naixents universitats

promogudes des de diverses instàncies (municipis, Església o monarquia) que anaren fundant-se per tota Europa.

L'ensenyament i l'aprenentatge de la medicina a l'Estudi General es basarà a la Baixa Edat Mitjana en un gran nombre d'escrits hipocràtics i galènics desconeguts fins aquells moments i que després de ser traduïts són rellegits des de la filosofia aristotèlica. Aquest sistema d'ensenyament i aprenentatge hagué de conviure, almenys fins la fi de l'Edat Mitjana, amb el sistema "obert" vigent fins aleshores, als aprenents del qual influencià notablement. I això perquè el sistema doctrinal, lluny de romandre en les biblioteques i la pràctica dels que tenien un grau, penetrà tota la societat, fins els àmbits més rurals i, fins i tot, muntanyencs, suposadament impermeables a aquests sabers. La Corona d'Aragó experimentà de ple tot aquest procés i les ocupacions sanitàries es veieren notablement impactades per un nou sistema de coneixements i de pràctica mèdica que havia envaït un terreny des d'antic en mans del més pur empirisme. No s'ha d'oblidar la influència assolida per la universitat de Montpeller i l'atracció d'estudiants d'aquest art fins que l'any 1300 es fundà a Lleida un Estudi amb facultat de medicina, i sobretot s'hi consolidà l'any 1330. Els practicants de la medicina, molt especialment els formats als *Studia Generalia* o universitats, per la pròpia naturalesa de la seua comesa, açò és, el fet de formar part essencial de la vida de qualsevol comunitat tot garantint un aspecte tan fonamental com és la salut, estaven cridats a vincular-se estretament al món polític i econòmic i beneficiar-se'n.

A la segona meitat del segle XIV la institucionalització d'un sistema mèdic ben concret i amb ell la medicalització de la societat, ocupava ja un lloc molt rellevant dins la Corona d'Aragó. La visió positiva que se'n tenia des de les institucions públiques i les instàncies privades és un fet ben visible. Els dedicats a guarir en les seues diverses vessants, eren considerats peces imprescindibles per al bon funcionament de la societat. Per això el coneixement mèdic i la seua difusió s'ha de posar en estreta relació amb les necessitats del cada vegada més complex món urbà medieval. D'ací derivaran moltes vegades cap als contorns rurals on exerciran la seua tasca. Així, una xarxa assistencial s'havia establert per tot el territori de la Corona i d'aquesta manera els diferents tipus de sanadors —amb perfils pràctics molt difusos— assoliren una importància inusitada en molts àmbits sociopolítics conforme avançava el segle, ja que la sanitat i l'assistència als ciutadans fou cada vegada més un objectiu de les autoritats. Més enllà de l'àmbit propi de la ciutat, la medicina esdevindria un assumpte de govern, de la "cosa pública". Només cal recordar la gran influència que jugaren sobre els membres de la família reial alguns físics i cirurgians i la seua intervenció en importants decisions dels monarques, i qui sap si en moltes d'altres que mai arribarem a conèixer.

La presència del personal mèdic als exèrcits i a les galeres es fa cada vegada més clara i ja des dels inicis del segle XIV no es pot entendre una campanya militar sense el reclutament de físics i apotecaris, però molt especialment del personal més experimentat en les necessitats de la vida de campanya, els cirurgians i els barbers, i els peritadors i guaridors dels animals, els menescals. Cal recordar el clima bèl·lic en el qual es va veure immersa tota Europa, sobretot durant el regnat de Pere el Cerimoniós, per entendre la rellevància

cada vegada més gran d'aquest personal mèdic. La guerra esdevingué un autèntic laboratori d'aprenentatge per als barbers, els cirurgians i els menescals i, com sempre, també paradoxalment, la guerra serà un estímul per al desenvolupament científic i tecnològic. D'aquesta manera, la demanda d'aquests professionals fou major com més avançava el temps i, semblantment, van créixer les possibilitats d'acumular beneficis en tasques molt diverses.

Molt poques són les veus contràries als metges i la seua pràctica, si bé la càustica burla popular i els advertiments dels moralistes contra els abusos i l'afany de lucre i poder dels metges, han quedat reflectits en la literatura de l'època. Arran del que hem vist al llarg del present estudi, no anaven desencaminats del tot. En canvi, els metges havien gaudit d'una antiga imatge ideal d'home honrat, enamorat de la seua professió i de la naturalesa humana i que oferia benestar i salut de forma desinteressada a qui ho sol·licitara. Una imatge ètica que tot al llarg de l'Edat Mitjana es buscà de perpetuar. Això era fonamental en un moment que el metge no cessava de guanyar protagonisme social de manera ininterrompuda. No sembla que les mirades recriminatòries amb les quals havien estat criticats els practicants de certs oficis manuals en alguns indrets europeus fins ben entrada la Baixa Edat Mitjana, com ara els relacionats amb el contacte amb la sang, tal i com indicaren Jacques Le Goff i Bronislaw Geremek, afectà la corona catalanoaragonesa. L'ofici de la barberia era citat com un dels més indignes en certes parts de l'Occident europeu, sobretot per les flebotomies freqüents que solien practicar. Tanmateix, aquesta infàmia estava relacionada amb la manca de drets urbans i corporatius i desapareixia amb l'assoliment i plenitud d'aquests. Potser la celeritat amb què això s'esdevingué al nostre àmbit, i especialment a València, va fer oblidar ràpidament els tabús antics, i ja des del segle XIII el bé comú rehabilitava i legitimava qualsevol professió. D'aquesta manera, els consells hipocràtics i del propi Galè, en el mateix sentit, continuarien vigents en l'època baixmedieval i perpetuarien aquesta imatge tradicional d'honestedat, saviesa i caràcter grat del metge amb el malalt.

Amb el que acabe d'esmentar es pot comprendre perfectament que després del dur flagell causat per la pesta de mitjan segle —i també les successives onades posteriors—, el prestigi dels metges, dels practicants de la medicina en general i la medicina universitària en particular, no va ser enfonsat, ni tan sols delmat, per la pesada llosa de la mortalitat derivada de la plaga, sinó al contrari. Els metges pogueren acreditar-se gràcies a la seua implicació, preocupació i coratge davant una atmosfera de terror generalitzat. La devoció popular a un determinat practicant s'expressà en termes d'estima i d'honor amb trets paternalistes. Com manifesta Jacques Chiffolleau el recurs al metge significa una nova relació dels homes amb la pròpia mort, i caldria afegir també en la interpretació de com s'havien de conduir les persones en vida. Tan important i profunda arribava a ser la relació del metge amb el seu pacient que finalment esdevenia amiat i influx determinant en les reaccions quotidianes. Aquesta relació s'estrenyí pel fet que els clients demandaren als metges medievals consells per mantenir la seua salut, petició que va ser ben acollida i que es palesa en els nombrosos tractats escrits en aquells temps —fins a 280, segons Darrel Amundsen— dedicats a la prevenció i explicació de la malaltia. Potser aquesta defensa aferrissada de la implicació del metge siga

exagerada, però no deixa de semblar oportuna. Recentment, Daniel Lord Smail ha indicat per al cas de Marsella, que la pesta no afectà en excés la vida en la ciutat, sinó que, per contra de la imatge italiana oferida per Boccaccio, les persones continuaren amb els seus hàbits i que, lluny d'abandonar, els governants municipals s'adaptaren ràpidament a les circumstàncies. Una imatge que, també s'ha de dir, contrasta amb l'oferta per Jean Delumeau en el seu treball sobre la por a Occident. El fet que se'ns aparega més o menys greu aquell trasbals sens dubte dependrà de les contradetes que analitzem.

Un col·lectiu ampli i heterogeni

Bona part de la diferència entre uns i altres practicants derivava de la forma en la qual havien assolit la seua formació en el món de la medicina. Al llarg de tota l'Edat Mitjana la tasca de proporcionar el coneixement mèdic fou oferta en funció dels contextos socials i estigué constituïda per una extremadament variable gamma de nivells i formes d'organització, sofisticació i intel·lectualització. A tot arreu d'Europa la manera d'adquirir aquesta formació es forjava, en essència, a través de dos canals: d'una banda hi havia el canal institucional, integrat pels qui havien estudiat en una facultat de medicina i estaven en possessió d'un grau universitari (batxiller, llicenciat, mestre), i d'altra hi havia aquells que s'havien format d'acord amb un model obert o de llibertat d'ensenyament. Ben pocs foren els individus que pogueren permetre's assolir un grau a través de les universitats de la Corona i menys encara d'alguna de les prestigioses institucions franceses o italianes. Segons Garcia Ballester la taxa de metges universitaris per a la ciutat de València l'any 1363 podem situar-la entre l'1'3-1'5 per deu mil habitants, taxa que s'apujaria al 4-5 als inicis del segle XV. Comptat i debatut, són taxes que es corresponen amb països actuals en vies de desenvolupament. Això és vàlid també per a la resta de la Corona d'Aragó en general, però també per a bona part del continent europeu. La immensa majoria dels practicants de la medicina s'havien format seguint el tradicional sistema d'aprenentatge propi de l'artesanat medieval: l'*afermament*.

Cal dir que en el món urbà existien determinades ocupacions que podien convertir-se més fàcilment que altres en una via de promoció social, ja que les possibilitats d'enriquiment eren molt majors. Es tractava d'aquelles que eren alienes al sector productiu i que cal vincular al sector dels serveis i la distribució. Les lleis i la medicina formarien el binomi clau en aquest sentit del benefici, juntament amb mercaders, drapers, apotecaris i botiguers. A poc a poc, la formació intel·lectual en tots aquests camps s'anà cimentant en el pas per les escoles municipals i posteriorment per assolir graus en el dret i la medicina en els centres universitaris. Ara bé, dins aquest món cal fer l'excepció dels notaris i la major part dels practicants de la medicina. Cal dir que si bé els barbers i d'altres pràctics no tingueren formació universitària, això no exclou que hagueren passat per l'escola de primeres lletres en una proporció tan gran o més que els integrants d'altres oficis gremials. Posteriorment, a través de la contractació amb un professional durant un temps determinat, el jove aprenent podia assolir els rudiments propis de l'ofici i posar-se en disposició

d'independitzar-se i instal·lar-se pel seu compte. La major part dels oficis relacionats amb la salut, fonamentalment aquells en els quals el treball manual era la base del seu quefer (barbers, cirurgians, apotecaris i menescals) utilitzaren aquest mateix mètode de transmissió de coneixements, configurant el que Garcia Ballester va definir com *sistema obert* d'aprenentatge de la medicina, per diferenciar-lo de la via institucional universitària. Aquest fou també el mètode que utilitzaren els sanadors pertanyents a les minories religioses musulmana i jueva. Cal indicar que en el cas dels mudèjars la documentació conservada ha estat mínima, i això perquè quedaren marginats en bona mesura del model assistencial dominant a la Corona d'Aragó i a molts altres nivells, amb efectes evidents en la documentació conservada. No s'ha pogut localitzar ni un sol contracte a favor d'un metge de religió islàmica, com sí fou molt habitual entre els jueus, i per descomptat els cristians. Tampoc no s'ha descobert documentació que permeta fer-se una idea dels sanadors que practicaven dins les comunitats mudèjars, ni de cap llicència d'exercici de la medicina en el seu favor. Tal vegada aquest fet estiga relacionat amb el factor socioeconòmic de competència professional dins el mercat de treball mèdic, amb aquells que sí havien passat el filtre de les examinacions, o la formació als Estudis. El desprestigi a què foren sotmesos els sanadors jueus per banda dels metges cristians en seria un clar indicatiu. Una altra cosa seria la pràctica de la menescalia, dins la qual alguns individus assoliren un prestigi considerable a les seues localitats, i algunes famílies es consolidaren com els qui guarien els equins dels estables de la cort.

Respecte als practicants jueus s'ha de posar de manifest la gran capacitat d'integració en el model assistencial cristià, fins el punt que col·laboraren en la seua pervivència. Malgrat haver quedat exclosos, cal considerar el bon concepte que els jueus tingueren del sistema d'ensenyament cristià. No hi ha un sol lloc en tota la Corona on existesca una comunitat jueva per petita que siga que no trobem algun físic o cirurgia hebraic exercint sobre els seus correligionaris, però també atenent la població cristiana i, fins i tot, la sarraïna. La fama assolida per alguns d'aquests, i transmesa en forma de grans beneficis a les seues famílies, es fa evident en el cas dels qui serviren la cort reial i algunes de nobiliàries. Caldria distingir, finalment, entre els metges jueus pertanyents a la minoria racionalista, fortament intel·lectualitzats, que fonamentaven la seua pràctica mèdica en la filosofia natural aristotèlica, tal i com ho feien els metges cristians formats a la universitat o els que practicaven la medicina quasi empíricament. Tan sols els primers passaven els exàmens de llicència, que estaven basats en el ritus i els continguts de la medicina universitària. La realitat era complexa. Quan la polèmica maimonediana es va aguditzar els membres de la minoria racionalista van ser atacats per l'*establishment* de l'aljama. Per exemple, Ishaq ben Siset Perfet fou un component no racionalista, encara que un gran estudiós de la Torà.

Cal posar de manifest que en aquest estudi ha quedat ocult el món dels practicants de la medicina de sexe femení. Tot i que algunes investigacions han anat resituant la importància de la pràctica mèdica per part de les dones —des dels clàssics d'Eileen Power als més actuals de Monica Green—, estic convençut que en estudis posteriors, a mesura que es vagen exhumant fons documentals i es facen les reflexions oportunes, es

mostrarà la gran importància que hi tingueren. Les referències que he anat trobant, tot i que escadusseres, són clarificadores, i detalls com la concessió de llicències per exercir, cada vegada més abundants a les acaballes del segle XIV i els inicis del XV, posen de manifest que, malgrat la prohibició oficial l'actuació de "metgesses" era habitual i se'ls reconeixia un alt grau de competència, també en la cort. Les dones amb coneixements i reputació per guarir, fins i tot famoses per l'aplicació de remeis ben concrets —com ara en la curació d'hèrnies o de malalties oculars—, són presents a la documentació reial i notarial, i també a les il·lustracions dels manuscrits, i en aquests, com en molts altres casos, queda clar que la component empírica era fonamental en la seua actuació. Cal parar esment al fet que l'escenari que envolta el part els està absolutament reservat; les madrines o llevadores, les qui lleven de terra el nadó, faran aquella delicada i especial tasca d'ajudar a parir, fins que els homes els aniran usurpant progressivament aquest lloc a mesura que avança l'època moderna. Tot i que, ara per ara, la documentació no ens proporciona dades suficients com per apropar-nos amb garanties al coneixement de la pràctica mèdica de les dones al costat dels seus marits o bé de manera independent, sobretot en cirurgia i apotecaria, ha quedat posat de manifest que algunes dones practicaren la medicina i obtingueren bons beneficis i reputació en la seua tasca. No s'ha d'oblidar que d'entrada, serien les dones les primeres a detectar i a subvenir a les necessitats dels malalts de la casa. La transmissió de les experiències de mares a filles, l'acumulació de saviesa producte de la quotidianitat, la converteixen en la primera metgessa mentre la malaltia no s'agreuge. Sovint podrem trobar als documents dones preparant brous o administrant algun medicament als seus marits o als seus fills i filles, quan no a personatges aliens a la família, que es troben de pas i han caigut malalts en la llar. Una oració i un remei casolà, un bon brou de gallina o bé una porga o unes píndoles d'aquelles que es venen a les places o a les apotecaries, seran el primer pas, amb tota seguretat, per solucionar els primers indicis de malaltia. Algunes no acudirán mai als metges: com a màxim recorreran al barber que tinguen més a prop.

L'excés dels emoluments cobrats pels físics i els cirurgians, sovint denunciats, i que formen part de les crítiques populars que han romàs en el llenguatge del carrer, i la impossibilitat de fer-los front, o bé la desconfiança, menaran a cercar vies alternatives. El curanderisme n'és una d'habitual, tant en el món urbà com en el rural, però especialment en el darrer. Fórmules entre religioses i màgiques, juntament amb l'empirisme, es combinaran per a crear aquesta figura. De fet, aquesta fou una època en la qual, malgrat el triomf de la ciència, tot s'hi valia amb tal de recuperar el bé més preat de l'ésser humà, que és la salut. I els mateixos monarques ho demostren contínuament recorrent a aquells de qui han sentit que són especialment significats pels remeis per a determinades malalties, vinga d'on vinga el seu coneixement. Joan I serà un gran seguidor dels poders curatius de talismans, com ara un anell que posat en la mà dreta del pacient i amb l'oració del parenostre i l'avemaria aconseguia baixar la febre. O la banya d'unicorn, indicada contra els verins, ja que bevent aigua tocada amb aquest talismà l'enverinat es recuperava de la seua afecció. Les peticions que rebia l'infant de familiars i coneguts era tan gran que es veia obligat a cedir-lo constantment, i

arribà fins i tot a obsequiar-ne el papa. No cal dubtar que aquestes qüestions servien també a la reialesa d'element propagandístic.

L'home i la dona medievals viuen en un món que no es pot entendre sense el concurs de la religió. La confiança en l'espiritualitat cristiana com un camí cap al guariment és ben significatiu. El tapís que hi ha a la paret del menjador d'un cirurgià català del Quatre-cents així ens ho recorda; Jesucrist, considerat el més gran d'entre els metges, apareix curant una persona. De fet, l'eucaristia, i concretament el cos de Crist, rebran unes atribucions curatives que ens recorden que sovint el pecat és considerat com la darrera de les causes que expliquen una malaltia o una epidèmia, entesa com a càstig diví. Per això, en aquest món s'han d'estudiar tot un seguit de factors i variables per entendre realment que hi ha al darrere del binomi malaltia i curació. Fins i tot, el propi monarca era considerat com el canalitzador del poder de la divina gràcia a través de les seues mans. L'ús de pregàries guardores, encanteris i conjurs fou una realitat habitual. Si com es pensava en aquesta època la malaltia procedia del pecat, la vida recta n'era una medicina preventiva ideal i les processons i els pelegrinatges podien considerar-se com a medicines i antidòts.

Cap a la professionalització de la medicina

Podem afirmar amb tot el que hem vist que van existir realment professionals de la medicina a la Baixa Edat Mitjana? O el que és el mateix, es va configurar ja en aquesta època la professió mèdica, tal i com s'entén avui? En realitat, el debat per arribar a instituir els criteris que defineixen una professió continuen oberts, tant des del camp de la sociologia com des de la historiografia. Els estudis dedicats a identificar en quin moment la medicina assolí aquesta consideració han estat abundants des que el 1966 Vern L. Bullough posara el segle XVI com el moment en que es constituïa l'art de guarir com una professió. Resulta obvi que aquest autor es va centrar excessivament en el desenvolupament de les universitats per justificar aquesta realitat. I encara avui podem trobar qui continua afirmant-se en aquesta idea.¹ Sens dubte, la universitat desenvolupà un paper de primer ordre en aquesta consolidació de la medicina. Una de les qüestions fonamentals és que els coneixements difosos per aquesta institució penetraren la societat i impregnaren del seu coneixement i de les seues virtuts els governants. Aquells practicants que no passaren mai pels estudis, la immensa majoria, es beneficiaren de les traduccions a les llengües romanç de les principals obres mèdiques i no solament a la ciutat, sinó també a l'àmbit rural. D'aquesta manera bé podem

---

¹ Vern L. BULLOUGH, *The development of medicine as a profession: the contribution of the medieval university to modern medicine*, Basle, New York, 1966. Thomas BROMAN en el seu estudi sobre l'Alemanya de les acaballes dels temps moderns, ha insistit en el paper desenvolupat per les universitats com a constitutius de la identitat professional (*The transformation of german academic medicine, 1750-1820*, Cambridge 1996, pp. 1-12; Introducció). A les notes d'aquesta introducció es pot trobar una àmplia bibliografia sobre el debat entorn a les professions en general i a la professió mèdica en particular.

afirmar que els sanadors havien estat influïts en la seua preparació de manera definitiva per la institució universitària.

Em sembla interessant el comentari de Thomas Broman —sempre enfocat a l'Europa moderna— afirmant que pertànyer a la professió mèdica no venia definit per un particular tipus de “treball”, com per la caracterització d'un particular tipus de persona. És a dir, el ser propietari d'una àmplia erudició compartida per ell mateix, els seus patrons i els seus clients. Bé podem afirmar que malgrat que cada vegada més hi havia un interès i una cura per part dels estaments privilegiats de les seues biblioteques i el coneixement de la ciència i la medicina, crec que només una petita part dels metges i de la seua clientela estaven en disposició de compartir aquests coneixements.

Els trets utilitzats per la sociologia funcionalista americana per definir una professió i que en una mesura o altra han adoptat molts autors, almenys en part són: la possessió d'un corpus doctrinal propi que proporcione a un grup social una competència tècnica; la institucionalització d'aquest (creació de la universitat); l'organització professional per monopolitzar la pràctica (col·legis, gremis); els mecanismes de diferenciació del col·lectiu (llenguatge tècnic, vestit, codi ètic, etc.); el suport en els òrgans de poder per afermar i incrementar el prestigi, el poder i els ingressos, i garantir el control dels altres professionals (examinació i expedició de llicències); l'autocontrol professional, amb una considerable autonomia en la conducció dels afers professionals, fet que no lleva el sotmetiment als poders real, municipal i eclesiàstic.² Sovint els autors s'han decantat per una o altra variable per titllar una ocupació com a professió.

Wilfrid Prest va apuntar que el trio teologia, medicina i lleis, constituïen les ocupacions de caràcter no mercantil practicades per persones que aspiraven a assolir l'aristocratització (*gentility*). Per a Prest l'única característica que sembla comuna a totes tres professions, en el passat i el present, és la seua localització en una ampla classe mitjana situada per damunt d'aquells que no participen del govern, dels treballadors, camperols o assalariats, i per sota de l'elit que no necessita del seu esforç personal per al seu sosteniment.³ Efectivament la localització de la classe mèdica en aquest sector mitjà, amplíssim i dinàmic, de la societat ha estat explicada en diverses ocasions pels historiadors.⁴ Però cal ser caut, ja que entre l'humil barber de poble i el físic universitari ennoblit s'obri un gran abisme, i per tant resulta molt perillós fer aquestes consideracions generalistes.

Per a Eliot Freidson la distinció més estratègica entre professió i ocupació rau en una organització autònoma legitimada. Totes les ocupacions lluiten pel dret a controlar qui pot desenvolupar el treball i com

---

² Luis GARCÍA BALLESTER, “Los orígenes de la profesión médica en Cataluña: el ‘collegium’ de médicos de Barcelona (1342)”, en *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València, 1982, pp. 129-149, especialment pp. 129-130.

³ Wilfrid PREST, “Introduction: The professions and society in Early Modern England”, en Wilfrid PREST (ed.), *The professions in Early Modern England*, Londres, Nova York, Sidney, 1987, pp. 1-23, especialment p. 17.

⁴ Robert S. GOTTFRIED, *Doctors and medicine in medieval England. 1340-1530*, Princeton, 1986 i Carlo CIPOLLA, “The professions. The long view”, *Journal of european economy history*, 2 (1973), pp. 37-52.

s'hauria de fer aquest, i tan sols a la professió li és concedit el dret a exercir legítimament. La professió assoleix i manté la seua posició en virtut de la protecció i el patronatge d'alguns segments de l'elit social, el qual ha estat persuadit del valor d'aquest treball. Així la seua posició l'assegura la seua influència política i econòmica. Però aconseguir l'autonomia pot divergir dels interessos de l'elit, per això serà fonamental continuar persuadint a aquesta del valor positiu de la pròpia tasca i la importància de l'entrenament i les llicències com a criteris per a la professió. En definitiva, el procés que determina la consolidació de la professió és polític i social més que no tècnic.⁵

Tot i que el concepte que avui dia tenim de la professió mèdica té molts punts de contacte amb aquell model d'exercici que va anar desenvolupant-se durant la Baixa Edat Mitjana, segons els models vistos, cal concloure que cap grup dels qui l'exerciren s'acoba exactament a les condicions necessàries per a considerar l'aparició de la professió superant l'ocupació. Perquè això es complira hauria de donar-se la circumstància que el grup amb formació universitària haguera exclòs tota la resta dels grups empírics i qualsevol altre tipus de sanador de la pràctica, fet que no fou en absolut possible ni, segurament, desitjat. Però, a més, l'èxit d'aquest grup hauria d'haver arribat inevitablement després d'haver lluitat ostensiblement contra les queixes públiques. Tanmateix, a la Corona d'Aragó l'aprenentatge i la pràctica sembla que es va institucionalitzar des de les instàncies públiques i no per iniciativa dels metges, tot i que segurament també hi tingué molt a veure la seua opinió que bé farien escoltar. Els metges del segle XIV estaven lluny de concebre's a ells mateixos com una comunitat amb interessos i èxits compartits. Ells foren una part més d'una comunitat més àmplia de practicants en la qual no hi havia una clara distinció ocupacional. Aquells que arribaren a constituir-se com a metges ho feren a través de diverses rutes, i ni tan sols l'aparició dels primers col·legis mèdics pot considerar-se com un desenvolupament de la professionalització, ja que aquests afloraven després que s'haguera establert un monopoli en la formació i la pràctica mèdica.⁶ Amb tot, no hem d'oblidar que la medicina era l'única disciplina científica els practicants de la qual havien adquirit un cert estatus més "professional" enfront dels astròlegs —molts d'ells metges per la relació entre ambdues disciplines— matemàtics, alquimistes, etc.

Processos de mobilitat social dins el col·lectiu mèdic

Les diferències internes i la casuística variadíssima que he anat posant de manifest amb el màxim detall possible, ens obliguen a tenir molta cura per tal d'englobar els qui es dedicaren al món de la medicina sota uns paràmetres comuns. Entre el ric i prestigiós físic format a l'Estudi General i que habita a les ciutats

⁵ Eliot FREIDSON, *Profession of medicine*, Nova York, 1971.

⁶ Aquestes reflexions pertanyen a les conclusions de Michael R. McVAUGH al seu llibre *Medicine before the plague*, on l'autor es declara obertament en contra de la consideració de la professionalització mèdica en la primera meitat del segle XIV, malgrat que poden apreciar-se uns clars símptomes del traçat d'interessos cap a la professionalització.

populoses, on és contractat i des d'on es desplaça per atendre la família reial o alguns membres de l'estament nobiliari, o bé el ric apotecari amb diversos empleats en els seus obradors, implicat en companyies i en nombrosos negocis comercials d'abast internacional, per una banda, i el barber o el ferrer-menescal que operen en els llogarets de la ruralia, per l'altra, s'obre un abisme dins el qual transita un col·lectiu força heterogeni. Els primers, imbricats en les trames del poder patrici, formant part d'aquest sector benestant que domina la vida política local, i els segons integrant els bàndols armats que canalitzen aquestes oposicions polítiques. Entreveure uns trets identificadors que retraten la mitjana és gairebé impossible, i més aviat hauríem d'estudiar nivells segons parlem de físics, cirurgians, apotecaris, barbers o menescals, tot i que sovint hi trobarem molts punts en comú. Cal tenir en compte que les ocupacions, la consideració social que es tenia dels seus practicants i el prestigi obtingut per aquests, així com la capacitat de guany, d'inversió i generació de riquesa era extremament diversa. A l'ombra de la vela de la barberia o de l'obrador de menescalia no es podien conrear les fortunes que proporcionava la intimitat de l'estudi del metge o el cirurgià i la visita a domicili amb contracte davant el notari. Situar-los a tots ells dins el mateix grup social, com ha estat una tònica entre els investigadors, resulta confús i també reduccionista. Si bé cal pensar que una bona part s'hi poden encabir, els extrems per dalt, filtrant gairebé les elits, però també les classes populars, en són una realitat. De fet, les possibilitats de caure en la pobresa vergonyant estaven obertes i almenys temporalment algunes famílies es veieren immerses en situacions d'empobriment. Tanmateix, observant les dades al nostre abast, un arriba a la conclusió, com observava Christian Guilleré per al cas de Girona, que un grup amb tan escàs pes demogràfic dins les comunitats té una presència política, econòmica i social que depassa el seu nombre i això es fa notar especialment en els nuclis poblacionals mitjans (Girona, Manresa, Morella, Santa Coloma de Queralt, Alzira, etc.), un fet que s'accentuarà progressivament durant el segle XV.

Cal tenir present que les circumstàncies que condueixen a l'èxit professional i social o bé a la pobresa són complexes. Òbviament la tradició familiar dins l'ofici n'és un punt cabdal. S'ha pogut observar com la medicina sol generar un utilatge material i cultural molt particular en el si de les famílies, que es transmet de generació en generació i que solament circumstàncies inesperades poden fragmentar. Per a aquelles que tan sols condueixen a un membre de la nissaga cap aquestes professions la permanència dins el grup mèdic és ben difícil. Les estratègies familiars juguen un paper fonamental per mantenir l'estatus o millorar-lo. Això es tradueix en l'establiment d'aliances entre membres del mateix ofici o de semblant categoria, o bé emparentant-se amb individus afins, mercaders, professionals de la judicatura o, fins i tot, pròxims a la noblesa. La consciència que els oficis de guarir poden resultar ben profitosos es fa òbvia en l'interés dels pares per aconseguir la formació dels fills en el seu propi ofici, o bé, si és possible, uns estudis universitaris, que és sens dubte el que marca de manera definitiva les possibilitats d'ascens social.

Luis García Ballester, tot insistint en un punt menystingut per la historiografia tradicional, la relació *theoria-praxis* durant l'Edat Mitjana, vinculada a la creixent importància de les arts mecàniques assimilables a les tradicionals arts liberals del *quadrivium*, remarca la necessitat de trobar-ne pautes

d'explicació en l'ascens social d'aquells que empraren les seues mans per al treball i l'expansió de la cultura lletrada gràcies a la universitat. Això en el món mèdic es traduí en l'ascens social dels cirurgians-barbers i els apotecaris, i la progressiva aparició de llibres en les seues biblioteques juntament als estris de l'ofici. Des que la medicina s'institucionalitzà, es va tendir a crear una gran rasa entre el practicant especulatiu, el físic, i el manual, el cirurgià. Durant tota la Baixa Edat Mitjana es desencadenarà una lluita entre els físics i els cirurgians-barbers i apotecaris, en la qual els primers tractaran de sotmetre al seu control els practicants d'oficis mèdics de caire manual (*ars mecanica*) sense fonament teòric, i els segons tractaran d'adoptar uns coneixements teòrics basats en el galenisme, inscrit en la filosofia natural aristotèlica, que dignificaren cada vegada més la seua posició. Això no hi ha dubte que es va anar aconseguint progressivament en tot l'Occident europeu.

Tanmateix, en la realitat el volum dels ingressos estava relacionat estretament amb la possibilitat d'aconseguir un patró, o més freqüentment diversos patrons, poderosos i acabats (municipis, noblesa o reialesa), però això depenia a la vegada d'una formació acadèmica. Obtenir algun grau en medicina a l'Estudi General era garantia d'aconseguir els llocs de treball més preats, els millor remunerats; per als qui aprenien la professió amb l'afermament, i també, no ho oblidem, adquirien i estudiaven llibres teòrics del seu art, i que per tant no aprenien únicament amb l'empirisme, els quedava el prestigi que podia donar-los la seua progressió en el domini de l'ofici i la mobilitat ocasional cap als llocs més necessitats d'entesos en medicina. La religió era un altre condicionant. Vedat l'accés a l'Estudi General, als hebreus i als musulmans els quedava la segona via, cosa que retallava, d'entrada, les seues possibilitats de progrés social. Tanmateix, per als jueus, i també per a alguns sarraïns, la fama que obtingueren en el bon ús de l'art de la medicina i la cirurgia, i també de la menescalía en el cas dels segons, els portà a assolir uns beneficis extraordinaris a l'empar de les més altes instàncies socials: la monarquia i la noblesa.

La major part dels practicants de la medicina, però, s'han d'incloure dins el món de l'artesanat. A les ciutats medievals la cèl·lula bàsica de producció, treball i de vida social tot a la vegada, fou el taller familiar. Al si d'aquesta petita explotació es confonien les funcions: l'obrador on es treballava constituïa una peça de la casa o habitació, el patró era el cap de família i el director de l'estratègia familiar, alguns fills aprenien l'ofici del pare, com també d'altres aprenents contractats i la mare donava un cop de mà en la feina, que després li podia servir per assolir la direcció en esdevenir viuda. Després, hi havia els criats i els esclaus, que ajudaven en les tasques domèstiques i en tasques de l'ofici. Al si d'aquesta societat les relacions no tenien perquè ser idíl·liques, però tot reposava sobre els lligams de parentesc. Tothom vivia sota el mateix ritme i formant part del mateix ofici i confraria, participant de les mateixes festes i moments de joia i tristor.

En definitiva, amb l'obtenció d'uns ingressos més o menys substancials, els sanadors s'abocaren a un procés d'inversió en els més diversos camps de l'economia. Les possibilitats de fer negocis foren enormement variades i demostren que les estratègies pròpies de cada família, i dels individus concrets, estaven en funció d'un complex entramat de circumstàncies difícils d'esbrinar. Potser hauríem de considerar

en aquest punt la mirada atenta i sàvia que els diferents practicants, com a bons observadors de la societat que els envoltava —no oblidem la importància que l'empirisme assoleix en la medicina medieval— adrecen al seu entorn. Els canvis fonamentals que experimentara el món dels negocis, i el mercat en definitiva, no els degueren passar desapercebuts, de tal forma que s'immisciren amb les garanties del qui amb una mirada escrutadora té avantatge sobre la resta dels competidors, si bé hauríem d'excloure els homes que tenien els negocis mercantils com a professió. També cal tenir present que no era el mateix residir i treballar a la ciutat o al camp. Sens dubte, la vida urbana aportava majors garanties d'ocupació i d'enriquiment que les limitacions de la ruralia. Però, a més, tampoc no és el mateix Barcelona i València que els nuclis urbans mitjans —els més abundants— i els nuclis menors. El que sí podem afirmar és que com major era el poder econòmic més clares eren les opcions d'abastiment, és a dir, l'obtenció de tot allò necessari per a la família per producció pròpia o amb el recurs inevitable al mercat. Els més adinerats, ja fóra per compra o per donació, havien aconseguit explotacions integrades vinculades a un mas, una alqueria, una torre o un castell, i amb això, fins i tot, s'havien convertit en senyors de vassalls, una de les aspiracions més importants. Als seus estudis els metges no solament s'escarrassaven en la lectura i l'estudi dels tractats mèdics i elaboraven els seus registres d'atenció a clients, sinó que també dissenyaven les seues estratègies per canalitzar els beneficis de la seua activitat professional. Així, poques inversions quedaren al marge del grup que analitzem, i molt sovint s'optà per la varietat d'interessos per tal d'assegurar uns mínims guanys en diversificar els riscos. Crèdit, manufactura, comerç, especulació i rendisme són distintes cares del mateix objectiu, rendibilitzar els guanys amb inversions lucratives i assolir al mateix temps una posició rellevant dins la societat. Els sanadors, molts d'ells homes que sabien de lletra i de comptes, eines ben necessàries en els seus oficis —lectura de tractats, elaboració de receptes, control de pacients endeutats, etc.—, es trobaven en una disposició òptima per canalitzar aquests ingressos. Curosament controlaren les realitzacions de la seua participació en el mercat rendista tot confegint llistats i comptabilitats privades amb els noms dels seus emfiteutes i el pagament dels censos i dels interessos dels seus morosos, o bé els resultats de les grans i petites empreses mercantils, sense descurar l'acumulació en un petit "arxiu", quasi sempre un bagul o calaix de fusta, de tots els seus documents d'interés.

Una presència tan activa en el marc social tingué aviat una traducció en la participació en la vida política que els era més pròxima, generalment la municipal, quan fou possible l'assentament i l'estabilitat en un municipi. En el seu propi context, amb les aliances oportunes, producte de matrimonis, la gestió del patrimoni adequada i una mica de fortuna, una família arrelada podia arribar a convertir-se en membre de la nòmina dels prohoms, amb influència a nivell comarcal, i aprofitar-se de la seua posició per a orientar decisions en propi benefici. Per les seues llars passaven parents i amics sol·licitant la gràcia de la seua intercessió davant l'autoritat reial o eclesiàstica per garantir-se un futur, i això és una clara mostra de la influència com a homes pont entre les elits i els sectors de la població més humils. El cas dels Figuerola, en absolut excepcional, per bé que el més ben conegut, n'és una bona mostra. No podem obviar que la

necessitat pericial dels entesos en medicina en les institucions judicials, als mercats d'esclaus, en l'atenció de l'hospital o la presó, la vàlua del seu consell, sovint cercat pels governs municipals a l'hora de considerar la posada en marxa de certs conreus o altres problemes de salubritat urbana, els convertí en una peça clau de l'organització política i d'ací a l'exercici efectiu del poder només hi havia un pas. Altres participaren en les més altes esferes de poder de forma subsidiària, atenent als interessos reials; seria la garantia d'un favor i un èxit segur, el qual es faria extensible a tota la família.

L'augment del benefici s'acompanya del desig de posar públicament de manifest aquesta progressió. La millora de les condicions materials és òbvia en grups com els barbers i arriba a extrems de luxe en els més acabats físics i cirurgians. A la llum dels inventaris, bé podria considerar-se que alguns dels membres de l'estament mèdic podien sentir-se al·ludits amb les crítiques dels predicadors a propòsit dels excessos de la moda. Es tracta, en definitiva, del mimetisme de la burgesia disposada a fer seus els costums de la noblesa. La imitació dels signes i els símbols nobiliaris serà cada vegada major. La casa, sovint també lloc de treball on s'exerceix la medicina, s'ubica estratègicament en l'entramat urbà; les places, els mercats i les entrades a les ciutats són els llocs escollits. D'aquesta manera els ciutadans saben perfectament en quin espai concret de la ciutat poden trobar fàcilment assistència mèdica. Aquestes llars es van atapeint d'objectes de tota mena, cada vegada més diversos i més luxosos, mentre altres s'han de conformar amb el rigor més extrem. Amb tot, un té la impressió que els consells dels autors preocupats per definir la vessant ètica de la professió no són escoltats pel grup més elitista del món mèdic, ben atents als imperatius de la moda i del consum urbà, i orgullosos de la seua reputació, la qual s'ha de manifestar en l'ostentació externa, ben il·lustrada per les il·luminacions dels manuscrits. Fet i fet, prendre el pols, revisar els flascons d'orina dels pacients, diagnosticar i ordenar un tractament, és una tasca molt neta que es pot realitzar abillat amb seda i tafetà, en front de la necessitat del mandil, davantal de barber, per a afaitar i sagnar un pacient, o bé posar-li les ferradures, esvenar i cauteritzar un cavall. Tot i la valoració cada vegada major del treball manual i la importància de la tècnica, cal salvar certes distàncies. Tal vegada per això l'ús sovintejat de mossos aprenents o esclaus indique, a banda de voler cobrir una major quantitat de clientela, el desig d'aïllar-se del treball més "brut". De metges o de cirurgians importants, formats a la universitat, n'hi havia ben pocs i a tot estirar un nucli de població mitjà en podia disposar d'un o dos, generalment de resultes que el consell municipal l'haguera encalçat i contractat. Alguns arrelaven, altres marxaven cercant millors salaris en comunitats més poblades i riques, però el temps que hi romanien no hi ha dubte que la seua presència devia fer-se notar al si del veïnat.

D'altra banda, les inquietuds intel·lectuals —lectura i música—, i les afeccions lúdiques realitzades en la intimitat de la llar, cada vegada s'aniran sofisticant més amb l'arribada de l'humanisme. Es tracta d'interessos que gaudeixen i comparteixen amb la resta del patriciat. Fet i fet, els practicants de la medicina medieval manifestaran en les seues actituds el lloc social que els va atorgar la societat atenent a la gran valoració que es va fer de la seua activitat.

La Corona d'Aragó esdevé un observatori privilegiat de l'Europa mediterrània per la complexitat social que integra, especialment el regne de València on conflueixen les religions cristiana, jueva i musulmana, i per la riquesa dels seus arxius històrics. Tanmateix, els valors, les decisions, les estratègies familiars, econòmiques i professionals poden equiparar-se entre cristians, jueus, musulmans o conversos. Les diferències provenen dels matisos propis de cadascuna de les tres religions. S'ha de recordar ací que la medicina traspasa en aquell temps les diferències religioses i ètniques; qualsevol malalt de les tres religions recorria davant la necessitat, a un metge de la pròpia o de qualsevol altra. Això continuaria encara temps a venir en el context de la medicina morisca i dels conversos jueus sense recels. En un món on el pes de la religió era decisiu, la vida quotidiana semblava discórrer al marge dels desigs dels quadres dirigents. Només denúncies puntuals i moments de crispació circumstancials trencaren la fluïdesa d'aquesta relació. Sense pretensions idíl·liques, no ens equivoquem, com en totes les relacions socials entre els tres col·lectius tan erroni és considerar uns contactes estrets plàcids i absents de conflictivitat, com veure-les sempre des de l'òptica d'un enfrontament perpetu i desenfrenat, basat en l'odi irreconciliable. La professió mèdica, en definitiva, genera una manera d'entendre la vida, un tarannà molt particular, un concepte d'un mateix i del seu valor que els fa comportar-se per igual i prendre decisions semblants. Molts s'enriqueixen, dirigeixen les seues comunitats o serveixen el rei gràcies a la perícia i el prestigi que han assolit amb el temps, i això és el que realment compta com a tret comú. Fins i tot un simple esclau, abundantíssims a tot arreu, pot trobar en l'exercici de la medicina humana o animal el camí per a la seua redempció i l'inici d'una carrera particular amb l'obtenció de la carta de llibertat atorgada per l'amo.

En definitiva, no es pot entendre en profunditat la complexitat de la ciutat medieval sense la presència dels practicants de la medicina i el seu paper com a organitzadors de molts aspectes quotidians. Però també s'esmuny la comprensió de les inquietuds i els sentiments individuals sense l'estudi d'un fet tan quotidià com és la malaltia i aquells que hi posen remei. Menys encara en un temps d'epidèmies que atacaven amb gran severitat la població. La societat valorà cada vegada més aquells que podien garantir el benestar, la salut, i restablir-la quan la malaltia s'imposava. Aquest fet, a poc que s'observen estudis publicats a distints àmbits europeus, i amb ritmes òbviament diversos, s'entreveu cada vegada més generalitzat en un context de profunda medicalització. És ací on pense que se situa la principal novetat que aporta aquesta investigació. Per primera vegada s'ha superat l'àmbit d'una ciutat per abraçar el territori d'un estat i observar sobre ell el progrés dels practicants de la medicina, afegint els guaridors d'animals, i abraçant des dels individus més prestigiosos fins els més humils. Crec que també l'encreuament de temes presents en aquesta recerca —social, polític, econòmic i cultural— ajuda a trencar la barrera que sovint ha separat la història general de la història de la cultura, i de la medicina en particular, estimulando una reflexió més àmplia, profunda i plena d'interconnexions necessàries per no negligir cap dels aspectes que ens poden ajudar a comprendre els homes i les dones de la societat tardomedieval occidental.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Advertiments sobre la selecció i transcripció dels documents

En el present apèndix s'ha fet una selecció documental basada en la qualitat de la informació aportada pel text concret. Molts dels documents emprats podrien ser susceptibles d'un article pel fet que aporten informació molt valuosa que s'ha fet servir en distints capítols del present estudi. Així doncs, cal advertir que podrien haver estat molts altres els escollits però aquests em semblen representatius de les distintes tipologies i temàtiques abordades.

En la transcripció he procurat respectar escrupolosament la grafia de l'original, sense fer-hi addicions ni supressions. Per tal de facilitar-ne la lectura i la comprensió, he normalitzat, d'acord amb els criteris actuals, la separació de les paraules; he adoptat igualment de forma general, l'ús de majúscules i minúscules i de signes de puntuació moderns. He desenvolupat totes les abreviatures d'acord amb la forma predominant en els registres de l'època. He simplificat les consonants inicials dobles, mantenint-les, en canvi, si apareixen en posició intermèdia d'una paraula.

Tant en els documents en llatí com en els que són escrits en català i en castellà o aragonés, he regularitzat l'ús d'i i j, i el d'u i v, segons el valor fonètic actual. En els escrits en català, he adoptat, a més a més, l'apòstrof, el guionet, els accents i la dièresi segons la normativa ortogràfica actual; igualment, he emprat el punt volat per a indicar les elisions i aglutinacions que avui no tenen representació gràfica –que-l, no·ls, a·n a·quells, etc.

Pel que fa a les particularitats diplomàtiques de la documentació, he procurat de conservar-les fidelment. Amb tot s'han utilitzat punts a part per a facilitar la lectura, especialment en la data. Les paraules o fragments il·legibles els he indicat amb [...] Les restitucions i els mots de lectura dubtosa els he inclòs semblantment entre claudators. Els fragments expressats en una llengua distinta a la principal del document s'han reproduït en cursiva.

1

1352, febrer 25. Vic.

Inventari post mortem dels béns del barber Guillem Ponç, ciutadà de Vic, manat fer per la seua germana Maria.

ACF, *Inventaris*, 1351-1379

Fuit factum inventarium per me Franciscum de Brugeris, scriptorem etcetera. Die veneris intitulata .V^a. kalendas martii, anno domini .M^o.CCC^o. quinquagesimo primo, presentibus testibus infrascriptis, ad instanciam Marie, uxori Guillelmi de Verdigerio, quondam, que inventarium factum fuit de bonis inventis in hospicio que fuit Guillelmi Ponci, barberii, quondam, civis Vicensis, fratris dicte Marie.

*Primo*¹ [*quadam domo in capite gendu*]² .I. matalaf sotil.

Ítem, .I. seglit sotil ab palé.³

Ítem, .I. escan.

Ítem, .I. belesta.

Ítem, .I. escut.

Ítem, altra belesta.

Ítem, .I^a. caxa clavelada.

Ítem, .IIes. banquetes.

Ítem, .I^a. tauleta on a lains.

.I^a. caxeta on avia .VI. resós [àls]⁴ e I^a. cot de barber.

Ítem, en la coqyna .I. erquibach.

Ítem, .I^a. taüdota [on a]⁵ IIes. senales e IIos. saconts de poqua valor.

Ítem, .I^a. tauleta ab capitels de poqua valor.

Ítem, .I. escon ab taules.

Ítem, .I. morter de pera.

Ítem, .IIes. banquetes de poqua valor.

Ítem, .I^a. loce.

Ítem, .I. esqudeler.

Ítem, .IIos. gavadals trenquats.

Ítem, [ha en .I^a. casa subirana]⁶ IIII bacins dels quals ni a .IIos. trenquats e IIos. sencés.

Ítem, .I. morter de coure ab mà.

Ítem, .I. caufador.

Ítem, .I.⁷ maneres.

Ítem, .VI. maniels.

Ítem, .IIes. tovayes e uns tovanyons de poqua valor.

Ítem, .IIes. serpayeres.

Ítem, .IIes. coxines qui no són obrats.

Ítem, IIII lançols d'estopa esquinçats.

Ítem,⁸ IIIes. baragans de poqua valor.

Ítem, .I^a. flaçades pelrasa.

Ítem, .I. capsal esquinsat.

Ítem, .I. matalaf ab lane esquinsat.

Ítem, .I. seglit ab palé.

Ítem, .I. lit de posts ab capitels.

Ítem, .I. parel de cortines sotils.

Ítem, .I. banch.

Ítem, .I^a. tace gran.⁹

Ítem, .I^a. paela.

Ítem, .I. ole de coure.

Ítem, .I^a. exade.

Ítem, .I. caxe [pletonada]¹⁰ on a llos veles de li torts.

Ítem, .I. lancol esquinsat e .I. sac on a carts.

Ítem, .I. croch.

Ítem, .I. cova hon a escudels de segnar.

Ítem, .I^a. caxona.

*Testes, Bernardus des Torens, Guillermus de Baranera, cives, et Bernardus des Mas Yovada, parrochia Vici.*¹¹

Ítem, .I. celario [sive volta del caste]¹², sunt due tonets et unum baril.

Ítem, .I. cup.

Ítem, .I. folador.

Ítem, .IIes. taüts.

Ítem, .V. bigues.

Ítem, .I. banch.

Testes, Bernardus des Tores, ypotequarius, Petrus de Luiso et Petrus de Frexa, de civitatis Vicensis.

¹ Segueix interlineat: *in domo*, suprimit.

² Interlineat.

³ Al marge esquerre diu: *XII. diners*.

⁴ Interlineat.

⁵ Interlineat.

⁶ Substituint: *Item, in quadam camera super*, suprimit.

⁷ Segueix: *cau*, suprimit.

⁸ Segueix: *llos*, suprimit.

⁹ Segueix: *pletonada*, suprimit.

¹⁰ Interlineat. Es repeteix la paraula altra vegada interlineada i suprimida.

¹¹ A la part inferior del foli.

¹² Interlineat.

2

1359, gener 27. Calataiud.

Privilegi d'ennobliment concedit per Pere el Cerimoniós al físic reial Bernat Minguet.

ACA, C, reg. 903, ff. 70-71

Nos Petrus etcetera. Considerantes quod regalem decet preeminenciam illorum status atollere et honoribus insignire quorum experta constancia et clara obsequiorum exhibicio munificencie nostre gratiam [uuerius]¹ promerentur, igitur ad grata et accepta servicia per vos fidelem fisicum et familiarem nostrum Bernardum Mingueti, in medicina licenciatum, nobis tam in Sardine insula, ad quam nobiscum nostro insistendo servicio transferatis quam in guerra quam cum rege Castelle, hoste nostro, habemus, quam etiam alia prompte et legaliter prestita, et que impendere non definitis constanti animo nostrum intuitum dirigentes. Tenore presentis nostri privilegii perpetuiis temporibus valituri, gratis et ex certa scientia et ex plenitudine nostre regie potestatis, facimus, sancimus atque decernimus vos dictum Bernardum Mingueti ac omnes et singulos a vobis descendentes esse generosos ac vos et eos gaudere privilegio generositatis vobiscum in hac parte super deffectu generositatis et ingenuitatis generis, siquis erat tanquam princeps et dominus dispensando. Ita quod de cetero vos et vestri a vobis ut premicitur descendentes sitis ubique et censeamini generosi ac si a militari et generoso genere originem traheretis et gaudeatis omnibus illis libertatibus, immunitatibus, privilegiis, prerrogatiis et honoribus quibus alie generose persone ac milites seu militares et generose persone terre nostre gaudere sunt solite atque debent et valeatis nobisque sit licitum a quocumque [infante]², barone vel nobili volueritis ad miliciam provehi et militari cingulo decorari quocumque volueritis et vobis placuerit et non ante sit quod aliqua temporis limitacione seu presentione non astringamini ad assumendum de facto honorem cinguli militaris licet ad hoc ordinacio nostra vel privilegium aliquod vos astringat. Quoniam nos in hoc ex causa vobiscum de certa sciencia dispensamus quibuscumque juribus, foris, usibus, usaticis, consuetudinibus et privilegiis que predictis possent quomodolibet contrahire queque

quantum ad hoc velut princeps et dominus naturalis omnino viribus et effectu obsistentibus nullo modo. Mandantes cum privilegio nostro presenti quod in hiis vicem epistole volumus obtinere gubernatori nostro generali eiusque vices gerentibus, justiciis, bajulis, juratis ceterisque officialibus et subditis nostris presentibus et futuris ac ipsorum officialium, locatenentibus quatenus predicta omnia et singula rata, grata et firma habeant perpetuo teneatque firmiter et observent inviolabiliter ac observari faciant prout superius continetur, et non contraveniant nec quemquam contravenire permitant aliqua ratione. In quorum testimonium presens privilegium nostrum vobis et vestris fieri ac sigillo majestatis nostre pendenti jussimus comuniri.

Datum Calataiubi, XXVII^a die janerii anno a nativitate domini M^o CCC^o L^o nono. Nostrique regni vicesimo quarto. Petrus, cancellarius.

Signum Petri, Dei gratia regis Aragonum etcetera.

Testes sunt:	Luppus, comes de Luna	Petrus Ferdinandi d'Ixar
Luppus, Cesarauguste	Bernardus de Capriaria, milites	Petrus de Luna, domicelli
archiepiscopus		

¹ Interlineat.

² Interlineat.

3

1360, novembre 16. Barcelona.

El rei Pere el Cerimoniós ordena que siga restituïda en propietat de la tutora dels fills del físic difunt de Saragossa Berenguer de Torrelles, la casa propietat d'aquest en la qual devia ser emmagatzemada la producció agrària de la seua explotació, que una cotutora es nega a cedir, i es deixa de pagar immediatament tot lloguer que amb motiu de recollir esplets s'estiga satisfent.

ACA, C, reg. 703, ff.195v-196

Petrus etcetera. Dilecto consiliario nostro Blasio Ferdinandi de Heredia, militi, justicie Aragonum vel eius locumtenenti, salutem et dileccionem.

Ex petitione nobis humiliter oblata pro parte Blanca de Torrellis, uxoris Guillelmi Andree, draperii Cesarauguste, tutricis et curatricis Raimundi, Geraldii, Petri et Constancie, pupillorum magistri Berengarii de Torrellis, quondam, fisici dicte civitatis, percepimus quod licet dicta Blanca, que tutrix est data predicti pupillis per dictum magistrum Berengarium, quondam, debebat ex provisione per nos facta, educare et nutrire jamdictos pupillos in domibus quibus predictus magister Berengarius et dicta Marquesia Petri eorum vite tempore habitabant, dictique pupilli plures vineas, campos olivaria et alias hereditates habeant quorum fructus in predictis domibus tutius et utilius possent quam alibi conservari cum sint in eisdem domibus cellarium cum copia vasorum ad conservacionem dicti vini necessariorum et botigue ac camere ad conservacionem olei et tritici necessarie. Ac tamen Maria Petri Cathalani, uxor Garcie Petri de Hamit, dicte civitatis, comutrix dicte Blanche, quo ad bona tamen matris dictorum pupillorum impedit ne fructus ex dictis possessionibus venientis in dictis conserventur domibus, quinimo conatur quod ipsi fructus in alienis domibus, pro quibus solvi habebunt logueria conserventur, quod in maximum dampnum pupillorum jamdictorum asseritur redundare, nedum pro solucione dictorum logueriorum, set etiam quare dicta Maria Petri majorem habeat oportunitatem de dictis fructibus occultandi. Propter quod fuit nobis humiliter supplicatum ut super hiis de congruo dignemur justicie remedio providere, igitur supplicationem predicta admissa benigne vobis dicimus et mandamus, quatenus conscito vobis majoris existere comodi dictis pupillos predictos fructus in predictis eorum domibus quam in alienis reponi et conservari eo causa providatis ut idem fructus in ipsis domibus ammodo conserventur contradiccione dicte constructis minime obsistente precedente in hiis prout de foro et ratione fuerit faciendum.

Datum Barchinone, XVI die novembris, anno a nativitate domini millesimo CCC^o LX°. Petrus, cancellarius.

Petro de Gostemps, probata ex parte pro in consilium per Eximenii Sanccii, consiliarius cui fuit commissus per dicto cancellarius.

4

1362, novembre 4. Barcelona.

El rei Pere demana informació a un dels seus oficials sobre les amenaces fetes a Pere Ros, físic major del rei, amb motiu de la petició d'alguns béns que havien estat compromesos per Mateu Mercer en el casament de la filla de Ros amb Bernat Mercer, membre de la casa reial.

ACA, C, reg. 1183, ff. 102r-v

Lo Rey.

Sapiats que és pervengut a audiència nostra que vós havets fetes alcunes cominacions al amat mestre Pere Ros, de offici metge major nostre, per ço com fa qüestió sobre ls béns de mossén Matheu Mercer, qui era camerlench nostre, per rahó dels pactes e donacions que féu lo dit mossén Matheu en poder nostre ab sacrament e homenatge per nós reebut, a'n Bernat Mercer, de la cambra nostra, en lo matrimoni del dit Bernat Mercer e de sa filla del dit maestre Pere, del qual matrimoni nós fem intercessar. E causa de la qual cosa, és saber de les cominacions per vós fetes, si veres són, som fort marvellats e ns seria fort greu que vós tant erràssets, car vós sabets bé que'l dit maestre Pere és antich servidor nostre e metge special, en lo qual en nostres malalties havem singular fe e sperança de procurar-nos salut ab Déu e guardar nostra persona. E assò havem vist moltes vegades de feyt. Perquè la vida del dit mestre Pere és a nós profitosa e necessària e qui a ell procura, diüt, fa o tracta mal, ni alcuna cosa sinistra, és a nós molt desplaent, per ço us deïm e manam espressament e de certa sciència e sots pena de la nostra gràcia e interés, que al dit mestre Pere ni a res del seu no façats ni fer façats de fet ni de paraula dan ni greuge en neguna manera, car siats ben cert que si contra feyets ni fer fehiets, ço que no pensam, nós ne fariem tal correcció e càstich que a vós seria pena e a tots altres exemple. E açò volem e us manam que en continent nos façats resposta per lo correu portador de la present, per ço que'n sapiam vostra intenció.

Dada en Barcelona, sots nostre segell secret, a .IIII. dies de noembre en l'any de la Nativitat de nostre Senyor .MCCCLXVII. *Rex Petrus.*

5

1366, març 30. Manresa.

*Denúncies efectuades davant l'inquisidor dominic Bernat Armengol pel neòfit Jaume de Far, habitador de Manresa, contra el jueu Astruch Jucef, metge de la ciutat de Manresa.*¹

ASM, *Sèrie Vermella*, n. 98 (Miscel·lània-Jueria)

Jacobus de Faro, conversus habitator Minorise, venit ad venerabilem religiosum fratrem Bernardum Ermengardi, ordinis patrem predicatorem, magistrum in Theologie et inquisitorem heretice pravitatis in regnis et terris Illustrissimi domini Regis Aragonum, tunc in Barchinone et in camera sua presencialiter constitutum, et denunciavit eidem quod quando ipsi suscepit baptismum in civitate Minorise, modo est amicus cum dimidio volebat quod uxor sua et filia, que erat etatis novem annorum, etiam susciperent baptismum. Set quidam judeus habitator Minorise, qui vocatur Astruch Jusfes, medicus, occultavit eas scilicet matrem et filiam in domo sua, et inducebat eas quantum poterat verbis et terroribus quant nullo modo babtizarentur nec vellent suscipere babtismum aut perete babtizari, quoniam dicebat: "a veritas bene quod nullo modo efficiaris cristiana, nec suscipias babtismum, quoniam cristiani si tu facias hoc inmediate tapient te et bullient te in una caldaria plena pite vel rasina et per istum modum interfecerentur te mala morte et ideo nullo modo efficaris cristiana habet", quam plura alia verba terrorem inducencia dicebat eidem et omnia illa verba confirmabant omnes judei vel judee fierunt domo et familia prefati judei, et dicebant illa in presentia uxore prefati Jacobi de Faro.

Item, denunciavit eidem domino inquisitori dictus denuncians quod illa eadem septimana qua ipse suscepti baptismum, dictus Astruch ivit ad castrum de Calders ad visitandum unum filium Berenagarii de Talamancha, et cum fuisset in dicto castro domina Blanchina, uxor Berengarii Talamancha, interrogavit dictum Astruch sub ista forma: "n'Astruch, dixit ipsa, est me notum quod magister Abraham fuit factus

christianus et susciperet baphtismum.” Ita dixit ille: “notum est et tunc ipsa subjuvexit uxor eius et filia sunt efferre cristiane.” Tunc illa respondit: “non placeat deo quia nec sunt facte cristiane nec efficienter quoniam meliorem intentionem abent quam ipse et majus habundant in discrecione et ideo non efficientur cristiane.”

Item, .III°. dixit dictus denunciatus quod ex quo ipse effectus cristianus factum est sibi vituperium in oprobium fidei cristiani per dictum Astruch et filium suum, sub tali forma quod dictus Astruch vel filius suus semper quando transibat coram eis exprebant coram eo et dicebant: “e bacalar masumat!”, quod est dictum, “bacalar renegat”. Et una die in presencia cuiusdam boni viri de Berga dictus filius dicte Astruch, in presencia patris, expuit contra istum Jacobum de Faro et destruavit gramasiam eius in parte superiora.

Item, denunciavit .IIII°. quod quidam judeus vocatus Leonet, qui habet officium curritorem in Minorisa, venit ad dictum Jacobum de Faro una die et dixit sibi: “nescio quid est quod ille Astruch ita male portat vos, quia dicit quod si deberet sibi detestare, quicquid habet ipse expellet vos de mundo non miserum si ita cominatur, quare nimis habet de favore”.

Item, denunciavit .V^o. quod una die dictus Jacobus de Faro increpabat dictum Astruch qui dederat consilium quod non bene fuerat satisfactum dicto Jacobo de quadam cura quam fecerat. Et dictu Astruch respondit: “Magistre Jacobe, ego persequor vos quia dimisistis legem sacram quam tenebatis et recepistis nescio qualem legem et teneor ex hoc perseque vos et expellere de mundo si possam”.

Item, denunciavit sexto quod una die uxor dicte denunciatis veniebat de ecclesia cum patre nostris in collo et obiavit dicto Astruch et filio eius Baro. Et tunc, dictus Astruch vocavit eam ter vel quatuor “quelauta”, quod est dictum “gossa, cadela”, etcetera. Quomodo vadit videtur quod nunquam fuit judea.

---

¹ Fragment.

6

1367, març 18. València.

L'infant Joan concedeix al físic reial, Pere Ros d'Orsins que, malgrat el que indica el fur de València, pugua comprar un censal de 300 sous de pensió anual, per tal de sufragar el clergue que serà beneficiat en la capella que vol instituir en l'església de Sant Martí de València en benefici de l'ànima dels seus parents, amb algunes condicions.

ACA, C, reg. 1677, ff. 60v-61

Nos Infans Johannes etcetera. Attendentes quod vos dilectum noster magister Petrus Ros de Ossinis, professor in medicina et medicus major eiusdem domini Regis atque nostri, intenditis emere reddem pro instituenda quadam capella seu prebiteratu ad laudem et honorem dominum nostri Jesu Christi et gloriose Virginis, matris eius, necnon totius curie supernorum sub invocationibus sancte Anne et Undecim Mille Virginum, in ecclesia parochiali sancti Martini civitatis Valencie, in qua vel quo pro salute animarum vestri parentum et benefactorum vestrorum divina officia perpetuo celebrentur, nobisque duxeritis supplicandum ut circa empcionem redditum premisis competencium nostrum prebere assensum a vobis dignaremur facultatem liberam impartiri. Id circo dignum arbitantes et debitum huiusmodi pro caritatis opere auxilium impendere opportunum ut eius eficiamur participes et consortes, cum presenti carta nostra, concedimus vobis, dicto magistro Petro quod, non obstante foro vel foris Valencie prohibentibus ne bona de realencho vendi, transferri, alienari sive concedi possint personis religiosis, clericis atque santis, possitis emere vel alia acquirere ad opus dicte capelle seu prebiteratus infra civitatem et regnum Valencie, trecentos solidos regalium Valencie annuales et rendales, sub tali tamen pacto et condicione et non alia, quod possessionis et predia super quibus dicti redditus trecentorum solidorum recipientur necnon dicti trecenti solidos annuales et rendales remaneant et sint ac transeant cum suo onere regali et vicinali secundum forum Valencie, ac sub jurisdictione et dispositione domini regis et eius officialium. Ita quod dicte possessiones et predia, aut trecenti solidos rendales suprascripti, teneantur contribuere et obligati existans ad omnia et singula onera et alias exactiones et foros ad¹ que persone mere layce de foro vel usu regni aut alia teneatur vel etiam

tenebuntur qualicumque ratione. Et quod beneficiatus dicte capelle decem missas anno quolibet pro animabus dicti domini regis atque nostra teneantur perpetualiter celebrare. Nos enim mandamus per eandem quibuscumque notariis civitatis seu regni Valencie quos volueritis et ad hec elegeritis quod, non obstante foro vel foris Valencie supradictis vel penis in eis adiectis de empzione vel empcionibus quas feceritis modo premissis usque ad quantitatem premisam vobis coficiatis atque tradatis instrumenta publica que premissis fuerint opportuna. Mandantes eisdem notariis et eorum cuilibet, ut de particularibus empcionibus quas feceritis in fine presentis carte faciant mencionem scribendo in ea quantitatem per vos emptum ac diem empcionis ipsius ut vendicionis que vobis facte fuerint quantitatem predictam per vos nobis conestum non superent vel excedant. In cuius rei testimonium presentem fieri et sigillo nostro pendenti iussimus convenire.

Datum Valencie, XVIII die marcii anno a nativitate domini M^o CCC^o LX° septimo. *Jacobus, cancellarius.*

Domino Dux mandavit Bartolomeo de Pinos, presentis cancellarius Petrus Bernardus.

¹ Segueix: *ad, repetit.*

7

1367, maig 12. Saragossa.

El rei Pere el Cerimoniós ordena als seus oficials que prenguen a alguns súbdits castellans, els quals puguen estar als seus territoris, béns per valor de 8.000 s., amb els quals es puga sufragar les pèrdues del metge reial Marc del Corral i el seu soci Esteve Bernat, ocasionades per un assalt en terres castellanques, quan hi eren mercadejant amb draps.

ACA, C, reg. 733, f. 10v

En Pere, per la gràcia de Déu, rey d'Aragó, etcètera. Als amats tots e sengles oficials nostres en qualsevol part de nostra senyoria continguts o lurs lochtinents als quals les presents pervendran, *salutem et dileccionem.*

Per part dels feels mestre March del Corral, metge de casa nostra, e de Stheve Bernat, vehín de la vila de Mosquerola, és stat denant nós clamant demostrant que d'aquests dies estants e mercadejants los dits Esteve e alguns macips o faedors seus e del dit mestre March, sots confiança de la pau o treva que era entre los nostres sotsmeses e les gents de Castella, en lo loch apellat Castell de Garciamonyoç ab algunes mercaderies, robes, diners e altres coses dels dits mestre March e Esteve, los alcaldes e altres hòmens de la universitat de la dita vila, cridants "Castella, Castella, por el rey don Pedro!", e moguts sens tota justa raó per manera de avelot contra los dits Esteve e macips o faedors seus, axí com ha vassalls e sotsmeses nostres, tolgueren per força e per manera de roberia a aquells Estheve e macips, totes les dites mercaderies, robes, diners e altres coses, les quals en lo dit loch pogueren ésser atrobades. E noresmenys, com los dits Estheve e macips, veents les dites coses, fugissen del dit loch per estalviar lurs persones, venguessen vers los lochs de la nostra senyoria e fossen en un loch de Castella apellat Talayuelas, los hòmens del dit loch tolgueren als dits Esteve e macips les armes, vestidures e altres coses que ab si se'n portaven, jaquint aquells despullats e dient-los que ls feyen assats com los jaquien a vida axí com a sotsmeses nostres. On com los dits demostrants diguen si ésser damnificats en les dites coses de .VI. mil sous barchelonins ensús, e de .VIII. mil sous a enjús, e hajen a nós humilment supplicat que sobre les dites coses los provehíssem de remey covinent. Per ço, a vós e a cascun de vós, deïm e expressament manam per primera e segona jussió, que qualssevol mercaderies e altres béns mobles que dins la jurisdicció o destret a cascun de vós comanada porets atrobar que sien de qualsevol persones sotmeses del rey de Castella o habitants dins la seua senyoria, aquelles mercaderies e béns, tro en quantitat dels dits .VIII. mil sous e de les messions per part dels dits supplicants feytes e faedores per aquesta raó, emparets en continent e emparades e emparats tengats tant e ten logament entrò que de nós hajats altre manament què farets sobre les dites coses. E noresmenys, feyta la dita empara de les toltes e robaries dessús dites, segons que per part dels dits supplicants requests e amonestats ne prorets per tal que aquella reebuda nós puxam sobre les dites coses mellor e pus complidament provehir de justícia.

Dada en Saragoça, a XII. dies de maig en l'any de la Nativitat de nostre Senyor .MCCCLXVII.
Episcopus Oscencis.

Petrus Vital ex parte factum per Episcopus Ilerdensis.

8

1367, octubre 13. València.

Plet entre el canvista Salvador de Ravanera i el menescal de la ciutat de València Antoni de Vallespinosa, acusat de negligència professional pel primer en haver ocasionat la mort d'un rossí seu.

ARV, *Justicia Civil (Petitions)*, n. 3682¹

Post hoc die mercurii intitulata XXIII^a die octobris anno a Nativitate Domini millesimo CCC^o sexagesimo septimo comparegueren davant lo dit justícia lo dit n'Anthoni de Vilaspinosa d'una part et lo dit en Lovís d'Al[vinyà] en lo dit [...] altra [...] n'Anthoni de Vila[spinosa] per [...] posa ço [...]

Et lo dit n'Anthoni de Vilaspinosa diu que la part sua se-s certificada que per los scrvivans de la cort de dins temps covinent foren reebuts molts e diverses testimonis e de les deposicions de aquelles ara no [...] sinó tres o quatre testimonis com [...] deposicions sien perdudes et de açò, ço és, com[...] testimonis han ne ja deposats pot ésser haüda informació de malifant qui adonchs scrivia en la cort dels honrrats mossén en Johan de Pertusa, de mossén en Ramon de Thous d'en Pere Sanches, mercader, et d'altres qui en lo dit temps, havien depositat en lurs testimonis. P[...] si les deposicions ans de publicació són produhides e no-s reben com és en aquest cas e per fur e dret atorgat et produhit que abans de publicació et que *fortius est post publicacionem dum tamen deposicionis essent deperditur possent testes² post produci*. Perquè la part del dit n'Anthoni requer que haüda sumària informació de les dites coses li sien reebuts testimonis, atorgada altra dilació o prorogació. La primera vl[...] *al beneficio restitutionis ex clausula generali* o per aquella via que sia mils fahedor com la perdicí de les deposicions de testimonis ans de publicació no és culpa de la part del dit n'Anthoni perquè a ell no deu ésser imputat. Perquè requer *ut supra* e contrast serà si-s dia fer o no lexa ho a justa coneguda.

(...)

Testimonis produhits e donats per part d'en Salvador de Ravanera, cambiador, contra n'Anthoni de Vilaspinosa.

Die martis XXIII^a ianuarii anno a Nativitate Domini millesimo CCC^o LX° III°

En Berenguer de Rojals, mercader, habitant en la parròquia de Sent Johan del mercat de València. Testimoni produhit e donat sobre unes rahons o demanda per lo dit en Salvador propossades sots kalendarí de *X^a die ianuarii anno proximi dicto*, lo qual jura dir veritat sobre los sants quatre Evangelis de Déu per les sues mans coporalment tocant, les quals li foren lest punt a punt, singularment e distincta.

Primerament, fon interrogat sobre les primera e segona de les dites rahons, lo qual dix si saber sobre aquelles ço que-s segex: que·ll dit testimoni veu possehir al dit en Salvador de Ravanera en la setmana de la festa de Nadal proppassada un rocí de pèl saví, lo qual ell dit testimoni ni viix cuyt de los braços e de les mans staorat e svenat lo dissapte ans de la dita festa de Nadal. Pensàs ell dit testimoni que·l havia cuyt n'Anthoni, menescal, segons que d'alcunes vegades lo y havien per curar lo dit rocí ame[n]at. Et noresmeyns, ell dit testimoni hoy dir al dit en Salvador que lo dit n'Anthoni cogué e svenà lo dit rocí, li levà XV sous. Et creu e cuyde ell dit testimoni que si lo dit rocí fos guarit per son punt svenament e cohiment que valguere de quaranta fins en cinquan[ta] lliures. Àls dix que no y sabia, salvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps, e dix que ja ho ha testificat desús. Interrogat de loch, e dix que-n València. Interrogat de presents, e dix que a moltes persones és notori.

Ítem, fo interrogat sobre les III^a, IIII^a et quinta de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que-s seguex: que·ll dit testminoni hoy dir a-n Berenguer de Fluvià e a un moro menescal et a altres persones qui veeren lo dit rocí e sabien e entenien de officí de menescalia, que lo dit n'Anthoni havia tocat lla on tocar no devia, en la coa e més damunt que no devia, ço és, en la olla, et que per culpa del dit n'Anthoni lo dit rocí

era mort en la forma desús declarada. Et a cap de tres dies que sugnat e cuyt fo, viu ell dit testimoni que lo dit rocí infflà les anques e lo ysqué lo porterol et perdé lo menjar. Et noresmenys, ell dit testimoni *nunquam* veu venir lo dit n'Antoni per curar lo dit rocí [a] casa del dit testimoni [o]n lo dit rocí stava, salvu una vegada, hans hi trametia un catiu seu. Àls dix que no y sabia salvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps, et dix que en festes de Nadal prop passades. Interrogat de loch, e dix que en casa del dit testimoni. Interrogat de presents, e dix que a moltes persones és notori.

Ítem, fo interrogat sobre les VI^a, VII^a e VIII^a de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que-s seguex: que-l dit testimoni oy dir a-n Francesch Alqàcer, e al dit en Salvador de Ravanera e al dit n'Anthoni que [q]uant lo curà hi trach una peça de carn de la coha. Et noresmeyns, veu ell dit testimoni que l'endemà que ach treta la dita peça de ca[rn] morí lo dit rocí. [Et] açò per colpa e negligència [del] dit n'Antoni e per mala dreça sua e de [lo] catiu e no [de] altra persona, et per tal com lo svenà en temps que fahia fret e era núvol. Interrogat de temps, [e] dix que en festes de Nadal prop passades. Interrogat de lloch, e dix que en casa del dit testimoni. Interrogat de presents, e dix que-ll dit testimoni e altres persones, e en Romeu Oller e lo di[t] catiu.

Ítem, fon interrogat sobre les IX^a, X^a e XI^a de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que-s seguex: que-ll dit testimoni veu que lo dit en Salvador tenia al dit rocí [en] bon stable, e ben calt, et tenia lo dit rocí ben amantat e havia gran diligència e cura devés lo dit rocí en ço que fer h[i] devia. Et que [...] solament és mort lo dit rocí per colpa de mal tallar e svenar, mes no guardan lo temps com fes grant fret e obscur, e lo qual no tenia a prop lo dit rocí ni cura y aquell perquè a son vejares deu e és tengut fer e satisfacer aquell. Interrogat de temps, e dix que stant malalt. Interrogat de lloch, e dix que en casa del dit testimoni. Interrogat de presents, e dix que a moltes persones és notori.

Ítem, fon interrogat sobre la XII^a de les dites rahons, lo qual dix aquella ésser vera de les coses per ell dit testimoni certificades. Interrogat que que és fama, e dix que dita de gens.

Interrogat de parentela, *corruptio, odio, amore, timore, partibus et aliis circumstanciis e dixit non.*

Interrogat *quam partem malet obtineret in causa, et dixit quod potiore in jure.*

Injunctum fuit sibi tenere secretum.

Dicta die martis XXVIII^a januarii anni predicto a Nativitate Domini millesimo CCC^o LX° VII°.

En Pere de Hora Bona, ferrer, habitant en la parròquia de Sent Johan del Mercat, testimoni produhit e dona[t] sobre les dites rahons poposades per lo dit en Salvador sots lo dit calendari, lo qual jura dir veritat sobre los sants quatre Evangelis de Déu per les sues mans corporalment tocats, les quals li foren lestes punt a punt singularment e distincta.

Primerament, fon interrogat sobre la primera, II^a e terça de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que-s seguex: que-ll dit testimoni veu que lo dit en Salvador de Ravanera en lo mes de deembre prop passat tenia un rocí de pèl saví, lo qual valia a justa e comuna stimació cinquanta lliures, poch mes o menys. Et noresmenys, veu e ere present quant lo dit n'Antoni enderroquà aquell en terra; e sentia aquell, e-l cogué los braç[os] e les mans [e] l'esvenà. E hoy dir ell dit testimoni al dit catiu del dit n'Antoni en les festes de Nadal prop passades que lo dit en Salvadó³ li havia donat quinze sous per sos treballs. Quant és si lo dit esvenar o toquar ere colpa del dit n'Anthoni ni si lo toquà en la olla, diu ell dit testimoni que no u sab. Àls dix que no y sabia salvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps, e dix que ja ho ha testificat. Interrogat de lloch, e dix que en casa del dit [n'Ant]honi. Interrogat de presents, e dix que moltes persones havia, los noms de los quals presents ignorave.

[Ítem,] fon interrogat sobre les III^a, quinta e sexta de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que-s seguex: que-ll dit testimoni viu quant lo dit rocí perdé lo menjar per ra[hon de] la malaltia que hac del svenament, e ell dit testimoni, de pregàries del dit en Salvador, anà al dit n'Antoni que vingués al dit rocí a curar. No y volch venir, ans hi tramés un catiu seu, salvu una vegada que hi vench lo dit n'Anthoni. Et noresmenys hoy dir al dit en Salvador e Domingo, misatge, que lo dit catiu, curant la dita malaltia, trech de

la coha del dit rocí una peça de carn. Àls dix que no y sabia salvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps, e dix que festes de Nadal prop passades. Interrogat de lloch, e dix que en cas[a] del dit en Berenguer Rojal on lo dit rocí jahia. Interrogat de presents, e dix que no li acorda.

Ítem, fon interrogat sobre les VII^a, VIII^a, IX^a e dècima de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que's seguex: que lo dit testimoni veu quant l'endemà que dit catiu trach la dit⁵ peça de carn del dit rocí de la coha, a cap de dies⁶ o tres dies lo dit rocí morí. E açò per colpa e negligència del dit n'Anthoni e per mala cura. E veu el dit testimoni [que] lo dit en Salvador tenia lo dit rocí en bon stable e ven amatat⁷ e abrigat, et havia gran diligència de cura en pensar e castehir lo dit rocí. E procura a vigares del dit [...] morí lo dit rocí per colpa del dit n'Anthoni o [...] de aquell e no de altra persona per la qual rahó [...] és tengut pagar e restituir aquell. Àls [dix] que no y sab, salvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps, et dix que-n festes de Na[dal] prop passades. Interrogat de lloch, et dix que en casa del dit en Berenguer Rojal. Interrogat de presents, e dix que no li acorda a present.

Ítem, interrogat sobre la XII^a de les dites rahons, lo qual dix aquella ésser vera de les coses per ell dit testimoni certificades. Interrogat que és fama, e dix que dita de gents.

Interrogat de parentela, *corruptionis, odio, amore, timore, partibus et aliis circumstanciis, et dixit non.*

Interrogat *quam partem malet obtineret in causa, et dix quod sustinere in jure.*

Injunctum fuit sibi tenere secretum.

(...)

Die veneris XXVI ianuarii anno predicto a Nativitate Domini millesimo CCC^o LX° quarto.

[En] Bernat Fab[arzà], menescal, habitant [en la] parròquia de [Sant] Johan del Mercat, testimoni produhit e donat sobre les dites rahons proposades per lo dit en Sal[va]dor sots lo dit calendari. Lo qual jura dir veritat sobre los sants quatre Evangelis de Déu, de les sues mans corporalment toquants les quals li foren lestes punt a punt singularment et distinta.

Ítem, fo interrogat sobre les III^a e IIII^a de les dites rahons, lo qual dix ésser vera. Interrogat com ho sab e dix que per ço car ell dit testimoni après que lo dit rocí fon svenat, a pregàries del dit en Salvador anà veure lo dit rocí ensemps en Berenguer de Fluvià⁸ e Haçan, moro menescal, et en Matheu Carbonell, et en Berenguer Rojals. E veeren lo dit rocí e-s meravellaren fortment qui aquell menescal qui axí havia svenat lo dit rocí que no se maravella si era mortal, com lo ferre ere passat més que passar no devia e ere entrat més per lloc que entrar no devia, ço és en la olla. Et noresmenys, veu ell dit testimoni que-l dit rocí perdé lo menjar et l[e] si inflà les anques e lo ses, et açò per culpa et ocasió del dit n'Anthoni, com sinó l'agués svenat en aquell loch on l'esvenà lo dit rocí no fóra mort. Interrogat de temps, et dix que abans [...] festes de Nadal [prop]passades. Interrogat de loch, e dix que en casa del dit en Berenguer de Rojals. Interrogat de presents, e dix que los desús nomenats.

Ítem, fon interrogat sobre la quinta, sexta, sèptima, octava, nona e dècima e undècima de les dites rahons, lo qual dix si saber sobre aquelles ço que's seguex: que-l dit testimoni hoy dir al dit en Salvador que-l dit n'Antoni *nunquam* volch venir veure lo dit rocí e cura per aquell començada ans hi trametia lo seu catiu, et que lo dit catiu oïllat les dites parts [...]ins los forats que feyts havia lo dit n'Anthoni et trach-ne un troç de carn. Et l'endemà lo dit rocí morí. Et per cert a intenció sua, pus lo dit n'Anthoni no volch venir veure lo dit rocí et tenir aquell a[prop] de la dita cura que lo dit n'Anthoni n'és en culpa, com ell dit testimoni veés que lo dit en Salvador tenia lo dit rocí en bon stable e amantat et ben cubert. Et que havia aquella diligència en lo dit rocí que altre bon és [convé] de la sua cosa pròpia. Àls dix que no y sabia salvu ço que desús dit ha.

Ítem, fon interrogat sobre la XII^{na} rahó, la qual diu aquella ésser vera de les coses per ell dit testimoni [tes]ti ficades. Interrogat que és fama, e dix que dita de gents.

Interrogat de parentela, [...] et dix [...]

Interrogat *quem partem malet obtineret in causa, et dix quod potioem in jure.*

Injunctum fuit sibi tenere secretu.

Die luni XXaIXa ianuarii anno predicto a Nativitate Domini millesimo CCC° LX° quarto. Ffaçan [A]benxoa⁹, sarrahí de València, testimoni produhit et donat sobre les dites rahons proposades per lo dit en Salvador sots kalendari desús dit, lo qual jura per l'alquibla deir veritat, les quals li foren lestes punt a punt singularment e distinta.

Primerament, fon interrogat sobre las primera, segona et tercera de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que es seguex: que·ll dit testi¹⁰ veu lo dit rocí de pèl saví possehir al dit en Salvador de Ravanera. No sab quant valia ni quant no. Et en aquell dia que·l dit testimoni veu lo dit rocí hoy dir al dit en Salvador de Ravanera [que·l] dit n'Anthoni li havia cuyt los braços et les cames del dit rocí, et que·l havia svenat e escatirat. Quant és sobre si·l satisffeu o no, diu ell dit testimoni que no hi sab lo qual dit rocí era ja inflat, ço és, les anques, e li exie lo ses et tenya un forat per aquell ll[oc]h on lo havien svenat, lo qual forat vigares del dit testimoni no era en aquell on ésser devia. Àls dix que no y sabia salvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps, et dix que ha quatre setmanes poch¹¹ més o menys. Interrogat de lloch, e dix que no sab en qual casa sere ni de qui ere. Interrogat de presents e dix que·l dit testimoni e en Bernat Fabarzà e en Matheu Carbonell.

Ítem, fon interrogat sobre les quarta, quinta e sexta de les dites rahons, lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que·s seguex: que·ll dit testimoni veu lo dit rocí de manera que més era mort que viu perquè creu e entén que havia perdut lo menjar. Et noresmenys el dit [tes]timoni hoy dir al dit en Salvador que havia tramés misatge al dit n'Anthoni que vingués curar la dita naffra et no y volch venir, ans hi tramés lo dit catiu seu. Et que·ls forats que lo dit rocí tenia en les anques per cura no eren de maestre com aquells fosen inmoderats et amples. Et hoy dir al dit en Salvador que lo dit catiu havia treyt de los dits fforats e svenat un troç de carn. Àls dix que no y sabia sallvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps, e dix que ha quatre setmanes poch més o menys. Interrogat de lloch, et dix que en casa sua. Interrogat de presents e dix que los damunt dits, ço és, en Bernat Fabarzà e el dit testimoni, e en Matheu Carbonell.

Ítem, fon interrogat sobre les VII^a, VIII^a, IX^a, X^a e onzena de les dites rahons. Lo qual dix sí saber sobre aquelles ço que·s seguex: que ell dit testimoni no sab si lo dit rocí morí en continent l'endemà que·l dit catiu hagué trahüt en la coha del dit rocí, e creu et cuyde ell dit testimoni que si bon menescal té alguna bèstia en poder et no y ve que·n és en culpa lo dit menescal. Et noresmenys, veu ell dit testimoni que lo dit en Salvador tenia lo dit rocí en bon stable e calent et ben ample e amantat e fer tot ço que al dit rocí era necessari. Et ha vist ell dit testimoni que com Déus ho vol axí vé s'adreça en fret com en calentura sol[...] la bèstia sie bé abrigada. Àls dix que no y sabia, salvu ço que desús dit ha. Interrogat de temps et dix que ha quatre setmanes poch més o menys. Interrogat de lloch, e dix que en lo dit stable loy dir. Interrogat de presents, e dix que los desús declarats.

Ítem, fo interrogat sobre la XII^a rahó lo qual dix aquella ésser vera de les coses per ell testimoni testificades. Interrogat que és fama, et dix que dita de gents.

Interrogat de parentela, e dix non.

Interrogat *quam partem malet contineret in causa, et dixit quod potiozem in jure.*

Injunctum fuit sibi tenere secretum.

(...)

Aquest testimoni ha produhits n'Anthoni de Vilaspinosa, menescal contra en Salvador de Ravanera, vehins de València.

Die jovis XXVII^a octobris any de la Nativitat de nostre Senyor mil CCC sixanta e set.

Ffaraig de Belvís, sarrahí, menescal del senyor rey e alcadí major de totes les moreries del dit senyor rey, habitant en la ciutat de València, testimoni jurat sobre lur Çunya girat devés mig jorn a manera de sarrahins dir veritat sobre unes rahons, excepcions per part del dit n'Anthoni de Vilaspinosa, menescal desús, sots

kalendari de *XVI de januarii anno a Nativitate Domini millesimo CCC° LX° IIII°* davant l'onrat en Matheu Carbonell ladonchs justícia civil de la ciutat de València, proposades les quals li foren lestes punt a punt e donades a entendre plenament. Et deposa en lo damunt dits.

Et, primerament, fon interrogat sobre la primera de les dites excepcions et dix aquella ésser vera. Interrogat com ho sab, e dix que per tal com aquest testimoni coneix lo dit n'Anthoni Vallspinosa de XX anys ans, et sab que és bon menescal e bé abte de sa art et li ha vistes fer moltes e diverses cures bé e abtament axí de cavalls, rocins com d'altres bèsties, axí en dar foch e svenar o tochar en la coha e scatirar, com altres cures pertanyents a sa art.

Ítem, fon interrogat sobre la IIª de les dites excepcions, e dix res no saber sobre aquelles sinó ço que bé [...]eu e entén ell testimoni, que axí com tot bon menescal donà bon recapte e cura a aquelles coses qui li són com[ana]des a curar [...] si-s fa lo dit n'Anthoni [...]

Ítem, fon interrogat sobre la terça de les dites excepcions, et dix que ell testimoni no sab si lo dit n'Anthoni tochá o tench en cura lo dit rocí del dit en Salvador Ravanera, o no més que és ver e és cert que-s acostumat de haver en coha ab lançeta e donar foch a la bèstia que ha mester sens algun perill, perquè creu e entén aquest testimoni que si-s féu lo dit n'Anthoni com sia apte de la art de menescalia segons dit ha desús.

Ítem, fon interrogat sobre la IIIª de les dites excepcions, e dix aquella ésser vera. Interrogat com ho sab, e dix que per tal com ell testimoni o fa e és axí fer segons l'art de menescalia. E entén aquest testimoni que si-s fa bé et aptament lo dit n'Anthoni.

Ítem, fon interrogat sobre la quinta de les dites excepcions, e dix aquella ésser vera. Interrogat com ho sab et dix que per tal com aquest testimoni ha ja fet e acostumat de fer altres cures que ell fa de les bèsties que-ls són comanades a curar segons la sua art de menescalia.

Ítem, fon interrogat sobre la VI de les dites excepcions, e dix aquella ésser vera. Interrogat com ho sab, e dix que per tal com que dit ha desús pus prop.

Ítem, fon interrogat sobre la VIIª de les dites excepcions damunt dites, e dix aquella ésser vera. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ell testimoni és menescal que axí deu fer segons art de menescalia.

Ítem, fo interrogat sobre la VIIIª excepcions, e dix que ell testimoni no fou present ni sab res de la cura del dit rocí del dit en Salvador, mas que creu ell testimoni [...] lo dit n'Anthoni ho feu bé e abtament, per ço com axí u ho ha acostumat de fer en semblants cures. Àls dix sí no res saber sobre la dita rahó sinó ço que dit ha.

Ítem, fon interrogat sobre la IXª de les dites excepcions, et dix que és ver e cert que pus lo menescal fer son poder en bé curar la bèstia et affer ço que-s pertany bon offici en cas que la bèstia muyra no és tengut retres, car Déus ho ha tot a guardar e lo menescal aministrar de son poder e de sa art. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com aquest testimoni és menescal e-n ha vistes morir a altres bèsties per semblants cures e jamás no veu que-l menescal fos a res tengut puix son poder hi fa segons que dit ha desús. Ítem, fon interrogat si lo dit n'Anthoni donà bona cura al dit rocí d'en Salvador, et dix que ell testimoni no ho sab ni ho veu curar més que creu que axí com donà bona cura a les altres bèsties que curà que si-s [...] al dit rocí del dit Salvador de Ravanera. Àls dix sí no saber sobre la dita rahó sinó ço que dit ha damunt.

Ítem, fon interrogat sobre la Xª de les dites excepcions, et dix res no saber sobre aquella mas que dix ell testimoni que ell com fa algunes cures d'aquesta art matexa que algunes de vegades hi tramet algun seu macip si-n a per veure e regonéixer y e encara ajudar a curar algunes cures si u o sabrà fer. Interrogat si lo dit catiu de n'Anthoni era abte per fer regonéixer alguna cura, et dix que no sab àls ço que dit ha desús.

Ítem, fon interrogat sobre la XIª de les dites excepcions, e dix sí res no saber sobre aquella. És cert emperò ço que dix ell testimoni que si lo dit rocí collí [...] gran dan e és gran perill de bèstia. Àls dix si no sa[ber] sobre aquella.

Ítem, fon interrogat sobre la XIIª de les dites excepcions, e dix si no saber sobre aquella.

Ítem, fon interrogat sobre la XIIIª de les dues rahons, e dix que és ver e cert que puix que·ll menescal fa la obra o cura segons l'art de menescalia, ço és tochar en coha, scatar, ni sugnar, ni estopar ni altres coses necessàries a la bèstia, segons la dita art de menescalia, que [...] se sia que la bèstia que per aquestes mor o és affollada, emperò lo menescal qui la haurada e fetes les dites cures no y és a res tengut puix son poder hi ha feyt. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com axí és acostumat ni jam[ai] ell testimoni no-n veu pagar alcuna cosa alcun menescal ni ésser a res tingut. Interrogat de temps, e dix que de remembrança d'aquest testimoni ho ha vist axí usar. Interrogat de lloch, et dix que en la ciutat de València e encara per tota senyoria del senyor rey.

Interrogat de hoy, amor, temor, favor e altres coses, e dix que no.

Interrogat qual part volia que obtingués lo present feyt et dix que aquella que mellor dret havia.

Ffon li manat tenir secret ço que ha testificat.

Divenres a XXII dies del dit mes de octubre l'any de la Nativitat de nostre Senyor mil CCC LXª e set. L'onrat en Guillem d'Olm, cavaller, habitador de la ciutat de València, testimoni jurat e interrogat sobre los sants quatre Evangelis de Déu, per aquell corporalment tocats, dir veritat sobre les rahons e excepcions desús per lo dit n'Anthoni de Vilaspinosa, sots lo dit calendari de *XVI die januarii, anno a Nativitate Domini millesimo CCCº LXº quarto*, proposades. Tal quals li foren lestes singularment e distinta. Et, primerament, fo interrogat sobre la primera de les dites excepcions e dix aquella ésser vera. Interrogat com ho sab e dix que per ço com ell testimoni conex lo dit n'Anthoni e ha conegut aquell de molt de temps ençà, et sab que és bon menescal e abte de aquella art de menescalia. Hoc encara com ell testimoni ha menades moltes bèsties, ço esvenar e altres coses necessàries a aquelles, e ha vist que li fahia abtament e bé.

Ítem, fon interrogat sobre la IIª de les dites excepcions et dix a aquella ésser vera. Interrogat com ho sab, et dix que per ço com ell testimoni conex lo dit n'Anthoni e sab que és bon menescal e diligent en son offici et dona bona cura a les bèsties a qui li son comanades segons la sua art.

Ítem, fon interrogat sobre la IIIª de les dites rahons e dix si res no saber sobre aquella.

Ítem, fon interrogat sobre la IIIª de les dites excepcions et dix a aquella ésser vera. Interrogat com ho sab e dix que per ço com ell testimoni ho ha vist fer moltes e diverses vegades axí a bèsties com a altres, axí com acostuma de fer contínuament per los menescals segons lur art.

Ítem, fon interrogat sobre la quinta de les dites excepcions, e dix aquella éser vera. Interrogat com ho sab, et dix que per tal com [...] entén ell testimoni que's deu fer de bona rahó car si el brach no podia exir seria perill de bèstia.

Ítem, fon interrogat sobre la VIª de les dites [excepcions], e dix aquell [19] ésser vera. Interrogat com ho sab, et dix que per ço que dit ha desús pus prop.

Ítem, fon interrogat sobre la VIIIª de les dites excepcions, et dix sobre aquella àls no saber sinó que creu ell testimoni que axí com lo dit n'Anthoni usa e acostuma de fer curar les los altres cavalls e rocins que li són comanats e que axí u haie feyt de aquell al dit en Salvador Ravanera. E àls dix si no saber sobre lo dit capítol.

Ítem, fon interrogat si ell testimoni veu curar ni tochar al dit menescal lo dit rocí del dit en Salvador Ravanera, et dix que no.

Ítem, fon interrogat sobre la IX^a de les dites excepcions, e dix si àls si no saber sobre lo dit capítol sinó que creu e entén ell testimoni que, puix lo menescal fa sa obra bona e és diligent en curar la bèstia segons sa art, en cas que la bèstia muyra, que'l menescal no és a res tengut ni ell testimoni jamés no-n veu pagar nenguna per la forma desús dita.

Ítem, fon interrogat sobre la X^a de les dites excepcions, e dix sí res no saber sobre aquella sinó que creu ell testimoni que en cas que'l dit catiu hi fes res que no fahia per profit del rocí e no a dan de aquell e a bon enteniment. Et àls dix que no y sabia sinó ço que ha dit desús.

Ítem, [...] si lo dit catiu era abte del art de menescalia, et dix que no y [sabia] àls sinó ço que dit ha desús.

Ítem, fon interrogat sobre la XI^a de les dites excepcions, e dix si àls no saber sobre aquella sinó que entén e creu ell testimoni que a tota bèstia que ha mal fa gran mal la ventositat. Et axí mateix que sab ell testimoni que'l dit n'Anthoni té bé a prop e dóna bona cura a les bèsties que el té en poder a curar de la dita sua art, e va aquelles personalment a veure e regonéixer e guarda aquelles de fredor e de les altres coses que'ls són contràries. E àls dix sí no saber sobre aquell dit capítol.

Ítem, fo interrogat sobre la XII^a de les dites excepcions, e dix si res no saber sobre aquella sinó que entén ell testimoni que axí com lo dit n'Anthoni se ha bé e diligentment en les altres bèsties qui [pren] sou, en lo dit rocí de que és la present qüestió.

Ítem, fo interrogat sobre la XIII^a de les dites rahons e dix que és ver e cert que puis lo menescal faça obra bona segons la sua art, e és diligent et fa son poder en les bèsties que li són comanades que enans que muyren o sien afollades vullats per tochar en ço, és tengut que ell testimoni jamés no veu pagar res a nengun menescal per la dita forma. Interrogat com ho sab ço que testificat ha, et dix que per ço com ell testimoni n'a vistes morir e jamés no-n veu pagar ninguna ni és acostumat. Interrogat de loch e temps e dix que ho ha dit.

Ítem, fo interrogat de parent, hoy, amor, favor e altres coses, e dix que no.

Ffon-lo dit que tinga secret.

¹ Publique aci només una selecció fragmentada de tot el procés.

² Repetit *possent testes*.

³ Manca la r.

⁴ Unicament diu IX.

⁵ Manca la a.

⁶ Probablement l'escrivà volia dir dues.

⁷ Manca la n del verb amantat (donar protecció).

⁸ Als *Documents per a la història de la cultura catalana migeval* de Rubió i Lluch, vol. I, p. 222, apareix un document amb aquest regest: Pere III dona permis a Berenguer de Fluvià, mercader de València, perquè puga ensenyar en els seus dominis l'Art General de Ramon Llull. (1369, oct. 10. València)

⁹ Segurament es tracta del moro menescal anomenat Haçan anteriorment.

¹⁰ Manca l'acabament de la paraula: *moni*.

¹¹ Repeteix *poch*.

9

1368, febrer 3. Barcelona.

El rei Pere ordena al jurista de Girona, Pere de Prat, que jutge en la protesta de Ramon de Montalt, habitador del mas homònim, contra Bernat i Berenguer Sarriera, els quals demanen servituds personals als habitants d'aquest mas.

ACA, C, reg. 734, f. 46

Petrus etcetera. Fideli nostro Petro de Prato, jurisperito Gerunde, salutem et gratiam. Adiem presenciam nostra Raymundus de Montealto, parrochie Sancti Matei de Monte Nigro, episcopatus gerundensis, nobis exposuit reverenter quod licet ipse et sui cum manso suo de Montealto et eius mansatis debeant esse liberi et immunes ab omni servitute personali et reali, prout in quodam instrumento concessionis seu gratie eis per Bernardum Bos, baiulum olim Gerunde, facte ex parte illustris Adefonsi, felicis recordacionis regis Aragoni, clare ut dicitur continetur. Actamen nunc Bernardus ça Riera, chirurgicus, et Berengarius ça Riera, cives Gerunde, qui ex concessione nostra tenent et possident vel quasi jura regia dicte parrochie, volunt eis prefatas libertates servare ullomodo, pretendendo ipsum supplicante minime usum fuisse libertatibus seu graciis contentis in dicto instrumento. Qua propter per eundem exponente fuit nobis humiliter supplicatum ut super hiis dignaremur sibi de opportuno remedio providere. Qua supplicatione benigne admissa tanquam pater et legitimus administrator incliti ac magnifici infans Johannis, primogeniti nostri carissimi, ducis Gerunde comitisque Cervarie, vobis dicimus, comittimus et mandamus quatenus, dicti suplicantis et aliorum contra ipsam partem facientium, auditis rationibus et privilegiis et aliis que producere coram nobis voluerint diligenter examinatis, super predictis justitiam faciatis, prout de jure et ratione fuerit faciendum, procedendo breviter, simpliciter et de plano maliciis cessantibus quibuscumque. Nos enim vobis super predictis comittimus per presentes plenarie vices nostras.

Datum Barchinone, tercia die febrarii anno a nativitate Domini M^o CCC^o LX° octavo. Visa Raimundus.

Johannes de Figuerola, ex parte pro in audiendia per nobile Dalmacio de Muro et Bernardum de Palaciolo, licenciatus in legibus, cui fuit confectum per vicecancellarius. Probata.

10

1368, desembre 6. Barcelona.

El rei Pere fa una donació inter vivos al seu cirurgià Bernat Sarriera, per la qual concedeix que pugui tenir ell i després lliurar en herència al seu fill Joan, tots els censos i drets que obté en els llocs de Quart, Palau i Montalt, així com la jurisdicció civil que pertany per compra a Berenguer Sarriera.

ACA, C, reg. 916, ff. 154v-156

Nos Petrus etcetera. Si enim decet nostre regie magestatis fastigium sue largitate munificenciam in illos fundere qui nostrorum negociorum obsequiis comode insistunt molto quidem quare corpora preferenda sunt rebus illos liberaliora debemus gratiarum, beneficio prosequi qui divino munere predicti. Per suo artis, laudabile experimentum et subtilem industriam, nostre et carissime consortis et infantam nostrorum corporeis sciunt necessitatibus subvenire animadvertentes igitur immensa et salutifera servicia per vos fidelem chirurgicum nostrum magistrum Bernardum de Riaria, nostri et carissime consortis nostre personis, prompto animo a longevis citra temporibus exhibita, necnon ydoneitatem et aptitudinem quibus inter ceteros chirurgicos dicionis nostre suppreum largitatum collator, vos in arte chirurgie pre dotavit et alia quam plurima merita laude digna que vos nostris affectibus reddunt gratissimum et acceptum. Tenore presentis, carte nostre nomine nostro proprio et tanquam pater et legitimus administrator incliti et magnifici infantis Johannis primogeniti nostri carissimi, ducis Gerunde comitisque Cervarie, damus et concedimus donacione perfecta et irrevocabiliter inter vivos vobis dicto magistro Bernardo et quibus volueritis de tota vita naturali vestri et post nos unius heredis vel successoris vestri, cum testamento vel ab intestato, post finitam quovis modo assignacionem de qua inferius mencio habetur et nunc pro tunc medietatem pro indiviso, omnium et

singulorum censium, tascharum, agrariorum, terciorum, laudimiorum, foriscapiorum, obventionum, redeptionum hominum et mulierum, proventium reddituum et jurum quorumcumque quos, quas et nos seu dictus noster primogenitus habemus et recipimus, et habere et recipere debemus nobisque seu ipsi nostro primogenito pertinent et pertinere possunt et debent, nunc vel in futurum, quovis modo in locis de Quart, et de Palatio et de Monte Alto, bajulie Gerunde, et quolibet ipsorum et in terminis et parrochiis ipsorum et cuiuslibet eorundem, quamquidem medietatem una cum medietate jurisdictionis civilis dictorum locorum, terminorum et parrochiarum nunc tenet et percipit Berengarius de Riaria, civis Gerunde, vigore assignacionis per nos inde sibi seu eius patri facte pro certa peccunie quantitatem. Et ulterius laudantes et approbantes concessionem per nos de alia medietate dictorum redditum et jurium et jurisdictionis predictae vobis dicto magistro Bernardo de tota vita vestra tamdiu est factam eamque ampliacionis beneficio augere volentes, damus et concedimus donacione quo supra vobis et quibus volueritis de tota vita naturali dicti Johannis vel successoris vestri etiam ipsam medietatem dictorum censuum, tascharum, agrariorum, terciorum, laudimiorum, foriscapiorum, redempcionum hominum et mulierum, pro ventium, obventionum, redditum et jurum predictorum eo modo et sicuti vos vigore dicte nostre concessionis eam percipitis et habetis, hoc autem exposito et intellecto quod in presenti donacione predicta jurisdictio civilis vel quevis alia nullatenus comprehendatur. Imo donacionem huiusmodi vobis sub hac facimus condicione videlicet, quod medietas quam vos vigore dicte nostre concessionis in predicta jurisdictione civili habeatis et ipsius medietatis exercitium emolumenta et jura ad nos seu domus nostrum primogenitum de presenti revertantur et remaneant pleno jure, sit quod nos seu dictus noster primogenitus et officiales sui eandem medietatem dicte jurisdictionis una cum altera medietate que finita dicta assignacione predicti Berenguerii de Riaria ad nos revertetur tenamus et exerceamus et eorum jura et emolumenta recipiamus et habeamus jura et alia predicta fienda et prestanda teneantur et tenebuntur ad eorum solucionem et prestacionem compellere et distringere et contra eos procedere per emparas et alia jure emphiteotico prout in similibus est fieri consuetum nobis seu dicto nostro primogenito vel nostris aut suis officialibus super hoc irrequisitis et minime expectatis. Vos vero teneamini solvere dicto Berengario ça Riera quantitatem sibi ad solvendum ex dicta assignacione restantem juxta certificacionem per fidelem consiliarium nostrum Petrum ça Costa, baiulium Cathalonie generalem, vobis fiendam cui audiendi compotum a dicto Berengario ça Riera et cautelas necessarias recuperandi et ipsum ad hec compellendi vices nostras comittimus cum presenti. Et sic sub modo et condicione jamdictis constituentes nos et dictum nostrum primogenitum predicta que vobis damus nostro monine quare possidere cedimus et damus nunc ut extunc vobis et quibus volueritis omnia jura et loca, voces, vices, rationes et acciones reales et personales et alias quascumque nobis et dicto nostro primogenito in predictis competentes nunc vel in futurum, aut debentes competere quovis modo. Mandantes cum hac eadem de certa scientia ac firmiter et expresse predicto nostro primogenito et sub incursu indignacionis nostre vicario et baiulo ac judici ordinario Gerunde qui nunc sunt aut pro tempore fuerint et etiam nominibus predictis quibuscumque hominibus et feminis dictorum locorum et parrochiarum et aliis etiam personis que ad solucionem et prestacionem predictas ut predicatur obligate et a stricte de predictis que vobis damus vobis et quibus volueritis respondeant et satisfaciant plenarie et integre omni obstaculo quiescente juxta formam presentis donacionis prout vobis ac dicto Berengario inde respondere et satisfacere sunt actenus assueti et tam ipse quam alii predicti contra premissa non veniant nec aliquem contravenire permitant quavis causa si iram et indignacionem nostram cupiunt evitare. Et ulterius mandamus baiulo Gerunde, presenti ac futuro, sub pena ducentorum morabatorum auri nostro erario applicandorum, quod incontienti cum satisfactum fuerit dicto Berengario ça Riera in assignacione predicta quavis causa vos predictorum teneantur et tenebuntur et imposterum necnon quibusvis officialibus et subditos nostris ipsorumque officialium locatenentibus, presentibus et futuris, quatenus donacionem et concessionem nostra huiusmodi ratam habeant, teneant et firmiter observent dicteque persone ad solucionem et prestacionem vobisquem volueritis loco nostro in plenam possessionem medietatis dictorum reddituum et jurium inducant et inductum in ea ac alia medietate cuius possessionem jam habetis manuteneat et defendat. In cuius rei testimonium presentem cartam fieri et sigillo nostro pendenti jussimus comuniri.

Datum Barchinone, sexta die decembris anno a nativitate domini M^o CCC^o LX° octavo, regnisque nostri tricesimo tercio. Petrus, cancellarius.

Bernardus Michelis, mandato regio, facta per Petrum ça Costa, baiulium Cathalonie generalem, consiliarium vidit ea dominus rex, Jacobus Conesa. Probata.

11

1370, novembre 9. Saragossa.

L'infant Joan dicta sentència a favor dels fills del físic de Saragossa difunt Berenguer de Torrelles, perquè puguen recuperar una suma de diners que ha estat defraudada pels successius tutors i curadors que han tingut durant la seua minoria d'edat.

ACA, C, reg.1622, ff. 6-7

Infans Johannes etcetera. Ffidelis suo Petro Luppi de Bono Mancipio, notarius Çalmedina civitatis Cesarauguste, salutem et gratiam.

Supplicacionis, petitionis pro parte Egidii de Vaylls [...] procuratoris Raymundi, Petri et Constancie de Torrellis, filiorum magistri Berengarii de Torrellis, fisici civitatis Cesarauguste, quondam, nobis exhibite series continebat, quod substracto ab hac luce dicto magistro Berengario incontinenti fuit datus tutor sive curator personis et bonis predictorum tunc temporis pupillorum in minori etate constitutorum, videlicet Guillelmus Andree, vicinus et draperius dicte civitatis, qui Guillelmus per aliqua tempora usque ad finem vite sue ipsorum pupillorum personas et bona ministravit tandium contigit quod dictus Guillelmus Andree viam fuit universe carnis ingresso relictis quibusdam exsequtoribus in suo ultimo testamento, videlicet Jacobo çà Villa et Bonanato Cunyat, draperiis dicte civitatis, nullo tament dato compoto de gestis et per ipsum sit ut predictum est ministratis post cuiusdem Guillelmi Andree obitum, fuit datus in tutorem sive curatorem personis et bonis predictorum tunc pupillorum Berengarius de Torrellis, civis dicte civitatis, qui tutor sive curator post aliquos [dies]¹ incipit convenire exequutores predictos testamenti dicti Guillelmi Andree ad hoc ut darent computum et rationem de gestionem et administratis per dictum Guillelmum Andree in administracionem bonorum sepe dictorum civi exequutores, videlicet Jacobus çà Vila et Bonanatus Cunyat, volentes dictos pupillos et eorum quemlibet decipere et etiam defraudare. Attendentes quod in rei veritatis ipsa exequutores loco ipsius Guillelmi Andree desistat tenebantur prout etiam adhuc tenentur eisdem tunc pupillis nunc factis in majoribus in magnis peccunie quantitibus si compotum verum daretur prout datum non fuit, volentes eosdem ut dictum est defraudare in bonis suis contra justicie et omnimoda rationem in maximum periculum animarum suarum, et dicti Guillelmi Andree, defuncti, contra bonum costume et proprietatis dicti exequitoris, una cum dicto Berengario de Torriellis, tutor seu curatorem predicto, colluserunt et collusionem fecerunt, videlicet quod ipsi exequutores darent computum suum de gestis et administratis per dictum Guillelmum Andree, cuius ipsi erant exequutores ratione dicte tutele seu curatorie, et quod ipse Berengarius, tutor aut curator predictum, compotum nullatenus impugnaret quod sit factum fuit et opere ad implementum taliter quod dictus Berengarius, tutor sive curator, de ipsius voluntate et in magnum periculum anime sue et damnum dictorum pupillorum fuit condempnatus per sententia in iudicium ad predicta de voluntate dictorum collunctium deputatorum ad dandum et solvendum Martino Andree, filio legitimo et heredi dicti Guillelmi Andree, quantitatis VII mille D LX solidorum jaccensis, de quibus idem Berengarius sit collundes ut tutor seu curator predictus solverit de bonis predictorum tunc pupillorum contra jus ex justicie et omnimoda rationem et omnem veritatem quantitatem octo mille sexcentorum solidorum et ultra, ut de predictis omnibus et singulis per dictam nullam invalidam sententiam in quadam albarana solutionum predictarum constare dicitur satis clare. Nunc vere por parte dicti procuratoris nostro fuit culmini humiliter supplicatum ut cum nunc ei sit datum de novo intelligi quod Jacobus çà Vila, predictus ut tutor sive curator persone et bonorum Martini, predicti filii dicti Guillelmi Andree, conatus suos facit ut ratione predictae licet nullam sententia fiat exequutio in bonis predictorum Raymundi, Petri et Constancie predictos Torrellis et ipse predicto nomine sit peratus predictum compotum et vocatam ex adverso sententiam ex et precedentem impugnare cum talis maximus error intervenerit in eisdem, quod non solum dictus Martinus tenetur ad restitutionem dictorum octo mille sexcentorum solidorum per ipsum aut ipsius tutorem aut curatorem receptorum sed etiam ad restitutionem quindecim milium solidorum et ultra, factis tamen dictis impugnacionibus quas ipse est peratus facere et offerre dignaremur super hiis de justicie provideri. Igitur nos dicte supplicacioni ut rationi consone anuentes benigne vobis cui de quibusdam jovibus que sunt inter dictas partes jam comissionem fecimus, dicimus, comittimus et mandamus, quatenus vocatis evocandis in eorum rationibus ac impugnacionibus per dictis auditis de omnibus et singulis supradictis, cognoscatis et super eis

faciatis et decernatis breviter, simpliciter, summarie et de plano et absque strepitu iudicii et figura et super literis et scriptis solemnibus sola facti veritatis attenta quod de foro et ratione inveneritis faciendum maliciis et diffugiis cessantis quibuscumque. Quem nos vobis ex causa super predictis omnibus et singulis et desedentibus seu emergentibus ex eiusdem aut connexis vices nostras committimus plenarie per presentes.

Datum Cesarauguste, IX die decembris, anno a nativitate domini M^o CCC^o LXX°. Franciscus Oliverii.

Berenguarius Sarta ex pre parte per Franciscum Oliverii, auditorii. Raimundo, cancellarius.

---

¹ Interlineat.

12

1370, novembre 3. Montblanc.

El rei Pere el Cerimoniós concedeix als síndics de Barcelona que, malgrat la seua prohibició, siga permès fletar la nau que es troba carregada de mercaderies en el port d'aquesta ciutat amb destinació a Romania, Xipre i Alexandria. El permís de fletar la nau va estar donat inicialment al seu apotecari Miquel Tosell, que a la vegada el delegà en el mercader Francesc Saclosa.
ACA, C, reg. 753, ff. 104r-v

Petrus etcetera. Dilecto et fidelibus Berengario de Rippis, militi officium algutzirii nostri et Petro de Vallo, officium thesaurarie nostre regentibus, ac Petro ça Costa, bajulo Cathalonie generali necnon vicario et bajulo Barchinone ceterisque universis et singulis officialibus ac portariis nostris quibuscumque et dictorum officialium locatenentibus ad quod presentes pervenerint, salutem et dileccionem.

Sicut per syndicos civitatis Barchinone presentes in curia quam Cathalanis in presenti villa celebramus, nobis est reverenter expositum vos vel aliqui vestrum sub certa pena, precepistis patrono navis Jacobi Ferrarii dicte civitatis ac mercatoribus, qui dictam navem existentem in plagia maris ipsius civitatis causa transfferandi [ad]¹ partes Romanie, Cipri vel Alaxandrie, videlicet ad locum qui utilior ipsis mercatoribus fuerit onerabant ac proponunt ducere seu mittere diversis rebus ac mercibus oneratam ne dictam navim ad partes alexandrinis ducerent seu mitterent, sic onuscam pretendendo quod nos revocaravamus quasvis licentias per nos concessas transfretandi naves ac merces vel res alias ad ipsas partes transmitendi sive prohibueramus ne in dictas partes navis merces vel res alie mitterentur. Verum tamen per syndicos ipsos facta nobis fuerit prompta fides nos olim licentiam et facultatem plenariam concessisse fideli apothecario nostro Micheli Toselli transfretandi vel transferarii faciendi ad partes Alexandrie supradictas unam navim oneratam mercibus et aliis rebus, prout in carta dicta licencie plenius continetur fueritque allegatum dictum Michellem Toselli cessionem fecisse Francisco ça Closa, mercatori predictae civitatis, de licentia supradicta dictumque Franciscum, vigore dicte cessionis, elegisse dictam navim Jacobi Ferrarii ad faciendum transfretacionem [predictam]² nec non de ipsa transfretacione fienda jam dictam civitatem habuisse licenciam a domino nostro Papa in dictum Franciscum transportatam, propterea ad supplicaionem dictorum syndicorum visa quadam litera per vos dictum Petrum noviter ad nos missa, vobis et cuilibet vestrum ex certa scientia dicimus et expresse mandamus, quatenus conscito vobis de concessione predictet nostre licentie per dictum Michelem Toselli jamdicto Francisco ça Closa ut predictur facta conscito etiam vobis de licentia per dictum Petrum eidem civitati ut perfertur concessa jamdictam navisu Jacobi Ferrarii ut permittitur oneratam et onerandam navigare seu transfretare juxta formas dictarum licenciarum in supradictas ultramarinas partes alexandrinis libere permitatis. Et super hoc impedimentum obstaculum vel disturbium aliquod minime faciatis nec apponatis nec fieri vel apponi per quem seu quospiam ullatenus permittatis quinimo quascumque emparas factas et penas appositas pro inhibicione dicte transferacionis pro cuius revocetis et cancelletis ac revocari et annullari penitus faciatis quoniam nos dicta causa emparas ipsas ac penas huius serie revocamus et pro revocatis haberi volumus atque nullis predictaque mutare vel diferere minime presumatis. Cum attentis supplicacione dictorum syndicorum et licencia per nos dicto Micheli Toselli ut est dictum concessa nec non periculo quod posset dicta navis incurrere dictisque patrono et mercatoribus iminere quod absit si navis ipsa in dicta plagia isto yemali tempore datardaret sit ex certa scientia fieri providerimus et velimus quibusvis literis, provisionibus ac mandatis per nos vobis dicto Petro vel alicui alii

sub quascumque forma verborum factis quas et que cum presenti revocamus et pro revocatis ac nullis quo ad hec haberi prorsus volumus, decernimus et jubemus obsistentibus nullo modo.

Datum in villa Montisalbi, tertia die novembris anno a nativitate domini millesimo CCC° LXX°. Petrus, cancellarius.

Petrus Vitalis, mandato regio facto. Episcopum Ilerdensis, consiliario.

---

¹ Interlineat.

² Interlineat.

13

1372, abril 14.

Sentència donada en favor dels hereus del metge reial difunt Berenguer de Torrelles en el plet que tingueren amb els seus tutors i procuradors.

ACA, C, reg. 1450, ff. 8-9v

Universis Pateat quod nos Petrus, Dei gratia Rex Aragonum etcetera. Quoniam in audiencia nostra coram dilecto et auditore et auditore nostro nostre Raymundo Cervera, decretorum doctore et decano Urgellensis ipsam audienciam regente, facta fuit relacio de meritis, processus de quo sit mencio in subscripta sententia ffuit etiam ipse processus in ipsa audiencia nostra recognitus et examinatus presentibus in eadem audiencia pluri hominis expertis in jure et foro partibusque et earum advocatis auditis ad plenum. Tandem nos qui ut tenemur litibus finem dare cupimus ut quisque habeat quod suum est die subscripta partibus predictis seu earum procuratoribus ad audienciam super hiis sententia assignata nostram super hiis sententiam prout in ipsa audiencia concordata fuerat, jussimus per dictum Raymundum Cervera in personam nostram fieri in scriptis sub hac forma.

In Dei nomine amen. Nos Petrus, Dei gratia Rex Aragonum etcetera. Viso in nostra audiencia, recognito et examinato originali processi qui tam coram Çalmedina civitatis Cesarauguste quam coram Petro Lupi de Bonmacip ut comissario per nostrum primogenitum delegato vertebatur et ductus extitit inter procuratorem Raymundi et Petri de Torrellis, fratrum ac Marie Petri Cathalani, tutricis Constance de Torrellis, sororis fratrum predictorum, filiorum legitimatorum magistri Berengarii de Torrellis, fisici, et Marquesie de Salvaterra, uxoris sue defunctorum ex una parte agentem, et Jacobum ça Vila, dicte civitatis vicinum nomin proprio et tutorio Martini, filii legitimi Guillermi Andree et Blanche de Torrellis, eius uxoris, quondam, vel ipsius procuratorem ex altera defendentem, de quoquidem processu in predicta nostra audiencia publice relacio facta extitit presentibus dictis partibus vel earum procuratoribus et ipsarum advocattos per dictum Petrum Lupi, judicem et specialiter visis et recognitis petitione per procuratorem dictorum fratrum agentium oblata, contra dictum Jacobum ça Vila, nominibus antedictis, et quolibet eorum et addicionibus ad eandem petitionem factis. Necnon responsione seu litis contestacione ad ipsam petitionem articulatim facta seu etiam susequuta per procuratorem dicti conventi nominibus prolibatis qui in parte ipsas confessu fuit et in parte negavit eandem in quantum tangebatur factum proprium dicti sui principalis et in quantum factum alienum dixit se nescire super quibus predicto procuratori dictorum agencium fuit probacio in dicta et tempus fori assignatum ad probandum infra quod fuerunt per eundem procuratorem aliqua instrumenta et plures testes in modum probacionis producti et producta quorum testimonios et alia etiam publicate et publicata constitunt. Et in contravit dictum obiectum et contradictum per procuratorem conventi antedicti in [...]vo contradictorio plura fuerunt proposita seu etiam allegata contra dictos testimonios et eorum deposiciones quibus pro maiori parte juxtam pronunciacionem predicti Petri Lupi iudicis [...] extitit per dictum procuratorem agentium predictorum et super ipsis dictus iudex concessit [in] probacionem predicto [...] conventi procuratori et assignavit eidem ad predicta probanda sex dies juxta forum qui infra dictum tempus plures testimonios in modum probacionis produxit et ipsorum deposiciones fuerunt publicate et per procuratorem ipsorum agencium allegatum et contradictum. Et tandem assignato termino preceptorio per ipsum iudicem procuratoribus antedictis ad dicendum, proponendum et allegandum quoquit dicere vellenti in dicta causa et post ad renunciandum et concludendum omnibus sit prohibitis et elapsis

procuracione [...] conventi coram ipso iudice plures in scriptis impugnationes et allegaciones legatum fuit per partem agencium predictorum. Sic que super ipsis cum remaneret in deliberacione iudicis antedicti. Idem iudex certis de causis in sua pronunciacione expresssatis pronunciavit dictis impugnationibus non obstantibus predictum processum fore validum et ipsas impugnationes in hac parte locum non habere et amandvit eisdem procuratoribus quod renunciarent et concluderent in dicta causa. Et quare id procuratore ipsius conventi facere non curavit licet monitus et requisitus semel secundo et tertio per iudicem antedictum futi contumax deputatus et predictum negocium habito et renunciato et concluso et super sententia definitiva facienda idem iudex retinuit deliberacione deinde vero nobis avenientibus in dicta Cesaraugustana civitate ad supplicacionem oblata in nostra audiencia antedicta per procuratorem agentium predictorum processus dicte cause extitit devolutus de quo in ipso contentis fuit facta relacio in eadem nostra audiencia mandato nostro presentibus fidelibus consiliariis nostris Bertrando de Vallo, legum doctorem, cncellaria nostram, et Raymunduo de Cervaria, decretorum doctore, predictam nostram audienciam regentem, et pluribus aliis doctoribus et peritis in iure et foro Aragonum expertis presentibus etiam dictis partibus vel eorum procuratoribus cum ipsarum advocatis per dictum Petrum Lupi, iudicem ut supra dictum est, et super hiis per eosdem advocatos hinc inde et signantur per advocatum partis convente fuerunt plura verbo proposita ac etiam allegata reiterando predictas excepcionis nullitatum et quedam alia indefensione partis sue super quibus concordacione facta in prefata nostra audiencia fuit per nos pronunciatum dictum processum fore validum non obstantibus in contrarium allegatis. Visis in super omnibus aliis quecirca premissa videri potuerunt et attentis attendendis hitoque super hiis maturo et digesto consilio ac solemniter peritorum omnipotente deum habentes per oculos mentis nostre ut de multa eius nostra sententia procedat quia constat nobis tam per confessata in dicta litis contestacione per ipsam partem convectam quam per deposiciones dictorum testimonius et alia in modum probacionem producta in dictam partem agentem et alia ipsius partis agentis intencionem super predictis peritis nostrum Jacobum ça Vila tutorem specialiter super quantitatem quatordecim milium quingentorum solidorum jaccensis ipsa petitione expressata forcasatis facta conjuracionem et concordancia testium predictorum et attentis et considerantis loco et tempore et hora in quibus expressata ipsa petitione acceptata facta et proprietura fuerunt per antefactum Guillelmum Andree tunc tutorem agencium predictorum in cuius posse omnia bona mobilia domus, habitacionis ipsius magistri Berengarii de Torrellis, quondam, comendata seu in comanda per almudaçafum dicte civitatis remanserunt ac per publicum instrumentum inde confectum in modum probacionis productum evidentissime demonstratur. Constatque etiam nobis eandem partem convectam super contentis in suis excepcionibus contradictori per producta per ipsam in modum probacionis aut alia suam in aliquo non fundasse intencionem ut ex tenore dicti processus liquet in aperto Idcirco hiis et aliis justis et rationabilibus causis moti que movere possunt et debent nostrum animum et cuiuslibet alterius recte iudicatis per hanc nostram difinitivam sententiam pronunciamus et declaramus predictam peccunie quantitate petitam competere pertinere et expectare ad dictos fratres agentes tanquam ad filios legitimos et heredes prefati magistri Berengarii et Marquesie eius uxor defunctorum et per eandem sententiam condempnamus Jacobus ça Vila antedictum nomine tutorio supradicto, ad dandum restituendum tradendum et tornandum eisdem fratribus agentibus vel eorum legitimo procuratori, predictam quantitate quatordecim mille quingentorum solidorum jaccensis cum expensis hac de causa factis quas ipsa pars agens aut ipsius legitimus procurator adaverit se fecisse iudicialia taxatione proheunte et hoc de bonis dicti Martini pupilli filii Guillelmi Andree antedicto vel ad desemperandum de eisdem in quibus possit fieri executio ad complementum omnium promissorum in super per eandem sententiam predictum Jacobum ça Vila a predictis contra ipsum petitis nomine proprio ab solvimus eo quare contra ipsum dicto nomine aliqui probatum non fuerit quod obsistat et imponimus dicte parti agenti quantum ad eum perpetuum silencium super eis lata fuit et lecta in personam nostram ut predicatur jamdicta sententia in audiencia nostra de mandato nostro per dictum consiliarium et auditorem nostrum et lecta de eius mandato per fidelem locumentem prothonotarius nostri ac notarius subscriptum Petrum de Gostemps, die mercurii in terciis XIII^a die aprilis anno a nativitate domini millesimo CCC^o LXX° secundo regnique nostri Tricesimo septimo. Presentibus Petro Serra et Egidio Garces d'Aruhes, procuratoribus partium predictarum. Et pro testibus Jordano Petri d'Urries, milite Gubernatore Aragonum, Petro Garcesii de Janois, milite iudice curie domini regis, Martino Segarra et Johannem de Talavera, jurisperitis Cesarauguste Matheo Caro et Bernardo Carrera, scriptoribus de scribania domini regis et pluribus aliis. Raimundus de Val.

Signum Petri etc. qui hanc sententiam per dictum Raymundum Cervera regentem audienciam nostram in nostri personam ut predicatur ferri iussimus eamque et omnia in ea contenta mandamus a

quibuscumque officialibus nostris inviolabiliter observari huitque instrumento sigillum nostrum apponi jussimus in pendenti.

Fuit signatam per Petrum de Gostemps

Petrus de Gostemps qui presens fuit prolacioni dicte sententie eamque legit. Probata.

14

1373, setembre 20. València.

L'infant Joan ordena als oficials de València que no posen impediment que el menescal de València, Antoni de Vallespinosa, pugui traure del regne 1.200 ovelles, amb la condició que compre d'altres terres i introduesca cabres, vaques i bocs pel valor de les ovelles.

ACA, C, reg. 1680, f. 68

Infans Johannes etcetera. Nobili et dilecto ac fidelibus Raymundo Alamanni de Cervilione, militi gerentivices nostris in regno Valencie ceterisque officialibus regiis atque nostris ab quos littera presentis pervenerit vel locatenentibus eorundem, salutem et dileccionem.

Quia nobis, fideli nostro Anthonio de Vallespinosa, menescallo civitatis Valencie, gratiose concessimus cum presenti quod inhibicione quacumque facta in contrarium non obstante, possit extrahere seu extrahi facere a dicto regno et vendere seu vendi facere ubicumque voluerit extra regnum ipsum mille ducentas oves, sub condicione videlicet quod ab extraneis regnis seu terris reducat et reducere teneatur ad regnum Valencie per expressum cotidie, inter arietes et ircos aut vacas, valentes precium quo dicte oves vendetur aut racionabiliter vendi possent. Ea propter vobis et cuilibet vestrum, mandamus de certa scientia et expresse ac eorum sub pena quingentorum morabatenorum auri ac bonis vestris et cuiuslibet vestrum si contrafeceritis habendorum, quatenus in extraccione dictarum ovium nullum impedimentum seu obstaculum aponatis quinimo illas de memoratum Anthonium vel eius procuratores extrahi ut premittitur libere permitatis cavendo tamen attente ne respectu concessionis nostre huiusmodi ulla maior ovium quantitas a prohibato regno extrahi valeat per quecumque. Idem vero Anthonius teneatur assecurare idonee in posse vestri, dicti gerentivices aut vestri locumtenentis, de reducendo ad dictum regnum arietes et ircos aut vacas de quibus facta est mencio prout superius enarratur.

Datum Valencie, XX^a die septembris anno a nativitate domini M^o CCC^o LXX° III°. Probata.

15

1374, maig 25. València.

L'infant Joan envia una carta a Bernat de Pinós, jutge de Girona, fent-li saber del disgust que li ha causat l'interrogatori a l'esposa del físic reial, Guillem Colteller, provocada per una acusació de robatori feta per alguns veïns de la ciutat.

ACA, C, reg. 1739, r. 83v

Lo primogènit e lochtinent, etcètera.

Nós confiàvem molt que vós haguéssets afecció, segons erets e sots tengut e devets per raó del vostre ofici, en preservar los nostres servidors e lurs coses, e majorment aquells qui són acostats a nostra persona, de infàmia e molestació. E mostrats a nós e als dits servidors per vostres obres lo contrari, per tal com segons havem entés, vós, ab l'acort per sola asserció d'alscuns, pretenents que la muller del fel metge nostre maestre Guillem Colteller, lo qual està en nostre servey continuu, havie haüdes alsunes coses de la contribució feta dels béns de una dona de la ciutat de Gerona sots anat a casa del dit maestre Guillem, en vituperi e desonor sua, qui era e és absent de la ciutat de Gerona, e en nostre servey, com dit és, per reebre confessió de la dita sa muller per la raó damunt dita. La qual cosa podiets bé conéixer que's fahie en lesió de la fama dels dits maestre Guillem e muller sua, donats aquells marit e muller per criminosos de furt. On com nós, haüt esguart als serveys notables que lo dit maestre Guillem fa continuament a nostra persona e de nostra cara companyona la duquessa, e que ell és al senyor rei e a nós en evident reputació de bona fama, e vench a nós per compulsa del dit senyor rei e nostra, siam molt desplaents de ço que's diu per vós ésser fet a ell e a casa

sua, cregats que per aquelles coses sots vós digne de gran punició. Perquè reprenent-vos de ço que fet havets, vos significam que nós farem reebre e haver plenària certificació de les dites coses. E aquella reebuda, si trobàrem que per justícia vós dejats ésser punit de aquelles nós vos en punirem per tal manera que vós haurets en memòria aytant com viurets ço que havets fet, e als altres serà exempli que vullen assajar aytals coses.

Data en València sots nostre segell secret, a .XXV. de maig del any MCCCLXXIII. *Primogenitus*.
A Bernat de Pinós, doctor en lleis, jutge de la cort de Girona.

Domino dux misit eam signatam expeditam.

16

1374, juliol 22. Barcelona.

El rei Pere ordena als secretaris de l'aljama jueva de Girona que moderen la taxació impositiva que es fa al físic anomenat mestre Duran, així com els problemes que li estan ocasionant per altres vies.

ACA, C, reg. 773, ff. 149r-v

En Pere, etcètera. Als secretaris de l'aljama dels jueus de Girona, gràcia sua. Entés havem que vosaltres demanats e forsats de pagar maestre Duran, juheu, físich qui és de la vostra contribució, ço que deu de peytes e altres càrrechs passats de la dita aljama, e encara tatxats lo dit juheu a les peytes que fets cada dia molt immoderament e excessiva, no haüt esguart a les facultats sues, ne atés als càrrechs a què és tengut, e més avant tenits vedat lo dit juheu per algunas coses. On com nós, a humil supplicació a nós feta, vullam que lo dit juheu, lo qual per son offici fa molt de bé a les gents qui són en aquell contorn del Empordà on ell està, no sia maltractat ne agreujat per vosaltres, ans sia favorejat en tot ço que puxats per vosaltres, volem e us pregem e a vosaltres deïm e manam que per honor nostra no demanets o demanar fets al dit juheu alguna cosa de les peytes e altres càrrechs passats, ans aquells li lexats, e en les peytes presents e esdevenidores tatxets lo dit juheu moderament e no excessiva, haüt esguart a açò semblant que en aytals coses se deu haver, e encara del vet en què'l tenits lo absolvats en manera que pus avant per vosaltres no sia fatigat. E açò per res no mudets, sabents que ns en farets agradable servey e lo contrari nos desplauria molt.

Dada en Barcelona a XXII. dies de juliol en l'any de la Nativitat de nostre Senyor .M. CCC. LXXIII. *Rex Petrus*.

Franciscus Vitalis, mandato regio facto per nobilis Huguetum de Santa Pace, mei camarlungum et consiliarium.

17

1375, setembre 10.

Concessió a l'apotecari reial Miquel Tosell, d'un violari de 600 s.b. anuals, carregats sobre una mola del casal inferior dels molins anomenats del Clot de Barcelona, en compensació de 4.000 s. promesos i als quals les arque reials no poden fer front.

ACA, C, reg. 1359, f. 26

Nos Petrus etcetera. Quia longeva et grata servicia per vos fidelem apothecarium camere nostre, Michaellem Toselli nobis actenus preterita, nos merito invitant et inducunt ut vos nedum infrascripta gracia set ampliori etiam prosequantur. Ideo, in aliqualem remuneracionem serviciorum predictorum quatuor mille solidos barchinonensis vobis gratiose cum presenti concedimus et donamus. Quos si quidem quatuor mille solidos intendebant et volebamus ut thesaurarius noster ilito solveret vobis de peccunia curie nostre, quod ad impleri promisit non potest ratione multiplicium necessitatum diversis rationibus occurrentium nobis. Et ob hoc duximus providendum ut quousque per nos et nostram curiam in predicta quantitate vobis fuerit satisfactum, et vos inde fructum debitum sicut volumus sentiatis loco violarii habeatis et percipiatis anno quolibet per manus bajuli Cathalonie generalis, presentis et futuri, sexcentos solidos barchinonensis qui in sorter prefactorum quatuor mille solidorum nullatenus compittentur generaliter ex juribus, redditibus et emolumentis bajulie generalis Cathalonie, et specialiter ex emolumentis juribus et proventibus illius mole casalis inferiori molendionum vocatorum del Clot, territorii Barchinona, quam seu dicta eius emolumenta et

jura Jacobus de Cabanyals, quondam, daraçaneriis daraçane nostre Barchinone, tenebat a nobis seu a dicto bajulo generali sub certis condicionibus et sub certa annua responsione arrendatam. Et modus percepcionis predictae et sequens videlicet quod cum ipse bajulus generalis anno quolibet arrendaverit emolumenta proventus et jura dicte mole. Et facto dicto arrendamento per vos vel pro parte vestra inde fuerit requisitus, mittat et mittere teneatur vobis intra manus arrendatores seu emptores emolumentorum et jurium dicte mole et per eos fieri faciat idoneam cautionem de solvendo et complendo vobis dictos sexcentos solidos barchinonensis. Compellendo ad hoc eosdem, si opus fuerit penis peccuniariis et aliis executionibus et remediis oportunis, de solvendo et complendo vobis quantitatem dictorum sexcentorum solidorum. Declaramus tamen et volumus, ut cum predicti quatuor mille solidos per dictam nostram curiam vel ex parte eiusdem vobis fuerint per soluti vos [ex tunc careatis]¹ percepcione prefactorum dictorum solidorum et fructus ac emolumenta dicte mole ad nos vel ad dictum bajulum generalem, nomine nostro, integre et absque onere percepcionis dictorum² revertantur. Mandantes per eandem inclito et magnifico infanti Johanni, carissimo primogenito et generali locumtenenti nostro, predicto bajulo generali et aliis universis et singulis officialibus nostris presentibus et futuris locatentibus eorundem et unicuique ipsorum, quod predictam nostram concessionem et alia serius contenta, cum condicionibus et declarationibus supradictis, vobis teneantur et observent et teneri ac observari inviolabiliter faciant per quoscumque. Et contra non faciant vel veniant aliqua ratione, concessionibus, provisionibus, mandatis ac leteris quibuscumque in contrarium predictorum factis cui seu quibusvis personis et quamvis ratione, respectu seu causa et sub expressione quorumvis verborum derogatorium vel aliorum quorumcumque quas, et certa scientia, revocamus obsistentibus nullo modo.

In cuius rei testimonium presente fieri jussimus nostro sigillo pendenti munitum. Datum Barchinone, .X^a. die septembris anno a nativitate domini M^o CCCLXXV^o. Regnique nostri quadragesimo. Decanus Urgellensis.

Dominus Rex mandavit michi Thomas de Canellis. Vidit eam dominus Rex. Gostemps. Probata.

¹ Interlineat.

² Segueix: *dictorum*, repetit.

18

1375, setembre 10. Barcelona.

*Concessió a l'apotecari reial, Miquel Tosell, d'un violari de 600 s.b. anuals, carregats sobre una mola del casal inferior dels molins anomenats del Clot de Barcelona, en compensació dels 4.000 s. promesos i als quals les arques reials no poden fer front.*¹

ACA, C, reg. 1359, f. 27

Lo Rey.

Segons que veurets ésser contengut en una carta que sobre les coses dejús escrites havem feta a n Miquel Tosell, especier en la nostra cambra, nós, per esguard dels serveys que ns ha fets en temps passat, li havem donats .IIII.[M]² sous barcelonins. E per ço, com nostre tresorer, per les necessitats que ha per nós e per nostres afers, a present aquells no li pot pagar axí com enteníem e volíem, havem provehit que generalment de les rendes e esdeveniments e altres drets de la batlia a vós comanada, e especialment dels emoluments e drets de aquella mola qui de nós o de vós, sots certes condicions e sots certa annual pensió tenia arrendada en Jacme de Cabanyals, li sien donats e pagats cascun any sis-cents sous de Barcelona, tro que per nós o per lo dit nostre tresorer los dits IIII.[M]³ sous li sien pagats. E com ultra la concessió que de les dites coses és feta al dit Miquel li sia estat promés per nós e ab la present li prometam e vullam per vos ésser complit, jassia en la dita carta no sia contengut, car per causa no volem que hi sia, que los dits emoluments e drets de la dita mola, com cascun any se vendran se puxa retenir, donam-hi major preu que negun altre. Per ço us deïm e manam que lo dit Miquel, en aquells donar lo dit maior preu davant tots altres, li arrendets la dita mola e en aquell cas li prenats en compte del dit preu los dits .DC. sous. E açò per res no mudets, com de certa sciència vullam per vós axí ésser fet e complit.

Dada en Barchinona, a .X. dies de setembre en l'any de la nativitat de nostre senyor .MCCCLXXV.
Decanus Urgellensis.

Dominus Rex mandavit michi Thomas de Canellis. Vidit
eam dominus Rex. Gostemps. Probatum.

¹ Aquest document, versió en romanç de l'anterior que s'edita en aquest apèndix, inclou una indicació per al batle, segons la qual la subhasta, podem dir que amanyada, serà guanyada per Tosell davant tothom.

² Interlineat.

³ Interlineat.

19

1376, octubre 24. Barcelona.

Contracte d'afermament entre Jeroni Pujol, oriünd de Sant Cristòfol Dusai, amb el barber de Barcelona Berenguer de Planella, per un any i amb una remuneració de sis lliures.

AHPB, Pere Martí, "Llibre XXV", 23-VIII-1376/9-XII-1376, ff. 59r-v

Die veneris XXIII die octobris, anno predicto.

Sit omnibus notum quod ego Geronius Pujol, oriundus [parrochie]¹ Sancti Christofori de Usay, diocesis Gerundensis, filius Guillelmi Petri Despujol, quondam, de dicta parrochia, concendens juro a me inferius prestito me excessisse etatem viginti annorum et amplius et me fore minorem viginti quinque, a presenti die [quo presens instrumentum conficitur]² usque ad unum annum primo venturum, promito stare vobiscum Berengario de Planella, barbitonsori civi Barchinone, pro [servitore vestro et pro]³ adiscendo officis vestro [et pro faciendo omnia ea qui me dixeritis et mandaveritis licita et honesta, tam in arte vestra de barbitunsorie et alia promittens vobis quod ero vobis per]⁴ totum dictum tempus patiens, fidelis, humilis et hoberiens omnibus mandatis vestris licitis et honestis et tam de die quam de nocte. Et ibo ad illas partes sive locha ad quas vos ibitis vel me mitere volueritis [et tam per mare quam per terram].⁵ Et perquiram vobis bonum et utilitatem vestrum et rerum vestrarum et dampnum totis vicibus evitabo. [Et quod infra dictus tempus a vobis vel vestris aut vestro servicio non recedam].⁶ Et post dictum tempus sive terminum emendabo vobis omnes dies quibus a vobis absens fuero ratione fuge, infirmitatis vel modis aliis propter culpam mei. Et quod si forsam a vobis [vel vestris]⁷ infra dictum tempus recessero vel malum aliquod vobis fecero, possitis me ubique capere seu capi facere et me in vestrum posse reducere [etiam si volueritis]⁸ sine aliqua fatica et requisicione alicuius curie seu persone et restituta vobis quicquid mali vobis fecero. Et pro hiis complendis obligo vobis et vestris mei personaliter et omnia bona mea habita et habenda ubique.⁹ Et etiam juro sponte in animam meam per dictum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus meis corporaliter tacta, me dictam etatem viginti annorum et amplius [excessisse]¹⁰ et me fore minorem viginti quinque annis predictamque tenere, attendere et complere et in aliquo non contrafacere vel venire etiam aliquo jure, causa vel ratione. Et ut de predictis omnibus et singulis diligentus tantum sit dono vobis fideiussorem Simonem de Guardiola, barbitunsorem, civem Barchinone, qui mecum et sine me vobis et vestris de predictis teneatur. Ego itaque Simon de Guardiola, barbitonsor, fideiussor predictus, suscipiens in me sponte hanc fideiussionem et renuncians quantum ad hec legi sive juri dicenti quod prius conveniatur principalis quam fideiussor et omni alii juri, rationi, comuni et consuetudini contra hec repugnantibus, promitto et convenio vobis et vestris sub obligacione omnium bonorum meorum ubique sint haborum et habendorum quod cum predicto Geroni Pujol et sine eo tenebor vobis et vestris de predictis omnibus et singulis ab eo vobis supra premissis. Ad hec ego dictus Berengarius Planella, barbitonsor, consentiens omnibus et singulis supradictis promito vobis dicto Geroni Pujol quod ego per totum dictum tempus providebo vobis in comestione et potu sit vos deceat. Et colam vos sanum et infirmum ad bonam consuetudinem Barchinone. Et docebo vobis officium meum predictum de barbitunsorie sic vos ipsum melius adicere poteritis. [Et dabo vobis pro solidata vestra totius dictus temporis sex libras monete Barchinone de terno].¹¹ Et pro hiis complendis obligo vobis et vestris omnia bona mea habita et habenda ubique hec igitur que dicta sunt facimus ac pacistimur, convenimus et promitimus, scilicet pars nostrum parti et nobis ad invicem partis nec non et vobis notarii infrascripti tanquam publice persone pro utraque parte nostrum et pro alisquorum interest vel interesit legitime stipluanti ac paciscenti. Et volumus nos dicte partes quod de

predictis omnibus et singulis possint fieri et tradi utrique parti nostrum unum publicum instrumentum per notarium infrascriptum cum inde per nos seu per alterum nostrum inde fuerit requisitus in testimonium premissorum.

Actum est hoc Barchinone XXIII die octobris, anno a Nativitate Domini M° CCC° LXX° sexto. Sig[signe notarial]um Geroni Pujol, jurantis. Sig[signe]num Simonis de Guardiola, fideiussoris. Sig[signe]num Berengarii Planella, predictorum. Qui hec concedimus, laudamus et firmamus.

¹ Interlineat.

² Interlineat.

³ Interlineat.

⁴ Interlineat.

⁵ Interlineat.

⁶ Interlineat.

⁷ Interlineat.

⁸ Interlineat.

⁹ Segueix una frase taxada.

¹⁰ Interlineat.

¹¹ Interlineat.

20

1377, juny 30. Barcelona.

El rei autoritza una indemnització de 100 fl. a l'obrer dels murs i valls de Girona, Pere de Prat, per cadascuns dels dotze anys que va exercir aquesta comesa —deguts pels habitants forans de la ciutat— i amb qui el cirurgià Bernat Sarriera va compartir durant aquell temps el càrrec.

ACA, C, reg. 1259, ff. 65-66

Nos Petrus etcetera. In concessione quam juratis, probis hominibus et universitati civitatis Gerunde abolimus, fecimus ut civitatem eandem possent novis menibus, vallis et aliis fortaliciis per munire adjecimus quod jurati ipsi possent eligere duos operarios qui de consilio et assensu vestri fidelis nostri Petri de Prato, jurisperiti, et magistri Bernardi de Riaria, postea ad hac luce sublatis civium dicte civitatis, dictarent et ordinarent menia et valla et alia fortalicia supradicta et eorum opera fabricari, aliaque omnia per agent que operariis stilium operum incumbere dinoscuntur, prout in carta dicte concessionis clarius ista lignet, scilicet idem jurati minime curarunt eligere operarium. Immo scientes vos, dictum Petrum et predictum magistrum Bernardum, in hiis ydoneos et expertos et per consequens de vestra industria et aptitudine confidentes prout experientia dotuerit per subsequencia manifesta voluerunt et sustinuerunt, quod vos, idem Petrus et [dictus]¹ magister Bernardus, predicta menia et fortalicia dictaretis et curam gerentis fabricacionis eorum verum cum pluries et apluribus percepimus fidedignis et constet nobis. Et certo quod [vos],² dictus Petrus et predictus magister Bernardus, quamdiu vixit operaria ditorum operum assumentes et exercentes officium predicta menia, valla et fortalicia dictastis illaque fecistis hedificari, construi et fabricari. Et signantur vos et idem Petrus, vivente dicto magistro Bernardo et post circa predicta vaccastis solícite et laborastis efficaciter die et noctuque assistendo ultra ordinationem et aliam direccionem ditorum operum magistris et manobris ipsorum, et procurando una cum dictis juratis et aliis peccuniam omniam operibus ante dictis quodque nedum ut operarius scilicet tanquam advocatus vel alia defendistis opera ipsa et advocastis jura eorum non absque diversa ingratitude contra homines forenses bajulie et vicarie Gerunde nitentes excusare a solutione seu contribucione operum predictorum qui homines ex post juriis et rationis neccesitate eo acti contribuerunt de facto et contribuunt in eisdem et aliam aliisque modis gesistis vos erga ditorum operum expedicionem et efectum taliter quod menia, valla et fortalicia predicta vestri inter alia diligencia et opere talia sunt in tali statu porita quod civitatem predictam magno decore venustate et ab hostibus reduint intrasibus defensabilem atque tutam ex quibus comendari in termini et dignis retribucionem promissis compensari. Propterea supradicto nobis humiliter ut cum nullam vobis eidem Petro facta [fuit]³ satisfactio de premissis, dignarentur de seu pro eis congruum vobis taxare salarium et taxatum solvi facere per duodecim annos quibus et amplius vacastis. Circa ea presertim quare in compoto quod de et super sumptibus et expensis ditorum menium et vallorum factum et datum fuerit pridie per juratis civitatis predictae, in affinamento facto inter eos et consilium ipsius civitatis, ex parte una, et dictos homines forenses ex altera, super contribucione per ipsos

hominis forenses fienda in operibus supradictis, fuerint poniti in data centum florenos pro salario vestro cuiuslibet dictorum duodecim annorum. Supplicacione predicta ut rationi consona admissa benigne cum qui ad onus eligitur repelli non debeat a mercede, tenore presentis premissis omnibus et aliis certa hec attendendis in examine debite consideracionis deductis, taxamus sano arbitrio vobis dicto Petro et de peccunia per dictos homine forenses danda et solvenda ratione contribucionis dictorum operum, providemus et volumus vobis dari centum florenos auri pro salario vestro uniuscuiusque dictorum duodecim annorum per quos nobis constat vos vacasse ut predicatur ad premissa. Mandantes per eandem de certa scientia expresse Guillermo Hospitalis, mercatori dicte civitatis, deputato ad recipiendum et distribuendum peccuniam per dictos homines forenses, solvendas ut superius esse dictum et aliis quibusvis ad id deputatis seu deputandis quatenus de peccunia ipsa solvant vobis dicto Petro vel cui volueritis loco vestri dictos centum florenos qui per totum tempus dictorum XII^{cm} annorum summa capiunt mille centum florenos. Mandamus etiam firmiter et expresse juratis, consiliariis et probis hominibus civitatis jamdicte, quod taxationem et provisionem nostram huiusmodi gratam habentes quantitatem predictam vobis de predicta peccunia solvi permittant et faciant omni excepcionem remota.

Datum Barchinone, sub nostro sigillo secreto, [ultima]⁴ die junii anno a nativitate domini millesimo CCC LXXVII°. Rex Petrus.

Dominus Rex misit signatum. Probatum.

¹ Interlineat.

² Interlineat.

³ Interlineat.

⁴ Interlineat.

21

1380, agost 7. València.

Contracte ad laborandum fet per l'apotecari de la ciutat de València Bartomeu Ros amb els llauradors d'Alboraia Berenguer i Antoni Gasó, per explotar dos trossos de terra ubicats en terme de Rascanya.
ARV, *Protocols*, n. 2937 (notari Domingo Timor)

Noverint universi quod ego Bartholomeus Ros, apothecarius civis Valencie, scienter pro me et meos presentes et futuros dono et concedo ad laborandum vobis Berengario Gaço e Anthonio Gaço, agricolis vicinis loci de Alboraya, orta Valencie, et utrique [...] solum duo trocia terre sita in termino de Rascanya orte dicte civitatis quorum unum est franchum et alter tenetur sub dominio hospitalis d'en Clapes ad certam sumam eidem exsolvendum certis terminis a[...] ut in instrumento acap[...] continetur. Et confrontatur cum vineam michi dicti Batholomei, remanenti, et etiam terra Garcie Marti et trocium franchum confrontatur cum vinam mei et tenenti, et cum vineam Jacobi Perpinya et cum viis publicis,¹ a festo Sancti Johannis mensis junii proxime preterito in quatuor annos ex tunch sequentes et continue completos. Hanch autem dacionem et concessionem ad laborandum vobis et utrique vestrum insolum ut suppra est jamdictum facio et concedo sub formis, modis et condicionibus ac retencionibus tamen infrascriptis. Scilicet quod in dicta dacione non intelligantur esse arbores arrundines sive *canyes*, neque arbores alii cuiuscumque sint manere ullo modo. Item, teneamini dicta duo trocia terre congruus temporibus ad usum boni agricultoris bene arare et remenare et exindus seminare ad medias, ut est dictum. Item, quod quem fiet siminacio teneat ego solummodo ponere medietatem seminis. Item, in expensis del *batre*, tenera ego solvere medietatem tamen similiter michi debet remanere medietatem [...olre] cuiuscumque condicionis sit. Et seminatis bladis et expletis, si in tempore fuerit necessarium quos [...] et alia adaptentur, tenera solvere medietatem tamen sit quod illi birbacio si fuerit necessaria vel non remaneat et sit ad cognicionem vestrum dictorum Berengarii et Anthonii. Item, etiam cequiatgium solvatur medianti [...] et vos tamen ego tenere solvere censum totum. Et sub hiis previis condicionibus promito et convenio in bonis [...] per dictum tempus annorum III^{or} facere, habere et tenere dicta duo trocia. Et pro hiis attendendis firmiter et complendis obligo nobis et vestris me et omnia bona mea mobilia et immobilia habita et habenda ubique. Ad hoc autem nos dicti Berengarius et Anthonius Gaço, attendentes promissa omnia supradicta fore vera promitimus per ambos in simul et insolum accedere et complere ut superius sunt scripta sub bonorum nostrorum omnia ypotheca. Renunciantes scienter beneficiis

dividendarum accionum novarum ac veterum constitutionem et epistole divi Adriani ac juri et foro principali prius conveniendo et omni alii juri et foro obviam venientibus quovis modi. Quod est actum Valencie.

Testes huius rei sunt Magister Jacobus [T...r] et Garcias Marti, agricola Valencie, degentes.

¹ Segueix in quas, suprimet.

22

1380, desembre 24. Vic.

Inventari post mortem dels béns del barber Domènec Alfons, ciutadà de Vic, ordenat fer pels tutors testamentaris d'Eulàlia—Sibil·la, Francesc de Vilanova, botiguer, i Antoni Comella, blanquer, tots tres ciutadans de Vic—, la seua filla i hereva universal.

ACF, *Inventaris*, 1380-1387

Noverint universi quod die lune vicesima quarta die mensis decembris, anno a nativitate domini M^o CCC^oLXXX^o, in presentia mei Nicholai Mathei, notarii publici infrascripti, et in presentia etiam Bernardi de Curnudels et Petri de Roura, civium Vicensis, testium ad hec vocatorum et rogatorum domina Sibilia, uxor Berengarii de Gurri, quondam, civis Vicensis, tutrix, et Francischus de Villanova, tenderius, et Anthonius de Comella, blanquerius cives, tutores testamentarii Eulalie, filie et heredis universalis Domini¹ Alfonso, barberii Vicensis, et Margarita, uxor dicti Dominici Alfonso, tenens et possidens et tenere et possidere debens bona omnia que fuerunt dicti viri sui pro suis dote et sponsalicio obligata. Ad conservacionem bonorum dicti Dominici et ne ipsa bona occultari valeant vel lapsu temporis deperire, fecerunt inventarium de bonis predictis. Venerabilis signo crucis hic posito et impresso ut sequitur.

Et primo invenerunt in introitu dicti hospicii in quo dictis defunctus habitabat in platea Superiori, unam lanceam.²

Ítem, .IIII. dogues de fon.

Ítem, .I. scannum.

Ítem, .I. sachum cum farina circa mediam quarteriam in plus.

Ítem, in operatorio, .I. berrelet de fust.

Ítem, .I. stog de fust.

[1v]

Ítem, dos pots de terre.

Ítem, un armari de fust ficat en la paret en que³ lo dit defunt tenie los rasós e altres eynes del ofici

seu.

Ítem, .I. covanet e en aquel .XXXXIII. scudeles de segnar.

Ítem, .III. streps de balesta e .II. canons deambut, tot de pocha valor.

Ítem, .I. punyet de jupó.

Item, juxta introitum et gradarium, unam securim.

Ítem, .I. sach de pocha valor.

Ítem, .I. parel de portadores meneres.

Ítem, .I. cànter vert.

Ítem, unes copes de palma ab uns almons de ferre.

Ítem, .I^a. pastera ab son cubertor e petyes.

Ítem, .I^a. cadira de fust.

Ítem, .I^a. gàbia.

Ítem, .I^a. peses de flaquera ab almons de ferre.

Ítem, .I^a. sistela e .I^a. spadadore.

Ítem, .I. sedàs de seda.

Ítem, .II. dogues de tona.

Ítem, .I^a. mola ab son ernés de ferre o torn.

Ítem, .I^a. post de fon de tona.

Ítem, .II. posts de fust.

Ítem, .II. cabironots.

[2r]

Ítem, una scala de fust.

Ítem, entorn de CCCC règoles.⁴

Ítem, .I^a. posteta de porta pa.

Item, in quoquina dicti hospicii:

Ítem, .I. quelguer de orinal.

Ítem, .I^a. paela gran e altra poch e .I^a. resora.

Ítem, dos cànters.

Ítem, .II. ferres de foch.⁵

Ítem, .II. cubertores de ferre.

Ítem, unes mordes de ferre.

Ítem, .III. giradores de ferre.

Ítem, .III. losses de ferre dels quals és .I^a. tranchade.

Ítem, ast de ferre.

Ítem, .II. banchs.

Ítem, .I. ferroy de foch.

Ítem, .I. arquibanch *et in eo nichil*.

Ítem, dos anaps de fust.

Ítem, .I. cofret patit encuyrat.

Ítem, .III. anaps de fust e .I^a. salona.

Ítem, unes butiferres de ferra.

Ítem, .I. sanayó de fust.

Ítem, .III. lumaners.

Ítem, .I. cuxinet de poch e valor.

Item, in camera in quo dictus defunctus jacebat dum viveret. Et primo unes cuyrases cubertes de cuy
grog.

[2v]

Ítem, .I^a. bassineta ab sa quereta e ab gorgal de maylles de ferre.

Ítem, .I. miral.

Ítem, .I^a. aludete de cuyr.

Ítem, .I. tenidor de tasses de fust.

Ítem, .VII. ampoles entre als e bones e grans e pochos.

Ítem, .I^a. sàtrie de aram [*debet esse calfador quare non est inventario calfador et est in encato*⁶ *[sic]*
calfador]

Ítem, .I^a. post.

Ítem, .I^a. taule ab sos capitells.

Ítem, .I. canalobre.

Ítem, .I^a. servidore pintada, de fust.

Ítem, .III. ventoses de vidre.

Ítem, alguns ferrixols de son ofici.

Ítem, .I^a. sàtria de terra blanca.

Ítem, uns guants de ferre ab brassalera.

Ítem, .I. carxac [*sic*] ab tretes.

Ítem, dos scuts de poch e valor.

Ítem, uns lanses.

Ítem, .I. glavi.

Ítem, .I. broquer de poch e valor.

Ítem, .I. sach de poch e valor e en aquel duyta blanca e lane burela, entorn entre tot de VIII. lliures.

Ítem, .I^a. forcha de ferre.

Ítem, .I. barral de vidra.

- Ítem, .Iª. pinta de pentinar li.
 Ítem, .I. canalobra ab sa quadena.
 Ítem, arnés de ferre a .II. ferrades.
 [3r]
 Ítem, unes cardasses migensereres.
 Ítem, .II. caxinoles de fust e'n aquella .Iª. algunes cartes e taules de tauler.
 Ítem, .Iª. sistela.
 Ítem, .I. lit de posts .s. V. posts e capitells.
 Ítem, .Iª. màrfege ab pales.
 Ítem, .I. matalaf listat de listes blaves.
 Ítem, .Iª. còssera blanca de plome [*sic*].
 Ítem, .I. traveser de semblant listes que'l dit matalaf.
 Ítem, .I. parel de lansols de li de pocha valor.
 Ítem, una vànova prima de li de .III. teles obrade de ondes.
 Ítem, altra vànova prima de li de .III. teles e miga semblantment obrada.
 Ítem, altra vànova de li squinsada de .III. teles ab ondes.
 Ítem, .Iª. cortina nova encara no gornida del seu obredor.
 Ítem, .Iª. flasada listada de vermel e de blanch e negre.
 Ítem, altra flasada burela ab listes als caps.
 Ítem, altra flasada negre ab listes blanques.
 Ítem, altra flassada burela .I. poch squinsada.
 Ítem, .Iª. cortina vermela squinsada.
 Ítem, dos sachs apedassats.
 Ítem, .Iª. gramala cevada ab tayl velensià.
 Ítem, .I. traveser listat apedessat.
 Ítem, altre matalaf grog apadessat.
 Ítem, altra màrfege [*sic*] ab pales alcun poch squinsada.
 [3v]
 Ítem, .Iª. perola gran trenchada de aram.
 Ítem, .I. poelet de aram.
 Ítem, .Iª. conquesta de aram.
 Ítem, .I. panistret de vergues e .I. capel jubar.
 Ítem, .Iª. sistela ab XIII fusos.
 Ítem, unes tovales ab listes blaves els caps.
 Ítem, altres tovales de pocha velor.
 Ítem, .III. tovalons.
 Ítem, .II. senayes.
 Ítem, .Iª. spasa ab son foure e .Iª. traver grog.
 Ítem, .I. scudet frensés.
 Ítem, .I. panistret de vergues.
 Ítem, arch ab seyal de liri e arbrer.
 Ítem, .I. parel de lensols de li de .III. teles.
 Ítem, .III. metrasos.
- Item, in porticum dicti hospicii primo .I. bassí de aram.*
 Ítem, .I. covenet e en aquel XXVI. entre scudeles e teyadors, e .I. morter, e .I. box.
 Ítem, .III. banchs.
 Ítem, .I. sach e en aquel mige cortera de ordi.
 Ítem, .Iª. cortina squinsada.
 Ítem, altra cortina ab sa verge [*sic*] de ferre.
 Ítem, .I. poch de anys en .I. cove squinsat.
 Ítem, .I. paner cubertrat.
 Ítem, .I. talador gran.

[4r]

Ítem, .I^a. gerra oliera.Ítem, .I^a. sacha de pocha valor.Ítem, .I^a. balesta de torn.

Ítem, .I. sach squinsat en què avia alcunes cartes.

Ítem, .II. geretes patitas [sic].

Ítem, .III. còvens.

Ítem, .III. posts grans e .I^a. pocha.

Ítem, .I. capsalot.

Ítem, .I. sach quinsat.

Ítem, .I. speronet felit.

Ítem, .V. partxes.

Ítem, .I. tornel ab peu ferre.

Ítem, .III. teladors e V. scudeles.

Ítem, .I. tornel.

Ítem, .II. bigots, .I. gran e altro poch.

Ítem, .I^a. posteta.Ítem, .I^a. muntanye de box vey e alcunes post e altra fusta vey.*Ítem, in alia domo juxta introitu dicti porticus.**Primo .I^a. postem.*

Ítem, .I. vinegrer.

Ítem, .I^a. sbramadora de ferre.

Ítem, .I. capel de sol vermel.

Ítem, .I. gavadal.

Ítem, tayador de terre.

[4v]

Ítem, .I. cirvel de ploma.

Ítem, .I. calguer de ampola.

ítem, .I^a. gera [sic] oliera.

Ítem, .I. vinegrer.

Postmodum vero die veneris vicesima octava dicti mensis, anno a nativitate domini MCCCLXXX primo, in presencia mei Jacobi de Taulats, scriptoris jurati, sub notario prelibato et presentibus etiam Bernardo Curnudells, Jacobo ça Quintana, çabaterio, et Petro Roura, asaonatore, pro testibus dicta domina Sibila, uxor quondam Berengarii Guri. Et dicti tutores dictum inventarium continuarunt prout sequitur de voluntate dicte Margarite, uxor dicti Dominici Alfonso, nomine et ratione predictis.

Et primo, in dicta camera in qua dictus defunctus obiit, unam techam planam sine pedibus parvam, cum uno calaxo. Et in ea primo .I. capel de sol obrat de cendat panpolat.

Ítem, .I. tros de drap de stopa de cànem.

Ítem, .III. tovayoteles obrades de cotó blau.

Ítem, .I. pedàs obrat de seda vermeya.

Item, unam⁷ taceam argenti deuratam ponderis quam de march, parum plus vel minus, marchatam Barchinone.

[5r]

Item, aliam taceam albam ponderis quam .III. unciarum, marchatam Barchinona.

Item, unum cifum argenteum in ora fractum, marchatum in Montepusullano, de simili pondere proxime dicte tacie.

Item, unum servitus.

Ítem, .I. mandret.

*Item, unam ollam cum modico de mel rosat.*Ítem, .I. poch de mige volve e .I^a. fusada de la dita mige volve.

Ítem, .III. ravis crus entre stopa e li e .Iª. vedie cuyta.

Item, medium folim papiri prime scriptum, in qua dicte persone, nominibus jam dictis, dixerint dictus defunctus fecisse scribi debita quam sibi debebantur et ipse aliis personis debebant, quam scripturam michi dederunt pro inventario.

Ítem, unum braguer de bragues.

Ítem, unes beceroles.

Ítem, unum arquibanch *cum pedibus et cum* .I. calax.

Ítem, .Iª. coterdia fese, devant vermela, de verví, folrada de drap de li.

Ítem, unum *epitogium* de blau scur.

Ítem, dos coxins ab vete morada e botons.

Item, unam camisiam mulieris ruptam.

Ítem, .Iª. gonela vermela ab puyets morats.

Ítem, unum mantel de verví ab tefetà listat.

Ítem, una cota vermela de verví ab pells de cunills.

Ítem, .III. manills blancs squequats del seu offici.

[5v]

Ítem, .I.ª menil de seda squequat.

Ítem, altro menil ab listes blaves.

Ítem, .V. parells de tesores de barber.

Ítem, .X. resós de raure barbes.

Ítem, .I. miral petit.

Ítem, .Iª. acot.

Ítem, .II. pinces de fust.

Ítem, dues⁹ tenayes de son offici e dos ferrets de scurar dens.

Ítem, .I. taularet ab moltes eynes de son offici e unes moles e .II. sexnadores ab viroyes d'argent.

Ítem, .I. morter de coure migençer.

Ítem, .I. pitamola meys [*sic*] de mànach [*sic*].

Ítem, sex bassins de lautó.

Ítem, dos ganivets ab mànech de vori e ab lo màneg gornit de argent.

Ítem, unes balensetes menys de bras.

Ítem, unes calces de blau scur.

Ítem, .I. cerclet de ferre de carneret.

Ítem, .III. pessadors.

Ítem, altra acot gornida de ferre.

Ítem, *octo* sexnadores ab son stog.

Ítem, .I. stog trencat de lautó de tenir ongüents e alguns altres seruxolls.

Ítem, unes tesores trencades.

Ítem, .VII. libres entre paper e pergami, tots de medicina, e la .I. comptar entre grans e poch.

[6r]

Item, aliam capxuculam parvam cum multis instrumentis publicis et aliis scripturis privatis.

Item, aliam caxiam predictis mayorem, planam, sine pedibus, et in ea res sequentes.

Et primo .I. tros de drap de stopa de li; .Iª. cana e .III. palms.

Ítem, unes tovales de drap de li listades de cotó blau.

Ítem, dos caparons vermels, la .I. de Melines e l'altre de drap de la terre.

Ítem, .Iª. sacha nova de fustani lombart.

Ítem, .III. canes e miga de drap vert poch més poch menys.

Ítem, gramala blave ab tay velencià.

Ítem, altra gramala rugada ab color, gran, fesa devant e botons ab son caperó.

Ítem, mentel folrat de tefetà vermel listat ab listes blanches e verdes de fill d'or de color blau e cartapeu de semblant drap foldrat [*sic*] de drap de li.

Ítem, unes tovales blancs estesses.

Ítem, dues tovaloles no trenquades, las unas listades ab listes blaves.

Ítem, .I. mantel de dona morat.

Ítem, septem culerres de argent de diverses marches en .I. calgarot.

Ítem, .Iª. bossa de seda de pocha valor e en aquela .I. cruat de argent; resta lo croat.¹⁰

[6v]

Ítem, lavacap de pocha valor.

Ítem, .I. capel obrat de sede negra e an aquel dos vels e .IIII. cabets de seda.

Ítem, unes pintes de lautó.

Item, alium arquibanch cum pedibus de .I. calax.

Primo .Iª. conqueta de aram.

Ítem, .I. jubetot squinsat.

Ítem, .Iª. peroleta de aram.

Ítem, altro bassí.

Item, unas ollas cupri cum ansis que sunt parve.

Ítem, .Iª. tasseta ab ansa de ferre.

Ítem, .Iª. coterdia de tenat onlana, folrada de drap de cànem.

Ítem, .Iª. cota de mesclat.

Ítem, .Iª. coterdia de blau clar.

Item, unum lantiamen trium telarum panni lini.

Item, aliam cassetam similem proxime dicte.

Ítem, .Iª. correga ab .Iª. bossa; tot de pocha valor.

Ítem, .V. serres de li e .Iª. madoxa de stopa de li filada.

Ítem, .Iª. gonela de dona de burel sotil.

Item, hospicium predictum constitutum in dicta platea Superiore sive de Monte Cathano.

Item, aliud hospicium constitutum in capite calli dels jueus.

Et primo in introitu dicti hospicii duas portas.

Item, .VI. trabes sive bigues fusti de avet.

Ítem, una axada.

Ítem, .I. caveguet.

Ítem, .Iª. taula petyada de pocha velor.

Ítem, dos cubelets, la .I. de .VI. sestés e l'altro de .IIII.

Ítem, .I. foledorell.

Ítem, .I. barret de bras entorn mig de vi vinadés.

Ítem, altro barril de bras més de mig de vinadés.

Ítem, altro barriló de bras ple de vi.

Ítem, altro barriló de bras de .III. bótes ple de vi.

Ítem, altro barril de bras de .VI. bótes en aquel entorn .I. sister de vi.

Ítem, .Iª. tona tenent .III. sestés poch més plena de vi vermel.

Ítem, .III. posts e .Iª. portagota e .I. bigot e .IIII. cabironots.

Ítem, uns caps de lit cordes.

Ítem, .III. cabironots.

Ítem, .I. lit de posts fort sotil e màrfege sotil e .I. capsal sotil.

Ítem, .I. banch.

Ítem, .Iª. scala.

Ítem, .Iª. pastarota.

Ítem, .Iª. caxata de pocha valor.

Ítem, .Iª. post.

Ítem, .I. barilet de pocha valor.

Item, unam lodicem burellum.

Item, alium lodicem albam cum listis virmileis.

Ítem, unes tovals ab listes blaves.

Ítem, .Iª. vànova squinsada.

Item, unam fexiam terre constitutam in capite carrarii hospitaliis de Cloquerio, plantatam et ad plantandum tu dixerunt.

Item, unum campum terre constitutum juxta mansum d'en Miquelo, sagionis, seminatum de frumento, in parrochia Sancte Eugenie de Berga. Et affrontatt ab orto in quodam¹¹ campo de Plantalamor.

Item, quandam trileam plantatam et ad plantandum constitutam juxta mansum de Condamina, in parrochia dicte Sancte Eugenie.

Postea vero die martis .XXX. die julii, anno a nativitate domini MCCCLXXX primo, presentibus testibus discreto Bernardo Serra, beneficiato, et Thome de Solano, cive Vicensis, dictus Franciscus de Villavona, tutor qui supra dixit quod habuit et recepit in et de bonis dicti defuncti novem quarterias frumenti que fuerunt isto anno in dicto campo constituto juxta mansum d'en Miquelo, quod fecit vendi per curitorem ut in encanto dictorum bonorum continetur, precio undecim solidos et decem denariorum.

[8r]

Noverint universi, quod die veneris¹² vicesima octava mensis decembris, anno a nativitate domini MCCCLXXX priso, in presentia mei Jacobi de Taulats, scriptoris jurati, sub notario predicto et in presentia etiam Bernardi de Valle, junioris, paratoris pannorum lane, et discreti Francisci Roure, presbiteri beneficiati Vicensis, testitum ad hoc speciali vocatorum dicta domina Sibilis uxor Berengarii de Gurrii, quondam, et dicti Franciscus de Villavona, tenderius, ac Anthonius de Comella, blanquerius, cives Vicensis, tutores testamentarii Eulalie, filie et heredis Dominici Alfonso, barberi Vicensis. De voluntate domine Margarite, uxoris dicti Dominici Alfonso, tenentis et tenere debentis bona dicti viri sui pro dote et juribus ypothecata et obligata, vendiderunt in encantum publico res et bona sequentia personis et preciis infrascriptis, mediantibus Thoma de Solano et Jacobo ça Quintana, sutoribus, publicis curritoribus Vicensis, ut sequitur.

<i>Et primo</i> uns almons de flaquera ab .I ^a . sistela a-n Alou, carnisser	.IX. d.
Ítem, .I ^a . resora de pastera e granera a madona Torrentina	.VI. d.
Ítem, .I. morter de pera e .I. box de fust a-n Bernat Despuig sive cusi	.II. s.
Suma. III. s. III. d.	

[8v]

Ítem, .I ^a . capsa sive foguer e alcunes frasques en Pere de Bergadà	.I. s. mealla
Ítem, .I. arch e .I. scarpres a-n Pere de Bergadà	.VII. d.
Ítem, .I. sach squinsat en Jacme de Moleles	.VIII. d.
Ítem, .I. sadàs trocat a-n Galceran Casalls	.I. d.
Ítem, .II. pots de terre ab alcuns pochos de augüent a-n Arnau ça Teya	.V. d.
Ítem, .I. barralet de fust a-n Bergadà	.X. d.
Ítem, .I. cànter vert a-n Johan Jubater	.XXI. d.
Ítem, .III. streps de balesta a-n A. des Col	.V. d.
Ítem, alcunes frasches .?. I. canó deambut e .I. payn, tot de pocha valor, a-n Martí	.III. d.
Sech	
Ítem, .I ^a . portadora manera a-n A. des Col	.II. s. .VIII. d.
Ítem, uns almons de ferre ab ses copes de plana a-n Jacme de Moleles	.III. s. .III. d.
Ítem, .I. comol de pastar a-n Pere ça Com, taxidor	.IX. d.
Ítem, .I ^a . ampola e altra potita ab son calguer a-n Galceran Casalls	.VII. d.
Ítem, .I ^a . pastera sens cubertor ab son citi a-n A. des Coll, texidor	.V. s. .I. d.
Ítem, dues posts a-n Draper	.XI. d.
Ítem, .I ^a . post sive porat a-n Farer ça Coma, çabater	.XVIII. d.
Suma XXI s. X. d. mealla.	

[9r]

Ítem, .III. dogues e .I. miga de tona a-n Pere Draper, sartra	.II. s. .VI. d.
Ítem, .I. cove on avia scudeles de segnar a-n Jamonich, barber	.XVII. d.
Ítem, l'armari de tenir les dites eynes del ofici de barber a-n Guillem ça Noguera, barber	.VIII. s. .VIII. d.

Ítem, .Iª. taula ab sos petyes, en Pere Val, daurador	.XV. s.	
Ítem, .Iª. gerra oliera gran, en Pere Draper	.III. s.	.VII. d.
Ítem, .II. cabironots de roura, en Draper		.XIX. d.
<i>Item, unum lodicem burela cum listis nigris a-n Verdaguer</i>	.XI. s.	.VII. d.
<i>Item, alium lodicem nigrum cum listis albis latis a-n Pere Draper</i>	.XVI. s.	
<i>Item, alium lodicem nigrum cum listis in capitibus en Pere Draper</i>	.XX. s.	.VI. d.
Ítem, .Iª. cortina de barber squeuada ab sa verga de ferre, en Ramon ¹³ Pastor	.XIII. s.	.I. d.
Ítem, .Iª. vànova squinsada ab seyal de rosa en Domingo ça Torra, traginer	.XIX. s.	
Ítem, .I. scudet fransés al dit Pere Draper	.V. s.	mig
Ítem, .Iª. vànova prima de .III. teles e mige al dit Pere Draper, sartre	.XL. s.	
Ítem, altra vànova alcun poch squinsada de .III. teles, en Domingo de la Torre, treginer	.XXXII. s.	.VII. d.
Ítem, altra vànova ondada de .III. teles a-n Martí Sech, peroler	.LXX. s.	
Suma ¹⁴ .XIII. ll. .V. s. .VI. d.		
[9v]		
Ítem, .I. traveser esquinsat listat ab listes blaves a-n Pere Fàbraga	.XI. s.	
Ítem, unes sabates trocades al dit Pere Draper	.II. s.	.I. d.
Ítem, .I. comptar a son fil d'en Guillem Andreu		.XVI. d.
Ítem, alguns poch de li no filat e .I. ram filat en Mertí Sech		.III. d.
Ítem, .Iª. correga e bossa e coltel, tot de poch valor, a-n Pere Draper		.XXI. d.
Ítem, .I. lansol de .III. teles a-n Pere Soler, prevera	.VI. s.	.IX. d.
Ítem, .Iª. coterdia fesa de blau clar al dit Pere Draper	.XXVI. s.	.III. d.
Ítem, .I. parel de lansols squinsats al dit Pere Draper	.VIII. s.	.III. d.
Ítem, .Iª. jacha de mesclat al dit Pere Draper	.XXIX. s.	.III. d.
Ítem, .I. jubetot squinsat de fustani, en Mas, sartre	.III. s.	.VII. d.
Ítem, .Iª. gonela fesa devant folrada de drap de li, de drap cevat, al dit Pere Draper	.XIII. s.	.III. d.
Ítem, .Iª. ola de coura, en Pere de Masdéu, sabater	.XX. s.	.I. d.
Ítem, altra ola de coure menoreta a-n Franch, forner <i>qui fuit captius</i>	.XV. s.	.X. d.
Ítem, <i>unum pelvim sive</i> baçi de lautó, en Pere de Olot, perayre	.XII. s.	.II. d.
Suma .VII. ll. XII. s. I. d.		
[10r]		
Ítem, .Iª. conquesta de aram a-n Pere Embrú, spacier	.VIII. s.	
Ítem, altra conquesta trencada, en ¹⁵ Francesch [<i>sic</i>] Franch, managuer	.VIII. s.	.III. d.
Ítem, .Iª. colfadora a-n Francesch Roura, beneficiat	.VI. s.	.III. d.
Ítem, <i>unum</i> arquibanch de .I. calax petxat a-n Anthoni Abeyla	.X. s.	menys I. d.
Ítem, .Iª. paela a-n Martí Sech, peroler	.VI. s.	.III. d.
Ítem, <i>unum lodicem listatum listis virmileis croceis et nigris</i> , en Mas, sartre	.XIII. s.	
Ítem, .Iª. gàbia de .III. cases, en Pere Draper		.XX. d.
Ítem, unes mordes de lar, en Bernat des Mas, ciutadà		.XVII. d.
Ítem, .Iª. loça, en Galceran Janer		.IX. d.
Ítem, .Iª. sbramadora, en Guillem Andreu, barber		.VIII. d.
Ítem, .Iª. lossa trencada e giradora, en Pere Ferer		.VI. d.
Ítem, altra lossa e giradora, en Ramon Çabeuch		.VIII. d.
Ítem, unes butiferreres al dit Pere Draper		.VIII. d.
Ítem, .Iª. pertxa de fust, en Martí Sech, peroler	.II. s.	II. d.
Ítem, .I. ast e .Iª. rasora trencada, en Pere Draper	.I. s.	
Ítem, .Iª. mola ab son torn gornida, en Guillem Andreu, barber	.VIII. s.	
Ítem, .I. carner de cuyr grog de cavalcar, en Pere Draper, sartre	.IX. s.	
Ítem, <i>unum ensem cum sua</i> ¹⁶ vagina, en Pere Draper, sartre	.X. s.	.I. d.
Ítem, .I. glavi ab fora deurat, en Pere Roure, asonador	.III. s.	.VIII. d.
Suma .III. ll. XI. s. XI. d.		
[10v]		

Ítem, altro glavi ab ferre deurat, en Pere Embrú, spacier	.X. s.	.III. d
Ítem, .I. panistret cubertrat, en Francesch Vivet, ferrer		.XXI. d.
Ítem, .I. arch e abrer de balesta		
Ítem, .I ^a . setra de aram, en Martí Sech, peroler	.III. s.	.VI. d.
Ítem, unes cuyrasses cubertas de cuyr grog a·n Andreu Taulats	.XV. s.	.VI. d.
Ítem, .I ^a . perola de aram trancada, en Francesch des Torrent	.XV. s.	.II. d.
Ítem, .I ^a . cova trencat ab .I. poch de lana, en Francesch des Torrent		.VII. d.
Ítem, .I ^a . tassa de aram petita ab coa de ferre a·n Pere Roure, assaonador	.II. s.	.V. d.
Ítem, altra tasseta, en Guillem Andreu	.I. s.	
Ítem, .I. taledor de fust, en Ferrer ça Coma, boter		.XVIII. d.
Ítem, .I ^a . balesta e croch a·n Jacme des Torrent	.XII. s.	.II. d.
Ítem, .II. covets, .I. gran e altre pocha, a son fil d'en Guillem Andreu		.VI. d.
Ítem, .I ^a . cortina de pocha valor, en Pere de Roure, assaonador	.III. s.	.VII. d.
Ítem, .I ^a . gramala e caperó de colr blau scur, en Martí Sech, peroler	.LXXVIII.s.	
Ítem, .I. sach squinsat, en Ferrer ça Torra, çabater		.XVI. d.
Suma. VII ll. [VIII.] s [XI.] d. ¹⁷		

[10v]

Ítem, <i>unum pelvim sive</i> bassí, en Mas, sartre	.IX. s.	
Ítem, altro bassí patit, en Toses, managuer	.VIII. s.	
ítem, altro bassí patit, en Casanova, texidor	.XI. s.	.I. d.
Ítem, altro bací, en Parols	.XI. s.	.I. d.
Ítem, altro bascí, en Fitor	.XII. s.	.I. d.
Ítem, altro baçí <i>sive</i> pelvim, en Bernat Roure, sartre	.XII. s.	
Ítem, unum <i>stannum</i> a·n Anthoni ça Comela, blancher	.II. s.	.VIII. d.
Ítem, <i>aliud stannum</i> en Jacme Oliver, prevere	.III. s.	.IX. d.
Ítem, <i>aliud stannum</i> a madona muler d'en Pere Onliva, sartre	.II. s.	.II. d.

Poteva vero die undecima mensis januarii, anno domini .MCCCLXXX primo, presentibus testibus Petro Ogerii, parochie de Salliente, et Petro de Altafaylla, beneficiato Vicensis dictus Jacobus de Quitana, curitor. Predictus retulit se vendidisse Jacobo de Torrente, albaderio Vicensis, unam taceam argenti ponderis decem unciarum, unius quart, ad rationem duodecim solidorum et duorum denariorum pro uncia. Levat sex libras tres solidos et octo denarios solvit.

.VI. ll. III. s. VIII. d.¹⁸

Item, retulit se vendidisse aliam taceam argenti parvam, ponderis quatuor unciarum et medie minus tribus argent, Petro Draperii, sartori Vicensis, precio duodecim solidos et duorum denarios pro uncia. Levat quinquaginta tres solidos et octo denarios.

.LIII. s. VIII. d.

Suma. XII. Ll. IX. s. II. d.

[11v]

Item, die XVI. mensis et anni predictorum, presentibus testibus Raimundo Franch, majoris dierum, et Galcerando Pinerii, civibus Vicensis,¹⁹ dictus Jacobus de Quintana, curitor, se vendidisse domine uxori Francisci de Roqueto, civis Vicensis, unam super tunicale sive curtapeu, cum pelle cirogrillorum, et unum clamidem cum tafatano viridi listat, panni virmilii de vervi, precio decem libras Barchinone de terno. Et etiam unam tunicam mulieris panni virmilei, Bernardo de Barcho, bracerio, precio triginta octo solidos et octo denariorum solvit.

X. ll. / .XXXVIII. s. VIII. d.

Item, die VIII^a mensis madii, predicto anno, presentibus testibus discretis

.XCIII. s. X. d.

Galcerando de Santo Juliano et Berengario de Molendino, junioris, scriptoris Vicensis, dictus Jacobus de Quintana, curritor, predictus retulit se vendidisse venerabilis Francisco Jurdi, civi Vicensis, unam taceam argenti albam ponderis .IIII. unciarum, et etiam vendidit dicto Francisco septem cullerías argenti ponderis quatuor unciarum et tres argens, ad rationem undecim solidos et sex denariorum pro uncia. Levant nonaginta tres solidos et .X. denarios solvit. Item, recepi unum florenum.

Suma. XVI. II. XII. s. VI. d.

[12r]

Die jovis .XVIII. mensis januarii, anno a nativitate domini MCCC°LXXX primo, in presentia mei Petri de Solerio, scriptoris jurati, sub discreto Nicholao Mathei, notario Vicensis, et etiam Petri Draperii et Petri Rifo, civium Vicensis, testium ad hoc vocatus Franciscus de Villanova et Anthonius ça Comela, manumissoris ultimi testamenti Dominici Alfonso, barbitonsoris Vicensis.

<i>Et primo .IIII. posts de pi a'n Coma, boter [...]</i>	.IX. s.	.IV. d.
<i>Ítem, .I. escut a'n Guillem de Casabona</i>		.VI. d.
<i>Ítem, .I. altro escut a'n Bernat des Prat, qui està ab en Pere des Masdèu</i>		.XV. d.
<i>Ítem, .I. capsalot de ploma de pocha valor a'n Galceran Puyol, jubater</i>	.II. s.	.IIII. d.

Suma. XIII. s. V. d.

[12v]

<i>Ítem, .I. cova de tenir borra a sa muler d'en Aulines, sartre</i>		.VIII. d.
<i>Ítem, .I. cuxí ab cuberta de cuyr a'n Bernat des Prat</i>		.IX. d.
<i>Ítem, .I. sach de pocha valor a'n Martí Urgell</i>		.VI. d.
<i>Ítem, .I. cuxinet de pocha valor a'n Ramon Pastor</i>		.VI. d.
<i>Ítem, .I.ª. sacha de pocha valor a'n Andreu sa Comela</i>		.XVIII. d.
<i>Ítem, uns todoners a'n Francesch sa Grau</i>		.XII. d.
<i>Ítem, .I. miral gran rodon a sa muler d'en Anthoni Abela</i>		.IX. d.
<i>Ítem, uns lançers de fust a'n Pere, draper</i>	.III. s.	.I. d.
<i>Ítem, .I. casser de fust a'n Mas, sartre</i>		.XXIII. d.
<i>Ítem, .I. broquer a'n Mas, sartre</i>		.XIX. d.
<i>Ítem, .I. canalobre rodon de ferra a'n Pere Clos, prop lo castell</i>	.II. s.	.VIII. d.
<i>Ítem, .I. arch de balesta cubert ab son arbrer a'n Gual, sabater</i>	.VIII. s.	.I. d.
<i>Ítem, .II. matrassos e XI. passadors al dit Guillem de Casabona</i>		.XVIII. d.
<i>Ítem, .I. lumaner ab cula de coura a'n Pere, draper</i>		.XIIII. d.
<i>Ítem, altra lumaner a'n Pere de Risa</i>		.XIIII. d.
<i>Ítem, .I. canalobre de ferra a'n Martí Sech, paroler</i>		.XV. d.
<i>Ítem, .I. canalobre de ferra de paret a'n Corto, beneficiat</i>		.IX. d.
<i>Ítem, .I.ª. forcha de ferra a'n Joveteny, sabater</i>	.IIII. s.	.I. d.

Suma. XXXII. s. [VIII.]²⁰ d. mealla.

[13r]

<i>Ítem, alguns sergles de ferrada a'n Guillem de Casabona</i>	.II. s.	.II. d.
<i>Ítem, unes cardasses a'n Pere, draper</i>		.XXIII. d.
<i>Ítem, unes tasoires e .I. pitamola ab .I.ª. cadeneta de ferra a'n Johan de Palou</i>		.XV. d.
<i>Ítem, .I. mandret de ferra ab .I.ª. sistela ab .I. esperó a'n Johan de Palou</i>		.XIII. d.
<i>Ítem, .I. capel de sol vermel ab .I. calguer, d'en Pola, a'n Matheu de</i>		.V. d.

Cudines

Ítem, .II. ventoses de vidra a·n Guillem ça Noguera, barber		.VI. d.
Ítem, unes calses de drap blau a·n Bernat de Curnudells, sartre	.VIII. s.	.VIII. d.
Ítem, .I. bassí trencat a·n Pere, draper	.III. s.	.XI. d.
Ítem, .I. rasor a·n Guillem sa Noguera, barber	.II. s.	.I. d.
Ítem, altro rasor a·n Bernat de Curnudells, sartre	.II. s.	.IX. d.
Ítem, unes tasoires de barber a·n Bernat Anrich, prevera	.II. s.	.X. d.
Ítem, unes altres tasoires de barber a·n Jacme Rocha	.II. s.	
Ítem, .I. tros de cortina vermela a·n Pere, draper		.XV. d.
Ítem, .I. morter de coura ab sa mà a·n Guillem de Casabona	.XXV. s.	.VI. d.
Ítem, .I. tros de cortina a·n Pere, draper	.VIII. s.	
Ítem, .I. tallador migensser a·n Mas, sartre		.XIII. d.
Ítem, .IX. talledorets de fust a·n Esteva, texidor		.XIII. d. mealla

Suma .III. ll. e VI. s.²¹

[13v]

Ítem, .I. tona ab VIII. scudeles e .III. gralls de fust ab morteret de fust a·n Pere des Soler, prevera, tot de pocha valor		.VII. d.
Ítem, .I ^a . savala ab .I. boix de poca valor, ab uns ferres trencats, ab .I. carner de pocha valor, tot a·n Guillem de Casabona		.VII. d.
Ítem, .I ^a . gonela vermela a·n Bernat des Mas, sartre	.XVII. s.	.VI. d.
Ítem, .I. sach ab lana blanca e negra levada, a rahó per liura de .III. s., a·n Pere des Mas,	deu sous	
Ítem, .I. matalaf ab cuberta groga e ab sotana vermela a·n Guillem de Casabona	.XX. s.	.I. d.
Ítem, .II. rams de fil de li cruu a·n Guillem sa Noguera, barber	.II. s.	.V. d.
Ítem, uns tovalons listats de cota blau a·n Johan, juponer, qui està en l'alberch d'en Torrentí	.II. s.	
Ítem, unes bassaroles a·n Pere, draper		.VIII. d.
Ítem, .I. pot ab olives a·n Pere, draper		.XII. d.
Ítem, .I. tovaló de pocha valor a·n Pere des Masdèu		.VIII. d.
Ítem, .I. braguer a·n Domingo Johan		.XX. d.
Ítem, .I. mandret de ferra a·n Ramon Toró, tixidor	.II. s.	.V. d.
Ítem, un tovaló de pocha valor a·n Esteva		.V. d.
Ítem, .I. altre tovaló a·n Pere des Masdèu		.VIII. d.
Ítem, .I. tros de tovalola ab .I. tros de lensol de pocha valor a·n Mas, sartre		.VIII. d. mealla

Suma .III. ll. I. s. III. d. mealla²²

[14r]

Ítem, alguns ferres de traure dens a·n Pere, draper		.XIII. d.
Ítem, unes balances poquetes de lautó de poca valor a·n Pere, draper		.V. d.
Ítem, unes tasoires de barber a·n Curnudells, sartre	.II. s.	.I. d.
Ítem, altres tasoires de barber a·n Ramon des Toró	.II. s.	.I. d.
Ítem, .I. altre rasor a·n Pere des Masdèu	.II. s.	.III. d.
Ítem, .I. seglit ab VI. posts, ab .II. capitels, a·n Johan Guarau	.II. s.	.III. d.
Ítem, .I. arquibanch d'un calax a·n Pere des Masdèu	.XIX. s.	.I. d.
Ítem, .I ^a . post de roura a·n Bernat Fferrer, deurador		.VII. d.
Ítem, .I. altre arquibanch d'un calaix a·n Guillem de Casabona	.V. s.	.VI. d.

Postea die veneris .XIX. mensis januarii, anno predicto, in presencia mei dicti scriptori et in presencia etiam Petri Sa Longanya

<i>Et primo</i> uns ferres de foch de poca valor a·n Francesch, forner Suma .II. ll. V. s. ²³	.II. s.	.I. d.
[14v]		
Ítem, .I ^a . cobertora de ferra a na Col		.XIII.d.
Ítem, .I. caperó vermel de Malines a·n Thomàs des Mas	.IX. s.	.I. d.
Ítem, .I. altro caperó vermel de drap de la terra a·n Martí Sech, peroler	.V. s.	.III. d.
Ítem, unes tovales blanques a·n Pere des Soler, prevera ²⁴	.V. s.	.II. d.
Ítem, un tros de drap d'estopa de cànem a·n Martí Sech, peroler	.V. s.	
Ítem, .II. tovaloles, qui·s tenen ab listes blaves als caps, a sa muler d'en Pere Roura	.V. s.	.X. d.
Ítem, .I ^a . pel domesch ab .I ^a . bosseta a·n Francesch, forner		.XX.d.
Ítem, .I. rasor a·n Pere des Masdèu	.III. s.	.IX. d.
Ítem, altre rasor a·n Martí Sech, paroler	.III. s.	.XI. d.
Ítem, unes tovaletes de li ab listes de cotó blaus als caps a·n Francesch Forner	.VII.s	.III.d.
Ítem, .I. libret de paper poch de surgia a·n Martí Sech, peroler		.XX.d.
Ítem, .III. ampoletes de vidra ab algunes aygües a·n Salamó, jueu		.XIII.d.
Ítem, .III. oles de terra a Nestorí		.III.d.
Ítem, .I ^a . gera de tenir oli a·n Pere des Soler, prevera Suma .II. ll. e miga e II. s. XI. d.		.IX. d.
[15r]		
Ítem, .II. ganivets ab mànech de vori qui·s tenen ab foure, gornits d'argent, a·n Martí Sech, peroler	.XI. s.	
Ítem, .I ^a . capseta rodona poch a·n Galceran Janer		.VI. d.
Ítem, .I. escon a·n Pere des Masdèu	.VIII.s.	.I. d.
Ítem, .II. pertxes a·n Domingo Falcó		.X. d.
Ítem, algunes frasques ab .I. carner esquinsat a·n Salamó, jueu		.V. d. mealla
Ítem, .I. matalaf a na Col	.XVIII. s.	
Ítem, .I. tros de fust a·n Pere Clos, prop lo castel		.IX. d.
Ítem, .I ^a . caxa plana a·n Soler, prevera	.XXII. s.	
Ítem, .I ^a . balesta de torn a n'Escuti		.VI. d.
Ítem, .I ^a . caxeta plana a·n Martí Sech, peroler	.V. s.	
Ítem, .I. palissó blanch a·n Thomich des Punyol, de Riudeperes	.V. s.	.II. d.
Ítem, .II. trossos de pera de finestra ab ²⁵ .I. banch e .I. cuxí de poch valor a·n Galceran Janer		
Ítem, .I. mantó blau a·n Martí, peroler	.XXV. s.	
Ítem, .I. banch a·n Martí Urgell		.VI. d.
Ítem, .I ^a . caxona plana poca a·n Ramon des Puyg, deurador Suma ²⁶ .V. ll. X. s. mealla.		.XV. d.
[15v]		
Ítem, .II. posts de vet al paroler		.XVII. d.
Ítem, .I ^a . perxa ab .I ^a . posteta a·n Galceran Janer		.V. d.
Ítem, .I ^a . cadira de barber a·n Guillem Andreu	.IX. s.	.VI. d.
Ítem, vi a rahó de XXXV s. I. d.per sester a·n Pere Roura; són dos sistés. E .I ^a . bóta e miga qui tenen	.LXXII. s.	.III. d.
Ítem, .I ^a . tona qui pot colar .III. sestés a·n Pere, draper	.XL. s.	

Die martis XXII^a mensis januarii anno predicto in presentia mei Petri de Solerio

<i>Et primo</i> .I. cup qui pot tenir .V. o .VI. sesters a·n Guillem de Casabona	.LXI. s.	
Ítem, .I. foledoret poch a·n Bernat des Camps, sabater	.III. s.	.I. d.
Ítem, .I. barricó qui pot tenir .VI. bótes, poch més o menys, a·n Bernat de Vilardell.	.XXII. s.	.VII. d.
Ítem,, .I. altre barricó de pocha valor ²⁷ Suma. XI. ll. e .I. s. e III. meales. ²⁸		
[16r]		
Ítem, unes tovalles blanques a sa muler d'en Pere Roura	.III. s.	.II. d.
Ítem, .I. barral de vidra ab .I. capell jubat ab .I. foura de coltel a·n Esteva, tixidor		.XVI. d.
Ítem, .I ^a . esmoladora de barber a·n Pere des Bosch		.XIX. d.
Ítem, .I. altra esmoladora de barber a·n Pere, draper	.V. s.	.VI. d.
Ítem, .I ^a . lanseta ab gorniment de vori ab virola d'argent a·n Pere, draper		.XX. d.
Ítem, .II. lansetes a·n Guillem Andreu		.XII. d.
Ítem, .II. lansetes a·n Guillem Andreu		.X. d.
Ítem, .III. lansetes ab son estoig de fust a·n Guillem sa Noguera, barber		.XII. d.
Ítem, .I. taularot ab .I. rasoret e unes tasoretas a·n Guillem Aruga, sabater		.XI. d.
Ítem, .I. rasor a·n Pere des Soler, prevera		.XXI. d.
Ítem, unes tasoretas poques a·n Guillem Andreu		.III. d.
Ítem, .I ^a . lanseta ab mànech de vori ab virola d'argent a·n Guillem sa Noguera		.XV. d.
Ítem, .I. capsa de lautó de tenir engüent a·n Guillem Andreu, barber		.VI. d.
Ítem, unes tasores de pocha valor a·n Pere des Masdéu		.VIII. d.
Ítem, unes tasores trencades a·n Pere, draper Suma .I. ll e .IX. s. III. d.		.VI. d.
[16v]		
Ítem, .I. rasor a·n Ramon Toró		.XVIII. d.
Ítem, .I. altre rasor a·n Pere, draper	.III. s.	.I. d.
Ítem, .I. altre rasor a·n Ramon, qui està ab lo paroler	.III. s.	.II. d.
Ítem, .I. post d'aret a·n Guillem Arruga, sabater		.VIII. d.
Ítem, .I. manil de barber a madona Torrent, especiayre	.II. s.	.I. d.
Ítem, .I. manil de barber a·n Pere, draper	.II. s.	.VI. d.
Ítem, .II. pintes de boix a·n Puigalriu	.V. d.	mealla
Ítem, .I. altre manil rodon a·n Guillem sa Noguera	.II. s.	.X. d.
Ítem, .I. manil rodon poch a·n Mas, sartre		.XV. d.
Ítem, .I. altre manil a·n Guillem sa Noguera	.VIII. s.	.X. d.
Ítem, .I. rasor a·n Ramon Toró, texidor	.II. s.	.I. d.
Ítem, .II. ferres de escurar dents a·n Guillem Andreu		.X. d.
Ítem, .II. ferres de coura males busayes a·n Guillem Andreu		.VI. d.
Ítem, unes tanalles de traure dens a·n Guillem ça Noguera, barber		.XIII. d.
Ítem, .I. martelet poch de ferra ab unes moles de ferre poques a·n Guillem Andreu, barber Suma. I. ll. e miga e V. s. mealla.		.X. d.
[17r]		
Ítem, .I. barricó qui pot tenir .III. bótes a·n Bernat de Vilardell	.XVI. s.	
Ítem, .I. altre barricó qui pot tenir .I. sester a na Gúrria	.XI. s.	
Ítem, .I. altre barricó qui pot tenir .VI. bótes a la dita na Gúrria	.XV. s.	.VI. d.

Ítem, vinadés a rahó de .V. s. lo sester a·n Pere des Soler, prevera qui és en .I. barricó qui pot tenir VI bótes. És lo dit VI. pres-en la meytat en Pere Roura; és lo dit V. bótes qui leven	.VI. s.	.III. d.
Ítem, un poch de vi qui és en un dels dits barrills a·n Pere sa Bassa	.V. s.	
Ítem, vi qui és .I. barricó a rahó de .XV. s. per sester, a·n Jacme des Grau, escrivà. És que valia	.IX. s.	
Ítem, .I ^a . porta a·n Jacme ses Cases, managador		.XXII. d.
Ítem, .I ^a . altra porta a·n Pere Salom, tixidor		.XIII. d.
Ítem, .I. cabironot a·n Matheu de Cudines		.VII. d. ²⁹
Ítem, .I. cubertor de thaüt a·n Jacme des Grau	.III. s.	
Ítem, .I. taula ab petges de pocha valor a·n Pere Roura	.III. s.	.III. d.
Ítem, .I. cabiró a·n March Sa Sala		.III. d.
Ítem, .I. lit de cordes ab bares on ha alguns anells de de ferra a·n Jacme des Grau	.II. s.	.II. d.
Ítem, .I ^a . post de roura a·n Jacme des Grau		.XX. d.
Ítem, .I. barricó a·n Bernat Serradel, corder	.V. s.	
Suma. III. ll. I. s. VIII. d. ³⁰		
[17v]		
Ítem, fustany a·n Jacme des Grau		.X. d.
Ítem, fustany a·n Pere Clos, prop lo castell		.XIII. d.
Ítem, .I ^a . bigota de poy de pocha valor a·n Matheu de Cudines		.VIII. d.
Ítem, .I. travesser de fust a·n Pere Clos, prop lo castell		.II. d.
Ítem, .II. capitells de lit ab alcunes postetes e .I. seglit de pocha valor a·n Pere Roura	.II. s.	.VIII. d.
Ítem, fustany a·n Pere Sabassa		.VII. d. mealla
Ítem, .I ^a . porta a·n Vilar, palisser		.XVIII. d.
Ítem, .VI. bigues d'aves a·n Francesch des Correts	.LVIII. s.	
Ítem, tagel a·n Johan Alfonso	.XV. s.	
Ítem, .I ^a . post de roura a·n Pere des Soler, prevera		.VII. d.
Ítem, .I. cànter vert vinagrer a·n Martí Urgell		.VIII. d.
Ítem, rayola a rahó de .V. s. VII. d. per sentenar a·n Martí Urgel són ³¹		
Ítem, .I ^a . jaca blanca a·n Ramon Janer, sabater	.XL. s.	
Ítem, .III. canes e VII. palms de vert a rahó de .XXV. s. la cana a·n Ramon de Viladepos	.XCVI. s.	.X. d.
<i>Postea die mercurii</i>		
Pagà en Mas, sartre, per .I. jubet, .III. s. VII. d. Ítem, pagà per .I ^a . flassada V. s.		
Pagà en Jacme des Grau de so que ha comprat, .II. florins.		
Paga en Jacme des Torrents, VI. ll. XV. s.		

[18r]

In super die lune, XXIX mensis julii dicto anno a nativitate domini millesimo CCCLXXX priso. Presentibus testibus discreto Galcerando de Sancto Juliano et Raimundo de Castelleto, scriptoribus Vicensis, dictus Jacobus de Quintana, curritor predictis, retulit se de bonis dicti Dominici Alfonso vendidisse novem quarterios frumenti precio undecim solidos et decem denariorum, scilicet sex quarterias, Blanca, uxori Arnaldi Abeya, et tres quarterias a na Gurri, precio predicti. Solvis / CVI s. VI d.

Suma .V. ll. VI. s. VI. d.

[18v]

Tralat de .I. memorial que tenia en Domingo Alfonso, barber, dels deutes que [liuren]

Ítem, me deu son gendra d'en Bauberàs, per la dessuspita o en Costa, traginer	.I. florí
---	-----------

Ítem, ma deu lo hereu d'Omps de Gurb	mig florí		
Ítem, me deu lo sayg de Gurb per una segnia	mig florí		
	paga V. s. VI d.		
Ítem, me deu en Lobet, de Gurb		.III. s.	
		paga .III. s.	
Ítem, ma deu en Carera, de Sentforés, per la nafra del cap e pegà .II. florins	.III. florins		
Ítem, ma deu en Mayol, major de dies, que li preste	.I. florí e mig		
Ítem, ma deu en Martí de Folgaroles		X. s.	VI. d. o nou e mig
Ítem, ma deu en Comela, espaciayra, per un tay que's feu en la mà	mig florí		
Ítem, ma deu al guardià dels framenors, per na Sala		.XXV. s.	.VI. d.
Ítem, ma deu al guardià dels framanós de raura de Pascha entró Sancta Maria de setembre			
Ítem, ma deu n'Orumir, prevera		.XIII. s.	
Ítem, me deu en Salvador d'Esquer per en Roger de Vilademay	.II. florins		

¹ En lloc de *Dominici*.

² Al marge dret es consignen algunes v que indiquen, segurament, que l'objecte ha estat venut a l'encant. Únicament consigne el cas que l'anotació aporta alguna informació addicional.

³ Repeteix *en què*.

⁴ Probablement es refereix a teules (*tegula*).

⁵ Al marge esquerre s'anota: *resten un ferroy*.

⁶ La nota és afegida tot seguit tal i com transcripció. A mà dreta es repeteix *calfador*.

⁷ Segueix: *techam*, suprimit.

⁸ Segueix: *mentel*, suprimit.

⁹ Segueix: *tovayes*, suprimit.

¹⁰ Al marge repeteix *resta*.

¹¹ Segueix: *cap*, suprimit.

¹² Segueix: *vise*, suprimit.

¹³ Segueix: *Pas*, suprimit.

¹⁴ Infrascrit substituïnt a: *Suma .XI. lliures VII. sous*, suprimit.

¹⁵ Segueix: *Franch*, suprimit.

¹⁶ Segueix: *vasina*, suprimit.

¹⁷ Interlineat, substituïnt *XII s. VII. d.*, suprimit.

¹⁸ La xifra apareix al marge dret del fragment, separat per una línia horitzontal.

¹⁹ Segueix: *dictus*, suprimit.

²⁰ Interlineat, substituïnt: *VI* suprimit.

²¹ Segueix: *VI d.*, suprimit.

²² Segueix: *e miga e VIII s. e IX d.*, suprimit.

²³ Segueix: *I. d.*, suprimit.

²⁴ Al marge dret diu *pro Anthonio Ça Comela*.

²⁵ Segueix: *be poch*, suprimit.

²⁶ Segueix: *Suma VII ll.*, suprimit.

²⁷ Sobre aquesta frase apareix una línia ondulada.

²⁸ Interlineat i suprimit: *Suma. VI. ll e miga e VIII. s.*

²⁹ Tatxat *VII*.

³⁰ Interlineat i suprimit: *Suma .III. ll. VII. s. X. d.*

³¹ No consta la suma.

23

1381, octubre 11. Saragossa

La reina Sibil·la, esposa de Pere el Cerimoniós, prega a les autoritats de Calataiud que tinguen a bé sufragar les despeses del seu veí Joan Montaner, el qual desitja viatjar a Montpeller per acabar els seus estudis de medicina.

ACA, C, reg. 1589, ff. 26r-v

La Reyna.

Bayle, scriva, procurador e hombres buenos.

Porque sabemos que havedes de costumbre la qual lo amas que a los studiantes naturales dexas vestras partidas que va estudiar fuera la tierra socorrides de cierta quantía de moneda en ajuda e sustanimiento suyo, rogamos nós muy affectuosament que ell fiel de casa e buen servidor nostre Johan Montaner, bachillero en artes e en medicina, el qual por continuar el estudio deve prestament tornar a Montpeller, do ya algun tiempo estudió, e ha bien proveytado en sciencia de medicina, querades por honra nostra e por que el dito Johan lo meresce bien, socorrer aquell en ajuda del dito d'alguna covinent quantía por a .IIII. anyos, por los quales entiene en el dito estudio ramanir contínuament. Sabiendo que porque ell y és pobre e no ha de que se podiesse sostaner en l'estudio sines ajuda e vestra e de otros, faredes en esto obre meritoria e servicio a Dios e a nós plazer el qual vós agradeceremos muyto por los buenos servicios que el dito Johan nos ha feytos en nostra presencia, e porque sabemos que s'espera seer muy apto hombre en art de medicina, e otra manera lo meresce bien segund Dios y és.

Dada en Saragoça dius nostro siello secreto, a X dies de noembre del anyo M CCC LXXXI.

Secretarius locumtenenti.

A los fieles nostros el bayle, escriván, procurador e hombres buenos de la comunidat de las aldeas de Calataiud.

24

1381, desembre 18. Girona.

El rei ordena als seus oficials de Besalú que facen tornar a eregir les forques, els costells i els símbols del mer i mixt imperi que ostenta el físic reial, Guillem Colteller, sobre el castell i el terme d'Esponellà, atacat recentment per veïns de la vila i de la vegueria de Besalú, i que els implicats siguen condemnats amb diverses penes.

ACA, C, reg. 1701, ff. 246v-247

Infans Johannes etcetera. Fidelis nostris baiulo, subvicario et judici ordinario Bisulduni ac unicuique ipsorum, salutem et gratiam.

Quia certo percepimus quos non nulli ville et vicarie Bisulduni modo temeritatis et audacie nudius convocatis exercitibus ville et vicarie predictae apud castrum et parrochiam de Spondiliano, que sunt fidelis nostri domestici Guillelmi Coltellarii, magistri in medicina, cum mero et mixto imperio omnique alia iurisdiccione civili et criminali, hoste et cavalcata et aliis iuribus que in ipsis castro et parrochia dicto domino regi et nobis dudum pertinebant habere consueveramus, intrarunt cum eorum armis per viam hostilem et magno furore dictum castrum ac terminum et parrochiam de Spondiliano predictis, non obstantibus quod eis notum esset et esse poterat manifesta dictum Guillelmum fuisse et esse diu erat de predictis omnibus in pacifica possessione et quieta necnon quod se ipsum uxorem, filios, servitores, nuncios submissos, fortiam et locum predictum de Spondiliano, et vasallos suos presentes atque futuros, et totam suam et illorum et cuiuslibet ipsorum posteritatem posuissent in salvaguarda et protectione dicti domini regis atque mei ac jus firmassent omnibus questione facientibus sibi in posse fidelis nostri subvicarii Gerunde qui facta inde ad ipsius Guillelmi instanciam publica preconitzacione per civitatem Gerunde poni fecerat penones regios in sumitate turris dicti castri et in aliis locis ipsius termini quos quilibet videre poterat, et predicta, non verentes ducere in conceptum, ac in preiudicium non modicum dicti Guillelmi furcas, custellum et perticha sive palum, merum et mixtum imperio detonancia emulserunt et ad terram diruerunt dictumque castelum

combusserunt conantes de facto potius quam de jure dictum Guillelmum prefata sua possessione privare et etiam spoliare, et alia dampna ibi quam plurimam intulerunt. Quo circa nos, volentes ut convenit super hiis debite providere, ad presens ex certa sciencia et expresse vobis dicimus et mandamus sub pena mille florenos auri de Aragonum, nostro erario applicandorum, quatenus visis presentibus omni mora postposita, predictas furchas, custellum et palum merum et mixtum imperium denotancia erigendo ad primum statum et eo loco quo erant tempore quo dirutus fuerunt reducatus seu etiam tornetis expensis universitatis ville Bisulduni reintegrantes incontinenti dictum Guillelmum in possessionem predictam de facto, prout de facto [...] spoliatus alia si predicta comiseritis ad implere aut ea facere distuleritis quod non credimus cum hac eadem damus in mandatis dilecto Simoni Salzet, militi et alguatzirio nostro, quod ea omnia et singula que vobis injungimus de super cum effectum, mox suppleat et faciat indilate in vestri tarda et defectum vestris et vestrorum cuiuslibet propriis sumptibus et expensis dictamque penam a vobis et bonis vestris exhigat atque levet.

Datum Gerunde, decima octava die decembris anno a nativitate domini M° CCC° LXXX° primo. Jacobus, vicecancellarius.

Bernardus de Jonquerio, ex provisione facta per vicecancellarius in consilio.

25

1382, febrer 20. Girona.

L'infant Joan, atenent que ell i el seu pare, el rei Pere IV, concediren un privilegi als homes de Besalú i de la seua vegueria en temps de la redempció de la vila i el comtat perquè no hagueren d'acceptar altra jurisdicció, permet una composició pecuniària amb les autoritats implicades i els disculpa del crims de lesa magestat que han comés en assaltar les propietats del físic Guillem Colteller.

ACA, C, reg. 1685, ff. 216v-217

Nos infans Johannes etcetera. Licet per sententiam in nostra audiencia latam fuerit declaratum universitates et singulares tam ville Bisulduni quam vicarie eiusdem, vero potuisse, virtute cuiusdam privilegii per dictum domini genitorem nostrum et nos, eis tempore redempcionis de Comitatum Bisulduni facte, concessi nec alia eis fore permissam invasionem seu agressionem dudum per ipsas universitates et singulares factam adversus locum de Spondiliano, constructum infra limites dicte vicarie, qui est Guillelmi Cultellarii, magistri in medicina, in cuius Guillelmi domo videlicet in sumitate eiusdem erant protuitore et salvaguardia positi pennones regii, quam violando et frangendo penas in usaticis Barchinone contentas, intrare non verendo dictum locum, manu armata hostiliter congregati cum pennonem dicte ville, intrarunt domosque dicti Guillelmi fregerunt, arbores talarunt, pavones, capones et alia volatilia rapuerunt, ut hec et alia in processu inquisitionis nostri mandato facto ex quo sententia predicta extitit promulgata largius sunt scripta, pro quibus per fiscum¹ nostrum asserevatur, dictam universitatem et singulares eiusdem in speciem criminis lese magestatis incidisse et alia multipliciter deliquisse. Jurati vero, syndici et probihomines dicte ville et vicarie, mandato previo ad nostram presenciam recurrentes nobis humiliter supplicarunt ut crimina in dicta inquisitione expressa eis remiteres deberemus, allegantes eidem jurati et alii quod dictam agressionem non intendebant nec intendunt fecisse propria autoritate nec in derogacionem aut neclectum salveguardie, sed credebant istud eis fore premissum virtute privilegii antedicti. Nos, considerantes et memorie retinentes donum dudum per ipsos notabiliter gratiose concessum tempore redempcionis dicti comitatus, qui totis viribus circa [redempcionibus]² huiusmodi anelarunt et de facultatibus propriis in dicte redempcionis auxilium quantitatem non modicam tribuerunt, et opinantes dictam invasionem fecisse ducti aliqua ruditate non in neglectum nostrarum regaliarum sed quare forsitan credebant predicta per [ipsos]³ attemptata fore eis licitum et permissum, deliberavimus penas quas incurrerunt propterea mitigare ipsasque in certam peccunie quantitatem ad quam elegerunt componere tamen summitare, quam obrem dictas universitates et singulares dicte ville et vicarie ipsis supplicantibus ad compositionem huiusmodi admittentes, cum carta nostra diffinimus, remittimus, relaxamus et perpetuo etiam perdonamus juratis et sindicis universitatibus, probis hominibus et singularibus ville et vicarie Bisulduni et cuiuslibet ipsorum omnes acciones questiones, petitiones et demandas omnisque penas civiles et criminales et alias quaslibet, tam a jure legali quam a jure patrie et usaticis Barchinone aut alia descendentes quas racione dicte invasionis hostilis interesus in viam

imperii attemptati, occupacionis, talis, raptus aut alia prefati jurati, sindici, universitates probi homines et incurrerint quovis modo que crimina et quecumque alia inquisicione inde propterea facta expressa, includi hitque intelligi⁴ volumus ac si singulariter et in specie in presenti carta essent designata et nominati nominata. Ita quod nunquam per dictum dominum regem seu nos ipsusque officiales seu nostros possit contra ipsos seu ipsorum aliquem occasione dictorum criminum vel alicuius⁵ ipsorum inquiri, vexari aut fieri peticio vel demanda sive ipsis vel alicui ex⁶ eis infligi pena quevis quinimo sint de predictis omnibus et singulis una cum omnibus et singulis eorum bonis quitii et perpetuo absoluti, ipsis tamen dicto magistro Guillelmo invaso satisfaciendis civiliter noticie nostri et juxta declaracionem per nos imposterum promulgandam et solventibus expensas siquas officiales regios sive nostros facere oportuit in prosecutione permissorum. Mandantes vicesgerenti pro nobis in Cathalonia, vicario erunde et Bisulduni, ipsorumque locatenentis ceterisque universis et singulis officialibus dicti domini regis et nostris, quatenus huiusdi remissionem firmam habeant et observent et faciant ab aliis observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua racione. Pro huiusmodi vero remissione habuimus et recepimus a predictis, duos mille quadringentos novem florenos auri et unium solidum quitios ab omnibus avariis, videlicet a sindico dicte ville mille quingentos florenos et a probis hominibus dicte vicarie nongentos novem florenos unum solido, quos fidei consiliario et expensori nostro Perpiniano Blan, integre tradiderunt, de quibus dictus expensis tenetur convertere mille quingentos florenos in redempcione jurisdictionis dicti loci de Spondiliano dudum per nos vendite dicto Guillelmo Cultellarii ut autem omnis altercatio seu vexatio que occasione dicte quantitatis ut dicitur perite per subvicarium dicte vicarie conquestant est intentionis nostre quod siquod retrodecimum ex dicta peccunia dicto subvicario pertineat nos ipsum de peccunia nostre curie solvere habeamus dictaque villa et vicaria a protestacione eiusdem, cum in pactis sit deductum, fuerit sit quitia et immunis omnes vero inquisicionis, manuleutas, securitates, homagia, penas peccuniarias [aut]⁷ alias in quibus dicte universitates aut singulares pro predictis detineantur abolemus absque prejudicio dicti Guillermi et presentibus cancellamus. Et de speciali gratia omnes penas civiles et criminales et alias quaslibet quas dicte universitates vel singulares de eisdem dicte ville et vicarie dum cum ex eis mors naturalis aut civilis seu membri mutilacio nullatenus mereantur incurrerunt. Quovismodo ipsis et eorum cuiuslibet absque partis prejudicio, remmittimus, relaxamus et gratiose etiam perdonamus contemplacione serviciorum per ipsos domino regi et nobis dudum prestatorum prompto corde. In quorum omnium testimonium presentem cartam fieri et sigillo nostro pendenti iussimus conveniri.

Datum Gerunde, die XX^a febrerii anno a nativitate domini M^o CCC^o LXXX° secundo. Vincentius de Ponte. Primogenitus.

Bertholomeus de Pinos, mandatum domino ducis factum per expensoris.

¹ Segueix: *regium*, suprimet.

² Interlineat.

³ Interlineat, substituunt: *eso*, suprimet.

⁴ Segueix: *volumus*, suprimet.

⁵ Segueix: *eorum ipsarum anquem occasione dictorum criminum vel alicuius*, suprimet.

⁶ Segueix: *ipsis*, suprimet.

⁷ Interlineat, substituunt: *et*, suprimet.

26

1382, octubre 10. València.

El rei Pere obliga a abandonar Pere Feliu la seua casa a Mallorca a petició del cirurgià Pere Saflor, veí de l'anterior, del qual s'havia queixat pels sorolls que el molestaven contínuament..

ACA, C, reg. 1438, f. 168.

Lo Rey.

Governador. Entés havem que après l'alberch de maestre Pere Çafior, un hom appellat Feliu Busquet, guixer, ha unes cases en les quals ab sa muller, infants e altra companya sua habita, e per tal com la dita companya del dit Feliu plorant e cridant fa contínuament gran brogit, lo dit maestre Pere Çafior ne sofer gran e importable desplaer, en tant que quaix del tot ne pert son estudi. E com nós, axí per los grans e notables

serveys que'l dit maestre Pere nos ha fets, com encara veents que la sua sciència e pràctica és fort profitosa a la cosa pública d'aquexa ciutat per les cures e medicines que fa de diverses malalties, vullam en tot cas que sia provehit que'l dit maestre Pere sia preservat de tot greuge e enuyg e que no perda son estudi. Per ço volem e us manam que tingats manera que'l dit Feliu isca de les dites cases e que loch en altra part un alberch covinent on estiga, lo loguer del qual sia tengut pagar lo dit maestre Pere. Emperò, que ell tenga les dites cases e que les pugua logar o tenir a son propri ús aytant com li plaurà e volrà pagar lo dit loguer. E ultra açò volem que tingats manera ab lo dit Feliu Busquet que vena al dit maestre Pere Çafior les dites cases per preu suficient lo qual lo dit maestre Pere Çafior sia tengut pagar. E en aquest cas porà cessar lo loguer del dit alberch.

Dada en València sots nostre segell secret, a III dies de octubre del any M. CCC LXXXII. *Rex Petrus.*

Dominus Rex misit. Signatum. Probata.

27

1384, febrer 6. Montsó.

L'infant Joan prega al comte de Cardona que Perfet Astruc, jueu de Castellfolit, retorne al físic de Montblanc Asdai Brunell, tots els béns que li va lliurar amb motiu del casament amb la seua filla, després que aquest no haja complit amb el compromís convingut.

ACA, C, reg. 1670, ff. 22v-23

Comte, per part de maestre Azday Brunell, juheu, físic de la vila de Muntblanch, nos som estats fets clams que Perfeyt Astruch, juheu del loch vostre de Castellfolit, lo qual ara no ha molt ha presa muller una filla sua a tractament de un seu frare Jacob Struch, juheu del dit loch, se'n ha forcívolment e amagada de casa sua aportades joyes e robes, mobles e robes, argent e llibres valents .CCC. florins d'or, lo quals [sic] solament tenia penyora per .LX. lliures barceloneses. Noresmenys de nit isqué de case del dit sogre seu jaquint la dita sua muller en lo lit e les portes ubertes, ab gran perill, e és se'n tornat al dit loch de Castellfolit ab les dites coses contra promissió per ell feta, ab certa pena, que dins .IIII. anys que ell no exiria per habitació de la dita vila de Muntblanch. E com les dites coses sien de mal exemple, les quals nós en vós no devem sostenir ne soffrir, per ço us pregam afectuosament que vós vullats fer forçar lo dit juheu de restituir al dit maestre Adray totes les dites coses, e noresmenys provehits que'l dit Perfeyt tinga e observe al dit sogre seu ço que promés li ha, car açò serà cosa de que'ns farets plaer e servey, lo qual havent esguart al dit maestre qui'ns ha servit de son ofici, vos grahirem molt.

Dada en Muntçó sots nostre segell secret, a VI dies de febrer del any M CCC LXXXIII.

Primogenitus.

Al noble e amat Conseller n'Uch, comte de Cardona.

Dominus Dux missit eam signatam et expeditam.

28

1386, agost 31. Barcelona.

El rei concedeix una protecció especial a totes les terres i dominis que formen part de la torre anomenada de Bellver, que el cirurgià reial Guillem Sagarriga posseeix a la vegueria de Barcelona, a la parròquia de Sant Iscle de les Feixes. Es tracta de la prohibició que pugua immiscir-se cap tipus de ramat, amb una imposició de multes als transgressors, i la concessió de nomenar un guardià i també la capacitat per fer penyores i cobrar els que incomplisquen la llei.

ACA, C, reg. 948, ff. 34v-35v

Nos Petrus etcetera. Ad humilem supplicacionem vestri fidelis chirurgici domus nostre magistri Guillelmi ça Garriga, cui vestris exigentibus meritis serviciisque salutiferis et signatis aniverimus liberaliter in hac parte. Tenore presentis, de gratia speciali, concedimus vobis et vestris successoribus ac perpetuum stabilimus, providemus ac etiam ordinamus, quod totum hereditamentum vestrum seu terre, tam culte quam hereme, quas habetis in parochiis Sancti Stephani de Ripolletto, vicarie Barchinone et Vallensis, sive sint de

pertinencis turris vestre vocate domus de Belver, sistentis in parrochia Santi Aciscli de les Fexes, sive etiam mansiorum, mergues et cerarols, parrochie predicte de Ripollete, quos dudum ab illis quorum erant emistis et incorporastis ac ad hunistis turri vestre predicte, sint perpetuo vetatum sive defesia aut boalare vestri et vestrorum heredum et successorum. Ita quod deinceps nullus cuiusvis sit condicionis preheminecie vel status audeat seu presumat immisttere bestiare grossum vel minutum in turri et mansis predictis neque in vineis, prediis, cultis et incultis, alodialibus seu feudalibus, et tam ortis et venedis et aqueductibus quam aliis quibuscumque possessionibus quas per difesia volumus nunc haberi nec ibidem venari seu nec scindere arbores fructiferas seu infructiferas, nec piscare pisces in reguis molendinorum turris eiusdem, nec alia facere a quibus vetatum defesia seu boalare eximi consuevit. Pro cuius siquidem vetati seu statuti observacione imponimus et infligimus quibuscumque transgressoribus seu contrafacientibus penas inferius declaratas, videlicet cuilibet intranti .V. solidos et pro quolibet animali ibidem invento duos solidos, et inimico cotidem et cuilibet tendenti retia seu laqueos aut cum ballista occidenti seu occidere volenti columbos ac piscanti pisces in reguis molendinorum, decem solidos, que pene cociens comittatur quociens fuerit contrafactum. et nichilominus amittant transgressores predicta illud ingenium quod cum quo venabuntur aut piscabuntur de quibussiquidem penis et ingenio medietas sit vestri dicti Guillelmi et vestrorum et altera medietas nostri seu vicarii Barchinone. Et ut predictorum transgressores facilius puniantur nostraque provisio huiusmodi melius ab omnibus observetur. Volumus vobisque et vestri plenam conferimus potestatem quod in custodia defesie supradicte et etiam in exaccionem penarum predictarum possitis eligere unum aut plures illos quos volueritis et cociens quociens vobis fieri videatur qui dictam defesiam die noctuque custodiant et pignerent ac pignorarare possint pro penis predictis illos qui in eis teneantur ingeniaque tollant seu capiant et alia exercent que ad custodiam ipsius necessaria fuerint et quodmodolibet oportuna. Ceterum si contigerit carnifices aliquos vel alias personas cuiusvis fuerint preheminecie condicionis seu status in possessionibus vestris precontentis contra vestram seu vestrorum voluntatem immisttere bestiare grossum vel minutum liceat eo tunc vobis et vestris succesoribus in predictis vestrisque famulis et familiis vestra in eorum propria auctoritate bestiarum a dictis citere possessionibus violenter. Et si in tali eieccione ipsa bestiarum seu eorum aliqua damna quevis passa fuerint excellentes illa ad interesse parti vel fisco minime teneantur. Esto quod ipsa bestiarum vulnerata fuerint seu interfecta quodque si arbores scindantur per quospiam vos et alii predicti et ceteri quicumque vestro nomine vestra et eorum propria auctoritate possint et eis et unicumque eorum sit licitum talis scindentes et bestiarum immittentes in vestris possessionibus vel contrafacientes predictis pignorarare et pignora ipsa vendere pro penis superius statutis ipsasque penas recipere in eas distribuere per modum et formam superius positam et contentam, stilo tamen nostre curie super vendendis ipsis pignoribus in similibus observato. Comittentes vobis et vestris in his successoribus ac vestri et eorum familie et unicumque insolidum in et super premissis omnibus et singulis cum dependentibus et connexis vices nostras plenaria cum presenti, per quam absolvimus vos et dictos vestros successores vestrique et eorum familiam et quoscumque alios eorum nomine bestiarum ipsa a possessionibus vestris expellentes et unumquemque ipsorum ab omnibus interesse et penis civilibus et criminalibus si que fuerint vel evenerint ratione seu pretextu quorumvis dapnorum fiendorum et futurorum in ipsius bestiaribus suo casu expellendis a vestris possessionibus supradictis cum sibi debeant imputari qui animo spontaneo nostra conabuntur interrumpere privilegia supradicta. Que omnino volumus teneri et inviolabiliter observari quibusvis provisionibus, indultis, statutis seu ordinationibus in contrarium factis et concessis tam per nos quam etiam per predecessores nostros, et tam generaliter universis quam etiam specialiter singulis que quo ad hec tollimus, cassamus et annullamus obsistentibus nullomodo. Mandantes per presentem gerentivice gubernatori Cathalonie, vicario et Vallensis subvicario Barchinone ceterisque officialibus nostris et subditis presentibus et futuris sub pena mille florenorum auri ab eis et quolibet ipsorum si contrafecerit habendorum, et ut pena ipsa suo causa melius exigatur et levetur pro curia parte vobis et vestris et pro residuis duabus partibus nobis et nostre curie acquirendorum et applicandorum. Quatenus hanc nostram provisionem, ordinationem et concessionem teneatur et observent et teneri ab omnibus faciant et inviolabiliter observari et non contraveniant nec aliquem contrafacere vel venire permittant nec vos vel dictos successores vestros vel vestri ac eorum familiam aut alios expellentes ipsa bestiarum nomine vestro vel vestrorum in his successorum ab eorum possessionibus ratione ipsis expulsionis suo causa fiende inquietent, molestent vel agravent nec inquisitionem aliquam faciant aut in aliquo procedant contra vos seu aliquem predictorum aut bona vestra et eorum nec querelantes audiant quovis modo. Nos enim ad cautelam abdicamus eis et cuilibet ipsorum potestatem omnimodam contrarium faciendi, quodque vobis et vestris assistant in premissis, consilio, auxilio

et favore si quando et quociens inde fuerint requisiti. Mandantes etiam dicto vicario et aliis officialis ad quos spectet et requisiti fuerint, quod ista in locis assuetis faciant publice nunciari ut nullus valeat ignorancia allegare.

In cuius rei testimonium hanc vobis fieri iussimus nostre maiestatis sigillo in pendentem munitam. Datum Barchinone, die .XXXI. augusti anno a nativitate domini M° CCC° LXXX° sexto. Regnique nostri quinquagesimo primo. Raimundus, cancellarius.

Signum Petri, dei gratia Regis Aragonum, etcetera.

Testes sunt:

Frater Johannes, archiepiscopus Turricanus.	Raimundus, Elnensis episcopus, cancellarius.	Hugo de Angularia, camarlingus, et Berengarius de Apilia, maiordomus militis.
	Bernardus de Fortiano	

Signum mei Bartholomei Sirvent, secretarii domini regis predicti, qui de mandato ipsius hec scribi feci et clausi.

Dominus Rex mandavit michi Bartholomeo Sirvent.
Dominus Rex habuit eam pro visa idem. Probatum.

29

1389, febrer 1. Manresa.

Inventari post mortem dels béns de Ferrer de Comalba, barber de Manresa.

AHPM, "Llibre particular de la família Comalba", 1373-1434

Noverint universi quod cum propter doli maculam evitandam omnisque fraudis suspicionem tollendam quilibet postquam ab aliquo est institutus heres debent et teneatur de jure facere inventarium de bonis illius a quo hereditatem assumit in ipsa bona occultari valeant vel lapsu temporis deperiri. Idcirco ego Fferrarius de Comalba, barbitonsor filius et heres universalis cum testamento Fferrarii de Comalba, quondam, barbitonsoris civis Minorise, adiens hereditatem dicti domini patris mei quod cum beneficio inventarii ne ultra eius vires modo aliquo sum obligatus. In nomine domini cum hoc venerabili signo crucis hic imposito et interposso et cum auctoritate et decerto venerabilis Johannis de Niubo, vicarii et regentis baiuliam dicte civitatis Minorise pro domino rege, facio inventarium de bonis, hereditatis dicti quondam patris mei et primo faceor in ea invenisse hec que sequitur:

Primerament un alberch ab exida a part detràs al carrer d'en Bernat ces Valls, *quondam*, qui affronta ab un alberch d'en Bernat de Ferrera, savi, e ab un alberch dels hereus d'en Lorenç Andreu. Ítem, un troç de terra al loch appellat al Coll d'en Nadal, qui affronta ab un troç de terra dels hereus d'en Jacme ça Morera, *quondam*, e ab un troç de terra d'en Pere de Sobirana. Ítem, altre troç de terra al loch appellat a Santa Clara, qui affronta ab un troç de terra d'en Solerpota e ab un troç de terra dels hereus d'en Pere Artús.

Ítem, en la cambra sobre lo carrer del dit alberch: una caxeta ab ses petges. Ítem, un lit de posts ab ses posts e banchs, e una màrrega plena de paya. Ítem, una gerra de terra buyda. Ítem, una plomaça sotil. Ítem, un matalaf blanch sotil. Ítem, un travesser listat ab listes blaves e blanques. Ítem, una caxeta. Ítem, un tahut sotil. Ítem, tres flaçades blanques sotils listades de listes vermelles. Ítem, un banchal listat de listes vermelles e grogues. Ítem, un capçal listat de listes negres e vermelles. Ítem, una flaçada listada de listes negres, grogues, verdes e vermelles. Ítem, una gonella blancha domà. Ítem, un farsset de burell sens mànegues domà. Ítem, una gramaya blava sotil. Ítem, un farsset blanch e miya lana domà. Ítem, una gramaya blava ab un caperó. Ítem, una cota de perset vermell ab pena blancha sotil de dona. Ítem, altra cota blava ab pena de conills sotil de dona. Ítem, un coxí blanch sotil. Ítem, una ferrada. Ítem, una portadora pocha. Ítem, una tahudeta sotil ab cartes de possessions. Ítem, una portadora redona ab tro una quartera de forment. Ítem, unes balançes ab calastó de ferre e copes de fust. Ítem, una tahut. Ítem, dos cabaços ab tro un dotzé de guixes. Ítem, un elm de fust. Ítem, una tahut. Ítem, .IIII. tovaoyoles, les dues blanques e les dues [listades de]¹ listes blanques. Ítem, .IIII. tovaoyoles blanques. Ítem, dos tovaoyons listats. Ítem, .III. tovaoyons listats. Ítem,

unes tovayes taulars stretes. Ítem, tres lançols [d'estopa]² de terna tela. Ítem, un parell de lançols sotils de li de terna tela. Ítem, un cabaço ab tro .I. dotzé de forment. Ítem, una ratera de fust. Ítem, una tahut sotil ab qualque .XII. lliures de lana sutze. Ítem, una cortina squinçada. Ítem, tres tayadors de fust. Ítem, .III. scudelles de fust.

Ítem, al puyant del dit alberch: una pastera ab sos peus. Ítem, un banch. Ítem, dos bacins trenchats. Ítem, una scala. Ítem, altra scala pocha. Ítem, un càvech trenchat. Ítem, en la entrada del dit alberch dos cabirons. Ítem, una tauleta sotil. Ítem, una tahut. Ítem, dos cresols de ferre. Ítem, un sallo vert trenchat. Ítem, dues portadores. Ítem, una tahudeta sotil. Ítem, .III. cabirons sotils. Ítem, tres gerres de terra. Ítem, una picha de pedra.

Ítem, en lo celler del dit alberch: un follador qui pot tenir .VI. somades de venema. Ítem, una bóta qui pot tenir .XII. sesters. Ítem, dues botas de fusta grossa qui poden tenir cohern sesters. [Ítem, una barriscada de fuste groça]³. Ítem, una pimentera de terra qui és d'en Copons, qui sta penyora per mig florí. Ítem, una portadora redona sotil [pocha]⁴.

Ítem, en la stable: del dit alberch una barriscada de tegell sotil. Ítem, un asa ab son bast e sàrria, lo qual dix lo dit Fferrer que ere a casa d'en Pedriça.

Ítem, un obrador en la plaça qui affronta ab un alberch en que sta Guillem Rigolf, sartre. Ítem, una mola de pedra. Ítem, altra mola de pedra pocha. Ítem, un armari de fust en que stan los rahors. [Ítem, .VIII. rahors entre als e bons]⁵. Ítem, dues tehores. Ítem, un parell d'amfiladores de rahors. Ítem, miya dotzena de manils squinçats. Ítem, una cortina sotil ab una verga de ferre. Ítem, un⁶ calfador d'aram ab una cadena de ferre. Ítem, un banch. Ítem, un bací de lautó. [Ítem, un morter de coure ab sa mà]⁷.

Et hec que dicta sunt confiteor ab presens me invenisse in bonis prefate hereditatis dicti quondam patris mei protestans que si ammodo aliqua alia bona in⁸ ipsius hereditate predicti patris mei ea mox in presenti inventario ponam et mitam. Actum est hoc Minorise duodecima die januarii anno a nativitate domini Millesimo .CCC^o. LXXX° nono. Signum Fferrarii de Comalba predicti qui hec facio et firmo. Signum nostri Johannis de Niubo, vicarii et regentis predicti qui predictis omnibus et singulis⁹ ex parte dicti domini regis et auctoritate officii quo fingimur in hac parte auctoritatem nostram prestamus periter et decertum et hec laudamus et firmamus. Testes huius rei sunt Berengarius Devesa, presbiter, et Franciscus Sarrat, spaherius Minorise. Postea vero vicesima secunda die januarii anno predicto dictus Fferrarius de Comalba nomine predicto confessus fuit se in jamdictis bonis jamdicte hereditatis dicit quondam eius patris¹⁰ [bona]¹¹ scripta et contenta in quodam quaterno papiri romenaliter scripto tenoris sequentis: En nom de Déu, censal del pont vey en la festa de Nadal qui corrien en l'any de nostre senyor .M. CCC. LXXIII. Primerament hereu de na Çabatera per l'alberch .III. diners. Ítem, Francesch de Vilapecina per l'alberch .II. s. Ítem, en Bernat Todela per lo seu alberch en la dita festa, dues liures de sagí. Ítem, Guillem de Fontanelles per lo seu alberch en la dita festa .V. s. Ítem, Francesch ça Torra [per lo seu alberch]¹² en la dita festa III s. Ítem, per un alberch qui fo d'en Boions e puys fo d'en Guillem ça Morera, fa II s. Ítem, en Jacme Miquel per lo seu alberch, lo qual ha comprat en Guillem de Fontanelles, .II. s. Ítem, Guillem ça Morera per los alberchs que aquí ha en la dita festa, .X. s. VI d., ha-u comprat Jacme Rubert, fa .VI. s. Ítem, na Coleta en la dita festa, .II. s. fa-ls en Guillem de Boyons. Ítem, Bernat Çubach per l'alberch e exida en la dita festa .V. s. .VI. d. ha-u comprat Jacme ça Conomina. Ítem, per una exida qui fou de na Regordosa, la qual ha comprada lo dit Jacme , fa .III. d. Ítem, ha comprat lo demunt dit Jacme un siti qui fo d'en Guillem ça Morera, fa .II. s. Ítem, na Sibilia, muller d'en Guillem des Puig, per l'alberch que aquí ha en la dita festa .VI. d. ha-u comprat Jacme de Saragoça. Ítem, una exida qui era de na Regordosa. Ítem, fa en Pere Domingo de Comalba per censal que pren al cap des Pla en la festa de Nadal, .X. s. Ítem, fa en Pere Ràfechs per un troç de terra que ha al mas des Pla en la festa de Nadal .III. s. Ítem, en Ponç Cuní en la festa de Nadal per l'alberch de les Adobaries, compra-u en Ramon Ferrer, V. s. Ítem, Pere de Sobrebalç fa per un alberch que ha denant Sent Andreu .III. s. a Nadal. Ítem, en Jacme Ferran per un siti que ha a la era la Cudina, .III. s; a-l comprat en Sala. Ítem, Guillem de Torroella, III s. ítem, lo dit Guillem de Torroella, III s. és d'en Malespina. Ítem, na Sala per sitis .VI. s.; compra-u en Fferrer de Comalba. Ítem, la hereu d'en Torra, II. s. és d'en Fferrer de Comalba. Ítem, en Francesch Rourich per un troç de terra que ha a la pila de Raiadell, fa mig quarter d'oli. Ítem, Pere Correger per un troç de terra que ha al pla [de la Cupa]¹³ al comprar en Domingo Custiol, .I. s. Ítem, Arnau Selangla per un troç de terra que ha aquí matex, .I. s. Ítem, en Galceran de Marfà per un troç de terra aquí matex fa .II. s. e comprat d'en Bernat de Guises. Ítem, la hereu d'en Thomàs Ledó aquí matex, fa .I. s. Ítem, fan los molners de les Hubagues per l'ort de la font e per terra que ha de sobre ab oliveres, fa en la festa de

Nadal .I. s. Ítem, en Pere Domingo de Comalba per la quosta que ha ales Hubagues en la festa de Pascha fa .III. s. Ítem, en Caldoliver, prevera, per un troç de terra que ha al coll de la Traversa, en la festa de madona Sancta Maria d'agost, fa .XV. d. Ítem, lo demunt dit Caldoliver fa per un troç de terra [que ha]¹⁴ aquí matex, qui fo d'en Ferrerich en la festa de madona Sancta Maria d'agost fa XIII d. Ítem, fa en Guillem Cuní per un troç de terra que ha aquí matex, en la festa de Madona Sancta Maria d'agost, .I. s. Ítem, fa en Vilaramó per un troç de terra aquí matex en la festa de *Omniasantor*, fa .II. s. .VI. d. En la festa de *Omniasantor*. Ítem, fa en Palau per un troç de terra que ha a les Avios .III. s. .VI. d. Ítem, fa en Prunes aquí matex .I. s. Ítem, fa la dona Pere Ràfechs .II. s., aquí. Ítem, fa en Pere Nadal per un troç de terra que ha a Vilapecina .I. s. Ítem, fa la dona de Bernat Ferrer per un troç de terra que ha a Vilapecina .I. s.; compra-u en Cudina qui sta en les Cudines. Ítem, fa en Pere ces Romes per un troç de terra que ha a Vilapecina en la festa de Madona Sancta Maria d'agost .II. s. Ítem, fa n'Anglada aquí matex en la demunt dita festa .III. s. Ítem, fa en Torra aquí matex .II. s. Ítem, fa na Rovira per un ort que ha al pont Vey en la festa de Madona Sancta Maria d'agost, .II. s. Ítem, fa en Salvador per un troç de terra que ha prop la Cuya; fa delma de tots béns e a Nadal .II. s. Ítem, fan los masos de Corrons, ab duys per fexes de terra, quart de totes plantes. Ítem, fa Ribes per un troç de terra que ha a Raiadell .II. s. .VIII. d.; compra-u en Guillem Malet al comprat en Vigatà. Ítem, fa en Francesch Nerey per un troç de terra que ha Sent Ysclé, qui fo d'en Cerdà, .XVIII. d. mealla. Ítem, fan los hereus d'en Bruch per un troç de terra aquí matex .I. s. mealla. Ítem, fa en Pere Domingo de Comalba aquí matex per un coaran .III. d. mealla. Ítem, fa en Pere Vilella per una sort aquí matex qui fo d'en Bena .VI. d. a Sancta Maria d'agost. Ítem, fa en Francesch de Palau per una taula que ha en la carniceria en la festa de Pascha .XX. d. Ítem, fa en Pere des Prat .VI. s. mealla. Ítem, fa en Todela, çabater, per un alberch e l'axida a Sancta Maria d'agost .I. s. Ítem, fa en Guix a Sancta Maria .I. s. Ítem, fa na Moraguas per .I. alberch que ha al camp d'Urgell .XIII. d. Ítem, fa en Caldoliver per un troç de terra que ha al coll de la Traversa a Sancta Maria d'agost .III. s. Ítem, fa n'Anthoni ça Riera per un troç de terra que ha al coll de la Traversa a Sancta Maria d'agost .III. s. Ítem, fa la dona na Todela per un troç de terra que ha prop lo Collarador .III. d. Ítem, fa en Mercer per un troç de terra que ha Agnau Pegeres en la festa de madona Sancta Maria d'agost .III. s. Ítem, fa en Ràfechs per un troç de terra que ha a les Tortonyes en la festa de Nadal .III. s. Ítem, fa en Francesch de Matamala per un troç de terra que ha a les Avios en la festa de Nadal .XVIII. d. Ítem, fa en Francesch Vigatà per un troç de terra que ha a les Avios en la festa de Nadal XVIII d. Ítem, fa en Johan Miquel per un troç de terra que ha al coll Arador .III. s. Ítem, fa en Romeu ça Grau per una sort de terra que ha a Truyols .I. s. Ítem, fa en Pere de Scutmiquel, pus jove, per un troç de terra que a la serra, en la festa de Sancta Maria de setembre .III. s. Ítem, fa en Pere Andreu per una exida en què ha feta cuyna, qui és al carrer Narboners .I. s.

Et hoc que dicta sunt confessus fuit dictus Fferrarius de Comalba ad presens se invenisse in bonis hereditatis dicti quondam eius patris invenire poterit pertinus ea ponet et mitet in presenti instrumento de presentibus testibus discreto Jacobo Conomina, presbitero, et Jacobo Galcerandi, scriptor Minorise.

¹ Interlineat.

² Interlineat.

³ Interlineat.

⁴ Interlineat.

⁵ Interlineat.

⁶ Segueix: *calaff*, suprimit.

⁷ Interlineat.

⁸ Segueix: *predictis bonis*, suprimit.

⁹ Segueix: *auctoritatem*, suprimit.

¹⁰ Segueix: *hec que inferius subsequuntur hec que inferius sequitur que erant*, suprimit.

¹¹ Interlineat.

¹² Interlineat.

¹³ Interlineat.

¹⁴ Interlineat.

30

1391, maig 29. Saragossa.

El rei Joan I prohibeix que els paers de Lleida puguin demanar als mestres i doctors que ordinàriament ensenyen a l'Estudi General, que participen en afers municipals que puguin comportar la seua absència del municipi, evitant així que s'hagen d'aturar algunes classes per manca de professorat.
ACA, C, reg. 1899, ff. 221r-v

Nos Johannes etcetera. Pro refformacione et utilitate generalis Studii Ilerde et studentium in eodem cum ut fuimus informati propter absenciam doctorum et magistrorum in dicto Studio ordinarie legencium dicti studentes interrupciones suarum leccionum inviti sustinuerint et alia fuerint diversa damna prepressi. Tenore presentis ad supplicacionem humilem per syndicum universitatis dicti Studii pro hiis et aliis ad nos missum super hoc nobis factam providemus et ordinamus ac volumus dicteque universitati concedimus quod de inde magistri aliqui seu doctores legentes ordinarie in dicto studio non possint compelli per paciarios et universitate dicte civitatis Ilerde vel per aliquos dicte civitatis officiales ad faciendum pro ipsa civitatis vel eius consilio aliquas ambasiatias vel interrupendum qualitercumque pro negociis comunibus aut aliis eiusdem civitatis suas ordinarias lecturas [cum redundet in dispendium studentium in eadem]¹ etiam si fuit domiciliati et habitatores civitatis predictae quibuscumque statutis et ordinacionibus dicte civitatis etiam penalibus que et quas in quantum huic obvient tollimus et locum non habere volumus obsistentis nullomodo. Mandantes per eandem expresse et de certa sciencia curie et vicario ac paciariis dicte civitatis Ilerde aliisque officialibus nostris presentibus et futuris ad quos spectet vel eorum locatentis sub pena mille florenorum auri de Aragonum nostro erario irremisibiliter applicandorum quatenus provisionem, ordinacionem et concessionem nostram huiusmodi quam de certa sciencia et consulte fecimus firmiter teneant et observent ac teneri et observari faciant et non contraveniant ne aliquem contravenire permittant aliqua ratione faciendi contrarium eis et eorum cuilibet ad cautelam potestatem omnimodam ad imentes. In cuius rei testimonium hanc fieri et sigillo nostro comuni jussimus conviniri.

Datum Cesarauguste, .XXIX. die madii anno a nativitati domini M^o CCCLXXXI. Dominicus Mascho.

Dominus rex in consilio mandatum michi Bernardo de Jonquerio. Probata.

---

¹ A l'original aquest fragment es troba al peu del document on remet des del text amb una marca

31

1391, juliol 10. Saragossa.

El rei Joan I concedeix a Joan Desllor, fill del cirurgià reial Bernat Desllor que és estudiant de la universitat de Lleida, 100 florins.
ACA, C, reg. 1878, 90r-v

Nos Johannes, Dei gratia etcetera. In adiutorium sumptuum et expensarum per Johannem dez Lor, in studio Ilerdensis studentem, filium fidelis chirurgici de domo nostra magistri Bernardi dez Lor, et attentis serviciis per dictum patrem vestrum nobis impensis et que inpende non demit, prompto corde centum florenos auri de Aragonum serie cum presenti vobis concedimus graciose quos ut facilius habere possitis eosdem vobis assignamus sub forma sequenti: videlicet super vicaria Gerunde, triginta florenos, super baiulia Gerunde triginta florenos, super vicaria vel subvicaria Bisulduni viginti florenos et super vicaria Campi rotundi viginti florenos auri de Aragonum. Mandantes per eandem dictis vicariis [subvicario]¹ et baiulo vel locatentes eorundem et cuilibet ipsorum quatenus quisque ipsorum partem ipsam solvere contingentem vobis exsolvat recuperando in solucione eorundem apocam in qua tenor presentis totaliter sit insertus in dorso eius domini scribantur per manus notarii qui dictam apocam conficiet pro deduccione pro cautelam curie nostre. Et in ultima solucione volumus haut per illum qui dictam solucionem ultime faciet retineri. Quem nos mandamus magistro rationali curie nostre vel alii cuicumque ab eis de predictis vel potimus audituro quod

quitquid vobis exsoluerint de permissis in vestro [eorum]² recipiat compoto et admitat ipsis eisdem restituentibus cautelas supradictas. In cuius rei testimonium presentem fieri jussimus nostro sigillo secreto munitam.

Datum Cesarauguste, X^a die julii anno a nativitate domini M^oCCC^oXC^o primo.

Dominus Rex mandavit michi Bernardo de Jonquerio.
Probata.

---

¹ Interlineat.

² Interlineat.

32

1392, març 26. Barcelona.

El rei ordena al batle general de València que faça quitament d'un censal al físic reial Bernat Minguet.

ACA, C, reg. 1879, ff. 116v-117

En Johan per la gràcia de déu rey d'Aragó etcètera. Al feel conseller nostre en Ramon dez Soler, batle general del Regne de València e clavari del dret de la quema que's cull e's leva en la ciutat e regne de València. *Salutem et gratiam.*

Com lo senyor Rey en Pere, de bona memòria, pare e senyor nostre, ab carta ab son segell pendent segellada, dada en la vila de Montsó a VIII dies d'agost del any de la nativitat de nostre senyor mil CCCLXXXIII, closa per en Berenguer de Busquets, notari e scrivà del dit senyor e nostre, venés al feel nostre mestre Bernat Minguet, físich de casa del dit senyor e nostre, e als seus huytcents quaranta tres sous quatre diners reyls de València de censal mort, pagadors cascun any lo VIII^{em} die del dit mes d'agost, la qual venda nós stants duch ab carta ab nostre segell pendent segellada, dada en Leyda a XVIII dies de març del any MCCCLXXXIII confirmam. E per supplicació a nós feta per lo dit en Bernat haïam acor que lo dit censal sia reemit e quitat, per ço a vós dehim e manam expressament e de certa sciència que finida la assignació per nós a vós feta del dit dret, o aquella no finida, la qual en totes maneres volem romenir e star en la força e valor los dits DCCCXLIII sous III diners del dit censal, reemats e quitets del dit mestre Bernat e dels seus. E açò per res no mudets ne sperets de nós [haver]¹ altre manament recobrant en lo² quitament o reemçó que'n farets del dit censal les dites cartes de vende e de confirmació hagudes e altres cauteles per lo dit censal faents ab àpocha. com nós ab la present manam al mestre racional de la nostra cort e a altre qualsevol do vós compte oydor que vós posant en data lo quitament del dit censal finida e no finida la dita [vostra]³ assignació e restutint les dites cauteles allò vos prena en compte e dupte alcun o qüestió no us-i faça. Dada en Barchinona sots nostre segell secret, a XXVI dies de març del any MCCCXC.II. *Rex Petrus.*

Domino Rex, mandavit michi Bernardo de Jonquerio.

---

¹ Interlineat.

² Segueix *armam*, tabxat.

³ Interlineat.

33

1392, setembre 26. Sant Cugat del Vallès.

El rei demana a un familiar seu que concedesca un allongament al seu cirurgià Guillemó Gordí, atenent als deutes que aquest té amb alguns personatges del comtat.

ACA, C, reg. 1880, f. 146

Lo Rey

Comte car cosí. Compaciens de la inòpia e gran fretura que'l feel cirurgià nostre en Guillamó Gordí passe, e per açò que millor pugue suportar los càrrechs d'alguns deutes als quals és obligat e tengut, vos pregam afectuosament per honor nostra, li vullats atorgar e fer-li fer .I. alongament de la festa de Sent Michel primer vinent a .I. any d'aquella quantitat que'l dit Guillem vos explicarà, la qual deu a alguns creadors de

vostre comtat, pregant vos axí mateix li façats dar e restituir alguns ferraments de son offici de cirurgia los quals tenen algunes persones d'aquí. E açò vullats fer per honor nostra car cosa serà de que'ns farets plaer.

Datum sots nostre segell secret en lo monestir de Sant Cugat del Vallès, a XXVI de setembre de l'any de la Nativitat de nostre Senyor M CCC XCII. *Rex Johannes.*

Dominus Rex mandavit michi Johanni de Tudela.

34

1395, gener 26. Barcelona.

*Renovació del contracte emfitèutic segons el qual, mitjançant el pagament d'una cautela i un cens anual, el físic reial, Ramon Querol, disposava dels censos del castell de Sobreporta, ubicat en el terme de Girona, amb l'efecte que pugua abastir-s'hi bé l'escola per ell fundada a Girona.*¹

ACA, C, reg. 2009, ff. 50r-51v

Et intellecto vestri et aliorum assercionibus fidedignis qualiter proposuistis sano ductus consilio, quoddam ob Dei reverenciam instituere et fundare collegium perpetuum de certo scolarium numero vestre parentele seu generis qui in dicta civitate Gerunde insistant gramatice et logice studio. Et ipsis collegio et scolaribus eorumque rectori, procuratori seu presidi pro habitacione et provisione eorum, assignare et dare perpetuo dictum castrum cum certis redditibus annuis et aliis cuiusquidem castri utile dominium jam emistis propterea seu estis de presenti vel saltem in brevi empturus. Supplicatoque nobis humiliter ut confirmacionem et alia facere infrascripta de benignitate solita dignaremur, tenore presentis, ex causis inducti nobis et curie nostre utilibus, ponitis et expressis in instrumento supra inserto quas scimus et facemur subsistere veritate, nec non et aliis que² nos digne et comode ad hoc movent signantur veluti meritoriis atque piis partiis affecti operibus respectitum favorem dicti Collegii, quod certe non parum acceptum habemus ab experto videntes quod ubicumque studia letrarum ac studentum collegia fidem sustinent, et obfirmant catholicam cultum fovent et augent divinum, regna et terras decorant multipliciter et illustrant et alios demum non paucos fructus parturiunt salutare per nos heredesque et successores nostros quoscumque de certa scientia et consulte stabilimentum concessionem seu dacionem in emphiteosim supra [id]³ dicta et instrumentum supra insertu eviccionemque obligacionem et alia omnia et singula expressata in eo, laudamus, aprobamus, ratificamus et confirmacionis nostre patrocinio firmiter et perpetuo roboramus, stabilitaque et in emphiteosim concessa et data in et cum instrumento predicto ut melius plenisque in eo contenta sunt. Et sint etiam melius et utilius ad vestri dicti Raymundi et dicti Collegii cum institutum fuerit et formatum et ei per vos dicta assignatio et donatio facta exerceret ac meret pro tunc integrum salvamentum et commodum possit intelligi sive dici vobis eidem Raymundo et dicto Collegio eiusque scolaribus rectori, procuratori seu presidi, de novo stabilimus et in emphiteosim damus et concedimus perpetuo ad cautelam pro intrata et sub annuo censu, condicionibus, modis et formis ac cum eviccionem, obligacionem et aliis omnibus in dicto instrumento adiectis et juxta sui continenciam pleniorum, et in super licet jam de his in dicto instrumento expressa facta sit mencio imo et expressa clausula posita etiam ad potiore firmioreque validacionem et tuicionem predicti contractus ac vestri dicti Raymundi et dicti Collegii uberiore cautelam si quid nunc predicta vobis stabilita et in emphiteosim concessa et data in et cum instrumento predicto plus valent valebuntque seu valere poterunt a modo quocumque seu nobis vel nostris plus ex inde competeret intrata et censu predictis illud totum quodcumque et quantumcumque sit vel fuerit vobis et ipsi Collegio suisque scolaribus, procuratori, rectori seu presidi cum per vos idem collegium institutum fuerit et fundatum et ei facta exciterit donatio et assignatio supradicta. Et nunc per tunc, remittimus et donamus per nos et nostros pure ac irrevocabiliter inter vivos, non solum ex causa pacto et sequela seu racione vi ac virtute contractus stabilimenti pretacti et respectu grandium salutiferorumque serviciorum nobis per vos prompte et gratuite impensorum in persona domini genitoris nostri, memorie celebris, cuius utique fuistis longo tempore medicus principalis, ac in propria nostra persona et in personis etiam nostre carissime conjugis et filiorum nostrorum, que certe servicia digna sint retribucionem seu gracia longe majori imo etiam si et quatenus sit opus amore domini Ihesu Christi cui applaudere non parum intendimus benefaciendo dicto collegio este ius directionem, conservationem et augmentum habendo propensius recomissa, nam in hoc etiam et in similibus temporale nostrum ac nostre publice prosequimur ex causis pretactis fructiferum interesse, quorum intuitu omnium et ut dictum collegium melius preservetur a noxis et in statu persistat pacifico et tranquillo ac

prospera suscipiat dante duo incrementa, cum presenti carta nostra recipimus, constituimus et ponimus ipsum eiusque scolares, procuratorem, presidem seu rectorem, cum suis famulis, redditibus, bonis et juribus universis in et sub nostra comanda, custodia, salvaguarda et guidatico speciali. Ita quod nullus cuiusvis existat preeminencie, condieionis vel status, audeat vel presumat eos et ea pignerare, marchare, arrestare, capere, detinere culpa crimine vel debitis alienis, nisi in eis ipsi culpabiles sint vel principali aut fideiussorio nomine obligati, nec etiam in his casibus, nisi quatenus et prout jus et ratio fieri hoc permittant nec illis etiam audeant dampnum gravamen, injuriam vel offensam quomodolibet irrogare. Mandantes de certa scientia et expresse gubernatori nostro generali necnon aliis gubernatoribus officialibus et subditis nostris ubilibet constitutis et dictorum officialium locatenentibus presentibus et futuris, quatenus stabilimentum supra insertum, laudacionem, approbacionem, confirmacionem, novam concessionem, donacionem, proteccionem et guidaticum nostra huiusmodi, et alia omnia supradicta juxta sui seriem pleniorum, perpetuo teneant firmiter et observent, servarique dicti officiales faciant in concusse nil in contrarium ullatenus tentaturi. Quicumque autem ausu ductus temerario contra premissa venire presumpserit, iram et indignacionem nostram ac penam mille florenos auri, nostro applicandorum erario se moverit, absque remedio aliquo incursum dampno et injuria illatis primitus et plenarie restitutis adiecto pro scolares, procurator, presidente seu rector et alii supra dicti de dicto collegio et unus quisque eorum eisdem, causis et causibus in penam proteccionis presentis incidant, in quibus alii eos ut predicatur offendentes inciderent ipso facto, ut utrimque equalitas observetur. In cuius rei testimonium hanc jussimus fieri magestatis nostre sigillo appendicio comunitam.

Datum Barchinone, XXVI die januarii anno a nativitate domini Millesimo Trecentesimo Nonagesimo Quinto. Regnique nostri nono. Petrus Oltzina.

Signum Johannis, Dei gratia regis Aragonum, Valencie, Maiorice, Sardinie et Corsice comesque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie. Rex Johannes.

Testes sunt Frater Berengarius, magister ordinis milicie Sancte Marie de Muntesia Raymundus, Barchinonensis episcopus Petrus Latronis, vicecomes de Vilanova.

Eximius Petri de Arenosio et

Eymericus de Scintillis, milites.

Signum mei Bartholomei Sirvent, prothonotarius domini regis predicti qui de mandato eiusdem hec scribi feci et clausi. Corregitur autem in lineis XVII^a cum eorum. Et alibi in eadem cum intellectu declarato et in XXIII^a curatori vestro Et in XL^a.V^a. publici per totam.

Dominus rex, informatus prius per dictum baiulum Cathalonie generalem de stabilimento in carta presenti inserto baiulo quod eodem per manu mei Bartholomeo Sirvent, thes(or)erius, habuit eam pro visa Jacobus Quinta.

¹ Es tracta d'un fragment d'aquest document referit exclusivament a l'escola fundada per Querol.

² Segueix: *digne*, suprimit.

³ Interlineat.

35

1395, juny 19. València.

El barber Martí Noguera i la seua esposa Antonieta es comprometen de per vida, en el cas del marit, i fins a la mort d'aquest en el cas de la dona, a servir l'hospital de la Reina de València a canvi de la manutenció d'ambdós.

APPV, n. 1395 (notari Bernat Montfalcó), ff. 20v-21v

Sapien tuyt que nós en Martí Noguera, barber, e n'Anthoneta, muller d'aquell, vehins de la ciutat de València, de certa sciència e agradablement per la gràcia divinal [...] nos al servei de Nostre Senyor Déu e relex[ant] de tot en tot lo servei mundanal, prometem e en bona fe convenim a vós senyor en Miquel de Conqua, ciutadà de la dita ciutat, present, acceptant e reebent, administrador, regidor e tenidor del ospital de nostre Senyor Déus Jesu Crist, apellat vulgarment de la Senyora Reyna, construhit e edificat en la dita ciutat, servir personalment en lo dit espital de tot nostre poder e saber los pobres del dit espital e fer encara les

fahenes del dit espital, dins e fora aquell justament e honesta, segons nostre poder, ço és, yo dit en Martí Noguera tot lo temps de la mia vida e yo dita na Anthoneta de vida del dit Martí, marit meu, tantsolament, e après mort de aquell tant com a mi plaurà, e ben vist serà, sots emperò les condicions e retencions infrasegüents:

Primerament, que nosaltres e cascun de nós, de tot nostre poder e saber servescam e siam tenguts servir los pobres del dit espital e fer les fahenes de aquell dins e fora lo dit espital justament e honesta. Ítem, que vós dit en Miquel de Conqua, nosaltres servit lo dit espital segons dit és dels béns del dit espital, provescats e provehir siats tengut nosaltres e cascun de nos en menjar, beure, vestir e calçar axí en sanitat com en malaltia a vostra bona coneguda. Ítem, com nosaltres haiam alguns béns mobles, los quals són e romanen en nostre poder dins lo dit espital, que aquells puxam donar e fer donació liurament sens tot contrast a qui·ns vullam. Ítem, que yo dita n'Anthoneta, après mort del dit marit meu, si és cars que yo sobreviva a aquell, si elegiré e volré exir del dit espital e servei d'aquell que ho puxa fer liurament e exir del dit servei e exint del dit servei trasqua e puxa traure del dit espital tots los béns mobles deiús escrits, los quals lo dit marit meu e yo metem en lo dit espital de present, e los quals béns mobles són mès en la major part sens contrast alcú que per vós o algun altre regidor del dit espital no·n sia ne puxa ésser feyt contra los dits béns donar a qui ben vist me serà sens que en la [dita]¹ donació e treyta dels dits béns no puxa per vós ésser feyt alcun contrast. E los quals béns que a present metem en lo dit espital són los infrasegüents: Primo, un cofre vermell veill, en lo qual ha una correja de argent, lo parche vert ab places embotits, en la qual correja havia cent vint e huit places. Ítem, una manteta vermella forrada de cendat; XXXII madexes de fil d'estopa e de lli cuyt. Ítem, un travesser obrat de seda. Ítem, una tovallola de altar. Ítem, tres tovallols blanques oldanes. Ítem, dos lençols d'estopa sotils. Ítem, quatre dernes de lancols. Ítem, sis tovallols blanques. Ítem, una tovallola obrada. Ítem, altra tovallola blanca. Ítem, un espill sens luna. Ítem, quatre tovallons. Ítem, una caixa de pi en la qual havia una tovallola. Ítem, una cortina vermella de barber ab sos cortinons. Ítem, set bacins entre grans e xichs. Ítem, unes cuyraces guarnides de blanch ab son gorial. Ítem, un quarquaix ab viratons. Ítem, un cap de ferre. Ítem, dues ballestes. Ítem, una verga de ferre. Ítem, dues pedres una de aygua e altra de oli. Ítem, un matalaf ple de lana, la cara de lista de bastó e la botana vermella. Ítem, quatre cadires les tres de noguer e la una de alber. Ítem, tres manils blaus listats. Ítem, un lavacap. Ítem, un lit de posts ab sa màrfega oldana. Ítem, una flaçada de lana blanca nova ab listes grogues als caps. Ítem, un travesser ple de ploma de lista de bastó. Ítem, un cofrenet xich encuyrat. Ítem, dos peus de taula. Ítem, un armari de barber ab nou peçes de rahors entre xichs e grans. Ítem, cinch parells de tesores de Tolosa. Ítem, un foguer de ferre xich redó. Ítem, una post de barber vermella. Ítem, una poqua de ferramenta de cirurgia. Ítem, un banch de fust gran. Ítem, altre banch de fust xich. Ítem, deu ampolles entre xiques e grans. Ítem, una capça de lautó de tenir engüents. Ítem, un espill redó gran. Ítem, una aztora d'espert gran. Ítem, una aztora de junch xiqua. Ítem, una gerreta oliera. Ítem, un oratori daurat en lo qual és pintada la Santa Trinitat e la salutació de la Verge Maria. Ítem, un crucifixi poch. Ítem, una gàbia de fil de ferre. Prometents e en bona fe convenints a vós, dit en Miquel de Conqua en lo dit nom, totes les coses dessés dites servir e tenir attendre e complir e no contravenir o revocar per alcuna manera causa o rahó, sots obligació de tots los nostres béns mobles e no mobles hauts e per haver los quals de present e certa sciència obligam. E yo dit en Miquel de Conqua, en lo nom dessús dit per mi e los altres visitadors e regidors del dit espital successors meus, [acceptant les dites coses]², promet e en bona fe convinch a vós dits en Martí Noguera e na Anthoneta e a cascun de vosaltres per si, totes les coses dessús dites attendre e complir e em per tots temps observar sots obligació dels béns del dit espital, los quals de present hi oblich.

Les quals coses foren feytes en València, *XIX die junii, anno a Nativitate Domini M^o CCC^o XC^o quinto*. Senyals [*Signe*] d'en Martí Noguera e de na Antoneta muller d'aquell. Senyal [*Signe*] d'en Miquel Conqua dessús dit. Qui les dites coses atorgam e fermam.

Testimonis foren a les dites coses en Bernat Assensi, scriptor, e n'Anthoni Martí, menescal, vehins de València.

¹ Interlineat.

² Interlineat.

36

1400, setembre 15. València.

Inventari dels béns trobats en casa de Joan Noguera, barber de València, ordenat fer pel Justícia Criminal.

ARV, *Justícia Criminal*, n. 50

Justícia manà que foren escrits els béns movents e semovents que atrobats serien en la casa, alberch o habitació de Johan Noguera, barber.

Primo, una cadira. Ítem, una mola de smolar coltells. Ítem, set tovalloles, dos bacins de lautó. Ítem, una cadira. Ítem, quatre rahós. Ítem, tres tisores de afaytar. Ítem, un torg. Ítem, una cadira. Ítem, un poal. Ítem, un lit de posts ab màrfega, listada als caps de listes vermelles. Ítem, un travesser ab les listes blaves e blanques. Ítem, miga flaçada aldana, ab listes ab I cap blaves e vermelles. Ítem, dues gerres de vinaderes de X quaters cascuna. Ítem, un cot de dona color de fosch oldà. Ítem, una cetra de lautó. Ítem, un armari de barber. Ítem, una [gavella] de fust xich. Ítem, una caçola de terra. Ítem, dues olles de terra. Ítem, un banch. Ítem, una taula dels signes de la lluna. Ítem, un llibrell de terra miganer. Ítem, dos talladors. Ítem, cinc scudelles de terra. Ítem, un morter de terra [y box]. Ítem, una lanterna castada.

37

1399, març 13. València.

Testament del cirurgià de la ciutat de València en Francesc Moliner, àlies Francesc Metge.

ARV, *Protocols*, n. 2664

Die jovis . XIII. marcii anno a nativitate domini M^o CCC^o LXXXIX°

En nom de la Santíssima Trinitat. Sia a tots manifest que yo en Francesch Moliner, appellat en altra manera en Francesch Metge, cirurgià, ciutadà de la ciutat de València, pensant que jassia la incerta hora de la mort deia ésser a tota persona assenada sospitosa e de gran dupte, molt més emperò ho deu ésser a la que és detenguda de corporal malaltia. E per ço aquella aytal cové ésser solícita e curosa que no muyra soptosament per agreujament del mal intestada. Per tal, yo, volent per la gràcia divinal provén a la salut de la mia ànima e a disposició de mos béns, desijant lo repòs de la celestial glòria perdurable jassia agreujat de corporal malaltia, estant emperò en mon bon seny, plena memòria e manifesta paraula, ordén e fac en aquests escrits lo present meu derrer testament e derrera voluntat mia, del qual e de la qual, elegesch marmessors e execudors los honorables mestre Francesch Ximénez, del orde dels frares Menors, mestre en Sancta Teologia, resident ara en lo monestir de València; en Jacme Marrades, gendre meu ciutadà de la dita ciutat, jassia absents axí com si fossen presents, e en Berenguer Burguera, ciutadà de la dita ciutat, present. Als quals do e atorch licència e ple e bastant poder sobre tots mos béns e que puxen aquells vendre, alienar e distribuir, per complir lo present meu testament, segons ací és ordenat. E açò sens auctoritat e licència o decret d'alcun jutge ecclesiàstich o seglar, mas per lur pròpia auctoritat e voler e sens dan lur e de lurs coses e béns. E ans de totes coses, vull e ordén e man, que tots los meus deutes sien pagats e tots los meus torts e injúries restituïts. E aquells emperò dels quals legítimament constara per testimonis dignes de fe o per cartes o altres autèntiques scriptures fer de ànima o de consciència en açò benignament observat.

E confés e en veritat regonech, que tinch en poder meu sis millia sous de moneda de reials de València, los quals la dona na Bernada (sic), primera muller mia, defuncta, lexà de sa dot a Pere Moliner, fill meu e seu, en son derrer testament. E los quals vull e man que sien pagats de mos béns al dit Pere éntegrament e complida. E-n axí que d'aquells no sia res disminuït per raó d'alcunes despeses que yo tro ací per o en aquell haia fetes, com no vulla ne entena que per raó de les dites despeses li sia res demanat. Ans si me-n era en res tengut, graciosament li ho remet.

La sepultura del meu cos elegesch en lo meu carner o vas que he en lo ceminteri de la esgleya de mossén Sent Johan del Espital, de la ditat ciutat, on és la invocació de nostra donaa Sancta Maria de Betlem. E prenc dels meus béns per la mia ànima, e en remissió de mos pecats, setanta lliures de moneda de reials de València, de les quals vull que sia feta la dita sepultura e aniversari e capdany, a coneguda dels meus marmessors dessús dits, e que-n sien pagades les dejús declarades lexes.

E primerament leix al bací de la obra de la ecclésia parroquial de mossén Sent Thomàs, de la qual yo so parroquià, cinch sous. Ítem, leix als tres altres bacins de la dita ecclésia de mossén Sent Thomàs, és a saber, a la luminària dels pobres vergonyants e de reemçó dels catius, sis sous, ço és, a cascú dels prop dits tres bacins, dos sous. Ítem, leix a cascú dels quatres bacins, ço és, de la obra, de la luminària, dels pobres vergonyants e de reemçó dels catius, de les altres restants onze ecclésies parroquials de la dita ciutat, dos sols. Ítem, leix a cascun dels espitals de la diutat de València e dels ravals d'aquella, hun sou. Ítem, leix a la honrada e amada mia, la dona na Elionor, filla mia e de la dita dona na Bernadona, primera muller mia, e muller del honrat en Jacme Marrades, damunt nomenat, per obs de vestir-se de dol, deu lliures de moneda de reials de València. Ítem, leix a la dona na Isabel, germana mia, muller del discret en Johan Boïl, notari ciutadà de la dita ciutat, aximateix per a obs de vestir-se de dol, deu lliures de la dita moneda. Ítem, leix a Johan Boïl, nebot meu, fill dels dits en Johan Boïl e na Isabel, per la dita raó de vestir-se de dol, altres deu lliures. Ítem, leix a Magdalena, donzella neboda mia, filla dels dits en Johan Boïl e na Isabel en ajuda de son matrimoni, deu lliures de la moneda dessus dita. Ítem, leix a la [dona]¹ na Teresa, muller que fon d'en Miquel Siurana, laurador çænrere vehí de la dita ciutat, deu lliures d'aquella mateixa moneda. E si a totes les damunt dites coses no bastaran les dites setanta lliures, vull que dels altres béns meus hi sia fet complement. E si hi bastaran les dites setanta lliures e'n sobrara alguna cosa complit tot ço que dessus, vull que tot allò que'n sobrara sia dels deiús escrits meus hereus. Ítem, disposan dels altres béns meus, leix a totes ses volentats a la damunt dita dona na Isabel, germana mia, muller del dit en Joan Boïl, la meytat per indivís a mi pertanyent en e d'aquell mallol que fon del honrat en Pere Moliner, àlies Metge, cirurgià ciutadà de València, *quondam*, germà meu e d'aquella, situat en terme de Coscollana, orta de la dita ciutat, lo qual és comú de mi e de la dita germana mia com a hereus del dit en Pere Moliner, àlies Metge. E és tengut sots senyoria directa dels hereus del honrat en Vicent Aymerich, *quondam*, ciutadà de València, a cens de deu sous sis diners, pagadors en la festa de Sent Johan de juny e a loïsm e fadiga e tot altre plen dret emphitèotich. E afronta ab vinyes de maestre Jacme d'Avinyó,² de na Guimerana e d'en Pere Aristol, e ab carrera pública. Tots los altres béns e drets meus a mi onsevulla e comsevulla pertanyents, e pertanyer podents e devents, leix e do al damunt dit Pere Moliner, fill meu e de la dita dona na Bernadona, primera muller mia e a Thomàs e Francesch de Johan, fills meus e de la dona na Ussola, ara muller mia per eguals parts a tots quatre, sots aquesta condició e vincle, que si algun d'ells morra, quant que quant, sens fills legítims sobrevivents a aquell, que·ls altres seus cohereu qui li sobreviuran sien per eguals parts mos hereus. E açò e en aquesta manera sia fet e enseguit entre ells esdeveniment lo cas tro al derrer successivament d'un en altre. E finalment vull e ordén que la dita dona na Ussola, muller mia, estant casta e sens marit, tenga en poder los dits Thomàs e Francesch e Johan, fills meus e seus, e no li puxen ésser tolts per alcú. Ella emperò, alimentant aquells de tot ço que mester los serà. E en aquesta manera la dita na Ussola, muller mia, leix dona e poderosa e usufructuària de tots mos béns e drets pertanyents en e de la dita herència, en cas e temps de matrimoni de cascun d'ells axí com successivament se seguesca. Si emperò la dita muller mia no servara les dites coses, vull que li sia tantost pagada la sua dot e li sien levats los dits fills, e perda lo dit usufruyt. Aquest és lo meu derrer testament e darrera volentat mia. Lo qual e la qual vull que valla per dret de testament o de darrera volentat o per dret de codicils o de leys o per aquella manera que per fur o per dret puxa mils valer e tenir.

Fet fon açò en València, a tretze dies del mes de març en l'any de la nativitat de nostre Senyor mil treents noranta-nou. Senyal d'en Francesch Moliner, àlies Metge, testador damunt dit, qui aquestes coses atorch e ferm. E la present mia volentat prech que los dits meus marmessors ésser deduïda a execució.

Testimonis foren appellats a les dites coses e pregats per lo dit testador lo discret en Nadal Cetina, notari de Cocentayna, e-n Guillem Serra, studiant, e en Johan Calaforra, texidor, vehins de València.

¹ Interlineat, substituïnt *dita*.

² Jaume d'Avinyó fou un important cirurgià propietari de diverses terres a l'horta de València.

1411, juny 3. Manresa.

Inventari dels béns del difunt Bernat de Figuerola, batxiller en medicina, veí de Manresa, ordenat fer per la seua esposa Margarida.

AHPM, "Llibre particular de Bernat de Figuerola", 1392-1436

Noverint universi quod cum propter doli maculam evitandam omnisque fraudis suspicionem tollendum quolibet mulier mortuo eius viro debeat et teneatur facere inventarium seu repertorium de bonis viri sui en ipsa bona occultari valeant vel lapsu temporis deperiri. Idcirco ego Margarita, uxor venerabilis Bernardi de Figuerola, quondam, bacallarii in medicina, civis Minorise, tenens et possidens et tenere et possidere debens omnia et singula bona res et jura que fuerunt dicti quondam viri mei obligata et ypothecata pro meis dotis et sponsalicio et alia justa et jure meo. In nomine sancte et individue trinitatis et cum hoc sacratissimo signo crucis + hic imposito et impresso intervenientibus ad hoc auctoritate et de certo venerabilis Petri Amargos, civis Minorise, locumtenentis venerabilis Asberti de Merlesio, domicellus regentis baiuliam dicte civitatis, facio inventarium seu repertorium de bonis predicti viri mei quondam et faceor inde me invenisse et de eisdem bona contenta in quodam quaterno papiri tenoris sequentis:

Primerament, .I. alberch situat en la plaça, affrontat ab la dita plaça e ab un alberch dels hereus d'en Segalers e ab un alberch dels hereus d'en Jacme Truy, *quondam*. En lo qual, e primerament en una cambra riba la dita plaça ha un lit de posts ab sa màrfega e palla. Ítem, un matalaf sotil. Ítem, .II. banchs de fust sotils. Ítem, .III. cortines ab lur sobracel del dit lit, de canamiç, negres. Ítem, una tahud hon ha moltes cartes. Ítem, altra tahud en que ha un poch de pa. Ítem, altre tahud hon ha moltes scriptures. Ítem, .I. taulell de ascachs. Ítem, .I^a. serra manera. Ítem, .I. arch de rotlo. Ítem, .I^a. ferrera de cuyr. Ítem, .I^a. caulereta pocha foradada, de lautó. Ítem, .II. torns ab lurs banchs de filar lana. Ítem, un lahut. Ítem, una carabaça longa ab un poch de lenties. Ítem, una riscla de sadaç. Ítem, un scudí ab sa roda. Ítem, unes cardes sotils. Ítem, .III. còffrens entics lahonats de ferre; los .II. són buyts, e en l'altre ha un parell de lançols de .III. teles olrans grossets. Ítem, altre parell de lançols semblants. Ítem, .I. lançol de .III. teles olrà. Ítem, .I. parell de lançols de .II. teles de cànem. Ítem, .III. tovalles noves de cànem en una peça qui no són canayades. Ítem, .I. parell de cardaces. Ítem, .II. tovayoles blanques, la una és asquinçada. Ítem, altra tovayola ab obres de seda. Ítem, .II. tovayoles de cànem. Ítem, .X. tovayons de cànem. Ítem, unes tovalles de genesta sotils. Ítem, altres¹ olranes [de cànem]². Ítem, .III. tovayoles, la .I^a. és sotil. Ítem, .I. saler perdiguer. Ítem, .I. [aspolsador]³ de vestit. Ítem, una taça de vidre ampla. Ítem, .I^a. cadira de seure. Ítem, .I^a. gàbia de fil de ferre. Ítem, .I. parell de lançols de .II. teles e miya de cànem. Ítem, altre parell de lançols de cànem, la .I. és de .II. teles e miya nou, l'altre de .III. teles olrà. Ítem, .II. travesers; la .I. és ples de ffluxell, l'altre de ploma, cubertes de fustani ab barres blaves. Ítem, una borraça sotil. Ítem, una taula de noguer ab .II. petges. Ítem, uns armaris de plega pintats hon ha un lahut en que no's té lo cap. ítem, un paner de salichs. Ítem, .I. tacer de fust. Ítem, un glavi larch. Ítem, una maça d'armes. Ítem, .II. pedres de molra colors. Ítem, .II. portadores plenes de lobins. Ítem, .III. feigs de cànem ab les canamuxes. Ítem, .I. cabaç hon ha melcha. Ítem, .I^a. sàrria de gerp ab tro una quartera de faves. Ítem, .I. cànter de terra ab un poch de lenties. Ítem, .I^a. miya quartera [de fust]⁴ ab tro .II. dotzens de pésols ab una quarta [de fust]⁵. Ítem, un cànter de terra ab un poch de lavor de li. Ítem, altra miya quartera de fust. Ítem, .I^a. portadora hon ha breny de forment. Ítem, unes aspardenyes de gerp. Ítem, una taulota fesa ab .II. petges. Ítem, .I^a. pastera foradada rasa de veces e pot ni⁶ haver tro .I^a. quartera⁷ e miya. Ítem, .III. fulles de post. Ítem, .I^a. pedrera de gerp ab tro .II. lliures de faves parada. Ítem, .II. selles de rocí; en la una no ha fesquia⁸ ni cingles. Ítem, .I. ferre sotil. Ítem, altres armaris de plega pintats. Ítem, .I^a. ampolla gran e .I. brochal de vidre pintat. Ítem, .I. plater miyenter d'estany. Ítem, .I^a. todonera. Ítem, .I. matalaf de pèl cubert de fustani barrat asquinçat. Ítem, .I. basalart coltell ab lo pom de lautó entich. Ítem, un cobertor blau asquinçat ab listes a dos caps blanques e vermelles. Ítem, .I^a. ballesta genovesa pintada ab ses cubertes de cuyr blanch. Ítem, altra ballesta menys de nou. Ítem, .I. ambut sotil de liurar vi. Ítem, .I^a. ampolleta ab .I. poch d'oli rosat. Ítem, en la paret una matracera de fust. Ítem, .I. pergami historiat qui sta en la paret. Ítem, .VI. sitis de cuyt. Ítem, .I. capell de sol entich. Ítem, .III. maçapans pochos. Ítem, .I^a. porteta de trapa. Ítem, un arcibanch hon ha una cota de burell mustivaler, folrada de pell d'asquirols. Ítem, .I. plech de cartes. Ítem, una gramalla blava folrada de drap negra. Ítem, una cota negra folrada de vermell. Ítem, .I^a. cota de ferret folrada

de pells d'asquirols. Ítem, .II. caperons foschs dobles. Ítem, unes calces vermelles de verví⁹ curtes ab solents e ab un parell d'arcarpins. Ítem, .I. parell de punyets blaus folrats d'esbordat. Ítem, .I. coltell de cinta curt guarnit d'argent. Ítem, una axeta pocha de coure. Ítem, .I^a. capceta. Ítem, .III. maçapans. Ítem, una cervallera. Ítem, .I. pany. Ítem, .I^a. corroya antiga de cuyr, cuberta de drap pintat. Ítem, .II. aspies de canya. Ítem, .I^a. tela de drap qui serveix a tovalles. Ítem, una solsera asbrocada. Ítem, una scudella de lavador.

Ítem, en una cambreta: .II. portes; la una és pocha. Ítem, una post. Ítem, un cop de copar pex. Ítem, .II. nanses de jonch mari. Ítem, un arer. Ítem, .III. forchas. Ítem, una garba de vimens. Ítem, un croch genovés. Ítem, .II. sachs bladers sotils. Ítem, un lit de posts ab una màrfega e palla. Ítem, .II. flaçades blanques sotils ab listes vermelles e blanques. Ítem, .I. sobrapagés ab listes, sotil. Ítem, un capçal cubert de drap de li sotil. Ítem, .I^a. capça pintada. Ítem, .II. frens sotils.

Ítem, en lo puyador: un lancer hon ha .V. lanças sotils. Ítem, .I^a. axadeta ab lo mànech lonch. Ítem, una canada. Ítem, .I^a. tahut hon ha una pimentera. Ítem, .I. lançol nou de canamiç de .III. teles, qui no és cusit ni canayat. Ítem, .I^a. tauleta petyada. Ítem, .I^a. dastral e unes arpes. Ítem, .I^a. cetra d'astany. Ítem, .I. sadacet. Ítem, .III. cànters de terra trencats. Ítem, .II. brocals, .II. taças e una ampolla e un got de vidre. Ítem, .I^a. pimentera trencada. Ítem, una concha gran plotonada ab una nansa. Ítem, .I^a. gran olla de terra ab .I. brochan verniçada. Ítem, .II. bacins grans e un poch. .I^a. bacina resa e una conquesta anplotonada, trencada en la vora ab .I^a. nansa. Ítem, un pavés ab un senyal en lo mig. Ítem, .I. servidor de fust pintat. Ítem, .I^a. taula plagadiça ab .II. petges. Ítem, .I. ascon. Ítem, una pimentera gran. Ítem, .II. lavacaps de ferre. Ítem, en lo passador de la cuyna: una pastera cubertrada. Ítem, .I^a. taula petyada sotil. Ítem, .III. sadaços; los .II. de seda e los altres de seda cerrés. Ítem, .II. posts de forn. Ítem, .III. olles de terra. Ítem, una caulera. Ítem, .I. sadaç sotil. Ítem, .II. morters de pedra, la .I. gran l'altre poch. Ítem, .I. tayador gran e .V. migencers e .III. pochos de fust. Ítem, .III. boys grans de fust e .I. poch. Ítem, .XI. scudelles de fust. Ítem, .VI. graeles de fust pochos. Ítem, .II. cugers e un astriyol de fust. Ítem, .II. cobertores de ferre, la una gran l'altra pocha. Ítem, .I^a. loça de ferre. Ítem, .I^a. taça d'aram. Ítem, .I. gavadal fes. Ítem, .III. scudelles, .II. morters e .II. grals, tot de terra. Ítem, .I^a. tahudota mig asgavallada. Ítem, una lanterna de banya trencada.

Ítem, en la cuyna: una lanterna de ferre ascanyada. Ítem, .III. paelles, .II. d'aram, e la una és trencada, l'altra de ferre patita. Ítem, .II. asperles.¹⁰ Ítem, unes graelles. Ítem, unes levens. Ítem, .II. molls. Ítem, .III. asters de ferre, .II. pochos e .I. gran. Ítem, .II. forroys. Ítem, unes tesores. Ítem, .III. ferres de foch. Ítem, .II. soblimadores, la una és trencada. Ítem, .I. cavall de ferre¹¹ qui no ha sinó .I. peu. Ítem, .I. aster de botifarres. Ítem, .III. cresols. Ítem, .II. olles de coura, la una de .VI. scudelles, l'altra de .III. ítem, .II. capçanes de bova. Ítem, .I^a. rahora de raura pa. Ítem, un morter de coura migencer ab sa mà. Ítem, .III. canalobres de taula. Ítem, un saler d'estany. Ítem, un coltellot. Ítem, .II. senalles. Ítem, .III. falçs de segar. Ítem, uns arcibanchs de dos calars. En la .I. calar ha .II. senagetes de dur pex. Ítem, un ambudet olier de fust. Ítem, .II. pagesos de fust, la .I. gran, l'altre poch. Ítem, .I^a. taula. Ítem, una post de pi. Ítem, una taula de pi plagadiça ab dos petges. Ítem, un banch patit. Ítem, una canada. Ítem, un barral de vidre. Ítem, .I^a. sistella sens nansa hon ha uns pochos de favons. Ítem, .II. manxetes, la .I^a. és menys de canó. Ítem, un bugader gran ensogat ab son cobertor. Ítem, una pedra bugadera. Ítem, .I. banchot. Ítem, .I. gavadal trencat. Ítem, uns armaris pintats. Ítem, .I^a. algerra trencada. Ítem, .III. posts de pi e una taulota. Ítem, un astriyol de fust. Ítem, un torn patit de ferre per tenir ascudella prop lo foch.

Ítem, en lo porxo: un barriscada d'olives qui poden ésser de .X. en .XII. quilmaes. Ítem, un banch. Ítem, .I^a. porta de trapa. Ítem, una cadira de seure. Ítem, un bachó de carnsalada ab la sua ensunya. Ítem, .III. perxes ab .L. parells de magranes, entre unes e altres àls e bones. Ítem, .III. palas de fust. Ítem, .III. calguers ab .II. orinals. Ítem, unes dabaneres de canya trencades. Ítem, tro .II. dotzens d'espelta ab un borraçot. Ítem, .I^a. pedra bugadera. Ítem, tro a .III. somades de lenya de pi grossa. Ítem, .I. cavall sotil de fust de tenir selles. Ítem, una lanterna trencada de banya. Ítem, .I. bacinet entich de ferre rovayat. Ítem, un arçó de sella entich sotil. Ítem, una pollera. Ítem, una taça d'aram trencada sens cuha. Ítem, .III. perxes de salza e una ascaleta de X ascalons.

Ítem, en lo passador del porxo: un fexet de li qui no és amarat. Ítem, .I^a. quartera de fust antiga. Ítem, .II. cavaguonets. Ítem, una cervallereta. Ítem, una tahut sotil hon ha .I^a. bóta de cuyr sotil.

Ítem, en lo passador de la naya: .I^a. cadira foradada. Ítem, .II. pedres de molre colors. Ítem, .I. paner e una sistella de canyas. Ítem, una jugera. Ítem, .II. bótes mereses; en la una ha tro miya quartera de farina de mustura. Ítem, una astora asquinçada de porgar. Ítem, .II. podadores. Ítem, un tayaromaguers. Ítem, .I. banch. Ítem, un sach ab qualque .I^a. quartera de forment. Ítem, altre sach asquinçat ab un poch de baleix d'ordi.

Ítem, .I. matalaff blanch de pèl, sotil. Ítem, una gabiota de fil de ferre. Ítem, .II. càvechs. Ítem, .I^a. reya. Ítem, .I^a. axada. Ítem, .I^a. dastral. Ítem, .I^a. barra de ferre. Ítem, un maç. Ítem, un axol ab capmartell.

Ítem, en una cambra vers la seu: un lit de posts ab sa màrfega e palla. Ítem, .I.¹² matalaff apadaçat de fustani blau barrat. Ítem, un travesser de fustani barrat de blau e ple de fluxell. Ítem, .I. parell de lançols de canamiç de .III. teles. Ítem, un cobertor blanch de .III. teles olrà. Ítem, .I^a. flaçada blancha ab listes vermelles. Ítem, un vayrat. Ítem, .II. cortines del dit lit verdes asquinsades ab senyals. Ítem, .I. banch. Ítem, .I^a. astora de peus. Ítem, .I. cofre palós antich, lahonat de ferre sens pany, en que ha .II. rabeus, .I. gran alter poch. Ítem, .I. cova hon ha una aspasa ab guarnió negre, la qual és d'un hom de deffora e sta penyora per un florí. Ítem, .II. broquers. Ítem, una mala de cuyr. Ítem, .I. coxí sotil blanch. Ítem, .III. ampolletes. Ítem, un pot vert ab mel rosat. Ítem, uns guants pelosos. Ítem, una candalera sotil hon ha un poch de cotó qui no és filat e una caxolina de cuyr. Ítem, .II. parells de mànagues de camisa ab listes de seda de infantes. Ítem, .II. gandages de color de cabeyes. Ítem, .I. coffret. Ítem, en la recambra un lit enquexat. Ítem, un matalaff blanch. Ítem, un travesser de fustani barrat de blau ple de fluxell. Ítem, un coxí obrat antich. Ítem, un banch. Ítem, un lançol de blanquet ab un tap en lo mig. Ítem, una vànova prima hondada de .III. teles olrana. Ítem, .I^a. tahud sotil qui no ha fons. Ítem, un lançol de .II. teles e mija asquinçat. Ítem, .I^a. cadira foradada sotil. Ítem, un pavés antich. Ítem, .V. barretes de ferre de finestra. Ítem, unes balances ab copes d'aram. Ítem, una trayga ab un axanger. Ítem, .I^a. brandonera de fust. Ítem, .I. troç de cadena. Ítem, .I^a. axada sens mànech. Ítem, una gaffa d'estrényer. Ítem, .I. barralet de vidre. Ítem, .I. càvech sens mànech. Ítem, .I^a. ratereta. Ítem, .I. elm de figuera. Ítem, una rebasta. Ítem, unes beaces ab lur cademat e claus. Ítem, un cànter, mig de mel. Ítem, .II. cames d'ays. Ítem, una aliuba de mellines scures ab les mànagas folrades de vays e .II. vays entorn peus. Ítem, .I. mantell del dit drap folrat de vays e erminis. Ítem, una manteta del dit drap folrada de vays. Ítem, .I^a. aliuba de mellines blaves ab les mànagas folrades de terçanell. Ítem, un mantell del dit drap folrat de taffetà vermey ab erminis. Ítem, una manteta del dit drap folrada de vays. Ítem, .I. mantell de mellines blaves ascorxat usat. Ítem, altre mantell tenat ascorxat usat. Ítem, un gramalló vert trepat. Ítem, .I^a. gonella scura folrada de pells d'anyells, lo qual vestit pus prop dit és deputat a us e servey meu, e lo qual lo dit marit meu m'a lexat. Ítem, .I^a. aliuba scura usada la qual jo mich portí. Ítem, .I. sach de beguinat usat lo qual jo mich portí. Ítem, .I. cofret encuyrat lo qual jo mich portí. Ítem, uns patrenostros de coral en que ha .III. botons de perles e los quals lo dit marit meu m'a lexats emperò te'ls penyora fra Galceran Marfà per .III. florins, los quals prestà al dit marit meu. Ítem, .I^a. copa d'argent sobredaurada qui pesa .VII. onzes e mija tenderes. Ítem, .I. olla de coure de .VII. en .VIII. scudelles, la qual copa e olla té penyora madona mare per .VIII. florins, los quals prestà al dit marit meu. Ítem, .III. culleres e una taça trencada d'argent qui no és mercat, les quals culleres e una taça té penyora en Guillem Guises, de Castellfollit, per tres florins los quals prestà al dit marit meu. Ítem, té en Pericó Puig, de Castellnou, qui sta ab en Fferran de Bellsola, carnicer, .I. basalt ab guarnió negre, lo qual li prestà lo dit marit meu. Ítem, té en Pericó Bassà, de Senpedor, .I^a. ballesta e un broquer penyora per .VI. sous VIII.¹³ Ítem, .I. calestó gran de ferre. Ítem, ha a casa d'en Jaffia, juheu, .II. banchs. Ítem, una portadora.

Ítem, en lo celler sots l'alberch hon stan los juheus (sic): .II. tines, la .I^a. pot tenir .XXXX. somades o entorn, l'altra .XXV. somades o entorn. Ítem, .II. folladors, la .I. té de .V. en .VI. somades, l'altra .VIII. somades o entorn. Ítem, una barriscada de femps. Ítem, .VII. cèrcols, entre de tina e de tona, podrits. Ítem, .I^a. somada de paluxols. Ítem, .II. riscles de arers. Ítem, un parell de samalers. Ítem, tenuris un libre de paper appellat *Boeci de Consolació*, lo qual li havia prestat lo dit marit meu. Ítem, té en Johan de Paguera, un libre "Impne e Calimpne", lo qual lo dit marit meu li havia prestat. Ítem, té en Francesc Planes un propal penyora per .III. sous. Ítem, té en Pere Çubach penyora .I^a. taça per .III. sous.

Ítem, en l'estudi eren los libres següents, ço és: un *Guido*, de sirurgia, qui és en paper ab cubertes verdes. Ítem, un Gordó en paper ab cubertes de fust. Ítem, *Abemesué*, ab Johan de Santo Amando *Super antidotario*. Ítem, la *Pràtica* de maestra Berthomeu, en pergami. Ítem, un *Lenfranc* de pergami. Ítem, un *Cató* ab glosa. Ítem, un libre de alquímia de paper. Ítem, uns tractats de lògica. Ítem, un Guillem Cerverí en paper. Ítem, lo *Flos Sanctorum* en romanç. Ítem, .XIII. libres *De ingenio sanitatis*, lo¹⁴ test de Ypocràs ab lo coment abreujat. Ítem, *Ysagoge galieni*. Ítem, altre libre de alquímia. Ítem, *Rasis* complit ab los asperiments. Ítem, un libre de dictats en romanç ab rims. Ítem, la *Rogerina menor*. Ítem, lo quart e'l quint de la Evicenna. Ítem, lo primer e lo segon e lo terç de la¹⁵ Evicenna. Ítem, lo Teodoret ab altres tractats. Ítem, lo *Viàtich* ab les gloses, en pergami. Ítem, un Avicenna en que són los .III. libres. Ítem, un beyl Albocasis. Ítem, uns bells galens ab molts volums. Ítem, un *Circa instans* ab altres volums. Ítem, los *Auforismes* del Arnau glosats.

Ítem, actoritats de sirurgia. Ítem, Albertus super octavos libros phisicorum et alii libri. Ítem, de *Simplici medicina* e de *Dietis particularibus*. Ítem, qüestions de físichs. Ítem, les obres particulars de Gordó e la pràctica de¹⁶ de Gordó e la pràctica de Geralt de Solo. Ítem, .I. libre de pergami ab posts qui comença “*Hic domine trine nostre postulacionis*” et feneix “*particularium agregatio*”. Ítem, altre libre de pergami ab posts comença en la rúbrica “*In christi nomine*” et feneix “*opportet habere pensum ad intelligendum*”. Ítem, altre libre de pergami ab posts qui comença “*Bonum est ambre est duplicatum*”, et feneix “*Deo gratias infinitas, amen*”. Ítem, .I. libre de paper hon ha alguns evangelis e altres coses. Ítem, .I. quaernet de pergami sotil. Ítem, .I. caxeta ab alguns paperets. Ítem, un tinter de plom. Ítem, .I. servidora de terra pintada hon ha arena de hores. Ítem, .II. mandrets. Ítem, .II. mànagas de juppó. Ítem, uns calgarons sotils ab son tinter de banya. Ítem, .I. pot sotil. Ítem, .I. libret de pergami sotil entich. Ítem, .I. gabinet ab son fouro sotil. Ítem, uns calgarons ab .II. virolles d’argent de barber en que ha un rahor ab virolles d’argent acadacap del mànech e .II. proves d’argent e un gavineto de ferre e .II. lancetes ab mànechs de vori e sengles virolles d’argent e un cordó de seda verda en que stan los dits calgarons. Ítem, .I. cadanat fort poch sens clau. Ítem, una manxeta. Ítem, .I. broquer de ferre. Ítem, una tibanella sotil. Ítem, una riscla de sadaç e .I. maçapà sotil. Ítem, .I. tinter de plom muronat. Ítem, unes taulettes ab un graffi e un astoix qui servexen per scriure. Ítem, un astoix de drap pintat. Ítem, un astoix de jonch marí. Ítem, .I. astoix ab ses balançes e pes e minves de pesar florins. Ítem, .III. parells de çochs plagadissos. Ítem, una podadora e .I. falç. Ítem, .I. cova ab papers. Ítem, .I. mandret sotil. Ítem, .I. pimantera ab .II. nansas. Ítem, un canalobre de paret. Ítem, .I. croça ab capmartell de fust. Ítem, un abreart de paper sotil. Ítem, .I. cuhern sotil de salms vesprals. Ítem, un libre de paper sotil de ordinacions de letres. Ítem, .III. libres de paper de lògicha. Ítem, .III. libres de paper sotils. Ítem, un libret sotil de pergami.

Ítem, en l’entrada maior del dit alberch: una astora de gerp sotil. Ítem, .I. bóta de fusta grossa de .III. sesters. Ítem, .I. follador de .III. somades. Ítem, una post. Ítem, .I. banch sotil. Ítem, .I. jou de laurar. Ítem, .I. aradra menys d’esteva e de reya. Ítem, entorn .III. somades de lenya entre grossa e menuda.

Ítem, en lo celler vers la plaça: .I. picha oliera de .X. quarters o entorn. Ítem, .I. bóta de .XIII. sesters o entorn. Ítem, una tona de XXX sesters o entorn. Ítem, .I. bóta de .X. en .XII. sesters plena de remost e ayguades. Ítem, .I. bóta de .VII. en .VIII. sesters en què ha de II. en III. sesters de vi. Ítem, [altre]¹⁷ celler vers la seu: un carratell de .II. sesters e mig¹⁸ [tro en tres, ple]¹⁹ de vi grech. Ítem, altre carratell semblant tro mig de vi agra blanch. Ítem, .I. carratell de X en [.XII.]²⁰ quarters²¹ en que ha un poch de vin grech. Ítem, altre carratell semblant en que ha un poch de vi cuyt. Ítem, altre carratell semblant ple de vin grech. Ítem, .I. manxa ab .II. canons. Ítem, qualsque XXX. parells de tegell nou. Ítem, qualsque XXXX. reyoles. Ítem, .III. algeres en la una ha qualque .I. quarter d’oli novell. Ítem, .I. cabacet en que ha salzes de les botes. Ítem, .II. parells de barrals de fust. Ítem, .II. parells e mig de portadores.

Ítem, en lo passador qui va al portal jussà: en una²² raxonada sots la roch una barriscada de dogues asgavallades.

Ítem, en l’estable: una barriscada de femps. Ítem, .I. bast sotil de rocí. Ítem, .I. rocí poch de pèl negra. Ítem, en .II. graners ha en la .I. tro .VIII. quarteras d’ordi o entorn, e en l’altre tro en .VIII. quarteras [d’espelta]²³ o entorn²⁴. Ítem, en unes casaças dessots lo dit alberch ha una barriscada de fusta de vaxella vella asgavallada. Ítem, .I. troç de terra situat prop lo mas Poch. Affrontat ab un troç de terra d’en Mercet, de Sent Fritós, e ab un troç de terra d’en Francesch de Bellsola, carnicer. Ítem, .I. camp prop lo dit troç de terra affrontat ab un troç de terra d’en Sobirana, e ab altre d’en Jacme Amargós. Ítem, altre troç de terra al Guix; affrontat ab un troç d’en Guillem Borrell, e ab altre d’en Caselles, e ab altre d’en Arnau Çavit, e ab altre d’en Fritós e ab altre de fra [Bernat Andreu].²⁵ Ítem, una vinya aquí mateix; affrontat ab un troç de terra d’en Aribau e ab altre del mas del Guix. Ítem, altre troç de terra a la Creu de la Puyada; affrontat ab la via pública e ab un troç dels hereus d’en Johan Vidal, e ab altre dels hereus d’en Jacme Çavall. Ítem, un troç de terra als Clapers; affrontat ab lo truy d’en Boyons, e ab un camp e truy d’en Ballot e ab lo torrent. Ítem, .I. camp situat a Puigdarrà; affrontat ab un ort de mossén n’Andreu de Pagera, e ab un camp de Jacme de Socarrats e ab la céquia. Ítem, altre camp aquí mateix; affrontat ab la via pública, e ab un camp de mossén n’Andreu de Pagera, e ab altre camp d’en Domingo de Jacha. Ítem, altre camp prop Puigdarrà; affrontat ab un camp de na Far e ab .II. vies públiques. Ítem, altre camp aquí mateix; affrontat ab .III. vies públiques e ab un ort d’en Serradal. Ítem, .I. ort prop lo Torrent dels Preycadors; affrontat ab .III. vies públiques, e ab un ort d’en Pericó Morató e ab lo dit Torrent. Ítem, un pati de casas embalçades situat prop la capella de Sent Andreu; affrontat ab lo camí públich e ab un ort d’en Francesch Ubach, tintorer, e ab altre d’en Guillem Vidal. Ítem, un famer

situat a Puigdarra; affrontat ab un ort #d'en Jacme Celma, e ab la via pública, en lo qual femer ha .I^a. barriscada de fems. Ítem, .I. troç de [terra]²⁶ a les Arnaldes; affrontat ab .I. tros del dit mas de les Arnaldes e ab la via pública. Ítem, .I. ort situat a Puigdarra; affrontat ab .I. ort²⁷ d'en Bernat de Ferrera, jurista, e ab altre dels hereus d'en Bernat Amargós e ab .II. vies públiques, lo qual ort és meu. Ítem, un camp situat als Cigalons, lo qual és meu; affrontat ab la via pública e ab un camp d'en Guillem Messeguer, e ab altre d'en Johan Vilella, scrivà. Ítem, una vinya situada prop lo mas del Guix; affrontada ab la via pública e ab un herm del dit mas. Ítem, altra vinya situadar vers sent Iscle; affrontada ab una vinya d'en Romeu ça Grau, e ab altra d'en Ramon ça Sala e ab altra d'en Valentí Cudina. Ítem, té Johanet, fill de mossén n'Andreu de Pagera, un lahud lo qual li prestà lo dit marit meu. Ítem, té mestre Arnau un libre appellat *Art de Ypocràs*, lo qual lo dit marit meu li prestà. Ítem, un gall, un capó e una gallina. Ítem, un taulell ab ses taules. Ítem, ha a casa de madona mara de .V. en .VI. sesters de vi most de què bavem. Ítem, .II. camisas d'om novas, de li. Ítem, .I^a. camisa olrana de li d'om. Ítem, una manteta de drap ascur folrada de taffetà vermey, la qual lo dit marit meu ma ha lexada. Ítem, una caçola d'aram.

Et hoc ad presens faceor inde michi invenisse in et de bonis prefati viri mei [seu eius venditionis]²⁸ protestans quod si ammodo aliqua alia bona [in ipsa hereditatis]²⁹ invenire potero mox ea in presenti inventario ponam et mittam. Actum est hoc Minorise vicesima sexta die ffebrerii anno a nativitate domini millesimo quadragentesimo undecimo. Signum Margarite predictae que hec facio, concedo et firmo. Signum nostri³⁰ Petri Amargos, locumtenentis predicti, qui huic inventario et omnibus t singulis supradictis auctoritatis officii quo fungimur in hac parte auctoritatem nostram prestamus periterque decretum interponimus et hoc firmamus. Testes huius rei sunt venerabilis Bernardo de Ferraria, jurisperitus et Petrus de Sancta Cruce, barbitonsor cives Minorise. Et eadem die dicta domina Margarita cum dicta protestacione tanquam domina potens et usufructuaria dictorum bonorum ex legato inde sibi facto per dictum quondam virum suum in suo ultimo testamento dixit se facere inventarium seu reportorium de bonis dicti quondam viri sui cum auctoritatis et decreto dicti venerabilis Petri Amargos, locumtenentis antedicti, et confessa fuit se invenisse in id dictis bonis bona predicta presentem testibus discreto Berengario de Tresseris, scriptore, et Petrus de Sancta Cruce predicto. Et postea dia quinta mensis augusti anno predicto dicta domina Margarita, nominibus antedictis, dixit et confessa fuit se invenisse cum dicta protestacione in id bonis jamdicti viri sui ducentas quinquaginta tegulas. Item, un basalart ab sa guarnio sotil. Presentibus testibus Johanne Abadal et Raymundo Morera, de dicta civitatis Minorise.

¹ Suprimet *de cànem*.

² Interlineat.

³ A sota d'aquesta paraula hi apareix mal escrita, *asponsador*.

⁴ Interlineat.

⁵ Interlineat.

⁶ Interlineat, substituïnt *hi*.

⁷ Segueix: *de*, suprimet.

⁸ No he pogut localitzar el significat d'aquest terme.

⁹ Segueix: *entre*, suprimet.

¹⁰ Possiblement es tracta del terme *asperges*. Al DCVB es dona l'accepció d'aquest com a instrument per a realitzar l'aspersió.

¹¹ Segueix: *quin-a*, suprimet.

¹² Segueix: *mal*, suprimet.

¹³ Manca *diners* després de la xifra.

¹⁴ Segueix: *cest*, suprimet.

¹⁵ Segueix: *Avice*, suprimet.

¹⁶ Segueix: Geralt de Solo, suprimet.

¹⁷ Interlineat.

¹⁸ Segueix: *mija*, suprimet.

¹⁹ Interlineat.

²⁰ Segueix: *.XXII. re*, suprimet.

²¹ Segueix: *de vin*, suprimet.

²² Segueix: *rahora*, suprimet.

²³ Interlineat substituïnt *d'ordi*, suprimet.

²⁴ Segueix: *e en l'altre tro en .VIII*, suprimet.

²⁵ Interlineat substituïnt *capa*, suprimet.

²⁶ Interlineat.

²⁷ A partir del signe (#) i fins la nota, el text es troba escrit al peu del foli. Ací remet el notari amb l'esmentat signe.

²⁸ Interlineat.

---

²⁹ Interlineat.

³⁰ Segueix, *Asbertio de Merlesio*, suprimit..

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, R. d.', *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, 1986.
- AGRAMONT, J., de, *Regiment de preservció de pestilència*, Lleida, 1348; Edició de J. VENY; estudis introductoris i glossari per J. ARRIZABALAGA, L. GARCÍA BALLESTER i J. VENY, Barcelona, 1998.
- ALCOVER, A. M. i MOLL, F. de B., *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, 1983, 10 vols.
- ALTERAS, I., "Notes généalogiques sur les médecins juifs dans le sud de la France pendant les XIIIe et XIVe siècles", *Le Moyen Âge*, 82 (1982), pp. 29-47.
- AMUNDSEN, D. W., "Medical deontology and pestilential disease in the late Middle Ages", *Journal of the History of Medicine*, XXXII (1977), pp. 403-421.
- ARAGÓ, M., "Licencias para buscar tesoros en la Corona de Aragón", en VV.AA., *Martínez Ferrando. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Barcelona, 1968, pp. 7-21.
- ARRIZABALAGA, J., GARCÍA BALLESTER, L., i SALMÓN, F., "La medicina valenciana y sus relaciones con Italia entre 1470 y 1520", en M. ARDIT (ed.), *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, 1992, pp. 401-417.
- ASTOR LANDETE, M., *Valencia en los siglos XIV y XV. Indumentaria e imagen*, València, 1999.
- AURELL, J., *Els mercaders catalans al quatre-cents. Mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida, 1996.
- AVENTÍN I PUIG, M., *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, 1996.
- AYMARD, M., "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie?", *Annales E.S.C.*, 38 (1983), pp. 1392-1410.
- BAER, Y., *Historia de los judíos en la España cristiana*, 2 vols., Madrid, 1981.
- BALLESTER I GIBERT, J., *Els instruments musicals a la Corona d'Aragó (1350-1500): els cordòfons*, Barcelona, 2000.
- BARCELÓ, M^e. C., "La morería de Valencia en el reinado de Juan II", *Saitabi* XXX (1980), pp. 49-71.
- BASÁÑEZ, B., *La aljama sarracena de Huesca en el siglo XIV*, Barcelona, 1989.
- BATLLE, C., *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, vol. I., Barcelona, 1973.
- , "Els apotecaris de Barcelona en el món dels negocis pels volts de 1300", *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, XVIII (1978), pp. 97-109.

- , i CASAS, M., “La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona (segle XIII)”, en M. RIU (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, vol. 1, Barcelona 1981-82, pp. 117-190.
- , “Els Granollachs metges de Barcelona (segle XIV). De la cort del rei a la beneficència parroquial”, en M. RIU (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, vol 2, Barcelona, 1981-82, pp. 383-414.
- , “Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla”, *L’Avenç*, 94 (1986), pp. 28-34.
- BATLLE I PRATS, Ll., “Inventari dels béns de Guillem Coll, apotecari-especier de Girona. 1454”, *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, VI (1978), pp. 197-213.
- BAUCELLS I REIG, J., “L’estament dels aprenents dels segles XIII i XIV, segons els contractes notarials de Barcelona”, *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, VI (1978), pp. 85-142.
- BELDA SOLER, M. A., *El régimen matrimonial de bienes en los ‘Furs de Valencia’*, València, 1966.
- BENET I CLARÀ, A., “El segle XIV”, en *Història del Bages*, vol. I, Manresa, 1987.
- BERTHE, M., *Fams i epidèmies al camp navarrès als segles XIV i XV*, Barcelona, 1991.
- Biblia, La* (Edició dels textos originals i notes pels monjos de Montserrat), Andorra, 1975.
- BIESTERFELDT, H. H., “Some opinions on the physician’s remuneration in medieval Islam”, *Bulletin of the History of Medicine*, 58 (1984), pp. 16-27.
- BOAS, G., “Macrocism and microcism”, en Ph. P. WIENER, *Dictionary of the History of Ideas: Studies of selected pivotal ideas*, vol. III, Nova Iork, 1973, pp. 126-131.
- BOLÓS, J. de., *El mas, el pagès i el senyor*, Barcelona, 1995.
- BONACHÍA HERNANDO, J. A., “‘Más honrada que ciudad de mis reinos...’: la nobleza y el honor en el imaginario urbano (Burgos en la Baja Edad Media)”, en J. A. BONACHÍA (ed.), *La ciudad Medieval. Aspectos de la vida urbana en la Castilla Bajomedieval*, Valladolid, 1996, pp. 169-212.
- BOSWELL, J., *The Royal Treasure. Muslim communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth century*, Yale, 1977.
- BRAUDEL, F., *Civilización material, economía y capitalismo. Siglos XV-XVIII. 1. Las estructuras de lo cotidiano*, Madrid, 1984.
- BRESC, H., *Un monde Méditerranéen. Économie et société en Sicilie 1300-1450*, Paris, 1986.
- BRUNIQUER, E. G., *Rúbriques de... Ceremonial dels magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, v. I, Barcelona, 1912.
- BURNS, R. I., *L’Islam sota els Croats. Supervivència colonial en el segle XIII al Regne de València*, 2 vols., València, 1990.

- BUSQUETA, J. J., "Algunes consideracions a l'entorn del tema 'ciutat i camp' a la Catalunya baix-medieval", *Burriac*, 1988, pp. 77-81.
- , *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, 1991.
- CARDONER PLANAS, A., "El linaje de los Cabrit en relación con la medicina del siglo XIV", *Sefarad*, 16 (1956), pp. 357-368.
- , i VENDRELL, F., "Aportaciones al estudio de la familia Abenardut, médicos reales", *Sefarad*, 7 (1947), pp. 303-348.
- , *Història de la medicina a la Corona d'Aragó (1162-1479)*, Barcelona, 1973.
- CAREY, H. M., *Courting disaster. Astrology at the english court and university in the late Middle Ages*, Londres, 1992.
- CARIÑENA, R. i DÍAZ, A., "Corsaris valencians i esclaus barbarescs a les darrerries del segle XIV: una subhasta d'esclaus a València el 1385", *Estudis Castellonencs*, 2 (1984-85), pp. 439-456.
- CARO BAROJA, J., "Honor y vergüenza", en J. G. PERISTIANY, *El concepto del honor honor en la sociedad mediterránea*, Barcelona, 1968, pp.77-156.
- CARRERAS VALLS, R., "Introducció a la història de la cirurgia a Catalunya: Bernat Serra i altres cirurgians catalans il·lustres del segle XIV", en *Tres treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat*, Masnou, 1936, pp. 1-63.
- CARRERAS, J. i DOMÉNECH, I., "El vidre de taula a Catalunya a l'època del Gòtic", *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Barcelona, 1994, pp. 71-76.
- CARRÈRE, C., *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, 1977.
- CARRERES ZACARÉS, S., *Libre de memòries de diverses coses e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, València, 1930.
- CASAS I NADAL, M., El "liber iudeorum" de Cardona (1330-1334), *Miscel·lània de Textos Medievals*, 3, (1985), pp. 119-157.
- CASTILLO SAINZ, J., "Asistencia, matrimonio e inserción social: *La Loable Confraria e Almoína de les Òrfenes a Maridar*", *Saitabi*, XLIII (1993), pp. 135-145.
- CATEURA BENNASER, P., *Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval*, Palma, 1984.
- , "Les dificultats polítiques a la baixa edat mitjana", en *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 3 [=La forja dels Països Catalans. Segles XIII-XIV], Barcelona, 1996, p. 258-274.
- CHABÁS I BERGON, J. i ROCA I ROSSELL, A., (eds.) , *El "lunari" de Bernat de Granollachs*, Barcelona, 1985.
- CHABÀS I LLORENS, R., "Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 9 (1903), pp. 189-203.
- CHAUCER, G., *Contes de Canterbury*, Barcelona, 1997.

- CHERUBINI, G., *Signori, contadini e borghesi. Ricerca sulla società italiana del Basso medioevo*, Florència, 1977.
- CIASCA, R., *L'arte dei medici e-speciali nella storia e nel commercio fiorentino dal secolo XII al XV*, Florència, L. S. Olschki (*Biblioteca Storica Toscana*, 4), 1927 [reimpr. Florència, 1977].
- CIFUENTES, Ll., *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval: La sanitat i la participació dels seus professionals en les expedicions militars de la Corona d'Aragó, 1309-1355* tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1993 [ed. en microfítxes: Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona 1995].
- , “*Translatar ciència en romans catalanesch*. La difusió de la medicina en català a la baixa edat mitjana i el renaixement”, *Llengua & Literatura*, 8 (1997), pp. 7-42.
- , i McVAUGH, M. R., *Regimen Almerie (Regimen castra sequentium)*, en L. GARCIA BALLESTER, J. A. PANIAGUA i M. R. McVAUGH (eds.), *Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia*, X.2, Barcelona, 1998.
- , FERRAGUD, C.; i GARCIA BALLESTER, Ll., “Els menescals i l'art de la menescalia a la Corona d'Aragó durant la Baixa Edat Mitjana”, en *Història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans* [Actes del IV Col·loqui d'Història Agrària (maig, 1997)], Barcelona, 1999, pp. 75-98.
- , i FERRAGUD, C., “El ‘Libre de la menescalia’ de Manuel Dies: de espejo de caballeros a manual de albéitares”, *Asclepio*, LI (1999), pp. 93-127.
- , “Vernacularization as an intellectual and social bridge. The catalan translation of Teodorico's *Chirurgia* and of Arnau de Vilanova's *Regimen Sanitatis*”, *Early Science and medicine*, 4 [=Vernacularization in science and medicine, 3] (1999), pp. 127-148.
- , “La promoció intel·lectual i social dels barbers-cirurgians a la Barcelona medieval: l'obrador, la biblioteca i els béns de Joan Vicenç (fl. 1431-1464)”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 19 (2000), pp. 427-479.
- , “Tres notes sobre traduccions quirúrgiques medievals al català”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 19 (2000), pp. 561-609.
- CIPOLLA, C., “The professions. The long view”, *Journal of european economic history*, 2, (1978), pp. 37-52
- CLAUDIO GIRBAL, E., “Noticias sobre los antiguos gremios y cofradía de Gerona”, *Revista de Gerona*, 6 (1882), pp. 229-238.
- COMENGE, Ll., *Receptari de Manresa (sigle XIV)*, Barcelona, 1899.
- , “Formas de munificencia real para con los archiatros de Aragón”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 9 (1915), pp. 1-15.
- , “El protofísico de Pedro el Cerimonioso”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, I (1901-1902), pp. 151-157.
- , “Perdrà lo puny”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, I (1901-1902), pp. 66-71.

- CONDE, R., "Els banquers Descaus i Olivella", en *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 3 [=La forja dels Països Catalans. Segles XIII-XIV], Barcelona, 1996, pp. 286-287.
- COPLESTON, F., *Historia de la Filosofía*, v. II [De S. Agustín a Escoto], Barcelona, 1982.
- COROMINES, J., *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, 1985.
- CORTÉS, E., *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca Baixmedieval*, Mallorca, 1994.
- CORTÉS, V., *La esclavitud en Valencia durante el reinado de los Reyes Católicos (1479-1516)*, València, 1964.
- COSTA I PARETAS, M., *La casa de Xèrica i la seua política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, 1998.
- COULET, N., "L'équipement de la cuisine a Aix-en-provence au XVe siècle", *Annales du Midi*, 103 (1991), pp. 5-17.
- COURCELLES, D. de., *Les histories des saints, la prière et la mort en Catalogne*, Paris 1990.
- Crònica del Rey en Pere IV*, Edició facsímil, Barcelona, 1885 [reimpressió de València, 1993].
- CROUZET-PAVAN, E., "Una flor del mal. Los jóvenes en la Italia medieval (Siglos XII al XV)", en *Historia de los jóvenes*, Madrid 1996, pp. 215-278.
- CRUSELLES GÓMEZ, J. M^a., "Maestros, escuelas urbanas y clientela en la ciudad de Valencia a finales de la Edad Media", *Estudis*, 15 (1984), pp. 9-44.
- , "Familia y promoción social: Los Lopiç de Valencia (1448-1493)", *Estudis Castellonencs*, 3 (1986), pp. 355-380.
- , *Comportamiento social y activitat professional entre los notarios de la ciudad de Valencia (siglo XV)*, vol. I, València, 1991.
- , "Los estudiantes de la Valencia preuniversitaria: entre la carrera eclesiástica y la sociedad civil", *Estudis*, 23 (1997), pp. 11-40.
- , "Producción y autoconsumo en contratos agrarios de la huerta de Valencia (siglos XIV y XV)", *Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*, vol. II, Lleida, 1995, pp. 61-75.
- , *Escuela y sociedad en la Valencia bajomedieval*, València, 1997.
- CUADRADA, C., "Volèn ynstroir los mercaders, aquells qui d'aquest art de mercaderia volen ussar", *Revista d'Història Medieval*, 5 (1994), pp. 107-130.
- , Vers l'adquisició d'una mentalitat feudal: Pere des Bosc, ciutadà de Barcelona i la compra dels castells de Sant Vicenç i Vilassar (Segle XIV), en *Fortaleses, torres, guaites i castells de la Catalunya Medieval*, [Acta/Medievalia, Annex 3], Barcelona, 1996, pp. 179-199.
- DE BOFARULL I MASCARÓ, P., *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón (CODOIN)*, vol. V.

- DE LA TORRE Y DEL CERRO, A., *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*, Barcelona, 1971.
- DE LA VEGA, C. L., "Un centro medieval de enseñanza: el Estudio de Artes de Teruel", *Teruel*, 51 (1974), pp. 95-114).
- DELUMEAU, J., *El miedo en occidente (Siglos XIV-XVIII). Una ciudad sitiada*, Madrid, 1989.
- , "La religión ante la desgracia y la enfermedad en occidente durante otras épocas", *Concilium*, 278 (1998), pp.707-723.
- DEMAITRE, L., "The idea of childhood in medical writings of the middle ages", *Journal of Psychohistory*, 4 (1977), pp. 461-490.
- , *Doctor Bernard de Gordon: professor and practitioner*, Toronto, 1980.
- , "Care of old age in medieval medicine", en M. M. SHEEHAN (ed), *Aging and the aged in medieval Europe*, Toronto, 1990, pp. 3-22.
- DIAGO, M., "Esclavitud y frontera en la Península Ibérica bajomedieval", dins M. T. FERRER i MALLOL i J. MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* [=Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999], Barcelona, 2000, pp. 135-150.
- DUBY, G., *Economía rural y vida campesina en el Occidente medieval*, Barcelona, 1973.
- DUFOURQ, Ch. E., "Honrats 'mercaders' et autres dans la Conseil de Cent au XIVe siècle", en *La ciudad Hispánica durante los siglos XIII al XVI*, Madrid, 1985, pp.1361-1396, VOL II
- DUPONT, A., "L'évolution sociale du Consulat nimois du milieu du XIIIe au milieu du XVe siècle", *Annales du Midi*, 51 (1960), pp. 287-308.
- DURAN I SANPERE, A. i GÓMEZ GABERNET, F., "Las escuelas de gramática en Cervera", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVII (1944), pp. 7-17.
- ECO, U., *Art i bellesa en l'estètica medieval*, Barcelona, 1987.
- EIXIMENIS, F., *Regiment de la cosa pública*, edició a cura de P. D. de Molins de Rei, Barcelona, 1927.
- , *Dotzé llibre del Crestià*, edició a cura de C. WITTLIN *et alii*, Girona, 1987.
- , *Lo Crestià*, selecció a cura d'A. HAUF, Barcelona, 1994.
- CATALÀ ROCA, P., (dir.), *Els Castells Catalans*, Barcelona, 1992.
- EMERY, R., "Jewish physicians in medieval Perpignan", *Michael*, XII (1991), pp. 113-134.
- ESCRIBÀ G. i FRAGO M. P., *Documents dels jueus de Girona. 1124-1595*, Girona, 1992.
- ESPOSITO, A., "Gli ebrei a Roma tra quattro e cinquecento", *Quaderni Storici*, 54 (1983), pp. 815-846.

- FAVREAU, J., "Fêtes et jeux en Poitou", en *Jeux, sports et divertissements au Moyen Âge et à l'Âge classique*, París, 1993.
- FEBRER ROMAGUERA, M. V., "Los Bellvís: una dinastía mudéjar de alcaldías generales de Valencia, Aragón y Principado de Cataluña", *Actas del III Simposio de Mudéjarismo* [Terol. Setembre de 1984], Terol, 1986, pp 277-290.
- , "La crisi del segle XIV a la conca de l'Albufera i els avalots d'Alfagar de 1367", *Afers*, 11/12 (1991), pp. 117-126.
- FELIU I MABRES, E. i RIERA I SANS, J., *Poemes hebraics de jueus catalans*, Barcelona, 1976.
- FERNÁNDEZ I TRABAL, J., "Aprofitaments comunals prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la baixa Edat Mitjana", *Acta Medievalia*, 9 (1989), pp. 189-220.
- , *Una família catalana medieval: els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona, 1995.
- FERRER I MALLOL, M. T., "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV", *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-71), pp. 351-491.
- , *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, 1988.
- , "Boscos i deveses a la Corona Catalano-Aragonesa (s.XIV-XV)", *Anuario de Estudios Medievales*, 20 (1990), pp. 485-539.
- FREIDSON, E., *Profession of medicine*, Nova York, 1971.
- FRENCH, R., "The ethics of Gabriele de Zerbi", en A. WEAR, J. GEYER-KARDESCH i R. FRENCH (ed.), *Doctors and ethics: the earlier historical setting of professional ethics*, Amsterdam/ Atlanta, 1993, pp. 79-97.
- , "Astrology in medical practice", en L. GARCÍA-BALLESTER, R. FRENCH, J. ARRIZABALAGA i A. CUNNINGHAM, *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 30-59.
- FRIEDENWALD, H., *The jews and medicine essays*, 1967.
- FUBINI, E., *La estética musical desde la Antigüedad hasta el siglo XX*, Madrid, 1993.
- FUENTE I CASTELLÓ, I. de la., "La revenda d'objectes d'argent a la Barcelona baix-medieval", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 18 (1997), pp. 377-396.
- FURIÓ, A., *Camperols del País Valencià. Sueca una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, 1982, pp. 43-52.
- , i GARCIA, F., "Del dia i la nit. Actituds i comportaments al món rural valencià", *Ullal*, 9 (1985), pp. 51-64.
- , "Crédito y endeutamiento: el censal en la sociedad rural valenciana (siglos XIV-XV)", en *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica, siglos XIII-XIX*, Saragossa, 1993, pp. 501-534.

- , *Història del País Valencià*, València, 1995.
- , “Una pagesia dividida: diferències jurídiques i desigualtats econòmiques”, en *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans* [=La forja dels Països Catalans. Segles XIII-XIV], Barcelona, 1996, vol. 3, pp. 191-192.
- GALLENT MARCO, M., “El gremi de cirurgians de València: procés de constitució (1310-1499)”, *Afers*, 1 (1985), pp. 249-269.
- GARCIA, H., “La germanía”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, IX (1928), pp. 170-173
- , “Más sobre la germanía”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, X (1929), pp. 76-79.
- GARCÍA BALLESTER, L., *Historia social de la medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, vol. I, (La minoría musulman y morisca), Madrid, 1976.
- , i McVAUGH, M. R., “Nota sobre el control de la actividad médica y quirúrgica de los barberos (barbers, barbitonsorcs) en los Furs de Valencia de 1329”, en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1988, pp. 73-88.
- , *La medicina a la València medieval. Medicina i societat en un país medieval mediterrani*, València, 1988.
- , McVAUGH, M. R. i RUBIO VELA, A., *Medical licensing and learning in fourteenth-century Valencia*, en *Transactions of the American Philosophical Society*, 79, part 6 (1989).
- , Lola FERRE, L. i FELIU, E., “Jewish appreciation of fourteenth-century scholastic medicine”, *Osiris* 6 (1990), pp. 85-117.
- , “Medical ethics in transition in the latin medicine of the thirteenth and fourteenth centuries: new perspectives on the physician-patient relationship and the doctors's fee”, A. WEAR, J. GEYER-KARDESCH i R. FRENCH (ed.), *Doctors and ethics: the earlier historical setting of professional ethics*, Amsterdam/Atlanta, 1993, pp. 38-71.
- , “On the origin of the ‘six non-natural things’ in Galen”, en J. KOLLESCH; D. NICKEL (eds.), *Galen und das hellenistische Erbe*, Stuttgart, 1993, pp. 105-115.
- , “‘Artifex factivus sanitatis’: health and medical care in medieval latin galenism”, en D. BATES (ed.) *Knowledge and the Scholarly Medical Traditions*, Cambridge, 1995, pp. 127-150.
- , “La medicina”, en *Historia de España*, Espasa-Calpe, vol. XVI [La época del gótico en la cultura española (c. 1220-c. 1480)], Madrid, 1994, pp. 597-696.
- , “The construction of a new form of learning and practicing medicine in medieval latin Europe”, *Science in Context*, 8 (1995), pp. 75-112.
- , McVAUGH, M. R.; GIL-SOTRES, P.; i PANIAGUA, J., *Arnaldus de Vilanova. Regimen Sanitatis ad regem Aragonum*, en L. GARCIA BALLESTER, J. A. PANIAGUA i M. R. McVAUGH, (eds.), *Arnaldi de Vilanova opera medica omnia*, vol. X, part 1, Barcelona, 1996.
- , “Naturaleza y ciencia en la Castilla del siglo XIII. Los orígenes de una tradición: los *Studia* franciscano y dominico de Santiago de Compostela (1222-1230)”, *Arbor*, CLIII (1996), pp. 69-125.

- , “La ‘ciencia y el oficio de la boticaría’”, en *Historia de la Ciencia y la Técnica en Castilla* (en premsa).
- GARCIA ESPUCHÉ, A. i GUARDIA, M. “Consolidació d’una estructura urbana: 1300-1516”, en *Història de Barcelona*, Barcelona, 1992.
- GARCÍA MARSILLA, J. V., *Los sistemas alimentarios en la sociedad bajomedieval. El modelo de la ciudad de Valencia* [tesi de llicenciatura publicada en part] Universitat de València, 1992.
- , *La jerarquía de la mesa. Los sistemas alimentarios en la Valencia bajomedieval*, València, 1993.
- , “La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia”, *Revista d’Història Medieval*, 7 (1996), pp. 149-170.
- , “Capilla, sepulcro y luminaria. Arte funerario y sociedad urbana en la Valencia medieval”, *Ars Longa*, 6 (1995), pp. 69-80.
- GARCIA-OLIVER, F., *Terra de feudals. El País Valencià en la tardor de l’Edat Mitjana*, València, 1991.
- , “Observant famílies”, *Revista d’Història Medieval*, 4 (1993), pp. 207-226.
- , “De Perpinyà a Elx. Desenvolupament econòmic i geografia de les aljames”, en *Xudeus e conversos na História*, Santiago de Compostel·la, 1994, pp. 247-261.
- , “Estructura agrària i crisi rural. La Corona d’Aragó en el tombant de l’Edat Mitjana”, en E. SARASA i E. SERRANO (eds.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo. Siglos XV-XVI*, Saragossa, 1997, pp. 41-61.
- , *En la vida d’Ausiàs March*, Barcelona, 1998.
- GARCÍA, M^a. C. i TORREBLANCA, M. J., “Curar con palabras (Oraciones bajomedievales aragonesas)”, *Alazet*, 2 (1990), pp. 68-82.
- GAROSI, A., *Siena nella storia della medicina*, Siena, 1958.
- GASK, G. E., “The medical staff of King Edward the Third”, en *Essays in the history of medicine*, Londres, 1950, pp. 1-16.
- GEREMEK, B., “Activité économique et exclusion sociale: les métiers maudits”, en A. GUARDUCCI (ed.), *Gerarchie economica e gerarchie sociali. Secoli XII-XVIII* [=Istituto Internazionale di storia economica Francesco Dattini. Atti della “Settimane di Studi”], Prato, pp. 797-816.
- GETZ, F., “Charity, translation, and the language of medical learning in medieval England”, *Bulletin of the History of Medicine*, LXIV (1990), pp. 1-17.
- , “Medical education in later medieval England”, en Vivian NUTTON i Roy PORTER, *The history of medical education in Britain*, Amsterdam/Atlanta, 1995, pp. 76-93.
- , *Medicine in the english middle ages*, Princeton, New Jersey, 1998.
- GLICK, Th. F. i MARTÍNEZ, L. P. “La molineria hidràulica valenciana: debats oberts”, en Thomas F. GLICK, E. GUINOT i L. P. MARTÍNEZ (eds.), *Els molins hidràulics valencians. Tecnologia, història i context social*, València, 2000, pp. 29-99.

- GOODY, J., *La evolución de la familia y el matrimonio en Europa*, Barcelona, 1986.
- GOTTFRIED, R. S., *Doctors and medicine in medieval England, 1390-1530*, Princeton, 1986.
- GRACIA, D., *Fundamentos de bioética*, Madrid, 1989.
- GRANT, E., *The foundations of modern science in the middle ages. Their religious, institutional, and intellectual contexts*, Cambridge, 1996.
- GRAU I MONSERRAT, M., "La esclavitud en 'els termes generals del Castell de Morella' (Castellón)", en *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol I, Barcelona, 1965, pp. 445-482.
- , "Medicina a Besalú (s. XIV) (Metges, apotecaris i manescals)", *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1982-83* (1984), pp. 101-133.
- GREEN, M., "Women's medical practice and health care in medieval Europe", *Signs*, 14 (1989), pp. 434-473.
- , "Documenting medieval women's medical practice", en Luis GARCÍA BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM (eds.), *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 322-352.
- GUERRAU-JALABERT, A., "Sobre las estructuras de parentesco en la Europa medieval", en *Amor, familia y sexualidad*, Barcelona, 1984, pp. 59-89.
- GUILLERÉ, Ch., "Milieu médical géronais au XIVe siècle", *Historie médiévale*, vol. I [= 110 Congrès national des Sociétés savantes, Montpellier, 1985], pp. 263-281.
- , *Girona al segle XIV*, vol. II, Girona, 1994.
- GUIRAL, J., *Valence. Port Méditerranéen au XIVe siècle (1410-1525)*, Paris, 1986.
- GURIEVICH, A., *Las categorías de la cultura medieval*, Madrid, 1990.
- GUTIERREZ DE VELASCO, A., "La financiación aragonesa de la 'Guerra de los dos Pedros'", *Hispania*, XIX (1959), pp. 3-43.
- HAMMOND, E. A., "Incomes of medieval english doctors", *Journal of the History of Medicine*, XV (1960), pp. 154-169.
- HÉBERT, M., "Travail et vie urbanine: Manosque à la fin du Moyen Âge", en C. DOLAN (ed.), *Travail et travailleurs en Europe au Moyen Âge et au début des temps modernes. Papers in Mediaeval Studies* 13, Toronto, 1991, pp. 161-173.
- HEERS, J., *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, 1978.
- , *Esclaves et domestiques au Moyen Âge dans le monde méditerranéen*, Paris, 1981; traduït al castellà a València, 1989.
- HERNANDO, J., "El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)", *Acta Medievalia, Annex I*, (1982), pp. 133-136.

- , El contracte de venda de rendes perpètuas i vitalícies (censals morts i violaris), personals i redimibles (amb carta de gràcia). El tractat d'autor anònim *Pulchrioris allegationes super contractibus censualium* (segle XIV)", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 11 (1992), pp. 137-179.
- , "L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notarials. Primera part: instruments notarials de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona 1350-1400", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), pp. 141-271.
- , *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, 2 vols., Barcelona, 1995.
- , "Els esclaus sarraïns. De l'esclavitud a la llibertat. Blancs, negres, llors i turcs", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* [=Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999], Barcelona, 2000, pp. 213-244.
- HILLGARTH, J. N., *Readers and books in Majorca (1299-1550)*, 2 vols. , París, 1991.
- HINOJOSA MONTALVO, J., "Tácticas de apresamiento de cautivos y su distribución en el mercado valenciano", *Qüestions Valencianes*, València, 1979, pp. 5-45.
- , "El préstamo judío en la ciudad de Valencia en la segunda mitad del siglo XIV", *Sefarad*, XLV (1985), p. 315-339.
- , *Textos para la historia de Alicante. Historia Medieval*, Alacant, 1990.
- , "La inserció de la minoria hebrea en la formació social valenciana", *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993), pp. 45-64.
- HURTADO, V.; MESTRE, J.; i MISSERACHS, T., *Atlas d'història de Catalunya*, Barcelona, 1995.
- IANCU-AGOU, D., "L'inventaire de la bibliothèque et du mobilier d'un médecin juif d'Aix-en-Provence au milieu du XVe siècle", *REJ*, 134 (1975), pp. 47-80.
- IGLESIES FORT, J., "El fogaje de 1365-1370", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, (1962).
- IRADIEL, P., "Familia y función económica de la mujer en actividades no agrarias", en *La condición de la mujer en la Edad Media*, Madrid, 1986, pp. 222-259.
- , *Las claves del feudalismo. 860-1500*, Barcelona, 1991.
- , "Corporaciones de oficio, acción política y sociedad civil en Valencia", *Cofradías, gremios, solidaridades en la Europa medieval*, Estella, 1992, pp. 253-284.
- , "L'economia: produir i comerciar", en *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 3: La forja dels Països Catalans. Segles XIII-XIV, Barcelona, 1996, pp. 96-115.
- JACQUART, D., "Le regard d'un médecin sur son temps: Jacques Despars (1380?-1458)", *Bibliothèque de l'école des chartes*, CXXXVIII (1980), pp. 35-86.

- , “Medical practice in Paris in the first half of the fourteenth century”, en Luis GARCÍA-BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM, *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 186-210.
- , *Le milieu médical en France du XIIe au XVe siècle*, París, 1981.
- , i MICHEAU, F., *La médecine arabe et l'Occident médiévale*, París, 1990.
- JEHEL, G. i RACINET, Ph., *La ciudad medieval. Del Occidente cristiano al Oriente musulmán (siglos V-XV)*, Barcelona, 1999.
- JORDI GONZÀLEZ, R., “Viejos papeles del siglo XIV”, *Boletín Informativo Circular Farmacéutica*, 81 (1976), pp. 34-41.
- JORGE ENRIQUEZ, E., *Retrato del perfecto médico*, Salamanca, 1595.
- JULIÀ VIÑAMATA, J. R., “Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV”, *Anuario de Estudios Medievales*, 20 (1990), pp. 15-51.
- JÜTTE, R., “Contacts at the bedside: jewish physicians and their christian patients”, en Ronie Po-Chia HSIN i Hartmunt LEHMANN (ed.), *In and out of the ghetto. Jewish-gentile relations in late medieval and early modern Germany*, Cambridge/ Nova York / Melbourne, 1995, pp. 137-150.
- KIBRE, P., “The faculty of medicine at Paris, charlatanism, and unlicensed medical practices in the later Middle Ages”, *Bulletin of the History of Medicine*, XXVII (1953), pp. 1-20.
- KIECKHEFER, R., *Magic in the Middle Ages*, Cambridge, 1993.
- KRAGH, H., *Introducción a la historia de la ciencia*, Barcelona, 1989.
- KRIEGEL, M., *Les juifs à la fin du Moyen Age dans l'Europe Méditerranéennes*, París, 1975.
- LABARGE, M. W., “Three medieval widows and a second career”, en Michael M. SHEEHAN (ed.), *Aging and the aged in medieval Europe*, Toronto, 1990, pp. 159-172.
- LAÍN ENTRALGO, P., *Enfermedad y pecado*, Barcelona, 1961.
- , *La relación médico-enfermo. Historia y teoría*, Madrid, 1964.
- LAIRÓN, A. J., *Las ordenanzas municipales de la villa de Alzira en los siglos XIV y XV*, Alzira, 1986.
- LALINDE ABADÍA, J., “Los pactos matrimoniales catalanes (Esquema histórico)”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXIII, (1963), pp. 133-257.
- LARA IZQUIERDO, P., “Fórmulas crediticias medievales en Aragón. Zaragoza, centro de orientación crediticia (1457-1486)”, en *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 45-46, (1983), pp. 7-90.
- LARCHET, J.-C., “La enfermedad, el sufrimiento y la muerte en sus relaciones con el pecado ancestral”, *Concilium*, 278 (1998), pp. 725-734.
- LE GOFF, J., “Oficio y profesión según los manuales de confesores de la Edad Media”, en *Tiempo, trabajo i cultura en el Occidente medieval*, Madrid, 1983, pp. 155-172.

- , “El tiempo del trabajo en la crisis del siglo XIV: del tiempo medieval al tiempo moderno”, en *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente medieval*, Madrid, 1983, pp. 63-75.
- , “Oficios lícitos y oficios ilícitos en el Occidente medieval”, en *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente medieval*, Madrid, 1983, pp. 98-101.
- , “Las Universidades y los poderes públicos en la Edad Media y en el Renacimiento”, en *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente Medieval*, Madrid, 1983, p. 196-201.
- , *El nacimiento del purgatorio*, Barcelona, 1982.
- , *La Bolsa y la vida. Economía y religión en la Edad Media*, Barcelona, 1987.
- LE ROY LADURIE, E., *Montaillou, aldea occitana de 1294 a 1324*, Madrid, 1988.
- LÉVI, I., “L’inventaire du mobilier et de la bibliothèque d’un médecin juif de Majorque au XIVe siècle”, *Revue des études juives*, 39 (1899), pp. 242-260.
- LÓPEZ ELUM, P. i RODRIGO, M., “La mujer en el Código de Jaime I de los Furs de Valencia”, en *Las mujeres medievales y su ámbito jurídico*, Madrid, 1983, pp. 125-154.
- LÓPEZ PIÑERO, J. M^a., *Ciencia y técnica en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, Barcelona, 1979.
- LÓPEZ PIZCUETA, T., “Los bienes de un farmacéutico barcelonés del siglo XIV: Francesc de Camp”, *Acta Medievalia*, 13 (1992), pp. 17-73.
- LÓPEZ TERRADA, M^a. L., “El pluralismo médico en la Valencia foral. Un ejemplo de curanderismo”, *Estudis*, 20 (1994), pp. 167-181.
- LORD SMAIL, D., “Accommodation plague in medieval Marseille”, *Continuity and change*, II (1996), pp. 11-42.
- LLULL, R., *Llibre d’Evast e Blanquerna*, a cura de Maria Josep GALLOFRÉ, Barcelona, 1998.
- MACHO Y ORTEGA, F., “Condición social de los mudéjares aragoneses (siglo XV)”, en *Memorias de la Facultad de Filología y Letras de la Universidad de Zaragoza*, I (1922-23), pp. 137-320.
- MacKINNEY, L. E., “Medical ethics and etiquette in the early middle ages: the persistence of hippocratic ideals”, *Bulletin of the History of Medicine*, XXVI (1952), pp. 1-31.
- MADURELL I MARIMON, J. M., “Les noces de l’infant Joan amb Matha d’Armanyac”, *Estudis Universitaris Catalans*, 19 (1934), pp. 1-57.
- , “La contratación laboral judaica y conversa en Barcelona (1349-1416). Documentos para su estudio”, *Sefarad*, XVI (1956), pp. 33-71 i XVII (1957), pp. 73-102.
- , i GARCIA, A., *Comandas comerciales barcelonesas de la baja Edad Media*, Barcelona, 1978.
- MANDINGORRA LLAVATA, M^a. L., *Leer en la Valencia del Trescientos. El libro y la lectura en Valencia a través de la documentación notarial (1300-1410)*, tesi doctoral de la Universitat de València, 2 vols., 1989 [ed. en microfítxes: València, Universitat de València, 1990].

- , “Aproximación a la cultura gráfica de los boticarios a finales de la edad media”, *Saitabi*, XXXVI (1986), pp. 57-70.
- , “El libro y la lectura en Valencia (1300-1410). Notas para su estudio”, *Saitabi*, XXI (1991), pp. 549-567.
- MARANGES I PRAT, I., *La indumentària civil catalana al segle XIV*, Barcelona, 1991.
- MARQUÈS I PLANAGUMÀ, J. M., “Nota sobre crèdits de jueus”, en *Jornades d’Història dels jueus de Catalunya. Actes*, Girona, 1987, pp.333-338.
- , “Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), pp. 273-301.
- MARSÀ, F., *Onomàstica barcelonina del segle XIV*, Barcelona, 1977.
- MARTÍ, R., “Hacia una arqueología hidráulica: la génesis del molino feudal en Cataluña”, en Miquel BARCELÓ (ed.), *Arqueología medieval. En las afueras del medievalismo*, Barcelona, 1988, pp. 169-171.
- MARTIN, H., *Mentalités médiévales, XIe-XVe siècle*, Paris, 1996.
- MARTÍNEZ, L. P., “La lluita per l’aigua com a factor de producció. Cap a un model conflictivista d’anàlisi dels sistemes hidràulics valencians”, *Afers*, 15 (1993), pp. 27-44.
- MAZZI, M^a. S., “Arredi e masserize della casa rurale nelle campagne fiorentine del XV secolo”, *Archeologia Medievale*, VII (1980), pp. 137-152.
- , “Gli inventari dei beni. Storia di oggetti e storia di uomini”, *Società e Storia*, 7 (1980), pp. 203-214.
- , i RAVEGGI, S., *Gli uomini e le cose nelle campagne fiorentine del Quattrocento*, Florència, 1983.
- McVAUGH, M. R. i GARCÍA BALLESTER, L., “Medical faculty at early fourteenth-century Lérida”, *History of the Universities*, 8 (1989), pp. 1-25.
- , “Bernat de Berriacho (fl. 1301-43) and the ordinacio of bishop Ponç de Gualba”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 9 (1990), pp. 240-254.
- , *Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon. 1285-1345*, Cambridge, 1993.
- , “Royal surgeons and the value of medical learning: the Crown of Aragon, 1300-1350”, en Luis GARCÍA BALLESTER, Roger FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM, *Practical medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge, 1994, pp. 211-236.
- , *Tractatus de intentione medicorum*, en L. GARCIA BALLESTER, J. A. PANIAGUA i M. R. McVAUGH (eds.), *Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia*, V.1, Barcelona, 2000.
- MEHL, J-M., *Les jeux au royaume de France du XIIIe au début du XVIe siècle*, Paris, 1990.
- MENÉNDEZ PIDAL, F., “La heráldica en las artes decorativas del Medioevo”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXIX (1983-84), pp.63-82.

- MENKES, F., "Une communauté juive en Provence au XIVe siècle: étude d'un grup social", *Le Moyen Âge*, 26, n. 2 i 3-4 (1971), pp. 277-304 i 417-450.
- MILLET, H. (ed.), *Informatique et prosopographie* [=Actes de la Table Ronde du CNRS; París, 25-26 octobre 1964], París, 1985.
- MIRA, A. J. i VICIANO, P., "La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)", *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), pp. 135-148.
- MIRET I SANS, J., "La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media", *Revue Hispanique*, 11 (1917), pp. 1-82 [tiratge apart: Nova York-París, 1917].
- MIRÓ, O., "El receptari de Manresa y la mort del infant en Jaume, comte d'Urgell (Sigle XIV)", *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages*, 59 (1913), pp. 305-314 i 360-372.
- MOLINÉ I BRASÉS, F., "Inventari y encant d'una especieria cerverina del segle XIV", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VI (1911), pp. 195-207.
- MORELLÓ I BAGET, J., "Aproximació a les fonts fiscals de la Catalunya baixmedieval: llibres d'estimes, valies i manifests", *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (19), pp. 425-451.
- MOSHER STUART, S., *A state of deference: Ragusa/Dubrovnik in the medieval centuries*, Philadelphia, 1992.
- MOTIS DOLADER, M. A., "Explotaciones agrarias de los judíos de Tarazona (Zaragoza) a fines del siglo XIV", *Sefarad*, XLV (1985), pp. 353-390.
- MUTGÉ, J., *L'aljama sarraïna de Lleida a l'Edat Mitjana: Aproximació a la seua història*, Barcelona, 1992.
- NARBONA VIZCAÍNO, R., *Gobierno político y luchas sociales. Estrategias de poder del patriciado urbano. La ciudad de Valencia (1356-1419)*, tesi doctoral inèdita, València, 1988.
- , *Malhechores, violencia y justicia ciudadana en la Valencia Bajomedieval (1360-1399)*, València, 1990.
- , *Pueblo, poder y sexo. Valencia medieval (1306-1420)*, València, 1992.
- , "Marrades. Un partit patrici", en VV. AA., *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baix-medieval*, València, 1995.
- , *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas. 1239-1418*, València, 1995.
- , "La guardia de la huerta: instrumento ciudadano para el abastecimiento de Valencia en el siglo XIV", *Ier. Col·loqui d'Història de l'Alimentació. Edat Mitjana*, Lleida, 1995, vol. II, pp. 167-179.
- NIRENBERG, D., "Muslim-jewish relations in the fourteenth-century Crown of Aragon", *Viator*, 24 (1993), pp. 249-268.
- NUTTON, V., "Continuity or rediscovery? The city physician in classical antiquity and medieval Italy", en Andrew W. RUSSELL (ed.), *The town and the state physician in Europe from the Middle Ages to the Enlightenment* (Wölfenbüttel Forschungen, 17), Wölfenbüttel, 1981, pp. 9-46.

- OLIVAR, M., "Noves precisions sobre la infantesa de Bernat Metge", *Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, v. VI: *Miscel·lània Pere Bohigas* 3, Montserrat 1983, pp. 61-84.
- OPSOMER-HALLEUX, C., "The garden's role in medicine", en *Medieval Gardens*, Washington, 1986, pp. 94-112.
- ORTÍ I GOST, P., "La casa i les possessions d'un jurista barceloní segons el seu inventari de béns: Burget de Sarrià (1338)", *Miscel·lània de Textos Medievals*, 7 (1994), pp. 323-337.
- , "La construcció i explotació dels Molins del Rec Comtal al segle XIV: els Casals dits de Bonanat Sapera (1328-1386)", *Ir. Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mitjana*, vol. 2, Lleida, 1995, pp. 81-91.
- , SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M.; i TURULL RUBINAT, M., "La génesis de la fiscalidad municipal en Catalunya", *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), pp. 115-134.
- , *Renda i fiscalitat a una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XV*, Barcelona, 2000.
- OWEN-HUGHES, D., "Ideali domestici e comportamento sociale: testimonianze dalla Genova medievale", en *La famiglia nella storia. Comportamenti sociali et ideali domestici*, Torí, 1975, pp. 147-183.
- PALMER, R., "The church, leprosy and plague in medieval and early modern Europe", en W.J. SHEILS (ed.), *The church and healing*, Oxford, 1982, pp. 79-99.
- PALOMAR ABASCAL, J.M., "Uns banys àrabs a Sagunt. El hamman del Portal de les Granotes", *Braçal*, 7 (1990), pp. 13-36.
- PANIAGUA, J. A., "La psicoterapia en las obras médicas de Arnau de Vilanova", recollit en *Studia Arnaldiana. Trabajos en torno a la obra médica de Arnau de Vilanova, c. 1240-1311*, Barcelona, 1994, pp. 425-437.
- PANSIER, P., "Guillelmus de Fonte, maître en médecine, bienfateur des étudiants pauvres de l'École de Montpellier en 1361", *Bulletin de la Société Française d'Histoire de la Médecine*, 11 (1912), pp. 25-32.
- PARAIN, B. (dir.), *Historia de la Filosofía*, vol. IV [La filosofía medieval en Occidente], Madrid, 1980.
- PARÉS I PUNTAS, A., *Tots els refranys catalans*, Barcelona, 1999.
- PARK, K., *Doctors and medicine in Early Renaissance Florence*, Princeton, 1985.
- PASTOR ZAPATA, J. L., *Gandia en la Baixa Edat Mitjana: la vila i el senyoriu dels Borja*, Gandia, 1992.
- PELÁEZ ALBENDEA, M. J., "Algunas manifestaciones del derecho de caza en Cataluña (Siglos XIII-XIV)", en *La Chasse au Moyen Age* [=Actes du colloque de Nice (22-24 juny 1979)], 1980, pp. 70-82.
- PERARNAU I ESPELT, J., "Activitats i fórmules supersticioses de guarició a Catalunya en la primera meitat del segle XIV", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 1 (1982), pp. 47-78.
- , "El receptari del sabadellenc Joan Martina", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 11 (1992), pp. 289-328.

- PETRUCCI, A., *Alfabetismo, escritura, sociedad*, Barcelona, 1999.
- PINI, A. I., "Famiglie, insediamenti e banchi ebraici a Bologna e nel Bolognese, nella seconda metà del Trecento", *Quaderni Storici*, 54 (1983), pp. 782-814.
- , *Vite e vine nel medioevo*, Bolònia, 1989.
- BERTRAN I ROIGÉ, P., "L'almoïna de la seu de Lleida a principis del segle XV", en Manuel RIU (dir.), *La pobresa y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, vol. 1, Barcelona, 1981-82, pp. 347-368.
- PITT-RIVERS, J., "Honor y categoría social" en J. G. PERISTIANY, *El concepto del honor en la sociedad mediterránea*, Barcelona, 1968.
- , i PERISTIANY, J. G., (eds.), *Honor y gracia*, Madrid, 1993.
- PLAZOLLES, F., "Trayectorias sociales de los libertos musulmanes y negroafricanos en la Barcelona tardomedieval", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* [=Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999], Barcelona, 2000, pp.
- PONS GURI, J. M.^a, "Compendi sobre els drets dels castells termenats", en VV.AA., *Burriac*, Mataró, 1988, pp. 69-76.
- PUIG OLIVER, J., "El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident", *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*, 56 (1980), pp. 356-360.
- RAFAT SELGA, F., "Aspectos de la medicina en Manresa (siglos XII al XVII)", en *I Congrés d'Història de la Medicina Catalana*, Actes vol. I [Barcelona-Montpeller, de l'1 al 7 de juny de 1970], pp. 94-95.
- , "Manresa en l'exportació del safrà durant el segle XIV", *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 9, (1994), pp. 9-19.
- RAHOLA SASTRE, J., "Los 'caxales' o 'mestres caxales' del siglo XIV en Barcelona y en la corte real aragonesa", *Revista Española de Estomatología*, 10 (1962), pp. 228-246.
- , "Els odontòlegs dels segles XIV i XV a Barcelona", *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana (Barcelona, 1970)*, vol. I, Barcelona-Montpeller, 1970, pp. 293-300.
- RAWCLIFFE, C., "The profits of practice: the wealth and status of medical men in later medieval England", *Social History of Medicine*, I (1988), pp. 61-78.
- , "Consultants careerists and conspirators: royal doctors in the time of Richard III", *The Ricardian*, 106 (1989), pp. 250-258.
- , *Medicine and society in later medieval England*, Sutton, 1995.
- REGGIANI, F., "Domestici e domesticità. Marginalia ad un tema emergente", *Società e Storia*, 43 (1989), pp. 133-164.
- REVEST CORZO, L., *La enseñanza en Castellón de 1374 a 1400*, Castellón, 1930.

- RIBALTA, J. i TURULL, M., "Ciutat i poder en el feudalisme declinant a la Catalunya baixmedieval (Diferenciació social i distribució social de l'espai urbà a Cervera, 1340-1382)", *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992)
- RICO, F., *El pequeño mundo del hombre. Varia fortuna de una idea en la cultura española*, Madrid, 1986.
- RIERA I SANS, J., "Els avalots del 1391 a Girona", en *Jornades d'Història dels jueus de Catalunya. Actes*, Girona, 1987, pp. 95-160.
- , "Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XV)", *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993), pp. 65-100.
- , *Retalls de la vida dels jueus. Barcelona, 1301 – Besalú, 1325*, Barcelona, 2000.
- RIGAUDIÈRE, A., "Hierarchie socioprofessionnelle et gestion municipale dans les villes du Midi français au bas Moyen Age", *Revue Historique*, CCLXIX (1983), pp.25-68.
- ROCA, J. M^a., "Johan I y les supersticions", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 72 (1921), pp. 125-169.
- , "Mestre Guillem Colteller (segle XIV)", en *Quart Congrés de Metges de Llengua Catalana* [Girona, 26-28 de juny del 1921], Barcelona, 1922.
- , "Un cirurgià barber barcelonés del la XVa. centuria", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 81 (1923), pp. 146-147.
- , *Johan I d'Aragó*, Barcelona, 1929.
- ROCA TRAVER, F., "Un siglo de vida mudéjar en la Valencia medieval (1238-1338)", en *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, V (1952) pp. 115-208.
- , "El tono de vida en la Valencia Medieval", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LVIII (1982), pp. 2389-308; i LIX (1983), pp. 1-81 (Amb tiratge apart).
- RODRIGO PERTEGÀS, J., *Recuerdo apologético del maestro en medicina Domingo Ros de Ursins, archiatro de los reyes de Aragón*, València, 1902.
- , "Boticas y boticarios. Materiales para la historia de la farmacia en Valencia en la centuria décima quinta", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, II (1929), pp. 110-153.
- , "Notas de archivo: efemérides notariales", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 4 (1931), pp. 1-20.
- ROGOZINSKI, J., "Ennoblement by the crown and social stratification in France 1285-1322: a prosopographical survey", en W.C. JORDAN, B. McNAD i T.F. RUIZ (ed.), *Order and innovation in the Middle Ages. Essays in honor of Joseph R. Strayer*, Princeton, 1976, pp. 272-291.
- RONCIÈRE, Ch., de la, "La vida privada", en Philippe ARIÈS i Georges DUBY (eds.), *Historia de la vida privada. Poder privado y poder público en la Europa feudal*, Madrid, 1991, pp. 163-309.
- ROSSELLÓ, V. M., "Els molins d'aigua de l'Horta de València", en VV.AA., *Los paisajes del agua. Libro jubilar dedicado al profesor Antonio López Gómez*, València, 1989, pp. 317-334.

- ROSSELLÓ LLITERAS, J., "Escuelas de gramática medievales. Notas para su estudio", *Mayurqa*, 21 (1985-87), pp. 133-146).
- RUBIN, M., *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge, 1991.
- RUBIÓ I LLUCH, J., "Notes sobre la ciència oriental a Catalunya en el XIVè i XVè segles", *Estudis Universitaris Catalans*, 3 (1909), pp. 389-497.
- , *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, vol. I, Barcelona, 1908-21.
- RUBIO VELA, A., "Autobiografia i ficció en 'l'Espill' de Jaume Roig. A propòsit de l'episodi de l'hospital", *L'Espill*, 17-18 (1983), pp. 127-148.
- , *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, València, 1984.
- , *Epistolari de la València medieval*, València, 1985.
- , "Infancia y marginación. En torno a las instituciones trecentistas valencianas para el socorro de huérfanos", *Revista d'Història Medieval*, I (1991), pp. 111-153.
- , i RODRIGO LIZONDO, M., *Antroponimia valenciana del segle XIV. Nòmnes de la ciutat de València (1368-69 i 1373)*, València, 1997.
- RUCQUOI, A., "Sociétés urbaines et universités en Castille au Moyen Age", *Milieux universitaires et mentalité urbaine au Moyen Age* [Cultures et civilization médiévales, VI], pp. 103-117.
- RUIZ I CALONJA, J., *Retaule de la vida medieval. Textos catalans coetanis*, Barcelona, 1990.
- RUZAFÀ, M., *Patrimonio y estructuras familiares en la morería de Valencia (1370-1500)*, Tesi doctoral inèdita, vol. II, València, 1988.
- , "Alí Xupió, senyor de la moreria de València", en VV.AA., *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baix-medieval*, València, 1995.
- SABATÉ, F., "Objectes de la vida quotidiana a les llars barcelonines al començament del segle XIV", *Anuario de Estudios Medievales*, 20 (1990), pp. 53-108.
- , *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Barcelona, 1997.
- SALICRÚ I LLUCH, R., *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458*, Barcelona, 1998.
- , "Entre el reclam de les terres islàmiques i l'escapada septentrional: la institucionalització de la por a les fugues d'esclaus a la Catalunya tardomedieval", dins Maria T. FERRER i MALLOL i Josefina MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* [=Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999], Barcelona, 2000, pp. 87-134.
- SALRACH, J. M., *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, Barcelona, 1982, vol. I.
- SÁNCHEZ GOZÁLBO, A., "La sanidad en el Castellón trecentista (veterinarios, médicos y boticarios)", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XLVIII (1972), pp. 246-274.

- SANCHIS SIVERA, J., *La catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, Valencia, 1909.
- , “Pintores medievales en Valencia”, *Archivo de Arte Valenciano*, XIV (1928), pp. 3-64.
- , “La enseñanza en Valencia en la época foral”, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, CIX (1937), pp. 7-80.
- , *Vida íntima de los valencianos en la época foral*, Altea, 1993.
- SANZ EGAÑA, C., *Noticias acerca de la medicina de los animales en la España cristiana de la Edad Media*, Madrid, 1935.
- SARRET I ARBÓS, J., *Història de la céquia de Manresa*, Manresa, 1909.
- , “Història de Manresa”, *Monumenta Historicae Civitatis Minorisae*, vol. I, Manresa, 1921.
- , “Història de la indústria del comerç i dels gremis de Manresa”, *Monumenta Historicae Civitatis Minorisae*, vol. III, Manresa, 1923.
- , *Història religiosa de Manresa*, Manresa, 1924.
- , *Història de l'estat polític-social de Manresa*, *Monumenta Historicae Civitatis Minorisae*, vol. V, Manresa, 1925.
- , “Testaments dels segles XIV i XV”, *Bulletí del Centre Escursionista de la Comarca de Bages*, VI (1927-29), pp. 332-333.
- SASTRE I MOLL, J., *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la ciutat de Mallorca (època medieval)*, Palma, 1993.
- SECALL I GÜELL, G., “Els jueus de Valls i la seua època”, *Estudis Vallencs*, IX (1980), pp. 155-181.
- SEVILLANO COLOM, F., *El “Centenar de la Ploma” en la ciutat de València*, Barcelona, 1966.
- SHATZMILLER, J., “Doctors' fees and their medical responsibility. Evidence from notarial and court records”, P. BREZZI-E. LEE (ed.), *Sources of social history: private acts of the late middle ages*, Toronto, 1984, pp. 201-208.
- SINGER, M. A., “Honour the hoary head. The aged in the medieval european jewish community”, en M. M. SHEEHAN (ed), *Aging and the aged in medieval Europe*, Toronto, 1990, pp. 38-48
- SIRAISI, N., *Taddeo Alderotti and his pupils. Two generations of italian medical learning*, Princeton, 1981.
- , “The physician's task: medical reputations in humanist collective biographies”, en A. C. CROMBIE i N. SIRAISI (de.), *The rational arts of living [=Smiths College studies in history, vol. L]*, Northampton/Massachussets, 1987, pp. 105-133.
- , *Medieval and early Renaissance medicine. An introduction to knowledge and practice*, Chicago/Londres, 1990.
- SOLER I PALET, J., “L'art a la casa del segle XV”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VIII (1915-16), pp. 291-305 i 385-394.

- SORNÍ ESTEVA, X., *El carrer dels apotecaris de la ciutat de Barcelona* [Discurs llegit en l'acte de la seua recepció en la Reial Acadèmia de farmàcia de Catalunya], Barcelona, 1997.
- STONE, L., "Social mobility-in England. 1500-1700", *Past and Present*, (1966), pp. 16-65.
- SWANSON, H., "The illusion of economic structure: craft guilds in late medieval english towns", *Past and Present*, 121 (1988), pp. 28-48.
- TENENTI, A., "Familia burguesa e ideología en la baja Edad Media", en *Amor, familia y sexualidad*, Barcelona, 1984, pp. 159-169
- THORNDIKE, L., "Advice from a physician to his sons", *Speculum* III (1928), pp. 192-203.
- TOAFF, A., *Il vino e la carne. Una comunità ebraica nel Medioevo*, Bolonya, 1989.
- , "Vida material de la comunitat hebrea en la Itàlia tardomedieval", *Revista d'Història Medieval*, 4 (1993), pp. 11-24.
- TORRAS I SERRA, M., "Les declaracions de béns dels metges i apotecaris de Manresa en el segle XV", *Gimbernat*, XXI (1994) [=VIIIé Congrès d'Història de la Medicina Catalana. Barcelona, 3-5 juny 1994. Actes. Volum I], pp. 288-292.
- , *La crisi del segle XV a Manresa. Una aproximació a partir dels llibres de Manifest*, Manresa, 1994.
- , "La carestia de blat de 1374-1376 a Manresa", *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 9 (1994), p. 99-138.
- , "L'esclavisme a Manresa en el segle XV", dins M. T. FERRER i MALLOL i J. MUTGÉ i VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana* [=Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999], Barcelona, 2000, pp. 341-359.
- TORRES FONTES, J., *De historia médica murciana. Los médicos*, vol. I, Múrcia, 1980.
- TROPÉ, H., *Locura y sociedad en la Valencia de los siglos XV al XVII*, València, 1994.
- TURULL, M., *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, 1990.
- , "Relació nominal per ordre alfabètic i cronològic de paers, consellers i electors de la Paeria de Cervera entre 1331-1395", *Miscel·lània Cerverina*, 8 (1992), pp. 155-193
- , "Agricultura i ramaderia a Cervera als segles XIII i XIV", *Miscel·lània Cerverina*, 8 (1992), pp. 65-96.
- USSERY, H. E., *Chaucer's physician. Medicine and literature in fourteenth-century England*, New Orleans, 1971.
- VALDENEBRO MANRIQUE, R., "Les muralles de Manresa en el segle XIV", *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 9 (1994), pp. 161-177.
- VALDEÓN, J., *Crisis y recuperación (siglos XIV-XV)*, Valladolid, 1985.
- , "Las oligarquías urbanas", en *Concejos y ciudades en la Edad Media Hispánica*, Madrid, 1990, pp. 507-521.

- VELA I AULESA, C., *El llibre de comptes de Francesc Canes, especier i ciutadà de Barcelona (1378-1381)*, memòria de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1995.
- , "Aportacions per a un cens dels especiers i candelers barcelonins a la segona meitat del s. XIV", *Bulletí de la Societat d'Amics de la Història i de la Ciència Farmacèutica Catalana*, 5, pp. 24 - 31.
- VERLINDEN, Ch., *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, 2 vols., Gant, 1977 .
- VICIANO, P., "L'estratègia rendista del patriciat valencià: el censal i la terra en les inversions d'un mercader del segle XV", *Afers*, 11/12 (1991), pp. 127-136.
- , *Poder municipal i grup dirigent local al País Valencià. La vila de Castelló de la Plana (1375-1500)*, tesi doctoral inèdita, València, 1994.
- , "Ideología y representación de la ciudad", en A. FURIÓ (dir.), *Historia de Valencia*, València, 2000, pp. 150-153.
- VIDAL BELTRÁN, E., *Valencia en la época de Juan I*, València, 1974.
- VIDAL, P., "Els jueus dels antics comtats del Rosselló i la Cerdanya", *Calls*, 2 (1987), pp. 27-112.
- VILANOVA, A. de., *Regiment de Sanitat a Jaume II* (Versió de Berenguer Sarriera), en *Obres Catalanes. Vol II: Escrits mèdics*, Barcelona 1947.
- VILAR, P., *Crecimiento y desarrollo. Economía y reflexiones sobre el caso español*, Barcelona, 1993.
- VINYOLES, T. M., "El pressupost familiar d'una mestressa de casa barcelonina per l'any 1401", *Acta Medievalia*, Annex I, (1983), pp. 101-112.
- , *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, 1985.
- , "La violència marginal a les ciutats medievals (exemples a la Barcelona dels volts de 1400)", *Revista d'Història Medieval*, I (1990), pp. 155-177.
- , "Alimentació i ritme del temps a Catalunya a la baixa Edat Mitjana", *I Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó. Edat Mijtana*, vol. I [Lleida 1995], pp. 115-151.
- WEBSTER, J., *Francesc Eiximenis. La societat catalana del segle XIV*, Barcelona, 1967.
- WERNHAM, M., *La communauté juive de Salon-de-Provence d'après les actes notariés 1391-1435*, Toronto, 1987.
- WICKERSHEIMER, E., *Dictionnaire biographique des médecines en France au moyen âge*, Ginebra 1979.
- ZIEGLER, J., "Arnau de Vilanova: a case-study of a theologizing physician", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 14 (1995) [=Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova, vol. II], pp. 248-307.

